BIBLIOTECA DELLA REGIA UNIVERSITÀ DI TORINO
C. II 108

APOLOGETICVS PRO LECTIONE APOSTOLICA, ET EVANGELICA, PRO Vulgata Diui Hieronymi, Pro tranſlatione Lxx virorum, Proque omni Eccleſiaſtica lectione contra earum obtrectatores.

C II 108

Authore Leone Caſtro, ingenuarum Artium et vtriuſque Philoſophiæ Magiſtro et Patrono, et Sacroſanctæ Theologiæ Doctore, Collegij Theologorum Salmanticenſis Academiæ Decano, Canonico Sacrarum litterarum interprete in ſanctæ Eccleſia Valliſoletana.

Carolus Bartolomeus

CVM PRIVILEGIO.

SALMANTICÆ,

Excudebant hæredes Mathiæ Gaſtij.

Anno, M. D. LXXXV.

Muy poderoſo Señor.

EL Doctor Molina Prepoſito de Antequera, y el Doctor Salinas Canonigo Magiſtral de Cuenca, dizen que por mandado de vueſtra Alteza han viſto el libro del Maeſtro Leon llamado Apologetico, y lo que les pareſce del es lo ſiguiente.

LO primero que el dicho libro es de Catholica y ſana doctrina, y no tiene coſa contra lo que enſeña, y cree la ſancta madre Igleſia de Roma.

¶ Lo ſegundo, que es el libro de mas neceſsidad, y mayor importancia que en la republica Chriſtiana ſe podia imprimir en nueſtros tiẽpos, para impedir y defender que no nos infamen y deſacreditẽ el texto de la ſagrada Scriptura que la Igleſia tiene y ſigue, y los ſentidos Catholicos con que los ſanctos y ſagrados Doctores le declaran. Porque algunos autores con tanta libertad, y de tal manera, alteran y eſtragã la letra de la ſagrada Scriptura, y con tales ſentidos la declaran, que en mas de trezientos lugares derriban los myſterios de nueſtra Fe, y dexan el camino llano, para que los Iudios y Hereges ſe defiendan en ſus errores y heregias. Lo qual repara eſte libro con grandiſsima erudicion, y con eſcripturas antiquiſsimas, no ſolo de ſanctos y autores Chriſtianos, pero de los meſmos Iudios, antes y deſpues que Chriſto viniesſe al mundo, y con otras diuerſas razones en comun y en particular, cõ que claramente prueua que el texto que la Igleſia tiene y ſigue, y el Concilio Tridentino aprueua, q̃ llaman la tranſlacion Vulgata, es cierto y verdadero, y contiene la verdad hebraica que antiguamente auia: pero que el texto hebreo que agora ay, y algunas tranſlationes y textos que en los dichos lugares differencian, y ſe apartan de la tranſlaciõ Vulgata que la Igleſia ſigue, en quanto a eſto eſtan corruptos y viciados por malicia de los Iudios. Anſi meſmo prueua que en el ſentido en que los Apoſtoles, y Euangeliſtas citaron eſtos meſmos lugares, y como los ſagrados Doctores y Concilios los declaran, para prouar la verdad de nueſtra Fe, y reprouar los Iudios y Hereges, aſsi ſe han de entender, y eſſe es ſu ſentido proprio, legitimo y verdadero. Y por el contrario los ſentidos deſtos lugares, que tacitamente deshazen o debilitan el fundamento de nueſtra Fe, y fauoreſcen el Iudaiſmo, ſon adulterinos y fabuloſos, y eſto es todo lo que el libro contiene en comun, y en particular.

¶ Lo tercero dizen, que el libro eſta borrado en algunas partes y en otras añadido entre renglones, y a las margines, con lo qual el autor ha ſatisfecho ſufficiẽtemẽte con la cenſura vltimamente dada por los Theologos de Alcala. El Doctor Molina Prepoſito de Antequera. El Doctor Salinas.

Con eſta cenſura y declaraciõ el Conſejo da licencia para que ſe imprima eſte libro.

Pedro çapata del Marmol.

Y Porque eſta obra no es ſolamente para Eſpaña ſino para toda la Igleſia Catholica Romana pedi al Maeſtro Franciſco Sanchez Cathedratico de Rhetorica y de Griego de Salamanca que la boluieſſe en vn latin claro como Romance, muy fielmente.

Potentiſsime Domine.

DOctor Molina præpoſitus Antiquariæ, et Doctor Salinas Canonicus in Magiſtrali Conchenſi de mandato veſtræ altitudinis vidimus librũ Magiſtri Leonis, qui dicitur Apologeticus, & noſtra hac de illo eſt ſententia.

LIber hic Catholicam, ſanamque doctrinam continet, nihilque, contra id quod docet, & credit ſancta mater Eccleſia Romana, in illo reperietur.

¶ Deinde, liber neceſſarius magis, maioriſque importantiæ Chriſtianę reipublicæ nullus poſſet typis mandari noſtris his temporibus: impedit enim ac defendit, ne ſacræ Scripturæ textus vilipendatur, deque eius fide dubitetur, quem Eccleſia ſequitur, & amplectitur: adhæretque Catholicis interpretationibus, quibus ſancti, ſacriq; doctores ſenſum ſcripturę interpretantur. Sunt enim aliqui qui tanta libertate, talique modo ſacræ ſcripturæ ſenſum ita peruertunt, & excarnificant, talique ſenſu interpretantur, vt plus locis trecentis myſteria noſtræ fidei corruant: & via muniatur Iudæis & Hæreticis, qua ſe in ſuis erroribus poſsint defendere. His omnibus hic liber obſtat: nec ſolum eruditione ſingulari, antiquiſsimiſque ſcriptis ſanctorum, & Chriſtianorum, ſed & Iudæorum, qui ante, & poſt Chriſtum vixère, diuerſiſque rationibus generalibus & ſpecialibus argumentatur. Quib. manifeſto conuincit, certũ & verum eſſe textum illum, quem ſequitur, & tenet Eccleſia, quemque Concilium Tridentinum approbat, quam Vulgatam tranſlationem appellant. Hunc item eſſe, qui veritatem hebraicam, quæ antiquitus erat, contineat: nam textus Hebraicus, qui nunc eſt, & aliquæ tranſlationes, quæ à Vulgata diſſentiunt, quam ſequitur Eccleſia, aut viciatus, aut corruptus eſt malitia Iudæorum. Oſtendit pręterea ſenſum illum, quem Apoſtoli, & Euangeliſtę in his locis adducendis ſenſerunt, quemque ſacri doctores & Concilia aduerſus Iudæos & Hæreſes pro noſtræ fidei confirmatione ſic adduxerunt, eodem prorſus ſenſu eſſe declarandum, & intelligendum. Ille enim proprius, legitimus, atque verus eſt ſenſus: contraque ſenſa horum locorum, quæ tacitè aut deſtruunt, aut labefactant noſtræ fidei fundamenta, Iudaiſmoque fauent, adulterina eſſe, atque fabuloſa. Hæc ſunt, quæ liber hic cõtinet generatim & ſpeciatim.

¶ Poſtremo dicimus librum hunc alicubi lituris ſuperinductis eſſe deletum, alicubi gloſſematis additum, quibus auctor Theologorum Complutenſium cenſuræ ſatisfeciſſe ſufficienter oſtendit. Doctor Molina præpoſitus Antiquariæ. Doctor Salinas.

Hac cenſura, & declaratione Senatus hunc librum imprimendum permiſit.

Petrus çapata del Marmol.

EL REY.

POR quanto por parte de vos el Maeſtro Leon de Caſtro Canonigo de la ſancta Igleſia Collegial de la villa de Valladolid, nos fue fecha relacion, que vos auiades compueſto vn libro inticulado Apologeticus pro lectione Apoſtolica,& Euangelica pro Vulgata, ſupplicádonos os concedieſſemos licécia para lo poder imprimir, y priuilegio por el tiempo que fueſſemos ſeruido,o como la nueſtra merced fueſſe,lo qual viſto por los del nueſtro Cõſejo,y como por ſu mãdado ſe hizieron las diligencias q̃ la pragmatica por nos hecha ſobre la impreſsion de los libros diſpone,fue acordado que deuiamos mãdar dar eſta nueſtra cedula para vos en la dicha razon, y nos tuuimos lo por bien, y por la preſente por os hazer bien y merced,os damos licencia y facultad, para que por tiẽpo de diez años primeros ſiguientes, q̃ corran y ſe cuenten deſde el dia de la fecha deſta nueſtra cedula vos o la perſona q̃ vueſtro poder ouiere,podays imprimir y vẽder el dicho libro que de ſuſo ſe haze mencion, y por la preſente damos licencia y facultad a qualquier impreſſor deſtos nueſtros Reynos que vos nombraredes, para que por eſta vez lo pueda imprimir con que deſpues de impreſſo antes que ſe venda lo traygays al nueſtro Conſejo juntamente con el original que en el ſe vio, que va rubricado y firmado al cabo de Pedro çapata del Marmol nueſtro eſcriuano de Camara,delos que en el nueſtro Conſejo reſiden,para que ſe corrija con el,y ſe os taſſe el precio que por cada volumen ouieredes de auer,y mandamos que durante el dicho tiempo perſona alguna ſin vueſtra licencia no lo pueda imprimir e vender ſopena que el que lo imprimiere,o vendiere,aya perdido y pierda,todos y qualeſquier libros moldes y aparejos que del dicho libro tuuiere,e mas incurra en pena de cincuẽta mil marauedis por cada vez que lo contrario hiziere,la qual dicha pena ſea.La tercia parte para el juez que lo ſentenciare, y la otra tercia parte para la perſona que lo denunciare,y la otra tercia parte para nueſtra Camara,y mandamos a los del nueſtro Conſejo Preſidentes y oydores de las nueſtras Audiencias, Alcaldes, Alguaziles de la nueſtra caſa y corte y Chancillerias,y a todos los Corregidores, Aſiſtentes Gouernadores,Alcaldes mayores y ordinarios,y otros juezes y juſticias qualeſquier de todas las ciudades villas y lugares delos nueſtros Reynos,y ſeñorios,aſsi a los que agora ſon,como a los que ſeran de aqui adelante, que vos guarden y cumplan eſta nueſtra cedula y merced que anſi vos hazemos,y contra el tenor y forma della ni de lo en ella contenido no vayan ni paſſen ni conſientan yr ni paſſar por alguna manera, ſopena de la nueſtra merced,y de diez mil marauedis para la nueſtra Camara. Dada en Sant Lorenço a treynta y vn dias del mes de Março, de mil y quinientos y ochenta y quatro años.

YO EL REY.

Por mandado de ſu Mageſtad
Antonio de Eraſſo.

¶ 3

TRactatum Hyſperaſpiſtẽ, quod vocat Author, id eſt, clypei protectionem (doctiſsimo Magiſtro Leone de Caſtro authore, Canonico ſacrarum litterarum interprete in Eccleſia Vallıſoletana, pro ſuo Apologetico & alijs operibus) legi, ſummaque voluptate, quamplurima deguſtaui, opus ſanè Eccleſiæ neceſſarium, & vt Authori honorificum, etiam doctiſsimis quibuſque in diuina ſcriptura vtile & fructuoſum de quo id omnibus in ipſo primo aditu erit facile iudicium, quam ſit doctrinæ & ſenſus catholici refertum & puriſsimum exemplar legitimę interpretationis, cum omnia expreſsis & ſelectioribus locis ſanctorum ſit & auctum, & munitum, vt nullus locus ſit dubitandi reſiduus reſolutioni quam parat in grauiſsima materia, quam & ſi doctiſsimè proponit feliciſsime in receſſu reſumit, vnde cum maxima Authoris & legentiũ vtilitate poterit typis excuſſum vulgari. In conuentu D. Philippi Madriti ordinis D. Auguſtini. Anno 1584. die vero. 18. Menſis Octobris.

F. Gab. Pinelo.

EL REY.

POR quanto por parte de vos el Maeſtro Leon Canonigo de lectura ſagrada en la villa de Valladolid, nos fue fecha relacion, que vos auiades compueſto vn libro intitulado Hiperaſpiſtes, id eſt clypei protectio, en defenſa de nueſtra Fe Catholica, contra herejes y Iudaizantes, el qual os ha coſtado mucho trabajo, ſupplicãdonos os mãdaſemos dar licẽcia para poder imprimir el dicho libro, y priuilegio, para q̃ ninguno lo venda ſin vueſtra licẽcia, o como la nueſtra merced fueſſe, lo qual viſto por los del nueſtro Cõſejo, y como por ſu mãdado ſe hizieron en el dicho libro las diligencias q̃ la pragmatica por nos ſobre ello hecha diſpone, fue acordado que deuiamos mandar dar eſta nueſtra cedula para vos en la dicha razon, y nos tuuimos lo por bien, por la qual vos damos licencia y facultad, para que por tiẽpo de diez años cũplidos primeros ſiguientes, q̃ corran y ſe cuenten deſde el dia de la data della, vos o la perſona q̃ vueſtro poder ouiere, podays imprimir y vender el dicho libro que de ſuſo ſe haze mẽciõ en eſtos nueſtros Reynos, y por la preſente damos licencia a qualquier impreſſor dellos qual vos nõbraredes. Para que por eſta vez pueda imprimir el dicho libro que de ſuſo ſe haze mencion, por el original que en el nueſtro Conſejo ſe vio, que va rubricado cada plana, y firmado al fin del de Pedro Pacheco nueſtro eſcriuano de camara, de los que en el nueſtro Conſejo reſiden, y con que antes que ſe vẽda lo traygays ante los del nueſtro Conſejo, juntamente con el original, para que ſe vea ſi la dicha impreſsion eſta conforme a el, y traygays fee en publica forma, como por el Corrector nombrado por nueſtro mandado ſe vio y corrigio la dicha impreſsion, y eſta conforme al original, y quedan anſi meſmo impreſſas las erratas por el apuntadas, para cada vn libro de los que anſi fueren impreſſos, y ſe os taſſe el precio que por cada volumen ouieredes de auer, ſopena de caer e incurrir en las penas contenidas en la dicha pragmatica, y leyes de nueſtros Reynos, y mandamos que durante el dicho tiempo perſona alguna ſin vueſtra licencia no le pueda imprimir ni vender, ſopena que el que lo imprimiere, o vendiere, aya perdido y pierda, todos y qualeſquier libros y moldes q̃ del tuuiere o vendiere en eſtos nueſtros Reynos, e incurra en pena de cincuenta mil marauedis. La tercia parte dellos para el denunciador, y la otra tercia parte para nueſtra Camara, y la otra tercia parte para el juez que lo ſentenciare, y mandamos a los del nueſtro Conſejo Preſidente y oydores de las nueſtras Audiencias, Alcaldes, Alguaziles de la nueſtra caſa y corte y Chancillerias, y a todos los Corregidores, Aſiſtentes Gouernadores, Alcaldes mayores y ordinarios, y otros juezes y juſticias qualeſquier de todas las ciudades villas y lugares de los nueſtros Reynos, y ſeñorios, aſsi a los que agora ſon, como a los que ſeran de aqui adelante, que vos guarden y cumplan eſta nueſtra cedula y merced que anſi vos hazemos, y contra ſu tenor y forma no vayan ni paſſen en manera alguna, ſopena de la nueſtra merced, y de diez mil marauedis para la nueſtra Camara. Dada en Madrid a veynte y ſiete dias de Nouiembre, de mil y quinientos y ochenta y quatro años.

YO EL REY.

Por mandado de ſu Mageſtad
Antonio de Eraſſo.

AD PHILIPPVM SECVNDVM HISPANIARVM REGVM maximum, Inſularum Orientis & Occidentis dominatorem, Reipublicæ Chriſtianæ pene dixerim Monarcham Leo Caſtrus Canonicus Eccleſiæ Valliſoletanæ Scripturæ ſacræ interpres.

PLATO in libris de legibus ſcriptum reliquit S. C. R. Maieſtas quales reges eſſent, tales primarios et principes rerum publicarum viros eſſe ſolere; hos ſolere ſubſequi regnorum reliquã turbam & multitudinem, et mutuo nexu inter ſe contineri. Ita vt labẽtem regnorum diſciplinam regibus magnis per facile ſit in gradum reuocare, & in officio continere. Si reges propenſos videant in virtutem et religionem, et ita animatos, vt hanc Reip. partem ſuſcipiant et tueantur. Ad maximorum enim regum nutum & voluntatem ſe componunt inquit regnorum principes et primarij viri, hos reliqua turba ſequitur & multitudo. Tam facile eſt regibus Reſpublicas lapſas erigere, & nouas Reſpublicas aut fundare aut bene fundatas ſacris moribus inſtituere. Quę ego dico ſacra & regia maieſtas, quod tibi perſpicuum eſt illum Deum Opt. Max. qui omnia nutu & renutu gubernat, dicere: per me reges regnant, et iura decernunt: nec ſine ſummo cõſilio tot regnis tot inſulis te præfeciſſe regem et gubernatorem, Chriſtianæ religionis pene dixerim monarcham creaſſe: maximum feciſſe regẽ omnium qui vſq; adhuc in Chriſtiana Repub. regnarunt: idq; tuæ maieſtati vel oculis cernere, vel manibus prahendere per facile eſt ſi animum attendas rebus quæ geruntur; Ab ipſis ſacræ noſtræ religionis initijs ſynagoga impia cum Eccleſia ſancta litigat de veritate fidei noſtræ, de ſacræ ſcripturæ veritate penes vtram ſit penes Eccleſiam ſanctam an penes ſynagogam impiam: Millies victa ſynagoga etiam pulſa ſedibus patrijs, innumeris affecta calamitatibus ſolo patrio extorris per mille quingentos annos, et ſeruiens nationibus, omnibus afflicta miſerijs, non redit in bonam mentem: neſcit abſiſtere bello: non deſcendit in ſe, vt quærat quod Dominus monet apud Hieremiã, quæ ſibi ſit cauſa

tantorum

tantorum malorum; qua cauſa templum Domini, quod Hieroſolymis erat, incendio ſit abſumptum; nec inſtaurari potuerit totius orbis viribus qui in odium Chriſtianorum ad id incubuit, vt inſtauraretur Judæorum templum, et re incepta emicuere è terra flammarum globi qui ædificatores incendio abſumpſere, et poſt aliquot annos, eoſq; non paucos, conticuit ſynagoga miſera victa malis, et iacebat ſolo, deſtituta omni præſidio, quod perſtabat in ſua impietate: & in ſuam pernitiem magnam noſtrorum hominum partem ad ſuam peſtem trahebat, et conabatur id efficere hac via, vt ait Tertull. doctor antiquiſſimus, temporibus Chriſti proximus, vt nouas faceret ſcripturas, et nouas veteris teſtamenti tranſlationes; qui enim vult aliquam religionem euertere, nouas ſcripturas faciat neceſſe eſt: nam ſi veteres ſtant ſcripturæ; inexpugnabilis noſtra fides eſt: hic murus aheneus eſt et adamantinus, ſuper quem Dominus apud prophetam eſt, vt expugnari noſtra fides nullo modo poſſit, muro adamantino cincta, & aheneo circundata muro, hoc eſt vulgata D. Hieronymi, et Lxx virorum tranſlatione. Nouit enim tua ſacra maieſtas rerum omnium opificẽ Deum per Ptolomæum Philadelphum regem Ægypti potentiſſimum etiam infidelem (habet enim Dominus reges omnes tam bonos quam malos dicto ſibi audientes ad ea quæ ipſe Dominus imperat) curaſſe vetus teſtamentum vertendum græce quod ea lingua cõmunis omnibus nationibus erat. Jniecit itaque deſiderium animo regis Ptolomæi cognoſcendi legem Dei, vt eam in ſua bibliotheca reponeret. Hæc lex Dei apud ſolos Iudæos erat ſcripta hebraice et ſine vocalibus, ne patere cuiquam poſſet qui Iudæus non eſſet. Hic rex Ægypti Ptolomæus quum innumerabilem Iudæorum captiuam turbam in regno haberet, pretio dominis perſoluto, donis inſuper magnificis ad ornamentum templi adhibitis Iudæos liberos abire iuſsit. Id eo conſilio potiſsimum ductus fecit, vt ab Eleazaro ſummo Pontifice obtineret, vt Iudæos doctiſsimos ſibi mitteret, qui legem Dei ex Hebreo in Græcum ſermonẽ interpretarentur. Eleazarus, penes quem erat regia poteſtas, ex ſingulis tribubus ſenos elegit, qui in lege interpretanda peritiſsimi habebantur: acceperant enim ab ipſis prophetis quaſi per manus lectionem prophetarum, et interpretationem. Jnaudierat Ptolemeus eo animo eſſe Judæos, vt ſcripturæ ſanctæ, quoad eius fieri poſſet, gentibus

et alienigenis non eſſent peruia. Itaque rex falli timens ſeptuaginta duas cellas (tot enim erant interpretes) iubet apparari et ornari, ſingulisque diligentes cuſtodes appoſuit, ne Iudæi inter ſe conſilia poſſent communicare. Res mira dictu: ita vertere ſinguli ſacram veterem ſcripturam, vt nec verbis, nec ſyllabis, nec etiam apicibus diſcreparent. Mitto hic miracula, quæ tunc acciderunt, quod ea in opere Eſaiæ ſim longiuſcule proſecutus: ex quibus vnum eſt: Menedemum philoſophum (qui Dei prouidentiam reſpuebat) viſo tanto miraculo ſententiam mutaſſe, victumque manus dediſſe. Hanc tranſlationem 72 per trecentos fere annos ante Chriſtum natum pari reuerētia cum hebraica habuit et venerata eſt Synogoga. Vulgato tamen Euangelio, Iudæi pertinaces qui teſtimonio huius Græcæ tranſlationis vincti tenebantur à noſtris, et hanc, et ſuam hebræā miris fallacijs et technis ceperunt vitiare. Sed hebræ, quod fuit facilius, ita diſcerpſerūt, vt omnes Prophetiæ quæ de Chriſto erant manifeſtiſsimæ, vitiatæ aut in alienū ſenſum deflexæ fere eſſe videantur. D. Hiero. poſtea ſuam, quæ vulgata dicitur, edidit: quæ resarſit, quæ reſecta erant ex tranſlatione Lxx. Et integram Eccleſiæ donauit ſcripturam. His duabus tranſlationibus, tāquam adamantino, et aheneo muro Eccleſia Vallata fuit. Erumpunt tamen noſtris temporibus Iudæorum, et hæreticorum phalanges (hæretici etenim, Rex inuictiſsime, ab antiquis patribus Iudæorum dicuntur eſſe fratres) qui magnam partem hominum in ſuam peſtem trahunt. Exempla nobis ſunt Germania, Gallia, Flandria et gentes finitimæ non paucæ. His te mederi poſſe omnes putant. Credimus enim te ſummi Dei conſilio tot regnorum habenis admotū eſſe, vt lapſa reficias, diſtracta colligas, noue fundatas Chriſtianæ religionis Eccleſias fide ſanctiſsima inſtruendas cures. Ad hæc te vocat Deus, vt hæc omnia componas, et inimicorum inſultantes cateruas comprimas. Seruet te Deus Regum maxime, vt poſsis Eccleſiaſticam doctrinam retinere, nouas doctrinas in vltimas terras amandare: ſic enim fiet vt Hæreticorum cateruas, qui fratres Iudæorum ſunt, penitus valeas extinguere. Vale.

PER

PERQVAM ILLVSTRI VALLISOLETANAE ECCLESIAE

antiſtiti D. Alfonſo Mendozæ: Grauiſſimo & generoſiſſimo Priori: Splendidiſſimis dignitatibus: Præcellentiſſimo Canonicorum ordini, cæteriſq́; patribus conſcriptis. Leo Caſtrus in eadem Eccleſia Canonicus Scripturæ ſanctæ interpres.

S. P. D.

NON me pręterit, Patres ampliſsimi, quam male apud quoſdam audiam, quamq́ue quorundã calculis reus peragar quod per ſex plus minus annos officio meo defuiſſe videar, dum per varia temporum interualla Madridium repetam, aut Cõplutum eamque, & redeam eandem viam, dum conor aduerſarios meos, mihi neſcio qua cauſa offenſiſsimos, placare: & poſtremis duobus annis prorſus parum officij mei memor nec in Eccleſia Valliſoletana ſcripturam interpretor, quo me vocat meus Canonicatus, nec horis canonicis interſum in iſto ampliſsimo canonicorum ordine. Nec immerito quorundam inquam calculis huius tanti criminis reus peragi videor, cum apes tenuiſsimum animal ignauum fucorum genus veſpas & crabrones ab aluearijs cõmuni conſilio & impetu arceant, quod cum in officio non ſint, mella depaſcũtur, nec iuuent vlla in re apes, ſed tantum mella deuorent, & olim in quibuſdam vrbibus nobiliſsimis creabantur magiſtratus, qui apud Romanos cenſores nominabantur, & apud alias vrbes clariſsimas alijs nominibus dicebantur; qui ciues ſuos cogerent quotãnis ſuæ vitę rationem reddere, & merita afficerent pęna eos qui parum diligenter ſuum obijſſent munus aut ſuo officio egreſsi viderentur, nec quidquam habebant pēſi ſenes ne eſſent, aut vrbium nobiliſsimi & ſummo genere nati, aut quod ampliſsimis dignitatibus fuiſſent præditi, nõ patiebãtur illorũ quęquã auferre impune, ſi ſuo officio egreſsi viderẽtur, ita grauiſsimum crimen videbatur in omni R. P, quæ

bene

bene gereretur deeſſe quenquam ſuo officio. Scio ego P. grauiſsimi hæc exempla & alia non pauca quæ me ad meum officium vocabant, & in initio meorum operum quæ typis excudere paro, hoc tantũ crimen volui deprecari, quod me & mea conſilia videbantur fœda quadam aſpergere labe, volui redigere in memoriam veſtræ amplitudini P. grauiſsimi in omni R. P. multas eſſe partes quas tueri ipſos ciues neceſſe eſt tam militię quã domi, nec ignauũ genus hominum dici poſſe qui maxime neceſſarias Reip. partes tuendas ſuſcipit ſiquidem in rebus bellicis qui ſedet ad ſarcinas qui caſtra tuetur etiam ſi in exercitu cum cæteris nõ conſerat manus cũ hoſte non obeat pugnas, non minus ſpoliorum aut prædę accipit quam is qui cum hoſte conflixit aut belli pericula ſubijt idq; legibus antiquiſsimis regum, & imperatorum cautum erat, & qui conſcendere arces ne ab hoſte occuparẽtur, minorem operã R. P. nauaſſe creduntur quam qui cum hoſte pedem cõtulere, aut qui arma tulere aduerſus R. P. perduelles, aut qui portas vrbis tuendas ſuſcepere non minorem laudem reportant quam qui cum hoſte conſerit manus, aut qui in acie periculis omnibus ſuũ caput obiectat. At qui me reũ faciũt huius criminis quod ſupra dixi. R. P. inquiunt authoritate non tuo arbitratu hæc obire munera oportebat, ita eſt, ſed imminente ſummo diſcrimine ſtrenuus miles non expectat ducis imperium, ſed capeſsit eam R. P. partem quę maiori periculo eſt infeſta, quod ſi non faceret R. P. immeneret exitium: & ego canonicus interpres ſcripturæ in veſtra iſta inſigni Eccleſia Valliſoletana mearum partium eſſe putaui cum ingruentem procellã varijs modis Eccleſię ſanctę à ſęuiſsimo huius ſanctæ Eccleſiæ hoſte proſpicerem, non expectare alios viros doctiſsimos & religioſiſsimos qui in Chriſtiana R. P. hoc obire munus poſsent ſed promptus occurrere pugnæ, & manus cum ſęuiſsimo hoſte conferre: me ſequentur alij fortaſſe doctiores, & quibus benignius Spiritus S. lumen aſpiret, qui fœlicius de hoſte triumphent Iudæo, qui vt ait Procopius, ſemper dies, & noctes Eccleſię ſanctę molitur inſidias. Ego Deo maximas habeo agoq; gratias

gratias quod primus hanc partem capeſsij, & quod veſter ca-
nonicus in pugnam aduerſus Iudæos ſtrenuus proſiluit non
infeliciter quantum mihi perſuadeo veſtræ Eccleſię grauiſsi-
mi P. hanc lauream relicturus quod iam triumphantes Iudęos
quod ſcribit Angelus Politianus repreſsi, & noſtros quoſdam
qui eos ſequebantur ſui erroris admonui. Quod ſi feci P. gra-
uiſsimi, & me meus nō fallit animus aut phylautia boni æqui
que conſuletis pro veſtra ſapientia, & humanitate meos labo
res, quos ſuſcepi pro tuenda lectione Apoſtolica & Euangeli
ca, & vulgata quas partes niſi tueretur aliquis, & propulſaret
hoſtē ſęuiſsimū Iudęum Chriſtiana R. P. prorſus rueret, quod
Deus nunquam ſinet, nec me dicetis egreſſum officio meo,
qui ſum canonicus interpres ſcripturę cuius munus eſt (vt ait
Fabius) ſcripturam caſtigatam reddere priuſquam eam inter-
pretere, nec ingratum vobis futurū arbitror opus in duode-
cim prophetas quod cudo, in duodecim inquam prophetas,
qui myſteria Chriſti iuxta veterum patrum interpretationē,
qui Chriſti temporibus proximi fuere, quorū in ore ſemper re
ſonat Chriſtus, de Chriſto Domino ſemper loquūtur, in qua
nō bella Babylonica, & Aſſyriaca ſonāt, aut ita ſonāt, vt nihil
videātur agere de Chriſto, Chriſtum ſemper loquuntur iuxta
id quod dixit dominus prophetas de ſe eſſe locutos. Iam illud
vobis non arbitror ingratiſsimum futurum Solomonis canti
corum canticum, quod ædere paro, ne me amuſotatō eſſe di
catis P. grauiſsimi, nam mihi genus quoddā muſicæ eſt, quod
ego non minoris facio quam ſi voce non ingratiſsima totum
veſtrum templum perſonarem, valete P. grauiſsimi, & ſi quā
me culpam contraxiſſe putatis, veniam date: Valete.
Salmanticæ. 3. Idus Februarij 1585.

AD LECTOREM.

EXtraxeram ſex annos plus minuſve, lector optime, ititans Madridium & inde rediens id negotij habens, vt curarem excudendos libros quos ſummo labore texueram, hunc imprimis aduerſum obtrectatores ſcripturæ eccleſiaſticæ, & ſcholia in duodecim prophetas minores, & in canticum canticorum commentaria. Verum quanam ſorte mea, aduerſarios nactus ſum acerrimos, coſq; non paucos & qui mihi hinc inde negotium faceſſerent. præſertim ob hoc opus quod nunc in manibus eſt. Et quanto acrius mihi aduerſabantur quidam Viri boni, tanto vehementius ad hoc opus excudendum typis incũbebam ipſe & præſbyter qui ab incunte ætate veluti canis cathenis reuinctus pedibus menſæ inde non diſcedebam pene dixerim vel latum pedem indefeſſo ſtudio & labore ſacros libros manibus verſans, per medios æſtus & per loca gelu, & niuibus concreta, effracta mihi crura ſunt. Ita vt hærere pedibus non poſſem: quid multa? mei aduerſarij in ſpem veniebant, ſi mihi tempus extraherent, me caſurum, & deſerturum cauſam meam. Melius Deus optimus maximus, qui ſupereſſe me voluit cauſæ meæ iam, cum multum æris alieni feciſſem, conſumpta omni pecunia quam ego paraueram ad mandandos typis hos libros: deſpondebam animum dum meditabar dare me in viam ad ſummum Pontificem Chriſti Domini Vicarium, vt ſi non poſſem à ſenatu inuictiſsimi regis Philippi hoc imis precibus eblandiri: ſaltem id efficerem, vt ſummus Pontifex hoc mihi indulgeret. Illud erat graue, ſi ego præsbiter tenuiſsimus aliunde peterẽ opem quam à meo Rege Regũ omniũ maximo. Dum hæc animo repeto forte fortuna regius ſenator Doctor Cogollos cui mea opera à ſenatu regio erant cõcredita, vt curaret id videre equid iuſte peterẽ ipſe an non, equid mihi obijcerent aduerſarij, qui tanto conatu mihi obſtrepebant. Cum forte fortuna ſoli eſſemus, incipit ille, mihi videtur doctor bone experiamur omni conatu, vt decernat ſenatus id quod optimum factu iudicarit, id amplectere, aut redde te tuis. Certũ mihi hoc facere eſt, inquam, ſed non repetã meos neque reuiſam ædes meas. Quid facturus inquit? Romam ibo etiam cruribus effractis: tum ille, Homo ſenio confectus intra triduum aut quatriduum efflabis animam neque ſuppeditabis labori. Sic erit inquam, ſed ſenatus regius meæ mortis culpam ſuſtinebit, & tu ipſe potiſsimum regie ſenator, Quid commerui inquit? ſenatus ipſius faceſſo iuſſa, quid tibi plus poſſum præſtare? Victoriam inquam meæ cauſæ, in te nanque ſita eſt, In me, inquit? in te inquam: Ediſſere mihi cauſam. Faciam libens: omnes quibus meorum operum demandata cura eſt, ea laudibus in cælum ferunt, & tamen cauſas nectunt innanes, cur non mandentur typis: & per ſex annos vel veniale peccatum in

meis libris nõ inueniũt: quid me pateris Regie ſenator, tædio & labore cõſeneſcere? ſi hoc ipſe diceres ſenatui non ſunt tã tardi ſenatores, vt non intelligerent meã cauſam eſſe optimam, in qua tot aduerſarij per annos ſex vel veniale peccatum non inuenerint. Pupugit hoc ſenatorem regium virum optimum; aduocat collegas ſuos, qui forte fortuna Madridij erant, viros doctiſsimos: & eos conſulit: deniq; illi plane dicunt me inſigni iniuria affici in re vtiliſsima Chriſtianæ R. P. Meditantur plurimi ex eodem collegio cauſam meam, & inſigni illa iniuria liberant. Res ad ſenatum defertur, acta mea cauſa in ſenatu. Tale quidam mihi accidit quale in tragœdijs, cum per cataſtrophen in tragœdijs Deus apparere fingitur laborantibus & perditis rebus lucem afferre ſplendidiſsimam, qualem regij ſenatus decretum in huius libri frontiſpitio hic præfert libellus. Non gaudeam? non diffluam letitia? non eam teſter apud omnes? non Pintianum collegium, cuius alumni tot illi viri doctiſsimi erant, inſigni laude celebrem? Iure ergo Prytaneum Athenis celeberrimum erat, vbi prognati ducibus & gubernatoribus de publico alebantur, vt prytanes eſſent, ideſt gubernatores, duces, & ſummi magiſtratus res gerere aſſueſcerent, procul ab omni odio, ab omni inuidia, quæ me, & res meas perditum ibant. Prytanei mores collegia exprimunt, & viros lectiſsimos mittunt; qui rerum publicarũ tractent gubernacula: tales viros, quales fingebat Plato Heroas ſemideos genus hominum diuino beneficio mortalibus datum. Nec enim oues ſeruat ouis altera, neq; boues vna bos quædam: ſed homo, neque æquum eſt, vt hominum cõuenticula gubernet homo, ſed Deus: cuius loco Heros præſit: teſtatum hæc apud omnes quocunq; abieris refer libelle. Egregia, inquies, moneta gratiã referes ſeruatoribus: vt verbis tantũ beneficium perſoluas. Nõ noſti quod dici ſolet? qui gratiã habet, refert, ſi non ſuppetit vnde referat: ſona tu quacunque abieris, dum vita ſupeditet Pintianum collegium vnde tibi ſalus affulſit, ſona illud Latine, Græce, Hebraice, neque taceas vnquam quin collegio laudes & illa ampliorem gratiam non expetent: collegio Vallisoletano acceptam vitam tuam refer. Tuque, lector optime plurimum Vale.

Salmanticæ. Anno. 1585.

AD LIBRVM, QVI EXIRE IN LVCEM VETABATVR, VT

adſertores vindiceſque ſuos quærat, illiſque ſe dedat, Franciſci Sanctij Brocenſis carmen.

Vade age Care liber, dominos toto orbe require,
Patronos, patres: nec reperire labor.
Clarus enim Rodericus adeſt, cognomine Vaſquius.
Hiſpanos inter gloria rara viros.
Cui res Hiſpanæ ſunt curæ, & regia gaza,
Et primus verſat, quas habet orbis, opes.
Cernis Ioannem Fernandum è gente Cogollos:
Vtque ſenatoris munia tractet ouans.
Syngiliæ antiquæ præpoſitum quære Molinam
Sollicito optatam qui tibi præſtat opem.
Quære Salinatem, quo conſultore geruntur
Imperturbatæ dogmata ſancta fide.
Inſignem pietate virum ne omitte Pinellum,
Sacrum oratorem, relligione grauem.
Hi tibi erant Helenæ lucentia ſidera fratres,
A perturbatis quum premereris aquis.
His vitam debes, famam, propriamque ſalutem.
Si legeris, ſunt hi portus, & aura tibi.
Hos vbi contigeris, ſinglos reuerenter adito,
Atque minor genibus talia verba refer.
Quod mihi non grates refferre eſt tanta poteſtas.
Aduenio nexu, mancipioque tuus.

INDEX LOCORVM QVOS deprauant impij Iudæi.

EX LIBRO I. APOLOGETICI.

HVIVS operis à principio vſque ad finem ſcopus hic eſt, vt defendantur Pſalmi vulgati, contra Pſalmos, iuxta veritatem hebraicam tranſlatos, quos vitiatiſſimos eſſe Iudaicis dolis profitemur. Eccleſiaſticos Pſalmos veriſſimos huius rei inſolubile argumentum eſſe putamus, quod per mille & quingentos annos, & eo amplius citantur ab ipſo Domino, & ab ipſis Apoſtolis, & Euangeliſtis, à ſacris Doctoribus vbicumque agerent, omnibus temporibus, omnibus locis, omnibus regionibus, vni & eidem, tam Græce, quàm Latine, vt Iudæo impio nulla ſit reliqua tergiuerſatio, oculis hæc cernere poteſt quibus noſtrum, vt iam apparebit.

VEritas Hebraica, quam nominat D. Hieronymus, lectio Hebræa eſt, vera ſancta & legitima. Veritas vero Hebraica quam noſtri temporis homines nominant, falſa, perfida Iudaica lectio eſt, mille dolis referta, & ad peruerſam Rabinorum interpretationem contra Chriſtum Dominum, & contra Apoſtolos eius & Euangeliſtas & contra omnes Doctores ſacros, contra Eccleſiaſticos omnes Iudaica interpratatio eſt: hæc aduerte ex ſingulis quæ diceda ſunt.

1 DE Titulo Pſalmi. 109. Dixit Dñs Dño meo, cuius Titulus explanatur à Dño, vitiatur ab aduerſarijs, mutatione vnius litteræ defenditur contra Iudæos. lib. 1. f. 64. 65. 66. 67. 68.

2 Tecum principium in die virtutis tuæ. lib. 2. f. 254. defenditur hic locus cõtra Iudæos.

3 In ſplendoribus ſanctorum. lib. 2. fol. 254. 255.

4 Ante Luciferum genitus. lib. 2. f. 255.

5 Ex vtero ante Luciferum genui te. lib. 2. f. 255. 256.

6 Tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. lib. 2. fo. 257. 258. defenditur hic locus cõtra Iudęos.

7 Et permanebit cum Sole. Pſalmo. 71 lib. 3. fo. 258. defenditur hic locus contra Iudæos.

8 Ante Lunam in generatione & generationem. lib. 3. f. 258. 259. defenditur hic locus contra Iudeos, & etiam. lib. 1. fo. 68. 69.

9 Erit nomen eius benedictum in æternum. lib. 3. f. 259. defenditur hic locus contra Iudæos. & lib. 1. cap. 35. f. 72.

10 Ante Solem permanet nomẽ eius, defenditur hic locus contra Iudæos. lib. 3. f. 259. & lib. 1. cap. 36. fo. 72.

11 Deſcendit ſicut pluuia in vellus, defenditur hic locus contra Iudæos. libro. 3. fo. 260.

12 Et ipſe tanquam ſponſus, defenditur hic locus contra Iudæos. li. 3. f. 261. 262

13 Orietur in diebus eius iuſtitia, donec auferatur Luna. lib. 1. cap. 32. f. 71.

14 Adorabunt eum omnes reges terræ. defenditur hic locus contra Iudæos. lib. 1. cap. 33. f. 71.

15 Dominabitur à mari, vſque ad mare.

¶¶ defen-

defenditur hic locus contra Iudæos. lib. 1. cap. 34. f. 71.
16 Benedicentur in eo omnes tribus terræ. lib. 1. cap. 37. f. 72. defenditur hic locus contra Iudæos.
17 Titulus Pſal. 44. defenditur contra Iudæos. lib. 1. cap. 40. f. 74.
18 Altera pars tituli Pſal. 44. defenditur contra Iudæos, pro rebus commutãdis. lib. 1. cap. 41. f. 74.
19 Specie tua & pulchritudine tua. defenditur contra Iudæos. lib. 1. f. 75.
20 Thronus tuus Deus. defenditur hic locus contra Iudæos. lib. 1. c. 44. f. 75.
21 Vnxit te Deus Deus tuus. defenditur hic locus contra Iudæos. lib. 1. cap. 44. f. 75. 76.
22 Audi filia & vide. defenditur hic locus contra Iudæos. lib. 1. c. 45. f. 76. 77.
23 Quoniam ipſe eſt Dominus Deus, & adorabunt eum. defenditur hic locus cõtra Iudæos. lib. 1. f. 78.
24 Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. defenditur hic locus contra Iudæos. lib. 1. f. 79.
25 Mater Sion dicet. defenditur hæc antiqua lectio, lib. 1. f. 79. columna finali.
26 Hi fuerunt illic: vel hi renati fuerunt illic. defenditur & explanatur. Ibidem.

Idiotiſmi Hebræi.

Idiotiſmorum prætextu vitiatur ſcriptura.

1 Pluit Dominus à Domino, & ſimiles omnes. lib. 1. f. 97.
2 Saluabo eos in Domino Deo ſuo. ibid.
3 Abſcondita eſt fortitudo eius. libro 1. fo. 97.
4 Ingredere in ſenectute tua in ſepulchrum. ibidem. lib. 1. f. 97.
5 Labor AEgypti & negociatio eius. ibidem. lib. 1. f. 97.
6 Nunquid iuxta plagam percutientis percuſſit eum? ibidem. libro. 1. folio 98.
7 Arate vobis arationem, apud Oſeam. lib. 1. f. 99.
8 Et eris ſupra frenum equi. libro 1. f. 98. 99.
9 Ex vtero ante Luciferum genui te. lib. 1. fo. 199.
10 Credidit Abraham Deo. ibidem.
11 Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis. ibidem.
12 Abſorpta eſt mors in victoriam. ibidem.
13 Ecce virgo concipiet. lib. 1. fo. 101.
14 Dominus regnauit à ligno. ibidem.
15 Ex ore infantium. lib. 1. fo. 101.
16 Quia in labris alteris & lingua altera. lib. 1. fo. 102.
17 Aſcendit in altum, captiuam duxit captiuitatem. lib. 1. fo. 102.
18 Non relinques animam meam in inferno. lib. 1. f. 102.
19 Ecce qui incredulus eſt, non recta erit anima mea cum eo. lib. 1. f. 102.
20 Qui facit angelos ſuos ſpiritus. libr. 1. fo. 102.
21 Ex vtero ante Luciferum genui te. lib. 1. fo. 99.
22 Non eſt præceptum poſt præceptũ, vel manda remanda. lib. 1. f. 98.
23 Aures fodiſti mihi. lib. 1. f. 102.

FINIS LIBRI I.

INDEX LOCORVM QVOS depravant impij Iudęi.

EX LIBRO II. APOLOGETICI.

DIS omnis orta inter nos & Iudæos de punctis eſt, & apicibus, & mutatis litterulis & vocum ſignificationibus. Iudæi antiquiſsimi defendunt noſtram cauſam, aut nos potius eam defendimus illorum teſtimonijs.

1 MAtthęi locus: non licet eos mittere in corbonam. defenditur contra Iudęos ex Ioſepho Iudæo. libro. 2. cap. 49. & deinceps. f. 160.

2 Manna non Man dicendum. lib. 2. fol. 161. contra Iudæos.

3 Locus Exodi. cap. 16. Manhu defenditur contra Iudęos ex Philone Iudæo. lib. 2. f. 161.

4 Paſcha noſtrum emendatur ab aduerſarijs: nam phaſe dicitur à D. Hiero. nos vtrumq; dicendum contendimus: alterum authoritate D. Hier. noui teſtamẽti authoritate alterum, vbi ſemper dicitur Paſcha, quod defenditur Ioſephi authoritate & Philonis Iudęorum. lib. 2. f. 162.

5 Sodoma, & Gomorra, quibus nominibus vtuntur Petrus & Paulus, & Matthæus oppugnantur à Iudęis: defenduntur authoritate Philonis & Ioſephi Iudæorum. lib. 2. f. 162. 163.

6 Ieſus Naue, dicitur in noſtra vulgata Ioſue filius Num, vtrumq; recte refellũtur Iudæi qui negant dicendũ Ieſu Naue authoritate Ioſephi Iudæi. li. 2. f. 164.

7 Obed genuit Ieſe, Ieſe genuit Dauid & ſimiles loci defenduntur authoritate Ioſephi Iudæi. lib. 2. f. 165. vt Ieſe & Iſai dici poſsit.

8 Achaz, Rahab, Roboam, Solomon & ſimiles aliæ dictiones hebrææ defenduntur ex Ioſepho Iudęo. lib. 2. f. 175.

9 Achaz, genuit Ezechiam defenditur teſtimonio Ioſephi & Philonis Iudæorũ lib. 2. f. 165. 166.

10 Ieconias genuit Salatiel defenditur teſtimonio Ioſephi Iudæi. lib. 2. f. 167.

11 Iudas autem genuit Phares, & Zaram de Tamar, & ſequentia defenduntur authoritates Ioſephi Iudæi. ibidem.

12 Moyſes, vox hebræa vſurpata frequẽtiſsime in noſtra vulgata defenditur contra Iudęos ex Ioſepho, & Philone Iudæis. lib. 2. f. 168.

13 Noe dicũt debere ſcribi Noach defenditur Matth. & Lucas, & Paul⁹, & Petr⁹ contra noſtros aduerſarios. li. 2. f. 169.

14 Oriens ſplendor lucis ęternæ ſol iuſtitiæ veni: & illa antiphona orietur ſicut ſol ſaluator mundi, oppugnantur ab aduerſarijs defenduntur teſtimonio Philonis Iudæi. lib. 2. f. 171.

15 Dñm Deũ tuũ adorabis oppugnatur ab aduerſarijs, defenditur authoritate Philonis Iudæi. ibid. lib. 2. fo. 172.

16 Non in ſolo pane viuit homo oppugnatur ab aduerſarijs defenditur authoritate Philonis Iudæi. ibid.

17 Flagellat omnẽ filium quẽ recipit defenditur hic locus à Philone Iudæo. ibi.

18 Lucas Euang. de 75. animabus defenditur à Philone Iudæo. ibid.

19 *Rabinorum teſtimonia qui hebrææ lectioni ecclesiaſticam anteponunt.*

20 R. Dauid, R. Menachem, R. Ieudah, R. Ionah, R. Ioſeph, vt leges in theſauro Pagnini verbum hebræum leicroth ſcribi quidẽ cũ c, aiunt: ſed legi debere cum b, leibroth: ergo vnam litteram mutant de ſuo c, in b, quanquam R. Ionah dicat ſe ſcriptum inueniſſe in libris caſtigatioribus leibroth, ergo Rabini mutant lectionem hebræam ex differentia vocum hebræarum, quanuis dicant, ſe inueniſſe ſic in codicibus caſtigationbus, ſic tamen caſtigatur lectio hebræa, vt legimus, venit omnis populus, vt edere facerent panẽ Dauid. li. 2. c. 15. f. 175. 176.

21 Pſalmo 17. poſuit immaculatam viam meam docet R. Dauid fuiſſe mutatam perſonam, ſua tempeſtate, & pro viam meam ſcriptum eſſe viam eius. ibid.

22 Et in illo Pſalmi. 58. miſericordia eius præueniat me, audet idem R. Dauid, vt leges in Theſauro, in dictione quadam dicere ſcribi hunc verſum in tertia perſona, & legendum eſſe in prima, vt cōgruat ſententia Rabinorum. ibid.

23 Oſeæ 13. perditio tua Iſrael tantummodo in me auxilium tuum pro perditio tua, hebraice eſt ſichetih, quam dictionem noſtra vulgata nomen fecit, hebrei faciunt verbum tertię perſonæ R. Selomo mutat in verbum ſecundę. ibi.

24 Eſaiæ cap. 35. pro lętabitur, quod eſt in principio capitis hebraice eſt duplex lectio, Ieſuſum, & Ieſuſun; Ieſuſum, cū m, ſignificat lętabitur in eis, Apoſtolis ſcilicet, de eis enim egerat cap. ſuperiore. & tamen R. Dauid, R. Abraham audacter negant legi poſſe Ieſuſum cum m, quod eorum Iudaicę ſententiæ non congrueret: nam quę ratio eſt inquiūt, vt dicatur lætabitur in eis, vel cū eis, ſi ad Chriſtum conuerſi fuiſſent intellexiſſent profecto cum eis cum Apoſtolis de eis enim egerat c. ſuperiore hęc ideo dicta ſunt, quod Iudæi & noſtri quidam Rabinos audiunt, & ſequuntur: vt nos audentius ſequamur Euangeliſtas. ibid.

¶ Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, quod ſi quis obijciat hebraice eſſe ante faciem meam, & ſic vertiſſe Diuum Hieronymum, vtrumque eſſe recte dicimus, rectius tamen eſſe, quod per os euangeliſtarum ſpiritus ſanctus eſt loquutus, quod vero plura ſint in euangeliſtis, quam in hebręa lectione, & in vulgata, in hac parte in tribus Euangeliſtis, hoc frequens eſt in hebræa lectione in qua negligentia Iudaica, aut malitia, vt ait Chry. & nos docemus. cap. 64. lib. 3. f. 176. in quo dicitur demonſtratio ad oculum per totum.

25 Leges in dictione humath, columath, in ſcriptura vitioſe legi, aut vitiari à Rabinis, & pro columath, legendum eſſe chelehumath. ibid.

26 Vatablus in illud Geneſeos. cap. 49. ligans ad vineas pullum ſuum, & ad vitem, ò fili mi aſinam ſuam pro fili, mi hebraice eſt beni, quod ſonat ò fili mi, vt præfert vulgata Vatablus negat legendum eſſe beni. non controuerſor de ſenſu, ſed de audacia Rabinorum qua hebræam lectionem, & noſtram vulgatam caſtigant, aut potius vitiant. ibid.

27 Projce illud ad ſtatuarium, pro ſtatuario hebraice eſt, Ioſer audet R. Dauid, & Vatablus dicere pro Ioſer legendum eſſe Oſar, ideſt Theſaurum hęc tyrannis eſt, vt vitient Iudęi ſcripturā, & nobis nō liceat caſtigare vitiatam? cap. 55. lib. 2. ſo. 177.

28 Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam: lib. 2. cap. 56. ſo. 178. de quo ſupra.

29 Leges in dictione Tamam defecerūt ſcrutantes ſcrutinio vbi pro defecerūt, Rabini vertunt perfecerunt, hebraice eſt Tamamnu. i. defecimus. R. D. mutat primam perſonam in tertiam, & recte quidem: ſic enim præfert noſtra vulgata, defecerunt, non defecimus: & ita legendum monet Tammu, ideſt defecerunt, non Tamānu defecimus, vbi R. D. mutat primam perſonam in tertiam. ibi.

30 R. D. in dictione Natan Ezechielis. c. 16. ait in ſanguine filiorum tuorum quos dediſti eis: hebraice eſſe quos dedi eis, & legendum eſſe quos dediſti eis, vt verior ſit hebræa lectione noſtra vulgata, & LXX. virorum lectio. ibidem.

31 Paulo infra eo quod non fueris recordata hebraice eſt in prima perſona legēdumq; docet R. D. eo quod non fueris recordata, vt verior ſit lectione hebræa ecclesiaſtica lectio. ibid.

32 Eodem capite leges in dictione Iarad, Ruth. cap. 3. ſcriptum eſſe veiaradthi. i. deſcendi vel deſcendam, in prima perſona, legendum iaradte in ſecunda & ſimilia. ibid. c. 57. li. 2. f. 180. 181. 182. oſtēditur multis exēplis hebræa lectione lectionem eccleſiaſticam eſſe multo caſtigatiorem.

33 Quædam litteræ hebrææ teſtimonio Rabinorū propter ſimilitudinē mutuo in ſe tranſeunt. lib. 2. c. 58. f. 182.

34 Rabini oſtendunt lectionem hebræā quibuſdam locis eſſe vitiatam. cap. 59. lib. 2. ſo. 182. 183.

35 Quædam teſtimonio Rabinorum hebraice legi cum negatione, & ſine negatione

gatione.lib.2.cap.60.f.183.

36. Rabini ex lectione hebræa dictiones mutarunt.lib.2.c.61.f.148.

¶ *Oſtenditur adhuc Rabinorum teſtimonijs lectionem eccleſiaſticam hebræa lectione eſſe caſtigatiorem, & caſtigatur hebræa lectio à Rabinis mutatione litterarum, ſyllabarum, ſimiliumq́; vt nos audacter ſequamur ſi hoc faciunt Apoſtoli & Euangeliſtæ, quorum ore loquitur Spiritus ſanctus.lib.2.cap.57.f.180.*

1. Leges in dictione hala, & in dictione halam, cum haim in principio, in illo Pſalmi, ipſe reget nos in ſæcula, pro in ſæcula, hebraice eſſe halmuth authore R. D. qui hunc verſiculum interpretatur, vſque ad mortem. ipſe reget nos vſque ad mortem. R. Abraham addita vna litterá, & mutata altera, legendum dicit, holamith, vſque in ſæcula, vt præfert noſtra vulgata. mutant ergo litteras Rabini, & caſtigant hebræam lectionem, idque de ſuo, & non licebit Apoſtolis Eccleſiæ magiſtris vitiata caſtigare, quibus verba dictat ſpiritus ſanctus. ibid.

2. Hieremię 18. pro illo ſicut vetus vrés hebraice dicitur eſſe vento Orientali, vt leges in dictione quadam in Theſauro linguę ſanctę. R. D. legendum ait carúach, ſicut ventus, vt locum illū tranſtulit D. Hiero. tamen quod D. Hiero. vertit urens, reddidit Orientalem. libro.2. fo.181.

3. Et pro illo cap. 49. Hieremię turbati ſunt, ſicut in mari hebraice dicitur eſſe, turbati ſunt ſicut mare.

¶ Leges in dictione iam Rabinos dicere hebręos codices non habere ſicut mare Caiam, vt tranſtulit D. Hiero. ergo fatētur eccleſiaſticam lectionem veriorem eſſe hebræa quæ circumfertur. ibid.

4. Leges in dictione Aia in illo loco. 1. Regum.c.14. & verſus eſt ad prædā pro verſus eſt, hebraice Lahas, cum haim congregauit, & legendum eſſe iahat verſus eſt irruit vbi lectio hebræa caſtigatur à R. D. ad normam noſtrę vulgatæ. ibid.

5. Leges in dictione nud in illo verſiculo migra in mōtem, ſicut paſſer, hebraice eſſe nudu migrate, & Rabinos caſtigare nudi migra. ibidem.

6. Et ſtatim ſcriptum eſſe migra in montem, ſicut paſſer, pro in montē hebraice eſſe in montem veſtrum autē montē veſtro vt Iudęi ad Dauidem referant, & alios Rabinos caſtigare in montem, vt cum noſtra vulgata congruat. ibidem.

7. Et pro paſſer Rabinos caſtigare quemuſpor, ſicut paſſer, vt Rabini hebræā lectionem, ita caſtigent, vt cum noſtra vulgata, congruat. ibidem.

8. Leges in dictione Tophet, in illo loco Iob. cap. 17. exemplum ſum coram eis, pro exemplum hebraice eſſe Tophet. i. gehennam, & non legendum eſſe Tophet, ſed Toph tympanum. ibid.

9. Leges in dictione Aman. 4. Regum. c. 5. legi Amanah hebraice pro Abena, quæ noſtra lectio eſt, defenditur igitur noſtra lectio à Rabinis litterarum mutatione. fo.182.

10. Leges in dictione Mis cum ſamach. Iudic. 7. leges nanſu, ſic fugauerūt, & fugere alios fecerunt, & nanuſu fugerūt ipſi, quod eſſet duplex lectio. lib.2. cap. 58. fo.182.

11. Leges in dictione Haim. 2. lib. Samuelis. cap. 18. ſcriptum eſſe hebraice hauen R. D. tamen authore pro hauen legendum eſſe haim. ibidem.

12. Et Iob 33. vt leges in dictione Rib legi eadem ratione Rob, & Rib, ſed hoc commune eſt. ibidem.

13. Cap. 59. multos locos leges qui à Rabinis caſtigantur veluti ad exemplū noſtræ vulgatæ ibidem.

14. Vt in illud quod leges in dictione Larat. pſal. 30. à deſcendentibus in lacū mille videas factas mutationes in hebræa lectione, vt trahi poſsit hic locus ad Iudaicos ſenſus. lib. 2. cap. 59. f. 182.

15. Leges in dictione tauá in illo Iob. cap. 31. vt deſiderium meū audiat omnipotens pro deſiderio hebraice eſt taui ſignum meum addit tamen R. Abrahā eſſe qui dicant deficere litteram aleph, & pro taui ſignum meum legendum eſſe taaui deſiderium meum. ibidem.

16. Illud cap. 3. Iob qui parati eſt ſuſcitare Leuiatan, vt leges in dictione, iatá R. Moſe, & R. Leui, & R. Sahadia, & R. Selomo, vertunt luctum eorum, & ſocietatem eorum, quod facere non poſſunt

niſi mutent, n, in, m, non audent inquã ne depræhendantur in furto: ſolus Vatablus audet, ſed infinita ſunt hęc & nunquam inuentura finem. fo. 183. ibidem.

17 Et 2. Samuelis. cap. 16. ſcriptum eſſe beboni, hebraice, pro behanietù, & legẽ duin veheni oculus meus. cap. 58. lib. 2.

18 Et Ezechielis 9. dicitur eodem loco dictionem hebręam ſcriptam eſſe cum iod, & legi ſine iod. ibidem.

19 Et 1. Samuelis. cap. 3. lectionem hebræam ſcriptam eſſe ſine iod, legi cũ iod. & eo loco dicitur vau litteram hebræã redundare. ibid.

20 Leges in dictione chaquaq illud Pſalmi 2. prædicans præceptũ eius R. Emanuel, & R. Sclomo interpretari, vt noſtri interpretantur, vt ſit de Chriſto prædicans præceptum patris vel euangelizans præceptum patris. quidam Rabini nobis aduerſantur, & hos quidam è noſtris ſequi malunt qui nobis aduerſantur, quã eos qui nobiſcum faciunt. fo. 183. lib. 2.

21 Et lib. 2. cap. 60. fo. 183. 184. in illo pſalmi, dies formabuntur, & nemo in eis pro quo hebraice eſt, ve, & lo, nõ, echad vnus, habẽ in ipſis, vbi Rabini alij legũt cum negatione, & non vnus ex ipſis, alij Rabini legunt ſine negatione.

22 Et illud vulgatæ de coruo, qui egrediebatur & nõ reuertebatur, alij legunt ſine negatione. ibidem.

23 Et ca. 61. leges in dictione quum Hieremiæ. cap. 51. in illo, ecce ego ſuſcitabo ſuper Babylonẽ, & ſuper habitatores eius hebraice eſſe ve, el, Ioſbe, leb, camat & in margine caſtigatum Elioſbe eres caſdim. i. ſu p habitatores terrę Chaldæorum, vt vertere Lxx viri trecentis annis ante aduentum Dñi: alia innumera reperies exempla à me citata, vel quę non attigerim tędio laboris. lib. 2. f. 184.

24 Leges in dictione habar. 2. Regũ. cap. 15. ſcribi Beabrot, & legi debere Bearbot. ibidem.

25 Leges in dictione zamar. 18. dictiones hebræas conſulto à Rabinis eſſe mutatas, fatentur 18. dictiones, & ipſe per te intelligere potes fateri Rabinos mutatas à ſe. 18. dictiones, & ſi non lapide obtuſior ſis: intelligere te cõmode poſſe mutatas alias ſexcentas. ibidem.

26 In illo non legatus neque angelus, ſed ipſe Dominus ſaluauit eos iuxta translationem Lxx ex cap. 63. Eſaię leges in dictione iaſar cum ſadichot in dictione ſur hoc loco adnotare Rabinos Iudæos legere varie hunc locum, & alijs modis angustia, & non anguſtia quibus dicere poſsis male ſit vobis impij Iudæi, dicite qđ verũ eſt: ſar anguſtia eſt, ſed ſi legas ſir. i. legatus patefieri locũ de Chriſto manifeſtiſsimũ citatũ ab omni antiquitate non legatus nõ angelus, ſed ipſe Dñs ſaluauit eos vitiãt em Iudæi oẽs prophetias manifeſtiſsimas de Chriſto vide noſtra cõmentaria in Eſaiam. cap. 60. li. 2. fo. 184.

¶ De varietate lectionis hebrææ quam hebraice eſſe ſignificarunt ſuis translationibus Iudæi translatores ſcripturę Aquila, Symmachus, Theodotio, & alij.

¶ De punctis hebraicis quod Iudæi euertere omnem ſcripturam, vel hac ſola fraude poſsint. lib. 2. cap. 16. 17. & 18. f. 126. 127. 128. 129.

1 Hieronymus in illud capitis Zachariæ 14. framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum ait Aquilam, Symmachum, & Theodotionem varie hunc locum vertiſſe ob varietatem lectionis hebrææ. lib. 2. fo. 130.

2 Hieronymus in illud Eſaiæ. cap. 38. ſicut pullus hirũdinis quærit cur translatores quod alij vertiſſent ciconiam, alij reddiderint equum agens de Iudæis tranſlatoribus alios ait aliam hebræam lectionem agnouiſſe. lib. 2. f. 131.

3 Et idem Hieronymus in cap. 7. Ezechielis in illud & vir in iniquitate vitæ ſuæ ambiguitas, inquit hebraicarum litterarum iot, & vau, fecit alios hebræam vocem vertere iniquitatem alios vertere oculos: quale ſi liber Hiſpane verſus prẹferret fuego, & verſus ab alijs juego intelligeres alios interpretes in latino codice legiſſe ludum alios focum legiſſe, neque in re tam perſpicua interpretem accuſares. ibidem.

4 Et D. Hierony. in cap. 5. Oſeę in illud vidit Ephraim languorem ſuum varietatem lectionis varias facere translationis ait Hieron. lib. 2. f. 131.

5 Et in caput 8. Oſeę in illud proiectus eſt ſebabũ varietatem translatorũ ob varias litteras hebræas fuiſſe ait. li. 2. f. 131.

6 In

6 In caput 4. Amos Prophetæ eandem varietatem hebrçę lectionis fuiſſe cauſam dicit cur Iudæi varias fecerint tranſlationes de Aquila loquor Symmacho & Theodotione. lib. 2. f. 132.

7 Idem Hieron. in cap. 57. Eſaiæ in illud plantabis plantationem reddens cauſam cur quod ipſe vertiſſet fidelem Aquila, Theodotio, & Symmachus, reddidiſſet pulchram quod varietas hebrææ lectionis fuiſſet, ait, ergo lectio Apoſtolica & Euangelica æquius multo defendentur eodem iure. ibid. f. 532.

8 Legitur apud Eſaiam, cap. 59. ab alijs Rabinis ciuitas deſtructionis, ab alijs ciuitas ſolis ob varietatem vnius litteræ hebrææ. ibidem f. 532.

9 Leges in dictione Rag:g ſimilitudine litterarum, r, &, d, quę hebraice ſunt ſimillimæ eo ventum eſſe, vt omnes voces incipientes ab, r, non ſeparentur ab ipſis Rabinis à vocibus incipientibus à d. fo. 132.

10 Leges in dictione ſachar. Oſeę 10. in principio capitis alios legere Balachar. i. in aurora alios caſachar, ſicut aurora propter ſimilitudinem duarum litterarum quid commeruere Lxx cur non ſic defendantur an quod ſemper eos citat ſpiritus ſanctus. ibid. fo. 132.

11 Hieronymus in cap. 11. Oſeę in illud poſt Dominum ambulabunt, ait, mim verbum hebræum quod per tres conſonantes ſcribitur, m, i, m, ſi legas miiam de mari interpretaberis, ſi legas maim aquas dices. lib. 2. cap. 22. f. 136.

12 Idem Hieronymus in illud cap. 7. Michææ ne lęteris, ait verbum hebræum maſor ſi diuidatur in ma prępoſitionem & nomen ſor de Tiro ſignificare ſin legatur coniunctim ſonare munitionem, & ſic ait Iudęos interpretes varias facere translationes. ibidem.

13 Et in primum caput Naum idem Hieronymus ait in illud, & in diluuio, me quoma verbum hebręum, quod nos interpretati ſumus loci eius reliquos interpretes Symmachum Aquilam, & Theodotionem Iudæos coniunctim legere vbi litteræ, puncta & alia mutantur authoribus Iudęis antiquiſſimis. qua ratione non video quis non poſſit defendere noſtros Apoſtolos & Euangeliſtas in ſimilibus mutationibus. lib. 2. cap. 22. fo. 536. at qui illi Iudęi translatores erãt proximi temporibus Chriſti, & tũc etiã erat varietas lectionis hebręę.

14 In cap. 31. Hieremię vocem illam ſademot Aquilam legiſſe ait coniunctim, & vertiſſe ſubu bana, ſe vero legiſſe diuiſim, & reddidiſſe, ſade, agrũ, mo, mortis. lib. 2. cap. 22. f. 136. cur non ſic noſtri Apoſtoli Euãgeliſtæ defendãtur.

15 Et in cap. 7. Ezechielis in illud venit tempus, ait Hieronym. verbum hebraicum, chedharim Symmachum vertiſſe procraſtinationem Theodotionẽ legiſſe diuiſim. ched gloriã harim mõtiũ. ibidẽ.

16 Et in cap. 20. Ezechielis in illud quã obrem ait bama diuiſim legi poteſt ba, in ma, quo, in quo & docet poſſe legi coniunctim bama excelſa quibus locis omnibus Hierony. ſe defendit & trãslatores Iudęos, & Lxx. ibidem.

FINIS LIBRI II.

INDEX LOCORVM QVOS deprauant impij Iudęi.

EX LIBRO III. APOLOGETICI.

fol. 217.

DE Pſalmorum Vulgatorum veritate, & de Argumento libri tertij Apologetici in præfatione ad lectorem. folio. 217.218.219.220.221.

Pſalmos vulgatos Eccleſiaſticos ſolos eſſe veros, & qui dicuntur tranſlati ad veritatem hebraicam tranſlatos eſſe ad Iudaicam perfidiam plenos fraudibus, & dolis in tota prętatione libri tertij, & in locis omnibus adnotatis, ex lib. 1. & ex lib. 2. & ex lib. 3. & ex toto hoc opere ex quibus apparet ſi attente legas veritatem hebraicam, quam noſtri quidã homines appellant, nihil aliud eſſe quã perfidiam Iudaicam, Iudaicos dolos, & fraudes Iudaicas, vt omittam illud dicere, quod ait Ariſtoteles in Prologo Rhetoricę ad Theodectam, illam eſſe veram legis interpretationem quæ facta eſt ante litem natam, non quæ facta eſt poſt natam litem, & Lxx ſeniorum interpretatio facta fuit trecentis annis ante Chriſti Domini aduentum perfidę Iudęorũ interpretationes per mille quingentos annos ſunt confictæ & conſutæ dolis & fallacijs, poſt crucem Domini.

Demonſtratio ad oculum eorũ quæ ſcribunt D. Chryſoſtomus, & alij patres veteres varietatis lectionis hebręæ ob negligentiam Iudaicam, aut malitiam in rebus ſcriptis hebraice duobus locis verbis eiſdem, vt tu tibi ipſi credas ſi quando videris citatam varietatem lectionis hebrææ in litteris, ſyllabis, punctis, diſtinctionibus. cap. 64. fol. 224. 225. 226 227. 228. 229. 230.

Quod Eccleſia ſancta non videatur nobis proponere hebræam ſcripturam, ſed eccleſiaſticam lectionem vulgatam, ſcilicet, & tranſlationem Lxx libro. 3. folio. 230. 231.

Iſac leuitæ refutatio quod defendit hebręã lectionem libro. 3. fo. 232. & deinceps vſque ad finem.

Quod quædam translationes non tã ſunt translationes quam legis diuinæ mutationes in quibuſdam earum locis. lib. 3. fo. 235. 236. vnde deprehendamus fraudes Iudaicas in ſcriptura hebræa. lib. 3. Apologetici. f. 236. 237.

Cõtra eos qui ſingula teſtimonia de Chriſto planiora eſſe aiunt hebraice, quam ſunt apud nos. lib. 3. fo. 238.

Quomodo vitia facta in lectione hebræa à Iudæis in omnia exemplaria tranſierint. ibidem.

Veritas hebraica, quæ eſt apud D. Hieron. longe diuerſa à veritate hebraica quam quidam noſtri temporis homines, quidam inquam non omnes neque in omnibus 3. lib. per ſingula capita, per quæ apparebit veritatem Hebraicam, apud Diuum Hieronymum eſſe in lectione hebræa, quæ vera eſt, & ſi duplex ſit lectio, altera in hebræa lectione, in trãſlatione Lxx ſit altera, veritas hebraica quorundam hominum noſtri temporis, quorundam inquam, non omniũ, veritas Iudaica eſt impiæ ſynagogæ, tam in vitiata lectione hebræa ſynagogæ impiæ quam in ſentẽtia vitiata Rabinica & Phariſaica relicta omnium ſanctorum patrum ſententia hæc iacienda erant fundamenta,

menta, ad totum lib. tertium, quartũ, quintum, & ſextum.

1 OMnes viri ducent vxores de Tribu & cognatione ſua Numerorum vltimo, oppugnatur hic locus ab aduerſarijs, quo ſacra virgo non videatur dicenda Dei mater, neque Chriſtus videatur dicendus verus Chriſtus, & quo deijciatur ſanctorum Patrum omnis authoritas tam græcorum quam latinorum quæ omnia defenduntur contra Iudæos & aduerſarij in omnibus cõfutantur lib. 3. cap. 1. fo. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250.

2 Tecum principium in die virtutis tuę lib. 3. fol. 254.

3 In ſplendoribus ſanctorum. lib. 3. fol. 254. contra Iudæos defenditur.

4 Ante Luciferum. lib. 3. fol. 255. contra Iudæos defenditur.

5 Ex vtero ante Luciferum genui tę lib. 3. fo. 255. 256. 257. defenditur contra Iudæos.

6 Tu es Sacerdos in æternum ſecundũ ordinem Melchiſedec lib. 3. fol. 257. defenditur contra Iudæos.

7 Cum Sole permanet nomen eius in principio Pſal. 71. lib. 3. f. 258.

8 Ante Lunam in generatione & generationem lib. 3. fol. 258. defenditur cõtra Iudæos.

9 Et erit nomen eius in æternum lib. 3. fol. 259. defenditur contra Iudæos.

10 Ante ſolem permanet nomẽ eius li. 3. fol. 259. defenditur contra Iudæos.

11 Deſcendit ſicut pluuia in vellus lib. 3. fol. 260. defenditur contra Iudæos.

12 Et ipſe tanquam ſponſus procedens, &c. lib. 3. fol. 260. defenditur contra Iudæos.

13 Ex his omnibus locis apparebit veritatem hebraicam quam noſtri quidam homines appellant, vitiatam lectionem Iudaicam eſſe & explanatam iuxta Rabinos relictis omnibus ſanctis patribus quod qui Chriſtianus eſt opinor execratur um lib. 3. fol. 260. 261. 262.

14 Veritas noſtrorum pſalmorum probata lib. 3. fol. 262. 263. defenditur cõtra Iudæos.

15 Pone manũ tuã ſuper femur meũ li. 3. fo. 263. 264. defenditur cõtra Iudæos.

16 Species quarti ſimilis filio Dei. lib. 3. fol. 265.

17 Ad prædam fili mi aſcendiſti. lib. 3. fol. 266.

18 Adorabunt eum vnuſquiſq; de loco ſuo. lib. 3. fol. 267.

19 Creauit ſuper omnem locum montis Sion. lib. 3. fol. 269.

20 Et ponam in ſæculum ſæculi ſemen eius. lib. 3. fol. 269.

21 Quia Thronus eius ſicut Sol in conſpectu meo. lib. 3. fol. 270.

22 Iurauit Dominus Dauid veritatem. lib. 3. fol. 270.

23 Titulus Pſalmi 44. de commutandis. lib. 3. fol. 271.

24 Specie tua & pulchritudine tua lib. 3. fol. 272.

25 In his omnibus qui volet aduertere poteſt Iudæis hunc eſſe ſcopum, vt myſteria Chriſti omnia reuertant: & religionem Chriſtianam ſubuertant & curam ſi ſint tam immane nefas, vt ſcripturam ſanctam hebraice corruperint & hic eſt orta hebraice lectionis corruptela. lib. 3. fol. 273. 274.

26 Fundamenta eius in montibus ſanctis lib. 3. fol. 274. 275.

27 Vtinam dirumperes cœlos & deſcenderes. lib. 3. fol. 275. 276.

28 Porta hæc clauſa erit & nõ aperietur de ſacra virgine, ante partum, in partu, poſt partum, hic locus vitiatur à quibuſdam. lib. 3. fol. 277. 278.

29 Et aſcendit ſicut virgultum, qui locus hebraice eſt planiſsimus; Iudæi tamen ad impietatem ſynagogæ deflectũt. lib. 3. fol. 278.

30 Et acceſsi ad propheti ſſam & cõcepit & peperit. locus eſt de ſacra virgine, vt oſtendimus in Eſaiam explanatus ſpurciſsime à Iudæis. lib. 3. fol. 279.

31 Emitte Agnum Domine dominatorẽ terræ locus de ſacra virgine explanatus à quibuſdã Iudaice, vnde & ex ſuperioribus intelliges veritatẽ hebraicã appellari vitiatam hebream lectionem à Iudæis & explanatam iuxta Rabinos cõtra ſententiam ſanctorum patrum lib. 3. fol. 280.

32 Rotate cœli deſuper. locus de ſacra

¶¶ 5 virgine

virgine vitiatus à quibuſdam vt menda cem facerent cãtionem eccleſiaſticam de ſacra virgine. lib. 3. fol. 281.

33 In medio duorum animalium cognoſceris, locus de Chriſto Domino tractus ad captiuitatem Babilonicam à quibuſdam. lib. 3. fol. 283.

34 Oratio Abachuch pro ignorantijs de Chriſto Domino tractus à Iudęis ad Babylonios. lib. 3. fol. 284.

35 Propter hoc dabid Deus vſque ad tẽpus quo parturiẽs pariet. Locus de ſacra virgine relatus à Iudæis neſcio quò. lib. 3. fol. 284. & 285.

36 Hæreditas Domini filij merces fructus ventris lib. 3. fol. 286. 287. 288.

37 Egredietur virga de radice Ieſe. & flos de radice eius aſcendet. lib. 3. fol. 2[illegible] 289.

38 Repleuit eum ſpiritus timoris Domini. lib. 3. fol. 289.

39 Prophetia de ſacra virgine vaccailla quæ peperit, & nõ peperit expũcta à Iudæis ex Ezechiele. lib. 3. fol. 290.

40 Deus à libano veniet & ſanctus de Monte vmbroſo & cõdenſo. eſt locus de ſacra virgine perturbatus à quibuſdam. lib. 3. fol. 290. 291.

41 Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſrael. locus de ſacra virgine perturbatus à Iudæis. libr. 3. fol. 293. 294. 295.

42 Via viri in adoleſcentia locus de ſacra virgine explanatus lib. 3. f. 296. 297.

43 Ecce dies venient & ſuſcitabo germẽ tuum. lib. 3. fol. 298.

44 Et hoc eſt nomen quod vocabunt eũ Dominus iuſtus noſter. Locus de diuinitate Chriſti deprauatus à Iudæis & defenſus. lib. 3. fol. 299.

45 In diebus illis & in tempore illo germinare faciam Dauid. de Chriſto impugnatus locus & defenſus. libr. 3. fol. 300. 303.

46 Deus fortis. de diuinitate Chriſti impugnatus locus à Iudæis & defenſus. lib. 3. fol. 303.

47 Quod ei, ſemper referatur ad Deum nunquam ab hominẽ nudũ niſi cũ interiectum eſt iod quod rariſſimum eſt cõtra Iudæos. lib. 3. fol. 304. & deincepſ.

48 Sancta Trinitas declaratur quibuſdã locis ſcripturæ. fol. 306.

49 Attollite portas principes veſtras impugnatus locus ab aduerſarijs & defenſus à nobis. lib. 3. fol. 306.

50 Non auferetur ſceptuum de Iuda. lib. 3 fol. 307. 308. contra Iudæos.

51 Euidentiſſimũ teſtimoniũ de Chriſto & eius aduentu obſcuratus à Iudæis & vitiatus defenſus. libr. 3. fol. 307. 308. 309.

52 Ipſe erit expectatio gentium prophetia inſolubilis de Chriſto cui reſponderi non poſsit niſi fraudibus Iudaicis. li. 3. fol. 309. 310. 311.

53 Vnde hæc peſtis ſit nata vt noſtrorũ quidam eccleſiaſtica oppugnent. lib. 3. fol. 313. & ſuperioribus. 311. 312.

54 Maledicam eis qui maledicunt diei & nocti qui parati ſunt ſuſcitare leuiatan locus . locus oppugnatus à Rabinis. li. 3. fo. 313. 314.

55 Et Auis aduolatum. locus explanatus à Rabinis, aliter quam à ſanctis patribus quos quidam ex noſtris ſequuntur. lib. 3. fol. 314.

56 An poteſt aliquis guſtare quod guſtatum affert mortem? lib. 3. fol. 314. vbi quidam ex noſtris Rabinos ſequuntur relictis ſacris ſcriptoribus.

57 tempore quo fuerint diſſipati peribũt vbi idem fit. lib. 3. fol. 315.

58 Super acerbum petrarum &c. idẽ fit, vt relictis noſtris ſanctis ſcriptoribus quidam ſequantur Rabinos. libro. 3. fol. 315.

59 Quæ prius nolebat tangere nũc præ anguſtia cibi mei ſunt idẽ fit, vt quidam relictis ſacris ſcriptoribus Rabinos ſequantur ibidem.

60 Quia cepit ipſe me cõterat in hoc quoque idẽ faciunt noſtri lib. 3. fol. 316.

61 Vt affligens me dolore nõ parcat idẽ in hoc quoque fit. fol. 316.

62 Qui tollit ab amico ſuo miſericordiam timorẽ Domini derelinquit in hoc quoque fit idem vt in ſuperioribus ibidem.

63 Qui timent pruinam irruẽt ſuper eos nix idem in hoc quoque capite oſtẽditur ibidem, & capite quoque ſequenti.

64 Poſtremo capite vitiata apparet ſcriptura ex tranſlatione D. Hieronymi. lib. 3. fol 316. & noſtri quidam Rabinos ſequuntur ibidem.

65 Nunc veniſtis. libr. 3. fol. 317. ex hoc

capite & ſequenti apparet quoſdam ſequi Rabinos, & Rabinicam interpretationem: & per reliqua capita. lib 3. fol. 318. 319. vt appareat quam laxis habenis quidam relictis noſtris ſequantur Iudæos.

66 Vos eſtis onus. monſtratur Iudæos vitiaſe ſcripturam. lib. 3. fol. 320.

67 Et ex capite 51. Hieremiæ ibidem.

68 Adorabũt de ipſo ſemper, ideſt, legis Euãgelicæ ſacra omnia futura de nouo teſtamento. lib. 3. fol. 320.

69 Erit firmamentum in terra in Pſalm. 71. de ſacra euchariſtia explicandum non Iudaice. lib. 3. fol. 320.

70 Non permanebit ſpiritus meus in homine. lib. 3. fol. 320.

71 Obſecro vt fiat in me duplex ſpiritus tuus. lib. 3. fol. 321.

72 *De propheticis prædictionibus de paſsione. lib. 3. fo. 323. 324.*

73 De Ioſeph Chriſti typo diuendito triginta argenteis & de trãſlatione Lxx ſubinde à Iudæis per noſtros vitiata. lib. 3. fol. 325.

74 Inimici mei dixerunt mala mihi quando morietur & peribit nomen eius. lib. 3. fol. 325.

75 Verbum iniquum conſtituerunt aduerſus me prophetia de Chriſto vitiata à Iudeis & defenſa. lib. 3. fol. 326.

76 Nunquid qui dormit non adijciet, vt reſurgat; locus de Chriſto Domino peruerſus à Iudæis & defenſus. lib. 3. fol. 326.

77 Suſcita me Domine & reddam eis, locus de reſurrectione Chriſti & vaſtitate Iudææ. lib. 3. fol. 326.

78 Inſurrexerunt in me teſtes iniqui & mentita eſt iniquitas ſibi: locus de paſsione Domini tranſlatus à quibuſdam noſtris ad Dauidem ibidem.

79 Credo videre bona Domini &c. lib. 3. fol. 327.

80 Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus. lib. 3. ibidem.

81 Domine eduxiſti ab inferno animam meam. lib. 3. fol. 328.

82 Ad veſperum demorabitur fletus. lib. 3. fol. 329.

83 Quæ vtilitas in ſanguine meo ibidẽ.

84 Dicite in nationibus. lib. 3. fol. 330.

85 Pſalmi pro torcularibus, id eſt, de paſſione Chriſti à Iudæis alio relati. lib. 3. fol. 331.

86 De tituli inſcriptione pſalmorum lib. 3. fol. 332.

87 Titulus pſalmorum nec corrumpas. lib. 3. fol. 332.

88 De paſsione Chriſti & de deprauatione Iudaica huius tituli. lib. 3. fol. 332.

89 Occidetur Chriſtus & non erit eius populus qui eum negaturus eſt. libr. 3. 333. 334.

90 Vngetur ſanctus ſanctorum ibidem de Chriſto Domino. lib. 3. fol. 334.

91 Et ciuitatem & ſanctuariũ diſsipauit populus cum duce venturo & finis eius vaſtitas. lib. 3. fol. 334. de vaſtitate Iudææ poſt crucem Domini quos locos Iudæi alio referunt & refutantur lib. 3. fol. 334. & 335.

92 Et poſt finem belli ſtatuta deſolatio. fo. 336. de eodem & refutantur Iudæi lib. 3. fo. 337. 338.

93 Et dederunt eſcham meam fel. &c. de paſsione Domini, & Iudæi refutantur. lib. 3. fol. 338.

94 Eſtimatus ſum cum deſcẽdentibus in lacum ſicut homo ſine adiuctorio inter mortuos liber de eodem, & refutantur Iudæi lib. 3. fol. 339. 342.

95 Poſuerant me in loco inferiori in tenebroſis & vmbra mortis. lib. 3. fo. 342.

96 Deus Deus meus, &c. de paſsione Domini relatus locus à quibuſdam alio. lib. 3. fol. 343.

97 Longe à ſalute mea verba delictorũ meorum locus relatus ad paſsionẽ Domini & defenſus contra Iudæos lib. 3. fol. 342.

98 Foderunt manus meas & pedes meos de paſsione Domini vitiatur hic locus à Iudæis qui tamen refutantur. libr. 3. fol. 344.

99 Populo qui naſcetur quem fecit Dominus prophetia de populo eccleſiæ quam expungunt Iudæi & refutantur. lib. 3. fol. 344.

100 Titulus Pſalmi. 21. de reſurrectione Domini quem negant Iudæi eo referẽdum & refutantur. lib. 3. fol 349.

101 Acceſit homo ad cor altum & de verſibus & antiphonis ſabbati ſancti deprauatis

102 Et refloruit caro mea de reſurrectione Domini hic locus vitiatus à Iudæis & defenſus lib. 3. fol. 347.

103 Titulus Pſalmi. 65. qui eſt in finem reſurrectionis alio deflexus à Iudæis qui refutantur. lib. 3. fol. 347.

104 Titulus Pſalmi. 47. de reſurrectione Chriſti vitiatus à Iudæis qui refutantur. lib. 3. fol. 348.

105 Titulus Pſalm. 29. hunc Dauit prima ſabbati de reſurrectione Domini vitiatus à Iudæis hic locus & defenſus lib. 3. fol. 348.

106 Ego dormiui & ſomnum cepi de reſurrectione Domini contra Iudeos. lib. 3. fol. 349.

107 Quapropter expecta me in die reſurrectionis meæ & refutantur Iudæi. lib. 3. fol. 349. 350.

108 Vltra flumina AEthyopiæ inde ſupplices mei de redẽptione generis humani facta à filio Dei & refutantur Iudæi. lib. 3. fol. 3[illegible]

109 Hic filius meus ſapiẽs de reſurrectione mortuorum & refutantur Iudæi. lib. 3. fol. 352.

110 Scio quod redemptor meus viuit de reſurrectione mortuorum & confutantur Iudæi. lib. 3. fol. 353.

111 Et rurſus circundabor pelle mea de eadem Domini reſurrectione confutantur Iudæi. lib. 3. fol. 354.

112 Quem viſurus ſum ipſe & non alius pro me de eadem, refutantur Iudæi. lib. fol. 355.

113 Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo. lib. 3. fol. 355. De eadem reſurrectione & refutantur Iudæi.

114 Quaſi meridianus fulgor cõſurget tibi & refutantur Rabini. lib. 3. fol. 356.

115 Cum te conſumptum putaueris orieris, vt Lucifer de eadem reſurrectione ſanctorum refutantur Iudæi. l. 3. f. 356.

116 Habebis fiduciam propoſita tibi ſpe de eadem reſurrectione, & refutantur Rabini. lib. 3. fol. 356.

117 Oculi impiorum deficient de pœnis impiorũ lib. 3. fol. 356. refutãtur Iudæi.

118 Operi manuum tuarum porriges dexteram de reſurrectione ſanctorum. lib. 3. fol. 357. refutantur Iudæi.

119 Ipſa conteret caput tuum & tu inſidiaberis calcaneo eius de ſacra virgine quod per eam futura erat redemptio generis humani lib. 3. fol. 357.

120 Mittamus lignum in panem eius de paſsione Domini & refutantur Iudæi. lib. 3. fol. 358.

121 Non deerit princeps è Iuda &c. de aduentu Domini prophetia in expugnabilis & refutãtur Iudæi. li. 3. f. 358. 359.

122 Tu es ſacerdos in æternum de ſacerdotio Chriſti & fraudibus Iudaicis. lib. 3. fol. 360.

123 De vacca illa quæ peperit & nõ peperit hoc eſt de ſacra virgine. libro. 3. fol. 360.

124 Quia creauit Dominus nouũ ſuper terram admirabilis prophetia de ſacra virgine. lib. 3. fol. 361. 362.

125 Ad prædam fili mi aſcendiſti de ſacra virgine. lib. 3. fol. 362.

126 Eloa, id eſt, Deus creator & opifex omnium contra Pagninum numero ſingulari acceptum frequentiſsime. lib. 3. fol. 363.

127 De AEtymologia huius nominis Iſrael. lib. 3. fol. 363.

¶ In fine tertij libri dixi eo animo me exorſum eſſe hunc tertium librum, vt cæteris longiorem facerem ſed poſtquã oſtẽdi quoſdam immiſsis habenis relictis ſacris ſcriptoribus ſequi Rabinos, plus ſatis me dixiſſe intelligo, ſi hæc peſtis graſſari cœperit in eccleſiam ſancta quæ graſſatur in quoſdam immaniſsime. Vtinam Deus optimus maximus ſub veniat ſuis alioquin? Sed ſatis dictum eſt hoc loco. Pro Chriſtum Dominum ſcriptum eſt Chriſti Domini male.

Finis Libri tertij.

EX LIBRO IIII. APOLOGETICI.

INDEX LOCORVM QVOS deprauant noſtri aduerſarij.

1 Aiunt quidam quod Lxx tranſlatio repudiata ab eccleſia eſſe videatur, cum primum vulgata æditio D. Hieronymi recepta eſt, qua re vel ſola euertitur Chriſtiana reſpublica: lib. 4. fol. 367 368.

2 Quod Apocrypha appellentur à quibuſdam in eccleſia contra omne ius & æquum quæ petita ex tranſlatione Lxx ſunt: lib. 4. fol. 368. 369.

3 Quod ex tráſlatione Lxx. petita ab Apoſtolis & Euãgeliſtis à quibuſdam Apocrypha fiunt, qua re vel ſola euertitur Chriſtiana reſpublica. lib. 4. fol. 369. 370.

4 Quod ſententia quam refutaui de Apocryphis, omnia Chriſtianæ reipublicæ euertit ſacramenta. libro. 4. fol. 372.

5 Quod D. Hieronymus, & Lxx in ſuis tranſlationibus litterarum ſimilitudine decipi potuerint. qua re vel ſola euertitur Chriſtiana reſpublica. lib. 4. folio. 372 373. 374. 375. 376.

6 De Andrea Maſio & eius in Lxx viros conuitijs & ad ea defenſio. libro 4. fol. 377. 378. 379 380. & deinceps.

7 Quod Apoſtoli, & Euangeliſtæ ſiut interpretati, aliter explananda non eſſe iuxta ſententiam Diui Hieronymi. lib. 4. fol. 399.

8 Quod ſint qui locos citatos ab Apoſtolis, & Euangeliſtis: dicant citatos allegoricè quid Diuus Hieronymus de hac re ſentiat. lib. 4. fol. 399. 400.

9 Quid Diuus Hieronymus ſentiat de iudaicis interpretationibus & cur vetemur aliter interpretari, quæ Apoſtoli, & Euangeliſtæ ſunt interpretati. lib. 4. fol. 400. 401. 402. 403.

10 De fide noſtra, & eccleſiaſtica ſcriptura lib. 4. cap. 1. fol. 407.

11 De Prophetis, quod Deus ad nos loquitur per prophetas tanquam per inſtrumenta viua neque prophetę loquãtur ad nos niſi inſtrumentaliter. contra quoſdam. lib. 4. cap. 2. f. 407. 408. 409.

12 De Apoſtolis, & Euangeliſtis, quod non ipſi ſiut nobis ſcripturam interpretati ſed Deus per ipſos. lib. 4. cap. 3. fol. 410. 411. 412. 413.

13 Contra eos qui nobis obijciunt Apoſtolos, & Euangeliſtas fuiſſe idiotes. li. 4. cap. 4. fol. 414. 415. 416. 417.

14 Contra Iudæos qui noſtram ſcripturam arguunt falſitatis. lib. 4. cap. 6. fol. 417. & cap. 7. fol. 418.

15 De authoritate eccleſiæ catholicæ, contra noſtros aduerſarios. lib. 4. ca. 8. fol. 418. 419. 420.

16 Eccleſiæ ſanctæ initium & authoritas contra noſtrós aduerſarios lib. 4. capit. 9. fol. 421. 422.

17 De nouo teſtamento contra noſtros aduerſarios. lib. 4. cap. 10. fol. 422. 423. 424.

18 Euangelica authoritas quod per ipſos nos docuerit Dominus contra noſtros aduerſarios lib. 4. fol. 424. 425.

16 De ſacroſancta triade. cõtra noſtros aduerſarios. lib. 4. fol. 425. 326. 427. 428.

20 Contra eos qui audent ſcribere quæ fidelium animos timore concutient. lib 4. fol. 428.

21 Quod ſcripta D. Hieronymi, quidam nullo ipſius merito infament lib. 4. fol. 428. 429. 430.

22 De fide Euangelica D. Lucæ. & D. Marci, contra quoſdam lib. 4. fol 430. 431. 432.

23 Contra eos qui aiũt memoriæ lapſum in Apoſtolis & Euangeliſtis accidere potuiſſe & alia ſimilia lib. 4. fol. 432. 433.

24 Contra eos qui de ſacra virgine parũ

prudenter

prudenter & pudenter parum loquuntur.lib.4.fol.433.
25 Contra eos qui de virgine ſacra parum prudenter loquuntur.lib.4.f.434.
26 Ignoti Dei Ara in actis Apoſtolorum contra quoſdam.lib.4.fol.434.435.
27 Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti contra quoſdam. lib.4.fol.435.
28 Et vocabitur nomen eius Deus fortis contra quoſdam.lib.4.fol.436.437.
29 Tu es Petrus & ſuper hanc petram. lib.4.fol.438.439.
30 Tu vocaberis Cephas qui dicitur Petrus.lib.4.fol.441.contra Iudæos.
31 Portæ inferi non præualebunt aduerſus eam.lib.4.fol.442.
32 Quod fidei noſtrę fundamenta videãtur euerti.lib.4.fol.443.444.
33 Quod non eſt par authoritar D.Petri & cæteaorum Apoſtolorũ contra quoſdam.lib.4.444.
34 De Diuo Paulo & de loco Actorum. capit.13.folio.445.
35 Quid queris nomen meum quod eſt admirabile.lib.4.fol.446.
36 Domine quis credidit auditui noſtro & de ſtylo ſcripturæ contra quoſdam. lib.4.folr447.
37 Credidi propter quod loquutus ſum contra quoſdam.lib.3.fol.447.
38 Lætamini gentes cum plebe eius libr. 4.fol.447.448.
39 Inuentus ſum à non querentibus&c. lib.4.fol.448.
40 Et diligam non dilectam contra quoſdam.lib.4.fol.448.
41 Heloi, heloi, contra quoſdam. lib. 4. fol.449.
42 De Gehena ca.10.Matth.lib.4.folio. 450.
43 Erunt duo in carnem vnã. li. 4.f.451.
44 Patres veſtri manducauerunt manna. lib.4.fol.452.
45 Et Apertis Theſauris. libro. 4. folio. 453.

Finis Libris quarti.

INDEX LOCORVM QVOS deprauant impij Iudæi.

EX LIBRO V. APOLOGETICI.

1 Spiritum ſanctum in Apoſtolis eſſe loquutum.lib.5.fol.458.

2 Ex epiſtola prima Petri,& ex cap.1.ex Eſaia cap.40.Omnis caro vt fœnum,& omnis gloria eius tanquam flos fœni. defenditur hic locus contra Iudæos.lib.5.fol.463.464.465.

3 Ex cap.2.Petri & ex Eſaia ca.28.ecce ponamus in Sion lapidem ſummangularem electum probatum, pretioſum. li.5.fol.466.Vbi intelliges quid noſtro tẽpore noſtri quidam homines veritatem hebraicam nominant.

4 Qui crediderit in eum nõ feſtinet:vel qui crediderit in eum non confundetur.lib.5.fol.467.

5 Lapis, quẽ reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.lib.5.folio.468.

6 Et erit vobis in ſanctificationem in lapidem offenſionis, & petram ſcandali. lib.5.fol.468.

7 Vos autem genus electũ regale ſacerdotium &c.lib.5.fol.469.

8 Qui aliquando non populus Dei, nũc autem populus Dei.lib.5.fol.470.

9 Qui peccatum non fecit neque inuentus eſt dolus in ore eius. lib.5.fol.471.

10 Qui enim vult vitã diligere bonã,& dies videre bonos.&c. lib.5.fol.471.

11 Timorem eorum ne timueritis, neque conturbemini, Dominum autem Chriſtum ſanctificate in cordibus veſtris.lib.5.fol.472.473.

12 Et vniuerſa delicta operit charitas. lib 5.fol.473.

13 Et ſi iuſtus vix ſaluabitur, impius & peccator, vbi parebunt.lib.5.fol.473.

14 Quia Deus ſuperbis reſiſtit & humilibus dat gratiam.lib.5.fol.474.

15 Si enim Deus Angelis peccantibus nõ pepercit.li.5.fol.475.

16 Sequuti viam Balaam.li.5.fol.476.

17 Canis reuerſus ad vomitum, ſus lota in volutabro.lib.5.fol.476.

18 Fiat commoratio eorum deſerta: lib.5.fol.477.

19 Fiant dies eius pauci, & epiſcopatum eius accipiat alter.lib. 5.fol.478.

20 Et erit in nouiſsimis diebus.li.5.f.479.

21 Effundam de ſpiritu meo ſuper omnẽ carnem.lib.5.fol.479.

22 Prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ lib.5.fol.480.

23 Et quidẽ ſuper ſeruos meos & ancillas meas effundã de ſpiritu meo. li.5.f.481.

24 Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem.lib.5.fol.482.

25 Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper.lib.5.fol.483.

26 Propter hoc lætatum eſt cor meum. lib.5.fol.483.

27 Inſuper & caro mea requieſcet in ſpe. lib.5.fol.484.

28 Quia non derelinques animam meam in inferno lib.5.fol.484.

29 Nec dabis ſanctum tuum. lib.5.485.486.

30 Nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem.lib.5.fol.486.487.

31 De fructu lumbi eius ſedere ſuper ſedem eius faciam.libro.5.folio.488.

32 Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis.lib.5.fol.488.489.

33 Aduerte,noſtri homines quam appellent veritatem hebraicam. libro.5.fol.489.

34 Prophetam ſuſcitauit Dominus Deus veſter, de fratribus veſtris.libro.5.folio.489.490.

35 In ſemine tuo benedicentur omnes gentes lib.5.folio.491.

36 Hic lapis qui reprobatus eſt ab ædificantibus.&c.lib.5.fol.492.

37 Quare fremuerunt gentes.lib.5.folio.492.493.

Loci citati à Diuo Paulo.

38 Iuſtus autem ex fide ſua viuet. Abacuc 2.lib.5.fol.494.495.

39 No-

39 Nomen Dei per vos blaſphematur inter gentes.lib.5.fol.495.
40 Omnis homo mendax.lib.5.fol.496.
41 Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis. lib. 5.fol.496.497.
42 Quia non eſt iuſtus quiſquam, nō eſt intelligens,non eſt requirens Deum lib. 5.fol.497.498.
43 Credidit Abraham deo, & reputatū eſt illi ad iuſtitiam.lib.5.fol.498.
44 Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates.lib.5.fol.499.
45 Quia patrem multarum gentium poſuite.lib.5.fol.499.
46 Quoniam propter te mortificamur tota die.lib.5.fol. 500.
47 in Iſaac vocabitur tibi ſemen lib.5.fol. 501.
48 Secundum hoc tempus veniā, & erit Sarræ filius.lib.5.fol.501.
49 Iacob dilexi Eſau odio habui libro.5. fol.501.
50 Maior ſeruiet minori lib.5.fol.501.
51 Miſerebor cui miſertus ſum, & miſericordiam præſtabo cui miſerebor. lib. 5.fol 502.
52 Quia in hoc ipſū excitaui tē, vt oſtendam in te virtutem meam.li.5.fo. 502.
53 Vocabo non plebem meam, plebem meam,& non dilectam, dilectam. lib. 5.fol.503.
54 Et erit in loco vbi dictum eſt eis non plebs mea vos.lib.5.fol.503.
55 Si fuerit numerus filiorum Iſrael, tanquam arena maris.lib.5.fol.503.
56 Nunquid dicit figmentum ei, qui finxit,quid me feciſtis ſic.lib.5.fol.504.
57 Verbum enim conſumans, & abrebians.lib.5.fol.504.
58 Quia verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram. lib.5.fol.504.
59 Ne dixeris in corde tuo,quis aſcendet in cœlum.lib.5.fol.504.
60 Vt poſsis dicere, quis noſtrum valet ad cœlum aſcendere, vt deferat illud ad nos.lib.5.fol.505.
61 Quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum à mortuis reuocare. libro. 5. fol.505.
62 Et dicas quis è nobis poterit mare transfretare lib.5.fol.505.506.
63 Omnis qui inuocauerit nomen Domini ſaluus erit.lib.5.fol.507.
64 Quam ſpecioſi pedes Euangelizantiū pacem.lib.5 .fol.507.
65 Domine quis credidit auditui noſtro. lib.5.fol.507.508.
66 Et quidem in omnem terram exiuit ſonus eorum.lib.5.fol.508.
67 Et ego ad æmulationem vos adducam in gentem inſipientē.lib.5.f.509.
68 Inuentus ſum à non quærentibus me, palam apparui his qui me non interrogabant.lib.5.fol.509.
69 Tota die expandi manus meas ad populum non credentem:ſed contradicētem.lib.5.fol.510.
70 Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt.lib. 5.fol.510.
71 Reliqui mihi ſeptem millia virorum. lib.5.fol.511.
72 Dedit illis ſpiritum compunctionis.li. 5.fol.511.
73 Fiat menſa eorū coram ipſis in laqueū lib.5.fol.512.513.
74 Veniet ex Sion,qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob, & hoc illis à me teſtamentum.lib.5.fol.513.
75 Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit. libr.5.fol. 515.
76 Mihi vindictam,& ego retribuam. li. 5.fol.515.
77 Sed ſi exurierit inimicus tuus ciba illū lib.5.fol.516.
78 Non adulterabis,non occides,non furaberis.lib.5.fol.516.517.
79 Viuo ego dicit Dominus, quia mihi flectetur omne genu.lib.5.fol.517.
80 Improperia improperantium ceciderunt ſuper me.lib.5.fol.517.
81 Propterea confitebor tibi in gentibus lib.5.fol.517.518.
82 Laudate omnes gentes Dominum.li. 5.fol.518.
83 Erit radix Ieſe,qui exurget regere gētes in eum gentes ſperabunt.libro.5.fo. 518.
84 Quoniam quibus non eſt annuntiatū de eo videbunt, & qui non audierunt, de eo intelligent. lib.5.fol.519.
85 Perdam ſapientiam,ſapiētum, & prudentiam prudentum reprobabo.lib.5. fol.519.
86 Vbi ſapiens, vbi ſcriba, vbi inquiſitor huius ſæculi.lib.5.fol.519.

87 Quod

87 Quod oculus non vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit. lib. 5. fol. 520.

88 Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis inſtruxit eum lib. 5. fo. 520.

89 Dominus nouit cogitationem ſapientium, quoniam vanæ ſunt. libro. 5. folio. 520.

90 Erunt duo in carne vna. libro. 5. fol. 520.

91 Non alligabis os boui trituranti. lib. 5. fol. 521.

92 Quoniam in alijs linguis & labijs alijs loquar populo huic. lib. 5. fol. 521.

93 Donec ponam omnes inimicos ſub pedibus eius. lib. 5. fo. 522.

94 Omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius lib 5. fol. 522.

95 Manducemus, & bibamus, cras enim moriemur. lib. 5 fo. 522.

96 Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem. lib. 5. fo. 523.

97 Abſorpta eſt mors in victoria tua, vbi eſt mors victoria tua? lib. 5. fo. 523.

98 Sedit populus, manducare & bibere. lib. 5. fo. 524.

99 In ore duorum vel trium teſtium. lib. 5. fol. 524.

100 Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam. lib. 5. fo. 524.

101 Credidi propter quod locutus ſum. lib. 5. fol. 525.

102 Vetera tráſierunt, ecce facta ſunt omnia noua lib. 5. fo. 525.

103 Tempore accepto exaudiui te in die ſalutis adiuui te. lib. 5. fol. 525.

104 Propter quod exite de medio eorũ, & ſeparamini dicit Dominus. lib. 5. fol. 526.

105 Diſperſit, & dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi. lib. 5. fol. 526.

106 Et inambulabo inter eos, & ero illorum Deus. lib. 5. fol. 526.

107 Quemadmodum Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. lib. 5. fol. 526.

108 Benedicentur in te omnes gentes. lib. 5. fol. 526.

109 Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis. lib. 5. fol. 526. 527.

110 Quia iuſtus ex fide viuit. li. 5. f. 528.

111 Maledictus omnis, qui pendet in ligno. lib. 5. folio. 528. 529.

112 Abrahæ dictę ſunt promiſsiones & ſemini eius. lib. 5. folio. 529.

113 Fratres ſecundum hominem dico, tamen hominis confirmatum teſtamentum, nemo ſpernit. li. 5. f. 529. 530. 531.

114 Lætare ſterilis quæ non paris; erumpe, & clama, quæ nó parturis. l. 5. f. 532.

115 Eijce ancillam & filiũ eius. l. 5. f. 532.

116 Propter quod dicit aſcendens in altum, captiuam duxit captiuitatem. li. 5. fol. 532. 533.

117 Propter quod dicit ſurge qui dormis & exurge à mortuis. lib. 5. fol. 533.

118 Iraſcimini, & nolite peccare. lib. 5. folio. 534.

119 Propter hoc relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ. lib. 5. fol. 534. 535.

120 Translatio LXX omnibus gentibus erat communis, græce enim omnes fere nationes loquebantur tam Iudæi, quã gentes. lib. 5. fol. 535. 536. 537. 538.

121 Filius meus es tu. lib. 5. fo. 538.

122 Ego ero illi in patrem: ipſe erit mihi in filium. lib. 5. fo. 538. 539.

123 Adorate eum omnes Angeli Dei. lib. 5. fol. 539.

124 Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flãmam ignis. li. 5. fo. 539.

125 Thronus tuus Deus in ſæculum ſæculi. lib. 5. fol. 540.

126 Dilexiſti iuſtitiã, & odiſti iniquitatẽ, propterea vnxit te Deus Deus tuus. lib. 5. folio. 541.

127 Et tu in principio Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli. lib. 5. fol. 541.

128 Sede à dextris meis, quoad vſque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. lib. 5. fol 542.

129 Quid eſt homo quod memor es eius? &c. lib 5. fol 542. 543. 544.

130 Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. lib. 5. fol. 545.

131 Ego ero fidens in eum, ibidem.

132 Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus. libr. 5. fo. 545.

133 Hodie ſi vocem eius audieritis. lib. 5. ol. 546. 547.

134 Sicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto. li. 5. fo. 547

135 Quadraginta annis proximus fui, huic generationi. lib. 5. fol. 547. 548.
136 Filius meus es tu, ego hodie genui te lib. 5. fo. 548.
137 Tu es ſacerdos in æternum. libro. 5. fol. 548.
138 Ecce dies venient dicit Dominus. 5. fol. 548. 549. 550.
139 In qua vrna aurea habens manna. li. 5. fol. 550.
140 Hic ſanguis teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus. lib. 5. fol. 550.
141 Sacrificium & oblationem noluiſti, corpus autem aptaſti mihi. lib. 5. folio. 550. 551.
142 In capite libri ſcriptum eſt de me. lib. 5. fol. 552.
123 Sacrificium & oblationem noluiſti, corpus autem aptaſti mihi, holocauſtomata pro peccato non poſtulaſti. libr. 5. fol. 552.
144 Tunc dixi, ecce venio in capite libri ſcriptum eſt de me. lib. 5. fol. 553.
145 Mihi vindictam & ego retribuam. lib. 5. fol. 554.
146 Adhuc enim modicum aliquantulumq; qui venturus eſt veniet, & non tardabit, iuſtus autem ex fide viuet. lib. 5. fol. 554.
147 Iuſtus autem ex fide viuet, quod ſi ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ. lib. 5. fol. 555.
148 Videte contemptores, & admiramini, & diſpergimini, quia opus operor ego. &c. lib. 5. fol. 555. 556.
149 Fide & ipſa Sara ſterilis, & quod Sarra, & Sara dici poſſit. lib. 5. f. 557. 558.
150 Quem enim diligit Dominus caſtigat, flagellat autem omnem filium, quẽ recipit. lib. 5. fol. 559.
151 Adorauit faſtigium virgę eius. lib. 5. fol. 559.
152 Adhuc ſemel & ego mouebo, non ſolum terram, ſed & cœlum. li. 5. f. 560.
153 Etenim Deus noſter ignis conſumẽs eſt. lib. 5. fol. 560.
154 Dominus mihi adiutor, & non timebo, quid faciat mihi homo. libr. 5. fol. 560. 561.
155 De tranſlatione LXX lib. 5. fol. 560. 562. 563.
156 Principem populi tui non maledices lib. 5. fol. 561.
157 Filius meus es tu, ego hodie genui te lib. 5. fol. 561.
158 Quia dabo vobis ſancta Dauid fidelia lib. 5. fol. 561.
159 Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem. lib. 5. fol. 562.
160 Videte contemptores ibidem.
161 Poſui te in lucem gentibus, vt ſis in ſalutem, vſq; ad extremum terrę ibidẽ.

Ex Diuo Iacobo.

162 Poſt hæc reuertar & reædificabo tabernaculum Dauid. lib. 5. fol. 563.
163 Credidit Abraham Deo. li. 5. fo. 563.
164 Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. lib. 5. fol. 563.

165 *Euangelium ſecundũ Matthæum.* lib. 5. fol. 564.

166 Liber generationis ibidem.
167. Liber generationis Ieſu Chriſti lib. 5. fol. 565.
168 Liber generationis Ieſu ibidem.
169 Liber generationis Ieſu Chriſti. libr. 5. fol. 567.
170 Filij Dauid. lib. 5. fol. 568.
171 Filij Abraham. ibidem.
172 Abraham genuit Iſaac. l. 5. f. 569. 570.
173 Iudas autem genuit Phares, & Zaram fol. 570.
174 Achaz autem genuit Ezechiam. lib. 5. fol. 571. 572.
175 Achaz autem genuit Ezechiam. lib. 5. fo. 573. 574.
176 Numeros eſſe confuſſos in ſacris litteris. lib. 5. fo. 574. in principio primę columnæ.
177 Quæritur quomodo Ioſephus ſcripſerit, Ezechiam regnaſſe quinquaginta ſeptem annos lib. 5. f. 575.
178 De Solomone, & Roboan quæſtio. lib. 5. fol. 575.
179 Salmon genuit Booz de Rachab. lib. 5. fol. 576.
180 Quæſtio de Booz, quomodo fuerit tempore Heli ſacerdotis. ibidem.
181 Dauid autem Rex genuit Solomonẽ ibidem.
182 Roboam autem genuit Abiam. libr. 5. fo. 577.
183 Ioram autem genuit Oziam. libr. 5. fol. 578. 579.

184 Ioſias autem genuit Iechoniã. lib. 5.fol.579.580.581.582.583.
185 Quod Iechonias tã ante captiuitatẽ Babylonicam, quam poſt Babylonicam captiuitatem ſemper Iechonias ſit appe latus.lib.5.fol.584 585.
186 Repetitur eadem adnotatio.ibidem.
187 In transmigratione Babylonis. lib. 5.fol.585.
188 Tranſmigratio reprehẽditur ab Eraſ mo ibidem.
189 Eraſmus Amphibologiam reprehẽ- dit in Euangelio.lib.5.fol.586.
190 Reprehenditur etiam Eraſmus, de Teſſaradecade.ibidem.
191 Iechonias genuit Salathiel. libro.5. fol.587.
192 Salathiel genuit Zorobabel. libr.5. fol.587.
193 Zorobabel genuit Abiud. lib.5.folio 588.
194 Abiud autem genuit Eliachim. lib. 5.fol.589.590.
195 Iacob autem genuit Ioſeph. libro.5. fol.591.
196 Virum Mariæ.lib.5.fol.591.
197 De canone ſcripturæ quo internoſcuntur in litteris euangelicis quæ dicantur iuxta vulgi opinionem.lib.5.folio. 592.in primæ columnę.
198 Nugatur Eraſmus multa de viro & marito lib.5.fol.591.
199 Veras eſſe Teſſaradecadas euangeliſtæ Matthęi, nec eſt quod quiſquam addat aut mutet quiſquam vt videlicet euã gelium.lib.5.fol.593.594.
200 Cur tot reges pręteriti ſunt ſilentio, ſi veræ ſunt Teſſaradecades ibidem.
201 Additur ratio cur nihil addendum aut detrahendum Teſſaradecadibus & tamen vero veriores ſint euangelicæ Teſſaradecades in fine libri.fol.595.

Finis Libri quinti.

INDEX LOCORVM QVOS deprauant impij Iudæi.

EX LIBRO VI. APOLOGETICI.

1 ANtequam conuenirent.li.6.f.605.

2 Inuenta eſt, in vtero habens. lib.6. f.606.607

3 Inuenta eſt, in vtero habens.li.6.f.607. 608

4 Nolens eam traducere, li.6.f.608.609

5 Ecce virgo in vtero habebit.li.6.f.609. 610.611.

6 Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium.lib.6.f.611, 612.

7 Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium.lib.6.f.612.613.

8 Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium.lib.6.f.613.

9 Et vocabunt nomen eius Emanuel.lib. 6.f.614.

10 Et vocabunt nomen eius Emanuel. lib.6.f.614.615.

11 In Bethlehẽ Iuda.l.6.f.615.616.617

12 Sic enim ſcriptum eſt, per Prophetã: & tu Bethlehem terra Iuda. f.617.

13 Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam: & tu Bethlehem terra Iuda.lib.6.f.618

14 Et tu Bethlehem.lib.6.f.618.

15 Nequaquam minima eſt in principib' Iuda.lib.6.f.619.

16 In principibus Iuda.lib.6.f.619.

17 Ex te enim exiet dux, qui regat populum meum.lib.6.f.620

18 Vt adimpleretur illud ex AEgypto, vocaui filium meum.lib.6.f.620.621

19 Sicut mane tranſijt, pertranſijt, Rex Iſrael ex AEgypto vocaui filium meũ. lib.6.f.621

20 Mane expulſi ſunt, & expulſus eſt rex Iſrael, ex AEgypto vocaui filiũ meum. lib.6.f.621.622.

21 Vox in rama audita eſt. li.6.fol.622. 623.624.625

22 Vt adimpleretur quod dictum eſt, qm̃ Nazaræus vocabitur. lib.6.f.626.627 628.629

23 Vox clamantis in deſerto, parate viam Domino.lib.6.f.629

24 Hic eſt filius meus dilectus. lib.6.fol. 630.631

25 In quo mihi bene complacuit.libro.6. f.631

26 Non in ſolo pane viuit homo.libr.6.f. 631.

27 Non in ſolo pane viuit homo. libro.6 fo.631.

28 Scriptum eſt quia angelis ſuis mandauit de te, &c.lib.6.f.632.633.634.

29 Scriptum eſt non tentabis Dñm Deũ tuum.lib.6.f.635

30 Dominum Deum tuum.li.6.f.636

31 Et illi ſoli ſerujes.li.6.f.636

32 Relicta ciuitate Nazaret venit &c.lib. 6.f.636.637

33 Primo tempore alleuiata eſt terra Zabulon, &c.lib.6.f.638.639.640.641

34 Terra Zabulon, & terra Nephthalim locus Euangelicis. lib.6.f.641.642.hic locus non eſt conſcriptus latine, nec numeratus.

35 Populus qui ambulabat in tenebris. lib.6.f.642.643

36 Audiſtis quia dictum eſt, diliget proximum tuum, & odio habebis inimicũ tuum.lib.6.f.643.644

37 Beati mites, qm̃ ipſi poſsidebunt terrã lib.6.f.644.645.646.647

38 Amen quippe dico vobis, donec tranſeat cœlum & terra.li.6.f.647.648.649

39 Audiſtis quia dictum eſt, antiquis non mœchaberis.lib.6.f.650.651

40 Ipſe infirmitates noſtras accepit, & ægrotationes noſtras portauit.li.6 f.651.

41 Diſcedite à me, qui operamini iniquitatem.lib.6.ibidem

42 Ipſe infirmitates noſtras accepit. li.6. f.652

43 Miſericordiam volo & non ſacrificiũ. li 6.ibidem.

44 Ecce ego mitto angelum meum.li.6. f.652.653

45 Aperiam in parabolis os meum. lib.6.

fol

fo 655.654
45 Populus hic labijs me honorat. libro. 6 f. 655. 656. 657
47 Auditu audietis, & non intelligetis, videntes, videbitis, & non videbitis. lib. 6. f. 657
48 Incraſſatum eſt cor populi huius. li. 6. f. 658
49 In Belzebu principe dæmoniorum. li. 6. ibidem
50 Et conuertantur, & ſanem eos. lib. 6. fol. 659
51 Ecce puer meus quem elegi dilectus meus, &c. li. 6. f. 659. 660
52 Et in nomine eius gentes ſperabunt. li. 6. f. 660. 661
53 Qui maledixit patri vel matri, libro. 6. ibidem.
54 Munus quodcunque eſt, ex me tibi proderit. li. 6. f. 662
55 Maſculum & fœminam fecit eos, lib. 6. ibidem.
56 Propter hoc dimittit homo patrem & matrem. lib. 6. ibidem
57 Dicite filiæ Sion ecce Rex tuus venit, ſedens ſuper aſinam. li. 6. ibidem. 663
58 Domus mea, domus orationis vocabitur. li 6. f. 663
59 Ex ore infantium & lactentium, perfeciſti laudem. li. 6. f. 664. 665. 666
60 Cum ergo videntis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt, a Daniele. li. 6. f. 666. 667
61 Percutiam paſtorem & diſpergentur oues. li 6. f. 567
62 Aceldema, ager ſanguinis. li 6. f. 668
63 Non licet eos mittere in corbonam. li. 6. f 669
64 Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati. li 6. f. 670.
65 Zachariæ locus, & dicam ad eos, ſi bonum eſt coram vobis, date mercedem mihi lib. 6. f. 670
66 Si bonum eſt in conſpectu veſtro, date mercedem mihi. li. 6. f. 671. 672
67 Scitis quia poſt biduum paſcha fiet, li. 6. fo. 672. 673
68 Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem. lib. 6. f. 673
69 Confidit in Deo, liberet eum nunc ſi vult, lib. 6. f 673
70 Heli, Heli, Deus meus, Deus meus, lib. 6. f. 674
71 Ex ore infantium, li. 6. f. 674
72 Vt quid dereliquiſti me, lib. 6. f. 675
73 Erunt duo in carne vnam, li. 6. f 676.

Ex Diuo Marco.

74 Talita cumi hoc eſt puella tibi dico ſurge, lib. 6. f. 676
75 Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, lib. 6. f. 676. 677
76 In gehennam ignis, lib. 6. f. 677. 678 679
77 Nunquam legiſtis, quid fecerit Dauid ſub Abiatar principe ſacerdotum, lib. 6 ibidem
78 Qui maledixerit patri vel matri, lib. 6 ibidem
79 Corban, lib. 6. ibidem
80 Hic populus labijs me honorat, lib. 6 ibidem
81 Non ne dictum eſt? quia domus mea, domus orationis vocabitur, li. 6. f. 180
82 Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, lib 6. ibidem
83 Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob, lib. 6 ibidem
84 Vineam paſtinauit homo, & circundedit ſepem, & fodit lacum, li. 6. f. 681
85 Alabaſtrum vnguenti nardi ſpicati, li. 6. fo. 681. 682
86 Percutiam paſtorem, li. 6. ibidem
87 Et cum iniquis reputatus eſt, libro 6. ibidem

Prophetiæ citatæ à Diuo Luca.

88 Vt conuertat corda patrum in filios, lib. 6. ibidem
89 Ecce concipies in vtero, & paries filium, vocabis nomen Ieſum, lib. 6. f. 682 683
90 In quibus viſitauit nos oriens ex alto, lib. 6. f. 683. 684
91 A præſide Syriæ cipino, lib. 6. fo. 684 685
92 Eo quod eſſet de domo & familia Dauid, lib. 6. f. 685
93 Et reclinauit eum in præſepi, li. 6. f. 685
94 Quia non erat eis locus in diuerſorio. lib. 6

lib.6.fo.686.
95 Gloria in excelſis Deo,& in terrâ pax hominibus.lib.6.fol.687.
96 Omne Maſculinum adaperiens vuluã lib.6.fol.686.687.
97 Vox clamantis in deſerto li.6.fo.689.
98 Et videbit omnis caro ſalutare Dei.li. 6.fo.690.
99 Qui fuit Sale,qui fuit Cainam,qui fuit Arphaxad.lib.6.fol 690.691.
100 Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me.lib.6.fol.691.
101 Non in ſolo pane viuit homo.libr.6. fol.691.
102 Dominum Deum tuum adorabis. lib.6.fol.691.
103 Angelis ſuis mãdauit de te.l.6.f.692.
104 Non tentabis Dominum Deum tuũ lib.6.fol.692.
105 Ecce ego mitto Angelũ meũ. ibidẽ.
106 Puella ſurge.ibidem.
107 Diliges Dñm Deum tuum ibidem.
108 Qui vos ſpernit,me ſpernit, ibidem.
109 In Beelzebub ibidem.
110 Domus mea Domus orationis ibi.

Ex Diuo Ioanne Euange-liſta.

111 Ego vox clamantis in deſerto. lib. 6. fol.692.
112 Ecce agnus Dei ibidem.
113 In cana Galilææ.lib.6.fol.693.
114 Zelus domus tuæ comedit me ibidem.694.
115 Panem de cœlo dedit eis manducare ibidem.
116 Et pluit illis manna ad manducandũ. lib.6.fol.695.
117 Et erunt omnes docibiles Dei.lib.6. fol.696.
118 Si quis ſitit,veniat ad me,ibi.f.697.
119 Silohe.lib.6.fol.697.
120 Nonne ſcriptum eſt in lege veſtra, quia ego dixi dij eſtis.lib.6.fol.698.
121 Accepit libram vnguenti nardi. ibid.
122 Noli timere filia Sion. libro. 6. folio 699.
123 Domine quis credidit auditui noſtro. ibidem.
124 Odio habuerunt me gratis. libro. 6. fol.699.
125 Qui manducat meum panem, &c. ibidem.
126 Quos dediſti mihi cuſtodiui.libro.6. fol.700.
127 *Quod ſunt qui putent, non præſtare me quod promiſi, cum non commonſtrem omnes prophetarum locos de Chriſto à Iudæis vitiatos, & nulla maior corruptela ſcripturæ eſt, quam quæ fit praua ſcripturæ interpretatione, de qua apud Originem.lib.3.contra Celſum, queruntur Iudæi cum obijciunt ſuis, quod ob innanes allegorias Chriſtum ſequuntur, colludunt noſtri quidam homines qui pſalmos omnes & prophetias fere allegoricè interpretantur. lib.6. fol.700.*
128 Qui manducat mecum panem leuauit contra me calcaneum. Libro.6. folio 700.701.
129 Hoc quoque loco alludunt quidam noſtri ad inanes allegorias. lib.6. folio. 701.
130 De tribus negationibus Petri.lib.6. fol.701.
131 Quia odio habuerunt me gratis. libr. 6 fol.702.
132 Et nemo ex ijs perijt,niſi filius perditionis.lib.6.ibidem.
133 Vt impleretur ſermo,quia quos dediſti mihi,non perdidi ex eis quenquam ibidem.
134 Trans torrentem cedron.ibidem.
135 Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum.lib. 6.fol.703.
136 Quod ſcripſi ſcripſi.libro. 6.folio. 703.
137 Partiti ſunt veſtimenta mea. ibidem.
138 Os non comminuetis ex eo, ibidem.
139 Vt conſummaretur ſcriptura dicit, ſitio.lib.6.fol 704.
140 Videbunt in quem transfixerunt, ibidem.
141 Ferens mixturam myrrhæ.ibidem.

Ex Actis Apoſtolicis.

142 Exit de terra tua, & de cognatione tua.lib.6.f.705
143 Quia erit ſemen tuum accola in terra aliena. ibidem
144 Ego ſum Deus patrum tuorum,&c. ibidem
145 Solue calceamentum pedum tuorũ. lib.6.f.706
146 Mittens Ioſeph acerſiuit Iacob patrem ſuum,&c. li.6.f.706.707.708
147 Fac nobis Deos qui præcedant nos, &c.lib.6.f.709
148 Nunquid victimas,aut hoſtias obtuliſtis mihi,&c.lib.6.ibidem
149 Et portaſtis tabernaculum Moloch. ibidem.
150 Moloch.lib.6.f.710
151 Sydus Dei veſtri rompham. ibidem
152 Figuras quas feciſtis vobis adorare eas.lib.6.f.711
153 Et migrare vos faciam trans Damaſcum.ibid.f.712
154 Cœlum mihi ſedes eſt,terra ſcabellũ pedum meorum.lib.6.f.712
155 Tãquam ouis ad occiſionem ductus eſt ibidem
156 In humilitate iudicium eius ſublatũ eſt.ibidem
157 Generationem eius quis enarrabit? lib.6.f.713
158 Quia tolletur de terra vita eius. ibidem.
159 Poſt hæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid lib.6.f.714
160 Vbi eſt literatus vbi legis verba ponderans.lib.6.f.715

Finis Libri Sexti.

CONFLICTVS ACERRIMVS Sanctiſsimę Chriſti Eccleſiæ, aduerſus vniuerſum Iudaiſmum, aduerſum impiam ſynagogam, quæ ſibi hebraicæ veritatis perſonam induit: & ſub ca facie nobiſcum pugnet: vt noſtros decipiat, vt ſe audiant.

¶Supra ſexcentos locos ſcripturæ Eccleſiaſticæ Iudaiſmus oppugnarat, tanquã male verſos in Eccleſia ſancta, & peius intellectos: quibus omnibus hic Apologeticus Iudæos refellit, & noſtram ſcripturam defendit.

¶Synagoga impia, & Iudaiſmus, ſub perſona Hebraicæ veritatis, refutarat nõſtram ſcripturam (pene dixerim) totam, quorum exempla ſexcentos plus minus veloco s poſuimus: in quibus hic Apologeticus eos iugulat: plures poſituri, ſi ad excudendum maius volumen ſuppeteret pecunia, quæ neque ad hoc excudendum erat ſuppeditatura, quod eam impenderam omnem per ſex annos Madridij litigans de excudendis meis libris, niſi me & meos aluiſſet domi apud ſe per ſemeſtre tempus Dominus Franciſcus Gaſca ſcholaſticus Salmanticenſis, & ego præterea multum æris alieni feciſſem & obæratus multum domum ad me redirem.

¶Præſtat hic Apologeticus hoc præterea, vt planum fiat, non ſolum Lucam, & Marcum, qui Græce ſciebant ſequutos Lxx viros in hiſtoria Euangelica, ſed Apoſtolos, & Euangeliſtas viros Hebræos ex Hebræis ſemper citaſſe Lxx viros Petrum, Iacobum, Paulum, Ioannem Euangeliſtam, Matthæum, nam cum meum hoc opus per ſex plus minus annos deſederit apud meos aduerſarios (ſi modo ſedebat & non repulabat quotidie) perdidit Ioannis Apocalypſin, tamen omnes Apoſtoli, & Euangeliſtæ Lxx viros ſequuntur & citant, vt hoc opus commonſtrat.

¶Vt oſtendam omnes Apoſtolos & Euangeliſtas Lxx viros eſſe ſequutos, ſæpe vnum & eundem locum citatum, & explanatum & defenſum aduerſus Iudæos repeto; vt appareat ſemper citatũ ab Apoſtolis & Euangeliſtis iuxta Lxx viros.

¶Denique oſtenditur quaſdam nouas tranſlationes, nõ inquam omnes, ſed quaſdam, ſi eas per ſingula, noſtræ religionis eſſe refutationes & non præferre legẽ Dei, ſed legem Sathanæ, quod ait Hieronymus.

¶ Summa locorum ex indice libri primi qui defenduntur contra Iudaos, et aduerſarios eſt, 26. ex idiotiſmis, 23. ſunt omnes ſimul 49.

¶ Summa locorum ex indice libri ſecundi qui defenduntur contra Iudaos, eſt ex Iudæis antiquiſſimis et ex Rabinis. 36. Rurſum ex Rabinis 26. ex Aquila, Symmacho, Theodotione, & alijs Iudæis tranſlatoribus, referente Diuo Hieronymo, 16. ſunt omnes ſimul. 78. quorũ teſtimonijs noſtra defenduntur contra Iudæos.

¶ Summa locorum qui in indice libri tertij defenduntur contra Iudæos et aduerſarios eſt. 127.

¶ Summa locorum qui in indice libri quarti defenduntur contra Iudæos, et aduerſarios eſt. 45.

¶ Summa locorum qui in indice libri quinti defenduntur contra Iudæos, et aduerſarios eſt. 201.

¶ Summa locorum qui in indice libri ſexti defenduntur contra Iudæos, & aduerſarios eſt. 160.

¶ Omnes loci, qui defenduntur cõtra aduerſarios & Iudæos ſimul ſunt. 660.

Errata & omiſſa.

pag.5.ver.reſt,pro continlſ.Cõuitia,legẽ,contemnit cõuitia,& ver.ſibi eſſe,lege,eſſet.pag.8.columna.1.verſ,
ſta,æditi ipſa,lege.æditio ipſa.col.2.ver.ritur.quam,lege,quam citat.p.9.col.2.ver.vul,qod,lege,quod,& ver.
mus,qod,lege,quod p.14.col.1.ver.per,Segobienſem,leg.Segobienſem.pag.16.col.1.ver.gat,crimines,lego,
crimine,p.18.c.1.ver.ctio,proprii,leg.ſe propria.pag.26.c.2.ver.dum,veritatis,leg.veritatem & col.2.ver.eſt.Non,
extat vllum,leg.extat opus vllum.p.28.c.1.ver.loco,vertenda,leg.vertenda.p.32.c.2.ver.tamẽ.tu,leg.in.& ver.
altera,trahis,leg.trahit.p.33.c.2.ver.dus,eſt,leg.&.p.40.c.2.ver.ſos,locis,leg.locis.pag.41.c.2.ver.noſtris,aiunt;
vtrunque,leg.aiunt & vtrunque.& ver.naſſet,ſiquam,leg.qui.p.42.c.1.ver.omni,conantur excutere,leg.conã
tur de Chriſto excutere.& ver.no,nominare alias,leg.nominare omnes alias,& ver.nes,nec alio,leg.nes excep
tã nulla alio.p.48.c.2 ver.ro,hæc aiunt,leg.audent,& ver.ris,Grammaticum,leg.Grammaticam.& ver.maticũ,
leg.maticam.p.57.c.1.ver.la,ſcriptoræ,leg.ſcripturæ.p.59.c.1.ver.Moiſes.de,le.ſcilicet de.p.63.c.2.ver.cau,
vlterum,leg.vtrum p.64.c.2.ver.dandi;ſic,leg.ſit.p.65.c.1.ver.omnia,loquuntur.le.dicuntur.p.70.c.1.ver.à ma
& flumine,leg.& à flumine.& col.2.ver.quo,habeabnt,leg.habebant.p.72.col.1.ver.Ante,permanent,leg.per
manet.p.75.c.1.ver.virg.virginis aliarum,leg.virginis & virginum aliarum.p.79.c.1,ver.ne,immutatuis,lege,
immutatus,p.83.c.2.ver.Pha,ſuffecta,lege,vbi ſuffecta.p.84.c.2.ver.tenn,renuntur,lege,renuat,p.87.c.2.ver.
qui,ſancti,lege,ſanctus,p.91.c.2.ver.5.lege,ſcilicet,p.92.c.1.ver.Maſſo,Iudaice,lege,Iudaicã,& col.2.ver.munç
rant,lege,numerant,p.93.c.2.ver.rant,excerſeperant,lege,excerpſerant,p.94.c.2.ver.duobus noſtri,lege,duobus
modis noſtri,& ver.pſal,ſuæ,lege,ſiue,p.95.c.2.ver.mon,eſt,lege,eſſe,p.96.c.2.ver.rati,Hebræis,lege,Hebrai
p.97.c.1.ver.plu,quas,leg.duas.p.98.c.1.ver.exercius,leg.exercitus & venſa,ego,leg.ergo.p.100.c.1.ver.ſit,ſit
leg.ſit,& ver.tum,ſauctos,leg.ſanctus.c.2.ver.non,lodurus,leg.locutus.p.102.col.1.ver.m,quam,leg.quam,&
ver.vtrum,vt alma,leg.verò halma.p.102.c.1.ver.primo,leg.pro,p.103.c.2.ver.ſpi,ſanctus,leg.ſancti.p.108.ver.
Sym,currerent,deleatur.p.109,ver.& diſtiones,leg.diſtiones.p.113.ver.narii,alienæ,leg.aliena,& ver.bous,iti-
dem vos,leg itidem & vos.p.110.c.2.ver.manus,eas,leg.ea.p.117.c.1.ver.læta,aperte,leg.aperte,ſine interrogã
tione.p.121.c.1.ver nobis,inureretur,leg.inureret.p.123.c.2.ver.iores,loctio,leg lectio.p.126.c.1.ver.ſcri,no-
miniare,leg.nominare,& ver.Hiero.Epiſtolu,leg.Epiſtola.p.128.c.2.ver.tribus,conſonontibus,leg.conſonanti-
bus.p.129.c.2.ver.reb,ſignificas,leg.ſignificat.p.130.c.1.ver.pe,ante anre anno,leg.ante anno.p.135.c.1.ver.ne.
cædent,leg.cedent,& ver.ore,eccleſiæ ſemper,leg.eccleſiæ doctorum eccleſiæ ſemper.p.136.c.1.ver.reri,tacit,
leg.facis,& ver.&,eccleſia,leg.eccleſiæ.p.146.c.1.com,translationes,leg.translationes Iudaicæ.pa.147.c.1.ver.
ſcri,alteram,leg alterum.p.159.c.2.ver.cou.ts.enim,leg.Is enim.pag.160.c.1.ver.Iudæo.Maraim.leg.Marcum.
p.161.c.2.ver.mo,interpretes,leg.interpres.p.164.c.2.ver.cies,conſonanti,u,leg.conſonantium.p.168.c.1.verſi.
cepta,Iudæos,leg.Iudæus.p.170.c.2.ver.bitur,depta,leg.deſumpta,& ver.ſump,is,i,Iſa.leg.Is,id eſt à viro,Iſa.
& ver.vir.iod,leg.iod ſcribatur,p.176.c.2.ver.tum,controuerſor de,leg.controuerſor nunc de.p.180.col 1.verſi.
teram,diſtinctionem,leg.diſtinctionem.p.186.c.2.ver.liora,claudunt:demum,leg.liora.Claudunt demum.pag.
187.c.2.ver.liſtis,ſpiritus ſancti,leg.ſpiritu ſancto,& col.2.ver.tori,animos,leg.animo p.188.c.1.ver.rn,in domi
nicas,leg.Iudaicas,& col.2.ver.nius,quoque,leg.quæque.p.190.col.2.ver.leges,leg.legens.p.191.c.1.ver.nobis
Euangeliſtæ,lege,Euangelicæ,p.102.c.1.v.me,reddit,lege,reddidit,& ver.bu,primo,lege,pro,pa.204.c.1.ver.
hebræarum,lege,hebræarum vocum,& c.2,ver,Iud,ſuie,lege,ſuis,& ver.teræ,mitatione,lege,mutatione,pag.
205.c.1.ver.7.legi.nouerit,lege,non erit,p.206.c.1.ver.manam,lana,lanam,ſana,ſanam,lege,maña,lana,laña,
ſana,ſaña,p.207.c.1.ver.leges,Deus,lege,dens,p.212.c.2.ver.mus,catis,lege,capitis,p.219,ver.tuna,ſancti,lege
ſanctus,p.220,ver.deinceps,ſubiungere,lege,ſubiungerem,p.221,ver.ueri,facilem,lege,facilè,p.222,c.1.ver.
cauſæ,facere,lege,fauere,p.225,c.1.ver.ficant,ſed,lege,ſed eſt,& ver.ris,Euangelica,lege,euangelia,p.241,c.2
ver.ſubuertere,licet nibil,lege,ſubuertere licet:nihil,p.257,c.2.ver.palã,doctores,aduerſus.i.doctores,quid
dixi aduerſus doctores ſacros?aduerſus,p.258,c.1.ver.ciſſe,aitũ,lege,aiunt,p.260,c.1.ver.vrcrum,ſacris,leg.ſa-
cræ,p.265,c.1.ve braicè,ſine,lege,ſiue,p.266,c.1.ver.uerit.Nabuchodonoſore,lege,Nabuchodonoſor,p.267.c.
2.ver.effect,quorſum?hæc,lege,quorſum hæc?p.268,c.1.ver.memo,ro propriam,lege,memoro,propriam,pa.
269,c.2.ver.cap.poquam,lege,poſtquam,p 276,c.2.ver.re,plant,lege,planant,p.278,c.2.ver.neminem,lege,ne-
mo,p.285,c.2,ver.occi,Zachariæ,lege,Zachariam,p.290.c.2.ver.ueti,cælis,lege,cælos,p.292,c.1.neque reem-
nes reges ſeruierint ei.deleatur,& c.2.ver.teſt,conſummatione,lege,conſummationem,p.294.c.2.ver.cund.de
lecti,lege,deleti,p 295.c.2.ver.intra,conducere,lege,concludere.& ver.ris,vtranque,lege,vtrunque,p 297.c.2
ver.annos,nota,lege,nata,p.298,c.1.ver.ſpi,ſupetuenies,lege,ſuperuenier,p.299,c.1.ver.rem,ante,le.aut,p.301,
c.2.in fine,& hoc.lege,ve,ze,p.306.c.1.ver.brai,dominan-lege,dominantes mei.p.307.c.1 ver.cto,explane,le-
ge,explanat,& col.2.ver.rit,datum,le.& damm,p.313.c.1.ver.mala,ſubiectum,lege,ſubuentum,p.316.c.1.ver.
calefaciem,lege,calefaciam,p.317,c.2.ver.vulg,conſiſi,lege,confuſi,p 318,c.2.ver.bras,cap.7,lege,cap.7.Iob,
p.320.c.1.ver.onus,deſtracta,lege detracta,p.328.c.2.ver.de,petit,lege,petijt,pag.331,c.2.ver.intelligi,lege,
intellige,pagina 351.columna 2.ver.ſtet,contribulatione.lege,in contribulatione,p.362.c.1.ver.alijs,partibus,
lege,patribus.p.363.c.1.ver.nium,vſurparentur,lege,vſurpantur,p.364.c.1.Iſrael,euidens,lege,videns:p.365.
c.1.ver.omni,dictæ,leg.dicta,& c.2.ver.tan,Chriſti,le.Chriſtũ,p.367.ver.nes,locus tamen,lege,locis tantum,
p.381.c.1.ver.ipſo,ſanctus.lege.ſancti,& c.2.ver.latam,non lege.nos.p.392.c.1.ve.vnm lege.vnum.p.393.verſ.
quę,quam.lege potius quam.p.399.c.2.ver.Hiero.noui,leg.noni.p.402.c.1.ver.tura,Iudaicæ.leg.Iudaicè pag.
408.c.2.ver.lec.tract.2.l.tract.29.p.414.c.1.ver.ſæpe,rartones.lege.rationis.p.427.c.1.ver.tto,pontificiũ,lege.
pontificum.p.433.c.1.ver.liſtæ,menſura.lege menſura ſunt.&.ver.mitte,lege.mittet.p.437.c.2.ver.quã,Chriſti
lege.Chriſtus,&.ver.es,participio.lege.participo.p.440.c.2.ver.vertice,deflectum.lege.deflexum p.441.col 2.
ver.vnius,vt.I.A.& ver.vt,dele p.443.c.1.ver.drc,Euangeliſtis.lege.Euangeliſtas.p.445.c.1.ver.hoc,lege.hac.p.5

447.c.1.ver.Eraſ.citatis.lege.locis citatis.&c.2.ver.hobra noſtri,lege.noſtris.p 448.c.2.ver.de,ſed quod. lege. ſed quid quod.p.449.c.2.ver.nūt.anet.lege.ante.p.450,c.1.ver.potius,poſt.lege.poteſt.p.451.col.1.ver.non,qui ſua.l.qui io ſua.p.456.ver.quoti.eueitit.lege.eneruant.p.461.ver.mutuabimus.lege.mutuabimur.p.463 col.2. ver.ea,fragibis.lege.fragilis.p 466.c.1.ver.ecce.ponamur.lege.ponam,&.c.2.ver.hoc, loco neceſſaria lege.loco eitat neceſſaria.p.471.c.1.ver.Lxx viriurt.lege vt Lxx viri,&.c.2.ver.Non,Diuus.lege Diuus Petrus pa.475. c.1.ver.tis,timidi.lege.timidi, & ver.&.cap.44.lege.cap.4.& c.2.ver.gata,xiuat.lege,viſiat pa.482 c.2.ver.ne Apoſtolos,lege Apoſtolicos.p.483.c.2.ver.ctionem Lxx.lege ctionem enim Lxx.p.485.c.1.ver.ferre, & quam, lege quam.p.497.c.2.ver.eleſia,antequam.lege antiquam.p.502.c.2.ver.Quin,l.Quia.p.503.c.2.ver.iuxta. Nū lege.Num.& ver.vnum,ponas.lege ponas.p.519.c.1.ver.telle,fuſſe.lege.fuſile.p.523 c.1.ver.abſcropta.lege abſorpta,&.c.2.ver. s,lege,ius,& ver.verba Hebraicæ.lege.Hebraicè p.524.c.1.ver.ſterium,lege,ſterlorum.p.528. c.2.ver.qui,noſtros,lege,noſtras.p.529.c 2.ver.ſio,eſt,lege.&.p.531.c.2.ver.are,mutata,l, lege,mutata,l,p,539 c. 2.ver.eius,ea,lege,ea.p.534.c.1.ver,donum,ſanctus,lege,ſancti.p.549.c.1.ver.li,hom,lege,homo.pag.551.c.1.ver. nes,loquar,lege loquor,& ver.acerrimæ,lege,acerrimas.pag.557.c.1.Dea.Ahiles,lege,Achiles.p.560.c.1 ver. Adhuc,mouebo,lege,mouebo.p.564.c.2.ver.liorum,etta,lege,rlex.p.571.c.2.ver.ces,vana,lege,varia. pa. 638. c.1.ver.&,tribūs,lege,tribubus p.643.c.2.ver.Galilea eſt.lege,Galilea gentium eſt.p.651.c.1.ver.eſſe,medumnum lege,medimnum.p.652.c.1.ver.ris,curare oues,lege,curare etiam oues,& ver.vni,ſinglis,lege,ſingulis , &. c.2. ver.Miſſe,& ſacrificiū,leg.& nō ſacrificiū.p.659.c.2.ver.ſi,cur beelzebul,leg,cur Beelzebub Beelzebul.p.660 c.2. ver.ſta,igitur,lege,agitur.p.663.c.1 ver,popu,diuæ,lege,diuinæ.p.664.c.1.tan,lactantes,lege,lactentes.pa.661. c.1.ver,ne.lege,nem.p.667.col.ver.ita,lege,ita,& c.2.ver.plana Dominus,lege,Dominum p.669 c.1.ver Tūc, dictum per,lege,dictum eſt per,&.c.1.ver.tiam,quam,lege,quod.p.670.c.2.ver.& de,collocatis,lege, collatis. p.671.c.1.ver.tius,ſe?, lege,ſe?.p.674.c.2.ver.dicorum,dicant,lege,dicant eſſe.p.675.c.2.ver.vbi,idme,lege,idem. p.676.c.1.ver.ce,te,lege,te.p.680.c.2.ver,Iacob,lege,Iacob.p.681.c.2.ver.Ecce,filium,lege,filium &.p. 684.c.2. ver.Lxx,expurgendam,lege,expungēdam,& ver.imperitia,leg,imperitiæ,& ver.pro,poluiſſent,leg,polluiſſent,E. p.687 c.1.ver.Oō,vagit,lege,vagijt.p.686.c.2.ver.clauſo,reſecaſſe vulua,lege,reſecaſſet vuluam pag.689.c.1. ver. ditur,poſtea,lege,porta.p.707.c.1.ver.ingre,ait,lege,ait,& ver.gna,hoc,lege,hæc pa.710.col.2.ver.ter, ſit Dauid, lege,ſit R.Dauid.

APOLOGETICVS PRO LECTIONE APOSTOLICA ET EVANgelica pro Vulgata D. Hieronymi, pro tranſlatione Lxx virorum, proq; omni Eccleſiaſtica lectione contra earum obtrectatores,

Authore Leone Caſtro, ingenuarum Artium & ſacroſanctæ Theologiæ Magiſtro Collegij Theologorum Salmanticenſis Academiæ Decano, Canonico ſacrarum literarum Interprete in ſancta Eccleſia Valliſoletana.

PRÆFATIO AD LECTOREM.

SCIO lector optime cum huius operis titulum oculis cernas, fore vt ſtatim tibi ſuccurrat illud quod ille alter dixit, de eo qui Herculem laudabat, Ecquis eum vituperat inquiens? Quod tu æquius multò dicere poſſes de ſacris literis Latinè à D. Hieronymo ex Hebræa lectione ad verbum tranſlatis, per tot annorum myriadas in Eccleſia ſancta receptis & ſanctis Conciliorum decretis conſecratis, deq; Lxx virorum tranſlatione trecentis annis ante Domini aduentum in carne, Græcè reddita, & à Domino & eius Apoſtolis citata, & ſuæ ſanctæ Eccleſiæ per manus tradita, quæ omnium maxima huius Tranſlationis eſt commendatio. De his, inquam, quanto tu æquius dicere poſſes. Ecquis tam audax qui has literas & Apoſtolicas & Euangelicas audeat attentare? Nam Apologia & Apologeticus defenſionem latinè ſonant, & opus in defenſionem rei alicuius æditũ. Nec id tantum, ſæpè etiam ἀντικατηγορίαν, ideſt, recriminationis tranſlationẽ in cõplexu habẽt, nec enim ſat habent diluere crimen obiectũ, ſed etiam plerunq; in aduerſarium transferunt atque deriuant. Accipe ergo paucis, ne te longo ſermone morer, quid ſibi velit hic noſter Apologeticus, ideſt, hic ſermo Eccleſiaſticæ ſcripturæ propugnator, atque defenſor, idemq; calumniæ Iudaicæ, qua noſtra & Eccleſiaſtica ſcriptura inceſſitur, propulſator & tutor. Iam inde vſque ab ipſis Eccleſiæ primordijs, inter nos & Iudæos, de noſtræ ſcripturæ veritate lis eſt nata, quæ hunc habuit ortum, vt Iuſtinus Philoſophus martyr in Dialogo aduerſus Tryphonem Iudæum nos docet. Erant ab ipſis initijs Chriſtianæ R. P. inter noſtros & Iudæos crebræ concertationes de Chriſto Domino & de Chriſti myſterijs, quoties in iſtis concertationibus quæ vltro citroq; habebantur, Iudæi manifeſtis Prophetarum teſtimonijs tenebantur, nec elabi aliter vllo modo poſſent, illud erat

A vnicum

vnicum perſugium vt dicerent non ſic Hebraicè eſſe illa teſtimonia Prophetarum quæ à noſtris citarentur, deceptos fuiſſe Lxx illos Iudæos qui trecentis annis ante Chriſti Domini in carne aduentum libros ſacros Græcè vertiſſent: cumq́ non ſemel aut bis Iudæi conſtricti in vinculis tenerentur, ſed quoties aduerſus noſtros de Chriſto Domino & de eius myſterijs in certamen deſcenderent, quod fiebat quotidie, auerſabantur Tranſlationem Lxx ſuos maiores, vt Author eſt Grigentius, diris deuouebant, quod ſcripturam Græcè verti à Lxx viris eſſent paſſi, eam fuiſſe cauſam, vt teſtimonijs ſcripturæ tam vehementer à noſtris premerentur, expoſitiones ſcripturæ veterum Patrum execrabantur, vt aduerſus Tryphonem Iudæum ſcribit Iuſtinus, & Grigentius aduerſus Herban Iudæum. Quid plura? cum ſingulis Prophetarum vaticinijs ſe confixos viderent, cachinno ſingula quæ veteres Patres citabant teſtimonia ſcripturæ excipiebant, vtebantur illa arte Sophiſtarum & Oratorum vt quæ dicendo refutare non poſſent, quaſi faſtidiendo & ridendo calcarent, deceptos in ſingulis Lxx illos viros cauſarentur, quaſi ita Lxx viri in ſingulis decipi potuiſſent, vt aiunt veteres Patres, vt in ſingulis Chriſti myſteria prædicerent cum literis Apoſtolicis & Euangelicis concordarent, nam miris modis in verbis & ſententijs Lxx viri congruunt cum literis Apoſtolicis, & Euangelicis extra teſtimonia citata ex veteri teſtamento quod ait Irenæus. Quaſi vero, inquit, idem Author, trecentis annis antequam lux Euangelica toto orbe diluceſceret, antequam fideles Chriſto credidiſſent Lxx viros ſubornare potuerint vt Eccleſiæ ſanctæ teſtimonium veritatis impertirent. Origenes tamen operæpretium futurum putauit, ſiquis Scripturam ex lectione Hebræa ad verbum verteret, qua, in diſputationibus aduerſus Iudæos, vteremur, quod Lxx in pleriſq́ Paraphraſin ſcripturæ feciſſent, potius quam tranſlationem vt Chriſti myſteria planius panderent. Ita Origenes in Eccleſiaſticis Lxx tranſlatione vtendum putabat, in altercationibus aduerſus Iudæos alia quadam quæ ad verbũ ex Hebræa lectione eſſet expreſſa, quaſi Iudæos id grauaret quod ſcriptura non eſſet ad verbum reddita Græcè, & nõ potius quod planè Chriſtum loqueretur. D. Hieronymus hũc, quem Origenes ſubeundum laborem putabat, ſubijt ipſe, ſuam ædidit Vulgatam ex Hebræa lectione ad verbum expreſſam & tranſlatam ad verbum, quanquam aliquando profitetur ſe ad morem boni Interpretis non verbũ verbo reddere; ſed ſenſa ſcripturæ exprimere, quod feciſſe ait Iudæos tranſlatores Aquilam Symmachum & Theodotionem & alios; hoc fecit D. Hieronymus qua dixi cauſa, & vt integrã ſcripturam & ſartam tectam haberemus, quod Iudæi ex literis ſacris, vt diximus, multa expunxerãt maxime manifeſta de Chriſto teſtimonia, multa etiã ex illis vetuſtas aboleuerat, pleraq́ erant adulterata aliorum tranſlationibus. Hæc omnia D. Hieronymi tranſlatio ſarta tecta reddiderat, hanc à primo Iudæi ſummis laudibus in cœlum extulere, nihil illa exactius eſſe teſtati ſunt, credo quod futurũ putabant vt minus negotij ſibi faceſſeret illa quam tranſlatio Lxx: at poſt quam videre manifeſtis

niſeſtis ſcripturæ teſtimonijs iuxta Vulgatam D. Hieronymi ſe quoq; teneri quo quo ſe verterent, poſtquam videre perſpicuis Prophetarũ prædictionibus etiam iuxta hanc ſe quoq; confixos, ſtatim cœpere in Vulgatam D. Hieronymi arma mouere, & eam quanta maxima vi poſſent oppugnare, quod tertio libro oſtendemus manifeſtius, negare etiã cœpere rurſum, hãc fideliter verſam: Inſurrexit ergo omnis Iudaica natio aduerſus noſtrã Vulgatam à D. Hieronymo æditam & aduerſus omnem Eccleſiaſticam ſcripturam, pugnat acriter Synagoga impia contra Eccleſiam ſanctam & noſtro tempore pugnat acerrime quorundam ex noſtris armis adiuta. Pagnini Tranſlationem aiunt ad veritatem Hebraicam proprius cæteris accedere, & nouas alias poſtulant tranſlationes, nouas ſcripturæ Interpretationes deſiderant, credo quæ Chriſti obſcurent aduentum, quæ Chriſti myſterijs offundãt tenebras, cuius rei hinc facio coniecturam, quod in quibuſdam tranſlationibus quæ ad veritatem Hebraicam factæ dicuntur, quibuſdam dico non omnibus vix vnquam Chriſtum reperias magis explanatum quam in lectione Eccleſiaſtica, obſcuratum plus millies reperias & Vulgata noſtra hoc nomine quibuſdam fœtet quod Chriſtũ ſonat, quo nomine tranſlatio Lxx Iudæis eſt odioſiſſima. Iudæos non miror, noſtros homines admirari ſatis nõ poſſum quibus Vulgata ſcripturæ lectio in Eccleſia ſancta receptiſſima per tot annorum curricula debuit eſſe commẽdatiſſima, præſertim cum eſſet Cõciliorum decretis conſecrata & munita, Chriſtum & Chriſti myſteria planè ſonaret, Iudæos redargueret, coerceret infideles: æquumne erat, hâc reiecta eas trãſlationes introducere, quibus Iudaiſmo noſtra replerentur, obſcuraretur Chriſtus Dominus? Nec ab ea ſcriptura noſtra alieni eſſe deberent quam tranſtuliſſent Lxx viri, vel hoc ſaltem nomine, quod ab Apoſtolis & Euangeliſtis atq; adeo ab ipſo Domino fere eam citari manifeſtum ſit, ſi Græca Græcis conferas, Græcè enim tranſlatio Lxx eſt facta & Græcè lectio Euãgelica & Apoſtolica eſt conſcripta: ſingillatim ergo ſingula ſingulis cõfer, & veriſſimos dices veteres Patres qui iuxta tranſlationem Lxx ferè citatam Scripturam à Domino & ab Apoſtolis & Euangeliſtis tradiderunt, & ab eiſdem Eccleſiæ ſanctæ traditam & relictã eſſe. Ecquã tu dices maiorem hac eſſe commendationem? niſi illud addas quod alibi vberius & fuſius eſt dictum, fere veteres Patres omnes tam Græcos quã Latinos voluiſſe inflatu Spiritus ſancti eam eſſe textam, & certe quo Iudæis eſt ingratior, hoc magis oporteret nobis eam in medullis hærere. Hæc pugna eſt ergo aduerſum Eccleſiam & hæc noſtrarum rerum vituperatio: Nam victa iam olim Synagoga iacebat miſera, recreata quorundã ex noſtris ope & auxilio: tandem noſtris temporibus victũ caput cœpit attollere? Quid dixi cœpit victũ caput attollere? cœpit Eccleſiæ ſanctæ velle iura legeſq; dare, antiquare noſtra quæ à Chriſto Domino & eius diſcipulis acceperamus: id cœpit ſperare vt antiquorum Patrum doctrinã exploderemus, Phariſaicã doctrinã toto pectore hauriremus. Quid ſi, inquies, veritatem Scripturæ in Eccleſiã volunt introducere, excludere quæ falſa ſunt? Nõ mea opera opus erat vt

De ipſis Iudæis loquitur.

Chriſtũ reijciunt plerę́que aliæ tranſlationes.

diceres tu, ſi Chriſto Dño credis, verã eſſe eã ſcripturã quã Chriſtus Dñs in ſua Eccleſia eſſe voluit per tot annos, falſam eſſe eã quæ ab ea diſsidet ſenſu. Sed hoc vult noſter hic Apologeticus vt noſtrarũ rerũ rationẽ reddamus, oſtẽdere veriſsima eſſe, quæ Eccleſiæ proceres de hac re dicũt: falſiſsima, & mẽdaciſsima quæ iactitant Iudæi, quo in negocio nõ noſtra tãtũ in lucẽ ædimus, ſed vetera fere omnia tã Græca, quã Latina in vnũ locũ collecta repræſentamus. Diſtinximus verò hũc noſtrũ Apologeticũ in libros quinq́, Primus liber quæ generaliter Eccleſiæ ſanctæ obijciuntur, refellit generaliter, vbi acer cõflictus & acerrima pugna eſt, Iudæi nãq́ cũ ſentiãt ſe peſsimã cauſam tueri, nõ audẽt ire per ſingula, nec ad ſingula deſcẽdere, vniuerſè & generatim illis placet pugnare, nõ ſigillatim. Hic multa dicũt, multa deblaterãt, vera ne dicãt an falſa nihil penſi habẽt dũ Eccleſiæ & Eccleſiaſticis obſtrepant, & ſuis aduerſum nos aliquid dicere videãtur. Ergo vt illorũ mẽdacia refellamus, & falſa atq; fictitia omnia redarguamus, aliquãtulũ primo libro. immoremur neceſſe eſt. Secũdus liber veterũ Patrũ quotquot de hac re Græcè & Latinè ſcripſere ferè ſentẽtias recẽſet, & potiſsimũ D. Hiero. quo patrono noſtri aduerſarij potiſsimũ ſe tueri conabãtur, qui veriſsima eſſe quæ nos dicimus teſtãtur, falſa & cõmentitia Iudaica omnia, quæ noſtri aduerſarij vẽditãt, clauditur hic ſecũdus liber antiquiſsimorũ Iudæorũ & Rabinorũ recẽtiũ teſtimonijs, quæ nobis noſtræ veritatis impertiũt & Vulgatæ defenſione ex autoribus Lexici cõplutẽſis. Tertius liber ex D. Hiro. fallaciarũ Iudaicarũ indiciũ facit quas adhibẽt Iudæi in vitiãda Hebræa lectione vt peruertãt Eccleſiæ myſteria de Chriſti diuinitate, de integritate ſacræ virginis, de aduẽtu Dñi, de circũciſione, de Regibus Magis cæteriſq́ Chriſti & diſcipulorũ eius ſacramẽtis cũ contẽptu noſtræ Vulgatæ & ſanctorũ Patrũ interpretationis. Quartus liber defenſionẽ Lxx addit acerrimã quã ſecũdus liber nõ leui brachio erat cõplexus, & quã Iudæi & eorũ aſſeclæ oppugnãt & vitiãt, & Iudæorũ fraudes indicat & arguit, Lxx virorũ lectionẽ defendit, & oſtendit Apoſtolos aut Spiritum ſanctũ potius qui eorũ ore loquebatur, eã ferè citaſſe, & Eccleſiæ ſanctæ tradidiſſe aduerſum Iudæos quoſdam qui eam acerbiſsimo odio proſequuntur. Oſtendit quanta ſit autoritas locorũ veteris teſtamẽti quam citãt Apoſtoli & Euangeliſtæ & quanta ſit nouarum quarundã trãſlationum autoritas. Quintus & ſextus liber ſedẽ Apoſtolicam defendit & locos Apoſtolicos & Euangelicos tuetur aduerſus Iudæos & eorum aſſeclas quoſdam ex noſtris qui eos oppugnant acerrimè, & hæc huius operis ſumma. Sed quoniam in Commentarijs quæ in Eſaiam ædidimus quædam ex his prælibauimus quæ inuectiuas aduerſus nos excitauerunt ab aduerſarijs qui ſunt contrariæ factionis, Epiſcopus verò Segorbienſis vir doctiſsimus & religioſiſsimus me etiam de quibuſdam admonuit quæ meis ſcriptis obijcerentur, atq; vt his reſponderem magnopere poſtulauit, conſilium fuit primo huius Apologetici libro quædã prolegomena quam potero breuiſsimè prætexere; non vt conuitia quæ mihi fiũt refutẽ, ſed vt ipſos doceã cõuitiatores, (ſi fortè imperitia peccant, &

ad bo-

*ad bonam mentem redire velint,) quanto in errore verſentur; & vt ſemel reſpon-
deam in principio omnibus quæ mihi ex D. Hierony. obyci poſsint, ne centies ea-
dem cogar repetere: quod cum fecero, Deo bene iuuante, ad rem ipſam aggrediar.
Vale lector optimè.*

Præfatio in Prolegomena.

NON abre me facturum arbitror ſi reſponſurus amiciſsi-
morum quondam hominum Epiſtolis, quibus acerbè &
contumelioſè in me inuehuntur, vtar principio libri pri-
mi Auguſtini contra Iulianum Pelagianum Hæreticum,
quo ſic Iulianum alloquitur, Contumelias tuas & verba
maledica Iuliane ſi contemnere me dixero mentiar: quis enim con-
temnat ſuæ exultationis materiam? ſeu mœroris? meorum enim cau-
ſa gaudiorum eſt promiſsio illa Domini, Gaudete & exultate cum di-
cunt omne malum aduerſum vos, mentientes, propter me, quoniam
merces veſtra copioſa eſt in cœlis: & rurſum mei cauſa mœroris eſt,
Apoſtoli affectus, vbi lego. Quis infirmatur & ego non infirmor?
quis ſcandalizatur, & ego nō vror? Sic Auguſtinus centies conuitijs pro-
ſciſſus non reſpōdet, non conuitiatur, non maledicit, ſic Cimex ab Hæ-
reticis appellatus qui digitis attritus teterrimè fœtet, contemnit. Con-
uitia, & quod hæretici iactant ſe ab eo abſtinere vngues, veluti ab ani-
mali fœtidiſsimo contēnit. Sic D. Baſilius peſtis Eccleſiæ dictus ab Hæ-
reticis, facinoroſus, falſarius, teſtamētarius tanquam diuini teſtamenti
corruptor, tacet, crimina obiecta non diluit, quādo libro de Spiritu ſan
cto cap. 6. acerbiſsimis cōuitijs ſe ab aduerſarijs affectū ait, quod tantum
abeſt, vt ſibi dolori fuerit, vt niſi magnopere ſibi doleret quod aduerſa-
rij ſibi nocerent grauiter, in lucro magno conuitia & contumelias quæ
ſibi fierent, eſſe appoſiturus, quod Dominus dixerit, Beati eſtis cùm ma-
ledixerint vobis homines propter me. Et Athanaſius duas Epiſtolas in-
uectiuas ſcriptas à fautoribus Arrianæ ſectæ ſuis operibus inſeruit, quæ
nunc ſimul cum eius operibus circunferuntur, nempè quod laudi ſibi
putabant eſſe, pati pro Chriſto, & ſe pro Chriſto appellari ſtultos, hære-
ticos, pernicioſiſsimos. Nā receptiſsimus hic mos eſt, vt teſtantur om-
nes veteres, iam inde vſque ab Eccleſiæ initijs, vt qui Eccleſiæ aliquam
cauſam ſuſcipit, idiota, indoctiſsimus, ſtultiſsimus appelletur. Sic etiam
Hieronymus in illud Cap. 16. Eſaiæ. Audiuimus ſuperbiam Moab. Quis,
inquit, horum hominum non ſuperbus eſt? quis Eccleſiaſticam ſimpli-
citatem non deſpicit? quis horum Eccleſiæ homines non habet quaſi
bruta animalia? & in illud cap 29. Hieremiæ & reducam. Nos, inquit, qui
iſta contemnimus quaſi pro brutis habent animantibus, & vocant Pe-

 luſiotas,

luſiotas,ideſt,luteos,& ad Pammachium & Oceanum de erroribus Origenis.Peluſiotas, nos appellant & luteos, animaleſque & carneos.Contemnam igitur & ego exemplis tantis conuitia fœdiſsima, & probra in me iacta? Non dolemus,ait Chryſoſtomus, Chriſtiani libros aduerſus nos æditos ſed ridemus,veſtra ergo conuitia,ò viri olim amiciſsimi,riſi ſemper,& amicis ridenda porrexi,& in lucro appono quod non ſolum hæc patior quod Eccleſiæ aliquã partẽ tuendam ſuſcepi pro mea virili defenſor ſcripturæ Eccleſiaſticæ,& propulſator calumniæ Iudaicæ, ſed etiam illud mihi cauſa gaudiorum, vt verbis Auguſtini vtar, quod Dei opti.Maxi.beneficio ſummo,dignus ſum habitus pati ea quę ſancti Patres ſuis temporibus ſunt paſsi,homo tenuiſsimus,& peccatis coopertus,indigniſsimus qui tanto beneficio à Deo afficerer.Volo igitur à vobis haberi linguarum imperitiſsimus, omnis liberalis doctrinæ expers, pernicioſiſsimus,hæreticus,Sacrarũ litterarum prorſus rudis, pro Chriſto ſtultiſsimus cum Chryſoſtomo haberi volo. Redoleat meus ſermo pinguis & adipalis, vt dicitis Ganeum & popinam,in quę ego pedem nunquam intuli,quamdiu vixi,grauiſsimorum ſtudiorum indefeſſo labore cultor,libros noctes & dies manu verſans infeliciſsime,vt vos vultis.Si quid ergo verè dicitis in his quæ ad doctrinam ſpectant, ò viri, veſtro fortaſſe iudicio literatiſsimi, vos in omnibus viciſſe fatebor & vera dicere.Mitto ergo omnia conuitia,nam mea & meorum antiquitas & nobilitas nota eſt,eſt Deo gratia optimo maximo:nec veſtras ego moror minas, ſi mihi mille vndiq; impenderent pericula,nihil me mouerent. Canes,inquit Hierony.latrant pro dominis ſuis,& me nõ vultis latrare pro Chiſto? conciſus vulneribus & contrucidatus, & adhuc in ſepulchro latrabo pro Chriſto,tantum abeſt vt etiam ſi in me omnium tela intenta videam poſsim conticeſcere.

PRO-

PROLEGOMENA IN PRIMVM LIBRVM APOLOGETICI.

Quod apud Hieronymum et veteres, vulgata æditio quæ dicitur, Tranſlatio ſit Septuaginta interpretum. CAP. I.

Conſuetudo tenuit noſtris tẽporibus, vt vulgata ęditio, trãſlatio D. Hiero. nõminetur quę tẽporibus D. Hieron. noua Trãſlatio dicebatur, poſtquã verò inueterauit, dicta eſt Vulgata ęditio, nec de hac re vlla eſt cõtrouerſia. Nõ enim cũ primũ tranſlatio D. Hiero. in lucẽ exijt, potuit dici vulgata quæ noua erat, nec ſatis in Eccleſia ſancta recepta, vt ipſe Diuus cẽties teſtatur, & quoniã de Veteris Teſtamẽti tranſlatione agitur; nõ de trãſlatione noui Teſtamẽti, & liquet veteris Teſtamenti in Eccleſia Catholica tantũ fuiſſe trãſlationẽ ab ipſis Eccleſiæ ſanctæ initijs, eamq; fuiſſe trãſlationẽ Lxx Interpretũ vſq; ad tẽpora D. Hiero: quibus ſuã ædidit Vulgatã; quæ dubitatio reliqua eſſe poteſt, Vulgatã appellatã vſq; ad illa tempora trãſlationem Lxx quando illa ſola erat? Hoc ita fuiſſe teſtis eſt Auguſt. lib. 18. de ciuit. Dei ca. 43. vbi cũ docuiſſet multas Veteris Teſtamẽti fuiſſe trãſlationes ſubiunxit; Hãc tamẽ quæ eſt Lxx tanquam ſola eſſet, ſic recepere Eccleſiæ, eaque ſic vtũtur Græci populi Chriſtiani quorũ plæriq; vtrũ ſit aliqua alia ignorãt, & ex hac Lxx interpretatione etiã in Latinã linguã interpretatũ eſt quod Eccleſię Latinæ tenẽt, quãuis nõ defuerit tẽporibus noſtris, Hieronym⁹ homo doctiſsimus qui ex Hebręo in Latinũ eloquium ſcripturas cõuerterit. Hæc Auguſtinus, quibus docet quod vna tãtũ in Eccleſijs perdurauit ſcriptura vſq; ad tẽpora D. Hierony. & ea erat quæ à Lxx viris eſt facta Græca in Eccleſijs Græcis, Latinè facta eadẽ in Eccleſijs Latinis, quæ etiã vetus trãſlatio dicebatur, quod Hieronymi interpretatio noua trãſlatio diceretur, quæ illa tẽpeſtate facta eſt ab ipſo Diuo, vt fuſe à me dictũ eſt in diſputatione de trãſlationibus. Eadẽ hæc quæ ſcribit Auguſt. prodidit Eugypius cap. 329. de authoritate Lxx Interpretũ. Vis hoc planius dici tibi? idẽ Auguſt. de ciui. Dei lib. 16. c. 10. ſcribit verba hæc, Secũdũ Vulgatã æditionẽ hoc eſt Lxx Interpretũ. Potuit planius Auguſtinus dicere Vulgatã æditionẽ, tranſlationẽ eſſe Lxx Interpretũ? Vis hoc authore D. Hiero. tibi etiã cõmonſtrari? Hieronymus in Epiſtola ad Principiã Virginẽ, tranſlationẽ Lxx Vulgatã æditionẽ nominat; ait enim; In Vulgata pro, benedixit, vnxit, legimus. Sed ſciẽdũ quod error ſcriptorũ Lxx tranſlatoribus nõ debuit imputari: quibus verbis Hieronymus vitiatã ait tranſlationẽ Lxx, culpa ſcriptorum non culpa Lxx. Quod ſi Vulgata nõ fuiſſet facta à Lxx Interpretibus, ſtultũ eſſet excuſare Lxx in errore Vulgatæ, excuſat Lxx in defectu Vulgatæ, ergo Vulgatã intelligit eã eſſe quæ facta à Lxx eſſet. Idem Hieronymus ad Suniã & Fretellã ſcribit Κοινὴ hoc eſt cõmunis æditio ipſa eſt quæ & Lxx. Quid vis amplius? en cõmunis æditio quæ eſt Vulgata ęditio ipſa eſſe dicitur à Hierony. quę & Lxx. Atqui hunc ipſum locũ citas aduerſum me; ſed ſilẽtio præteris verba hæc, citas illud Hieronymi aduerſus me ad Suniã & Fretellã, in quo breuiter illud admoneo, aliã eſſe ęditionẽ quã Origenes & Euſebius Κοινὴν, ideſt, cõmunẽ appellant atque Vulgatã, aliã Lxx Interpretũ, quæ verba tu nõ intelligis; ſignificat Hieronymus Origenẽ & Euſebiũ caſtigaſſe trãſlationẽ Lxx & ſe illã etiã emẽdaſſe & eã caſtigatam ſolã poſſe appellari vere trãſlationẽ Lxx, aliã

 com-

cõmuné & Vulgatã quæ in vſu erat Ec-
cleſijs nõ poſſe dici Vulgatam,ita vitiata
erat, & hoc ſignificare Hieronymũ li-
quet ex illis quæ ſubijcit, κοινὴ auté iſta,
hoc eſt cõmunis æditio ipſa eſt quæ &
Lxx.Ergo cõmuné æditioné,quã Vulga
tã appellauit, ipſam eſſe ait quæ & Lxx
& rogat quid interſit inter eas? cur ab
ipſo ſeparétur?quòd altera vitiata eſt,in-
quit,altera caſtigata, vitiatã appellãs illã
quæ in vſu eſt oĩbus Eccleſijs, qđ dictũ:
puto ea libertate qua vti ſolet D.Hiero.
Sed ego ſi locuples eſſem oĩbus meis opi
bus redimeré illã quę in vſu erat omnib⁹
Eccleſijs etiã ſi in illa eſſet aliqua lectiõis
varietas: Didici eñ ex D.Tho.authorita
té Eccleſiæ Doctoris etiã eminentiſsimi
authoritati eſſe antefeтédã. Vtinã vtinã
mihi copia eſſet illius trãſlationis quę in
vſu erat omnibus Eccleſijs, ſi Crœſi opi-
bus abũdaré illã Crœſi opibus omnib⁹
redimeré, quanquã ſatis nobis ad manũ
eſſe poteſt ſed cũ ingenti labore ex ſcri-
ptis veterũ Patrũ eruta,cũ à ſanctis Patri
bus explanatur Græcis & Latinis,aut ad
uerſus Iudæos & Hęreticos citatur vna
& eadé ſine vlla ferè varietate. Verba D.
Hiero.ſunt poſtq̃ illa dixerat, κοινὴ auté
iſta,hoc eſt cõmunis ęditio ipſa eſt quę &
Lxx, ſed hóc intereſt inter vtrãq; quod
κοινὴ,ideſt cõmunis & Vulgata(ſic enim
illã ſupra appellarat) pro locis & pro té-
poribus & pro volũtate Scriptorũ cor-
rupta ęditio eſt.Ergo hoc putat intereſſe
Hiero.inter Vulgatã & trãſlationé Lxx
quod Vulgata corrupta erat,trãſlatio ve
ro Lxx caſtigata à ſe eſſet & ab Origene,
cęterũ eãdé eſſe vtrãq; putat. Quæ eadé
reſpõſio, valet aduerſus ea quę citaſti ex
Procemio in ca.16.Eſaię,magni faciebat
Hiero.eã quã à ſe caſtigatã prædicat, &
eã ſolã trãſlationé Lxx merito appellã-
dã, Vulgatã vero vitiatã eſſe & corru-
tã,adeo vt indigna eſſet quę appellaretur
Lxx Interpretũ trãſlatio. Addis me di-
xiſſe aliqñ Hieron. incaſtigatos habuiſ-
ſe Lxx virorũ codices, idque eo loci &
alijs quibuſdã. Ego ex antiquioribus D.
Hiero.caſtigari cõmõſtraui, & lectioné
Lxx receptiſsimã in Eccleſia ex veterib⁹
oſtédi:ſed quid argumẽtũ hoc eſt ſi caſti
gatior codex reperiatur codice D.Hiero.
in cęteris quã iactabũdus?quã nihil pro-
bas?quã militẽ glorioſum Thraſoné re-
fers? Quã verius dicere poteras quoties
D.Hiero. Vulgatã citat ſic eſſe in trãſla-
tione Lxx vt citat D.Hiero. quod argu-
métum hoc maius dici poteſt?ſi quoties
Hieronymus Vulgatã citat ſic eſſe repe-
ritur in trãſlatione Lxx Interpretũ quã
Hiero.vero verius eſt quod tranſlationé
Lxx & Vulgatã appellarit. Hierony. in
illud cap.9.Eſaiæ.Multiplicaſti gentem,
quãto à cæteris æditionibus, inquit,Vul
gata ęditio diſtet diligés lector agnoſcat.
Vbi trãſlationem Lxx diſtare reperies à
cęteris,& de ea loqui D.Hiero. Idé Hie-
rony.in ca.2.Eſaię in illa verba, Quia re-
pleti ſunt, ꝑ Philiſtim,inquit, ſemꝑ Lxx
vertũt alienigenas; hoc idé de Vulgata
æditione prodit Hiero.in illud.c.14. Ne
læteris,Philiſtęos,inquit,alienigenas Vul
gata vertit æditio. Vbi duo hęc nota,qđ
in Vulgata æditione factũ docet Hiero.
in trãſlatione Lxx reperiri factũ, & non
alibi,vt vulgatã æditioné tranſlationem
Lxx eſſe ſit neceſſe, alterũ quod id quod
factũ ſemꝑ prius dixerat in tranſlatione
Lxx & nõ alibi,poſtea ſemper factũ dice
re ſit neceſſe in Vulgata, vt planũ faciat
Hiero.eãdé eſſe trãſlationé Lxx & Vul-
gatã: Nã Ambro. etiã & alij notãt Lxx
ꝑ Philiſtæis ſemper vertere alienigenas,
additq; qua cauſa id faciant Lxx.nec alij
ex trãſlatoribus hoc tribuitur vnquam.
Idé Hiero.in ca.26.Eſaię in illud, Semita
iuſti.& in illud.Sed & Spiritu meo. Eãdé
trãſlationem quã nominat Lxx rurſum
Vulgatã nominat, qđ intelliges ſi legas
attente & velis intelligere. Idé Hiero.in
verba illa ca.30.& nõ faciet auolare.Mul
tũ in hoc loco Lxx æditio Hebraicũq;
diſcordant.Primũ ergo de Vulgata ædi-
tione vbi diſcordare dixerat Lxx & He-
braicũ, & dicturus de vtriſq;. Primũ,in-
quit,de Vulgata æditione,vbi quos dixe

rat

rat Lxx Vulgatã æditionẽ nominat, & priꝰ de ea dicit, poſtea de Hebraico. Hoc idẽ intelliges etiã ex illo cap. 59. in illud. Opera eorũ vbi, qui verſus, inquit, in æditione Vulgata additi ſunt, & intelligit in tráſlatione Lxx. Nã de eadẽ re agens & idẽ docẽs in. 16. librũ in Eſaiã Lxx Interpretũ tranſlationẽ nominat quã appellarat Vulgatã. Sed chartæ me deficerent ſi ſimiles locos è D. Hiero. vellem citare.

Quod Vulgata noſtra à D. Hieronymo ſit ædita. Cap. II.

QVis explicare dicẽdo poſsit quot & quibus modis noſtri aduerſarij aperire viã Iudaiſmo conẽtur? Qua de re totũ hoc opus cõtexendũ eſt, quædã in his prolegomenis tráſigãtur in quæ necesse erat, ſi rẽ ſemel eſſemus exorſi lõge à propoſito euagari poſtea. Video ergo quoſdã quacũq; ratione poſsint authoritatẽ noſtræ Vulgatę velle extenuare, intercidiſſe tráſlationẽ factã à D. Hierony. volũt perſuadere vt quę neceſsitas coegit D. Hiero. ſuã ex Hebræo texere interpretationẽ, eadem nũc ſit, vt pateat via Iudaiſmo, vt poſtea dicemus. Hoc genus hominũ vt refellamus ſat eſt oſtendiſſe nũc agi de tráſlatione veteris Teſtamẽti vt eã in Eccleſijs vnã tãtũ fuiſſe eã quæ à Lxx viris eſt facta, idq; planè euicimus ex Auguſtino Eugypio, & Hiero. Si vna ergo tráſlatio Lxx Interpretũ, vt mõſtratũ eſt, vſq; ad tẽpora D. Hierony. erat, nõ erat alia tráſlatio quæ cõmunis diceretur & Vulgata, vt hanc eſſe velint quæ nũc circũfertur diciturq; nũc Vulgata: ſola in Eccleſijs erat Lxx Interpretũ interpretatio quoad ædita eſt à Diuo Hiero. ex lectione Hebræa quæ nũc dicitur æditio Vulgata. Quid hoc manifeſtius? ne quis noſtrorũ aduerſariorũ Iudaiſmo viã patefaciat? Age nũc, ex abundãti, quod dici ſolet, oſtẽdamus Vulgatã hãc quæ nũc circũfertur à D. Hiero. eſſe æditam, quod hinc ita liquebit, vt oculis cerni poſsit quod Hieronymus quoties lectionẽ à ſe ęditã citat, in noſtra Vulgata reperiatur, eſt igitur Vulgata ædita à D. Hiero. ſed iã exẽplis id planũ faciamꝰ. Credes enim tibi & tuis oculis ſi quoties D. Hiero. à ſe factã tranſlationem citat, ſi illã cõtuleris cũ noſtra Vulgata eandem eſſe deprehenderis. Primũ illud in Oſeæ caput. 2. in illa verba. Propter hoc ecce ego lactabo eã. Pro eo, inquit Hierony. quod nos diximus, ad aperiẽdã ſpẽ. Quęre in Vulgata vtrũ hæc oratio, ad aperiẽdã ſpẽ, quam Hiero. ſe dixiſſe dicit in ſua tranſlatione vbi reperiatur & ibi eſſe reperies; & tamẽ ita ſe vertiſſe ait D. Hiero. & Lxx aliter & aliter Symmachum, & Theodotionẽ aliter, & infra idẽ Hiero. in illud. Dabo ei vinitores, quod nos diximus, inquit, lactabo eã Lxx dixere ſeducã eã. Quære vbi ſit, lactabo eã, quod vertiſſe ſe ait D. Hiero. in Vulgata eſſe reperies, vt vel manibus prehẽdatur ſemper D. Hiero. Vulgatã citare tanquã à ſe æditã, idẽ reperies in cæteris vbi D. Hierony. tráſlationem à ſe factã citat, citare noſtrã Vulgatã, vt in illud cap. 4. Oſeæ. Particeps Idolorũ. Pro eo quod nos, inquit, interpretati ſumus ligauit Spũs eũ in alis ſuis. Hęc verba reperies in Vulgata quæ Hierony. ſe vertiſſe ait. & in illud ca. 5. Oſeæ. In gregibꝰ ſuis. Pro eo, inquit Hiero. quod nos diximꝰ. Deuorabit eos mẽſis. Hęc quę Hiero. ait ſe in ſua tráſlatione dixiſſe in Vulgata noſtra leges & in principiũ lib. 2. in Oſeæ. pro eo, inquit Hiero. quod nos tráſtulimus: poſt tergũ tuũ Bẽiamin. Hæc verba quæ ſe tráſtuliſſe ait Hiero. Vulgata noſtra pręfert & infra in illud; & infra in illud & vidit Ephraim lãgorẽ ſuũ. Vbi Lxx inquit Hiero. poſuerũt Iarib, nos vltorẽ vertimus, quã lectionẽ in Vulgata leges, & in illud ca. 7. Oſeæ. Pro eo, inquit, qđ nos diximꝰ vaſtabũtur &c. hoc verbũ quod ſe dixiſſe Hieron. profitetur reperies in noſtra Vulgata, qod in principiũ ca. 8. Oſeę idẽ Hierony. ait. Hoc quod interpretati ſumus. In gutture ſit tuba, & qod ait paulo infra in illud, proiectus eſt in eo, in quo poſuimus aranearum telas & in illa

verba.c.9. Oſeæ. Venerũt dies viſitationis. Vbi inquit D.Hiero.interpretati ſumus ſcitote Iſrael.& paulo infra,quẽ nos ſtultũ Prophetam dixim⁹ & ſimilia,omnia deniq; confer cũ Vulgata, ita ſcriptã in Vulgata reperies vt ipſe ſe tranſtuliſſe ſcribit.& in illud.c.2.Ioel populi & populi. Vbi nos poſuimus populi , populi, & infra vbi nos diximus in valle cõciſionis & in illud.c.1. Amos. Hæc dicit Dñs ſuper trib⁹ &c. nos plauſtra ferrea interpretati ſum⁹,& infra vbi nos diximus de domo voluptatis confer hæc omnia cũ Vulgata & ſimilia omnia ita ſcripta reperies vt dubitatiõ nulla ſit reliqua quin Vulgatã ſit ædita à D. Hiero. ſimilia reperies innumerabilia in duodecim Prophetis minoribus quæ ſi cũ Vulgata cõtuleris eadẽ reperies& in illud.c.24.Eſaię & erit in die illa pro eo,inquit,quod nos interpretati ſum⁹ erubeſcet Luna & cõfundetur Sol.& in illud.c. 28.quẽ docebit ſciẽtiã pro eo,inquit; quod nos diximus mãda remãda, mãda remãda &c.& in fine cõmẽtariorum, in hoc idẽ caput pro eo, inquit, quod nos interpretati ſum⁹ in virga excutietur Gith & Cyminũ in baculo.& in illud.c.40. Quis menſus eſt quod nos vertim⁹, inquit quis mẽſus eſt pugillo aquas,& in illud cap.41.& tu Iſrael ſeruus meus hoc quod poſuimus, inquit, ego adiuui te nõli timere vermis Iacob. in Lxx non habetur.& in principiũ ca.42. eiuſdẽ Eſaię pro quo nos interpretati ſumus nõ erit triſtis nec turbulẽtus : & ſimilia apud Eſaiã innumerabilia cõfer cũ Vulgata , eadẽ in Vulgata reperies quę ſe trãſtuliſſe ait D. Hiero.vt appareat Vulgatã à D.Hiero.eſſe factã.Idẽ Hiero.in illud ca. 4.Hiere. Quia ſtultus popul⁹ pro eo quod nos dixim⁹ , inquit, quia ſtultus populus meus me nõ cognouit.& ſub finẽ.c.5.Hiere.in illud quia inuẽti ſunt quodq; nos diximus,inquit,inſidiãtes quaſi aucupes & in illud cap.21. Hiere.& poſt hęc ait Dñs hoc quod nos trãſtulimus in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis & in manu inimicorũ meorũ in Lxx non habetur.& in illud cap.22.Nunquid vas quod nos diximus, inquit, nunquid vas fictile atq; contritũ & in illud eiuſdẽ Hieremię cap.27.& ſeruient ei gentes.Hoc,inquit Hiero.quod ex Hebraico poſuimus dedi ei vt ſeruiãt illi & ſeruient ei omnes gentes & filio eius &c. in Lxx non habetur & ſimilia innumerabilia quæ leges in cõmentarijs Hierony. in Hieremiã ſi conferas cum vulgata iſta ſcripta reperies vt Hierony. ſe vertiſſe ait, vt vel cæci videant vulgatã à D.Hiero.eſſe æditã. Idẽ Hierony.in cap. primũ Ezechielis in illud & ſimilitudo inquit. Vbi nos poſuimus pennæ eorũ rectæ & quaſi ſonũ vel vocẽ ſublimis Dei vbi locos duos ſimul citat ſuæ trãſlationis & in illud ca.3. Manus enim Domini erat mecũ pro eo quod nos vertimus, inquit aceruũ nouarũ frugũ & in illud cap.6. Ezechielis ecce ego inducã ſuper vos gladiũ. Hoc,inquit,quod nos poſuimus& dabo cadauera filiorũ Iſrael ante faciẽ ſimulacrorũ veſtrorũ in Lxx non habetur & in illud cap. 7. Gladius fortis.Hoc,inquit,quod nos interpretati ſum⁹ omnes trepidi vnuſquiſq; in iniquitate ſua & in illud cap. 8. Ezechielis & dixit ad me &c. Pro eo quod nos puſuimus,inquit, Ab Aquilone portæ Altaris Idolũ belli in ipſo introitu omnia hæc & alia ſimilia quæ in hoc Propheta ſe tranſtuliſſe dicit Hiero. ita in Vulgata tranſlata reperies vt à ſe dicit Hiero.tranſlata. Idẽ Hiero.in cap.4.Danielis in illud. Videbã & ecce arbor in medio terræ, pro quo nos vertimus,inquit, aſpectus eius. & in illud cap.10. & ecce vir vnus veſtitus lineis pro eo quod nos vertimus,inquit ecce vir & in illud.c.11. & veniet rex Aquilonis pro terra inclyta quod interpretat⁹ eſt Aquila quẽ nos hoc loco ſecuti ſumus & in illud cap. 11. & Deum patrum ſuorum pro eo,inquit quod nos diximus & erit in concupiſcẽtijs fœminarũ conſule Vulgatã in his& alijs innumeris quæ Hiero. ait ſe vertiſſe,& ita verſa reperies vt Hiero. ſe vertiſ-

ſe

ſe dicit, vt nemo poſsit eſſe tã proteruus & audax qui Vulgatam à D.Hierony. eſſe æditam poſsit inficiari.

Vtrùm D. Hieronymus Iudæis fauiſſe aliquando poſsit videri. Cap. III.

HOC iã à me quæſitũ nõ eſt nec allegatũ cõtra me epiſtolis amiciſſimorũ quõdã hominũ, quibus acerbiſſimè in me inuehebãtur de quibus ſupra dixi quod huius ſententiæ eſſem quam tueor. Epiſcopus verò Segorbienſis Magiſter Frãciſcus Sãctius vir doctiſsimus & religioſiſsim⁹ à me exegit, vt huic parti facerẽ ſatis, quod Hierony. nõ videretur eſſe alieniſsimus ab his qui audirent Rabinos, quin eos nõ rarò audiſſe, & ſecutus videretur. Petijt ergo vt huic parti facerẽ ſatis, & alijs obiectationibus quas mihi aduerſarij opponerẽt quas diligenter ad me detulit collectas, & earũ pleraſq; eaſdẽ quas inuectiuæ illæ epiſtolæ præferebant. Quibus hoc opere toto reſpõdendũ eſt, hanc partẽ tamen quæ ad D.Hierony. pertinebat mihi diligẽtiſsimè commendauit, vt diluerem: credo quod meos aduerſarios pudebat hoc crimen attingere ne id fateri viderentur, Prolegomena tantum reſpondent his, quæ à propoſita cauſa, ſuſceptaq; controuerſia nos longè abducere videbantur, ne incepta diſputatione longè diuagari poſtea ſit neceſſe. Primũ ergo quæ aduerſarijs fauere videantur, afferamus, quæ poſtea diluemus.

Quod D. Hieronymus Iudæos aliquando ſecutus fuiſſe videri poſsit, & noſtra damnaſſe. Cap. IIII.

QVI Iudaicas interpretationes ſequuntur, & qui ex Iudæorũ ſcriptis cõpilãt ſcholia & cõmentaria non leui aliquo ſe authore vidẽtur tueri, ſed eo qui columen firmiſsimũ Catholicę Eccleſię eſt & lumẽ ſplẽdidiſsimũ D. Hieronymo ſcilicet, qui in ſuis cõmentarijs Iudaicas ſcribit interpretationes, & eas cõmẽdat, & ſe Iudæis præceptoribus iactat plærumq; vt in fine prologi in Oſeæ, vbi negat ſe in omnibus veteres Patres eſſe ſecutũ, ſed etiã ſępè veterũ Patrũ ſententiã repudiaſſe, & in illud cap. 4. Oſeæ. Verũtamẽ vnuſquiſq;. Nos (inquit Hieronymus) ſequimur Hebræos. Et in illud cap. 6. Oſeæ Particeps ſacerdotũ. Se iactare videtur quod illius loci interpretationẽ ab Hebræo accepiſſet, & in illud cap. 2. Amos. Ecce ego ſtridebo, cũ locũ illũ expoſuiſſet ſubdidit, hoc Hebræi autumant, & ſicut ab illis nobis traditũ eſt noſtris fideliter expoſuim⁹, & in illud ca. 7. Amos. Hęc oſtẽdit mihi: Dixim⁹, inquit, vt potuimus quid ab Hebræis nobis iuxta hiſtorię veritatẽ traditũ ſit. Et in illud ca. 1. Micheæ in Geth nolite nunciare: Huc vſq;, inquit, ſecundũ Hebraicũ vt nobis viſum eſt. Certè vt ab Hæbræis audiuimus, & in illud Michee cap. 2. Vtinam non eſſem. Primũ, inquit, iuxta id quod ab Hebræis nobis traditũ eſt. Et in illud cap. 1. Naũ. Quia ſic &c. Porrò, inquit, quia docti ab Hebræis volumus quoq; eorũ traditionẽ ſequi. Quo locô non ſolũ Iudæos ſequi videtur, ſed eos quoque iactare præceptores, quod facit etiam in cap. 2. Naum in principio. Teſtis eſt mihi Deus, inquiens, me omnia quæ ſecundũ Hebraicũ dixero, nõ de proprio ſenſu loqui, ſed Hebræorũ ſequi expoſitiones, à quibus nõ modico tẽpore erudit⁹ debeo ſimpliciter indicare meis quæ didici, & in illud cap. 1. Sophoniæ ſed & vos, vbi poſtquam literam interpretatus erat, ſubdidit, Iudaicè hæc dicta ſunt, & in illud cap. 4. Zachariæ dixit ad me, dicamus, inquit, primum quid videatur Hebræis, à quibus in veteri teſtamento eruditi ſumus, & in cap. 6. Zachariæ. Traditũ eſt mihi ab Hebræis: Iã in illud cap. 8. Zachariæ. Et factum eſt. Pudet dicere quam contemptim D.Hierony. de Doctoribus ſacris, & quam magnificè de Iudæis. Sed quid moror Commentaria D.Hiero. in Prophetas his teſtimonijs videntur eſſe referta. Et ille alter

Pſalterio trãſlato a D. Hieronymo meas diſcuti nebulas ait, & trichas meas ait extricari; trichas enim & nebulas nominat quæ in defenſione noſtræ ſcripturæ ex veteribus Patribus cito, quæ infra ſuo loco diluemus, cũ de Pſalterio trãſlato à D. Hieronymo agendum eſt.

Reſponſio. Cap. V.

PRimum omnium intelligas oportet D. Hieronymo ſua tẽpora obieciſſe quod Iudaicas ſequeretur interpretationes, & quod Iudæis præceptoribus gloriaretur, & D. Hieronymum aduerſum Ruffinum, & alijs locis his reſpondiſſe & planũ feciſſe, quo ſpectaret cum hæc ſcriberet, nec ideo illa ſcripſiſſe ſe quod ea probaret, ſed quod Eccleſiæ ſanctæ putaret intereſſe, noſſe aduerſariorum interpretationes vt eas refelleret & contemneret. Quæ ſingula explicabimus, & adſcribemus ipſa huius D. verba. Nec huius D. ſententia fuit ſolum, ſed etiam veterum. Si quidem Origenes Chriſtiani hominis diligẽtis eſſe putat, excutere Iudaicas interpretationes, & cum eccleſiaſticis comparare, & oculis cernere, & manibus prehendere quã cœleſtia & diuina ſint noſtra, quã ſordeant & fœteant Iudaica, quæ ſi ignoraremus, admiraremur fortaſſe, & magnũ eſſe operæ pretiũ putat Orig. ſi Chriſtianus hęc faciat, vt nõ titubet, nec vacillet, ſed firmus ſtet. Non ſecus atque Ariſtoteles & Plato varias ac cõtrarias Philoſophorum ſententias referunt, refellunt poſtea. Et de D. Hieronymo, vt dicemus, conqueſta ſunt ſua tẽpora quod hæc feciſſet, ſed non ſemper refutaſſet, ſed hęc ita retuliſſet tanquã ea probaret, quibus quæ reſponderit Hieronymus dicemus ſuo loco. Et Origenes quidem Iudaicas interpretationes cum eccleſiaſticis conferendas cenſuit, vt Iudaica magis auerſareris & magis deſpicatui haberes. D. Hierony. putauit poſſe te ex Iudaicis interpretationibus aliquid excerpere commodi, vt ipſe Diuus pleraq; ex Aquila Iudæo & Symmacho interpretatur diuinitus, quod Rabini eo tempore non ita dolos & fraudes verſabãt, vt Rabini quorum interpretationes noſtris temporibus in lucem prodeunt, & inde factum eſt, vt veteres Patres Iudæorum, Aquilæ, Theodotionis, Symmachi tranſlationes ad ſcripturæ interpretationem adhiberent. Quod Iudæi tranſlatores fideliter ſcripturam ad verbum vertiſſent niſi vbi Chriſtum ſplendere lucidius Aſtris viderent quę obſcurabant, vt nos docet D. Hieronym. ſed poſt per mille quingẽtos annos factum eſt, vt Iudæi quotidianis aduerſum noſtros diſputationibus, quæ ſolebant fieri crebterrimæ, nouerint locos Prophetarum, quibus à noſtris vehementer premi ſoleant Iudæi, quod Chriſtũ planè loquãtur, & eos aliqua fraude obſcurant. Qua de re toto hoc opere diſcendum eſt, quo fit vt his nouis interpretationibus quæ Iudaicæ ſunt, nec enim omnes damno, præſertim quod Rabini illorum temporum multa fideliter interpretabantur quod non tam peruicaces erant quam noſtrorum temporum Rabini, & licuit D. Hieronym. illos in pleriſque ſequi & Hebræa lectio illis temporibus multo erat purior & caſtigatior, nec in Hebræa lectione tot fecerant fraudes. Adde quod noſtris temporibus lectio Hebræa Theologis vt ſæpe teſtati ſumus, eſt vtiliſſima, plurimã de Chriſto Domino aperiũt myſteria: nos enim nuſquã Hebręę lectioni aduerſamur niſi cũ vulgatæ aut prophetijs Apoſtolicis & Euangelicis aduerſatur, in cæteris nõ item. Vix paucos locos, aut nullos reperias quibus Chriſtus referetur magis quam in ſcriptura eccleſiaſtica, innumerabiles deprehendas quibus obſcuretur Chriſtus. Et quoniã aliquibus videri poterit falſo quidé, tamen videri poterit D. Hiero. à primo Iudaica probaſſe, poſtea ſapuiſſe magis & ſententiam mutaſſe huic quoq; parti reſpondeamus.

Quod

Quod non ſit audiendus Doctor Eccleſiaſticus etiam eminentiſsimus, qui contra conſenſum omnium ſanctorũ Patrum aliquid ſenſerit. Cap. VI.

QVod ſunt qui frontem perfricant & vnum D.Hiero. omnium ſanctorum Patrum conſenſui opponãt, & anteferant quod ſolus hic Diuus Græcè ſcierit & Hebraicè (vt ipſi aiũt) age hũc errorem ex animis hominum quantum efficere poſsimus euellamus. Nota res eſt Eccleſiam ſanctam non humana ſapiẽtia eſſe ſuffultam, vt qui maiori ſuppelectili diſciplinarum ſit inſtructus in interpretanda ſcriptura valeat magis, afflatu Spiritus ſancti Eccleſia ſapit. Nam Spiritus ſanctus dedit quoſdam Prophetas, quoſdã Apoſtolos, Doctores quoſdã: vnde illud vulgatũ apud ſanctos Patres, Eccleſiã coaluiſſe ex idiotis & rudibus, & imperitis, afflatu tamen Spiritus ſancti omnẽ humanã ſapientiã infinitis partibus exuperaſſe, vnde & illud adijciũt Doctores Eccleſię, nõ ex Iudęis, ſed ex gẽtibus ab Spiritu ſancto fidelibus datos, ne in doctrina Chriſtiana humanis viribus tãtũ fidat quiſquã, à cœlo potiſſimũ expectet ſapientiã, & in Dei Eccleſia multos Hebraicæ Græcęque linguæ fuiſſe doctiſsimos quis ambigat? loquitur enim, & loquuta eſt Eccleſia ſancta omnib⁹ linguis quod in dono linguarũ datũ diuinitus & ſignificatũ ſcribunt Patres, quis id audeat inficias ire? Sed age ſi quis doctor Eccleſiæ eminẽtiſsimus hoc nõ expẽdẽs, nec id rationis habẽs Iudæorũ probaret cauſam in quibuſdã, & in illis Iudaicas interpretationes eſſet ſequutus cõtinuo, ne videretur tibi illius authoritate, ſanctorũ Patrum vexilla eſſe deſerẽda, nec cõtorquẽda ampli⁹ tela aduerſus Iudęos, quod doctor ille eminentiſsim⁹ inter nos & Iudęos ſe interpoſuiſſet, ne in Doctorẽ illum tella contorquere videremur? fateremur viciſſe Iudæos? probaremus Synagogæ cauſam? Eccleſiam ſanctam, & Apoſtolos ipſos diceremus dediſſe nobis carbones pro theſauro? ne lædere videremur authoritatẽ Doctoris eminẽtiſsimi? conniuendũ in re tali erat? ſi Angelus de cœlo aliter Euangelizauerit nobis, ait Paulus, Anathema ſit. Et pernicioſiſsimus error magnũ vnum aliquẽ ducem ſeqnentibus. Nec de D.Hiero. hæc dixerim. Ipſe enim aduerſus Iudæos, & Iudaizantes Dux eſt præcellentiſsimus qui Iudæorũ & Hæreticorum ſtrenuè ſternat phalanges. Sed ſi quis eſſet Doctor eminẽtiſsimus qui Iudæorũ cauſam hac in re probaret, recipiendus non eſſet hac in parte. Hæc nos docent ſancta Cõcilia quę ex vnanimi ſanctorũ cõſenſu decernunt plurima, quod ſit ſexta Synodo Cõſtantinopolitanã Actione.4. ſub finẽ, vbi legati ſedis Apoſtolicę referunt Patribus Concilij Maximi Pontificis ſententiã omnium ſanctorum Patrum authoritate munitã. Quod ſit etiã Actione.12. eiuſdem Synodi, qua hic canon præſcribitur, vt ſemper ſequamur conſenſum ſanctorum Patrũ, non vnius alicuius, aut paucorũ his verbis, Neceſſariũ iudicauimus diffinire ſemper attritas ſanctorũ Patrũ voces, & nõ quæ raro à quibuſdam Patribus dicta ſunt. Et infrà, Sufficiat præfata cauta ac trita traditio ſanctorũ Patrũ & doctrina. Et infrà, Permanere in attrita Patrũ doctrina. Sed de hac re dicendũ alibi fuſius eſt. Nũc illud liqueat non vnius aut paucorum ſtandum eſſe ſententiæ, ſed conſenſum ſanctorum eſſe ſequendum.

Quod hæreticorum eſt, vnius alicuius Doctoris ſacri perperã intellecti authoritate omniũ ſanctorũ Patrũ ſententias labefactare velle, & quod Canon ſanctorum eſt eiuſdem Diui, cuius authoritate nituntur potiſsimũ, eos teſtimonijs refutare. Cap. VII.

DIſces ex Auguſtino contra duas Epiſtolas Pelagianorũ lib. 4. ca. 8. & ca. 12. & lib. 1. cõtra Iulianũ, Hũc Hæretico-

reticorum moré fuiſſe, vt vnius alicuius Doctoris eminétiſsimi perperam intellecti authoritate ſanctorū Patrū ſentétiā cōuellăt, quod Pelagiant feciſſe referuntur, qui ſe defendebāt autoritatę Cypriani & Ambroſij, quos in cœlū laudibus ferebāt, vt ſua praua dogmata magis firmarent. Et ab Auguſtino Cypriani & Ambroſij teſtimonijs, quorum authoritate ſe tuebantur, refutātur potiſsimū: quod nobis toto hoc opere faciendum iudicaui, vt ſatisſaciam his, qui à me hoc per Epiſcopum Segobienſem petierunt & Iudaizantes qui ſe D. Hieronymi authoritate ruentur, Diui Hieronymi teſtimonijs réfellamus potiſsimum.

Quod Diuus Hieronymus ſuperiora aut retractauerit aut non defenderit. Capit. VIII.

PRius tamen quam explico D. Hieronymi aduerſus Iudaicas interpretationes, ſententiam, dicendum eſt D. Auguſtinum duos retractationum ędidiſſe libros: quibus, quæ ſibi aliquando parum elaborata excidiſſent, planè & apertè correxit, atque retractauit, quod non detrahebat fidem ſibi aut ſuis ſcriptis. D. Hieronymus ædiderat diuinum illud opus ſuæ vulgatæ trāſlationis, qua Eccleſiæ Catholicæ nihil vtilius, aut magis neceſſariū eſſe videbatur, quod trāſlatio Lxx multis locis lacera erat, & multis locis erat defecta, in pleriſque Paraphraſis potius erat, quam trāſlatio. Hoc opere tam admirando de R. P. Chriſtiana erat quam optime meritus, arguebatur tantus hic Diuus hæreſeos ab hominibus ſuę tempeſtatis, & quod adoleſcés atque etiam vir, Iudaicas interpretationes ſecutus eſſe videretur, ſi apertè retractaſſet quæ dixerat de Iudaicis interpretationibus, ſuæ tranſlationi vulgatæ detraxiſſet fidem, & crederetur dum eam faceret iuxta ſenſus Iudaicos & Hæreticos eam ſeciſſe, nocuiſſet vehementer Eccleſię, & operi Chriſtianæ R. P. per neceſſario, & ea ratione neceſſe habuit pondus ſuis ſcriptis addere, & ſi qua ſibi retractanda putaret, quę ſibi excidiſſent tectè ea retractare, quanquam ipſe Diuus hoc nunquàm fatetur, ſed ſemper recta ſenſiſſe, quę Hęretica & Iudaica aduerſarij ſibi obijcerét, nō de ſua ſe ſed de aliorum ſentétia retuliſſe, tamé quód videri poſſet quibuſdam quædam Iudaica probaſſe, qua arte ea retractarit aperiam.

Qua arte D. Hieronymus defenderit, aut retractauerit Iudaicas interpretationes. Cap. IX.

CIcero ſecundo de Oratore libro, ſummi Oratoris eſſe docet, vt moleſto aut difficili argumento aut loco, nonnunquam nihil reſpondeat, ſed quę diluere non poſsit quaſi faſtidiendo aduerſario calcet, quod facit D. Hierony. in prima Apologia aduerſus Ruffinum cum eſſet ſibi hoc crimen obiectum, quod Iudæo gloriaretur Præceptore, & Iudaicas interpretationes eſſet ſequutus, nihil aliud, quam aduerſarium imperitię arguit & inſcitię, vt eum in contemptum auditoris rapiat, ne attendat accuſationibus hominis ſtupidi, qui Iudęum appellatum Barhanina, Barrabā appellarit. Vide quid referat, ignoraſſe nomen viliſsimi Iudæi quem ſibi ipſe D. Hieronymus adſciuerat præceptoré, & tamen ipſe D. Hieronymus illum his verbis ridet, Nec mirum ſi pro Barhanina ſcripſeris Barrabam, & cum tantam habeas licentiam nominum immutandorum, vt de Euſebio Pamphilū, de Hæretico, Martyrem feceris, vereor ne me, mutato quoque nomine, Sardanapalum nomines. Et poſtea Præceptore Hebræo ſe vſum ait Hebrçæ linguę diſcédæ cauſa, quaſi vero hoc illi obijceretur quod Hebræam linguam didiciſſet, addit Origenem, Clementem, Euſebium ſecutos Hebræos, & eos citaſſe, cùm ſemel aut bis,

bis, eos ſecuti reperiantur, & riſu, & faſtidiendo aduerſario, hoc crimen diluit, Rurſum in Apologijs, aduerſus Ruffinum, & ad Pammachium, & Marcellã, negat crimen, & inficiatione ſe defendit, negat Iudaicas interpretationes ſe ſequutum vnquam, negat ſe Iudæos vnquam iactaſſe præceptores. Si millies ſecutus eſſet hic Diuus Iudaicas interpretationes, ſi millies Iudæo Preceptore eſſet gloriatus, an nõ ſatis retractat ea quę dixerat, cùm negat ſe ea dixiſſe vnquã? Quid ampliùs exigis à viro grauiſsimo, quam vt neget ſe vnquam Iudaicas ſequutum interpretationes; neget ſe vnquam Iudæo Præceptore gloriatũ? Sed poſſet ſubire legentem hæc cogitatio. Quomodo vir ſanctiſsimus negat, & pernegat, ſe ſcripſiſſe quę in eius ſcriptis millies repetita leguntur? facilis eſt reſponſio, teſtatus eſt nõ ſemel: hic Diuus ſe Iudaicas interpretationes referre; non quod eas probaret, ſed quod Eccleſiæ ſanctæ voluerit eſſe notas, & eadem ratione, Iudæo Præceptore viro doctiſsimo gloriatum, & eius interpretationes retuliſſe, vt iam dicemus. Alioqui ſi Iudaicas interpretationes probaſſet, fateretur ſe eas eſſe ſequutum, & nobis autor eſſet vt aliquando ſi fortè placerent eas ſequeremur, ipſius exemplo qui quoties veriores eſſent interpretatione ſanctorum, relictis ſanctis Patribus, eſſet eas ſequutus, palam diceret, ſe veritatem vbicunque eſſet, ſemper eſſe amplexũ, nec in reſpondendo tantus Diuus tergiuerſaretur, ſed fateretur palam, ſe feciſſe, & rectè feciſſe, vt ſequeretur Iudæos, quoties melius, ſcripturam interpretaretur, quam ſancti Patres. Idque, ſe omnibus autorem eſſe, vt facerent. Se Eccleſiaſticos ſemper eſſe ſequutum, quoties eos rectè videret fuiſſe ſcripturam interpretatos, quoties verò Iudęorum veriorem putaret interpretationem, eã fuiſſe amplexũ, quod Philoſophus & multo magis Theologus veritatis ſectator ſit. Nũquam hæc, aut his ſimilia dixit Hiero: quoties aduerſarijs reſpondet, ſed ſemper negat ſe feciſſe quod non probaret ea cùm ea ſcriberet, ſed referret tãquam Iudaica. Retractat ergo Iudæorum ſententiam, ſi in ea fuit aliquãdo; quod ipſe negat & pernegat, ſed Iudaicas ſententias retuliſſe ſe ait. Nec ego hęc dico quod negare velim licere cuiquam Iudæorum aut Rabinorum ſequi ſententiam in interpretanda ſcriptura; quod in meis ſcriptis me feciſſe ſæpè profiteor quoties noſtris rebus adſtipulantur, Iudaica auerſor quoties Vulgatam noſtram labefactant aut Apoſtolica & Euangelica.

Qua ratione dicat D. Hiero. ſe Iudaicas & Hæreticas in ſuis ſcriptis poſuiſſe ſententias. Cap. X.

Quod ergo Hiero. hoc crimen, quod ſibi obiectum eſſet quod Iudaica eſſet ſequutus aliquando, fœtebat nimis, alijs criminibus minus fœtidis miſcuit, vt qui rem maximè fœtidam ſtercore multo inuoluendam curant, quo fœteat minus. Ait ergo aduerſus Ruffinum Apologia prima ſe Commentatorum morem eſſe ſequutum, vt omnium ſententias complecteretur vt prudens lector cùm omnium ſententias legiſſet, tàm probãdas quam improbandas iudicaret quid eſſet verũ, & tanquam bonus trapezita adulterinę monetæ pecuniã reprobaret. Hæc Hieronymus: Quibus profitetur ſe in Commentarijs ſuis omnium interpretationes poſuiſſe, tàm probandas, quàm improbandas, hoc eſt, tàm Catholicas quã Hæreticas & Iudaicas aliquando, vt probanda probes, improbes improbanda. Qua igitur D. Hiero. in culpa eſt, ſi tu cõtra facis, vt improbanda probes, improbes probanda, & amplectare Iudaica, & Catholicis anteponas? Et rurſus cum ei Hæretica quædam dicta obijcerentur, Commentatoris, inquit, eſt officiũ, multorum ſententias ponere, & in præfatione pro-

ne promiſſeram hoc me eſſe facturum &c. Neque ſat habuit hic Diuus huius rei ſemel aut bis admonuiſſe lectorem. In Prooemio in primũ caput Hieremiæ, accuſat Ruffinum quod omnia quæ in ſuis ſcriptis legeret, ſibi imputaret, & ſibi daret crimini, cùm in ſuis Commentarijs tàm ſua, quam aliena ſcribat, & huius rei admoneat lectorem in ipſis operum ſuorum Prooemijs: ait ergo, Nec intelligit aduerſarius nimia ſtertens væcordia leges Commentariorum, in quibus multæ diuerſorum ponuntur opiniones, vel tacitis, vel expreſsis authorũ nominibus, vt lectoris arbitrium ſit quid potiſsimum debeat eligere: Quanquam & in primo operis libro præfatus ſum me vel propria vel aliena dicturum, & ipſos Commentarios tam veterum ſcritorum eſſe, quam noſtros, quod non videns olim præcurſor eius Grunius olim me viſus eſt carpere. Et in cap. 22. Hieremiæ, in illa verba, Viuo ego: Soleo, inquit, in Commentarijs, quorum mos eſt diuerſas ſententias ponere Interpretum huiuſmodi miſcere ſermonem, quidam hoc dicunt, alij hoc autumant, nonnulli hoc ſentiunt, calumniantur me ſub alijs nominibus proprias ponere ſententias; En D. Hiero. conqueritur centies quod aduerſarij eius ſibi imputent quæcumque in eius ſcriptis legantur, & ea omnia tanquam ſua calumnientur: Cũ non ſuas ſententias ſolum ſcribat, ſed referat aliorum quoque ſententias. Et in Epiſtola ad Auguſtinum quę eſt de nobilitatiſsima illa controuerſia de obiurgatione Pauli, qua Diuum Petrum obiurgauit, vtrum verè obiurgauerit, an ſimulatione quadam: ait ergo in illa Epiſtola, Poſtquam quam plurimos Authores Græcos quos eſſet ſequutus connumeraſſet. Itaque vt ſimpliciter fatear, legi hæc omnia, & in mente mea plurima coaceruans, accito Notario, vel mea vel aliena dictaui. En quomodo ſe expurgat D. Hieronymus criminea obiecto ab Auguſtino quod dictarit ſua & aliena, neq; deberi accuſari ſi aliena minus placeant, & tamen citra diſtinctionem ſcripſit ſua, & aliena, & fatetur Hiero. ſe vel ſua vel aliena ſcribere ſolitum. Audi nunc ſequentia. Neque ordinis, neque verborum, neq; ſenſuum memor. Quis hoc quæſõ de D. Hieronymo crederet niſi ipſe diceret ſe ſolitum ſcribere aliorum ſententias, neque expendere quid dicant, I nunc tu, & citra iudicium cùm te horũ admonuerit Hieronymus amplectere omnia, quæ in ſcriptis D. Hieronymi leguntur, neque expendas num D. Hieronymus illa ſenſerit, an aliorum referat ſententias. Pergit D. Hieronymus. Si quid igitur dignum reprehenſione putaueras in explanatione noſtra, eruditionis tuæ fuerat quærere vtrum ea quæ ſcripſimus haberentur in Græco, vt ſi illi non dixiſſent, tunc meam propriam ſententiam condemnares. Et infra. Pręſertim cùm liberè in pręfatione confeſſus ſim Origenis Commentarios me eſſe ſequutum, & vel mea, vel aliena dictaſſe. Itaque Hieronymus ſic excuſat ea quę parum Catholicè in ſuis ſcriptis legerentur, aut ea quæ minus placerent lectori, quod omnium ſententias in Commentarijs complexus ſit, & quod propria vel aliena dictarit. Ergo cum Hieronymus omnium ſe dicat cõplexum ſententias Iudaicas, Hæreticas, Catholicas, quęro putes ne Hieronymũ cùm profiteatur ſe proprias & alienas dictaſſe ſententias, proprias appellarit Iudaicas & Hæreticas? an potius Catholicas, & nemo tam eſt impius, qui Iudaicas ſententias & Hæreticas imputet D. Hierony. Addit Hieronymus. Ex quo oſtendi me non ex diffinito id defendere quod in Græcis legeram, quãto ergo æquius diceret Hieronymus id de Hebræis, de quibus millies ſuam ſententiam aperuit; quippequi millies Iudaicas damnarat ſententias. Addit Hieronymus, ſed ea expreſsi quæ legeram lectoris arbitrio permittens probãda neceſſent, vel improbanda. Et redit rurſus

Hiero-

HIERO.ad Cómẽtariorũ leges,ait ẽm; Cófiteor me maiorũ ſcripta legere,& in Commẽtarijs ſecũdũ cóſuetudiné omniũ varias ponere explanationes, vt ex multis ſequatur vnuſquiſq; quod velit. Sed fortaſſe dices Hieronymum in his omnibus, leges Cómentariorũ ſe ſequutũ ait, vt omniũ ſententias cóplectatur & lectoris arbitrio permittat, quæ dicũt Eccleſiaſtici,nó quæ dicãt Hebręi,quod D.Hiero.Iudaica probaſſe videatur.Nihil minus:nã in ſecũdo capit. Naum cũ dixiſſet ſe ſequi Hebræorũ expoſitioné, à quibus nó modico tẽpore fuiſſet eruditus in diſcẽdis,ſcilicet, literis Hebraicis, ſubiecit. Certè in lectoris erit arbitrio cũ vtrumq; percurrerit, quid magis debeat ſequi,iudicare. Vbi dicere poſſet, qui cótra ſentiat.En liberũ facit arbitriũ lectori,cũ vtroſque percurrerit, noſtros & Iudęos, quos potius ſequi debeat. Ita eſt, ſed ad fideles verba facit, nã in Hæreſibus quoq; lectoris facit arbitrium, quos potius ſequi oporteat,quod ad Catholicos verba fiunt. Neque quiſquã tã amens eſt, vt contendat Hieronymum liberum cuiquam facere arbitrium, vt ſequatur Hæretica,ſed vt probanda probet,improbet improbanda. Ergo neque liberum facit arbitrium cuiquam vt ſequatur Iudaica ſed vt meliora probet, improbet peiora. Si tu Iudaica probas Hieronymi ne culpa eſt an tua? qui Iudaica probes & laudes,& pro eis pugnes tanquam pro aris & focis? Idem HIERO. in illud capit.7. Oſeæ (Dies Regis) iuxta Hebræorum ſententiam, audacter,magis,quàm ſcienter loquuti ſumus:Scribit Hieronymus Iudaicas interpretationes eo conſilio quo diximus, & tamen audaciam appellat potius quàm prudentiam, & addit fidem dictorum autoribus relinquentes, quibus Hieronymi verbis admoneris, vt tantam fidẽ habeas Iudaicis interpretationibus,quãtum habes fidei Iudæis ipſis. Et in illud cap.54.Eſaiæ.Sicut in diebus Noe, cum Iudaicam interpretationem perſcripſiſſet,ſubiecit. Hæc illi dixerũt, quorum iudicium lectoris arbitrio relinquo. Sed hoc millies hic Diuus perſcripſit, quo lector admonitus eius ſcripta legeret. Illud tamen admonendus lector eſt crebro D.Hieronymum dicere. Hebræos ſequor, Hæc Iudaicè, Hæc iuxta Hebręos, aliquãdo vt ipſe Diuus admonet in cap.22.Hieremiæ ſolet dicere. Quidã hoc dicunt,alij hoc autumant, nonnulli hoc ſentiunt cum alienas ſententias refert,non ſuas.Neque diſtinguit ſemper D.Hiero. ſed citra diſtinctionem varias ponit ſententias,ſuas & alienas,cuius rei ipſe admonet in principium cap.12. Zachariæ,inquiens, Ne per ſingula extendamus modum voluminis præponẽtęs. Hæc dicunt illi,alij hoc ſuſpicantur,tres poſuimus ſentẽtias,vt ex interpretationis varietate,quid cui aptandum ſit,prudẽs lector intelligat,& idem HIERO. in.11. librum Commentariorum Eſaiæ cùm dixiſſet ſe in diſſerendis Prophetis ſcripſiſſe quid ſenſerit ORIG. & EVSEB. CLEM. ALEX. & APOL. HIPPOL. HEBRAEI, & TERTVL. lectoris arbitrio relinquẽs quid de pluribus eligeret, vbi Hiero. varias ſententias in duodecim Prophetarum Cõmentarijs ſe eſſe cóplexũ ait, Catholicorũ & Authorũ qui in hęreſes inciderũt,& Iudæorũ,& Iudęos quidé ſępè nominat in illis Cómẽtarijs,interim appellãs Hebræos,interim Iudæos, ſuppreſsis nominibus cæterorũ, eorũ ſentẽtias refert.Et ait ibidem lectoris arbitrio relinquẽs,quid de pluribus eligeret de Iudaicis,ſcilicet,interpretationibus,& Hæreticis,& Catholicis.Si Iudaicas interpretationes elegeris,tam ſis in culpa, quam ſi elegeris Hęreticas. Conqueſta ſunt ſua tempora de Diuo Hieronymo, vt eodẽ loco ait hic Diuus, qđ nó aperuerit quæ Catholica eſſent,quæuè Iudaica,aut Hæretica:ſed hic Diuus ſatis putauit quod in vniuerſum ſæpè admonuerit,ſe more Commentatorum omnium ſententias eſſe cóplexũ,& ſe ſequi Hebræos cũ eos

ſequeretur,eſſe profeſſum; & ſæpiſsimè illos refutaſſe, vt in reliquis lector idem ſibi faciendum putaret, & certè hic Diuus ſemper præ ſe tulit ſe doctis ſcribere,non ſcribere imperitis, & tamen hoc crimen agnoſcit. Reſpondet enim Ruffino cum hæreſes ei obijcerentur Origenis, & aliorum ſe illorum ſententias retuliſſe; quorum,inquit,ſi nomina non poſui,ignoſce verecundiæ meæ non debui eos carpere,quos immitabar ex parte.Hanc ergo cauſam ſibi fuiſſe, ait Hieronymus, quod hęretica & eorum Autores non nominaret,ne eos infamaret, quos haberet magiſtros.Et infra ſtatim. Qua in re,quod eſt meum peccatum? illud nimirum pro quo reſpondi, quod non eos à quibus dicta ſunt, nominaui. Hæc Hieronymus. Sed ego hanc cauſam fuiſſe puto,quod Iudaica, & Hæretica vnuſquiſque per ſe damnare poterat, & intelligere & ideo hanc partem omiſit hic Diuus,& magnam,in ſe, ſuorum temporum concitauit inuidiā. Sed ex his omnibus,quæ diximus, illud maneat, quod in procemio in Hieremiam ait hic Diuus,ſe pręfatum eſſe in ſuis ſcriptis; vel propria, vel aliena dictaturum eſſe,& ſuos Commentarios, tàm veterū eſſe,quā ſuos,& poſt hæc verba, & alijs locis ſupra citatis, ipſos aduerſarios accuſat quod ſibi obijciant quęcunque in ſuis Commentarijs eis diſpliceant, neq; illud habeant rationis ſe admonuiſſe in ſuis Commentarijs, citra vllam diſtinctionem propria referre, & aliena, & illa quę diſpliceant, fortaſſe eſſe aliena, nec ſibi crimini danda fuiſſe. Quæ ſunt ob oculos habenda, ne Eraſmus, & alij quæcunque legunt in ſcriptis D.Hieronymi,ex ſententia D. Hiero. dicta arbitrētur. Cùm pręſertim ſcribat Hiero.in Præfatione in librum Paralipomenon, & in præfatione in Thobiam, & alijs plurimis locis, ſe Hebræos conſuluiſſe Magiſtros,& de illorum ſententia multa dixiſſe,quæ permittit, vt ſupra declaraui, lectoris arbitrio. Quid tamen ſenſerit D.Hierony.de Iudaicis interpretationibus horum Prolegomenon poſtremo capite declaratur.

Quæ mala incurrant qui citra hos Canones quos ſuorū operum lectori præſcribit D.Hieronymus,ipſius Hieronymi libros legerit. Cap. XI.

Longum eſt dicere quæ mala incurrant,qui legendis ſcriptis D. Hieronymi non adhibent hos Canones, quos præſcribit ipſe Diuus, ſi ſingula perſequi coner,chartæ me deficient. Minorū ſcriptorum turbam miſſam facio,maiores attingere non audeo. Eraſmus nobis huius mali duo aut tria ſuppeditabit exēpla, vt appareat noſtrorum temporum audacia in litteras Apoſtolicas & Euangelicas. Eraſmus primo folio Annotatio num in illud. Genuit Iſaach,non medio criter noſtræ fidei fundamenta concutere videtur, cùm ſcribit ex autoritate D.Hieronymi vt ipſe putat, in Euangelio D.Matthęi non pauca citāri,ex libris veteris Teſtamēti quæ videntur ab ipſis fontibus diſsidere. Certè ſi ſcripturæ teſtimonia quæ citantur ab Euangeliſta ad probanda Chriſti myſteria ab ipſis fontibus diſsident,quo res recidat, planum eſt, & in illud cap. 2. & tu Bethlehem ſcribit; illud iuxta quorundam opinionem Euangeliſtas teſtimonia ſcripturæ nō de libris deprompſiſſe,ſed memoriæ fidentes fuiſſe lapſos, idq; de ſententia Diui Hieronymi, & ſubijcit ipſa Diui Hieronymi verba. Sunt autem qui aſſerant in omnibus fere teſtimonijs quæ de veteri teſtamento ſumuntur,iſtiuſmodi eſſe errorem, vt aut ordo mutetur, aut verba, aut interdum ſenſus quoque ipſe diuerſus ſit, vel Apoſtolis, vel Euangeliſtis non ex libro carpentibus teſtimonia, ſed memoriæ credentibus quæ nonnunquam fallitur. Hæc Eraſmus. Vbi ergo, ò bone Spiritus ſanctus eſt, qui Apoſtolorum ore loqu-

loquutus creditur? vt re vera eſt loquutus. Fallitur ne etiam Spiritus ſanctus & nos fallit? Apoſtoli ne & Euangeliſtæ obliuiſcūtur & errāt? Noſtra igitur fides non nititur veritate prima, ſed humana quæ obliuiſcitur & errat? Vel dictu nefas. At quæ ſcribit Deum immortalem in 10. capi. Actorum Apoſtolicorū, quæ niſi cordeſis pluſquā adamantino ſiccis oculis legere nequeas: deniq; toto illo opere Annotationum litteris Apoſtolicis & Euangelicis D. Hieronymum adhibet Cenſorem, vt Apoſtoli & Euangeliſtæ conſentire cum Hebraica veritate, aut ab ea diſcrepare dicantur. Cenſor igitur adhibetur D. Hieronymus Spiritui ſancto qui Apoſtolorum ore loquitur? qui ipſum Spiritum ſanctum virga cenſoria notet, quoties à veritate Hebraica quam ipſe Spiritus ſanctus dictauit deſciſcere videatur. Sed dices: Sat ſcio non de ſuo hoc ait Eraſmus, ſententiam D. Hieronymi in his omnibus refert. Nihil minus. An tam impiæ ſententiæ Autor eſſet Hieronymus vir pientiſsimus. Quid inquies non ſcribit hæc Hieronymus? Scribit ſanè, non quod ipſe ita ſentiat, ſed aliorum, & Hæreticorum refert ſententiam. Sic legere poterat Eraſmus in Apologia prima aduerſus Ruffinum D. Hieronymum nos monuiſſe his verbis. Quia, Commentatoris officium eſt, omnium ſententias ponere, etiam Origenis abſq; inuidia nominis poſui, ideſt, non nominaui ipſum ne inuidiam ei magnam conflarem. Et poſtea in eadē Apologia cùm excuſaret quaſdam Hæreticas expoſitiones quas in ſuis Commentarijs ſcripſiſſe arguebatur, negauit eſſe ſuas ſed Origenis, Didymi, & Appollinarij, & ſubijcit hæc verba. Quorum ſi nomina non poſui ignoſce verecūdię meę; En Hieronymus ait erubuiſſe ſe nominare tātos viros in Hæreſi tam fœda, & vt ſuperiore capite fuſiſsimè monſtratum eſt, admonet Hieronymus lectorē ſæpè ſe citra diſtinctionem, & ſua ſcripſiſſe, & aliena, vt prudens lector tanquam bonus trapezita probanda probet, improbet improbanda. Quidam noſtri temporis homines ita improbanda probant Iudaica, ſcilicet, & quæ palato Chriſtiano non ſapiant bene, vt ea ſola digna Hieronymi ingenio affirment, quod verò à Hieronymo Eccleſiaſticè dictū eſt, negant D. Hieronymi eſſe, vt negat ille alter ſed reprimam me, ſed eſſe affirmat alicuius Abbatis qui apud ſuos monachos ſcripturam interpretaretur. Atqui D. Hieronymus ſibi ſemper Eccleſiaſtica placuiſſe profitetur, Iudaica, & Hęretica fuiſſe inuiſa. Huiuſmodi homines exemplo plus nocent, quam re quāquā & re nocent plurimum. Iam enim noſtris temporibus prodiere in lucem, qui ne Apoſtolorum quidem, aut Euangeliſtarum mentionem facere dignentur, & ea quæ Apoſtoli & Euangeliſtæ ex ſcriptura citant, ex ſententia Rabinorū aliter interpretentur. Rabinos impios ſequi malint, quam Apoſtolos & Euangeliſtas. Nam Doctores Eccleſiaſticos in eorum libris non reperias, & tamen tales viri authoritate D. Hieronymi ſe audent tueri, quum mihi quod harum rerum iudicium facere contendo talem minantur euentum qualis Ruffini fuit cum D. Hieronymū prouocauit in certamen, & Ruffini exemplo vt ſapiam monent. Adeo neſcio quo fauore eis ſublati animi ſunt, & criſtas neſcio qua ratione erexere, niſi inde eſt, quod facta phalange ſe tuentur non pauci. Hieronymus ne erit qui Apoſtolos & Euangeliſtas ſua interpretatione non ſequitur? Rabinos ſequitur? Nunquam tam male cum Chriſtiana R. P. agetur, nec nobis hæc lis decidenda apud tribunal Iudæorum, ſed apud Eccleſię ſanctæ proceres, & cùm ſint profeſsi ſe aptiſsimam interpretationē ſequuturos, & maximè propriā, nunquā ne Eccleſiaſtica & Apoſtolica & Euangelica interpretatio fuit ſcripturæ apta & propria, vt eam ſequerētur? vera ſemper fuit Iudaica interpretatio? quo hæc res ſpectet neſcio.

Tu ergo qui me infamiæ metu ab incepto paras deterrere, Scito etiam apud Platonem, virũ bonum quanto magis infamia laboret, ſi ipſe vir bonus ſit, quã to magis premarur malis, tanto eſſe fœliciorem, & fortunatiorem. & tanto ſplẽ deſcere magis apud Deum, qui harum rerum arbiter eſt. ne apud me putes metũ quicquam ponderis habiturum, ipſe tu time, ne dilapſo fauore, ruas aliquando, nec ſit qui te ſubleuet.

Quem de hac re de qua diſputaui Hieronymus & alij Patres Canonẽ præſcribant. Cap. XII.

DIuus Hieronymus in Epiſtola ad Theophilum contra errores Iouiniani. Scio (inquit) aliter me habere Apoſtolos, aliter reliquos tractatores, illos ſemper vera dicere, iſtos in quibuſdã, vt homines, errare. Hæc Hierony. Ergo ſinguli Doctores ſacri, vt homines, errare poſſunt, Apoſtoli non poſſunt. Ex Apoſtolica doctrina doctor caſtigari poteſt, Apoſtolus ex Doctoris doctrina non poteſt. Non dicimus, aiũt, Apoſtolos errare, ſed abuti ſcripturæ teſtimonijs, & aliquando in alium ſenſum, quã à Propheta ſint dicta ea vſurpare. Mollius quidem iſta dicuntur quam ſi Apoſtoli plane dicerentur errare, & falſa citare teſtimonia, tamen hoc & illud mihi eodem ſpectare videtur, nam de teſtimonijs ſcripturę quæ Apoſtoli citant, vt Chriſti myſteria à Prophetis prædicta probent, Iudæus diceret. Erratis ſi creditis hoc iſto vaticinio ſignificari, noſtri quidam mollius: Abutũtur (aiunt) Apoſtoli Prophetarum teſtimonijs, quę Prophetæ ſenſu longe diuerſo dixerãt. Hoc idem quod ego ſentio ſenſit Hilarius libro. 5. de Trinitate ſub finem. An Apoſtolus, inquiens dictis Propheticis nõ ex Prophetæ ſpiritu vſurpatis temerarius alieni ſermonis interpres fuit? Temerarius ergo interpres Scripturæ Apoſtolus & Euangeliſta eſſet ſi alieno ſenſu Prophetias vſurparet, vt Chriſti myſteria nos doceret. Sunt innumerabiles Prophetię de ſingulis quæ ad noſtram fidẽ ſpectant; & eas neſcit Spiritus ſanctus, qui Apoſtolorum & Euangeliſtarũ ore loquitur? & vſurpat alienas? Diſce igitur ex Canone D. Hieronymi & Hilarij interpretationem ſcripturæ Apoſtolorũ veriſsimam eſſe errare quemlibet ex ſcriptoribus qui à mẽte Prophetæ alienam eam eſſe dicũt. Idem quod D. Hierony. ſenſit Auguſtinus in Epiſtola ad Hieronymum. Solis (inquiens) ſcripturarum libris didici hunc deferre honorem, vt nullum authorem eorũ in ſcribendo erraſſe firmiſsimè credam; alia autem ità lego, vt quantalibet ſanctitate, doctrinaque prępoleant, non ideo verum putem quod ipſi ita ſenſerunt, ſed quia mihi per illos authores canonicos, aut probabili ratione perſuadere potuerunt. Hũc eũdem Canonem Auguſtinus repetit contra Fauſtum Manicæum lib. 11. cap. 5. & alijs locis. Quo liquet non cenſendũ de Apoſtolis ex ſententia Doctoris alicuius quod Apoſtoli errare non poſſunt. Doctor ſanctus vt homo errare potuit. Huius rei cauſam docet D. Hiero. aduerſus Iouinianum libro primo, cùm docet Apoſtolum etiam conſilia quæ dat ipſe nobis, nõn quaſi de ſuo, ſed inſtatu Spiritus ſancti eà dare his verbis. Porrò ne authoritas Apoſtoli quaſi hominis leuior videretur, addidit, Puto autem quod & ego Spiritũ Dei habeã. Et tomo. 3. ad Paulinũ. Quidquid alijs exercitatio & quotidiana in lege meditatio, tribuere ſolet, Apoſtolis Spiritus ſanctus ſuggerebat. Cyrillus in Epiſtola ad Ioãnẽ Antiochænum in Calcedonenſi Cõcilio actione prima. Ne transferas (inquit) terminos æternos, quos poſuerũt Patres tui. Idem Cyrillus in expoſitione Symboli Niceni Tomo primo Conciliorũm. §. Igitur, videamus (inquit) noui Teſtamẽti præcones totius orbis Doctores, quibus Chriſtus dicebat. Non vos eſtis qui loquimi-

Hæc & ſequẽtia cõtra Eraſmum & alios qui ex tranſlatione D. Hieronymi teſtantur Apoſtolos & Euangeliſtas diſ.ordare à veritate Hebraica, indoctiſsimè, vt per totum hoc opus apparebit.

quimini,ſed ſpiritus Patris veſtri qui loquitur in vobis. Epiphanius tomo ſecũdo Conciliorum actione.6.Synodi Nicenæ.2.Apoſtolos Spiritus ſancti tubas appellat.I nunc & hos caſtiga ex Doctoris alicuius quanuis eminentiſsimi authoritate, aut relictis his ſequere Rabinos cœcos & cœcorum Duces. Illud dicere ſum oblitus D.Hiero. dicere ſolitũ Apoſtolos illa Prophetia abuſos, ideſt, rectè vſos,quod abuti apud Ciceronem & alios abuti pro rectè vti vſurpari: id liquebit ex antecedẽtib9, & ſequẽtibus.

Quod D. Hieronymus vtranq; interpretationem, & Hebraicam & Ecclesiaſticam ſe iunxiſſe dicat, & quo conſilio. Cap. 13.

Hieronymus in Procemio in tertiũ librum Cõmentariorũ Hieremię profeſſus eſt,ſe tradidiſſe Eccleſiæ eruditionem Græcorum,& Hebræorũ,ideſt, Eccleſiaſticorum,& Hebræorum, quod Apoſtolus omne genus hominum diuidit in Græcos, & Iudæos quod lingua Græca omnes nationes vtebantur, vt nos nũc vtimur latina,& vel Iudæi dicebãtur,vel Græci,ideſt,Iudæi & nationes vel gẽtes quę Gręca lingua vtebãtur.Dices te parũ intelligere in Hieronymi ſcriptis,quomodo & Iudęorum eruditio,& Eccleſiaſticorũ nobis tradatur,Nec magnopere id mirandum eſt,Scito Cõmentatorum veterum eruditorũ hunc fuiſſe morem,vt vnius capitis alicuius authoris vnũ vel duos locos enodarent, vnde lucẽ afferrent & antecedẽtibus & ſequẽtibus,ſic Euangeliſtæ & Apoſtoli vnius Prophetiæ locũ aliquem explanãt vnde diſcat Eccleſiæ Doctor antecedentia & cõſequentia enucleare,& cùm iuſsit Dominus Apoſtolos nobis ſcripturæ ſenſum aperire,ſic eos nobis aperuiſſe reperies,vt alibi ex D. Hiero. latius oſtendimus: Ergo Hierony. cùm Eccleſiaſtica Interpretatio in Eccleſia ſancta eſſet, & Hebræa nõ ita Eccleſiæ eſſet nota, iuxta Hebręos,vt capite ſuperiore dictum eſt, multa eſt interpretatus, & iuxta Eccleſiaſticos plurima, vt ex locis explanatis iuxta Hebręos ſcires quomodo & reliqua interpretarentur Hebræi, & ex his quæ explanantur Euangelicè reliqua intelligeres Euangelicè explanare quod viro docto facere facile eſt. Et ita D.Hiero. ſe eruditionẽ Hebræorum, & Græcorũ Eccleſiæ tradidiſſe dicit. Nã non intelligo quo alio modo & Græcorũ & Hebręorũ eruditionẽ Eccleſiæ tradidiſſe ſe dicat hic Diuus,niſi intelligas de Vulgata ipſius Diui quam expreſsit ex Hebręa lectione, & de trãſlatione Lxx quam ſe correxiſſe teſtatus eſt. Sed hoc durũ eſt nimis. Sed quæres quo cõſilio id feceret hic Diuus,multa hoc loco erant dicẽda, ſed vereor ne parerga longiora ſint quã inſtitutum quo properamus, tãtum dicam,quod ait Origenes in Geneſeos ca. 17.Homelia.3. in fine. Confer, ſi placet, inquiens,hæc noſtra cum veſtris Iudaicis fabulis, & narrationibus fœtidis, & vide ſi in illis veſtris, an in Eccleſiaſticis hæc obſeruẽtur diuinius. Hoc ergo erat cur veteribus noſtra cũm Iudaicis conferre placeret, vt videremus quanto noſtra eſſent diuiniora quam fœtida & abiecta Iudaica eſſent. Simul etiàm quod noſtri ſi ignorarent Iudaica in ſuis initijs putarent apud Iudæos magna myſteria eſſe recõdita,ea noſtri in lucem proferre ſunt conati ne noſtri ea admirarentur, aut vt contemnerent potius.

Quid deniq; D. Hiero ſentiat de Iudaicis Interpretationibus. Cap: XIIII.

NON neceſſe erat addere hoc caput poſtremum de. ſententia D. Hiero.de hac cauſa quæ hactenus diſceptata eſt. Totum enim hoc opus aduerſus noſtros aduerſarios pro noſtra vulgata,& pro lectione Apoſtolica & Euãgelica,& omni Eccleſiaſtica ſcriptura texendum eſt ex D.Hiero.doctrina, & ex regulis præſcriptis à D.Hiero. vt quæ dixero omnia D.Hiero.accepta referãtur,

tamen quoniã hæc cauſa tã multis verbis diſceptata eſt vtrũ D.Hiero. noſtris aduerſarijs & Iudæis aliquantulum fauiſſe ſit viſus aliquando. Agè aperte & planè loquatur Hieronymus quid de hac re ſentiat. In finem commentariorũ in cap.2. Intelligentes (inquit) Iudæi Prophetiam eſſe de Chriſto verbum ambiguum in deteriorem partem interpretãtur, Hæc Hiero. ſenſit ergo hic Diuus Iudęos quoties Prophetia de Chriſto eſſet, & id Iudæi intelligerent eam peruertere ſolere. Diſpice ergo an expediat viro Chriſtiano ſectari interpretationes Iudaicas, quæ ſcripturas de Chriſto peruertunt praua interpretatione. Et ibidẽ infra, de Iudæis trãſlatoribus. Verbum, inquit, ambiguũ ad impietatis traxere ſenſum, ne de Chriſto glorioſum quid dicerent. Poteſt ne Hiero. de Iudaicis interpretationibus loqui planius? & in ca.33. Eſaiæ, in illud: Domine miſerere mei: Iudæi, inquit, omni ratione nituntur Chriſti ſubuertere ſacramenta, & in ca.50. in illud. Dominus dedit mihi. Hoc illi dixerunt, inquit, qui omni ratione conantur de Chriſto euertêre Prophetias. Audis de Iudaicis interpretationibus, quid ſentiat D.Hiero. & eas tu in Eccleſiam paras introducere, vt Prophetias de Chriſto ſubuertãt? quibus Apoſtolica doctrina nititur. Omni ratione conantur Iudæi, inquit, de Chriſto euertere Prophetias, & ad peruerſam intelligentiã praua interpretatione torquere. Vult nequiſquã fideliũ pati Prophetias de Chriſto ſubuerti? vult praua interpretatione eaſdem ad peruerſam intelligentiam torqueri, & in Eccleſiam introduci? Siccis oculis hęc audit quiſquam? Idẽ Hiero. in ca.59. Non attendendum Iudaicis authoritate Apoſtolica confirmat, & in ca.5. Epiſtolę ad Galatas, in illud: Nam manifeſta ſunt, Quicunq; igitur aliter ſcripturam intelligit quam ſenſus Spiritus ſancti flagitat, quo conſcripta eſt, licet de Eccleſia non receſſerit, hæreticus tamen appellari poteſt. Ecquis tã obſurduit quin tam acres aduerſus Iudaizantes Hierõ. ſententias nõ audiat? Hęreticos eos apertè nominat Apoſtoli damnatos ſententia. Idem Hiero. in ca.1. ad Galatan illud: Miror quod. Siquis, inquit, Iudæorũ interpretationibus acquieſcit, poſt tergũ mittit ea quę ex natura ſua in faciẽ conſtituta ſunt, id eſt, prępoſterus eſt qui anteferat Iudaica Eccleſiaſticis cũ contrafacere oportebat. Et in c.1. lib.1. Epiſtolæ ad Galat. in illud: Audiſtis, &c. Vſq, hodie autẽ qui Iudaico ſenſu ſcripturas intelligunt? perſequuntur Eccleſiam Chriſti & populant illã, nõ ſtudio legis Dei, ſed traditionibus hominũ deprauatorũ. Contra has D.Hiero. voces audet quiſquam tueri Iudaicas Interpretationes? & proh Dei fidem populo Chriſtiano ſunt plauſibiles? Et idem Hiero. in Epiſtolam ad Galatas in illud cap.4. quæ &c. Chriſtum in Diuinis libris videns nihil in eis Iudaicę traditionis admittat. Et idẽ Hieronymus lib.3. Commẽtariorum in Epiſtolam ad Galat. in illud cap. 3. Modicũ fermentum, Panis qui de cœlo deſcẽdit, &c (ait) Non debet Iudaica interpretatione violari. Sed de hac re dictum abunde eſt. Nam ſecundus, tertius, quartus, & quintus & ſextus liber contexti apparebunt ex ſententijs D.Hiero. Sed iam ad rem aggrediemur, Deo bene iuuante, reliqua quę mihi ab aduerſarijs obijciũtur in libris his quinque ſequentibus diluemus ſingula, vt ſingulis locis cõgruent. Interim ex his D.Hierony. locis liqueat, quod iam dicendũ eſt, nouas quaſdã interpretationes ſcripturæ, eſſe noſtræ religionis refutationes acerrimas, quæ nõ de omnibus dici volo ſed de quibuſdam quæ vulgatam & Apoſtolica & Euangelica labefactant. Nam confeſſa res eſt ex Hebræa lectione multa noſtræ religionis erui myſteria, atq; adeo ex Iudaicis interpretationibus à noſtris multa diuinitus explanari quod me ſenſiſſe ſemper teſtis ſunt mei in Eſaiam commentarij, vbi ex Rabinis multa interpretor, idque nõ male, quantũ habeo perſuaſum.

HVIVS

HVIVS OPERIS SCOPVS ET ARGVMENTVM.

CVM quidã noui homines interpretatióes Iudaicas caſtigatiſsimas eſſe prædicét,& ſenſus Iudaicos Scripturę ſanctæ admirétur, & Chriſtianis hominibus proponãt,trãſlationé Lxx cóuitijs lacerent, vitiatiſsimã eſſe teſtétur,& indignã quæ dicatur à viris doctiſsimis eſſe facta,tãtũ abeſt,vt cócedãt eã afflatu Spũs ſancti eſſe textam, Vulgatam quoq; D. Hiero. eſſe poſſe in quibuſdã locis in errores aliquos lapſã & ea melioré ad veritaté Hebraicã poſſe fieri,idq; facere & à ſummo Pótifice petere vt fiat futurũ operæpretiũ,cóſilium fuit his peſtibus, quãtũ in me ſitũ eſſet ſi cœptis aſpiret Deus occurrere & oſtendere has nouas quaſdã trãſlationes, quæ ad veritaté Hebraicã factæ eſſe dicũtur cũ factę potius ſint ad impietaté Iudaicã,nec em̃ de omnibus dico ſed de his quę Vulgatę & locis Apoſtolicis & Euãgelicis aduerſãtur in cæteris locis nó ité. Itaq; trãſlationes nó dãno,ſed earũ prædicta loca in quib⁹ apparet,nó eſſe trãſlationes ſed ſub hoc prætextu eſſe noſtræ ſacrę religionis refutatióes acerrimas cũ Prophetias omnes de Chriſto maximè manifeſtas aliò referãt,aut vitiant,ne de Chriſto dictæ eſſe credãtur, quæ his pót eſſe noſtrę fidei acrior refutatio,refutãt, tranſlationé Lxx ab Apoſtolis Eccleſiæ ſanctæ datã falſam eſſe teſtãtur & vitiatiſsimã,caſtigatiſsimã verò quã ipſi afferũt ad veritaté Iudaicã expreſſam, hoc eſt,ex fraudibus cóflatã Iudaicis,vt quéadmodũ ipſi ſuã impietaté appellãt veritaté: ita nos quoq; Iudaicã impietaté veritaté nominemus, & Iudaiſmum ſequamur. Fuit etiã cóſiliũ oſtédere trãſlationé Lxx veriſsimã & caſtigatiſsimã ;idq; vel hoc arguméto quod ab vniuerſa Eccleſia à ſanctis Patribus antiquis proximis téporibus Chriſti Græcis & Latinis citetur & explanetur,ita vt vna & eadé in his ſacris ſcriproribus lógo interuallo locorũ & téporũ inter ſe diſiũctis,appareat à tépõrib⁹ Chriſti vſq; ad noſtra tépora,vt ſi vitiata dicatur à D. Hiero. aliquãdo,ea quæ vulgo circũferebatur dicatur vitiata vt ipſe D. ait in Epiſtola ad Principiã virginem nó ea quę in ſanctorũ Patrũ viſceribus,hoc eſt,in eorũ ſcriptis eſt, nec in ſcriptis ſanctorum Patrum tantum,ſed in Concilijs primarijs, in literis Apoſtolicis & Euangelicis, in quibus omnibus vna & eadé apparet citari. Quod igitur argumentũ inſolubile magis & magis euidés eſſe põt veritatis huius trãſlationis quam quod tradita à Chriſto Dño eſt,& ab eius Apoſtolis & Euãgeliſtis,recepta ab Eccleſia vniuerſa, explanata à ſanctis Patribus Græcis & Latinis,& citata aduerſum Iudæos & hęreticos,quos ſuis ſcriptis veteres Patres refutauere & à Cócilijs primarijs,decãtata in Eccleſia ſancta vniuerſa, vna & eadé in ſingulis, vt ne verbo quidé diſcrepet, excepto ſi quod à ſanctis Patribus vertebatur latinè aliquãdo videatur verbis diſcrepare cũ ſentẽtia cógruat vnà & eadé, aut ſi ſit vlla lectionis varietas quę in omni ſcriptura ſolet eſſe, ſi hac nó vincerer demóſtratione,dubitaré vtrũ Chriſtianus debeté appellari,& quod hęc trãſlatio trũcata multis locis & partib⁹ eſt Iudęorũ iniuria,& Eccleſia ſancta Iudaicas adhiberet trãſlationes vt reſarciret quæ in trãſlatione Lxx deeſſent quod Iudæi nó eſſent cómẽti tot fraudes ea tépeſtate quot poſt illa cóméti ſunt vſq; ad noſtra tépora,tamé multa,vt ait D. Hiero. ſuis tranſlationibus ſubdola interpretatione cęlarãt Chriſti myſteria. D. Hiero. ſuã fecit vulgatã qua reſarcirétur trũcã ex trãſlatione Lxx & quæ vitiata eſſe viderétur quæ Vulgata D. Hiero. quod ea nihil eſt diuinius & integra eſt, & nullis defecta locis,recepta eſt in Eccleſia, &

 pulſæ

pulſæ Eccleſiæ interpretationes Iudaicę, has duas omni machina belli oppugnãt Iudæi & aduerſarij vitiatas eſſe, aiũt, Vulgatã in quibuſdã locis lapſam, & ea caſtigatiorẽ & meliorẽ ad veritatẽ Hebraicã fieri poſſe, idq; facere & poſtulare à ſummo Põtifice vt fiat. R. P. Chriſtianę operæpretium futurum. His tu quas noſtrę religionis dicas poſſe fingi refutationes acriores? Nos hoc opere cõtra omnia eſſe oſtẽdemus Eccleſiaſticã lectionẽ Apoſtolicã & Euãgelicã veriſsimã eſſe & caſtigatiſsimam, nouas interpretationes quaſdã quæ ad veritatẽ Hebraicã factæ dicuntur fraudibus Iudaicis eſſe refertas in quibuſdã locis quæ noſtræ Vulgatæ aduerſantur in cæteris nõ itẽ. Nouas res apportas, inquies, imò res veteres ex veterũ libris erutas in lucẽ profero, ſic enim Iuſtinus aduerſus Tryphonẽ: Audetis ò Iudęi ſcripturam aut falſa ſcriptione aut interpretatione falſa vitiare? vbi cõqueritur Iuſtinus noſtrã ſcripturã veriſsimã & caſtigatiſsimam à Iudæis vitiari ſcriptione falſa lectionis Hebrææ & falſa interpretatione, ad quẽ ſcopũ interpretationes quædã nouæ factæ, ad veritatem Hebræã factæ eſſe dicũtur, cũ ſint factæ potius ad fraudes Iudaicas. Hoc oſtẽdere totius huius operis erit ſcopus, & mõſtrabimus Iudæos quod ſibi vitiũ eſt id nobis obijcere Pſalmos Vulgatos noſtros, qui ſunt caſtigatiſsimi vitiatos dicere mille locis, ſuos vitiatiſsimos prædicare caſtigatiſsimos cũ ſcateãt mille fraudibus Iudaicis. Quæres, quæ ergo odia tãta Iudæorũ exarſere in trãſlationẽ Lxx? quod, vt ait Iuſtinus, tranſlatio Lxx Interprete nõ eget in plęriſq; ad cognoſcẽda Chriſti myſteria ſed audiſſe intellexiſſe ſit, & tales eſſe plęraſq; Prophetias iuxta hãc trãſlationem, vt eis aduerſari nemo poſſet quod euẽtus ita eſſe oſtẽdit. nã hoc opere apparebit Iudęos quę refellere nõ poſſent, falſa ſcriptione vitiaſſe, & alibi eodẽ loco Iuſtinus. Ipſæ Prophetarũ voces clamãt & vociferantur Chriſti myſteria. Hæc ergo & ſimilia tãta aduerſus Lxx Iudęorũ & aduerſariorũ excitãt odia & cogũt nobas ſcripturas meditari quæ obſcurẽt Chriſti myſteria, quę trãſlatio Lxx clamat & vociferatur, Quod Tertullianus aduerſus gẽtes etiã ait. Qui audierit, inquiẽs, ſcripturam Lxx (de ea enim loquitur) inueniet Deũ qui etiam ſtuduerit, intelligere cogetur, & credere, & Athanaſius Noſtras ſcripturas ait ſine vlla ſanctorũ interpretatione ſufficere ad probationẽ noſtrę fidei, loquitur de noſtris ſcripturis tranſlatis à Lxx viris. Nõ prętereũdus ſilẽtio eſt D. Auguſ. qui de manifeſtis Prophetijs & euidentibus innumera dicit cõtra Fauſtũ Manichęũ lib. 12. c. 43. & deinceps, & toto lib. 13. & alijs locis plurimis, hæc tã manifeſta Iudęi & aduerſarij vt obſcurẽt aut de medio tollãt meliorẽ fieri poſſe tranſlationẽ affirmãt Vulgata D. Hiero. idque ſi permiſſu ſummi Põtificis fieret è Chriſtiana R. P. futurũ. Hic totius huius operis ſcopus. Ego in mẽtẽ reuocare legẽtibus volo in poſtrema parte argumenti huius operis, veteres Romanos deuotiſſimè ſeruijſſe (vt verbis Lactantij vtar) decretis veterũ quæ cẽtũ pelliti rudes & imperiti ſenes decreuiſſent de religione, eaq; immutabilia omnẽ poſteritatẽ iudicaſſe, quod Põpilius illexiſſet vt vera eſſe crederẽt quę ipſe tradebat, nec res vlla fuit quæ Romanis perſuaderet vt inde vel verbũ demutarẽt, vt hoc exẽplo intelligãt ſcripturã quã ab Apoſtolis accepimus & à Chr̃o Dñ̃o per manus Põtificũ, ne patiamur nobis è manibus extorqueri aut mutari vel tenui verbo ſi ſapimus, alij à ruſticis relicta de religione nõ mutant nos legẽ diuinã cœlo ab vnigenito filio Dei delatã mutari patimur, Iudaicã ſcripturã recipimus illa vna re neſcati quod veniat Iudaiſmus ſub prętextu veritatis Hebraicæ quaſi neſciamus Iudæos ſuã impietatẽ veritatẽ appellare Hebraicã quod Iudæi ſuã perfidiam veritatem Iudaicam nominẽt, nos eam Iudaicam veritatẽm nominemus & non Impietatem potius impientiſsimam̃...

APO-

APOLOGETICI PRO VVLGATA LECTIONE D. HIERONYMI proq; tranſlatione Septuaginta virorum, omnique lectione Eccleſiaſtica, Apoſtolica & Euangelica, Authore Leone Caſtro, ingenuarum Artium, & Sacroſanctæ Theologiæ Magiſtro,

Collegij Theologorum Salmanticenſis Academiæ Decano, Canonicô Interprete Scripturæ ſanctæ in inſigni Eccleſia Pinciana,

LIBER PRIMVS.

Propoſitio controuerſiæ de lectione Eccleſiaſtica & nouis quibuſdam interpretationibus. CAP. I.

AEquum fuerat, (vt aiũt mei aduerſarij) Habeo enim iam à principio confitentes reos, vt eccleſiaſtica ſcriptura, cui fidelium aures aſſueuerant, quæque per tot annorum Myriadas perdurauerat, maneret ſtabilis, fixa, & immota, iuxta illud Platonis: τὰ ἀκίνητα μὴ κινεῖν, Non mouenda, ne moueas, præſertim in rebus diuinis: & iuxta illud Prouerb. 22. quod veteribus patribus ſemper in ore erat. Ne trãſgrediaris terminos antiquos quos poſuerunt Patres tui. Et qui Patres quæſo? Ipſe Dominus, & eius Apoſtoli, & Euangeliſtæ, & Doctores ſacri, quos dedit Spiritus ſanctus, quorũ litteris noſtra ſcriptura conſignata eſt, citata toties ab Spiritu ſancto, qui Apoſtolorum & Euangeliſtarum ore loquebatur, & Eccleſiæ Catholicæ ab eiſdem Apoſtolis per manus tradita; & ſacris Conciliorum Decretis ſacroſancta, quæque audita tantum à Nationibus, quæ Græcè ſcirent eas ad fidẽ conuerterat, eſt enim trãſlatio. 70. ſcripta Græcè, & Græca lingua omnibus olim nationibus communis erat, vt nũc pleriſque Latina eſt communis, Excepta ergo tantum auribus, infinitã hominũ turbam, ad fidem cõuertit, cùm quæ cernerent oculis completa, mille ante annos prædicta legerent; vt Euangelicæ litteræ non planiores viderentur, vt ait Auguſtinus, hanc talem ſcripturam Eccleſia extrudi, iniquiſsimum videbatur; poſtquam fidelibus Eccleſiam ſanctam repleuerat. Tamen aduerſarij mei ferre me poſſe negant, quod dum defendo locos Apoſtolicos & euangelicos, & eccleſiaſticos, qui à veritate Hebraica diſſtrepare dicuntur, affirmo, ſi vitium in alterutra parte ſit, non eſſe in lectione Apoſtolica & euangelica, nec in ea lectione, quam agnoſcunt veteres Patres: eſſe potius in lectione Hebræa, quod impijs Iudæis moris ſit, cum locis manifeſtis de Chriſto reſpondere non poſſunt; (vt nos veteres admonent) verſare dolos, mutare pũcta, mutare diſtinctiones, litteras, Syllabas, quo noſtra eludãt, nec eſſe in ſcriptura fere locũ, qui de Chriſto, & Chriſti myſterijs loquatur planè, quin aliqua Iudaica fraude ſit obſcuratus, quod eſt totius huius operis Argumentum. Mei aduerſarij clamant hanc pernicioſiſsimam eſſe Hæreſin, quæ omnem ſcripturæ autoritatem conuellat,

dùm vitiata ab impijs Iudæis omnẽ Hebræam lectionem eſſe contendo. Tranſlationem Lxx quæ in Iudæorũ Synagogis aſſeruata eſt per annos amplius quã octingentos, fraude Iudaica truncatam affirmo & laceratam. Profiteor etiam D.Hieronymũ, facta iam ſua tranſlatione in ſenecta deprehendiſſe impiam Synagogam propter odiũ Chriſti ex lectione Hebræa multa mutaſſe, vt nulli ſcripturæ authoritatem relinquam, nõ Hebraicæ quam, varia diſtinctione, diſpunctione varia, vnius duarumuè litterarum leui flexu, & alijs Iudaicis dolis vitiatam affirmo, vt Prædictiones Prophetarum de Chriſto eludantur, non æditioni. 70. quam truncam & laceram Iudaica fraude dicam, non vulgatæ D.Hierony. quam confitear factam ex lectione Hebræa, quam teſtor ab impia Synagoga propter odiũ Chriſti eſſe mutatã. Labefacto igitur omnem ſcripturæ authoritatem, qua Hęreſi quid peius dici poſſet, aut peſtilentius? His omnibus toto hoc opere reſpondendum eſt, ita vt aduerſarijs meis oculi doleant, & animo male ſit; Nam quod ego dico, de ſententia veterum dico, vt manibus præhendi poſſunt, vt poſtea apparebit. Quanquã igitur vniuerſi huius operis hæc ſit materies, circa quam ab initio vſque ad finem, noſtra ſemper oratio verſabitur; nec alio euagabitur vnquam. Tamen hæc nunc non ſunt tacita relinquenda, vt lucem aliquam his quæ dicturi ſumus afferamus: eundem eſt per ſingula, & ſummatim eſt ſingulis ſuo ordine reſpondendum. Non enim hi homines videntur adhuc didiciſſe, ex ſingularibus propoſitionem vniuerſalem male colligi, aut ſi didicere, rebus perſpicuis offundunt tenebras. Dixi equidem & dico tranſlationem Lxx per annos amplius quam octingentos in Synagogis Iudæorum fuiſſe aſſeruatam: quod ita factum eſſe liquet ex nouellis Iuſtiniani Imperatoris conſtitutione. 146. vbi litigant Iudæi de tranſlatione Lxx ex Synagogis Iudæorum extrudenda: Nam vt diſces ex Tertulliano in Synagogis Iudæorum tranſlatio Lxx legebatur, & ſi Annos bene numeres, Iuſtinianus poſt Lxx Interpretes octingenteſimo Anno fuit, & eo amplius, expunctos verò & reſectos ex trãſlatione Lxx ab impijs Iudæis locos plurimos, qui de Chriſto planè & apertè loquebantur ſcribit Iuſtinus proximus temporibus Chriſti in Dialogo aduerſus Tryphonem Iudæum, & Origenes ſecundo aduerſus Celſum libro. Corruptam & à ſe caſtigatam teſtatur Centies Diuus Hieronymus. Vnde tamen aduerſarij colligunt nullam tranſlationis Lxx virorum authoritatem eſſe relictam? Refecti ſunt loci plurimi ex ea perfidia Iudaica, trunca eſt, & lacera multis locis: Ergo nihil ex ea eſt reliquum, & ea nulla eſt? Vnde valet. Vitiati ſunt plurimi Ciceronis loci, ergo Ciceronis nulla eſt autoritas. Loci Maronis multi vitiati ſunt, Maro igitur non extat, aut nullius eſt authoritatis. Vnde valent hæc conſectaria? Plautus defectus multis Comœdijs eſt, & vitiatus iniuria temporis, Plautus igitur non extat? Liuius, Curtius defecti multis libris ſunt, non extant igitur Liuius, & Curtius. Plinius, & Fabius ſunt vitiati, nõ extant ergo Plinius, & Fabius. Videnturne hæc cuiquam bene colligi? ſed vnde ſciam, inquiunt, hanc eſſe tranſlationem Lxx quæ in manibus Eccleſiæ eſt? Non extat vllum ſcriptoris ex omnibus quotquot vnquã fuerint, quod magis certo ſciri poſsit, opus authoris ſui legitimum eſſe, quam eſt certum, eſſe hanc tranſlationem Lxx. Deſcendit tranſlatio Lxx ad noſtra vſque tempora per manus Pontificum Græcè conſcripta. Nam quo alio modo nobis proponitur ſcriptura? vt nos multis locis docet Auguſtinus, quam ſi per manus Pontificum ſibi inuicem ſuccedentium ad noſtra vſque tempora deſcendat. Adde tu quod vides hanc Lxx. Interpretationem litteris Apoſtolicis &

Euan-

Euangelicis conſignatam, & ſcriptis Sāctorum Patrum, quicunque Græcè aut Latinè ſcripſere, vt ne littera quidem diſtet à Græca lectione, cùm Græcè citatur ab Apoſtolis, à Doctoribus ſacris, & cùm Latinè citatur à Latinis, ſenſu non diſtet, vides eandem eſſe dum explanatur à Sanctis Patribus, dum citatur ab eiſdem ad refutandos Iudæos & Hęreticos. Cōſenſum tātum tranſlationis Lxx in Apoſtolicis litteris, & euangelicis in ſcriptoribus ſacris Græcis & Latinis ab ipſis vſque temporibus Chriſti non videtur tibi inſolubile argumētum, hanc eſſe certam & ſtatam Lxx Virorū interpretationem? Labor eſt ex omnibus ſacris ſcriptoribus Græcis & Latinis huius tranſlationis legitimam eruere trāſlationem, ſi quando de veritate loci alicuius dubitatur, & varia ſunt vetuſta exemplaria. Si de loco aliquo Græcè lectionis addubites, Græcè enī hæc trāſlatio eſt cōſcripta, labor eſt in quā eruitur tamē. Hæc ergo Lxx virorū interpretatio in ore eſt Apoſtolorum, & Euangeliſtarum, & omnium veterum Patrum qui eam citant, Græcè, aut Latinè & eam interpretantur, vna & eadem, vt ne Syllaba inter ſe diſtet, & ſanctiſsimis teſtibus, & tot numero fidem non habes? Quaſi de compacto ita citarint vnam & eandem verbis eiſdem, tot ſcriptores numero, Græci & Latini, tanto temporum interuallo, & locorum inter ſe diſiti, niſi omnibus vna, & eadē eſſet. Quædam dices, citantur & explanantur non omnia. Omnia citantur, inquam, ſiquidem omnis ſcriptura à Sanctis Patribus explanatur iuxta tranſlationem. 70. Interpretum: Reſecta ſunt plurima manifeſta de Chriſto teſtimonia, reſectæ ſunt partes multę, ergo omnis tranſlatio Lxx de medio ſublata eſt? Vndè hoc conſectarium valet? Vides quanta ſit maieſtas tranſlationis. 70. & authoritas quanta, & quantus ſplendor? Manet, manet, inquam tranſlatio Lxx conſignata litteris Apoſtolicis, & euangelicis, & Sanctorū Patrū ſcriptis, Grçcis, & Latinis, & Græcè per manus Pontificum ſibi inuicem ſuccedentium ad noſtra vſque tempora deſcendit, cuius tranſlationis quæ exemplaria tu dices, quæuè Archiua ſanctiora, antiquiora, beatiora quā ſunt ſanctorum Patrum ſcripta? quibus aſſeruatur condita, legitima, & incorrupta. At locis multis, & partibus multis tranſlatio 70. eſt defecta. Fateor. Ea igitur ex Symmacho, Aquila, & Theodotione ſunt reſarta, qui quanquam teſtimonia de Chriſto & Chriſti myſterijs, vt nos docet D. Hierony. vt potè Iudæi tranſlatores ſubdola interpretatione celarunt, non potuere tamen ita celare, vt in plæriſque non ſe proderent. Vertebant enim ad verbum ſcripturam, cum nondum tot eſſent inſtructi dolis, reſarſit etiam ea nōſtra vulgata à D. Hierony. ædita ex Hæbræa lectione fideliſsimè. Sed hanc tu ais (inquiūt) in omnibus ferè de Chriſto manifeſtis teſtimonijs eſſe vitiatam aliqua Iudaica fraude. Nam ſi Hebræa lectio, vt dicis, omnibus locis ferè qui de Chriſto loquuntur apertè, Iudaicis dolis vitiata eſt, neceſſe eſt, vt vulgata quæ inde ad verbum ſit expreſſa vitiata ſit, in omnibus locis, qui planè & apertè de Chriſto loquuntur, ergo dico fuiſſe vitiatos tempeſtate D. Hierony. qui fuit ante mille & ducentos Annos. Vnde tua hæc valent conſectaria? An per mille ducentos Annos Iudaicæ ceſſauere fraudes? Vos ceſſaſſe dicetis, qui Iudæos ſanctiſsimos, & religioſiſsimos depingitis, & iuratis Iudæos in ſeruanda ſcriptura abſtinuiſſe ſemper omni maleficio. Sed veteribus Patribus longè ſecus videtur. Certe (inquiunt) tu affirmas multa ex ſcriptura Hebræa propter odium Chriſti ab impia Synagoga mutata D. Hieronymum deprehendiſſe Hoc ipſe Diuus ait: ſed quid tum? Illa, inquiunt, vt immutata erant ab impia Synagoga propter odium Chriſti ſic reddita ſint à D. Hierony. eſt neceſſe, qui Hebræam lectionē ſua tranſlatione expreſsit, & ſi

Hebræa

Hæbrea lectio multis locis fraude Iudaica erat vitiata, eiſdem locis vulgata noſtra ſit vitiata neceſſe eſt. Quid tu ſtipitem aut caudicem D. Hieronymum fuiſſe putas? qui Iudaica vitare neſcierit, qui Aquilam, Symmachum, & Theodotionem, in ſua tranſlatione ſequi nouerit tranſlatores Iudæos, vbi fideliter quid tranſtuliſſent. Iudaicas fraudes non nouerit vitare, & Lxx viros ſequi cum erat opus euangelicæ lectionis Duces? Nam dixi ex Chryſoſtomo, Doctori ſacro magiſtrum Deum adeſſe, qui vbi cætera deſint, Doctoris ſacri mentem regat: quod in texenda noſtra vulgata, magis eſſe factũ credibile eſt, quod illa Eccleſiæ Romanæ erat per neceſſaria. Rexit ergo ſpiritus Sancti numen D. Hierony. mentem, dum his locis ſcrupuloſis & difficilibus verſaretur, nunc Symmachi, aut Aquilæ, interim Theodotionis, aut Lxx ſequutus veſtigia, optima quæque decerpebat in ſua texenda trãſlatione & quoties res ita poſtulabat quod tranſlationis Lxx quædam in ore populi vniuerſi Chriſtiani erant, vt ipſe Diuus nos monet, eam ſequebatur, ſed quoties loci Hebræi duplex eſſet lectio, & vtraque ſenſum haberet verum, lectionem Hebræam quæ verum ſenſum haberet ſequebatur, vt quoties poſſet lectionem Hebræam vulgatam ſequutus eſſe videretur. Quin ſi legis attente epiſtolam Hieronymi in Auguſtini epiſtolis, quæ numero vndecima eſt, ſub finẽ, reperies hunc ſcopum D. Hieronymo faciendæ ſuæ tranſlationis fuiſſe vt teſtimonia ſcripturæ quę à Iudęis de Chriſto prætermiſſa erant, vel corrupta, ſua tranſlatione proferret in medium, quæ verba repetit Auguſtinus ea epiſtola, qua Hieronymo reſpondet, quæ numero.19. eſt, ſub finem. Nam D. Hieronymus vt ſis ſciẽs, fuit in hac parte dubius, & anceps, vt fuit etiam Auguſtinus, vt leges libro.15. de ciuitate Dei cap.11. & in texenda Vulgata ſentiebat hoc quod loco citato ait, Iudæos in vetenda ſcriptura prætermiſsiſſe quædam, alia vitiaſſe, & vtrique malo mederi voluiſſe in ſua interpretatione. Sed quî potuit, inquies, ſi Codices à Iudæis vitiatos eſt nactus? Lectio Hebræa locis mille Iudaicis dolis vitiata, viro doctiſsimo, qualis D. Hieronymus erat, non erat vitiata, quod vitiata fere tantum eſſet, punctorũ mutatione varia diſpunctione, diſtinctione varia, vnius, duarumvè litterarum leui flexu, ſimilibusque, nam de reſectis locis etiam ex Hebræa lectione poſtea dicendum eſt. Dic quæſo te, tu Codicem imperiti correctoris culpa, parum diligẽter excuſum, non caſtigas facilè? Non rides multũ hominis qui typis excuſit imperitiã? Nõ caſtigas facile vitiata puncta? vitiatas litteras, & ſyllabas? vitiatas diſtinctiones non emẽdas? emendas certe, nã & qui aliquantulũ in litteris promouit, legẽs hoc facit obiter, idq; facile: nullo cũ labore videt pũcta incaſtigata, litteras vitiatas, & ſyllabas. Quẽuis de media erue turba, qui vel primoribus labris litteras Latinas attigerit, & roga num hæc faciat, vt legens obiter vitiata caſtiget puncta, caſtiget vnam, duasvè litteras vitiatas. Qui minus quæſo hoc faceret, qui Hebraicè ſciat benè, ſi doctus ſacrarũ litterarũ ſit, ſi in Chriſtiana Theologia ſit verſatiſsimus. Atqui quẽ dices D. Hiero. linguarum doctiorem, in Theologia Chriſtiana magis verſatum. Facere igitur potuit & facilè, quod ſe feciſſe in ſua Vulgata profeſſus eſt, vt vel prętermiſſa, vel corrupta, ab impijs Iudæis reſtituerit. Sed quid de hoc tanto Diuo dico? Quiuis ſacrarum litterarum doctus, qui Chriſtianam Theologiam excoluerit, nauiter, & induſtriè, ſi bene Hebraicè ſciat, ita ſe geret in litteris Hebræis, vt fraudes Iudaicæ ei parum nocerant, agnoſcat facilè puncta mutata, mutatas diſtinctiones, additas, & detractas litteras, & ſyllabas, præſertim vulgata D. Hieronymi & Lxx virorũ tranſlationib. adiutus, & tranſlatione Apoſtolica, & Euangelica. Manet igitur his talibus viris,

quales deſcripſi, lectio Hebræa integra, incorrupta, & caſtigata, quando tam facile poteſt caſtigari. Quæ ſunt igitur, quæ D. Hierouymus ſe dicit reperiſſe ab impia Synagoga, propter odiũ Chriſti mutata? latiſsimus in ſequentibus patebit campus huic diſputationi. Nunc tantũ dicã ſcripſiſſe Hieronymũ de alioɼũ ſentẽtia hęc verba in.5. cap. Micheæ. Sũt qui aſſerũt in omnibus penè teſtimonijs quę de veteri teſtamento ſumuntur in litteris Apoſtolicis, & Euangelicis, iſtius modi eſſe errorẽ, vt, aut ordo mutetur, aut verba, & interdum ſenſus quoque diuerſus ſit, vel Apoſtolis, vel Euangeliſtis, non ex libro carpentibus teſtimonia, ſed memoriæ credentibus, quæ non nunquam fallitur. Recte nobiſcum agitur ſi talis noſtra cauſa eſt, vt memoria hominum nitatur, quæ nonnunquã fallitur; & non litteris ab ſpiritu Sancto inſpiratis. Sed hæc, vt ſupra oſtendimus, non de ſua ſententia ſcripſit D. Hiero. ſed aliorum referebat opiniones. Sed poſt factam collationem tranſlationis Aquilę, cum voluminibus Hebręis, reſpondiſſet profecto, non in litteris Apoſtolicis & Euangelicis illius modi eſſe errorem, ſed in litteris Hebraicis eſſe errorem, ſi error vllus eſſet, in Apoſtolicis & Euangelicis errorem eſſe non potuiſſe, ſiquidem ſpiritus Sanctus errare non potuit, qui Apoſtolorum ore loquebatur. Nouerat hoc D. Hieronymus, ſed Hebræas litteras nouerat ab alijs, atque adeo à plæriſque dictas incorruptas & caſtigatiſsimas. Hærebat, & lectoris arbitrio hoc reliquit diiudicandum, vt ipſe multis locis teſtatur. His atque alijs huius notę multis motus Hieronymus, voluit experiri, vtrũ vera eſſent, quę noſtri dicerent, Iudæos, Hebræam æditionem vitiaſſe, & quod multos ante annos Aquila Iudæus ex lectione Hebræa ſcripturam verterat κατὰ τὴν ἀκρίβειαν exactiſsimè, vt Iudæi teſtabantur contulit libros Hebræos cum Aquilæ interpretatione, vſus eo canone, quem multum ridẽt aduerſarij mei, quaſi verò meus eſſet canon, & non omnium Doctiſsimorum hominum, qui libros caſtigant, & potiſsimum D. Hieronymi; vt fuſius libro huius operis.2. dicendum eſt: vt ſi liber Hiſpanus Latinè tranſlatus milleſimo ab hinc anno eſſet; ſi vbi legitur in Codice Hiſpano, vuas, redditum legeres Latinè, Quo vadis (Hoc enim meo vtũtur exemplo, vt me refellãt) profecto intelligeres interpretem non legiſſe in Codice Hiſpano, vuas, ſed legiſſe diuiſim, v vas, forma dicendi Hiſpana antiqua, qua dici ſolebat id quod nunc dicimus, do vas: Qui verò vertiſſet Algas Latinè, intelligeretur ſanè non legiſſe in Codice Hiſpano, vuas, ſed Ouas. Hoc canone vſus ergo D. Hieronymus, nec enim yllo alio poterat vti, deprehendit ex tranſlatione Aquilæ cum æditione Hebræa collata, impiam Synagogam propter odiũ Chriſti multa mutaſſe poſt Aquilæ Iudæi tempora, vnde facilis erat coniectura noſtros maiores veriſsimè dixiſſe, Iudæos poſt Domini aduentum æditionem Hebræam vitiaſſe, nam ſi poſt Aquilam in hoc flagitio deprehenſi eſſent, haud dubium quin ante Aquilam idem in ſe flagitium admiſiſſent, iuxta illud vulgatum: Quod ſemel & ſępius. Quod in ſolubili argumento probamus etiam cum oſtendimus, locos ex veteri teſtamento citatos ab ſpiritu Sancto ore Apoſtolorum & Euangeliſtarum, Hebraice eſſe vitiatos, aut varia diſtinctione, aut punctorum mutatione varia, aut aliqua alia Iudaica fraude. Nec enim, tu Chriſtianus homo dices ſpiritum Sanctum ore Apoſtolorum falſa citaſſe, nec enim dubitationem dilues ſi dicas Apoſtolos ſuis verbis illos locos tales tranſtuliſſe ſi ita tranſlatos liqueat vt ab Hebraica veritate diſcordent, diſcordat ne ſpiritus Sanctus qui Apoſtolorum ore loquitur, à veritate Hebraica? à falſitate Hebraica diſcordat: à veritate Hebraica non diſcordat. Sed iam ad rem aggrediamur, Deo bene iuuante, dicamus quo-

modo

modo ſcriptura eccleſiaſticâ Chriſtianæ religionis ſit ſtabilimentum; Iudaicæ interpretationes noſtram religionem ab imo vertere conentur, vt pateat omni vi eccleſiaſticam ſcripturam in Eccleſia retinendam, ſummouendas in vltimas terras Iudaicas interpretationes.

De primo principio Chriſtianæ Theologiæ quod eccleſiaſtica ſcriptura tuetur accerrimè, Iudaica natio oppugnat vehementiſſimè, & Iudæos adiutant omni vi noſtri aduerſarij. Cap. II.

Confeſſa res eſt, primum in omni diſciplina vnum eſſe Principium. Id in diſputationibus de noſtra fide Catholica eſt: Chriſtum Deum eſſe, vt docet Chryſoſtomus in primum caput D. Pauli epiſtolæ ad Coloſſenſes ſermone. 2. Vnde D. Ioannes ſuam doctrinam Euangelicam exorſus ſic eſt. In principio erat verbum, inquiens, & Deus erat verbum, & pòſtea: Verbum caro factū eſt. Hoc iacto noſtræ ſanctæ fidei fundamento, reliqua ſunt in procliui, cōgruūt reliqua omnia mirificè, ad ſingula enim dicere licet, Deo credendum, Deo omnia ſunt factu facilia, qui verbo Cœlum & Terram fecit. Quid enim Deo impoſſibilè dici poteſt, ex his quæ noſtra fide traduntur? Hoc Iudæi fundamentum noſtræ fidei, vt prodidit Origenes lib. 2. contra Celſum, conuellere nituntur, vt noſtræ fidei fundamenta omnia, quæ hoc primo nituntur, ſubuertant, & locos omnes ſcripturæ de Chriſti diuinitate quanta maxima poſſunt vi peruertunt: ſed de diuinitate Chriſti in fine. 4. libri dicedum eſt & alijs locis, ita vt Iudæis omnibus ora obturemus. Quidam ex noſtris ita transferunt verba Hebræa vt Iudæi; & noſtras res multo validius quam Iudæi labefactant. Arguimus Iudaicam perfidiam ex Vulgata D. Hieronimi, prouocat ille alter vir Chriſtianus, & vir bonus contra Chriſtum Dominū contra Vulgatam ad exemplaria vetuſta de illo quem cōgnit Eccleſia ſancta: Hoc eſt nomen quod vocabunt eum Dominus iuſtus noſter, vt vel cum mendacio dolis Iudaicis opituletur. Sed fac eſſe exemplaria vetuſtiſsima contra eccleſiaſticam lectionem qualia ſunt multa corrupta ab Hæreticis, vt ſacra teſtantur Concilia, ad Hęreticorū libros quęſo eſt prouocatio? ſed ne tibi magnopere placeas, & de me triumphaſſe videaris dū eo me prouocas, quo mihi ætate affecta ire nō liceat, ſingulis noſtrū eſt hic in proximo Bibliotheca antiquiſsima in noſtris Bibliothecis quas ſinguli noſtrū in noſtris ædibus conſulere poſſumus. Auguſt. de Ciuit. Dei lib. 15. c. 33. Hos locos ita citat vt tranſlati erant à D. Hieronymo, vt ſancta Eccleſia eos cantat, vt Chriſtus illis Deus planè dicatur. Atqui Auguſtinus tempeſtate D. Hieronymi fuit ne vitiatam etiam ſcripturam eum citaſſe dicas. Sed hæc exempli cauſa dicta ſunt: nam omnes fere locos de Chriſti diuinitate peruertunt Iudæi & noſtri aduerſarij, de quibus poſtea ſigillatim eſt dicendum, & excutienda ſingula. Sed hæc eo dicta ſunt quo appareat à principio quò ſpectent Iudaicæ interpretationes, & quem vſum nobis præbeat noſtra eccleſiaſticā ſcriptura, quæ firmiſsimum fundamentū noſtræ fidei ſit, quod Iudæi ſubruere conantur: quod mei aduerſarij eo modo citare audēt quo Aquila Iudæus vitiare eſt auſus.

Schola Chriſti quæ ſit & quod interpretandæ Scripturæ duplex ſit ſchola Chriſti altera, altera Synagogæ. Cap. III.

Clemēs Alexandrinus Stromateō lib. 6. pluribus docet vnigenitum Dei filium vnicum magiſtrum eſſe vniuerſæ creaturæ, & inde à Propheta Dei conſiliarium fuiſſe appellatum, quod quæ

quæ Patris ſunt, qui omnia ſimul intellectu comprehendit, nouerit vniuerſa, & quod per eum omnia ſunt condita, cuncta gubernentur & gerantur. Hunc Clemens ait à mundi conſtitutione homines varijs, multiſque modis docuiſſe, & ad perfectionem perduxiſſe, quod ipſe Dominus nos docet, inquiens. Ne dixeritis vobis Magiſtrum ſuper terrã, quia Magiſter vobis vnus eſt Chriſtus, qui iuxta Baruch Cœlo, ſcilicet, ſapientiam deduxit, poſtea in terris eſt viſus, & cum hominibus conuerſatus. Subijcit etiam eodem libro Clemens, Plenus enim cognitione & ſcientia eſt Propheta: quæ à Deo ſit data, & ab ipſo Deo ſuis diſcipulis explanata, & non aliquo humano ſenſu. Eadem nos docet Irenæus libro.5. Vbi quæ diuino inſtatu prædixere Prophetæ perfeciſſe Chriſtum ait; Apoſtolos Orbi euangelizaſſe à quibus Eccleſia accipiens, inquit, & per vniuerſum orbem bene cuſtodiens tradidit filijs ſuis, & dixerat paulò ſupra non aliter nos diſcere potuiſſe quæ ſunt Dei, niſi verbum Patris, qui magiſter noſter eſt homo factus nos docuiſſet. Nec enim alius nobis poſſet enarrare quæ ſunt Patris, niſi ipſum verbum Patris, nec nos aliter diſcere potuiſſe, niſi Magiſtrum videntes, & vocem eius per auditum percipientes. Hæc Irenæus, & Clemens, & tamen noſtri quidam ab hoc tanto Magiſtro, qui verbũ Patris eſt homo factus ad Phariſaicam doctrinam deficiunt miſeri. Athanaſius etiã de humanitate verbi, Magiſterium Prophetarum, & Magiſterium Chriſti & diſcipulorum eius publicam Orbis terrarum ſuper cœleſtis doctrinæ ſcholam eſſe ait, nõ Synagogæ ſcholã. Nempè quod, vt idẽ Athanaſius in reſcripto ad Liberiũ Romanũ Pontificem ait. Dominus per ſe & per ſuos Apoſtolos & Doctores ſacros, ſcripturã quam dederat ipſe eſt interpretatus. Hæc ſi firme credimus cur ſcholam Iudæorum adimus? Siquidem Hieronymus etiam in cap.57. Eſaiæ in illa verba: & omnes eos auferet ventus, ait. Præcepit Dominus Apoſtolis, cunctiſque Doctoribus Eccleſiæ, vt quidquid aſpetum atque difficile videretur in ſcriptura ſua interpretatione lenirent, & intelligentiæ viam præberent, omniaque tollerẽt de medio ſcandala, vt Populus Dei abſq; vllo impedimento; quod legeret, facile intelligeret, & in Dei timore proficeret, & tamen quidam relicta tanta cœleſti opulentia Iudaica tractant: quibus Chryſoſtomus ait. Si Iudaiſmum putatis verum eſſe, qua gratia obſtrepitis Eccleſiæ? quod ſi Chriſtianiſmus verus eſt, ſicuti re vera eſt, in eo manete. Ecquę ſchola vnquam fuit æquè hoc nomine digna, ac eſt hæc Chriſti ſchola Euangelica, vbi profeſſores Chriſtus & eius diſcipuli, Prophetæ, & Doctores ſacri hanc cœleſtem profitentur diſciplinam, & clamat Magiſter. Venite ad me omnes qui onerati eſtis, & inuenietis requiem animabus veſtris. Nam ſchola requiem Latinè ſonat. Hac cœleſti ſchola relicta, & ita relicta, vt nec eius, nec Magiſtrorum qui in ea docent Chriſti, & Apoſtolorum, aut Sanctorum Patrum vlla fiat mentio, ad Iudæorum fœtidiſsimos lacus commeamus. Apage rem prorſus homine indignam, vt relictis cęleſtibus aquis, aquas cœnoſas Iudaicæ doctrinæ hauriat quis auidiſsimè. Auguſtinus cõtra in ſchola Chriſti ſe eruditum gloriatur in Præfatione in Pſalmum. 34. & in Pſalmum. 79. cum affectu audiendi inquit, quæ Prophetata ſunt tanquam eruditi in ſchola Chriſti, & in Pſalmum.98. in principio. Id omnibus notum eſſe debet tanquam eruditis in ſchola Chriſti. Et in Pſalmum. 143. ſicut ſoletis intelligere eruditi in ſchola Chriſti. Quid ſit ergo ſchola Chriſti interpretatur Tertullianus in Scorpiaco aduerſus Gnoſticos: eandem enim eſſe declarat cum ea quam Athanaſius publicam ſupra orbis terrarum appellauit ſcholam in qua docet Chriſtus, docent Apoſtoli eius, & Euangeliſtæ, docent Prophetæ, Docto-

res

res ſacri docent, verba Tertulliani ſunt. Quis medullas ſcripturarum magis noſſet, quàm ipſa Chriſti ſchola? & hi quos ipſe ſibi diſcipulos Dominus adoptauit? omnia vtiq; edocẽdos quos nobis magiſtros ordinauit, nos omnia vtiq; edocturos. Cui potius figurã vocis ſuæ declaraſſet, quã cui effigiẽ gloriæ ſuæ reuelauit, Petro, Iacobo, Ioãni, & poſtea Paulo, niſi illi aliter quã ſentiũt ſcribũt, & fallaciæ ſunt Magiſtri non veritatis. Huic Chriſti ſcholæ ſe opponit ſchola Phariſaica tumens, ſuperba, & inſolens, læta in extremis miſerijs, phariſaico partu, mille complexa Rabinos, qui nihil aliud ſunt quam ſutores, pelliones, viliſsimis artificijs præditi, nullis inſtituti diſciplinis, nulla doctrinarũ ſupellectile inſtructi, Synagogæ ſchola, inquam, quæ Chriſti ſcholæ ſe opponit, eius æmula & aduerſatrix, quæ ſemper contraſtat audax, & ſuperba, & per mille quingentos annos, centies millies victa neſcit cedere, neſcit abſiſtere Bello, rebellat ſemper, in ſuã perniciem peruicax. Huius duplicis ſcholæ iam ab hoc loco deſcribitur pugna vniuerſe & generatim hoc libro primo, reliquis libris ad ſingularia deſcendendum erit.

Quod ſchola Chriſti ad Chriſtum, qui ſcripturæ finis eſt, ſcripturam refert, contra verò Synagogæ ſchola ſcripturam à Chriſto auocat. Cap. IIII.

ILlud ego miror, querorque, quoſdam noſtros homines, cum tantum operæ dederint Rabinis, cumque in ſchola Synagogæ diutiſsimè ſint verſati, vt Hebræas litteras addiſcerent, nondum animaduertiſſe apud Rabinos de Chriſto perexiguam fieri mentionem, aut ſi id animaduerterint illorum lectione delectari apud quos de Chriſto, rariſsima ſit mentio, Apoſtolorum & ſanctorum Patrum nulla. Quod ſi quis inficietur, ex aduerſariorum ſcriptis facilis ſit coniectura, in quibus Euãgeliſta, aut Doctor Eccleſiæ non comparet, aut comparet per quam rarò. Si quando Chriſti videntur meminiſſe, is quem tu in illorum ſcriptis putas Chriſtum, ſi penitus introſpicias, non eſt noſter Chriſtus, ſed ille quem Iudæi nunc expectant qui Antichriſtus eſt. Accidit tamen vt tu noſtrorum aduerſariorum ſcriptis noſtri Chriſti mentio fiat, ſed ſub illa interpretatione de Chriſto, ſubeſt dolus, qui legentes ineſcet. Concinnatur enim ſcripturę contextus ad præſcriptum Rabinorum, ita vt ſenſus Iudaicos, potius quam eccleſiaſticos præferat. Tu amplecteris aduerſariorum noſtrorum ſenſa, quod Chriſti myſteria tibi videtur reſerare, & bibis venenum, cum tibi excutitur manibus ſcriptura eccleſiaſtica, & obtruditur tibi pro ea Phariſaica ſcriptura. Non excutitur, inquis, vtranque enim volo habere ad manum. Nemo poteſt duobus Dominis ſeruire, Deo & Diabolo, nec poteſt eſſe auditor in duabus his ſcholis, quod ex altera peſtem trahis, quæ enecet fructus qui naſcerentur ex altera: Synagogæ ſcholæ caput eſt Diabolus, Authore ATHA. vt ſis ſciens, Magiſtri nanq; qui ſunt in ſchola Chriſti ab ſchola Synagogæ profitentur longè diuerſa: his enim Chriſtus ſummũ bonum eſt, voluptas & delectatio omniũ maxima, ab illis Chriſtus eſt crucifixus, & quotidie in ſuis Synagogis diris deuouet. CHRYSOST. tom. 2. in Marcũ in illa verba: Amen dico vobis. Homelia. 10. Ego, inquit, omne quod intelligo in ſcriptura ſine Chriſto & ſpiritu Sancto, & ſine Patre nolo intelligere. Tu diiudica quam ſe totum ab huiuſmodi intelligentia Iudęus auerteret. Pergit CHRYSOST. Niſi intellexero in Trinitate quæ me ſaluauit, nõ poteſt mihi eſſe dulce quod intelligo. Diſpice tu num hæc auribus audire poterit Iudæus. Aliter ergo noſtri ſcripturas intelligant, aliter Iudæi, eſt neceſſe. Quid ergo petis à Iudaica ſchola? & paulo infra idem Chryſoſtomus.

Contra eos qui quod quædam nouæ translationes diuerſa ſonent à noſtra ſcriptura aiunt, non ſi ſonant diuerſa continuo contraria ſonent, & vtraq; vera eſſe poſſe.

mus. Cum lego teſtimonia de Prophetis ſolū Chriſtū cōſidero, ſic video Moſen, ſic video Prophetas vt de Chriſto intelligam loquentes. Quære tu an Iudęus & Phariſęus huc ſpectet & hæc recipiat, an auerſetur & execretur. Auguſt. in principiū Pſalmi. 96. Ante quam peruenias ad Chriſtū ne præſumas te intellexiſſe: & tomo. 9. in Epiſtolā Ioannis tractatu. 2. Quidquid ſcripturarū eſt, inquit, Chriſtū ſonat, ſed ſi aures inueniat, & ſic claudit librū de prædiſtinatione & gratia, vt dicat Chriſto omniū ora Prophetarū militaſſe: & de vnitate Eccleſiæ lib. 1. ca. 9. & libro primo cōtra Pelagianos de peccatorū meritis & remiſsione, legē, & Prophetas, & Pſalmos de Chriſto ſcripſiſſe multis verbis probat ex verbis Domini D. Hiero. tomo. 3. in Epiſtola ad Paulinū ſcripturā ſacrā docet intelligi non poſſe ſine interprete demonſtrāte Chriſtū qui in ea latet. Diiudica an interpretatio Eccleſiaſtica congruere poſsit cū Iudaica, quæ toto cœlo ab his quæ diximus diſcrepat. Videat ergo Chriſtianus eam ne ſcripturā præoptet quæ à Chriſto auertat deſcriptā ex Iudæorū ſcriptis, an eccleſiaſticā eam quā porrigat Eccleſia, an eā quæ labefactet eccleſiaſticā & Vulgatā, nā ego nō loquor de omnibus nouis ſcripturæ interpretationibus vel illā factā à. 72. Iudæis trecētis annis ante Dñi aduētū in carne velit & in Synagogis Iudæorū, & apud poſteros eorū qui Chriſtū Dominū cruce affecere (vt ait Chryſoſtomus) per octingētos annos aſſeruatā, ne ſuſpecta vllo modo eſſe poſsit quæ à Iudæis facta, & in Iudæorū ſcrinijs quo ad cōſignata eſt Gręcè & Latinè in ſcriptis omniū ſanctorū Patrū quicunque Gręcè & Latinè ſcripturā ſanctā ſunt interpretati, aut eius teſtimonijs ſunt vſi quoties contra Iudæos & Hæreticos diſputauere. Videat ergo Chriſtian⁹ malit ne Iudaicā interpretationē, an hanc quā dixi à Lxx Iudæis factā, ſiue illā quā ex Hebræa lectione fecit D. Hieronymus, quæ tota etiam Chriſtum ſonat & Chriſti myſteria: Ne ſibi perſuadeat is qui ſe mihi ægrè facere putat quod obijciat, quod quæ de Chriſto interpretātur Patres veteres ad Chriſtū referēda eſſe cōtendam, quod mihi ego decori eſſe puto & laudi & gloriæ. Atqui D. Hieronymus Lactantio crimini dat, inquit, quod locum illum Oſeæ cap. 13. Hic filius meus ſapiens non reſiſtet in contribulatione filiorum ſuorum, de manu inferorum eruam eum: de reſurrectione Domini interpretatur, lib. 4. de ſapientia & religione Cap. 19. Nunquam factum reperiet quiſquam, vt hoc Hieronymus Lactantio crimini det, quod hunc locum Oſeæ de reſurrectione Domini ſit interpretatus, nec ſi hoc in Lactantio D. Hieronymus reprehendiſſet, continuo Lactantius eſſet damnandus, quin potius gloriandus eſt prædicādus, quod Prophetæ locum mirabiliter de paſsione & reſurrectione Domini explanaſſet, & congruenter explanationi D. Pauli, quē citat (de quo tertio huius operis libro dicēdum eſt.) Illud in cauſa maneat inter noſtros & Iudæos, atque eorū aſſeclas noſtros aduerſarios hāc eſſe concertationem accerrimā, vt illi quāta maxima contentione poſsint ſcripturam à Chriſto abſtrahant, noſtri ad Chriſtum eam referant, & vt hoc facere poſsint noſtri veterem ſcripturam retinent, illi vt interpretationē de Chriſto poſsint oppugnare, nouas ſcripturæ interpretationes poſtulant, quædam nuper à Iudæis conficta deſyderant.

Quod ſcriptura ſacra veluti Dei chirographū ſit promiſſæ nobis à Deo vitæ beatæ, & filius Dei fideiuſſor. Cap. V.

QVod hominū generi maius quam pro ſpe hominis eſſe videbatur quod promittebat Deus fore vt homines in poſtremos cineres reſoluti, denuo reuiuiſcerent, æquales Angelis Dei, & immortales, Dei filij adoptiui, diuinæ naturæ participes, ſempiterna fœlicitate beati,

beati, ſi modo dum hanc vitam agerent diuina præcepta faceſſerent, ſin minus reſurgerent in pœnas ſempiternas, duplex hominibus Deus dedit Chirographum, alterum vnigeniti ſui ſanguine obſignatum, quod cruci eſt affixũ, vna cum noſtrò omnium chirographo, vt illud maneret, noſtrum deleretur ſanguine agni. Alterum dedit nobis chirographum ſcripturam ſacram; quam noctes & dies noſtris oculis legeremus, qua veluti chirographo ſigillo ſpiritus Sancti obſignato ſua Deus promiſſa firmaret, quale ſi quid cui promiſeris, nec ſat haberes promiſiſſe, niſi etiam tabulas tuo ſigillo dares obſignatas, quibus id quod promiſiſſes faceres ratum, quod (vt ait AVGVST.) generatio labitur, generatio venit, & celeri curſu currunt tempora, voluit Deus ſcripturam ſacram manere veluti tabulas quaſdam & quoddam Dei chirographum, quod omnes tranſeuntes legerent, & viam qua ad Dei promiſſa venitur, tenerent. Hoc Dei chirographum quod tot diuos tranſmiſit ad ſuperos, & Angelorum choris inſeruit, fixum & ſtabile eſſe oportebat, vt ab ipſis ſœculi initijs Eccleſiæ ſemper fuit, vt idem Dei chirographum nos legeremus quod legere noſtri maiores. Fidelis, inquit, AVguſtinus in Pſal. 109. Deus qui ſe noſtrum debitorem fecit, non aliquid à nobis accipiendo, ſed omnium maxima bona nobis promittendò, non ſat habuit nobis promiſiſſe, etiam, ſe ſcripto voluit teneri, velut faciens nobis promiſſorum chirogaphum. Quæro an hoc chirographum quod Auguſtinus dixit, Dominum feciſſe nobiſcum oportebat, quando in eo res tanta agitur, fixum eſſe & ratum, an pati commutari cum Iudaicis ſcholijs & tranſlationibus. Pergit Auguſtinus. Tempus Prophetiæ prædictio promiſſorum fuit, qua promiſſa nobis ſalus æterna eſt, vita cum Angelis beata ſine fine; & poſtea hoc totum prophetandum fuit, vt tanta bona à nobis credita expectarentur, & magna animorum contentione peterentur. Sic etiam AVguſtinus in Pſal. 73. in illud, exurge Domine. Certè iſta omnia quæ per mundum modo videntur, cum prædicebantur nondum erant, etiam tunc prædicta ſunt, nunc impleta monſtrantur; non erat Chriſtus in terris; promiſit Deus, poſtea exhibuit, non erat effuſus eius ſanguis pretioſus; quo deletur noſtræ mortis chirographum, promiſit Dominus poſtea exhibuit, non dum virgo pepererat, promiſit Dominus poſtea exhibuit, nondum crediderant nationes, promiſit Dominus, exhibuit. Quæ omnia tot verbis ſumus executi, vt intelligas Iudæos, quorum ſcripta legis tam auide, his quæ diximus omnibus cõtradicere. Natus eſt enim Chriſtus Dominus in ſignum cui contradicitur, quod te docet AVguſtinus in Pſal. 54. in illud. Quoniam vidi iniquitatem & cõtradictioné in ciuitate, cotradicit Iudæus Chriſto, inquit, ferè in omnibus, Chriſtus venit, contradicit Iudæus, filius Dei eſt, & hoc cótradicit, nat' eſt de virgine, paſſus, reſurrexit, & his omnibus contradicit, omnibus denique redemptionis noſtræ myſterijs Iudæus contradicit. Ergo ſchola Synagogæ contraria ſemper docet ſcholæ Chriſti, & omnia bona quæ nobis Deus promittit maiora quam pro hominum captu, tollit Iudæus, & excutere nobis manibus conatur. Chriſtiani ſunt, inquis, & nobiles & religioſi qui texunt has interpretationes nouas ſcripturæ quas tu vituperas, fateor, ſunt quidam eorum & Chriſtiàni, nobiles & religioſi, ſed quid refert ſi veterum nobis lectionem ſacram excutiunt manibus Iudaicas interpretationes Eccleſiæ obtrudunt & dolos Iudaicos qui perfidiam Iudaicam ſonent noſtra refellant, (nã contra hos ſolos ego loquor vt vix cõpareat quicquã myſteriorum fidei Chriſtianę vt tibi dicam audacter. Si ſcholæ Synagogæ tam auidus auditor es futurus, vt vix Auguſt.

credas

credas cum in Pſal. 109. ſcribit Chriſtum à Deo Patre nobis fideiuſſorem datum bonorum quæ promiſit, ſi illorum ſcriptis aſſueſcas vereor ne tibi perſuadere conentur Chriſtum non eſſe natum de virgine, nec dum veniſſe, non paſſum, non adoratum à Magis, non cætera omnia quæ nobis ſunt data diuinitus. Has peſtes tantas quiſquam in Eccleſiam ſanctam patietur irrepere; mihi quidem non ſit veriſimile, vt ferant Eccleſiæ proceres. Nam vt vel minimum malum inde trahamus, hæc tanta nobis à Deo promiſſa nobis bona minus auide petentur cùm in dubium vocabuntur à Iudæis, & in quorundam pectoribus, vt arbitror refrigeſcent. Mira cum voluptate ſcriptura ſancta legitur à fidelibus, vt docet Auguſtinus in Pſal. 66. his verbis. Quidquid futurum erat temporibus noſtris prædictum à Prophetis eſt quod modo legimus completum, & videmus completum, & multum gaudemus, quia ſpes noſtra prædicta eſt & gaudemus, quia vt prædicta ſunt, ſic ea completa videmus & multum gaudemus: quis enim inde non gaudeat? Hæc Auguſtinus. Quid petitur ergo ex interpretationibus Iudaicis te rogo? An vt hæc tanta voluptas, quæ Chriſtiana pectora ſolebat reficere & titillare, dum noſtras ſpes & diuina promiſſa quæ in ſcriptura ſacra tertio quoque verbo penè dixerim agnoſcebamus, & incredibili in ſingulis lætitia diffluebamus, ex oculis prorſus euaneſcat, & ex animis effluat, dum in interpretationibus phariſaicis nihil tale cópareat: quod Phariſæi varijs modis, vt poſtea commõſtrabo, ſacras litteras peruertunt. Credemus ſanè falſis gaudijs nos fuiſſe delinitos. Suſurrari audiebatur olim inter quoſdam noſtros quod pudet ſcribere. Quod infideles inter nos dicere non pateremur, hos peſtiferos percipiet fructus, qui Iudaicis interpretationibus aſſueſcet: pro ſupremi Dei fidem non licet Hæreticorum libros verſare manu, & licet Iudeorũ impalleſcere chartis. Benè ergo Auguſtin⁹ cũ de hoc gaudio quod percipimus ex ſacræ ſcripturæ lectione ageret in Pſal. 96. Magna ſpectacula præbet Deus, inquit, Chriſtianæ. R.P. quibus nihil iucundius poſsit inueniri, ſi modo adſit palatum fidei cui ſapiat mel Dei. Mirabiliter hæc Auguſtinus, putabat enim vir ſanctiſsimus ſemper in manibus nobis eſſe Prophetas, & nulla ſpectacula nobis æquè poſſe eſſe iucunda quam cum videremus ſingula noſtræ fidei prædicta myſteria; & completa agnoſceremus, & ſpectaremus, quas venationes fingere animo poſſes iucundiores, quam cum Chriſtum Dominũ in ſacris litteris deprehenderes dum minimè rebare miro ſplendore micantem. Dum cœtera diuinitus nobis promiſſa agnoſceres & completa videres, fera nõ homo eſt qui his ſpectaculis quicquam putat incundum æquè eſſe poſſe, ſi modo (inquit Auguſtinus) adſit palatum fidei, ſi modo non ſis homo animalis ſed etiam ſpiritalis cui mel Dei ſapiat, ſi talis ſis qualem hic deſcribit Auguſtinus; mirabiliter te ſcriptura ſacra reficiet & recreabit, & admirabili quadam voluptate te reddet delibutũ. Has ſcripturæ aquas liquidiſsimas qui cœnoſas & lutulentas parat reddere, Eccleſiæ ſanctæ, mea quidem ſententia, infeſtiſsimus hoſtis eſt. Erras; aiunt, toto cœlo; nemo liquidas Eccleſiæ aquas parat reddere cœnoſas aut lutulentas, venerantur omnes eccleſiaſticam ſcripturam & Vulgatã lectionem: addimus tamen nouas interpretationes, quo veritas elucescat magis. Bene eſt, ſi nihil mutaretur ex lectione ſacra, aut ſi ſacræ ſcripturæ ſenſus nemo perueuerteret, ſed ſi ſcriptura peruertitur fraude Iudaica quo obſcuretur Chriſtus Dominus, quod ſit plus millies, vt infra eſt monſtrandum, ita vt oculis cernas & præhendas manibus, & ſi ſenſus ſcripturæ, qui de Chriſto eſt, litteraliter à Chriſto auertitur, & alio deflectitur elucebit magis veri-

tas te rogo? an ex oculis euaneſcet? oborietur legentis animo lux quæſo? an nox potius & craſſa caligo? Si Chriſtus ex ſcriptura tollitur qui lumē eſt quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, quod & illuminat omnes Angelos, tenebræ denſiſsimæ & teterrimæ in animo reſideant, neceſſe eſt, iuxta illud Domini ſcilicet. Cœci ſunt, & duces cœcorum, & tu tamen ex eorum numero eſſe vis, quorum amētia cœci & oculis & animo capti Iudæi ſunt duces. Nec te ab hac ſententia retardat Domini ſententia, qui vtroſque cœcos appellat & Iudæos, & Iudæorum aſſeclas. Nolumus, inquiunt, ſequi Iudęos, ſed ſi quid ex eorum ſcriptis nobis ſapiat conſulere has interpretationes: rectè quidem, conſule tu venenata fercula ſi quid tibi ex illis ſapiat, & hauries inde venenum dum minimè reris, quanquam non ego omnes auerſor nouas interpretationes ſed venenatas quæ Vulgatam eneruant & Apoſtolica & Euangelica.

Quod duplex ſit Cathecisſmus & quod vterq; Iudaicis interpretationibus euaneſcat. Cap. VI.

DVplex eſt Cathecisſmus, primus iam penè Chriſtianis hominibus ignoratus, qui initiandis Chriſtianiſmo Paganis, qui ad fidem veniunt, eſt perneceſſarius, cum ſingula fidei noſtræ myſteria monſtrare ſolebamus à Prophetis prædicta, milleſimo ante anno, & eo amplius & oculis oſtendebamus in pleriſque quæ oculis cerni poſſent completa, de quo Cathecisſmo Auguſtinus in opere de catechizandis rudibus, hoc eſt, de imbuendis Chriſtiana fide rudibus, quando ad fidem noſtram venerint, quo libro docet eundum per ſingula fidei noſtræ myſteria, vt monſtremus ſingula à Prophetis multo ante prædicta, & poſtea monſtremus completa, ita vt appareat noſtram fidem totam à Deo fluxiſſe, qui præſcius quid eſſet facturus prædixit mille & bis mille ante annis, & poſtea compleuit, & re præſtitit quod futurū prædixerat, vt ipſe Dominus apud Eſaiam prædixit, & libro.12. contra fauſtum Manicheum cap. 45. & deinceps toto libro, & libro.13. contra eundem in eandem ſententiam ſcribit quam plurima, miraculis ergo creuit noſtra fides & Euangelica prædicatione quæ fundabatur etiam Propheticis teſtimonijs quæ Euangeliſtæ citant, & Apoſtoli quam plurima: quibus docet Auguſtinus fidelium corda mira ſuauitate mulceri, cùm ea conferunt, cum rerum prædictarum euidenti euentu. Hoc etiam eleganter exequitur I V ſtinus in Apologia.2. pro Chriſtianis. Secundus eſt Cathecisſmus peruulgatus, qui vitam Chriſtiani hominis ad normam ſynceræ fidei dirigit, & ab hæreticorum maculis expurgat, aut viam præmonſtrat, ne hæreticorum maculis inquinemur. Dictus Cathecisſmus vterque à verbo Græco Catechizin.i. circum ſonare, quod noſtras aures vterq; vera fide circunſonet, non enim Theologos prorſus efficit, ſed tantum rudimentis fidei noſtras circunſonat aures, vt cognoſcamus quæ ſit Chriſtiana fides, & eam eſſe veram, & à Deo fluxiſſe. Vterque horum Cathecisſmus ex oculis euaneſcit, ſi Iudaicas adhibeas interpretationes, & Iudæos doctores adhibeas: quod ſic mecum collige. Iudæi negant Chriſti aduentum primum, vt poſtea dicendum eſt, negant omnia myſteria noſtræ fidei, & ad hūc ſcopum interpretantur ſcripturam. Chriſtus Dominus de ſe interpretatur ſcripturam, & Pſalmos & Prophetas de ſe ſcriptos ait: igitur Chriſti interpretatio ſcripturæ quæ eam ad eius ſacratiſsimum aduentū refert, & Iudaica interpretatio, quæ aduentum Chriſti negat pugnant frontibus aduerſis, vt Iudaica interpretatio vtrunque Catechiſmum ſubuertat, & è medio tollat, & ita in Iudaicis interpretationibus teſtimonia Euāgelica & Apoſtolica & quæ citant veteres Patres fere

non

non agnoſcas, exceptis inquam paucis, quæ ſi expendas bene reperias, quod aliqua ſubſit fraus Iudaica, ſi illis mentem adhibes falſarios in pleriſque exiſtimabis Apoſtolos & Euangeliſtas, vt poſtea liquebit. Hæc igitur peſtis exhalat ex interpretationibus phariſaicis, & aduerſarijs tamen hanc reperere rimam qua elabantur Apoſtolos & Euangeliſtas, & ſacros Doctores citaſſe ea ſpiritaliter: nihil enim ferè putant citatũ litteraliter à noſtris quod Iudaicum ſenſum, ſenſum litteralem putant. Sic enim Iudæi omnia noſtra allegorias nominãt vt te docet ORIG. Contra celſum lib. 3. & de nobis queruntur quod relinquimus legem Dei ob inanes allegorias.

Quod Prophetarum prædictiones, Dei ſunt prædictiones per ora Prophetarum tanquam per quædam inſtrumenta loquentis. Cap. VII.

QVod aduerſarij Eccleſiæ ſanctæ omnem lapidem mouent, vt noſtra perturbent, nunc prophetias, nihil aliud quam contiones ad populum habitas eſſe dicunt, quales ſanctorum Patrum ſunt homeliæ, quibus mores Populi inſtruebant, & quædam in Prophetis ita ſe habere res eſt confeſſa, nam vt mittam omnes veteres Patres, qui in eadem ſunt ſententia, Prophetas de aduentu Chriſti ſcripſiſſe conſequenter adieciſſe alia docet ſocrates ſuæ hiſtoriæ libro. 2. cap. 36. ſub finem, interim Agiographa. 1. ſcripta ſancta tantum ſcripta Prophetarum eſſe perhibent, qualia ſunt ſanctorum ſcripta, nec eo ſenſu Agiographa quædam appellant quo Doctores Eccleſiaſtici vt ſcripta ſancta ſint ſimul, & futurorum prophetiæ, ſed eo ſenſu. Quo Iudæi vt ſancta ſcripta ſint, prophetiæ non ſint, oſtendam Agiographa eſſe prophetias, ſi prius commonſtrauero quam breuiſsimè potero quod non defuerint, qui in dubium etiam reuocauerint, num Deus Prophetis tantum ſignificet id quod dicturi ſint, quod Prophetæ ſuis verbis explicent poſtea vt inde colligãt Prophetas in ſenſu quem ſpiritus Sanctus illis ſignificat errare non poſſe, in verbis poſſe, an potius Deus Prophetis & ſenſa & verba quibus vtantur ſuppeditet, vt nec in verbis, nec in ſenſu poſſint errare: ad hæc dubia explicanda orationem accommodemus, quod hæc ad ea de quibus ſumus dicturi ſunt profutura. Prophetias non eſſe hominum prędictiones, ſed Dei, qui per ora Prophetarum, tanquam per quædam humana inſtrumenta futura nobis præſignificauit. docuit Philon Iudæus in libro cui titulus eſt. Quis ſit rerum diuinarum hæres, vbi ait Prophetam eſſe organum inuiſibiliter diuina verba ſonans, & infra idẽ repetit, & pluribus verbis explicat AMbroſius libro. 6. Epiſtolarum, Epiſtola. 36. Eſaiam ait diuinæ vocis organum ſe præbuiſſe, vt promeret quod in eo loquebatur Deus. Et Epiſtola proxima de Balam, ad quem per Angelum Dominus ait. Vade & quæcunque tibi inſpirauero hæc dices. Scribit AMbroſius, non quæuis ſed quæcunque cogeris hęc dices, quaſi organum inané ſonum meis præbebis ſermonibus: Ego ſum qui loquar non tu qui ea quæ audieris reſultabis, & quę nó intelliges. Et ſubijcit AMbroſius, quid reſponderit Balam hoc idem ſignificans, cum à Rege obiurgaretur. Ego nihil meum loquor, ſed quaſi cimbalum tinniens ſonum reddo. Et libro. 10. Epiſtolarum, Epiſtola. 84. Implet inquit, ſpiritus ſanctus organum ſuum, & tanquam fila chordarum tangit ſpiritus Dei corda ſanctorũ. CHryſoſtomus in cap. Geneſeos. 2. Homelia. 13. & 14. ſępè repetit linguam Moſis ab ſpiritu Sancto eſſe motam, & non à ſe ſua lingua illa dicere Moſen, ſed afflatu ſpiritus Sancti illa dicere, & in cap. Geneſeos quinto. Homelia. 21. Per linguam Moſis ait ſpiritus Sanctus docuiſſe homines, Moſen tantum

linguam commodaſſe, & Homelia.2.de illo Eſaiæ. Vidi Dominum, ait Prophetarum ora, dei eſſe ora. Prophetas loquutos eſſe quidem, vt Dei inſtrumenta, Deum verò loquutum eſſe per ora Prophetarum, diſces ex Actis Apoſtolorum, ſiquidem Actorum cap. primo, Lucas ait. Prædixit hoc ſpiritus Sãctus per os Dauid, & deinde Deus autem quæ prænunclauit per os omnium Prophetarum. Et paulo poſt, quæ loquutus eſt Deus per os ſanctorum ſuorum Prophetarum. Et infra. Tu Domine Deus, qui ſpiritu Sancto per os Patris noſtri Dauid dixiſti. Si tu hæc, quæ Deus per Prophetas loquutus eſt his nouis interpretationibus legis mutata, litturis oblita, vt infra patebit, quid quæris his nouis interpretationibus? vt præuaricator legis ſis? & non legis alicuius humanæ ſed diuinæ, quam Deus immenſo quodam beneficio tulit hominibus legirupa? Cõſule tu qua pœna dignus ſit qui Regis, aut ſummi Pontificis cancellat litteras & vitiat. Sæuiunt enim in eos leges diuinæ & Humanæ acerbiſsimè, & intelliges qua pœna ſit dignus ſi quis fortè ſit qui ſuperni Regis cancellat litteras, & obliterat, nam contra hos ego loquor, non contra omnes nouos tranſlatores nec contra hos in omnibus in vniuerſum ſed in his tantum in quibus Vulgatæ aduerſantur & prophetijs citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis: ſed extrinſecus accerſitis nihil eſt opuſcum ſacræ litteræ ſæuiſsimo fulmine feriant eos qui ſcripturæ ſanctæ quicquam addiderint, aut detraxerint. Quomodo, inquit Auguſtinus de vnitate Eccleſiæ lib. vno, Chriſtiani ſuperbiſsimi appellamur, qui Chriſto Domino apertiſsimè contra dicimus, cùm non recipimus Prophetias quas citat Dominus, aut prophetias eſſe negamus, ſed prouerbia quædam quale eſt, ſi quis verſus Homericos aut Poetæ alicuius ad res quas gerat accommodet, quomodo effugiemus iram Dei, ſi vel non credentes, vel contemnentes repulerimus verba vnici filij Dei, & Iudæi alicuius ſententiam fuerimus amplexati, vt in illo de quo poſtea dicemus, ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem: ſimilibuſque: neque in minore culpa eſſe qui hæc facta crimina defendit, quam qui facit, certa res eſt. Sed quæ quorundam ex noſtris eſt impietas, & impudentia, Apoſtolica & Euangelica dicent vitiata, quæ verò Iudæi corrupta & interlita in membranas & Chartas pulcherrimas tranſcripſere quod ille alter apud Ciceronem faciebat, teſtabuntur, & iurabunt eſſe veriſſima, quaſi non horum teſtis deſuper adſtet Deus hæc merita pœna puniturus, ſed ſi quis noſtrorum hæc fortè facit, quod mihi prorſus perſuadere non queo quamquam ſuſpitionem aliquam expellere animo non poſſum is Iudaidaicum biberit venenum: quis enim alios Apoſtolos & Euangeliſtas faceret falſarios, qui falſam ſcripturam nobis citent, quos blaſphemos appellet Hieronymus, qui citent falſam ſcripturam & vitiatam, aut ſenſu alieno? Nemo, inquiunt, hoc dicit falſarios fuiſſe Apoſtolos aut Euangeliſtas. Apage fœda conuitia quæ hominibus religioſis fiunt immeritiſsimo, ita eſt, vt aiunt, ſed ſi quis interlita & corrupta à Iudæis, vt poſtea apparebit, quod optimis charecteribus in membranas pulcherrimas ſunt trãſcripta, veriſsima teſtatur, ita vt nec apex nec littera deſit, aut ſuperſit: conſequitur, vt ait Athanaſius, quæ citant Apoſtoli aut Euangeliſtæ eſſe vitiata, aut falſo citata ſi ab Hebraicis litteris interlitis, fraude Iudaica diſcrepare videantur, qua de re millies toto hoc opere dicendum eſt.

Cuius authoritatis Pauli ſcripta ſint Cap. VIII.

EPiphanius in ſui operis principio nos monet Pauli ſcripta apud Iudæos, & Hæreticos nullius fuiſſe authoritatis

ritatis,quod Iudæi, & Heretici D. Paulum incredibili odio proſequãtur,quod vas fuerit electionis , quod Chriſtus ſanctiſsimum nomen portauerit in omnes gentes.Quod igitur hoc odium D. Pauli vſque ad noſtra tempora ſuſpicor per durare,non ſolum apud Iudæos , ſed etiã apud quoſdam Iudæorum aſſeclas, breuiter dicam apud noſtros veteres Patres, quanta huius Diui ſit authoritas, vt appareat apud noſtros multo, multoque maiore in honore ſit D. Paulus quam odio ſit apud Iudæos nequis peccet ignorantia,cùm intelligat noſtros aduerſarios,ferè nunquam D.Pauli interpretationem ſequi ſcripturæ, nec eam lectionem ſcripturæ quam Paulus citat,agnoſcere , quod toto hoc opere eſt commonſtrandum , Hic eſt enim ſcopus quo noſter hic labor ſpectat , vt defendam lectionem Euangelicam & Apoſtolicam, & Vulgatam, & Lxx virorum : nam alioqui de Apoſtolis & Euãgeliſtis dicere erat ſuperuacaneum, nam A P O ſtoli & E Vãgeliſtæ,vt alibi dictum eſt maiores ſunt Prophetis , per quorum ora Deum ad nos verba facere oſtendimus.Primũ ergò D. H I E ronymus in Epiſtola ad Ruſticum de D.Paulo loquẽs,inquit,Vas electionis P Aulus in cuius ore Chriſtus reſonabat , & ad Saluinam de viduitate ſeruanda , Hoc vas electionis loquitur , inquit, & de illo profert theſauro qui confidenter dicebat. An experimentum quæritis, inquit, eius qui in me loquitur Chriſtus. Et in illud E Z E chielis cap. 2. Aperit os,Paulus inquit. Qui habet in ſe theſauros ſapientiæ & ſcientiæ in quo Chriſtus loquebatur. Et Ambroſius in illud Epiſtolæ ad Hebræos. Terra enim , &c. Pauli verba , inquit , non hominis eſſe verba , ſed ſpiritus Sancti & Chriſti loquentis in Paulo. Quid vis amplius de Paulo dici,vt contemnas Iudaicas interpretationes fœtidas,quoties aliter interpretantur ſcripturas, quam interpretatur D. Paulus , in quo Chriſtus loquitur , vt cùm Paulum audis, Chriſtum audire te intelligas , & ſpiritum Sanctum, & intelligas in Paulo eſſe Chriſtũ theſaurũ ſapiẽtię & ſciẽtiæ?nec quicquã addit H Ilarius cùm dicit,lib. 5. de Trinitate:neminem Paulo meliorẽ,ſcripturæ fuiſſe interpretẽ,qui vſq; in tertiũ cœlum raptus , viderit archana Dei : eadem verba leges apud A M broſium, de fide libro primo.cap.7. C H R Y ſoſtomus in caput primum G E neſeos, Homelia.3. de Paulo loquens: Ad cœlum pertingens,inquit,anima illa, Doctor gẽtium,lingua orbis : quod millies repetit Chryſoſtomus, & alij Patres. En ergo cur Iudæis, & Hæreticis, & Iudæorum aſſeclis ſit odio maximo Paulus, quod ſit vas electionis , quod Chriſti nomen portauit ad omnes gentes, quod Chriſtus theſaurus ſapientiæ, & ſcientiæ, eius ore reſonet Chriſtũ odere Iudæi acerbiſſimè, Paulum igitur, cuius ore loquitur Chriſt⁹, acerbiſsimè oderint, eſt neceſſe.

Quæ ſit reliquorum Apoſtolorum authoritas. Cap. IX.

AVguſtinus de ſpiritu, & littera , ad M A Rcellinũ libro vno cap. 35. docet CHriſtũ & ſpiritũ ſanctũ,in Apoſtolicis eſſe loquutos,Chriſtus,inquiens, qui in ſuis Apoſtolis eſt loquutus.Et idẽ A Vguſtinus de incarnatione verbi li.2. Chriſtũ in Petro,& alijs Apoſtolis,vt in Paulo loquutum fuiſſe ait.Et in Pſal.113. idẽ repetit Auguſtinus his verbis. Deus enim loquebatur in eis,& quãuis de carneis nubibus , tamẽ Dominus intonabat. Sed quid teſtimonijs ſanctorũ Patrũ eſt opus, cũ ipſe Dominus Matthęi. 10.dicat Apoſtolis. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus Patris veſtri, qui loquitur in vobis:Et IO Anis.14. Paracletus autẽ ſpiritus ſanctus,quem mittit Pater in nomine meo,ille vos docebit omnia,& ſuggeret vobis omnia, quæcũque dixero vobis : Nihilominus tamen oſtẽdemus quæ Apoſtoli interpretãtur,

Iudæorum aſſeclas alio referre, ne facta quidem vlla mentione Apoſtolorum, & tamen horum interpretationes à quibuſdam ex noſtris appetuntur auidiſsimè, & defenduntur enixè.

De Euangeliſtarum authoritate Cap. X.

NIſi contemnerentur à quibuſdã ita Euangeliſtæ, vt quæ illi interpretantur audeant alio referre, non neceſſe haberemus de eis hoc loco verba facere. A V G V. ergo de Euangeliſtarum conſenſu libro. 1. in fine tantam autoritatem ſcribit eſſe eorum quæ litteris Euangelicis continentur, quantam eſſe putaremus ſi ipſam manum Dominicam ſcribentem conſpexiſſemus. I nunc, & audi quoſdam contra Euangelicas ſcripturæ interpretationes, Iudaica garrientes deliramenta. Idem A V G V S T I. libro. 2. eiuſdem operis (quod ſummopere eſt notandum, contra quoſdam, qui negabant Euangeliſtas quoſdam, rectũ ſeruaſſe ordinem) ſcribit ſpiritum Sanctum Euangeliſtis verba ſuggeſiſſe, & narrationis ipſius ordinem. Hoc idem A V G V S T I. libro. 3. eiuſdem operis, cap. 13. & id verſat multis modis, quo altius legentium animis infigat. Quid hæc pluribus dicimus? quaſi non hæc omnium veterum ſit ſententia de omni ſcriptura ſacra. O R I G E N E S in cap. 31. Numerorum homelia. 26. ſpiritum Sanctum ſcribit eſſe eum qui loquitur in ſcriptura, & ſic ea legenda, tanquam ea quæ narrat ſpiritus Sanctus. C H R I-S O S T O M V S lucis plurimis, & in cap. Geneſeos. 5. homelia. 21. obſecro, inquit, ne ſimpliciter quæ in ſcriptura ſunt, tranſeatis, nihil enim in ea ſcriptũ eſt, quod non multas ſenſuum habeat diuitias, cum enim ab ſpiritu Sancto ſint conſcripta, ingentem in ſe continent theſaurum, nihil eſt in litteris ſanctis, in cuius fundo non grandis quidam theſaurus inſit, & in cap. 2. Geneſeos, Homelia. 5. dixerat, nec dictionem paruam, nec ſyllabam in ſacris litteris eſſe quæ non ingentem, in ſe contineat theſaurum, quod non verba tantum, ſed ſpiritus Sancti ſint verba. Quidam tamen nouarum interpretationum nõ magnopere inimici viri & docti & probi. Nemo hæc quæ dicis inficiatur, inquiunt, ſed ex vbertate ſpiritus Sancti multa vnus & idem locus ſignificat, ſcio inquam, authore A V G V. multos vnius loci ſcripturæ eſſe ſenſus, etiã litterales, ſed de obſcuris locis loquitur Auguſtinus, & interim de non admodum obſcuris. Nam in ſermone quotidiano multa dicuntur, duos & tres ſenſus ſignificantia, ſed in ſacris litteris, cùm quædam duos & tres ſenſus ſignificant ad Chriſtum ſpectant omnes, & varia ſignificant myſteria, non tamen vt alter ſenſus à Chriſto abducat lectorem quo adducebat ſenſus alter, ex vbertate ſpiritus Sancti hæc & illa ſignificant, inquiunt, nam non ſolum mihi olim cum meis amicis hæ erant controuerſiæ, & hęc repetebantur verba in diſceptationibus Theologicis, ſed ex locis longè ſummotis eadem repetuntur ab his qui huius factionis capita videri poſſunt, vbertatem tu appellas ſpiritus Sancti quæ Chriſti interpretationem & Apoſtolorum frigefacſet? & veluti vinum diuinum infuſa multa aqua diluat & perdat? Quid referam hoc loco rationes, A R I S T O T E. ex. 3. & 4. Metaphyſicæ libris repetitas, vbi quæ amentia eſt, inquit, vt æquè vera putes tu quæ ſapiens, & quæ delirus dicat? quæ Medicus doctiſsimus iudicet de ægro, & quæ ſenex Delirus? quæ de iure ſentiat vir vtriuſque iuris conſultiſsimus, & quæ ineptus Rabula? Niſi fortè putas non tantum excellere Rabino inepto Eccleſiæ Doctorem ſacrum, quantum vir Artis medicæ peritiſsimus ſeni deliro, aut quantum vir vtriuſque iuris conſultiſsimus inepto Rabulæ anteſtat. Minora hæc

ſunt exempla ; quam rei dignitas poſtulat, nam quantum homines ab Angelis diſtant, ait C H R Y S. in.4.cap. Actorum, tantum Rabini diſtant à Doctoribus ſanctis, atque adeo multò plùs, quantum belluæ ab hominibus diſtant , aut ab ipſis Angelis, tantum diſtant à Rabinis ſancti doctores, quod etiam de ſapiētibus & ineptis repetit Ariſtoteles , non ſemel vt inter ſe diſtent quãtum homo à puero, quantum Angelus ab homine, & horum tu ſententias ex vbertate Spiritus ſancti æquè veras eſſe dices ? quaſi Iudæis aſpiret Spiritus ſanctus quæ dicant : neſcio quid mihi ex huiuſmodi verbis ſuboleat. De Chriſto & ſactis Apoſtolis ſermo erat, ſed ſacros Doctores conferre cum Rabinis volui , quod nefas duxi cum Apoſtolis quicquam conferre, ſed quid de hac re ſentiat D. Hieronymus audi : qui liberius hæc tractat quam quiſquam alius , quod nullus ex ſanctis Patribus hoc vocauit vnquã in controuerſiam, num cum Apoſtolus locum ſcripturæ ſit interpretatus alteri interpretationi ſit locus? excepto cū agant de quibuſdam locis, qui duos ſenſus litterales habēt, de quibus ſupra diximus. H I E R O. in cap. 13. Oſeæ de illo loco. Ero mors tua, ô, mors, Quod Paulus inquit de reſurrectione interpretatus eſt Domini, nos aliter interpretari, nec poſſumus, nec audemus. Hęc Hieronymus. Atqui Hieronymus poterat dicere ex vbertate Spiritus ſancti ſe aliter potuiſſe interpretari, tamen negauit ſe poſſe aliter interpretari , nec audere. Et in illud A M O S cap.9. In die illa ſuſcitabo Tabernaculum; vbi Apoſtolorum , inquit, præcedit authoritas, maximè Petri & Iacobi, ibi omnis variæ explanationis tollenda ſuſpitio eſt, potuit planius Hieronymus nos docere , quæ ab Apoſtolis explanata ſunt, fixa eſſe tenēda, nec alias interpretationes varias eſſe admittēdas? Et idem H I E R O. in Pſal. 2. Audacis, inquit , eſt hunc Pſalmum interpretari velle poſt Petrum , imò de eo ſentire aliud quam in Actibus Apoſtolorum dixerit Petr'. Negat ergo Hieronymus, aliud ſentiendum de locis explanatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis , quam quod Apoſtoli & Euangeliſtæ ſenſerint, ne dicas hoc & illud ſignificare Prophetias , redige in memoriam , quod quidam ex noſtris aiunt vtrunque verū eſſe quid D. H I E R O. dicat in cap.10. Eſaiæ in illud, ſi fuerit numerus Iſrael &c. quod D. P A V. in Epiſtola ad Roman. citaſſet & explanaſſet, vbi ergo inquit Hieron. tanti viri præceſſit authoritas ceſſet omnis alia interpretatio vbi non ſolum illud defendit Hierony. ſi fuerit numerus Iſrael ſicut arena maris , ſed & illud, cōſummata abbreuiata inundabit iuſtitia, & illud conſummationem & abbreuiationē Dominus faciet in medio terrę & illud in memoriam redige quod D. Hierony. ait in illud M A T T H. ca.27. Heli Heli quod Dominus de ſe explanaſſet, ergo impij ſunt in quam Pſalm. iſtum ex perſona Dauid dictum putant redige in memoriam, quod ait idem Dauid in illud Pſalmi.93. hodie ſi vocē eius audieritis euidētiſſime inquit hæc pādit Apoſtolus ad Hebræos nos nec aliā interponere præſumimus expoſitionē. Tamē noſtris tēporibus refutātur tria cap. Pauli ad Hebræos, quibus hunc Pſal. explanat. redige in memoriam quod idem D. H I E R O. ait in Epiſtolam ad Galathas libro.2. in cap.4. in illa verba. Quæ ſunt per allegoriam. Vbi monet vt Chriſtum in diuinis libris videns , nihil in eis Iudaicæ traditionis admittat: & in illud cap.5. Modicum fermentum, Vbi ait panem Eccleſiæ qui de cœlo deſcendit, nō debere Iudaica interpretatione violari. Ne quiſquam quod Dominus eſt interpretatus, relicta Domini interpretatione, & Vatablum ſequutus dicat , quod vniuerſaliter dictum eſt à Propheta. Dominum ſibi accōmodaſſe, tam quibuſdā placet Iudaica ſalua præſertim admonitū à D. A V G V S. etiam lib.1. de vnitate Eccleſiæ cap.9. Hæreticorum eſſe ad-

uerſus Prophetias dicere aliter eas poſſe intelligi. Et in Epiſtola ad Madaurenſes AVGVS. etiam negat eſſe ferendum Prophetias ab Apoſtolis & Euangeliſtis explanatas vt quiſquã aliter interpretetur. Hãc rimã qua elabantur aperire conantur Iudæis & hæreticis, qui affirmãt Prophetias citatas à Domino aut ab Spiritu ſancto aliter ex vbertate Spiritus ſancti poſſe intelligi, quaſi verò in Iudæis impijs, aut in impia Synagoga Spiritus ſanct⁹ ſit, aut ſine Spiritu ſancto ſcriptura poſsit explanari, neq; inficior quędã allegoricè dicta in ſcriptura Euangelica citari, ſed nõ cõtinuo omnia citãtur allegoricè, neq; Chro accõmodãtur, quæ alio ſenſu à prophetis dicta erãt. Sed ne quis putet Prophetias alio ſenſu quã ab Apoſtolis explanatę ſunt, poſſe explanari legat fol.17. quę D. HIE ro. ait de Iudæis qui peruertunt omnes Prophetias quas de Chriſto eſſe intelligunt aut cum vitiant ſcripturam, aut cum ad hiſtorias deflectunt, aut alio detorquẽt, audi quid dicat idem D. in cap. 23. Domine miſerere noſtri, Hęc illi iuxta hiſtoriã, omni ratione nitentes Chriſti & Apoſtolorum, eius ſubuertere ſacramenta, Ergo hos ſenſus Iudaicos monet Hieronymus falſos eſſe ſenſus, quibus à Iudæis peruertantur ſcripturæ, & quibus praua interpretatione à vero & Apoſtolico, & Euangelico ſenſu, ad peruerſam intelligentiam detorquentur. & idem HIERO. in illud cap. 50. Eſaiæ Dominus dedit. Hoc inquit illi dixerunt qui omni ratione conãtur excutere prophetias, & ad peruerſam intelligentiam praua interpretatione torquere. Vides Hieronymum peruerſas interpretationes nominare alias Prophetarum interpretationes ab his quas nos docuere Apoſtoli & Euãgeliſtæ. Sed negat ibidem idẽ D. omnes Prophetias de Chriſto per uerſa interpretatione poſſe deprauari, at qui ſi noſtro tẽpore fuiſſet videret omnes aliò deflexas & poſtulari à quibuſdam ex noſtris peruerſa illa interpretatione Prophetias à veritate Apoſtolica (ſi Deo placet) deflexas.

Duo fuiſſe noſtræ ſanctæ fidei aduerſus Infideles fundamenta, Miracula, & Prophetias, & quomodo miracula, quibus à primo Eccleſia creuerit, à Iudæis, & Paganis fuerint oppugnata. Cap. XI.

Apoſtoli & Euangeliſtæ, qui poſt Chriſti crucem Eccleſiam ſanctã ſuper Chriſto angulari lapide, benè & firme fundauere, contemptiſsimi à primo ſunt habiti, & indigni qui audirẽtur, aut oculis ſpectarentur, quod hominem flagris cæſum, cruce affectum, ſputatum à viliſsimis hominibus Deum dicerent, & prędicarent, ſed cùm Infideles per viã præterirent, & Apoſtolorum noſtrorũ riderent ſtultitiam, & indignos ducerẽt, ad quos vel oculos conuerterẽt, tot vndique exorta miracula illorum lumina præſtringebant, vt cogerentur animum aduertere: vnum ridebant Homines infideles miraculum, quod editum eſſe diceretur incredulis, & fortaſſe illud magno cachino proſequebantur, ante oculos exortum aliud miraculum illos reddebat attonitos, inde aliud, poſt aliud, cogebant vera credere, quę Prædicatores verbi dicerent, cùm tot & tàm manifeſta ſigna de cœlo data viderent, ita intra breue tempus totum ferè noſtra fides occupauit orbem, adiuuabant Prophetiæ lingua Græca conſcriptæ (Græcè enim ea tempeſtate omnes fere nationes nouerant) quæ tàm planè, & tàm apertè Chriſti myſteria prædicerent, vt omnibus eſſent peruiæ. Euangelicis namq;, & Apoſtolicis litteris Homines infideles, non tantam quantam par erat habebãt fidem. Hoc ita vſu veniſſe, vt dixi docet AVGVST. de ciuit. Dei. lib. 22. cap. 5. Cùm dixiſſet enim mundum crediſſe teſtibus exiguis numero, ignobilibus, infirmis

ſirmis,imperitis,contemptibilibus, ſubiecit,mira fuiſſe illorum facta & poſtea non loquentibus tantum creditũ fuiſſe ſcribit, ſed mirifica etiam facientibus ſigna,cùm repente linguis omnium gétium loquentes eos mirabiliter audiebant,videbant claudum ab vberibus matris natum iam quadraginta annos, verbo Petri ſanatũ: Sudaria de corporibus Apoſtolorum ſublata ſanandis languoribus profuiſſe, AEgrotos poſitos in via expectantes dũ Apoſtoli tranſirent vmbra prætereuntium varijs languoribus liberari,& ita multa ſtupenda in Chriſti nomine per eos facta ſigna, poſtremò mortuos reſurrexiſſe cernebant. Etiam AVGVST. de catechizandis rudibus libro.1.cap. 24. Primos Chriſtianos miraculis tractos ad fidem ſcribit, poſtea reliquos Prophetijs manifeſtiſsimis credidiſſe. Et idẽ AVGVST. de Diuinatione Dæmonum Infideles ſcribit à noſtris magnitudine miraculorum eſſe ſuperatos,& Epiſtola.42. ad Madaurenſes contra irriſiones populorum, cùm Chriſtus crucifixus prædicaretur,claudi ambulabant,muti loquebantur,ſurdi audiebant,cœci videbant,mortui reſurgebãt. De miraculis quę fierent etiam ſuis temporibus,lege IRENAEVM lib. 2. ca. 58.quod citat NICEPHO. CALIS. lib.4.cap.13. lege EVSEB. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib.3.c.24.& NICEPHO. CALISTVM lib.1.cap.24. & ca.34. ORIG. quoque lib.1. Contra Celſum in principio virtutes miraculorum vſq; ad ſua tempora ſcribit durare, & lib. 2. contra eundem Celſum idem affirmat latius: Scribit enim durare miracula ſuis temporibus in Prędicatoribus Euangelij,& multa de Chriſti & Apoſtolorum miraculis ſcribit, quod repetit etiam in fine libri ſecundi,& libro tertio, ſcribit etiam de miraculis ſui tẽporis, libro vero octauo prodidit ſignis & prodigijs Apoſtolos conuertiſſe orbem, magis quam verborũ ſuaſione. Nec prætereũdus ſilentio D.Hieronymus eſt aduerſus vigilantium texentem argumenta contra miracula,& ſigna quæ in Eccleſia eſſent facta, cùm obijceret miracula pro incredulis factã eſſe,reſpondet Hieronymus,quaſi nunc inquiens hoc quæratur pro quibus facta ſint ſigna, pro fidelibus,an pro infidelibus, & non qua virtute fiant,eſto, inquit Hieronymus, ſigna ſint infidelium, qui quoniam ſermoni & doctrinę credere noluerunt, ſignis adducantur ad fidem,& Dominus incredulis ſigna faciebat, & tamen non Domini idcirco ſuggillanda ſunt ſigna,quia illi infideles erant,ſed maiori admirationi ea erunt,quia tantę fuerint potentiæ, vt etiam mentes duriſsimas edomarent, & ad fidem cogerent; itaque nolo mihi dicas,ſigna infidelium ſunt, ſed reſponde quomodo in viliſsimo puluiſculo & fauilla neſcio qua tanta ſit ſignorum virtutumq; præſentia,& infra, ſæpè immundus ſpiritus hoc à viliſsimo tortus eſt puluere, immò hodie torquetur. CHRYſoſtomus etiam hoc docet in ca.4. Epiſtolæ poſterioris ad Corinthios in illud. Habemus Theſaurum hũc. Maximè manifeſtatur,inquit,Dei potentia, quando per vilia operatur magna, vt in vetere Teſtamẽto per Culices,ac mures integros Barbarorũ fugabat exercitus, vnde magnam ſuam virtutẽ,ait CHryſoſtomus, Erucam apud IOëlem Prophetam cap.2.vocabat,quod leones immittere aut Tigrides non habet neceſſe, per animalia viliſsima Culicẽ Locuſtã, & Erucam non ſolum vrbes,ſed Prouintias & Regna vaſtare poſsit,& per viliſſimum puluiſculum, & tenuem fauillã Dęmonum magnas torqueat Phalãges & fuget, ad quod exemplum ſubijcit Chryſoſtomus victum orbem à Domino miſsis duodecim tantum Apoſtolis per miracula facta, ſcilicet qualia erant miracula quæ retulerat veteris Teſtamẽti,quæ etiã exequitur latius in Morali. Sic etiam Homelia. 4. in primum cap. Matthæi cùm retuliſſet multa veteris Teſtamenti miracula,ſubiecit miracula

ædita

ędita in nouo Teſtamento in conuerſione gentium. Sed ſi ſingula perſequi coner, finem non inueniet oratio: ſed eo hęc ſpectāt omnia vt appareat in re maximè confeſſā, calumnias non defuiſſe Iudæis, qui in Principe Dęmoniorum facere hæc Dominum calumniabantur, & poſtea ipſi & Pagani edocti à Iudæis, Chriſti & Apoſtolorum miracula magicæ arti tribuebant, vt refert Origenes, & eos refellit contra Celſum, refert etiā eadem H I Eronymus, A Vguſtinus, & alij Patres, & illa quidem quæ obijciunt Domino, & eius Apoſtolis de magica arte refutatu ſunt facillima, & refutantur ab ſcriptoribus Græcis, & Latinis, tamen cùm aliquid opponunt Iudæi & Pagani aliquam vim amittunt apud infideles, ne tantam vim habeat hæc virtus miraculorum apud eos, quantā par erat, vt ex duobus aduerſus infideles Chriſtianæ Religionis fundamentis extenuatum apud infideles ſit alterum, alterum quod erat Prophetia inexpugnabile ſit reliquum, aduerſum quod Iudæi omnes machinas mouent.

Cur pugna quæ ab initio noſtræ Religionis inter nos & Iudæos eſt in Prophetias potiſsimum incumbat, & vnde Iudaica ac Phariſaica Scripturæ ſanctæ Interpretatio ſit nata. Cap. XII.

DOcent nos veteres Patres & rerū geſtarum hiſtorię Iudaiſmum & Paganiſmum aduerſus Chriſtum & fideles vno conſilio inſurrexiſſe ab initio Chriſtianæ R.P. ex duobus ergo fundamentis, quibus aduerſus infideles noſtra fides nitebatur, miraculis ſcilicet & Prophetijs, quod Euāgelicas, & Apoſtolicas litteras infideles non recipiebant ſublatum eſt alterum. Oſtēdimus enim capite ſuperiore miracula, quæ edita eſſent temporibus Chriſti & poſt Chriſti tempora Iudęos & Paganos magicis artibus tribuere ſolitos, & Beelzebub Dęmoniorum Principi, & quanquam planè reuincerentur à noſtris, tamen infideles habuiſſe quid aduerſum miracula dicerent. Reliquum ergo fuit vnum fundamentum noſtræ fidei inexpugnabile & inſolubile, quod eſt Prophetarū prędictio, quod ora obturabat infidelibus, ita vt non haberent quo ſe verterēt. Ita enim ſunt aperta Prophetarum teſtimonia plurima de ſingulis Chriſti myſterijs, vt inimici noſtri inuiti cogantur intelligere, vt ait A V guſtinus cum alijs locis multis, tùm de ciuit. Dei lib. 18. cap. 29. Ad Prophetias ergo oppugnandas Iudæi toto pectore incumbūt, quod hic murus noſtræ fidei Adamātinus eſt, qui perfringi nulla parte poteſt, & perſuaſum habent Pagani ſi hic murus rueret protinus R. P. Chriſtianā eſſe caſuram. Planè hoc Celſus apud Origenem à Iudæis edoctus ait, qui ideo ab Origene dicitur Celſi Iudæus quod ſic agat aduerſus Chriſtum & Chriſtianos, vt homo conflatus ex Pagano & Iudæo, à quo Iudæo ad conuitiandum Chriſto probè inſtructus accedebat. Verba ergo Celſi hæc ſunt. Protinus ſe falſam & commentitiam Chriſtianam Religionem oſtenſurum, ſi eius primordia, quę teſtimonijs Iudæorum nituntur, falſa eſſe criminando coargueret. En ex hoc fonte variæ Iudaicæ interpretationes naſcuntur: Ex hoc fonte oriuntur variæ tranſlationes, ſi ſtaretur nanque LXX virorum tranſlatione facta trecentis annis ante Domini aduentum teſtimonia fidei noſtræ innumerabilia, vt ait A V guſtinus, tàm ſunt plana, vt inimici noſtri inuiti cogantur intelligere, tam ſunt manifeſta, vt cū illa audis, ait A V guſtinus, Euāgelium tibi recitari credas. Idem inuenies in Vulgata quæ tibi reſtituit plurima, quæ apud LXX viros non erant expuncta à Iudæis & infidelibus, quid facerent Iudæi & Pagani in re tam manifeſta, cum oculis cernerent, & manibus prehenderent noſtræ fidei teſtimonia maximè manifeſta: quæ inficiari nullo modo poſſunt?

Currunt ad illud ilico Hebraicè ita nó eſſe, eſt enim tanta quorundam Hominum audacia, vt id affirmét eſſe Hebraicè, nón quod Hebraicè eſt, ſed quod Iudæi & ipſi Hebraicè eſſe ſomniant, vt oſtendimus in Commentarijs in duodecim Prophetas, & ita Scripturam ſanctã interpretantur, non vt nobis referant quod ipſa ſcriptura planè & apertè ſonat, vt reddidit D. HIErony.. vt vertere LXX viri, ſed vt Iudæi peruertũt, qui mille verſant in Scriptura ſancta fraudes, vt nos Deo bene iuuante in ſequentibus commoſtrabimus. Nam aliter qui poſſent facere quod faciendum Celſi Iudæus ait ad ſubruendam noſtram religionem, vt falſa teſtimonia oſtendant Prophetarum quæ ab Apoſtolis & Euãgeliſtis citantur, & à ſanctis Patribus, ſi ſtaretur teſtimonijs ſcripturæ noſtræ vulgatæ aut ſi hæc ſuſpecta eſt quod edita ſit ab Homine Chriſtiano qui ſit R. P. Chriſtianę decus & ſplendor, ſi ſtaretur teſtimonijs ſcripturæ petitis ex trãſlatione LXX quæ edita eſt à 72. Iudæis trecentis annis ante Domini aduentum in carne, Iudæi & infideles tergiuerſari nullo modo poſſent, vel inuiti cogerentur fateri de Chriſto Domino illas prædictas Prophetias veriſsimè, ita innumerabiles planiſsimæ ſunt. Nã in plæriſq; locis cùm illas audis Euangelica te dicas audire, vt centies teſtatur AVguſtinus, teſtantur & alij patres, vt ſuſpitio nulla eſſe poſſet in tranſlatione facta à 72. Iudæis, trecẽtis, plus minus annis ante Chriſti Domini aduentum, & aſſeruata in Iudęorum manibus eorum poſteris qui Chriſtum crucifixere per annos Octingentos, & eo amplius, vt ait Chryſoſtomus, & liquet ex nouellis Iuſtiniani Imperatoris: vtinam integra eſſet, & non conciſa multis locis Iudaica fraude; & tamen ſic iugulat Iudæos tertio quoque verbo, & ideo Iudæis eſt odioſiſsima, & Iudęorum aſſeclis. Ergo clamo & profiteor, id facere Iudęos, & Iudæorum aſſeclas, quod faciendum monet Celſi Iudæús apud Origenem, vt nouis interpretationibus, & nouis fraudibus, falſa conẽtur efficere teſtimonia ſcripturæ, quæ citant Apoſtoli & Euangeliſtæ, & ſacri Doctores, & Eccleſia ſancta, huc ſpectabat Porphyrius impius, & Iulianus Imperator Apoſtata impius Chriſtianæ R. P. omnium quos vlla tulere ſæcula inimiciſsimus, qui toties Apoſtolos, & Euãgeliſtas imperitos vocant, & falſa teſtimonia ſcripturæ citaſſe calumniantur, & alieno ſenſu, quæ Prophetæ aliorſum dixerant, nempè eo ſenſu, quo quidã ex noſtris negant eſſe Hebraicè, quod re vera eſt, ea eſſe Hebraicè affirmant, quæ Iudæus Hebraicè eſſe ſomniat. Hoc agebant ergo impij, inſtructi à Iudæis, vt Apoſtoli noſtri & Euangeliſtę, male citaſſe, & peius intellexiſſe, quas citaſſent Prophetias, viderentur. Hic conſiſtamus paulisper. Quæro ego ex te, num hoc quod fit nouis quibuſdam tranſlationibus) nam non in omnibus dico ſed in quibuſdam quę vulgatam eneruant & Apoſtolica & Euangelica) quæro ergo num hoc quod fit nouis quibuſdam interpretationibus in quibuſdam earum locis quod tot verbis repetitum à nobis eſt, ſit ne aliud, quam quod faciendũ monet Celſi Iudæus? ad diruendam R. P. Chriſtianam, vt falſa oſtendantur quæ principes Chriſtianæ R. P. citaſſe teſtimonia ſcripturæ dicuntur & alieno ſenſu, ad conſtabiliẽdam fidem, quam profitebantur, & prædicandam nationibus, & Iudæis. Nec pepercere operę, vt id efficerent, omnem enim mouere lapidem, nec quicquam, quod facere poſſent, prętermiſſere; Nam Theophylactus, in finé Actuum Apoſtolicorum, in illud, de ſecta autem hac, tradit, Iudęos initio prædicationis Euangelicæ, miſiſſe per ſuos litteras ad Iudęos, in omnes partes terrarum, ne Chriſto crederent, aut eius Apoſtolis, aut Euãgelicæ prædicationi, quod à Deo eſſet aliena. OEcumenius in Prolegomenis, in Epiſtolam ad Romanos, in ſcholijs, idem ſcribit, quod Theophy

lactus,

lactus, quod etiam varijs locis, Apoſtolorum acta declarant: idē ſcribit PROcopius, in principium cap. 18. Eſaiæ, & HIERO. in illa verba eiuſdem capitis, qui mittit in Mare legatos, docet idem proditum fuiſſe ab Euſebio Pamphili in ſua hiſtoria. IVſtinus in Dialogo aduerſus Tryphonem Iudæum ſcribit, Iudęos euerſa adhuc Iudæa delegiſſe viros lectiſsimos, qui totum peragrarent Orbē, & Chriſto & Chtiſtianis contradicerēt. Cuius rei meminit etiā AMBRO. in principiū Epiſtolæ ad Galathas his verbis. Nec ſicut alij qui à Iudæis mittebantur ad diſturbandas Eccleſias. ORIG. in cap. Matth. 23. tractatu. 25. in illa verba: Væ vobis ſcribę, hæc inquit, Conuenienter dicuntur poſt aduentum Chriſti in ſcribas & Phariſęos, qui diligēter circumeunt plurima loca Mundi, vt aduenas Iudaizare ſuadeant. Ex quibus veterum ſcriptis ſatis liquet Rabinos non ſolum miſiſſe litteras ad ſuos in omnes oras parteſque terrarum, ſed ipſos quoque obijſſe plurima loca mundi vt gentes quę credidiſſent Iudaicos ſcripturæ ſenſus docerent, & ſic ad Iudaiſmū pertraherent, & Iudaizare ſuaderent. Nam vt prodit IOSEphus de antiquitate libro. 14. cap. 12. temporibus Chriſti fuſi per vniuerſum orbem terrarum erant Iudæi, & in omnibus locis in Prouincijs omnibus nobiliſsimarum vrbium bonam partem tenebant, ad quos non ſat habuere ſcribę & Phariſæi qui Magiſtri omnium Iudæorum erant, miſiſſe litteras vt Chriſto & prædicationi Euangelicæ aduerſarētur, ſed ipſi per ſe circumibant plurima loca mundi, vt Iudaicas has ſcripturę interpretationes docerent eos, qui crediderant Chriſto, vt eos à Chriſtianiſmo abducerent, & ad Iudaiſmum traducerent, & inde colliges eos operam luſiſſe quod toto orbe floruit Chriſtiana religio res Iudaicæ peſſum iere, & ſeruiunt Iudæi alijs nationibus per mille quingentos annos, & eo amplius.

Quod Iudæi noſtra tempeſtate ſperent ſe poſſe efficere per quoſdam homines, qui parum hæc animaduertunt, quod intra mille quingentos annos, nec per ſe, nec per legatos, quos per totum orbem miſere, nec per Hæreticos efficere potuere. Cap. XIII.

DIxi æquidem, & dico Iudæos per quoſdam homines qui parū hæc animaduertunt, ſperaſſe, idque non temere ſe poſſe noſtris temporibus efficere, quod tanto labore, & tanto rerū molimine per annos mille quingentos efficere per ſe, & pet ſuos, & hæreticos non potuere. Ad id enim, vt ſuperiore capite monſtratum eſt, omni vi, & omni animi contentione incubuere Iudæi, vt teſtimonia ſcripturæ, quę Apoſtoli & Euāgeliſtæ citant, quæq; de Chriſto, & Chriſti myſterijs interpretantur Doctores ſacri falſo & alieno ſenſu videantur eſſe citata, nec promouere quicquā, vt oſtendimus vſque adhuc. En noſtra tempeſtate Iudaicas quaſdam interpretationes, dicam in lucem prodijſſe? an lucē Chriſti dira quadam caligine obnubilaſſe? Quæ ferè omnia ſcripturæ teſtimonia, quę citant de Chriſto Apoſtoli & Euangeliſtæ, quæque toto orbe terrarum cōcinit Eccleſia Catholica, & quæ doctores ſancti ad refellendos Iudæos & hæreticos de Chriſti myſterijs citant, & interpretantur falſo, & alieno ſenſu citata & explanata teſtantur. Nuſquam hoc factum reperies, inquiunt, & flagitiū hoc eſt ingens aduerſum viros Chriſtianos, & religioſos, tale aliquod crimen fingere. Certè ego viros bonos harum authores plæroſque arbitror, & probis inſtitutos moribus, & religioſos, & pios, deceptos tamen Iudaicis fabulis, nec eos reos facio, ſed ipſas interpretationes ex Iudaicis fabulis petitas & cōpilatas arguo non nouas tranſlationes omnes, ſed quaſdam & has non abſolute, ſed in his in quibus noſtrę vulgatæ & Apoſtoli-

cis locis & Euangelicis aduerſantur. Putabant enim earum authores ſe ſuffurari ex Iudęorum ſcriptis Aurum, vt infra oſtendam, quod Eccleſiæ ſanctę apportarent, & apportauere lutũ, & li quid luto eſt lutulentius, aut potius apportauere dirum venenum, nec ego quenquã hoc dixiſſe arguo, incurriſſet enim qui talia diceret præſentiſsimum exitiũ, factis verò plæraſque nouas interpretationes non omnes inquã teſtari id quod dico, id ego profiteor & clamo. At vir optimus & religioſus eſt eius author. Id quoque fateor. Sed multi imperitia peccant, nec ſat eſt linguis omnibus eſſe doctiſsimum, niſi ad linguarum cognitionem multas alias addideris diſciplinas. Certè ipſas tranſlationes, quę ex Iudaicis ſcrinijs ſunt petitæ, vt poſtea eſt commonſtrandum, arguunt Iudæos ſui eſſe authores, ita frontibus aduerſis pugnant cum Apoſtolis, cum Euãgeliſtis, cumque omnibus ſanctis Patribus Grę cis & latinis, cumque omnibus Eccleſiaſticis cantionibus. Ita omnem ſcripturã quam citant Apoſtoli & Euangeliſtę, & ſancti Patres aduerſus Iudæos, & hæreticos quamque explanant de Chriſti myſterijs, ſenſu contrario, ac longè diuerſo interpretantur, vt ſi nouis illis interpretationibus habenda ſit fides, & veritas Hebraica illis expreſſa eſſe dicatur, ac non potius Iudaica perfidia illis eſſet repręſentata, Apoſtolica, & Euangelica, & Eccleſiaſtica ſcriptura ludus & locus dicéda ſit, ita omnia noſtra nouis quibuſdam interpretationibus euaneſcunt, Iudaica & hæretica conſtabiliũtur. Quæro igitur vtrum grauius quiſquam putet Eccleſiam Chriſti verbis lædi an factis? Vtrum in Apoſtolos & Euãgeliſtas magis ſit iniurioſus qui verbis arguit eos mendacij, & dicit eos male citaſſe locos ſcripturæ? an qui factis eos falſitatis arguit? quum longè aliter teſtimonia ſcripturæ quæ citant Apoſtoli, & Euangeliſtæ interpretantur, & alio ſenſu quã Apoſtoli & Euangeliſtæ erant interpretati, nec Apoſtolos aut Euangeliſtas dignos ducunt, quorum faciant mentionem. Quęro qui ſic in Apoſtolos & Euãgeliſtas, & doctores ſacros, & in Eccleſiam ſanctam ſunt iniurioſi; minus ne ſint iniurioſi quam qui verbis in eos iniurij ſunt? mea quidem ſententia eodem vtrique crimine tenentur. At authores harum interpretationum viri ſunt boni, nobiles, & religioſi: Ego quidem habeo id perſuaſiſsimum, ſed dum ex Iudæorum ſcrinijs ſua ſcripta compilant, putant ſe nobis vina pretioſiſsima propinare, & venena præſentiſsima propinant.

Refelluntur qui Iudaicos & Eccleſiaſticos ſenſus inter ſe congruere defendunt. Cap. XIIII.

VIdent viri boni de quibus ſuprà dixi non cohęrere quę dicta ſunt, nam doctiſsimus Magiſter Franciſcus Sanctius Epiſcopus Segorbienſis, qui diligentiſsimè ad me Roma pertulit quæ mihi obijcerentur, quæque reſpondetent hi qui mihi aduerſantur his quæ ego obijcerem firmamentum vniuerſæ aduerſariorum cauſę eſſe dicebat, quod ita aduerſarij mei probent quę prodidere ſcriptis ex Rabinorum ſcrinijs petita, vt Euangelica & Apoſtolica quoq; probent, & Eccleſiaſtica, & vtraque noſtra & Iudaica ſcripturę ſacræ congruere teſtantur, vbi latiſsimus mihi ſe aperiebat campus ad dicendum niſi alio properarem: primum ſubolet hoc loco Manichęorum Hęreſis, qui negabant de Chriſto quicquam ſcriptum litteraliter in ſacris litteris, ſed typicè ſub aliqua Hiſtoria, neque minor eſt error ſi ſenſum litteralem auferas Eccleſię, Synagogæ impię tribuas, ſi neque hoc, neque illud dicere exiſtimas eos qui mihi aduerſantur, ſed ſcripturam ſacram ex vbertate Spiritus ſancti, & hęc & illa ſignificare, cui parti & alijs locis reſpondemus, Chryſoſtomus hoc diluit aduerſus Iudæos oratione

tione prima. Neque exiguùm interuallũ eſt, inquiens, inter nos & Iudæos, neque de rebus leuibus & vulgaribus inter nos & Iudæos eſt controuerſia, ne tu vnum & idem eſſe credas noſtrum & illorum inſtitutum, ac non miſcenda miſceas illi crucifixerũt Chriſtum, tu crucifixum adoras. Vides quantum intereſt? qui fit igitur vt ad illos curras, qui Chriſtũ occiderunt profitens te adorare Crucifixum? Hæc CHRYSOS. quibus nos monet non poſſe eſſe vnum & idẽ quod in ſcriptura, Eccleſia ſancta & impia Synagoga interpretatur de Chriſto, quem Synagoga impia occidit, Eccleſia ſancta adorat. Idem CHRYſoſtomus aduerſus Iudęos oratione quinta, Propter hoc Chriſtiani vocamur & ſumus, vt Chriſto pareamus, non vt ad Hoſtes Chriſti curramus, & noſtra, & Iudaica eadẽ eſſe dicamus. ATHA. de Incarnatione verbi libro vno ſcribit etiam ſi Prophetiæ ſint Sole ipſo clariores Iudæos habere ſuæ infidelitatis interpretationẽ: Qui poteſt ergo iuxta hanc Athanaſij ſententiã infidelis ſcripturæ interpretatio profecta à Iudæis ab Spiritu ſancto eſſe, & eadem eſſecũ Catholica interpretatione quam Spiritus ſanctus Apoſtolis & Euãgeliſtis, & Doctoribus ſacris dictauit? Idẽ ATHA. oratione ſecunda contra Arrianos & Iudæos ait, Iudæos, & Arrianos quos Iudaizare profitetur pro vera ſcripturæ ſententia venenum aſpergere ſuæ Hęreſeos; & dixerat paulò ſupra Iudæos & Arrianos omnia ſacrarum litterarum ſenſa ad impietatẽ ipſorum contorquere, qui poteſt ergo cùm hoc ſentiant veteres patres Iudaica ſentẽtia, & Eccleſiaſtica eadem eſſe & ſimul ſcripturæ ſanctę congruere. AMBRO. in ca. 21. Lucæ de ſigno appropinquantis deſolationis, Omnes Antichriſti ſunt, inquit, qui praua nos interpretatione ſeducunt. Iudęos porrò peruertere omnia docet Athanaſius aduerſus Arrianos oratione ſecũda: Si Antichriſti ſunt ergo Iudæi, qui peruertunt ſcripturam Antichriſto. cum Chriſto conueniet quicquam, & vnum & idem erit interpretatio Iudaica & Eccleſiaſtica de Chriſto? quî poteſt? EPIPHA. libro ſecundo de hæreſibus quarto pl⁹ minuſuè folio à fine, Iudæi, inquit, cum inimicitias gerant cum vnigenito filio Dei, & cum Spiritu ſancto, omnia vt inimici interpretantur, & cauillãtur. Quæro ergo vtrum quę inimici cauillãtur contra eos quos acerbiſsimè odere, & arcana noſtræ Religionis, quæ Apoſtoli & Euangeliſtę, & Doctores ſacri interpretãtur eadẽ eſſe poſsint? ORIG. in Geneſeos cap. 26. illud de Philiſtæis qui terra replent puteos quos effodi fecerat Abraham, de Iudęis interpretatur, qui ſcripturas terrena replent intelligentia, & nobiſcum rixantur, ſi eas repurgãdas curamus, & hos ſcripturæ puteos terra & luto ſuo contendunt replere. In hac rixa noſtra aduerſus Iudæos, & continua lucta quo nam modo inter nos cõgruere poſſumus, & quomodo poteſt, & vna & eadem eſſe noſtra, & illorum interpretatio? Certè cum mecum reputo hæc quæ quidam dicere aiunt de noſtra & Iudaica Scripturæ ſanctæ interpretatione, quod vna & eadem ſit, venit in mẽtem illud HIERO. in ca. 16. Eſaię. Audiuimus ſuperbiam Moab, Iudęos & Iudæorum aſſeclas habere Eccleſiaſticos homines quaſi bruta animalia, nam in hoc ita eſſet, quomodo perſuaderent noſtris hominibus, vt publicè inter nos profiterentur Iudaicas ſententias in interpretatione Scripturæ ſanctæ eaſdem eſſe cum Eccleſiaſtica interpretatione, nec diſsidere toto cœlo. CHRYS. in ca. 4. Actorum Apoſtolicorum non tàm ridiculum fore putat, ſi Philoſophus grauis ad ſcholam Grammaticæ cum pueris iret auditum Grammaticũ, quam ſi Chriſtianus à Rabinis diſcat ſcripturæ interpretationem, non enim tantum diſcrimen eſt inter Philoſophiam & Grãmaticum, quantum inter Iudaicã & noſtra, Iudaica enim à noſtris tantũ diſtãt, quantum homines ab Angelis diſtant, & idem

& idem CHRYS. Homelia 27. de iuramentorum abſtinentia, non enim quantum eſt Grammaticæ & Philoſophiæ interuallum tantum eſt Iudaicę conuerſationis & noſtræ diſcrimen, ſed quantum eſt hominum, & Angelorum diſcrimen. Multo ſeuerius & grauius hoc alij veteres. Audi quid dicat ORIG. in illud Matthęi. Dederunt ei acetum, Iudæi crucifixere Chriſtum, & nunc Iudæorum filij verbum veritatis poſitum in ſcriptura crucifigunt falſis expoſitionibus, & occidunt ſuis mendacijs. Qui hoc facit, quod hoc loco ſcribit ORIGE. vt Chriſtum in ſcriptura ſuis falſis interpretationibus crucifigat, Idem ſentiet quod Ioannes Euangeliſta, quod Matthęus, Lucas, & Marcus? Apage hominum impudentiam, quoties Iudæorum aſſeclæ rident Eccleſię ſanctæ ſcripturę interpretationes de Chriſto, & illudunt ſacris de Chriſto expoſitionibus, aliud ne faciunt quam quod ſcribit innominatus, qui cum CHRYS. circunfertur in cap. 20. Matthęi in illud. Ecce aſcendimus Hieroſolyma, Tradunt, inquiens, Iudæi veritatis verbum peruerſis expoſitionibus ſuis ad illudendum & crucifigendum, Apoſtolos ne tu dicas & Euangeliſtas verbum veritatis in Scriptura Chriſti illudere, & crucifigere Chriſtum, quando eadem eſſe dicis Iudaica cum Apoſtolicis & Euangelicis D. HIERO. in ca. 2. Eſaiæ, in illud: Quieſcite ab homine Iudæos ait Prophetiam quam de Chriſto eſſe intelligunt in deteriorem partem illam interpretari. Et infra ſubdit Iudæos quę de Chriſto ſunt ſcripta ad impietatis ſenſum trahere, & in illud cap. 3. Eſaiæ. Effeminati dominabuntur eis, ait, Iudæos ſcripturas ſanctas peruerſe interpretari, & illudere diſcipulorum ſtultitiæ; Erue de media turba quemlibet, & hæc diiudicet, num Iudaica hæc qualia D. Hieronymus deſcribit cum Apoſtolicis & Euangelicis interpretationibus poſsint congruere. Addit D. HIERO. in illud cap. 27. Et erit in die illa, Paulus inquit, non attendendum Iudaicis fabulis & mandatis hominũ quæ auertunt à veritate, ea ne quæſo quæ à veritate auertunt cum veritate ipſa eadem eſſe poſſunt? Contraria certè mutuo ſe tollunt, neque ſimul eſſe poſſunt: faciendum eſt ergo quod paulo infra ſubdit HIERO. ex Paulo. Sunt enim multi, & non ſubditi ac vaniloqui & ſeductores quos oportet redarguere, præcipuè eos qui ſunt ex circunciſione, redarguendi ergo Iudæi ſunt, & procul ab Eccleſia amandandi, non introducendi in Eccleſiam, & eo in honore habẽdi, vt dicantur eadem dicere cum noſtris. Et vtranque ſententiam, & noſtram, & Iudęorum veram eſſe? Gregorius certè Nazianzenus ad Nectarium ait. Nam ſi illis vt pijs atque orthodoxis ea quæ ſentiunt docere, libereque promulgare permittitur, quis non videt Eccleſiæ doctrinam condemnari, neque enim rerũ natura fert duas de eadem re doctrinas contrarias eſſe veras, ſat eſſet dicere illud ad refellendam hanc impiam defenſionem, quod repetendum mihi millies eſt dictum D. HIERO. in cap. 33. Ezechielis in illud. Et factum eſt in duodecimo anno: ſub pelle ouium, ideſt, Chriſtianorum lupos celari Iudaicos æquum eſt? Et eoſdem eſſe dici cum ouibus gregis Dominici? Defenſor Synagogæ in Chriſti Eccleſijs perſonet impunè? Et perſuadere conetur eadem ſe dicere cum Apoſtolis & Euangeliſtis? Et cum Eccleſiæ Doctoribus? ne eorum quidem facta mentione? Rabinorum verò per honorifica ſemper facta mentione? adeo fatuos & ſtultos Eccleſiaſticos homines putet vt illis hæc perſuaſurum exiſtimet? Sat ſcio, dicet qui hæc refutare & ridere velit, quaſi nos non rideamus Iudaica, & ea auerſemur multo magis quam quiſquã alius, bene eſt. Hæc igitur nõ erũt dicta in eos qui auerſantur Iudaica, ſed in eos quos oſtẽderimus ex Iudęorũ ſcrinijs oĩa quę ſcribunt cõpilare, Rabinorũ perhono-

rificam facere mentionem, Doctorum Eccleſię ne meminiſſe quidem, Apoſtolos & Euangeliſtas raro nominare, aut ferè nunquam, eos aut Doctores Eccleſię ſequi nunquam. In hoc genus hominum nos hæc cudimus. Sed hæc de hac re dixiſſe ſat ſit, nam ferè per omnia capita ſequentia hæc diluetur impietas.

De duplici Chriſti aduẽtu, & quod primus aduentus, in quo ſita eſt noſtra ſalus à Iudæis ignoratur, & vniuerſæ de eo Prophetarũ prædictiones in ius vocantur, & quod ideo nos & Iudæi de Prophetarum interpretatione inter nos congruere nullo modo poſſumus. Cap. XV.

AVGVS. in Pſal. 9. litteris ſacris prædictũ ait duos Chriſti aduentus futuros fuiſſe, alterũ occultum quẽ Iudęi non intellexerũt, qui gẽtibus profuit quas vocauit ad ſui cognitionẽ, alterũ aduẽtum manifeſtum, quẽ Iudæi expectãt, & nos expectamus cùm ad iudicãdũ mundũ venerit. Occultum Chriſti aduẽtum, quẽ Iudæi nõ intellexerũt, putas adhuc intellexiſſe? Putas intellexiſſe adhuc gentibus fuiſſe profuturum, vt ad cognitionem Chriſti venirent? Minime, ſi enim intelligerent, ad fidem Chriſti venirent, prædictiones ergo Propheticas quibus primus Chriſti aduentus, & vocatio gentium ad fidem ſunt ſignificata alio referant Iudæi neceſſe eſt, alioqui ſi ad occultum primum Chriſti aduentum referrent, & ad vocationem gentium crederent vtique Chriſto. Noſtri Eccleſiaſtici referunt ad Chriſtum, & ad vocationem gentium, illi ad longè diuerſa, congruere igitur Eccleſiaſtici noſtri, & Iudęi nullo modo poſſunt in interpretatione Prophetarum de Chriſti primo aduentu, & de vocatione gentium. ATHA. de incarnatione verbi libro vno in principio, primum Domini aduentum Iudæos ait, in ius vocare gẽtes irridere, nos Chriſtianos ſupplices adorare. Lis hæc, vt ſcribit ORIGE. in principio lib. 3. cõtra Celſum, & in principio libri. 4. Prophetarum prędictionibus decidatur neceſſe eſt, ſi litigant Iudæi nobiſcum de primo Chriſti aduentu, & hæc lis Prophetijs deciditur ſi cõuenimus in vaticinijs Prophetarũ, nulla lis erit, diſsidemus ergo in explicandis Prophetarum vaticinijs, in aliquibus conueniemus inquies, minimè, negant enim primum aduẽtum occultũ quem appellamus, omnia igitur vaticinia de eo negãt, negatur Chriſtum Deum eſſe, negant natum de Virgine, aut à Magis adoratum, negant miracula, negãt prædicatum ab Angelis, negant paſſum reſurrexiſſe, negãt omnia quę ad primum aduentum ſpectant, nullam igitur Prophetiam ad primum aduentum referẽt, nec ad gentium vocationem, nunquam ergo cum Eccleſiaſticis congruẽt. Nam Prophetię ferè omnes de primo Domini aduentu ſunt, quẽ totum Iudęi negãt, & generis humani redemptionem. IRE. libro. 4. cap. 55. primum Chriſti aduentum quo redemptus eſt orbis ait, Iudęos non cognouiſſe, igitur primi aduentus, quo redemptus eſt orbis Prophetias Iudæi non cognoſcunt. TERTV. aduerſus Marcionem lib. 3. cap. 4. de Duplici Chriſti aduentu, primum à Iudæis ignoratum eſſe ait, & aduerſus gentes primum Domini aduentum à Iudæis ignoratum fuiſſe ait, & putaſſe Iudęos Chriſti vnum tantum aduentum fuiſſe futurum, dicet fortaſſe hic aliquis, certè in ſecundo aduentu cõgruimus cum Iudæis, quem illi & nos expectamus, & Prophetias de ſecundo Chriſti aduẽtu eodem modo explanabimus. Erras, ne in hoc quidem ſecundo aduẽtu Dñi nobis conuenit cũ Iudæis: Nos Chriſtũ Deum & hominem, Iudicem viuorũ & mortuorum expectamus, illi expectant Chriſtum, immò Antichriſtum, & putant Regem futurum potentiſsimũ, qui

Iudæos cumulet terrenis opibus, qui imperet orbi. Expectamus igitur nos & Iudæi Chriſtum in fine ſæculorum eſſe vẽturum, ſed Chriſtum lõge diuerſum, illi pro Chriſto expectant Antichriſtum, nos Chriſtum Dominũ qui bonos vita ſempiterna eſt affecturus, malos puniturus ſempiterna morte. Prophetias igitur de ſecundo Chriſti aduentu longe ſecus quam noſtri Iudæi interpretentur neceſſe eſt. Subire poſſet hæc cogitatio legentem, ſi veteres Patres de Chriſti myſterijs, manifeſtiſsimas Prophetias eſſe aiunt, quæ Euangelia videri poſſunt eas Iudæi obſcurare, aut alio deflectere? Verſant mille dolos, & fraudes mille, de quibus libro ſecundo dicẽdũ eſt, atq; adeo tertio & quarto, nunc ſat ſit tibi illud ATHA. de verbis Euãgelij, Euntes in vicum. Non enim Iudæis eſt curæ ſi corrumpant diuinarũ ſcripturarũ dogmata, tantum vt negent Chriſti aduẽtum. Age ergo tu qui admiraris Iudaica, quęſo quid vtilitatis inde te reportaturum putas? Eædem ſunt Prophetiæ quibus nos vtimur, & quibus Iudæi: ita eſt, ſed Iudæi ad Synagogæ impiæ præſcriptum interpretantur ſcripturas, vt monſtratũ eſt, vt Chriſtũ Deũ eſſe negẽt, vt veniſſe adhuc negent, vt negent noſtrum Chriſtũ, verum Chriſtũ fuiſſe, vt negent natũ ex virgine fuiſſe, negent à Magis adoratum, Angelorum cantiones œconomiæ redemptionis prophetias prorſus negent. Huc ſpectant interpretationes Iudaicę vt ſcias quid tãto conatu petas. Sed dices, ſat ſcio. Certè quędã interpretationes Iudaicę, quas tu appellas Chriſtũ, & eius diſcipulos, & Chriſti myſteria ſępè ſonãt, & marginibus adſcripta præferunt, ita vt dicis, ſed vt nos admonet ATHA. & AVG. cẽties Iudęorũ & Hęreticorũ omnia plena dolis quos cõbibere mores, Iudæorũ aſſeclæ. Hic multiplex delitеſcit dolus, primus ille ne deprehẽdãtur, & vt noceãt magis, in locis in Eccleſia receptiſsimis de Chriſto, qui in ore omniũ ſunt tacẽt, aut noſtros ſequũtur, in quibuſdã tamẽ nõ in omnibus Chriſtũ interpretãtur & eius diſcipulos. Secũdus dolus, iſq; frequẽtiſsimus Chriſtũ ſonãt, & Chriſti myſteria, ſed cõtextũ vulgatę mutant, & pro Eccleſiaſtico cõtextu obtrudũt contextũ Phariſaicũ qui magis ſonet Iudaicã ſentẽtiã quam Euangelicã, aut Apoſtolicã, ineſcant te Iudæi, vt ſis ſciens, vt cũ videas Chriſtũ, & Chriſti diſcipulos nominare volupta te illa delinitus peſtem trahas in viſcera penitiſsimè. Certè inquies cõtextũ quẽ ais nobis obtrudere aduerſarios quos nominas de Chriſto ipſi interpretantur nõ raro, ita eſt, ſed ſi doctè & attentè expẽdas illũ contextũ cũ Iudaica ſentẽtia, & cũ Eccleſiaſtica tu diiudices ex illo cõtextu Iudaicã ſentẽtiã Eccleſiaſtica eſſe multo veriorẽ. Ita enim ille contextus eſt concinnatus, vt ſonet Iudaica, at contextus vulgatę, & Eccleſiaſticus Chriſtũ ſonabat, & Chriſti myſteria ſentẽtiã Iudaicã non recipiebat, quin eã arguebat impietatis hic tibi de manibus excutitur, loco illius Phariſaica tibi obtruditur interpretatio, quantũ in ea re eſt tandẽ mali? quantũ dicẽdo nemo explicet, vt enim quiſq; intelligit ſcripturam, ait HIERO. ita transfert ſi Iudaicè, trãsfert Iudaicè, ſi intelligit Chriſtianè, Chriſtianè transferat neceſſe eſt, & hoc pro nobis facit magnopere, quod .72. Iudæi trecentis annis ante Dñi aduẽtũ Chriſtianè trãſtulere ſcripturã Iudæi poſt crucem Dñi cũ odio aduerſum Chriſtũ ardent fraudes & dolos cõminiſcũtur, negãt Lxx ſcripturã vertiſſe fideliter; huiuſq; rei argumentum inſolubile eſſe aiunt, quod tranſlatio Lxx in ſummi Pontificis Bibliotheca incredibile dictu eſt, quã ſit varia, quamve ſint omnia antiqua exemplaria, quã inter ſe nunquam congruant: fortaſſe ita eſt, ſed ſi mihi per ætatem licuiſſet, eruiſſem ego ex ſcriptis veterum Patrum trãſlationem Lxx vnãque & eandem ex ſcriptoribus ſanctis gręcis & latinis qui à temporibus Chriſti vſque ad noſtra tempora tranſlatio-

nem Lxx vnam & eandem citant & interpretantur, hæc vera Bibliotheca eſt quæ corrumpi nũquam potuit, vtinam ætas mea fuiſſet paſſa hoc me matri Eccleſiæ officium prꝍſtitiſſe.

Quod Iudæi intellexerint ſe non poſſe præſtare quod optabant niſi nouis factis tranſlationibus. Cap. XVI.

TErtullianus de Præſcriptionibus cap.14.&.15.docet non poſſe quẽquam doctrinam aliquam corrumpere ſine corruptela ſcripturarũ. Nos à Chriſto & eius Apoſtolis religionem Chriſtianam accepimus, accepimus & Scripturam ſacram verſam à 72. Iudꝍis trecentis annis ante Domini aduentum citatam ab ipſo Chriſto, & eius Apoſtolis & explanatam quꝍ commendatio trãſlationis Lxx tanta eſt, vt ea maior dici non poſſet, vt eã Chriſtus Dominus & eius Apoſtoli citent eam interpretẽtur, eam tradant ſuæ Eccleſiæ ſanctꝍ factam à Iudæis tot numero, & aſſeruatam in ſynagogis Iudæorum per annos octingentos, & eo amplius, & quod hæc Lxx trãſlatio, vt docet Iuſtinus, truncata à Iudæis erat locis plurimis, accepimus ab Eccleſia ſancta vulgatam D. HIERO. qua nihil ſanctius, nihil prꝍſtabilius dici poteſt quæ truncata omnia à Iudæis ſarta tecta reddit, & ad verbum vertit ea omnia quæ Lxx metaphraſi potius quã trãſlatione de Chriſto Domino, & Chriſti myſterijs erant interpretati, quippe ait Iuſtinianus, illuſtrati lumine Spiritus ſancti cernebant oculis tanquam prꝍſentia omnia Chriſti Domini myſteria, & ad ea myſteria Chriſti, quæ oculis cernebant ſuã referebant tranſlationẽ, & paraphraſin ſcripturꝍ ſæpè faciebant potius quam tranſlationem, & ideo à veritate Hebraica diſcrepare dicuntur, ſed non diſcrepant, veritatẽ potius Hebraicam explicant, & ob oculos ponunt, à verbis diſcrepant Hebræis cùm verba nõ reddant ſed ſenſa ſacra. Hanc igitur vulgatã, & illam Lxx interpretationẽ, quam ab Apoſtolis accepimus non mutamus, non enim voluimus vnquã noſtram doctrinam Euangelicam corrũpere, Iudæi noſtram doctrinam & religionem, vt dictum eſt à principio noſtræ religionis parant corrũpere ſine corruptione ſcripturarum id facere nõ poſſunt, & tranſlationem Lxx quod in pleriſque paraphraſis eſt potius quam tranſlatio, & Chriſtum ſonat planiſsimè peius ſanguine viperino odere Iudꝍi, vnde, vt docet Epiphanius, Primus Aquila Iudæus in inuidiam tranſlationis Lxx vertit ſcripturam Græcè ex Hebræa lectione, & vertit quidẽ, vt ait Epiphanius animo à Chriſto abalienato, & eius trãſlatio magno Iudꝍorum applauſu excepta eſt, & conclamatũ [illegible] vt cẽties teſtatur D. HIERO. ideſt, exactiſsimè, exactiſsime poſt Aquilam; Symmachus nouam fecit tranſlationem, vt Samaritanorum ſcripturæ aduerſaretur, vt ait Epiphanius, Samaritanorum ſcriptura porrò erat tranſlatio Lxx quod Samaria inter primos receperat verbum Dei, & ab Apoſtolis ſcripturas receperat, à quibus receperat verbum Dei, nec alio animo Theodotio ſuam fecerat interpretationem, & aliæ omnes tranſlationes, abſque vna illa Lxx. quid aliud præſeferunt quam à Iudꝍis ſe eſſe factas, aut Iudꝍorum impulſu æditas? Vnde Diuus HIERO. centies ait authores harum interpretationũ ſubdola interpretatione multa celaſſe Chr̃i manifeſta myſteria. Tamen quod omnes Iudaicꝍ trãſlationes quoquo te vertas Chriſtum ſonant, quod cætera quæ non intelligebant, Chriſtum ſonare bona fide vertebãt, & Dominus vera eos loqui cogebat, vt olim Balam & Prophetas dꝍmonum, & ideo adhibebantur à ſanctis Patribus ad Scripturæ ſanctæ interpretationẽ quod alia alij erant auxilio ad intellectum ſcripturæ, & velut ſcholium & ſupra cæteros D. Hierony. qui ait à Iudæis blaſphemis earum authoribus multa manifeſta

de

de Chriſto myſteria eſſe cœlata ſubdola interpretatione, illas maxime eſt ſequutus in interpretãda ſcriptura, vt ex eius ſcriptis apparet, & quod Iudęorum impulſu hæ omnes tranſlationes Iudaicæ ſunt factæ vt Chriſto illis Iudæi poſſent aduerſari argumentum inſolubile, mea quidem ſententia eſſe videtur, quod Iuſtiniano Imperatore litigabãt Iudæi inter ſe, vtrum omnes Græcas tranſlationes etiam æditas à Iudæis ex Synagogis extrudi oporteret, & damnati ſunt Iudæi qui omnes tranſlationes Græcas ex Synagogis extrudendas eſſe dicebant, tàm æditas à LXX quam reliquas alias à Iudęis blaſphemis tranſlatas, vt verbis Hieronymi vtar, & nihilominus poſt Iuſtinianum Imperatorem extruſę ſunt omnes ex Iudęorum Synagogis. Si dubitas cur? Idem Iuſtinianus Imperator te id docet conſtitutione. 146. in nouellis, ait enim ibidem eo conſilio eas Synagogis ſuis Iudęos pellere velle, vt poſſent vitiare ſcripturam, & non habere Græcas tranſlationes quibus redargui illius ſceleris poſſent. Vides Iudæos multas feciſſe tranſlationes, vt Chriſtum obſcurarent, & poſtquam ſe fruſtra operam ſumere videbãt extruſiſſe omnes, vt vitiare licenter locos ſcripturæ, qui Chriſtum ſonarẽt, & fraudes in ſcriptura poſſent facere innumerabiles ꝑ mille quingentos annos, vt vix ſit ſcripturæ locus de Chriſto, qui non ſit aliqua Iudaica fraude per Iudęos obſcuratus, ex quibus dolis & fraudibus Iudaicis nunc quædam nouę tranſlationes non omnes inquam conflatæ prodeunt in lucem.

Quibus artibus vtantur Iudæi vt vitiẽt ſcripturã, & vtrum omnes locos Prophetarũ de Chriſto Dño vitiare eos ſit conſequẽs an ferè omnes. Cap. XVII.

CErtè ſi vt oſtendimus ex authoritate ſanctorum Patrũ Primus aduentus Chriſti in ius vocatur à Iudæis, & tota redemptio generis Humani, & de hoc nobiſcum litigant Iudæi ſemper à principio Religionis Chriſtianæ, & nihil quod ſpectet ad primum Domini aduentum concedunt nobis, vt ſupra oſtendimus, Cõſequens eſt omnes Prophetarum locos de primo Chriſti aduentu Iudęos inficiari, & aliqua fraude vitiare. Quibus fraudibus vitient, poſtea libro ſecundo dicendum eſt latius, & reliquis ſequentibus libris, nunc dicam ſummatim. Primum varia diſtinctione qua ſolet totus mutari intellectus, vt illud Pauli, qui Epiſcopatum deſiderat, ſic peruertũt quidam per iocum mutata diſtinctione, & poſtea vna litterã mutata, qui Epiſcopatum deſiderat bonum, opes deſiderat. Hoc per iocum. Serio, & in re ſeria, Iudæi ſic peruertunt plurimos ſcripturæ locos, vt dicendum poſtea eſt. Secundo modo Iudæi vitiant ſcripturam mutatione punctorum, & hæc fraus patet latiſſimè, monſtrandum namque eſt poſtea ſequentibus libris apud Hebræos puncta valere pro vocalibus, & olim etiam temporibus D. Hieronymi nõ fuiſſe adſcripta in ſacris litteris puncta; & pro arbitrio legentis, & pro ratione ſententiæ Iudaicæ addebat lector puncta, ideſt, vocales quas vellet, hac ratione Deum immortalem, quot & quanta Chriſti myſteria cœlari potuere? Tu diiudica, Exempli cauſa ſcribe ſine vocalibus. P. D. R. addat quiſq; vocales ſuo arbitratu quas volet, alius padre dicet, alius Podre, Piedra alius, aut Poder, aut Pudre, aut pedir, & ſimilia. Vide vnã & eãdẽ dictionẽ in quot formas vertere poſſit Iudæus, & nos illudere: at dices, eadẽ tibi Iudęus poſſet obijcere; minime. Siquidẽ trecẽtis annis ante Domini aduentũ 72. Iudæi vocales & pũcta quibus ſingulę partes ſcripturæ eſſent legẽdæ à Moſe vſq; per manus acceperant, & luce Spiritus ſancti illuſtrati addidere puncta. Nã cũ Græcè vertere ſcripturam ſignificauere quibus vocalibus legerẽt dictiones ſingulas, qui enim.

P. D. R. vertit petram ſignificat, quibus vocalibus legat. P.D.R. Habemus nos Scripturam tranſlatam à 72 Iudæis tribus ſæculis ante Domini aduentum in carne, quam ab Apoſtolis accepimus, nos, vt accepimus hic retinemus. Tertius modus vitiandi ſcripturam Iudæis fuit vnius, duarumve litterarum exiguo flexu, vt ſi pro vuas legas Ouas, pro ramo Amo, pro lumbre Cumbre, quibus modis dici non poteſt quot & quanta Chriſti myſteria alio deflectantur. Sic enim monet nos Iuriſconſultus, lege ea eſt natura. ff. de Regulis iuris, ea eſt natura Cauillationis quam Græci ſophiſma appellant vt per breuiſsimas mutationes ab euidenter veris ad euidenter falſa diſputatio perducatur. Quarto modo quum Prophetarum ſacri ſenſus ſine vlla ſuperiore fraude aliò deflectitur, & ſcripturę ſenſus torquetur ad Dauid, ne de Chriſto dictum videatur, ad Solomonem, ad Cyrum. His & alijs fraudibus lex vetus in aliam mutari tota potuit, ne dubites quomodo Iudæi potuerint in ius vocare totum primũ Chriſti aduentum & poſtulare, vt per Prophetias tota hęc lis inter nos & illos decideretur. Erant docti Hebraicè, libros apud ſe habebant. lingua noſtra dicebant, à nobis eſt, quis noſter Dominus erit, quis nobis dicebant impedimento eſſe poterit, ne texamus fraudes, & vertamus ſcripturas in mille formas. Fingere hæc me dicunt niſi ita eſſe oſtendero ſingula, ex ſententia veterum, tàm Grecorũ, quàm Latinorum, atque adeo & Rabinorum non cauſam dico quin ex æditiſsima turri in ardentiſsimum rogum deijciar. Nam ſequentibus libris hęc ita eſſe ſingula vt dico oſtendam. Sed res ipſa exigit, vt diluã, quæ mihi in hac parte obijciuntur, quę Doctiſsimus Magiſter Frãciſcus Sanctius Epiſcopus Segorbienſis vir ingenuarum Artium, & ſacroſanctę Theologiæ ſcientiſsimus mihi Roma detulit, & vt his reſponderem monuit multum, & Epiſtola ad me Roma allata eadem mihi obijciebat, vir mihi olim amiciſsimus. Contumelias ego miſſas faciam, quod viros ſanctos vt dixi ſic video feciſſe, nec male dicendo certare cum quopiam mihi conſilium fuit vt nunquam obiecta crimina diluam.

Prima obiectatio, Quod ſi omnia vaticinia de primo Chriſti aduentu, & de redemptione generis humani, à Iudæis eſſent vitiata, non conuerterentur ad fidem Chriſti tot Iudæi doctiſsimi, cũ tàm ignominioſè à noſtris tractetur, & illis ſit neceſſe bona omnia amittere. Cap. XVIII.

SI Prophetia (aiunt) omnis de primo Chriſti aduentu in quo ſita fuit humani generis redemptio, vitiata aliqua Iudaica fraude eſt, & obſcurata, qui fieri poteſt, vt doctiſsimi quiq; Iudæorum ad Chriſti fidem commigrent, relicto Iudaiſmo, cùm neceſſe illis ſit Romę bonis omnibus exui, & ignominioſè inter nos viuere, nec eos, & eorum poſteritatem Iudæorum nomen amittere. Quod certè argumẽtum eſſe aiunt inſolubile. Prophetias de Chriſto primo aduentu manifeſtas magis Hebraicè eſſe, quam Græcè aut Latinè. Hoc argumẽtũ nõ tã contra me eſt, quam contra veteres qui prodidere Iudæos in ius vocare primũ Chriſti aduentũ & in ſcripturis non intellexiſſe Chriſtũ, tamẽ facilis eſt reſpõſio. Nec enim nos diximus cõtextũ Hebręũ in vniuerſum eſſe vitiatũ in Prophetijs de Chriſto ſed in quibuſdã, alias vero Prophetias praua interpretatione vitiatas vtrũq; hoc Iudæus facile intelliget ſi Spiritus ſancti aſpiret aura, nam vitiata lectio Hebræa mutatione diſtinctionis litteræ aut ſyllabę qualis fere eſt omnis Hebręæ lectionis corruptela cui refulſerit Spũs ſancti aura facile apparebit & praua interpretatio ſi ſemel Iudæo luceſcere cœperit facilè apparebit.

Sed illud præ oculis habere oportet, quod ait AVG. in Pſal. 45. in illa verba. Et transferentur montes in cor maris, vbi duos libros docet eſſe Auguſti. ad cognoſcendum Chriſtum Dominum, Scripturam ſanctam alterum, alterum verò orbem terrarum, ex vtroque libro cognoſci, inquit, Chriſtus poteſt, & ex vtroque Iudęi doctiſsimi Spiritus ſancti lumine illuſtrati Chriſtum Dominum cognoſcunt. Liber ergo illis eſt vt AVGVS. verbis vtar, orbis terrarum, liber eſt etiam pagina diuina, in iſtis duobus Codicibus non legunt niſi qui nouere litteras, lege tu tamen Idiota ſi vis, & intelliges, An tibi liber non eſſe videtur, quod ait AVG. in Pſal. 57. in illud. Dedit in opprobrium, quod poſt paſsionem Domini eradicatos ſe vident Iudæi ex terra ſancta, quæ eis erat data? Quod vident ſe amiſiſſe Regnum poſtquam Chriſtum affecere cruce? datos ſe omnibus Gentibus in opprobrium? Fac nullas eos legere poſſe Prophetias; hæc quæ dixi non ſatis ſunt cum toto terrarum orbe ea legant? cum vidēt ſe diſperſos, vagos, exules per annos mille quingentos, quem aliquem librum illis legere eſt neceſſe vt ſuum agnoſcant errorem? AVG. in Pſal. 58. in fine Primæ cōcionis, miratur quomodo Iudęi durent, & ſint adhuc Iudæi, cùm ſe victos à Romanis vident, deletas eorū vrbes adhuc per mille quingentos annos. Et quē librum tu dabis, qui manifeſtius arguat illorum impietatem, & ſui ſceleris eos admoneat, vt ad Chriſtū redeant? Per quadringentos annos durarant hęc Iudęorum mala, cum illa AVG. ſcriberet; & tamen addidit, & tamen Iudæi ſunt? illorum cæcitatem arguens, quod cùm illa videant durare per annos quadringētos perſeuerant adhuc in Iudaiſmo; tu cùm videas poſt mille quingentos annos Iudæos premi illis eiſdem malis, miraris doctos & cordatos Iudęos ad Chriſtum tranſire. Scribit AVGVST. in Pſal. 68. in illud: Et effunde ſuper eos iram tuam, manifeſtam vindictam Iudæorum, quod vaſtata Hieruſalem eſt, & vaſtata Iudæa per mille quingentos annos perſeuerat vaſtata. Et in Pſalm. 73. in principium, vbi nunc, inquit, eſt Regnum eorum? vbi templū? vbi vnctio? vbi ſacerdos? vbi iam apud illos Propheta eſt? Et in Pſal. 109. in illa verba. Tu es ſacerdos. Nunquid ſunt illis Hoſtię? ſunt illis victimæ oblatæ à Patriarchis? Aræ ſanguinis? Tabernaculum? Et illa veteris legis ſacramenta? Iam illa ſublata vident, euerſo Templo, remoto Sacerdotio, pereunte victima & ſacrificio. Sed hæc millies AVGVSTI. ATHANA. in diſputatione aduerſus Iudęos, de hoc libro, qui dicitur orbis terrarum, quem in oculos omnium incurrere eſt neceſſe, ſic ſcribit. Num hoc peruertere poteſtis Iudæi, quod antè oculos vniuerſi orbis propoſitum eſt à cruce Domini vſque ad hæc tempora, cum Ager ille emptus triginta Argenteis, quibus diuenditus eſt Dominus Aceldemach dicitur in ſepulturam Peregrinorum, & in eodem opere idē Athanaſius poſtquā retuliſſet plurimas Prophetarum prædictiones de Chriſto Domino. Iam, inquit, Iudæi quod Chriſtus Dominus verus ſit Chriſtus, commonſtrare vobis volo, non per Prophetarum verba, ſed per res ipſas, quæ vſq; ad noſtra tempora clamant, & teſtificantur id toto orbe, & quod omnia ab ipſo Domino prædicta facta ſunt; &c. Et infra, Ipſa rerum veritas incutere ſatis ſuperq; pudorem vobis poteſt, & vel inuitis vobis perſuadere; quod Chriſtus Deus manifeſte venit, & quod in terris viſus eſt, & cū hominibus cōuerſatus. CHRY. in Demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus, in fine. Antè oculos ſita ſunt, inquit, quæ ſole clariora, quæ toto orbe ſunt diſperſa. Vides Iudæos R. P. perdidiſſe, ipſos vagos, errones, profugos ambulare, & cum potentiſsimi fuerint, adeò, vt Romanorum arma prouocarint, non potuiſſe vnum ædificare templum;

plum,etiam adiutos potentia, & Armis Iuliani Imperatoris impij, & quæris cùm hæc videant Doctores Iudęi durare per mille quingentos annos, quoad redeant ad Chriſtum Dominum. Idem CHRYS. oratione tertia aduerſus Iudęos: Signa inſolubilia Iudæorum impietatis eſſe ait, vaſtitatem Iudęæ, quæ per mille quingentos durat annos. Nec huius cauſa vlla alia poteſt eſſe quam Chriſti crux, qui ſi impoſtor fuiſſet, vt vos illum appellabatis merita accepiſſetis pręmia, non lueretis tam acerbas pœnas: & alia quę latiſsimè leges apud CHRYS. Sed quod ad dubium propoſitum ſpectat, ait CHRYS. Quæſo te etiam num opus eſt hoc verbis demõſtrare, cùm res ipſa clamet ac vocem tuba clariorem emittat, per vrbis euerſionem, per Templi deſtructionem, per cætera omnia, eiſdem CHYS. verbis, & AVGVS. & ATHA. reſpondeo vaticinijs Prophetarum, opus non eſt vt Iudæi ad fidem veniant cùm res ipſa clamet, ac vocem tuba clariorem emittat per ea quæ ſupra diximus omnia, & ſubijcit Chryſoſtomus alia ſigna aduentus Chriſti, ceſſaſſe Prophetas, & multa miranda, quæ in Domini templo fiebant, quæ poſt crucem Domini euanuiſſe certum eſt, quæ ibi latiſsimè fuſa à D. CHRYS. ſunt. ORIGE. contra Celſum lib. 4. ait. Argumentum inſolubile noſtræ fidei, eſt Iudæorum impietatis vaſtitatẽ Iudęæ per mille quingentos annos, & cætera quæ diximus ſupra durare. De hoc libro quẽ Auguſt. appellauit orbem terrarum, qui liber eſt quo planiſsima impietas Iudæorum oculis cernitur. ATHA. in diſputatione aduerſus Iudæos, ait. Peruerte hæc Iudæe, quaſi dicat ſcripturam peruerti aliqua fraude poſſe, illa ſigna ſole clariora, quæ videmus, quę oculis cernimus, nulla Iudaica fraude peruerti potuiſſe, nec poſſe vnquam peruerti quæ oculis cernuntur, manibus prehendũtur. Alter liber erat quem proponit AVGVS. Scriptura ſancta. At hanc, inquies tu Hebraicè vitiatam eſſe ais? Aio, ſed te deberet pudere hanc cauſam diſceptare. Dic quęſo cum dubium eſt vtrum lectio Apoſtolica, & Euangelica, & Eccleſiaſtica ſit verior, dubites ne tu dicere quoties diſsidet lectio Apoſtolica & Euangelica à lectione Hebraica, veriorem eſſe lectionem Apoſtolicam & Euangelicam? Sed de hac parte toto hoc opere diſputandum eſt. Dico inquam à Iudæis locos omnes Prophetarum de Chriſto eſſe vitiatos Hebraicè quoties Eccleſiaſtica lectio, aut interpretatio Apoſtolica ab interpretatione Iudaica diſcrepat, ſed ita vitiatam lectionem Hebræam dico, ſi quis vel primoribus labris penè dixerim attigerit Hebræas litteras vt ei non ſit vitiata Hebręa lectio, ſi in ſacris litteris ſit bene verſatus. Quo nam modo id ſit paucis accipe. Diximus ſupra quot modis vitietur lectio Hebręa, primum varia diſtinctione, vt illud Pauli per iocum corruptum à quibuſdam. Qui Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat, ſi quis legeret: Qui Epiſcopatum deſiderat bonum, opes deſiderat, facile eſt fraudem intelligere, & caſtigare, & diſtinctiones omnes, & tu legens citra laborem vitiatas diſtinctiones caſtigas. Secundus modus erat ſcripturę vitiandæ mutatio punctorum, quæ Hebraicè pro vocalibus ſunt, & hoc facilius eſt viris Doctis Hebraicè, qui ſolent etiam ſine vocalibus legere & intelligere fraudes factas in vocalibus, quin & ubi ſi ſcias Hebraicè, & te iuuent tranſlationes HIEROMI. & Lxx. hoc facto eſt facillimum intelligere quas vocales vitiarint Iudæi. Tertius erat modus cùm vnius aut duarum litterarum leui flexu dictio vitiatur. Quis eſt mediocriter doctus, qui librum legens non caſtigat vnam mutatam litteram, aut duas? Iam poſtremus locus vitiandi ſcripturam! Deum immortalem, viris doctis quam facilis eſt vt intelligatur,

is erat, cùm locus de Chriſto alio deflectitur ad Dauidem, aut ad Salomonem, at in hac parte doctrina potiſsimum ſolet verſari tam Græca, quam Latina, vt locos ſcripturæ male intellectos, intelligat vir doctus, & explicet quæ innumerabilis congeries locorum ſcripturæ eſt quæ vel ſola Iudæū doctum Chriſtianum poſſet facere; & ſic loci de Chriſto Hebraicè ita ſunt vitiati, vt doctis Hebraicè, & verſatis in ſacris litteris nullum ſit vitium, quando facilè videtur & caſtigetur. Non eſt ergo ſcriptura vitiata niſi in prohetijs de Chriſto tantum neque in his omnibus, maior enim pars vt docet D. Hierony. vitiari dicitur cum à prædictione myſteriorum Chriſti ad hiſtorias veteris teſtaméti & ad alias nugas deflectitur. Adde quod docti illi viri Hebræi multa ſuæ Synagogę arcana nouere, quæ nos non nouimus. Vtinam ego eorum auditor eſſe potuiſſem, fortaſſe ad hoc meum inſtitutum non parum eſſem adiutus.

Secunda obiectatio, quod ſcripturæ omnem demam authoritatem, & reſponſio. Cap. XIX.

Aiunt etiam me ſcripturæ omnem authoritatem adimere dum lectionem Hebræam vitiatam locis omnibus dico quibus ab Euāgelica & Apoſtolica diſcrepat & Eccleſiaſtica, Græcam verò lectionem, quæ LXX interpretum plæriſque in locis truncam & laceram Iudaica fraude affirmo, authoritatem ergo habebit nullam Hebræa lectio, nec Græca, quod ſi hoc ita eſt conſequens eſt vt Vulgata D. Hieronymi, quæ ad verbum ex lectione Hebræa eſt expreſſa, nihil prorſus habeat authoritatis, ſi meo ſtetur iudicio. Vide ſodes quātos moueat tumultus, quod dico quoties lectio Euangelica aut Apoſtolica ab Hebræa lectione diſcrepat, ſtandum potius lectione Euangelica & Apoſtolica, & eccleſiaſtica, quam Hebraica lectione, id tibi dolet quod Synagogæ non tribuatur plus authoritatis quam Eccleſiæ ſanctæ, ego veritatem Euangelicam, & Apoſtolicam longè & multum, veritati Synagogæ antepono. Sed de hac re totum hoc opus conſtat, quo defenditur lectio Apoſtolica, & Euangelica, & eccleſiaſtica contra fraudes Iudaicas, quas hoc opere ex authoritate veterum tam Græcorū quam Latinorum, atque adeo ipſorum Rabinorum in Hebræa lectione factas eſſe niſi oſtendero, non cauſam dico, quin pœnas luam eorum arbitratu, qui mihi ſunt offenſiſsimi, ſupra quam breuiſsimè potui ſigillatim ſingulis reſpondi. Quid ſibi volebat ergo Hieronymus ſenecta ætate cùm conferebat tranſlationem Aquilæ cum Hebræis voluminibus vt videret nū propter odium Chriſti, Synagoga impia aliquid immutaſſet ex ſcriptura ſacra? An non caſtigarat ipſe multa immutata & deprauata? Ita eſt, tamen leges apud Origenem, vt dicendum eſt poſtea multa citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis quæ nuſquam reperiantur in veteri teſtamento, quæ Origenes audet dicere citata ex libris Apocryphis, id eſt obſcuris ſine authoritate, non canonicis; quod dicere, meo iudicio, nefas eſt, multa etiam D. Hierony. in fine libri quem ſcripſit de optimo genere interpretandi proponit dubia, vt ipſe putat, inſolubilia quæ alij veteres melius diſſoluūt quam Origenes, ſi modò illa ſolutio Origenis eſt, quod ego mihi perſuadere non poſſum, ſed interpretis, quem ego conferens cum Græco Codice multa huiuſmodi facere deprehendi, nec enim Hieronymus eſt interpres Origenis, ſed nec Ruffinus, qui vir bonus erat, & religioſus, quātū ex eius ſcriptis apparet, mitto quæ in D. Hiero. ſcripſit parū cōſideratè. Aiunt enim alij Iudæos fuiſſe teſtamētarios. i. corruptores teſtamenti Dei quod vetus teſtamentum violarint, & ex eo multa reſecuerint & vitiarint,

quod ſi ORIGĖ. & HIERO. prius deprehendiſſent, nuſquam tantum lectioni Hebrææ tribuiſſent, & hæc expendebat Hieronymus cũ cõferebat Aquilę trãſlationẽ cũ voluminibus Hebraicis, vt experiretur nũ poſt Aquilã impia Synagoga ex ſcriptura propter odiũ Chriſti aliquid immutaſſet, quod ſi factum eſſet pro certo erat futurum Iudæos, & ante Aquilam fuiſſe teſtamentarios, id eſt corruptores teſtamenti Dei, & locos illos, quos Origenes ait ex Apocryphis eſſe citatos, & quos D. Hieronymus ipſe proponit: aut reſectos eſſe à Iudæis ex ſcriptura intellexiſſent, aut mutatos, & alios quorum mentio apud ſcriptores ſacros eſt, eadem pertica eſſent dimẽſi, & ait hic Diuus ſe deprehendiſſe multa immutata, & tam auide in hac tam ſacra venatione verſabatur, vt vix ſcribẽdi Epiſtolij moram pateretur, & hæc nõn tam dicat Hierony. ad Marcellam, quam muſsitet, ſed de hac parte alias dicendum eſt.

Vtrum quod ex veteribus Patribus diximus verum ſit de omnibus Iudæis, an de Iudæis tantum poſt aduentum Chriſti, quod occultum Chriſti aduentum ignorarint & œconomiam redemptionis generis humani. Cap. XX.

Dictum ſupra eſt occultum Chriſti aduentum, in quo tota redemptio generis humani ſita fuit, à Iudæis in ius vocari, vt verbis vtar Athanaſij, & de eo litem eſſe nobiſcum immortalem, cuius ſententiæ authorem citauimus etiam Tertullianum, Auguſtinum, Originem contra Celſum, Hylarius omnia mohri Iudæos ait, vt negent Chriſti aduentum, & eum occultent. Quærendum autem videtur num Iudæi ante Chriſti aduentum ignorarint hanc redemptionem generis humani futuram, & hunc primum & occultum Chriſti Domini aduentũ? Certè diffiteri nemo poſſet à Iudæis cognitum eſſe primum aduentum Chriſti occultum. Ioſephus Iudæus de antiquitate lib. 18. ca. 4. Confitetur Ieſum Chriſtum fuiſſe prædictum à Prophetis, & affectum cruce, & reſurrexiſſe à mortuis, & ſuis apparuiſſe viuum tertio die, & de illo Prophetas hæc prædixiſſe, & alia multa. Hic ergo Iudæus etiã poſt Chriſti tempora confitetur Ieſum Dominũ fuiſſe Chriſtum, completas in eo Prophetias, planum eſt ergo Chriſti aduentum primum, & œconomiam redemptionis Iudæos, cognouiſſe, ſed amentia cœcos, & cordis obſtinatione quadam & pertinacia illam negaſſe, & adhuc negare, hæc omnia ſunt Latinè quidem, Græcè vero expreſſa, magis quod Latinus interpres eandem ſententiam expreſsit. Verba non magnopere expreſsit. Idem Ioſephus libro. 4. de bello Iudaico cap. 22. in codice Latino lib. 5. de bello Iudaico, cap. 2. Omnia enim perturbat interpres prodit quando vaſtata Iudæa eſt completas fuiſſe Prophetias, & dum Prophetias contemnebant, & tanquam circulatorum fabulas eas irridebant eas omnes compleſſe. Ergo ſignificat Ioſephus Iudæus dum vaſtaretur Iudæa completas eſſe Prophetias de Chriſto ſcilicet in crucem acto, poſt cuius crucem vaſtanda eſſet Iudæa; interpres vertit peſsimè mea quidem ſententia quæ ſic reddes ad verbum, ridebant diuina, & Prophetarum leges aut ſcripta tanquam circulatorum & nugacium fabulas ſubſannabant, multa autem hi Prophetæ de virtute & vitio prædixerant, quę violantes Zelotæ compleuerunt prophetiam de propria patria, obſcurè hæc dicta ſunt à Ioſepho, quippe Iudæo viro, qui non auderet Iudæos magnopere offendere, tamen in his fatetur vaſtitatis Hieroſolymorum, & Iudææ cauſam. Prophetas prædixiſſe ſed riſiſſe Iudæos res diuinas, & Prophetarum leges. Dixerat enim Moſes, & Ieſus Naue ſi ſeruarent Domini legem, & Prophetias futurum vt ſemper tenerent terram promiſsionis, ſin

minus vt vaſtaretur, lex porrò Domini de Chriſto erat, & ſic hic idem Ioſephus de antiquitate lib. 4. cap. vltimo, vaſtatam Iudæam ait quod non ſeruaſſent legem Moſis, quæ de Chriſto ſcripta erat, vt ait Dominus, ſed ridebant Iudæi hæc ſcripta diuina, ridebant Prophetarum leges, quibus prædicebatur vaſtandam Patriam niſi Chriſtum recepiſſent, niſi pietatem colerent, & fugerent auaritiam, & Idololatriã, ſcripſerant ergo multa de virtute & vitio ad exemplum eorum, quæ diximus, quæ violantes zelotę, genus erat hominũ qui certabant inter ſe immanitate & ſęuitia, dũ alter alterũ ſeuitia & immanitate vincere contẽderet, & contra Patriam cõpleuere Prophetiã Moſis & Ieſus Naue. 5. de qua diximus, & aliorum Prophetarum, & ſubijcit. Erat enim antiquus ſermo tunc vrbem fuiſſe vaſtandam & templum conflagraturum, cùm exorta fuiſſet ſeditio &c. Opinor prophetiam Eſaiæ ſignificari cap. 3. iuxta tranſlationem Lxx, ſeditioſi dominabuntur eis, de qua Prophetia multa diximus in commentarijs in Eſaiam: idem repetit apertius Ioſephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 8. Latinè lib. 7. cap. 4. Sed expreſsius Græcè. Quis ignorat, inquit, antiquorum Prophetarum ſcripturas, & miſerabili vrbi incumbentem prophetiam adeſſe iam? tunc enim capiendam eſſe vrbem, quando aliquis cędem ædere cœperit in ſuos ciues. i. cum ſeditioſus tyrannus in ſuos ciues cędẽ ædere cœperit, & ſtrages quod ſignificatũ eſt ſuperiori Prophetia Eſaię. Denique vaſtitatem Iudææ Prophetias prædixiſſe ait quæ tunc futura à Prophetis dicitur cum Chriſtus in cruce fuiſſet ſublatus. Planius & apertius hoc dicturus erat Ioſephus, niſi Iudęus eſſet, ita eſt, qui propter ſuos Iudæos hiſcere non audebat, vt liqueat ergo Iudæos antiquos cognouiſſe primum Chriſti aduentum ſatis opinor eſt Ioſephum fateri Chriſtum Ieſum admiranda feciſſe miracula, affectum cruce fuiſſe, reſurrexiſſe tertia die, ſuis apparuiſſe, completas in illo prophetias fuiſſe, & poſtea Iudæam vaſtatam, & dirutam vrbem Hieroſolymorum, vt complerentur Prophetię: nouerat ergo Chriſti aduentum occultum; Nam in ſecundo Chriſti aduentu, quem expectant Iudæi lęta expectant omnia, triſte nihil.

Quod illud quoque Iudæorum commentum fuerit negare Prophetas omnes de Chriſto fuiſſe loquutos. Cap. XXI.

INtelliges ex Origene libro ſecundo contra Celſum: infideles & Iudæos tam ardenti odio Chriſtum fuiſſe proſequutos, vt alij centies ſcripturas noſtras flammis abſumpſerint, alij vitiarint, & multis partibus truncarint, negarint alij qualis Mohamet, & Mohametici vllos fuiſſe Prophetas, aut vllas de Chriſto Domino fuiſſe Prophetias, quod ſi eas fuiſſe concederent, eorum impia ſecta, quæ nullis alioqui nititur fundamentis, prorſus rueret, ſed quod res erat teſtatiſsima apud Iudæos venturum Chriſtum & expectari eius aduentum, deſignatum locum, deſignatam domum Prophetarũ prædictionibus, quo eſſet venturus, neque eſſe tacita eius aduentus ſigna & tempora, ad id deuenere, vt negarent omnes Prophetas de Chriſto eſſe loquutos, vt leges apud Origenem in fine libri ſecundi contra Celſum. Dicerentque vnum aliquem Prophetam, aut paucos aliquot Chriſti aduentum præſignificaſſe. Hos refellit Auguſtinus de vnitate Eccleſiæ libro vno, & alijs locis multis ex verbis Domini, qui dixit Pſalmos & Prophetas de ſe eſſe loquutos. Mitto Prophetas minores, in quorum pleriſque à quibuſdam palã dicitur nullam de Chriſto eſſe Prophetiam, neque de rebus quæ ad Chriſtum ſpectant: maiores Prophetas miſſos facio, quorum pleraque à quibuſdam Iudaico ſenſu explicantur, aut, vt verius dicam, Iudaico implicãtur ſenſu. Pſalmos

omnes

omnes, reclamantibus ſanctis Patribus Græcis & Latinis, atq; adeo reclamãtib⁹ litteris Euãgelicis, & Apoſtolicis, de Dauide interpretantur, quod vt facere poſſint, Deũ immortalẽ! quas verſant fraudes, quos dolos verſant, vt à Chriſto eos auertere, ad Dauidem conuertere queãt & vt poſsint manifeſtiſsima de Chriſto obſcurare vaticinia, & poſtquam mille dolis ſcripturam ſanctam vitiauere Hebraicè, clamant noſtros Pſalmos quos citant Apoſtoli, & Euangeliſtę, quos toto Orbe Terrarum concinit Eccleſia ſancta non concordare cum fraudibus in lectione Hebræa factis, & tamen noſtri quidam, quod laboris ſtudiorũ eos pertæſum fuit, Iudæos credunt aliquid dicere, & veritatem Hebręam lectionẽ Hebræam eſſe, etiam poſtquam corrupta eſt fraude Phariſaica, cum reipſa, nõ ſit Hebraica veritas, cum vitiata eſt, ſed Phariſaica perfidia, vt poſtea apparebit. Sed priuſquam ad cætera pergam, quæro à viris bonis vtrum poſsit eſſe euidẽtius argumentum impietatis Iudaicæ quam hæc quæ diximus tam manifeſta negare, & quæ tam falſa ſunt quam ea quæ hoc cap. diximus fingere cum tam manifeſto mendacio.

Quod Iudæi ſe tuentur authoritate Pſalterij à D. Hieronymo tranſlati ad veritatem Hebraicam. Cap. XXII.

Aiunt pro ſe facere Pſalmos, quos ad veritatem Hebraicam D. Hieronymus tranſtulit, & eo meas omnes diſcuti nebulas, & meas omnes extrichari trichas, neq; audent dicere quas meas dicant nebulas diſcuti, quálve trichas extrichari, indicia ne quæ facio Iudaicarũ fraudum, & Euangelicæ & Apoſtolicæ, atque eccleſiaſticæ lectionis defenſionẽ? Et certè ſi Eccleſia catholica recepiſſet Pſalterium hoc quod à D. Hieronymo tranſlatum perhibetur, non leue argumentum erat, non dico aduerſum me, qui puluis ſum & cinis, ſed aduerſum Eccleſiam catholicam, aduerſus Sanctos Patres omnes, tam Græcos quam Latinos, qui Pſalmos interpretantur, & aduerſus Apoſtolos & Euangeliſtas, qui Pſalmos citant, ita vt eos concinit Eccleſia ſancta. Spiritus Sanctus quæſo, qui Eccleſiam regit, tam diu eam errare eſt paſſus? Paſſus etiam eſt Eccleſiæ gubernator, ſpiritus Sanctus ſuam Eccleſiam à D. Hieronymo ſui erroris admonitam millesimo trecenteſimo ante anno, plus minuſve, in ſuo errore pertinaciter hærere? Dictu nefas. Iure ergo gloriãtur Iudæi hoc à noſtris quibuſdam dici, in Eccleſia noſtra concini Pſalmos vitiatos, male tranſlatos, peius intellectos, vt ſcribit Politianus cap. 14. Miſcellaneorum cùm agit de Pico Mirandulano, qui niſi immatura morte præuentus eſſet Pſalmos vulgatos à Iudæorũ calumnia vindicaſſet. Ego tamen huic tam graui dubitationi reſpondeo nunquam D. Hieronymum aduerſatum Apoſtolis, aut Euangeliſtis, conſenſui ſanctorum nunquam aduerſatum, neque Eccleſiæ ſanctæ, quod ſi aduerſatus eſſet conſenſui Sanctorum Doctor eminentiſsimus aliquis, docent Concilia non fuiſſe ſequendum doctorem illum quantumuis eſſet eminentiſsimus, perſuaſiſsimum habeo, ita vt ab hac perſuaſione, etiam ſi mihi ſæuiſsimum mortis genus immineret diuelli nullo modo poſſem, nunquam Eccleſiam, quæ ſpiritu Sancto regitur Pſalterium quo vtitur, fuiſſe ſeruaturã, niſi veriſsima eius eſſet lectio, & æditioni Hebrææ maximè conſentanea, nunquam ſpiritum Sanctum, qui ſcripturã per ora Prophetarum dictauit, per ſuos Apoſtolos & Euangeliſtas noſtros Pſalmos fuiſſe citaturũ niſi ipſiſsimi eſſent, quos ſpiritus Sanctus Prophetæ Dauidi ipſe dictaſſet. Ego Eccleſiæ alumnus eccleſiaſtica veſtigia mihi ſemper duxi ſequenda, quod Eccleſia catholica ſpiritu Sancto regitur, & quod Chriſtus Dominus nobiſcum ſemper eſt vſq; ad conſummatio-

ſummatio-

ſummationem ſęculi, neq; verum arbitror, neque veriſimile, quod quoſdam audio dicere ideo D. Hieronymi Pſalterium non fuiſſe receptum, quod ſacerdotes omnes vulgatos Pſalmos memoria tenerent, ne cogerentur nouos Pſalmos addiſcere. Quid? Neceſſe erat ſacerdotes dum precarentur, aut dum ſacras horas concinerent Pſalmos dicere memoriter? Non poterant de ſcripto recitare vt recitant cœtera? ferè nihil memoriter dicitur in Eccleſia ſancta, ſed de ſcripto omnia, & Pſalmos de ſcripto dicere, tantopere ſacerdotes grauarentur, vt relinquerent meliora ne paululum adderent laboris? Sed fac graue fuiſſe Pſalmos de ſcripto recitare præſertim ſenibus, nec voluiſſe parum addere laboris pro veritate recipienda, an falſa in Eccleſia ſeruaſſet ſpiritus Sanctus, vt parceretur ſenibus? condonaſſet hoc ſenectuti, ſi Eccleſiam ſanctam ſenectutis ſubibat miſeratio, vel ſenes qui id vellent, rude donaſſet, ſi labore grauarentur. Daret iuſtam iam ſenibus, qui id vellent laboris miſsionem, iuuentutem traduxiſſet ad meliora. Quanquam cur ſenectuti parceretur, cui magis inſtandum erat, vt quanto nexu corporis libera erat, magis & curis ſæcularibus, tanto magis negocia tractaret Cœleſtia. Vel noſtra tempora docent, id quod dicimus veriſsimum eſſe quibus nulla ſenectutis habita ratio eſt, vt Eccleſia Romana ſequeretur meliora, & vt ad veterem precãdi vſum, & ſacroſanctæ Synaxeos, tam iuuenes, quàm ſenes reuocarẽtur. Adde tu quod etiam temporibus D. Hieronymi eius tranſlatio eſt recepta; & ad interpretationem ſcripturæ ſanctæ, etiam adhibita à ſanctis Patribus, atque adeo ab Auguſtino, qui ei maximè eſt aduerſatus, adhibita quoque eſt ſtatim ſacris cantionibus Eccleſiæ ſanctæ, verſus quoque ex illa deſumpti, & reſponſoria & Antiphonæ, Pſalmos hos, qui ſub nomine D. Hieronymi circunferuntur, nec ſacris cantionibus videas adhibitos, nec in verſibus, nec in Antiphonis, aut in reſpõſorijs vſurpatos. Adde etiam illud quod eſt palmarium, Aquilam, Symmachũ, & Theodotionem Iudæos blaſphemos, vt D. Hieronymi verbis vtar, adhibitos à veteribus ad ſcripturæ interpretationem; Pſalmos hos, qui D. Hieronymo adſcribuntur à nullo ex veteribus adhibitos ad ſcripturæ interpretationem, excepto quod à D. Thoma, & à Caſsiodoro ſemel iterumque video citatos. Sed Vulgatum eſt libros falſo adſcriptos alicui illius cui falſo ſunt adſcripti citari nomine aliquando, nec vllus tam malus eſt liber quin boni aliquid habeat aliquãdo. Quin nec ipſe D. Hieronymus in explicanda ſcriptura hoc adhibet vnquam Pſalterium, ſed Vulgatum; quanquam huius factionis caput, Deum immortalem, quo faſtu hoc conatur refellere, cui iam iam reſpondebimus. At, inquiunt, ipſe Diuus ait à ſe tranſlatum Pſalteriũ. Quid tum? Continuo ne hoc eſt Pſalterium quod ab ipſo Diuo eſt tranſlatum? Quid ſi in lucem non exijt? Quid ſi exijt, ſed ſtatim intercidit, vt excellentum viſorum multa intercidere opera. Sed inſtant quidam, quaſi Hieronymi ſtudioſi, quos ego nihil minus puto, quam D. Hieronymi eſſe ſtudioſos, quaſi non magis probro D. Hieronymo fuiſſet futurum, ſi diceretur eius Pſalterium à maioribus ita eſſe relictum: vt eius nulla vnquam ratio eſſet habita, niſi à Iudęis, quibus ille Diuus erat offenſiſsimus, quod ſi quis in dubium vocaret, num hoc Pſalterium eſſet illud, quod à Diuo Hieronymo tranſlatum eſſet, inſtant adhuc, & citãt Codices vetuſtiſsimos, quibus hoc Pſalterium D. Hieronymo adſcribitur, ſi hæc ratio valet, nulli libri magnis Authoribus falſo adſcripti erunt, Nam vetuſtiſsima exemplaria illorum, quibus falſo adſcribuntur præferunt nomina, neque extant exemplaria vetuſta quæ ſuorum authorum vera præferant nomina, alioquin illis authoribus, quibus falſo adſcribuntur, non vltra adſcriberentur,

rentur, ſed ſuis proprijs ſcriptoribus. Ad de tu quod hic Diuus ſua tempeſtate, tã-tiſper dum viueret, multa ſibi falſo ad-ſcripta conqueritur & Eraſmus ex dictionis humilitate, aut ſplendore, multa diuinis D. Hieronymi ſcriptis ab imperito lectore addita monſtrat, quæ à D. Hieronymi ſcriptis ſunt alieniſsima. Neque quiſquam hoc obiecit Eraſmo, quod illa præter Eraſmum, nemo notaſſet; neque enim nos tarditatis natu-ra damnauit, vt inquit ille, & Vulgatum eſt in ſcriptis ſanctorum in ſcripturam ſacram ſemper racemationes eſſe futuras, & ſpicilegia, neque ſpicilegijs, aut racematoribus quiſquam vitio vertit, quod relictas ſpicas colligeret, aut racemos relictos, dummodo iuxta ſanctorum Canones colligeret, & ad lucem Euangelij ea notaret, non ad rabinorum denſiſsimas tenebras, & pluſquam cimmerias, Eraſmus ex ſplendore dictionis & humilitate, ex ſcriptis D. Hieronymi magna cum laude & gloria expungit notha & ſpuria, & mihi non liceat ex ratione doctrinæ, ex vſu Eccleſiæ, ex ſanctorum Patrum authoritate, ex D. Hieronymi inſigni quadam religione & doctrina quadã admiranda, adnotare quædam, & doctoribus diſceptanda proponere. Euſebius Cæſarienſis in hiſtoria eccleſiaſtica Ebionitas hæreticos tempeſtate Apoſtolorũ inde dictos docet quod Ebion Hebræa vox Latine pauperem ſonet, quod ſenſu paupere Chriſtum Dominum & ſcripturam intellexerint: putabant enim Chriſtũ hominem tenuẽ fuiſſe & non Deum & ſic ſcripturã enarrabant, vt humana tantum loqueretur de Chriſto. Quod ſi hoc Pſalterium D. Hierony. tribueretur parum abeſſet quin fieret Ebionita & humili ſtilo omnia de Chriſto explanaret & multis locis Chriſto Domino auferret diuinitatem & ſecum ipſe pugnaret & à ſe refelleretur vt per capita ſequentia mõſtrãdũ eſt, quod vel ſolum faceret vt mihi perſuadere nõ poſſem hoc pſalterium illud eſſe quod D. Hierony. tranſtulit, & mihi ſat eſt ab Eccleſia ſancta non eſſe receptũ. de hoc Pſal. lege folio. 309. &. 312. Sed eſto vt Pſalterium illud ſit D. Hieronymi, non enim id amplius controuerſor, meã dubitationem doctoribus propono, ipſi diſceptent, ſi volẽt. Eccleſiæ proceres, quod ſequi debeamus ſtatuant. Ego tenuis ſacerdos Apoſtolos veneror, & Euangeliſtas, qui Pſalmos citant vulgatos, quos Eccleſię ſanctæ ſuæ dedere, ſequor ſacros doctores, quidquid amplectitur Eccleſia ſancta id amplector, non ſequor doctorem vnum aliquem, quantumuis eminentiſsimum, iuxta ſacrorum Conciliorum Canonem, ſi ab vnanimi conſenſu cęterorum Patrum diſsideat, nec ea ratione facio tantum, quod in linguarũ congnitione verſatus intelligam lectionem eccleſiaſticam cum Græca Hebręaque æditione mirabiliter concordare: quod facillimè intelliget, qui Iudaicas fraudes probe nouerit, ſi linguarum ſit doctus, & in ſacris litteris verſatus, & Theologię ſanctæ peritus. Sed quod Eccleſiæ alumnus, Eccleſiam mihi ſequendam duxi, ſpiritu nãque ſancto regitur, errare non poſſe ſcio.

Quod multiplex hinc pugna exoritur aduerſus eos, qui contrariæ factionis eſſe videantur. Cap. XXIII.

MVltiplex illa hinc exoritur pugna aduerſus eos, qui contrariæ factionis eſſe videtur. Primum illa, vtrũ hoc pſalterio quod ſub D. Hieronymi nomine circunfertur aduerſariorũ cauſa defendatur, mea, & aliorũ, qui Iudaicarũ fraudũ indicium facimus, cauſa damnetur. Secunda illa vtrũ cõmẽtaria D. Hierony. in Pſalmos D. Hierony. ſint, an alicuius Monachi (ſic enim aiũt) qui in ſuo conuẽtu Monachis Pſalmos interpretaretur. Sunt enim quidã, quibus non ſolũ Monachatus, ſed etiã quidquid eſt eccleſiaſticũ, fœteat, ſues aiunt, & ſcarabæos bono odore necari. Diſceptabitur poſtea

ſtea quæſtio, vtrũ nouis quibuſdã trãſlã
tionibus iugulentur Hæreſes, & Iudaiſ-
mus, an potius noſtra iugulẽtur prorſus,
defendãtur Hęreſes & Iudaiſmus. Quar
ta illa vtrum Vulgata D. Hieronymi ſu-
blimi ſtylo incedat, Pſalterium quod à
D. Hieronymo tranſlatum dicitur. Vtrũ
ſtylo humili repat, & ab vltima quæſtio
ne incipiendum videtur, quod reliquæ
quæſtiones ei exempla ſuppeditabunt.

Vtrùm Vulgata D. Hieronymi ſublimi Stylo incedat, Pſalterium verò quod ab eodem Diuo dicitur tranſlatum repat humi. Cap. XXIIII.

NEſcio quid mihi exciderat aliquã
do de ſublimi ſtylo Vulgatæ, &
quod Pſalterium quod à Diuo Hierony
mo tranſlatum diceretur, inde videretur
degeneraſſe, quam inſolenter, proh ſu-
preme Deus, & quanto cum faſtu, quan
que contemptim de me, à me exigitur,
vt huius rei rationem reddam, quaſi nõ
norimus inter nos, O bone puderet te
coram pręſentem illa dicere, quod in
oculis eſt pudor, ſi quis eſt. Sed age pau-
cis accipe quæ ex arte oratoria puer di-
dici, quæque adoleſcens meditatus pro-
be ſum. Dionyſius Alicarnaſſeus ſpectã-
da oratori duo eſſe pręter alia ait duo eſ-
ſe genera, quorũ alterũ eſt, quod poſitũ
eſt in his, quæ ad Philoſophiam ſpectãt;
ſeu de moribus ſermo ſit, ſiue de. R.P.
ſiue de rebus Diuinis, Philoſophicas ſen
tentias & Diuinas ad ſublime genus di-
cendi pertinere, nota res eſt, vnde Quin-
tilianus de Epiſtolis inquiens, ſublimi gẽ
nere dicendi ſcribendas eſſe cum aliquid
ſupra naturam ſuam tractant de Philo-
ſophia, & de. R.P. & Demetrius Phale-
reus magnificentiam orationis in rebus
eſſe ait. Si ergo ex ſequẽtibus cõſtiterit,
Vulgatam D. Hieronymi Chriſti mag-
na myſteria, & cœleſtia oracula pande-
re, Pſalterium quod à D. Hieronymo di-
citur tranſlatum, plærunque ad terrenã
& humilia degenerare apparebit. Vulga
tam ſublimi ſtylo incedere, Pſalterium
repere humi, idque non vulgare eſſe ar-
gumentum, quo colligere poſsimus, nõ
hoc eſſe Pſalterium, quod à D. Hierony-
mo ſit æditum, Nam verba ipſa Theolo
gus non moratur, quod nec damnat Ci-
cero, aut Quintilianus. Cùm, inquiunt,
grata in verbis negligentia de rebus ma-
gis quam de verbis laborantium. Hoc
Auguſtinus de doctrina Chriſtiana lib.
4. docet plurimis verbis ex Vulgata D.
Hieronymi exemplis petitis; quibus
quanquam ſit in verbis negligẽtia, quod
res ipſas ſublimes verba non inuita ſe-
quantur ſublimi ſtylo, & oratione mag-
nifica ferri ſcripta Prophetarum docet.
Ne vulpenius ingens, & ei ſimiles D.
Hieronymum credat curare eorum ca-
chinos, quod dicatur ſtylo incedere ſu-
blimi, & Ciceroniano, cum incedat ſty-
lo eccleſiaſtico. Nec enim nos fallis, ne
tibi multum placeas. Non enim cœſus
flagris ab Angelo D. Hieronymus,
quod Ciceroniana eſſet eloquentia, Nũ-
quam Ciceronis eloquentia ei data eſt
crimini, plærique enim in ſancta Dei Ec
cleſia fuere eloquentiſsimi cœſus fla-
gris D. Hieronymus eſt, quod pluſquam
ſatis erat libros Ciceronis manibus ver-
ſaret, & ideo Ciceronianus eſt dictus,
quod tempus quod impendere ſcriptis
ſacris oporteret impenderet Ciceroni.

Vtrum Pſalterium quod à D. Hieronymo tranſlatum dicitur aduerſariorũ cauſam iuuet, & vtrum commentaria in Pſalmos magis ſapiant officinã D. Hieronymi, & eius doctrinam redoleant, quam hoc Pſalterium de quo diximus. Cap. XXV.

NVlla ars, aut diſciplina eſt, quę nõ
habeat quo res ſuas dirigat, &
quo referat omnia, vt inter gnoſcere poſ
ſit quæ bona ſint, quæ ve meliora, aut
quæ minus bona, & quanquam in Eccle
ſia ſancta inter ſpiritus Sancti dona ſcri-
bit

bit D.Paulus cap.12. prioris Epiſtolæ ad corinthios eſſe diſcretionem ſpirituum; quod donum datur, ait Ambroſius, vt intelligat fidelis,& iudicet quod dicitur, an ab ſpiritu Sancto ſit,an ab ſpiritu Sathanæ, qui ſe transfigurat in Angelum lucis. Nihilominus regulas habet Eccleſia, quas adhibet vt id iudicet ad lucem Euangelicam examinat omnia, vt quæ bona ſint intergnoſcat, quævè minus bona, expendit etiam omnia ad ſanctorum Patrum ſcripta, vt quæ congruant probet, improbet quæ non congruant. Has duas regulas præſcribit Clemens Alexandrinus à maioribus quaſi per manus traditas, præſcribunt eaſdem & alij Patres veteres. Conferamus ergo Commentarios D.Hieronymi,& Pſalterium ipſum cum ſententijs veterum Patrum, & cum litteris Apoſtolicis & Euangelicis ſi conſtiterit, commentaria D. Hieronymi in Pſalmos plus congruere cũ omnium ſanctorum interpretationibus atq́ue adeo in plæriſq́ue illis eſſe longè diuiniora, cótra verò Pſalterium ipſum in plæriſq́ue inde videri degeneraſſe, iudicabit quilibet quæ magis ſapiant D. Hieronymi officinã, ſiquidem confeſſa res eſt, Paulo authore, ſpiritum ſanctum nobis dediſſe doctores, cum quibus ferè ſemper conſentire argumentum eſt inſolubile veritatis catholicæ, & à quibus non raro diſcrepare, argumentum eſt non leue, nos non temere in dubium vocaſſe, num hoc Pſalterium ſit quod à D.Hieronymo dicitur tranſlatum.

De Pſalmo centeſimo nono. Dixit Dominus Domino meo, & prius de eius titulo. Cap. XXVI.

IGitur vt ab eo initium traham, quod tam acriter horum hominum defenſor, mihi quondam amiciſsimus, inſectatur, vt neget hominem, qui tam graues immittit errores, ſumere poſt illa manu calamum ad ſcribendũ debuiſſe, de titulo huius Pſalmi, in quo reprehẽdor, pauca dicam: poſtea de toto Pſalmo eſt dicendum, vt expendantur ad regulas ſuperiores, & Pſalterium hoc, de quo agimus, & D.Hieronymi in Pſalmos commentaria. Conqueri ſæpè ſoleo, quod tantũ liceat correctoribus qui præſunt prelis Calchographorum, ſi quando eos contingat eſſe ex aduerſariorum numero, vt mutent quæcunq́ue poſſunt ad Iudæorum præſcriptum, & ita titulum huius Pſalmi, qui eſſe deberet Græcè in Patrio caſu, tu Dauid, id eſt, Dauidis, mutarint in caſum dandi, to Dauid, id eſt Dauidi, quod Hebraicè ſit, le Dauid, in caſu etiam dandi, quaſi verò, le, Articulus, qui ferè datiuo adhærere ſolet, non adhæreat etiam caſui patrio, idq́ue non rarò. Sed dices fortaſſe. Quid refert, ſint ne hæc, ſiue Græcè, ſiue Hebraicè, aut Latinè in patrio caſu, an in caſu dandi? Permagni intereſt. Dixerat Dominus Dauidem appellaſſe Chriſtum ex ſanguine ſuo oriturum Dominum, cum ſcripſit. Dixit Dominus Domino meo, vt Pater æternus dixerit Chriſto. Sede à dextris meis. Vbi Dauid, ſi hæc verba ſunt eius, Chriſtum ex ſe oriturum, Dominũ appellat, Iudæi caſum Patrium in caſum dandi mutant, ne ſit ſermo Dauidis, ſed alterius Prophetæ, qui hunc Pſalmum compoſuerit, & dederit Dauidi tanquã in eius laudem compoſitum, vt non ſit ſermo Dauidis de Chriſto, ſed alicuius Prophetæ de ipſo Dauide, vt Domini ſermonem mendacẽ facerẽt, quaſi hunc Pſalmum non ſcripſerit Dauid, neque ſit ſermo Dauidis, vt nihil ponderis habeat argumentum Domini. Quomodo ergo Dauid, filium ſuum Chriſtum Dominum appellat? vt faciant ridiculam interpretationem Domini, mutant ergo caſum patriũ in caſum dandi, quaſi hũc Pſalmum compoſuerit alius Propheta de ipſo Dauide, & dederit ipſi Dauidi, & non loquatur hic Dauid, ſed Propheta alius, neque ſermo ſit de Chriſto, ſed de Dauide; vt ſit ſenſus. Dixit Dominus

Deus,

Deus, Domino meo Regi Dauidi, ſede à dextris meis. Quaſi Dauid conſeſſurus eſſet ad Dei dexteram, quo quid ſtultius dici poſſet? Ita Iudæi bis ſtultam facere Dñi interrogationẽ contẽdunt, & quod putarit verba Dauidis eſſe, cũ nõ ſint verba Dauidis, ſed alteri⁹ Prophetæ, & quod ſermonẽ de Chriſto eſſe putarit, cum nõ ſit ſermo de Chriſto hoc lóco, ſed de Dauide. Ergo hac mutatione vni⁹ litterulæ refellitur Chriſti Dñi ſententia Matthæi ca. 22. qui hũc verſum interpretatus eſt, tanquam Dauid loqueretur, & loqueretur de Chriſto filio ſuo; & ſimul refellitur D. Paulus ad Hebræos cap. 1. & cap. 10. Et ad Corinthios cap. 15. Nullus, inquient, ex his qui nouas ſcripturæ ædidere interpretationes, aliter interpretatur. Ita eſt, fateor, ſed ita contextum ſacrum concinnant, vt contextus ipſe Iudaicæ interpretationi magis quam noſtræ congruat, & nos demulcent, interpretatione de Chriſti myſterijs, vt contextũ ſcripturæ ſanctæ nobis excutiant manibus in locũ illius Iudaicũ cõtextũ obtrudant, qui Iudaicã impietatẽ repręſentet magis, quã ſanctorum interpretationẽ, & veterũ Patrũ nobilitata eſt illa admonitio in omnibus ſcriptis Græcis, & Latinis, Iudæos & Hęreticos eſſe inſidioſiſsimos, cũ tibi blãdiuntur maximè, tunc te maximè iugulant: Et Iſidorus clarius non magnopere repugnare videtur, ſi hunc Pſalmum de Dauide interpretari quis vellet; vt Domini bis fiat ſtulta interrogatio, & quod Dauid hic non loquatur, ſed Propheta ali⁹, & quod non de Chriſto loquatur, ſed de Dauide & eludatur Chriſti interpretatio & D. Paulus in duobus locis typice, inquiunt de Chriſto, ſed ſcimus Iudæos, ridere typos, & quantũ flagitium ſit; quæ litteraliter de Chriſto ſcripta ſunt; Typice de Chriſto interpretari alibi dicendũ eſt fuſiſsimè. Addit etiã Iſidorus eſſe qui dicãt omnia quæ de Chriſto loquũtur in ſcriptura, ſub aliquo hiſtorię Typo dici, quę damnata Hæreſis eſt Manichęorũ, qui negabant quicquã de Chriſto in ſcriptura dictũ litteraliter. Sed hæc prælusionis cauſa dicta ſunto: Iam tandem ad collationem commentariorum D. Hieronymi, & Pſalterij veniendum eſt.

De collatione Commentariorũ D. Hieronymi & huius pſalterij, de quo tam multa diximus, vt appareat vtrũ magis horum D. Hieronymi ingenium redoleat, & doctrinã. Cap. XXVII.

QVoniam de Iudæorum inſidijs mẽtio eſt facta, addamus illud. In fine Pſal. 71. additũ eſt, cõpletę ſunt orationes Dauid, vt perſuadeãt nobis vſq; ad illa contineri Pſalmos Dauid, poſt illa Pſalmos nõ eſſe Dauidis ſed aliorũ autorũ Pſalmos, vt Pſal. 109. non ſit Dauidis, & vt appareat, illud quod Iudæi volunt, Pſalmos nõ eſſe prophetias ſed orationes, vnde appellant Pſalmos agiographa, ſcripta ſacra, quod orationes contineãt, non prophetias: quibus rebus duabus duplici afficimur iniuria, & vtraque grauiſsima, altera quod Chriſtus Dñs & D. Paulus in quo loquitur Chriſtus mendacij arguũtur: altera quod omniũ maximus propheta vt docet D. Tho. Eccleſię manib⁹ extorquetur, & rurſum quod Chriſt⁹ rurſum arguitur mẽdacij, qui dixit ꝓphetias de ſe cõtineri Pſalmis. Sed iã dictũ eſt Dominũ ipſum hũc Pſalmũ de ſe interpretatũ, & Apoſtolũ de ipſo Dño explanaſſe. D. HIE. in. c. 22. Matth. in illa verba, Congregatis autẽ Phariſęis cũ dixiſſet, Chriſtũ Dñm vocari in hoc Pſalmo à Dauide, de cuius ſanguine, ſecundũ naturã humanã, erat oriturus: Iudæi, ait, ad illudendã interrogationis veritatẽ, friuola multa cõfingũt, & ad Abrahã hunc Pſalmũ referunt, quod famulus Abrahę, poſt partã victoriã ex quinque Regibus, dicat, dixiſſe Dominũ Dño ſuo Abrahæ, vt ſederet Abraham à dextris Dei, quos refellens Hieronymus interrogat quomodo de Abrahã dici poſſet: tecũ principiũ in die virtutis tuæ: & quo

modo dici poſſet, In ſplẽdoribus Sãctorum, & ex vtero ante luciferũ genui te. Et reſpondere, inquit HIERO. rogamus quomodo Abraham, ante luciferum genitus, quomodo fuerit Abraham ſacerdos in æternum. Conſentanea Euangelicis litteris, & his quæ interrogat D. Hieronymus reperies in commentarijs in Pſalmos, diſſentanea multũ in Pſalterio, neq; enim illud reperies, Tecũ principium in die virtutis tuæ, neq;, in ſplendoribus ſanctorum, neq;, ex vtero ante luciferum genui te, quibus refelluntur Iudæi, & Hæretici. An D. Hiero. ſecum ipſe pugnat, & ſua ſcripta ipſe refellit, varius eſt, è parũ ſibi cõſtat? cũ nũc Iudęos refellat & Hæreticos, nunc Iudęorũ cauſam agat, non pudet quenquam hęc de tanto Diuo ſentire? Sed quæres fortaſſe quid Iudæi reſponderint D. Hieronymo. Neceſsitas ipſos Iudæos coëgit mutatione punctorũ, aut vnius, duarumvè litterarum leui flexu hos omnes vitiare locos. Hic enim Iudæorum mos eſt, vt toto hoc opere apparebit, vt teſtimonia ſcripturæ, quibus ita premuntur, vt elabi non poſsint, ita vitient vt diximus, nã à veteribus illis eiſdem locis premebantur acriter, quibus oſtendimus à D. Hieronymo vrgeri. TERTVL. ſi quidem aduerſus Martionem lib. 5. cap. 17. & deinceps, Iudæos ait in explanatione huius Pſalmi ad id incumbere, vt à Chriſto Domino nos auocent, & Pſalmum de Rége Ezechia interpretentur friuolis quibuſdam rationibus. Audi primum quid dicát TERTVL. ad id incumbere Iudęos, vt à Chriſto Domino nos auocẽt, & tu tam auide Iudæorum petis interpretationes? & eiſdem locis Iudæos refellit, quibus D. Hieronymus. Iuſtinus in Dialogo aduerſus Tryphoné Iudęũ eadẽ ait, quę Hieronymus, & Tertullianus, neq; Ezechiã fuiſſe ſacerdotẽ neq; ſacerdotè in ęternũ, neq; ex Syon miſsiſſe virgam virtutis ſuæ, neque dominatum in medio inimicorum ſuorum, Soli Chriſto hæc congruere omnia qui ex Hieruſalem miſit, qui prædicarent gentibus Euangelium, vt dominaretur in medio inimicorum ſuorum, Dœmonum ſcilicet, & gentium Idololatrarum, & Soli Chriſto conuenire illud, ex vtero ante luciferũ genui te, quod eſt, inquit. idem cũ illo. Ecce virgo concipiet, EVSE. demonſtrationis Euangelicæ lib. 4. Demõſtratione. 15. Nulli hunc Pſalmum poſſe conuenire docet, niſi Chriſto ſoli, nullũ enim poſſe à Dauide Rege potẽtiſsimo, & prophetatã inſigni, dominũ appellari, niſi Chriſtum Deũ verũ & hominẽ verum. Nam quẽ alium Rex Iſrael appellare poſſet Dominum? Quis alius ſacerdos in æternum eſſe poſſet? & quis aſsideret è dextris Dei? & latius etiam hæc idem EVSE. lib. 5. demonſtrationis Euangelicæ demonſtratione. 3. Et AMBRO. in Apologia Dauid refellit Iudæos qui hunc Pſalmum de Solomone interpretantur, & Rhetores quidem inter argumenta malæ cauſæ hanc varietatem ponunt, quod reus nunc hæc dicat, nunc alia, neq; conſtet ſibi vnquam, ita Iudæi nunc ad Abraham referunt hunc Pſalmum, nunc ad Ezechiam, interim ad Solomonem, alij ad Dauidem, neque ſibi conſtãt. Age quæramus quid ſint facturi Iudæi, ita ne, vt noſtri veteres patres interpretabuntur locos huius Pſalmi quibus à noſtris arcte premuntur, & quibus ſuos à Iudaiſmo abduci vident ad Chriſtianiſmum traduci, ita interpretari non poſſunt, ne ſe iugulent, aliter non poſſunt, quod impediunt illa quæ illis opponit Hieronymus, & quæ illis obijciunt alij veteres. Vna ſola reliqua via eſt, vt eos vitient omnes, & ita non ſolum hos omnes locos, quibus ex hoc Pſalmo Iudæos premi videmus, ſed omnes ſcripturæ locos quibus eos ita videas vrgeri, vt elabi nullo modo poſsint, vitiatos deprehendas, aliqua Iudaica fraude, aut mutatione pũctorũ, aut varietate diſtinctionis, aut vnius, duarũ litterarũ flexu leui, qua fraude oẽs hos locos huius Pſalmi, quibus à veteribus Iu-

dæi

dæi premebantur vitiatos deprehendes, alioqui, dilapſi eſſent Iudæi ex Synagogis ad Eccleſias, & à ſuis rabinis & ſcribis & Phariſeis diſceſsiſſent ad Eccleſiæ proceres & Magiſtratus. Sed age vtra magis Hieronymo digna ſunt quæ congruunt Hieronymi ſententiæ & eccleſiaſticæ; & omnium veterum qualia ſunt commentaria D. Hieronymi, an quæ hinc diſcrepant; & ſubuertunt D. Hieronymi, & aliorum veterum aduerſus Iudæos argumenta inſolubilia, & quæ dicenda ſunt alia ſublimiora quam quæ referant cœleſtia, quæ pandunt Chriſti myſteria, quæve humi repere dicenda ſunt alia, quam quæ degenerant ad terrena, ad Abraham, ad Ezechiam, ad Solomonem, ad Dauidem, pandere nanque viam ad has interpretationes videtur, ſed animaduerti iam olim quoſdam ita ſentire; illa D. Hieronymo digna eſſe, quæ Iudaicas ſententias referunt, quæ non de ſuo ſcribit Hieronymus, vt ipſe Diuus centies teſtatur; vt fuſè diximus in huius operis Prolegomenis, quæ verò eccleſiaſtica ſunt, quæ ſola ſibi hic Diuus placere centies teſtatur, illa ſola D. Hieronymo indigna eſſe cenſentur.

Vtrum nouis quibuſdam tranſlationibus Iudæi & Hæretici refellantur, an potius Iudaiſmus & Hæreſes omnes in gradum reponantur quibuſdam nouis tranſlationibus quæ iam olim victæ iacebant, & noſtra omnia ſubuertantur prorſus, quibuſdam dico nouis tranſlationibus non omnibus, & in illis tātū locis, quibus noſtra infirmāt labefactant, in cæteris eas non damno. Cap. XXVIII.

IAM illa eſt diſceptanda quęſtio vtrū nouis tranſlationibus iugulentur Hęreſes & Iudaiſmus, an noſtra potius illis iugulentur prorſus, iacentes hæreſes & Iudaiſmus, quæ iam olim victa iacebant, excitentur & in gradum reponātur, nec de omnibus tranſlationibus hoc dictū volo ſed de quibuſdam, & quia hæ omnes quęſtiones vnius problematis eſſe videantur, & eiſdem exemplis ſunt decidendæ intermiſcere eas neceſſe eſt. Hæc quæſtio tam eſt periculoſa, quā illa quæ olim fuit inter Ilienſes de equo Troiano quē nominant intra muros recipiendo, qui exitium vrbi inuexit; vt dicere hic commodè poſſes, Equo ne credite Teucri, proceres Eccleſiæ; & ſummi. R. P. Chriſtianę magiſtratus nouis quibuſdam Iudaicis tranſlationibus, ſi Rempublicam ſaluam vultis in Rempublicam Chriſtianam aditum intercludite: nec de omnibus hoc pronunciatum volo ſed de quibuſdā quæ Vulgatā eneruant & Apoſtolica & Euāgelica. Et in his tātū locis quibus hæc faciūt in cæteris nō itē. Me ſolū eſſe qui clamē, aiūt, reliquos omnes viros doctiſsimos vniuerſæ Chriſtianæ. R. P. non ſolū tacere, ſed ſummis laudibus eas tranſlationes in cœlū ferre, quas ego ſubiectis flāmis vrendas vociferer, nemo ſibi perſuadeat huius rei me eſſe authorem, veteres Patres iam inde ab ipſis initijs Eccleſiæ ſanctæ, tanquam ex æditiſsima ſpecula voces mittunt, & nos huius mali admonent, ne quiſquam credat me hoc primū vidiſſe. Tertullianus de pręſcriptionibus ca. 14. & 15. prodit Iudæos & Hæreticos quod ſubuertere noſtrā religionē velint, duobus modis noſtrā ſcripturā corrūpere manu & interpretatione, manu corrumpitur ſcriptura varia diſtinctione, mutatione punctorum, vnius, duarumve litterarum leui flexu, additione, aut detractione vnius litterulę; aut duarum ſimilibuſq;. Interpretatione verò corrumpitur ſcriptura, cum ſenſus, qui de Chriſto eſt, fraude Iudaica alio deflectitur. IVSTINVS aduerſus Tryphonem eoſdē hos duos pręſcribit Canones, quib⁹ fraudes Iudaicas agnoſcamus, & Athana. aduerſus Iudæos eadē teſtatur, ſed hęc ſecūdo hui⁹ operis libro fuſius exequemur, inter

me & veteres hoc intereſt,quod veteres arguebant Iudæos quod auderent tantum in ſcripturam, & in ſe admittere flagitium,ego vetera repræſento, & in vnũ quendam locum colligo; & cuncta ſimul omnium oculis ſubijcio, & non Iudæos, ſed quoſdam homines reos facio quod tanta impientiſsimorum Iudæorũ flagitia in Eccleſiam ſanctã inducere audeant veriſsima eſſe teſtentur, & non flagitia, & ſi decẽ aut viginti locos ſcripturæ vitiatos à Iudæis in Eccleſiam inducerent ferendũ non erat omnes ferè locos Prophetarũ de Chriſto, & Chriſti myſterijs vitiatos aliqua Iudaica fraude in Chriſtianã. R. P. introducere tantum eſt flagitiũ quantũ verbis explicare nemo poſſet. Adde quod veterũ Patrum omnium ſcripta conuellunt omnẽ ſcripturę ſanctæ interpretationem, tã Græcè ſcriptam quam Latine, & quicquid veteres Patres aduerſus Iudæos & Hæreticos ſcriptum reliquere,vt appareat nouis tranſlationibus quibuſdam non labefactari noſtra, ſed ſubrui prorſus, Iudaiſmum iacentem erigi, & in gradum reponi, Hęreſes victas alleuari ſolo, & excitari ita vt vigeant multo plus quam antea. Age ex hoc Pſalmo centeſimo nono exempla petamus, Lege HIERO. in illa verba Matthæi cap. 22. Congregatis autem Phariſæis, & expende locos illos, quibus D. Hieronymus refellit Iudæos. Tecum principium in die virtutis tuæ, & in ſplendoribus ſanctorum, & ex vtero ante Luciferum genui te. Horũ ſingula in nouis quibuſdam tranſlationibus quærito,certè non comparebunt. Atqui his ſingulis,ita Iudæi à D. Hieronymo vrgebantur, vt quo ſe verterent Iudæi non haberent qui hęc vincula ſoluit, quibus conſtricti tenebantur Iudęi, non planũ eſt leuare Iudæos, & eos vinculis eximere, Eccleſiæ ſanctæ adimere arma hæc, ne amplius poſsit his aduerſus Iudæos pugnare. Certè inquies, illud non vitiauere Iudæi, quod D. Paulus citat, & D. Hieronymo & alijs veteribus Patribus ſemper eſt in ore. Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinẽ Melchiſedech, profecto nec illud reliquere intactum. Leges enim in theſauro pagnini in dictione, Chohem, quo referant Iudæi hunc huius Pſalmi verſiculum, & Melchiſedech pro duabus vocibus interpretantur, Melchi, Sedech, vt ſit Melchi, pro Melech. i. Rex, & Sedech, iuſtitia, Rex iuſtitiæ, id eſt Dauid, & vt hoc ſuis ſignificent virgula interiecta ſcribunt, Melchi-ſedech, vt admoneantur qui has notulas intelligunt duas eſſe dictiones, non nomen proprium. Nomina, inquiunt, propria compoſita ex duobus integris ſic ſcribi ſolent, virgula illa interiecta, vt Beth-lehem, faciunt hoc Iudæi, vt arbitros poſsint fallere. Chryſoſtomus tomo. 5. in oratione. 4. aduerſus Iudæos, Iudæos refellit his eiſdem locis, quibus illos refellit Hieronymus, & Iuſtinus aduerſus Tryphonem, & Euſebius, & Origenes in cap. 22. Matthæi tractatu. 23. & reliqui veteres, ſublatis his locis è quibuſdam nouis tranſlationibus, erit ne locus in hoc Pſalmo, quo Iudæi premi poſsint, ſupererunt ne Eccleſiæ ex hoc Pſalmo arma quibus Iudæos ita premat vt eos iugulet, & conſtrictos in vinculis teneat? non ſanè. Ergo iuuantur Iudæi his nouis tranſlationibus, noſtris arma adimuntur, ſed confeſſa res erat, interpretationes petitas ex Iudæorum ſcriptis Iudæis opitulaturas, videamus an Hæreticos quoque iuuent hæ nouæ interpretationes, quanquam in hac re non longa probatione eſt opus, cum teſtatiſsimum ſit ſcriptis veterum Hæreticos Iudæorum eſſe germanos fratres. Sed age de Hæreticis quoque pauca dicamus. AMBRO. in Apologia Dauid toto hoc Pſalmo Hæreticos Arianos refellit, & Fotinianos, & Sabellianos, illis eiſdem locis quibus refelluntur Iudæi, vitiatis illis locis fraude Iudaica, quæro an non elabantur Hæretici? doctores Eccleſiæ ſacræ non fiant ridiculi, qui falſa citarint, vt imperitè omnia interpretati

eſſe dicātur? Athanaſius de proprijs perſonis ſanctiſsimæ Trinitatis refellit Arianos ex illo verſiculo, ex vtero ante Luciferum genui te, & idem Athanaſius in hoc dictū, ex Deo Deus eſt, Arianos refellit eodem illó verſiculo ex vtero ante Luciferū genui te, & titulo Pſal. 9. ſuper occultis filij, & ex illis verbis ſolis ante luciferum, conſule nouos quoſdam interpretes, hæc omnia ex oculis euanuiſſe deprehendes. Denique quicquid AVGV. AMBRO. CYPRIA. EVSE. ORI. & alij veteres ex hoc Pſalmo aduerſus Hæreticos & Iudæos citant, mutatum deprehendes, ita vt neque quicquā habeant virium aduerſus Iudæos & Hereticos, neque ſit reliquum Eccleſiæ quidquam quo illos premat, neque ſit quidquam in hoc Pſalmo quo Iudęis & Hæreticis amplius negotium faceſſat. Certè AVGV. de ciuitate Dei lib. 17. ca. 17. verba huius Pſalmi ait tam clara eſſe de Chriſto, vt non ſolum infideliter, & infœliciter, ſed etiam impudenter negētur. Et infra, Quis ambigere permittitur de quo iſta dicantur? Atqui, ô magne Diue noſtris temporibus ita omnia ſunt praua interpretatione aliò deflexa, vt niſi Spiritus ſancti gratia adſit, Chriſto de ſe interpretando hunc Pſalmum non habeatur fides, Synagogæ hæc verba poſſent videri quæ à quibuſdam dicuntur, quæ gaudio elata, quod omnia à ſuis Rabinis, & Phariſæis ita diligenter vitiata videret, vt locum Chriſtianis nullum reliquum videret quo ſua defenderent, aut ſe tuerentur, illæ voces funderentur his nouis Tranſlationibus quibus, nihil loci reliquum eſſet noſtris nō habere nos quidquam quod dicamus, nā Hæreticos nos nominat Synagoga, & certè his nouis tranſlationibus nihil nobis reliquum eſt quo nitamur, quo Iudæos aut Hæreticos refellamus, quo noſtra probemus, nam quæ de Chriſto & Chriſti myſterijs interpretantur Iudæi, nō de noſtro Chriſto interpretantur, ſed de ſuo Chriſto quem expectant, qui Antichriſtus eſt & ſi de noſtro Chriſto interpretantur, & de Apoſtolis contextus ſcripturæ interpretatione Iudaica ita concinnatus eſt, vt Iudaica potius ſonet quam noſtra, vt inde nos facile reuincere poſsit Iudæus ſi nouis interpretationibus, quod Deus non ſinet, authoritas & pōdus acceſſerit.

Ex Pſalmo ſeptuageſimo primo verè oſtenduntur quæ dicta ſunt de nouis tranſlationibus quibuſdam, non enim de omnibus dico quod noſtra ſubuertant prorſus, Hæreſes contra & Iudaiſmum cōſtabiliant, & in gradum reponant in quibuſdam earum locis, & de collatione commentariorum D. Hieronymi in Pſalmos, & Pſalterij. Cap. XXIX.

QVod veteres hunc Pſalmum. 71. Deus iudicium tuū Regi da coniungunt cū Pſal. 109. Dixit Dominus Domino meo, quod in vtroq; Chriſti diuinitas reueletur planè & apertè, viſum eſt ex hoc quoque Pſalmo Iudaicas fraudes commonſtrare, & verba inſidioſa quorūdam qui profitentur nouis tranſlationibus Hæreſes, & Iudaica iugulari, noſtra defendi, ita vt Hæretici, noſtris rebus nullum faceſſere negotiū poſsint, cum res ipſa contraria indicet, quod nouis tranſlationibus in quibuſdā earū locis noſtra prorſus ruant ſubruantur, Hęreſes cōſtabiliātur, & Iudaiſmus & vt hoc appareat, veterū ſententias de hoc Pſalmo paucis accipe. Primum omniū HIERONY. ad Ruffinum de Iudicio Solomonis. Nulla dubitatio eſt, inquir, quod Pſalmus. 71. qui titulo Solomonis inſcribitur, Solomoni mortuo non conueniat, ſed Chriſti cōueniat maieſtati, neq; quidquam amplius addit D. HIERO. quod res ſit tā perſpicua, & plana, vt expoſitore nō egeat. Idē tñ HIERO. in cap. 11. Danielis, in illud. Et ſtabat in loco eius deſpectus. In Pſalmo in-

quit.71.quę dicuntur, Solomoni non valent conuenire, nec enim permanſit ille cum Sole, & ante Lunam in generatione & generationem, neque dominatus eſt à mari vſq; ad mare, & flumine vſq; ad terminos orbis terrarũ, neq; omnes gentes ſeruiunt ei, neq; ante Solé permanſit nomen eius, nec benedictæ ſunt in ipſo omnes tribus terræ, neq; omnes gentes magnificauerũt eum. Et AVGV. de vnitate Eccleſiæ libro vno, cap. 8. ſcripſit hunc Pſalmũ de Chriſto eſſe dictum inuictiſsimè contra Iudęos defendi, & nullum Chriſtianum hoc negare, talia enim hoc Pſalmo eſſe dicta, vt dubitari nõ poſſit, quin ad Chriſtũ pertineant, ſi roges quæ nẽpe illa. Et permanebit cũ Sole & ante Lunã, in generatione & generationẽ, & infra. Sit nomen eius benedictum in ſęcula, ante Solem permanet nomen eius, quæ de nullo alio quam de Rege ſempiterno Chriſto Domino dicere poſſes. AMBRO. quoq; in Apologia Dauid idem ait. IVSTI. aduerſus Tryphonem Iudęum planè & apertè hunc Pſalmum de Rege ſempiterno dictũ putat, quod vt probet nihil aliud quam ipſa Pſalmi verba recitat vt fecerat Hieronymus, & Ambroſius, & tam plana putant, vt interpretatione non arbitrentur egere. EVSE. demonſtrationis Euangelicæ lib. 7. demonſtratione. 8. & ipſa verba huius Pſalmi recitare contentus eſt. Permanet cum Sole, & ante Lunam, & infra, Ante Solem permanet nomen eius, quæ verba non conueniunt niſi Chriſto, huius enim, inquit EVSE. regale ſolium permanet cum Sole, hic ante Lunam, & ante mundi conſtitutioné erat. TERTVLLIA. lib. 5. aduerſus Martionem cap. 18. oſtendit hunc Pſalmũ Chriſto Domino ſoli poſſe conuenire, cuius nomen, inquit, æternum, niſi Chriſti? Ante ſolem permanet nomen eius, inquit Propheta. Quæro cùm veteres Iudæis proponerent hęc verba quæ diximus, cum ſole permanet nomen eius, & ante Lunam in generatione & generationem, & orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis donec auferatur Luna. Et infra. Ante ſolem permanet nomen eius, ſit nomen eius benedictum in ſęcula, quibus Chriſti diuinitas planè & apertè etiam cœcis declaratur, quid facerent? quid reſponderent? ſi tacerent, diſcederent multi Iudęorum, & confugerent ad Eccleſias, neceſſe habuere confugere ad fraudes, & hos locos tam planos vitiauere manu, quod aliter elabi non poterant, neque in Synagogis ſuos retinere Iudæos melius multoque melius fuiſſet tranſire ad Chriſtianiſmum, ſi tamen in perfidia ſua perdurare vellent, quo cõfugerent non habeabnt niſi ad fraudes Iudaicas.

Permanebit cũ Sole & ante Lunam in generatione & generationem.
Cap. XXX.

ET pro verſiculo illo. Permanebit cum Sole & ante Lunam in generatione & generationem, poſuere mutato verbo, timebunt te dum Sol & Luna lucebunt in omne æuum, vt ad Deum Patrem hæc verba referantur, non ad Chriſtum Dominum, & vt Chriſto auferretur diuinitas, cum ſanctis Patribus congruunt commentaria D. Hieronymi in Pſalmos, Pſalterium non congruit, vt commentaria magis redoleant D. Hieronymi doctrinam quam Pſalterium, mutato verbo vno & praua interpretatione hunc locum peruertere, vt poſtea dicendum eſt, & quærendum erat, cur Iudæi olim ſanctis Patribus nunquam reſponderint ea quæ noſtris temporibus reſpondent, ſed alia quæ poſtea ſunt commenti, vitiabant ſcripturam, vt eorum poſteri vitiata ſcriptura ſe tuerentur, quod noſtra tempeſtate faciunt.

Deſcendit ſicut pluuia in vellus.
Cap. XXXI.

DEſcendit ſicut pluuia in vellus, quod AMBRO. de Natali Domini ſermone. 13. De aduentu Domini occulto

culto interpretatur, quem ſignificaſſe ait Gedeonis vellus, & quod ita latenter ſaluator deſcenſurus eſſet in Virginem, vt pluuia in vellus deſcendit. Quid enim tam ſilenter, & ſine ſtrepitu fit, quã caſſus pluuiæ in vellus? TERTVLLIA. deſcenſum Dei de cœlo in carnem, placidum & inſenſibilem his verbis deſcriptum ait. Eodem modo interpretatur EVSE. IVSTINVS, & alij omnes, & declaratam diuinitatem Chriſti, his verbis docent: cùm dicat Propheta, deſcendit, Cœlo ſcilicet, & CHRYSOS. in illud Pſalmi. 50. Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi. Multa diuinitus in hunc locum dicit, & infra etiam homelia propria in hunc locum. Iudæi hũc locum & ſequentes omnes peruerſa interpretatione corrumpunt, & Chriſto diuinitatem detrahunt. Aiunt enim Iudęi bene precari Solomoni venienti, vt fauſtus eius ſit aduentus, vt fauſtus & lætus aduentus, eſt pluuiæ in prata deſecta, mutant enim ſcripturam vt eam à Chriſto auertant, & ad Solomonem conuertant.

Orietur in diebus eius iuſtitia, donec auferatur Luna. Cap. XXXII.

ORietur in diebus eius iuſtitia donec auferatur Luna, Quod ad Chriſtum ſolum referri poteſt Iudæi precationẽ fauſtam Solomoni eſſe aiunt, & modo precantis dictum affirmant. Nec iuuat dicere eos vertere futuro tempore, vt noſtri, ſuis enim canunt, & dicunt Hebræos tantum habere modum indicatiui & eo vti pro optatiuo & ſubiũctiuo. VATABL. apertè loquitur & ſi ferantur, alij alijs planius & apertius loquantur.

Adorabunt eum omnes Reges terræ, &c. Cap. XXXIII.

AVguſtinus in oratione contra Iudæos, & Paganos, & Arianos illo verſiculo pugnat. Adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes ſeruient ei, Quod ipſe & omnes veteres, quos citaui negant de alio quopiam dici poſſe, quam de Chriſto Domino, quod nulli alij poſſet conuenire, ipſi mutant tranſlationem & interpretationem, nam pro adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes ſeruient ei, legunt. Adorent eum omnes Reges terræ, omnes gentes ſeruiant ei, vt auertant à Chriſto prophetiam & ad Salomonem conuertant, vt non ſit de Chriſto prophetia ſed ſit precatio fauſta facta Solomoni venienti, & regno eius, vt ſignificat in ſuis commentarijs Vatablus vno verbo. Nam quod alij ex hoc hominum genere in futuro indicatiuo hæc dicunt, idem intellige quod in ſuperiore annotatione dictum eſt, idem etiam intellige in ſequentibus: quod futurum ait valet pro optatiuo. Auguſtinus Epiſtola. 80. ad AEſychium de Chriſto in Solomonis figura prophetatum ait.

Dominabitur à mari vſq; ad mare &c. Cap. XXXIIII.

DOminabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſq; ad terminos orbis terrarum, quæ verba ſoli Chriſto conuenire poſſunt, nulli præterea, vt docet. D. Auguſtinus in hunc Pſalmum, & omnes veteres mutatione vnius temporis eluduntur noſtra omnia, eluduntur & omnes veteres Patres. Non legunt dominabitur, ſed dominetur, imperitet à mari vſque ad mare. Nã & dominabitur aiunt, id eſt dominetur, vt ſit precatio, non prophetia, & bona quędam populi ominatio, qua Regi Solomoni bene precatur. Nam quæ de Regibus Magis, planè & apertè dicta ſunt interpretatione falſa eluduntur. Reges Tharſis & inſulę, &c. precationes fauſtas quæ fiunt Solomoni eſſe aiũt, non prophetias. Aduertis quam facile omnia vitient, omnia noſtra ſubuertant, vt nihil Eccleſiæ contra Iudæos & Hæreticos relinquant?

Sit nomen eius benedictum in ſæcula &c. Cap. XXXV.

PR O,ſit nomen eius benedictum in ſęcula,quod ſoli Chriſto conuenit, & nulli præterea mortalium, legunt ipſi nomen eius perpetuo celebre erit, quod Ariſtoteli & Platoni poſſet congruere, non ſolum Solomoni:peruerſa ergo interpretatione, tantum peruertunt prophetiam, nec tantum impune auferunt, ſed etiam ex Eccleſia inſignes referunt triumphos.

Ante ſolem permanet nomen eius &c. Cap. XXXVI.

ANte ſolem permanent nomen eius, quod Chriſto ſoli conuenit, legunt, dum Sol luxerit, propagabitur nomen eius,mutata vna litterula & peruerſa interpretatione vitiata ſcriptura, vt quod de ſolo Chriſto Deo dici poterat, de Romulo etiam dici poſſet, his omnibus ſupradictis Chriſti diuinitas nobis eſt reuelata planè & apertè, quibus vitiatis Chriſto diuinitas aufertur, & ſiccis oculis Chriſto diuinitatē ablatam legunt quidam, quin huiuſmodi ſcripta quidam in oculis ferunt & admirantur & eam omni conatu defendunt.

Benedicentur in eo omnes tribus terræ, &c. Cap. XXXVII.

PR O, benedicentur in eo omnes tribus terræ, vertunt,beatos ſe cenſebunt in eo cunctę gétes, quo eludatur interpretatio Pauli tacite: in ſemine eius benedicentur, &c. idque contra omne ius & æquum. Ergo hæc tot verbis à nobis dicta ſunt, vt qui volet, oculis cernat, & præhendat manibus inſidioſiſsima verba fuiſſe eius qui profeſſus eſt nouis interpretationibus Iudaica & Heretica refutari, ita vt omnibus obturetur os.Contra hoc totum factū repeties noſtra ruunt omnia, nihil reliquum ſit Eccleſiæ in hoc Pſalmo aut alijs quod dicere queas aduerſus Iudæos & Hæreticos. Iudæi & Hæretici qui iacebant victi iam olim,tranſlatione Iudaica excitantur,cō ſtabiliūtur,priſtinas vires recuperant,atque adeo multo maiores: Nā vatablus nos admonet, etiam ſi alij futuro tempore hæc vertant,dominabitur à mari vſq; ad mare, adorabunt eum omnes Reges terræ,pro dominetur,adorent, eſſe poſita,quod Hebraicè,hæc tempora pro modo & tempore precandi ſint polita, nec enim Hebraicè alia ſint tempora optandi, ergo Lxx viri. 300. annis ante Domini aduentum & D.Hiero.errarunt.Iā ſi ATHA.in oratione.2. aduerſus Arianos pro ſe citat illos duos locos, ex hoc Pſalmo. Ante ſolem permanet nomen eius, & ante Lunam in ſęcula ſęculorū, cachinos mouebit,Iudæis & Hæreticis, nihil tale his nouis tranſlationibus legetur,omnes Patres quotquot teſtimonijs huius Pſalmi aduerſus Iudæos & Hæreticos vtuntur, erunt deriſui,contra omne ius & ęquum Eccleſia ſancta quibuſdam hominibus, tacite iam nunc riſum mouet.Si hæ nouæ tranſlationes quædā reciperentur,quod Deus auertet, ſed reprimam me,quod cor mihi dolet, dum hæc tacitus mecum cogito?

Reſponſio ad obiectationem quæ mihi fit, quod D. Hieronymus in Epiſtola ad Principiam Virginem, ſuum citet Pſalterium, & ex Pſalmo.44. oſtenditur nouas quaſdam tranſlationes in quibuſdam earum locis huc ſpectare, vt noſtra omnia ſubuertant, Eccleſiæ ſanctæ arma adimant, omnia Iudaica & Hæretica confirment, & conſtabiliant. Cap. XXXVIII.

IAm reſpondendum eſt cuidam qui ex epiſtola.D.Hieronymi ad Principiam,hoc eſſe Pſalteriū contendit,quod à D.

à D.Hieronymo tranſlatum eſt, ibi, inquiens, à D. Hieronymo citatur hoc Pſalterium tanquam ab ipſo Diuo æditum, quod tu negas, aut à Hieronymo, aut à quopiam ex veteribus eſſe citatum, quaſi vero tranſlationes ad verbum factæ, etiam ſi à diuerſis ſint æditę, non congruāt in quibuſdā, quod in trāſlationibus Homeri & aliorum Póetarum ad verbum factis videre facile eſt. Sed age certum eſt te tuo gladio iugulari, cōferamus quę citat hic Diuus ex Pſalmis in hac Epiſtola ad Principiā virginem cum Pſalterio D.Hieronymi, vt intelligas, ea toto cœlo diſtare, nec mirabile eſſe, vt dixi, ſi in quibuſdam congruant. Mitto illud, Accingere gladio tuo ſuper femur tuum fortiſsimè, aut potētiſsime, vbi in Pſalterio D. Hieronymi pronomen illud, tuum, non eſt, in illo, Propter veritatem & manſuetudinem iuſtitiæ, deducet te mirabiliter dextera tua, quod in Hebraico D. Hieronymus eſſe ait, Pſalterium quod ſub nomine D.Hieronymi circūfertur præfert. Propter verbum veritatis & manſuetudinem iuſtitiæ, & docebit te terribilia dextera tua, & illud quod in eadem Epiſtola eſſe ait in Hebraico. Thronus tuus Deus in ſæculum ſęculi, ſceptrum ęquitatis, &c. In Pſalterio legim⁹, Thronus tuus Deus in ſæculum & in æternū; ſceptrum æquitatis, &c. Et addit Diuus Hieronymus in illo. Propterea vnxit té Deus Deus tuus, ſe vertiſſe. Vnxit te Dee Deus tuus, vt appareret duas perſonas ſic ſignificari, quod etiam Iudæi tranſlatores expreſſere. Pſalterium nihil tale præfert, ſed vnxit te Deus Deus tuus, & infra in Hebraico eſſe ait. Myrrha & ſtacte, & caſia, in cunctis veſtimentis tuis, de domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filiæ Regum in honore tuo, alia diſtinctione, Pſalterium. Myrrha, & ſtacte, & caſia in cunctis veſtimētis tuis de domibus eburneis, quibus lętificauerunt te, & poſtea alio principio. Filiæ Regum in honore tuo. Ergo Epiſtola ad Principiam D.Hieronymi vos & veſtrà iugulat quod tranſlationes ad verbum factæ, etiam ſi à diuerſis æditæ, in multis congruant neceſſe eſt, hóc ſolo diſtant, plærumque, quód alia ab alijs aliter intellecta vertuntur.

Ex hoc eodem Pſalmo monſtratur nouas tranſlationes iugulare Chriſtianiſmum, hæreſes & Iudaiſmum iacentes erigere, contra quam ipſi in librorum ſuorum Prologis teſtantur. Cap. XXXIX.

RES ipſa poſtulat vt quando hoc Pſalmo hi qui tuētur Iudaicas interpretationes oppugnare noſtra conātur, eodem Pſalmo eos reuincamus, & quidem ORIG. contra Celſum lib.6. hunc Pſalmum tam prauè diſtractum ait, per interpretes, vt de Ieſu nihil videatur prædixiſſe, vt appareat etiam à temporibus Origenis ſolitos Iudęos vitiare ſcripturas. En hic Pſalmus quem omnes veteres de his qui tranſeunt ad legem nouam, Euangelicam interpretantur, & de dilecto Filio Dei, & eius diuinitate, de duab⁹ perſonis diuinis Patre & Filio, de Eccleſia ſancta, Iudæi ad Salomonem referūt, & ad eius vxorem filiam Regis Ægypti, vt ſit canticum Amorum, & Encomiū Regis Solomonis, & eius cōiugis. Typum inquiunt eſſe Chriſti Domini, & eius Eccleſię, ſic decipiunt noſtros, quod typicè aiunt de Chriſto declarari, litteraliter nihil prorſus, aut quā pauciſsima, vt fallant, vt non deprehendantur, & poſt eadem ratione Apoſtolos diſcipulos Domini, & Chriſti myſteria crepāt, & ſenſum litteralem ſenſum Iudaicum faciunt, vt ſenſus litteralis in Eccleſia non ſit. Age ergo, quam breuiſſimè potero perſequar Iudaicas fraudes, quibus effectū eſt, vt hic Pſalmus tàm prauè diſtractus ſit, vt ait ORIG. vt de Ieſu Domino nihil prorſus prædixiſſe videatur.

Titulus Pſalmi. 44. explanatur. Cap. XL.

PRimum omnium ORIG. contra Celſum libro primo, Pſalmũ hunc inſcribi ait de dilecto, qui dicitur hoc loco Deus. ATHA. in oratione contra Arianos, in illo ex Deo Deus, refellit Arianos hoc titulo, Canticum pro dilecto, cum ille dilectus dicatur hoc Pſalmo Deus. Et AVGVS. aduerſus Iudæos cap. 4. hoc titulo etiam pro dilecto, quo apertiſsimè Chriſtum oſtẽdi ait, Iudęos vehementer vrget. Quid faciant Phariſæi, ne populus Iudęorum abducatur ab eorum Synagogis? confugiunt ad ſuas fraudes, mutatione duarum litterarum eludunt noſtra, vt pro Iedidia, ideſt, dilecto. Hic eſt filius meus dilectus. ſcribant Iedidot, ideſt, pro amoribus, vt ſit Pſalmus amatorius, neque in ſuis libris tantum hæc audent, ſed per quoſdam alios noſtra corrumpunt, in Hieronymi Cõmentarijs ſcribendum curarũt Iedidot, in plæriſque locis, quanquam in alijs legitur Iedidia, Ita ex cantico dilecti filij Dei factum eſt canticum amatoriũ Solomonis, & eius coniugis, & eluduntur argumenta veterum, quibus Iudæos premebant, & Hęreticos, Iudęi defendũtur & Hæretici, noſtra ſubuertuntur, eripiuntur Eccleſię Arma, quibus Iudæos premebant, negant enim canticum eſſe pro dilecto filio Dei, ſed canticum amatorium Solomonis.

Explanatur altera pars tituli Pſal. 44 Cap. XLI.

IDem AVGVS. eadem oratione Iudæos cap. 3. Et deinceps refellit quoq; Iudæos illa parte huius Pſalmi pro his qui immutãtur, & ATHA. cõtra Arianos, in illud ex Deo Deus, refellit Arianos hac parte tituli pro rebus mutandis ex veteri ſcilicet teſtamento in nouum, & alijs locis. Quid agerent Iudæi cùm interrogabantur à noſtris quęnam hęc eſſet futura rerum mutatio? neq; enim poterant reſpondere, addita vna littera retinent ſuos in ſuis Synagogis, & eludunt noſtra. Olim namque conſonantes tantum ſcribi ſolebant Hebraicè, vt ſecundo huius operis libro monſtrandum eſt; pro ſunim, ideſt, pro mutandis vel ſecundandis, ideſt, pro tranſeũtibus ad ſecundum teſtamentum ſcriptum erat, ſ n m, & legebant ſunim, addidere litterã vnã geminato, ſ. ſcilicet, vt ſcriberent, ſ ſ n m, & legere Soſanim, ideſt, pro lilijs, & floribus amatorijs, nam pro arbitrio lectoris addebãtur vocales, vt nos docet D. Hierunymus, quod poſtea dicẽdum eſt, ita myſterium mutandorum in legem nouam in flores & lilia nuptiarũ eſt commutatum vnius litterulę additione, quod diximus ex veteribus Patribus Iudæos facere ſolitos fuiſſe. At D. Hieronymus illum titulum pro lilijs ad rem noſtram refert, ita eſt, ſed illa rident Iudæi, veterem lectionem non poterant ridere & vetus lectio non eſt amittenda manibus.

De principio Pſalmi, quo defenduntur Iudæi & hæretici nouis interpretationibus. Cap. XLII.

IAm ſequentia, interpretatione praua, vt veterum verbis vtat, vitiant Iudęi, Eructauit cor meum verbum bonũ. GREGO. Nazianzenus de fide, Eructauit cor meum verbum bonum, hoc eſt filium Dei, inquit, de paterno pectore, quem Regem appellat, quia Rex Regũ eſt, & Dominus Dominantium. AMBRO. de fide, lib. 2. cap. 1. refellit Arianos, qui negabant Dei filium eſſe bonũ, hoc verſiculo, Eructauit cor meum verbum bonum. Bonum ergo verbum eſt inquit, de quo ſcriptum eſt. Et verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, & de fide Orthodoxa contra Arianos cap. 2. Propheta ex voce Dei, Eructauit, ait, cor meum verbum bonũ: vides hoc verbum bonum Filium Dei eſſe, inquit AMBRO. non aliunde niſi de paterno

pectore? ORIG. Homelia ſecunda in diuerſos, Propheta, inquit, perſonam Patris introducens, ait, Eructauit cor meũ verbum bonum, ideſt, Genuit Filium; genuit verbum, Iudæi Arianos noſtrorum manibus liberant, ſacros horũ verborum ſenſus alio deflectunt non vt verba Dei Patris accipiunt, quod noſtri aiunt, ſed ipſius Prophetæ, & verbum bonum, bona carmina, in laudem Solomonis, & eius coniugis interpretantur. Et ſic παρεξήγησιν, ideſt, peruerſa interpretatione vt appellabant veteres hũc Pſalmi locum vitiant.

Specie tua & pulchritudine tua &c. Cap. XLIII.

SEd aiunt illud certè. Specie tua & pulchritudine tua intẽde proſperè procede & regna, quod in Horis ſacræ virginis aliarum ſanctarũ, & ſacris myſterijs, quæ illis diebus fiunt in ore eſt vniuerſę Eccleſiæ iam inde vſq; ab ipſis eius initijs Hebraicè nõ eſt, vel ipſo Hieronymo teſte in hac Epiſtola ad Principiam virginem. Nõ negat Hieronymus eſſe, Hebraicè, eſt enim Hebraicè: Specie tua & pulchritudine tuá, intẽde proſpere, procede, & regna, negat eſſe ita diſpũctum, & planum eſt, Iudæos varia diſpũctione, & diſtinctione vti in plæriſque, Lxx viri diſtingunt orationes conueniẽter Chriſti myſterijs, & vtuntur in plæriſque diſtinctione longè diuerſa quam Hebræi, vt nos docet ipſe Diuus, qua de re poſtea dicendum eſt latius. Certè Eccleſiæ ſanctæ precatio lectioni Hebrææ eſt conſentanea, tantum diſtinctione diſtat, & duarum litterarum additione, & vnius verbi mutatione. Sed de hac re poſtea dicendum eſt.

Thronus tuus Deus in ſæculum ſæculi &c. XLIIII.

ILlud, thronus tuus Deus in ſæculum ſæculi, quod D. Paulus ad Hebræos cap. 1. de Filio Dei interpretatur, Iudæus ille adductus in anguſtum locũ ab Origene dicebat factam Apoſtrophom ad Deum hoc loco eſſe, quod regnum Dei eſſet ſempiternũ, quaſi verò illic ſermo de Deo eſſe poſsit, ſed de ſolo filio Dei, alij Solomonem aiũt appellari hic Deũ vt Prophetas faciant tam impios quam idololatras, qui ſuos Imperatores Deos nominabant. Nanque erit ille mihi ſemper Deus. Neceſſe autem eſt non ſolum ex authoritate Pauli hæc ad Filium Dei referre, ſed etiam ex ipſa conſequentia rerum, nam cùm de dilecto hic ſermo ſit, & ad dilectum verba Patris fiant, cũ ſequatur thronus tuus Deus in æternũ dilectus hic, Deus in ęternũ dicatur neceſſe eſt, ſed ſatis nobis eſſe deberet D. Pauli authoritas, & cui Pauli authoritas ſatis non eſt, Chriſtianus non eſt. Sequitur. Vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis. AVG. contra Maximinũ Arianum libro primo hoc verſiculo eum refellit, & probat duas perſonas diuinas eſſe, & rurſum libro tertio, contra eundem, eodem verſiculo docet duas diuinas eſſe perſonas Patrem vngentem; & filium vnctum. AMBRO. de fide libro primo ca. 2. Habes, inquit, in Pſalmo. 44 Deum Patrem & Deum filium declaratũ, Ait enim. Vnxit te Deus Deus tuus, Deus eſt qui vnxit, & Deus eſt qui ſecũdum carnem vngitur Dei filius. HILA. de Trinitate libro. 4. hunc locum fuſiſſimè & diuinitus explanat de Deo Patre vngẽte, & de Deo filio vncto, & de Trinitate libro. 11. Vngitur, inquiens, Deus à Deo ſuo prę conſortibus ſuis ſecundũ humanitatem. ORIG. contra Celſum libro primo. Deus vnxit, inquit, & Deus vngitur ſecũdum naturam humanam. ATHA. de vnito nomine ſanctiſsimæ Trinitatis. Vnxit te Deus Deus, inquit, Ecce Deum & Deum non tamen pluraliter Deos inuenies dictos, & in Oratione. 2. contra Arianos mirabiliter eos refellit hoc loco. Thronus tuus Deus, & illo, Vnxit te Deus Deus tuus. IRE. lib. 3. cap. 6. hoc verſiculo duas perſonas

diuinas probat, idq; ſatis fuſè, & TERTVL. libro aduerſus Praxeam capit. 9. vtitur his verſiculis, vt Praxeam refellat, & duas perſonas diuinas probet. Additque poſtremò. Hęc aut nega ſcripta, aut quis es tu, vt non putes accipienda quemadmodum ſcripta ſunt? Diuus HIERO. in Epiſtola ad Principiam, mutuatus ex Euſebio Aquilam Iudæum vertiſſe ait caſu vocandi illud. Thronus tuus Dee, ſeu, vnxit te Dee Deus tuus, & ſe quoque ita vertiſſe, vt appareret duas perſonas diuinas hic declarari. Chryſoſtomus, THEOPHY. Oecumenius in Epiſtolam ad Hebræos, & alij omnes veteres ita hunc locum interpretantur, Iudæi hos veteres, & reliquos omnes, qui ita interpretantur eludunt cum hæc interpretantur de Solomone contra D. Paulum, ſed ita ſe defendunt, vt dicant typice de Chriſto, ſic enim verba dant noſtris. Alius vt pro Arianis & Iudæis cauſam diceret ita vertit. Vnxit te Deus tuus, vt dirimeret hanc litem, & ad Solomonem referret contra Diuum Paulũ qui reddidit. Vnxit te Deus Deus tuus, contra omnes veteres, contra D. Hieronymum, qui vt magis plane hunc locum transferret, vertit, Vnxit te Dee Deus tuus, contra lectionẽ Hebræã quæ præfert, Vnxit te Deus Deus tuus, vel, vnxit te Dee Deus tuus, vt vertit Hiero. vt appareat, nouas quaſdam non omnes dico ſed quaſdã tranſlationes, Chriſto Domino diuinitatem auferre, veterum Patrum ſcripturę interpretationes ſubuertere prorſus, & ſcripta omnia ſanctorum aduerſus Iudęos & hæreticos ędita, refutare, neque id ſolum, ſed Apoſtolica & Euangelica ſcripta floccifacere, & veluti pedibus proterere, & tamẽ audent profiteri nouis ſuis interpretationibus, noſtra conſtabiliri. Si ad Synagogę alumnos verba fierent, & ad hæreticos, veriſsima dicerent; nanque hæretica & Iudaica nouis his interpretationibus quibuſdam conſtabiliuntur.

Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, &c. XLV.

AVdi filia & vide, & inclina aurem tuã, diuinitus interpretatur HIERO. de Chriſto, & Eccleſia, & docet nos Dei Patris eſſe verba ad Eccleſiam, & vrget interrogatione Iudæos. Quænam eſt, inquiens, hæc quæ à Deo filia vocatur? non Synagoga, non enim iuberetur relinquere Populum ſuum, neque domum Patris ſui &c. Non enim tempeſtate D. Hieronymi Iudæi erant comenti hic agi de amoribus Solomonis & filiæ Pharaonis, aut nullius artis eſſe putauit refellere ſtulta, quod inquit Quintilianus, nam & AVG. de ciuitate Dei. Quis, inquit, tam demẽs, vt de vnius Mulierculæ amoribus in hoc Pſalmo agi putet? Hieronymus ergo verba Dei Patris eſſe putat ad Eccleſiam, qui ei dicat. Indico tibi quod Deus tuus ſit, & debeas adorare eum, & admonet Lxx viros non dixiſſe, adorabis eum, ſed adorabunt eum, vt ſit ſenſus. Iſte qui te amaturus eſt Deus eſt, & adorandus ab omnibus, & cætera quę in hanc ſententiam adiecit. Illud ſummopere notãdum eſt Diuum Auguſtinum contra Fauſtum Manichæum libro. 15. in fine de Eccleſia hæc interpretari, & alia diſtinctione hæc legere, primo docet, hæc promiſſa à Deo Eccleſię data, & eſſe completa, quaſi ab euentu probet hanc Prophetiam de promiſsis eſſe quæ Eccleſiæ ſunt data. Non credat, inquiens, huic Propheticę promiſsioni virgo caſta Eccleſia ſcilicet, ſi iam hoc tempore non tenet, quod ei per hanc Prophetiam promiſſum eſt. Et alia diſtinctione legit ſic, Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populum tuũ, & domum patris tui, quia concupiuit Rex ſpeciem tuam, quia ipſe eſt Deus tuus, & hic apponit Auguſtinus diſtinctionem, & nouo initio ſubiungit, & adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus, hic appoſita etiam diſtinctione,

rurſum nouo principio, Vultum tuum deprecabuntur omnes diuites Plebis. Eadem diſtinctione legit Auguſtinus de ciuit. Dei libro.17.cap.16.quę diſtinctio apertiorem habet ſenſum de Eccleſia Dei, & de Chriſti diuinitate, & de congregatione gentium in Dei Eccleſiam; primum illud, Audi filia & vide, & obliuiſcere Populum tuum, & domũ patris tui, Idola ſcilicet & ſimulachra, & populum gẽtiũ, Ex talibus enim, inquit Chryſoſtomus de Pœnitentia Homelia.41.ferè eſt congregata Eccleſia, quia concupiſcet Rex ſpeciem tuam, quia ipſe eſt Dominus & Deus tuus. En his verbis deſcripta eſt Eccleſia ex gentibus & Chriſti diuinitas, vt interpretatus eſt etiam D. HIERO. vt ſupra dictum eſt, & illo verbo, adorabunt, ſed planius fit hac diſtinctione D. AVG. & adorabunt eum Filiæ Tyri in muneribus, & filiæ non ad fœminas ſolum referri poteſt, vnde mares etiam intelliguntur, ſed ad colonias multas quas Tyrus inſula olim opulentiſsima deduxerat, Tyrij Idolatræ erant, & ex parte totum ſignificari planũ eſt, quaſi dicat gentium populos Chriſtum Deum adoraturos, & poſtea, vultũ tuũ deprecabũtur omnes diuites Plebis; deprecabuntur omnes Eccleſiam, & Eccleſię ſacerdotes vt impetrent à Deo, quibus opus eſt diuitibus plebis. Cyprianus lib.2.aduerſus Iudęos, cap.27. ſic citat hunc verſiculum. Quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus, Iudæus, vt hęc quę dicunt veteres Patres eludat omnia, reſecat illam vocem, Deus, ne Chriſtus dicatur Deus, & diſtinctionem mutat, ne dicatur, Adorabunt eum filię Tyri, ſed ſat eſt plurali numero dicere, Adorabũt eum omnes, ſcilicet, vt interpretatur Diuus Hieronymus, Iudæi verbum plurale mutant in verbum ſingulare, Adorabis, vt ad adorationẽ quæ fit homini referri poſsit. Quidã planiorem viam munijt Iudęis, qui non vertit, Adorabis eum, ſed incuruabis te ei. His fraudibus & dolis ad filiam Pharaonis hęc referũt, ad Mulierculam ſcilicet, vt ait Auguſtinus, vt hæc tãta myſteria, & hæ Prophetiæ tantæ ad nihilum recidant. Vides ergo his dolis ſacros huius Pſalmi ſenſus peruerti? & ad nihilum recidere? ad Mulierculæ AEgyptię amores? Prophetias & myſteria Chriſti, & Eccleſię ſanctę & doctrinæ Euangelicæ ex oculis euaneſcere? vt nihil hoc Pſalmo de Chriſto Domino agi videatur? ſed de Muliercula AEgyptia, barbara, Idolatra? Vides Arianos & reliquos hæreticos vinculis quibus à noſtris conſtricti erant, liberatos? Eccleſię ſanctæ adempta arma? ne Iudęos aut hęreticos his amplius vrgere queat? Nam media quæ omiſimus ex hoc Pſalmo, in quibus ſunt per magna myſteria vitiatis, quæ ſupra diximus, facillimum eſt Iudęo quo velit torquere & flectere.

De iniuria, quæ nobis à Correctoribus quibuſdam Calcographorũ facta eſt, & fit, qui noſtram ſcripturam etiam mutarunt in plæriſque locis, vt appareat Iudæos per ſuos & per noſtros in Scripturam ſanctam graſſari, & Iudaizantes ad id omni conatu incumbere, vt Iudaica iacentia erigant, & hæretica, & noſtra ſubuertant. Cap. XLVI.

Hic locus vltimus, de quo diſputaui. Audi filia, & vide, &c. Me admonuit iniuriæ quæ à quouis qui vix primoribus labris Hebræas & Græcas litteras attigerit, fieri ſolet, Apoſtolis & Euangeliſtis quos negant cõcordare cũ lectione Hebræa, nec cum tranſlatione Lxx. Non enim quod D. Hieronymo licuit, cuilibet liceat neceſſe eſt, pręſertim cùm Hieronymus plęrunque alienas, vt in prologomenis oſtẽdimus, nõ ſuas referat ſententias, nam ſi de ſuo citant Apoſtoli, & Euangeliſtę teſtimonia ſcripturę Iudęis eſſent pro deridiculo, quod

ſcriptu-

ſcripturam non citent, ſed ſua commẽta, quę ipſi fingunt dicere ſcripturam, Cùm nihil tale Hebraicè ſit, nec in trãſlatione Lxx. Semper Apoſtoli & Euangeliſtæ citant ſcripturam; aut iuxta Lxx vt docent veteres Patres omnes ferè, quod trecentis ante Domini aduentum annis à 72. Iudæis facta eſſet & probata ab ipſo Iudęorum ſummo ſenatu, & adhibita Iudæorum Synagogis, publico Iudæorum conſilio, authore Ioſepho, vt pari reuerentiã ibi legeretur cũ Hebræa lectione, hanc ferè Apoſtoli citant aliquando ipſam lectionem Hebręam, ſuis verbis transferunt: nec inficior eos citare Prophetas aliquando, non verba Prophetæ, vt nos Platonem & Ariſtotelem vulgo citamus, cùm nec verba Platonis,

Quæ Apoſtolis noſtris & Euangeliſtis fiat iniuria.

aut Ariſtotelis citemus. Hæc igitur iniuria quæ nobis fit à librarijs quibuſdam & Correctoribus Calcographiæ quibuſdam dimanauit, cùm forte huic muneri aliquando Iudæorum aſſeclas quoſdam præponi contigerit. Exemplo ſit hic locus, de quo poſtremo agebamus capite ſuperiore, Audi filia & vide, HIERO. in Epiſtola ad Principiam virginem, ſic vertiſſe hunc locum ait Lxx viros. Audi filia & vide, &c. Et poſtea. Quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus, & adorabunt eũ, quo verbo, Adorabunt numeri pluralis ait, Diuinitatem Chriſti declarari, Significari enim ait, adorandum ab omnibus Chriſtum Dominum, eodem modo Auguſtinus ſed diuerſa diſtinctione, quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus, hic appoſita diſtinctione, vbi Chriſtus Dominus Deus dicitur, & rurſus nouo initio, Adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus, vbi adorãdum Chriſtum Deum à gentibus prædicitur, vt factum eſt. Confer hæc quę docet Hieronymus aut Auguſtinus cum lectione Lxx tam in alijs Biblijs, quam in Complutẽſibus mutata reperies omnia. Nam pro, quoniam ipſe eſt Dominus Deus tuus, reperies expunctam dictionem Deus, vt tolleretur Chriſti diuinitas. Et pro, adorabunt eum, quo verbo Chriſti diuinitatẽ dixerat declarari Hieronymus, cum ab omnibus adorãdum ſignificetur hac Prophetia, leges, adorabis eum. Ita Iudæi, & Iudæorum aſſeclæ ſcripturam vitiant, non ſolum ſuam, ſed etiam noſtram, & per noſtros, vt Chriſtum oppugnent, & vt nobis auferant arma, quibus hæreticos iugulare ſolebamus, nec relinquatur nobis quicquam poſt hac quo Iudæos aut hæreticos reuincere poſſimus; ſimul vitiatur tranſlatio Lxx vt extenuetur authoritas Apoſtolorum & Euangeliſtarum, & ſanctorum Patrum, cum teſtimonia ſcripturæ quæ citant, nec cum æditione Hebræa conſentiant, nec cũ trãſlatione Lxx cũ vitiata lectione Hebræa & cũ trãſlatione Lxx vitiata non cõgruũt cũ legitima & vera, congruunt. Caſtiga tu lectionẽ Hebræam, & æditionem Lxx ex lectione Apoſtolica & Euangelica, & Eccleſiaſtica, & legitimam habebis lectionẽ & veram, contra quam iubet ille alter, vt ex Hebræa lectione, quam caſtigatiſſimam ait, ita vt nec punctum vitiatum ſit, aut apex, noſtra eſſe caſtiganda poſt tot factos à Iudęis dolos, vt oſtẽdimus. Longi operis eſſet perſequi ſingula quę ex tranſlatione Lxx ſeniorum librarij & Correctores Typographiæ immutarint in aliorum tranſlationes: exempla pauca ponamus qui volet multo plura adnotabit. Vertere Lxx, qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis, ſic citat Paulus ad Hebræos cap. 1. Eccleſia vtitur hac tranſlatione Pſalmorum Lxx interpretum, caſtigantur Lxx & caſtigatur D. Paulus ex trãſlatione quæ ſub nomine D. Hieronymi circunfertur. Non enim legitur iam in Pſalmis Eccleſiaſticis miniſtros ſuos flãmam ignis, ſed miniſtros ſuos ignẽ vrentem, quæ ſit huius varietatis cauſa dicendum poſtea eſt. Nunc tantum dico, tantum ius eſſe librarijs & Correctoribus Typographiæ in ſcripturam Eccleſiaſticam, vt extrudant quam velint, introdu-

cant quam libitum eſt, quanquam non improbo hęc, de quibus diximus, quando in Eccleſia recepta ſunt, nego tamen mihi placere, quod omnibus diſpliceat ęquum eſt, vt lectionem aut Lxx aut Apoſtolicam ſuo loco moueat quiſquã, & aliam inducat, quanquam illa non mala ſit; qualis ille locus eſt Pſalmi. 39: Holocauſtum & oblationem noluiſti; corpus autẽ perfeciſti mihi; iuxta tranſlationem Lxx quam ſolam in Pſalmis ſequitur Eccleſia, quamque citat Paulus ad Hebræos. 10. quæ lectio referri non poterat ad Dauidem, aut ad alium quẽpiam, quod Anima rationalis non eſt; antequam ſuo corpore induatur, vt ita dicam, vt anima Dauidis dicere potuerit, Corpus autem aptaſti mihi verbum Patris, quod Caro factum eſt, ab æterno eſt, vt dicere potuerit, Corpus autẽ aptaſti mihi, ad Chriſtum ſolum hæc Prophetia referri poterat, qui filius Dei vnigenitus ab æterno eſt, & dicere potuit ante humanitatem aſſumptam, ſe eſſe, vt in illo, Ante Abraham ego ſum, & ſibi corpus aptatum, vt pateretur pro genere humano. Hoc Iudæi refellere non poterant, neque argumenta quæ texerẽtur ex hoc loco diſſoluere, conſtricti in vinculis, confugiunt ad ſuas fraudes, mutãt dictionem vnam, & pro, Corpus aptaſti mihi, legunt, Aures aptaſti mihi, Alij; Aures perfeciſti mihi, ex alia tranſlatione immutatus eſt hic locus in ſacris cãtionibus, librariorum opera, vt appareat plæraque ex Iudæorum libidine, etiam in trãſlatione Lxx virorum, per noſtros quoſdam mutari, ne quoties, aut Apoſtoli & Euangeliſtæ, aut veteres Patres citant teſtimonia ſcripturæ, quæ ab ædictione Hebræa, aut ab interpretatione Lxx videantur diſcrepare, diſcrepare credas, ſed Hebræam lectionem viciatam Iudaicis fraudibus, de quibus dicendum eſt libris ſequentibus, aut Lxx virorum interpretationem; eorundem dolis per noſtros quoſdam eſſe corruptam in quibuſdam. Sed D. Hieronymus, aiunt, ſæpè teſtatur lectionem Apoſtolicam, & Euangelicam diſcrepare à lectione Hebręa, & à lectione Lxx: ita eſt; ſed non quod Diuo huic licuit; & alijs liceat, æquum eſt, & de D. Hieronymo in Prolegomenis dictum eſt, nec eius tempeſtate tàm latè ſe fuderat hæc peſtis. Sed quidam boni viri, vt illos locos defendant; Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ignem vrẽtem, & aures aptaſti mihi, vetuſta exemplaria citant. En hominum imperitia, ecquę vetuſta exemplaria, æque antiqua ſunt, ac D. Paulus? Et cum D. Paulo, in quo loquitur Chriſtus quidquam eſt cõferendum? Hominum audaciam admirari ſatis non poſſum, diſtulerant rumores ſummis Eccleſiæ magiſtratibus, placuiſſe caſtigari vulgatã; & deligi viros qui id facerent. Hunc deligerent ſi quid rectè factum vellẽt. Certè quod aiunt, Ouem lupo cõmitterẽt. Ouis nanque Eccleſia ſancta dicitur.

De Pſalmo. 86. Fundamenta eius in montibus ſanctis, contra quoſdã Typographiæ correctores. Cap. XLVII.

NOn poſſum prætetire ſilentio illud Pſalmi. 86. Mater Sion dicet homo, ſic enim legit omnis antiquitas, quod Iudęi expunxerant duas litteras. Em, ideſt, mater, putauit D. Hieronymus, vt ipſe refert in ſuis Commentarijs in Pſalmos Lxx viros non vertiſſe mater Sion, quod Hebraicè non eſſet mater, quaſi nõ multa ex lectione Hebręa Iudęi expunxiſſent, vt ſenſus ſacros ſcripturæ alio deflecterẽt, putauit ergo hic Diuus Lxx non vertiſſe μήτηρ mater, ſed μήτι nunquid, recto quidem, & ſano ſenſu, tamẽ ſciri oportebat ſic correxiſſe D. Hieronymum, at Lxx viros reddidiſſe, mater Sion, vt iuxta Canonem Iuſtini, & ipſius D. Hieronymi intelligeremus vocem illã, mater, ex lectione Hebræa, interlitam eſſe Iudaica fraude, quod Pſalmus hic myſteriorum plenus eſt, vt aliò poſſet deflecti, nam fundamenta eius in

monti-

montibus ſanctis. Procopius in cap. 44. Eſaiæ ſic interpretatur, Fundaméta eius, Chriſti ſcilicet, Nam Græcè eſt αὐτοῦ genere maſculino, non αὐτῆς fœminino genere, vt poſsit referri ad Sionem, aut ad Hieruſalem, vt notat etiam AVGVSTI. 2. libro Quæſtionum ſuper Exodum cap. 11. vbi eodem modo quo Procopius videtur interpretari, & in cap. 4. in Ioannem, tractatu. 16. Fundamenta ergo eius, Chriſti, in montibus altis; in Prophetis ſcilicet, & Patriarchis. Diligit Dominus portas Sion, Eccleſię, vt in Epiſtola ad Dardanum docet D. HIERO. & refellit Iudæos, qui ad Sionem & Hieruſalem hoc referũt, quas videmus, inquit, in cineres & fauillas eſſe conuerſas, non dico prudentibus, ſed ne ſtultis quidem hoc perſuaderi poteſt, & hac ratione Hieronymus contentus fuit, & poterat multas alias adijcere, ſed ſtulta refellere nullius artis eſſe putauit. VATA. & Iudæorum aſſeclę Iudæos nihilo ſecius ſequuntur, quidam de Eccleſia dicunt hũc Pſalmum eſſe dictum, ſed Iudaicam interpretationem ſequuntur, vt appareat eos, Eccleſiam dicere Synagogam, quæ ante Domini aduentum erat Eccleſia, ſequentia interpretatur TERTVL. Nam Commentarios in hunc Pſalmum ad manum omnes habent, lib. 4. aduerſus Martioné, cap. 17. Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei, O, Eccleſia ſcilicet, vt ciuitas Dei Eccleſia appelletur. Sic AVGV. HIERO. Procopius reliquis quę ſequũtur ſignificari putat Tertullianus, quod conueniunt ad Dominum, ad Chriſti fidem ſcilicet, à Tyro & ex alijs Regionibus, multitudo etiam trãſmarina, huc ſpectabat Pſalmus, inquit, Ecce Allophyli, & Tyrus, & Populus Aethiopũ, iſti fuerunt illic, & rectè hæc de cõgregatione gentium in Eccleſia interpretatum Tertullianum liquet ex alijs locis Propheticis quos citat, & ex Hebręa lectione, in qua pro, Iſti fuerunt illic, eſt Zeiulad, ſam, quod vertere potes, quilibet ſupple horum, natus eſt illic, ideſt, quilibet horum aqua Baptiſmatis renatus eſt illic, in ciuitate Dei ſcilicet in Eccleſia ſancta. Argumentum huius ſententiæ eſt, quod Lxx viri ita tranſtulerunt οὗτοι ἐγεννήθησαν ἐκεῖ iſti renati ſunt illic, Nam ἐγεννήθησαν per duo νν ſcriptum eſt in exemplaribus caſtigatioribus, ideſt, nati ſunt, vel renati ſunt. Hoc eſt ergo quod queror, non quod annotationem D. Hieronymi obuijs vlnis excipiam*; & toto pectore cõplectamur, ſed quod lectionem veterem ſanctorum, & interpretationem Lxx patiamur tam facile, nobis excuti de manibus; & veteres Patres ludibrio haberi iniurium eſt, cùm ab imperito librario expungitur ex Eccleſiaſtica lectione ea quam citant veteres Patres, quam concinebat Eccleſia ſancta, quaſi verò non maioris authoritatis ſit ſanctorum conſenſus, quam D. Hieronymus. D. Hieronymum veneremur, & cõſenſum omnium ſanctorum reuereamur, ius iſtud mutandi ſcripturam, neque Eccleſię proceres ſibi vnquã vendicarunt, neque ferendum eſt, vt ſi fortè ſit aliquis corrector Typographię qui iudaizet, & eo nomine ſit offenſus Lxx viris, & Doctoribus ſanctis, id ius ſibi vendicet. Si viſum fuerit ita, Eccleſię proceres id ſibi vendicabunt. Pergit ergo Tertullianus, mater Siõ dicet homo, inquit, & Homo factus eſt in illa quoniam Deus homo natus eſt, & ædificauit eam volũtate Patris, vt ſcias ad Deũ conueniſſe gentiles, tunc quia Deus homo natus erat ædificaturus Eccleſiam ex Allophylis etiam, & poſt hæc ſubijcit TERTVL. Prophetias quibus hoc idem ſignificetur, & aduerſus Praxeam cap. 16. hunc verſiculum ita legit: Quoniam Deus homo natus eſt in illa, vbi idem eſſe putat hunc verſiculum cum hoc nomine Emanuel, & cum illo Lucę, vocabitur ſanctum filius Dei, & infra eundem verſiculum repetit, Inuenimus, inquiens, illum Deum & hominem appellatum in Pſalmo, Quoniam Deus homo natus eſt, & fortaſſe hęc erat recepta

pta lectio olim,ſed Iudæi tundendo, & odio eam nobis extorſere è manibus, Nam vt leges apud IVSTI. in Dialogo aduerſus Tryphonem in concertationi bus aduerſus Iudæos, nolebant noſtri vti teſtimonijs ſcripturæ,niſi receptiſsimis apud eos,quod ſi noſtra tempeſtate feciſſent,nihil prorſus eſſet quod aduerſus illos afferre poſſent, ita iam omnia vitiarũt quędam mutatione litterarum ſimilibuſque,plæraque verò praua inter pretatione vitiaſſę. Video ego ſanctos Patres oratorum illa figura frequenter vti quæ conceſsio dicitur,cùm etiam ali quid iniquum fidutiæ noſtræ cauſæ gra tia patimur,cum concedimus aduerſario,quod cõtra ius & ęquum eſt noſtræ cauſæ bonæ fiducia,& ita noſtros maio res multa manifeſta teſtimonia de Chri ſto paſſos ſibi excuti de manibus planũ eſt quod etiam ſine illis ſatis ſuperq; teſtimoniorum ſibi eſſent de Chriſto. Tamen habeo perſuaſiſsimum olim lectũ eſſe hunc verſiculum: Mater Sion dicet Deus homo natus eſt in ea, ideſt, mater Eccleſia dicet: Verbum caro factum eſt in hac ciuitate Dei, vt legit TERTVL. Vnde noſtri maiores interpretãtur homo natus eſt in ea,Filius Dei homo natus eſt in ea.Eodem ſpectat ATHA. de natura humana ſuſcepta contra Apolinarium in fine,nam cùm retuliſſet illud, non nũtius,non legatus,ſed ipſe Dominus ſeruauit nos,& addidit, Dauid quoque mater Sion,inquiet,Homo, & homo natus eſt in ea,& ipſe fundauit eam, qui altiſsimus eſt, & cùm Athanaſius idem ſignificari his verbis putet quod ſignificatum eſt illis, non nuntius, non legatus, fortaſſe legit, vt Tertullianus. Deus homo natus eſt in ea. AVG. de ciuita.Dei,lib.17.cap.16.eodem modo interpretatur,& legit:Mater Sion, &c. Et in cap.4.Ioannis tractatu.16. citat hunc verſiculũ,Mater Sion dicet, & ita interpretatur,ſed ex veteribus nullus eſt qui legat aliter hũc verſiculũ huius Pſalmi. Iniuriũ eſt ergo ridiculos facere omnes veteres Patres,qui lectionẽ falſam citare videantur,& hãc gratiam illis referre, quod nos in ſanctã Eccleſiã induxerũt, cùm veriſsimã lectionem citẽt Lxx virorum, & veriſsimè eã interpretentur. Noſtro tempore Iudaicã interpretationem ſequuntur noui quidam tranſlatores,quã intelliges ex Vatablo; ISYDO. claro in hoc Pſalmo ſanctorum ſequi tur interpretationem & alij recentes ſcriptores.

Quod quædam nouæ ſcripturæ interpre tationes non omnes inquam ſed quædam non tam ſint interpretationes ſcripturæ, quã legis diuinæ mutationes. Cap. XLVIII.

AIunt eaſdem cauſas eſſe noſtris hominibus,vt ſuas texerent trãſlationes quæ fuit D. Hieronymo vt faceret ſuam;Non ſinat hoc Deus D.Hieronymus ſuam tranſlationem ſe feciſſe ait,vt quæ trunca eſſent in tranſlatione Lxx farta tecta redderet, & ea quibus defecta erat reponeret, quæ nunc quiſquam in vulgata D. Hieronymi trunca videt? aut quibus locis eam videt defectam, vt ea farta tecta reddat? Hieronymus ſe vertiſſe ſcripturam ait,ex Hebręa lectione, vt quæ omiſerant Iudæi, aut corruperant, in lucem proferret. AEcquè myſteria Chriſti Dñi omiſſã à D.Hieronymo,aut à Lxx viris monſtrabis?& has nouas interpretationes,eas in lucẽ protuliſſe vides?in quibus vix com paret mẽtio aut Apoſtoli,aut Euãgeliſtę, aut veterum Patrũ? Rabinorũ nominibus ſcatent omnia, & fœtent, alumnis Synagogæ opinor gratiſsima fidelibus Aloes pleniſsima,ſi modo palatum habẽt,vt ait Auguſtinus,quibus mel Chriſti ſapiat, vertiſſe ſe ait Hierony. ſcripturam vt à Iudæis corrupta in lucem proferret, ſi quis Synagogæ ſcribit ſcripturæ interpretationes, cauſabitur fortaſſe Hieronymum R. P. Chriſtianæ columen

men dum interpretaretur ſcripturam in gratiam Chriſtianorum plæraque peruertiſſe & vitiaſſe, & ſe ea velle ſuis Iudæis in lucem proferre. Sed quid dicet de 72 Iudæis, qui 70 interpretes nōminātur, qui trecentis annis ante Domini aduentum in carne vertere ſcripturā, Græcè peruertiſſe dicēt? vt à Chriſto Domino, & Chriſtianis gratiam inirent, at certè non minora, neque minus planè quā D. Hieronymus Chriſti myſteria reſerauere, proferent ne horum tranſlationum nouarum authores quę corruperint aut peruerterint hi noſtræ ſcripturę authores, quando ſe dicunt eiſdem ſe cauſis adductos ad texendas ſuas tranſlationes, quibus Hieronymus adductus eſt ad faciendam ſuam interpretationē? ſi ſcribunt Synagogæ alumnis fortaſſe illis ratio conſtare videatur, ſi fidelibus non video quo ſpectent, niſi eò ſuam rationem referunt, vt noſtra ſubuertant, quod adhuc monſtratum eſt. Nam ſi expectas vt Chriſti myſteria reſerent aliquot quæ noſtra ſcriptura non reſerat fruſtra es. Subuertunt, vt adhuc oſtēdimus, noſtra omnia, nō iuuant, ſed aiūt docere Hieronymum, & Auguſtinum, & omnes veteres tàm Græcos quā latinos, Tranſlationes alias alijs iuuari dum vnū & eundē locum varijs modis explicant, velut varia Paraphraſi illuſtrant, & multę tranſlationes mutuo ſibi lucem afferunt. Ita eſt, fateor, ſi trāſlationes variæ ſint ſcripturæ, quales etiā veterū Iudæorū erāt Aquilę, Symmachi, dum Iudæi non erant tot cómenti fraudes; Sed oſtēdimus vſq; adhuc Iudaicas interpretationes quaſdā inquā, nec enim omnes damno, humi iacentē Iudaiſmū, & hęreſes iacētes ſolo excitare & ęrigere, & in gradum reponere, noſtra omnia ab imo vertere, totā ſcripturā peruertere manu & interpretatiòne, vt dicere ſolebāt veteres; manu, mutatione diſtinctionis pūctorum, quæ pro vocalibus valēt apud Hebręos, varietate vnius, duarūvè litterarū mutatione, & alijs Iudaicis dolis, vt faciāt ſenſum ſcripturę lóge diuerſum. Interpretatione quoq; diximus Iudæos vitiare ſcripturam, & peruertere, interpretatione vero, dum quæ de Chriſto dicūtur aliò deflectūt. Quorum exempla capita antecedentia multa præbebunt vel Iurecōſultum etiā roga in illo quod à nobis ſæpe citari neceſſe eſt quod in illo ſumma noſtrę diſputationis eſt ſita. Ea eſt natura Cauillationis quam Gręci ſophiſma appellauerunt, vt per breuiſſimas mutationes ab euidenter veris ad euidenter falſa diſputatio perducatur. L. ea eſt natura. ff. de regulis Iuris & ibi Decius. Quęro ergo à te huiuſmodi interpretationes dicendæne ſunt interpretationes, an potius legis diuinæ mutationes? cū omnia mutēt in ſenſum lōgè diuerſum, aut cōtrariū, ſiquidē nō interpretantur ſcripturā, ſed in aliū ſenſum omnia mutant, ab euidēter veris ad euidenter falſa ſcripta diuina traducta, eadē ne erūt ſcripta diuina, an longe diuerſa? Nā per breues mutationes omnes de Chriſto Prophetias eſſe mutatas liber ſecundus oſtēdet, atq; adeo totū hoc opus & veteres omnes patres ſic interpretationes Iudaicas refellunt quod falſam efficiāt ſcripturā & Prophetas mendaces, ſi ſcriptura lex Dei dicitur, & mutāt Iudęi ſcripturæ ſenſus, mutāt igitur legē Dei. Verbi cauſa. Pſal. 109. Dñs de ſe ipſo interpretatur de Eccleſia dilatāda per orbē, de miraculis ſanctorū in prædicatione Euangelij, de æternitate Chriſti ante luciferū, de generatione æterna Chriſti, de ſacerdotio Chriſti æterno; Iudæi de Dauide, & de exercitu ſpōtaneo, qui illū per mótes eſt ſequutus, de fœlicitate Dauidis à ſuo ortu, & cætera ad hoc exemplū, typice aiūt de Chriſto, Nouimus Iudaicas fraudes, ridēt poſtea typos, literaliter nihil interpretātur de Chriſto, veteres oēs Patres de Chriſto litteraliter interpretātur. Et ita cōtextus ipſe cócinnatur nouis interpretationibus, vt Iudaica poti⁹ ſonet quā nřa. Interpretatiòne huiuſmodi, interpretatio tibi videtur ſcri-

pturę,

pturæ; an in Iudaicas fabulas ſcripturæ mutatio? Certè ſi Chriſto & eius Apoſtolis, & Euangeliſtis, & doctoribus ſanctis fidẽ habemus, ſcripturę interpretationẽ quæ ab illis deſideat in omnibus, vt per capita antecedentia oſtendimus, nõ trãſlationem, ſed legis diuinæ peruerſionem, & mutationẽ nominabimus, & legirupiũ, vt Plautino verbo vtar. Quęro ergo vtrũ tranſlationẽ voces tu eam, vbi omnia ita verſa ſint vt falſo de Chriſto à ſanctis Patribus, atq; adeo ab Apoſtolis & Euangeliſtis atq; ab ipſo Domino citata eſſe videantur, an potius legis diuinæ mutationem? ſiquidẽ legis finis eſt Chriſtus, & vniuerſa lex de Chriſto eſt, ſi ſcriptura à Chriſto eſt auerſa cõtra rationẽ linguę Hebręæ, & aliò deflexa, quod Iudęi primũ aduentũ Chriſti negant, quo tota Oeconomia redẽptionis peracta eſt, eadẽ ne lex erit, quę fraudibus Iudaicis aliò refertur, quã quo illam retulerat legiſlator Chriſtus? & aliud loquitur, quam quod legiſlator loqui voluit? Chriſtus enim veteris teſtamenti aperuit ſenſum, ſi alio ſenſu quam Chriſtus legiſlator eſt interpretatus, qui in ſuis Apoſtolis loquebatur, tranſlator Iudęus interpretetur, & aliò referat, vt ſcriptura non loquatur idem, quod antea per LXX viros, aut per tranſlatores Iudæos Aquilam, Symmachum, & Theodotionem, ſed longè diuerſa, aut contraria, an non legem totam Iudæus mutat? Sed in fine. ſecũdi libri oſtendemus ex Ariſtotele & Platone huiuſmodi trãſlationes, legis potius eſſe mutationes quã tranſlationes.

Refutatio reſponſionis aduerſariorum quam vnam & ſolam reddunt quoties illis obijcitur quod Iudaica interpretatione Chriſti & diſcipulorũ eius in ſcriptura ſancta myſteria ſubuertant. Cap. XLIX.

ILlud ſæpè toto hoc opere repetitum eſt nos à Iudæis appellari idiotas, ſtultos, animalia bruta, & ideo putant ſe nobis facile verba daturos, neque falluntur prorſus, dant enim verba plæriſque noſtrum qui Iudaica plauſibiliter excipiunt, & toto amplectuntur pectore, & hac ratione plus pluſque in dies audent, cum omnia in ſcriptura de Chriſto myſteria ſubuertãt, vt paucis exemplis hoc primo libro commonſtratum eſt, monſtrabiturque fuſè & latè, Deo bene iuuante, tertio & quarto, cùmque aduerſarij ſuis Iudaicis interpretationibus Eccleſiæ ſanctæ omnia, quæ illi erant aduerſus Iudæos & hæreticos extorqueãt arma, Hæreſes & Iudaiſmum ab inferis excitent; & faciant reuiuiſcere, & cùm hæc illis obijciuntur hac vna reſponſione aduerſariorum meorum animos non ſolum ſedant iratos, ſed etiam demulcent cùm dicunt. Typice de Chriſto. Ergo ſenſus Eccleſiaſticus qui eſt apud Apoſtolos & Euãgeliſtas, & ſacros Doctores, ſenſus erit ferè ſpiritalis, litteralis non erit, Iudaicus ſenſus erit litteralis, ſi Deo placet, & Eccleſia ſancta litteralem ſenſum ab impia Synagoga erit emendicatura, excitandaque erit ab inferis illorum hæreſis quæ omnia quæ in Scriptura de Chriſto dicuntur typice & non litteraliter dicta eſſe teſtabatur: Nã ſi noſtrorum quidam nõ omnia typice de Chriſto interpretantur, ſed ferè omnia, fac vt recipiantur, quod Deus auertet, & tunc addent quę reliqua fecerant, ita enim excuſſa ex noſtris manibus vulgata, & in eius locum interpretatione Phariſaica ſuffecta omnia ita ſunt cõcinnata, vt Iudaicus in ipſo contextu ſcripturę, ſenſus promineat magis, & pręluceat quam Catholicus, & Iudaicos ſenſus Chriſti typos eſſe perhibent? qui ad id omni vi incumbunt, vt ait Origenes, vt Chriſtum in ſcriptura quoties inueniunt crucifigant, cum verſant dolos ne appareat Chriſtus in ſcriptura, & in ſcriptura occidunt Chriſtum ſuis fallatijs, & vt ait idem author Origenes; Chriſtum quoties in ſcriptura vidẽt, de-

ludunt falſis expoſitionibus, vt vos nos deluditis quoties in ſcriptura Chriſtum interpretamur, vnus hinc, alter illinc, ne quę id rationis habetis, me non de meo, ſed de ſanctorum Patrum ſententia interpretari ſcripturam, non me facitis ludos, ſed ſanctos Patres. Hæcne quæ Iudaicè explicantur Chriſti poſſunt eſſe typi quem oppugnant acerrime? Non poſſunt de vna & eadē doctrina, vt ait GREGO. Nazianzenus duæ contrarię veræ eſſe ſententiæ, contraria nanq; mutuo ſe tollunt, ait Ariſtoteles, quomodo ergo ſe poſſunt mutuo cōſtabilire, Chriſtum quem Iudæus quibuſcunque poteſt modis impius oppugnat peruertendis locis omnibus qui de illo manifeſtè in ſcriptura loquuntur? ego illū ſupplex adoro, Iudæus Deum negat Chriſtum, ego Deum & hominem Chriſtum confiteor, Iudęus natūm de Maria virgine voce Angelica de cœlo celebratū à Magis adoratum inficiatur, quin & Chriſtū in lege promiſſum noſtrum Chriſtum eſſe pernegāt, & reliqua omnia de Chriſto myſteria, quæ nos confitemur omnia & adoramus ſupplices, eaque lis, vt prodidit Origenes libro ſecundo aduerſus Celſum, & tertiò Propheticis teſtimonijs deciditur, quæ illi in diuerſa torquent, nos ſtamus interpretatione facta à LXX viris trecentis annis ante Domini aduentum & quomodo Iudaica interpretatio typicè Chriſtum ſignificabit, qua adimitur Chriſtus nobis, quaque adimuntur arma quibus pro Chriſto pugnemus? & Iudaica obtruduntur nobis quibus adimuntur Chriſti typi, & tamen ab ipſis Chriſti typi eſſe perhibētur? Extorquetur nobis è manibus lex diuina à Deo lata, vt proximo capite monſtratum eſt, & pro ea obtruditur Phariſaica lex peruerſa & in cōtrarium ſenſum mutata authore diabolo, ſiquidem Athanaſio authore in orationibus aduerſus Arianos peruertendæ ſcripturæ Diabolus eſt author, & hęreſeon inuentor, & lex Diabolo authore peruerſa Chriſti typus eſſe poteſt & figura? Sed de hoc aliàs dicendum eſt latius ex ſententia veterum Patrum, vbi in ſcriptura plurima de Chriſto dicta eſſe typice palàm fiet, ſed plurima quoque litteraliter de Chriſtō eſſe dicta, quę numero comprehendi vix poſſunt erit planiſsimum.

Contra eos qui ſeruata Eccleſiaſtica ſcriptura omnia quæ de Chriſto dicūtur typice & per imagines dicta eſſe contendunt, & contra eos qui quæ literaliter de Chriſto ſunt prædicta extenuantur, per allegorias. Cap. L.

Res eſt confeſſa, prædictiones Propheticas de Chriſto Dn̄o quaſdā litterales eſſe, quaſdam per typos & imagines: TERTVL. tamē in lib. de reſurrectione carnis cap. 14. & 15. Hęreticos refellit qui contendebant omnes prædictiones Propheticas de Chriſto Domino per imagines & typos & figuras fuiſſe præ ſignificatas; & recenſet Prophetias plurimas litterales de Chriſto quæ interprete non egent quęque legiſſe intellexiſſe ſit: & in eodem opere cap. 20. & 21. & deinceps refert alias quæ typicè & allegoricè ſint intelligendæ, nec difficile eſt intellectu conſequi quę ſint litterales de Chriſto Prophetiæ præſertim eas quæ interprete non egent, vt veteres Patres aiebānt; quas legiſſe ſit intellexiſſe, quando Chriſti Domini myſteria littera ipſa ſonat planè & perſpicuè, vnde idem TERTVL. in lib. aduerſus Praxeam cap. 9. ſub finem quædam in ſcriptura dicta allegoricè, quędam dicta litteraliter monſtrat, quæ ſonet ipſa Prophetiæ littera planè & apertè & refellit hæreticum qui quæ litteraliter de Chriſto dicta eſſent perſpicuè interpretabatur allegoricè. Hæc aut nega, inquiens, ſcripta, aut quis es tu vt non putes accipienda quemadmodum ſcripta ſunt? id eſt, ita vt litera ipſa ſonat. AVG. de doctrina Chriſtiana lib. 3. ca. 11. & 12.

præ-

preſcribit Canones quibus agnoſcamus quæ in ſcriptura allegoricè & figuratè ſunt dicta, quævè propriè ſint accipienda, qui omnes huc redeunt denique vt quæ Chriſti myſteria planè ſonant aut Domini præcepta, litteraliter ſint accipienda. Idem AVG. contra Fauſtū Manichæum lib. 12. cap. 7. & 8. Prophetias de Chriſto docet quaſdam per allegoriam dictas, quaſdam verbis apertis & manifeſtis quibus allegoriæ & alia Prophetarum enigmata reſerātur; quod idē repetit eodem lib. cap. 41. & 42. Si quis ergo veteris Teſtamēti Prophetias apertas & manifeſtas de medio ſuſtulerit, eadem opera tollet quoque de medio Prophetias allegoricas & cum Iudæo colluſerit qui typos ridet & allegorias: Nā quæ ſole ipſo ſunt clariora Prophetarū vaticinia, vt ait Athanaſius, Iudæi alio deflectunt per fraudes mille, allegoricè dicta interpretantur, mille adhibent falſitas, & ſic manifeſtas Prophetias de Chriſto Domino ſubuertunt, ſubuertūt eadem opera & figuratas. Sed hæc hæreticorum crimina ſatis ſuperque veteres Patres ſunt inſectati, ita vt in his noſtra opera opus nō ſit, fuiſſe tamen arbitror viros Catholicos qui quædam de Chriſto dicta literaliter, interpretarentur allegoricè, quæ res quantum R.P. Chriſtianę damni det, accipe ex D. HIERO. ait enim in cap. 9. Zachariæ in illud. Exulta ſatis filia Sion. Hoc non eſt extenuādum per allegoriam ſed credendum verè eſſe completum; præcipit ergo D. Hierony. quæ litteraliter dicta ſunt de Chriſto litteraliter interpretari, & nō allegoricè. Nā ſi allegoricè etiā de Chriſto interpreteris extenuas Prophetias de Chriſto vt minus habeāt viriū: Et idē Hiero. in ca. 14. Zachariæ in illud. Framea ſuſcitare. Miror, inquit, quoſdam hanc Prophetiam quam Euangeliſta Matthæus retulit ad Dominum ſaluatorē poſtquā in paſsione eius fugere diſcipuli, & tunc eam dicit eſſe cōpletā, allegoricis interpretationibus velle tenuare, & dū plus cupiunt videri noſſe quam cæteri veritatis regulam non tenere: præſcribit regulam illam veritatis cuius hoc loco fecit mentionē in ca. 1. Malachiæ aduerſus hęreticos & Iudęos in illa verba. Nō eſt mihi volūtas in vobis. Regula, inquiens, ſcripturarū eſt vbi manifeſtiſsima Prophetia de futuris texitur per incerta allegorię nō extenuare quę ſcripta ſunt.

Quod olim infideles & Iudæi & hæretici ad id incubuere, vt ſcripturam nobis flammis abſumerent, & quod perficere non potuerunt, nunc hac arte Iudæi conentur efficere. Cap. LI.

NOta res eſt, fideles olim per ſęuiſſima martyrij cruciamēta fuiſſe tractos, vt ſcripturam ſanctam quā abditā & abſtruſam locis occultiſsimis ſeruarent, perſecutoribus Eccleſiæ proderent, vt flammis abſumeretur, ne Eccleſijs vlla eſſet ſcriptura, quibus ad fidem conuertebatur Orbis, & maiora quam quæ quiſquam explicare dicēdo poſſet cruciamenta pertuliſſe, ne infidelibus ſcripturas proderent, vritur noſtris tēporibus à Iudęis falſis interpretationibus ſcriptura, & æquo animo id ferimus? neq; id ſolum, ſed plerique noſtrorum illis fauent, & opitulantur? Nam AVG. Epiſtola. 162. Ille creditur, inquit, Teſtamentum tradidiſſe flammis, qui contra voluntatē litigat teſtatoris. Teſtator porrò tàm veteris teſtamenti quàm noui Chriſtus eſt, & eius diſcipuli ad Chriſtum referunt ſenſa ſacra veteris teſtamenti, Iudæus verò qui teſtamentum Domini abducit à Chriſto, & aliò refert, Teſtamentum Domini flammis abſumit, & quod olim per vim facere non potuit Iudæus, per inſidias id efficere molitur, & certè flammis abſumere ſcripturam non æque malū eſt, atque legē Dñi mutare in Iudaicas fabulas, vnde non æque mala eſt, quod ait Plato, ignorantia purę negationis, quam ignorantia prauæ diſpoſitionis, quam rerum omniū huma-

narum peſtem eſſe putat vir ſapientiſsimus, quo ſpectat, & illud AVG. in quæſtionibus ex vtroq; teſtaméto mixtim quæſtione 109. Melius eſt apertè non recipere ſcripturas, quam doloſe agere cótra illas, vt ſub nomine pacis paretur bellum, & ſub nomine amicitiæ lateat hoſtis.

Quod ex lectione Rabinorum præſentiſsimum trahitur venenũ. Cap. LII.

QVod olim ſcripſeram aduerſus eos, qui ſonare Hebraica nomina gaudebãt, magis quam Apoſtolica & Euangelica, & Eccleſiaſtica. Ieſaiau. magis quã Eſaiã; Iechezchél, magis quam Ezechiel, Obadias, magis quam Abdias, &c. huius notę plurima viſus eſt mihi quidã nouus ſcriptor mãdaſſe chartis è re maximè futurum ad interpretationem ſcripturæ, & ad cognitionem Hebrçæ linguę, ſi quis his nominibus aſſueſceret, & his libris qui hęc nomina ita ſonarent, vt ſonant Hebræi, quod ſi de ſumma cute arbitreris, non magnopere noxium eſſe videtur, ſin interiora excutias quantum arbitror; ſæuam inferorum Mephitim exhalat. Legeram ego apud Platoné magni referre, quos libros noctes & dies manu verſes, idq; imagine quadã admirabili expreſſum ſi corpore aiebat affecto, ac penè confecto, præ mala valetudine ſalubriora loca petas, & amœna, intra aliquot dies poſt quam ibi verſere, fortaſſe tibi videare, non melius habere, quam cum primum eò perueniſſes, commoratus aliquantulum temporis, dum minimè rebaris, ſentis te reualuiſſe, & vires corporis in dies magis ac magis recuperare, poſtremo ruam tibi valetudinem bonam reſtitutam prorſus vides, contra verò qui corpore vegeto & viribus integris petijſſet loca, quibus peſtilentia ſæuiret, dum ſibi placeret multũ, quod in peſtilenti loco verſatus, vbi in omnes ſcintillaret peſtilentia, ipſe nullam inde traheret noxam, dum ſecurus eſt; dum nihil timeat mali, implicatum ſe ſentit peſte & intra exiguum tempus vitam amittit, ad quod exemplum perſuaſum habeo ex Platonis ſententia, qui Iudaicis aſſueuerit ſcriptis, non commoda inde demeſſurum ad cognitionem linguæ Hebrææ, neque ad ſcripturæ interpretationem, ſed præſentiſsimum bibiturum venenum dum ad cognitionem linguæ Rabinorum conuictu frequentiſsimo vtitur, id vt mihi ſit perſuaſiſsimum, facit AMBRO. qui in cap. Lucæ 22. de Petri negatione, inquit. Negat Petrus, non in monte cum Domino, non in templo, non in ſua Domo, ſed in Prætorio Iudæorum, in domo Principis ſacerdorum, ibi negat vbi veritas non eſt, vbi Chriſtus captus, vbi Chriſtus ligatus, quo modo non erraret quem Iudæorum Oſtiaria introduxit; quomodo tu non ægrotabis vbi Iudaica loquens, Euãgelica & Apoſtolica auerſaris & Eccleſiaſtica. Stabat Petrus ad Carbones, mala eſt flamma Iudaica, vrit nó calfacit, malus focus qui quondam etiam ſanctorum mentibus fuliginem erroris aſpergit, iuxta quem etiam Petri interiores oculi caligarunt. Audi quid dicat AMBRO. Iudæorum focos, etiam ſanctorum mentibus aſpergere fuliginem, & tu nouitios ad Iudæorum focos vocas, Petri oculos, ait Ambroſius, caligaſſe in Iudæorum focis, & te nihil paſſurum mali in his focis habes perſuaſum. Et infra AMBRO. Diſce cauere alloquia perfidorum: Petrus inter Iudæos negauit, Solomon contubernio gentili deceptus eſt. Hæc Ambroſius. Origenem ſcribit HIERO. in præfatione in librum nominum Hebraicorum, Eccleſiarum Magiſtrum eſſe poſt Apoſtolos, neminem, niſi imperitum negaturum: Et in Apologia ſecunda aduerſus Ruffinum virum doctiſsimum Euſebium fuiſſe, non Catholicum: tamen in Apologia poſtrema aduerſus eundem Ruffinum, & in Epiſtola ad Minerium,

&

& Alexādrum hos Magiſtros ſuos profitetur, & ſcripturarum doctiſsimos. Vnde tu hos errores credis traxiſſe, niſi è Iudaico conuictu, poſtquam ſe ad Iudæos contulere, vt ab his aliquid addiſcerent, ab his trahere potuit? Nam quod aiunt alij Origenem permiſſum à Domino in Hęreſim cadere, quod cupidus Martyrij, & comprehenſus ab infidelibus non affectus eſt Martyrio: Quod cùm infideles tam eius cupidum viderent, ſed ne pateretur ab Aethiope Chriſtū negaſſe; ridiculum eſt. Quaſi Chriſtus Dominus non maiora condonet, neque minus illud mihi videtur parum veriſimile à fœmina hæretica Origenem hæreticū eſſe factum. Certè quantum ego ex ſcriptis ORIGE. & EVSEB: colligere poſſum vtrumque Iudęorum caſtra hæreticum fecere, Euangelica & Apoſtolica ſcripta ſana tua pectora facient, & Spiritu ſancto plena, Iudaica ea tabo Iudaico inficient. Quid ni? Vnum tibi citabo locum HIERO. in fine Commentariorū in Sophoniā, quo oculis cernas id quod dico eſſe veriſsimum. Hiero. poſtquam diſſeruerat de Chriſti myſterijs, eo cap. adieceratque Iudaicam interpretationē, ſubiecit. Nec miror Synagogam hęc dicere, quę cœca eſt: Chriſtianos miror, qui ſibi videntur eſſe de Eccleſia, ea dicere, quæ ſi vera ſunt; fruſtra credidimus in Chriſtum, & omne noſtrum tollitur ſacramentum, & miſerabiliores ſumus omnibus hominibus, credentes eum veniſſe qui non venit. Hæc Hieronymus. De eo capite, inquies, Hieronymus tantū loquitur. Minimè in vniuerſum hæc dicta ſunt. Nam ſi vt oſtendemus toto hoc opere, Iudæi vniuerſas de Chriſto ſubuertunt Prophetias, vt nos falſis Prophetarum teſtimonijs nitamur fruſtra in Chriſtum videbimur credidiſſe, & videbitur omne noſtrum tolli ſacramentum, & miſerabiliores videbimur cunctis hominibus, tracti per martyria, per labores, falſa perſuaſi religione. Nam nouas quaſdam interpretationes non enim omnes damno ex Rabinis ita cōpilatas, vt nihil habeant Eccleſiaſticum planum eſt, & poſtea commonſtrabimus, cùm ad ſingula deſcenderimus, an vera ſint, namque quę Hieronymus dicit experieris, ſi attentè legeris capita antecedentia, & Pſalmos quos exēpli cauſa poſuimus, quibus reperies Iudæos & noſtros aduerſarios firmiſsima ſcripturæ teſtimonia, quibus Doctores facti ad explicanda myſteria de Chriſto ſtatuū labefactare, ad nihilum redigere fraude Iudaica, vt falſò citata eſſe videātur, idq; immeritiſsimo, veriſsimè enī HIERO: idem illud cap. 33. Ezechielis. Et factū eſt in duodecimo anno: Sub pelle ouium, id eſt Chriſtianorum, lupi celantur Iudaici. Ad hos ſæuiſsimos Iudaicos lupos gregem tui Domini compellas, aut ſpe vana, & illecebris allicias? Quanto ſatius eſſet ſi ad Apoſtolica & Euangelica ſcripta alliceres ad Eccleſiaſtica: Nam horū qui hęc ſcripta legit Spiritus ſancti complet pectora, vt monent omnes veteres, quanto ſatius nomina ſcripturę eo ſonare ſono, quo protulit Chriſtus, quo protulit ſpiritus ſanctus, quo protulere eius Apoſtoli & Euangeliſtę, quam quo impia profert Synagoga? aut ſi Iudæi tantum placent profer ſaltem eo ſono nomina Hebręa, quo protulit IOSEP. Iudęus, & PHILON Iudęus, qui eo tempore ſcripſere ita protulere cum Iudæi, nondum in Hebręa lectione tot dolos erat commenta, vt noſtri Apoſtoli & Euangeliſtę. Grex Domini, cur ad Iudaica paſcua diuertat? paſcatur in Eccleſia paſcuis vberrimis.

Quod Synagoga impia noſtram ſcripturam quaſi vitiatiſsimam rideat, ſuā prædicet caſtigatiſsimam. Cap. LIII.

AD hæc omnia Iudæi confeſſam rem eſſe aiunt noſtram ſcripturā lacus eſſe cœnoſos & lutulentos, fontes ſcripturarum puriſsimos Hebręam eſſe

lectionem, & nos frustra excitare tragœdias de re clara & confessa: etiam inter Ecclesiæ nostræ proceres, qui fatentur nostra esse vitiata, veritatem Hebraicam Hebræam esse lectionem, ad cuius normam exemplaria nostra esse castiganda; tantum abesse, [illegible] licuisse semper, semperque licere, vt ad normam exemplaris eius nostra translata castigentur. Adducunt D. Hieronymum in Præfatione in Esaiam se suam translationem fecisse, ne quibus Iudæi de falsitate nostræ scripturæ nobis insultarent, & ad Sophronium se Psalterium vertisse ex Hebræa lectione, quod queri soleret Sophronius quoties cum Iudæis disputaret, Iudæos ipsos Dauidicos versus Iudæi negent illos in Hebræa lectione sic esse, & in Apologia. 2. & ad Pammachium de optimo interpretandi genere sub finem. Eundem D. Hieronymum scribere solere Iudæos de nobis ridere. Cùm audiunt illud Esaiæ: Beatus qui habet semen in Sion, & domesticos in Hierusalem. Et cùm audiunt illud Amos: Stantia putauerunt hæc, & non fugientia. Et in cap. 37. Ezechielis aiunt scribere Hieronymum Iudæos solitos tollere cachinnos, si quando nos ex scriptura citaremus, & alia id genus multa Iudæi aduersus nos citant, vt ea quæ vsque adhuc dicta sunt refellant, & nostra rideant, Sed D. Hieronymus refert, quæ Iudæi dicant aduersus nos, & quæ faciant. Nam non sat habent Hebræam lectionem vitiasse, nisi illud addant, vt post mille dolos factos in Hebræa lectione nos rideant, & nostra discrepare clament ab Hebræa lectione, quæ veritas Hebraica sit, cum Hebræa lectio vitiata, nõ sit veritas Hebraica, sed Pharisaica perfidia. Alij impudentius audent Iudæorum causam iam olim iacentem erigere, & solo alleuare, & quanta maxima vi possunt fouere, Hebræam lectionem profiteri castigatissimam esse, & asseruatam diligentissimè, Ita vt nec Apex aut littera potuerit mutari. Laudant Iudæorum in seruanda scriptura Sanctimoniam & religionem, nostra culpa & librariorum vitiata esse testantur, In librarios, scilicet, culpam deriuant, vt olim Manichæi cùm nobis vitiatas scripturas obijcerẽt, vt mollius dicerent in librarios culpam transferebant, Hanc doctissimorum virorũ sententiam esse, exceptis quibusdam, qui non iustini opinione ducti aliter sentirent, doctissimos nescio quos citant, nec nominare audent, credo quia pudet, Nõ enim citant Ecclesiasticos, nec in eorum chartis Ecclesiasticis vllus est locus, sed homines in Rabinorum scriptis versatissimos, & Rabinos ipsos cæcos, & duces cæcorum doctissimos nominãt, veritatem Hebraicam testãtur sæpissimè, multa de Massoreth dicunt, numeratas litteras aiunt apud Hebræos, numeratas syllabas, vt ne vna quidem addi, aut detrahi possit, & de sæuo apud Hebræos Anathemate, de quo supra diximus, quo velut fulmine feriuntur, qui quicquam scripturæ addiderit, aut detraxerit.

Quid nostri contradicant, & de lite nostra contestata cũ Iudæis Cap. LIIII.

PRius quam explico quid nostri Iudæis impijs respondeant, quod D. Hieronymus testari videtur non raro Ecclesiasticam lectionem esse vitiatam, quanquam in huius operis Prolegomenis huic parti satis est factum, tamẽ huic parti etiam hoc loco paucis respõdebo. Quoties D. Hieronymus translationem Lxx virorum vitiatam ait de negligẽtia quarundam Ecclesiarum id dicere certũ est, in quibus scriptura parum castigata legebatur. Sciebat enim hic Diuus scripturam Lxx defectam quibusdam partibus & locis plurimis, vt supra dictum est, adulteratam aliorum translationibus locis non paucis, Et etiam huc fortasse hic Diuus spectabat cùm eam corruptam dicebat & vitiatam, tamen exceptis locis illis, quibus trunca erat, sciebat in scriptis Euãgelicis & Apostolicis,

&

& ſanctorum Patrum, quibus tam Græcè quam Latinè, eſt conſignata à temporibus Apoſtolorum, vſq; ad noſtra tẽpora vnam & eandem citari nouerat, & explanari; ita vt nec littera, aut ſyllaba diſcrepet, excepto quod veterum quilibet è Græca lectione ſuis verbis eum reddit Latinè, ita tamen, vt eandem exprimat ſententiam; quanto verior hæc eſt traditio Apoſtolorũ omniũ & ſanctorum Patrum, quam Iudaica, quam hi boni viri laudibus in cœlum ferunt, hęc traditio glorianda & prædicanda non Iudaica: Nam nõ terreat nomen Iudaicum, nouitate vocis Maſſoreth, Hebræa vox, Latinè ſonat traditionem; vt Maſſoreth Hebraicè, & traditio Latinè idem ſit: Hoc intereſt quod tradiones Eccleſię & Apoſtolorum, quę quaſi per manus Pontificum ad noſtra vſque tempora deſcendunt, traditiones nominamus: Synagogæ verò traditio appellatur Maſſoreth, ne Maſſoreth magnum aliquid eſſe putes. Maſſoreth enim nihil aliud quam Iudaica traditio eſt, nihil aliud quam impiæ Synagogæ traditio. Maſſoreth illa quæ rabinos impios iactat authores, hęc traditio authores iactat Chriſtum Dominum, diſcipulos eius Apoſtolos & Euangeliſtas; doctores omnes ſacros; quos ſpiritus Sanctus Eccleſiæ ſuæ dedit, quorum litteris hæc LXX tranſlatio eſt conſignata vna & eadem, vt ne littera aut ſyllaba diſcrepet Græcè, nec ſenſu Latinè quod quilibet è ſacris doctoribus, è Græca lingua in Latinam ſuis verbis eam vertebant, ita vt ſenſu nulla ré differrent. Rogo ego te quicunque hæc legis, Si quis fortè hæc legis, quæ Auguſtior, fœlicior, diuinior Maſſoreth id eſt traditio non dico eſt, ſed dici aut fingi animo poteſt, quam hæc quę Chriſti Domini, & Apoſtolorum, & Euangeliſtarũ, ſanctorum Patrum ſcriptis conſignata eſt, vna & eadem iam inde vſque à temporibus Chriſti vſque ad noſtra tempora, vt toto hoc opere apparebit, vt fatendum ſit Apoſtolos & Euangeliſtas falſitatis prędicatores fuiſſe, ſi falſam ſcripturam Eccleſiæ ſuæ ſanctæ tradidere, hæc enim eſt vna & eadem quam ipſi tradidere, quæ ad noſtra vſque tempora deſcendit ipſiſsima; quod ex ſcriptis omniũ ſanctorum qui ab Apoſtolis vſque ad noſtra tempora ſcriptum aliquid reliquere tenetur; aut fatendum eſt noſtrã ſcripturam ſaltem in ſcriptis ſanctorum eſſe caſtigatiſsimam, veriſsimè que Irenęum lib. 4. cap. 63. ſcripſiſſe doctrinam Apoſtolicam perueniſſe ad nos ſine fictione ſcripturarũ, & ſine falſatione, & dixerat idẽ IRE. lib. 3. c. 24. & 25. ſcripturam eccleſiaſticã trãſlatã non à noſtris ſed à. 72. Iudæis ſuæ tempeſtatis longẽ doctiſsimis, trecentis annis ante Domini aduentum in carne, vt nulla ſuſpitio ſit reliqua. 72. illos Iudæos nobis voluiſſe grauificari, aut vt à nobis gratiam inirent illa ſic fuiſſe interpretatos, vt quo quo te vertas Chriſti panderent myſteria, & poſtea impudentes nominat eos qui alias tranſlationes quærũt; cum hæc LXX interpretatio à. 72. Iudæis, qui lumine Spiritus ſancti fuerint illuſtrati ſit ædita. Illa ergo ſcriptura quam Irenęus ſine falſatione perueniſſe ait ad ſuã tempora à temporibus Apoſtolorum quibus ipſe proximus erat ad nos peruenit per ſcripta ſanctorum Patrum, vt ne ſyllaba quidem differat vna & eadem, vt deprehendet qui perſcrutabitur ſanctorum Patrum ſcripta Græca & Latina, ſi illa ſine falſatione erat, & hæc quæ in ſcriptis ſanctorũ & ſine falſatione erit, & ſi hæc vitiata eſt, & illa quæ à temporibus Chriſti data eſt nobis ab Apoſtolis vitiata erat, & Apoſtoli prædicatores falſitatis fuerint, quod nemo dicet niſi Iudæus impius, aut infidelis & paganus: Noſtra igitur ſcriptura veriſsima eſt, & veriſsimam habet Maſſoreth, quã nemo niſi ex numero Iudæorũ refellit: Nã fidelis, & Philochriſt⁹, vt ait Baſilius, non refellet, opitulabitur potius quanta maxima vi poterit. Claudere hanc diſputationem illo Chryſoſtomi elogio volo

oratione prima aduerſus Iudæos quo ad uerſarios vrget, ſi Iudaiſmū verū putatis eſſe, qua gratia obſtrepitis Eccleſiæ. Quod ſi Chriſtianiſmus verus eſt, ſicuti re vera eſt, in eo manete, & oratione. 5. aduerſus Iudæos ſic alloquitur. Chriſtiani propter hoc vocamur & ſumus, vt Chriſto pareamus, nō vt ad hoſtes Chriſti curramus: Nam veriſsimè Gregorius Nazianzenus ad Nectarium. Si Hæreticis, inquit, vt pijs & orthodoxis ea quæ ſentiunt docere, libereque promulgare permittitur, quis non videt Eccleſię doctrinam condemnari, quod de Iudaicis interpretationibus dicere melius poſsis: Nam ſi Iudęis, vt pijs atque orthodoxis, ea quæ ſentiunt, liberè per noſtros docere & promulgare permittitur, quis non videt, Eccleſiæ doctrinam condemnari? cauſamque ſubijcit Gregorius perinde ac veritate ab illorum partibus ſtante. Nec enim rerum natura fert duas de eadem re contrarias doctrinas veras eſſe. Et Chryſoſtomus in demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus, ſcribit ſacros libros à 72. Iudęis tranſlatos, ab eiſdem aſſeruatos Iudæis inimicis noſtris progenitis à crucifixoribus Chriſti, ſunt enim aſſeruati in Iudęorum Synagogis, vt centies dictum eſt per octingetos, & eo amplius annos vltra tempora Iuſtiniani Imperatoris. Sed dices tu fateris truncā hāc LXX tranſlationem multis locis, & partibus multis, Ita eſt, ſed ea refarta ſunt D. Hieronymi tranſlatione, qua nihil eſt diuinius quæ ſemper in manibus Eccleſiæ fuit, & caſtiſsima aſſeruatur excepto ſi paucula vocul ę librariorum imperitia mutatæ videri poſſunt. Hæc nobis cum Iudæis conteſtata lis eſt, hic cauſæ ſtatus, de hac poſt hac eſt diſceptādum. Sed prius quam ad ſingula deſcendamus, & ad cauſæ probationem duo maxima Iudaizantium fundamēta ſubuertenda ſunt, quibus potiſsimum nituntur.

(?)

Quod poſtulant ſibi dari tanquam rem confeſſam lectionem Hebræam eſſe caſtigatiſsimam, & veriſsimam noſtram paſsim eſſe vitiatam. Cap. LV.

POſtulant ſibi dari tanquam rem cōfeſſam lectionem Hebræam eſſe caſtigatiſsimam, nec in Hebræa lectionę litterulam vllam deeſſe, nec punctum, nec apicem, hos aperire dolos neceſſe eſt. Hæc fraus eſt illa quam ARIST. petitionē in principio nominat lib. 2. Priorum & topicorum. 8. vbi plurimis modis fieri eam docet, primo modo ſi rem quæ venit in cōtrouerſiam petamus nobis dari, vt ſi nata ſit controuerſia: Vtrū anima ſit immortalis, & tu defendas animam immortalem eſſe, ſi is qui contra diſputat petat à te vt concedas animam eſſe mortalem, Quid tu, inquies, me putas lapidem? Defendo ego animam eſſe immortalem, & tu à me poſtulas vt largiar tibi eſſe mortalem? Hæc eſt petitio in principio, cum petitur vt concedatur id quod in controuerſiam vocatur, & quod hoc ſophiſma hoc primo modo non ſolet adhiberi, niſi aduerſum ſtultū & fatuum hominem. Fit ſecundo modo. Si diſputans nominis mutatione fallat, vt in illa eadem controuerſia quam diximus, petit qui contra diſputat ſibi dari omnem actum corporis potentia vitam habentis eſſe mortalem, eſt etiam petitio in principio. I. petitio quæſtionis poſitæ in principio. Eſt enim anima rationalis actus corporis, & ſi largior tibi omnem actum corporis eſſe mortalem, largior etiam rationalem animam eſſe mortalem, quippe actus eſt corporis. Fit etiam petitio à principio cum petimus dari nobis aliquid vnde neceſſario conſequatur id quod vocatur in controuerſiam, vt ſi in eadem quæſtione petat aduerſarius vt des illi animam rationalem deduci de potentia materiæ, ſi tu id dederis, largiaris neceſſe eſt animam rationalem eſſe mortalem, ſi quidem iuxta philoſo-

philoſophica dogmata, Neceſſe eſt, quicquid deducitur de potentia materiæ eſſe mortale. Huiuſmodi petitio in principio, etiam doctos homines fallere ſæpe ſolet, illæ duæ priores, non niſi indoctos & imperitos. Erat ergo quæſtio inter Eccleſiam ſanctam & Synagogam vtrum veritas ſit penes Eccleſiam in his præſertim locis, quos de Chriſto citant Apoſtoli, & Euangeliſtæ, & doctores ſacri, an penes Synagogam? Si aduerſarius peteret vt ei largiremur veritatem propheticarum prædictionum penes Synagogã eſſe, non penes Eccleſiam, palam nos cõtemneret, & vteretur illo primo modo petitionis in principio, cum toto hoc primo libro teſtati ſumus multis fraudibus Iudæos fuiſſe vſos in his locis viciandis, quibus ita à noſtris premerentur, vt elabi aliter non poſſent, quod ſequentibus libris, Deo beneiuuante, planè & apertè monſtraturi ſumus, ridiculum eſſet ſi Iudæi apertè peterent vt daremus eis, vt in his locis quibus lis eſt, Iudæis nobiſcum de illorum veritate, veritatem ſcripturæ eſſe penes Synagogã. Secundo genere petitionis in principio vtitur Synagoga, cum nomen tantum mutat. Quid enim refert vtrum petat dari ſibi veritatem ſcripturę eſſe penes Synagogam, non penes Apoſtolos & Euãgeliſtas, & ſacros doctores, an ſi Iudæus petat ſibi dari Hebræam lectionem eſſe veriſsimam caſtigatiſsimam, vt ne apex, aut littera deſit? ſequitur enim neceſſario Euangelicam & Apoſtolicam, & Eccleſiaſticam quoties inde diſcrepat, eſſe vitiatam, & alieno ſenſu citatam, quod ab initijs Eccleſiæ extorquere à nobis Iudęus conatur, vt quas ipſe vitiarit ſcripturas contra Chriſtum recipiamus, abijciamus manibus noſtræ ſcripturæ veritatem, quæ Chriſti ſemper myſteria ſonat. Reſpondeamus ergo his vti eos ſophiſmate quod dialectici petitionem in principio nominant, & qui non largitur Iudæis veritatem ſcripturæ eſſe penes Synagogam impiam, non penes Eccleſiam ſanctam, nec largiturum veriſsimam ſemper & caſtigatiſsimam lectionem Hebræam eſſe. Sed Hiero. (aiunt) citat veritatem Hebraicam, quid ni? Eſt enim veriſsima lectio Hebræa, quę mirabiliter iuuat ad intellectum ſcripturæ, non tamen ita, vt nec littera, nec apex, nec ſyllaba ſit vitiata, veriſsima enim eſt Hebræa lectio, verior tamen Apoſtolica & Euangelica & eccleſiaſtica, quoties Hebræa lectio vitiata à Iudæis diſcordare ab Apoſtolica lectione videatur. Hoc enim modo quæſtio eſt inter Eccleſiam & Synagogã de veritate ſcripturæ, quoties noſtra lectio Euangelica & Apoſtolica aut eccleſiaſtica ab æditione Hebręa diſcrepent, penes quam veritatem eſſe, dicendum ſit: maledictis, aiunt, deuota eſt manus Iudæorum quæ in ſcriptura mutauerit quicquam, Ne tu in animum inducas Iudæos in lectione Hebręa nullã feciſſe fraudem. His iam reſponderat ORI. contra Celſum lib. 1. & IVSTI. aduerſus Tryponem Iudæum, id ſpectauit ſ. Synagoga impia, cum corrupit ſepulcri cuſtodes, ne dicerent ſurrexiſſe Dominum. Diro feriunt, inquiunt, anathemate eos qui ex Hebræa lectione quicquam mutauerint, nec Iudæorum anathema tale eſt, qualis veſtra excommunicatio. Sanctiores ne putas, impias tu Iudaicas manus, qui Hebræas litteras ſcribunt quam Chriſti Domini & Apoſtolorum, & Euangeliſtarum litteras, vt Iudaicis litteris plus ſit habendum fidei quam Apoſtolicis & Euangelicis litteris, quoties inter ſe diſsident? Nam de his orta contentio eſt, & plus credes tu Iudæo impio quam Euangelio? Multa prætereo quæ hoc loco dici poterant, prætereo & illud, quod comminiſcitur falſo, ius Iudæis eſſe vitę & necis in quenquam, vt lapidibus obruere poſsit eum qui ſe anathemate implicuiſſet, iam tum temporibus Chriſti dixerant: Non licet nobis occidere quenquã quid putas factum poſtquam deletum Iudæorum regnum eſt prorſus? Mitto hæc,

hæc, neceſſe eſt enim Iudæi ſe mendacio tueantur, alioqui quo ſe vertant, cũ tenentur manifeſto? Age tu qui aduerſus veteres Patres omnes, vt ſecundo libro oſtendemus pro Iudæis cauſam dicis. Reſponde? Qui ſunt quos noſtri maiores ſcripturam Hebræam vitiaſſe aiũt, ſi fortè vitiarunt. Nolo enim ante probationem à te confeſsionem extorquere, ſed te rogo ſi qui fortè locos aliquos ex ſcriptura vitiarunt, non neceſſe erat fuiſſe ſcribas & Phariſæos? Certè hos fuiſſe neceſſe erat, qui fraudem in ſcriptura fecerint, ſi conſtiterit in ſcriptura fraudes eſſe factas, & qui ſunt qui ſæuo Anathemate feriunt cœteros qui ſcripturam quam ipſi deſcribunt ſuo modo, mutauerint? An non ijdem ſcribæ & phariſæi? Nam Hebræa lectio, niſi à doctis Hebraicè deſcribi non poteſt, & ſcribis & phariſæis religionis in cœteros ius eſt, eoſq́; libros neceſſe eſt haberi caſtigatiſsimos quos tranſcripſiſſent; aut probarint ſcribæ & phariſæi. Quos dabant igitur ſcribæ & phariſæi deſcriptos & caſtigatos, ſeu vitiatos potius, ſæuo anathemate muniebant, ne quis ex eis quicquam demutaret, itaque vereor ne magis hoc ſit defenſio & propugnatio libris vitiatis ab ſcribis ne quis eos mutet, caſtiget aut corrigat, quam fulmen, ne quis Hebræos Codices vitiet.

De Iudaica Maſſoreth. Cap. LVI.

MAſſoreth vox Hebræa Latinè ſonat traditionem, Synagogæ, ſcilicet impiæ, à verbo namq́ue מסר trado dictum eſt, quod Synagogæ alumnis Iudaica citetur Maſſoreth, id eſt Phariſaica traditio. Ego in ſtudijs ſacris verſatus diutiſsimè traditiones Eccleſiæ à ſanctis Patribus citari ſæpe vidi his qui in ſchola Chriſti erudiuntur, de qua Eccleſię traditione qua Eccleſiaſtica lectio nobis eſt cõmẽdata ſupra multa diximus. Maſſoreth Iudaicè à nullo vnquam vidi citari, vt traditio Iudaica citetur his qui in ſchola Chriſti verſentur: Apage rem indignã, vide quid dicas, aiunt, cõcinnata eſt hæc quam tu phariſaicam Maſſoreth nominas ab Eſdra, Gamaliele, Eleazaro. Ne me magnis terreas nominibus quæſo. Scio concinnatam eſſe à viliſsimis & fœtidiſsimis rabinis, qui iſtis appellabantur nominibus, Non ab Eſdra illo antiquiſsimo, nec à Gamaliele, ſed à fœdiſsimis rabinis quos magna illa nomina Eſdræ, Eleazari, Gamalielis commendent. Varietatem ſcripturæ profert illa Maſſoreth, quæ fuerit ab hinc quadringentis, quingentiſvè ad ſummum annis, nec credas tu Iudæos qui cornicum oculos configunt in ſua Maſſoreth palam ſua furta facturos. Iudæi, vt ait Hieronymus, nos brutos appellant, & animalia, facile putant ſe nobis verba daturos. Aiunt ſe numeratas habere litteras, & ſyllabas, quid ni habeant litteras & ſyllabas numeratas, & verba, & dictiones, & orationes, & verſus, largior hoc ita eſſe, ſed age quis eſt is qui numerat, Nonne idẽ Iudæus, qui fur eſt verborum ſcripturæ, vt ait GREGO. Nazianzenus, & alij Patres, munerabit ille quæ volet, non numerabit verba quæ furto ſuſtulit, nec litteras, nec dictiones, age tu concredito furi ſaccos nummorum aureorum, & credito furi de numero illius monetæ ſibi creditæ poſtquam ille ſuſtulerit furto quæ voluerit, deierabit ille per ſancte ſe habere numeratam illam peccuniam, nec fallet quidem, Numerauerit tamen exceptis his quæ furto ſuſtulerit. Ergo quæ ipſi rabini ſcribunt, & quo ſcribunt modo, munerant poſt factas fraudes, & Anathemate feriunt eos qui ea audeant immutare: caſtigatiſsima illa eſſe prędicant quæ vitiarunt, & cauent ſæuo anathemate, ne quis ea audeat immutare, Ex exẽplaribus antiquioribus. Quantũ pręſtabat dicere Eſdram illum antiquũ trecentis fortaſſe annis ante Lxx viros inflatu ſpiritus Sancti reſtituiſſe quicquid in ſacris litteris erat corroſum, igne

Baby-

Babylonico incenſum, aut alio quouis modo verbis multis, aut verſibus plurimis defectum, quod docet IRE. libro.3. cap.25. vbi tractat de cura Dei qua Eccleſiæ ſuæ ſcripturam ſanctam dedit: & poſtea penè amiſſam incendio, inſpirauit Eſdræ, vt cum ſumma veritate, poſtea à Lxx transferretur. Vnde ſancti Patres, ſi qua præferret tranſlatio Lxx: quę Hebraicè non eſſent, nunquam ſunt auſi ea ex ſcriptura delere, vt ait Auguſtinus, & Origenes, quod ex lectione Hebræa excidere potuerint per tot incédia, quæ poſt crucem Chriſti Iudæos ſunt conſequuta. Idem de Eſdra illo antiquo prodit TERTVL. in libro quem ſcripſit de habitu muliebri cap.3. & BASI. in Epiſtola ad Chilonem, Chryſoſtomus in cap.5. Epiſtolæ ad Hebræos in Morali, & AVGV. de mirabilibus ſcripturæ ſanctæ, cap.33. & CLE. ALE. Stromatheon libris aur rer, & THEO. in Procemio in Pſalmos. Has Eccleſiæ traditiones filijs Eccleſię præſcribi oportebat, quas ab Apoſtolis quaſi per manus accepimus, & à ſanctis Patribus temporibus Chriſti proximis, qui aut à maioribus acceperant aut ex hiſtorijs excerſeprāt quę illis temporibus extabant noſtris non extant, fortaſſe quæres vnde ſciamus hanc Maſſoreth non excedere annum quingenteſimum; facilis eſt reſponſio, inde colliges ſaltem poſt tempora D. Hieronymi factam eſſe Maſſoreth, non ab illo Eſdra antiquiſsimo, cui ſunt inſpiratæ ſcripturæ incenſæ, vt teſtantur ſcriptores veteres quos citaui, Quod varietas lectionis Hebrææ quæ notatur à D. Hieronymo, ex Symmacho, Theodotione, & Aquila in hac Maſſoreth non reperitur excepta vna aut altera. Adde tu quod ſi antiqua hæc eſſet Maſſoreth, eius feciſſet mentionem Hiero. aut aliquis ex veteribus, nec Hieronymus qui omnia Hebræa exemplaria excutiebat, qui varietates omnes Hebrææ lectionis perſcrutabatur, nec veterum quiſquam eius mentionem facit; antiqua igitur non eſt, rabini, aiunt, eius mentionem faciūt; ita eſt, Sed rabinorum nullus quingenteſimum tranſcendit annum. Nam quæ quidam antiquitate quorundam rabinorum comminiſcuntur, falſa ſunt & commentitia.

LIBRI PRIMI CONCLVSIO
De Idiotiſmis.

Concluſio eorum quæ diximus libro primo quod dicta ſint generaliter & vniuerſe.

HActenus toto hoc huius operis libro primo diſceptata lis eſt, quæ inter nos eſt, & quoſdam noſtros homines nouarum tranſlationum amatores, generatim & vniuerſe, vtrum veritas ſcripturæ ſit in lectione Hebræa, an in Eccleſiaſtica, Apoſtolica & Euangelica: quoties vtraque ab altera ita diſcreparet, vt neceſsitas ipſa cogeret dicere, vitium eſſe in lectione Apoſtolica & Euāgelica aut in Hebræa æditione, quod veritas in vtraque eſſe nullo modo poſſet, vt vſq; adhuc eſt cõmonſtratum. Et veritatem eſſe in altera neceſſe eſſet, iam res ipſa eo nos vocare videtur, vt ſigillatim ſingula diſceptemus, nam ſi generaliter diſputare pergamus, multa credibiliter dicere poſſunt aduerſarij quan uis vigilantium potius ſint ſomnia, quam hominum prudentum certæ rationes. Ad ſingula ergo deſcendamus, & aduerſarios manum conſertum voce-

mus:

mus. Res cum re (quod aiunt), cauſa cũ cauſa ratio cum ratione pugnet, totaq; huius contentionis formula intra certos quoſdam diſputationis cancellos cõcludatur, ne huc & illuc aduerſariorum oratio poſsit euagari, & dicere vtraque vera eſſe, Apoſtolica & Euangelica, atque ea etiam quæ à quibuſdam Iudaico ſenſu tranſlata eſſe dicuntur, quanquam eos qui hæc dicerent, iam refutauimus, confutauimuſque illos qui profiterentur conatos quidem Iudæos vitiare ſcripturam Hebræam, deprehenſos tamen à noſtris in furto, impeditos eſſe quominus id facere poſſent, quam hæc non vere dicebant ſed ne credibiliter quidem, planum eſt magna ſcilicet inter noſtros & Iudæos familiaritas ſemper fuit, vt noſtri in Iudæorum conſilia & ſecreta admitterentur, quanuis Iudæos in furto ſemel aut bis eſſe deprehenſos non inficior, hoc enim argumento Iuſtinus aduerſus Iudęos vtitur vt reuincat eos ſcripturam vitiaſſe quod ſemel iterunque noſtri deprehẽderint eos in furto.

Deſcendendum eſſe ad ſingularia ne euagari poſsint aduerſarij ſed cogantur reſpondere ad ſingula.

AGE ergo iam noſtros aduerſarios in rem præſentem deducamus, & in res ſingulas quas cernamus oculis, & digito commonſtremus, ne vltra in eas poſsint excurrere, vt dicere eis poſsimus, aut aias aut neges, & habeant neceſſe fateri quæ ſuis oculis ſubiecta vident, aut ſuam prodere, inſcitiam, ne dicam? an peruicaciam? ſi manifeſtis repugnent & quæ oculis cernunt inficientur. Proponamus igitur in calce huius primi libri capita huius controuerſiæ quó per libros ſequentes omnis diſputatio eſt referenda. Veteres Patres aiunt Iudæos impios Hebræam lectionem vitiaſſe vt obſcurarẽt prophetias de Chriſto aut eas prorſus delerent. Iudęi factũ negant, & Hebræam ſcripturam caſtigatiſsimam eſſe teſtantur, de re hac eſt controuerſandum.

Duobus modis ſcripturam vitiari à Iudæis manu & interpretatione.

AIunt præterea noſtri peruerſa interpretatione Iudęos prophetias de Chriſto Domino à Chriſto auertere & alio conuertere ne ad Chriſtum Dominum videantur pertinere. His igitur duobus noſtri maiores aiunt Iudæos ſacros ſcripturæ ſenſus peruertere aut παρεξηγήσει id eſt falſa & vitiata ſcriptione aut παρεγγραφῇ id eſt peruerſa interpretatione, cũ ſine vlla ſcripturæ fraude falſa interpretatione prophetiæ à Chriſto auertuntur, nec enim Hebraice prophetiæ omnes de Chriſto ſunt à Iudæis vitiatæ ſed plæręq; aliquando etiam cum vitio ſcripturæ vt vtrunque genus fraudum Iudaicarum coniungatur, vt vitietur ſcriptura & in alium ſenſum ſcriptura deflectatur à Chriſto longe diuerſum quod ſine ſcripturæ vitio à Chriſto auerti non poſſet. Hoc genus fraudis noſtrorum oculis denſiſsimas offundit tenebras, dum fallit aduerſarius inquiens typice intelligitur de Chriſto, & noſtri qualibet reſponſione contenti quæ ad Chriſtum ſcripturam referre videatur ſilent, & eſſe quidem plurima in veteri teſtamento & in Pſalmis, quæ litteraliter aliò ſpectent, typice ad Chriſtum referantur, nemo ambigat.

Reprehenduntur Iudæi & qui eos ſequuntur quod quæ citat Chriſtus Dominus & eius Apoſtoli & Euangeliſtæ allegoricè citata dicant & non litteraliter.

OMnia vero, verbi cauſa, quæ à Domino & ab eius Apoſtolis ex Pſalmis citẽtur alio referri & typice ſuæ allegorice eſſe dicta de Chriſto quã mihi praue dictũ eſſe videatur, nequeo ſane pro-

proloqui. Si vnus locus duo ve, decem aut duodecim de Chriſto Domino ab eodem Chriſto, aut ab eius Apoſtolis & Euangeliſtis citarentur quos nobis aduerſantium turba à Chriſto auerteret & alio conuerteret, ſi auferretur autoritas Apoſtolica & Euangelica lectio in paucis & poſtea cauſaretur aliquis typice & allegorice de Chriſto fateri eſſe dicta, nó arbitrarer hoc eſſe ferendũ, omnia vero quæ ex Pſalmis exẽpli cauſa de ſe citat Dominus & quæ eius Apoſtoli & Euãgeliſtę citãt de ipſo Dño velle litteraliter de alio eſſe dicta, typice & allegorice dicta de Chriſto, quantum nefas mihi eſſe videatur exprimere dicendo non poſſum, quid Chriſtus Dominus qui prophetis ipſam dictauit ſcripturam nihil de ſe citat litteraliter? ſpiritus Sanctus qui Apoſtolorum & Euangeliſtarum ore locutus eſt nullas litterales, citat prophetias? Quod ſi in Pſalmis nullę eſſent de Chriſto prophetiæ litterales, aliunde citaſſet, qui illas inſpiraſſet prophetis, an impij iudæi dicere poterunt tam rudes & imperitos fuiſſe Apoſtolos & Euãgeliſtas noſtros vt de Chriſto quem toto orbe prædicarint nihil litteraliter potuerint citare, ſed ſemper quæ aliorſum dicta eſſent à prophetis ad Chriſtum retulerint, tam expertem ſapientiæ fuiſſe ipſum Dominum, qui eſt ipſa ſapientia, & in quo eſt theſaurus ſapientiæ & ſcientiæ vt aliena & de alijs dicta ſibi vendicarit, nec quicquam ex propheticis litteris proprie & litteraliter de ſe dictum potuerit referre? Apage rem abſurdam, nec dignam quam vel auribus exciperemus. Nec quiſquam ſibi perſuadeat me de Pſalmis tantum qui vitiãtur παρεξήγησιν peruerſa interpretatione, hæc dicta velle, ſic vniuerſa ſcriptura hæc dico quæ hac Iudaica fraude peruertitur, ne quiſquam cum ad hos locos ventum ſit, nec quicquam manu vitiatum à Iudæis à me oſtendi deprehenderit, me accuſet quod parum pręſtẽ quod eram pollicitus, quippe profeſſus commonſtraturum eſt me fere locos omnes qui in litteris Apoſtolicis & Euangelicis de Chriſto Domino citarentur, aliqua Iudaica fraude eſſe deprauatos, & cũ in plæriſq; quæ ab Apoſtolis citẽtur & Euangeliſtis nihil vitij ſcripturæ manu Iudaica additum videant, meam fidẽ fortaſſe deſyderent. At ego duas fallatias Iudaicas vitiandæ ſcripturæ ex traditione veterum Patrum eſſe dixeram, alteram quæ manu fit mutatiõne diſtinctionis & pũctorum & litterarum & ſyllabarum, alterá quæ nihil notum facit, ſed peruertit ſacros ſcripturæ ſenſus, quæ longe longeque maius damnum ſcripturæ ſanctæ importat quam vlla alia Iudaica fraus quę ergo tu putas nulla attentata fraude quod nihil vitiatum oſtendimus manu Iudaica, ibi puta eſſe illam fraudẽ quã veteres nominant παρεξήγησιν id eſt peruerſam interpretationem, qua à Chriſto Domino ſcriptura auertitur & ad aniles fabulas conuertitur. Quod quæſo maius vitium dici poteſt, quam ſi ſacri Apoſtoli & Euangeliſtæ horum nefariorum opera ſtulti fiant, & ipſe Dominus, quod dictu eſt nefas, vt quid citent neſciant? cum ſpiritus ſanctus, qui ore Apoſtolorum & Euãgeliſtarum eſt locutus, iuxta illud, non vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus Sanctus qui loquitur in vobis, ſtupidus fiat, vt neſciat quid dicat, aut quid loquatur, typice inquies & allegorice, confitentur omnia de Chriſto eſſe dicta, vt fallant, hoc dicunt, nam poſtea vt diximus ex Auguſtino ridẽt allegorias & magno cachinno, eas proſequuntur.

Obiectant ſuis Iudæi quod Chriſtum ſequuntur ob inanes allegorias & ad hæc reſponſio.

ET Iudæi vt ſis ſciens apud Origenẽ de Iudæis qui Chriſtiani ſunt facti, vehementer queruntur, quod ob inanes allegorias vera Dei lege relicta Chriſtum Dominũ ſint ſecuti, at non ſunt ſe-

cuti

cuti Chriſtum Dominum ob inanes allegorias, ſed ob veras prophetias & maxime manifeſtas & litterales maxime, quibus accedunt allegoricæ prophetiæ etiam quæ non raro ait Auguſtinus ſunt acriores & vehementiores litteralibus, & manifeſtæ magis & emphaticoterę, mitto dicere quod venit Dominus vt promiſerat apud Eſaiam & apud alios prophetas, faciens mirabilia maiora quã fecerat in veteri teſtamento, vt dubitationi de ſe non reliquerit locum ne impius Iudæus dicere poſsit ob inanes allegorias Chriſtũ receptũ à Iudæis, colludunt ergo cũ Iudæis impijs qui illa apud Origenem dicunt omnia citari à Chriſto & eius Apoſtolis & doctoribus ſacris, allegorice dicta eſſe contendunt nõ litteraliter. Et de hac fraude Iudaica quæ παρεξήγησις dicitur id eſt peruerſa ſcripturę interpretatio plus in hac parte dictũ eſſe videri poteſt quam res ipſa poſtulabat, nihil tamen tantum pro indignitate rei dici poteſt quantum par erat, non enim tantum Pſalmos à Chriſto auertit, ſed vniuerſas ſacras pene dixerim litteras peruertit, vt ſtudioſo lectori dum Iudaicas tranſlationes manibus verſat hęc Iudaica fallacia quæ παρεξήγησις dicitur id eſt peruerſa ſcripturæ interpretatio qua litterarum ſanctarum ſacri peruertuntur ſenſus, ſemper ob oculos obuerſetur, quod fallit magis & lectorem præteruolat, & vaſtat vniuerſa, ne tu credas hanc peſtem tantum ſæuire in Pſalmos, vt ab hac ſæua Charybdi fugiendum maximè ſit.

De fraude illa Iudaica quæ praua ſcripturæ interpretatio dicitur.

QVæres fortaſſe quo nam modo aduerſarij noſtri nominent hãc prauam interpretationem ſcripturæ, qua euertunt omnia Chriſti ſacramenta varijs illam nominibus appellant, inter cæteras nomenclaturas idiotiſmos nominant, id eſt puritatem ſermonis Hebræi, formas dicendi Hebraicas, vt perſuadeant parum in ſacris litteris verſatis ſe ſcripturam interpretari iuxta proprietatem ſermonis Hebræis iuxta id quod ſermo Hebræus ſonat, ſed Vulgatum eſt illud Ambroſij, perijſſe Iudæos, dum ſequuntur nuda verborum, dum ſcripturam interpretantur, iuxta id quod prima facie ſonare videatur & vt ad humiles ſenſus trahas ſcripturam & ſic à Chriſto auertas ne altius perſcruteris ſacras litteras, nec Auguſtinum audias qui in ſcriptura ſacra fodiendũ alte eſſe ait donec peruenias ad Chriſtum, certe ſi ad hoc exemplum alias didiceris diſciplinas, nihil prorſus didiceris, vt ſi in diffinitione pũcti, cum dicitur punctum eſt cuius pars non eſt, & in diffinitione lineæ cum dicitur linea eſt longitudo ſine latitudine nihil plus quæſieris quam quod verba ſonent nihil prorſus didiceris, ſi rurſus adieris Ariſtotelem & audieris omnem ſyllogiſmum ex tribus terminis debere conſtare, nec plus quæſieris quam quid voces ſonent, infœlix operam perdes, ad viliora veniamus, ſi ſeruum eſſes nactus tam ſtupidum vt omnia vt dicerentur ſimpliciter acciperet, & ſi diceres, ride bellua, erũperet in cachinnos, ſi vapularet, & diceret quod imperas facio, cur vapulo miſer? rumpereris ira, ſi diceres lachryma ergo, inciperet lachrymare, multo magis, diceres quid agis bellua? quod iubes, diceret, ferri potis eſſet ſeruus ille? minime ſanè, quid ita? nempe quod omnia acciperet vt dicerentur ſimpliciter, ſi diceres cape ſodes ſellam & hic propter me aſside caperet ſellam & ad latus tibi aſsideret, & à te pugnis contuſus diceret miſer quid feci? cur vapulo? quod feci imperata? vile mãcipium ferri non poſſet ſi nuda verborũ quod ait Ambroſius ſequeretur ſemper & ſic perijſſe Iudæos docet doctor ille ſanctus & Origenes Iudæos perijſſe docet quod omnia acciperent litteraliter id eſt, vt ſonat littera, vt vile illud mancipium de quo dicebam. Ergo idiotiſmus

ad

ad morbũ illũ nos reuocat quo Iudæi periere vt id quæramus tãtũ quod Hebræa littera ꝓpꝛie ſonat, nec quicquã pſcrutemur amplius vt litteraliter oĩa accipiam⁹. qđ ait Origenes & vt nuda verborũ ſequamur, quomodo perijſſe Iudęos Ambroſius ait. Atqui Hieremias iuxta Lxx ait. Niſi intellexeritis occulte peribit aĩa veſtra, vt ſi ſeruo illi de quo dicebã dixeris niſi prudẽter heri dicta accipienda curaris excarnificaberis miſer.

Loci vitiati per hos idiotiſmos ex veteri teſtamẽto reſtituti & defenſi per huius operis authorẽ. Quod huiuſmodi idiotiſmis perit omnis expoſitio ſcripturæ à ſanctis Patribus per man⁹ tradita vbi exẽpla ponimus petita ex anthoribus idiotiſmorũ & ea refutamus.

1 IDiotiſmus ergo oĩa ſimpliciter accipiẽda docet iuxta proprietatẽ ſermonis Hebræi aut iuxta intellectũ hominis idiotæ & prudẽtis vt quidã dicere ſolebat. Cõtra Chryſoſtomus & alij patres verba ſcripturæ verba eſſe ſpiritus S. aiũt non ſimpliciter accipienda, quod verba ſpũs S. recõditiſsimos habeãt ſenſus, in ſingulis litteris & ſyllabis nõ ſolũ in ſingulis verbis ingentes habeãt theſauros, ſpecta quæſo quãtũ noſtra ab aduerſariorum diſtẽt chartis. Ergo vt appareat idiotiſmis euerti ſanctorũ Patrũ explanationes aliquot exẽpla ponamus, vt inde de reliquis coniecturã facere poſsis.

2 Illud Geneſeos. c. 19. pluit Dñs à Dño per emphaticã quãdã repetitionẽ dictũ eſſe aiunt qua ſignificetur Dñm è cœlo deieciſſe pluuiã, & docẽt hos idiotiſmos ad ſimilia trãsferẽdos, ergo non ſolũ qđ veteres docent filiũ à patre pluiſſe igneã pluuiã in Sodomitas & quas hoc loco diuinas perſonas declarari hoc idiotiſmo euertitur ſed illud quoq; quod in ore Eccleſię eſt, Abrahã tres vidiſſe & vnũ adoraſſe, emphatica aiunt repetitio eſt qualis eſt illa abijt exceſsit erupit euaſit.

Euertitur & illud Oſee ſaluabo eos in Dño Deo ſuo dictũ de duabus perſonis diuinis, patre, & filio, qđ hoc idiotiſmo docetur nihil aliud eſſe quã locutionẽ emphaticã de vna perſona; deniq; hoc idiotiſmo ſubuertũtur oẽs loci ſcripturę de perſonis diuinis qui ſunt quã plurimi qui de vna perſona diuina emphaticæ locutiones eſſe dicentur.

3 Abacuc. 3. ibi abſcõdita eſt fortitudo eius, dictum de Chriſto Dño in paſsione vbi fortitudo Dñi abſcõdita eſt tantiſper dũ pateretur, cũ dixit hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarũ, de quo loco plura in commẽtarijs in Abacuc diximus, ſic trãsferũt ibi abſcõſio fortitudinis eius, & ſic interpretãtur, fortitudo quæ antea abſcõdita erat ibi reuelata eſt vt auertatur à Chriſto Dño prophetia cũ littera ipſa plane cõtrariũ ſonet, quãque & hoc ad Chrũ Dñm poſsit referri.

4 Iob ca. 5. ingrediere in ſenectute in ſepulchrũ ſicut aſcendit aceruus in aream, ideſt, morieris aiũt morte naturali, magna res quę datur pro præmio viro iuſto quod moriturus ſit morte naturali, moritur & mulus naturali morte cum locus hic ſit de reſurrectione mortuorũ, ſic enim præfert vulgata, ingredieris in abũdantia ſiue in opulẽtia in ſepulchrũ, ſicut aſcendit aceruus in aream, ideſt, ingredieris in ſepulchrũ in abũdãtia bonorũ operũ, ſcilicet, vt tempore iuſti iudicij Dei veluti triticũ ſis quod in areã coaceruatur quãdo paleæ comburentur igni in extinguibili, huc ſpectat D. Hierony. in commẽtarijs Didymus & Seuerus. Aduertendumq; nunquam fere eos citare vulgatam aut Apoſtolicã lectionẽ aut Euãgelicam.

5 Eſaiæ. 45. labor Aegypti & negotiatio eius, ſuper te trãſibũt. i. opes aiunt partæ Aegyptorũ labore, & merces Aethiopũ peruenięt ad te, intelligũt. n. đ Sennacherib qđ reuerſus ex Aegypto & Aethiopia magnis partis ſpolijs parabat euertere Hieruſalẽ, cũ eius exercit⁹ vna nocte ab Angelo interfect⁹ eſt, & Sennacherib relictis ſpolijs, quę ferebat ex Aegyptijs & Aethiopib⁹, ſe fuga ad ſuos proripuit quæ omnia falſa ſunt. Tunc enim Sennacherib bellũ inferebat Aegyptijs & Peluſiũ obſẽdit, & perculſus fama, quæ

diſtulit AEthiopiæ regé magnos parare
exerci⁹, vt fei ret opé AEgyptijs, infecta
re ſe ad ſuos referebat, & obiter magno
cũ exercitu fugiés obſidere parabat Hie
roſolyma, cũ vniuerſus ille exercit⁹ vna
nocte ab Angelo eſt interfectus & fuga
cũ paucis equitibus ſe retulit ad ſuos, fal-
ſa ego hiſtoria de ſpolijs Aegyptiorũ &
Aethiopũ myſteria quæ illo loco ſignifi
cãtur nõ vulgaria euertũtur, quę à nobis
in cõmentarijs in illũ locũ referũtur ex
ſanctorũ ſcriptis. Ita idiotiſmo, ideſt, ſim
plici litteræ ſignificatione adiuta falſa hi
ſtoria magna Dei ſubuertunt ſacraméta.
6 Huic ſimile eſt illud Eſaię.43. dedi pre
tiũ tuũ AEgyptũ.i. cladé aiunt quæ tibi
impédebat à Sennacherib in AEgyptũ
cõuerti etiá falſa hiſtoria, & cóficta & nu
da ſignificatióe litterę quæ Idiotę cuiq;
ſignificata poſſet videri illis verbis ſacra
illius loci ſignificatio euertitur de qua in
cómétarijs in illũ locũ à nobis eſt dictũ
nã Sennacherib nó ductabat exercitũ in
Hieroſolyma, ſed in Aegyptũ, confecto
vero illo bello minabatur ſe deleturũ Iu
dæã & Hieroſolyma, ſed ab Aegypto re
pulſus & metu regis Aethiopũ fugiés cõ
uerſus in Hieroſolyma eſt vbi ab Ange
lo eius exercitus vna nocte eſt interfect⁹.
En idiotiſmo.i. propria & ſimplici litte-
ræ ſignificatione quæ eſſe videri poterat
& falſa hiſtoria, prophetia à Chriſto Do
mino auertitur & ad fabulas conuerti-
tur quæ nuſquã ſunt aut fuerunt.
7 Eodé ſpectat illud Eſaię.27. Nunquid
iuxta plagã percutiétis percuſsi eũ. Nun
quid aũt percuſsi eũ vt Sennacherib &
Pharao eũ percuſſerãt. Poſt homines na
tos nulla natio tanta plaga deleta eſt vt
in Ioel & in Amos & alijs locis multis à
nobis dictũ eſt, quanta plaga poſt crucé
Dñi Iudæorũ populus à Dño eſt percuſ-
ſus, vt idiotiſmo.i. falſa interpretatione
falſa efficiatur prophetia quæ propria &
ſimplex ſignificatio humilis & abiecta
litterę eſſe dicatur. Quin illud ſignificari
potius videtur, nó percuſſos Iudæos poſt
crucé Dñi, plaga tãta, quãta Iudæorũ po
pulus Dñm percuſſerat, cũ regé gloriæ
in crucem ſuſtulit, nó enim pro merito
ſunt pcuſsi, ſed leuiori multo plaga, quã
nis omniũ maxima quæ vnquã fuerunt
aut futura eſt vnquã, percuſſus ſit.
8 Eſaię.28. Nã eſt eis præceptũ poſt præ
ceptũ, lineã poſt lineã, parũ ibi parũ ibi.i.
paulatim aũt ſunt docédi, vt pueri, vt diſ
cãt legere paulatim. Diximus idiotiſmũ
nó vitiare ſcripturã, ſed eã ad ſimplicẽ ſi-
gnificationẽ & nudã verborũ redigere
& cótédere nihil præterea ibi ſignificari,
& ita Chriſti Dñi ſacraméta ſubuertere,
& id ſignificare idiotiſmũ.i. ppriã & ſim
plicẽ & nudã verborũ ſignificationẽ, &
humilẽ & abiectũ. Sciédũ tñ id plærũq;
facere nullo modo poſſe idiotiſmũ niſi
vitiet litterã, interim niſi totã vulgatam
mutet q̃ſe hoc loco fit, vulgata nãq; eſt,
máda remáda, mádaremãda, expecta re
expecta expecta reexpecta; modicũ ibi,
modicũ ibi, d̃ quo loco dictũ à nobis eſt
in cómétarijs in Eſaiã & certe hoc poſtu
lãt quidã iã olim vt veteres trãſlationes
relinquãtur, nouæ afferantur, quod ſi fie
ret chriſtiana R.P. quod Deus nó ſinet,
rueret, retenta.n. eccleſiaſtica ſcriptura
furibus in Eccleſiã nó põt ita patere adi-
tus, quin facile reſtillãtur, quæ res facit vt
ipſis vehementer cor doleat.
9 Iã illud Michæę, ppterea dabit Deus
vſq; ad tẽpus quo parturiés pariet quod
Euſebi⁹ Cæſarieſis Hieronym⁹ & alij ad
partũ ſacræ Virginis referũt, vſq; ad quẽ
duratur⁹ erat populus Iudæorũ in ſuis ſe
dib⁹. Nã poſt illũ qui increduli eſſent Iu
dæorũ vaſtãdi erãt & ſuis ſedib⁹ pellẽdi
qđ factũ eſt, nñ qdã ſinet eos affligi aiũt
nó aliter q̃ affligi ſolet fęmina in puerpe
rio. En quã late pateat fraus illa Iudaica,
cũ peruerſa interptatione à Chro Dño
pphetia auertitur & alio conuertitur, &
quã facile factu eſt, ſi te offirmes vt cõté
das ſcripturæ locũ id tãtũ ſignificare qđ
ex prima facie littera ſcripturæ, tibi ſigni
ficare videatur, & neges ibi vlla Chriſti
myſteria eſſe ſignificata.
10 Oſee.10. putãt Patres vt dictũ à nobis
eſt in cómentarijs in Oſeã ſignificari ad
uentũ Dñi inſtare & iã in proximo eſſe,
& admo-

& admoneri nos vt nos paremus in aduentũ Dñi vt ſpinas vitiorũ euellamus animo, mentẽ excolamus quod vt terra inculta ſentes & dumos creat ita & anima noſtra niſi cœleſti aratro & noſtra cura excolatur vitia germinat & vitiorũ ſentes & huc referunt illud Oſee Arate vobis arationẽ, &c. noſtri quidam nihil plus ſignificari putant, quam cogitate vobis cogitationem.

11 Illud Zachariæ. 14. Erit ſuper frenum equi ſanctũ Dñi, in ore eſt vniuerſæ Eccleſiæ & ſanctorũ patrũ & de clauis crucis Dñi explanatur in triumpho crucis & illud etiã planũ eſt ſignificare equos laſciuientes, ideſt, homines libidinoſos fræno rationis & religionis frænari, multo tamen magis ſacra Euchariſtia ſedari vitiorũ impetus, ſi ſedulo illis aſſueſcas, ſuper frenum ergo equi ſuper rationem hominis libidinoſi & ſuper religionem erit ſanctum dñi ſacramentũ quod frænet libidines. Hunc locũ aliter tranſlatũ citant: & aliter interpretantur diximus enim dolũ Iudaicũ cui nomẽ veteres dare ſolent prauã ſcripturæ interpretationẽ non ſolũ ſacros ſcripturæ ſenſus peruertere, ſed etiã ſcripturã vitiare aut aliter transferre ſcripturã quod peruertere ſenſus ſacros nõ poſſunt niſi vitietur ſcriptura aut aliter transferatur, ſic ergo transferunt, In illa die erit ſuper tintinabula equorũ, ſanctũ domini. Tintinabula aiunt equorũ conſecrabãtur domino, inde enim fiebant lebetes ad coquendũ carnes in domo ſanctuarij. Hoc inde fit quod quidam ex noſtris admirantur Iudæos quod ſolos eos credũt ſapere, Iudæi porro ad ſenſus Iudaicos faciunt tranſlationes quas noſtri quidam aliquãdo per imprudentiã ſequũtur. Cur igitur aiunt id nobis vitio das quod eas ſequimur, quando ab Eccleſia permittũtur circunferri, permittuntur quidem circũferri ea lege tamen vt ſequaris vulgatam & lectionem Apoſtolicam & Euangelicam, queror tamẽ quod relicta vulgata Apoſtolica & Euangelica lectione ſequaris alias trãſlationes quas nõ permittit Eccleſia ſencta vt relicta Vulgata Apoſtolica & Euãgelica ſequaris, nã in omnib⁹ à principio vſq; ad finẽ ponimus exempla quæ autores Idiotiſmorũ ponunt.

12 Quod dixi fraudẽ illã Iudaicã quę dicitur peruerſa ſcripturę interpretatio nõ vitiare Hebræã lectionẽ ſed peruerſe eã interpretari de quibus exẽplorũ ſatis eſt poſitũ, aliquando vero idq; nõ raro hoc genus hominum id facere nõ poſſe niſi orationẽ Hebręã vitient, aut trãſlationẽ prorſus mutent exẽplo tibi eſſe poterit illud. Ex vtero ante Luciferum genui te, vbi quid ſcabra Iudæorũ malignitas facere poterit & in ſuperioribus niſi vitiaſſet ſcripturã in illo tecũ principiũ, de patre qui eſt in filio, & de æterna filij generatione; Ex vtero ante Luciferũ genui te, vitiata ſcriptura fit vt non reperias tecũ principiũ, nec ante Luciferũ nec genui te quibus locis noſtri maiores Hæreticos refellere ſolebant. Ergo ſic transferunt, id eſt, Ex vtero ab aurora fuit tibi ros Natiuitatis tuæ & ſic explanãt id eſt gratię illæ quæ tibi datę ſunt à patre cõtigerunt tibi ab vtero Natiuitatis tuæ, quemadmodũ quotidie ab aurora naſcitur ros, & totũ hunc locũ Pſalmi ab illo principio tecũ principiũ ſic interpretantur vt. R. Abrahã. R. Ieuda. R. Selomoh, de rege Dauide vt leges in dictione rachã in theſauro Pagnini. En quomodo myſteriũ generationis æternæ qua filius à Patre generatur generatione æterna vitio ſcripturæ & praua interpretatione quã idiotiſmũ nominãt de medio tollit.

13 Hieremię. 12. dictũ eſt de populo Iudæorũ, fuit mihi hæreditas mea tanquã leo in ſylua quod iuxta veterũ interpretationẽ Iudæi qui erant Dñi hęreditas ea in Dñm immanitate ſæuiere qua leo in ſylua ſolet ſæuire cũ regẽ glorię in crucẽ ſuſtulere, en hic quoq; locus peruerſa interpretatione alio trahitur, & à Christo Dño auertitur, ita fugio aiunt, vt fugere ſolẽt qui audiũt leonis rugitũ ita cũ duę ſint fraudes Iudaicę quibus ſolet vitiari

ſcriptura altera quę dicitur peruerſa ſcriptio, altera quæ peruerſa ſcripturę interpretatio nominatur, plus plus multo nocet peruerſa ſcripturæ interpretatio quę idiotiſmi nomine inducitur, quę peruio quocunq; ſenſu eoq; facili qui ex verbis ſcripturæ occurrit cuilibet docet peruertere ſenſus ſcripturæ ſacros vt dicebat ille alter ſcripturā ſanctam cuilibet eſſe facilem ſi ita intelligere velit, vt quilibet intelligere poſſet, & eo prætextu ſcriptura à Chriſti myſterijs áuertitur & ad aniles fabulas conuertitur. Nam hæc & alia huius notæ veluti exempli cauſa ponuntur vt ad hoc exemplum deprauentur, cæteraq; vt ſic explanentur vt littera videtur ſonare. Quod ſi ſic interpretarere Ariſtotelem & Platonem, prodires Philoſophus admirabilis & non haberes neceſſe per viginti annos vt fecit Ariſtoteles Platoni operam dare.

De locis Apoſtolicis & Euāgelicis qui his Idiotiſmis euerti videatur nam nos exempla ponimus tantùm quæ autor Idiotiſmorum ponit.

PRius quàm locos aliquot Apoſtolicos & Euangelicos exempli cauſa explico, qui his Idiotiſmis euerti videntur, refellere certū eſt artem qua his Idiotiſmis addunt authoritatē, conſtabilitos aiunt ſpiritus, ſancti, authoritate, Deus meliora. Cum enim in certis quibuſdā coniugationibus Hebræis verba actiua docuiſſent actionē & paſsionē ſignificare, ſubijciunt id docuiſſe ſpiritū ſanctū, qui Pauli ore locutus eſt, in illo Gene. 15. Credidit Abrahā Deo & imputauit iuſtitiā, nunquā enim citat fere vulgatam aut tranſlationē Lxx pro imputauit illi iuſtitiā aiunt D. Paul. ad Roma. 4. interpretatus eſt, imputatū eſt illis ad iuſtitiā ex ſpiritus ſancti, inſpiratione vt Grammaticorū Hebręorū regula ſpiritus ſancti, authoritate ſit conſtabilita, apage malū, hoc eſt, quod aiunt (in lēte vnguētū) vt ſpiritus ſanctos Iudaicas cōſtabiliat nugas, an ſtudioſos omnes chriſtianæ. R. P. tā fatuos putauit vt omnibus ſe verba daturū putaret, quid ergo dicis, an non ſpiritus ſanctus qui Pauli ore eſt locutus poſuit, pro imputauit quod Hebraice eſt imputatū eſt? id ne tu negas? non nego quidē, ſed quis nō Iudaicas nouerit fraudes. Si Iudęus mutat puncta ea vera erit lectio Hebręa & id ſpiritus S. eſt interpretatus. Hebraice paſsiua fuiſſe pūcta olim non actiua vt nunc ſunt: docet D. Pau. docet Lxx viri qui trāſtulere imputatū eſt illi, docet D. Hiero. qui in ſua Vulgata trāſtulit imputatū eſt cum nulla ſit mentio: an ſuo quodā iure id ſibi vendicāt Iudæi, vt ſi quid in ſacris litteris Hebræis ipſi mutarint, ipſa ſit veritas Hebraica, non eſt ipſa veritas Hebraica vt poſtea apparebit: ſed fallacia Iudaica, vnde ſcis aiunt, mutata puncta actiua in paſsiua puncta ex tranſlatione D. Pauli ex interpretatione D. Hiero. & Lxx virorū, iuxta canonē pręſcriptū à D. Hiero. de quo poſtea late dicendū eſt & fuſe ne putet ergo Iudæus quod ipſe puncta mutarit ſe nobis fucum & præſtigias eſſe facturum.

14 Aiunt idem eſſe factū in illo Pſalmi. 50. vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, cū Hebraice verbum ſit actiuū vt iuſtifices D. Paulus verbū actiuū illius certæ coniugationis Hebrææ docuit ſignificare paſsionē vt Hebræorū Grāmaticorum certa ſit regula, certe hi homines quod ait ille alter magno conatu magnas nugas agūt, quid Lxx viri non tranſtulere vt iuſtificeris, qui ſcripturā vetere trecētis annis ante Domini aduentū in carne. Et nobis ſignificauere pūcta paſsiua verbo Hebręo eſſe adſcribenda, cū tranſtulere vt iuſtificeris non iuſtifices quod citat Paulus ad Rom. 3.

15 Eiuſdem generis eſſe putāt illud Eſaię cap. 25. abſorpſit mortem victoria quod D. Paulum aiunt interpretatū id eſt abſorpta eſt mors quod verbū actiuū illius coniugationis paſsionē ſignificat etiam. Si ita eſſet, quæſo cur ipſi non transferūt

abſorpta

abſorpta eſt, ſi hæc & ſuperiora actiue & paſsiue ſignificāt in illa cōiugatione cur libuit magis huic hominū generi actiue trāsferre quā paſsiue? an vt à noſtris diſcreparet; nec ipſe nego verba illius cōiugationis paſsiue ſignificare etiā in voce actiua, ſed nego habuiſſe olim pūcta vocis actiuę verbū ſed paſsiuę vocis pūcta quādo Paulus 1. ad Corinthios cap. 5. paſsiue verbum tranſtulit & D. Hierony. & LXX viri, vt D. Paulus nō fuerit interpres trāſlationis Iudaicę, ſed eccleſiaſticę lectionis aſſertor in Eccleſia nanq; ſanctā ſpiritus S. eſt, nō in impia Synagoga.

16 Eiuſdē etiā rōis eſſe putāt illud Eſaiæ ca. 48. nec etiā aperiet aurē tuā, pro aperta erit auris tua & aperiēt portas tuas pro apertæ erūt portæ tuæ & quia de merce de meretricis collegit id eſt collecta eſt, de quibus idē dicēdū eſt quod dictū eſt de locis ſuperiorib⁹, & ne quiſquā temere dicta putet quę diximus de locis ſuperiorib⁹ hinc colliges nō raro Hebręos alia vocib⁹ Hebręis pūcta adſcribere, alia Apoſtolos & Euāgeliſtas & 70. viros & D. HIE. & nobis nō eſſe ſequēda Hebraica pūcta quoties ab Apoſtolicis & Euāgelicis & eccleſiaſticis pūctis diſcrepāt.

De locis Apoſtolicis & Euangelicis.

17 QVędam prophetiæ mihi ſemper ſunt viſę præter cæteras admirabiles illa, ſcilicet, quàm Iudæi à principio naſcentis Eccleſiæ vſque ad noſtra tempora oppugnāt. Ecce virgo concipiet, negāt enim vertendū, ecce virgo ſed ecce adoleſcētula cōcipiet, quod quidā ex noſtris pene largiuntur Iudęis, quod pro Virgine Hebraice ſit halma quā vocē concedunt adoleſcētulā ſignificare ſed quæ virgo ſit, Iudæi accipient quod dant halma ſignificare adoleſcētulā, bene eſt inquiēt quod poſt mille quingētos annos extorſimus à vobis veritatē verū vt alma connotet virginē vocabūt in controuerſiā & ridebunt. Alterū eſt illud qđ mihi pene dixerim nō minus admirabile ſemper eſt viſum. 18. Dn̄s regnabit à ligno, quo ſignificatū eſt Dn̄m poſt paſsionē reſurrecturū & regnaturum in æternū quippe eſt Deus & homo; ex pūcta vna ſyllaba nobis Iudæi extorquent hunc locū manibus & ijdē noſtri pro Iudæis pugnāt, tanquā pro aris & focis, ita ſemper pro Iudęis bella gerūt ſed de his ſupra dictum eſt.

19 Tertia eſt illa quæ mihi nihil videri pōt admirabili⁹ & d̄ qua poſtremo libro dicēdū eſt ex ore infantiū, & lactētiū perfeciſti laudē de pueris qui in matrū vlnis ferebātur, & qui manibus matrū ducebātur lactētes adhuc qui clara & perfecta voce nō ſecus ac ſi eſſent ętate adulta reſonabant dauidicos verſus quos de Meſsia vates ille cecinerat. O ſana filio Dauid ſpū ſc̄orū linguas & ora mouēte quo miraculo Dn̄s phariſæos repreſsit qui eū obiurgabāt quod ſe pateretur appellari Deū oſtēdit nanq; infantes lactētes in matrū vlnis clamātes ꝑfecta voce, O ſana filio Dauid & citauit puerorum chor⁹ prophetiā qua Chriſt⁹ ver⁹ De⁹ & hō verus deſcriptus erat, ſed de hac prophetia & de ſanctorū interpretatione poſtea vt dixi dicendū eſt latius, eluditur tñ hæc prophetia falſa ſcriptione & praua interpretatione & trāſlatione longe diuerſa, aiunt. n. ex ore paruulorū & lactētiū fundaſti fortitudinē .i. ſtabilē declaraſti gloriā fortitudinis tuę, & eam cōfirmaſti cōtrā inimicos tuos cū ex fœtu cuiuſcūq; animalis Dei fortitudo & ſapiētia magis agnoſcatur quę matres agnoſcāt, & voces & matris vbera lactēt. Eluditur ergo prophetia Domini maxime admirabilis & à Chriſto auertitur per idiotiſmū id eſt per idiotarū interpretationē.

20 Iā illa Eſaiæ ca. 28. Quia in labijs alijs & in lingua altera &c. de dono linguarū dato in die Pētecoſtes ſic trāsferūt quia balbutiētib⁹ labijs in lingua altera loquetur ꝓpheta ad populū iſtū, hoc eſt (aiūt) videbitur illis ꝓpheta lingua loqui balbutiēti ignota & peregrina adeo alien⁹ erit pupul⁹ à Deo. En qđ faciāt idiotiſmi, mutāt Apoſtolicā & Vulgatā lectionem in aliam neſcio quam, ſenſus ſacros peruertunt

uertunt & pro Chriſti myſterijs nobis
obtrudunt nugas.

19 Aſcendit in altum captiuam duxit
captiuitatem, hoc interpretatur Paulus
de reſurrectione Domini ex inferis & aſ
cenſione in cœlum & in cœlum ſubue-
ctione ſanctorum Patrum, per idiotiſ-
mum tamen quidam noſtri nihil Diuū
Paulum in quo loquitur Chriſtus reue-
riti prophetiam myſteriorum plenam à
Chriſto auertunt, aiunt enim duxiſti
captiuam captiuitatem id eſt captiuos
hoſtes cepiſti qui graſſati fuerant in po-
pulum tuum, ita per viliſsimas interpre-
tationes ſemper euertunt Chriſti ſacra-
menta & docent in cęteris facere ſimi-
liter. Recte ergo idiotiſmus dicitur Iu-
dæorum interpretatio viliſsima qua in-
epta interpretatione (id enim Græce ſo-
nat idiotiſmus) cuncta Chriſti myſteria
euertere facile poſſes.

20 Non relinques animam meam in in-
ferno, quod D. Petrus & D. Paulus in-
terpretantur de anima Chriſti quæ tri-
duo in inferno fuit & inde exceſsit &
eduxit inde ſanctos Patres, Noſtri qui-
dam per idiotarum interpretationem,
(id nanque etiam idiotiſmus Latine ſo-
nat) à Chriſto Domino hanc prophe-
tiam auertunt & ad nugas conuertunt
& centies vim ſcripturæ faciunt. Nam
primo, non relinques animam meam in
inferno transferunt, non relinques ani-
mam meam in ſepulchro, quaſi anima
eat in ſepulchrum, ſed animam interpre
tantur pro corpore quod in ſacris litte-
ris & prophanis eſt inauditum, quanquā
conentur quantum vires valent vim fa-
cere ſcripturæ, vt id aliquo modo pro-
bare videantur, ſed fruſtra laborant. Er-
go aiunt, nō relinques in ſepulchro ani-
mam meam id eſt corpus meum.

21 Et illud ſecundo capite Abacuc, ecce,
qui incredulus eſt non erit recta anima
eius in ſemetip ſo, quod citatur à D. Pau
lo in Epiſtola ad Hebræos & explana-
tur à ſanctis Patribus de his qui Chriſto
non crediderunt per idiotiſmū per idio-
tarum interpretationē auertitur à Chri-
ſto, & aliò conuertitur iuxta tranſlatio-
nem aliam, & Iudaicam interpretatio-
nem. Sic enim transferunt hunc locum,
ecce viri ſuperbi non erit recta anima,
ita idiotiſmi ſemper iugulum chriſtianę
R.P. petunt.

22 D. Paulus ad Hebræos citat illud, qui
facit Angelos ſuos ſpiritus & miniſtros
ſuos flāmā ignis & de Angelis interpre-
tatur, idiotiſmi hunc locum auertunt à
ſenſu D. Pauli & ad vilē ſenſum conuer
tunt, aiunt enim hoc loco ſignificari, qui
fulmine vtitur tanquam miniſtris.

23 Et illud, aures fodiſti mihi interpretā-
tur id eſt excauatas feciſti mihi aures, vt
apertius audirem quaſi vero hoc nō mi-
hi & tibi & viliſsimo cuique animali cō
gruat, nec enim poſſet audire niſi exca-
uatas haberet aures, ita humili & idiota-
rum interpretatione tollitur prophetia
quam D. Paulus de ingreſſu filij Dei in
mundū explanat. Sed nec tranſlationis
D. Pauli nec interpretationis hoc genus
hominū vllam habent rationē, non cō-
gruit aiunt cum Hebræa lectione, Chri-
ſtus igitur qui in Paulo loquebatur non
citat fideliter Hebræam lectionem, huic
obiectationi poſtea reſpondendum eſt.

24 Hęc exempli cauſa proponunt & ſi-
militer in cæteris facere iubent & aduer
ſari Chriſti myſterijs, quē ſcopū eſſe Iu-
dęorū docet Hieronymus vt ſupra mon
ſtratum eſt. 17. huius operis folio. Sed nos
illorū artem edocti facilime illos cū ſuis
Iudaicijs ſententijs poſſumus confutare.
Hæc paucula adnotauimus, vt de his di-
ſputaremus, nec Vulgatam excuſsimus,
num ſatis fideliter eſſet mandata typis,
nec tranſlationē Gręcam LXX nec quic-
quā aliud, quod nec impenſa ſuppeteret
excudendo operi tanto, nec vita ſuppedi
tarę poſſet tanto labori, illud prętereun-
dum ſilentio non eſt variam eſſe diſtin-
ctionem Iudæorum & eccleſiaſtico-
rum ſcripturæ quod vt ait D. Hierony.
neceſſe eſt vbi varius eſt intellectus Iu-
daicus ſcilicet, & eccleſiaſticus diſtin-
ctiones

ctiones eſſe varias, & quod vt dictum eſt potiſsimum Iudæi peruertunt ſcripturam varia diſtinctione, quæ in voluminibus Hebræis omnibus eſt, & ex Apoſtolica & Euangelica lectione & eccleſiaſtica facillime poteſt caſtigari. Quædam tamen quæ noſtris temporibus ſunt excuſſa volumina Hebræa hoc habent peculiare, vt in qualibet diſtinctione finiatur verſus etiam ſi vnam dictiunculã versus ille habeat tantum & poſtea longo interuallo nouum initium ſententiæ iuxta Iudæos ſequatur. Eadem diſtinctio aiunt in omnibus Hebræis voluminibus eſt, eſto, fac ita eſſe, non tamen ſunt diſtractæ ſententiæ vt non liceat tibi Apoſtolicam & Euangelicam & eccleſiaſticam videre diſtinctionem, At tanto interuallo diſtractæ diſtinſtinctiones quanto in voluminibus Hebræis quibuſdam non relinquunt locum vllum eccleſiaſticis diſtinctionibus, ſed ſi pergere porro pergamus oratio non inueniet modum. Ad ſecundum librum tranſeamus, ſi poſuerimus prius capita quæ in eo ſunt diſceptanda.

Vtrùm ſcriptura Hebręa vitiata fuerit aliquando.

Variam fuiſſe aliquando Hebræam lectionem fatentur, & varietatis huius cauſam addunt, qua de re nihil eſt quod dicamus quod mihi in hac parte cum eis conuenit, & quod per Eſdram reſarta ſcriptura ſit vt ſupra eſt dictum ſpiritus Sanctus inſpiratione.

De Maſſoreth quod poſt tempora D. Hieronymi ſit facta.

Aiunt quod ſcriptura iam olim ſit per viros doctiſsimos reſarta, & poſtea aſſeruata ſit diligentiſsime, quod vtrunque falſum dicimus, quod ab ſpiritu ſancto Eſdræ ſit inſpirata diuinitùs quam emendatiſsima vt ſupra commonſtratum eſt & quod in ſeruanda ſcriptura Iudæi negligentiſsimi fuerint, vt ex D. Chryſoſtomo eſt commonſtrandum & demonſtrandum demõſtratione ad oculum quod aiunt.

De maſſoreth Iudaijca.

Quod Maſſoreth non ſit antiquiſsima vt quidam volunt, ſed poſt tempora D. Hieronymi facta, quod inde liquet quod Maſſoreth in varietate punctorum potiſsimum verſatur & tempeſtate D. Hierony. nulla erant in voluminibus Hebræis conſonantibus adſcripta puncta.

Aiunt puncta nihil ex verborum ſignificatione mutare, nos contra oſtendemus ſola punctorum mutatione vniuerſam ſcripturam pene dixerim peruerti poſſe & eius non pauca hac fraude eſſe peruerſa.

Nos nominant accuſatores qui criminidemus Synagogæ quod ſcripturã vitiarit, ſed huius rei authorẽ vllũ proferre poſſe negant, nos vniuerſos doctores ſacros Græcos & Latinos qui de hac re aliquid ſcriptis prodidere teſtes proferemus, nec eos ſolũ, ſed Iudæos antiquiſſimos Ioſephum Iudæum & Philonem, Aquilam Symmachum & Theodotionem, & rabinos etiam qui dum aliud agunt inſcientes & imprudentes veritatis nobis teſtimoniũ impertiunt dum docent à Iudæis non pauca lectione Hebræa eſſe vitiata perexigua mutatione aut puncti aut diſtinctione ſenſibuſq́, non dico omnia ſed non pauca in Chriſti Domini prophetijs.

Quærunt quo tempore primum à Iudæis ſcriptura vitiari cæpta ſit, nos reſpondemus à temporibus Euangelicæ prædicationis & authores huius rei proferimus libro proximo.

Quærunt quæ cauſa Iudæos ad tantum nefas impulerit, cauſam in promptu eſſe dicimus, odium Chriſti vt Hierony. ait, ad id impuliſſe Iudæos, & quod cum manifeſtis de Chriſto prophetijs reſpondere non poſſent ad fraudes Iudaicas currebant ilico, mutabant diſtinctiones, mutabant puncta, mutabant litterulas & poſteà negabant ita eſſe prophetias Hebraice vt à noſtris citarentur. Hæc omnia ſuis authoribus cōſtabiliemus eiſque grauiſsimis ne quis dicat ſolo Iuſtino nos eſſe contentos, cuius tamen authoritas apud veteres Patres tāta fuit, vt vnus Iuſtinus pro omni vetuſtate valere videretur. Sed finem hic habeat liber primus. Iam ad ſecundum vbi hæc omnia pluribus ſunt diſceptanda tranſitū faciemus Deo bene iuuante.

Primi finis Libri.

APOLOGETICI PRO LECTIONE APOSTOLICA ET EVANGElica, proque noſtra vulgata, & pro tranſlatione Lxx Liber Secundus; Authore Leone Caſtro Scripturæ ſanctæ interprete, in inſigni Eccleſia Valliſoletana.

Obiectatio quæ ab hominibus quibuſdam noſtris doctiſſimis illis quidem tamen parum cautis toti huic Libro Secundo fieri videtur, & ad eam breuis reſponſio quod ei toto hoc opere reſpondetur.

VLGATVM eſt illud Domini quo Iudæos obiurgat illa ſimilitudine. Si paries, inquiens, minetur ruinam, ſat eſſe putant foris linire rimas & poſtea iubere ſecuros, imminente ruina, dormire alios, quibus noſtri quidam homines ſimilia facere videntur, qui in hac contentione Eccleſiæ ſanctę & impię Synagogæ videntur blandiri nobis & parietem Eccleſiæ rimoſum foris linire, vt ſecuri impendēte ruina dormiamus. Scriptura ſacra, aiunt, corrupta nō eſt neque ante Chriſti Domini aduentum neque poſt aduentum Chriſti Domini, citant Origenem qui negat ante Domini aduentum ſcripturam fuiſſe corruptam, quæ res eſt confeſſa, citāt D. Hieronymum qui ait ſe cachinnos ſublaturum ſi quis dicat poſt aduentum Domini ita Iudæos vitiaſſe ſcripturam vt concordaret cū locis citatis à noſtris Apoſtolis & Euangeliſtis & merito rideret D. Hieronymus. Tolleretque cachinnos quicunque Iudæorum mores noſſet, non vitiant Iudæi ſcripturam vt concordet ſcriptura cum teſtimonijs citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis ſed vt diſcordet, vt dici poſsit illud de locis citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis ex veteri teſtamēto, quod refert D. Hieronymus in illa verba cap. 5. Michææ. Et tu Bethlehem. Sunt, inquiens, qui afferant in omnibus penè teſtimonijs quę de veteri teſtamento ſumuntur iſtiuſmodi eſſe errorem, vt aut ordo mutetur, aut verba & interdum ſenſus quoque ipſe diuerſus ſit vel Apoſtolis vel Euangeliſtis non ex libro carpentibus teſtimonia ſed memoriæ credentibus quæ nōnunquam fallitur: hoc vt dici poſſet vitiata à Iudæis ſcriptura eſſe dicitur vt cū Apoſtolicis & Euāgelicis verbis cōcordarit minime, vt nobis aduerſarentur Iudæi, hoc factum, non vt nobis fauerent, quis hoc non videat? addunt ante tempora D. Hieronymi ſcripturam Hebræam nulla in parte fuiſſe

vitiatam, contra ſentit ipſe D. Hieronymus, vt iam oſtendemus, neque poſt D. Hieronymi tempora, contra ſentiunt omnes Patres veteres & res ipſa indicabit toto hoc libro, & Tertio, & Quarto, atque Quinto & ſexto potiſsimum, claudunt ſuas propoſitiones illo poſtremo quod Prophetiæ citatæ ab Apoſtolis & Euangeliſtis cum lectione Hebræa concordant mirabiliter, quod veriſsimum eſt, ſi fraudes Iudaicas remoueris quæ diſtinctione diuerſa fiunt aut punctorum mutatione, aut vnius duarumvè litterarum leui aut aliqua alia fraude flexu quod facilè intelliget qui ſcierit Hebraice, vtrumque nanque teſtamentum Spiritus ſanctus dictauit, Spiritus ſanctus ſibi conſtat, à ſe diſsidere non poteſt. Si verò Iudaicas fallacias non remoueris quin potius defenderis vt defendere videris hoc illud eſt quod dico, rimoſum incruſtare parietem foris linire rimas vix locus vllus manifeſtus eſt veteris teſtamenti citatus à ſanctis Patribus aut ab Apoſtolis & Euangeliſtis de Chriſto qui non ſit aliqua fraude Iudaica attentatus & peruerſus, aut alio deflexus & tu mirabiliter cum lectione Hebræa concordare ais? Nos, aiunt, de locis citatis ex veteri teſtamento ab Apoſtolis & Euangeliſtis hæc dicimus non de alijs quos citant veteres Patres, neque de his quos cócinnit Eccleſia ſancta. Per pulchrè. Spiritus ſanctus qui Eccleſiā regit nō errat, dedit quoſdā Eccleſiæ idem Spiritus ſanctus doctores, qui doctores Eccleſiæ contemnit, & Spiritum ſanctum contemnit: ſed quas fraudes impij Iudæi quos defendere quidam noſtri homines videntur in locis citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis in lectione Hebræa fecerint, ne cócordare videretur cum lectione Hebræa totus quartus atque adeo quintus huius operis liber & ſextus continet. Et ea re fere ſola cócludūtur, & vt homo ſuſpitioſus ſuſpicaretur ſubeſſe dolos, qui dicunt hebraicè prophetias de Chriſto eſſe planiores & magis perſpicuas, negāt Prophetarū teſtimonia quę ab Apoſtolis & Euangeliſtis citantur citari tanquā prophetias, ſed eſſe alluſiones quaſdam, & veluti prouerbia quædam, non citari tanquam Prophetias. Ne putes in Eccleſia deeſſe qui Iudaicarum fraudum quas noſtri quidam homines defendere conantur fideles poſſit admonere. Adducit in Eccleſia ſancta ſeruari Hebræos codices, vt etiam ſi vulgata D. Hieronymi vera vndequaque tranſlatio non ſit neque Lxx virorum tranſlatio, Eccleſia tamen inde veram ſcripturam habere dicatur, quod Hebræam ſcripturam habeat, non ſinat hoc Deus, Eccleſiaſtica ſcriptura veriſsima eſt, Hebræa Iudaicis fallacijs eſt contaminata quoties à lectione Apoſtolica & Euāgelica diſcrepat, & à lectione Eccleſiaſtica in Eccleſia Catholica receptiſsima. Seruantur in Eccleſia, aiunt, Hebræi codices, ſeruantur quidem, exarati tamen Iudaica manu & non examinati à Proceribus Eccleſiæ rectène ſcripti ſint an minus rectè, vt Biblia ſacra excuſa ab hæreticis à magiſtratibus Eccleſiæ

prohi-

prohiberi ſolent, & tu poſtulas ſacra Biblia, impia Iudæorū manu exarata normam & regulam eſſe Eccleſiæ ſanctæ, & ſcripturæ Eccleſiaſticæ? quaſi non multo multoque peiores hęreticis ſint Iudæi, Crede mihi R.P. Chriſtianæ inſigniter iniurius es; Si quid, inquis, erratum eſt in Eccleſiaſtica ſcriptura quod diſtet ab Hebræa, puſillum id eſt. Puſillum vocas quod ferè omnia Chriſti & Apoſtolorū eius euertere videtur ſacramēta? vt tertius, & quartus, & quintus liber & ſextus oſtendūt? Et rarū, inquis, eſt: ſerio ne iſthęc dicis? Apage ſis, vbi ſi veſtra reciperetur ſententia vniuerſa rueret Chriſtiana R.P. Similitudine, ais, litterarum potuit decipi D.Hiero. potuit ergo vulgata falſa eſſe, nempè vbi deceptus eſt D.Hieronymus, Ad id quidam affectare videntur viam vt falſa diceretur in quibuſdam vulgata D.Hiero. & vt docet D. Aug. fracta vel leuiter imminuta authoritates ſcripturæ vniuerſa ruit ſcriptura: clauſulā veſtris propoſitionibus additis iuxta doctiſsimorū virorū, quos appellatis ſentētiam qui ſunt iſti doctiſsimi? iuxta Rabinos opinor, & in Rabinorū libris verſatiſsimos: Nam doctorum ſanctorū qui hoc dicat nemo eſt: additis inquā, tranſlationem fieri poſſe ex Hebræa lectione lōgè veriorem vulgata D.Hierony. non ſinat hoc Deus, vt ex Hebræa lectione fraudibus Iudaicis referta Eccleſiæ trnſlatio fiat, vt inde fideles Iudaicū bibant venenum, ſed de his toto hoc opere dicendum eſt.

Præfatio in Librum Secundum.

QVANTAM peſtem nouæ quædā ſcripturæ ſanctæ tranſlationes, quædā inquā nō omnes & hæ nō in omnibus ſed in his tantum quæ noſtra eneruāt R.P. Chriſtianæ inuehant, quamq; Iudaiſmum et hæreſes iuuent non arbitror me probaſſe ſed demonſtraſſe, vniuerſe tamen et generatim, vt ad ſingula deſcendere ſit neceſſe, oſtenderéq; ſingillatim veteres Patres omnes hoc ita ſenſiſſe, Habuit enim Eccleſia ſancta viros linguarum doctiſſimos et alios plurimos, et eos qui ex Iudaiſmo ad nos commeaſſent, qui non pauci numero eo tempore erant. Niſi enim commōſtraro veteres tam Græcos quam latinos in hāc eadem, in qua ego ſum, fuiſſe ſentētia fruſtra omnem operam ſumpſiſſe videbor: ſi enim ipſe ſolus rei tam grauis ſim author, quam nullus ex veteribus Patribus viderit, merito apud omnes mihi parua ſit fides, parū nanq; credibile eſſet ſcriptores ſacros omnes rei tātæ indormiſſe,

& me-

et me tam tenui doctrina virum animo peccatis luſcioſo, vidiſſe quod ex Eccleſiaſticis viris ſanctiſsimis et doctiſsimis vidiſſet nemo, præſertim cum mihi aduerſarentur viri qui doctrina & nominis gloria apud plurimos eſſent commendatiſſimi, quorum ſententias primo libro retuli & refutaui, aliorum obiectationes huic ſecūdo libro præfixi, quo fit vt ſecundus hic liber ſit in quo totius huius controuerſiæ inter Eccleſiam ſanctam et Synagogam quam diſceptamus, cardo verſetur; continet enim veterum Patrum qui de hac re ſcripſere, aut Græcè aut Latinè ſententias eaſq; in vnum locum collectas omnium oculis ſubijcit ac repræſentat, additq; quæ de fraudibus Iudaicis, quas in Hebræa æditione ſcripturæ ſanctæ vitiāda adhibet, vel quæ inuitis rabinis, exciderunt; citat præterea veritatis ſcripturæ Eccleſiaſticæ contra Iudaicas fallacias teſtes Ioſephum Iudæum, & Iudæum Philonem, Aquilam, Symmachum, et Theodotionem blaſphemos Iudæos, vt D. Hiero. verbis vtar, vt impios Iudæos, impiorum Iudæorum teſtimonijs refutem. Vtinam Aquilæ Symmachi, & Theodotionis interpretationes, reliquaſq; tranſlationes Iudaicas haberemus, quibus Iudæorum noſtri temporis, et Iudaizantium coerceremus petulantiam, frænaremus impudentiam, et eorum ora obturaremus, & ex Iudaicis antiquis tranſlationibus dolos Iudaicos poſteà factos veluti digito cōmonſtraremus. O vtinam noſtri temporis Eccleſiæ proceribus quibus opes abunde ſuppetunt iniecta diuinitus mens hæc eſſet, aut eorum poſteris, vt eas tranſlationes toto orbe conquirendas curarent, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis, reliquaſq;, et auro cōtra redimēdas curarēt vt Iudaicæ fraudes in vitiāda lectione Hebræa, quas iūcto vmbone noſtrarum aduerſariorum phalanges defendunt contra Apoſtolicā et Euangelicam lectionem Iudaicis antiquis tranſlationibus redargui poſſent. Nam ne hoc fieri poſſet, neuè quod Rabini in Hebræa lectione vitiarent illis Iudaicis tranſlationibus ab ipſis Iudæis poſſet redargui, Rabini eas ex ſuis Synagogis extruſere foras, vt liquet ex Iuſtiniano in nouellis conſtitutione. 146. de Hebræis. Noſtris namq; temporibus tam effrænes feruntur Iudæi & noſtri aduerſarij, & tanto impetu, & aſtu tanto, vt ingruentes eorum phalanges coercere ſit difficillimum, et in illis Iudaicis tranſlationibus antiquis Eccleſiæ ſanctæ maximum ſitum eſſet præſidium vt ex illis tranſlationibus Iudæorum blaſphemorum,

rum, vt eos D. Hierony. appellat, dolos factos à Iudæis poſt illorum tempora Eccleſia ſancta poſſet commõſtrare & veluti digito oſtendere, et obturare ora impiorum aduerſariorum qui partes Hebrææ lectionis à Iudæis vitiatas veritatem Hebraicam clara voce appellant. Nã poſt vulgatam D. Hierony. æditionem Eccleſiæ proceres putarunt Iudaicis tranſlationibus opus non eſſe, vtebatur enim illis Eccleſia ſancta vt eis iuuaretur ad ſcripturæ interpretationem, nondum enim erant Iudæi in ſcriptura ſacra tot commenti fraudes et dolos: ſat ſibi veteres putarunt habere Lxx virorum interpretationem & vulgatam D. Hieronymi et Iudaicas interpretationes ex Eccleſia ſancta exegere, quod factum prudenter eſt; tamen vbi quorundam ex noſtris tanta eſt audacia & confidentia, vt dicant mentiri Rabinos, ſi quid contra Iudæos pro nobis dicant; ô quam bene frænarentur Iudaicis tranſlationibus antiquis, quibus appareret Iudaica fallacia mille facta poſt illas tranſlationes; qua cauſa Iuſtinianus Imperator ait nouella 146. Iudæos ſua Synagoga velle Iudaicas Græcas tranſlationes extrudere ne eorum furta illis tranſlationibus deprehendi poſſent: nunc tantum dicimus ea quæ nobis D. Hierony. in ſuis Commentarijs ex Symmacho, Theodotione et Aquila refert, nos ipſos fontes illarum tranſlationum adire vellemus, illinc innumerabilia hauſiſſemus. Leges in dictione, Zamar. in Theſauro linguæ ſanctæ Rabinos prodidiſſe decem et octo dictiones in Scriptura ſancta ab ſcribis fuiſſe mutatas; quod euidens argumentum erat, multo plures alias à Rabinis fuiſſe mutatas, quo Chriſti Domini obſcuraretur aduentus; vt toto hoc opere eſt commonſtrandum, et vt Apoſtolicæ et Euangelicæ ſcripturæ minueretur authoritas. Noſtri quidam mentiri aiunt Rabinos qui id dicũt; roges qua cauſa id dicant, neſcio ſanè, Nam Rabinos eo loci fateri propria flagitia planum eſt, et hoc opere commonſtrabitur, non ſolum authoritate D. Hieronymi, ſed ex ipſa Hebræa lectione vbi quædam ſcripta ſunt Hebraicè duobus locis verbis eiſdem; vbi qui vel primoribus labris Hebræas litteras deguſtarit; ſi modo non peruicax eſſe velit, oculis cernet mutatas dictiones, mutatas litteras et ſyllabas, veriſſima eſſe quæ de varietate lectionis Hebrææ veteres prodidere, neq; mẽtiri Rabinos cum ſua confitentur flagitia, quæ omnia etiam citra hãc controuerſiam erunt non iniucunda. Quid enim in re tali poteſt eſſe

ſuauius quam de hac cauſa propoſitaq́, controuerſia audire Iudæos et eorum Rabinos, nobis noſtrę veritatis teſtimonium impertire? audire confitentes reos, ſe decem et octo dictiones ex Scriptura ſancta mutaſſe? vnde quiuis colliget immutaſſe alias plurimas quoties premerētur ſcripturę teſtimonijs vehementer, & quoties extenuare authoritatem Eccleſiaſticę ſcripturę vellent, vt poſtea dicemus. Illud ęgrè feramus neceſſe eſt, quod quibuſdam ex noſtris tam doleat cùm videāt Iudæos in vitianda ſcriptura ſua flagitia fateri: quę omnia eo ſpectant vt appareat quoties diſcrepet Apoſtolica et Euangelica et Eccleſiaſtica lectio ab Hebręa æditione, veritatem ſitam eſſe in Apoſtolica & Euāgelica lectione et Eccleſiaſtica. crepent licet medij noſtri aduerſarij, non in lectione Hebręa, et intelligatur etiam tranſlationes quaſdam recens æditas ad veritatem Hebraicam, vt aiunt, ad perfidiam Iudaicam potius eſſe æditas, quod præferant fallacias omnes quas adhibent Iudæi, quo obſcurent omnia Chriſti myſteria; Non enim mihi ferendi eſſe videntur qui in teſtimonia Apoſtolica & Euangelica quę ex veteri teſtamento citantur, inquirendum eſſe arbitrantur, num à mente Prophetę alieno ſenſu citentur, num à veritate Hebraica diſcrepent; ſiquidem res nota eſt, ſi quis ſcripturam Iudaico interpretetur ſenſu viſum iri Apoſtolos et Euangeliſtas ſcripturam alieno à mente Prophetę ſenſu citare: Nam Iudæus, vt ait Athanaſius, ſcripturam ad ſcopum ſuę infidelitatis interpretatur, et ſcopus Iudaicę infidelitatis eſt, vt nihil ſcriptura de Chriſti myſterijs dicat, Apoſtoli et Euangeliſtę de Chriſti myſterijs interpretantur ſcripturam: alieno ergo ſenſu Iudæis citare ſcripturam videantur neceſſe eſt: refer tu ad Chriſtum ſcripturam, et iuxta ſententiam doctorum Eccleſię eam interpretare, quos Spiritus ſanctus Eccleſię ſuę dedit, et intelliges proprio & legitimo ſenſu ſcripturę teſtimonia ab Apoſtolis et Euāgeliſtis citari: An dubium cuiquam eſt Chriſtiano et fideli ore Apoſtolorum Spiritum ſanctum eſſe loquutum? et vis ſenſa ſacrę ſcripturę ab impio Iudæo melius quam ab Spiritu ſancto eſſe reſerata? et confugis ad neſcio quas alluſiones, ad neſcio qua prouerbia, vt credibiliter & probabiliter Apoſtoli & Euangeliſtę ſcripturam alieno ſenſu citaſſe videantur? quin ô rem fœdam, Hieronymo falſum crimen impingitur, et huius ſententię, vnde ille abeſt longiſſimè, excitatur teſtis, et poſtea

neſcio

neſcio quibus tergiuerſationibus corycæus auſcultator eluditur, nec illud placet quod vulgata D. Hieronymi concedatur diſcrepare à lectione Hebræa, ſed raro et in re aliqua puſilla, præſertim quod dicitur cum de Apoſtolica et Euangelica lectione diſceptatur, vt idem de illa intelligi videatur: Nam ſi raro et in puſillis, vt ipſorum verbis vtar, ab Apoſtolis, et in vulgata, Eccleſiaſticaq́ʒ ſcriptura eſt erratum, neq́ʒ inſpirata ab Spiritu ſancto Eccleſiaſtica ſcriptura eſt, neq́ʒ innixa veritate prima, niſi Hebræa quæ Iudaicis dolis eſt refertiſsima: Nam hanc lectionem Hebræam ſolam ſcripturam Eccleſiaſticam habere putant, et quod eam habeat Eccleſia, etiam ſi cæteras habeat nō magnopere veras vulgatam, ſcilicet, D. Hieronymi et trāſlationem Lxx tamen quod Hebræam lectionem habeat Eccleſia ſat eſſe putant; vt Eccleſia ſcripturam habere dicatur, quæ omnia mihi parum probantur, primum omnium quod Hebræa lectione, vt docet Origenes, olim non vtebatur Eccleſia propter hæc, fraude Iudaica, in ea facta vitia, nec, mea quidē ſentētia, proponitur nobis ab Eccleſia iuxta diffinitionē ſcripturæ propoſitæ nobis ab Eccleſia, vt ea ſcriptura proponi ab Eccleſia dicatur quæ ab Apoſtolis ad noſtra vſque tempora deſcendit per manus Pontificum ſibi inuicem ſuccedentium: ſi hæc diffinitio ſcripturæ propoſitæ ab Eccleſia valet, quantum ego iudico, niſi aliter ſtatuunt Proceres Eccleſiæ, Hebræa lectio mihi non videtur nobis ab Eccleſia proponi, non enim deſcendit ad nos ab Apoſtolis per manus Pontificum ſibi inuicem ſuccedentium, ſed per manus impientiſsimorum Rabinorum Chriſtiani nominis hoſtium infenſiſsimorum, eorū exarata manibus quos veteres rhadiurgus, ideſt, teſtamentarios, hoc eſt, corruptores teſtamenti Dei appellabant. Statuant de hac re Eccleſiæ proceres quid verius ſit. Citant Clementinas & iura Pontificum: bene eſt; Quis enim neget Hebraicis litteris vehementer nos ad ſcripturæ intellectum iuuari, et ea eſſe lectionis Hebrææ vitia quæ ſita ſunt in vnius duarumve litterarum mutatione punctorum, ſimiliumq́ʒ varietate? quæ vitia lectori docto non officiunt, facilè ea intelligit et emēdat; nunquam tamen vlla Pontificum iura lectionem Hebræam lectione Apoſtolica & Euangelica aut Eccleſiaſtica veriorem eſſe ſanxerunt: Nam quando recurrendum ſit ad lectionem Hebræam vt noſtra caſtigemus, dictum eſt ex Auguſtino libro primo fuſe ſatis.

Sed

Sed ad id vnde digreſsi ſumus redeamus. Non placet inquam quod ſcribunt quidam, raro & in puſillis errorem eſſe in vulgata ob ſimilitudinem litterarum, in quibus falli potuit Hieronymus, & alterum accipere pro altero, vt etiam authore Hieronymo Lxx ſunt decepti, cum hæc Hieronymus de aliorum ſententia dixiſſe ſit profeſſus; et idē videmini intelligere de lectione Apoſtolica & Euangelica, de ea enim ſermo erat eo loci vbi hæc dicitis: Nec mihi probatur quod Hebræam aditionem ſolam veram et exactam ſcripturam profitentur, Eccleſiaſticam non item, quin et veriorem tranſlationem vulgata D. Hieronymi poſſe fieri affirmant, idq́; faciendum eſſe putant; quod Deus non ſinet: Nam ſi id fieret R. P. Chriſtiana prorſus rueret. Quid ergo reliquum eſt niſi vt hi quos authores habetis, (nā in vobis non mihi perſuadeo hoc tantum crimen hærere) dicant inquā quod dicebat Iulianus Imperator Apoſtata impius et impius Porphyrius falſis ſcripturæ teſtimoniјs nos à noſtris maioribus à quibus in Eccleſiam ſanctam inducti ſumus, fuiſſe deceptos, & nos eadem opera poſteros decipere? Apage, dicent, Deus meliora, hoc crimen à nobis abeſt longiſsime: ita equidem habeo perſuaſiſſimum, tamen nego vos aduertere quid dicatis: raro id diximus fieri & in puſillis vt Hieronymus potuerit falli vt decepti ſunt Lxx litterarum ſimilitudine, ſimilibuſq́; duas partes cōtinet veſtra reſponſio, quod raro id fieri dicatis, & quod in puſillis dicatis fieri, & quantum ad primam partem quod raro id dicatis fieri, non aduertitis Auguſtinum de mēdacio ad Conſentium libro primo capite decimo ſcripſiſſe fracta vel leuiter diminuta authoritate veritatis omnia dubia remanſura? infirmatur ergo vniuerſa ſcriptura ſi hoc conceditur erraſſe Hieronymum, et alterum pro altero accepiſſe, accepiſſe tamen. Infirmatur ergo vniuerſa vulgata, authore Auguſtino, nec illud vacat culpa quod additis Lxx viros ſimilitudine litterarum in vertenda ſcriptura fuiſſe deceptos authore Hieronymo dicimus, inquient, Hoc negat Hieronymus libro ſecundo Apologiæ aduerſus Ruffinum ſe dixiſſe, idq́; centies cum profeſſus non ſemel fuerit quæ chartis mandarit non ex ſua ſententia omnia mādaſſe ſed ex aliorum ſententia plurima referre citra vllam diſtinctionem, et fatetur in præfatione in librum Paralipome. Lxx viros Spiritu ſancto plenos ſcripturam vertiſſe idq́; eo loci bis fatetur. Quid

refert,

refert, inquient, millies in Commentarijs ſuis affirmat Lxx viros erraſſe ſimilitudine litterarum et alijs cauſis deceptos. Iam his reſpondimus in Prolegomenis huius operis, fortaſſe his locis quos citauimus illa retractaſſe tecte, et qua cauſa tecte retractauerit addidimus, adiecimusq́ D. Hieronymum aliter hac excuſare quod in ſuis Commentarijs et ſcriptis propria et aliena retulerit, et dolet ſibi imputari omnia qua in ſuis ſcriptis inueniantur cùm ſcribat propria et aliena, tam probanda quam improbanda citra diſtinctionem, vt lector tanquam bonus trapezita probanda probet, improbet improbanda, itidem vos facite vt iubet ipſe Diuus præſertim iuxta Canonem Conciliorum, et Auguſtini aliorumq́ Patrum, quo monemur ſequendum cõſenſum ſanctorum Patrum non vnius alicuius, quanuis ſit eminentiſsimus, qua in Prolegomenis à me ſunt dicta fuſe ſatis. Sed hac omnia huc redeunt deniq́, vt tam vulgata quam tranſlatio Lxx iuxta quam Apoſtoli & Euangeliſta ſcriptura teſtimonia citant, quamq́ omnes veteres Patres tam Graci quam latini interpretantur, et aduerſum Iudaos et Hæreticos citant, infirmentur, vt Apoſtolorum & Euangeliſtarum ruant omnia ſcripta. Hoc his petitur et vt Eccleſia ſancta ſcripturam non habeat. Nam ſi tranſlatio Lxx et vulgata D. Hieronymi relinquuntur & Apoſtoli et Euangeliſta ferè trãſlationem Lxx citant qua ab his improbatur, tota noſtra Eccleſiaſtica ruit ſcriptura, vt ad impiam Synagogam confugiendum ſit vt nobis det ſcripturam vitiatiſsimam ab ipſis Iudæis, et præfigat nobis leges, et eo veniendum eſt vt conqueri debeamus de Apoſtolis et Euangeliſtis qui falſam ſcripturam nobis per manus tradiderunt, vt monſtratum à nobis eſt in diſputatione de tranſlationibus, et vt conqueri debeamus de Spiritu ſancto qui ore Apoſtolorum et Euangeliſtarum eſt loquutus, & iuxta tranſlationem Lxx citauit ſcripturas, quid reliquum erat aliud quam vt nos fideles citatam ab Spiritu ſancto ſequeremur ſcripturam? poſtea D. Hieronymus ſcripturam vertit quam recepit Eccleſia qua Spiritu ſancto regitur, et ea vtitur per mille & ducentos annos, vtranq́ relinquere iubemur, & à Iudæis impijs petere ſcripturam, vnus reſtat gradus, vt relicto Chriſtianiſmo, quod Deus non ſinet, ad Iudaiſmum tranſire iubeamur. Sed ſatis ſuperq́ verbis pugnatum eſt, ad rem ipſam iam Deo bene iuuante aggrediamur.

diamur. Primus in medium prodeat Diuus Hieronymus quo patrono ſolo mei aduerſarij gloriantur, quam merito Tertius liber oſtendet: prodeat ergo hic Diuus in medium lectionis Eccleſiaſticæ patronus, et cauſæ quam defendimus non teſtis ſed dux et anteſignanus, huius enim chartis totum hoc opus conflatum eſt.

APOLOGETICI LIBER SECVNDVS.

Fundamenta quæ ieciſſe neceſſe eſt ad ſequentem diſputationem. Cap. I.

PRIMVM omnium fundamentum quod ad ſequentem diſputationem eſt neceſſe ieciſſe id eſt D. Hieronymum primum ex omnibus veteribus & ſolum veritatem Hebraicam citaſſe cum ante eum Hebræa lectione Eccleſia non fuerit vſa: ORIG. & EVSEB. & alij citabant aliquãdo Hebræam lectionem ſi quid haberet quod notatu dignum videretur, tantum abeſt vt quiſquam ex veteribus veritatẽ Hebraicam nominarit contra tranſlationem Lxx virorum, quæ omnia poſtea oſtendemus. Secundum fundamentum eſt Iudæis Lxx viros ſemper fuiſſe odioſiſsimos quod quoquo te verteres teſtimonia de Chriſto ſonarent manifeſta, Aquilæ verò Iudæi tranſlationem commendatiſsimam ſemper fuiſſe apud Iudæos, authore Diuo HIERONY. in Epiſtola ad Damaſum, ſecunda quæſtione ſub finem, & in caput. 3. Ezechielis in illa verba: Manus enim Domini, vt appareat cur D. Hieronymus extrema ætate vſus fuerit Aquilæ tranſlatione quæ apud Iudæos erat commendatiſſima, & apud omnes aberat ab omni ſuſpitione quippe ædita à viro Iudæo ad perſcrutandúm quod in ſenecta erat odoratus, num impia Synagoga propter odium Chriſti ex Hebræa lectione quicquam immutaſſet: Nam ſi poſt Aquilæ Iudæi tempora id factum deprehenderet certum erat futurum quod veteres aiebant, Iudæos id feciſſe tàm in tranſlatione Lxx in quibuſdam locis, quàm ex Hebræa lectione.

Quid ſenſerit D. Hieronymus de Hebræa lectione in ſenecta quam ſemper veritatem Hebraicam nominarat. Cap. II.

DIuus Hieronymus in ſenecta multis de cauſis dubius erat num vere dicerentur Iudæi tantum nefas in ſe admiſiſſe vt vetus teſtamẽtũ Hebraicè propter odium Chriſti in quibuſdam locis vitiarint, id omni vi inueſtigandum ſibi duxit, exoluit ſe curis omnibus, vt huic rei ſoli otioſus operam daret quod Iudæi impij tranſlationem Lxx auerſabãtur quod manifeſtis teſtimonijs Chriſtum tertio quoque verbo ſonaret, & Aquilę Iudæi tranſlationem ſummis in cœlũ laudibus ferrent Iudęi & exactiſsimè factam teſtarentur, hanc hic Diuus in manus accipit, & cum voluminibus Hebræis conferre parat attentiſsimè vt experiretur num poſt Aquilam impij Iudæi ex Hebræa lectione propter odiũ Chriſti aliquid immutaſſent: Nã ſi poſt Aquilam id factum deprehenderetur certa res erat ita vt manibus teneri poſſet quod prodidere veteres poſt Chriſti Domini crucem Iudæos in lectione Hebræa multa vitiaſſe quæ tranſlatione Lxx deprehenderentur, quod prædixerát idem Diuus in præfatione ad Damaſum Papam in quatuor Euangelia vbi ſcribit tranſlatione Lxx poſſe deprehendi quidquid immutatum, additum, aut detractum eſſet veteri Teſtamento poſt Lxx viros, ſed quod parua fides erat apud Iudæos Lxx viris fecit vt D. Hieronymus aliquando de hac re dubius videretur. Rogabis quonãmodo aut veteres

teres ex tranſlatione Lxx aut D. Hiero-
nymus ex tranſlatione Aquilæ vitiata à
Iudæis propter odium Chriſti potuerint
deprehendere?facillime,ea ratione quã
dixi centies repetendáque millies. eſt;
quod ea ſola eſt quæ rem hanc ponat
ante oculos,& qua ſola vſus eſt hic Di-
uus ad rem hanc,de qua agimus explicã
dam exemplo codicis Hiſpani qui trãſla
tus eſſet latinè centeſimo aut milleſimo
ante anno, ſi in codice Hiſpano legere-

Quomodo ex tranſlatione deprehẽdi poſsit Hebręa lectio exempli codicis Hiſpani qui tranſlatus latine eſſet.

tur.Si tuuiera cama y pudiera deſcanſar
pudiera conualecer, tenia toda la nece-
dad del mundo,y al cabo preſtole vn ſu
hermano. Si videres verſum latinè hoc
totum.Si ſuppetijſſet ei cibus,& quieſce
re potuiſſet, reualeſceret:ſed indigus re-
rum omnium cito finitus eſt.Nõ intelli
geres legendum Hiſpane eſſe non. Si tu-
uiera cama,ſed, ſi tuuiera de comer. Si
ſuppetijſſet cibus? & non legendum eſ-
ſe in codice Hiſpano,tenia toda la nece-
dad del mundo,ſed,tenia toda la neceſsi
dad del mundo. Erat indigus rerũ om-
nium?nec legendum eſſe in Hiſpano cõ
dice, al cabo preſtole vn ſu hermano,
ſed,acaboſe preſto,cito finitus eſt?& ora
tionem illam, vñ ſu hermano, tribuen-
dam eſſe ſequentibus? quis tam cœcus
eſt qui hæc nõ videat?ſi in codice Hiſpa
no legeretur,vos ſoys liebre, & Latinè
verſum videres, tu liber es, intelligeres
in codice Hiſpano legi debere, vos ſoys
libre,non liebre.Si Hiſpanus Codex præ
ferret,hueſſo,& tranſlatum cerneres,fu-
ſum,intelligeres in Hiſpano codice legi
debuiſſe,huſo, non hueſſo. Si legeretur
in Hiſpano codice,caxa,& verſum vide
res latine,domum, legendum in Hiſpa-
no codice diceres caſa, non caxa, ita D.
Hieronymus tranſlationem Aquilæ cũ
voluminibus Hebręis conferebat,vt ex
tranſlatione Aquilę agnoſceret legiti-
mam Hebræam lectionem quę tempe-
ſtate Aquilæ erat, & quonam modo ab
impia Synagoga eſſet vitiata,Nam quã-
uis Aquila Iudęus ſubdola interpretatio
ne,quod ait D.Hieronymus multas ma
nifeſtas de Chriſto Domino, quas ipſe
intelligebat,cœlarat prædictiones, tamẽ
ferè omnes reddiderat fideliſsimè quod
eas non intelligebat,& fideliſsimè ver-
bum verbo reddebat, & ita innumera-
biles de Chriſto prophetias tranſtulit
mirabiliter,itaque ſanctis Patribus no-
ſtris tranſlatio Aquilę quam Iudęi tan-
topere commendarant, ſemper erat ad
manus,eas ſemper Iudæos premebat ve-
hementer,quid facerent Iudæi qui con-
feſsi fuerant tranſlationem Aquilæ fa-
ctam eſſe exactiſsime?confugere ad Iu-
daicas inſidias vt deriuarent culpam in
interpretem quem tantopere commen-
darant,Hebræam lectionem aliqua frau
de vitiabant.Hæc ergo vitia in Hebræa
lectione facta conſectabatur ex tranſla-
tione Aquilę eo exemplo Hiſpani codi
cis quo diximus D.Hieronymus, & te-
ſtatus eſt ſe multa reperiſſe vitiata,ſcili-
cet,in lectione Hebręa,interceptus mor
te eſt D.Hieronymus cùm hoc molire-
tur opus quod ego molior. Vtinam id
peregiſſet opꝰ,iuuiſſet magnopere Chri-
ſtianam R.P. hinc factum eſt vt impij
Iudęi qui omnia quæ fiunt excipiũt per
attentè,nec eos quidquam præteruolat
Iuſtiniani Imperatoris temporibus, vt
leges in Nouellis conſtitutione 146.exi-
gere omnibus Synagogis. Græcas om-
nes tranſlationes etiam Iudaicas ſint cõ-
nati,quod fecere poſt Iuſtiniani Imperã
toris tempora contra legem à Iuſtinia-
no Imperatore latam; nec eſt quod id
mirere;Nam qui legem Dei contẽnunt,
leges humanas ſpernere mirandum non
eſt; Extruſere igitur Iudæi ſuis Synago-
gis,vt ait Iuſtinianus in Nouellis conſti-
tutione 146. Græcas omnes tranſlatio-
nes etiam factas à ſuis Iudæis, vt poſſent
licenter ſcripturam Hebræam vitiare,
nec reprehendi poſſent à ſuis Iudæis,aut
à noſtris,vt ait Imperator, ſimul etiam
ne quis eſſet poſt D. Hieronymum qui
ex Iudaicis tranſlationibus quando ille
Diuus iam morte eſſet interceptus Iu-
daicas fallacias in Hebraica lectione fa-
ctas

ctas deprehendere conaretur. Hæc ergo facta ab impia Synagoga deprehendit Diuus Hieronymus in lectione Hebrça quam planè & apertè? veritatem Hebraicam nominarat, Nam quæ vitia in lectione Hebrça deprehendebat & ea caſtigabat quod viro doctiſsimo factu facillimum eſt, vt ſupra oſtendimus, oſtendendumque eſt in ſequentibus latè & fuſè, librariorum culpa accidiſſe putabat, non fallacijs Iudaicis, nec enim vitia ſcripturæ quæ librariorum culpa acciderant impedimento eſſe deberent quominus veritas Hebraica Hebræa lectio diceretur nihilo ſecius quam Euangelica veritas dicitur etiam ſi Chalcographi culpa viciata ſit littera aut ſyllaba aut aliquid huiuſmodi, quod ſi lectio Euangelica hæretica manu eſſet deprauata aut vitiata, nõ diceretur ſane illa Euangelica veritas, ſed hæretica perfidia, ſola lectio Euangelica Eccleſiaſtica Euangelica veritas dicetur. Hoc ergo D. Hieronymus breuiſsima quadam Epiſtola ad Marcellam ſignificat quæ eſt in ſecundo tomo, cuius initium eſt. Vt tam paruulam Epiſtolam ſcriberem, quæ Epiſtola tam eſt conciſa vt tam longo Cõmẽtario fuerit opus: Erat enim hic Diuus tam intentus huic rei vt vel breuiſsimam Epiſtolam ad familiariſsimam fœminam & religioſiſsimam grauaretur ſcribere, & in ea muſitaret potius quam loqueretur. Ergo duplicem fuiſſe cauſam, vt tam paruulam Epiſtolam ſcriberet ait, & quod tabellarius feſtinabat, & quod alio opere detẽtus hoc parergo, ideſt, hac re quæ ad propoſitum, cui erat intentus non pertinebat nollet occupari, & ſubijcit D. Hieronymus, Quæris quid ſit illud tam grande tam neceſſarium quo munus Epiſtolæ ſit excluſum, & ſubiungit cauſam occupationis, neque aliam eſſe dicit quã eã de qua toto hoc opere diſceptamus. Iampridem, inquit, cum voluminibus Hebrçis tranſlationem Aquilæ confero; dixi cur cum voluminibus Hebræis tranſlationem Aquilç, & non tranſlationem Lxx conferat, & addit, vt diſpiciamus num propter odium Chriſti impia Synagoga quidquam mutauerit, nõ quærebat hic Diuus vtrum ex tranſlatione Aquilç impia Synagoga mutaſſet quicquam, erat enim caſtigatiſsima in manibus noſtrorum, qua noſtri Iudæos premebant vehementer, neque iuuabãt Iudços quicquam ex ea mutare, néc erat opus voluminibus Hebræis vt id videret hic Diuus, ſed ea tranſlatione quæ in noſtrorum manibus erat quam caſtigatiſsima: quçrebat ergo hic Diuus cõferendis Hebrçis voluminibus cũ Aquilæ tranſlatione num impia Synagoga propter odium Chriſti ex Hebrea lectione quidquam mutaſſet, & quærebat num verè ipſe ſemper veritatem Hebraicam celebraſſet, reſpõdit Hieronymus. Et vt amicæ menti fatear plura reperio, ideſt, vt tibi quç mihi fœmina familiariſsima es, & quam vnicè diligo verum confitear qui ante hac veritati Hebrçæ plus ſatis tribuendum fortaſſe putabam quæ ad noſtram fidem roborandam pertineant plura reperio, ideſt, plura reperio immutata ab impia Synagoga quç pertinent ad roborandam noſtram fidem, ea enim potiſsimum Iudæi vitiant quæ ad robur noſtræ fidei ſpectant. Scio quoſdam animo inuido quibus hæc olim oſtenderam hunc ſenſum huius loci cauillari, ſed ego inuidis non hæc ſcribo, ſed doctis & religioſis qui vacui inuidia & omni odio hæc legerint: Nam qui alieno animo à me ſint etiam ſi à cauſa non ſint alieni (ſunt enim religioſiſsimi) ſecuri vindictæ diuinæ calumnioſè fortaſſe interpretabuntũr hæc & alia: vtinam in hoc ſæculo & in futuro inultum auferant: Quæſierat Hieronymus num impia Synagoga propter odium Chriſti aliquid ex Hebræa lectione immutaſſet, reſponſio eodem eſt referenda, vt ſit reperio plura mutata quæ pertinent ad roborandam fidem, ea enim ſola fere vitiãt Iudæi quæ

pertinent ad roborãdam noſtram fidẽ, ſic ſemper interpretandum putabat hũc locum doctiſsimus Mantius Cathedrarius Primarius Theologiæ in Salmanticenſi Gymnaſio. Vtinam aliquid chartis vir ille talis prodidiſſet, viueret eius immortale nomen & gloria & ſuo ordini Prædicatorum ſempiternum decus addidiſſet, & inter alia multa ornamenta quibus ille ordo ſingulari quodã lumine lucet hic quoque ſuos inſigni quodam illuſtraret fulgore ea doctrina, eo ingenio, ea ſanctimonia in ſchola Theologica ſuæ tempeſtatis decus erat & ſplẽdor. Sed redeo ad id vnde diuerteram: Locus, inquies, hic Hieronymi eſt controuerſus quorſum nos tam prolixo delaſaſti ſermone? nullus locus tam manifeſtus eſt quin ab inuidis aut aduerſarijs aliò deflecti poſsit, reſpõdebo tibi cum D. Chryſoſtomo qui dicenti infideli venienti ad fidem, Tu hæc dicis & ſic hæc interpretaris, Iudęus aliter omnia, cui credam? Nam ego diſcipulus acceſsi nõ doctor, reſpõdet Chryſoſtomus: Tu ho moes & intellectu præditus, vtrumque expende, adhibe intellectum & mentem tuam facile videbis vbi ſit veritas: itidem ego dico. Expende hunc locum & quæ diximus, veritatem videbis ſplendere lucidius Sole, ridebis calumnias Iudaicas: Nam inuidiam arbitror meo ſati iam malo ceſſaſſe. Addit poſtremo D. Hieronymus. Vides igitur quod nullum officiũ huic operi anteponendum eſt? nulla res erat, hac vna excepta, de qua verba fecimus tam magna de qua D. Hierony. hæc verba dicere poſſet, contemplationi enim quæ res in rebus humanis, & diuinis omnium maxima eſt, & ſtudijs ſacris quæ altiſsimum locum tenent, officia vitæ practicæ eſſe intermiſcenda, docet Plato in libris de Republica, docet D. THO. in. 2. 2. de vita contemplatiua & actiua, denique res hæc confeſſa eſt, ſed tam confeſſa res eſt huic rei tantæ qua à D. Hieronymo Iudaicæ fraudes reſerabantur, & res noſtræ conſtabiliebantur, quod fortaſſe præter D. Hieronymum facere nemo poterat, aut æque bene fortaſſe nemo facere poterat nullũ officium eſſe anteferendum, ne id quidem quod ſitum erat in vnius Epiſtolæ ſcriptione, ita D. Hieronymus vitia quidem quæ in Hebręa lectione deprehenderat ante & caſtigarat vt caſtigamus libros Gręcos & latinos vbi vna littera aut vna ſyllaba vitiata eſt, aut male diſpũcta lectio Gręca aut Latina culpa librariorum immiſſa putabat, vitiatam fraude Iudaica ſcripturam ſic deprehendit, vt dictum eſt, Nam quod quidã aiebant quod fortaſſe prę inuidia alieno à me eſſent animo D. Hieronymum hoc loco tantum dicere ſe reperiſſe multa quę valerent ad fidei noſtræ confirmationem non ſe reperiſſe multa vitiata Hebraicè propter odium Chriſti, ridiculum. Erat ne Hieronymus in fide dubius? vel ſatiſſimus in ſacrarum litterarum cognitione, Chriſtianæ religionis columen firmiſsimum? ne tam occupatum ſe diceret in quærenda confirmatione in fidę? vt non vacaret vnius Epiſtolæ ſcriptioni? & quomodo hoc cum ſuperioribus poſſet cohęrere? dixerat ſe præſcrutatũ num propter odium Chriſti ex Hebræa lectione impia Synagoga aliquid immutaſſet, & ſe velle fœminę familiariſsimę ſignificare quid inuenerit, dicturus igitur erat quid inuenerit in ea re quã quęrebat, ſe reperiſſe multa ab impia Synagoga mutata, id enim quęrebat, quale ſi te diceres occupatum in quęrẽdo ex ratione Aſtrologiæ, num tritici vbertas proximo anno eſſet futura & diceres te reperiſſe frugum magnam futuram copiam & cerebroſus aliquis, quod fruges arborum etiam ſignificent & vitiũ fructus contenderet interpretari te dixiſſe magnam futuram copiam vini & fructuum arborum, & tu de frumento perſcrutatus de frumento reſponderas, & D. Hieronymo innotuiſſe Iudæos Hebræam lectionem vitiaſſe cum ex alijs multis tum ex illo colliges quod ſcribit

ad

ad Auguſtinum ſe ſuam feciſſe tranſlationem vt ea teſtimonia quę à Iudæis prætermiſſa ſunt vel corrupta proferret in medium, vt ſcirent noſtri quid Hebraica veritas contineret.

Quod Iudæi pro, Duma, legere Roma, ſint conati mutatione litteræ & pūcti quod pro vocali valet. Cap. III.

Diuus Hieronym⁹ in illud Abdiæ: Onus, Duma, ait quoſdā Iudęos pro, Duma, ſcripſiſſe, Roma, vt Prophetiām illam ad Romam referrent, & vt hoc facerēt.r.in.d.mutaſſe quod hæ litteræ Hebraicè eſſent quam ſimillimæ. ד.d.&.ר.r. &.u. quoque vertere voluiſſe in.o.& ſic pro. Duma, ſcribere, voluiſſe; Roma vnde cōſtat Iudæos ſcripturā vitiare voluiſſe ſi veriſimiliter id facere potuiſſent, vt mala illà quę Deus illo cap. minaretur ad Romā poſſent referri, nempè quod Iudæi acerbiſsimo odio Romanos proſequerētur à quibus vaſtata Iudæa fuit: Ex his Hieronymi verbis facile coniectabis quid credibile ſit feciſſe Iudæos in Chriſtum Dominum quē multo acerbius odere, corrumpunt ſcripturam mutatione conſonantis & vocalis, ſi veriſimiliter illam Prophetiam aduerſus Romanos detorquere poſſent, & nō idem multo facerent audacius aduerſus Chriſtum Dominum, quem ardentiſsimo odio proſequuntur? quando, vt ſupradiximus ex D. Hieronymo in Prolegomenis, Prophetias omnes de Chriſto euertere Iudæi conantur: quod ſi Iudæis hos mores eſſe conſtiterit, nobis non licebit quę Iudæi vitiant, caſtigare? Dices, vnde tu ſcis Iudæos illos locos vitiaſſe? Quod D. Hieronymus dicat Iudęos conatos illum vitiare locum ſi veriſimiliter facere poſſent colligis tu reliquos vitiaſſe locos de Chriſto Domino? colligo ſanè & rectè colligo, quod in Prolegomenis diximus admonuiſſe nos D. Hieronymum Iudæos ad id incumbere vt omnia de Chriſto euertant ſacramenta, & video nos admoneri ab eodem Diuo conatos hoc loco.d.in. r. mutare, & u. in. o. & tranſlatione Apoſtolica & Euangelica; & Lxx admoneor id factum eſſe, quale ſi legeretur in aliqua ſcriptura, redeo, & tu Hiſpane in aliqua tranſlatione Hiſpana trāſlatum videres, riome, intelligeres ſanè mutatam vocalem & non legendum, redeo, ſed, rideo. Et ſi ſcriptum videres, timet, & Hiſpanè videres redditū, eſta hinchado, intelligeres profecto non legendum fuiſſe, timet, ſed, tumet, ſi videres ſcriptam latinè, arcam, & tranſlatum Hiſpanè, barca, intelligeres interpretem legiſſe, ſchapham, non, arcam, ſi legeres in codice latino, ridet ille, & tranſlatum videres, rozna aquel, videres interpretem legiſſe in codice latino non, ridet ille, ſed, rudit ille. Qui minus quæſo ex tranſlatione ſcripturæ Apoſtolica aut Euangelica, aut, vt verius dicam, ex tranſlatione ipſius Domini qui in ſuis Apoſtolis aut Euangeliſtis loquebatur, aut ex trāſlatione Spiritus ſancti qui ore Apoſtolorum & Euangeliſtarum nos docuit, intelligam mutatam à Iudæis litteram? Iudæi, inquiunt, ſantiſsimè ſuam ſcripturam ſeruant ne littera vlla, aut apex mutetur. En igitur Diuus hic nos admonet Iudæos litteram & vocalem mutaſſe, deſijſſe verò quod veriſimiliter ad Romanos Prophetiam torquere non poſſent, quoties ergo tranſlatione D. Hierony. aut tranſlatione Lxx admoneor mutatam litteram, & mutatum punctum quod valet pro vocali vt obſcuretur Prophetia de Chriſto, cur non caſtigem id quod Iudæus corrupit? an Iudæo corrumpendi ſcripturam contra maledicta legis ius ſit, mihi ex litteris Euangelicis & lectione Eccleſiaſtica quando apparet vnam aut duas litteras mutatas caſtigandi ſcripturam non ſit ius? & Eccleſiæ alumno non liceat Chriſti myſteria quæ obſcurauit Iudæus vnius litterę mutatione reſerare, reſtituta littera mutata ex Euangelica lectione?

Quomodo ex tranſlatione deprehendi poſſit vera Hebræa lectio.

Quod Iudæi ſcripturæ dictionem addiderint. Cap. IIII.

Hieronymus in caput tertium Nahum,in illud: Nunquid melior es ab Amon,docet præceptorem ſuum Iudæum dicere ſolitum dictionem vnam monoſyllabam eo loco addi poſſe vt diceretur. Nũquid melior es No ab Amõ & no Alexandriam dici Hebraicè,& noſtris temporibus in omnibus Hebraicis exemplaribus dictionem illam additam videmus: addunt ergo Iudæi ſcripturæ quæ volunt: Nam vetus verbum eſt. Quod ſemel & ſæpius. Si Iudæi, vt ſenſum de Chriſto inter turbent,& vt Prophetiam à Chriſto poſsint auertere, & aliò conuertere, voces ſcripturæ addunt quas tranſlationes arguunt additas, cur mihi non liceat corruptam ſcripturam addita dictione aut oratione caſtigare ex Eccleſiaſtica lectione? Dira hæc tyrãnis eſt Iudæorum, vt illis ſacras litteras corrumpere liceat, nobis eaſdem à Iudæis corruptas non liceat caſtigare. Lege ca.19.quæ ſcripta ſunt de Iarib, leharim,& de; ſebabum,& ſebabim, neque oberit quod D.Hieronymus caſtigationem Rabinorum probat, intelliges tamẽ facile in omnia exemplaria Hebrea eſſe receptam.

Quod Iudæi dictionem Hebræam mutauerint. Cap. V.

Diuus Hieronymus in poſtremũ caput Zachariæ,in illud: Et erit ſuper frœnum equi, ait verbum Hebræũ meſuloth, quod ipſe et, Lxx verterant, frœnum, mutari à Iudæo quodam qui negabat, meſuloth, eſſe legendum, ſed, miſiloth, quod verbum ita mutatũ vſq; ad noſtra tempora deſcendit, ita vt omnia exemplaria Hebræa illam dictionẽ Hebræam mutatam præferant. Si tam facilè Iudæi dictiones Hebræas mutant, cur cùm noſtri Apoſtoli aut Euangeliſtæ dicuntur diſcordare à veritate Hebraica vno verbo, aut dictiòne vna, nobis non liceat dicere veritatem in lectione Apoſtolica & Euãgelica eſſe, dictiones à Rabinis ſolere mutari temere? quod poſtea pluribus eſt dicendum.

Quod Iudæi duos verſus ex ſcriptura videantur eraſiſſe malitioſe. Cap. VI.

Diuus Hieronymus in caput.5.Micheæ,in illud: Et tu Bethlehẽ, docet duos verſus in tranſlatione Lxx legi, qui Hebraicè non eſſent, & quod veterum Patrum eſſet ſententia Lxx viros afflatu Spiritus ſancti quædam ſcripturæ addidiſſe ad ſcripturæ explanationẽ quod Lxx tranſlatio in pleriſque magis paraphraſis eſſet quam tranſlatio: videretur tamẽ durum duos verſus integros à Lxx ſcripturę eſſe additos, dubitat hic Diuus addiderint ne Lxx duos illos verſus, an Iudæi malitioſè duos illos verſus ex Hebræa lectione eraſerint. Putat ergo D.Hieronymus duos illos verſus Iudæorum malitia eradi potuiſſe. Vnde colliges D.Hieronymum ſemper in ore habuiſſe veritatem Hebraicam ſuſpicatum tamen Iudaicam malitiam nõ ceſſaſſe in ſcriptura vitianda.

Quod Iudæi poſt paſsionem Chriſti verba Hebrææ lectioni addiderint. Cap. VII.

Diuus HIERO.in Epiſtolam ad Galatas in illud.c.3. Maledictus omnis homo qui pendet in ligno, ait, duas illas voces, omnis; & in ligno Hebraicè non eſſe, duas huius rei cauſas addit, aut vitiatam eſſe lectionem Hebręam, aut Apoſtolos non citare verba ſed ſenſa, vt cum vulgo authores ſic citamus: Ariſtoteles huius rei eſt author, nec verba citamus, non tamen hoc ita facimus vt verba addamus quę in ſcriptura non ſint, & in quibus verſatur cardo victoriæ, nec illud de noſtro addimus in quo victoriæ

riæ cardo vertitur,quod parum ingenui hominis eſſet hoc facere, quanto minus faceret Apoſtolus,aut Spūs ſanctus qui eius ore loquebatur vt verba ſcripturæ adderet,in quibus potiſſimùm vis argumenti eſſet ſita & robur victoriæ, nec ſpiritus ſanctus fallacia vincere vellet,& ſubijcit D. Hieronymus illud credendū magis eſt,poſt paſsionem Chriſti additā verba eſſe ab inimicis Chriſti lectioni Hebrææ, & lectionem Hebræam eſſe mutatam. Ante paſsionem Domini igitur veritatem Hebraicam veriſsimè diceres,poſt Domini paſsionem dices quoque verè veritatem Hebraicam in vniuerſum ,ita tamen vt ſcias ab inimicis Chriſti fuiſſe in quibuſdam vitiatam, etiam temporibus D.Hieronymi, vitiari cœpiſſe poſt crucem Domini. Verba Hieronymi ſunt, ex quo mihi videntur aut veteres Hebręorum libri aliter olim habuiſſe quam nunc habent, aut Apoſtolum,vt ante iam dixi,ſenſum poſuiſſe non verba,aut quod magis eſt, exiſtimādum poſt paſsionem Chriſti & in Hebræis & in noſtris codicibus ab aliquo Dei nomen appoſitum vt infamiā nobis inureretur qui in Chriſtū maledictum à Deo credimus. De loco ergo Pauli non diſputo, de ſententia D. Hieronymi diſputo qui putat Hebræos codices aliter olim habuiſſe quam ſua tem peſtate habebant. Videbatur igitur D. Hieronymo ſua tempeſtate mutata Hebręa lectio,nec quoties lectio Apoſtolica aut Euangelica à lectione Hebręa diſſidet exiſtimes lectionem Apoſtolicam à veritate Hebraica diſcordare. Hebraica potius lectio diſcordat à veritate mutata,ſcilicet,ab inimicis Chriſti, ſic enim ait,vt dixi,Hieronymus aut quod magis eſt exiſtimandum , & in Hebræis & in noſtris codicibus poſt Chriſti paſsionē ab aliquo Dei nomen appoſitum vt nos infamaret. Non eſt ergo quod poſt paſſionem Chriſti quiſquam in vniuerſum dicat noſtram ſcripturam ex lectione Hebræa eſſe caſtigandam.

Quod Iudei duas dictiones ex lectione Hebræa eraſerint. Cap. VIII.

Diuus Hieronymus lib. 2. in Epiſtolam ad Galatas in principium cap.3. illius Epiſtolæ, in illud:maledictus omnis homo qui non permanet in omnibus. Docet duas illas dictiones, omnis & in omnibus,Hebraicè non eſſe; & ſentit duas illas voces , omnis, & in omnibus Iudęorū malitia eſſe eraſas,vbi pręſcribitur nobis ille canon à D. Hieronymo ſi non oculis, auribus,& mente capti ſumus,vt ex locis citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis lectionem Hebræam caſtigemus,contra quam à quibuſdam ex noſtris faciendum eſſe dicitur , vt ex lectione Hebræa locos Apoſtolicos & Euangelicos emendemus.

Quod per ſuperiora duo capita deciditur à D. Hieronymo lis quam toto hoc opere diſceptamus, & oſtenditur in commentarijs D. Hieronymi tam ſuas ipſius Diui quam alienas, quas ipſe Diuus improbet referre ſententias. Cap. IX.

Illud ſummopere notandum hoc capite & ſuperiore decidi à D.Hieronymo totam hanc litem quā diſceptamus. Eſt enim toto hoc opere quæſtio vtrum cum Euangelica aut Apoſtolica lectio diſcordat à lectione Hebræa ſit error in Euangelica aut Apoſtolica lectione, an in lectione Hebræa. Et in his duobus locis D. Hieronymus nos docet ſi aurem adhibeas errorem eſſe in Hebręa lectione,non in Apoſtolica aut Euangelica quod toto hoc opere quærebatur: Rurſum in Prolegomenis dictum eſt admonere nos D. Hieronymum in ſuis ſcriptis nō ſolum ſuas ſed alienas etiam ſententias ſe eſſe complexum , non ſolum probandas , ſed etiam improbandas. En hoc loco ex lectione Apoſtolica

Hebræam lectionem caſtigandam cenſet: at in quintum caput Micheæ ſcripſerat. Sunt autem qui aſſerunt in omnibus teſtimonijs quę de veteri teſtamento ab Apoſtolis aut Euangeliſtis ſumuntur iſtius modi eſſe errorem, vt aut ordo mutetur, aut verba, & interdum ſenſus ipſe diuerſus ſit, vel Apoſtolis vel Euangeliſtis non ex libris carpentibus teſtimonia ſed memoriæ fidentibus, quæ nō nunquam fallitur: Quis non videt quā hæc inter ſe pugnent cum ſuperioribus? ſed ſuperiora ex propria ſētētia ſcribit Hieronymus, hæc ex aliorum ſententia, & ideo dixit. Sunt qui dicant, vt diximus in Prolegomenis, nos Diuum Hieronymum admonuiſſe, quod interim etiam citra vllam diſtinctionem aliorum ſententias ſuis ſolet miſcere. Hæc etenim in fine libri Commentariorum in Epiſtolam ad Galatas citra diſtinctionem ſcribit. Hoc autem in omnibus ferè teſtimonijs quæ de veteri teſtamento in nouos ſumuntur obſeruandum eſt, quod memoriæ crediderint Apoſtoli vel Euangeliſtæ, & tantum ſenſu explicato ſæpe ordinem commutauerint, non nunquam verba vel detraxerint, vel addiderint. Hęc Hieronymus quaſi de propria ſententia, vt ipſe nos monet, quę non propria ipſius ſunt, ſed aliena, & his quæ dixerat repugnantia. Quis enim ignorat in Apoſtolis Chriſtum eſſe loquutum? quis non videt ſpiritum ſanctum ore Apoſtolorum dictaſſe Epiſtolas & Euangelia? Chriſtus porrò aut eius ſpiritus memoria falli poteſt? de T. Liuio aut Salluſtio id dicere erat inciuile, durum & aſperum. de Chriſto & ſpiritu Sancto id dici quis ferat? ſed huiuſmodi dicta in Diuo Hieronymo ſunt innumera. Et niſi memoria teneas quę nos ipſe Diuus vt diximus, in Prolegomenis fuſe ſatis admonet, ſe in ſuis ſcriptis ſæpè ſuas, ſæpè alienas referre ſententias, ſæpè probandas, ſæpè improbandas lectoris arbitrio permittens, vt probet probanda, improbet improbanda, putes hunc Diuum inter ſe pugnantia dicere & quę nec interſe cohæreant, nec rationi congruant? Sed de hac re ſatis ſuperque ſupradictum eſt. Illud memoria teneas neceſſe eſt. Ipſum hunc Diuum nos admonere citra vllam diſtinctionem ſe ſua referre & aliena tam probanda quam improbanda, vt qui eiùs ſcripta legit, animo vigilet neceſſe ſit. Dura res, aiunt, Quid ſi ipſe Diuus ſic ſcribere voluit vt centies nos monet.

Quod authore Diuo Hieronymo Diuus Paulus lectionem Lxx veriorem Hebræa lectione eſſe iudicat ſi forte inter ſe pugnent Cap. X.

Hieronymus loco citato libro. 2. in Epiſtolam ad Galatas in cap. 3. illius Epiſtolæ, in illud: Maledictus omnis homo qui pendet in ligno dubitat cur ſi Diuus Paulus lectionem Lxx veriorem putat æditione Hebræa, non ponit integram tranſlationem Lxx, quo loco duo ſunt notanda ſummopere Diuum Hieronymum iudicare ſenſiſſe Diuum Paulum tranſlationem Lxx veriorem eſſe æditione Hebræa quod citarit tranſlationem Lxx quæ duo verba haberet pluſquam æditio Hebręa, & non citarit Hebræam æditionē. Igitur Diuus Paulus, authore Diuo Hieronymo decidit litem quam toto hoc opere diſceptamus, quod quoties Diuus Paulus citat tranſlationem Lxx quæ diſsideat à lectione Hebręa, quod fit frequentiſsimè, Paulus veriorem iudicat æditionē Lxx lectione Hebræa, non ea lectione Hebræa quæ temporibus Diui Pauli erat, ſed ea quæ erat temporibus Diui Hieronymi, & quę noſtris tēporibus eſt, cùm iā multa ex lectione Hebręa exciderint aut expuncta ſint Iudæorum malitia ſit neceſſe: præſcribitur enim canon à D. Hieronymo omnibus locis citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis qui aliquantum diſcrepent ab æditione Hebræa

quæ noſtris temporibus circunfertur, locos illos citatos ab Apoſtolis & Euangeliſtis iudicatos eſſe veriores iuxta trãſlationem Lxx æditione Hebrẹa, quæ noſtra lis eſt, & noſtra controuerſia toto hoc opere vtrum verior ſit lectio veteris teſtamenti citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis Hebræa æditione. Sed dices quid reſpondes quæſtioni quam propo nit D. Hieronymus? Ipſe Diuus etiam diſſoluit & facile ſolui poterat etiam aliter, iuxta canonem ſcripturæ quo mõnemur citari ab Apoſtolis & Euangeliſtis teſtimonia ſcripturæ ita vt prima & vltima citentur, omittantur media, aut quæ non magnopere ad rem pertineant, alterum eſt illud admonitione dignum, quod ſupra diximus, & repetendum ſæpè eſt. [illegible] quod putat Hieronymus poſt Chriſti paſsionem libros Hebræos aliter habere quã habuerint olim, quod D. Hieronymi teſtimonium quærebatur; & redditum multipliciter id deprehendimus: Nam merito D. Hieronymus damnat quod prius dixerat, repetitque non raro, citare Apoſtolum ſenſa ſcripturæ nõ verba, quomodo enim D. Paulus dicendus eſt citaſſe non verba ſed ſenſa cum verba tranſlationis Lxx tibi numeret, vnum verbum omittit qua ratione dictum eſt.

Tranſlatione Lxx argui quæ in veteri teſtamento poſt Lxx viros ſunt mutata. Cap. XI.

NE quis miretur litteris Apoſtolicis, & Euangelicis, authore D. Hieronymo argui quæ mutata ſunt in veteri teſtamento poſt Chriſti crucem, idem D. Hieronymus in præfatione in quatuor Euangelia ad Damaſum Papam docet in veteri teſtamento poſt Lxx viros nihil addi, aut detrahi, aut mutari potuiſſe quin eorum tranſlatione deprehendatur.

Quod authore D. Hieronymo verborum varietas non ſolum litterarum & ſyllabarum in Hebræa lectione fuiſſe videatur. Cap. XII.

NON ſolum litterarum & ſyllabarũ punctorum & diſtinctionis ſed etiam verborum varietas, authore D. Hieronymo in Hebræa lectione fuiſſe videtur: Nam Hieronymus in illud cap.3. Eſaię. Populum meum exactores ſui ſpoliauerunt, & mulieres dominati ſunt eis. Nos docet pro mulieres Hebraice naſim, eſſe: quod colligit ex interpretatione Symmachi: Aquilam tamen, & Lxx pro mulieres vertiſſe, exactores & fœneratores. Vnde his qui ſciunt Hebraicè planum eſt intelligere non legiſſe eos. Naſim mulieres, vt legit Symmachus, ſed nogſim, id eſt, fœneratores, exactores, à nagas exigo. & in illud cap.38. Eſaię. Ego dixi agẽs de lectione Hebrẹa legi poſſe ſignificat Chedel; & Cheled quæ ſunt verba diuerſa; & in cap.47. Eſaiæ in principio duplicem lectionem Hebræã eſſe ait, Theodotionem legiſſe Simlatech; Aquilam verò legiſſe, Samatech; per Sadich, in principio. Et in finẽ cap.40. Ezechielis dupliciter legi ait in Hebræa lectione aſer nomen relatiuum, id eſt, quę & heſreh, cum haiirin principio, id eſt, decem, & in finem cap.2. Abacuc docet in quibuſdam codicibus Hebræis deeſſe dictionem vnam, quę in alijs codicibus Hebræis eſt. Non ergo putabat D. Hieronymus tam caſtigatã lectionem Hebræam, vt in ea non eſſet varietas litterarum, ſyllabarum, atque etiam verborum, qua de re iuſtum volumen ſcriptum reliquit in quæſtionibus Hebraicis.

Quod magna numerorum confuſio ſit in lectione Hebræa, & quot habeat errores inolitos eadem Hebræa loctio. Cap. XIII.

DIuus Hieronymus in Epiſtola ad vitalem reſpondens propoſitis queſtio-

quæſtionibus ſub finem Epiſtolæ ait: quod in libris veteris teſtamenti mira annorum eſt diſſonantia & numerorū confuſio: Hæc Hieronymus quod arguit Iudæorum ſupinam negligentiam, vt iam ex D. Chryſoſtomo dicemus, nō arguit hoc curam Iudæorum vigilantiſſimam quam quidam ex noſtris prædicant: ſed dicent ſat ſcio hanc annorum diſſonantiam & confuſionem numerorum de qua queritur D. Hieronymus in Gręcis latiniſq; litteris eſſe, in Hebręis non item. Certe ſi hæc numerorum con fuſio & annorum diſſonantia Græcè tātum eſſet, & Latinè & Hebraicè non eſſet, facile fuiſſet his qui Hebraicè ſcirēt ad hebræā lectionem confugere & inde propoſitas quæſtiones diſſoluere: ſed addit Hieronymus eſſe ſummum conſenſum in ipſis tranſlatoribus, & in ipſo authentico ſermone, hoc eſt in ipſa Hebræa lectione, vt tam in ipſa lectione Hebræa quam in tranſlatoribus ſit annorum illa diſſonantia & numerorum cōfuſio. Quæres quo nam modo iſthuc? Nempe quod Iudæi tranſlatores quod reperiebant Hebraicè, Græcè vertebāt, & Iudęi non ſunt contenti Hebræam lectionem vitiare, ſed vt ſupra conqueſti ſumus trāſlationem Lxx ad exemplum Hebrææ lectionis per quoſdam corrūpunt, monet igitur nos D. Hieronymus etiam in authentico ſermone, hoc eſt in Hebræo ſermone, eſſe annorum illam diſſonantiam & numerorum confuſionem, ne quis nos fallat & iactet Hebręā æditionem omni vacare vitio & eſſe caſtigatiſſimam. Idem Hieronymus de quęſtionibus numerorum agens etiam in cap. 3. Epiſtolæ ad Galatas in illud. Stultas autem quæſtiones, eādem refert ſententiam quam retulerat in Epiſtola ad Vitalē: addit & illud, difficile eſſe inuenire dubiorum ſolutionem propter librorum varietatem, & dum paulatim de inemendatis inemendata ſcribuntur errores inolitos, vides Hebræos Codices à D. Hieronymo appellari inemendatos? De his enim oſtendimus agi & nō diceret difficile eſſe diſſoluere quæſtiones niſi Hebræi libri non eſſent inemendati. Fuiſſet enim facile D. Hieronymo & his qui Hebraicè ſcirent adire Hebræos codices, & inde quæſtiones diſſoluere & vitia noſtrorum librorum caſtigare. Vides ergo dici à D. Hieronymo Hebræos libros inemendatos & inemēdata ex eis deſcripta dici, vides errores inolitos codicibus Hebræis pleno ore prædicari, & magno labore opus eſſe ad Hebræos codices caſtigandos? Atqui ſi Hebræi codices fuiſſent caſtigati nihil opus eſſet adire labores vt noſtri libri caſtigarentur.

Quod puncta quæ apud Hebræos pro vocalibus valent pro regionum varietate & hominum arbitrio citra vllū ſignificationis diſcrimen aliquando varientur ex Diuo Hieronymo. Cap XIIII.

SVnt qui ſcribant lectionem Hebræam caſtigatiſſimam eſſe, & omnis vitij expertem, neque ſi quis in Hebræam ſcripturam omni cura inquirat, quidquam deprehenſurū vitij, excepta lectionis Hebrææ varietate, quę in Iudaica Maſſoreth continetur, eamque varietatem potiſsimum in punctis ſitam eſſe, quæ tantum ad Grammaticorum curioſitatem ſpectent, aut quæ pro varietate regionum varia ſint citra vllam ſignificationis mutationē, neque differre magis quam quod Hiſpanus, ſeñor, dicit, Italus, ſignor, Hiſpanus, poco, Italus, puoco. Si aliquando hoc ita eſſe diceres, veriſsimè diceres, ſed quod in vniuerſum pronuncias vt Iudaicis fraudibus pares latebras quantam peſtem hic canon importet ex ſequentibus patebit: Dicamus ergo ex Hieronymo quid in hac parte ſit ſequendum, quod in ea maxima res Chriſtianæ. R. P. agatur. Primū omnium præſcribatur hic canon ex D. Hiero.

Hiero. pũcta in lectione Hebrça aliquãdo citra vllã mutationẽ ſignificationis vocum Hebræarum variari, aliquando inquam, idq́ue per quam raro, ſic enim ſcribit Hieronymus in Epiſtola ad Euagrium reddens cauſam cur ſalem in litteris Euangelicis ſalim dicatur: Neq́ue refert, inquit, vtrum ſalem an ſalim nominetur cum voces Hebræç eçdem pro voluntate lectorum & varietate regionum diuerſis ſonis & accentibus proferantur. Vocat ergo Hieronymus puncta Hebræa, ſonos, vocales, accentus, vt per capita ſequentia apparebit, en D. Hieronymus docet eaſdem vocales hebręas pro varietate regionum, & pro voluntate lectorum diuerſas habere vocales & diuerſos ſonos: Vocales porrò apud hebræos ſunt puncta. Vnum tantum exẽplum ponit Hieronymus, ſuo loco nos plura ponemus.

Quod ex hac varietate punctorũ & litterarũ prolationis nominũ Hebræorum que varietas naſcitur qua noſtri aduerſarij nos terrere parant Ieſaiau Irmeiau ſimilibuſque, quibus rebus noſtræ ſcripturæ authoritatem extenuare volunt, vt ſancti patres docent apud D. Auguſtinum, vt infra dicemus. Cap. XV.

Diuus Hieronymus in epitaphio Lucinij Betici ad theodoram cũ enumeraſſet quædam nomina barbara quæ quidam iactant vt nomen eruditionis ſibi pariant, adiecit. Cæteraque magis portenta quam nomina quæ ad imperitorum mulierculrumq́ue animos concitandos quaſi de hebraicis fontibus hauriunt, barbaro, ſimplices quoſq́; terrentes ſono, vt quod non intelligunt plus mirentur. Hæc Hieronymus quæ veriſsimè dicta à tanto Diuo habeo perſuaſiſsimum, tamen Iudæos credo maiora multo moliri, vt authoritatem lectionis Apoſtolicæ & Euangelicç atque Eccleſiaſticç in contemptum trahant, vt docent apud Auguſtinum ſancti Patres de quibus poſteà dicendum eſt, nequis lectionem Vulgatam, aut Apoſtolicam & Euangelicam reijciat pro his nouis Interpretationibus, quç horridum neſcio quid ſonent, quo imperitos nouitate vocum in admirationem ſui rapiant, vt ait Hieronymus, neuè contemnat noſtram ſcripturam, quin eam admiretur magis & Iudaicas execretur fallacias: pro Eſaia quod Apoſtolicis & Euangelicis litteris ſcriptum eſt Græce, qua lingua Apoſtoli & Euangeliſtç ſcripſere cum vident hos ſcribere Ieſaiau, alij etiã Apoſtolos & Euangeliſtas & Ioſephum Iudæum & Iudçum Philonem qui ſemper ſcribunt Eſaiam emendare parant, & Iſaiam ſcribendum docent quod principium huius vocis ſit Iod & inde Iſaiam dicendum contendunt, aut Ieſaiam, quaſi vero Iod ſit vocalis & non conſonans quæ littera pro ratione pũctorum ſonare ſolet hieloc hare In fine dictionum inquies: quid ſi olim fiebat etiam in initio? denique aut dicendum eſt Eſaias vt Apoſtoli & Euangeliſtç pronunciauerũt, & Iudçorum antiquiſsimi Ioſephus & Philon, aut corrigendus eſt Dominus & eius Apoſtoli & Euangeliſtæ & veteres omnes Iudçi qui Eſaiam pronunciãt: ſic etiam pro Hieremia Hirmeiau pro Ezechiel Iechezchel pro Ageo Propheta, Caggai Propheta, pro Sophonia, Sephania, pro Abacuc Chabacuc. Iam nuſquam in veteri teſtamento reperies Iacob ſed Iahacob, nuſquam Iſaach, ſed Iſchach, nuſquam Roboam, ſed Rechabam, & cętera eodem modo vt non agnoſcas eadem eſſe nomina, quæ eo conſilio etiam faciunt vt in contemptum noſtram ſcripturam trahant: Nam talis reprehenſio qualis eſt ſi quis dicatur neque noſſe nomina propria eius facultatis quam tractat rectè nominare, eſt vtilis ad conciliandum his ait Fabius, quos inuiſos facere volueris odiũ. Quis enim

non

non oderiş hominem qui nec Ariſtotelem nec Platonem, nec Galenum aut Hippocratem recte nominare nouerit, & tamen ſibi vendicet doctrinę Ariſtotelicæ & Platonicæ exactiſsimam cognitionem & peritiam raram artis medicę? Neſcis, dicerent, ô ſtipes, nomina ipſa ſcriptorum nominare ita es imperitus, & tamen te omnibus anteferre paras? Hunc horrorem ergo Hebraicarum vocum ſola facit varietas prolationis litterarum Hebræarum & punctorum quæ alijs adimuntur & apponuntur alijs litteris, vt ſis ſciens. Caue ergo fidē habeas his qui monent Iudaicę prolationi nominū vt aſſueſcas: Nam ſupra diximus ſi id feceris quod periculum incurres, aſſueſcito litteris Apoſtolicis & Euangelicis, habeto ſemper ante oculos illud quod perſonant omnium auribus veteres Patres & ſacra concilia: Ne tranſmoueas terminos æternos quos poſuerunt Patres tui.

Quod temporibus D. Hieronymi nulla ferè erant puncta in codicibus Hebræis ſed tantum erant ſcripta conſonantes, puncta quæ pro vocalibus valent non erant adſcripta conſonantibus. Cap. XVI.

Hieronymus in Epiſtolu ad Euagrium ait, Hebręos vocalibus per raro vti ſolere his verbis. Vocalibus in medio litteris Hebræi per raro vtuntur &c. & in illa verba cap. 9. Hieremiæ loquere &c. Verbum, inquiens, Hebręum d. b. r. quod tribus litteris ſcribitur vocales enim in medio non habet, vbi Hieronymus nos docet verbum Hebræum non habere vocales in medio conſonantiū. Idem Hieronymus in caput. 3. Abacuc in illud, ante faciem eius ibit mors, pro morte, inquit, tres litteræ poſitæ ſunt abſque vlla vocali d. b. r. vbi Hieronymus tres tantum conſonantes pro verbo Hebręo poſitas eſſe ait, vocales nullas, puncta enim, appellat vocales quod valeant pro vocalibus & poſſe legi ait, dabar daber deber diuerſis ſignificationibus & in illo cap. 26. Eſaiæ mortui vitam non videbunt pro verbo Hebræo, ait ſcribi tres cōſonātes Z c r. vbi ſi legamus, inquit, Zacar. maſculum ſignificamus, ſi Zecer. memoriam. Sed centies hoc nos docet D. Hieronymus cuius paulo infra ex eius commentarijs multa exempla ponemus, quibus apparet eius tempeſtate in Hebræa lectione conſonantes tantum ſcriptas fuiſſe, nulla vero puncta quæ pro vocalibus valēt fuiſſe addita.

Canon Hieronymi dignus qui litteris aureis conſcriberetur de punctis lectionis Hebrææ quod nulla eſſent in codicibus Hebræis olim & quod pro voluntate lectoris adderentur. Cap. XVII.

Hic canon præſcriptus à Diuo Hieronymo dignus erat qui litteris aureis conſcriberetur, tantam lucem affert huic rei de qua diſceptamus retulimus illud Hieronymi in Epiſtola ad Euagrium bis. Vocalibus Iudæi per raro vtū tur & pro voluntate lectoris voces Hebræas diuerſis ſonis & accentibus profe runt. Vbi te rogo ſi D. Hieronymo fidē habeas, ſi Iudæi qui omni ratione conātur Chriſti ſacramenta ſubuertere, vt nos docet etiam hic Diuus, vt diximus in Prolegōmenis capite poſtremo, pro voluntate vocales adhibēt lectioni Hebrææ, quo non flectent ſcripta ſacra? quid fraudum non molientur? quo non detorquebunt manifeſtiſsimas de Chriſto Prophetias? ſcribe tu noſtra lingua conſonantes tres. p. d. r. addito vocales quas velis efficies longe diuerſa padre, pudre, podre, poder, podar, piedra, podre, podra, quantus hinc fallaciarum fons ſcatu-

ſcaturiet? Hunc canonem multo apertius ſcribit Hieronymus in cap. 9. Hieremię in illa verba, loquere &c. Verbum hebræum, inquiens, quod tribus litteris ſcribitur d.b.r. Vocales.n. in medio non habet, pro conſequentia & legentis arbitrio, ſi legatur dabar ſermonem ſignificat, ſi deber peſtē ſi daber loquere. Hęc Hieronymus. Quibus quam ſplēdidam facem rebus noſtris præluceat hinc colliges, quod ſi Iudæus lector qui Chriſti & Chriſtianorum odio ardet, rebuſque noſtris eſt infeſtiſsimus pro arbitrio adhibet puncta.i. vocales conſonantibus, omnia noſtra ſubuertet, arbitrium nanque Iudæi eſt vt noſtræ fidei euertat fundamenta: eas apponet ergo vocales quæ id efficiant, vt noſtra omnia ruant, conſequentia ſententiæ Iudaicæ eſt, ſi pro conſequentia ſententiæ ei licet apponere puncta quæ volet vt omnia referat, etiam quæ ſunt ipſo ſole clariora de Chriſto teſtimonia ad ſuę infidelitatis ſcopum, vt ait Athanaſius: addet ergo Iudęus puncta pro arbitrio ſuę infidelitatis, & pro conſequentia ſententię Iudaicę quę affectat omnia de Chriſto ſubuertere ſacramenta, vt Diuus Hieronymus ait, tu nunc collige quantam peſtem trahes ſi Vulgatam Diui Hieronymi, & Eccleſiaſticam lectionem deſeras, amplectaris has nouas interpretationes quaſdam è Iudæorum ſcrinijs compilatas ad ſcopum Iudaicæ infidelitatis expreſſas; non enim dico de omnibus tranſlationibus ſed de quibuſdam & in his tantum locis quibus noſtra euertunt, & vt vexilla Chriſti deſeras, tranſeas ad Iudaica ſigna, vt inſidioſiſsimè dictum à Iudæis putet ille qui inde mutuatus ſcripſit varia puncta dictionum Hebræarum vocum non mutare ſignificationes, cum hac ſola arte mutationis punctorum, Iudæi poſsint fere omnes de Chriſto euertere prophetias.

Quod in lectione Hebræa tempeſtate D. Hieronymi puncta non fuerint & quod ex tranſlatione cuiuſq; agnoſcitur lectio Hebræa quam quiſq; ſit ſecutus, & quod Lxx non dicendi ſunt erraſſe quod diuerſam ab alijs agnouerint lectionem Hebræam. Ex D. Hierony. omnia. Cap. XVIII.

Defenſio translationis Lxx.

PRæſcriptum Canonē hunc de agnoſcenda lectione Hebræa ex ipſa tranſlatione, à D. Hierony. eo modo dico (nequis vbi hic canon ſit roget) quo Ariſtoteles in principio. 10. Moralium ait, ſapientes plus docere factis & exemplis quam verbis. Volo ergo oſtendere canonem illum quo vtor frequētiſsimè toto hoc opere vt ex trāſlatione D. Hieronymi & Lxx virorum & ex lectione Apoſtolica & Euangelica arguam litteras mutatas in lectione Hebręa, mutatas ſyllabas, puncta mutata à D. Hieronyme fuiſſe mutuatum, & illud exemplum codicis Hiſpani qui milleſimo ab hinc anno verſus Latinè eſſet, ad hoc à me eſſe vſurpatum, vt canonem præſcriptum à D. Hierony. ante omnium oculos ponerem, vt ſi quo loco tu in codice Hiſpano legeres eſpigas redditū videres Latine picas facile colligeres interpretem in codice Hiſpano non legiſſe eſpigas ſed pegas quod ſi multi fuiſſent interpretes illius codicis Hiſpani & alius eſpicas vertiſſet, alius picas, quis dubitaret horum interpretum alterum in codice Hiſpano legiſſe eſpigas, alterū pegas. Hoc canone vtitur D. Hieronymus frequentiſsimè vt eius exemplo nobis idem facere liceat vt in illud cap. 26. Eſaiæ, mortui.n. vitā nō videbūt reddens cauſam cur qđ Lxx reddidiſſent medicos alij vertiſſent gigantes alios legiſſe ait Hebraice Raphain medicos alios Rophaim gigantes. Quid diſtat hoc ab illo exemplo codicis Hiſpani cuius interpretes alij vertiſſent ſpicas alij picas? & cauſa redditur quod

Ex tranſlatione cuiuſque intelligi quam lectionem hebræam quiſq; ſit ſecutus exeplo codicis Hiſpani tranſlati.

quod in Hiſpano codice alij legerint eſpigas, alij pegas? Agnoſcitur ergo ex tranſlatione cuiuſque quam quiſque lectionẽ Hebræam ſecutus fuerit, & intelligitur hebraicè non fuiſſe puncta, alioqui liberum non fuiſſet Rephaim legere aut Rophaim, nec erraſſe dicuntur qui hãc aut illam lectionem hebræam ſecuti fuerint & D. Hierony. ſtatim poſt illa quæ diximus reddens cauſam cur quod Lxx trãſtuliſſent maſculum alij interpretes eandem vocem hebræam memoriam vertiſſent: Lxx inquit, legerunt hebraice Zacar, id eſt, maſculum cæteri legere zecer, id eſt memoriam quod in hebræa lectione tantum conſonantes eſſent ſcriptæ, vt in ſuperiori exemplo zchr, lector ſuo ſuo arbitrio puncta, id eſt, vocales adderet pro conſequentia ſententiæ. Vides Hieronymum ex tranſlatione ipſa agnoſcere quam quiſque lectionem ſit ſecutus, & vides D. Hierony. nos docere hoc loco hebraice tantum conſonantes fuiſſe zcr puncta, id eſt, vocales non fuiſſe, nec erraſſe qui puncta hæc aut illa addiderint, quod pro lectoris arbitrio pũcta addi ſolerent? & in illud cap. 31. Conuertimini quęrens D. Hieronymus cur quod Symmachus ſolus verterat ignem alij interpretes reddiſſent lumen ad puncta, quæ hebraice pro vocalibus valent & non erant ſcripta hebraice, cauſam refert, quod Symmachus legerit hebraice, vr, id eſt, ignem cæteri or, id eſt, lumen quale ſi in codice Hiſpano Latinè verſo mille ante annos quæreretur cur quod alij vertiſſent heros alij trãſtuliſſent ramos & redderetur cauſa quod in codice Hiſpano interpretes alij legiſſent amos alij addita vna litera ramos. Ex tranſlatione igitur agnoſcitur quam quiſque interpretum lectionẽ in hebræa lectione ſiue in Hiſpano codice ſit ſecut⁹, nec erraſſe interpretes dicuntur qui hæc aut illa puncta addiderint, & planè & aperte dicitur in hebræa lectione puncta non fuiſſe & in illud capit. 65. Dimittetis veſtrũ iniuramento, quærit cur quod Lxx veterint in ſaturitatẽ alij reddiderint in iuramẽto reddit cauſam, quod verbũ hebręũ Sebua pro diuerſitate accẽtuũ multas haberet intelligẽtias. Ergo voces hebręæ vocales non habebãt quas lector pro arbitrio adhibebat, & ex tranſlatione cuiuſq; intelligitur quã quiſq; lectionem hebręam ſit ſecutus, vt ſi in tranſlatione codicis Hiſpani alij interpretes vertiſſent paraſangas alij linguas nẽpe cauſa redderetur quod in codice Hiſpano alij legiſſent leguas alij lenguas vt ex tranſlatione agnoſceretur lectio quam quiſq; interpretum eſſet ſecutus, nec erraſſe dicitur qui hanc aut illam lectionem ſecutus fuerit. Idem Diuus in illud Eſaię cap. 56. ſpeculatores &c. Vocem hebræam conſonantibus ſcriptam ait ſine vocalibus, ſi legas roin paſtores ſignificat, ſi re in peſſimos, & in principium cap. 3. Hieremię de eadem voce hebræa idem ait, vt agnoſcas olim in lectione hebræa puncta non fuiſſe, & ex cuiuſq; tranſlatione agnoſci quam quiſque lectionem hebræam ſit ſecutus, vt ſi in tranſlatione Hiſpani codicis alij interpretes vertiſſẽt cultelum alij ſuẽ facile intelligeres alios interpretes in Hiſpano codice legiſſe cuchillo alios cochino. Hoc docet etiam D. Hierouymus in cap. 15. Ezechielis in principium: Verbũ inquiens hebræum tribus conſonontibus ſcribitur ſine vocalibus, ſcilicet, ſi legas, inquit, ſene duo ſignificat, ſi ſane annos, ergo hebræa lectio ſine vocalibus ſcribebatur olim & pro arbitrio lectoris addebantur puncta, id eſt, vocales, & ex tranſlatione eius qui vertiſſet duo intelligebatur eum in lectione hebræa legiſſe ſene, qui vero reddidiſſet annos legiſſe ſane, ergo ex trãſlatione cuiuſq; intelligitur quã quiſque lectionẽ ſiue in hebræa æditione ſiue in codice Hiſpano ſit ſecutus vt ſi in tranſlatione codicis Hiſpani alius vertiſſet vuas alius algas alius quo vadis quis non intelligeret eum qui vertiſſet vuas in codice Hiſpano vuas legiſſe, qui reddidiſſet algas non legiſſe vuas ſed ouas, qui

Exempl. codicis Hiſpani.

qui vero tranſtuliſſet quo vadis diuiſim legiſſe v bas forma dicendi antiqua do vas neque quiſquam hoc ad imperitiam referret interpretum, ſed ad varietatem lectionis quam quiſque agnouiſſet vt ex his omnibus agnoſcas etiam tempeſtate D. Hiero. in lectione Hebræa puncta non fuiſſe quæ pro vocalibus valent, vt Hieronymus in illud cap. 13. Oſeæ: Idcirco erunt quaſi nubes matutina non retulit ad imperitiam interpretum, quod verbum hebræum quod alij verterint locuſtam alij tranſtulerint fumarium.

Quod Iudaicis fraudibus hebræa lectio ab eccleſiaſtica varia fiat, & de punctis hebraicis.

SEd docet verbum hebræum quatuor ſcribi conſonantibus h.r.b.h. ſi legas inquit harbeh, locuſta eſt, ſi harubah, fumarium, ergo puncta quæ pro vocalibus valent olim non erant ſcripta quæ pro arbitrio lectoris addebantur, & ex tranſlatione cuiuſque intelligebatur quam quiſque lectionem hebræam eſſet ſecutus, neq; arguebatur interpres, qui varie vertiſſet lectionem hebræam, erroris, ſed dicebatur aliam agnouiſſe lectionem hebręam, quod apertius docet idem Hieronymus in cap. 3. Amos in illud, propterea hæc dicit Dominus, tribulabitur, &c. Pro Tyro, inquit, quod trãſtulere Lxx hebraicè ſunt duæ conſonantes ſ.r. per ſadich, & Aquilam ait & Lxx legiſſe, ſor, id eſt, Tyrum pręceptorem ſuum Sar tribulationem Theodotionem Sur petram duriſsimam & ſubijcit non eſſe errorem hunc interpretum vbi tot modis dictio hebræa verti poteſt, ergo hebraicè olim pũcta non erãt ſubſcripta conſonantibus, & interpres non dicebatur errare quod pũcta adderet quæ ſibi viderentur magis conſentanea, & ex tranſlatione cuiuſque interpretis agnouit hic Diuus quam quiſque interpretum agnouiſſet lectionẽ hebręã. & in cap. 3. Abacuc in illud operuit cœlos &c. reddens cauſam cur Aquila verbum hebręum quod alij interpretes verterant, ibi, ipſe tranſtuliſſet, poſuit. Aquila inquit legit, ſam, vocem hebræam cũ puncto in ſiniſtro cornu, id eſt, poſuit: alij cum puncto in dextro cornu, id eſt, ibi: agnouit igitur hic Diuus ex tranſlationibus interpretum quã lectionẽ quiſque eſſet ſecutus neq; quenquam eorũ erraſſe dixit, ſed pro varietate lectionis quam agnouiſſet variam feciſſe tranſlationem, quod docet idem Diuus in illud capitis primi Aggæi, vocaui ſiccitatem tres inquiens litteras ſe reperiſſe hebraice c.h.r.b. quod ſi legerimus, inquit, chereb, gladium ſignificas, ſi chorob, ſiccitatem, quo loco docet hic Diuus lectionẽ hebræam conſonantibus tantũ eſſe ſcriptã ſine vocalibus, & addi pro arbitrio legentis puncta hoc eſt vocales, neq; errare interpretem qui hanc vel illam lectionem ſequatur, ergo ſi Apoſtolus aut Euangeliſta hoc idem faciat non eſt damnandus.

Vt hoc caput ſat eſſe poſſet defendẽdis Apoſtolis & Euangeliſtis.

Defenduntur à D. Hiero. etiam Lxx viri in his locis quibus à quibuſdam litterarum ſimilitudine arguebantur eſſe decepti. Cap. XIX.

NOn dici poteſt ſatis quanto odio quidam ex noſtris Lxx viros proſequantur imitati Iudæos qui Lxx viris nihil peius odere, illud illud, inquiunt, Lxx viris vitio datur, quod litterarũ ſimilitudine ſæpiſsime decepti eſſe dicatur, defenduntur à D. Hiero. Aquila, Symmach' & Theodotio Iudæi blaſphemi, vt D. Hiero. verbis vtar, cum varias fecere trãſlationes quòd alij alias in lectione hebręa agnouere litteras, & non defendentur eadem ratione Lxx viri qui inflatu ſpiritus Sancti à plæriſque ſacris ſcriptoribus, & ab alijs non ſacris ſcripturam vertiſſe perhibentur, quique, authore

Theodorito in procemio in Pſalmos; ſcripturā accepere caſtigatiſsimā? quippe centeſimo antė ante anno inſpiratā Eſdræ ab Spiritu ſancto, vt in diſputatione de trāſlationibus fuſe à nobis dictum eſt, ſatis ſit ſaltem idem ius Lxx viris qui pleni ſpiritu Sancto vertiſſe ſcripturas à Diuo Hieronymo & ab alijs fere omnibus veteribus patribus dicuntur, quod ius eſt impijs Iudæis, qui non dicuntur decepti ſimilitudine litterarum, ſed alias in lectione hebræa agnouiſſe litteras. Atqui Diuus Hieronymus aiunt, huius ſententię author eſt, qui Iudæos blāſphemos, quos tu appellas, ita defendit quoties in trāſlatione diſſentiunt inter ſe quod alij alias agnouerint litteras; & in eadem cauſa Lxx viros fere hoc nominė damnat quod litterarum ſimilitudine fuerint decepti diximus in huius operis Prolegomenis Diuum Hieronymum ab huiuſmodi criminibus ſe purgare quod in ſuis cōmentarijs complexus ſit ſua & aliena citra diſtinctionē, idq; ſe ſępe teſtatū eſſe profitetur, debetq; ab aduerſarijs omnia quæ in ſuis cōmentarijs reperiantur, ſibi vitio dari quæ fuſe à me ſcribuntur in huius operis Prolegomenis, vbi leges verba D. Hiero. centies ab illo repetita.

Defenduntur Lxx viri & D. Hiero.

QVod ex his locis quos citauimus veriſsimė dictum à D. Hierony. facile intelliges, ſimul enim defendit Aquilam, Symmachum & Theodotionem & Lxx viros, & eadē ratione, & cuius leuitatis erat nunc Lxx viros damnare in eadem cauſa, & nunc eoſdem in eadem cauſa defendere? niſi D. Hierony. ſua & aliena referret in commentarijs? ſua quibus docet Lxx viros plenos ſpiritu Sancto ſcripturam vertiſſe; aliena quibus eos erraſſe ait, ſua quibus eorum tranſlationem probat, & defendit, aliena quibus in eadem cauſa damnat eoſdem. Tam leuis & inconſtans Diuus hic grauiſsimus & ſanctiſsimus erat, vt nūc quæ damnarat defenderet, nunc quæ defenderat damnaret? niſi in ſuis commentariis vt ipſe ſæpe teſtatur, ſuas ſentētias referret & alienas, ſæpe Iudaicas & hæreticas ſententias vt ipſe teſtatur? An D. Hierony. profitenti quam rationē ſcribendi in ſuis commentarijs ſequeretur habendā fides non eſt? credendum potius erit in cauſa Diui Hieronymi alienis, quam ipſi Diuo? Adde tu quod multa à Iudæis & hæreticis, ſcriptis D. Hieronymi ſunt intertexta, cuius rei non ſolus ipſe ſum author, ſed Eraſmus & alij docti viri, qua de re alibi dicendum eſt pluribus. Defendātur ergo Lxx qui ſcripturam vertere trecentis annis antė Domini aduentum ita vt ſemper Chriſti myſteria ſonarēt, & vt Apoſtoli & Euāgeliſtæ, iuxta eorum tranſlationem fere omnia ſcripturæ teſtimonia citarunt. Defendantur, inquam, eodem iure quo blaſphemi Iudæi, quos appellat Hieronymus Aquila Symmachus & Theodotio qui multa Chriſti myſteria ſubdola, vt inquit idem Diuus interpretatione cælarunt, non dicantur decepti ſimilitudine litterarum, ſed ſit par cauſa eorum & Iudæorum tranſlatorum, vt alias agnouiſſe litteras, & aliam lectionem hebręam dicantur agnouiſſe, præſertim cum eorum tranſlationem ſpiritus Sanctus citat Apoſtolorum ore & Euangeliſtarum; quanquam apud quoſdam ex noſtris qui Iudęorū ſcriptis ſunt dediti ſsimi, neque ſpiritus Sanctus ſatis ponderis habere videatur vt noſtra probent. Ergo D. Hierony. in cap. Zachariæ. 14. in illud, framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum reddens cauſam cur Aquila verterit ſuper virum contribulem meum, Symmachus ſuper virum populi mei, Lxx & Theodotio non verterint meū nec mei ſed ei⁹ hebraice, inquit eſt עמיתי hamiti ſubijcit cauſam quod alij in fine legerint Iod hamiti populi mei alij ו. vau hamito populi eius quod conſonantes Iod, & vau ſola magnitudine diſtant, & ſi legatur י meum ſignificat ſi ו eius.

Defen-

Defendūtur Lxx ex D. Hierony. & mutatio litterarum in Hebræa lectione & quod ex tranſlatione cuiuſq; agnoſcitur quam lectionem hebræam ſit quiſque ſecutus.

IDem Hierony. in illud Eſaiæ ca.38. Sicut pullus Hirundinis quærit cur quod alij ciconiam vertiſſent alij reddiderint equum, & reſpondet alios interpretes legiſſe. סוס ſuscum ו in medio id eſt equum alios סיס ſis cum י id eſt ciconiam, idem Hieronymus in cap. 7. Ezechielis in illud & vir in iniquitate vitæ ſuæ ambiguitas, inquit, hebraicarū litterarum Iod & vau quæ tantum magnitudine diſcernuntur, fecit alios interpretari iniquitatem, alios interpretari oculos. Ergo Hieronymus in his omnibus ex tranſlatione cuiuſque agnoſcit quā hebræam lectionem agnouerit quiſque vt tu in tuo ſermone facile agnoſceres exemplo codicis Hiſpani qui Latinè verſus eſſet ſi alij interpretes vertiſſent ludum, alij focum intelligeres alios in codice Hiſpano legiſſe fuego alios juego, & ſi alij reddidiſſent famam, alij famem cerneres in codice Hiſpano alios legiſſe fama alios hambre, neque diceres interpretes fuiſſe deceptos, iniurium enim eſſet, viros Hiſpanæ linguæ ſcientiſſimos, in re tam facili dici deceptos fuiſſe: liquet ergo ex his omnibus quæ diximus ex tranſlatione agnoſci quam quiſque lectionem hebræam ſit ſecutus, nec Lxx interpretes erraſſe eſſe dicēdos ſed quod hāc aut illā lectionē hebręā agnouerint: Neque mihi valde probatur quod D. Hierony. in cap.5. Oſeæ in illud & vidit Ephraim langorē ſuū pro voce hebręa Iarib ait, alios male legere Ieharim. Nam & recte tranſlatū eſt ad regem vltorē, vt vertit D. Hiero. & rectè ad regē ſyluarū id eſt, gentiū, quæ beſtiæ agri dicebātur quod lapides & ſaxa colerent. Fruſtra fugietis ad Aſſyrios aut, vt ego puto, ad Romanos, & dicetis non habemus regē niſi cęſarē; qua de re in cōmentarijs in Oſeā, Deo bene iuuante, latius dicemus. Neq; placet quod ait in cap. 8. Oſeæ in illud proiectus eſt Sebabū quod vertere Lxx & Theodotio errare faciēs eos, Symmachus & quinta æditio pene eodē modo, ſcriptū hebraice falſo putat, cum hanc lectionē hebræā agnoſcāt Lxx & Iudæi tranſlatores, Aquila, Symmachus, Theodotio & alij, ſenſuſq; ſit elegantiſſimus. Hic vitulus errare faciet eos & vagari pellet eos è ſuis ſedibus ſiue referas ad captiuitatē decē tribuū, ſiue ad captiuitatē inuectā à Romanis, erit cauſa, inquit, idolatria vt pellantur ſuis ſedibus, & patria ſint extorres legendumq; putat Sebabim, id eſt, fila aranearū, optime quidē authoritate doctoris hebræi, tamē veterē lectionē quā ſecuti ſunt Lxx & Aquila Symmachus Theodotio alijq; Iudæi tranſlatores, non omnino dānandam & reijciendā putarē; ſed hoc aduertendum eſt ſummopere lectionē hebræā quā pręferebant exēplaria hebraica, quamq; ſecuti fuerant Lxx & Aquila Symmachus & Theodotio, vnius doctoris hebræi ſola autoritate reiectā, eāq; iā ſolā omnia exēplaria hebraica pręferre, ſola nanque authoritate doctoris hebręi, lectionē hebræam caſtigaſſe videtur, eamq; poſtea lectionē in hebręis codicibus omnibus fuiſſe receptā, & reiectā lectionē quā ſecuti fuiſſent Symmachus & Aquila & Theodotion & author quintę ęditionis & Lxx: vt appareat quā facile Iudæi lectionem hebræam mutent.

Defenduntur Lxx ex D. Hierony. & quod varia lectio hebræa ſit & quod variæ litteræ & varia puncta.

NEq; D. Hiero. fere ſolet varietatē vllā lectionis hebrææ dānare docet ſępe variā hebraice eſſe lectionē vt in cap. primum Ioel in illud clamate inquit ſe legiſſe hebraicè Sadai, id eſt, Deus omnipotens Lxx non legiſſe Sadai, ſed pro Sadai legiſſe, Sod, ide ſt, calamitatem

Ex tranſlatione agnoſcitur quā hebreā lectionē interpres ſit ſecutus.

> *Ex tranſlatione cuiuſque agnoſcitur quas quiſque interpretũ legerit litteras & ſyllabas & quã lectionem hebræã ſit ſecutus.*

& miſeriam, ex tranſlatione igitur Lxx agnoſcitur quam lectionem hebræam Lxx ſecuti fuerint; & in cap. 4. Amos prophetæ in principium capitis eandem vocem hebræam à Symmacho tranſlata ait, Armeniam à Lxx montem Remã, ab Aquila mõtem, Armona, à Theodotione montem Mona, quinta ædicione excelſum montem ex qua varietate tranſlationum huius loci qui ſcierit hebraice lectionem hebræam intelliget multiplicem fuiſſe, quod hoc libro oſtẽdere conamur & in cap. Eſaiæ. 17. in illud propterea plantabis plantationem reddens cauſam cur quod ipſe vertiſſet fidelem Aquila Theodotio ac Symmachus reddidiſſent pulchram nehemanim cum aleph fidelem ſignificare ait vt ipſe vertit nahamanim cum haim pulchram. ex quibus locis D. Hieronymi facile apparet, vt nemo niſi peruicaciſsimus poſsit inficiari, licere Apoſtolicam & Euangelicam lectionem & Vulgatam noſtram, & Lxx virorum interpretationem ita defendere vt defenduntur Iudęi tranſlatores à D. Hieronymo Aquila, Symmachus, Theodotio, quod alia agnouerint puncta, alias litteras in hebræis dictionibus, niſi quis ſit tam impius, qui putet æquum eſſe, vt plus apud nos habeant ponderis rabini quam Apoſtoli & Euangeliſtæ & D. Hieronymus, & Lxx qui trecentis annis ante Dñi aduentum inflatu ſpiritus S. vertere ſcripturam quam Apoſtoli citarunt. Hæc omnia quæ probauimus ex D. Hiero. veriſsime à D. Hieronymo eſſe dicta.

Defenduntur Lxx ex D. Hiero. aduerſum quendam virum doctiſsimum illum quidem ſed qui plus audeat quã par erat & de varietate litterarum in dictione hebræa.

Diſces etiã ex theſauro linguæ ſanctæ in dictione הרום 19. Eſaię legi in alijs codicibus hir haheres ciuitas deſtructionis, & authore R. Dauid in alijs codicibus legi hir hacheres ciuitas ſolis vt noſtra lectio præfert mutata vna littera in aliã ſimilẽ ח ſcilicet, in ה & leges in dictione רקק raquaq ſimilitudine litterarũ ר & ד r. mutari in. d. & cõtra & pro Raqaq, legi, Daqaq, & R. Dauid omnia exẽpla quæ citat de Daqaq, citare de Raqaq, quod incertum ſit quã littera hęc vox ſit ſcribenda, & non dicit deceptum quẽquã litterarũ ſimilitudinẽ hoc enim eſſet iniuriũ, ſed exẽplaria Hebręa varia eſſe ob litterarũ ſimilitudinẽ alia pręferre daqaq, alia Raqaq nec certum ſciri legendum ne ſit raqaq; an daqaq, & leges in dictione Sachar, Oſeæ. 10. in principio, alia exemplaria preferre baſachar in aurora, alia chaſachar ſicut aurora propter ſimilitudinem כ & ב & alia huius notæ innumerabilia, nemo eſt qui lapſum dicat hunc, aut illum, ſed qui varia dicat exemplaria hebræa ob litterarum ſimilitudinem. Quid commeruere quæſo Lxx viri qui trecentis annis ante aduẽtum Domini nobis myſteria Chriſti reſerauere & Euangelica dogmata tot ante annos perſonuere vt ipſi ſoli erraſſe dicantur ob litterarum ſimilitudinem? valeat ſaltem canon ille quem præſcribit Dominus de prophetis, Deuter. cap. 18. vt ille propheta miſſus à Domino intelligatur cuius prophetias rerum euentus probauerit, & cuius prophetias non probauerit rerũ euentus non ſit à Domino miſſus verba Domini ſunt, quod tacita cogitatione reſponderis: quo modo poſſum intelligere verbũ quod Dñs nõ eſt locutus? hoc habetis ſignum, quod in nomine Dñi propheta ille prædixerit & non euenerit, hoc Dñs non eſt locutus, valet ergo hic canon Dñi quo veteres omnes vtuntur, ab euentu enim probãt prophetias fuiſſe veriſsimas, & earũ interpretationes, & Iudaicas interpretationes hoc nomine redarguunt quod ipſas prophetias faciant mendaces, quas neq; probarit, neque ſit probaturus vnquam ipſe rerum euentus: tranſlationem Lxx

veriſsi-

verißimam eſſe,atq; ,vt veteres fere omnes voluere diuinitus inſpiratã,inde colliges quod omnia Chriſti myſteria clarißimã voce perſonant:omnia quæ prędicta ſunt tranſlatione Lxx manifeſtus & euidens rerũ euentus comprobarit, iuxta canonẽ prædictũ à Domino apud Danielẽ, & loco citato Deuteronomij horũ lib.3. exempla ponemus quædam, non omnia, infiniti nanque operis eſſet. Hęc ſibi reſponſa putet omnia ille qui ſibi fortaſſe plus nimio tribuit & eccleſiaſticam ſcripturã ſuſpectam nobis facere videtur,quod Lxx viros ſimilitudine litterarũ dicat fuiſſe deceptos frequentißimè,idq́ue authore D. Hiero. & D. Hieronymũ ſimilitudine quoque litterarũ decipi potuiſſe, vt Vulgata nobis ſit ſuſpecta & tranſlatio Lxx quã citant Apoſtoli & Euangeliſtæ. multo magis & omnis eccleſiaſtica ſcriptura facile poſſit infirmari & Chriſtus Dominus qui Eccleſiam ſuo ſanguine emit negligẽtiæ argui poſsit, vt ait Origenes erga ſcripturam quam ſuę Eccleſiæ dedit, & vt ab impia Synagoga accerſenda ſit Eccleſiæ ſanctæ fraudibus Iudaicis ſcriptura referta:Nam quod ad ſimilitudinem litterarum ſpectat quæ ſcripturam hebręam facit ancipitem,aliaque eiuſdem hebręę lectionis ambigua, certa res eſt & confeſſa ſi fidelis quis ſit Spiritum Sanctum D. Hieronymo & Lxx viris inſpiraſſe verum ſenſum quod fidelibus , vt author eſt Chryſoſtomus, vbi alia deſunt, magiſter Deus adſtat, Iudæos vero in errore verſari & in tenebris deſidere etiam cum milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo nono ab hinc anno Chriſtus ſol ſplẽdidißimus mundo ſit exortus, & in ſplendidißima Eccleſiæ luce miſeri Iudæi erant cæci & parietem palpant, quod ait Eſaias, & quanta maxima vi poſſunt contendum nos ad ſuas tenebras relicta Eccleſiæ luce pertrahere, & nobis ſe præſtare duces.

Quod puncta, quæ in Hebræa lectione ſunt poſt D. Hieronymum à Iudæis ſunt addita, Nec puncta Hebræorum Codicum prorſus ſunt habenda ſacra. Cap. XX.

SOlet hoc nobis obijci in his quæ ſcripſimus,cũ Apoſtolicam & Euangelicã lectionem,ſiue eccleſiaſticam defendimus aduerſus nouas quaſdã interpretationes ad Iudæorũ præſcriptũ factas quę Vulgatam & noſtra eccleſiaſtica eneruant,nec enim omnes damno quod puncta mutemus hebrææ lectionis,quod grauißimũ crimẽ putant. Cui rei ex D. Hieronymo reſpondendum putaui: per ſuperiora capita omnia monſtratum eſt, temporibus Diui Hieronymi in lectione hebræa tantum conſonantes fuiſſe ſcriptas, puncta, quæ pro vocalibus valent, non fuiſſe,quod abunde ſatis liquere ex ſcriptis D. Hieronymi intelliget qui ſuperiora capita decurrerit attente , & aduerterit Hieronymum docuiſſe, lectorem pro arbitrio, & conſequentia ſermonis addere ſolitum puncta quæ vellet congruenter ſententiæ quam animo concepiſſet, vbi diximus Iudæis in vertenda ſcriptura & explananda, vt Athanaſius nos docet, ſcopum eorum infidelitatis fuiſſe propoſitum , & interpretationem Iudaicam. Si ergo pro arbitrio Iudæi, & conſequentia ſententiæ Iudaicæ, puncta à Iudæis ſunt addita, quis emirabitur vnquam, ea in plæriſque puncta eſſe addita, quæ à Lxx interpretum tranſlatione diſcrepent? qui ſemper noſtras aures Chriſti myſterijs circunſonabant. Itaque Iudaica ab Euangelicis diſcordent neceſſe eſt. Non poteſt ergo quiſquam Euangelica & Apoſtolica defendere, quin puncta in plæriſq; doceat eſſe mutanda,alia enim,vt primo libro oſtẽdimus, ſchola Chriſti eſt, alia Synagogæ impiæ. Sed dicet aliquis, tempeſtate Lxx virorum nulla erant puncta, quan-

do tempeſtate D. Hieronymi, vt per ſuperiora capita oſtendiſti,nō erant,qui ſeptingentis annis plus minuſve poſt Lxx interpretes fuir.Ita eſt, ſed iam inde vſque à Prophetis, & à Moſe ipſo quaſi per manus acceperant alij ab alijs edocti ſcripturam, & lectionem ſcripturæ, & interpretationem, vt Hilarius docet in procemio in Pſalmos, & in primum Pſalmum iuxta quod tranſtulere vetus omne teſtamentum; & fere omnes veteres addunt ſpiritus S. afflatu adiutos, vertiſſe ſcripturam, & ex eorum tranſlatione intelligitur quæ puncta id eſt, quas vocales in qualibet dictione agnouerint,vt ſi noſtra lingua ſcriptum eſſet. p.d.r.qui Latine vertiſſet, pus, agnoſceretur legiſſe podre,& illas vocales agnouiſſe;qui reddidiſſet ,lapidem intelligeretur legiſſe,piedra, & alias agnouiſſe vocales,qui reddidiſſet,poteſtatem,agnoſceretur legiſſe,poder,diuerſis vocalibus, cæteraque ſimili modo. Ergo neceſſe eſt, vt docuit nos D.Hieronymus,vt pro varietate ſenſus Euangelici,& ſenſus Iudaici varia addantur puncta. Hoc intereſt, quod ſenſus Iudaicos impij Iudæi ſunt commenti poſt crucē Domini, vt Chriſto Domino omni vi aduerſarētur, Euāgelicos ſenſus non ſumus nos interpretati,neq; noſtri Apoſtoli & Euangeliſtæ tantum,ſed.72. Iudæi trecentis annis ante aduentum Domini, & per octingentos annos,& eo amplius eorum tranſlatio,nequid nos in eam fraudis moliti eſſe diceremur, in Iudæorum Synagogis eſt aſſeruata, iuxta quam fere Apoſtoli & Euangeliſtæ ſcripturæ teſtimonia citant,ne obijci poſsit nobis, noſtros Apoſtolos & Euangeliſtas ſuo arbitratu ſcripturam eſſe interpretatos,& inuita & reluctantia ſcripturę teſtimonia ad Chriſtum flexiſſe, quod etiam nunc faciunt, vt oſtendemus: citant ſcripturam à. 72. Iudęis factam ante Domini aduentum, quæque in omnium Iudæorum Synagogis legeretur pari honore cum lectione hebræa,& aſſeruaretur,vt ait Chryſoſtomus, à poſteris illorum, qui Chriſtum Dominum in crucem ſuſtulerint. Ergo qui hęc omnia expenderit, ea intelliget ſacra eſſe puncta lectionis hebræę quæ agnouerint Lxx viri, probaritque authoritas Apoſtolica, & Euangelica, quā que receperint doctores ſacri, quos ſpiritus ſanctus Eccleſiæ ſanctæ dedit,quā que toto orbe terrarum Eccleſia ſancta ſequuta probarit,& hebræa puncta quę nunc ſunt,vbi diſcrepant,inde caſtigentur oportet, non contra, vt noſtrorum quidam putant,neque illis locis hebrææ lectionis puncta hebræa ſunt ſacra dicenda vllo modo; neque enim puncta hebræę lectionis mihi perſuadeo eſſe ſacra, niſi quæ confirmata ſunt lectione Apoſtolica & Euangelica, & ecclaſiaſtica,quod hinc colligo, quod excuſantur à D.Hieronymo, vt viſum eſt per capita ſuperiora,qui varia in lectione hebręa agnouere puncta, quod hebraice vocales non erant, neque puncta quæ pro vocalibus valent,alioqui ſi puncta, aut vocales in lectione hebręa fuiſſent, non minus in culpa fuiſſet qui varia legiſſet puncta; quam qui variam in ſcriptura ſancta legiſſet lectionem, neque minus eſſet maledicto obnoxius; qui puncta mutaſſet ex ſcriptura ſancta quam qui quicquam addidiſſet aut detraxiſſet ſanctæ ſcripturæ. Excuſantur à Diuo Hieronymo,vt viſum eſt, qui varia puncta ſcripturæ adhibent, quod ſcriptura ſancta nulla haberet puncta, non erant igitur puncta ſacra, alioqui ſacrilegij reus eſſet Hieronymus, quod de hoc Diuo dicere nefas eſt; ſi eum qui vocales aut puncta, quæ pro vocalibus valent, mutaſſet in lectione hebræa, defenderet, neque defenderet ſolum ſed iure eum feciſſe defenderet, neque erraſſe diceret qui id feciſſet,vnde apparet ſequenda eſſe puncta hebræa, quæ eccleſiaſtica lectio probet, quę verò non probet non eſſe ſequēda neq; dicēda ſacra. Quę omnia dicta ſunt, vt appareat quāto cū dāno Chriſtianę.R.P.Iudaicā Maſſoreth quidam

quidam conſecrent, & religioſiſsimè ob ſeruandam putent, & potiſsimũ in punctis ſitam eſſe dicant, quibus rebus hebraica puncta ſacratiſsima eſſe volunt, nec vllo modo mutãda. Ergo ea puncta quę traditio eccleſiaſtica, Apoſtolica, & Euãgelica nobis cõmẽdãt, relinquemus, & ſequemur Iudaicam Maſſoreth, id eſt, traditionẽ Iudaicã? Nam tranſlatio ipſa, vt oſtendi ex D. Hieronymo, Apoſtolica, & Euangelica, & eccleſiaſtica oſtẽdũt quæ puncta Apoſtoli & Euangeliſtæ, & Lxx & D. Hieronym⁹ ſint ſequuti. Hæc ne cædent punctis quæ pro ratione ſententiæ Iudaicæ Iudæi ſunt ſequuti? Non ſinat hoc Deus, ſed Iudaica Maſſoreth, inquiunt facta ab Eſdra & Gamaliele eſt ante Chriſti Domini tempora. Facta ab Eſdra & Gamaliele eſt, fateor, ab Eſdra, & Gamaliele viliſsimis ſutoribus longe poſt Chriſti tempora, non ab Eſdra, & Gamaliele illis celebratiſsimis Iudęis, & viris ſanctiſsimis: Hinc colliget qui volet, quod has punctorum & lectionis varietates quas per ſuperiora capita D. Hieronymus ex Aquila Symmacho, Theodotione adnotat, ſi in IudaicaMaſſoreth quęras aliquot quidem reperias, ſed pauciſsimas, vt oculis videas hũc cerdonem Eſdram aut Gamalielem nomine, quem iſti tantopere commendant, multum fuiſſe infra tempora Symmachi, Aquilæ, & Theodotionis, vt illud omittam quod ex theſauro linguę ſanctę liquere videatur. R. Dauid Iudæum Hiſpanum Iudaicam Maſſoreth compoſuiſſe non multis ante annis, neq; vnã tantũ fuiſſe Maſſoreth, ſed plures, ne noſtri nos deludant, & Iudaicas traditiones, relicta ſcriptura Apoſtolica, & Euangelica, & eccleſiaſtica nos ſequi cogant, vt illud in cauſa maneat tranſlationẽ quæ aperuit quibus punctis ſcriptura hebræa legenda ſit prima omniũ quęq; in ore Apoſt. & Euange. & Eccleſię ſemper fuit ea nobis tuenda ſemper ſit, quæ vero Iudæos habet authores rationibus ſupradictis non ſit tuenda.

Quod diſtinctione ipſa ſit vt Iudaicè ex planetur ſcriptura, & non Chriſtiane. Cap. XXI.

Diuus Hieronymus in ca. 3. Sophoniæ in illud, lauda &c. diuerſas diſtinctiones ſcripturæ eſſe docet, Iudęorũ & noſtras, nempe quod Iudæi Iudaicè interpretantur ſcripturas. 72. illi Iudæi, qui trecentis annis ante Domini aduentum ſcripturam vertere Græcè, & ſua interpretatione Chriſti myſteria reſerauere, Chriſtianè eas ſunt interpretati, & vbi tam diuerſæ ſunt ſententiæ ſcripturæ, vt alię Chriſtum indicent, & eius myſteria monſtrent, aliæ Chriſtum oppugnent, diuerſas ſcripturæ faciant diſtinctiones ſit neceſſe. Verba D. Hieronymi ſunt. Non videtur mirum, vt ſæpe diximus, aliter hebraica capitula & aliter Lxx Græca videlicet Latinaque finiri, vbi enim ſenſu diuerſa tranſlatio eſt, ibi neceſſe eſt diuerſa eſſe principia vel fines, vnde apparet hebręorum diſtinctiones, quæ ita factæ ſunt in quibuſdam recens excuſsis hebraicis Biblijs, ita vt diſtinctiones Iudaicæ ſint eo modo ſignatæ, vt vbi ſenſus finiatur, iuxta Iudæorum ſententiam, ibi finiatur verſus hebræus, etiam ſi in verſu vna tantum ſit dictio, & nouo quodã initio iuxta Iudæorũ ſententiã, alter verſus incipiat, reiecta prorſus eccleſiaſtica diſtinctione, quoties ab ea diſcrepat magno cũ damno. R. P. Chriſtianę ſint factę. Nam etiã ſi ſint eędem, quæ ſunt in alijs hebręis Codicibus, quod puncta & diſtinctiones hebræorũ Codicũ à Iudæis ſint addita, vt ſupra monſtratũ eſt, tamẽ in alijs hebraicis Biblijs, cum conſequenter omnia ſint ſcripta, neque diſtincta tanto interuallo facile internoſci poteſt, & Iudaica, & Chriſtiana diſtinctio, quam Iudęi. 72. fecere tribus ſęculis ante Chriſti Dñi tẽpora. An ea diſtinctio potior habẽda eſt, quę Apoſtolicis & Euãgelicis litteris aduerſetur, & reijcietur ea, quæ trecen-

Quod quæ damnanda quæ in lectione hebræa ab ecclesiastica lectione diſcordant: Iudaica ſunt.

trecentis annis ante Domini tempora facta cum litteris Apoſtolicis & Euangelicis concordet ſemper? Certè iniqui Iudices aduerſus nos ſumus, vt nequid dicam grauius. De capitulis, inquies, illas ſcripſit D. Hieronymus aliter hebraica capitula, inquiens, & aliter Græca Latinaque finiri. Ita eſt, Nam Iudæi ſacros ſcripturæ ſenſus ſic peruertere ſolent, vt ſcripturam dilacerent, vt verbis Origenis vtar, alia principia capitum faciant, & alios fines, vt infra eſt oſtendẽdum, cùm de locis Euangelicis & Apoſtolicis agemus quarto huius operis libro, & Hieronymus hanc fraudem Iudaicam in ſuis commentarijs ſæpe commonſtrat: ſed huic ſententiæ capitulorũ quæ dilacerãt Iudęi ratio generalis ſubiũgitur, vbi enim, inquit, in ſenſu diuerſa tranſlatio eſt, ibi neceſſe eſt eſſe diuerſa principia vel fines, id eſt, diuerſas diſtinctiones, quod alijs verbis dixit idẽ Diuus in Pſalmum. 89. in illud. Prius quã montes fierent: refellens enim Iudæos & hæreticos. Quare calumniam facit ſpiritui Sancto, ſic loquere quomodo ſpiritus S. loquutus eſt, & ſtatim ſubiungit quomodo erat facienda diſtinctio. Sed de his poſtea dicendum eſt fuſe; nunc quod diximus illud in cauſa maneat. 300. ante Chriſti aduentũ annis Lxx vertiſſe ſcripturã prædixiſſe Chriſti myſteria inflatu ſpiri. S. in ore fuiſſe Apoſt. & Euange. & totius Eccleſia eorũ ſi ſapimus tranſlationem & eius puncta & ſententias ſequemur.

Quod authore D. Hieronymo, & teſtibus etiam Rabinis quædam dictiones hebrææ ab alijs legantur coniunctim, ab alijs diuiſim. Cap. XXII.

Hebrææ lectionis varietas.

PENE olim aduerſum me irritaui crabrones quod lectionem Lxx ita defenderem, quodq; verba alij coniunctum legerint, ipſi legerint diuiſim, & qui mitius mecum egere hanc defenſionem magno excepere cachinno. Hieronymus ergo in cap. 11. Oſeæ, in illud. Poſt Dominum ambulabunt, verbum hebræum, Mim, quod per tres litteras ſcribitur per tres cõſonantes, ſcilicet quod olim, vt dixi, non ſcribebantur pũcta, ſi legatur, maim, aqua ſignificat, ſi, mi, iam, diuiſim. ſ. de mari intelligitur, & in cap. 7. Michææ in illud. Ne læteris inimica mea, verbum hebræum, Maſor, ſi in præpoſitionem, ma, & nomen, ſor, diuidatur, de Tyro ſignificat; ſin legatur cõiũctim, maſor; munitioné ſonat, & in cap. primũ Nahũ in illud. Et in diluuio, verbum hebræum, inquit, me quoma, quod nos interpretati ſumus, loci eius, omnes in duas dictiones diuidunt in me præpoſitionem id eſt, de, &, qumot, ſurgentes, de ſurgentibus, & ſic legiſſe ait Aquilam, Theodotionem; & quintam æditionem, & ſolum Symmachum pro vna dictione legiſſe, vbi mutãtur litteræ & puncta iuxta Iudæos tranſlatores, nequis dicat tam religioſa olim obſeruatas litteras, obſeruata puncta: & in cap. Eſaię. 33. in illud. Ecce videntes, vocem hebræam, Herelam, alios legere ait diuiſim, Here, lam, alios coniunctim, Herelam. Et in cap. 31. Hieremiæ in fine commentariorum in illud cap. Sademot, vocẽ hebræã, Aquilã legiſſe ait cõiunctum, id eſt, ſuburbana, ſe legiſſe ait Hiero. diuiſim, ſade, agrum, aut regioné, mot, mortis, & in cap. 7. Ezechielis in illud. Venit tempus, verbum hebraicũ, Chedharim, Symmachum vertiſſe, procraſtinationé, dicit, & legiſſe coniunctim, Theodotionem diuiſim, Ched, gloriam, harim, mõtium. Et in cap. 20. Ezechielis in illud, quamobrem, &c. bama, diuiſim legi poſſe docet, ba, in, ma, quo, in quo, & cõiunctim, bama, excelſa, quibus locis D. Hieronymus, & ſuam, & Symmachi, & & Theodotionis, & Aquilæ, & Lxx virorum tranſlationes defendit, quod lectio hebræa coniunctim & diuiſim legi poſsit. Cur ergo mihi non liceat, & alijs vti

Quod quædam in ſcriptura leguntur, ab alijs coiunct. & ab alijs diuiſim.

Mutantur litteræ & pũcta in lectione hebręa authoribus Iudæis tranſlatoribus.

vti eodem iure, & ſic tranſlationes Lxx quoties vſus venerit, & apoſtolicas, & Euangelicas, & eccleſiaſticas defendere; præſertim cùm Rabini hoc fateantur; vt leges in dictione, Chail, in theſauro linguę ſanctæ. R. ſelomoh ſcribere quindecim eſſe dictiones quæ ſcribuntur, vt vna dictio, & legantur vt duæ, fatentur illi quindecim dictiones, & fortaſſe ſunt quindecim ſupra centum, & huius notæ ſunt plurima in theſauro linguæ ſanctę Pagnini. Sed confer tu ſi voles illa quæ retulimus ex Hieronymo de his quæ leguntur coniunctim & diuiſim iuxta Symmachum, Aquilá, & Theodotionem, cum Iudaica Maſſoreth. Et ex illis reperies quædam in Iudaica Maſſoreth, plęraque non reperies, vt intelligas multum infra tempora D. Hieronymi factam eſſe Maſſoreth Iudaicam. Hæc ex D. Hieronymo, quibus ſi animo attētus ſis omnes Iudaicarum fraudum aperiuntur fontes, neque erat neceſſe poſt D. Hieronymum de hac re alium ſcriptorem ex antiquis citare, tamen pergamus ad reliquos, illud aduerte quibus ego vtor artibus ad defendendos Apoſtolos & Euangeliſtas & Lxx viros & ſacros doctores eiſdem vti rabinos atque adeo noſtros ad defendendos Iudæos tranſlatores, quáquā ſolos noſtros oportuit his artibus & modis fuiſſe defenſos, ſit tamen quod non ſolum malitia Iudęi faciunt fraudes ſed etiam negligētia.

De lege diuina & humana quid de hac ſtatuat controuerſia, & prius de lege diuina. Cap. XXIII.

HOC futurum noſtræ diſputationis huius initium erat à diuinis teſtimonijs à lege Dei quid de hac re ſtatuat. Sed non ſum paſſus D. Hieron. vel tēporis momento, dum hęc diſputamus eſſe ſuſpectum, tanquā Iudæorum fautoré. quādo ex ſanctis Patribus nullus Iudęis tā fuit hoſtis infeſtus, tantū abeſt vt Iudæis & Iudaizantibus hic Diuus fuerit fautor. Simul etiam volui D. Hieronymum adhibere his rebus metiendis hanc normam & regulam, de qua dicturus nunc ſum, vt ex ſcriptis Apoſtolicis & Euangelicis diiudicaretur vera hebręa lectio, & minus vera quæ huius operis totius vniuerſa eſt controuerſia. Primū omniū Iudæos eſſe mēdaciſsimos, impudētiſsimos, vafros maximè, & fraudolentos, incoctos dolis omnibus cùm plurimis locis ſcriptura teſtatur tū Hiere. c. 9. niſi poſt crucem Domini eos putas eſſe ſanctiores. Iudæis ergo mendaciſsimis & fraudulentis teſtimonio Domini, vides quanta ſit habenda fides? Rurſum hanc contentionem diuina regula metiamur. Nam quæ diuina regula eſt, eadem eſt & lex diuina. Sic enim D. Thomas legem diffinit, vt noſtrarum actionum ſit regula, & primum principium ad quod noſtri actus ſunt dirigendi. Sed duplex eſt hoc primum principium, diuinum, & humanum, poſtea de primo principio humano, hoc eſt, de lege humana, nunc de diuino, hoc eſt, de lege diuina, vnde omnis lex humana fluxit, vt eodem loco docet D. Thomas. Primū ergo principium de principio in mente diuina, verbum eſt Patris, quo rerum ordo, & omnis gubernatio continetur, cuius aliquod veſtigium, etiam apud Ariſtotelem eſt duodecimo libro Metaphyſicæ. Hoc verbum Patris, quod lex diuina eſt, & tulit legem diuinam tam in veteri teſtamento, quā in nouo, videamus quid de hac re ſtatuat, nam ſupra quam quiſquam dicendo queat explicare iniurium eſt, ſi Iudæos mendaciſsimos, & impudentiſsimos maximeq; fraudulentos cum hoc verbo diuino, quod lex diuina eſt, & legem diuinam vtriuſque teſtamenti tulit, & eſt ipſa prima veritas quiſquam conferre audeat. Oſtendimus ſupra, quāta ſit Pauli authoritas, & quod in Apoſtolo Paulo Chriſtus loquitur, quod & ipſe D. Paulus de ſe teſtatur; An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus? & ore Pauli, & Apo-

ſtolorum Chriſtum & Spiritum ſanctű loquutum fuiſſe libro primo oſtendimus. Hanc rem nemo fidelis inficiabitur: Age ergo ſumito tibi ad Romanos & ad Hebræos Pauli Epiſtolas, ſumito alias, ſumito Petri Apoſtoli Epiſtolas, & aliorum Apoſtolorum, & Euangelia ſacra, confer locos in his Epiſtolis citatos cum lectione Hebræa, ferè omnes reperias à lectione hebræa aliqua re diſcrepare, & quoſdam iuxta noſtrorum aduerſariorum ſententiam citari ſenſu longe diuerſo, & interim contrario, quęre nunc vbi vera ſit lectio in lectione Hebræa, an in lectione Apoſtolica & Euangelica? in hebræa (inquient) Chriſtus ergo qui eſt ipſa veritas, qui eſt ipſa prima regula diuina, & prima lex diuina dirigẽdus erit ad normam Iudęi mendaciſsimi manus? Nõ Chriſtus, inquiunt, ſed Apoſtoli & Euangeliſtę, atqui in Apoſtolis & Euangeliſtis Chriſtus loquebatur & Spiritus ſanctus, quod nemo fidelis poterit diffiteri. Si Chriſtus & Spiritus ſanctus loquuntur in ſanctis Apoſtolis, & citant tranſlationem Lxx aut eſt æquè vera tranſlatio Lxx quod ſignificatur hebraicè duplicem eſſe lectionem, quoties vulgata cum hebræa lectione conſentit, aut verior multo tranſlatio Lxx eſt lectione hebręa, cùm ab ea diſſentit. Non diſſentiunt, inquies, teſtimonia veteris teſtamenti citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis, à lectione hebræa omnia, nec omnia alieno ſenſu citantur, conſilium erat percurrere omnia quæ in Epiſtola ad Romanos citantur, & quæ citantur in Epiſtola ad Hebræos, quæ infra ſuo loco aptabuntur: videbis omnia ferè dici ab hebræa lectione diſcordare, vt Iudaicæ fraudes aperiantur, nunc illud tantum dicere volo Chriſtum Dominum qui lex diuina & ipſe eſt, & legẽ diuinam tulit in veteri teſtamento, & in nouo, cùm citat teſtimonia ſcripturæ in litteris Apoſtolicis & Euangelicis ſtatuere veritatem in noſtra ſcriptura eſſe, cùm à lectione hebræa dicitur diſcrepare, & ſi quid vitij eſt, in hebręa lectione eſſe potius, quam in Apoſtolica, & Euangelica, quę lex eſt diuina, ad cuius normã omnia ſunt dirigenda. Quis enim eſt tã audax qui legẽ nouam quã tulit ipſe Dei filius, audeat emẽdare? Diuinis olim reſpõſis quę dęmonũ erãt reſpõſa, ſumma præſtabatur authoritas, & reuerẽtia, ſermonibus Patris æterni quos loquutus eſt ad nos per filium tantus præſtabitur contemptus, vt in eos inquiratur an veri ſint? & ex Iudæorum ſcriptis quæratur an cum veritate congruant?

De lege humana quæ à lege diuina fluxiſſe dicitur. Cap. XXIIII.

Aequum erat poſtquam lege diuina lata ab æterno Patre cùm ad nos loquutus eſt in filio, oſtenſum eſt damnatam Hebræam lectionem, quoties à regula veritatis, hoc eſt, ab hac lege noua diſſentiret, æquum, inquam, erat nullam aliam adhibere probationẽ, poſt diuina nanque reſponſa, quæ filius Dei eſt loquutus, cur alias quæras probationes? Tamen quod aduerſus cerebroſos eſt concertatio, omnis mouendus eſt lapis, & teſtimonia humana diuinis teſtimonijs ſunt adiungenda.

De Iuſtiniano Imperatore, & lege ab eodẽ Imperatore lata. Cap. XXV.

CVm Iuſtiniani Imperatoris temporibus lis eſſet magna inter Iudæos de exigenda ex Iudæorum Synagogis tranſlatione Lxx atque adeo de exigendis ex Synagogis Iudaicis omnibus Grę cis tranſlationibus, cum alij exigendas dicerent, alij negarent, Iuſtinianus Imperator in nouellis, conſtitutione 146. diiudicat hãc litem, & eos meliores eſſe pronunciat, qui tranſlationem Lxx & alias Græcas tranſlationes in Synagogis retinendas eſſe contendunt, & ſecundũ eos litem dat, & vetat illa lege Græcas tranſlationes è Synagogis extrudi, & princi-

pio

pio docet Iudæos mutuo ſibi, quaſi per manus tradere ſcripturę interpretationem factam ad ſuæ infidelitatis ſcopũ, & hinc eos à recta fide abeſſe. Quæ verba Iuſtiniani Imperatoris ſummopere notanda ſunt aduerſum eos, qui quaſi pro magno nobis venditant interpretationes factas ad ſcopum Iudaicæ infidelitatis, vt quemadmodum ipſi à recta fide abſunt, parum cautos quoque doceãt à recta fide diſcedere, Pergit Iuſtinianus, additque Iudæos Magiſtros extrudere velle Synagogis interpretationem Lxx & alias Græcas tranſlationes, vt liberè poſsint ſcripturam vitiare, ſummotis Græcis tranſlationibus, quibus illorum furta redargui poſſent, vt Hieronymũ ſupra diximus ex tranſlatione Aquilæ perſcrutatum quæ poſt Aquilam, Synagoga impia propter odium Chriſti vitiaſſet ex ſcriptura Hebræa, de qua re ſupra multa diximus, & quod id reſciuerant Iudæi, ne quid tale ipſis accidat, & illorum furta prodantur omnes tranſlationes Græcas ex Synagogis parant extrudere, ne quis ex Iudaicis tranſlationibus Iudæorum arguat furta: vtinam noſtra fuiſſent ætate, eos enim qui hũc vellent ſubire laborem iuuiſſent multum. Ait ergo Iuſtinianus Iudæos ideo velle ſuis Synagogis extrudere Gręcas tranſlationes, & ſuas præcipuè, ne Iudæorum ſuorum teſtimonijs eorum proderentur furta cùm vitiarent ſcripturam: Verba Iuſtiniani ſunt ὅπως παρρησία ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν ἐξηγηταῖς, μόνην τὴν ἑβραΐδα παραλαμβάνουσι, κακουργεῖν αὐτὴν ὡς ἂν ἐθελήσωσι τῇ τῶν ἄλλων ἀγνοίᾳ τὴν αὐτῶν περικαλύπτουσι κακοήθειαν.

Hæc ſic ad verbum vertes, vt licentia ſit magiſtris qui apud eos ſunt recipientibus ſolam hebręam lectionem vitiare ipſam vt velint multorum imperitia ſuũ flagitium regentes. Non tam aſperè hæc tranſlata ſunt ab his, qui hanc legem latinè vertere, quid iuuat hoc, Si qui ſunt qui verba legis Imperatoriæ mollire verbis volunt, & κακουργεῖν transferũt, malitioſe interpretari? κακουργεῖν τὴν γραφὴν planè & apertè vitiare ſcripturam ſignificat, & corrumpere, fraudes facere, & hoc qui Græcas litteras tantum deguſtarit, intelliget & Iudęi aliorum, inquit, Iuſtinianus, imperitiã abutuntur, vt ſuã tegant peruerſitaté vel ſua flagitia, ideſt, quod alij Hebraicè neſciunt ſuam defendunt impietatem, & verè Iudęos abuti imperitia linguarum noſtrorum hominum hinc collige quod plauſibiliter ex Iudaicis fraudibus conflata tranſlatio à noſtris quibuſdam excipitur, & in oculis fertur. Hic ſummos Eccleſiæ proceres & magiſtratus paucis alloqui libet, legibus Imperatorijs R.P. proceres omnia decernitis, nec res vlla vos hinc poteſt dimouere quin iure legũ ſtetis, valeat in hac cauſa R.P. Chriſtianæ proceres ius Imperatorium: Legite Iuſtiniani conſtitutionem in Nouellis 146. de Hebræis, ſiuè Græcè, ſiue latinè, quanquam quod parum latinè ſunt expreſſa, Gręcè quoque legite, adhibete viros Græcè doctos, expédite malitiã Iudæorũ, & dãnate; Audite, q̃d Imperator addat pręterea, ἠξιώσαμεν αὐτοὺς διὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς γλώττης τῶν ἱερῶν βίβλων ἀκούοντας φυλάττεσθαι, τὴν τῶν ἑρμηνευόντων κακίαν, ideſt, præcamur ipſos ſiue hac lingua, ſiue illa audiant ſacras litteras cauere interpretum malitiã ſiue flagitium. Iuſtinianus ergo Iudæos velle ait κακουργεῖν τὴν γραφὴν vitiare ſcripturã; Budęus, ſi opus eſt teſtibus κακουργεῖν ait eſſe doloſè in ſuo munere verſari, & ſic accipi apud Demoſthenem, & ſignificare omne maleficium. Et docet apud Ariſtotelem ſignificare ſubdolũ & meticuloſum maleficium, ne quis dicat me hęc confingere. Ait ergo Iuſtinianus Imperator, nec de ſuo ſolum ſed de conſilio ſapientiſsimorum hominum ſuę tẽpeſtatis quos conſulunt Imperatores quoties leges Populis ferre volunt velle Iudæos κακουργεῖν τὴν γραφὴν vitiare ſcripturam, vel vt interpretatur Budeus, doloſe verſari in ſcriptura; & dolo malo vti & omne ſcelus facere. Notandũm tãmen docuiſſe Budæum apud Ariſtotelẽ ſignificare ſubdolum & meticuloſum maleficium, quale hoc Iudæorum eſt ſubdo-

ſubdolum & meticuloſum maleficium, quo vitiant ſcripturas metuūt enim ne deprehendantur à nobis, notandum tamen quod dum hoc notat citat locum Ariſtotelis male intellectum, & verſum male: Ait enim Ariſtoteles γίνονται γὰρ οἱ μὲν ὑπερπλουτοῦντες καὶ ὑπερίσχυροι ὑβρισταὶ μεγαλοπόνηροι μᾶλλον, οἱ δὲ ὑπέρπτωχοι καὶ ὑπερασθενεῖς κακοῦργοι quæ verba ſic vertes, ſunt quidem locupletiſsimi & robuſtiſsimi iniurioſi & magnorum ſcelerum patratores, pauperrimi & infirmi maximè ſubdoli malefici, vt doceat Ariſtoteles locupletiſsimos & potētiſsimos, eſſe iniurioſos & facinoroſos maxime, impotētes & pauperes maleficos ꝑ inſidias, quales Iuſtinianus Imperator ait eſſe Iudęos in cauſa infirma, vt fraudibus vtantur & doloſis maleficijs, cū nullā ſcripturā pro ſe habent, & nullum Prophetiæ robur, conuertuntur, vt ait Ariſtoteles, ad dolos malos & ad inſidioſa flagitia.

Iuſtinus Philoſophus martyr. *Cap. XXVI.*

IVſtinus Philoſophus martyr in Dialogo aduerſus Triphonē ait Iudæos vt manifeſta de Chriſto vaticinia eluderent dupliciarte vſos, vt quæ Iudaicam impietatem plane arguerent, ita eſſe Hebraicè negarent, quę vero poſſent alio deflectere de Chriſto dicta eſſe inficiarentur, & infra Iuſtinus vtrumque hoc flagitium παραχαράσσειν καὶ παρεξηγεῖσθαι nominat vt παραχαράσσειν perperam ſcribere ſignificaret, mutatis, ſcilicet, punctis quę valent pro vocalibus aut mutata diſtinctione, aut mutatis, vna duabusve litteris aut Syllabis, aut aliqua alia ſcriptionis fraude παρεξηγεῖσθαι ſacros ſenſus peruertere perperam interpretari ſignificet quod fit cū quæ de Chriſto ſcripta ſunt alio detorquēt, verba Iuſtini ſunt, μὴ παραχαράσσειν ἢ παρεξηγεῖσθαι τολμᾶτε τὰς προφητείας ἐπεὶ ἑαυτοὺς μόνον ἀδικεῖτε ne audeatis perperā ſcribere aut perperam interpretari ſcripturā quia vobis ſolis nocebitis. Ita Iuſtinus rurſus hoc Dialogo poſtquā dixerat Iudæos duplici hac arte vſos, vt quæ planè impietatem Iudaicam arguerent negarent ita eſſe Hebraicè perperā ſcribentes, ſcilicet, aut ex varia vocis ſignificatione aliter interpretantes vt ait ibidē Iuſtinus, & quæ aliò deflecti poſſunt, aliò detorquentes. Addit Iudæos, multas manifeſtas Prophetias de Chriſto reſecuiſſe quæ planè & apertè Chriſti myſteria prædicerēt, & cum Triphō Iudæus reſponderet non videri veriſimile Iudęos ſcripturam vitiaſſe, aut quicquam ex ea reſecuiſſe, ſubijcit Iuſtinus non videri veriſimile niſi Iudæi eſſent auſi multo grauiora, cum Manna cœleſti ſaturi filios dæmonijs initiabant, & adorabant vitulum, & Prophetas interficiebant, & infra in eodem Dialogo, Iuſtinus nolo, inquit, vobiſcum diſceptare de dictiunculis ſuper quibus litem mouetis, quibus verbis Iuſtini qui temporibus Chriſti fuit proximus apparet fideles ad Chriſtum cōuerſos cū Iudæis litigaſſe de dictiūculis, de punctis, de apicibus quæ ex hebræa lectione Iudæi mutaſſent, de quibus negat Iuſtinꝰ ſe diſputare velle vt opinor quod Hebreę linguæ rudis erat, alij qui ex Iudaiſmo ad Chriſtum trāſierāt de his diſputabāt de quibus Iuſtinus negat ſe velle diſputare. Nec teſtimonijs, ait Iuſtinus, vtar nō cōceſsis quę negatis, hebraicè eſſe, ſcilicet, ſed vtar teſtimonijs ſcripturę vſq; adhuc à veſtris Rabinis cōceſsis. Hæc Iuſtinus, qui ſi nřis tēporibꝰ fuiſſet nulla teſtimonia de Chřo reperiſſet quæ Iudæi cōcederēt, ita oīa iā deprauarūt, vt ſupra oſtēdimus, nec vlla re magis reuincūtur quam trāſlatione Lxx Iudæorū, & ideo Iudæi nihil peius trāſlatione Lxx odere. Quod trāſlatio Lxx à. 72. Iudæis, trecētis annis ante Chriſti aduētum in carne ædita Iudæis obturat os, D. Hiero. trāſlatio facile eluderetur quippe ab homine Chriſtiano ędita, quē quidā è noſtris parū hebraicè doctū palam ſolebant prędicare quod diſcreparet vir ſanctiſsimus & doctiſsimus à Iudaicis interpretationibus.

Addit

Addit Iuſtinus ſe vſurum teſtimonijs ſcripturæ vſque ad ſua tempora à Rabinis conceſsis quæ ſi Rabini intellexiſſent certo ſciret illa ex ſacris litteris fuiſſe reſecturos, quaſi vero, ô Iuſtine impudentia Iudaica teneret modum, iam noſtris temporibus vix locus ſcripturæ reliquus eſt de Chriſto qui nō ſit vitiatus aliqua Iudaica fraude illis duobus modis ſupradictis aut παραγραφῇ peruerſa ſcriptione aut παρερμηνείᾳ, ideſt, peruerſa interpretatione. Mitto illa quæ Iuſtinus ſcripſit de duabus illis vocibus à ligno expunctis ex illo Dauidico verſu, Dominus regnauit à ligno; & de verſu illo Hieremiæ expuncto, Mittamus lignum in panem eius, qui quod non ita pridem erat expunctus repertus eſt in quibuſdā exemplaribus, & alia quæ in eodem Dialogo idem author ſcribit.

Origenes. Cap. XXVII.

ORigenes cōtra Celſum libro primo, & deinceps, prodidit infideles & Iudæos ſibi tria capita proponere quo referant ſuæ infidelitatis interpretationem ſcripturæ, primum illud vt aliqua fraude falſa efficiant teſtimonia ſcripturæ, quæ Apoſtoli citant & Euangeliſtæ, & ſacri ſcriptores quod Prophetiæ noſtræ fidei ſunt fundamenta, & dirutis fundamentis ſtatim fidem noſtram ruituram eſſe arbitrarentur. Verba ergo Celſi ſunt, quem Origenes Celſi Iudęū nominat quod veluti conflatus ex Pagano & Iudæo, vtranq; perſonam ageret vt Chriſto aduerſaretur & Chriſtianis. Ait ergo Celſus, Protinus ſe falſam & commentitiam, Chriſtianam religionē oſtēſurum ſi eius primordia quę Iudæorum dictis nituntur falſa eſſe criminādo coarguerit, ergo Iudæi & Pagani deiecturos ſe ſummas arces noſtræ fidei putant ſi criminando efficiant vt teſtimonia quæ de Chriſto à noſtris citata ſunt falſa eſſe videantur. Alterum illud erat quo Iudæi noſtra oppugnant ait Origenes quod teſtimonia de Chriſto quæ alio deflecti aliqua fraude poſsint alio detorqueant ad Dauidem, ſcilicet, ad Solomonem, ad Senacherib, & ad alias Iudaicas tramas putridas. Quibus rebus Origenes congruit cum Iuſtino qui dixerat Iudæos cùm tenentur Propheticis teſtimonijs manifeſto negare ſic eſſe Hebraicè, & peruerſa ſcriptione elabi quā dixit παραγραφεῖν quoties verò teſtimonia de Chriſto alio poſſunt detorquere, alio deflectere. Huc ergo ſpectat omnis Iudaica interpretatio quam noſtri aduerſarij in Eccleſiam introducere conātur; vt ſcripturas falſo citatas & male intellectas ab Apoſtolis & Euangeliſtis oſtendant & à ſanctis Patribus, quo Chriſtianā religio, quod Deus auertet, cadat. Agunt ergo quidam è noſtris Iudæorū cauſam, & Chriſtianorum inſignibus tecti militant aduerſum Chriſtum dum Iudaicam interpretationem commendant maximè; & lectionem Hebræam mille vitiatam dolis caſtigatiſsimā prædicant, & emendatiſsimam. Idem Origenes eodem libro primo contra Celſum ſcribit poſt Chriſti aduentum Iudæos multas de Chriſto ex ſcriptura manifeſtas Prophetias reſecuiſſe, & nequis hoc parum credibile putaret, nihil ſecus atq; hi factitantes, inquit, qui militibus ſepulchrum cuſtodientibus vbi Chriſtum à mortuis vidiſſent reſurrexiſſe perſuaſere, vt dicerent eius corpus diſcipulos Domini fuiſſe ſuffuratos. Et idem Origenes in Hieremiam Homelia. 12. in illa verba: Ecce ego. Quoniam difficile eſt, inquit, aliquem ſe malum confiteri ideo Iudæi qui exemplaria nonnulla falſarunt; &c. Et idem Origenes hoc ait fuſius in Epiſtola ad Aphricanum cuius meminit Euſebius lib. 6. cap. 4. Eodem ſpectat in Ezechielem Homelia. 70. de eo quod dicitur ſumens de veſtimentis de Iudæis & hæreticis agens: Hi ſcripturas, inquit, lacerant, & à verbis verba diſrumpunt cōſuentes. Hęc Origenes. Plurima nanque Iudæi, & eorū germani fratres hęretici,

vt

vt eos appellat Ambroſius & Athanaſius varia diſtinctione corrumpunt, cuius rei infra exempla ponemus, cum de diſtinctione ſcripturæ verba faciemus ex D.Hieronymo. Et idem Origenes in cap.12.Leuitici,Homelia.12. ſub finem de verbis quę in ſcriptura Hebræa deeſſe viderentur:Iure,inquit,illa verba hebraicè deſiderantur,quod enim Iudæus à fide deficit,ſcripturam hac tanta Prophetia defectam habet,quæ illos in tantam euehebat dignitatem , vt ſi vellent eſſent filij Dei. Et idem Origenes lib.6. contra Celſum,quem Celſi Iudęum appellat quod ei verba dictaret Iudæus de Pſalmo.44.Sed concedatur vt hāc Prophetiam nec legerit Celſus vel eam forte perlectam fuiſſe per interpretes tam prauè diſtractam,vt de Ieſu nihil videatur penitus prædixiſſe. Quibus verbis docet Origenes hunc Pſalmum. 44. ita prauè diſtractum hebraicè & diſpūctū, vt tranſlatores Iudæi ita verterint vt in eo nihil de Chriſto agi videretur: & poſtea lib. 2. cōtra Celſum idem Origenes de eodem Celſi Iudęo cui verba & argumenta contra nos Iudæi ſuppeditabant. Cùm dixiſſet Origenes quemadmodū longe aliter ac ſe habent populus iſte legis promiſsiones interpretetur.Et ſubijcit. Corruptè etiam profert dictiones, nonnullas Celſus &c. quanquam enim ſuperiora de populo Iudaico,hæc poſteriora de Celſō dicere videatur, Celſum refellit tamen qui Iudaica, & à Iudęis data proponebat argumenta & dupliciter peccare ait,& quod prauè interpretaretur ſcripturas,& quod corruptas citaret ſcripturas , vt eas ei dictauerat Iudæus: quibus duobus modis ſcripturam à Iudæis Iuſtinus corrumpi dixerat, & deprauata ſcriptione & interpretatione peruerſa. Denique Origenes in cap.Numerorum.24.Homelia.18. Et hæc quidem in exemplaribus Lxx interpretum habentur, in hebręorum vero codicibus aliquid etiam vehementius, quibus quā uis non vtamur,tamen agnoſcendi gratia dicemus etiam ibi quę legimus. Ex quibus Origenis verbis intelliges olim voluminibus Hebraicis Eccleſiam non vſam,interpretatos tamen veteres ex lectione hebræa multa,nec aliam cauſam reperias cur Eccleſia ſancta codicibus hebræis non vteretur niſi quod à Iudęis quibuſdam locis eſſet vitiata;Et quantū mihi poſſum perſuadere lectionem hebręam nobis nō proponit Eccleſia, vult tamen vt nobis vti liceat lectione Hebræa quod ea ad interpretationem ſcripturæ & ad alia multum iuuemur. Proponi enim ſcriptura ab Eccleſia nobis dicitur cùm per manus Pōtificum ſibi inuicem ſuccedentium ad noſtra vſque tēpora deſcendit,vt nos veteres Patres docent.Sed Hebraica ſcriptura non deſcēdit ad nos per Pontificum manus , ſed per Rabinos quibus ea cura potiſsima, vt eam quibuſdam in locis vitient , non vt legitimam & caſtigatam ad nos traſmittant,quæ res facit vt mihi hebræa lectio non videatur nobis ab Eccleſia ſancta propoſita.

Irenæus. Cap. XXVIII.

IRenæus vir Apoſtolicus vno omniū conſenſu nominatus,quod ab Apoſtolorum diſcipulis fuerit doctus,verſus è Græca lingua latine eſt,quantum ego coniecto ab interprete hæretico,& multa habet parum latinè expreſſa. Is lib.4. cap.25.ſcribit Iudæos quædam ex ſcriptura auferre,alia addere,quemadmodū velint ſcripturam interpretari,nolle ſub iectos eſſe legi Dei, quæ eos aduentum Chriſti docet.Dicet aliquis Irenæū hæc ſcripſiſſe de doctrina Phariſaica , & de ſeniorum traditionibus, nec coniectet male ſed cum dicat Iudæos nolle eſſe ſubiectos legi Dei quæ Chriſti aduentū docet & quędam ſcripturę addere,quędam detrahere,haud dubium quin ad ea ſpectet de quibus hoc opere diſputamus.Idem Irenæus lib.5.cap.63.Scripturam Apoſtolicam vſque ad nos peruenisse

niſſe ait cuſtoditam ſine fictione ſcripturarum, cuſtoditam ſine vlla falſatione, & legitima expoſitione. Appellat Irenæus doctrinam Apoſtolicam, noſtrã ſcripturam, quod eam ab Apoſtolis per manus Pontificum accepimus. Hæc ergo ſi cuſtodita eſt ſine fictione, ſine vllá falſatione, & legitima expoſitione conſequitur Hebræam ſcripturam, quoties diſcrepat ab eá quæ litteris Apoſtolicis & Euangelicis & ſanctorum Patrum eſt conſignatá, vitiatá eſſe, iuxta illud Chryſoſtomi, ſi noſtra rectè habent, Iudaica non habent rectè, ſi Iudaica rectè haberent, noſtra non haberent rectè.

Tertullianus. Cap. XXIX.

TErtullianus proximus hic quoque Chriſti temporibus fuit in libro qui inſcribitur de habitu muliebri ca.3: ſcribit reiectá à Iudæis omnia ferè quæ Chriſtum ſonant, & de præſcriptionibus cap. 14. & 15. probat noſtram ſcripturam eſſe veriſſimam, & expoſitam legitimè, Iudaicam & hæreticam adulteratam & non expoſitam legitimè; hac ratione quod illic quæritur diuerſitas docendi & ſcripturarum vbi eſt propoſitum docendi diuerſa. Nam eos qui volunt diuerſa docere ab ea doctrina quæ recepta eſt, neceſſitas cogit aliter diſponere inſtrumenta, Iudæi, & hæretici volunt receptam fidem Chriſti excutere nobis è manibus. Neceſſe igitur habent aliter diſponere inſtrumenta, ideſt, aliter ſcribere vetus teſtamentum, & aliter interpretari. Iuxta hanc Tertulliani ſententiam diximus quoſdã alias poſcere trãſlationes, aliam ſcripturæ interpretationem deſiderare. Quod enim noſtram religionem ab imo vertere deſiderant, aliã ſcripturam deſiderant, addit Tertullianus: Non poſſe illis ſuccedere corruptelam doctrinę ſine corruptela ſcripturæ, Iudæi & hęretici cupiunt noſtram fidẽ & doctrinam corrumpere. Corrumpãt igitur ſcripturam eſt neceſſe, quod corruptela doctrinæ ſine corruptela ſcripturæ non poſsit cõtingere. Addit Tertullianus quod dixerat Iuſtinus & Origenes, ſcripturam corrumpi dupliciter, manu, & interpretatione. Manu, mutatione diſtinctionis, punctorum, vnius duarumvè litterarum, aut dictionum; Interpretatione verò, cùm ſenſus qui de Chriſto erat, à Chriſto auertitur, & alio refertur.

Nicephorus Caliſtus. Cap. XXX.

NIcephorus Caliſtus lib. 4. cap. 6. ſuæ Hiſtoriæ Eccleſiaſticę de Iuſtino agens, Redarguit, inquit, Iuſtinus Triphonem Iudęum acriter; quod Iudæi multa teſtimonia manifeſta de Chriſto ex libris ſacris ſuſtulerint, & ſcribit Nicephorus lib. 2. eiuſdem Hiſtoriæ, ca. 14. Iuſtinum & Irenæum non lõgè poſt tempora Chriſti vixiſſe.

Euſebius. Cap. XXXI.

EVſebius Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib. 4. cap. 18. Iuſtinus, inquit, redarguit Triphonem Iudæum, quod Iudæi voces Propheticas quaſdam ex ſcripturá expunxerint. Idem Euſebius demõſtrationis Euangelicæ lib. 10. Demonſtratione. 4. diſputans de loco illo Euangelico citato ex Hieremia apud Matthæũ cap. 27. Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, ait aut errorem fuiſſe librarij qui pro Zacharia ſcripſerit Hieremiam, aut quia hoc dictum videbatur toto orbe omnibus linguis errorem illum inoleuiſſe addidit, aut expunctum locum illum fuiſſe ex Hieremia κατά τινα ῥᾳδιουργίαν, ideſt, ſecundum vitium corrumpentium teſtamentum Dei: Nam Budæus te docet in dictione ῥᾳδιουργῶ in Commentarijs Græcis ῥᾳδιουργῶ eſſe forte teſtamentarium mala fide in re quacunque verſari, & teſtamentum eſſe, hoc eſt adulteratorem teſtamenti, vt Euſebius dicat, aut expunctã

eſſe illam Prophetiam ſecundum malá fidem qua Iudæi in veteri teſtamento verſantur,& ſecundum vitium quo laborant corrumpendi teſtamenti Dei. Suidas etiam ῥᾳδιουργὸς πλαστογράφος καὶ ὁ κακοῦργος ἁπλῶς, ideſt, Rhadiurgus eſt, fallarius & ſimpliciter omnis maleficus, & infra fures & latrones ſignificare docet. Hoc dicere neceſſe habui quod veteres Græci hac voce ſignificant falſarios & teſtamentarios,ideſt, corruptores teſtamentorum. Et idem Euſebius in fine lib. 5. Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ de audacia eorum qui intrepidè corrumpunt litteras ſacras ait γραφὰς μὲν θείας ἀφόβως ῥεραδιουργήκασι ſcripturas diuinas intrepidè fallant, & cùm multa de hac re ſcripſiſſet claudit diſputationem ἔνιοι δὲ οὐδὲ παραχαράττειν ἠξίωσαν αὐτὰς ἀλλὰ ἁπλῶς ἀρνησάμενοι τοὺς νόμους καὶ τὰς γραφὰς, ideſt, quidá nec vitiare ſcripturam dignantur, ſed ſimpliciter negant Prophetias & legem Dei,hoc eſt,Non dignantur corrumpere litteras ſacras: Sed nec eas recipiunt, nec faciunt flocci, & de corruptoribus ſcripturæ dixerat. Non vident inſpiratas ſcripturas ab Spiritu ſancto? aut ſe ſapientiores Spiritu ſancto putant qui hęc audent? Et hoc quid eſt aliud quam dæmone malo agitari? quod contrá Iudaizantes quoſdam valet. Hoc verbo vtitur Iuſtinus in Parænetico ad Græcos: Ne dicamur ſcripturæ ſanctæ falſarij libros noſtros aſſeruat Iudæorum Synagoga, pro falſarijs Gręcè eſt ῥᾳδιουργίας falſationis quod certè hoc tempore maximè valet,cum omnia teſtimonia quæ de Chriſto citamus aliqua fraude Iudaica vitiata deprehendimus, vt ſi cum Iudæis, vt mos erat olim in certamen deſcendere eſſet neceſſe,nó poſſemus vllú ex ſcriptura citare locum qui Iudæis & Iudæorum aſſeclis nó moueret cachinnos. Olim erant quædam,eaque nó pauca vitiata, & ideo Iudæi nos, vt ſcribit Hieronymus, de falſitate ſcripturæ arguebant, quid noſtra tempeſtate eſſet futurú vbi omnia vitiata ſunt ferè quæ ad Chriſtum pertinent, aut manu, aut interpretatione? dico apud quoſdam, Nam apud Iudæos omnia prorſus ſunt vitiata,appellarét nos falſarios,& quod illis vitium eſt,nobis obijcerent. Reſpódet Iuſtinus, ne nobis crimen ῥᾳδιουργίας ideſt,falſationis teſtamenti Dei obijcere poſsit noſtra ſcriptura à. 72. Iudæis tranſlata fuit trecentis annis ante aduétum Domini in carne, & in Synagogis Iudæorum per annos plurimos aſſeruata ne nobis crimen ῥᾳδιουργίας obijceret, ideſt,falſationis teſtamenti Dei,Et D. Baſilius in Epiſtola ad Patrophilum Epiſcopum, Ne mei aduerſarij qui aduerſum me ſcribunt inuectiuas arbitrentur ſe mihi facere ęgrè,ita vt cor mihi doleat, ait Baſilius;ſe ab hæreticis inuectiuis Epiſtolis & litteris cótumelioſiſsimis proſcindi, appellari δόλον καὶ ῥᾳδιουργίαν φθορὰν ἐκκλησιῶν καὶ ψυχῶν ἀπώλειαν, ideſt,doloſum teſtamentarium,ideſt, corruptorem teſtamenti Dei, corruptionem Eccleſiarú, Animarum exitium,quæ omnia tàm dixi fuſe nequis in doctoribus ſacris, quú de hac re loquuntur, pro re aliqua leui accipiendum putet.

Ex Euſebio & Ioſepho Iudæo.
Cap. XXXII.

NOn leuiter & tranſeúter hæc trá ſigenda puto quæ diximus ex Euſebio,de corruptoribus ſcripturę ſanctę poſtrema parte libri quinti de Hiſtoria Eccleſiaſticá hos ῥᾳδιουργεῖν τὴν γραφὴν dixit,ideſt, ſcripturam corrumpere more teſtamentariorum, ideſt, corruptorum teſtamenti Dei, id enim teſtamentarius ſignificat,& ῥᾳδιουργεῖν vt dixi id ſignificat,& audacter vitiandis ſcripturis admouere manus,de hæreticis dicet Euſebium ibi agere,non de Iudæis, quaſi verò hæretici non diſcant hæc ſic facere à Iudęis. Hęretici enim Iudęorum germani fratres à veteribus dicuntur. Sed age, vt intelligas de Iudæis illa ab Euſebio eſſe dicta, expende verba illa quibus librum

brum illum quintum claudit eſſe quoſdam qui non dignas ducant Prophetias quas παραχαράττοντας, ideſt vitient, ſed eas prorſus contémnunt, & veluti circulatorum pręſtigias & fabulas putát. Quęre tu qui ſint hi qui Prophetias cótempſerint, & veluti circulatorum fabulas floccifecerint, reperies fuiſſe Iudæos, vt leges apud Ioſephum libro. 4. de bello Iudaico cap. 22. in Codice latino lib. 5. de bello Iudaico cap. 2. omnia enim perturbat interpres. Prodit ergo Ioſephus quando vaſtata Iudæa eſt completas fuiſſe Prophetias, & dú Prophetias conténebát Iudæi, & tanquá circulatorú fabulas irridebát, eas omnes cópleſſe, aduerſum Chriſtú intellige, & eius Apoſtolos, nó audet Ioſeph' quippe Iudæus, ne ſuos offendat, hæc loqui planius, ergo Euſebius cùm dicit eſſe qui Prophetias ne corrúpere quidé dignentur, ſed conténant, & rideant Iudæos intelligit, qui vitiabát ſcripturá, & qui impij magis erát, indignas deputabát Prophetias, quas vitiarét tanquá aliquid póderis in ſe haberét, ſed quas floccifacerent, & tanquá fabulas riderét, & hanc peſtem ab his traxere peſsimi Mohametici, q Prophetis negát credendú, ne quid mali ſit vſquá quin à Iudæis traxerit ortú, & ſic Ioſephus perijſſe ſcribit Iudæá vniuerſam, ná ſi ſcriptis Propheticis aurē accommodaſſent Iudęi, vitaſſent Patriæ ruinam, & Iudæorum omnium exitiú, ſed vitiabant Prophetias ne intelligerentur, & quod multo peius erat, & impudentius, & multo exitialius, Prophetias tanquam fabulas ridebant, & dum eas rident, eas compleuere omnes de vaſtitate Iudęæ, de exilio Iudæorum perpetuo, deque alijs huius notæ plurimis: Neque illud eſt prætereundum ſilentio quo Euſebius hæreticos & Iudaizantes vrget, Ecquis veſtrum ignorat, inquiens, ſcripturas ab Spiritu ſancto inſpiratas fuiſſe? Impium Iudæum explanaturum ſcripturas ſanctas putas melius quam Spiritum ſanctum & citaturum eas fidelius? Certè qui hæc dicat, dæmonium furijs agitari certum eſt. Quod Euſebij teſtimonium totam hanc litem decidere planum eſſe intelliges, ſi eius verba tacitus tecum mente atque animo luſtres. Tu quicunque Iudaicas interpretationes admiraris, admiraris enim impij hominis interpretationem, relicta ſcriptura Apoſtolica & Euangelica ab Spiritu ſancto inſpirata, & veriorem exiſtimas Phariſaicas interpretationes & lectiones ſcripturę quam teſtimonia Apoſtolica & Euangelica ex veteri teſtamento petita, ab Spiritu ſancto inſpirata, & caſtiganda ea eſſe cenſes ad normam impietatis Iudaicę. Dęmonnm hic furor eſt, hominum mẽtibus iniectus, & miſerorum hominum manifeſta Phreneſis.

Ambroſius. Cap. XXXIII.

Ambroſius in cap. 5. Epiſtol. ad Romanos de hereticis agens, quanquam de Iudæis magis illa dicta eſſe intelliges ſi animum aduerteris. Hoc facit, inquit, ſtudium contentionis, quádo enim propria authoritate quis vti non poteſt ad victoriam verba legis adulterat. Vides qua cauſa Iudæi verba legis adulterant? Quando aliquis, inquit Ambroſius, ad victoriam propria authoritate vti non poteſt, adulterat verba legis, & ſubijcit. Vt ſenſum ſuũ verba legis faciat. Potuit magis planè dicere Ambro. quod Iudęi faciunt & noſtri aduerſarij? Lege quæ ſcripſimus in illud Eſaiæ. c. 28. Máda re manda. Et in illud quod ſequitur. In labijs alijs, & deprehendes Iudaicas ſentẽtias contextú ſacrú factas à noſtris aduerſarijs. Idé Ambro. Epiſtolarú lib. 5. Epiſtola prima, quæ inſcribitur 18. vbi agit de tranſlationibus quas ipſe appellat traditiones. De aliorú traditionibus, inquit, propter perfidiá Iudaicá ne ipſi ſe redarguerent, vel ab ipſis præteritú putamus vel ab alijs ſublatú. Vbi ait Ambroſius tranſlatores Iudęos præteriſſe quędá propter perfidiá Iudaicá, vel ſi non præteriere ſublatú ab alijs ex He-

braica lectione, ab alijs,ſcilicet, propter eandem perfidiam, ne ipſi ſe redarguere viderentur. Nec intelligere poteris ſublatum è tranſlationibus Iudaicis; erant enim in noſtrorum manibus quod eo tempore Iudæi impij non erant tot commenti fraudes; & tranſlationes noſtra ſonabant quæ à Iudæis non intelligebantur, quo ad noſtri Iudæos Iudaicis tranſlationibus vrgebant. Erant igitur olim in manibus noſtrorũ tranſlationes vt neceſſe habeas intelligere de Hebræa lectione.

Euthymius. Cap. XXXIIII.

EVthymius in cap. 2. Matthæi in illa verba: Quoniam Nazaræus vocabitur. Plurima, inquit, Propheticorum voluminum perierunt, partim propter Iudæorum negligentiam, partim propter malitiam.

Gregorius Nazianzenus. Cap. XXXV.

GRegorius Nazianzenus huius rei peroxiguam facit mentionem, non tamen eſt ſilentio prætereundus. Hic in oratione prima de filio, hac interrogatione Iudæos vrget. Num nobis aliquid obijcere poteſtis, quod ex ſcriptura adulterauerimus? Quaſi res confeſſa eſſet, nobis ab Hæreticis & Iudæis nunquam hoc crimen obiectum quod quicquam ex ſcriptura mutauerimus. Cum ſeruaretur noſtra ſcriptura in Iudæorum ſcrinijs, & Synagogis eorum, qui, vt Chryſoſtomi verbis vtar, ex Chriſti crucifixoribus erant prognati, à Iudæis, vt ait Auguſtinus, libros poſcebamus, vt noſtra probaremus. Obijciebant Manichæi Hæretici qui vetus teſtamentum non recipiebant ab aliquibus eſſe adiecta illa, quæ citata ex veteri teſtamento in litteris Euangelicis eſſent, & Iudæi LXX viris obijciebant quod male vertiſſent quędam ex ſcriptura; quod Iudæorum impietatem manifeſtis & euidentibus teſtimonijs configerent. Nunquam tamen nobis eſt obiectum quod mutauerimus quicquam aut quòd vitiatũ quicquam à nobis eſſet, cùm in ſuis Synagogis noſtram ſcripturam haberent. Igitur illi à nobis arguebantur hoc crimine, nos contra, ab illis nunquam huius criminis rei facti ſumus. Idem Gregorius in ſecunda oratione de filio Iudæos & hæreticos nominat verborum ſanctæ ſcripturæ ſacrilegos; & ſanctæ intelligentiæ. ſacrarum litterarum fures, quibus verbis ſignificat, eos verba ſanctæ ſcripturę vitiaſſe; & ſenſus ſacrarum litterarum peruertere ſolitos, vt conſentanea dicat teſtimonijs veterum quos oſtendimus ſupra, Iudęos appellare ῥᾳδιουργοὺς fures verborum Dei, & diuini teſtamenti corruptores, & Iuſtinianus, qui eos dixerat velle ῥᾳδιουργεῖν τὰ ἱερὰ maleficos eſſe, & dolos malos in ſcripturam Dei moliri, ſcripturam vitiare velle.

Athanaſius. Cap. XXXVI.

SED Athanaſium audiamus qui vel ſolus Chriſtiano homini erat faciutus ſatis. Athanaſius ergo in diſputatione aduerſus Iudæos, cum plurima ex Propheticis libris citaſſet teſtimonia de Chriſto, eaque tam manifeſta, vt rem tam planam facerent vt oculis cerni videretur, ſubiecit ἀλλ' ὅμως καὶ περὶ οὕτω ἱκανῶς τῶν γραφῶν περὶ τοῦ χριστοῦ τῶν προφητευσάντων ἐτύφλωσεν ὁ σατανᾶς τῶν ἰουδαίων τὰ ὄμματα καὶ ἐκώφωσε τὰ τῶν ψυχῶν ὦτα ἵνα τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παραγράφωσι, ideſt; ſed tamen quanquam tam apertè de Chriſto Prophetauerint Prophetæ, excœcauis Sathanas Iudæorũ oculos; & ſurdas fecit eorũ animæ aures, vt has tales Prophetias vitiarēt, vbi Athanaſius eodē verbo vtitur παραγράφειν, ideſt, vitiare quo Iuſtinũ & alios veteres oſtendimus vſos. Supra

pra oſtendimus duos libros eſſe quibus noſtra probantur planiſsimè; Alterum ſcripturam ſacrã, Orbem terrarũ alteram, quo completa cernimus omnia, & manifeſta noſtræ veritatis argumenta, Iudæę vrbes ſubuerſas, nunquam per mille quingentos annos inſtauratas, ceſſaſſe ſacrificium Iudæorum, ceſſaſſe Prophetias, ceſſaſſe multa admiranda, quæ in Populo Iudæorum, cùm Populus Dei erat, fieri ſolerent. De his agẽs Athanaſius quaſi verbo vulgato & receptiſſimo inter veteres aduerſus Iudæos de re confeſſa & notiſsima dixit ἆρα ταῦτα παραχαράψαι δύνασθε ὦ ἰουδαῖοι, ideſt, nunquid hæc vitiare poteſtis ô Iudęi, quaſi diceret, ſcripturæ quidem locos vitiare poteſtis, hunc librum qui dicitur orbis terrarum, de quo ſupradiximus, quo cernuntur inſolubilia veſtræ impietatis argumenta, poteſtis ne vitiare ò Iudæi? Idem Athanaſius de eo quod dictum eſt in Euangelio. Quicunque dixerit verbum aduerſum filium hominis. Nec enim iſtis, inquit, curæ eſt, ſi corrumpant diuinarum ſcripturarum dogmáta, tantum vt negent Chriſti aduentum. Sed vt teſtimonia quædam de hac re Athanaſij intelligi poſsint, ſcire oportet, vocem Græcam ὀρθῶς, duo ſignificare, rectè, & correctè, nec alio aduerbio ſignificari Gręcè, rectè, & correctè, ſed vno & eodem ὀρθῶς, ideſt, rectè. Athanaſius in Epiſtola de Synodis Ariminij & Seleuciæ de Iudæis & Hæreticis agens ait, nec rectè eos legere ſcripturas, & peruerſe eas intelligere vbi rectè, ideſt, correcte ait quibus verbis Athanaſius non correctas ſcripturas Iudæos habere ait, & peruerſè eas intelligere. Decidit ergo Athanaſius noſtram litem, quæ erat, vtrum Hebręa lectio caſtigatior ſit lectione Euangelica & Apoſtolica, & Eccleſiaſtica. En Athanaſius teſtatur Iudæos non correctè legere ſcripturam, & peruerſè eam interpretari. Et idem Athanaſius in ſermone contra omnes Hæreſes. Miſeri, inquit, Ariani & peruerſi Iudæi, qui nec rectè legunt ſcripturam & peruerſè rem peruestigant, vbi rurſum Athanaſius Iudæos non legere ſcripturam correctè ait, nec benè eam intelligere; Et in fine eiuſdem ſermonis. Sola, inquit, Orthodoxa Eccleſia rectè legit, & exactè ſcripturas examinat, vbi Athanaſius ſolam Orthodoxam Eccleſiam ait rectè, ideſt, correctè ſcripturas legere, & exactè eas intelligere. Idem Athanaſius omnia opera ſua clauſit eo capite quo de Prophetis abolitis, inquit. Omnia hæc impiorum Iudæorum amentia & incuria interijſſe manifeſtum eſt.

Palæologus. Cap. XXXVII.

PAlæologus in diſputatione aduerſus Iudæos, vbi Iudæos docet Trinitatis euertere doctrinam ſacram ὑμεῖς δὲ τὸ τοσοῦτον πλῆθος ἔχοντες προφητῶν, οὐ μόνον οὐκ ἐρευνᾶτε ἀλλὰ καὶ τὰ γραφέντα παρεχαράττετε. Vos autem, ô Iudæi (ad eos enim illic ſermo eſt) quum tantam Prophetarum multitudinem habeatis, & multitudinẽ ſcripturarum, non ſolum non perſcrutamini, ſed ſcripta vitiatis.

Chryſoſtomus. Cap. XXXVIII.

CHryſoſtomus in cap. Matthæi. 2. Homelia. 9. in illud. Quoniam Nazaræus vocabitur; quum quæſiſſet apud quem ex Prophetis eſſet hęc Prophetia? Nequaquam, inquit, ſcruteris iſta, nec in huiuſmodi fueris curioſus, multa enim ex Propheticis periere monimentis, deſides enim cùm eſſent Iudęi, & crebro in impietatem laberentur, alia quidem perdiderunt negligenter, alia incenderunt, & conſciderunt. Hæc Chryſoſtomus. Ait ergo Iudæos fuiſſe deſides & negligentes, quod infra oſtendemus, ita vt qui paululũ ex Hebraicis litteris deguſtarit, oculis ipſe

cernat,& ſibi credat,non mihi, nec D. Chryſoſtomo. Quidam ex noſtris contra teſtantur,Iudæos diligentiſsimos religioſiſsimos vt Hebræam lectionem contra noſtram defendant. Addit Chryſoſtomus, Iudæos alia negligentia perdidiſſe, alia ſua ſponte incendiſſe & côſcidiſſe. Idem Chryſoſtomus in cap. 2. Epiſtolæ.2.ad Corinthios, in illa verba: Quod oculus non vidit, ſcribit etiam ante captiuitatem multa abolita fuiſſe Iudæorũ volumina, quod Iudęi in multam prolapſi fuerint impietatem: & infra ait ex hac Iudæorum negligétia, multis in locis duplices lectiones eſſe Hebraicè,quę ab aſſuetioribus percipi poſſunt.En Chryſoſtomus docet in multis ſcripturæ locis duplices eſſe lectiones, prętertim cùm poſt crucem Domini, tot Iudæorum incendijs fuerint ſemiuſtæ; addit in multis lectionẽ Hebręam ita eſſe incertam,ita laceram,vt ab exercitatis in ſacrarum litterarum ſtudijs tãtum percipi poſsint,vt nemo mirari debeat in tranſlatione Lxx multa eſſe quæ Hebraicè non ſunt. Idem Chryſoſtomus in cap.14.Epiſtolæ primæ ad Corinthios ſub finem Homelia. 34. multa dicit in eos qui vel vno puncto mutato vitiant ſcripturam; Et in cap.3. Epiſtolæ ad Philippenſes ſermone.11.in principio cauſam reddens cur Prophetiæ nõ ſemper ſint apertæ,ſi planè,inquit,& apertè ſemper Spiritus ſanctus eſſet loquutus, feciſſent Iudæi quod in alijs fecerunt, deleuerunt nanq; litteras, inficiati ſunt ſcripturam, in illam intendere non valentes.

Clemens Alexandrinus. *Cap. XXXIX.*

CLemens Alexandrinus Eccleſiaſticus ſcriptor antiquiſsimus, & longe omnium, authore Hieronymo, doctiſsimus, quem Euſebius ſæpè citat, & vnde multa compilat. Stromatheon,lib.3.de Iudæis agens, & Hæreticis. Hi ſunt, inquit,qui tono vocis peruertunt ſcripturam ad proprias voluptates, & quorundam accentuum & punctorum mutatione, quę ſcripta & nunciata erãt ſapientia ſumma,& ſumma vtilitate ad proprias voluptates detorquent. Hæc Clemens: Vbi Iudæos ait detorquere aliò ſcripturæ ſacra ſenſa, cum interroganter, verbi gratia, pronunciant,quę ſcripta ſunt affirmanter, aut contra,cùm coniunctim legunt, quæ legenda ſunt diuiſim, & alijs fraudibus vt ſacros ſenſus peruertant prorſus,appellant enim Græci tonos & accentus omnes prolationis variæ formas,& apices Hebræę lectionis quę latinæ non ſunt, Hebraicè & Hiſpanè ſunt,vt ſana,ſaña,laña,lana, ſuena, ſueña, maña, mana, & ſimilia, qui apices mutant vocum ſignificationes Hebraicè & Hiſpanè, & à Græcis toni & accentus nominantur, quorum mutatione Iudæi multa peruertunt. Accentus quoque vocales Hebraicæ videntur appellari. Siquidem Hieronymus quoties accentuum varietate Hebræarum vocum ſignificationes docet mutari, ſemper vocalium & punctorum ſubijcit exempla,& nunquam Hebræorum accentuũ. Noſtri quidem vt iactent Hebrææ linguæ peritiam accentuum varietatum iactant, veterum patrum noſtrorum nullus mentionem facit: Ego maiorũ noſtrorum ſequor veſtigia, Iudæorum non ſequor. Detorquent porro Iudæi his fraudibus ſcripturas ad proprias voluptates, ad diuitias, ad res terrenas, ad fœlicitatem humanam,quam ſibi promittunt ſub ſuo Chriſto, qui Antichriſtus eſt futurus. Idem Clemens Alexandrinus Stromateon libro ſexto, quærit cur Dominus hominibus præſignificans Chriſti aduentum, non prædixerit ſemper Chriſtum planè & apertè, & non verbis quæ aliò pertrahi poſſent, & reſpondet Spiritum Sanctum prædixiſſe Dominum

per parabolas & ænigmata; & verbis quæ aliò deflecti poſſent, vt ſeruarentur Prophetiæ, quod Prophetæ qui de Chriſto loquuti ſunt apertè, occiſi ſunt, deleta illorum multa ſunt ſcripta. Hæc Clemens: Nec fefellit Clementem, ſi planæ & apertæ fuiſſent de Chriſto Prophetiæ omnes, futurum fuiſſe, vt Chriſti Domini paſsio, & generis humani redemptio impediretur. Sed tamen huic vulgatæ cauſæ, & aliam addidit, deleturos Iudæos omnes Prophetias, vt alias apertas deleuere & ex ſcriptura ſacra reſecuere.

Epiphanius. Cap. XL.

EPiphanius libro. 2. contra Hæreſes non longiſsimè à fine. Supradicti, inquit, (loquitur enim de Iudæis & hæreticis) cum odio proſequantur vnigenitum filium Dei & Spiritum ſanctum omnia vt inimici Chriſti interpretantur, & ſophiſmatis obſcurant. Hæc Epiphanius: Tu tecum cogita ſi ſtudioſus ſacrarum litterarum es, an ea tibi profutura putes quæ Iudæi, vt inimici Chriſti & Spiritus ſancti interpretantur; etſi Magiſtratum ſummum geras in Chriſtiana R. P. an ea eſſes permiſſurus circunferri vulgo, quæ ſcripſerint hi qui odio proſequantur vnigenitum filium Dei, & Spiritum ſanctum, & omnia vt inimici Chriſti interpretantur. Sophiſmatis, inquit Epiphanius, omnia obſcurant. Certa res eſt apud eos qui Dialecticam Ariſtotelis, vel primoribus labris deguſtauere, Sophiſmata fieri his fraudibus quas ſupra diximus, mutatione Toni, Accentuum, litterarum, Punctorum, verborum coniunctione, & diuiſione, quæ Sophiſmata multo magis ſunt Iudæi in peruertenda ſcriptura meditati, quam vlli Sophiſtæ, qui vllo vnquam fuere tempore. Sophiſmatis poſſe ſcripta in contrarium ſenſum torqueri, res eſt planiſsima; ſed vnum accipe exemplum. Mundum factum eſſe à Deo docet Plato centies, & non in Timæo ſolum, Philon tamen de incorruptibilitate mundi fuiſſe quoſdam ait qui σοφιζόμενοι, ideſt, qui Sophiſmatis vtentes contendebant Platonem, mundum ſcripſiſſe ſine principio eſſe & incorruptibilem. Vide quid poſsint Sophiſmata efficere. Ita Epiphanius Iudęos ait omnia in contrariũ ſenſum deflectere Sophiſmatis, & ſcripturę ſenſus ſacros peruertere.

Sanctorum quorundam Patrum, quos citat Auguſtinus, nec nominat tamē, ſententia. Cap. XLI.

AVguſtinus lib. 15. de ciuitate Dei, cap. 11. refert fuiſſe multos qui putauere, quoties tranſlatio Lxx ab Hebræa lectione dicitur diſcrepare, dicendum eſſe potius lectionem hebręam eſſe vitiatam, quam tranſlationem Lxx tranſlatam parum fideliter. Senſiſſe ait Auguſtinus hoc Patres, dum nobis inuident Iudæi quod lex & Prophetæ ad nos Lxx interpretatione tranſijſſent, mutaſſe quędam in codicibus Hebræis vt noſtræ ſcripturæ minueretur authoritas. Vtinam Diuus Auguſtinus horum Patrum retuliſſet nomina, diuinitus enim mihi ſenſiſſe videntur & decidiſſe totam hanc litem de qua diſceptamus vtrum quoties Eccleſiaſtica lectio ab Hebræa lectione diſcordat vitium ſit in noſtra lectione, an in hebręa? In Hebræa lectione aiebant hi Patres eſſe vitium, non in Eccleſiaſtica lectione, quod Iudæi dum dolent ſcripturam ad nos tranſlatione Lxx fuiſſe trāſlatam, vitiauerint Hebræam lectionem, vt noſtra lectio ab Hebręa lectione diſcordaret & noſtrę lectionis minueretur authoritas. Quod inde verius eſſe apparet, quod Iudæi Hebręam lectionē locis omnibus iā videtur vitiaſſe, quę citātur à Dño & ab eius Apoſtolis & Euāgeliſtis quo non ſolum noſtrę ſcripturę

minueretur authoritas, ſed etiam Apoſtoli & Euangeliſtæ, & ipſe Dominus in crimen & contemptum venirent. Quę eò veriora puto quòd Iudæi dolos omnes adhibent; vt Apoſtolorum & Euangeliſtarum authoritatem minuãt, non ſolum enim vt nos monuere hi patres veteres, vitiant ſcripturam Hebręã, vt à lectione Euangelica & Apoſtolica diſcrepet, & de teſtimonijs citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis dicatur illud à quibuſdam quod ſcribit Hieronymus in cap. 5. Michęæ. Sunt autem qui aſſerant, inquiens, in omnibus penè teſtimonijs quæ de veteri teſtamento ſumuntur iſtius modi eſſe errorem, vt aut ordo mutetur, aut verba; & interdum ſenſus quoque ipſe diuerſus ſit, vel Apoſtolis, vel Euangeliſtis, non ex libro carpentibus teſtimonia, ſed memoriæ credentibus, quæ nonnunquam fallitur, ſed etiam per noſtros quoſdam ad id incubuere toto pectore Iudęi, vt trãſlationem quoque Lxx mutarent, de quo ſuperiore libro plurimis verbis cõqueſti ſumus, vt Apoſtoli & Euangeliſtæ ab Hebræa lectione & à tranſlatione Lxx diſſentire dicantur, idque exemplo Pſalmi. 44. oſtendimus qui non ſolum in tranſlatione Lxx vitiatè legitur, ſed apud Iuſtinum, Cyrillum, & alios Patres, vbicumque enim poſſunt qui Iudæis operam dant, noſtra vitiant. Rogabis me forſan vnde id ſciam? Admonitus à Diuo Hieronymo, vt dixi, in Epiſtola ad Principiam, in qua ſcribit, quomodo hũc Pſalmum verterint Lxx & verſio illa vix vnquam reperitur, quin iam penè vbiq; mutata eſt, præterquam in cantionibus Eccleſiaſticis, vbi integrá & incorrupta retinetur, vt Iudæi neque labori, neque operæ pepercerint, vt noſtra ſubuertant, & poſsint profiteri, neque Hebrææ lectioni, neque tranſlationi Lxx lectionem noſtram Apoſtolicam & Euangelicam congruere.

D. Auguſtinus. Cap. XLII.

Quod D. Auguſtinus lectionem Hebræam vitiatam non eſſe ſenſiſſe videatur.

AVguſtinus tamen libro. 15. de ciuitate Dei, cap. 11. cum hanc controuerſiam diſceptaſſet, liberum iudicium de hac re ſtudioſis ſacrarum litterarum relinquit; vtrum veritas ſita ſit in lectione Hebræa, an in noſtra Eccleſiaſtica lectione; & propendet magis in illam ſententiam, vt Hebrææ ędi tioni plus, quam tranſlationi Lxx tribui oporteat, idque veriſsimè, quoties orta eſt dubitatio de ipſa lectione, vtrum hoc, an illo modo legi debeat: ſi aliunde id diſcere non poſsimus, confugiendum eſſe ad Græcam Hebręamve lectionem: res eſt confeſſa: verum ſic intellige; quomodo intelligendum ait Auguſtinus libro. 11. contra Fauſtum Manichæum cap. 2. in fine, vbi ait. Et vides in hac re quid Eccleſiæ Catholicæ valeat authoritas; quæ ab ipſis fundatiſsimis ſedibus Apoſtolorum vſque ad hodiernum diem, ſuccedentium ſibimet Epiſcoporum ſerie, & tot populorum conſenſione firmatur, ita ſi de fide exemplarium quęſtio verteretur, ſicut in nonnullis; quæ & paucæ ſunt, & ſacrarum litterarum ſtudioſis, notiſsimæ ſententiarum varietates, vel ex aliarum regionum codicibus, vnde ipſa doctrina commeauit, noſtra dubitatio diiudicaretur, vel ſi ibi quoque codices variarent, plures paucioribus, aut vetuſtiores recentioribus præferrentur; & ſi adhuc eſſet incerta varietas; præcedens lingua, vnde illud interpretatum eſt, conſuleretur. Hoc modo quærunt qui quod eos mouet in ſcripturis ſanctis tanta authoritate firmatis inuenire volunt vt habeant vnde inſtruantur, non vnde rixentur. Hæc Auguſtinus: quibus docet, ſcripturam Eccleſiæ ab ipſis

ipſis fundatiſsimis ſedibus Apoſtolorum vſque ad noſtra tempora deſcendiſſe firmam, deinde pauciſsimas varietates in ea ſcriptura reperiri, de quibus cùm orta quæſtio eſt, vide per quos gradus doceat Auguſtinus veritatem ſcripturæ eſſe quærendam ex aliarum regionum codicibus, inquit, vnde doctrina fluxit, à ſede Apoſtolica, ſcilicet, non enim iubet ſtatim de ſcriptura receptiſsima in Eccleſia Catholica Græcos & Hebræos codices conſulere: ridiculum enim eſſet, & leuitatis plenũ, ſi græculus, aut Hebræis litteris mediocriter tinctus, tribus Hebræis voculis tumens Eccleſiaſticam lectionem mutaret, Conſulat, inquit, Codices vrbis Romæ, aut ſi ibi his quoque codicum eſſet varietas, anteponat plures codices paucioribus, aut vetuſtiores recentioribus, quod ſi adhuc eſſet incerta varietas, tunc demum confugiendum ad Græcos & Hebræos codices, per tot gradus deſcendendum eſt ad conſulendos codices Hebræos, cum alijs modis lectionis Eccleſiaſticæ veritas reperiri non poſsit, tunc plus authoritatis Hebrææ lectioni deferri neceſſe eſt, Nam alioqui ſi impij Iudæi hoc ius haberent, vt ſi libitum eſſet noſtra mutarent aliqua Iudaica fraude, nihil in lectione Eccleſiaſtica eſſet fixum & ſtabile, pro ludibrio noſtra ſcriptura Iudęis eſſet.

Quod Diuus Auguſtinus tantum authoritatis tribuerit trãſlationi Lxx quantum Hebrææ lectioni. Cap. XLIII.

NOn inficiandum eſt plæroſque ex veteribus Patribus ea quæ in tranſlatione Lxx eſſent, Hebraicè non eſſent, expungenda & obelo confodienda putaſſe, quod Iudæos diligentiores in ſcriptura ſeruanda crediderint, & eorum ſanctiores manus fuiſſe putauerint, vt non auderent contra Domini maledicta quidquam ex ſcriptura ſacra reſecare, Huius ſententię pauci fuere, atque adeo pauciſsimi, inter quos Hieronymus fuit, qui poſtea, vt diximus, ſententiam mutauit, Origenes nihil quod in tranſlatione Lxx virorum eſſet, Hebraicè non eſſet, putauit reſecandum. Alios omitto Patres, ne longum faciam: ad eundem Diuum Auguſtinum redeo, qui eodem lib. 15. cap. 14. ſcribit ea quæ in tranſlatione Lxx ab Hebræa lectione diſcrepant emendare auſum eſſe neminem, quod interpretatio Lxx afflatu Spiritus ſanctį ſit ædita: Et libro. 18. de ciuitate Dei capite. 43. idem repetit ea ſcilicet, quæ in tranſlatione Lxx ab Hebræa lectione diſcordant, neminem emendare auſum eſſe, Nam demonſtrandum poſtea eſt, demonſtratumq́; ſupra etiam quæ in trãſlatione Lxx ſunt, & Hebraicè non ſunt, citari ab Apoſtolis & Euangeliſtis, idque frequentiſsimè varietatis trãſlationis eam diximus cauſam, quod Hebraicè duplex ſit lectio frequenter, ea ratione quam dixit Chryſoſtomus, & quod veram puto illorum ſentẽtiam qui exiſtimant duplicem illam lectionem, de induſtria aliquando ab ipſis Prophetis fuiſſe relictam, quo duplex Chriſti myſterium diceretur ſignificantius, & D. Hieronymum alteram lectionem vertiſſe, & Lxx viros reddidiſſe alteram, vtramq́ue veram, & myſteriorum Chriſti plenam. Certè Auguſtinus tantũ habet fidei tranſlationi Lxx quantum hebrææ lectioni, Ne quis noſtrorum aduerſariorum pro ſe D. Auguſtinum citare audeat, tuetur enim tranſlationem Lxx authoritate Apoſtolica & Euangelica, cum Hieronymo, cum Euſebio, vt veriſsima illa lectio ſit quam citant Apoſtoli & Euangeliſtæ, ſic enim ſcribit libro. 18. de ciuitate Dei. cap. 43. & 44. Vnde ego meo modulo veſtigia ſequẽs Apoſtolorum quia ipſi ex vtriſque ex Hebræis, & Lxx teſtimonia Prophetica poſuerunt, vtraque authoritate vtendum

dum putaui, quia vtraque vna & diuina eſt; quibus verbis Auguſtinus parem facit authoritatem Lxx & hebrææ lectionis. Ego tamen exceptis D. Hieronymo, & Auguſtino, neminem ex antiquioribus commemini tanti facere hebræam lectionem quanti æditionem Lxx quin & omnes veteres putant Apoſtolos & Euangeliſtas ferè citare ſcripturam iuxta tranſlationem Lxx. Ita ab Apoſtolis & Euangeliſtis Lxx virorum interpretatio commendata eſt, vt vix decies in litteris Apoſtolicis & Euangelicis Hebræa lectio citata eſſe videatur, quamuis tranſlatio Lxx in plæriſque Paraphraſis potius ſit quam trãſlatio: quæ res fecit vt Lxx virorum interpretatio, & Apoſtoli & Euangeliſtæ qui eam citant, ab hebræa æditione diſcordare videantur, quod Paraphraſis verbis diſcrepat ab eo cuius eſt Paraphraſis, ſenſu non diſcrepat. Sępè etiam Diuus Hieronymus, & Symmachus, & Theodotio, quod nos monet D. Hieronymus in ſuis tranſlationibus, reddunt ſenſa non verba; & ita dum videntur diſcordare, non diſcordant, ſed concordant; quod ſenſit Auguſtinus, ait enim videri quidem aliquando Lxx viri ab Hebræa lectione diſcordes, ſed ſi mentem adhibeas reperiri concordes, & ſic Canon ſcripturæ interpretandæ præſcriptus à Hieronymo & Auguſtino eſt ex vtraque lectione Lxx & Hebræa quam noſtra expreſsit Vulgata erui mirabiliter ſcripturæ ſenſus ſacros. Maneat ergo in cauſa Auguſtinum parem facere authoritatem tranſlationis Lxx & æditionis Hebrææ, numeros tamen in lectione Hebræa putat eſſe veriores quàm in tranſlatione Lxx: ſed ſi doctus Hebraicè Hebræam excuſsiſſet lectionem, vt diximus ſupra ex Diuo Hieronymo, numerorum quoque confuſionem in Hebræa lectione deprehendiſſet, ita vt veritatem eruere eſſet difficile.

Quod Diuus Auguſtinus idem ſenſerit cum D. Hieronymo Iudæos poſt Chriſti crucem ſcripturam vitiaſſe. Cap. XLIIII.

IGitur ne noſtri aduerſarij poſsint gloriari ſe authore D. Auguſtino nõ damnari, Auguſtinus nobiſcum facit cõtra Iudæos, & contra noſtros aduerſarios qui vulgatam noſtram, & omnem ſcripturam Eccleſiaſticam Hebrææ lectioni authoritate exæquat contra quã faciunt noſtri aduerſarij qui Iudaicas interpretationes noſtrę vulgatæ & Lxx tranſlationi longe, & multum cenſent anteferendas, ne dum ipſam æditionem Hebræam, & vt noſtri aduerſarij doleãt magis, ſenſit Hebręam lectionem à Iudæis poſt Chriſti crucem eſſe vitiatam. Cum enim Hieronymus Epiſtola. 11. in Epiſtolis Auguſtini ſcripſiſſet ad Auguſtinum ſe eo conſilio ſuam vulgatam texuiſſe, vt quę Iudæi prætermiſſerant, aut corruperant proferret in medium, & vt appareat de Hebręa lectione dixiſſe Hieronymum verba illa quæ Iudæi prætermiſſerant ex Hebręa lectione ſcilicet, aut corruperant in hebræa lectione, Ipſe Auguſtinus Epiſtola. 19. petit à D. Hieronymo ſe certiorem faciat vtrũ ſcriptura hebræa corrupta ſit à Iudæis qui ante Dñi aduentum fuerint, ſe enim hoc vehementer miraturũ, an à Iudæis qui poſt Dñi paſsioné fuerint, qui propterea videri poſſunt aliqua de codicibꝰ Græcis ſubtraxiſſe, ne illis teſtimonijs de Chriſtiana fide conuincerentur, vbi nõ legendũ eſſe de codicibus Gręcis, ſed de codicibus hebræis, facile intelliget, qui locũ Epiſtolæ. 11. cũ hoc loco Epiſtolę. 19. contulerit, & rẽ de qua illis locis agitur expenderit, Hieronymus enim diſputat de tranſlatione à ſe facta ex lectione Hebręa vt proferret in medium quæ Iudæi vel omiſſerant ex lectione Hebręa, ſcilicet, vel corruperant ex eadẽ videlicet lectione hebręa, quod declarat etiam Hieronymus ſubiungens, Vt ſcirent

rent noſtri quid veritas Hebræa haberet. Tam ſtultè ſapiebat Auguſtinus vt neſciret quid vocatum eſſet in controuerſiam? agebatur de tranſlatione facta à D. Hieronymo, quam ſe feciſſe aiebat D. Hieronymus, vt ea quæ à Iudæis tranſlatoribus, vel omiſſa, vel corrupta eſſent, proferret in medium de hebræa lectione. Et ita quærit Auguſtinus vtrū Iudæi corruperint æditionem hebræam ante crucem Domini, an poſt Dominī crucem, & ita Auguſtinus præſefert ſe à D. Hieronymo doctum & correctum, quod non putabat Iudæos ex ſcriptura corrupiſſe quidquam, & præ ſe fert ſe à D. Hieronymo perſuaſum corruptam eſſe ſcripturam à Iudæis, qui poſt Domini crucem fuiſſent: quod ſi peruicax eſſe velis, & contendas de Codicibus Græcis hæc eſſe intelligendā, fatearis oportet Auguſtinum fateri ſe correctum à D. Hieronymo quod non crediderit antea Iudæos ſcripturam corrupiſſe & largiri hoc Hieronymo, iam correctū ab ipſo Diuo, Iudæos teſtimonia ex ſcriptura ſubtraxiſſe poſt paſsionem Domini vel corrupiſſe ne illis teſtimonijs de Chriſtiana fide conuincerentur, quanquam nullus fidelium, quantum opinor, dubitabit in controuerſia hac, de qua diximus inter D. Hieronymum & Auguſtinum diſceptata, tractatum eſſe de lectione hebræa vitiata quā Auguſtinus hoc loco perſuaſus à D. Hieronymo poſt crucē Domini credibile eſſe ait à Iudęis fuiſſe vitiatam. D. Hieronymus ita ſupra teſtatus erat, vt oſtendimus; lectionem hebræam ab inimicis Chriſti poſt crucem Domini fuiſſe mutatā in quibuſdā.

Teſtimonia petita ex D. Hieronymo quæ omnibus quæ diximus aduerſari videantur. Cap. XLV.

SEd his quæ diximus aduerſari videtur D. Hieronymus in tradiditionibus hebraicis, vbi locū illum de ſeptuaginta quinque animabus cum quibus Iacob AEgyptum intraſſe dicit citatū à D. Luca Actorum cap. 7. negat ita eſſe legendum, vt citauit D. Lucas, ſed intraſſe AEgyptum Iacob cum animabus ſeptuaginta, & illum à D. Paulo citatum: Adorabit Iacob faſtigium virgæ ſuæ, ita eſſe negat hebraice vt à D. Paulo citatus eſt: & in finem cap. 6. Eſaiæ obijcit Paulo quod cum hebręis diſputans non iuxta hebraicum citarit teſtimonia, neque iuxta id quod rectum eſſe cognouerat, & Euangeliſtam Lucam ait Græcè ſciſſe, neſciſſe hebraice; Matthæum & Ioannem iuxta hebræam lectionem citaſſe teſtimonia & improbatam Epiſtolam ad hebræos quod teſtimonia ibi citentur iuxta tranſlationem LXX quæ in hebræis voluminibus non habeantur, & alia innumerabilia quæ ſcribit in fine libri de optimo genere interpretandi ad Pammachium: quæ omnia mihi obijcienda putaui, vt hos qui mihi aduerſantur labore liberarem colligendi hos locos, & pudore ne Euangeliſtis aduerſari viderentur. His vniuerſis in Prolegomenis reſponſum eſt, vbi centies nos monuiſſe D. Hieronymum commonſtrauimus ſe in ſuis ſcriptis hoc genus dicendi fuiſſe ſequutum, vt more veterum cōmentatorum, omnium ſententias complecteretur tàm probandas quam improbandas, vt lector prudens tanquam bonus trapezita probanda probet, improbet improbanda. Age ergo ſi D. Hieronymi ſententiam quam de hac re retulimus bene cum animo tuo tacitus es meditatus, illud cogita, Num hæc quæ D. Hieronymus contra Apoſtolos & Euāgeliſtas, hoc loco ait ſint ex eorum numero quæ probanda ſunt, an ex numero eorum quę ſunt improbādæ? tu id diiudica: Nolo enim tibi citare Canonem omnium ſanctorum Patrum nón eſſe audiendum contra Apoſtolos & Euangeliſtas doctorem eccleſiaſticū quantūuis eminentiſsimum, quin neque Angelum de cęlo, de quo Paulus, ſi aliter Euāgeliza-

gelizauerit Anathema ſit. Age mihi ediſſere illas ſuperiores ſententias probādas ne putes, an improbandas: Nam prudenti lectori hoc D. Hieronymus diiudicandum relinquit, vt tanquam prudens trapezita probanda probet, improbet improbanda. Clamabunt fortaſſe, quæ ſcribit Hieronymus omnia eſſe probanda, & ſe ad iniquiſsimas leges cogi vt improbent quæ fortaſſe maximè putent probanda: ſunt enim nonnulli qui quæ Iudæis fauent maximè probent, improbēt eccleſiaſtica, & D. Hieronymo indigna deputent, & ideo iniqua interrogatione ſe à me vrgeri fortaſſe cauſabuntur: Nō ergo eos hac interrogatione vrgeo, ſed ipſe D. Hieronymus qui ſe ſcribere profitetur petita ex omniū ſcriptis tàm probanda quàm improbanda vt probanda probes. Volo ego ex te ſcire an hæc probes? probares, inquies, vt ſic ego legam ſcripta Hieronymi vt non omnia probē. Quid ſi ipſe author hoc voluit, & hoc eſt centies teſtatus, & conqueſtus vehementer de his qui omnia quę in ſuis leguntur ſibi imputent, cum aliorum ſæpiſsimè ſcribat ſententias non ſuas? ſupra citatu locos plurimos vbi hæc D. Hieronymus ſit profeſſus, alios lector diligens ſibi reperiet. Ergo quando meū arbitrium facit D. Hieronymus, vt probanda probē, improbem improbanda, hæc omnia quę cōtra Apoſtolos & Euāgeliſtas, & cōtra doctores eccleſiaſticos dicuntur improbo tanquā bonus trapezita, vt pote quæ nō ex ſenteōtia D. Hieronymi ſed ex aliorū ſententijs ſint dicta, & ſic vniuerſe & generatim, his quæ nobis oppoſuimus, ſimilibuſque ſit reſponſum, nunc iam quam paucisſimis verbis potero ſingulis reſpondebo.

De ſeptuaginta quinque animabus quæ cum Iacob in Ægyptum deſcenderunt. Cap. XLVI.

Satis mihi eſſe deberet D. Hieronymi authoritas, vt huic rei ſatisfacerem quod D. Hieronymus hunc pręſcripſit canonem, vt ſupra oſtendimus cùm ſententias D. Hieronymi de hac controuerſia referebamus, vt ex lectione Apoſtolica & Euangelica, aut ex Spiritus ſancti oraculo qui in Apoſtolis & Euangeliſtis loquitur hebræā lectionē caſtigaremus, aut ſi duplex eſſet lectio Apoſtolica & Vulgata, vtranq; probaremus, vtrāque veneraremur: per Euangeliſtā Lucā Spiritus ſanctus eſt loquutus, vera igitur ſunt quæ Spiritus ſanctus eſt loquutus. Neque enim Deus, vt docet Plato libro primo de R. P. vllo modo poteſt mentiri, alioqui Deus non eſſet ſi mentiri poſſet, Non mentitur, inquies, Deus, mētitur Lucas, Lucas loquitur vt inſtrumētū Spiritus S. ſpiritus S. verè D. Lucę ore loquitur, hoc non ſolum D. Hieron. ſed Euſebius & Auguſtinus nos docent, & omnes Patres tàm Græci quàm Latini, vt ſupra oſtendimus, & hoc mihi in hac parte ſatis eſſe debet reliqua poſtremo libro diluemus cum de locis D. Lucæ in Apoſtolorū actis diſputabimus.

Reſponſio ad cætera ſingillatim quæ tàm facilis eſt, vt appareat, aut à D. Hieronymo non eſſe ſcripta, ſed adulterina & ſuppoſititia, aut ex eorū numero eſſe quæ D. Hieronymus de aliorum ſentētia ſcripta à ſe eſſe profitetur. Cap. XLVII.

Iàm cætera tam ſunt facilia vt præſeferāt ſuppoſititia eſſe, & nō à D. Hiero. ædita, aut ſi à D. Hieronymo ſcripta ſunt, in eis aliorū ſententias D. Hieronymum retuliſſe non ſuam: Nā de illo loco Geneſæos. Adorabit faſtigium virgæ ſuæ, citato à D. Paulo ad hebręos cap. 11. quis ſemeſtre tēpus hebræis litteris impenderit vt non intelligat mitā hebręā vocem lectum eſſe mate virgam, & hebræam lectionē olim ſine vocalibus ſcriptam fuiſſe, & LXX iuxta quos D. Paulus hunc

hunc locum citat ea puncta addidiſſe quę Matę ſonarent, id eſt, virga, hebręos Mita, legiſſe additis vocalibus, i, &, a, vt ſonaret lectum, & in Paulo loquitur Chriſtus, vt ipſe D. Paulus de ſe eſt profeſſus, quem locum D. Hieronymus frequentiſſimè citat, vt Paulus eſt interpretatus: Aliud illud erat cur D. Paulus cum hebræis diſputans non citet teſtimonia ſcripturæ iuxta hebraicum, quod rectũ eſſe ſciebat, ſed iuxta Lxx quę duplex eſt quæſtio, altera illa cur D. Paulus iuxta Lxx ſcripturæ teſtimonia citet, altera illa cur hebræam lectionem rectam eſſe & correctam dixerit, & Apoſtolum nõ ſequutum fuiſſe rectam lectionem & correctam. Prima quæſtio facile ſoluitur; Chriſtus Dominus erat expectatio gentium, quem ſui non erant recepturi, gentes erant recepturæ, & ideo Dominus trecentis annis ante aduẽtũ Dñi in carne curauit ſcripturam Græce transferendam, quod Gręca lingua omnibus nationibus communis erat, ad quas miſſi ſunt Apoſtoli prædicaturi Euangeliũ, iuxta illud. Ite & prędicate Euangelium omni creaturæ. Quæro ego an ſcribendum eſſet Euangelium ea lingua quæ nationibus eſſet ignota, an ea quæ Vulgata eſſet omnibus nationibus, qualis Gręca lingua erat, quæ communis erat omnibus nationibus; ſciebat hoc bene D. Hieronymus, & res nota erat, Apoſtolos omnes & Euangeliſtas omnia fere ſcripturæ teſtimonia iuxta tranſlationem Lxx citaſſe, vt teſtantur omnes Patres veteres ad vnum, & res ipſa declarat ſi tranſlationem Lxx Græcam quam ædidere cum litteris Apoſtolicis & Euangelicis Græcis conferas ſingula ſingulis reperies omnia teſtimonia ab Apoſtolis & Euangeliſtis iuxta Lxx ad literam eſſe citata, excepto quod, vt docet Origenes, verbum obſcurum cum magis perſpicuo commutant aliquando, aut breuitatis cauſa citant neceſſaria, quædam verba omittunt. Curauit Spiritus ſanctus hebræam lectionem Græcè vertendam tribus ſæculis ante Domini aduentum in carne, vt nota lingua & Vulgari omnibus nationibus, qualis eo tempore Gręca erat Apoſtoli vterentur, An linguam ignotam citarent? vt gentes quæ erant crediture ſcripturam non haberent? Hoc credibile non eſt, Spiritũ ſanctum fuiſſe facturum, res hęc oculis cernitur, & manibus teneri poteſt; Ait Dominus: ite & prędicate Euangeliũ omni creaturæ, & quiſquam credibile putet iuberi à Domino prædicari Euangelium lingua ignota & peregrina imperuia gẽtibus & nationibus, ad quarum vocationem Apoſtoli mittebantur, & præcipuè D. Paulus, Apoſtolus gentium, vas electionis, vt portaret nomen Domini ad omnes gentes, portaret ne hebræa lingua quam nemo intelligeret, an Græca quæ omnibus nationibus erat communis & Vulgata? fortaſſe dices, prædicaret Græce aut lingua Vulgata illius gentis cui Euangelium prædicabat, ſcripturam citaret iuxta æditionem hebræam: Spiritus ſanctus, & Dominus ipſe Paulum & Apoſtolos miſère prędicatum Euangelium omni creaturæ iuxta omnium prophetarum prædictiones: oportebat ne habere prophetas qui prædixiſſent omnia Chriſti myſteria milleſimo & bis milleſimo ante anno ſcriptos ea lingua quam non intelligerent hebræa, ſcilicet, an potius ea lingua Gręca, ſcilicet, quæ omnibus eſſet nota & familiaris. Sed hęc res, etiam me tacente, per ſe nota eſt, vel ex eo quod Apoſtoli & Euangeliſtæ omnes, vt docet Auguſtinus, docet omnes veteres Patres tàm Gręci quàm Latini, omnia ſcripturæ teſtimonia citant iuxta tranſlationem Lxx. Nam quod aiunt D. Lucam neſciſſe hebraicè, Gręcè ſciſſe bene, vel hoc ſolum arguit hęc aut nõ ſcripta eſſe à D. Hieronymo, aut de D. Hieronymi ſententia ſcripta non eſſe, ſed eſſe ex eorum numero quæ refert ipſe Diuus non ex ſua ſed ex aliorũ ſententia eſſe conſcripta, quaſi non res nota eſſet, non ſolum Apoſtolos, & Euangeliſtas,

Apoſtoli & Euangeliſtæ verbũ obſcurum prophetiæ cum magis perſpicuo cõmutãt, et ex prophetia omittũt non neceſſaria.

gelistas, ſed verbi prædicatores omnes donum accepiſſe linguarum, niſi res eſſet confeſſa citarem veteres Patres Græcos & Latinos qui id dicerent, vt dici nõ poſsit D. Lucam neſciſſe hebraicè. Nam hoc toto opere planum id fiet, Matthęũ, & Ioannem, & D. Paulum qui hebraicè ſciebant ferè iuxta trãſlationẽ Lxx ſcripturæ teſtimonia citaſſe: Dico dico inquam ſi omnia excutias te non reperturum decem teſtimonia in lege noua quę non citentur iuxta Lxx, expende quot loci numerentur hoc commentario de quo agimus, primus ille: ex AEgypto vocaui filium meum: quem alij Patres D. Hieronymo antiquiores ita citant, vt vertit D. Hieronymus. Secundus ille: Quoniam Nazaræus vocabitur; quære vbi hic locus, ſiue hebraicè, ſiue iuxta Lxx ſit, & fruſtrà quæres; niſi ita interpretaris, vt nos in Eſaiam ſumus interpretati, quod idem dices de tertio loco: Et flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ, de quo etiam in Eſaiam multa diximus ex D. Chryſoſtomo. Quartus locus: videbũt in quem transfixerunt, ex illorum numero eſt in quibus duplex eſt lectio. Dacaru, Transfixerunt, Racadu, Inſultauerunt, vt duplex illud myſterium, vt docet Auguſti. ſignificaretur, alterum quod transfoſum lancea eſt Chriſti latus, vnde manauit ſanguis & aqua, alterum quod Chriſto Domino crucifixo illudebant Iudæi & inſultabant. Sed vt hæc concedas omnia ad ternarium numerum vix peruenies, nedum ad denarium; vnde qui Epiſtolam ad hebræos improbat quod tranſlationem Lxx citet eadem opera litteras Euangelicas & Apoſtolicas omnes improbet in quibus omnia iuxta tranſlationem Lxx ferè citantur, quippe lex noua nationibus dabatur Græca lingua erat ferenda quę Iudęis & nationibus erat communis, vetus teſtamentum tranſlatum Græcè à Lxx viris legebatur in omnibus Synagogis Iudæorum quod Græcè fere omnes Iudęi ſciebant vbique terrarum, hebraicè extra Iudęam quam paucíſsimi, vel ipſis Iudęis, vt miſſas facias nationes, quibus etiam lex noua ferebatur Græca lingua eo tempore notior eſſet & vulgatior quam hebręa; præcipuè his qui toto Orbe terrarum diſperſi erant, qui erant innumerabiles, & eo conſilio D. Paulus Græcè maluit ad hebræos ſcribere quam hebraicè, quod Gręca lingua etiam Iudæis familiarior & notior erat quam hebręa, & maluere Apoſtoli & Euangeliſtæ citare teſtimonia ſcripturę iuxta tranſlationem Lxx quæ nationibus & Iudęis erat in manibus quã Apoſtoli Eccleſiæ ſanctę dederant, Nã quod veteres Patres prodidere D. Matthęum hebraicè ſuum Euangelium conſcripſiſſe non dubito quin ita ſit, vt prodidere veteres, & vt res ipſa poſtulabat, nam è Iudæis innumerabiles Chriſto credidere, pauci quidem præ multitudine quæ Chriſto non credidit re ipſa innumerabiles vno die tria milia, alio quinque milia, & ita facta magna acceſsio Iudæorũ eſt ad fidem Chriſti Domini, his Euangelio erat opus, ſi qui Græcè neſciebant. Tamen habeo perſuaſiſsimum D. Matthæum idem Euangelium Græcè ſcripſiſſe, quod inde liquet. Vertendum curauit Spiritus ſanctus Græcè vetus teſtamentum quod Chriſtus expectatio gentium eſſet, & quod gentes Chriſtum eſſent recepturæ quibus Græca lingua cõmunis erat. Et D. Matthæo hebraicè tantum dictabat Euangelium ne nationibus prodeſſe poſſet, mihi certe veriſimile non ſit, ſed Spiritum ſanctum D. Matthæo hebraicè primum Euangelium dictaſſe, deinde etiam Græcè, vt vniuerſæ Eccleſiæ prodeſſe poſſet. Iam, quod D. Lucas dicitur ſciſſe Græcè, neſciſſe hebraicè, neque D. Hieronymi verba ſunt, neque verba digna ſunt reſponſione, datum eſt enim Apoſtolis & Euangeliſtis linguarum donum, & Apoſtolorum & Euangeliſtarum ore Spiritus ſanctus loquebatur, neque opus eſt refutare illud quod dictum eſt Apoſtolum Paulum

ſequutum eſſe quod non eſſet rectum, quādo in Apoſtolo Paulo Chriſtus loquebatur, quod refert centies D. Hieronymus. Hæc ſunt ergo propter quæ ſcripſit hic Diuus ſe complexum in ſuis ſcriptis ſententias omnium tam probandas quam improbandas more veterum cōmentatorum, vt prudens lector probanda probaret, improbaret improbanda, & cum de D. Hieronymo ſua tempora eſſent conqueſta, quod non ſignificaſſet quæ probaret, quæve improbaret, ſed lectoris iudicio permitteret, non potuit adduci vt hoc faceret, nihil enim eſſe opus putauit. Quis enim non videat admonitus à D. Hiero. vt probet probāda improbāda improbet, an non eſt admonit⁹ lector à D. Hiero. in Paulo Chriſtū loqui? & ea eſſe anteferenda lectioni hebrææ, vt ſupra vidim⁹, quæ citēt Apoſtoli & Euangeliſtę? hæc probanda nos probare iubet, his contraria improbare. Ad cętera quę ſcripta ſunt in libro de optimo genere interpretandi ad Pammachium ſequentibus libris Deo bene iuuante, reſpondebimus. Nunc ſi de fraudibus Iudaicis dicere fuiſſet conſilium vt re vera fuit, Vnū D. Hiero. ſatis fuiſſe futurum ſi breuitati ſtuderem nec alio doctore ſacro opus futurū fuiſſe, docuit enim hic Diuus mutari à Iudæis puncta litteras, ſyllabas, dictiones addi quoque & detrahi ex lectione hebrea & ſic defendi Iudæos qui vertere Grece ſcripturas, quanto ęquius ſic defendentur Apoſtoli & Euangeliſtę.

Obiectatio aduerſariorum.
Cap. XLVIII.

VSus fueram olim iuuenis in luſtrādis dialecticis, & vtriuſque Philoſophiæ, & ſacrarum litterarum ſtudijs præceptore Franciſco Sanctio profeſſore celeberrimo ingenuarum artium, & Theologiæ ſacræ in Academia Salmanticenſi illius ętatis lumine ſplendidiſsimo. Cum is per integrum quinquénium Salmantica abfuiſſet, quod à Rege Hiſpaniarum Philippo Regum maximo, & ſemper inuicto, de rebus magnis Romam legatus eſſet miſſus, tandem veluti poſtliminio ad ſuos redijt, Epiſcopus Segorbienſis deſignatus. Ego, qui id temporis Pintiæ commorabar, canonicus ſcripturæ ſacrę interpres in pinciana Eccleſia cooptatus, vt Epiſcopum clariſsimū pręceptorem meum, & de me quam optimè meritum, quo cum per quadraginta annos vixeram familiariſsimè, viſitarem, vt de reditu, & Epiſcopatu, & incolumitate ei gratularer, & ab eo vſuram veteris doctrinę & amicitię repeterem (ſolebat enim meorum ſcriptorum eſſe lima) & vt cum eo hoc opus conferrem, quod ante quā Roma rediturus ad ſuos profectus eſſet, à me per epiſtolas enixè petierat, vt quando reditus eius tempus inſtabat, pręſtolarer eius aduentum, quādo cum eo mea ſtudia conferre ſolitus eſſem, vt hoc quoq; quod molirer cum eo conferrem, neque quidquam Typis mandarem ante eius in Hiſpaniam reditum. Cum hoc opus inter nos conferremus, ſæpe illud meum conſilium damnauit, quod breuitati ſtudens, & impenſę parcens, quod ad excudendum hoc opus Typis ſumptus non ſuppetebant, aduerſarijs nihil reſpondendum eſſe ducebam; Is in cauſa fuit vt ſingulis quę mihi obijcerentur reſponderem. Dum vero ad hunc locum ventum eſſet. Vide ſis (inquit) quid reſpondeas his qui hebrę lectionis cauſam tuentur; & ſanctorum Patrum ſententias refellunt, quod illi rident hęc omnia, & eludere ſe poſſe putant facile, quod hebrę linguæ veteres rudes fuerint, & iudicant de re quam non nouere, cum vulgatū ſit illud apud Ariſtotelem & Platonem, ſapientum eſſe iudicium de ré qualibet, neque audiendos eſſe eos, qui de re quam ignorant, iudicant, eccleſiaſticos omnes hebrę linguę fuiſſe rudes, quid iuuat, ergo de veritate lectionis hebrææ citare iudices Iuſtinum, Origené, Athanaſium, Tertullianum,

num,&reliquos quos citas omnes abſq;
vno Hiero. ignoraſſe, aiunt, hebræam
linguam, quam ergo de hebræa lingua
ſententiam ferre poſſunt, aut de veritate
hebraica abſque vno D. Hieronymo
quem aiunt, Iudaicas interpretationes
fuiſſe ſequutum collaudaſſe Iudaica, no-
ſtra vituperaſſe? Riſeram ego olim hęc.
eadem quæ mihi obiecerat vir qui ſe pie
tate,& religione commendari vult, &
quem ego putabam mihi amiciſsimum,
qui poſtea mihi infeſtiſsimus hoſtis ap-
paruit, & incideram in quorũdam ſcri-
pta qui hęc eadem verbis eiſdem præfe-
rebant. Poſtquamvero doctiſsimus Epi-
ſcopus Segorbienſis hæc Roma appor-
tauit, intellexi communi conſilio huius
factionis hæc dici, & facilia, inquam re-
futatũ hæc ſunt: ſed quorſum lectorem
delaſſem in re tam facili? Erras,inquit il-
le,illi hæc clara voce clamant & refellũt
quæ dicis omnia hac ratione plauſibili-
ter quidem,& quibuſdam aduerſarij tui
fidem faciunt,quod veriſimiliter hæc di
cere videntur, cum dicunt eccleſiaſticos
omnes hebrææ linguæ fuiſſe rudes, & de
re quam ignorant ſententiam ferre: Tũ
ego, qui hæc contemnebam, deſtinaui
animo pro D. Hieronymo reſpondere,
quod feci in Prolegomenis,& hoc ſecũ-
do libro paulò ante. Hæc tamen pars ani
mum meum admiratione imbuit, tantã
ineſſe hominum animis audaciam & im
pudentiam, vt quiſquam fidelis omniũ
veterum conſenſui ſe opponat, & igna-
ros appellet linguæ hebrææ omnes do-
ctores ſacros, de re quam ignorant ſen-
tentiam dicere affirmet: Ergo in hac con
trouerſia inter Iudæos & eccleſiaſticos
orta de veritate hebrææ lectionis & ec-
cleſiaſticæ Iudæis credendum erit,& di-
cendum impiam Synagogam vera dice
re, errare Eccleſiam, Apoſtolos & Euan-
geliſtas? ex veteri teſtamento falſa citaſ-
ſe teſtimonia, & falſarios fuiſſe? Vere il-
lud poetę mihi accidit, horreſco referẽs,
vox faucibus hæret. Sat fuerat dixiſſe il-
lud Euſebij quod ſupra retulimus. An
neſcitis ſcripturam ab Spiritu ſancto in-
ſpiratam, & Spiritum ſanctum Apoſto-
lorum ore fuiſſe loquutum? Veriores pu
tabitis litteras hebræas quas impij Iudęi
manus exarat, quam eas quas Spiritus
ſanctus dictauit? An non hic furor eſt
dæmonum, hominum mentibus inie-
ctus? Sat erat retuliſſe canonem à D. Hie
ronymo præſcriptum ex lectione Apo-
ſtolica & Euangelica hebræam lectio-
nem eſſe caſtigandam, contra quam fa-
ciendum putant hi boni viri de quibus
ſermo eſt, qui Euangelicam & Apoſto-
licam lectionem ex hebræa lectione ca-
ſtigant,& caſtigandam cenſent, quos di
cere id puderet, ſi apertè lectionem Apo
ſtolicam,& Euangelicam, & eccleſiaſti-
cam, ex Iudaica & phariſaica lectione
emendandam contenderent. Indignum
facinus, liceat ne Iudæis, quod hebraicè
ſciant, ſcripturam corrumpere, & ſan-
ctis Patribus non liceat Iudaicarũ frau-
dum indicium facere eo prætextu quod
hebraicè neſciſſe dicantur? Hos rogare
velim, credant ne legem nouam à Deo
datam, ſi credunt, cur in eam ex rabino-
rum ſcriptis inquirunt? quiſquam ne de
fide Domini ſui dubitat, & ab eius ini-
micis quærit quantã Domino ſuo ha-
bere debeat fidem? Sed quando hos ho-
mines depudet, & audent negare in Ec-
cleſia ſancta fuiſſe viros hebrææ linguæ
doctiſsimos, cum Eccleſia magnam par
tem ex nationibus coaluerit, ſed coalue-
rit quoque è Iudæis, & ex quibuſdam Iu
dæis hebrææ linguæ doctiſsimis, qui for-
taſſe commeabant in Eccleſiam facilius,
quod Iudaicas fallacias videbant, & hu-
ius rei apud noſtros indicium ſæpe facie
bant, nec enim Patres veteres quenquã
falſi criminis arguunt, tamen his bonis
viris morem geramus, Iudæos quoque
teſtes citemus, Ioſephum & Philonem,
quorum tantum monimenta extant tẽ-
poribus Apoſtolorum conſcripta Grę-
cè. Vtinam tranſlationes Aquilæ, Sym-
machi,& Theodotionis, aliæque Iudęo-
rum extarent interpretationes, quo ma-

gis

gis horũ hominũ coercerem petulantiã. Primus in medium prodeat Ioſephus: Nam quod quidam vir doctiſsimus à me contendere ſolebat; vt exemplaria peruetuſta hebræa quęrerem, quibus Iudaicas fallacias redarguerem, & dolos in ſcriptura factos, & oſtenderẽ Iudæos teſtamentarios eſſe; id eſt; corruptores teſtamenti Dei, vt veteres eos appellabant, non nouerat ille dolos Iudaicos & fallacias. Id primũ curauerat Iudaica natio, nequa exemplaria caſtigata in noſtras manus; ſed ne in ſuorum quidem manus venirent, ſemel deprehenſi ſunt in hac fraude, vt docet Iuſtinus, poſt illa cauere bene ne deprehenderẽtur: Nam dolus non dolus eſt niſi aſtu caueas: à principio cùm in Eccleſiam commeabant Iudęi docti viri raptabantur ad cruciamenta, ad cædes, ad martyria, ad bonorum direptionem; nõ dabatur ocium vt exemplaria hebræa quærerent, & Iudaicas fallacias reuincerent, poſtea Bibliothecę tantũ Synagogæ impiæ ſeruabãt libros Hebræos, eoſq; rabinorũ arbitratu vitiatos; nam caſtigatos rabini de medio tollebãt, ne eorũ furta deprehenderẽtur. Cũ hæc ego Epiſcopo Segorbiẽſi doctiſsimo referrem; addetemque magiſtrum Paulum hebrææ linguæ profeſſorem in Salmanticenſi gymnaſio, qui perquam familiariter cum Domno Ludouico Vacca Epiſcopo Salmãticẽſi viuebat, & quotidie eius aſsidebat menſæ, vt pote vir probus, quamuis Neophytus, vitæ ſanctimonia, & religione ei cõmendatiſsimus, & colebatur à me qui in clariſsimi Epiſcopi familia eram adoleſcens nobilitatus eo tempore commendatione Ferdinandi Pinciani vtriuſque linguæ profeſſoris eminentiſsimi; tanquam ingenio valerem, & memoria, referebam inquam Epiſcopo Segorbienſi magiſtrum illum Paulũ, tam apud Epiſcopum patronum meum commendatum enixe à me petijſſe vt diſcerem hebræas litteras, ſe cum quotidie domum Epiſcopi ventitaret, ætatem meam, aut cubiculum petiturum & me priuatim docturum, & nunquam à me eblandiri hoc potuiſſe, iam deſperata re adieciſſe. Hoc tanta animi contentione à te petij, vt multa quæ in ſcriptura adnotaram, tuo pectori concrederem, myſteria magna de Chriſto quæ ego prodere chartis non poſſum, vt tu proderes aliquando præditus tribus linguis. Quæ ego ea ætate contempſi, quod nequo mihi erat animus philoſophiæ, aut Theologiæ ſtudere. Tum Epiſcopus: Quid neceſſe eſt, inquit, longius exempla repetere? Duo profeſſores Synagogæ doctiſsimi hebrææ linguæ ex Affrica Romam venere, vt initiarentur Chriſtianiſmo, qui mirabiliter Iudæos refellunt, & in ſui admirationem vrbis Romæ habitatores rapiunt, & publicè ſacra Biblia interpretantur hebraicè, & Iudæi ſummi Pontificis imperio eus audire coguntur, interpretantes libros ſacros, & aduerſus impietatem Iudaicam diſputantes, vt res veriſsima ſit quam dicis; multos hebraicæ linguæ doctiſsimos Eccleſiam intraſſe, & intrare quotidie; & noſtros docere multa, & Iudaicarum fraudum noſtros admonere, quod tam non ſint inſtructi, aut linguis, aut ingenuis artibus politi, non poſſe chartis prodere quæ nouere, vt res certa ſit, noſtros nunquam falſi criminis arguiſſe Iudæos, ſed tamen, vt dixi, Iudæos teſtes citemus, vt his morẽ geramus; ſi prius retulerimus Hieronymum ad Euſtochium virginem in Epitaphio Paulæ matris ſcribere, fuiſſe ſuo tempore, qui Hebræo, Græco, Latino, Syroque ſermone Pſalmos ordine perſonarent, nequis Eccleſiam inſcitiæ linguarum, & ruditatis damnet, & quod nos prouocant ad cenſuram D. Hiero. & linguarum erat doctiſsimus acciperẽ conditionẽ. Is enim vt dixi docet multa, varietates lectionis eſſe, & iuxta illas varietates trãſlationes Iudęorũ Aquilæ Symmachi & Theodotionis defendi & à ſe defendi; qui minus ergo ego meos Apoſt. & Euang. eiſdẽ rationibus tuear.

Oſten-

Oſtenditur ex Ioſepho Iudæo veriſsime apud Auguſtinum quod ſupra retulimus patres illos veteres nos monuiſſe impios Iudæos fallacijs & dolis lectionem hebræam mutaſſe, vt ab ea noſtra ſcriptura diſcordare videretur, & eius minueretur authoritas.

Cap. XLIX.

OMnis hæc inter nos & Iudæos, vt commonſtrauimus, orta lis, ab ipſis initijs Chriſtianæ. R.P. de punctis & apicibus, & mutatis litterulis hebreæ lectionis eſt, quibus æditio hebrea, arte Iudaica facta eſt alienior, vt diſcrepare ab Apoſtolica, & Euangelica, & eccleſiaſtica ſcriptura videretur, vt ſenſere apud Auguſtinum veteres illi patres, quorum ſententiam ſupra retulimus contra eos qui pro lectione hebræa ita pugnant, vt affirment caſtigatiſsimam aſſeruatam, ita vt ne punctum quidem, aut littera, aut apex mutari potuerit. Age igitur id diſceptemus, Iudice Ioſepho Iudæo, quando ad Iudęos facta prouocatio eſt.

Defenditur locus Matthæi, non licet eos mittere in corbonam ex Ioſepho Iudæo & de corban apud Maraim.

MAtthæi cap.27. legitur, (ab hoc enim loco trahere initium libuit) non licet eos mittere in corbonam quia pretium ſanguinis eſt. Iudæi tacitè negant legendum, Corbonam, ſed, corban, non putant enim intereſſe quicquam inter, corban, & corbonam, quin corbonam idem eſſe putant quod carban, neque legendum eſſe, corbonam, ſed carban, qua voce ſignificari aiunt oblationem, ita duos locos Euangelicos illum quem retulimus Matth. 27. Non licet eos mittere in corbonam, & illum Marci. 7. ſi dixerit homo patri vel matri corban, quod eſt donun, &c. Confundunt, & corban, ſeu, vt ipſi proferunt. Carban, & carbonam vnam & eandem vocem putãt, & oblationem ſignificare autumant. Dices qua arte id faciunt; additione vnius litteræ. M. & vnius puncti.i.vnius vocalis: Nã puncta pro vocalibus valent apud hebręos. Ioſephus ergo de bello Iudaico lib.2.cap. 14. ſcribit corbonam ſacrum eſſe theſaurum, corban vero ſcribit idem Ioſephus lib.4.de antiquitate, cap.4. ſignificare donum; & de vita Flauij Ioſephi, & antiquitate Iudæorum, corban, inquit, donum Dei ſignificat. Ita Iudæi nos deludunt, & ſcripturam hebręam alienant ab ea ſcriptura hebræa quæ olim fuit, mutatione punctorum, litterarum, & mutatione ſignificationis, cum enim ſoli Iudæi hebraica tractent, & lexica componant ad ſuos infideles ſcopos, negant voces hebræas ſignificare ſignificationes Apoſtolicas & Euangelicas, damnantur tamen falſitatis à Ioſepho Iudæo, & arguuntur falſarij teſtamenti Dei, qui vocales mutent, & litteras addant & detrahant, ſignificationes negent, voces confundant, & de medio tollant; ne quiſquam Iudaicis lexicis, & vocum hebrearum interpretationibus Iudaicis tãtum habeat fidei, vt ex illis Apoſtolica & Euangelica & eccleſiaſtica damnet, en vno loco duas voces hebræas de medio tollebant, & ſignificationes mutabant, qui Ioſephi authoritate refelluntur, noſtri quidam interpretes & alij quidam Iudæos ſequuntur, & Iudaicè hæc interpretantur, quos omnes refellit Ioſephus Iudæus, & pro nobis cauſam dicit, & cum noſtri Chriſtiani, quidam inquam interpretentur hæc Iudaicè, vt verbis D. Hieronymi vtar Iudęus hic Chriſtianè interpretatur.

Defenduntur Ioannes & Paulus à Ioſepho Iudæo.

ALiud exemplum accipe illud Ioãnis cap.6. patres noſtri manducauerunt

uerunt manna in deſerto: & ad hebræos cap. 9. Vrna aurea habés manna: & Apocalypſeos cap. 2. Vincenti dabo manna abſconditum: Sed quid iuuat Apoſtolicas & Euangelicas litteras ſemper præferre manna? negant Iudæi appellari debere manna, ſed, Man quod ita ſit hebraicè, verterent illi vt hebraicè eſt, ſed vt margine aſcribunt, varietatem lectionis ex rabinis, & punctorum varietatem adderent quoque lectionem Apoſtolicã & Euangelicam, & ſignificarent noſtris hominibus vnum punctum .i. vocalem vnam poſtremam ab impijs Iudæis eſſe detractam, & ſic pro manna relictum eſſe, Man, & quando iudice Iudæo hanc litem diſceptamus, Ioſephus lib. 3. de antiquitaté cap. 1. manna Græcè ſcribit his verbis καλοῦσι ἑβραῖοι τὸ βρῶμα τοῦτο μάννα, id eſt, appellant hebræi eſcam hanc manna. Significat ergo Ioſephus vnum punctum detractum à Iudæis. i. vocalem vnam: Neque quenquã perturbet quod Græcè hæc vox per duo. nn. ſcribatur; hebræi non ſolent ſcribere duo. nn. ſed addunt accentus, quibus ſignificant ſic enunciandas dictiones tanquam ſi per duo. nn. ſcriberentur. Igitur Iudæi detrahunt vnum punctum ex hac dictione, & contendunt noſtram vulgatam male verſam Latinè.

Defenditur à Ioſepho Iudæo cap. 16. Exodi, & defenditur etiam à Philone Iudæo.

QVod cũ vidiſſent filij Iſrael, dixerũt ad inuicẽ manhu, quod ſignificat, quid eſt hoc, & vertendum putant Iudæi manhu, id eſt, donum hoc & addunt rationem ſtultam, fatuam, & futilem: refellit hoc quoque eodem loco Ioſephus inquiens, τὸ γὰρ μὰν ἐπερώτησίς ἐστι κατὰ τὴν ἡμετέραν διάλεκτον τί τοῦτ' ἐστιν ἀνακρίνουσα, id eſt, man, enim interrogatio eſt noſtra lingua, quid hoc eſt interrogans. Probat igitur Ioſephus Iudæus noſtrã vulgatã lectioné & trãſlationé Lxx: damnat Iudæos, qui man, donũ interpretabãtur, negabãt eſſe vocẽ interrogatiuã: in eadem ſententia eſt Philon Iudæus in fine libri de exulibus, & Iudæos damnat, & noſtros quoſdam homines, qui Iudæorum ſententiam ſequũtur, quorum è numero neſcio quomomo ſemper noſter quidam interpretes eſſe videtur, qui ſemper, man, legit, & negare videtur cum Pagnino, man, vocem eſſe interrogatiuam cum lexicon complutenſe lectionem vulgatam defendat, quam ipſe damnat, ſed ſi lexicon complutenſe paruam apud hos habet fidem, en defenditur noſtra vulgata à duobus Iudæis antiquiſsimis & doctiſsimis, & ab eiſdem damnantur Iudæi, & qui eorum ſententiam ſequuntur.

Quod ſi Iudæis licet vitiare dictiones, & alia nobis quoque licere debet caſtigare vitiata.

MAnna porrò donũ eſt, illud ſcilicet promiſſum ab æterno Patre futurũ vt daret nobis verbũ incarnatũ, cuius Typus erat manna, de quo dicebant Iudæi; Patres noſtri manducauerunt manna in deſerto, ſicut ſcriptũ eſt: pané de cœlo dedit eis mãducare, reſpódet Dñs. Non dedit vobis Moyſes pané de cælo, ſed figuram illius panis. ſ. quod ſignificant verba ſequentia, ſed pater meus dat vobis pané de cælo verũ: Ego ſum panis viuus qui de cælo deſcendi. Si tam licenter Iudæi impij puncta. i. vocales mutant, addunt, detrahunt, & mutãt vocum ſignificationes etiam vulgatiſsimas, & tantã fidẽ habẽt apud quoſdã ex noſtris, vt præ illis omnia contemnant, cur nobis non liceat, dum Apoſtolicam & Euangelicã lectioné defendimus, à Iudæis vitiata caſtigare? de vocũ hebræarũ ſignificatione cũ Iudæis contendere: Nó licet, aiũt hebrææ lectionis litterã, pũctũ, aut apicẽ mutare, non licet de vocum hebræarum ſignificationibus cum Iudæis doctiſsimis certare, quod in vocum hebræarũ ſignificationibus Iudæis eſſe credendum fatetur Chryſoſtomus,

& fatetur Epiphanius, & alij Patres. Licuit Iudæo vitiare, & mihi non liceat vitiata caſtigare ex lectione Apoſtolica, & Euangelica, vt docti viri ex alijs ſcriptoribus libros antiquos caſtigant? Licuit Iudæo aliquando ex vocum hebræarum ſignificationibus verſare dolos, & nobis non liceat ex teſtimonio Iudæorum eos refellere, non ſolum ex Apoſtolica & Euangelica lectione?

Paſcha noſtrum defenditur Iudæorum teſtimonio.

PAſcha iam Iudæorũ nemo ſcribit, quod Diuus Hiero. verterit Phaſe, vt daret hoc Iudæis quod vtroque modo recte dicitur, non vt vocem Apoſtolicam & Euangelicam damnaret, poſt Diuum Hieronymum alius Peſach dicendum putat; alius Peſah, alius alijs modis: Nam ſi Iudaicis legibus ſtes, nihil ſtabile aut fixum in Eccleſia ſanctâ erit, fluctibus Iudaicis inſtabiles huc & illuc mouebimur. Vnde ergo hic tantus error inquies, Paſcha Hebraice פסח Peſach, dicitur. Vin ſcire quæ puncta, aut quas vocales hæc vox hebræa olim habuerit? primę litteræ huius vocis, quæ .p. eſt, addito tu punctum .a. & dices, pa. & litteræ .ſ. nullam addideris vocalem dices, pas, Chet, litteræ poſtremæ quæ valet pro ch, addito tu punctum .a: & dices paſcha. Hæc puncta & has vocales habuiſſe olim hanc vocem hebræam teſtis eſt Ioſephus Iudæus lib. 2. de antiquitate cap. 5. τὴν ἑορτὴν, inquiens, πάσχα καλοῦντες, id eſt, feſtum Paſcha vocantes, & lib. 3. cap. 3. ἑορτὴ ἀζύμων πάσχα feſtũ Azymorum Paſcha, & de antiquitate lib. 18. cap. 6. καὶ δὲ αὐτοῖς ἑορτὴ πάσχα ἐκαλεῖτο, id eſt, erat eis feſtum, vocabatur autem Paſcha, neque vnquam aliter, aut Iudæus Ioſephus, aut Philon Iudæus hãc vocẽ proferunt, res hæc enim olim erat ſtabilis, & fixa, vt diceretur paſcha. Dices, vnde ergo eſt tanta varietas exorta? quod olim conſonantes ſcribebantur hebraice tantum, vocales addebat lector de ſuo, vt ex D. Hieronymo eſt commõſtratum, ſcribito tu has tres conſonantes, pſch, addito vocales quas voles, & vide quantam vocum efficies varietatem. Hæc ſunt rerum miracula quæ facit Iudæus, vt nos velut pueros terreat, vt ait D. Hieronymus.

De Sodomâ, & Gomorrhâ, & defenduntur à Iudæis Petrus, & Paulus, & Matthæus.

DIuus Paulus ad Romanos .9. ſcribit: ſicut prędixit Eſaias niſi Dominus Sabaoth, reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus, & Matthæi cap. 10. tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhęorũ &c. Et Marci .6. tolerabilius erit Sodomis & Gomorrhis &c. Et in Epiſtola Iudæ: vt Sodoma & Gomorrha, & 2. Petri cap. 2. vrbs Sodomorũ & Gomorrhæ; & ſi Deo placet caſtigantur omnes Euangeliſtæ & Apoſtoli à quibuſdam ex noſtris: Non ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus, ſed ſicut Hamorrha ſimiles fuiſſemus: & ſic cætera, ne diſcrepent à lectione hebræa, hebraicè enim eſt ſicut Hamorrha, ſic legũt recentes ſcriptores relicta Apoſtolica & Euangelica lectione & vulgatâ, quaſi D. Paulus hebraicè neſcierit, quaſi in D. Paulo Chriſtus nõ ſit loquutus, & quaſi Apoſtoli & Euangeliſtæ ab vno rabino ſint caſtigandi vt hebrææ linguæ imperiti. Certè, inquies, hebraicè hamorrha eſt, ſanè vt dicis, ſed ſcire te oportebat Hain hebræam litterã, quæ in principio huius vocis Hamorrha eſt, aliquando verti ſolere in .g. quodã quibuſdam hæc littera Gain dicitur, vnde alij Hamorrha, alij, Gamorrha proferunt, & olim cũ vocali .o. ſcribi ſolebat Gomorrha. Et ſic D. Paulus Gomorrha ſcripſit, ſic Apoſtoli & Euangeliſtæ, ſic Lxx viri reddidere, ſed nunc Iudæos abhibemus Iudices, nõ noſtros, Philõ ergo Iudæus de ebrietate Gomorrhã protulit: ſic diſſolues dubium illud propoſitum à Diuo Hiero-

Hieronnymo dè triceſima ſecunda mãſione, quo vox Hebræa dicitur ſcribi per Hain, non vt Græci, Latinique errant per Gimel, quaſi Hain non proferatur à quibuſdam, Gain, & quaſi Hebræa verba quæ Hain habent cum Græcè aut Latinè vertuntur, non vertantur in. g. aliquando. Et ne credas Diuum Hieronymum hęc ignoraſſe, vnde omnia diſcimus quicunque hæc ſacra tractamus, ipſe Diuus Hieronymus Exodi. 16. Homer cum Hain gomer reddidit, quoties eo capite hęc vox eſt, eſt enim ſępe repetita, & Philon Iudæus de peregrinatione Gomor quoque appellat, ne noſtra caſtigent qui vbi eſt, Gomor, ſcribe, aiunt, Homer, mutata vocali, ſed Hain ex his quæ diximus planum eſt verti poſſe in aſpirationem. Homor, & in.g. Gomor. Et hinc dictos puto à Domino duos filios Zebedęi Boanerges, id eſt, filios tonitrui, quam vocem ſunt qui vitiatam putent, mea quidem ſententia immerito: Nam, bene, Latinę ſonat filios, & vulgi ſermo multa mutat, & vulgo dicebatur bene, & boane, filij, ſi roges vnde hoc probé, reſpódebo quod Dñs ea voce vtitur, Rahas, cum Hain, contremiſcere cœlos ſignificat, & tonare, & fulgurare, quod Iudæi dicunt vibrare, & Hain vertitur aliquando in.g. vt dictum eſt, & ſic Rages fulguris & tonitrui, inde Boanerges, filij tremoris cælorum, filij tonitrui, & fulguris, aut vibrationis, vt aiunt Iudęi. Vnde enim Attalia mater Ochoziæ, de qua. 4. Regum cap. 11. & Paralip. 2. Cap. 22. à Ioſepho Iudæo Gottolia dicitur lib. 9. de antiquitate cap. 7. niſi quod prima littera huius vocis, Hain, eſt quę verſa eſt in.g. Gattalia & cum vocali. o. ſcribi quoque ſolebat, Gottolia, qua etiam ratione oppidum illud Geneſæos cap. 19. Seor nomine Segor in ſacris litteris dicitur, nempè quod in medio hoc nomen habet vocalem, Hain, quę in.g. verti ſolet aliquando, vt dici poſsit Seor & Segor. Et tamen

Boanerges.

Gottolia.

Segor.

idem Ioſephus lib. 1. cap. 12. Zoor appellat hoc oppidum quod, Sadich, quæ prima littera huius vocis eſt aliqui proferunt vt. Z. alij vt. ſ. & ideo hanc vrbem alij Segor nominãt, alij, Sehor, & Zoor, & Soar. dico inquam, ſi Iudæorum ſtandum eſt legibus nullum fretum tam inſtabile vnquam futurum eſſet, quam Eccleſia ſancta eſſet futura, ita ſemper Iudaicarum fabularum nugis huc & illuc raperetur. Sed dices Diuus Hieronymus quoque his fluctibus Iudaicis raptus aliquãdo eſt, qui pro lectione Apoſtolica & Euangelica aliquando aliam eſt ſequutus. Apage ne dixeris, quoties id fecit hic Diuus, magno conſilio id fecit, quod intelliges ex Epiſtola Origenis ad Affricanum, vbi docet Origenes Iudæos in concertationibus quotidianis quæ inter nos & illos erant ridere ſolitos quoties illis noſtræ ſcripturæ teſtimonia citaremus, quod aliter elabi nullo modo poſſent, noſtræ ſcripturæ manifeſtis teſtimonijs cõſtricti ad riſus cõfugiebant, & cachinnos arte ſophiſticat. Nam quę dicendo refutare non poſſumus, vt ait Quintilianus, quaſi faſtidiendo calcamus: nihilominus Origenes, quod tranſlatio Lxx in plæriſque paraphraſis eſt, potius quam interpretatio, cenſebat oportere facere tranſlationem ex Hebræa lectione ad verbum expreſſam, quæ quantum poſſet cum lectione hebrea congrueret, vt eam in altercationibus cum Iudęis adhiberemus, vteremurque aduerſum eos ſcripturæ teſtimonijs conceſsis & confeſsis: hanc tranſlationem talem qualem Origenes exigebat D. Hieronymus fecit, & quaſdam dictiones vbi parum referebat hoc aut illo modo proferre ita reddidit vt hebraicè erant diſpuncta, ne Iudæi, ex illarum vocum prolatione rixæ initium traherent, quod facere toto ſe putabat hic Diuus, quod iuxta Origenis conſiliũ tranſlatio Lxx & lectio Apoſtolica & Euãgelica intra Eccleſiã manebãt: ſed & nunc manét, aiũt, intra Eccleſiã vulgata,

& tranſlatio Lxx & lectio Apoſtolica & Euangelica, cur nobis exemplo Diui Hieronymi non liceat nouas ſcripturæ interpretationes cudere, vt cum teſtimonia ſcripturæ aduerſum Iudæos citentur, Iudæi nihil poſſint inficiari, cum ad eorum præſcriptum fiant? Fateor nihil inficiaturos Iudæos, quod enim ex nouis tranſlationibus quibuſdam citetur, citaretur pro Iudæis, & aduerſum nos, Hieronymus nanque immutauit pauciſsima, quæ parui referret hoc aut illo modo dicere, & Iudæi non erant tot commenti fraudes quod per mille quingentos annos ſunt commenti, noui quidam tranſlatores non immutant pauca, ſed peruertunt omnia in ſcriptura ſancta, quidam inquam, non omnes & à Christo omnia abducunt, & ad impietatem Iudaicam traducunt omnia, quippe rabinos impios habent duces quos ſequuntur, qui omnes peruertere de Christo Prophetias. Vide quantum interſit inter Vulgatam Diui Hieronymi, & nouas quaſdam interpretationes, ne exemplo Diui Hieronymi factas cenſentur. Hæc tam prolixa digreſsione diximus, vt oſtenderemus qua ratione Diuus Hieronymus quædam immutarit. Ieſus naue, id eſt, Ieſus pulcherrimarum habitationum, id enim vox Hebræa naue Latinè ſonat, Typus erat re & nomine noſtri Ieſu Domini; vt enim ille tribus Iſrael in terram promiſsionis induxit, & pulcherrimam habitationem illius diuiſit; ſic Ieſus Dominus per ſanguinem ſuum in cæleſtia tabernacula beata & ſpecioſiſsima inuexit, & inuehit ſuos: Nam manſiones apud Patrem, quem noſſe vita æterna eſt, & quem pater miſit filium eius Ieſum, & participatio huius viſionis quæ pro meritis cuiuſque datur, [illegible] manſio dicitur, & ſpecioſiſsima habitatio, & terra vi[illegible] uentium [illegible]

Defenditur lectio illa Lxx Ieſus naue.

QVid refert, aiunt, ſi ſacræ litteræ Ieſum appellent hunc ducem qui tribus Iſrael in terram promiſsionis introduxit, & quod Hieronymus, Auguſtinus, Origenes, & alij Patres interpretentur illud. Nomen meum eſt in illo, vt verba filij Dei ſint, qui dicant hunc ducem Typum ſuum eſſe non ſolum re, ſed nomine, appellarique Ieſum quo modo ipſe appelandus eſſet cum homo factus fuerit, quid refert filium dici naue, & ſic appellari à Diuo Hieronymo, id eſt, filium æterni Patris, apud quem beatiſsimæ ſunt manſiones, vt dictum eſt, nihil horum eſt hebraicè, vel teſte ipſo Diuo Hieronymo, nam pro Ieſu Ioſue eſt, vel Ieſuha, vel Iehoſuah, pro naue. Num, eſt, ita eſt, ſed puncta hoc faciunt; nam Ieſus Ieſua Hebraice dicebatur, terminatione Græca, & Latina Ieſus; muta puncta. i. vocales, & pro Ieſua dices Ioſue, addito aliam vocalem, & dices, Iehoſuah, additione ergo punctorum & mutatione Iudæi has voces vertunt in voces quæ longè diuerſæ videantur, cum eædem ſint, nam ex, num, facies naue, ſi huic conſonanti. u. addideris punctum. a. & dices: Na, & huic conſonanti. u. addideris punctum. e. dices, ve; vt ſit naue, aut, nauen, & hæc olim habuiſſe puncta has duas voces, teſtis eſt non ſolum ſcriptura ſacra, quę ita hunc ducem nominat, ſed etiam, quando Iudæo iudice diſceptamus, Ioſephus Iudæus de antiquitate lib. 3. cap. ſecūdo. [illegible] præfecit ipſi Ieſum Naueci filium. Et capit. 13. [illegible] ſpeculatorū Ieſus Naueci filius, & lib. 4. de Bello Iudaico [illegible] i. Ieſus filius Naue, vt ſit quod dixerat alibi filij Naueci nā cō illa pductio nominis fuit, vt Gręcè & latinè hoc nomē declinaretur, & quoties à Philone huius ducis mentio fit dicitur Ieſus, & Ieſus Naue.

Defen-

Defenditur lectio LXX & Apoſtolica & Euangelica.

IN litteris Euangelicis legitur, Obed genuit Ieſe, Ieſe autem genuit Dauid, & Diuus Paulus ad Romanos.15.erit radix Ieſe, & Lucæ.3. Ieſe dicitur, Hieronymus ratione dicta vertit Iſai quod parui refert hoc an illo modo proferas, muta puncta.i.vocales, & poſt.j.conſonantem addito punctum.e. & dices, Ie.poſt.ſ.addito punctum.e.& dices, Ieſe, rurſum ſi voles facere Iſai, huic conſonanti.i. addito punctum.i. & dices.I. & litteræ.ſ.addito punctum.a. dices.Iſa. nam Iod in fine etiam ſine puncto ſonat.i. Iſai, Ieſe autem pronunciatum eſſe olim, teſtis eſt Ioſephus Iudæus de antiquitate lib.5. cap.11. & lib.6.cap.9. vbi cencies illum nominat Ieſeum.

Defenditur Euangelium ex Ioſepho Iudæo.

PRæterea noſſe oportet, vt ex his quæ dicemus apparebit chet, litteram Latinè & Græcè verti interim in ch, vt Achaz, interim in aſpirationem vt in Rahab, aliquando elidi prorſus, vt in Roboam. Ergo in illo Euangelico, Solomon autem genuit Roboam legendum docent, Selomoh, & Rechabham, vt non agnoſcas eadem eſſe nomina. Iam temporibus Diui Hieronymi vnum punctum mutatum erat. i.vna vocalis, nam pro Solomon Diuus Hieronymus vertit Salomon, vtrunque rectè & ſanctè, iam noſtra tempeſtate pro puncto.o. quod in principio erat, aut pro puncto.a. punctum.e.legitur,ſe,& pro.n.conſonante vltima legitur aſpiratio,Selomoh, vt mutata etiam ſit conſonans, nam litteræ ſubſtantiales mutari non ſolent, pro Roboam, vt dixi, legunt, Rechabham, varia litterarum prolatione, & punctorum mutatione. Primum omnium chet, ex hac voce elidi ſolet, ſed dices, quid ſi Iudæis non libuit illam litteram ex hac voce elidere? Dicerent ſaltem Rochboã cum ch, vel Rohboam cum aſpiratione, ſed non id agunt, vt ſuas litteras retineant, ſed vt additione, mutatione, detractione punctorum ſcripturam hebræam à noſtra alienent, vt noſtræ ſcripturæ, & ſcripturæ Apoſtolicæ & Euangelicæ minuatur authoritas, quod veteres illi Patres, apud Auguſtinum nos admonent, vt ſupra dictum eſt, ſpecta ſodes hoc loco quod fraudes adhibeat Iudaica natio, primum in hac dictione Roboam, primam ſyllabam mutant in.e. vt pro Ro. dicant Rechet, quæ eliſa erat, retinent, neque id ſolum, id enim non magnæ fraudi erat ſi dicerent, Rochboam, ſed litteræ chet, addunt punctum.a. quod non habebat, & dicunt, Recha, litteræ.b. detrahunt punctum.o. quod habebat, & nullum aliud addunt, vt ſine puncto ſit, & dicatur, Rechab, litteræ, Hain, quæ ſequitur poſt.b. quæ nullum punctum habebat, addunt punctum.a. vt fit Rechabham, vide in quam diuerſas facies Iudaicis fallacijs voces Hebrææ alienentur, vt ſcriptura Hebræa prorſus à noſtra diſcrepet, vt noſtræ ſcriptutæ minuatur authoritas, atqui harum fraudum indicium facit Ioſephus Iudæus (quando hoc capite hanc litem Iudęo Iudice diſceptamus) libro nanque de antiquitate. 8. cap. 3. vbi de morte Solomonis agit, & de Roboamo filio eius creato Rege, centies Roboam Græcè appellat cum noſtris litteris Euangelicis.

Defenditur illud Euangelij Achaz genuit Ezechiam à Iudæis.

RVrſus in illo Euangelico Achaz autẽ genuit Ezechiam, pro Achaz

proferút Ahaz, ꝓ Ezechia Chizchiahu, roges fortaſſe vnde hæc tanta diuerſitas? diximus hanc litteram Chet; interim verti Latinè & Græcè in ch, interim in aſpirationem, aliquando prorſus elidi, vbi Euangeliſtæ vertút in ch, vt Achaz, Iudæi; vt nobis aduerſentur, vertunt in aſpirationem; vbi contra noſtri in aſpirationem vertunt, illi contendunt vertendum in ch, vt quod nos dicimus Nahum; Iudæi Nachum proferunt, atqui Ioſephus Iudæus de antiquitate lib. 9. cap. 12. &. 13. Achaz transfert ſemper, & de antiquitate lib. 9. cap. 11. ſub finem, vt noſtra ſcriptura Nahum pronunciat Græcè, & Iudæorum dolos dānat: dices quomodo ex Ezechia Iudęi fecerunt Chizchiahu? fallacijs ſupradictis, chet eſt in principio huius dictionis quæ elidi ſolet, & eliſa erat ex hac dictione, ſi Iudæi retinere vellent, non peccarent magnopere dicerent Chezechias. Sed priorem vocalem mutant in .i. vt non dicant, che, ſed, chi, ſecundam vocalem adimunt, vt non dicant, Cheze, ſed, chiz, reliqua intacta reliquunt, & proferunt, Chizchiahu, poſtremas partes vocum Hebræarum in terminationes nominum Græcè, & Latinè linguæ tranſlatores mutant, & ſic pro Ezechiahu vertunt Ezechias, Ioſephus Iudæus cum eccleſiaſticis Ezechiam pronunciat, & damnat Iudæos lib. 9. de Antiquitate cap. 13. &. 14. & lib. 10. cap. 1. & .3. denique ſic ſemper nominat, quoties eius mentionem facit: ſunt qui ex Diuo Hieronymo in cap. 40. Ezechielis in illa verba. Ecce murus repetant illud, omnia prope verba & nomina Hebraica, quæ in Græca & Latina tranſlatione ſunt poſita, nimia ſunt vetuſtate corrupta, ſcriptorumque vitio deprauata, & dum de inemendatis deſcribuntur, inemendatiora de verbis Hebraicis facta ſunt ſarmatica, imo nullius gentis, dum & hebręa eſſe deſierint, & aliena eſſe non cęperint; & illud ex noua manſione tomo. 3. alioquin in Græcis & Latinis codicibus omnia corrupta reperimus, & illud ex Epiſtola Hieronymi ad Marcellam; cuius initium eſt; Quæ acceperis, hæc nos de hebręorum fonte libauimus, non opinionum riuulos perſequentes, neque errorum quibus totus mundus repletus eſt, varietate perterriti. Et illud Apologię Hieronymi ad Pammachium pro libris ſuis aduerſus Iouinianum, vbi mendacium appellat veterem tranſlationem, & Prophetas, ait, Græcè & Latinè ſcatere vitijs, & id genus alia non pauca quę adſcripta margini Diui Hieronymi ab aliquo planum eſt, in contextum ipſum Diui Hieronymi irrepſiſſe, qualia nonnulla ipſe Hieronymus dum viueret in Epiſtola ad Suniam & Fretellam adiecta margini in ipſum contextum ſuorum ſcriptorum irrepſiſſe conqueritur: Nam quęro ego ex quouis prudenti viro, putet ne ſarmaticum aut Geticum, nomen Rechabham, an Robqam? Chizchiahu, an Ezechiam? & vtrum horum mendacium putet Rechabham, an Roboā? vtrum appellet errorem? Ego quæ Iudęus, punctorum mutatione, additione, detractione, permutatione litterarum, quę ſunt innumerabilia, peruertit, ſarmatica, & getica verba dicerem, non hebraica, mendacia appellarem, vt re vera ſunt, Nam noſtra non ſolum litteris Apoſtolicis & Euangelicjs, ſed etiam antiquis ſcriptis veterum Iudęorum Philonis, & Ioſephi, Symmachi, Theodotionis, & Aquilæ ſunt conſentanea, nemo poteſt iure noſtra appellare ſarmatica, neque mendacia, neque errores, quæ, qui vel primoribus labris Hebręas litteras attigerit, intelligat hebręę lectioni eſſe conſentanea maximè, quamuis Iudaicis fallacijs ſupradictis videantur diſſentanea, fallacias Iudaicas iure optimo quilibet mendacia nominet, & errores. Eraſmus ex ſtyli tenuitate, & parum exacta doctrina, multa ab inepto lectore intertexta diuinis

Hiero-

Hieronymi ſcriptis adnotat, & inde expungenda cenſet. Quanto melius hæc adulterina notaſſet, & expungenda, quæ res ipſa indicat eſſe ſuppoſititia? certè melius hoc adnotaſſet, quam quod adnotat in illa verba.

Defenditur Euangelium à Ioſepho Iudæo.

IEconias genuit Salatiel, ait Eraſmus pro Berſabee, aut ꝑ Bethſabe, ſcribẽdũ fuiſſe Bathſcheba, vnde putas illud dicere Eraſmum, niſi quod Iudæis monitoribus credit ש, ſin, valere pro, ſch, & puncta .. cere, ſiue ∵ cegol, mutant in - pathach, ſiue • camez, vt in omnibus nobis aduerſentur, & ſic pro Bethſabe, dicunt Bathſcheba; illorum mendacia, & fraudes redarguunt Lxx viri, & tranſlatio Diui Hieronymi, & Ioſephus Iudæus libro ſeptimo. cap. 11. qui ſemper illam nominat Bethſaben, & non bathſcheba. Parui refert, inquies: fateor, parui refert, niſi adderet Eraſmus ſcriptorum vitio apud nos hæc omnia eſſe corrupta, quæ Iudæorum fraude mutata apparet, Euolue libros Græcè ſcriptos omnes à Iudæis antiquis, euolue litteras Apoſtolicas, & Euangelicas, ſi repereris ש ſin, ſiue habeat punctum in dextro ſiue in ſiniſtro cornu, verſum eſſe in ſch, me dicito mendaciſsimum. Cur igitur tu impio Iudæo & imperito qui ש, ſin, dicat valere pro ſch, fidem habeas contra litteras Euangelicas & Apoſtolicas, contra Græca ſcripta veterũ Iudæorum omniũ, & Bethſcheba pronunciandum dicas, pro Bethſabe, aut Berſabee, quas voces litteræ noſtræ agnoſcunt, & Iudæorum Græca monumenta. Sed ſi ſingula perſequar, quæ ex hoc Euangelio Iudæi vitiant mutatione punctorum varia Hebraicarum litterarum pronunciatione, hoc caput vix finem inueniet, ſat eſt hæc adnotaſſe, vt hinc cætera colligas, quæ ſunt in hoc Euangelio, atque adeo in litteris Euangelicis, & Apoſtolicis. Illud ex hac tam longa diſputatione maneat contra eos qui clara voce profitentur, Iudæos religioſiſsimè, & diligentiſsimè ſuam ſcripturam ita aſſeruaſſe, vt neque punctum, neq; apex ex ea, neq; vlla litterula potuerit mutari. Reperies mutari fraude Iudaica puncta, litterarum prolationem, litteras ipſas, vt vix eadem ſcriptura eſſe videatur, Nam ex illo Euangelij loco. Iudas autem genuit Phares & Zaram de Tamar, Phares autem genuit Eſron, Eſron autem genuit Aram, Aram autem genuit Aminadab, Aminadab autem genuit Naaſon, Naaſon autem genuit Salmon, Salmon autem genuit Booz de Raab, Booz autem genuit Obed ex Ruth, Obed autem genuit Ieſe, reperies omnia mutata, nam pro Phares, alij vertunt Perès, alij Perèz, & hoc rectum eſſe aiunt, & caſtigantur litteræ Euangelicæ, ſi Deo placet, & pro Eſron, vertunt, Cheſron, alij Ezton, pro Naaſon, Nachaſon, ea ratione quam ſupra diximus; ח Cheth, litteram ſolere verti in ch, interim in aſpirationem, aliquando elidi ſolere pro arbitrio ſcriptorum; pro Aram, legi videmus Ram, pro Salmon, Salma, pro Booz, Boaz; iam litteras tam frequenter videmus mutatas eſſe Hebraicè, vt nihil potuerit eſſe frequentius; id ex Ioſepho Iudæo facile eſt videre, de Benadad. 3. Regum ſcriptura loquitur cap. 20. & deinceps quoties Ioſephus Iudæus huius Regis Benadad meminit primum omnium non pro vna voce legit Benadad, ſed pro duabus; nam ben, filius ſignificat, & ita Lxx, & Ioſephus Iudæus vertere pro Benadad, filius Adar, vt Adad, & Adar legatur, & Ioſephus quidem nunc Adar legit, interim Adad, vt lib. 8. cap. 8. & 10. & alijs locis, & non eo loco ſolum, ſed in omni hiſtoria illius Regis tam in ſcriptura ſacra, quam apud Ioſephum libro nono. capit. 2.

Euangelica littera defenditur ex Ioſepho.

& ſequentibus. Raſim hiſtoria ſcribitur Regum.4.cap.16.&.7.cap. Eſaiæ, vbi ſemper dicitur Raſin; apud Ioſephum lib.9.de antiquitate cap.12.& cap.13. Aráſis dicitur additione vnius litteræ, &.2. Paralip. 18. ſcriptum eſt. Tollite Michęam, & ducite eum ad Amon Principem ciuitatis. Apud Ioſephum de antiquitate lib.8.cap, poſtremo leges. Ducite eum ad Achamonem Principem ciuitatis, vt vna ſyllaba plus ſit; quam in litteris ſacris, ſignificetúrque nobis duplex lectio Hebraicę æditionis; eodem capite.18.Paralip. ſecundi, Ramoth, Galaad; ſæpè nominatur: apud Ioſephū eodem cap. poſtremo lib. 8. & quoties huius vrbis mentio fit, Aramath. dicitur, addita vna littera, & mutato puncto: ſed iam video me abuti lectoris patientia, ſi quis fortè hunc librum legere volet, innumerabilia exempla ſunt apud Ioſephum, quibus apparet; in hebræa lectione litteras mutari, addi, & detrahi, nam Ioſephus Iudæus hiſtoriam texit ex veteri teſtamento, & litteras ſubſtantiales nonquam mutat, & inde apparet quomodo ille hæc nomina legerit hebraicè, & quibus punctis, quibus apicibus ſingula legerit, ſcripſit enim Græcè, & lectio Gręca rationem Orthographię ſeruat religioſiſsimè.

Ex Philone Iudæo noſtra ſcriptura defenditur. Cap. L.

Moyſes defenditur vt in noſtra Vulgata dicitur ex Ioſepho & Philone.

VVlgata Diui Hieronymi quoties Moſis fit mentio Moyſen illum appellat, litteræ verò Apoſtolicæ & Euãgelicæ Moſen ferè nominant Græcè, aliquando Moyſen, vtrunque habet defenſorem Iudæum vnum aliquem, quando hanc cauſam nunc Iudæo Iudice diſceptamus, Ioſephus Iudæos de antiquitate lib.2. Vbi Moſis hiſtoriam ſcribit, & vbicunq; eius mentioné facit, Moyſen Græcè nominat cum noſtra Vulgata, & dictum putat à Mo, ſiue Mos, voce AEgyptia quæ ſonat aquas Latinè, & Yſes, voce quoque AEgyptia, quæ ſonat Latinè ſeruatum ex aquis, & nomine ex vtraque voce compoſito ait appellatum Moyſen. Idem ſcribit Philon Iudæus de vita Moſis, & toto illo opere, & vbicunque mentionem huius Prophetæ facit, Moſen ſemper appellat cum litteris Apoſtolicis & Euangelicis, quę aliquando Moyſen nominant, dictum ait Philon de vita Moſis à Mos, voce AEgyptia, id eſt, aqua, vt ille alter qui imperitiſe ait: ſcribe Moſech, ſi modeſtius ageret, ageret prudentius, neque emendaret vulgatam, neque litteras Apoſtolicas & Euangelicas quæ etiam Iudæis iudicibus ſunt defenſæ. Certè aiunt; ſcriptura exodi Cap. 2. docet Moſen appellatum à Maſah, quod eſt extrahere, quod ſit extractus ex aqua à filia Pharaonis: Parui refert vtrum ſit è Maſah, Moſes liberans ex aquis, & liberatus ex aquis, vtrunque enim ſignificat illud participium, & Moſes liberatus ex aquis Chriſti Domini Typus erat, qui aqua baptiſmatis nos à peccatis liberat, ſed fieri potuit quod ſacræ litteræ prodant vnde acceperit nomen Moſes, & dicant appellatum Moſen, quod ſit liberatus ex aquis, etymologiam non prodant, & ſit illa etymologia quam ſcribit Ioſephus, vel dictus ſit à Mos, id eſt, aqua, & Iaſa ſeruo, Moyſes ſeruatus ex aqua, vel ſeruans per aquam. Illud certè liquet, hunc prophetam temporibus Apoſtolorum Moyſen appellatum, vt eum nominat noſtra Vulgata Iudice Ioſepho Iudæo, & nominatum quoque Moſen, vt eum nominant litteræ Apoſtolicæ & Euangelicæ Græcè, Philone Iudice Iudæo, ne quiſquam nos imperioſè caſtigandos putet.

Moyſes vnde dictus: & vnde ita appellatum.

Defenduntur Matthæus, & Lucas, & Paulus, & Petrus qui Noe nominant ex Philone Iudæo.

NOe quoq; exẽpli gratia, Noach dicendum putant, cum D. Matthæus cap. 24. Noe appellarit. Sicut in diebus Noe, inquiens; Et Lucas cap. 17. Sicut factum eſt in diebus Noe, & ſic nominatus ſit ad Hebræos 10. & prima Petri cap. 3. & 2. Petri cap. 2. & caſtigantur, ſi Deo placet, Apoſtoli & Euangeliſtæ. Scribe, aiunt, Noach. Et locis his omnibus Apoſtolicis & Euangelicis Noe Typus Chriſti ſignificatur, vt omnes veteres Patres docent, & vt Propheticè dixit Geneſeos cap. 5. in fine. Eius pater Lamech, vt interpretatur Origenes Homelia 2. in Geneſeos cap. 6. vbi neſcio quis adſcripſit margini, recedit à littera, quaſi verò authore D. Hieronymo in interpretanda ſcriptura nõ dicatur Origenes poſt Apoſtolos Eccleſiarum Magiſter. Sed videamus litteram, vt videamus quomodo Origenes recedat à littera. Hic, inquit, conſolabitur nos, vel requieſcere faciet nos, vt vertere Lxx erat enim vt hę duæ tranſlationes indicant, duplex hebræa lectio. Nacham conſolabitur, & Nacha requieſcere faciet. Vtraque tranſlatio eodem ſpectat: Hic ergo, inquit, conſolabitur nos ab operibus & laboribus manuum noſtrarum, & à terra cui maledixit Dominus. Quæro quomodo Origenes recedat à littera? quod neget Origenes hęc conuenire poſſe Noe? imo quod argumentatur ex littera Origenes, quod hæc ad Noe referri non poſsint, qui Typus erat Chriſti, ſed ad ipſam veritatem, ad ipſum Chriſtum cuius typus erat Noe, iuxta canonem ſcripturæ, quo monemur, cum littera non congruit typo, ad veritatem eſſe recurrendum, quod facit in præſentia Origenes; & ideo à quibuſdam dicitur recedere à littera. Ait ergo Origenes non conuenire huc quod dicit Lamech pater Noe filio eius Noe, cum temporibus Noe magis in homines ſæuierit Dominus. Quomodo ergo Noe conſolatus eſt, aut requieſcere fecit homines, cùm Dominus eos deleuerit Diluuio, & ſæuierit in eos, vt cum maximè in Chriſtum hæc conuenit, inquit, qui requieſcere fecit homines, & qui conſolatus eſt homines à laboribus & triſtitijs, à peccatis, iuxta illud. Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum Mundi, & [illegible]. Factus pro nobis maledictum, vt nos à maledicto redimeret, & venite ad me qui laboratis, ego reficiam vos; Sed Iudaicũ ſenſum parum attende, putant Iudæi ſignificare, hic requieſcere faciet nos à laboribus agriculturæ, ſcilicet, colet agros pro nobis, & nos quieſcemus, & hoc futurum erat longo poſt tempore cùm adoleuiſſet ætas, & hoc commune erat omnibus agricolarum filijs, ſed pauperes Iudaicos ſenſus miſſos faciamus. Noe ergo dictus eſt à Nacha, vel Nacham, Noach, requies, ſed, Cheth, vt dictum eſt eliditur, & ita dictus eſt Noe eliſa littera, Cheth, cum tranſit ad Græcos & Latinos, & ita appellatus eſt à Philone, vbi dictus eſt principium ſecũdæ generationis, vt Chriſtus, cuius typus erat, dictus eſt à Prophetis principium nouæ generationis; Et libro de Peregrinatione. Noe, inquit, primus Iuſtus in ſacris litteris eſt prædicatus. Sed Philon Iudæus ſemper Noe illum appellat cùm litteris Apoſtolicis & Euangelicis eliſa littera, Cheth; Ioſephus Iudæus Nochũ nominat.

Defenduntur ex noſtris qui Iſrael dictum ab, is, i, à viro, ra, vidente, el, Deum, affirmant ex Philone Iudæo.

QVidam ex noſtris omnium veterũ Patrum ſententiam damnãt qui Iſrael aiunt dictum ab, is, i, à viro, ra, qui videt, el, Deum, & magno ſe authore tuẽtur D. Hieron. ſcilicet, in quęſtionibus hebraicis in Geneſim; Et miror ego Eraſmum & alios quęſtiones Hebraicas in libros Paralipomenon & ſequentes in

dubium vocare vtrum ſint D. Hieronymi, & tacere de quæſtionibus in Geneſin. Sed nunc non id agitur, certè hoc oſtendemus non eſſe ſcriptum à D. Hieronymo, aut non ex eius ſententia ſcriptum eſſe, vt ipſe admonet, ſe ſæpè ſcribere non ſua, ſed citra diſtinctionem, aliorum referre ſententias, qua de re ſatis ſuperque ſupra dictum eſt. Omnes ſacros ſcriptores ſimul damnari quis ferat? Cum à D. Paulo didicerimus Spiritum ſanctum dediſſe quoſdam Apoſtolos, alios Prophetas, quoſdam doctores; datos doctores ſacros ab Spiritu ſancto, omnes errare quiſquam dicere audeat? Vnum aut alterum errare dices fortaſſe, omnes, aut ferè omnes, nemo vnquam Catholicus dixit. AEquum eſt ſanctos Patres defendi vel D. Hieronymum potius æquum eſt tanta calumnia liberari qui dicitur damnare omnes ſacros doctores, qui nunquam à conſenſu ſanctorum diſceſsit. Primum igitur pro D. Hieronymo cauſam dicamus, & oſtendamus hunc diuum idem ſenſiſſe quod veteres Patres omnes: Iſrael idem ſignificare quod homo videns Deum, docet Hieronymus in primũ caput Eſaiæ in illud. Cognouit bos poſſeſſoré ſuum. Iſrael, inquit, i. mens eſt videns Deum, & in cap. 31. Hieremię in principio, Ille igitur Iſrael eſt, qui mente cernit Deum, & vt ſcias vnam dictionem habere multas Etymologias, eodem loco addit, ſiue qui rectiſsimus eſt Domini, à Iaſar, dirigere & rectum eſſe, & in. 4. cap. Amos. Miſi in vos mortem propterea Iſrael, inquit, videntis Deum ſortitus eſt nòmen, & in cap. 8. Oſeæ in illud. Ipſi regnauerunt, Nos, inquit, qui vocamur Iſrael cernentes Deum. Et in cap. vltimum Ioel in illud. Dominus de Sion rugiet, Iſrael, inquit, mens cernens Deum, vel quem rectiſsimum Dei dicere poſſumus, adnotat enim aliam Etymologiam quam diximus; & in cap. 5. Michææ. Nos ſumus Iſrael qui mente cernimus Deum; & in cap. 2. Naum in illud. Contemplare viã,

Iſrael. i. is vir videns Deum.

Sicut ergo Iſrael ſenſus vel vir videns Deum; In illud Sophonię. Audiui opprobrium Moab, Iſrael, inquit, hoc eſt, populi videntis Deum. Sed innumera ſunt hæc vbi D. Hieronymus interpretatur Iſrael, i. vir videns Deum: Ne quiſquam D. Hiero. arguat, quod conſenſui ſanctorum aduerſetur, & ne Hieronymum ex aliorum ſententia videamur refellere. Hæc ergo citaui, vt Hieronymus ſemper videatur docere quod eſt rectiſsimum, & res notiſsima eſt conſenſum ſanctorum hunc eſſe, vt Iſrael idem valeat, quod vir videns Deum. Sed hác ſententiam defendamus, Iudice Philone Iudæo; Philon Iudęus de Exulibus in fine operis, Iſrael, inquit, Græcè ſonat videns Deum; & in libro quem inſcripſit de eo qui diuinarum rerum hæres eſt; Non ſolum, inquit, Iſrael videns eſt dictus, ſed videns Deum; & in libro de Certaminibus & Coronis. Chaldaicè, inquit, Iſrael dicitur Græcè, videns Deum, Frequẽter enim Philon Hebræam linguam, Chaldæam nominat, vt etiam de virtutibus ad Gaium. Chaldaicè, inquit, hic populus Iſrael dicitur, i. videns Deum: & in fine libri. Hoc nomen Iſrael, inquit, viſionem Dei ſignificat; Denique hæc vox nunquam aliter redditur à Philone. Itaque Philon Iudæus pro noſtris doctoribus ſanctis, qui Iſrael videntem Deum interpretantur, pronunciat, Iudæos dãnat; quod autem aiunt, Iſrael non poſſe ſignificare videntem Deum ab, is, i, vir, Raa, videns, el, Deum, quod, is, ſcribi deberet cum Aleph, &, iod, pertenue argumentum mihi videtur, Nam, is, i, vir ſcribitur cum Aleph, &, iod, & ab eo depta mulier, quæ, quod à viro ſit deſumſumpta, virago eſt dicta ab, is, i, Iſa, virgo, non ſcribitur cum, Iod, quanuis, is, i, vir, vnde deflexa vox, Iſa, eſt cum, iod, Et leges in dictione, is, cum, Aleph, hanc vocem, is, ſcribi aliquando ſine, Iod, vt, Iſa, virgo, & Iſrael, & adnotant ſancti Patres, atque adeo Iudęi, quando vna vox plura ſignificet quæ ad eádem

rem ſpectent, omnia illa Spiritum ſanctum dicere voluiſſe; Nam ſi intellectus humanus omnes illas ſignificationes aſſequi potuit, Intellectus Dei infinitus, cum illa diceret, omnes illas ſignificationes melius vidit & comprehendit, & veteres Patres intellexerunt Iſrael ſignificare populum præualentem cum Deo, Martyres, ſcilicet, & fideles qui præualuere cum Deo aduerſus perſequentes; & intellexere ſignificare etiam præualentem aduerſum Deum, populum, ſcilicet, Iudæorum, cui Chriſtus permiſit, vt præualeret aduerſum ſe cùm eum Cruce affecit. Hæc eſt hora veſtra, inquiens, & poteſtas tenebrarum, & intellectũ eſt, Iſrael ſignificare Populum qui principatus eſt aduerſum Dominum, cum ſedere Principes Anas primus & Cayphas, poſtea vt iudicarent Dominum, & Dominus ad eos eſt adductus & iudicatus, & etiam eſt intellectum, Iſrael ſignificare videntem Deum. Sunt enim voces ſcripturæ ſenſibus fœcundæ, qui tamen omnes ad Chriſtum referuntur. Neque video cur Ioſephus damnetur, quod dixerit Iſraelem dictum, quod ſteterit contra Angelũ; reddidit enim ſenſum quod frequentiſsimè facit D. Hieronymus, & Symmachus, & Theodotio. Sed de hac voce Iſrael in Oſeam Prophetam plura dicimus; Neque quiſquam exiſtimet me ignorare fabulas Iudaicas quas comminiſcuntur, ne refelli videantur illo loco Geneſeos, quod fœmina virago eſt dicta à viro, vnde ſumpta eſt, Iſa.i.fine, iod, i. fœmina, vel mulier, vel virago, ab, is, i, à viro, cum, iod, ſed nihil aliud, mea ſententia, aduerſum Iudæos, maius argumentum eſt, quam quod nihil aliud quã fallacias nectunt, dolos moliuntur, fraudes verſant.

Defenditur à Philone illa Antiphona O oriens ſplendor lucis æternæ Sol iuſtitiæ Deus.

ILla Antiphona aduentus: O oriens ſplendor lucis æternæ ſol iuſtitiæ veni. Et illa. Orietur ſicut ſol ſaluator mundi, hebraicè nunquam reperiũtur, quod quidem ſciam, ſed vbicunque Lxx reddunt Orientem Hebraicè reperitur Semach, idéſt, germen, quod etiam Dei eſt nomen, & ſignificat granum illud frumenti quod in terram cadens mortuum fuit, & innumerabiles toto orbe terrarum germinauit ſpicas, ideſt, Eccleſias. Nomen ergo, Semach, Chriſti eſt. Sed cur amittamus Chriſti nomen, quod dicitur oriens, quo eius diuinitas declaratur? Deus enim etiam à Philoſophis ſol intelligibilis dicitur: Et in Apocalypſi Cœleſti Hieruſalem Chriſtus ſol eſt, qui illam illuſtret. Hoc ita interpretatur Euſebius lib. 7. Demonſtrationis Euangelicæ, demonſtratione penultima, & lib. 6. demonſtratione etiam penultima, Pro, Samach, ideſt, germen, ſcriptum fuiſſe olim, Zarach, ideſt, oriens, teſtantur Lxx viri ſua tranſlatione, & teſtatur Eccleſia ſancta, quæ à ſuis initijs ad noſtra vſque tempora illud concinit. O oriens ſplendor lucis æternæ, &c. Et Philon Iudæus eandem lectionem agnoſcit in libro de confuſione linguarum, vbi illud Zachariæ citat. Ecce homo cui nomẽ eſt oriẽs, & pro ſole ſplẽdidiſsimo interpretatur. Agnoſcit ergo noſtram lectionem Philon Iudæus; Iudaicos verò ſequitur ſenſus. Sed de hoc loco lib. 3. dicendum eſt latius. Matth. 4. citat Dominus ex cap. 6. Deuteronomij, illud. Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſerui es, neque cap. 6. Deuteronomij, neque cap. 10. legitur: Dominum Deum tuum adorabis; neque in tranſlatione Lxx, ſed Dominũ Deum tuum timebis; neque apud Philonem Iudæum, vbi hic locus citatur in libro de Peregrinatione. Atqui Dominus qui hunc locum citauit, nouerat ſcripturam quam ipſe dictarat: ſed conqueſtus ſum, & ſæpè conquerar neceſſe eſt, Iudæos non ſolum ſcripturam Hebræam vitiaſſe; ſed etiam vitiaſſe per noſtros quoſdam tranſlationem Lxx vbicũque ea eſſet, ſiue per ſe, ſiue in ſanctorum libris,

bris,aut in Philone. Ego Domino meo credo,qui ita hunc locum citat; Dominum Deum tuum adorabis; quod autem ſequitur: illi ſoli ſeruies: Hebraicè aiunt tantùm eſſe illi,ſeruies; Philon de Peregrinatione vbi hunc locum citat; illi ſoli ſeruies,legit. Eodem cap. 4. Matthæi: Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei: Hebraicè non eſt dictio illa, verbo; ſed,in omni quod procedit de ore Dei. Philon Iudæus in allegorijs,in omni verbo,legit,& de concurſu in præludia diſciplinarum in fine, ita hûc locum legit, vt à Domino citatur. Matthæi cap. 19. & Marci capit. 10. D. Pauli cap. 5. ad Epheſios,& ad Corinthios cap. 6. citant illud. Erunt duo in carne vna: negant hebraicè eſſe vocem illam,duo, ſic citat tamen Philon in opere de Gigantibus, vt noſtri Apoſtoli & Euangeliſtæ citant. Erant duo in carne vna. Citatur ab Apoſtolo Paulo hic locus ex cap. 3. Prouerbiorum. Flagellat omnem filium quem recipit: Ita illum citat Philon, Melchiſedech Iudæi pro duabus vocibus accipiunt, & nos docent ita legere, virgula inter, Melchi, & Sedech, interiecta, ſic Melchi-Sedech,& ad Dauidem referũt. Philon,Melchiſedech,legit,& ſacerdotẽ Domini fuiſſe fatetur nobiſcum, de con curſu in præludia diſciplinarum. Iam idem Philon, vt ſupra fuſè ſatis dictum eſt,Iacob cum. 75. animabus AEgyptum intraſſe cum D. Luca confitetur. Cherubin Iudæi interpretantur,pictos,aut figuratos,aut,picturas, Philon de vita Moſis cum D. Hieronymo & Auguſtino, & noſtris omnibus interpretatur cognitionem, & ſcientię multitudinem. Sed ſat ſit hæc dixiſſe ex Philone Iudæo, quibus appareat Philonem Iudæum noſtris rebus fuiſſe aſtipulatum,damnaſſe ſemper Iudæos quoties locos ſcripturæ citat, quos citant Apoſtoli & Euangeliſtæ, & quos citant ſancti Patres, vt eandem, inquam,agnoſcat lectionem,eandem Etymologiam,non interpretationem, Erat enim Iudæus, & Iudaicos ſequitur ſenſus. Vtinam idem facerent quidam, vt intactam nobis Eccleſiaſticam lectionem relinquerent.

Defenduntur Apoſtoli & Euangeliſtæ à Philone Iudæo.

Defenduntur Euangeliſtæ à Philone Iudæo tota hac pagina.

De Aquila, Symmacho, Theodotione, & alijs Iudæis tranſlatoribus, quod in hac re noſtris faueant, & eos qui Iudæos ſequuntur damnent. Cap. LI.

SI nacti eſſemus Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis trãſlationes, aliaſque Iudaicas interpretationes, multum eramus negotij Iudęis exhibituri, etiam ex Iudaicis interpretationibus, ex quibus fallacias Iudaicas vel digito commõſtrare fuiſſet quam facillimum, Iudæos enim ſi Iudęorum teſtimonijs refelleremus, nihil haberent quo confugerent. Nunc,quando Iudaicis tranſlationibus ſumus deſtituti ex commentarijs Diui Hieronymi quæ ille Diuus adnotat repetenda erunt, non ea quidem quæ ſupra adnotauimus ex D. Hieronymo de lectione hebræa quæ ſine punctis ſcripta erat olim,& de varietate punctorũ quę lectioni hebręæ, Aquila, Symmachus, & Theodotio addidere varia, vt varias efficerent interpretationes, & ſententias varias, neque dicemus ea quæ de varietate lectionis hebrææ diximus ex Diuo Hieronymo, quæ ipſe Diuus in ſuis Cõmentarijs adnotat ex eiſdem Aquila, Symmacho, & Theodotione quæ à nobis ſupra ſunt ſcripta fuſè ſatis contra quoſdam qui lectionem hebręam ſimpliciſsimam, & caſtigatiſsimam eſſe teſtantur, ita vt neque apex, nec litterula, neque punctum caſtigari poſsint exceptis his quę Iudaica præfert Maſſoreth, & volunt noſtra paſsim vitio librariorũ eſſe corrupta, caſtigandaque ad hebraicæ lectionis normam, & præſcriptum, vt lectionis Apoſtolicę & Euangelicæ, quod Deus auertet, Iudæus arbiter & vindex ſit, quod ne fiat, Iudæi tranſlatores Aquila, Symmachus, Theodotio, alijq;

alijq́; , locis his ſupracitatis à D. Hiero. arguunt, quos inde petet qui volet vt Iudæos & Iudaizantes Iudęis iudicibus refutemus, qui etiam hoc loco erant refutandi. Ex loco Amos Prophetæ cap. 5. quem citat Lucas Actorū. 7. lectionem Euangelicam à noſtris quibuſdam oppugnatam defenſam ab Aquila, Symmacho, & Theodotione, vt appareret Euangelicam lectionem à Iudęis tranſlatoribus defendi, à noſtris quibuſdam oppugnari, ſed peruertendus ordo non eſt. Quarto huius operis libro, vbi de locis Apoſtolicis & Euangelicis diſputādum eſt, hoc agemus, illinc petet qui volet, vbi apparebit inquam lectionem Apoſtolicam & Euangelicam oppugnari à noſtris quibuſdam, defendi verò à Iudæis tranſlatoribus, quo nihil mihi indignius eſſe videtur.

Quod Iudæi & noſtri aduerſarij lectionem Apoſtolicam & Euangelicam, & noſtram vulgatam D. Hieronymi, ex vocum hebræarum ſignificatione acerrimè oppugnaut eos ex Aquila, Symmacho, & Theodotione refellamus. Cap. LII.

QVod Iudæi & eorum aſſeclæ ex vocum hebræarum ſignificatione iam inde à principio Chriſtianæ R. P. noſtra acerrimè oppugnant, quod ipſi hebraica lexica cōponunt ad ſuæ infidelitatis ſcopū, & vocibus hebręis ſignificationes accōmodant ſuæ cauſę Iudaicę quæ cōgruant, detrahūt quæ noſtræ cauſæ congruant, id ex Aquila, Symmacho, Theodotione cōmonſtremus, vt eū in paucis eos agere inſidioſè, aut imperitè oſtenderimus, hinc reliquorū quę ſequētibus libris ſumus diſceptaturi facilis ſit coniectura. D. Hiero. in tertiū caput Eſaiæ in illa verba. Effœminati dominabūtur, verbū Hebręū תַּעֲלֻלִים ait iuxta Aquilā ſignificare etiā ἐναλλακτὰς eos qui ſe mutant, & turpitudinis exercent vices, quā ſignificationem non reperies in hebręis Onomaſticis, ne omnia damnes quæ in Onomaſticis hebræis non repereris; & in illud cap. 5. Eſaię. Expectaui vt faceret vuas בְּאֻשִׁים inquit, Symmachū fuiſſe interpretatū, imperfectos fructus, quod inter alia vox hebręa hos quoque ſignificet: Conſule Hebræa lexica, hanc ſignificationē huius vocis non te docebūt, & idem Hiero. in illud cap. 7. Eſaię. Audite ergo domus Dauid, ait verbum hebræū תְּלָאוֹת alios interpretari laborē & moleſtiam, Aquilam certamen ac luctam, poſteriorem ſignificationem Hebræa lexica tacent. Et in fine ca. 10. פֻּארָה multa ſignificare ait ex Aquila, Symmacho, & Theodotione quæ reticent Hebræa lexica. Et in illud cap. 13. Eſaiæ. Quoniam ſtellæ: Alios, inquit, hanc vocē hebræam כְּסִילֵי oriona interpretari, alios, arcturū Symmachum, ſtellas, Theodotionem, veſperam, alios, ſplendorem, quæ eadem repetit in cap. 5. Amos, in illud. Qui conuertitis in abſynthiū iudicium; de quibus in hebræis lexicis altum ſilētium. I nunc & damna tanquam male tranſlata quæcunque ex noſtra vulgata nō cōſentiant cum ſignificatione earum Hebræarum vocum quæ reperiuntur in lexicis Hebræis quando vides Iudæos antiquiſsimos & doctiſsimos multas docere Hebræarum vocum ſignificationes, quas in lexicis Hebræis non reperies. Idem Hiero. in principium cap. 18. Eſaiæ docet ex Symmacho, & Theodotione, & alijs multos habere intellectus hanc vocem Hebræam צִלְצַל quos omnes ſi in lexicis Hebræis reperire labores, fruſtra operā ſumes. Et in illud ca. 14. Eſaiæ. Omnes reges gentium, hanc vocem Hebræam נֵצֶר ait ab Aquila reddi, ſaniem, à Symmacho, abortiuum, quæ Hebræa Onomaſtica non præferunt, quod Rabini qui extant, quique authores fuere Hebræorum Onomaſticorum, imperiti fuerint, illiterati, doctrinę rudes, pelliones, ſutores, quorum antiquiſsimus non excelsit quingenteſimum annum D. Hiero-

Hieronymus in illud Eſaię cap. 38. ſicut pullus Hirundinis, docet quid interſit inter סִים & סוּם & qd ſonet latinè עָגוּר ex Symmacho, Theodotione, & Aquila te rogo erraſſe putes Iudæos doctiſsimos & antiquiſsimos Symmachum, Theodotionem, & Aquilam quod illa doceant, quę non docent Hebręa lexica? an eos authores imperitos dices qui compoſuere lexica Hebręa, quod illa nõ ſint aſſequuti quæ viri doctiſsimi tradant? quid minus ergo imperitos dicas Rabinos qui nõ ſint aſſequuti quę Lxx viri Iudæi ſuæ tempeſtatis doctiſsimi cũ Iudæa litteris & religione florebat, nobis tradiderunt? Idem Hieronymus in caput Hieremię. 32. in illud. Erant enim filij Iuda, docet ex Theodotione, Aquila, & Symmacho quod vox Hebræa אך ſignificet. Adito lexica Hebręa, & diſpice nũ omnia illa doceant, fruſtra adieris. Et in illud cap. 3. Ezechielis. Manus enim Domini ait vocem Hebræam משמים Aquilam reddidiſſe, quieſcentem, quod Hebraicis lexicis nunquam probabis. Et in cap. 4. eiuſdem Ezechielis in illud. Et tu ſume tibi frumẽtum כֻּסְּמִים vocis Hebrææ D. Hieronymus recenſet varias ſignificationes, & ex Aquila, Theodotione, & Symmacho, quas reperies quidem in Hebraicis lexicis non omnes tamen. Idem Diuus in illud cap. 33. Eſaiæ. Ecce videntes, eralam, vocem Hebræam Symmachum, & Theodotionem interpretatos ait. Apparebo eis. Hebręos pro Angelis accepiſſe: hæc cum lexicis Hebręis non congruunt. Et in illud cap. 13. Zachariæ. Framea ſuſcitare, ait D. Hiero. verbum hebræum illud. Hamit, Aquilã tranſtuliſſe contribulem, Symmachum, virum populi mei, Theodotionem, virũ proximũ, quære hæc in lexicis hebræis, non reperies. Et in illud ca. 3. Abachuch, Egreſſus in ſalutem, verbum hebræum, hiſi. Aquilam ait vertiſſe, ſalutem, quintam ęditionem, Ieſu, non extorquebis hoc vllis cruciamentis à Iudæis, vt vertant, Ieſum, quanuis Lxx & litteræ Euangelicæ reddant, ſalutare, quod nomẽ eſt Chriſti. Videbit omnis caro ſalutare Dei. Et quia viderunt oculi mei ſalutare tuum: & quanuis doceant D. Hierony. & Euſebius, & Procopius quoties in ſacris litteris ſalutare reperitur, Hebraicè eſſe, Ieſum. Pauliſper hic conſiſtamus. Si Hieronymus in ſua vulgata texenda ſequutus eſt Symmachum, Theodotionẽ, & Aquilam, & doctiſsimos Iudæos, vt ipſe Diuus profitetur, conſuluit in vertenda ſcriptura, fieri non potuit quin ſi Iudæi noſtræ tempeſtatis non tam bene ſciant Hebraicè, quam illi antiquiſsimi Iudęi, & doctiſsimi damnent ea quæ ignorent, & vulgatam lectionem quæ ad illorum exemplum expreſſa eſt, reijciãt, quoties illarum vocum Hebræarum, quod imperiti ſunt, & rudes hebręę linguæ, ſignificationes illas non aſſequuntur, & lapſum D. Hieronymum putent, qui viros illos doctiſsimos in vertenda ſcriptura habebat duces in plæriſq;: Certè nemo tã expers ingenij eſt, qui Symmachum, & Theodotionem, & Aquilã caſtigandos, & emendandos putet, ad præſcriptum Rabinorum recẽtium, qui non exceſſere quadringentos, aut quingentos, ad ſummum annos.

Præfatiò in Rabinorũ teſtimonia quæ nobis inuiti noſtræ veritatis impertiunt. Cap. LIII.

CVm Rabinorum teſtimonia quæ nobis inuiti noſtræ veritatis impertiunt cõferrem cum doctiſsimo eodemq; religioſiſsimo viro Domno Frãciſco Sanctio ingenuarum Artium, & Sacroſanctę Theologiæ Magiſtro eminentiſsimo Epiſcopo Segorbienſi: Illud tibi obijci ſolet, inquit, quod vt imperitus hebręæ linguę non cites Rabinos ex ipſis Rabinorum ſcriptis, ſed Rabinorũ teſtimonia petas ex teſtimonijs citatis in lexicis & hebræis Onomaſticis. Bene eſt, inquam, quod mei aduerſarij omnẽ lapidem mouent, neque quidquam promouent;

mouent, ſat ſcio vellent illi hæc in medijs tenebris agi, & nocte media, vt nemo videre poſſet vbi veritas eſſet, vbi fallaciæ & fraudes; ſi citem Rabinos Cahinnos tollent, negabunt quidquam tale apud Rabinos ſuos eſſe ſcriptum, & tuto negabunt; occulta nanque eſt, & impervia meis Chriſtianis Rabinorum ſcriptio etiam ſi palàm mentirentur, redargui tamen nullo modo poſſent; & legerã ego olim apud Rhetoras & Oratores Poetis quidem permiſsi, vt occultis occulta demonſtrent, Oratoribus nõ item, eſſent enim ridiculi ſi occultis occulta declarare contenderẽt; neq; enim incertis incerta declarantur; ait Fabius; Quomodo non eſſem ridiculus ſi rem controverſam de ambiguis in Hebræa lectione, Iudaicis fraudibus re occulta niterer probare? Rabinicæ lectione, ſcilicet, quam noſtrorum hominum nemo legeret, intelligeret nemo; vbi Iudæi arbitratu ſuo ludere poſſent & multũ ridere apud omnes, & plauſibiliter quidẽ: Vbique noſtris quoſdam haberent fautores. Didici ego ex Quintiliano vtendũ eſſe exemplis quæ ſunt diſcentibus magis familiaria, nemo eſt, qui ſi primoribus labris hebræas litteras attigerit, non poſsit hebræa lexica & Onomaſtica legere, & oculis cernere quæ citem Rabinorum teſtimonia, vera ne citem an falſa, ita vt Iudæo non proſit inficiari quæ dicam; ſeu ſibi credat lector, & ſuis oculis. Faceres, dicebat vir doctiſsimus, apud doctos hebrææ linguæ tibi magnum nomen, vulgatum eſt illud inquam apud ſcriptores ſacros huiuſmodi genus hominum ſolere laudibus in coelum ferre eos qui eiuſdem factionis ſunt, eos vero, qui contra ſentiunt ſtultos appellare, fatuos, indoctos, animalia bruta, nihil moror ergo illorum laudes, ſtultus propter Chriſtum ab illis appellari volo cum Chryſoſtomo, cum Auguſtino, cũ alijs ſanctis Patribus, humanas laudes flocci facio, huic rei tãtũ inſeruire volo, & fraudem Iudaicarũ faciam indicium, & noſtram veritatem in lucẽ proferã, lexicã ergo hebræa, vbi Rabinorũ teſtimonia citantur, omnibus propono, quæ in pleriſque peruia omnibus eſſe poſſunt, qui vel Hebraicum Alphabetum nouerint, inde etiam diſcent noſtram veritatẽ & Iudaicas fallacias; Et certè ſi hac re tantũ noſtra probatio niteretur, non tã mihi cornea fibra eſt, vt non me puderet tantopere humi repere & Dei cauſam ſuſcepiſſe tam ineis humeris imparibus, ſed Deũ ſpero eum me præſtitiſſe in Dei cauſa defendenda, quantum ſpectat ad humanas vires, quæ vir non leuiter doctus poſſet præſtare, de cætero; Aperi; inquit Dominus, os tuũ, & ego implebo illud: & Plato mutuatus ex ſacris litteris: Fac quod in te eſt, reliqua Deus adijciet.

Oſtenditur Rabinos arbitratu ſuo hebræam ſcripturã mutare vt appareat ſi illis liceat mutare hebræam lectionem, multo magis nobis licere debere lectionem hebræam mutatam in integrum reſtituere. Cap. LIIII.

IN ipſo huius partis veſtibulo illud teſtimonijs Rabinorũ volui oſtendere Rabinos ipſos hebræam lectionem pro arbitrio ſolitos mutare, vt ſi ſemel hoc cœperit eſſe pro certo, illud liquet ius eſſe æquum & bonum, vt nobis liceat quod mutarit Iudæus ſuo arbitratu, id ex tranſlatione LXX & ex lectione Apoſtolica & Euangelica, & ex noſtra vulgata, mutatione vnius duarumve litterarũ, & alijs modis in integrũ reſtituere.

R. Dauid. R. Menachem. R. Iehudah. R. Ionah. R. Ioſeph. Cap. LV.

DE loco libri .2. Reg. ca. 3. Cũ veniſſet vniuerſa multitudo cibũ capere cũ Dauid, quẽ Rabini ſic legũt, & venit omnis populus vt edere facerẽt Dauid panẽ: hanc Iudæorũ tranſlationẽ ſequuntur noſtri quidã tranſlatores vulgata relicta, deceptaque Rabinis, vt leges in The-

Theſauro Pagnini in dictione כרה aiũt enim. R. Menachem, & R. Ieoudah, verbum hebręum, leicroth, ſcribi quidem cum. c. ſed legi debere cum. b. leibroth. Ergo vnam litteram mutant de ſuo. c. in b. quanquam accedit. R. Dauid, & ſic legiſſe ſe dicat in codicibus hebręis caſtigatioribus, leibroth, non, leicroth, Idem ſcribit. R. Ionah ſe ſcriptum inueniſſe, leibroth, non, leicroth, & ſatis firma probatio apud Iudęos eſt quod Rabini dicant, ſeu fingãt, ita ſe legiſſe in codicibus caſtigatioribus, & non eſt apud quoſdã ex noſtris ſatis firma probatio quod ſit vera lectio quod eam citet Dominus. At R. Ioſeph ait, leicroth, eſſe laute & opipare edere quod lugenti David non conueniret, quanuis ita pręferat vulgata hebręa lectio, legendumque potius, leibroth. Ergo Rabini mutant lectionem hebręam ex arte Grãmatica, quod differentia vocum hebræarum violari videbatur, habroth, parce edere, hacroth, laute edere, nos, vt differentia vocum latinarũ ſeruaretur, vel tenuiſsimi Poetæ mutare vocem non auderemus, addunt alij ſic caſtigari hunc locum ex codicibus caſtigatioribus in illo verſiculo Pſal. 17. Poſuit immaculatã viam meã cum hebraicè ſic ſit, tam in Pſalmis, quã. 2. Reg. cap. 22. vbi eſt ſcriptus hic Pſalmus hebraicè verbis eiſdẽ, quibus in libro Pſalmorũ, & cũ ſic trãſtulerint Lxx. Et cum hãc lectionẽ agnouerit D. Hiero. Aquila, Symmachus, & Theodotio quos ſemper conſulebat hic Diuus, Docet tamen R. Dauid, fuiſſe mutatã perſonã ſua tempeſtate, & pro, viam meam, ſcriptũ eſſe, viam eius. Rurſum in illo Pſal. 58. Miſericordia eius pręueniet me, audet idẽ. R. Dauid, vt leges in Theſauro in dictione קדם dicere ſcribi hunc verſum in tertia perſona, & legendum eſſe in prima, & rationem addere, vt congruat ſententię Rabinorum, nos, relicta noſtra vulgata ſequimur. R. Dauid. Et Oſeæ. 13. in illo. Perditio tua Iſrael tantummodo in me auxilium tuum, pro, perditio tua, hebraicè eſt, ſicheth, quam dictionem noſtra vulgata nomen fecit, hebręi faciunt verbum tertię perſonę. R. Solomoh, mutat in verbum ſecundę. Eſaię cap. 35. pro lætabitur, quod eſt in principio capitis hebraicè eſt duplex lectio, Ieſuſim, cum, m, & ; Ieſuſun, cum, n, Ieſuſum cum, m, ſignificat, lætabitur in eis. Apoſtolis, ſcilicet, de quibus capite ſuperiore egerat, vt diximus in Commentarijs in hunc locum, & Ieſuſun cum, n, lætabitur tantum ſignificat, non controuerſor de veritate lectionis, eſt enim duplex lectio, etiam in Commentarijs in hunc locum ſcripſi quid de hac re ſentirent illud dico. R. Dauid, & R. Abraham audacter negare poſſe legi, Ieſuſum cum, m, quod eorum Iudaicæ ſententiæ non congrueret, nam quæ ratio eſt, inquiunt, vt dicatur, Lætabitur in eis, vel cum eis? ſi ad Chriſtum Dominum conuerſi fuiſſent, & intellexiſſent prædictum fuiſſe capite ſuperiore de Apoſtolorum prædicatione, non quæſijſſent quæ ratio eſſet vt Iordanis ripæ lætatæ eſſent cum Apoſtolis. Sed nunc non id agimus, hoc oſtendere volo, Rabinos ſolo ſuo iudicio ad ſcopum Iudaicæ ſententiæ hebręam lectionem mutare. Leges in dictione חפץ in illo Iob cap. 40. Strinxit caudã ſuam quaſi cedrum, proſtrinxit. Hebraicè eſt יחפץ. Iudęi pro יחפז poſitum aiunt; vbi rectè dicunt legendum, Iachpoz, cum, z, ideſt, mouebit caudam velociter, non, iachpos, cum, ſadich, ideſt, volet; quaſi dicerent. Vbi fax legitur legendum eſſe fas cum. ſ. caſtigant ergo lectionem hebræam. Vtranque lectionem ſequantur noſtri quidam, & æquum erat, vt quando tam diligentes ſunt in adnotandis Rabinorum ſententijs, adnotaſſent etiam aliquando Apoſtolica & Euangelica. Sed ſat ſcio dicturos Iſaach leuitam, & eiuſdem factionis homines (qui cum in oculis ferunt, quod conuitijs impudentiſsimis Lindanum Epiſcopum proſcidit, & Iudaicis nugis lectori fucum facere eſt conatus)

natus) Rabinos non mutare ſcripturam hebræam, ſed monere ſcribi ſic, legendum autem ſic, & addunt magna myſteria de queri, chetib, id eſt lege ſcribe quaſi dicant, lege ſic, ſcribe ſic, quod quæſo quid eſt aliud quam ſcribe ſic, vt ſcribitur vulgo, quod inde colliges, quod horum pleraque quę his vocibus queri, chetib caſtigant Iudæi, iam in hebræa lectione caſtigata reperias, ne magnis myſterijs Iudaicis nos terreat Iſaach leuita. Sed ego hæc exempli gratia in vnum locum congeſsi, vt appareat Iudæos ad ſuos Iudaicos ſenſus hebræam lectionem mutare, & nobis ius eſſe mutatam ab impio Iudęo lectionem hebræam in antiquam & legitimam lectionem reſtituere. Sed peracute quidem mihi vir ingenioſus reſpondit, ius ęquiſsimum eſt, vt quæ tu mutata oſtéderis à Iudęis in antiquam & priſcam lectioné reſtituas ex vetuſtis hæbreis exéplaribus, & bonā opeā Eccleſiæ ſanctæ nauabis, nemo tibi in his aduerſabitur, bene eſt inquā, tā fatuos tu putas Iudęos qui cornicū oculos cōfigūt, vt apertè verſent dolos cū probè nouerint, quod vulgo dicitur, dolus non dolus eſt, niſi aſtu caueas, nō tales ſunt Iudæi, vt nobis ſua furta prodant. Subijcit ille, quomodo ergo tu antiquam hebręam lectioné reſtituere poſtulas? volo inquam habere confitentes reos, & ideo ipſorum Rabinorum confeſsionem cito, quibus pro arbitrio ſuo lectionem hebræam caſtigant, vt appareat æquum eſſe nobis idem eſſe ius, vt lectionem hebræam à Iudæo mutatam caſtigemus, non pro noſtro arbitrio, quod facit Iudæus, ſed ex lectione Apoſtolica, & Euangelica, & Eccleſiaſtica, exemplo quo frequentiſsimè vtor, quoque vtitur D. Hieronymus, codicis Hiſpani qui milleſimo ante anno translatus latinè eſſet, in quo ſi legeretur puerros, & tu translatum latinè videres canes intelligeres ex Hiſpano codice expungendam eſſe litteram ù, & legendum perros non puerros, ſi legeretur lino in Hiſpano codice, & translatum cerneres merum mutatā in Hiſpano codice litteram agnoſceres, & nō legendum eſſe lino, ſed vino, ſi Francia legeretur, & tu liberalem translatū videres, intelligeres non legendum fuiſſe frācia, ſed franca. Leges in dictione humath colhumath in ſcriptura vitioſe legi, vbi cunque reperiatur, aut vitiari à Rabinis ſupradictis, & pro colhumath legendū eſſe che lehumath. Vatablus in illud Geneſeos. cap. 49. ligans ad vineam pullum ſuum, & ad vitem, ò fili mi aſinam ſuam, vbi pro fili mi hebraicè eſt beni, quod ſonat, ò fili mi, vt præfert vulgata, Vatablus inquam audet negare hebraicè legendum eſſe beni, ò fili mi, vt vertit D. Hieronymus, neque filius meus, ſed ben filius. Non controuerſor de ſenſu, ſed de audacia Rabinorum, qua hebræam lectionem, & noſtram vulgatam vitiant, pro libidine. Et in illo cap. vndecimo Zachariæ, Proijce illud ad ſtatuarium, pro ſtatuario hebraicè eſt ioſer, cum iod in principio, ſtatuarius ſiue figulus, audet R. Dauid pro arbitrio dicere, fortaſſe legendum eſſe oſar cum aleph in principio, & fortaſſe duplicem eſſe lectionem, vt contradicat Euangeliſtæ Matthæo, vt lib. 4. dicendum eſt cum de locis Euangelicis ſumus diſputaturi: plus audet Vatablus, quod enim dubitanter dixerat R. D. affirmat ipſe de induſtria relictam eſſe duplicem lectionem à Propheta, ioſer figulum, & oſar theſaurū, & fingunt oſar ſignificare theſaurarium, cum nec R. Dauid, nec Vatablus citent vlla hebræa exemplaria vetuſta, nec Rabinorum quenquam, ſed quæ ſomniant chartis illinant. Quæ igitur tam dura tyrannis eſt, vt Iudæi, ſcripturam hebręam vitient, nobis vitiatam à Iudæis ex lectione Apoſtolica & Euangelica caſtigare non ſit ius? ſed cogamur fateri ipſos Apoſtolos, & Euangeliſtas, atque adeo ipſum Dominum erraſſe, non ſecus ac ſi in Iudæorum. R. P. viueremus, & tamen in R. P.

Exemplū codicis Hiſpani, qui latinè eſſet verſus.

M chri-

chriſtianorum habet hęc tam dura tyrannis fautores plurimos.

Perſonarum mutatio in lectione Hebræa. Cap. LVI.

Non eſt, quod quidem ego ſciam, qui locum illum Malachię. Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, citatum à D. Marco in ſui Euangelij initio, & à D. Matthęo cap. 11. à D. Luca. cap. 7. attingere ſit auſus, quod à lectione hebræa illa perſonarum diſtinctione, & verborum additione prorſus diſcrepet, ſiquidem Euangeliſtę ſic citant, Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te, vbi diſtinctas duas perſonas diuinas Patris & filij planè vides; cum hebręa lectio ſit ea quam reprę-ſentat vulgata Diui Hieronymi, eadem ſeruata ſententia. Ecce ego mitto Angelum meum, & pręparabit viam ante faciem meam, vt ſint verba filij Dei: de illa verborum additione ante faciem tuam. In fine huius libri reddenda ratio eſt, & monſtrandum multa verba, & orationes multas ex lectione hebręa excidiſſe, nunc de perſonarũ varietate agendum eſt, ne quem illa perſonarũ varietas quæ in Euangeliſtis eſt, moueat, monſtrandumque eſt Rabinos, ſæpe ſeruata eadem ſententia, perſonas mutare, idque tam tecte, vt neceſſe habeas animum aduertere, leges in dictione tamam in illo Pſalmi 63. Defecerunt ſcrutantes ſcrutinio, vbi pro defecerunt, Rabini vertunt perfecerunt. Sed nunc de eo non agimus, hebraicè eſt tamnu, ideſt defecimus Rabi Dauid mutat primam perſonam in tertiam, & rectè quidem, ſic enim præfert noſtra vulgata, defecerunt non defecimus. Et legendum monet tamamu, ideſt defecerunt non tamnu defecimus. Vbi Rabi Dauid mutat primam perſonam in tertia, vt noſtra pręfert vulgata; ſimulque fatetur Eccleſiaſticam lectionem hoc loco hebręa eſſe veriorem, & vitiatam eſſe perſonam, & quod ſcriptum eſt prima perſona plurali, legendum eſſe tertia plurali perſona, tantum inquies, R. Dauid, ait n, poſitum pro m, ita eſt, ſed id eſt dicere tamamnu, vel tamnu defecimus poſitum eſſe pro tamamu defecerunt noſtri quidam ſi Deo placet ſequuntur Rabinos, & diſtinctionem eorundem, vt iam verba illa Pſalmi, quę Eccleſiæ ſanctę in ore ſunt in ſabato ſancto, defecerunt ſcrutantes ſcrutinio, acceſsit homo ad cor altum, & exaltabitur Deus, nuſquam compareant interpretatione Iudaica, & Iudaica diſtinctione diſperdita euanuerunt, vt ludibrio ſit Eccleſia ſancta cum hebdomada maiore hæc concinit, & veteres patres in ludibrio contra omne ius & æquum cum hęc interpretantur, qui ſolent margini adſcribere Rabinorum ſententias, hoc loco non adſcribãt, ſed quod hebraicè eſt prima perſona plurali ipſi interpretẽtur tertia, & hebręæ linguæ vitium ſileant. Notat etiam R.D. in dictione hatan in illo capitulo 16. Ezechielis: in ſanguine filiorum tuorum quos dediſti eis, hebraicè eſſe quos dedi eis. Et legendum quos dediſti eis, vt verior ſit hebręa lectione vulgata D. Hieronymi, & Lxx. virorum interpretatio, & paulo infra in illo. Eo quod non fueris recordata, vel vt Lxx vertere. Eo quod non es recordata hebraicè eſſe in prima perſona. Eo quod non ſum recordatus, legendumque docet R.D. Eo quod non fueris recordata, vt verior ſit Eccleſiaſtica lectio, lectione hebręa; omittitque alia R. D. in eodem capite, & leges in dictione iarad. Ruth. capitu. 3. ſcriptum eſſe, ve iaradti, ideſt deſcendi, vel deſcendam in prima perſona, & legendum iaradte in ſecunda perſona, & in dictione iaſa. Samuelis 3. legi hoſiah cum he, in principio ſeruauit pro hoſiah cum aleph, in principio, ideſt ſeruabo, vt ſit tertia perſona loco primę, poſitum eſt,

eſt, aiunt, he loco aleph, ideſt poſitam eſſe tertiam perſonam loco primæ, noſtri quidam nihil prætererunt eorum quæ adnotant Rabini: ſummam enim huic rei præſtant diligentiam, & ita hūc locum interpretantur in ipſo contextu tertia perſona, in margine prima. Leges in dictione natar in illo Pſalmi 17. Et poſuit immaculatam viam meam, hebraicè ſcriptum eſſe viam ſuam, & ſic nunc deprehenditur mutatum ex caſtigatione. R. D. in codicibus hebræis, tā in libro Pſalmorum quam Regum 2. cap. 22. vbi hic Pſalmus verbis eiſdem hebraicè eſt conſcriptus, vnde deprehendes impoſtoris Iſaach leuitæ myſteria de duabus illis voculis hebręis quæri, chetib, ideſt, lege, ſcribe, quæ verba caſtigantis ſunt, & admonentis ſcriptum eſſe ſic, legendum autem ſic, vnde in pleriſque caſtigata iam lectio hebræa eſt, vt Rab caſtigant, vt hoc loco, & 2. Reg. c. 3. in illo. Cum veniſſet vniuerſa multitudo cibum capere cum Dauid, vbi pro cibum capere legebatur leicroth, iam iuxta caſtigationem Rabinorū omnes codices hebræi præferunt leibroth, huc ergo ſpectant myſteria duarum illarū vocum queri chetib, ſcribe ſic, ſed lege ſic. Eſt igitur hic locus, poſuit immaculatam viā meam: noſtræ vulgatę hebræa lectione quę fuerat tempeſtate R. D. caſtigatior, & leges in dictione petach. Iob 30. cap. legi funem meum, vel funem ſuum, prima & tertia perſona; quia duplex eſt lectio, vt nemo miretur vulgatam præferre in illo Malachiæ. Pręparabit viam ante faciem meā cum Euangeliſtę citent ante faciem tuā, & pręparabit viam tuam ante te, cum fuerit duplex lectio, leges etiam in dictione quadam in illo Pſalmi 59. Miſericordia eius pręueniet me, pro miſericordia eius ſcriptum eſſe chaſdo, id eſt miſericordia eius, legendum autem eſſe chaſdi, ideſt miſericordia mea authore R. D. vbi à Rabinis mutatur hebræa lectio & diſtinctio, vt congruat cum Iudaico ſenſu, & lectio hebræa eſt mutata, vt corrupta erat à R. Dauid, nam ipſe R. Dauid fatetur ſua tempeſtate ſcriptum fuiſſe chaſdo, ideſt miſericordia eius, vt præfert noſtra vulgata, & ipſe vitiat lectionem hebræam; & diſtinctionem mutat, vt ſenſus præferat Iudaicos. Te rogo quiſquis es ſi Iudæus impius hebræam lectionem mutat ad ſuos ſenſus Iudaicos; Doctor Theologus non habet neceſſe lectionem hebræam vitiatam in integrum reſtituere? Nam pro chaſdo miſericordia eius, quod olim legebatur hebraicè, vt profitetur R. Dauid, iam hebraicè legitur, vt corruptum eſt à R. Dauid chaſdi miſericordia mea. En myſteria duarum illarum vocum hebręarum quæri chetib, lege & ſcribe caſtigantis ſcripturam, illa ſunt verba hinc collige iuxta caſtigationem R. Dauid, aut corruptionem potius, quæ fiebat illis duabus vocibus queri chetib, vides lectionem hebræam eſſe mutatam? mutabant ergo & caſtigabant Iudęi lectionem hebręam illis duabus vocibus queri chetib, lege ſic, ſcribe ſic. Leges in dictione raba in illo Hieremiæ, capit. 46. Multiplicaſti medicinas, illud verbum multiplicaſti hebraicè eſſe in prima perſona multiplicaui legendum eſſe in ſecunda multiplicaſti, vt præfert noſtra vulgata, & ſeptuaginta virorum interpretatio, fatentur ergo Rabini lectionem Eccleſiaſticam in quibuſdam hebræa lectione longe eſſe veriorem, ne in vniuerſum pronunciet ille alter hebræam lectionem eſſe caſtigatiſsimam ita vt ne punctum, aut apex, aut literula potuerit mutari, præ diligentia quam adhibent Rabini, & Eccleſiaſticam lectionem ad illius exemplum eſſe caſtigandam, & alter docet vulgata ſcriptura poſſe fieri aliam longe veriorem; & è Republica Chriſtiana futurum ſi ſummus Pontifex adhiberet Theologos eruditiſsimos, linguarum ſcientiſsimos, qui lectionem

hebręam ad verbum latinè exprimerent quę ſequenda proponeretur Eccleſię perpulchrè, ſi Iudaicæ fraudes Eccleſiæ proponerētur ab alto culmine rueet chriſtiana religio,rueret ſcriptura Apoſtolica & Euangelica, & vniuerſa ſcriptura Eccleſiaſtica, & ſanctorum Patrum vniuerſa ſcriptura, quę Deus non ſinet, portæ nanque inferi non præualebunt aduerſus eam,id moliuntur, ſcilicet noſtrorum hominum non pauci magno ſuo malo ni reſipiſcant. Leges in dictione ialad, apud Hieremiam.capitū.ſecundo,legi, peperiſti me, aut peperiſti nos,quia duplex eſt lectio, & in dictione Samah. Hieremiæ quarto, ſcriptum eſſe hebraicè. Audiui anima mea, & legendum audiſti anima mea, vulgata noſtra, & Lxx. viri. Audiuit anima mea, tanta perſonarum varietas in plerіſque hebraicè eſt: vt eius numerus non poſsit iniri Diuus Hieronymus neceſſe habuit lectionem hebræam ad verbum exprimere in illo loco Malachiæ, præſertim vbi eadem ſeruabatur ſententia,vt dictum eſt,nihilominus tamen Euangeliſtæ aliam lectionem hebræam ſunt ſequuti, quæ planior erat, & quæ duas perſonas diuinas apertè ſonabat, & ſi Rabinis fidem habes cum mutant perſonas, & cum duplicem lectionem notant, vbi varietas perſonarum eſt, ęquum eſt habere fidem ſpiritui ſancto, qui ore Euangeliſtarum loquitur cum nos docet hoc loco duplicem hebraicè eſſe lectionem, alteram quam expreſsit Diuus Hieronymus,alteram planiorem & diſtinctionem quã expreſſere Euangeliſtæ Matthæus, Lucas, & Marcus, nam excidiſſe voces quaſdam ex lectione hebręa Iudęorum negligentia, aut malitia, docuit nos ſupra Chryſoſtomus,& nos iam commonſtrabimus. Dicet hic aliquis,non ſolum contra Euangeliſtas ſtat hebręa lectio, ſed etiam ſeptuaginta virorum interpretatio: Confeſſa res eſt non ſolum à Iudęis vitianda ſcriptura hebręa ecclesiam ſanctam acerrimè eſſe oppugnatam,ſed etiam corrumpenda per noſtros quoſdam homines quos Iudæi habent aſſeclas & adminiſtros ſeptuaginta virorum interpretatione, vt ſcriptura Apoſtolica & Euangelica ab hebręa lectione,& translatione Lxx. virorum diceretur diſcordare,quod ſupra eſt cõmonſtratum ex D.Hieronymo; & ex D. Paulo.

Oſtenditur adhuc Rabinorum teſtimonijs lectionem Eccleſiaſticam hebræa æditione in plerіſque eſſe caſtigatiorem.

Cap. LVII.

MOnſtratum eſt ſuperiore capite Rabinorum teſtimonijs in quibuſdam lectioné Eccleſiaſticam hebræa ęditione eſſe caſtigatiorem: monſtratum tamen eſt in his quę in perſonarum varietate ſita erant,non ab re futurum arbitror, & quędam alia addere contra hoc genus hominum, qui tam laxis habenis in Eccleſiaſticam ſcripturam inuehi ſolent. Leges in dictione עלם & in dictione עלות in illo Pſalmi.Ipſe reget nos in ſęcula, pro in ſęcula, hebraicè eſſe halmuth,vſque ad mortem,nec defuit ex noſtris qui ſequeretur. R. D. qui hunc verſiculum Pſalmi interpretatus eſt. Ipſe reget nos vſque ad mortem, non enim libet huic authori ſequi Rabinos qui noſtra defendunt,aut qui nobiſcum ſentiunt. Si quidem. R. Abraham addita vna littera,& mutata altera legendum dicit holamith, vſque in ſęcula, vt pręfert noſtra vulgata, iudicat ergo.R.Abraham noſtram lectionem hebręa eſſe veriorem, & ęditionem hebręam mutatione litteræ, & additione vnius litterulę caſtigat, & non licebit Apoſtolis & Euangeliſtis; quod licet impio Iudæo?

Caſtigata à Rabinis hebræa lectio mutatione litterarum.

Ex translatione agnoſcitur hebræa lectio exemplo codicis Hiſpani tranſlati latinè.

dęo? vt ſcripturam hebręam mutatione litterarum exigua caſtigent? vt interpres codicis Hiſpani antiquiſſimus lectionem Hiſpanam vbi legeretur oueja caſtigaret ſua interpretatione, ſi pro oueja reddidiſſet apem quo facto oſtenderet non legendum eſſe oueja, ſed aueja ſimilibuſque, errare dicuntur Apoſtoli & Euangeliſtæ cum hoc faciunt, & audiuntur tanquam diuina oracula Rabini impij ſiue verè dicant, ſeu minus verè. Hieremiæ 18. pro illo. Sicut ventus vrens hebraicè dicitur eſſe vento orientali, vt leges in dictione quadam R. D. pleraque exemplaria ait habere caruach, ſicut ventus, vt locum illum tranſtulit Diuus Hieronymus, quem ſequitur noſter quidam interpres, quod etiam approbat R. D. tamen pro eo quod Diuus Hieronymus dixit vrens reddidit orientalem, vt reddidit R. D. ita ſemper Rabinos habet duces, I, nunc & ſuccenſe Euangeliſtis ſi ad eundem modum lectionem hebræam caſtigent, ſua translatione, codicis Hiſpani exemplo millies repetito, quem translatio ipſa facile caſtigaret, & pro illo capitu. 49. Hieremiæ. Turbati ſunt in mari, hebraicè dicitur eſſe, turbati ſunt ſicut mare, leges tantum in dictione iam, Rabinos ſcribere codices pleroſque hebræos non habere, ſicut mare, ſed baiam in mari, vt tranſtulit D. Hieronymus, quem ſequitur noſtri quidam, quod eius interpretationem Rabini probant, tamen ita interpretantur hunc locum, & ita diſtinguunt iuxta Iudæos, vt non agnoſcas eundem eſſe. Leges etiam in dictione עשה loco illo primi Regum capitulo 14. Et verſus eſt ad prædam, pro verſus eſt. Hebraice eſſe ויעש, congregauit. Et legendum eſſe ויעט, verſus eſt, irruit, vt tranſtulit Diuus Hieronymus, & vt vertere LXX. vbi noſtra lectio hebræa æditione caſtigatior eſſe dicitur à R. D. etiam hebræa lectio caſtigata eſt, vt caſtigabatur à R. D. ne magno eloquio tonet Iſaach Leuita aduerſus Lindanũ Epiſcopum myſteria duarum illarum vocum hebræarum, quæri cheub, lege ſic, ſcribe ſic, corrigentis myſteria habent, vt dictum eſt, alia myſteria non habent, & ſic quædam ex his reperiuntur correcta, vt oſtenſum eſt, dico caſtigatam eſſe iam lectionem hebræam in biblijs Complutenſibus, & alijs, non tamen in his, quæ nouus interpres excudenda curauit, quod aliter lectionem hebræam videtur correxiſſe. Leges in dictione נוד in illo verſiculo. Migra in montem ſicut paſſer, pro migra hebraicè eſſe נודו migrate, & Rabinos caſtigare נודי migra, vt noſtra vulgata præfert. & pro in montem, Hebraicè eſſe in montem veſtrum, aut è monte veſtro, vt ad Dauidem referant Iudęi, & alios Rabinos caſtigare in montem, vt cum noſtra congruat vulgata, & ſemper Rabinos hæc ita caſtigare, vt cum noſtra congruant vulgata, & pro paſſer Rabinos caſtigare, cemo ſi por, ſicut paſſer, vt Rabini hæc omnia ita caſtigent, vt cum lectione Eccleſiaſtica concordent, & aperte confiteantur lectionem hebræam Eccleſiaſtica minus eſſe caſtigatam, noſtris tamen non videtur ſequi Rabinos qui nobiſcum faciunt, ſed eos qui à nobis diſſentiunt maximè. Leges in dictione tophet in illo loco. Iob capitis 17. Exemplum ſum coram eis, pro. Exemplum hebraicè eſſe tophet, id eſt Geenam, & non legendum eſſe tophet Geenam, ſed toph, tympanum, quod Diuus Hieronymus interpretatus eſt exemplum, quod ita exemplum aures hominum circumſonet, vt tympanũ. 70. viri riſum ſunt interpretati, quod gauderẽt homines malo Iob, & riderent, vt rident canticis & tympanis: eodẽ ſpectare videtur. R. Moſeh, & R. Abraham: noſtros quoſdã nũquã iuuat ſequi Rabinos qui nobiſcũ faciunt, ſequũtur eos Rabinos qui noſtræ lectioni Eccleſiaſticæ aduerſantur. Leges in dictione לי Iudi. 11. eſſe minienu.

Ex illo pro Mimena. Ex illa. hac enim ambage Iudęi ſuas tegunt fraudes, ne apertè dicant lectionem hebræam vitiatam eſſe, alioqui quis dicat: ex illo po ni pro ex illa. Hanc lectionem quam caſtigatiorem hebræa profitentur Rabini, agnoſcunt 70. qui ſua translatione profitentur ſe legiſſe mimena, ſed non tráſferunt. Ex illa, ſed præter illam, D. Hieronymus non reddidit verba, ſed ſenſa, eundem tamen ſenſum expreſsit. Erat ei, inquiens, vnigenita filia ſua: nec enim habebat alios liberos. Leges in dictione אמן 4. Regum. cap. 5. Legi Amana hebraicè pro Abana, quæ noſtra lectio eſt, ſed in alijs codicibus hebræis, eſſe Abana defenditur igitur noſtra lectio à Rabinis litterarum mutatione.

Quod quædam litteræ Hebraicæ propter ſimilitudinem in ſe mutuo tranſeunt. Cap. LVIII.

Leges in dictione gus. Iob. cap. 7. ſcriptum eſſe, gus & gis, cum uau, & cum iod, quod duplex ſit lectio, & uau tranſit in iod, & contra, propter litterarum ſimilitudinem, quod altera breuior eſt & longior altera, & vt inquit Hieronymus, ſola magnitudine diſtant: dictũ eſt de illo verſiculo, Pſalm. 10. Migra in montem, pro migra, vt leges in dictione nud, hebraicè eſt nudu cum uau, & nudi cum iod, quod litteræ propter ſimilitudinem, vt diximus, mutuo in ſe tranſeunt. Leges in dictione nus, cum çamach. Iudicum 7. legi ianiſu fugauerunt, & fugere alios fecerunt, & ianuſu fugerunt ipſi alrerum cum uau, alterum cum iod. Et Iob. 33 vt leges in dictione rub, legitur rob & rib eadem ratione, quia duplex eſt lectio, & leges in dictione hain. lib. 1. Samuelis. cap. 18. ſcriptum eſſe hebraicè hauen. R. D. tamen authorem eſſe pro hauen, legendum eſſe hain, quod uau propter ſimilitudinem irrepſerit in locum iod, Et 2. Samuelis. cap. 16. ſcriptum eſſe behoni pro behanieni, & legendum beheni oculi mei, vbi uau redundat cum alijs literis, & Ezechielis. 9. dicitur eodem loco dictionem hebræã ſcriptam eſſe cum iod, & legi ſine iod, & primo Samuelis. cap. 3. lectionem hebræam ſcriptam eſſe ſine iod, & legi cũ iod, & eo' loci dicitur uau, litteram hebręam redundare, ſed huiuſmodi exemplis plena ſunt omnia.

Quod Rabini oſtendant lectionem Hebræam in quibuſdam locis eſſe vitiatam. Cap. LIX.

Leges in dictione raquaq, propter ſimilitudinem res, & daleth, quæ ſcribuntur per res eadem ſcripta reperiri per daleth, vt raquaq, daquaq, de quo ſupra diximus. Leges in dictione dacha. Prouerbiorum 26. in illo. Odio habebit contritum pro contrito, Hebraicè eſſe דכיין pro דכוי pro דכא conrritum. Sodes vide quot mutationes faciunt Rabini, ne videantur vitiatam lectionem hebræam caſtigare, & tamen ita caſtigant, vt congruat cum noſtra lectione Eccleſiaſtica, quare cõfitentur noſtram Eccleſiaſticam lectionem in pleriſque lectione hebræa longe eſſe veriorem: Leges in dictione iarad, in illo Pſalmi 30. à deſcendentibus in lacum mille factas mutationes hebraicè, vt traheretur hic locus ad ſenſus Iudaicos. Leges in dictione תָּוִי in illo. Iob capit. 31. vt deſiderium meum audiat omnipotens, pro deſiderio hebraicè eſt תָּוִי ſignum meũ, addit tamen R. Abraham eſſe qui dicant deficere litteram aleph, & pro taui ſignum meum authores eſſe, legendum eſſe taaui, deſiderium meum, vt vertit Diuus Hieronymus, damnat tamen R. D. noſtram vulgatam, ſubijcit enim rectum eſſe, vt ſit ſignum meum, & cum ſint Rabini qui legant

taaui

tauuì deſiderium meum, & probent lectionem hebræam quam ſequutus eſt Diuus Hieronymus, noſter quidam interpres ſequi maluit Rabinos qui damnant noſtram vulgatam, quam eos qui eam probant, & cum ſoleat addere margini varias Rabinorum lectiones & interpretationes, hanc addere non libuit, quæ pro nobis faciebat, illud capit. tertij Iob. Qui paratus eſt ſuſcitare Leuiatan, veteres patres de redemptione generis humani interpretantur, vt dicendum eſt tertio libro, tamen, vt leges in dictione laua. R. Moſeh. & R. Leui, & R. Sahadiah. & R. Selomoh, vertunt luctum eorum ſocietatem eorum, & vt ſic interpretentur neceſſe habent ſcripturam vitiare, & pro leuiatan cum, n, legere leuiatam cum, m, quod am pronomen eſt affixum, quod appellant hebræi tertiæ perſonæ numeri pluralis nó an cum n, vt ſi leuiatam copulatio eorum, aut ſocietas eorum ſit, cum m, ſit ſcribendum, non cum n, non audent dicere tamen, ne deprehendantur cum vitient ſcripturam, ſolus Vatablus audet dicere legendum leuiatam cum m, & non cum n, hos ſequitur noſter quidam interpres relictis noſtris, cum neque ipſa vox id ſignificare poſsit, vt dicendum eſt, nec libuit illi ſequi. R. Moſeh, qui legit leuiatan, & vt noſtri hanc vocem interpretatur pro piſce ingentis cuiuſdam magnitudinis. i. cete magnum, vt leges in dictione ſaia cum ſadich, & illud Pſalmi 2. Prædicans præceptum eius, vt leges in dictione chaquaq R. Emanuel, & R. Selomoh interpretantur, vt noſtri prædicans præceptum eius, vt ſit de Chriſto, vel Euangelizans mandatum eius, patris ſcilicet, vt græcè eſt, iuxta illud Ioannis capit. 8. Ego quæ audiui à patre hæc loquor in mundo, & infra: Sicut docuit me pater hæc loquor, & cap. 10. Hoc mandatum accepi à patre, libuit tamen alijs quibuſdam ex noſtris ſequi potius R. Abrahã, & R. D. qui nobis aduerſantur.

Quædam Hebraicè ita ſunt ſcripta, vt ſit controuerſum legenda ne ſint cum negatione, an ſine negatione. Cap. LX.

VNa reliqua pars erat quam Eraſmus obijcere videtur Apoſtolis, & Euangeliſtis ex D. Hieronymo, vt ipſe putat, vnde D. Hieronymus abeſt longiſsimè, quod Apoſtoli & Euangeliſtæ ſcripturæ teſtimonia citent ſenſu longe diuerſo, ac etiam interim contrario, hoc refellere ex hebræa lectione non eſt huius loci, tamen paucis hoc loco refutationem præſtringam canone illo pronunciationis quem præſcribit Auguſtinus in principio libri tertij de Doctrina Chriſtiana capitu. 3. & capitu. 29. & in epiſtola 59. ad Paulinum in ſolutione quæſtionis ſeptimæ, & alijs locis multis, vt ſi quid affirmanter pronuncies, aut interroganter, contrarium ſenſum facias, quale ſi dicas: Tu es bonus affirmanter, & interroganter. Tu es bonus? altero affirmas virum eſſe bonum, altero virum bonum eſſe negas, cuius notæ illud eſt Micheæ. capitu. 5. Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda, ſi affirmanter legas, paruulum vicum ſignificabis eſſe Bethlehem, ſi interroganter, Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda? negabis paruulum eſſe vicum, & ſignificabis idem quod ſignificat lectio Euangelica. Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es vicus? quaſi dicat non, nequaquam es paruulus vicus, quod Euangeliſta dixit. Et tu Bethlehẽ nequaquã minima es. Eſſe autẽ legendũ hunc locũ interroganter. Et tu Bethlehẽ Ephrata paruulus es? docet ſpiritus ſanctus qui ore Euangeliſtæ ſic interpretatus es. Et tu Bethlehem nequaquam minima es, &c. Credendum eſt ergo ſpiritui ſancto, qui interroganter hunc locũ legendum docet, altero modo ſenſus contrarius eſt cum controuerſum eſt vtrũ lo-

cuis ſcripturæ legendus ſit cum affirmatione, an cum negatione, vt in illo. Dies formabuntur, & nemo in eis, pro nemo in eis. Hebraicè eſt. Velohechad bahem, & non vnus ex eis, vbi Rabini, alij cum negatione, alij ſine negatione legũt. Et ipſi vnus ex eis; & illud vulgatum de coruo, quod alij legunt qui egrediebatur, & non reuertebatur, alij ſine negatione. Egrediebatur, & reuertebatur. Lege Pagninum in Theſauro in dictione Iaſar cum Sadich, & in dictione ſur. Eſaię, cap. 63. In omni anguſtia eorũ, lo ſar ei anguſtia, alij legunt lo non ſar anguſtia, & leges in dictione quatal. Iob 13. Si occiderit me non ſperabo? interrogantet, alij legunt in eo ſperabo, alij cũ negatione, alij ſine negatione, & in dictione qualal leges. Prouerb. 26. Maledictio ſine cauſa non veniet, vel ei veniet, cum negatione, & ſine negatione, & leges in dictione tacam. Samuelis 2. legitur. Non ponderata ſunt opera. Et ipſi ponderata ſunt opera. Et alijs quibuſdã locis hebraicè duplex eſt lectio cum negatione, & ſine negatione. Denique quę amentia Eraſmi, aut alterius cuiuſquã: nam de D. Hieronymo iam reſpondimus quid ſenſerit; quę amentia, inquã, tanta eſſe potuit; vt putarit ſpiritum ſanctum ſcripturam citaſſe ſenſu longe diuerſo ab eo ſenſu quem propheta ſignificauit cum illa dixit? Contrario ne ſenſu ſpiritus ſanctus citat ſcripturas? quid eſt blaſphemia; ſi hęc non eſt? Ego eum ſenſum verum & legitimum eſſe, quem ſpiritus ſanctus interpretatur, habeo certum, atque adeo certiſsimum; ita vt hinc me mille ſæuiſsimę mortis genera diuellere, Deo bene iuuãte, non queant.

Quod Rabini dictiones ex Hebræa lectione mutarint. Cap. LXI.

Lib. 1. c. 12. SAt erat oſtendiſſe ex D. Hieronymo dictiones ex hebræa lectione mutatas, & verba mutata, ne quis miraretur cũ videret in locis citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis aliquando verba eſſe diuerſa & putet in lectione Apoſtolica aut Euangelica vitium eſſe, non eſt vitium in lectione Apoſtolica aut Euangelica, ſi vitium eſt, ſed in hebręa lectione, in qua verba alia pro alijs ſolent mutari, aliquando ſine vlla fraude ſeruata eadẽ ſententia. Leges in dictione quma. Hieremiæ cap. 51. in principio, in illo. Ecce ego ſuſcitabo ſuper Babylonem, & ſuper habitatores eius, qui cor ſuum leuauerunt contra me. Pro ſuper habitatores eius, qui cor ſuu leuauerunt contra me, Hebraicè eſſe, veel ioſbe leb qamat .i. & ad habitatores cor leuauerunt contra me, in margine pro el ioſbe leb qamai adſcriptum eſſe, el ioſbe eres caſdim .i. ſuper habitatores terrę Chaldæorum, & ſic interpretari Thargum, vt duæ dictiones mutatæ videantur, leb qamai pro eres caſdim, & hanc lectionem agnoſcunt 70. qui vertere ſuper habitantes Chaldęos, ne quis miretur in tranſlatione 70. varia verba. Et leges in dictione habar. 2. Regum. cap. 15. ſcribi beabrot, & legi bearbot, & in dictione Taua: Iob 31. legi Taui ſignum meum, & eſſe qui dicant legendum Taaui deſiderium meum, quam lectionem ſequutus eſt D. Hieronymus, & in dictione Tophet. Iob 17 pro Tophet .i. gehenna, eſſe qui contendant legendum Toph .i. tympanum; quam lectionem ſupra diximus, ſequutos fuiſſe. 70. & D. Hieronymum, & qua ratione, pro tympano, Hieronymus reddiderit exemplum 70. gaudium. Denique leges in dictione Zamar decem & octo dictiones conſultò in ſcriptura hebræa ab ſcribis fuiſſe mutatas: quid vis amplius? Fatentur hebræi conſultò ab ſcribis decem & octo dictiones in lectione Hebræa fuiſſe mutatas, intellige tu ſupra mille alias, vt Chriſto Domino aduerſarentur. r. f. An ſperabas omnia ſua furta Iudæos proditurос? Adnotaui ego quædam quæ Iudæi, aut vitiarunt, aut vitiata fuiſſe confeſsi ſunt,

vt

vt inde tu cætera colligas, neq; enim ſi admoueris Phalaridis Taurum Rabinis omnibus, & omne genus quæſtionum de illis habueris, Iudæi ſua furta prodet, hæc quæ diximus illis excidere inuitis, quæ dicta minimè vellent, quæq; viro prudenti ſat eſſe debent ad hanc rem, quam diſceptamus, præſertim cùm lectorem in rem præſentem ſim adducturus in his quæ ſequuntur, vt oculis cernat in lectione Hebræa mutata verba, litteras additas, & detractas, & ſyllabas, & orationes, & ſibi credat, & ſuis oculis, ſi modo vel primoribus labris hebræas litteras attigerit, quæ demonſtratio ad oculum dicitur, quæ noſtris rebus ſatis ſuperque eſſe poſſet, etiam ſi alia deeſſent cuncta.

Apologia pro vulgata Diui Hieronymi.

PEracta hoc libro ſecundo, ea pars eſt, quæ totius huius operis continet ſummam, qua ex authoritate veterum Patrum, tam Græcorum quam Latinorum teſtimonijſque antiquiſsimorum Iudæorum, Rabinorumque recentium, deciſa ea controuerſia eſt, quæ ab ipſis Reipublicę Chriſtianę primordijs, inter nos & Iudęos erat, de veritate ſcripturæ ſanctæ, penes quos eſſet, vtrum penes nos, qui Eccleſiam ſanctam agnoſcimus matrem, an penes impię ſynagogæ alumnos: & verum impia ſynagoga propter odiũ Chriſti, vt verbis D. Hieronymi vtar in lectione Hebræa multa vitiaſſet? an potius Eccleſia ſancta in ſeruanda ſcriptura quam ab Apoſtolis & Euangeliſtis accepiſſet, negligens fuiſſet vt voluere quidam, qui eam erroribus & vitijs ſcatere affirmant, cùm potius ſi ſolicitum per omnia ſæcula à temporibus Chriſti Domini, per omnes locos, per omnes gentes, per omnia tempora vultum circumagas, vna & eadem appareat in ſcriptis Sanctorum, tam Græcis quam Latinis, vt ſi noſtra ſcriptura vitiata ſit, habeamus neceſſe fateri, illam quoque quám temporibus Chriſti ab Apoſtolis accepimus fuiſſe vitiatam. cùm ſi Græcè & Latinè ſcias, & in libris ſanctorum patrum ſis verſatiſsimus, quoquo circumferas oculos, per omnia ſcripta ſanctorum, eadem appareat, ipſiſsima ſit, vt ſi hæc vitijs ſcateat, & illa vitioſa fuerit, ſit neceſſe, quã ab Apoſtolis acceperimus. Deinceps ergo locus eſſe videtur, vt de vulga D. Hironymi dicamus, Nec enim vſq; adhuc res ipſa ferebat, vt de ea dicere poſſemus, niſi prius commõſtraſſemus in lectione hebræa in plæriſq; locis mutatas litteras, apices mutatos, & Iudaica fraude varias eſſe diſtinctiones, & alia plæraque huius notæ. Alioqui quis ferret D. Hieronymum defendi punctorũ Hebrææ lectionis mutatione, & litterarum & ſyllabarum, qui tantopere hebræas litteras eſſet veneratus, niſi oſtendiſſemus extrema ætate ſapuiſſe magis, & id ſenſiſſe ipſum, & alios veteres, & harum inſidiarum nos admonuiſſe. Hęc igitur prius fundamẽta ieciſſe oportuit, vt inde ad hanc rem quam tractare volumus gradum faceremus. Et quidem Apologiam vulgatæ Diui Hieronymi ſcribere non videbatur eſſe neceſſe, quæ ſummorum Pontificum, & Sanctiſsimi Concilij Tridentini decretis, eſt conſecrata, & per tot annorum myriadas in eccleſia ſanctã receptiſsima, in ore populi Chriſtiani per mille ducentos, & eo amplius annos ſemper fuiſſet, ſed quid agas? nihil ſcabrę quorundam hominum malignitati aut imperitię potius clauſum eſt, nec enim puto aliena ab eccleſia mente quædam dicere quoſdam, ſed errore quodam animi & falſæ doctrinæ perſuaſione, qui aduerſum Diuum Hieronymum ita audent colligere, vt LXX viri, authore D. Hieronymo, ſimilitudine litterarum erraſſe dicũtur, ita Diuus Hieronymus eadem quoque litterarum ſimilitudine potuit decipi. Audis quid dicant? Hac ſecuri radicibus eccleſiæ tam validè impreſſa, ſi mentem

adhibes, Reſpublica Chriſtiana tam vehementi ictu impulſa collabaſcit. Eccleſiaſtica nanq; ſcriptura qua fides noſtra nititur ſola vulgata D. Hieronymi eſt, & Lxx virorum interpretatio, vtraque labefactata nihil in ſcriptura ſancta fixũ & ſtabile eſt reliquum. Nam ſi Lxx viri ſimilitudine litterarum decipi potuere, & potuit quoq; D. Hieron. eadẽ litterarum ſimilitudine in quibuſdã falli, quid eſt reliquũ quo fides noſtra nitatur? In ſingulis teſtimonijs quibus eccleſia refellet Iudæos & hæreticos reclamabunt hæretici & Iudæi ſimilitudine litterarũ deceptũ Hieronymũ, deceptos Lxx viros, in ſingulis teſtimonijs ad hebræos codices prouocatio fiet Iudaicis dolis refertos, quorũ in plęriſq; fortaſſe Iudaica & hæretica cauſa ſuperior erit. Puſillum eſt aiunt, & in puſillis vbi D. Hieron. litterarũ ſimilitudine decipi potuit, ſophiſtarum hæc techna eſt, quã adhiberi in plęriſque docent Ariſtot. & Plato, & oratores ſummi quanq; Hortenſius Ciceronis æmulus, vt docet Cicero in diuinatione in Verrem aduerſus patronos tenuiores adhibere ſolebat inquiẽs. Da mihi hoc, cõcede quod facile eſt, quod cùm dederis ſine vllo tuo incommodo, ſine infamia illud dederis: facile appellabat ſummus orator, & ſine vllo incommodo poſſe dari dicebat, id quod totius cauſæ erat firmamentũ. Puſillũ appellãt noſtri quidã hoĩes, & in puſillis ferè vniuerſas manifeſtas de Chriſto prophetias, quibus fides noſtra nititur, quippe fundata ſuper fundamentũ Apoſtolorũ & Prophetarũ, quorum Prophetarũ teſtimonijs vtuntur Apoſtoli & doctores ſacri, quorũ manifeſtiſsima quæque aliqua Iudaica fraude hebraicè attentata videntur, vt totũ hoc opus arguit & indicat. Horũ hominũ oratio eò redit deniq;, vt affirmẽt ſcripturã ſacrã, ideò dici in eccleſia eſſe quod Hebræa lectio in eccleſia ſit, non quod eccleſia vllam aliam vndiq; perfectam & abſolutã habeat ſcripturam, qua peſte non video, quid poſsit eſſe peſtilentius, ſi illæ reijciantur ſcripturæ quæ ab Apoſtolis eccleſiæ ſunt traditæ, & à cõcilijs & à ſummis Pontificibus quæq; citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis, tritæ ſanctorũ Patrum manibus per multas annorũ myriades. Tales reijcientur ſcripturę, & ab impia ſynagoga Iudaica exaratam manu ſcripturam mutuabimur? Deus meliora claudunt: demũ hanc ſententiã illo epiphonemate meliorẽ & magis exactã quàm D. Hieronymi vulgata eſt ex hebręa lectione fieri poſſe tranſlationem idque ſi fieret è republica Chriſtiana futurùm, petendumq; à ſummo Pontifice eius iuſſu id vt fieret, ceſſurum id in maximam noſtrę religionis vtilitatẽ. Vtilitatem appellabant quãtum mihi perſuadeo noſtræ religionis euerſionem, exciſionem, inflammationem quod iam liquet ex his quæ hoc ſecundo libro diximus, quo monſtratum eſt impiam ſynagogã propter odium Chriſti ferè omnia manifeſta de Chriſto teſtimonia, aliqua Iudaica fraude vitiaſſe, aut praua interpretatione à Chriſto Domino auertiſſe, & aliò traduxiſſe. Ex huiuſmodi exemplaribus tranſlatas ſcripturas quiſquã ſibi poſtulet dari? quæ ferè nunquã Chriſtum loquantur, quę ferè Chriſto Domino aduerſentur? & eas reijciat ſcripturas quę quoquo te vertas Chriſti myſteria ſonẽt? Id eſt ergo quod diximus ex Tertulliano non poſſe fieri corruptelam religionis, ſine corruptela ſcripturę, nam ſi noſtra ſcriptura quoquo circumferas oculos Chriſti ſonant myſteria, quî fieri poteſt vt Chriſto aduerſetur quiſquam, niſi eam de medio tollat? quæ omnium aures Chriſtũ circumſonent? & in eius locum eccleſiæ ſanctæ obtrudat, eas quæ ferè nunquàm Chriſtum loquantur; diſcrepant aiunt noſtra ſcriptura à lectione hebręa, & Lxx labi potuere in plæriſq;, & D. Hieronymus potuit quoque decipi, ergo hi oriuntur de fide & veritate noſtræ ſcripturæ, tria quatuorve tranſcurrã argumenta de

ta de veritate & fide noſtræ ſcripturæ, quorum ſi quod hi qui ſunt ex parte diuerſa reſoluere vllo modo potuerint nó cauſam dico quin ſtultiſsimus & inſcientiſsimus habear & dicar, primum illud; Confeſſa res eſt Chriſti Domini fidem per Apoſtolos & Euangeliſtas fuiſſe diſſeminatam Spiritu ſancto plenos, & fuiſſe orbis Magiſtros, Apoſtolos, & Euãgeliſtas, aut Spiritus ſanctus potius, qui eorũ ore loquebatur, iuxta illud: Spiritus ſanctus ſuggeret vobis omnia quęcunque dixero vobis. Si ergo eccleſia, quæ toto orbe eſt Apoſtolis & Euangeliſtis, credit de fide Chriſti aut Spiritus ſancti potius quod Spiritus ſanctus eis ſuggeſsit omnem doctrinam Chriſti, credant ergo orbis neceſſe eſt teſtimonijs ſcripturæ ab eis citatis. Apoſtoli verò & Euangeliſtæ, & eorum ore Spiritus ſanctus iuxta tranſlationẽ Lxx ferè omnia ſcripturæ teſtimonia citant, credant ſcripturæ neceſſe eſt omnes, quam citant, quamq; eccleſiæ tradidere Apoſtoli & Euangeliſtæ, quæ fuit hæc Lxx virorũ tranſlatio, vt monſtratũ eſt, nam ſi de ſcriptura ſacra eis fidem nõ habes, quomodo de doctrina Apoſtolica & Euangelica eis fidẽ habeas non video, ideò enim, authore Dionyſio Areopagita in Apoſtolos Spiritus ſanctus corporali ſpecie deſcendit vt quæcunq; docerent, in conſtituenda republica Chriſtiana à Spiritu ſancto profecta intelligeremus, iuxta illud: Non vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus patris veſtri qui loquitur in vobis, hanc ſcripturam citãt ferè Apoſtoli & Euangeliſtæ, aut potius eorum ore Spiritus ſanctus: hæc igitur fidelis & vera eſt ſcriptura, cùm præſertim eccleſiæ ſanctæ eandẽ Apoſtoli & Euangeliſtæ tradiderint. Alterũ illud argumentum eſt de fide & veritate huius ſcripturæ firmiſsimũ, & meâ quidẽ ſententia inſolubile quod trecentis annis ante Domini aduentum in carne à 27 Iudæis facta & in Iudæorum ſynagogis per octingentos & eo amplius annos aſſeruata à poſteris eorũ qui cruci Chriſtũ affixere (vt ait Chryſoſtomus) quo ad ſcriptis omnium veterũ patrum, qui per tot annorum centurias vixere, eſſet conſignata, quid plus exigat vel iniquiſſimus iudex, vt ſecundũ hanc talẽ ſcripturam in ea cauſa quam diſceptet de veritate & fide ſcripturę ſanctæ pronuntiet, & litem det. Tertium illud eſt argumẽtum quod ſuprà diximus quod oculis cernere queas, & manibus prehẽdere ſi ſcias Latinè & Græcè, & in ſacris ſcriptoribus ſis verſatiſsimus & luſtres animos omniũ veterum ſcripta qui à temporibus Chriſti vſque ad noſtra tempora fuere tam græcè quam latinè, dum teſtimonijs ſcripturæ noſtra cõfirment, Iudęos refellant, Hæreticos confutẽt, ea interpretẽtur, eadem agnoſces teſtimonia eandem teſtaberis ſcripturam, quę proximis temporibus Chriſti ſcriptis conſignata eſt, & per omnia tempora, per omnes locos, per omnes regiones vſque ad noſtra tempora eſſet lecta, eandem agnoſces, ipſiſsimam eſſe dices, quid hac probatione manifeſtius? quam vir doctus cernit oculis & manibus prę hendit. Poſtremum illud argumentum eſt quod doctores ſacri quos eccleſię ſuæ dedit Spiritus ſanctus hanc interpretantur, nunquã id facturi niſi eſſet vera & fidelis ſcriptura, quippe illuſtrabãtur Spiritus ſancti lumine, qui ſpiritus veritatis eſt, falſa dicere, aut falſa interpretari non poteſt, & errare vnus aut duo doctores ſacri poſſunt, ſimul omnes errare non poſſunt, vnde Athanaſius aduerſus Arianos conſenſum ſanctorũ Patrũ non conſenſum putat, ſed Spiritus ſancti ſententiã. Atqui hęc de locis ſcripturæ eſt & ſi falſa eſt ſcriptura neceſſe eſt, vt eius ſentẽtia falſa ſit, & nos fallat, quę res ab Spiritu ſancto eſt alieniſsima, quid igitur inquies alia tranſlatione fuit opus, ſi hæc ita ſunt vt ipſe ais. D. Hieronymũ roga, qui negat ſe hunc faciendæ ſuæ tranſlationis laborem fuiſſe ſubiturum, ſi tranſlatio Lxx integra eſſet, &

caſti.

caſtigata, quod in ea iniuria temporis vitia multa inoleuerant, atque ad eam caſtigandam ex Græca lingua homines ſui temporis hunc Diuum impellebant, ſed quid ageret trãslatio Lxx multis partibus & multis locis etiã erat defecta vt enim refert Iuſtinus Philoſophus martyr in dialogo aduerſus Tryphoné Iudæum expunxerãt Iudæi ex trãſlatione Lxx multas manifeſtas de Chriſto Domino prophetarũ prædictiones, priuſquã tranſlatio Lxx integra in eccleſiæ poteſtaté veniret, reſecuerant ait Tertullianus in Scorpiaco, quidquid de Chriſto loqueretur planè & apertè, quod ipſi intelligerent, reſecturi cætera, vt ait Iuſtinus ſi ea intellexiſſent, aduerſum Prophetarum vaticinia cœpere verſare mille dolos, vitiarant iam plurima, cœpere etiam in dominicas tranſlationes facere vt nobis aduerſarentur primus omnium, vt leges apud Epiphanium Aquila Iudæus in inuidiam tranſlationis Lxx & Chriſtiani nominis edidit Græcè ſuam tranſlationem ex Hebrea lectione, qua, vt verbis Diui Hieronymi vtar, ſubdola interpretatione (quippe Iudæus blaſphemus erat) multa cœlauit Chriſti Domini myſteria. Hæc in Iudæorum ſubſellijs ſummo plauſu eſt excepta, & ei eſt acclamatum (vt ait Diuus Hieronymus) exactè, perexactè, tamen exceptis pauculis quæ intellexerat & quæ obſcurauit, & peruertit Chriſto Domino militabat illa tranſlatio, & eius myſterijs clariſsima veritatis impertiebat teſtimonia, nondum enim Iudæi tot dolos in lectione Hebræa erant commenti quot poſtea per mille trecentos annos ſunt moliti, quid quæris? adhibebatur hæc Aquilæ tranſlatio à noſtris in concertationibus aduerſus Iudæos, qui teſtimonijs ex ea petitis ſynagogæ alumnos vehementer vrgebant, & eam ad interpretationem ſcripturæ adhibebant, non deſtitere incœpto Iudæi quãquàm eis non bene ceſsiſſet, nam Symmachus in medium prodijt, & ſecundam texuit trãſlationem cui cum idem quod Aquilæ contigiſſet, tertius Theodotio eundem ſubijt laborem, & poſtea aliæ ſunt æditæ translationes, deſtitere incœpto cùm videre ſe hac fraude promouere nihil, ne quiſquàm putet Iudæos noſtris temporibus primum hac arte aduerſum nos cœpiſſe graſſari, vt Iudaicas Eccleſiæ obtruderent tranſlationes, illis temporibus primùm id fieri eſt cœptum ab eis, ſed cùm etiam nondum eſſent tot commenti dolos in lectione Hebræa, & ab Spiritu ſancto non ſunt permiſsi eccleſiæ ſanctæ aduerſari, denique abſtitere incœpto, cùm intellexere rem hanc parum ſibi cedere bene, videbant enim eccleſiam ſanctam noſtram illis omnibus vti translationibus aduerſum eorum matrem ſynagogam, & ex illis reſarciri partes truncatas noſtræ translationis, & reſectas maximè manifeſtas de Chriſto Domino prophetias. Hoc etiam iniquo animo tulit Diuus Hieronymus, Iudaicas translationes in eccleſia ſanctà verſari tam familiariter, cùm ſubdola interpretatione multa de Chriſto myſteria cœlarent, multa Iudaicè tranſlata præferrent quanquam innumerabilia diuinitus tranſtuliſſent. Has Iudaicas translationes, vt ab eccleſia ſummoueret, admirandum illud opus texendæ ſuæ vulgatæ aggreſſus eſt, reſecat noxia omnia ex illis translationibus Iudaicis, & venenata amputat & ita cœpit ex Hebræa lectione ſuam facere translationem, vt Lxx viros in ea facienda ſequeretur, & lectiſsima quæque ex illis Iudaicis translationibus, quas commemoraui quæ ſequeretur eccleſia quæque adhiberent patres veteres ad refellendos Iudæos & hæreticos, & ad probanda fidei dogmata. His ducibus ſuam vulgatam texuit Diuus Hieronymus, opus admirandum, quo nihil potuit eſſe diuinius, quoque corruperant Iudęi (vt ipſe profitetur) in integrũ reſtituit quæ trun-

cata

cata erant ex tranſlatione Lxx &partes ſcripturæ quæ in eadē tranſlatione decerant reſarſit,&integrā nobis dedit ſcripturā quod ſtatim agnouit eccleſia Romana, & eam obuijs manibus excepit. En cur vulgata Hieronymi facta ſit, & quā iure bono quanuis quod reliquum ex tanſlatione Lxx tam eſſet bonum & admirabile vt dictum eſt,etſi caſtigaſſet ex lectione Græca,& ex ſcriptis ſanctorum tranſlationē Lxx non dediſſet nobis integram ſcripturā,neque quæ admirabiliter in trāſlationibus Aquilę,Symmachi,Theodotionis cæteriſq; erāt trāſlata,quod ſcriptura ſacra ſenſibus eſt fœcunda quæq; probaſſet vniuerſa eccleſia ad nos tranſmiſiſſet. Quid quæris poſtquam tantum munus D. Hieronymus eccleſiæ obtulit & receptum eſt, exactæ ſunt ex eccleſia Iudaicæ translationes omnes, vnus Hieronymus ſat eſſe creditus eſt pro omnibus Iudæis tranſlatoribus quos eccleſia vſq; ad eius tēpora adhibebat ad ſcripturæ interpretationē,ſiluit poſt illa, ſynagoga & nūc poſt mille ducentos annos dolis & fraudibus Iudaicis ſuffarcinata adeſt,quibus hebræam lectionē vitiauit,vt hoc lib.2. monſtratum eſt,&tantū numerū tranſlationum mittit, quas ad veritatem Hebraicam factas prædicat,cùm potius ad perfidiā Iudaicam quędam in quibuſdā locis ſint factæ, & tanto noſtrorū quorundā hominū applauſu,& cæteris longe peiores ſint exceptæ : nec enim de omnibus loquor,vt vota facere debeamus,vt placeat Deo Opt. Max. huic Iudaicæ peſtilentiæ quæ ſeſe longe lateq; fundit per oēs eccleſias occurrere poſsimus,& tanto mederi malo,aliæ enim & optimas quaſq; amplecti,ſunt enim trāſlationes quædā,non ſolū bonę,ſed optimæ,non tantū ſunt Iudaicæ tranſlationes quæ circumferūtur, ſed fidei noſtræ & religionis Chriſtianæ ſunt refutationes,in quibuſdā earum locis,quod oculis cernet & manibus prehendet,qui volet ſi tacitus cum animo ſuo reputet Iudęos omnia ſu i ad hunc ſcopum referre vt noſtra refellant, vt ſubuertāt omnes de Chriſto prophetias,vt ſcribit Origenes lib.1. contra Celſum ,quod ſi fecerint,quod Deus nō ſinet, putant & iure putant noſtram religionē ab ipſis fundamentis eſſe caſuram. Hæc cùm ita ſint qui ſcribit ſcripturæ tranſlationē ad Rabinorum præſcriptū non ſcribit tranſlationē, ſed fidei noſtræ ſanctæ refutationem,id exemplis poſitū eſt ante oculos libro huius operis primo & tertio, atq; adeò toto hoc opere, quo monſtramus Iudaicis tranſlationibus ferè vniuerſa fidei noſtræ ſubuerti myſteria. Vide tu an poſsint magis noſtræ religionis fundamenta ab imo verti, quàm ſi omnia ferè fidei noſtræ ſacramenta ſubuertātur dolis & fraudibus Iudaicis, quæ poteſt ergo excogitari à quopiam noſtræ ſcripturæ alia euidentior Apologia, quam ſi dicatur altera noſtra ſcriptura à 72. Iudęis trecentis annis ante Domini aduentum in carne,eſſe facta,& in Iudæorum ſynagogis per octingentos & eo ampliùs annos, vt centies hoc opere monſtramus, aſſeruata à crucifixoribus Chriſti,& eorū poſteris, vt ait Chryſoſtomus, quoad omnium veterū patrum ſcriptis eſſet conſignata, ne quicquam ex ea in ſuſpicionem venire poſſet, altera vero quę à D. Hieronymo eſt ædita ex Hebræa lectione ex antiquiſsimis Iudæorum translationibus ſit delibata oſtendimus enim blaſphemos Iudæos in inuidiam Chriſtiani nominis, quod ait Epiphanius ſuas tranſlationes cudiſſe,& ſubdola interpretatione,vt ait Hieronymus , multa Chriſti myſteria cœlaſſe,diuino tamen nutu, vt re ipſa appatet militaſſe Chriſto, & manifeſtas prophetias innumeras de eo expreſsiſſe, quod inde apparet quod veteres Patres illas tranſlationes ad ſcripturæ interpretationem adhibebant, vt liquet ex veterum libris tam Græcis quàm Latinis, & ex illis tranſlationibus reſarciebant ea quibus tranſlatio Lxx erat defecta, intel-

intelligebãt enim per prophetias dæmonum ſæpe Dominum eſſe loquutum, ergo Hieronymus ſic ex Hebræa lectione ſcripturam tranſtulit, vt Lxx viros in ea transferenda haberet in conſpectu, quos ſequerentur, & Iudaicas illas translationes, reſectis noxijs partibus & venenatis in illis partibus potiſsimum quæ erant innumerabiles, quas ſequeretur eccleſia, ſequerentur ecleeſiaſtici Doctores, quod fieri non potuiſſet niſi diuino impulſu. Iudæi illi translatores ea admirabiliter vertiſſent, non errat enim eccleſia, non errat ſanctorum patrum conſenſus. Has igitur translationes Iudaicas æditas in inuidiam Chriſtiani nominis à Iudæis antiquiſsimis ſequebatur D. Hieronymus in ſua facienda translatione ex Hebræa lectione in illis potiſsimum locis quos probaſſet eccleſia, probaſſent & patres veteres, conſulebat quoq; vt ipſe profitetur, illius tempeſtatis doctiſsimum quenq; ex Iudæis quæ omnia eius Diui ſcriptis ſunt teſtatiſsima, vt appareat vtramq; ſcripturam eccleſiaſticam à Iudæis pene dixerim factam, alteram à 72 Iudæis ante Domini aduentum, quæ quamuis lacera quòquo te vertas Chriſti myſteria ſonat, altera quæ facta eſt à D. Hieronymo ex Hebræa lectione ad exemplum Iudaicarum tranlationum ſit facta eo modo quo diximus; ſed quod Iudæi illi veteres, ita diuini numinis impulſu tranſtulere ſcripturas, vt poſtea Iudæi habuerint neceſſe quod Chriſtum quòquo circumferres oculos loquerentur ex ſuis Synagogis extrudere, extruſere enim omnes Græcas translationes ex ſuis ſynagogis, quod nobis prodeſſent ſuis obeſſent, nunc denique alias translationes ædunt ex Iudæcis dolis conflatas quaſdam, nec enim omnes damno, quæ ferè omnia noſtra ſubuertant, ſi Iudaica placent à Iudæis antiquiſsimis & doctiſsimis noſtras ſcripturas habemus, ſed quod Chriſtum loquuntur diſplicent Iudæis, quæruntur ſcripturæ quæ non loquantur Chriſtum, eas ſibi habeat impius Iudæus, qui apud prophetam prædicantibus Chriſtum dicere ſolebat: loquimini nobis placentia, & hæc in vniuerſum vulgatæ Diui Hieronimi eſt apologia, ſed prius quam ad ſingula diſcendamus eximendus ſcrupulus eſt, qui male quoſdam habebit. Hebræa lectio inquient ſi hæc ita ſe habent, eccleſiæ non erit vſui, nec iuuerit ſtudioſos hebraicè ſcire, ſiquidem Hebræa lingua mille Iudaicis dolis eſt vitiata, iuſto volumine opus erat, ſi perſequi vellemus commoditates, quas interpreti ſcripturæ cognitio hebrææ linguæ pariat, de quibus alibi dicendum erit fuſius, nunc illud tantum dicam, linguarum viro doctiſsimo, & in ſacra ſcriptura & veterum libris, tam Græcis quam Latinis verſatiſsimo non eſſe impedimento Hebrææ lectionis vitia quæ fere ſunt ſita in varia diſtinctione, punctis varijs, vnius duarumve litterarum mutatione, ſimilibusq; quę lector vel obiter legens caſtigat, vt qui latinè ſciat, quæ male ſunt diſpuncta leges ſine vllo labore caſtigat, & vnam aut duas mutatas litteras, itidem faciat qui ſciat Hebraicè ſacrarum litterarum doctus, præſertim vtraq; translatione adiutus ea ratione quæ millies ex D. Hieronymo repetita eſt, qua docuit ex translatione cuiuſque agnoſci poſſe quam quiſque interpretum Hebræam lectionem legerit quin & illud proderit non vulgariter ad noſtram fidem confirmãdam, & ad ſingularem quandam voluptatem percipiendam deprehendere tot Iudaicos dolos quos niſi manifeſtis prophetarum prædictionibus confixus nunquam eſſet Iudæus commentus.

¶ *De defenſione vulgatæ Diui Hieronymi ſpeciali per locos ſingulos ipſius vulgatæ.*

Defen-

DEfenſio vulgatæ Diui Hieronymi ſpecialis per locos, ſi ſingula perſequi vellem non erat inuentura finem, ſi enim nouas quaſdam interpretationes ſcripturæ cum ea conferas non eadem agnoſces, longè & multum diuerſa putabis. Laudabis Spyridionem illum venerandæ ſenectutis, veterum libris commendatiſsimum, qui cùm in maxima ſederet celebritate Epiſcoporum ſanctiſsimorum, & doctiſsimorum hominum, & virorum nobiliſsimorum, & vir non vulgaris doctrinę haberet concionem, & recitaret illud ex Euangelio, Tolle grabatum tuum & ambula, & pro grabato dixiſſet lectulum, prodijt è media concione ſecum immurmurans, quaſi verò Euangeliſta neſcierit quid diceret, cùm dixit grabatum, ita mutantur nobis dictiones Euangeliſtæ, & cum magna laude vir ille Spyridion de quo dixi è media illa celebritate erupit, & vno illo facto ſempiternum ſibi nomen inuenit, non ſunt paſsi ex ſcriptura veteres illi vnum mutari nomen, noſtra ætas neſcio qua ſorte vniuerſam patiatur mutari ſcripturam, non ſolum verbis varijs, ſed etiam ſenſibus, ſi ſingula ergo eſſent percurrenda, quę ætas tanto operi ſuppeditare poſſet, nedum mea affecta iam ac pene confecta, ego libro huius operis tertio, quem huic parti deſtinaui locos ferè omnes ſum complexus, quos de myſterijs noſtræ fidei ſanctæ, concinit Eccleſia Romana, vt cum peruerſa omnia videas, intelligas quam ſint tibi enixè vtraque manu retinenda vetera, & noua quędam non ſecus ac præſentiſsimam peſtem in vltimas terras amandanda, vt intelligeres ex his quæ concinit Eccleſia ſancta cùm videres omnia peruerti, quid de cæteris deberes iudicare, & tibi ſemper ob oculos verſaretur quod antiquis patribus tam in ſacris concilijs, quàm alijs ſcriptis ſacris, ſemper in ore erat: non mutabis terminos antiquos, quos tibi poſuerunt patres tui. Sat etiam eo loco eſſe putaui monſtrare quoſdam noſtros laxis habenis relicta ſcriptura Eccleſiaſtica Iudæorum ſequi veſtigia, vt intelligerent ſi Iudaicam inſiſterent viam ad Iudaiſmum tandem eſſe venturos. Hæc de ratione quam ipſe in defenſione ſpeciali vulgati Diui Hieronymi ſum ſequutus. Aliam magis artificioſam, ſed non quæ rem ita poneret ante oculos & peſtem quæ inde naſceretur, ſequutos video opere parergo Authores Lexici Hebræi Complutenſis, quos illi operi componendo prefecit Princeps ille clariſſimus Dominus Franciſcus Ximenius Ciſnerus conditor Academiæ Complutenſis, cuius ſemper viuet immortalis memoria & gloria, illi namque viri doctiſsimi dum interpretantur Hebræas voces vidiſſe videntur id quod me vidiſſe profiteor, numero comprehendi non poſſe locos vulgatæ quos Iudæi à veritate Hebraica diſcrepare cauſantur, & ita ad ſex ſeptemve capita reuocauere modo omnes quibus defendi noſtra Eccleſiaſtica ſcriptura poſſet, vt cùm per ſingula capita aliquot accipiſſes exempla, reliqua quæ eiuſdem notæ eſſent eadem arte defenderes, ſed quid iuuat? dixerat Ariſtoteles in moralibus non eſſe exigendam demonſtrationem, probabili ratione quadam nos plærunque debere eſſe contentos, idem vſurpat Clemens Alexandrinus, & Diuus Baſilius & alij Patres de Philochriſtis, id eſt de Chriſti amatoribus, quos non par eſt in omnibus ſemper demonſtrationem exigere, aut maius aliquid demonſtratione poſtulare, diuinum ſcilicet teſtimonium; plerunque nos probabili quadam ratione oportere eſſe contentos, hoc tamen non facile impetrabis à Iudaizantibus, quos Iudęis peiores putauere veteres, vidi ego vidi illa capita defenſionum noſtrę ſcripturę,

quæ

quæ Lexico Hebræo Complutenſi continentur opere parergo, tacito rideri riſu, & cachinno tacito eludi, qui non exiret in vulgus, ne periculum incurreretur, ergo conſilium fuit etuere ex Hebræo Complutenſi Lexico capita illa defenſiones vulgatæ, neque id tantum, feciſſet enim id multo diligentius ſtudioſus adoleſcens, qui rem iam factam à viris illis doctiſsimis ex libro excerperet, in ordinem redigeret, ne tædio laboris præteriret quicquàm, vt nos prçterijmus multa, quæ neceſſaria erant dixiſſe contenti. Igitur non tantum excerpſimus ex Complutenſi Lexico Hebræo, vulgatæ defenſionem, vt lectori eſſet ad manum vniuerſa ſimul, ſed ſingulis demonſtrationes addidimus, quales in tali re poſſent repetiti in re morali, ſcilicet cuius probationes probabiles, vt dixi, Ariſtoteles putat eſſe debere. Plato longe ſecus exiſtimat, perſuadere, nanque nobis conatur, motales probationes mathematicis demonſtrationibus eſſe magis neceſſarias, quod principia mathematica certa ſunt quidem non tam certa tamen qualia principia ſcientiæ Metaphyſicæ, quam Theologiam ille nominat, & Dialecticam, quæ eadem putat eſſe principia moralis philoſophiæ, vnde concluduntur concluſiones neceſſariæ magis, quàm concluſiones mathematicæ, quanto à principijs magis neceſſarijs concluduntur. Putat enim Plato Moralis diſciplinæ principia eadem eſſe cum principijs Theologicis, quid diceret Plato, ſi principia à Deo accepiſſet, vnde concludere poſſet demonſtrationes pluſquam Mathematicis, igitur probationibus pluſquã mathematicis oſtẽdemus veriſſimas illas eſſe defenſiones vulgatæ D. Hiero. de quibus loquor, nec poſſe à quopiã refelli, niſi eo modo quo dixit Ariſtoteles nõ eſſe demonſtrationẽ ad exteriorem ſermonem, quod ſœpè conſtricti in vinculis argumentis, verbis tamen & geſtu & motu corporis renitimur, ita Deo bene iuuante fiet vt hæc defenſio de qua loquor in medium prodeat tota ſimul, & talis vt à nullo poſsit ſubuerti.

¶ Tria prima capita, ad quæ defenſio vulgatæ Diui Hieronymi ſolet reuocari.

CApita prima, ad quæ vulgatæ Diui Hieronymi defenſio ſolet reuocari tria ſunt, primum ſi orationi Hebrææ lectionis, ſenſus Iudaicus congruat, & Eccleſiaſticus, defenditur noſtra lectio vulgata, quod Hebrææ lectioni ſenſus vulgatæ congruat, quemadmodum & Iudaicus, cuius rei quam paucisſima exempla poſuimus, cùm ſint in Hebraico Lexico Complutenſi quàm plurima, quod vno exemplo poſito, plurima poſita videantur, quæ eiuſdem rationis ſunt. Alterum caput eſt quod Iudæi & noſtri tranſlatores D. Hieronymus & 70. viri voces Hebræas ad diuerſas radices videantur retuliſſe, & inde varias feciſſe tranſlationes videãtur, vt ſi in lectione latina hoc participium paſſus alius à patior videatur deflexiſſe, alius à pateo, aut à pando: & participium excuſſus alius ad excudo videatur deflexiſſe, ab excutio alius, quæ Latinè ſunt pauca, Hebraicè verò innumerabilia, quç ad diuerſas radices verborum poſsint reuocari, & inde variæ ſignificationis eſſe, tertium illud genus eſt quod propter varias vocum Hebtæarum ſignificationes hoc & illo modo videtur poſſe ttansferri. Hæc tria capita eiuſdem problematis eſſe videntur, & quæ ad idem problema ſpectant eadem ſolutione eſſe diluenda ſecundo libro poſteriorum docet Ariſtoteles, & ideo hæc tria capita defenſionis vulgatæ, qui pro Iudaicis interpretationibus olim cauſam dicebant vno impetu ſe propellere poſtulabant, & anre victoriã canebant triumphos, vera dicere aiebant hos viros doctos

ctos,& orationi hebrææ omni ſenſus duos poſſe congruere Iudaicum & Eccleſiaſticũ, quid ni? dictiones Hebræas à varijs radicibus deflecti poſſe, & varia inde ſignificari,& varias fieri poſſe trãſlationes quis ambigat? & in ſignificatione varia Hebrǽarum vocum, variè Hebræas voces transferri poſſe nemo dubitet, qui ſana mente ſit,quin Hebrææ linguæ doctior hæc tria capita longè melius ſit interpretaturus quam qui minus ſit doctus,neque quenquã eſſe dubitaturum quin doctioris interpretatio interpretationi min⁹ docti lõgè & multum ſit anteferenda Iudǽos noſtris cognitione hebrǽæ linguę infinitis partibus anteire Iudæorum interpretationes hebrææ lectionis noſtrorum interpretationibus infinitis partibus eſſe anteponendas, nec hoc quenquam qui doctrina valeat & ingenio in dubium poſſe reuocare quin ita ſit,quin hoc tanquam rem confeſſam ab omnibus poſtulabãt ſibi dari,peruicax enim eſſet plus nimio qui doctiſsimorũ hominum ſentẽtiam in ea re de qua cõtrouerſia eſt,vt ait Ariſtoteles in Metaphyſicis nõ anteponat ſentẽtiæ eorũ qui doctrina minus valẽt, vnde colligebãt Iudaicã ſentẽtiam in interpretãda littera hebraicæ lectionis lõgè & multũ Eccleſiaſticæ ſententię eſſe anteponẽdam quod Iudæi Eccleſiaſticis cognitione linguæ hebrææ lõgis ſpatijs anteſtãt,quid quæris omnes in eorũ ſententiam pedibus ibant rem cõfeſſam eſſe teſtabantur. Author noui lexici hebræi qui omnia ad exemplum Bibliorum cõplutenſium excudere eſt iuſſus non modo hanc defenſionem Eccleſiaſticæ lectionis cõtẽpſit,& pro nihilo duxit, ſed ne meminiſſe quidẽ vulgatæ D. Hiero. dignũ putauit,niſi per quã raro & in rebus parui momẽti cũ lexicũ hebræũ Cõplutenſe primũ omniũ Eccleſiaſticã ſententiã ponat,deinde Iudaicã & Eccleſiaſticã defendat & artẽ qua defendi poſſe in reliquis doceat,hic nihil horũ tãtum abeſt vt noſtra defendat,vt Iudaica tãtũ ſequatur iuxta illorũ quos dixi ſentẽtiã qui Iudæos cognitione linguæ hebrææ lõgè & multũ noſtris antecellere teſtentur,& Iudæos ſequãtur noſtros deſerãt, & hoc quidẽ nullo modo erat ferendũ. Illud multo multoq́ minus, quod vbi Iudæorũ varia ſentẽtia eſt illorũ Iudæorũ ſentẽtiã ſequũtur qui Eccleſiaſticis aduerſantur,reijciũt illorũ Iudǽorũ ſententiã qui nobiſcũ faciũt,neq; eorũ meminiſſe iuuat,quod qua mẽte fiat cõiectare nõ poſſum: aiunt qui pro eis cauſam dicunt cõpendium hunc authorem feciſſe theſauri Pagnini, compendium ne id eſt quæſo quod eorũ Iudæorum ſentẽtiam referat qui nobis aduerſantur? prætereat eorum Iudæorum ſentẽtiã qui cum Eccleſiaſticis congruunt? & in interpretãdis vocibus hebræis vulgatam nũquam citet Iudaicas interpretationes citet vt ſcripturam non agnoſcas quod in Eccleſia ſis verſatus! non in impia ſynagoga niſi fortè hæc venere quæ per multos annos ego ſum venatus vt cõferas Eccleſiaſtica cum Iudaicis interpretationibus tũc deniq; depræhẽdas vulgatę nullam fieri mẽtionẽ Iudaicas interpretationes citari ſemper, quęro qui poſſunt magis refutari noſtra? qui poſſunt magis refutari illorũ doctiſsimorũ virorũ vulgatæ defenſiones,quã ſi ſpretis noſtris omnibus ſequãtur ſemper Iudaica? illa enim potior ſententia ſemper habetur ait Ariſtoteles quæ factis ſignificatur quam ea quæ verbis dicitur,itur ſemper laxis habenis in Iudæorũ ſentẽtiã, & in eorũ potiſsimũ,qui Eccleſiæ aduerſantur, relinquitur Iudaica ſentẽtia quæ cũ Eccleſia ſancta cõgruit defenſio Eccleſiaſticæ ſentẽtiæ quæ in lexicis Cõplutẽſibus fit nõ ſolũ negligitur,ſed etiã vt oſtẽdi refellitur & Eccleſiaſticæ ſententiæ mẽtio fit nulla. Quę igitur maior dici aut fingi poteſt noſtrarũ rerũ refutatio quã hæc eſt? Sed iã pro rebus noſtris cauſam dicam⁹, & horũ hominũ refellamus proteruiã, eamus per ſingula: nõ valet hoc cõſectariũ,hebraicè Iudæus doctiſsimus eſt, er-

 go vera

go vera dicet & nó fallet: eſt enim vulgatũ illud, prudétiſsimus eſſe & verißimus debet qui ſententiæ ſuæ de vtilibus & honeſtis credere omnes velit. Iudæus vt docet Dñs apud Hieremiá. mendaciſsimus eſt, & litteratura faciet vt decipiat facilius, vt docet Plato in Ione, ergo Iudæo impio quãtũuis hebraice doctiſsimo credẽdũ nõ eſt. Iudæi aiũt hebrææ linguę peritiſsimi ſunt, noſtri minus periti fuere linguæ hebrææ. Peritiorũ igitur interpretatio lõge & multũ; min⁹ peritorũ trãſlationibus eſt anteferẽda, vnde valet hoc cõſectariũ quæſo; nã me faceret oĩm omniũ artiũ primũ qui tã peritus olim erã vtriuſq; linguæ grecę & Latinæ quã ali⁹ quiſquam, medicis ergo & aſtrologis, & mathematicis & muſicis qui minus Grecè & Latinè ſciunt quã ego ſciã lõgè peritiora ſcriberẽ, ipſe, apage, inquiunt, homo inſane nec muſicã nõſti, nec mathematicã, nec aſtronomicã, nec artẽ medicã, & peritiora eſſe tua ſcripta poſtulas eorũ ſcriptis qui vitã & ætatẽ ſuã cõtriuere in illis artibus, quas tu nũquã attigiſti. Si reſponderem ſum doctior Grecè & Latinè cæteris, riderẽt multum, & dicerent, quid iuuat hoc, ſi has diſciplinas neſcis nec eas vllo vitę tempore attigiſti? ad hoc exemplum Iudęi inquis Hebrææ linguę peritiſsimi ſunt, minus periti fuere noſtri, peritiora ſunt igitur Iudaica ſcripta quã ſcripta ſanctorũ, reſpõdebo tibi apage inſane Iudæi cæci ſunt & duces cæcorũ, Theologiam neſciũt, librũ habẽt obſignatũ quem ſolus Chriſtus aperit & claudit, & quod peritiores ſunt hebrææ linguæ doctiora eos noſtris ſcribere poſtulas? quæ demõſtratio æquè certa eſt ac ſcripta diuina quę cæcos Iudęos nominãt & cæcorũ duces, cæci igitur ſunt qui Iudaicas ſequuntur interpretationes, & qui Iudęorũ veſtigia ſequuntur, quibus obſignata & clauſa eſt ſcriptura quã ſola clauis Dauid reſerat, Chriſtũ Iudæi odere Spiritũ ſanctũ nõ habẽt ſine Chriſto & ſine Spiritu ſancto ait Hiero. centies ſcriptura non poteſt reſerari. reſpõdebant verba à Iudęis reſerata poſtulo, ſenſa nõ itẽ, ſenſa ſine verbis, ait Plato, intelligere non potes, nec verba ſine ſenſibus ne erres, vnde veteres Patres vt in his libris centies teſtatũ leges, Iudaicas interpretationes ità refellũt quod mẽtiri faciant Prophetas & vana dicere, & dictum hoc libro eſt, interpretes ſcripturæ appellari in ſacris litteris Prophetas, & à Platone quoq; in Phędro, & duos canones præſcribi à Dño alterũ Prophetam qui vera dixerit Dei eſſe Prophetã, qui vero dixerit mẽdacia Prophetã Dei non eſſe, ſi mendacia apparent, quæ Iudæi interpretantur, vt millies docent patres veteres Iudæi non erunt Dei Prophetæ, eo intellectu, quo interpretes ſcripturæ Prophetæ nominãtur cõprobat euentus, vt mõſtratũ alibi fuſe eſt omnia quæ prędicta ſunt iuxta interpretationẽ ſcripturæ D. Hiero. & Lxx virorum. Prophetæ igitur Dei fuere Hiero. & Lxx viri ea ſignificatione qua in ſacris literis interpres ſcripturæ Propheta dicitur qui ſi ſua interpretatione vera dixerit, quæ euidẽs cõprobarit euentus Dei Propheta erit, ſin minus nõ erit Propheta Dei ſed Satanæ, maiora omni demõſtratione ſunt diuina reſpõſa, vt intelligas noſtrã ſcripturã Iudaicis trãſlationibus in ſingulis anteferẽdã ſi potuit verti ſcriptura vt noſtra ſcriptura eſt tranſlata, & vt Iudæi vertere fugiẽda eſſe Iudaica & amplectẽda noſtra, adde illud Auguſtini Chriſtũ finẽ eſſe ſcripturæ, vt ait D. Paulus eã ſcripturã quæ Chriſtũ & eius myſteria ſonat verã eſſe ſcripturæ interpretationẽ; quę Chriſtũ & eius myſteria obſcurat, quod facit Iudaica interpretatio, falſam eſſe. Multo plura in hanc ſententiã dici poſſent, ſed ad alia trãſeami. Iudæos aũt multo noſtris eſſe peritiores hebrææ linguæ, & Deũ immortalẽ quã multa ille alter, vt hanc ſentẽtiã legẽtiũ animis infigat de patria & natiua linguã qua noſtros ſenſos vt volumus explicamus, nec ea æquè bene eos intelligere quã cui ſit eadẽ

eadē lingua patria & natiua, de his mul
ta dicere poſſem, ſed certum eſt his nō
immorari. Iudæos aiunt lōgè peritiores
fuiſſe hebrçæ linguæ, noſtris qui vertere
ſcripturā min⁹ hebrçæ linguę fuiſſe peri
tos. Quos nr̄os aiūt vertiſſe ſcripturā, nā
penè dixerim nos à Iudęis tātū ſcripturā
trāſlatā habemus etiā eā quę à D. Hiero.
ex hebrça lectiōe eſt verſa primū omniū
nemo ibit inficias trāſlationē Lxx viro
rū trib⁹ ſęculis ante Dn̄i aduētū in carne
à. 72. Iudæis factā fuiſſe; & ideo Iudæis
eſſe odioſiſsimā qd̄ per ſingulos verſus
Chriſti Dn̄i myſterijs aures legentiū cir
cūſonēt, nō ſecus ac ſi in rē præſentē ve-
niſſent & nō futura narrarēt, illa Eccle-
ſiaſtica ſcriptura nō à nr̄is eſt ædita ſed à
72. Iudęis, qui vt ait Iuſtinianus Impera-
tor illuſtrati lumine Spūs ſancti ita prę-
ſentia videre Chriſti myſteria, ac ſi ea
oculis cernerēt, & ad illa ſuiā trāſlationē
accōmodauere, vt ea ſingulis verſib⁹ ex-
primerēt, nihil ergo in hac parte fecere
noſtri tota illa tranſlatio Iudæis accepta
refertur, ſed D. Hiero. inquies R. P. Chri
ſtianæ firmiſsimū columē vulgatā fecit
vt in ea Iudæi nullā ſibi partē vendicēt,
& iniurius es qui hāc vulgatā D. Hiero.
Iudæis quoq; refers acceptā. Ita vt dicis
eſt, ſed audi nūc iā, dictū ſupra eſt, Iudęos
tranſlatores Aquilā, Symmachū, Theo-
dotionē, reliquoſq; trāſlatores Iudęos in
inuidiā tranſlationis Lxx nominiſque
Chriſtiani ſuas texuiſſe tranſlationes, &
multa ſubdola interpretatione Chriſti
myſteria cælaſſe, quippe blaſphemi Iu-
dęi erāt, vt ait Hiero. ſed eo tēpore Dei
opinor impulſu, vt olim Balaā Prophe-
ta & Prophetę dæmonū aliquādo Chri
ſto militaſſe maxime manifeſtas d̄ Chri
ſto expreſsiſſe Prophetias. Si roges vnde
cōiectē, quod hæ Iudaicæ tranſlationes
de quibus dixi noſtris aduerſus Iudæos
arma ſuppeditabāt quibus noſtri, ſyna-
gógæ alūnos vehemēter vrgebāt patres
veteres græci & latini eas ad interpreta-
tionē ſcripturæ adhibebāt vt intelligēt
qui libros veterū græcos & latinos ma-
nibus verſarint; partes quibus defecta
erat trāſlatio Lxx ex illis ſunt reſartæ, &
Prophetiæ manifeſtæ de Chriſto; deniq;
in Eccleſia erant, & Eccleſiaſticis multas
præbebāt commoditates, & ea cauſa ex
impia ſynagoga ſunt extruſæ; permiſſu
itaque Dei, vt facilis eſt ex his quæ dixi,
cōiectura ſubdola interpretatione mul-
ta cælarūt Chriſti myſteria, quædam vi-
tiarūt, quā cauſam Hierony. ſcripſit ſibi
fuiſſe faciendę ſuæ vulgatæ, vt vitiata
corrigeret, obſcurata Chriſti myſteria
in lucē proferret, Cætera vt Balaā Pro-
pheta Dei impulſu veriſsima prædixit
ita veriſsime eos trāſtuliſſe arguit euēt⁹
quem ſupra dixi. D. Hiero. ergo reſecuit
ex his trāſlationibus quę venenata erāt,
& noxia cūcta, reliqua quibus vtebatur
Eccleſia in refutādis Iudæis, & hæreticis,
& quę adhibebāt Patres ad ſcripturā in-
terpretādā propoſuit ſibi D. Hieron. in
ſua vulgata faciēda & tranſlationē Lxx
virorū vt horū exemplò ſuā tranſlatio-
nē texeret, ita vulgata D. Hierony. quod
intelliget qui eius ſcripta luſtraret tota
cōflata eſt ex tranſlatione Lxx & ex A-
quila, Symmacho, Theodotione, qui eo
animo texuerūt ſuas trāſlationes, quippe
blaſphemi Iudæi vt Chr̄o Dn̄o aduerſa-
rentur, hos oēs in faciēda ſua vulgata ex
lectione hebrça ſibi ꝓpoſuit quos imita
retur quos exprimeret, tota igit̄ vulgata
D. Hiero. à Iudæis pene dixerim ortū ha
bet nō igit̄ à noſtris nr̄a eſt ſcriptura ſed
à Iudęis excepto qd̄ Hiero. ab eis deleī-
uit, vt vitiata ab eis corrigeret, male trā-
lata caſtigaret, Chr̄i myſteria obſcurata
illuſtraret, reliqua quæ ex illis admira-
batur Eccleſia exprimeret, quæ omnia
eo pluribus ſum exequūtus, vt appareat
falſiſsimū eſſe qd̄ aduerſarij iactare ſo-
lēt Iudæos doctiores multo eſſe hebrçæ
linguę his q noſtrā ſcripturā vertere: à Iu
dęis nr̄a ſcriptura trāſlata eſt à 72. Iudęis
& penè dixerim ab Aquila, Symmacho,
& Theodotione q animo à Chr̄o Dn̄o
alieno ſuas trāſlationes ſūt aggreſſi hos
ſibi ꝓpoſuit authores, quos ſequeret D.

Hieronymus, vt apparet ex eius ſcriptis,& LXX viros ex quibus apparet conflata eſſe vulgata, vniuerſa hinc colliget qui hæc omnia bene cum animo ſuo reputarit doctiores multo fuiſſe veteres Iudæos à quibus ſcripturam noſtram habemus, Iudæis recẽtioribus qui extracti per multas calamitates & erũnas cognitionem linguæ quę florebat olim cùm abundabant opibus, potentia, & imperio perdidere iam olim, Iudęorum doctiſsimi Rabini ſunt pelliones, ſutores, veteramentarij vt non vacet illis litteris ſacris operam nauare. Poſtremum illud eſt ſcriptura ſine Spiritu ſancto, qui in Iudæis non eſt intelligi nullo modo poſſe, cur tu igitur Iudaicis tranſlationibus habeas fidem? Ariſtoteles in prologo Rhetoricæ ad Theodecten hunc de hac re canonem pręſcribit eam veriorem eſſe legis interpretationem quæ vacuis odio & gratia mentibus ante ortam litem ſit facta noſtra interpretatio ſcripturę trecentis & eo amplius annis ante aduentum Domini in carne, vt in ſuſpitionem venire nullo modo poſſet facta eſt vacuis odio & gratia animis, nondum enim venerat Chriſtus, nondum nomen Chriſtianum ortum erat, vulgata D. Hieronymi etiam profecto aliquo modo videtur eo modo quo dictum eſt ex Iudæorum officina, qui diuino numine & veritate impulſi noſtræ veritati innumerabilia impertiere teſtimonia, Iudaicæ verò tranſlationes quid habere veritatis poſſunt quæ ardentibus odio Chriſtiani nominis animis factæ ſunt & dolis refertæ, vt nobis in omnibus rebus aduerſentur. Si nihil aliud eſſet peius viperino ſanguine mediocriter prudenti viro eſſent vitandæ.

Sed quando confutauimus eos qui Iudaica noſtris anteferebant quoties hebræa lectio, & Iudaicę tranſlationi cõuenire poterat & vulgatæ, age iam veniamus ad capita ad quę authores lexici Complutenſis defenſionem vulgatæ retulere, quorum primum illud eſt ſenſus Iudaicos & Eccleſiaſticos eidem lectioni Hebręæ congruere commode poſſe, de quo multa à nobis hoc libro dicta ſunt aduerſus eos qui vtranque ſententiam & noſtram & Iudaicam recipiendam putarent, quod vtraque ſententia ex vbertate Spiritus ſancti eidem orationi poſſet congruere, dabant enim Iudæis impijs ſi Deo placet Spiritus ſancti vbertatem, ſed de his ſatis abundèque dictum eſt. Huius capitis in Complutenſi lexico innumerabilia exempla ſunt poſita, quibus docent viri illi doctiſsimi hebræam lectionem congruere poſſe cum ſenſu Iudaico & Eccleſiaſtico nos duo tantum exempla poſuimus, & quando refutauimus eos qui ſenſus Iudaicos ſibi putabant ſequẽdos. Tantum hoc loco dicam canonẽ quem in 3. caput Abacuc pręſcribit Hieronymus quędam poſſe transferri Chriſtianè & Iudaicè, & execratur eos qui Chriſtiani cùm ſint ſcripturam transferunt Iudaicè.

¶ Leges in dictione, min Ruhī, primo legi quia veſtra anguſtia magis me premit quod Iudęi vertunt quia amaritudo eſt mihi magis quam vobis; ſed verba hebręa cum vtraque ſententia poſſe congruere.

¶ Leges in dictione, pala, threnorum, primo legi & depoſita eſt vehementer, quod Iudæi vertunt parui pendit miracula, vbi docti illi viri aiunt hebręa verba cum vtraque ſententia Iudaica & Eccleſiaſtica poſſe congruere, quod ego neſcio an fieri poſsit, ſed nunc non de his agitur ad hoc exemplum innumerabilia in lexico Complutenſi defenduntur. Sed ego his duobus contentus ſum, & refutaſſe eos, qui Iudaicas ſententias Eccleſiaſticis ſententijs anteferebant, & attexuiſſe de hac re Diui Hieronymi canonem vt contemnas Iudaica.

¶ Secundum caput erat ad quod retulere viri doctiſsimi illi, vulgatæ Diui Hiero-

Hieronymi defenſionem ad diuerſas hebræarum vocum ſignificationes, cuius exempla ponemus quando refutauimus eos qui Iudaica noſtris anteferenda putabant.

De his quæ in noſtra vulgata defendũtur varietate ſignificationis vocum hebræarum.

LEges in dictione, or, cum aleph, ur, nomen proprium eſſe loci, & ſic D. Hieronymum Geneſeos is vertiſſe: Ego Dominus qui eduxi te de vr Chaldæorum ſignificare etiam eãdem illam vocem ignem & ſic quoſdam hebræos pro de vr Chaldæorum reddere de igne Chaldæorum.

¶Leges in dictione, barach, varietate ſignificationis vocum hebræarum defendi hos locos omnes ſequentes quos aliter interpretantur Iudæi quàm noſtri quod vox hebræa varia ſignificat Exodi. 25. Facies quoque vectes de lignis ſetim, & Pſalmo Iob: Quia contriuit portas æreas & vectes ferreos confregit. Eſaię. 15. Vectes eius vſque ad ſegor. Eſaiæ. 43. Et detraxi vectes vniuerſos. Et Eſaiæ. 57. ſuper Leuiatan ſerpentem vectem, quos locos omnes quod vox hebræa multos habet intellectus & Iudæi, vt hoc libro monſtratur quocunq; modo à noſtris diſcrepare affectant variè vertunt aduerſari deſertis noſtris ferè ſequuntur Iudęos.

¶Leges in dictione, iana, in illo Sophonię. 3. væ prouocatrix & redempta ciuitas columba pro columba hebraicè eſſe, iona, quam vocem hebræi vertunt decipientem & affligentem, ſed frequẽtius ſignificare columbam peruertitur à Iudęis hic locus & totum tertium caput Sophoniæ varia hebræarum vocũ ſignificatione, quorum quædam tertio libro adnotamus, reliqua dicturi Deo bene iuuante in Commentarijs in Sophoniam ſi vita ſuppetet, nam nunc non eſt his locus longum eſſet ſi dicẽdum eſſet in ſingulis quid petant Iudęi hac varia tranſlatione lectionis hebrææ ex varietate ſignificationis hebræarum vocum, ſat eſt in vniuerſum dixiſſe quod dictũ ſupra eſt repetendumque millies admoneri nos à ſanctis Patrib⁹ dupliciter à Iudæis ſcripturam peruerti falſa interpretatione & ſcriptione falſa omnes hi loci ex varietate ſignificationis vocum hebręarum, & ex varietate radicum falſa interpretatione à Iudæis peruertuntur, vt poſtea etiam apparebit.

¶Leges in dictione, malach. Exod. 30. legi mixtum diligenter & purum, quod Iudæi vertunt comminutum & purum, in tranſlatione tamen Chaldaica eſſe ſicut in noſtra vulgata.

¶Leges in dictione, maſa, cum ſadich, & aleph, in fine Deuteronomij, 32. legi qui inuenit eũ in terra deſerta, quod Iudæi vertunt ſuffecit in terra deſerta, & vtroque modo poſſe verti, quod vox hebręa vtrunq; ſignificat.

¶Leges ibidem Zachariæ decimo legi inuenietur eis locus quod Iudęi vertunt, & non ſufficit eis locus, & vtroq; modo poſſe trãſferri quod vox hebręa vtrunq; ſignificat.

¶Leges ibidem Ioſue. 17. legi: Non poterimus ad montana conſcendere, quod Iudæi vertunt, non ſufficiet nobis mons, & orationem hebræam vtrunq; poſſe ſignificare quę adnotare libuit omnia, vt intelligas varia vocis hebrçæ ſignificatione à Iudæis ſcripturam peruerti, vt nos docent omnes veteres Patres; & tamen hanc Iudaicam tranſlationem ex varietate ſignificationis à noſtris quibuſdam hominibus veritatem hebraicã nominari, vide quantum interſit inter veteres illos nunquàm ſatis laudatos viros, & noſtros quoſdam homines, qui quæ peruertunt Iudęi varia vocum hebręarum ſignificatione veritatẽ hebraicam nominant.

¶Leges in dictione, marah. Iob. 16. legi: Et in amaritudinibus eorum moratur oculus meus, quod Iudęi legunt, & in

prouocatione eorum,& vtroque modo verti poſſe,quia vox hebræa vtrunque ſignificat.

¶ Leges ibidem Threnorum. 1. legi: Quia os eius ad iracundiã prouocaui,& à Iudæis trãsferri, quia rebellãs rebellaui,quod vox hebræa vtrunq; ſignificet, alia eiuſdem notæ ibidem leges,cur igitur Iudaica lectio hebraica veritas eſſe dicatur quæ eo ſpectat ſemper vt noſtrã peruertat.

¶ Leges in dictione,naſach, cum ſamach.4.Regum.cap.11.legi:Et cuſtodietes domos maſach,vbi maſach in noſtra vulgata nomen proprium eſt,ſed quod maſach ſignificat deuaſtationem verti à Iudæis,cuſtodientes domum ad deuaſtationem.

¶ Leges in dictione,naſah,cum ſadich. Eſaiæ.37.legi: In eradicatione collium compugnantium,quod Iudæi vertunt: In eradicatione collium deuaſtatorum, quod vox hebræa vtrunque ſignificet.

¶ Leges ibidem Threnorum.4. legi: Iurgati quippe ſunt & commoti, quod Iudæi vertunt: violauerunt & commoti ſunt,quod voces hebrææ hæc & illa ſignificent.

¶ Leges ibidem Hieremiæ. 48. legi: Date florẽ Moab, quia florens egredietur,quod Iudæi vertunt:date alã Moab, quia volans volabit,quod voces hebrææ hæc & illa ſignificant.Nec inficiandum eſt quædam quæ Iudæi variè vertunt propter varias vocum hebræarum ſignificationes poſſe tolerari tamẽ,dum probamus quædam & putamus nos per ſingula ire ſecuros induimus pedes in laqueos quos non intelligimus quibus magna noſtræ religionis peruertũt myſteria.

¶ Leges in dictione,ſapar,cum ſamach. Eſaiæ. 33. legi: Vbi eſt litteratus, vbi verba legis ponderans,quod hebræi vertunt,vbi numerans,vbi ponderãs,quod hebræa lectio vtrunque ſignificet.

¶ Leges ibidem eodem cap.33. Eſaiæ, legi:Vbi doctor paruulorum, quod Iudæi vertunt,vbi numerans turres, quod hebraicè vtrunque ſignificatur.

¶ Leges in dictione,ſepharat, in Abdia,ſepharat nomen proprium loci, pro quo D.Hierony.tranſtulit,Boſphorum, Prophetiæ conuenienter,vt dixi in Cõmentarijs in Abdiam Prophetam, quæ cum commẽtarijs in Prophetas Ioelem & Amos commiſimus excudenda doctiſsimo ac excellenti omni doctrina viro,ſimul & religioſiſsimo Epiſcopo Lindano, Iudæos vero vertere aiunt non, Boſphorum,ſed Hiſpaniam,vt Prophetia falſa fiat.Ita Iudæi ſcripturam peruertunt falſa interpretatione vocum Hebræarum.

¶ Leges in dictione,Aada,cum hain, in principio.4.Regum.cap.11.legi:Et poſuit ſuper eum diadema, & teſtimoniũ. Pro teſtimonio,quod Iudæi vertunt, & poſuit ſuper eum diadema & ornamentum.Sed vocem hebræam magis ſignificare teſtimonium quàm ornamẽtum.

¶ Leges in dictione, halã ; cum hain, olam ſæculum ſignificare & perpetuũ, & æternum,& Iudæos ſæculum interpretari quinquageſimum Iubilæi annum, & leges eandem vocem,olam,ſignificare æternitatem ; Videas tamen quoſdam nouos interpretes,Olam,ſemper vertere ſæculum,æternitatem nunquàm , vt facilius Prophetiæ de Christo poſsint peruerti, mille nanque dolis aduerſum nos eos graſſari videas. Sæculum dices æternitatem etiam ſignificat,ita eſt, ſed & alia multa, vt manifeſtis Prophetijs Iudæus & hæreticus illaqueatus cõfugere poſsit ad alias huius vocis ſignificationes. Iuxta illos vix æternitatis mentionem in veteri teſtamẽto reperias,Hinc fortaſſè nihil ſunt olim qui negabant in veteri teſtamento vitæ ſempiternæ reperiri mentionem & ſuæ ſententiæ D. Hierony. authorem proferebant, Cum D. Hiero.dicat vſque ad Chriſtum Dominum regnum cœlorum prædicatum non fuiſſe vitæ æternæ mentionem in veteri

veteri teſtamento ipſe D. factam eſſe do cet,& alij patres. Sed nunc non eſt his locus.

¶ Leges in dictione, Aarab, cũ hain, miſcere. Sophoniæ. 3. legi: Iudices eius lupi veſpere, quod Iudæi legunt, lupi deſerti, quod vox hebręa vtrunque ſignificet.

¶ Leges in dictione, hara, fundere. Abacuc. 3. legi: Suſcitãs ſuſcitabis arcum tuum, quod hebręi vertunt: Nudans nudabis arcum tuum, quod lectio hebræa vtrumque ſignificat.

¶ Leges ibidem Eſaiæ. 19. legi: Nudabitur alueus riui à fonte ſuo, quod Iudæi vertũt herbæ ſuper riuum, ſed noſtram vulgatam cũ hebræa lectione congruere magis.

¶ Leges in dictione, palal. Regum. 1. cap. 2. legi: Si peccauerit vir in virum placari ei poteſt Deus, quod Iudæi vertunt: Si peccauerit vir in virum iudicabit eũ Deus, vel iudicabunt eum iudices, quod voces hebręæ hęc & illa ſignificent, & poſt hæc ſequitur: Si autem in Dominũ peccauerit, quis orabit pro eo, quod Iudęi transferunt: Si in Dominum peccauerit quis iudicabit pro eo, quod hebręa lectio vtrunque poſsit ſignificare. Si licet hoſtibus Eccleſię propter varias vocum ſignificationes antiquam Eccleſiæ mutare lectionem, quę non licebit illis peruertere, dupliciter enim Iudęi noſtra peruertunt, vt aiunt patres, falſa ſcriptione, & peruerſa ſcripturæ interpretatione, quæ frequentiſsimè fieri ſolet varia vocum hebræarum ſignificatione.

¶ Leges in dictione, pala, cum aleph, in fine Iudicum. 13. legi: Quid quæris nomen meum quod eſt admirabile, quod Iudæi vertunt, Quod eſt abſconditum, quod vox hebræa vtrunque ſignificet.

¶ Leges in dictione, pala, cum he, in fine. Exodi. 9. legi: Faciamque mirabile in die illa in terra Geſſem, quod Iudæi vertũt: Separabo in die illa terram Geſſem, quod vox hebræa vtrunque ſignificat, Et in eodem capit. 9. Faciet Dominus mirabile inter poſſeſsiones Iſrael & AEgyptiorum, quod Iudæi transferunt: & diuidet Dominus inter poſſeſsiones Iſrael & AEgyptiorum.

¶ Leges in dictione, pana. Eſaiæ. 57. legi: Declinate de ſemita, quod Iudæi vertunt; Præparate ſeu expurgate ſemitam, quod vox hebræa vtrunque ſignificat.

¶ Leges ibidem Sophonię. 3. legi: Ipſe auertet inimicos tuos, quod hebręi vertunt: Expurgabit inimicos tuos, quod oratio hebræa vtrunque ſignificat.

¶ Leges in dictione, ſaba, cum ſadic, militare. Iob. 7. legi: Militia eſt vita hominis ſuper terram, quod Iudæi transferunt, terminus ſiue tempus determinatum eſt homini ſuper terram, Et ibidem cap. 10. Et pœnæ militant in me, quod Iudæi transferunt, mutationes & terminus mecum eſt, & ibidem. 14. cunctis diebus quibus nunc milito, quod Iudæi vertunt: Cunctis diebus quibus termini mei, & Eſaiæ. 40. quoniam completa eſt militia eius, quod Iudæi reddunt, quoniam completus eſt terminus eius, & Danielis. 8. Robur datum eſt ei, quod Iudæi vertunt: terminus datus eſt ei. Et Danielis. 10. Et fortitudo magna, quod Iudæi reddunt, & terminus magnus. In quibus locis omnibus vox Hebræa vtrunque ſignificat, ita eſt, vt aiunt viri illi doctiſſimi, tamen in his omnibus illud rationis habere oportet ita tranſlatum fuiſſe olim ab antiquiſsimis Iudæis, & ita in Eccleſia à ſuis initijs receptum eſſe, Iudæos verò ita vertiſſe, vt noſtra peruertant, & vt à nobis diſſentiant, vt dictum ſupra pluribus verbis eſt.

¶ Leges in dictione, ſacach, cum ſadich, candere. Hierem. 4. legi: Ventus vrens, quod Iudæi vertunt: ventus clarus, & vtrunque hebrææ lectioni congruere.

¶ Leges in dictione, quarab, mentionem & interpretationem harum vocũ corban & corbona, quarum in nouis

quibuſdam lexicis mentio nulla eſt, de quibus hoc eodem libro dictũ eſt abunde, & alibi dicetur.

¶ Leges in dictione, rus, currere. 4. Regum cap. 24. Eſaiæ. 40. legi: non erit triſtis nec turbulentus, quod aliter interpretantur Iudæi, & ibi defenditur vulgata.

¶ Leges in dictione, rir, Iob. 6. legi; poteſt aliquis guſtare quod guſtatum affert mortem, vocem hebræam, rir, quę hoc loco eſt, à Iudæis pro albugine oui explanari defenditur lectio vulgata & nos libro tertio de hoc loco plura dicemus, & refutabimus Iudæos, qui aiunt, rir, ſignificare oui albuginem.

¶ Leges in dictione, ſaua, adæquare. Iob. 33. legi: Et vt eram dignus non recepi, quod Iudæi vertunt: non profuit mihi, quod verbum hebręum prodeſſe ſignificat & adęquare, vt verti potuerit, non adęquauit mihi, ideſt, non recepi æqualia meis meritis.

¶ Leges in dictione, Sachach. Ezechielis. 19. legi: non abſque vulneribus ſuis ceperunt illum, quod Iudæi vertunt. In foueis ſuis captus eſt, quod lectio hebræa, & illo modo poſsit transferri.

¶ Leges in dictione, ſur. Iob. 33. legi: memento quod ignores opus eius de quo cecinerunt viri, quod Iudæi vertũt; quod aſpexerunt viri, quod vox hebręa vtrumque ſignificat.

¶ Leges ibidem. Canticorum. 4. legi: Coronaberis de capite Amana, quod Iudęi vertunt: Aſpicies de capite Amana, quod vox hebræa vtraque ſignificat.

¶ Multa alia in vulgata D. Hieronymi defenduntur ex varietate ſignificationis Hebræarum vocum, quæ ſciens & prudens prætereo, ſed hæc exempli cauſa dixiſſe ſat eſto. Vnde qui ſapiet colliget varietate ſignificationis hebræarum vocum multa myſteria de Chriſto obſcuraſſe Iudæos, & vt hoc facere poſſent clam omnes ſic multa ex noſtra lectione mutaſſe, vt inter cætera deliteſcerent Chriſti myſteria, quæ deprauarent.

De his quæ radicũ varietate in noſtra vulgata defenduntur.

RAdices in Hebræa lingua dicuntur verborum themata, vnde cætera deſcendunt, vt ab Amo amans amator amor, à doceo doctor doctrina, amo & doceo radices appellantur in hebræa lingua, themata in Græca, poſitiones latinè nominantur.

¶ Varietate radicum noſtra vulgata defenditur, quod voces hebræas Lxx & D. Hieronymus ab hac radice, ideſt, ab hoc verbo, Iudæi ab illo deflexerint, radices enim Iudæi appellant verborum origines, vt ſi latinè dicas, paſsis manibus, à verbo pando, aut à verbo pateo, alio intellectu dici, à verbo patior intellectu longe diuerſo conditum à condo, aliud ſignificare, aliud à verbo condio, aliud eſſe prodit à verbo prodeo, aliud à verbo prodo, collinit à collino aliud eſſe, aliud à collinio, latinè multa ſunt huius notę, Gręcè multo plura, Hebraicè innumera, quæ varia ſignificant, quod à diuerſis verbis deducuntur, quę Iudęi à varijs radicibus deflexa dicuntur.

¶ Prius quam ad rem ipſam aggrediór, illud dicam, defendi vulgatam dici, quod à Iudęis & Iudaizantibus vulgata noſtra in crimen vocabatur. Non enim ſat habuere Iudæi, & Iudaizantes praua interpretatione deprauaſſe ſcripturam, & ſcriptione falſa, vt nos docent veteres patres, quod ſupra dictum eſt, niſi falſam ſcripturæ interpretationem & falſam ſcriptionem veritatem hebraicã eſſe vociferarentur, ſcripturam Eccleſiaſticam diſcrepare à veritate hebraica clamarent, defenditur ergo ſcriptura Eccleſiaſtica à falſo crimine quod ei impingitur. Antiquiſsima nanque ſcriptura interpretatio noſtra Eccleſiaſtica à Iudæis tranſlata eſt, & à D. Hieronymo ex hebręa lectione Latinè reddita, qui tamen Lxx viros in vertenda lectione haberet authores, quos ſequeretur, & Iudæos tranſlatores infeſtos Chriſtiano

nomini,

nomini, qui tamen, vt dixi, Spiritus Sancti impulſu, vt olim Balam Dœmonũ propheta Eccleſiæ noſtræ ſanctæ innumera præſtitere veritatis teſtimonia, reliquæ Iudaicæ ſcripturæ ex Iudaicis fraudibus conflatæ, vt noſtra refellerent, veritatis hebraicæ ſibi nomen vendicabãt, & noſtra ab hebraica veritate dicebantur diſcrepare. Defenſio igitur noſtræ vulgatæ magis eſt aſſertio Chriſtianæ veritatis quàm defenſio, & magis eſt damnatio Iudaicarum fraudum quàm noſtræ lectionis defenſio. Ne credat quiſquam cùm vtrunque cum lectione hebræa dicatur congruere, vtrunque defendi, minimè. Iudaica nanque in noſtrã inuidiam conſcripta ſunt, vt fraude Iudaica noſtra ſubuertant, vt cui vis facile eſſet varietate ſignificationis vocum & orationum, & varietate originis verborum & thematum quælibet Latina & Græca ſcripta in contrarium intellectũ peruertere. Ergo his iactis fundamentis iam ad rem ipſam aggrediamur.

¶ Leges in dictione hacar, illud Eſaię. 3. cognitio vultus eorum reſpondebit eis, transferri à Iudæis: Impudentia vultus eorum reſpondebit eis, quod, hacar, vox Arabica impudentiam ſignificet, ſed ſi deflectas hanc vocem, hacar, à radice, nacar, vnde deflexit D. Hieronymus ſignificare agnitionem.

¶ Leges in dictione, Chal, in illo Ezechielis. 7. & poſsidebunt ſanctuaria eorum, Iudęos pro poſsidebunt, legere violabuntur à verbo Chalal, violare, D. Hieronymum deduxiſſe vocem hebręam à uerbo Nachal, poſsideo.

¶ Leges in dictione chamam, illud Iob. 30. radix Iuniperorum erat cibus eorum, Iudæos transferre, radix iuniperorum ad calefaciendam, quod Iudæi, Lachmam, à radice chaman, calefacere deducunt, D. Hiero. à radice lechem, id eſt, panis vel cibus, vt. l. littera ſit de verbi ſubſtantia.

¶ Leges, ibidem Eſaię. 57. legi, qui cõſolamini in dijs, quod Iudęi vertunt, qui calefacti eſtis in dijs, à radice chamam, calefacere D. Hieronymus à radice, Nacham, conſolari, ſed D. Hieronymus habet pro ſe Lxx viros, & tranſlatores omnes Iudæos, quos in facienda ſua vulgata ex hebręa lectione conſulebat, Iudæi ſuam impietatem & malitiam ſequuntur, vt in omnibus noſtra perturbent.

¶ Leges in dictione Iagah, cum Iod, in principio, & he, in fine, Threnorum Hieremiæ cap. primo. illud, quia Dominus loquutus eſt ſuper eam, à Iudæis trãſferri, quia Dominus affligit eam, quia iaga, verbum hebræum affligere ſignificat, D. Hieronymus verbum hebræum à radice haga, deduxerit, quod loqui ſignificat, & alia multa.

¶ Leges in dictione Iachal, illud Ezechielis. 19. quæ cum vidiſſet, quoniam infirmata eſt, transferri à Iudęis, & vidit quod cum expectaretur, quod Iachal, expectare ſignificet, D. Hieronymus vocem hebręam deflexerat à verbo Chala, infirmari.

¶ Leges in dictione Iaaph, Danielis. 9. legi: Ecce vir Gabriel quem viderat in viſione à principio, cito volans tetigit me, & pro cito volans, hebraicè eſſe mu hahaph, quam vocem Iudæi vertunt fatigatum fatigatione à verbo Iahaph, defatigare, ſed melius D. Hieronymũ vertiſſe volans volatu pro quo tranſtulit, cito volans, à verbo, oph, volare.

¶ Leges in dictione, Iachar, illud Zachariæ. 14. Non erit lux ſed frigus & gelu, Iudæos transferre, non erit lux clara ſed denſa, quod vocem hebręã quæ pro frigore eſt à radice, Iachar, deflectũt & ſignificare aiunt claritatem, Diuum vero Hieronymum aiunt illam deflexiſſe à quarar, frigere.

¶ Leges in dictione, Iare, cum aleph, in fine. 2. Regum cap. 14. in illo. Nunc igitur veni vt loquar ad Dominum meũ regem præſente populo, pro præſente populo Iudęos transferre, quia terruit me populus, quod dictionem hebræam deducunt à radice, Iare, timere, Hieronymus

nymus à radice raha. Videre, vt ſit videat me populus, pro quo reddit præſente populo.

¶ Leges in dictione Iaſab. 2. Regum cap. 23. legi: Comburentur vſque ad nihilum, Iudæos transferre, comburentur in habitatione vel in ſeſsione, quod verbum hebræum quod eſt primo vſque ad nihilum, Iudæi deflectunt à verbo, Iaſab, habitare, ſedere, & ita transferunt in habitatione, in ſeſsione. Hieronymus vero deriuaſſe à verbo, ſabat, ceſſare vſque ad ceſſationem, quo ad nihil ſuperſit.

¶ Leges in dictione, Iaſam. Numerorum. 21. legi: Iaſsi peruenerunt in nophe, quod transferunt Iudæi, deſolauimus eos vſque nophe, quod hebræa dictio. Naſim, poſsit eſſe verbum primæ perſonæ pluralis à verbo, Iaſam, deſolare, & Naſim vulgo mulieres ſignificat, & ideo Hieronymus vertiſſe laſsi, quaſi mulieres.

¶ Leges in dictione, Lacham, Iob. 20. legi, pluet ſuper illas bellum ſuũ, & pro bellum ſuum Iudæos transferre carnem ſuam, quod, lechem, panem ſignificet & carnem, lacham, tamen verbum hebrẹũ ſignificare pugnare, vt lacham, bellum etiam ſignificet.

¶ Leges in dictione, Iachus, cum ſadich, in fine. Eccleſiaſtici. 10. legi, ſi mordeat ſerpens in ſilentio, quod Iudæi trãſferunt, ſi mordeat ſerpens abſque incantatione, quod hebraicè legatur, ſi mordeat ſerpens abſque murmure, quod idem eſt quod in ſilentio & abſque incantatione.

¶ Leges in dictione, Iaſar. Danielis. 1. legi. Dixit Dominus ad Malaſſar, quod vertunt Iudæi, ad diſpenſatorem, quod vox hebræa nomen proprium eſſe poſſit, & ſignificet etiam diſpenſatorem.

¶ Leges in dictione, Lamat. Ezechielis. 27. legi. Aſſur, & Chelmat venditores tui, quod hebræi vertunt, Aſſur quaſi doctus, quod Chelmat nomen proprium eſſe potuit, potuit etiam ſignificare quaſi doctus, diuiſa dictione & diuerſis punctis.

¶ Leges in dictione, meum. Iob. 31. legi: Etſi in manibus meis adhæſit macula, quod Iudæi vertunt, & ſi in manibus meis adhæſit aliquid, quod Iudæi vocẽ hebrẹam deriuant à meum, aliquid. Hieronymus à, mum, ſine aleph, macula.

¶ Leges in dictione, Medim. Iudicũ. 5. legi, & ſedetis ſupra in iudicio, quod Iudæi vertunt: & ſedetis ſupra Medin, quod Medin nomen proprium eſſe poſſit & ſignificare iudicium.

¶ Leges in dictione, nacha. Eſaię. 58. legi: Et requiem tibi dabit Dominus ſemper, quod Iudæi vertunt: Et deducet te Dominus ſemper, à verbo, nacha, deducere, Hieronymus verò vertiſſe à verbo, naach, requieſcere.

¶ Leges in dictione. Nachat. Iob. 17. legi putas ne ſaltem ibi erit requies mihi, quod Iudæi vertunt pro requie deſcẽſio à verbo, Nachat, deſcendere, ſed Hieronymus à verbo. Noach, hebræam vocem deflexit.

¶ Leges in dictione, natas, cum teth. Hieremiæ. 19. legi: Euulſa eſt in ira, quod Iudæi vertunt: & dimiſſa es, ſed mutatione teth, in tau poſſe legi, & euulſa es, quod natos, cum tau, euellere ſignificet.

¶ Leges in dictione, ſoph, cum ſamach. Hieremiæ. 8. legi: Congregans congregabo eos, quod dictionem Hebræã deriuarit Hieronymus à verbo, aſaph, congregare, Iudæos verò vertiſſe: conſumens conſumans eos, à verbo, ſoph, conſumere & perdere.

¶ Sed dices in his omnibus Iudęos hebræę linguę doctiores multo D. Hieronymo fuiſſe, & multo melius quam Hieronymus nouerint, radices vocum hebræarum nouiſſe, erras toto cęlo. Hierony. Aquilam, Symmachum, Theodotionem, & reliquos tranſlatores in faciẽ da ſua vulgata fuit ſequutus & conſuluit. Iudæos doctiſsimos & antiquiſsimos, vt dictum eſt, Iudæi ſcriptores noui indocti fuere, pelliones, & ſutores, vt illud

illud prætercam quod eorum hic ſcopus eſt vt noſtra ſubuertant.

¶ Leges in dictione, hur, cum, Hain, excitare, ſuſcitare, Oſee.7. legi: Quieuit paululum ciuitas; quod Iudæi vertunt; quieuit paululum excitans, & Michææ. 6. legi: vox Domini ad ciuitatem clamat quod Iudæi transferunt; vox Domini excitandum clamat, Hieremię. 15. Miſi ſuper ciuitatem repentè terrorem, quod Iudæi vertunt: Miſi ſuper eam repente terrorem & hoſtem; cùm in his locis omnibus hebræa lectio magis congruat cum noſtra vulgata.

¶ Leges in dictione, Ir, ciuitas, vrbs. Michææ. 5. legi: & conteram ciuitates tuas, quod Iudæi vertunt: conteram hoſtes tuos, quod vox hebręa vtrunque ſignificat, ſenſus tamen fit contrarius, & Iudaicus falſam efficiat prophetiam.

¶ Leges in dictione, Halal, operari. Threnorum primo legi: Quoniam vindemiauit me, quod Iudæi vertunt, quem fecit mihi, quod vox hebręa vtrunque ſignificat, & infra in eodē; vindemia eos ſicut vindemiaſti me, quod Iudæi vertunt: fac eis ſicut feciſti mihi, quod lectio hebræa hoc & illo modo verti poſſit.

¶ Leges Ezechielis. 28. legi: & corruēt interfecti in medio, cum gladio, quod Iudęi transferunt: iudicabitur interfectus; quod Iudęi vocem hebræam deducunt à verbo, palal, iudicare. Hieronymus vero illam deflexerit à verbo, Napal, cadere.

¶ Leges in dictione. ſo. id eſt, tempeſtas. Prouerbiorum primo. legi cum irruerit repentina calamitas, quod Iudæi vertunt: cùm irruerit tempeſtas, quod vocem hebræam deflectunt Iudæi à, So, id eſt, tempeſtas, Hieronymus à Saha, id eſt, calamitas, vbi punctorum & litterarum mutatio & additio fit, neceſſe eſt.

¶ Leges ibidem Zachariæ. 4. legi: Exæquauit gratiam gratiæ eius; quod Iudæi vertunt: clamores gratiæ gratiæ ſibi, quod Iudęi dictionem hebræam deflectunt à, So, id eſt, clámor; quæ poteſt deriuari à Saua, exęquare.

¶ Leges in dictione ſua, clamare, Iob. 30. legi, & ſi corruerint ipſe ſaluabit; quod Iudæi vertunt: in interitu ſuo eis clamor; quod Iudęi deflectunt dictionē hebræam à ſua, clamare, Hieronymus à Iaſa, ſaluare, in quibus litterarum & punctorum additio ſit neceſſe, & mutatio.

¶ Leges in dictione, Sot, ponere. Eſaię 19. legi: Et erunt irrigua eius flectentia, quod Iudæi vertunt, & erunt retia eius attrita. Sed dictionem hebræam poſſe deriuari à, Sata, & ſignificare irrigua.

¶ Leges in dictione, Taphaph. Ezechielis. 28. legi: Opus decoris tui & foramina tua; Iudæos pro decoris tui reddere tympanorum tuorum à Taphaph, timpanizare, ſed D. Hieronymum vertiſſe à Iaaph, vt vox hebræa ſignificet pulchritudinem & decorem. Sed aduerte in his omnibus punctorum & litterarum eſſe additionem, mutationem, detractionem.

¶ Sat eſt fortaſſe hæc dixiſſe ex his quæ illi viri doctiſſimi adnotant ad hoc exemplum linguarum peritus, & in ſacrarum litterarum ſtudijs verſatiſſimus adnotabit cætera, nec in eo errore verſabitur, vt dicat Iudæos melius noſſe hebraicè quam noſtros, & quam noſtros veriora dicere in explanatione heterę; ſed intelliget ſi quæ diximus excuſſerit benè. Iudæos ab initijs Chriſtianæ religionis noſtra peruertere conari, dupliciter, vt nos admonent omnes patres veteres, quod ſupra monſtratum eſt manu & interpretatione, interpretatione cum interpretatione doloſa quæ de Chriſto myſteria ſunt, alio transferunt, quod facere ſolēt per capita tria quæ ſupra ſunt poſita, quo referunt docti illi viri vulgatæ noſtrę defenſionem interpretatione Iudaica, docuit enim Hieronymus quædam Iudaice explanari poſſe & Chriſtianè, qua in re nos longe ſuperiores ſumus, quod ſcripturam noſtram Iudæi vertere ita, vt de Chriſti ſacramentis pla

ne

neloquatur nos à Iudæis ita olim accepimus explanata, ſecundo modo praua interpretatione à Iudæis noſtra peruertitur ſcriptura, ex varia hebræarum ſignificatione, vnde in alium ſenſum poteſt ſcriptura locis plurimis trahi, & deflexione vocum hebrearum à varijs verbis vt varia ſignificent, quod in hebræa lingua ſępiſsimè fieri poteſt, quibus modis fere omnia hebraicè poſſunt peruerti, & à Chriſto abduci & alio traduci. His modis ergo fit quod Athanaſius & alij patres aiebant patres veteres ſolere Iudæos & hæreticos noſtra falſa interpretatione peruertere, quod ſi ſapias ipſe per te facile intelliges. Noſtra ſcriptura antiquiſsima eſt à Iudęis ipſis orta & interpretatio Lxx ante Domini in carne aduentum tribus ſęculis, & aſſeruata à Iudæis per octingẽtos & eo amplius annos in ſuis Synagogis, vulgata facta ad exemplum Iudæorum qui numinis diuinis impulſu, vt Balam olim Chriſtianæ veritati innumera dedere teſtimonia quod ea tempeſtate quando nobis integra ſcriptura non erat, non permiſit illos Deus Chriſto aduerſari, nam ea mente vertere ſcripturam, vt dixi, ſunt aggreſsi. Hæc recentia quæ in lucem prodeunt heri aut nudius tertius eo animo à Iudæis prodeunt explanata vt noſtra refellant, quod cum re ipſa pateat cur ea quiſquam vera putet, & non dolis conſuta & conflata fallacijs.

De fraudibus quæ à Iudæis fiunt manu id eſt; corruptione litterarum, mutatione diſtinctionis, & punctorum varietate, ſimilibuſque.

SOEpè olim ſolebam mirari hæc ſacra ingreſſus ſtudia cur Dominus vnam & eandem prophetiam repeteret centies, non multo poſt tempore ad monitus à ſanctis patribus intellexi eſſe prophetias de Chriſto Domino tam manifeſtas, vt ſupradictis fraudibus peruerti non poſſent, vt monſtratum ſupra eſt, niſi vitiarentur mutatione litterarum punctorum varia diſtinctione, & niſi tot huiuſmodi eſſent prophetiæ, vt Iudæorum vicerent dolos noſtra fuiſſe ruitura, id cauit præſcius rerum omniũ Deus, vt millies præſignificaret ſingula, quæ tamen per tot annos Iudęorum impientiſsimorum perfidia vertit in contrariũ dixi enim ſępiſsimèque eſt repetendum eſſe ſophiſma eius naturæ, vt ait iuriſconſultus de regulis iuris, vt per exiguas mutationes de manifeſtè veris in manifeſtè falſa commutet, vnde veteres patres aũt Iudæos ſuis fraudibus, & ſua falſa interpretatione prophetas facere mendaces, & falſas & nugaces prophetias. De hac igitur ſcripturæ corruptela, quæ manu fit, id eſt, mutatione diſtinctionis litterarũ punctorum, ſimiliumque iam dicere aggrediamur duce Deo, qui cæptis noſtris ſemper adſit propitius.

De litteris mutatis in ſui ſimiles in hebræa lectione.

FRaudes ergo Iudaicas litterarũ mutatione fieri diximus, quorum exẽpla ſubijciamus oportet, vnius enim litteræ mitatione aut additione diximus ex Baſilio, & Auguſtino, & ex iuriſconſulto vniuerſam ſententiam permutari, quod multo multoque facilius fit in hebręa lingua, quam in vlla alia. Primum igitur dicamus de litteris in ſe mutuo permutatis propter ſimilitudinẽ quod ſępè, vt docet Chryſoſtomus fit malitia Iudaica, ſępe Iudaica negligentia.

¶Leges indictione, dus, Iob. 41. legi: & faciem eius præceſsit egeſtas, quod Iudęi transferunt: coram eo lętabitur męror, quod pro præceſsit hebraicè legatur, dus, cum ſadic, id eſt, lætari, vt ſit coram eo lętabitur Hieronymus & veteres quos ſequutus Hieronymus eſt, legere, rus, cucurrit, præceſsit, & .r. & .d. hebraice ſunt ſimillimæ. ר. ד

¶Leges

¶Leges in dictione, haras, cum he, in principio. Eſaiæ. 19. legi: ciuitas ſolis vocabitur vna, & à Iudęis verti ciuitas deſtructionis quod dictionem hebræam legunt cum, he, littera in principio, cùm D. Hieronymus legerit eam cum littera, chet, ſimillima in primo. nam cheres, ſolem ſignificat.

¶Leges in dictione, chara. Neę. 3. legi: poſt eum in montem ędificauit, & pro, in montem, legi; æchora iratus, & æmulatus. Sed ſi pro; ה, littera legatur; ח, quæ ſunt ſimillimæ ſignificare in monte. הה.

¶Leges in dictione, naha, primo regum cap. 7. legi: Et requieuit omnis domus Iſrael poſt Dominũ, & pro requieuit Iudæos vertere & planxerunt ſe. Sed ſi pro he littera. ה. ſcribatur littera. ח. chet, ei ſimillima futurum vt ſignificetur idem quod eſt in noſtra vulgata.

¶Leges in dictione. Nedem, Geneſeos. 6. legi: Non permanebit ſpiritus meus in homine, & hebraicę pro permanebit legi; Iadon, quod authores lexici complutenſis vertunt: vaginabitur, alij iudicabit, & quia Iudæi hoc loco noſtræ vulgatæ inſultant, addam illud, ſi litteræ. ד. dalet addideris in ſuperiore parte virgula. ל. futurum, Ialon, morabitur permanebit.

¶Leges in dictione, Naha, Ezechielis. 7. legi: & nouerit requies, quod Iudæi vertunt: Et non erit lamentum, ſed ſi pro. ה. he, legeris. ח. chet litteram ſimillimã, futurum vt ſignificetur, & non erit requies.

¶Leges in dictione, Habar, cũ Hain in principio, Hieremiæ. 2. legi: Et dixiſti non ſeruiam, Iudæos tamen vertere: Et dixiſti: non tranſibo, quod, habar, tranſire ſignificet, ſed ſi ר res litteram mutes in ד dalet ſimillimam, & dicas, habad, ſignificabis ſeruiam.

¶Leges in dictione, Sacac, obliuiſci: Eccleſiaſtici. 8. legi: & laudabuntur in ciuitate quaſi opera iuſtorum, & pro laudabuntur Iudæos vertere: Et obliuioni tradentur, ſed ſi pro iſta chechu, legas mutatata vna littera in ei ſimillimam כ caph, in ב b: & legas; iſta bechu, futurã noſtram vulgatam, & laudabuntur.

¶Sed multa huiuſmodi exempla in ſuperioribus reperies, & in ſequentibus, & hæc exẽpli cauſa ponuntur, nec enim omnia numero comprehendere poſſes, ſed hæc proponunt viri illi doctiſsimi, vt ad hanc normam reliqua caſtigare noueris & defendere. Exoriri tamen poteſt hic duplex dubitario, prima illa; qd in his locis & ſuperioribus referat vtrũ ſic transferas lectionem hebręam, an ſic reſpondebit tibi Origenes in Epiſtola ad Affricanum etiam vbi nihil refert aduerſari nobis Iudæos, & verſare dolos, vt extenuent noſtræ ſcripturæ authoritatem, quod dixere etiam veteres illi patres apud Auguſtinum, de quibus ſupra dixi, & fidem in paruis ſibi præſtruunt cum probant noſtra vitiata, vt poſteà cum magna mercede fallant in Prophetijs manifeſtis de Chriſtõ, & dicant vidiſtis profecto veſtra paſsim vitiata, etiã in his de quibus nulla nobiſcum erat cõtrouerſia, & ſic hæc omnia apud vos vitiata ſunt, & à veritate hebraica diſcrepant, extenuata enim noſtræ ſcripturæ authoritate Iudæis omnia erunt faciliora. Dices cur quæſo non ſcribis exempla quibus oſtendas his fraudibus Iudaicis tolli noſtras prophetias? Oſtendo id libro huius operis tertio. & ſequentibus exemplis plurimis. Id enim huius operis eſt argumentum. Hoc loco tantum pono exempla poſita ab authoribus lexici complutenſis qui parergo quodam opere docuere quonam modo vulgatã D. Hieronymi poſsis defendere, ſed ſunt inquiens, qui hac quæ dices omnia ſubuertunt, ſcis enim quoſdam dicere, potuit fieri, vt quemadmodum LXX viri ſimilitudine litterarum, authore Hieronymo, decepti fuerint, ita D. Hieronymus eadem litterarum ſimilitudine deceptus ſit, nec lectio hebręa mutata ſit, quæ ratio aduerſus reliquas quas fallacias Iu-
daicas

daicas nominas, valet, vt deceptus Hieronymus ſit quod alias litteras pro alijs legerit, quæ dicere non audent apertè, non immerito ergo fuere ex veteribus qui dicerét Iudaizantes Iudæis eſſe peiores. Non enim ſolum Diuus Hieronymus hæc refellit, qui vt oſtendi docet hanc varietatem hebrææ lectionis eſſe frequentiſsimam, & Iudæos propter odium Chriſti in multis ſcripturam vitiaſſe, ideo enim in hunc locum hác vulgatæ defenſionem diſtulimus poſt probatos dolos Iudaicos, ne neceſſe nobis eſſet probare ſingula, nó ſolum inquam D. Hieronymus, & alij veteres patres hæc refellunt, ſed etiam Iudæi veteres, & rabini recentiores docent in lectione Hebrea mutatas has litteras & Syllabas atque adeo dictiones, vt Iudaizantes Iudeorum teſtimonijs refelleremus, hæc ego pluribus dicerem niſi ſupra fūſe eſſem executus, & hæc omnia Iudæorum authoritate probaſſem quando apud quoſdam Iudæorum authoritas valet plurimum.

Quod apicum varietate, mutetur ſcriptura.

APices hebræi puncta appellant, diuerſi tamen eſſe videntur, non enim valent pro vocalibus vt puncta, ſed tales ſunt quales in noſtra lingua, apices ſunt ſuper poſitæ litteris, quæ nominum mutant ſignificationes, vt mana, manam, lana, lanam, ſana, ſanam. His ergo mutatis apicibus vocum ſignificationes mutantur, & peruertitur noſtra vulgata.

¶ Leges in dictione, Naſa, cum ſin, & puncto cebolet, leuare Oſee primo, legi: Sed obliuione obliuiſcar eorū, Iudeos tamé pro obliuione obliuiſcar, legere: Portans portabo eos, quod D. Hiero. dictionem hebream legerit cum puncto ſebolet, Iudæi eandem lectionem legerint cū puncto cebolet.

¶ Leges in dictione, Naſa, cum pūcto cebolet, decipere ſeducere, Hiere. 23. legi: Propterea ecce ego tollā vos portās, qđ Iudæi vertunt: Deſtruam vos deſtruens quod Hieronymus verterit cum apice ſebolet, Iudei vero cū apice cebolet.

¶ Leges in dictione, ſur, Ezechielis. 27. legi: Naues maris principes tui; pro principes tui legūt Iudæi, muri tui, quod Iudæi legunt dictioné hebræam cū apice ſebolet, Hieronymus cum apice cebolet.

¶ Leges in dictione, ſur, dominari, Eſaie. 28 legi: Et ponant triticum per ordinem, pro per ordinem vertunt Iudæi in menſura, ſed chaldaice cum puncto cebolet ſignificare per ordinem.

¶ Leges in dictione, ſaphat, Ezechielis. 40. legi: Et labia eorum palme; & à Iudæis verti: tripodes eorum, quod vocem hebream Iudei legunt cum puncto cebolet, D. Hieronymus cum puncto ſebolet.

¶ Sed hæc exempli cauſa ſat ſunt, nec enim quiſquam omnia numero comprehendere poſsit, vt liqueat mutatione apicum ſcripturam peruerti poſſe, nam ad id omnes ſuos intendere neruos Iudeos certa res eſt.

De varietate punctorum & litterarū, quibus ſcriptura peruertitur.

DE varietate punctorum & litterarum quibus peruertitur ſcriptura dictum abunde erat ſupra ex D. Hieronymo, tamen attingam etiam aliqua ex his que docti illi viri dixere.

¶ Leges in dictione, ſachac, cū ſamach, Amos. 5. legi: Et portaſtis tabernaculū Moloch, Iudæos vertere: Portaſtis Sicut regé veſtrū, mutatis vero pūctis, ſi legas, ſucat, tabernaculum ſignificare, ſed de hoc loco in locis euangelicis à me dictum eſt.

¶ Leges in dictione, ſachar, cū ſamach, & Hain, Hiere. 2. legi: & porte eius deſolamini, pro porte eius vertūt Iudei, & tépeſtemini, ſed ſi mutatis pūctis, & addita littera Iod, legas pro ſaharu, ſchairau, ſignificare portas eius. Ergo ex his

apparet

apparet ſi adhibeas ſanctorum canones ſupradictis, excidiſſe ex lectione hebrea litteras & mutata puncta.

¶ Leges in dictione, Aala, Oſee. 10. legi: Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo, quod Iudæi transferunt: reuerſi ſunt nó ſupra: Lxx reddidit: reuerſi ſunt in nihilũ. Nempe quod Hieronymus legerit, ol, cum Hain, iugum, Iudæi, al, ſupra cum Hain Lxx, al, cũ א nihil, tot ſæpè ſunt in hebræa lingua varietates.

¶ Leges in dictione, Him, cum Hain, Pſal. 109. legis tecum principium, iuxta Lxx quod alij agnouere puncta.

¶ Leges in dictione, raha, paſcere, Geneſeos 38. legi: Ipſe & hiras opilio gregis, quod Iudæi vertunt, ipſe & hiras ſocius eius, quod eadem vox hebræa mutatis punctis, rea, ſocium ſignificat, roe, paſtorem, opilionem.

¶ Leges in dictione, pea, latus, angulus Deuteronomij 32. legi: Dixi vbi nam ſunt, pro quo Iudæi legunt: Dixi diſpergam eos, vbi pro, vbi nam ſunt, hebraicè eſt, Aaphehé, pro quo ſi legatur, Eephohem; tunc ſignificari, vbi nam ſunt, vt noſtra præfert vulgata. Dices hoc eſt quod aiunt decipi D. Hieronymum potuiſſe, reſpondimus iam ſequutum fuiſſe D. Hierony. Aquilam, Symmachum, Theodotionem, & reliquos tranſlatores Iudæos, vt decipi non potuerit adiutus præſertim Spiritus S. lumine.

¶ Leges in dictione, lem, Hieremiæ. 28. legi: Pro eo quod miſiſti in nomine meo libros, quod Iudæi vertunt: Pro eo quod miſiſti in nomine tuo libros, vbi mutatio perſonæ eſt; & punctorum & pronominis affixi.

¶ Leges in dictione, Samam, Ezechielis. 20. legi: vt cum offerrent omne quod aperit vuluam propter peccata eorum Iudæos poſtrema illa verba: propter peccata eorum transferre diſperdã eos, ſed ſi pro, Aſimen, diſperdam eos, legas, aſamam, efficies peccata eorum.

¶ Leges in dictione, ſen, Dens. Prouerbiorum, 30. legi: Omnes domeſtici eius veſtiti ſunt duplicibus, vbi pro duplicibus vertunt Iudæi: Coccino, & mutatione punctorum fieri hanc varietatem quod Iudæi legunt, ſanim, Coccino. Diuus Hieronymus ſenaim, duplicibus.

De mutatione litterarum & Syllabarum in lectione hebræa.

DE hac parte dictum eſt cum agebamus de mutatione litterarum in ſuas ſimiles, hoc loco pauca adijciemus.

¶ Leges in dictione, Mis, Eſaiæ. 16. legi: finitus eſt puluis, & Iudæos legere: defecit preſſio, ſed ſi pro, mis, mutata littera legatur, mos, tunc ſignificare puluerem, vt noſtra præfert vulgata.

¶ Leges in dictione, ſaraph, cum ſamach, Amos. 6. legi: & tollet eum propinquus ſuus, & comburet eum, vbi Iudæi pro, comburet eum, vertunt, auunculus ſuus. Quod, ſaraph, cum ſignificat comburere cum ſamach, in principio ſcribatur, non cum, ſin, vt ſcribitur hoc loco Amos, reſpondent authores lexici complutenſis: frequentiſſimè hoc fieri ſolere, vt, ſin, pro, ſamach, ponatur, quod vel pueri norunt.

¶ Leges in dictione, raa, videre, Hieremiæ. 16. legi: Non timebit cum venerit æſtus, quod Iudæi vertunt, Non videbit, ſed eſſe poſſe, ſicut in noſtra vulgata, mutatione litteræ, he, in aleph.

¶ Leges in dictione, coſet, Pſal. 59. legi: vt fugerent à facie arcus quod Iudæi vertunt, à facie veritatis, ſed ſi mutes vnam litteram in aliam, teth, in tau, eſſe hebraicè quod in noſtrà vulgata.

Pugna inter Iudæos, vtrum litteræ quædam ſint de verborum eſſentia.

LEges in dictione, hamula, Iudæos inter ſe contendere vtrum littera, he, ſit de verbi eſſentia, an non.

¶ Leges in dictione, hagam, Diuum Hieronymum putaſſe, ha, non eſſe litte-

ram de ſubſtantia verbi, & ita in duas diuiſiſſe partes, ha, gan, & interpretatum eſſe hortum ſeparatum, vbi etiam litteræ mutatio eſt. Iudæos verò quod, he, litteram ſubſtantialem putant interpretari aliter.

¶ Leges in dictione, habat. Eſaiæ. 5. legi: Aſpiciemus in terram, Iudæos verò legere: Aſpiciet in terram, quod litteram, nun, de ſubſtantia dictionis eſſe dicant, & non litteram articularem, quę denotet primam perſonam.

¶ Leges in dictione, rauach נחת. Eſaiç. 43. legi: Et detraxi vectes vniuerſos, Iudæos vero legere: Detraxi in nauibus vniuerſos, ſed ſi littera, beth, quę ponitur in principio dictionis eſt de ſubſtantia dictionis, ſignificare vectes, vt vertit D. Hieronymus.

De litterarum additione, & defectu.

Leges in dictione, יא, cum א & י, illud Iob. 22. ſaluabitur innocens, quod Iudæi vertunt: ſaluabit inſulam innocés, pro inſula hebraice legi, æ. cum. aleph. & iod, & futuram vulgatam ſi addas, ſin, litteram. יא nanque inſulam ſonat. שיא. vir, vt ſit vir innocens, nam varijs punctis ſit vt verbum ſignificet actiuè vel paſſiuè, vt deſit littera & mutentur puncta, qua de re ex D. Hieronymo multa diximus.

¶ Leges in dictione. Gab. Ezechielis. 43. legi: Hæc quoque erat foſſa altaris, quod Iudęi vertunt: Hæc quoque erat altitudo altaris, quod pro foſſa hebraicè eſt, Gab, & D. Hieronymus addita littera, vau, legerit, gob, aut mutato puncto, nam, gob, foſſam ſignificat.

¶ Leges in dictione, naua, Michææ. 7. legi: & magnus loquutus eſt deſyderium animæ ſuę, quod Iudæi vertunt: prauitatem animæ ſuæ, & docent viri illi doctiſsimi mutatione, he, in, א. ſignificari deſyderium, aut vt ego puto additione litteræ aleph, vt, he, non ſit de ſubſtantia dictionis.

¶ Leges in dictione, Chaia. Regum primo. cap. 25. legi: Et ſic dicetis, ſit fratribus meis, quod Iudęi legunt: ſic dicetis viuo, quod hebraice legitur, le chai, id eſt, viuo, ſed ſi addita vna littera legatur, le, chai, ſignificari fratribus meis, quod eſt in noſtra vulgata, vt noſtra vulgata arguat deeſſe vnam litteram hebraice.

¶ Leges in dictione. Iacol. 2. Regum cap. 17. legi: Tranſierunt feſtinanter guſtata paululum aqua, quod Iudæi vertunt, tranſierunt vadum aquæ, quod Hieronymus legerit. Maachal, cum, aleph, loco, iod, quod verbum ſignificat cibum vel deguſtationem, Iudæi legunt Michal, id eſt, vadum.

¶ Leges in dictione, Iahal, Primo Regum cap. 4. legi: Pręgnans erat vicinaque partui, Iudæos vertere: Pręgnans erat ad eiulandum, quod Iudæi dictionem hebræam deflectunt à, Ialal, lamentari, & alios Iudæos eſſe autores eo loci non legendum eſſe Ialat, ad lamentandum, ſed addita littera, dalet, la le det, parturiens, vicina partui, vt præfert noſtra vulgata.

De his quæ hebraicè ſunt controuerſa diuiſimne legenda ſint an coniunctim.

Leges in dictione, aboi, cum littera, aleph, in principio, in illo Prouerbiorum. 23. Cuius patri væ, Hieronymum diuiſim dictionem hebræam legiſſe. Ab Oi, vt eſſet cuius, Ab, patri, oi, væ: Iudæos vero coniunctim legere, aboi, & interpretari miſeriam, arguit tamen vulgata D. Hieronymi diuidendam eſſe dictionem hebræam, & addendam litteram, aleph.

¶ Leges in dictione Acaph, cum, aleph, in principio, in illo Iob. 33. Eloquentia mea non ſit tibi grauis, pro eloquentia mea hebraicè eſſe, acpi, & Iudæos interpretari, manus mea, & exiſtimare redundare, aleph, & legendum eſſe,

eſſe, capi manus mea, vt Iudæi fateantur lectionem hebræam vitiatam eſſe, & eàm caſtigent. Diuus Hieronymus lectionem hebræam legerit diuiſim, ac cum aleph, id eſt profectò, pi, os meum, eloquentia mea.

¶ Leges in dictione, ſadam, Hieremiæ. 31. legi: Et vniuerſam regionem mortis, quod Iudæi transferunt, vniuerſam ſedemot, legunt enim coniunctim dictionem hebræam ſedemot, & nomen proprium faciunt. Diuus Hieronymus legerit diuiſim, ſede, regionem, mot, mortis.

¶ Cùm hæc ego & alia cum viris quibuſdam doctis conferrem, dicent fortaſſe aiebant hos viros doctos ſignificare, ſi ſic legeretur hebraicè, vulgatam, Diui Hieronymi cum hebræa lectione poſſe congruere, minimè inquam, quia contra ſtat Diuus Hieronymus, cuius teſtimonijs multis probatū eſt ex translatione cuiuſque probari poſſe, quam hebræam lectionem interpres eſſet ſequutus, & ita loci ſuperiores arguunt Diuum Hieronymum in locis ſuperioribus illas lectiones hebręas legiſſe, & Lxx viros & Aquilam, & Symmachum, & Theodotionem, quos conſulebat ſemper. Adde his quod ſupra monſtratum eſt Rabinorum teſtimonijs has lectionis hebrææ mutationes fieri frequenter, quæ omnia cum ſuſe ſupra ſint demonſtrata finem huic diſputationi imponamus.

SEd ne putes doctos illos viros lexici Complutenſis Authores vulgatam Diui Hieronymi tantum defendiſſe, addam paucula, quibus appareat Lxx quoque virorum translationem eſſe tuitos, & fortaſſe defenſuros multa plura, niſi ſibi perſuaſiſſent Pſalterium, quod ſub nomine Diui Hieronymi circumfertur, Diui Hieronymi eſſe, & niſi Diui Hieronymi reuerentia illos retardaſſet ab hoc negotio, qui videretur aliam lectionem hebræam agnouiſſe, quam Lxx viri agnouerint. Sed quod Eccleſiaſtica lectio defenderetur non lædebatur Diui Hieronymi authoritas. Quis enim eo magis Eccleſiam ſanctam eſt tuitus? Quis in ea defendenda plus laboris exhauſit? non aduerſatur Hieronymo, qui pro Chriſto, & Eccleſia pugnat, omnium qui pro Chriſto pugnant, is dux eſt, & anteſignanus.

SEPTVAGINTA interpretum defenſio.

LEges in dictione, bana, in illo Hieremiæ. 49. Perijt conſilium à filijs, Lxx vertiſſe, pro à filijs, ab intelligentibus, quod vox hebręa vtrumque ſignificat.

¶ Leges in dictione, baſar, cum apice, cebolet, in illo Oſeę. 9. væ eis cum receſſero ab eis, hebraice eſſe, beſuri, ideſt incarnatio mea ex eis, vt ſit totum: vę eis quia incarnatio mea ex eis, vel vt vertere Lxx, Quia caro mea ex eis, & certè vtraque lectio ſacroſancta eſt, vt vertit Diuus Hieronymus: væ eis cùm receſſero ab eis, vt, ſin, ponatur pro, ſamach, ideſt vę eis cū redemptione facta generis humani excluſero eos, Iudæos ſcilicet, & faciam Eccleſiam ex gentibus & nationibus, vel væ eis, quia incarnatus ſum ex eis, qui carnem ſumpſi ego Deus omnipotens ex Iudæorum gente, ex ſacra Maria Virgine ſcilicet, & tanto maiore ſupplicio ſunt digni Iudæi qui me non receperunt, iuxta illud: & ſui eum non receperunt, de his plura in Oſeam prophetam Deo benè iuuante.

¶ Leges in dictione, dama, illud Oſeæ. 4. nocte tacere feci matrē tuam Lxx vertiſſe: Nocti aſsimilaui matrem tuam, quod verbum hebræum dama, aſsimilare ſignificet & tacere, & alia, & ita Iudæos vertere hunc locum iuxta aliam ſignificationem, nocte oppreſsi matrem tuam, iuxta

varias ergo ſignificationes varia ſit translatio. Et ſic defenduntur Septuaginta viri noſtros quoſdam tamen iuuat, cùm hoc & illo modo ſcriptura verti poſſit; ſemper ferè ſequi Iudæos.

¶ Leges in dictione, daq, illud Pſalmi. 17. Quaſi lutum platearum delebo eos, quod Regum. 2. capite 22. vbi idem Pſalmus. 17. ad verbum ſcriptus eſt, legitur: quaſi lutum platearum comminuam eos; inde factum; quod alibi comminuam eos legitur, alibi delebo eos, quod alibi, aricen, legatur per res, non per, dalet, id eſt delebo eos, alibi legatur, adicen, per dalet, non per, res, quod hæ litteræ mutuo in ſe tranſeunt & permutantur, quod ſimillimæ ſunt: mutantur igitur hebrææ litteræ propter ſimilitudinem in ſe ipſas, quæ ergo Iudaica peruicacia eſt, vt ſi litteræ hebrææ propter ſimilitudinem in ſe ipſas mutentur continuo, noſtra lectio mutanda eſſe dicatur, & ſunt qui pro Iudæis tanquàm pro aris, focisque, quod eſt in prouerbio, pugnent.

¶ Leges in dictione, הָלְאָה hala, id eſt vltra trans, Michææ. 4. legi: Eam quæ laborauerat in gentem robuſtam, à Lxx viris translatum, & Iudæos vertere, & repulſam ingentem robuſtam, quod Diuus Hieronymus dictionem hebræam à verbo aba, id eſt laborare deflexerit, Lxx viri à verbo, hahalaha, id eſt remota, eiecta, repulſa.

¶ Leges in dictione, zera, cum zain, in principio, & hain in fine זרע in illo Pſalmi. 96. Lux orta eſt iuſto, pro orta eſt, hebraicè eſſe ſeminata eſt, ſed ſi pro, hain, ſcribatur chet, translationem Lxx virorum mutatione illius vnius litteræ in alteram reſponſuram lectioni Hebrææ ad verbum.

¶ Leges in dictione, chalam, illud Iob. 6. Poteſt aliquis guſtare quod guſtatum affert mortem, Iudæos interpretari, ſapor vel guſtus in albugine vitelli, quod Iudæi vocem Hebræam chalamut, coniunctim legunt, & interpretantur vitellum, Diuus Hieronymus diuiſim legit, chala mut, parit mortem, quod Lxx legere chalomot, ſomniatorem, vt Geneſeos. 37. Ecce ſomniator venit, ſed de hoc loco fusè à me dictum eſt ſuprà, & quod chalamut, nuſquàm reperiatur vna dictio, cur quæſo aduerſarios iuuat, ſemper Iudæos ſequi, relictis noſtris?

¶ Leges in dictione, chatat, illud illius Pſalmi. 17. Poſuiſti quaſi arcum æreum brachia mea, Iudæos vertiſſe: Confractus eſt arcus æreus brachijs meis, & ideò factum, quod Iudæi verbum hebræum, nichata, deflectunt à verbo, chatat, confringo, Lxx verò à verbo, nacha, cum, he, in fine, repono, vnde etiam deduxit Diuus Hieronymus hoc verbum hebræum. 2. Regum cap. 22. vbi eſt hic idem Pſalmus Hebraicè verbis eiſdem, vt hoc loco teſtantur etiam authores Hebræi Lexici Complutenſis, quid autem interſit inter lectionem hebræam huius Pſalmi, quæ eſt in libro Pſalmorum, & quæ eſt 2. Regum capit. 22. dictum à nobis ſecundo hoc libro capit. 64. cum agebamus de varietate lectionis hebrææ; quæ negligentia Iudaica, authore Diuo Chryſoſtomo in plęriſque eſt, ſed vt ad propoſitum regrediamur, illa ne veritas hebraica eſt, quod Iudæi ab illo verbo voces hebræas deriuent. Diuus Hieronymus & Lxx viri ab alio; vt non deſinant qui ſemper ſequantur Iudaica.

¶ Leges in dictione, iare, in illo Pſalmo 129. Quia apud te propitiatio eſt, & propter legem tuam, Iudæos pro poſtrema illa oratione, propter legem tuam, vertere vt timearis, quod dictionem Hebræam, tibare, deflectunt à radice, iare, id eſt, timeo, ſed ſi mutatis punctis, poſtremam litte-

litteram Aleph, mutes in litteram he, efficies, aiunt, legem, propter legem tuam. Aequum ne eſt quòd hebraicè mutetur vna littera, quod frequentiſsimè fieri in lectione hebræa monſtratum eſt, hoc libro ſecundo toto, noſtram Eccleſiaſticam lectionem damnari.

¶ Ibidem leges in illo Pſalm. 9. Pone Domine legiſlatorem ſuper eos, pro legiſlatore hebraicè eſſe, mora. Sed ſi mutato puncto pro mora legas more, legiſlatorem ſignificare, vt vertere Lxx id eſt Chriſtum, qui legiſlator futurus erat poſt Moſem.

¶ Leges in dictione, cum, Pſal. 48. legi: Homo cùm in honore eſſet, non intellexit, hebraicè tamen eſſe pro non intellexit, lo ialin, non commorabitur, ſed in fine Pſalmi legi, lo iabin, non intellexit, vnde apparet in ſuperiore loco mutatam eſſe vnam litteram in alteram, & pro ialin, commorabitur, legendum fuiſſe iabin, intellexit.

¶ Leges in dictione, leſat, Pſalm. 31. legi: Conuerſus ſum in ærumna mea, dum configitur ſpina, quod hebræi vertunt, conuerſa eſt humiditas mea, quod pro ærumna mea, hebraicè ſit, leſat, humidum ſiue humiditas mea, ſed ſi, lamet, quod ponitur in principio dictionis non eſt de ſubſtantia dictionis, ſed eſt propoſitio, ſicut in alijs locis, ſic ſignificat id quod vertere Lxx in ærumna mea.

¶ Leges in dictione, maſa, cum ſadich, & he, in fine, Pſalmo. 72. legi: Dies pleni inuenientur in eis, quod Iudæi transferunt, aquæ plenæ exprimentur eis: ſed ſi, maſa, vox hebræa, quæ ſcripta eſt cum, he, in fine ſcribatur cum aleph, tunc ſignificare inuenire, vt eſt in vulgata noſtra lectione.

¶ Leges in dictione, maim, illud Pſalmi. 72. & dies pleni inuenientur in eis à Iudæis verti aquæ plenæ decurrent eis, tamen ſi pro me legatur, ieme futuram lectionem Lxx, incidit mihi ſuſpicio puduiſſe eos tot locis ſimul hebræam lectionem vitiatam commonſtrare, nam pro hac voce, dies, hebraicè eſt, vme, & aquæ, ſed ſi addideris vnam litterulam, iod, & dicas vieme, facies, & dies, vt vnius litteræ additione lectio Eccleſiaſtica, & dies pleni inuenientur in eis defendetur; & quod credebant Diuum Hieronymum authorem eſſe Pſalterij hebraici quod ſub eius nomine circumfertur, quod mihi perſuadere non poſſum, putant Diuum Hieronymum eo loco non legiſſe, vme, & aquæ, ſed humi, mutato puncto, quod verterit, & quis nempe quod ex tranſlatione cuiuſque iuxta canonem ſupradictum agnoſcatur, quam lectionem hebræam quiſque interpretum agnouerit quod monſtrabimus exemplo Hiſpani codicis latinè verſi, in quo ſi legeretur, vna moça, redditum videres latinè muſca quædam, non dubitares quin interpres legiſſet in Hiſpano codice, vna moſca, & non vna moça: & ſi legeres vna planta muy reſplandeciente, in Hiſpano codice, & verſum latinè legeres, argentum ſplendens, non dubitares quin interpres legiſſet, non vna planta, ſed vna plata.

¶ Leges in dictione, ham, cum hain, in principio, Pſalmo. 109. legi: Tecum principium, quod Pſalterium, quod ſub nomine Diui Hieronymi circumfertur, præfert populi tui ſpontanei, poſſe tamen legi ſicut Lxx tranſtulerunt, quod hebraicè eiſdem litteris ſcribatur. puncta differant, himeca, tecum hameca, populus tuus. Idem referunt in dictione, nadab, vbi nedibot, ab alijs explanari aiunt ſpontanei, ab alijs principatus principes, quod ſuprà diximus ex Symmacho poſſe verti principiantia liberalia, vt ſit Eccleſiaſtica ſententia, tecum, ô filij Dei ſunt duo principiantia Pater & Spiritus ſanctus, mera enim liberalitate omnia

creauere, ſunt ergo duo principiantia adiectiuè, vnum tamen principium ſubſtantiuè.

¶ Leges in dictione, ſur, cum ſamach Oſeæ. 9. legi: Væ eis cùm receſſero ab eis, quod Diuus Hieronymus diuiſim legerit, ve ſuri, vt ſin, pro ſamach legeretur: væ cum ſuri, id eſt, cum receſſero ego, Lxx viri legerint coniunctim, beſuri, quia incarnatus ego, à baſar, quod ſignificat carnem, & incarnare, vnde beſuri, incarnatus ego, aut beſari, caro mea, me hem, ab eis, vt vertere Lxx & vt legit omnis antiquitas, vt ſit ſenſus: væ eis Iudæis, quia carnem ſumpſi ex eis, & tanto beneficio à me affecti me non recepere, iuxta illud: & ſui eum non receperunt.

¶ Leges in dictione hada, cũ hain, in principio, Pſalmo. 79. in titulo legi: pro his qui commutabuntur Pſalmus pro Aſsyrijs teſtimonijs aſaph. Hebræos vero pro teſtimonio vertere ornamentum, ſed ſupra dictum erat, vocem Hebræam frequentius ſignificare teſtimonium.

¶ Leges in dictione, hur, cum hain, Pſalmo, 72. legi: Domine in ciuitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges, Iudæos vero vocem Hebræam quæ pro ciuitate eſt quæ frequentiſsimè ciuitatem ſignificat, quod ab alia radice deduci poſsit aliter vertunt.

¶ Leges in dictione, halal, cum Hain Pſalmo. 11. argentum examinatum probatum terræ, quod Iudęi varie transferunt, alij diuiſim legunt, vt be, non ſit prępoſitio, ſed de ſubſtantia dictionis, alij legunt coniunctim, bahalil, vt Lxx.

¶ Leges in dictione, Aala. Pſa. 47. legi: ipſe reget nos in ſæcula, quod Iudæi legunt: ipſe reget nos vſque ad mortem, ſed de hoc loco diximus ſupra variam eſſe lectionem Hebręam, alios legere, olamim, in ſæcula, alios, almut, vſque ad mortem, varijs litteris, & pũctis alios ab adoleſcentia.

¶ Leges in dictione, panà, hoc aduerbium pene ſignificare ante, vt ante ſolem permanet nomen eius, noſtra tempeſtate hoc tolli videtur, nam pene à quibuſdam nouis translatoribus transfertur ad facies, vt de medio tollãtur illa vaticinia quę de Chriſto Deo & homine ſunt pręſignificata, ante ſolem permanet nomen eius, & illud ante lunam in generatione & generationem, & multa alia huius notę.

¶ Leges in dictione, pas. Pſalmo. 71. legi: erit firmamentum in terra, in ſummis montium, quod Hebręi transferunt & fragmentum vel placentula tritici in ſummis montium, negabis Hebraice eſſe vocem illam firmamentum, quę eſt apud Lxx & negabis apud Lxx eſſe voces illas, vola panis aut particula panis, docuit nos Diuus Hieronymus temporum vetuſtate, multa ex tranſlatione Lxx excidiſſe, & nos oſtendimus ſupra idem eueniſſe lectioni Hebrææ, vt ex ea multa exciderint: altera igitur lectio ex altera erit reſarcienda & explananda, vt nos docet Diuus Hieronymus in commentarijs in principium catis, 49. Alij vertunt, erit vola panis in ſummis montium, quod interpretantur Iudaice, ſi vola manus impleatur tritico & ſpargatur in ſummo vertice montis, in locis ſcrupeis totum montem exuberaturum frugibus quę altitudine ſuperent arbores proceras montis libani, tempore opinor Meſiæ Iudęorum, Quæror ergo de noſtris cur non potius placentulam hanc aut triticum ad inſtar volæ manus euchariſtiam interpretantur, quando totus hic Pſalmus de Chriſto vero Deo, & homine vero explanatur à veteribus tam Gręcis quam Latinis, cur non dicatur hæc euchariſtia ſacra quæ panis vitæ eſt, ad inſtar volæ manus firmamentum vitæ ſpiritalis, offeranda in ſummis montibus, vt à temporibus Chriſti vſque ad noſtra tempora offertur in ſummis montibus, vbi temporibus gentium

tium, dæmonibus ſacra fiebant, & hanc ſacram hoſtiam allaturam fructus vberiores Libano monte, nam viri ſancti arbores proceræ & odoratę magis quam arbores montis libani dicuntur, neque eſt prætereundum ſilentio quando mihi in hæc excurrere libuit nonnos quoſdam interpretes vertiſſe illud eiuſdem Pſalmi: adorabunt de ipſo ſemper, adorabunt pro ipſo ſemper, ne de Chriſto dici poſſet, nefas eſt enim pro Chriſto orare, nec pro quouis beato, nedum pro Chriſto, quanto melius Græce eſt, orabunt de ipſo ſemper, quod preces omnes eccleſię de litteris Apoſtolicis & Euangelicis ſunt verba Chriſti: & illud, hoc eſt corpus meum &c. non ſic eſt, hebraice inquies, imo maxime, hebraice enim eſt, bead, per quem, quod dicimus in ſacris, Per Chriſtum Dominum noſtrum.

¶ Leges in dictione, coſet, Pſalmo, 59. legi: cum fugerent à facie arcus, Iudæos verò vertere à facie veritatis, quod ſi legatur cum, Tau, & non cum littera, teth, vt ſcribitur in codicibus Hebræorum ſignificari à facie arcus, ergo translatio Lxx arguit in lectione Hebræa, iuxta ea quę repetita ſunt centies vnam litteram in alteram fuiſſe mutatam.

¶ Leges in dictione, rabab, Pſalmo, 71. legi: ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram, quod, rebibim, guttas ſignificet & ſtillicidia, quod alibi diximus.

¶ Leges in dictione, raza, ideſt marceſcere, Eſaiæ, 24. legi: ſecretum meum mihi, ſecretum meum mihi, quod Iudæi vertunt: macies mihi, macies mihi, quod lingua Chaldaica vox hebræa, ſecretum ſignificet, & myſterium.

¶ Leges in dictione, racam, Pſalmo, 109. legi: ex vtero ante luciferum genui te, quem locum 70. demiror cur non defendant, neque alios plerosque locos Pſalmorum, vbi facillima eſſet defenſio, & alia plæraque defenderint multo difficiliora, neque quæ fuerit cauſa queo coniectare, niſi id eſt quod ſuſpicor, habebant perſuaſum Pſalterium quod Diui Hieronymi nomine circunfertur, Diui Heronymi eſſe, & aduerſum Diuum Hieronymum hiſcere non audebant, ſed vt eſſet Diui Hieronymi Eccleſiaſtica lectio defendenda erat, & in hoc loco & in alijs plęriſque, neq; in eo authoritas Diui Hieronymi læditur quod authoritas Eccleſiæ, & lectionis eccleſiaſticę defenderetur, defenderant alia non pauca ex hoc Pſalmo, & hunc locum quē nos libro tertio defendimus, qui multo facilius defendi poterat præterire ſilentio.

¶ Leges in dictione, Rachat, Pſalmo, 59. legi: olla ſpei meæ, quod vertunt Iudæi, olla lauacri mei, defenditur quod vox Hebræa lingua chaldaica ſperare ſignificet.

¶ Leges in dictione. Rahal, Pſalmo, 59. legi: potaſti nos vino compunctionis, de quo loco dicemus quinto huius operis libro, cùm lectionem citatam à Diuuo Paulo defendemus.

¶ Leges in dictione ſuſam, lilium, in titulo Pſalmi. 44. legi: pro his qui commutabuntur, & à Diuo Hieronymo citari, iuxta translationē Symmachi pro lilijs, de hoc loco dicēdum eſt libro huius operis tertio.

¶ Leges in dictione, ſabar, Pſalmo 103. legi: expectabunt onagri in ſiti ſua, quod Iudęi vertunt, confringent onagri in ſiti ſua, quod Iudęi legunt verbum hebræum, ſabar, cum ſebolet, ideſt frangere. Lxx legere, ſabat cum cebolet, expectare.

¶ Leges in dictione ſub, pſalmo. 125. legi: In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, quod Iudęi vertunt: in conuertendo Dominus conuerſionē Sion, quod dictionem Hebræam deflectunt à radice, ſub, quę poteſt deflecti à radice, ſaba, quæ ſignificat captiuare, quod fecere Lxx.

¶ Leges in dictione ſuhac Pſalmo 118. legi: narrauerunt mihi iniqui fabulationes ſuas, quod aliter trãſlatum aiunt in pſalterio, quod ſub nomine Diui Hieronymi circunfertur, & defenditur ab authoribus Lexici Complutenſis, & non defenditur eccleſiaſtitica lectio, credo quod diſcipulus non eſt docẽdus omnia, præſertim cùm acceperit canones, quibus ipſe ſuo marte idem facere queat, pro narrauerũt hebraicè eſt char; vbi apparet ex translatione Lxx pro charu lectum eſſe nagdu, narrauerunt, & ſichot, à verbo, ſohac, eloquia ſignificat, & Lxx vertere eloquia ſuperflua, fabulationes; & huiuſmodi mutationes plurimas in hebræa lectione fieri ſupra monſtratum eſt.

¶ Leges in dictione ſuq, Pſal. 64. legi, viſitaſti terram, & inebriaſti eam, quod Iudæi vertunt, & deſyderari feciſti eam, quod Iudęi vocem Hebræam deriuant à verbo ſuq, deſyderare, Lxx à verbo, ſaca; inebriare.

¶ Leges in dictione, ſur, canere, geneſeos. 49. legi: in furore ſuo ſuffoderunt murum, Iudæos legere, ſubneruauerunt bouem, quod Lxx legunt, ſubneruauerunt taurum.

¶ Leges in dictione, ſachaq, contundere, pſalmo, 88. legi: Quis in nubibus æquabitur Domino, quod Iudæi vertunt, Quis in cœlo æquabitur Domino, quod dictio Hebræa vtrunque ſignificat, vt Pſalmo. 17. tenebroſa aqua in nubibus aeris; & Pſalmo. 35. veritas tua vſque ad nubes.

¶ Leges in dictione. Sachar, Pſal. 109. legi: ex vtero ante luciferum genui te, pro quo Diuum Hieronymum vertiſſe aiunt de vulua orietur tibi ros adoleſcẽtiæ tuæ, aut iuuentutis tuæ, de quo loco tertio libro dicendum eſt, tamen hinc liquet cur veteres oratores, & ſancti patres illud in ore haberent, pernicioſus eſt error magnos duces ſequentibus, ſub nomine Diui Hieronymi labefactatur Eccleſiaſtica lectio recepta à temporibus Apoſtolicis & Euangelicis, ab omnibus veteribus patribus tam Græcis quàm Latinis, per omnia tempora, per omnes locos, per omnes nationes, nemo enim in vniuerſa catholica Eccleſia aliter vnquàm legit hunc locum, nec in ipſa ſynagoga, quæ per octingentos annos vſa eſt translatione Lxx virorum, vt dictum eſt, quę facta à 72. Iudæis eſt, trecentis annis ante Domini aduentum, & aſſeruata in Iudæorum ſynagogis ab ipſis poſteris, qui Chriſtum Dominum cruci affixere, vt ait Diuus Chryſoſtomus. Rogo ego omnes quę firmior probatio, quæve demonſtratio firmior hac dici aut excogitari poſsit, certè nulla. Nam vetuſta exemplaria antiqua, ſcripta milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo ante anno. aſſeruari nulla, vllo vnquàm tempore potuere. Hebraicè aiunt aliter eſt hic verſiculus Pſalmi, vnde tu probas hanc veram & legitimam eſſe hebræam lectionem? quod hebræa lectio aiunt caſtigatiſsima & emendatiſsima eſt, & prototypa religioſiſsimè aſſeruata à Iudæis, Quo authore id probas? quo Euangeliſta? Contra, veteres omnes ſentiunt, vt monſtratum eſt toto hoc ſecundo libro, erant inquiunt religioſiſsimi Iudæi in ſeruanda ſcriptura, contra veteres, vt monſtratũ eſt ſentiunt. Erant Iudæi radiurgi, id eſt corruptores teſtamenti Dei, & corruptoribus teſtamenti Dei habetur fides? contra ipſum vniuerſæ Eccleſiæ à ſuis initijs cohærentem ſibi, & conſpirantem conſenſum? contra Quintilianus, qui malum patronum inter argumenta malæ cauſæ poſuit, & quod argumentum firmius malæ cauſæ Iudæorum, quàm impiæ ſynagogæ impietas, & eius intentus animus ad corrumpendam ſcripturam ſacram propter odium Chriſti? vt verbis Diui Hieronymi vtar, quę res facit, vt mihi perſuadere nullo modo poſsim, vt dictum à me eſt, primo libro

Pſalte-

Pſalterium hoc quod ſub nomine Diui Hieronymi circumfertur eſſe illud Pſalterium, quod à Diuo Hieronymo eſt tranſlatum. Illud verè dicent huius cauſæ defenſores durum eſſe ſi noſtræ tranſlationes non reſpondeant ſuis Archetypis, & prototypis, vnde ſunt trãslatæ duntaxat, ſi non nobis per manus traditæ ab Apoſtolis eſſent & à Chriſto, & ab vniuerſa Eccleſia. Et ſi perexigua mutatione vnius puncti, aut vnius litterulæ duarumve non congruerent ferè omnia hebrææ lectioni, vt congruit hic locus mirabiliter mutatione punctorum, de quo poſtea dicemus.

¶ Leges in dictione, ſanam, Pſal. 72. legi: & renes mei commutati ſunt, & à Iudæis verti, & renes mei acuti ſunt, à verbo, ſanam acuere. Lxx verò deflexiſſe lectionẽ Hebræam à verbo, ſana commutare.

¶ *Concluſio huius diſputationis.*

HAEC ſunt & alia huius notæ nõ pauca, quę doctiſſimi illi viri authores Lexici Complutenſis adnotarunt, ex vulgata Diui Hieronymi, & ex Lxx virorum tranſlatione quæ à lectione Hebręa dicerētur diſcrepare, quæ tamen defendi poſſent & adiecerunt, qua ratione poſſent defendi non ſolum hęc, ſed & alia numero infinita quæ in Eccleſiaſtica lectione quidam calumniantur, Hebrææ lectionis varietate, ſcilicet quæ ſita eſſet in punctis, in vnius duarumve litterarum mutatione, additione aut detractione, ſimilibuſq;. Vnde ſequitur neceſſario Hebræam lectionem ſępè eſſe mutatam in plæriſque, aut Lxx viros & Diuum Hieronymum, & quod dictu eſt nefas Apoſtolos & Euangeliſtas, & ipſum Dominum atque Spiritum ſanctum ſępè eſſe deceptos litterarum ſimilitudine, aut varietate, aliiſque ſimilibus & non in puſillis, vt ille alter aiebat, ſed in rebus omnium maximis, quę ad ſummam rerum noſtrę fidei pertinerent, ad prophetias de Chriſtò & eius myſterijs, maximè manifeſtas, de quibus toto hoc opere diſputamus. Itaque cùm illud cõſtet plurima ſcripturæ teſtimonia Eccleſiaſtica, Apoſtolica & Euangelica à lectione hebræa diſcrepare, fateamur neceſſe eſt iuxta canonem, quem ſupra ex Diuo Hieronymo præſcripſimus, argui tranſlatione Eccleſiaſtica Apoſtolica & Euangelica, mutatas diſtinctiones hebraicè puncta mutata, litteras, ſyllabas, aut vulgatam erroribus eſſe plenã, erraſſe Apoſtolos & Euangeliſtas, atque ipſum Dominum tam in vulgata, quam in litteris Apoſtolicis & Euangelicis, quod dicere nefarium crimen eſt. Sunt enim plurimi qui arguunt in lectione hebræa mutatas litteras, ſyllabas, & ſimilia, & ſic defenduntur quando ab hebręa lectione dicuntur diſcordare: aut ſi negeſ in lectione hebręa factam vllam eſſe mutationem neceſsitas ipſa cogat, vt fatearis Apoſtolos & Euangeliſtas, & ipſum Dominum litterarum ſimilitudine fuiſſe deceptos, non ſolum Lxx. viros, & Diuum Hieronymum, vnde quid ſequatur malos ab alijs cogitari quàm à me dici.

De Hebræo Onomaſtico Complutenſi quàm cæteris omnibus excellat.

CVM primum cœpi Onomaſticũ Complutenſe hebræum cum hebræis lexicis conferre, primum illud apparuit in vocabulario Complutenſi, noſtram vulgatã citari in alijs non itẽ, aut per quã raro eius fieri mentionẽ, idq; in rebus tenuibus, nãque in rebus alicuius momẽti altũ de ea ſilentiũ eſſe. In Complutenſi vocabulario apparuit primum poni noſtram vulgatam, deinde ſubiungi tranſlationem Iudaicam, in alijs Iudaicas poni tanſlationes, vulgatæ aut eccleſiaſticæ lectionis nulla ferè facta mentione, in Lexico Complutenſi deprehendi vulgatam Diui Hieronymi, & Lxx virorum tranſlationem plærunque defendi, arte quoque præ-

APOLOGETICI PRO LECTIONE APOSTOLICA ET EVANGELICA, proque noſtra vulgata, & pro tranſlatione Lxx Liber Tertius, Authore Leone Caſtro ſcripturæ ſanctæ interprete in inſigni Eccleſia Valliſoletana.

PROLEGOMENA IN LIBRVM TERTIVM.

Præfatio ad Lectorem de veritate vulgatorum Pſalmorum, & de argumento huius Tertij Libri.

EMERITVS et rude donatus Salmanticæ: ſapientiſsimi Theologorum collegij in illa inſigni Academia Decanus, cum ſum aſcitus Pintiam et cooptatus canonicus ſcripturæ ſanctæ interpres, cum interim, nec cantiones Eccleſiaſticas ſcirem modulari, nec quicquam artis muſicæ didiciſſem, amuſos prorſus; ſedebam inter illuſtres canonicos tantum, vt mihi videbar mancus, et extinctæ corpus non vtile dextræ, et poſt tot in ſtudijs diſciplinarum honeſtiſsimarum exhauſtos labores pueris inuidebam, qui voce canora dicere Deo laudes probè nouerant, et ſuum quiſque munus nauiter exequerentur, cum interea, quod aiunt, κωφὸν πρόσωπον *ſederem, aure per attenta animo et pectore toto cantiones Eccleſiaſticas exciperem, et vt aliud ex alio incidit, ſuccurrebant animo nunc hæ, nunc illæ fallaciæ quas adhibebant Iudæi, vt ſanctiſsima Chriſti Domini ſubuerterent ſacramenta, hic eſt enim illis propoſitus ſcopus, quo ſuas omnes poſt crucem Domini actiones dirigant, vt noſtræ religionis ſubruant fundamenta, quæ in propheticis prædictionibus magnam partem ſita eſſe certum eſt, tum egomet mihi, habes inquam Leo, quid ætate affecta agas, ne poſthac pueris inuideas, nec ſenex ætate confecta artem muſicam diſcere fruſtra conere, nanq; illam diſcere cœperam, et ſi me ab hoc conatu retardabat, quod* ὀψιμαθὴς *eram, fruſtra iam arti muſicæ operam daturus, retardabat multo magis D. Thomæ ſententia cuius authoritas apud me maximum pondus habet, qui negat decere doctorum Theologum*

muſicæ modos diſcere, & non potius ſacra ſtudia meditari? Vides dicebam egomet mihi hanc inſediſſe maculam chriſtianis ſacerdotibus, quam eis Iudæi aſperſerunt, quod Pſalmos in ſacris Eccleſiarum choris continimus quos ipſi fatemur vitiatos, et parum fideliter verſos, æquum erat te qui alijs rebus Eccleſiaſticis parum es aptus hoc onus ſubire, vt impios coerceas Iudæos, et refellas, refutatores noſtræ religionis ſacræ reprimas pro noſtra Eccleſia ſancta cauſam dicas. Oſtendaſq́, veteres Patres dixiſſe veriſsime, ſcripturam in Eccleſia ſancta, vt tradita nobis ab Apoſtolis eſt, ſine vlla falſatione eſſe, adieciſſe alios, nec eſſe cur nos eam falſare vellemus, nec ſi vellemus copiam nobis fuiſſe vnquam, cum per octingentos annos in Iudæorum ſynagogis ſit ſeruata donec in ſcriptis ſanctorum, tam Græcis quam Latinis fuerit conſignata, veniebat in mentem ſæpe Dominum apud Hieremiam nos admonuiſſe, mendaciſsimos, et impudentiſsimos eſſe Iudæos. Hoc onus igitur ſubito tu, mihi dicebam fortaſſe dabit tibi Deus, vt aliquid efficias vnde Eccleſiæ Pincianæ, ſacerdotum religioſiſsimus et ſplendidiſsimus ordo, aliquid ſe debere fateatur, quod Pſalmos vulgatos è calumnia Iudæorum exemeris, atque defenderis, et eos emendatiſsimos eſſe oſtenderis, et caſtigatiſsimos. Contra verò quoſdam qui dicuntur ad veritatem Hebraicam eſſe tranſlati, ad Iudaicam perfidiam potius tranſlatos eſſe, Picus Mirandulanus ingeniorum flos florentiſsimus, quem priora ſæcula ſunt admirata, iam hoc opus eſt aggreſſus, vt Iudæos inſultantes nobis reprimeret ne de nobis triumpharent amplius. Sic enim Angelus Politianus Miſcellaneorum. cap. 14. Ioannes, inquit Picus Mirandulanus, vnus omnium prorſus ab omni parte beatiſsimus, in opere ſingulari, atq; admirando quo Pſalmos à ſeptuaginta verſos punctorum præcipuè argumento docet Hebraicæ veritati reſpondere, ne iam inſultare Iudæus, atq; obijcere poſsit ea nos in templo ſingulis canere horis, quæ ne ipſi quidem ſatis fideliter verſa eſſe exiſtimemus. Hæc Politianus de Pico Mirandula, et de eius opere ſingulari, atque admirando, et egomet mecum dicebam tacitus, maiora tu his quondam dabas promiſſa non effecturum te mutatione punctorum, vt noſtra veritati Hebraicæ reſponderent, ſed oſtenſurum noſtros Pſalmos vulgatos veriſsimos eſſe, & caſtigatiſ-

ſimos

ſimos qui maxime manifeſtas de Chriſto præferant prophetias quas cum Iudæi refutare nullo modo poſſent ad Iudaicas fallacias confugerint, et in Hebræa lectione multas fecerunt fraudes, vt in Eccleſiaſtica ſcriptura in pleriſque, ſita ſit veritas, non in hebræa lectione quando ab Eccleſiaſtica diſcrepat. Hoc tu ſi potis es præſta, et hunc ſubito laborem. Veniebat mihi in mentem illud quod dixerat ille alter. Turpe eſſe ciues ignorare ius eius. R. P. in qua verſentur, quod multo, multoq́; turpius eſt eos ciues qui in chriſtiana. R. P. verſentur eius ignorare iura, vetus ſcilicet et nouum teſtamentum, vtrunq́; datum diuinitus, ſed nouum cœlo allatum ab vnigenito Dei filio cum homo factus æterni Patris ad nos mandata detulit. et poteſtatem dedit eis qui ſe reciperent, filios Dei fieri, et regni cœleſtis hæredes, cohæredes verò Chriſti. in hac R. P. cœleſti ciues ſanctorum effecti domeſtici Dei, fundati ſuper fundamentum Apoſtolorum et Prophetarum, vt ignoremus cœleſtia iura nobis data diuinitus? vt patiamur ea refutari ab impijs & Eccleſiæ manibus eripi, vt Iudæi cæci et cæcorum duces nobis velint prælucere facem, cum ipſi in Iudaicis tenebris verſentur, et in media Chriſti ſplendidiſſima luce caligent, vt velint, et nos noſtri erroris admonere, vt in eandem cum eis cadamus foueam? Turpiſſimum et indigniſſimum eſt; audeamus igitur aliquid poſt Picū Mirandulam. Non dicam audentes fortuna iuuat. Hic enim fortuna prorſus nihil habet virium, ſpiritus ſancti ſibi totam hanc partē vendicat, qui mentiri non poteſt, et dixit: Aperi os tuum et implebo illud. Meditabar ego hoc argumento iuſtum volumen edere, et longa diſputatione oſtendere veriſsimè noſtros veteres patres dixiſſe & ſcripſiſſe in Eccleſia catholica nullam eſſe falſitatem veriſsima omnia eſſe, et ſcripturam veriſsimam. Iudæos mendaciſsimos ex fraudibus, & dolis conflatos ſub facie veritatis hebraicæ Chriſtianæ religionis refutationem nobis velle obtrudere. Poſtquam verò ad hunc tertiū huius operis librum peruentum eſt, exiſtimaui nihil me poſſe facere commodius quam ſi huic tertio libro, et reliquis ſequentibus hanc partem de veritate noſtrorum Pſalmorum et de fraudibus Iudaicis in nouis quibuſdam interpretationibus Pſalmorum conſignarem, nec hoc de omnibus nouis tranſlationibus dico, ſed de quibuſdam: actis enim iam fundamentis libris duobus prioribus, et præcipuè libro ſecundo dein-

deinceps locus erat, vt hoc tertio libro ſubiungere quonam modo noſtri aduerſarij omniũ veterum ſcripturæ ſanctæ interpretationes euertant. ſcripturam Eccleſiaſticam conuellant, quaſq; aduerſus Eccleſiam ſanctã texant fraudes, vt noſtræ fidei ebuertant myſteria. Hæc dum oſtendo perſuaſi mihi me multo melius poſſe præſtare hæc quæ di xi quam ſi hoc argumento iuſtum volumen conſcriberẽ, vt per libros ſequentes apparebit, cur enim hæc quæ commonſtraturũ me profiteor multis locis ex ſcriptura ſacra petitis non commonſtrem etiã ex Pſalmorum verſibus? cur fraudes à Iudæis in ſcriptura factas, non indicẽ per omnẽ ſcripturã, et in Pſalmis etiam adhibitas. Aggrediar ergo Deo bene iuuante, et ab aduentu Domini traham initium, vt percurram per ſingula fidei noſtræ ſacramenta, non vt perſequar omnia, ſed vt delibem ſingula, ne volumen hoc in infinitũ excreſcat, adſit ergo nobis Spiritus ſancti numen qui noſtros ſemper, & hic et in his ſequẽtibus libris curſus regat, et nobis in hoc tanto labore quẽ ſubimus clemẽter aſpiret, vt perſonã quibuſdam detraham & oſtendam non introducere eos in Eccleſiam veritatẽ hebraicã, ſed ſub facie hebraicæ veritatis introducere chriſtianæ religionis refutationes acerrimas, nec hoc de omnibus tranſlationibus dico, ſed de quibuſdã quæ noſtra refutant. Fortè cũ hæc ſcriberem accidit, vt interueniret vir doctus cum quædã legiſſet, & inter ea illud quoq; de noſtra ſcriptum in quo in ea veritatẽ ſitam eſſe profiteor, non in lectione hebræa, noua res eſt hæc, inquit, non inquam, Iræneus proximus fuit temporibus Chriſti, vt intelligas quã res hæc eſt antiqua, is lib. 4. c. 45. vbi chariſmata Domini ſita ſunt, inquit, ibi dicere oportet veritatem eſſe ſitam, apud quos eſt ea quæ eſt ab Apoſtolis Eccleſiæ ſucceſſio, & id quod eſt ſanũ & irreprobabile ſitũ eſt. Quidquid ergo ab hoc diſcrepat iuxta Iræneum falſum erit, et dixerat idem Iræneus c. 43. lex cũ Iudæis legitur fabulis ſimilis eſt, chriſtianis verò cum legitur, theſaurus eſt abſconditus in agro, et idem repetit in fine huius capitis. Quo argumento id tu oſtendes inquit, quod rem ponat ante oculos, quod dubitationi nullum relinquat locũ, tale enim eſſe opottet argumentum quo cogamur relinquere ſententiã, quæ omniũ animis eſt inſita, quæq; ab ineunte ætate noſtris animis inſederit. Antiquior & firmior eſt inquam, quæ omnium eſt veriſſima & firmiſſima, cui qui aduerſari vellet omnium calculis impietatis damnaretur,

damnaret; Spiritus ſancti authoritas, diuinum teſtimonium appellant rhetores, Spiritus ſanctus non citat lectionem hebræam, citat tranſlationem Lxx. cum inter ſe diſcordant. Iudicat ergo veriorē eſſe trāſlationem Lxx. hebræa lectione, nec fidelis eſt quiſquam quin iudicet Apoſtolicam lectionem et Euangelicā quam ſpiritus ſanctus dictauit ore Apoſtolorum et Euangeliſtarum hebræa aditione longe eſſe veriorem, quam Iudaica exarauit manus impia, quæ facilem mutat, quæ velit omnia, vt dictum eſt ſupra ex veterum patrum ſentētia hoc fidelibus perſuadebis (inquit) Iudæis qui litteris Apoſtolicis non credunt qui poteris perſuadere? niſi peruicaces eſſent ſupra cunctos mortales illo canone præſcripto à D. Hieronymo, quiq; ad manum ſemper doctiſsimo cuiq; humaniorum litterarum eſt, ad caſtigandos veterum libros, quem ego ſoleo omnium oculis repræſentare exemplo codicis Hiſpani qui mille ante annis verſus latine eſſet, ſi in codice Hiſpano legeretur loro, et pro hac dictione redditum videres aurum quæſo te vocaris in dubium num in Hiſpano libro oro, legendum eſſet an loro? ſi in Hiſpano libro legeretur ſaco vna moça, et latine videres rapuit monacham quandam, quæ dubitatio reliqua eſſet, quin in Hiſpano codice legendum eſſet, ſaco vna monja, ſi in Hiſpano codice legeretur, rompio vna entrada por la puerta, et tu tranſlatum videres patefecit aditum per hortos, dubitares ne quæſo legendum ne eſſet in codice Hiſpano, rompio vna entrada por la huerta, et non por la puerta: hæc oculis cernuntur, & manibus tenentur; nec dubitationi locum relinquūt, ſi vbi in codice Hiſpano legeretur, auia vn gran monton de abrojos latine tranſlatum videres magnus aceruus erat manipulorū ambigeres ne quæſo interpretem mille ante annis legiſſe, auia vn gran monton de manojos, et non de abrojos, ſi legeretur in codice Hiſpano, porque no cabia el azitera que ſe hizo en dos dias, ſi verſum latine videres, quia cœlabat canum qui vidua eſt perforatus, quæſo dubitares quin legendum eſſet, porque encubria, et non porque no cabia, et agujero non azitera? tam plana ſunt hæc, vt ea inficiari poſsit nemo, niſi perſuadeat, illud paradoxon vulgatum in hebræa æditione, nec apicem, nec litterulam mutari potuiſſe cuius paradoxi refutandi cauſa totus liber ſecundus eſt conſcriptus.

PRO-

PROLEGOMENA IN LIBRVM TERTIVM, Iam oculis oſtenditur varietas lectionis hebrææ incredibilis, quæ demonſtratio ad oculum dicitur.

Quod neceſſe eſt aliud addere caput ob quorundam noſtrorum impudentiam. *Cap. LXII.*

HIS noſtrorum hominum, tam Græcorum, quàm Latinorum, & Rabinorum Iudæorum antiquiſsimorum teſtimonijs, quæ nobis noſtræ veritatis tribuunt, hunc librum claudi oportebat: quid enim plus exigeret iudex ſeueriſsimus ad probationem eius rei, quæ vocata in controuerſiam eſt, quam vt præſtarem, quæ præſtiti omnium veterum Patrum, quotquot aut græcè, aut latinè de hac re ſcripſere ſententias, quæ cauſæ Eccleſiaſticæ fauent, damnant Iudaicam perfidiam in hebręa ſcriptura vitianda, & quod Eccleſiaſtici cauſæ Eccleſiaſticæ facere à quibuſdam ex noſtris dicerentur? teſtes excitaui ſeptuaginta duos Iudæos, qui trecentis annis ante Domini aduentum ſcripturam ſanctam vertere græcè, cum religio chriſtiana nondum eſſet nata, & Chriſti myſteria tanto ante magna intonuere voce, qui fraudes Iudaicas ſua arguunt tráſlatione, & eo nomine Iudæis, & Iudæorum aſſeclis ſunt odioſiſsimi. Excitaui teſtes Iudæos antiquiſsimos, Ioſephum, Philonem, Aquilam, Symmachum, & Theodotionem, qui Iudaicas fraudes arguunt, noſtra defendunt, & quod recentioribus Rabinis maior, apud quoſdam ex noſtris eſt fides, quam Iudæis antiquis, hos quoque noſtræ cauſæ citaui teſtes: confitentes reos inuitos, & multos produxi numero: quid ergo reliquum erat quod à me exigi poſſet amplius? nã qui vetuſta hebręa exemplaria quæret, fruſtra operam perdere ſumet, ipſi Iudæi probè curarunt ne antiquiſsima, quę caſtigata erant, in cuiuſquam manus venire poſſent, quod dolus non dolus eſt, niſi aſtu caueas, ſed quorundam ex noſtris tanta eſt impudentia, vt palam dicant mentiri Rabinos qui ſua furta confitentur ad inſtar Talmudiſtarum qui multa mentiũtur, ardentius mihi videntur huiuſmodi homines Iudæorum cauſam defendere, quã ipſi Iudæi. Vides Rabinos caſtigare lectionem hebræam, & vides caſtigationem adſcriptam hebræorum codicum margini illis voculis hebraicis queri chetib, ſcribe, lege, de quibus ſupra dictum eſt, vides caſtigationem Rabinorum in lectioné hebræá irrepſiſſe non ſemel, & dicis Rabinos qui hæc confiteantur eſſe métitos? quod oculis vides, quod manibus prehendis, quod cauſæ Eccleſiaſticæ proſit tantopere, mendacium nominas? magna video odia accenſa in Eccleſiaſticos, quę in hác impudentiam erumpunt, ne quid dicam grauius. Age adducamus hos in rem præſentem, vt hebraicè hæc oculis videant, neq; enim audebunt dicere métiri ſcripturam ſacram, & addita hac parte hunc ſecundum librũ claudemus. Hæc enim eſt demonſtratio ad oculum quam nominaui, vt tu ipſe tibi credas cum tuis oculis cernas & videas, inde enim demóſtratio ad oculum nomen habet.

Demõſtratio ad oculum.

Mon-

Monſtratur hoc capite ex rebus duobus locis ſcriptis Hebraicè verbis eiſdem varietatem litterarum, ſyllabarum, punctorum, atque adeo verborum, & orationum in lectione hebræa eſſe, orationes integras, quæ in altera parte ſunt, deeſſe in altera, & his capitibus nomen eſſe demonſtrationem ad oculum. Cap. LXIII.

Diximus ex Chryſoſtomo Iudæos in ſeruanda ſcriptura ſacra fuiſſe negligentiſſimos, & multa ex libris Prophetarum, negligentia Iudæorum, & malitia intercidiſſe, multa variè legi: Quam verè hæc à Chryſoſtomo dicta ſint hoc capite omniũ oculis ſubijcietur, vt credat ſibi quiſque, & ſuis oculis, ſi tantum hebræas litteras, vel leuiter attigerit, ipſe cernet ſuis oculis, neque ſanctis Patribus tantum credet, neque Iudæis, nec Rabinis, ſed ſuis oculis quibus ipſe cernet, & digitis quibus id monſtrabit. Oſtenditur etiam hoc capite Iudæos, cum memoria tenerent libros ſacros, memoriter ſacros libros deſcripſiſſe, & quod fieri ſolet in his quæ memoriter deſcribimus, litteras alias adieciſſe, detraxiſſe alias, & ſyllabas, mutaſſe verba, omiſiſſe orationes integras, & poſtea vitiũ, quod illis fuit, obieciſſe noſtris Apoſtolis & Euangeliſtis; & perſuaſiſſe quibuſdam ex noſtris, vt dicerent, quod ferè in omnibus teſtimonijs, quæ ex veteri teſtamento citantur ab Apoſtolis & Euangeliſtis huiuſmodi ſit error, vt aut ordo mutetur, aut verba, aut ſenſus ſit diuerſus; vel Apoſtolis, vel Euangeliſtis non ex libro carpentibus teſtimonia, ſed memoriæ credentibus, quę nonnunquam fallitur. Intelliges ergo ex hoc capite Iudæis id vitium fuiſſe, vt memoriter deſcriberent, & incidiſſe in ea vitia, quæ obijciunt noſtris Apoſtolis, quorum ore ſpiritus ſanctus loquebatur; & etiam hoc capite apparebit meritò obiurgari veteres Patres à D. Chryſoſtomo, quod ſupra retulimus, cum Diui Chryſoſtomi ſententiam de hac lite referebamus, quod quærerent vbi prophetia illa eſſet, quam citat Diuus Matthæus, capitu. ſecundo. Quoniam Nazaræus vocabitur, vel illa Hieremiæ quam citat idem Diuus Matthęus. capitul. 27. Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, & aliæ quædam ſimiles, quę non repeniuntur in Prophetarum libris, reprehenduntur inquam à Diuo Chryſoſtomo, quod non viderint multos verſus ex libris Prophetarum, aut negligentia, aut malitia Iudæorum intercidiſſe. Hoc qui volet, vel manibus prehendet ex hoc capite, & cernet oculis, & intuebitur Iudaicas fallacias. Primum omnium Auguſtinus in Epiſtola ad Ianuarium, Epiſtola 119. nos docet Pſalmum 17. totum integrum reperiri, lib. 2. Regnorum, capitu. 22. Et in Pſalmorum libro, & Rabini id fatentur, neque illorum teſtimonijs eſt opus, cum ſecundo Regnorum, capitu. 22. ſcriptum ſit tunc illum Pſalmum à Dauide eſſe compoſitum, & eiſdem verbis hebræis attexitur totus is Pſalmus, qui inter reliquos eſt in Pſalmorum libro.

COLLATIO PSALMI 17. Duobus locis ſcripti Hebraicè verbis eiſdem in libro Pſalmorum, & 2. Regum. cap. 22. & huic capiti nomen eſt demonſtratio ad oculum. Cap. LXIIII.

PSALMVS 17. Hebraicè verbis iiſdem cõſcriptus eſt in libro Pſalmorum, & ſecundo Regum, docet id Auguſtinus Epiſtola 119. ad Ianuarium, neque id inficiantur Rabini,

ni, nam R. Dauid in dictione patal in illo Pſalmi. Cum peruerſo peruerteris, legi ait hebraicè in libro Pſalmorum titapal peruerteris, & 2. Regum. cap. 22. titpatal. Et eodé modo interpretatur malus, vt verbi varietatem celet, neque fateri cogatur varietatem lectionis in hebræa lectione eſſe cum titpatal peruerteris ſignificet, patal enim ſignificat peruertere, tapal vero fatuum eſſe, temere facere, & abſque ratione. Eſt ergo varietas lectionis hebræę hoc loco vbi diuerſa ſunt verba.

Verbi mutatio.

Et in dictione natar ait idem R. Dauid eodem Pſalmo 17. in Pſalmis ſcriptum eſſe va iten, & poſuit pro quo 2. Regum ſcriptum ait vaiatar, & ſoluit vbi duo verba ſunt diuerſa, & diuerſę ſignificationis, quod notandum ſummopere eſt contra eos qui mirantur Euangeliſtas aliquando ab hebræa lectione verbo differre, aut oratione, quę his Pſalmis duobus locis verbis eiſdem hebraicè ſcriptis centies reperies, mitto illud quod idem R. Dauid ait eodem Pſalmo alibi legi, viam meam, alibi viam eius, quod in codicibus hebræis iuxta ſententiam R. Dauid iam mutatum videmus: has varietates in hoc Pſalmo duobus locis ſcripto hebraicè verbis iiſdem notat fere R. Dauid.

Verbi mutatio.

Perſonarũ mutatio.

Age nos omnia notemus, vt veriſsimus appareat Diuus Chryſoſtomus qui negligentiæ ſupinæ arguit Iudæos, & nos tacitè intra nos arguamus; quod in ea teſtimonia ſcripturæ, quæ ſpiritus ſanctus citat ore Apoſtolorum & Euangeliſtarum inquirendum putauimus, cum nulla ratio ferat, vt ait Chryſoſtomus, vt in Dei dicta inquiras quidquam. Ergo 2. Regum. cap. 22. ex principio Pſalmi tota illa prima oratio deeſt. Diligam te Domine fortitudo mea Erchanica iehoua chizqui, quæ eſt in libro Pſalmorum, vt mirandum non ſit, ſi ex Prophetarũ libris, quod ait Chryſoſtomus deſit. Et Nazaræus vocabitur, deſint & alia Prophetarum teſtimonia præiudęorum negligentia, ad quam cum malitia acceſſerit, vt oſtendimus, quid non factum fuerit? Et in illo Deus meus, adiutor meus pro Deus meus in libro Pſalmorum eſt Eli, Deus meus. 2. Regum eſt li mihi, & addita eſt vox hebræa, Eloe Deus, quæ in libro Pſalmorũ non eſt: vides additas & detractas litteras & voces, ne mirere in litteris Apoſtolicis & Euangelicis idem oſtendi tibi: & infra in illo, Protector meus cornu ſalutis meæ ſuſceptor meus deeſt tota illa oratio.

Orationes deeſſe in lectione hebręa.

Additio detracti[o] litterar[um] & add[itio] vocis in [le]ctione [he]bræa.

Saluator meus de iniquo ſaluabis me, vel de iniquitate liberabis me, quæ oratio 2. Regum eſt, moſihi mechamas toſiheni, ſpecta intra quam breue ſpatium duæ deſint orationes in lectione hebræa, & in illo.

Oratio d[eeſt] in lecti[o]ne hebræ[a].

Circundederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me triplicem varietatem reperies, nam in libro Pſalmorum leges hapapuni, Circundederunt me 2. Regum, leges qui apapuni, quoniam circundederunt me. Ergo eſt 2. Regum, vna dictio, quæ in Pſalmus deeſt, & pro dolores mortis in Pſalmis eſt cheble dolores. 2. Regum misbre cõtritiones, vt mutatio verbi ſit idem ſignificantis, & pro torrentes iniquitatis, in Pſalmis eſt venachale, & torrentes 2. Regum nachale, ſine coniunctione vè i. &, vt coniunctio copulatiua, & in Pſalmis ſit 2. Regum non ſit.

Deeſt coniunctio cauſalis in lectione hebræa.

Verbi mutatio in hebræa lectione.

Deeſt coniunctio copulatiua in lectione hebræa.

Et in illo. Dolores inferni circundederunt me in libro Pſalmorum pro circundederunt hebraicè eſt ſebabuni. Circundederunt 2. Regum ſabuni vna ſyllaba minus, eiuſdem tamen ſignificationis, vt appareat Iudæos memóriter ſolitos deſcribere libros, & vocum, litterarum, & orationum varietates, quod memoriter deſcribentibus accidat neceſſe eſt immittere ſolitos, & poſtea hoc crimen impingunt impij ſpiritui ſancto qui in Apoſtolis loquebatur, vt ſupra diximus, ne miretur quiſquam ex litteris Apoſtolicis, & Euangelicis argui in lectione hebræa aliquandó deeſſe, aut ſupereſſe litteras & ſyllabas & orationes, quod apparet etiam ex eo quod ſequitur. Et in tribu-

Deeſt ſyllaba in lectione hebræa.

tribulatione mea inuocaui Dominum, & ad Deum meum clamaui, nam pro illo verbo, clamaui, hebraicè eſt in Pſalmis, aſaueha, clamaui, ſecundo Regum, egra, clamaui, eiuſdem ſignificationis verbum, quod accidere ſolet memoriter deſcribentibus aliquid, vt verbum pro verbo ponant, eiuſdem tamen ſignificationis. I, nunc mirare mutationem verbi eſſe in litteris Euangelicis & Apoſtolicis, cum illa verbi mutatio in lectione hebræa negligentia Iudæorum acciderit, fortaſſe etiam malitia, & in illo, Exaudiuit de templo ſancto ſuo vocem meam, & clamor meus in conſpectu eius introiuit in aures eius, ſecũdo Regum deſunt duæ dictiones, lepanau tabo, in conſpectu eius introiuit, quod memoriter deſcribentibus accidere ſæpe ſolet, vt quædam obliuiſcantur, quædam mutent in idem ſignificantia. Et pro illo, & commota eſt & contremuit terra, in Pſalmis eſt hebraicè, vatighas, commota eſt ſecundo Regum, vaitgahas, verbum eiuſdem ſignificationis, ſed quod habeat varias litteras, quod memoriter deſcribentibus non raro accidit. Et in illo, fundamenta montium conturbata ſunt, ſecundo Regum, fundamenta cęli concuſſa ſunt, vt in libro Pſalmorum ſit, harim, ſecundo Regum pro, harim, ſit, haſamahim Cælorum, vt ſit dictio, harim, mutata in dictionem, haſamahim, ne mireris cum in litteris Euangelicis mutatam vnam dictionem reperies, mutatio illa in Euangelicis litteris non eſt facta; ſed in lectione hebræa, vt vides, & pro fundamenta ſir in libro Pſalmorum, moſde, ſecundo Regum, moſdot, idem ſignificant hę duæ voces inquies, fateor, ſed varietas litterarum & ſyllabarum; ſed hæc varietas arguit Iudæorum negligentiam memoriter litteras ſacras deſcribentium, & hæc litterarum & ſyllabarum mutatio te admonent ne mireris Euangelica defendi mutatione litterarum & ſyllabarum quæ in hebræa lectione ſæpè accidit. Rurſum in illo, volauit ſuper pennas ventorum. Pro, volauit, hebraicè eſt, vaiede, & volauit, & in lib. ſecundo Regum, vaiere, aut, ierae, & viſus eſt ſuper pennas ventorum, de aſcenſione Domini in cælos. Et pro illo, & poſuit tenebras latibulum ſuum, in circuitu eius tabernaculum eius. Pro, & poſuit tenebras latibulum ſuum. Hebraice eſt, iaſet choſec ſitro, in libro Pſalmorum, at ſecundo Regum tantum eſt, iaſet choſec, deeſt vox illa hebręa, ſitro, id eſt, latibulum ſuum, ne mireris vocem aliquam eſſe in litteris Apoſtolicis & Euangelicis quæ deſit hebraice, pro, in circuitu eius tabernaculum eius. Hebraice eſt. Sebibotau ſucato ſecundo Regum, ſebibotau ſucot, eadem ſententia, ſed deſunt litteræ, alibi ſuperſunt, & in illo. Tenebroſa aqua in nubibus aëris. Pro, tenebroſa aqua, hebraice eſt, cheſcat, caligo, tenebræ ſecundo Regum, Cheſrat, vbi verbi varietas eſt, ne mireris in litteris Euangelicis verbi varietatem quæ Iudæorum negligentia ſæpe accidit, aliquando etiam malitia. Et in illo, Præ fulgore in conſpectu eius nubes tranſierunt grando & carbones ignis. Pro, nubes tranſierunt. Hebraice eſt, habau habru, nubes tranſierunt, quę oratio tota deeſt ſecundo Regum, & pro, grando & carbones ignis, hebraicè eſt, barat venachale es, id eſt, grando & carbones ignis, at ſecundo Regum, pro, barat, grando, eſt, baharu, incenſi ſunt, verbum diuerſum & diuerſę ſignificationis & deeſt coniunctio, ve.i. &, vt ſit, incenſi ſunt carbones ignis, vbi deſunt dictiones hebraicę, & mutantur, deſunt & adduntur litteræ. I, nunc, & diligenter obſerua litteras, & ſyllabas, & dictiones contra Euangelicas litteras & Apoſtolicas, & in illo. Et intonuit de cælo Dñs. Pro, de cęlo hebraice eſt in libro Pſalmorũ, baſamaim, de cęlo. 2. Regum,

Verbi mutatio in lectione hebrea.

Duas dictiones deeſſe in lectione hebrea.

Verbi mutatio.

Verbi mutatio.

Varietas litterarum & ſyllabarum.

Verbi mutatio.

Vox deeſt in lectione hebrea.

Deſunt litteræ & ſyllabæ.

Verbi mutatio.

Deeſt oratio.

Mutatio nominis in verbum diuerſum, & varietas litterarum & ſyllabarũ.

minſamaim,de cælo , eadem inquies ſen tētia,ita eſt, ſed alibi, ba.i.de,alibi, min.i. de,vbi in lectione hebræa vocum varietas eſt.

Varietas ſyllabarũ.

Et in illo. Miſit ſagitas & diſsipauit eos, pro, ſagittas, in libro Pſalmorum hebraicè eſt. Chiſau , ſagittas eius. 2. Regum , chiſim , ſagittas , eadem ſententia , tamen litteris varijs. Et in illo, fulgura multiplicabit & conturbabit eos , pro fulgura multiplicabit , hebraicè eſt , vberaquin rab, & fulgura multiplicabit , pro tota hac oratione, vberaquim rab.1. & fulgura multiplicabit. 2. Regum eſt , barac , fulgurabit, nempè quod memoriter deſcribebant , & ita ſcribebant ſententiam, verba & orationes ſæpe mutabant ; & pro conturbabit eos,hebraice eſt,vaichumen, & conturbabit eos.2.Regum,vaiahom,& con turbabit,vbi deſunt litterę.

Mutatio orationis in verbum vnum.

Deſunt litteræ.

Et in illo, & apparuerunt fontes aquarum , pro fontes aquarum , in libro Pſalmorum hebraice eſt, hapiquemaim ,fontes aquarum.2.Regum, hapiqueiam , fontes maris.

Mutatio nominis.

Et in illo , & reuelata ſunt fundamenta orbis terræ,pro , & reuelata ſunt, Hebraice eſt,vaigalu. 2. Regũ, igalu,vbi deeſt coniũctio,va,pro,ab, increpatione tua Dñe,hebraicè eſt,migaharatea,ab increpatione tua.2.Regũ,vegaharat, ab increpatione, vbi mutantur litteræ & deſunt.

Deeſt coniunctio.

Mutatio litterarũ & defectus.

Pro,Ab inſpiratione Spirit' irę tuę, hebraice eſt , miniſmat ruach , hapeca, ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ, ſecundo Regum , miniſmat , ruach , hapo, ab inſpiratione ſpirtus iræ eius. Vbi mutantur litteræ & perſonæ, alibi iræ tuæ dicitur,alibi irę eius,deſcribebant memoriter & mutabant litteras , perſonas & orationes, & poſtea ſcrutanur cur Euāgeliſtę dixerint : Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam cum hebraice non ſit ante faciem tuam. Et quod Euangeliſtæ citent. Qui præparabit viam tuam ante te , cum hebraice ſit. Et præparabit viam ante faciem meam. Rectè Chryſoſtomus, ne ſcruteris iſta, inquit ,dum enim memoriter deſcribunt Iudæi ſcripturam , ſententias ſeruant , multa mutant , multa præterunt , & obliuiſcuntur , perſonas etiam mutant : Et poſtea ille alter religioſiſsime ait ſcripturam hebeæam ſeruatam , vt ne punctum quidem mutari potuerit , aut litterula , aut apex , & noſtra caſtiganda putat ad normam huius ſupinæ Iudaicæ negligentiæ.

Varietas litterarũ & perſonarũ.

Sed nunc non agitur de locis Euangelicis qui dicũtur diſcrepare à veritate hebraica,cũ potius diſcrepent à Iudaica, aut negligẽtia ,aut perfidia Nam quartus & quintus & ſextus huius operis libri illis ſunt deſtinati, hoc loco illud liquet quod vitia illa quæ litteris Apoſtolicis & Euangelicis obijciebantur, quod in omnibus teſtimonijs quæ ex veteri teſtamento citantur ab Apoſtolis aut Euangeliſtis huiuſmodi ſit error, quod aut littetę mutentur aut ſyllabæ, aut mutentur dictiones , quædam deſint, addantur quædam , ſenſus alio deflectatur quam ab ſcriptore erat relatus, citentur interim quædam ſenſu contrario quam à propheta ſint dicta, hæc inquam omnia hoc loco liquere volo Iudæorum eſſe vitia , qui memoriter deſcribebant ſcripturam ,quibus hæc accidere eſt neceſſe , & non Spiritus ſancti qui in Apoſtolis & Euangeliſtis loquutus eſt.

Iudæi obijciunt Apoſtolis & Euangeliſtis vitia quæ ipſis iudæis ſunt & non Apoſtolis neq; Euangeliſtis.

Nam in illo , factus eſt Dominus protectio mea, pro illo poſtremo, protectio mea, in libro Pſalmorum eſt, le , mishan li, in protectionem mihi, Regum vero. 2. mishan , li , protectio mihi, vt deſit vna littera , & in illo. Eduxit me in latitudinem , pro eduxit me, hebraice eſt in libro Pſalmorum , va ioſieni , & ſecundo Regum , va ioſe otti , ſeruata ſententia , mutatis litteris , mutata dicendi forma , & retribuet mihi Dominus ſecundum iuſtititiam meam, hebraice eſt in Pſalmorum libro, che ſit qui , Regum vero.2.che, ſidquati, eadem inquies ſententia, fateor ſed additis & detractis litteris quod ſcripturam deſcribebant memoriter, & quod acci-

mutatio litterarum.

Detractio litterarum & additio.

accidere ſæpe ſolet memoriter deſcribentibus ea quę tenent memoria, vt quædam obliuiſcantur, alia addant, mutent alia, eadem ſententia ſeruata, hoc Iudæis accidebat, qui ſcripturam memoria tenebant, & multa ſæpe deſcribebant memoriter, vt mutarent verba in alia eiuſdem ſignificationis, ſæpe ſignificationis diuerſæ, adderent litteras, aut detraherent, aut eaſdem mutarent, & poſtea ſi in locis ſcripturæ citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis accidiſſet, vt hac Iudaica negligentia, aut malitia, ab hebræa lectione diſcrepare viderentur, in Euangelicis litteris errorem eſſe vociferabantur, & non in fraude aut negligentia Iudaica, nam in illo, iuſtitias eius non repuli à me. Pro, non repuli à me, hebraicè eſt in Pſalmorum libro, lo, aſirmeni, non repuli à me ſecundo Regum, lo aſur mimena, eadem ſententia ſeruata, mutatis tamen & additis & detractis litteris, & in illo, Et ero immaculatus cum eo. Pro, cum eo, in Pſalmorum libro eſt, hymo, cum eo. 2. vero Regum, lo, cum eo. Vides ſententiam ſeruari, dictiones mutari in alias eiuſdem ſignificationis? quod neceſſe eſt accidat his qui aliquid deſcribunt quod memoria tenent, & deſcribunt memoriter. Et in illo, Retribuet mihi Dominus ſecundum iuſtitiam meam, ſecundum puritatem manuum measum in conſpectu oculorum eius. Pro, ſecundum puritatem manuũ mearum in libro Pſalmorum eſt hebraicè, che, bor, Iadai, at. 2. Regum eadem ſeruata ſententia, che bori, ſecundum puritatem meam: Nam de illo, cum peruerſo peruerteris, diximus ex. R. Dauid. Iam in illo, Quoniam tu populum humilem ſaluum facies, & oculos ſuperborum humiliabis, pro, quoniam tu, in libro Pſalmorum eſt, qui ata, quoniam tu, quæ duo verba hebræa. 2. Regum deſunt, pro, oculos ſuperborum, hebraice in libro Pſalmorum eſt, ve henahim ramoth, ſecundo vero Regum, ve henecahal ramim, & oculi tui ſuper ſuperbos ad humiliandum, vel humiliabis. Vides quanta in ſcriptura ſancta, ſeruata eadem ſententia, quod eam Iudęi deſcribant memoriter, accidat varietas? & mutatam tertiam perſonam in ſecundam? & in illo, Quoniam tu illuminas lucernam meam Domine; Deus meus illuminabis tenebras meas. Pro, illuminabis, in Pſalmorum libro eſt, Thair, illuminabis, quæ vox hebræa ſecundo Regum deeſt, pro, Deus meus, in libro Pſalmorum eſt hebraicè, elohai, ſecundo Regum, hichoua, eiuſdem ſignificationis inquies, ita eſt, ſed quædam malitia phariſaica mutat, vt ſupra monſtratum eſt, quædam vero Iudaica negligentia, vt nos docet Diuus Chryſoſtomus. Et in illo. Quoniam quis Deus præter Dominum? aut quis Deus præter Deum noſtrum? Pro, Quis Deus præter Dominum, in libro Pſalmorum hebraicè eſt, Chi mi heloha mi balhade ſecundo Regum, chi miel mi balhade, id eſt, quoniam quis Deus pręter, eadem ſententia, mutato tamen verbo. Et ſtatim, pro, pręter, in libro Pſalmorum eſt hebraicè, Zulati, ſecundo Regum, mi balhade, ſeruata ſententia, mutato verbo tamen: Et in illo. Deus qui præcinxit me virtute. Pro, præcinxit, in libro Pſalmorum eſt Hebraicè, ha me hazreni, qui pręcinxit: ſecundo vero Regum, mahuzi, ſeruata ſententia, mutato verbo. Et in illo. Poſuiſti arcum æreum brachia mea. Pro poſuiſti, in libro Pſalmorum Hebraicè eſt, venichata ſecundo Regum, venichat. Et in illo, & dediſti mihi potectionem ſalutis, & dextera tua ſuſcepit me, in libro Pſalmorum hebraicè eſt, vimincа tishadeni, id eſt, dextera tua ſuſcepit me, quæ tota oratio deeſt libro ſecundo Regum, ne prophetias aliquas Hebraicè deeſſe mireris, præſertim ſi huic malo acceſſerit malitia: & in illo, Perſequar inimicos meos, & comprehen-

Additio & detractio litterarũ.

Varietas vocis hebreæ.

Deeſt vox hebręa.

Deſunt duę voces hebreæ.

Mutatio perſonæ & varietas vocum.

Deeſt verbũ hebręũ.

Mutatio nominis.

Mutatio verbi.

Deeſt oratio.

Varietas ſyllabarũ, & additio & verbi mutatio.

prehendam illos, in libro Pſalmorum hebraice eſt, erdoph oibai, veaſiguem. 2. Regum, erdepa oibai, vaaſmidem, eadem ſentẽtia, verbis mutatis. Vides vno in Pſalmo quot lectionis varietates Iudaica fecerit negligentia, vt nos admonuerat Chryſoſtomus? ne quis obijciat de re hebraica noſtris non habendam fidem, quod neſcierint hebraicè abſque vno D. Hieronymo, non dabant noſtri veteres patres verba irrita ventis. Atqui plurima miſſa facio, quod abuſum me puto lectoris patientia. Et nequis putet hoc Pſalmo tantum has eſſe varietates alia exempla citemus ex Pſalmo. 104. qui ſcriptus eſt hebraicè verbis iiſdem.

Addita littera aut detracta.

1. Paralip. cap. 16. vbi in Pſalmo dicitur. Iudicio oris eius, hebraicè eſt, piu. i. oris eius. 1. Paralip. pihu, vna littera addita, eadem tamen ſignificatione, & vbi dicitur, Semen Abraham ſerui eius. 1. paralip. ſcriptum eſt. Semen Iſrael ſerui eius, vt in altera parte Abraham ſit, in altera, pro, Abraham, ſcriptum ſit, Iſrael, verbum longe diuerſum, & ſtatim vbi legitur. Memor fuit in ſęculum teſtamenti ſui, hebraicè eſt, Zachar, memor fuit, pro quo in Paralipomenis, zichru, recordamini, memores eſtote, mutato tẽpore & numero & perſona, & infra cũ eſſent ipſi numero pauci. 1. Paralip. cum eſſetis vos, mutata perſona, & ſtatim nõ reliquit hominem nocere eis, pro, hominem, in Pſalmis hebraice eſt, Adam. 1. Paralip. leis, verbum diuerſum, etiam ſi eiuſdem ſignificationis, vt hæc omnia ſigna ſint librarij memoriter ſcripturam deſcribentis cui ſeruata eadem ſententia alterum verbum pro altero ſuccurrat, mutet litteras, mutet ſyllabas, quædam etiam obliuiſcatur, præſertim ſi ſcribat negligenter vt ait Chryſoſtomus. Eodem libro. 1. Paralip. cap. 16. poſt ſupradictum Pſalmum ſcribitur Pſalmus. 95. Et in principio illo. Cantate Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra, hebraicè eſt, ſirula, iehoua, ſirchadas. Cantate Domino canticum nouum, tota hęc oratio deeſt lib. primo Paralip. cap. 16. vbi hic Pſalmus hebraice verbis iiſdem eſt conſcriptus, nam in Paralipomenis ab illo loco incipit Pſalmus. Cantate Domino omnis terra. Et rurſum in illo. Cantate Domino benedicite nomini eius, hebraicè eſt; ſirula iehoua barcuſemo. Cantate Domino benedicite nomini eius, tota hæc oratio deeſt in Paralipomenis; & in illo. Annunciate diem ex die ſalutare eius, eodem modo eſt vtroque loco, tamen verti poteſt. Euangelizate diem ex die Ieſum eius. Et ſic in Pſalmis tranſlatũ à Lxx viris eſt, quanquam pro, Ieſum eius, redditum eſt, ſalutare eius, & Ieſum appellari ſalutare Domini docet Euangelium. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum, in Paralipomenis, & in plæriſque locis ſupracitatis mutata ſunt multa in tranſlatione Lxx. Nam pro ſupreme Deus quid non licuit Iudæis in tranſlatione Lxx per ſe & per noſtros quoſdam homines, vt non ſolum ſuos, ſed ex noſtris plæroſque perditum eant? hæc mihi quærela ſemper in ore ſit neceſſe eſt. Ergo & hebraice & Græcè, vt à veteribus Patribus explanatur, hic verſiculus eſt. Euangelizate ex die diem Ieſum eius, quaſi dicat, Euangelizate Ieſum eius diem de die, Deum de Deo, lumen de lumine. Sed de hoc dictum eſt ſupra ſatis: infra, Confeſſio & pulchritudo in conſpectu eius, & ſanctimonia & magnificentia in ſanctificatione eius, in Pſalmis eſt hebraicè, hoz vetipheretbe miqadaſo, primo Paralip. hoz vechedua, bimequomo, vides quam verba diuerſa quæ eodem ſpectant tamen? & infra, Introite in atria eius, pro, in atria eius, hebraice eſt, Lecaſerotau, primo Paralip. lepanau, vides quam verba diuerſa in lectione hebræa? quod accidere nullo modo potuit niſi Iudæus ſcriptor memoria teneret quæ deſcriberet, & memoriter deſcriberet, & alterũ pro altero ſuccurrerit, quod eodẽ videretur ſpectare. Iã in ſequẽtibus ordo verborũ perturba-

Numeri & perſonæ mutatio.

Verbi mutatio.

Deeſt oratio hebraicè.

Deeſt oratio hebraicè.

Mutatio verborum & litterarum.

Mutatio verborum.

Ordo in Pſalmis perturbatus.

turbatus, hebraice eſt, ſiquidē in Pſalmis legitur. Cōmoueatur à facie eius vniuerſa terra dicite in gentibus, quia Dominus regnauit, etenim correxit orbem terræ qui non commouebitur iudicauit in æquitate lętetur cælum, & exultet terra primo verò Paralip. hoc ordine legitur. Cōmoueatur à facie eius omnis terra etenim firmauit orbē qui non cōmouebitur, lętetur cęlum & exultet terra, & dicant in gentibus Dominus regnauit. Nō ſolū igitur non eſt idem ordo verborū in Pſalmorū libro, & primo Paralip. verum in Pſalmis illa oratio eſt. Iudicauit populos in æquitate, quę primo Paralip. tota deeſt. I nunc & excita magnas tragędias, quod veteres patres omnes ad vnum legūt. Dominus regnauit à ligno. Et duæ illæ voculę hebrææ, me es, à ligno, aut eraſę ſint Iudęorū malitia, quod prophetia manifeſtiſsima erat, & pene dixerim omnium maxima, tam admirabilis pene ſuis dicere quā illa, ecce virgo concipiet ſi recte omnia circūſpectes & expēdas bene, vt diximus, & inde aduerſum Iudæos inſolubile naſcebatur argumentū, vel Iudæorū negligentia duę illę voculę hebrææ interciderint. Vides in his Pſalmis duobus locis ſcriptis hebraice verbis eiſdē centies deeſſe ſyllabas, litteras, voces duas, & tres, & orationes alibi, quæ ſunt alibi Iudaica negligentia, vt nos admonuit Chryſoſtomus, etiā vbi non ſe adiunxit malitia, & tragedias excitas quod Lxx tranſlatio ſemper prætulit Dominus regnauit à ligno, nec quiſquā veterū Patrum aliter hunc locū citat. En eodē loco non ſolum totū perturbatū ordinē vides, ſed in loco Pſalmorū integra oratio eſt, quę tota in libro Paralip. deeſt, vt ſi abſuiſſet malitia mirandū non fuiſſet deeſſe tres litteras, me es, à ligno. Rurſum in illo tunc exultabūt omnia ligna ſyluę, pro, omnia, hebraicè ſcriptū eſt, col. quę vox hebræa in Pſalmis eſt. 1. Paralip. deeſt. Poſtremo ſi tibi cōferre libeat Hieremiæ cap. 52. cum capite 25. 4. Regum quorum bona pars hebraice verbis eiſdem conſcripta eſt, hāc eandem reperies varietatem, iam ab illo loco. Menſe quintodecimo menſis, ipſe eſt annus nonusdecimus Nabuchdonoſor Regis Babylonis, eiſdem verbis hebraicis vtroque loco omnia conſcripta videntur, tamen in illo quod ſequitur, de pauperibus populi, & de reliquo vulgo, verba illa, de pauperibus populi, ſunt apud Hieremiam hebraicè. 4. Regum non ſunt, & infra. Et lebetes & creagras & Pſalteria & Phialas, poſtremum verbum Phialas. 4. Regum deeſt. Et infra apud Hieremiam ſunt hi verſus, & Hydrias & Thymiateria, vrceos & pelues & candelabra, & mortaria & Cyathos, qui verſus deſunt 4. Regum, nam pro his omnibus legitur. 4. Regum. Thuribula & phialas. Et infra, & vitulos duodecim æreos, qui erant ſub baſibus, deſunt verba hæc. 4. Regum, tantum eſt vltima dictio, baſes, & iungitur ſequenti orationi, & baſes quas fecerat Rex Solomon. Et infra, & erat pondus æris, pro hac voce, æris, apud Hieremiam eſt, nechoſtam. 4. Regum, nechoſet, de columnis autem, verba hæc deſūnt. 4. Regum. Et infra, funiculus duodecim cubitorum circuibat eam, porro groſſitudo eius quatuor digitorum, & intrinſecus caua erat, omnes tamen hi verſus. 4. Regum deſunt. Non eſt ergo quod habeamus fidem Origini, aut Ambroſio, qui aiunt ab Apoſtolis teſtimonia citata ex apocryphis, quare illud Hieremię de triginta argenteis, & illud, ſicut Iamnes & Mambres reſtiterunt Moyſi, & illud. Exurge à mortuis & illuminabit te Chriſtus, non citabant Apoſtoli & Euangeliſtæ, aut Spiritus ſanctus qui in eis loquebātur teſtimonia ex apocryphis, quaſi illi defuerint prophetiæ quas ipſe prophetis dictauerat, vt neceſſe habuerit cōfugere ad apocrypha, quanquā Origenes quæ dixerat videtur retractaſſe. Multo melius Chryſoſtomus, qui quærētibus vnde ſumpta eſſent ex veteri teſtamēto hæc ſcripturæ

Oratio deeſt. — *Dominus regnauit à ligno.* — *Deſunt hebraicè verſus.* — *Deeſt hebraice oratio.* — *Litterarū mutatio.* — *Verba deſunt.* — *Verſus deſunt.*

teſtimonia. Ne ſcruteris iſta, inquit, quæ negligentia & malitia Iudæorum multa ſcripturæ teſtimonia interciderunt; qualia multa his Pſalmis duobus hebraicè verbis eiſdem conſcriptis ſimilia oſtendimus, vbi orationes integræ deeſſent in altera parte quæ eſſent in altera, & verſus aliquot eſſe in altera parte, qui deeſſent in altera, & niſi duob' locis illa pars ſcripturæ verbis eiſdẽ hebræis eſſet conſcripta, ille locus hebrææ æditionis vbi deeſſent illi verſus, aut illæ orationes, diceretur caſtigatiſsimus & emendatiſsimus, illas orationes, & verſus illos eſſe ſuppoſititios, & obelo expungendos, arguuntur Iudæi, ſupinæ cuiuſdã negligẽtiæ, his partibus ſcripturæ quæ duobus locis verbis eiſdẽ hebraicè ſunt cõſcriptæ, vbi litteræ, ſyllabæ, verba, dictiones ſingulæ, aut binæ orationes deeſſe oſtendũtur in altera parte quæ ſunt in altera, vt iam in defendẽdis locis Euãgelicis & Apoſtolicis non reformidemus dicere deeſſe in lectione hebræa litteras, ſyllabas, orationes, idq; probemus ex litteris Euãgelicis quas Spiritus S. dictauerit, qui arguat illa quæ diximus in lectione hebræa deeſſe, multo melius infinitis partibus, quã ſi duobus locis hebraicè verbis iiſdẽ illa eſſent conſcripta, altera pars integra altera nõ integra argueretur: attigerat hoc genus probationis D. Hiero. in quæſtionibus in Paralip. vbi multa quæ duobus locis hebraicè verbis eiſdẽ ſunt conſcripta, varia eſſe oſtẽdit, ob hanc nẽpe Iudæorũ negligentiã: poteramuſque inde multa citare, & ex aliis ſcripturæ partibus, ſed ſatis ſuperq; exẽplorũ me ſpero citaſſe quæ tædiũ potius, quã aliorum deſyderiũ lectori pariant, vt appareat quoties lectio Apoſtolica & Euãgelica ab hebræa æditione diſcordat, ſi vitiũ in alterutra parte eſt, vitiũ eſſe in lectione hebræa ob Iudæorum malitiã, & ob hãc ſupinã Iudæorũ deſcribẽtiũ ſcripturã, negligentiam, quam toto hoc capite oſtendimus, non in lectione Apoſtolica aut Euangelica.

Quod Eccleſia ſancta non videatur nobis hebræam ſcripturam proponere, ſed eccleſiaſticam contra quoſdam qui ſentiunt Eccleſiam ſanctam ideo dici habere ſcripturam quod habeat hebræam æditionem. & non quod habeat ſcripturam eccleſiaſticam.

Cap. LXV.

EX his quæ diximus toto hoc libro ſecundo, & maxime per capita duo ſuperiora, apparet quam varia & multiplex ſit hebræa lectio in pleriſq; locis, & ante erat monſtratum, quam licenter rabini in hebræa lectione mutẽt quæ velint, & quam frequenter vitiatã hebræã lectionem caſtigent, oſtendantque noſtram. eccleſiaſticam lectionem hebræa æditione eſſe veriorẽ. Docet ergo Ariſtoteles id quod ſimpliciſsimum eſt, & vniforme maximè in quolibet genere cæterorum eſſe menſuram. Qui potuit ergo res tàm multiplex, tamque varia legi diuinæ quæ data nobis eſt per filium vnigenitum Dei, menſura eſſe & regula? vt quidam audent dicere? Et addunt inde Eccleſiam ſanctam dici habere ſcripturam quod hebræam æditionem habeat, etiam ſi tranſlationes eccleſiaſticæ non ſint tam veræ, vt eis verior tranſlatio non fieri poſsit, idque per ſummum Pontificem faciendum cenſent, vbi non ſolum conſenſus ſanctorum Patrum quotquot Græcè & Latinè, vt oſtendimus, de hac re ſcripſere, vno ore reclamat, qui eccleſiaſticam lectionẽ hebræa veriorem eſſe teſtantur, ſed reclamant etiam Philon Iudæus, & Iudæus Ioſephus, Aquila, Symmachus, & Theodotio, qui in plæriſque id ita eſſe confitentur; neque ab hac ſententia ſunt alieni rabini ipſi, qui id dicere & teſtari frequẽter ſunt deprehenſi, vt eſt commonſtratum, & poſtremo lectorem in rem præſentem adduximus, vt ipſe ſuis oculis cerneret incredibilem lectionis hebrææ varietatem. Neque Plato neque Ariſtoteles,

teles, ſiue phyſica adeas, ſiue conſulas metaphyſica, id tibi largientur vnquam, vt res tam multiplex quæ tãtum ab vnitate diſtet, regula poſsit eſſe & menſura. Eccleſia ſancta, vt diximus ex Athanaſio, ſola correctè legit ſcripturas, & rectè intelligit, hæc ſine vlla falſitate ſcripturas proponit, vt docet Irenæus, quod hinc iam collige. Docet Auguſtinus lib. 28. cõtra Fauſtum Manichæũ in fine, & alijs locis, ſic Eccleſiã ſanctã nobis proponere ſcripturas cum eas traditas ab Apoſtolis Eccleſiæ quã fundauerũt per manus pontificum ſibi inuicem ſuccedentium ad nos vſque tranſmittit, vide tu quicunque es, an ſcriptura hebræa ad nos tranſmittatur per manus pontificũ ſibi inuicem ſuccedẽtium, an potius per manus rabinorum impientiſsimorum ſibi inuicem ſuccedentium, & Chriſto Domino quanta maxima vi potuere aduerſantium, & adhibentium quantas maximas fraudes & fallacias comminiſci potuerunt, & ne credas argumentis me niti tantum, audi Origenem id teſtari in cap. Numerorum. 24. Homelia. 18. non longiſsimè à principio, vbi hebræorum codicibus Eccleſiam vti negat. Et Hieronymum in Pſalmum. 115. in principium. Hoc autem dicimus ſecundum hebraicam veritatem, loquamur autem & ſecundum Lxx interpretes, dicat enim aliquis, quid ad me quid habeatur in hebraico? Ego Eccleſiam ſequor. Sed dices, certè Hieronymus hoc loco veritatem hebraicam appellat, appellat quidem, ſed idem in Pſalmum. 145. in illud. Dominus illuminat cæcos, ait, ſecundum hebraicam & Græcam veritatem. Et Origenes in cap. 10. Epiſtolæ ad Romanos, in illud. Tota die expandi manus meas. Apoſtolus, inquit, ſequutus eſt Lxx interpretum veritatem in ſuis ſcriptis, & Auguſtinus qui plurimum tribuit hebrææ lectioni, exæquat tamen veritatem Lxx interpretum veritati hebraicæ, & inde colligit, vt diximus, quod Apoſtoli & Euangeliſtæ ex æquo citant lectionem

nem hebræam, & tranſlationem Lxx quod ait lib. 18. de ciuit. Dei cap. 44. Et poſtea vt diximus, perſuaſus à Diuo Hieronymo ſenſit poſt crucem Domini Iudæos hebræam lectionem vitiaſſe. Dicet hic aliquis: quomodo ergo adhibetur hebræa lectio ad interpretationem ſcripturæ? id te docet Origenes Homelia. 6. in cap. 15. Hieremiæ, inquiens. Oportet igitur, & id quod in vſu eſt, atque in Eccleſijs legitur exponere, & hoc quod in hebræis codicibus inuenitur intactum non relinquere. Nam lectio Eccleſiaſtica erat in vſu omnibus, adhibebatur tamen hebræa ad interpretationem ſcripturæ, quod innumerabiles habet commoditates, & multa expreſsius multo de Chriſto hebraicè ſcripta ſunt, nam litteram vnam, aut duas vitiatas corrigere docto viro perfacile eſt, & puncta mutata agnoſcere cuilibet eſt procliue. Tu legens Latinum librum facilè ſine vllo labore agnoſcas vitiata puncta & litteras vnam, aut duas vitiatas, quin inde intelliges Iudaicas fraudes quæ noſtram rem conſtabiliunt maximè, cum à docto viro deprehenduntur. Ne quis me putet huius rei, quam toto hoc libro ſecundo diſceptaui poſt D. Hieronymum & veteres patres Græcos & Latinos quorum ſententias retuli, authorem fuiſſe volui ſignificare legentibus præter viros doctiſsimos multos, qui in librorum etiam marginibus noſtrant ſcripturã ſacrã varijs rationibus defendunt aut vnius litterulæ mutatione, aut dictionis hebrææ ſignificatione varia, aut varijs punctis ſine dubio; Authores lexici hebraici cõplutenſis ſic etiã defendiſſe vulgatam D. Hieronymi, & Lxx viros; quod iniuria temporis & Iudaica negligentia; & malitia Iudaica etiã in lectione hebræa multa mutata ſint neceſſe. Leges in dictione (Buna) in lexico complutenſi lectionem Lxx defendi quod dictio hebræa polyſema ſit quã illi appellant æquiuocã, & multa ſignificet, & ſignificet etiam illud quod Lxx

ſunt interpretati,& ſic quoſdam Iudæos interpretari,vt ſunt interpretati Lxx:leges enim in complutenſi lexico in dictione,dux, cum ſadich defendi vulgatā D. Hieronymi mutatione. r. in. d. non poſſet certè ita defendi niſi D.Hieronymus ſua tempeſtate dictionem hebręam cum.r.legiſſet non cum .d. rus, inquam non,dus.Et in dictione hacar, varia verbi Originatione defenditur illud noſtrę vulgatæ peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt,& mutatione vnius litterulæ in alteram defenditur noſtra vulgata locis ſequentibus in dictione Chara,& in dictione Iare timeo,cum א & in dictione Samam. At in dictione Caia,ad ditione vnius litterulæ defenditur ille locus vulgatæ, ſit fratribus meis & tibi pax. Quæ omnia, niſi ita legerentur in lectione hebręa tempeſtate D.Hierony. mi,nec ita vertiſſet Diuus Hieronymus, nec ita defenderentur, niſi poſt D. Hieronymum ita mutata viderentur, contra ſit noſtra tempeſtate iam, Iudaica defenduntur ; noſtrorum ne meminiſſe quidem iuuat.

Refutatio eorum, quæ Iſaach leuita & Iudæorum aſſeclæ aduerſum hanc cauſam quæ ſecundo hoc libro defenſa eſt obijcere ſolent.

SAEpe numero dicere ſoleo me hoc opus interpolaſſe ac veluti denuò retexuiſſe ; authore Domino Franciſco Sanctio ingenuarum artium & ſacroſanctæ Theologię doctore eminentiſſimo Segorbienſi Epiſcopo ſplendidiſſimo,quod is mihi cum in omnibus ſtudijs ingenuarum artium , ac ſacroſanctæ Theologiæ quæ colui , tum in lucubrationibus meis quas in Eſaiam ædidi,quaſque in alios prophetas , Deo bene iuuante,ſum excuſſurus,ſedulam operā nauauit , in hoc verò opere quod mihi prę manibus eſt,omnia amiciſsimi hominis praſtitit officia,omni cura & ſumma diligentia cuncta quæ meis ſcriptis ab aduerſarijs abijcerentur congeſsit, & ad me deportanda curauit vt ea diluerē ac refellerē. Inter alia libellū ad mē detulit quē Iſaach leuita ædiderat aduerſum Lindanum Epiſcopum qui hanc Eccleſiaſticam cauſam quam ego tuendam ſuſcepi,cæperat defendere.

Quod Iſaac leuitæ reſpondere ſit per neceſſarium.

HIc Iſaac leuita fœdiſsimis cōuitijs Lindanū Epiſcopū proſcindebat impudentiſsime , & hæc refellebat quæ ego fuſe proſequor,& ille pręſtrinxerat. Videbatur Epiſcopo Segorbienſi viro ſapientiſsimo hic libellus Iſaach leuitę eadē opera,& Lindani ſententię & meorū ſcriptorū eſſe refutatio,& nō ab re futurū,vt quæ aduerſum Lindanū Epiſcopū hic Iſaach leuita diceret , ipſe refellerē ſi poſſem:Nihil facilius in quā, ſed vereor ne nimis longo ſermone tædium lectori pariā : Atqui hoc facto eſt opus inquit, quod hic Iſaach leuita plæriſq; credibiliter dicere videtur, & plæriſq; mihi crede,fidē facit.Et quanquā videbā ſi ſingulis quæ contra hanc cauſam dicerentur occurrendū putarē prolixius multo quā par erat hoc opus futurū, tamē ſtatui hominis ſapientiſsimi vti cōſilio,ſimul etiā quod Iſaach leuitę refutatio mihi perquam facilis videretur , neq; ab ea cauſa quā diſcepto toto hoc opere diſsētanea.

Reſponſio ad Iſaac leuitam.

PRofeſſus nanq; ſum in huius operis ingreſſu me demonſtraturū omnia fere teſtimonia quæ in lectione hebręa de Chriſto Dn̄o ſunt manifeſta,aliqua Iudaica fraude eſſe attētata,quod ab ipſa cruce Dn̄i in concertationibus quæ creberrimę erāt inter noſtros & Iudęos, quoties Iudæi ſe videbāt manifeſtis Prophetarū teſtimonijs teneri, neque aliter elabi poſſe,negabant hebraicè ita eſſe & mutata diſtinctione, aut mutatis pūctis, aut vna duabusve litteris mutatis, lectionem

né hebręá à Chriſto abducebát, & alio traducebát, vt ſui poſteri occurrere illis locis manifeſtis de Chriſto poſsét cũ eis à noſtris opponerẽtur, & noſtra riderét & clamarét. Veritas hebraica, veritas hebraica. Vt noſtra tempeſtate Iudæorum aſſeclæ clamant vt Iudæi olim clamauere. Crucifige, crucifige, tolle, tolle. Vt enim Iudæi Chriſtum Dñm Cruci ſuffixere, ſic eorum poſteri, vt ait Origenes, Chriſtum Dominum in interpretanda ſcriptura cruci ſuffigunt, & dum perfidia Iudaica vitiant ſcripturam maximè, tunc clamant maximè. Veritas hebraica, veritas hebraica in ſingulis quæ vitiant teſtimonijs clamant. Veritas hebraica, veritas hebraica, cũ hoc per mille quingentos annos in ſingulis concertationibus quę inter noſtros & Iudęos vltro citroquè habębantur, fieret, & nunc vnum teſtimonium manifeſtũ de Chriſto Domino ea arte qua dictum eſt, vitiaretur, inde aliud, poſt aliud, rurſum aliud, & ſic factus ſit progreſſus vſque ad noſtra tempora, vt iam Iudæorum poſteris reſpondendi teſtimonijs manifeſtis de Chriſto facilis ſit facta ratio. Et ea ridendi, & illis ſit penè intercluſa via accedendi ad Chriſtum, vt enim ait Chryſoſtomus Homelia. 2. in illud Eſaiæ. Factum eſt anno quo mortuus eſt Ozias rex, inſcitia temporum & rerum geſtarum, eorumque quæ poſt crucem Domini euenere difficilis facta via eſt Iudæis ad Chriſtum. Verba Chryſoſtomi ſunt. Hinc nobis aduerſum Iudęos infelices multis opus eſt demonſtrationibus ad euincendam veritatem aduerſum Iudæos inquam infœlices ac miſeros, qui ob temporum ignorantiam in grauiſsimum errorem prolapſi ſunt, quæ verba, ſi Chryſoſtomus ſua tempeſtate dixit de miſeris Iudęis, cõcipe tu animo quid noſtris temporibus eſſet dicturus poſt tot in hebræa lectione factas fraudes, & per tot annorum interualla iam inueteratas, quas tantum abeſt vt putent fraudes, vt eas veritatem hebraicam clamẽt, etiam quidam è noſtris Iudęorum aſſeclæ, & noſtram ſcripturam quod veritatem retineat vitiatam eſſe vociferentur, & omni conatu lectionem hebręam teſtentur eſſe caſtigatiſsimam, & omnis vitij expertem, idque multo vehementius defendant quam Iudæi, ſi temporibus Chryſoſtomi difficilis Iudæis erat ad Chriſtum acceſſus, quanto difficilior hac rerum conditione per mille annos & eo amplius, quibus hæc tempora à D. Chryſoſtomo diſtant tibi factus eſſe videtur? Quum etiam noſtrorum quidam in eorum ſententiam pedibus & manibus ire videantur. Sed Deo per facile eſt obſtructas aperire vias. Age Iſaach leuitæ ſingillatim ad ſingula reſpondeamus, habet enim ex noſtris quoſdam ſtudioſiſsimos qui eius ſententiam ſequuntur auidiſsime. Quærit ergo multa quę ſcitu ſunt digna, ius æquiſsimũ eſt vt his quæ rogat reſpondeamus, ſimul Iſaach Leuitam & eius ſtudioſos refellemus qui pro Iudæis contra Euangeliſtas Apoſtolos & doctores ſacros dimicant acriter.

Rogat Iſaac Leuita quo primum tempore Iudæi cœpere hebræam lectionem vitiare & ad hanc quæſtionem reſponſio.

Rogat primum Iſaach Leuita quo tẽpore à Iudæis vitiata ſit ſcriptura, vtrum ante Chriſti Domini aduentum, an poſt aduentum Chriſti Domini. Confeſſa res eſt ante Chriſti Domini aduentum ſcripturam vitiatam nõ fuiſſe, cœpiſſe vitiari poſt crucem Domini, ſimul ac cœpit Euangelij promulgatio & controuerſia inter noſtros & Iudæos de Chriſto Domino, & citabantur Prophetica teſtimonia, quibus cum reſpondere non poſſent adhibebantur fallacię Iudaicæ, vt dictũ eſt, & vt leges libro ſuperiore cum referuntur ſentẽtiæ Iuſtini Martyris, Origenis, Athanaſij, Chryſoſt. Hierony. aliorumq́; veterum patrum.

Rogat rurſum Iſaac Leuita ſi hebræa ſcriptura eſſet vitiata an hoc nouerint patres veteres.

SI ſcriptura vitiata eſſet, inquit, nouiſſent ſanè veteres patres. Quid ni nouiſſent? nouere certè & nos tanquam ex æditiſsima ſpecula admonent vt ab hac peſte caueamus peius quàm à Scylla ſæua & ſæua Charybdi, & totus liber ſecundus in referendis ſentẽtijs veterum patrū & Iudæorum conſumitur. Nam ſi nos huius ſententiæ authores eſſemus primi, neque veterum teſtimonijs niteremur, fruſtra hāc operam ſumeremus, & illud quoque oſtendimus Iudæos eruditiſsimos, relicto Iudaiſmo, ad nos trāſijſſe, & Iudaicarum fraudum noſtros admonuiſſe, & de hac re multa verba fecimus.

Rogat Iſaac Leuita ſi hebræa lectio vitiata eſt cur Hieronymus & alij tātum operæ in perdiſcenda hebræa lectione poſuerint.

ROgat prӕterea Iſaac Leuita cur Hieronymus & Origenes & alij tantum operæ in perdiſcēda lingua hebrӕa, poſuerint ſi hebræa æditio vitiata erat. Vtinā Deus feciſſet vt noſtri homines, dummodò non Iudaizarent, in ea deſudarent palæſtra, quantum enim emolumenti ex lectione hebræa ad cognitionem ſcripturæ dimanet nemo perſequi dicendo queat, neque quidquam poteſt eſſe iucundius quam cùm Iudaicas fraudes agnoſcis quas nunquam adhiberent niſi ſe victos cernerēt: quid ſuauius quā cum mutatione punctorum aut diſtinctionis, aut vnius, duarum vè litterarum Christum in ſcriptura vides ſplendere lucidius aſtriſque ſpectacula, quos ludos, quas venationes dices fingi animo poſſe ӕque iucundas? & lectio hebrӕa, vt ſæpè ſum teſtatus, viris doctis & inſtructis omni diſciplinarum ſupellectile vitiata nō eſt, Nam vitiatam dicimus, mutata diſtinctione, mutatis pūctis aut litterulis quibuſdam, quæ lector mediocriter doctus vel obiter legens caſtigat, te cōſule ſi mediocriter latinè ſcias an obiter ſine vllo labore mutatas diſtinctiones caſtiges, litteras mutatas emendes, doctus hebraicè itidem faciet ſi in ſacris ſcriptoribus ſit verſatiſsimus & ex Hebræa ſcriptura incredibiles demetet fructus, ſi modo hebrææ lectioni lectio Apoſtolica & Euangelica & Eccleſiaſtica præluceat facem: Admonuiſſet nos, inquit, huius rei D. Hiero. ſi hebræa lectio eſſet vitiata, admonet nos D. Hieronymus, admonent & alij veteres patres, vt libro ſecundo fusè lateq; oſtēdimus.

Recte nam perinde ijs accidat, ac ſi non eſſet vitiata cū facile vitium intelligunt, neq; decipi poſſint.

Iudæorum religio quam noſtri quidam laudibus in cœlum ferunt ridiculoſiſſimi.

NAm quod de religione & pietate Iudæorum ſcribit Iſaac Leuita cùm ea legi, riſum tenere nō potui, neq; mihi temperare quin erumperem in cachinnos: Deum immortalem quam pie quidam noſtri homines etiam ſequuti Iſaac Leuitam alioſque qui Iudaicā cauſam tuentur, Iudæorum religionem & pietatem commendant, tàm in cæteris quàm in ſeruanda ſcriptura tanquam ab impia ſynagoga gratiā inire velint. Ego D. Chryſoſtomo habeo fidem & alijs ſanctis Patribus de Iudaica impietate, malitia, & in ſeruanda ſcriptura ſacra ſupina negligentia.

Iſaac Leuita citat quartū caput Deuteronomij & maledicta aduerſum eos qui ſcripturam vitiant & ad id reſponſio.

CItat Iſaac Leuita cum hominibus ſuæ factionis quartum caput Deuteronomij, vbi Dominus eos execratur, qui ſcripturæ ſacrӕ quidquam addunt,

aut detrahunt,huic parti reſpondit ſupra Iuſtinus martyr & Origenes : Non ſunt reueriti Iudæi impij dicere,Hic eſt hæres venite occidamus eum , & cruce afficere filium Dei ; & corrumpere cuſtodes ne dicerent Chriſtum Dominũ à mortuis reſurrexiſſe , & timebunt caput quartum Deuteronomij? Non mutaturos fuiſſe ait Iudęos ex ſcriptura ſacra verbum etiam ſi rueret vniuerſa hęc mundi machina:ita æquum erat eos facere & Chriſtum agnoſcere prædictum toties per Prophetas niſi eos aliter feciſſe res ipſa indicaret vt iam oſtendemus;ſub Antiocho Rege addit Iudæos nullis cruciamentis adduci potuiſſe vt legem Dei deſererent;& metu Chriſtianorum nulla vi coacti ſuam ſcripturam vitiabant? Et legem diuinitus à Deo datam deſerebant? qui religionis cauſa omnia pericula impendentia præſenti animo ſubibant ? magnum pondus hoc argumentum habet,quis id inficiabitur? cur enim manifeſta negemus? prius tamen quam id refello reſpondebo Regem Antiochum nunquam fuiſſe id tãto bello curaturum,vt Iudæi deficerent à ſua religione ad paganiſmum niſi impulſum ab ipſis Iudæis id vt faceret, velle ſe aiebant impij Iudæi eo modo viuere quo reliquæ gentes & nationes , & ita in Iudæos pios ſæuiere multo acrius Iudæi impij quam Idolatræ milites Antiochi quam alienigenarum hominum exercitus & arma , ita leges apud Ioſephum de bello Iudaico libro. 12. cap. 6. & 7.& lib.13.cap.1.& 2.& pauciores Iudæi pij diuinitus ope Dei,& auxilio impios & innumerabilem Antiochi manum deuicere. Sed adhuc argumentum illud validiſsimum firmum ſtat , quod Iudæi poſt crucem Domini non ſemel ſe ſtrauere ſolo , & Imperatorijs ſecuribus nudas aperuere ceruices, nequid cõtra legem Dei fieri paterentur , hoc totius huius diſputationis robur eſt & caput, Nam hoc quod dico omnibus hiſtorijs eſt teſtatiſsimum , nec eſt quiſquam qui id credibiliter poſsit inficiari, tamen hoc tanti ponderis argumentum facile ruit ; & in tenues auras euaneſcit.

Iudaicæ quædam tranſlationes non tam tranſlationes quam legis diuinæ mutationes in quibuſdam earum locis.

SI Ariſtotelis verba. 5. de R. P. libro expendas perattentè, hæc omnia argumenta facile ex oculis in tenues auras euaneſcerẽt prorſus. Non enim erãt mutaturi Iudæi Dei legem etiam ſi ſingulis mille mortes eſſent oppetendæ , Ego id Iudæis largior libenter , mutare tamen diſtinctionem in vno teſtimonio manifeſto de Chriſto Domino parum videbatur,& nihil differre à nihilo,aut vicinum eſſe nihilo , & ita cœpit hoc fieri ab impijs Iudæis in teſtimonijs Propheticis de Chriſto manifeſtis , vt pro nihilo duceretur parum illud , quod mutabatur in littera aut ſyllaba , aut diſtinctione,vt ſupradictum eſt pluribus ; & hæc in paruo & per exiguo facta mutatio paulatim,ait Ariſtoteles & Plato, eo progreſſa eſt , vt legis vniuerſæ fieret mutatio,quod libro primo à me dictum eſt,non erant Iudæi legẽ Dei mutaturi ſi in eos confluerent omnia vndique ex toto orbe cruciamẽta,ſed dum hoc paruum contemnunt quod ſyllaba mutetur,aut littera,aut pũctum,rurſum aliud paruum,deinde aliud,poſt aliud, ſingula hæc,aut pro nihilo habentur,aut parum à nihilo differre videntur,& tamen cùm ſæpè fiunt eò progrediuntur ait Ariſtoteles,vt vniuerſæ legis fiat mutatio , & cum fit homines qui eas exiguas mutationes faciunt,non vident malum quod incurrant. Ait ergo Ariſtoteles eo loco quo recenſet cauſas quibus fit vt magnæ etiam reſpublicæ ruant, *ἔτι δὲ τὸ παρὰ μικρὸν ὅτι πολλάκις λανθάνει μεγάλη γινομένη μετάστασις τῶν νομίμων ὅταν παρορῶσι τὸ μικρὸν ὥστε ἐγγὺς ὃ μηδὲν διαφέρει τοῦ μηδὲν τὸ μικρόν,* id eſt,adhuc etiam mutantur reſpublicæ,

ſcilicet,

ſcilicet, propter id quod parum eſt, dico autem per parum, quando ſæpè magna nos fallit legum facta mutatio, dum ciues contemnunt id quod parũ eſt, quod vicinum eſt nihilo, aut à nihilo nihil diſtare videtur parum. Hæc Ariſtoteles.

¶ Plato quoque libro de legibus. 7. in ipſo principio libri monet ne in paruis aſſueſcamus contemnere leges, inde enim ſolere iri ad maiora, vt ea quoque audeamus ſpernere. Infra idem Ariſtoteles; Cauſa, inquit, mutationum rerũ publicarũ eſt id quod parum videtur quando illud permittunt in his quæ ad R. Publicam pertinent, & poſt hoc aliud paulò maius, facilius mouent quoad omnẽ ornatum R. P. moueant. Hæc Ariſtoteles, quibus docet ſi pauxillum quid in R. P. aut in legibus mutare ſis auſus, veluti litteram aut ſyllabam, aut pũctum, aut diſtinctionem, idque permittant R. P. principes, multo facilius maiora quædam te eſſe auſurum vt verba mutes, ſcilicet, reſeces orationes ex ſcriptura & alia id genus audeas donec totum legũ ornatum diſſoluas, dũ in minimis, quod inquit ille alter, vires colligit audacia, vt progrediatur ad maiora, vnde paulò infra ſubijcit idem Ariſtoteles. Oportet vt aliud quid grauius obſeruare, vt nihil præter legem fiat, & maximè præcauendum eſt illud quod parũ eſt, latet enim ſumptus quod non fit ſimul. Iubet ergo Ariſtoteles præcauere illud quod parũ videtur in ſeruandis legibus, vt enim in ſumptibus id quod parum eſt videtur paruum, vt re ipſa eſt, ſed ex multis paruis creſcit magnus aceruus & magnus ſumptus, decipitur enim, inquit Ariſto. ratio hominis quod ſingula parua ſunt dũ ſic colligit, ſi ſingula parua ſunt per ſe, ergo omnia ſimul parua. Nam totũ quod eſt magnũ ex paruis ſingulis conſit; ſic igitur Iudæi ſcripturam hebræam vitiauere dum exigua & puſilla contemnebant, & in dies magis magiſq; audebant.

Iudaicæ tranſlationes non tã tranſlationes quam legis diuinæ mutationes, in quibuſdam earum locis.

Interrogatio Iſaac Leuitæ incepta & ad eam reſponſio & vnde fraudes deprehendamus Iudaicas in ſcriptura hebraica factas.

Rogat Iſaac Leuita vnde nos probare poſsimus hebræam lectionẽ eſſe vitiatam, vtrum quicunque hæc affirmat coram præſens adfuerit cùm hæc à Prophetis ſciberentur, quæ ineptiſsimè mihi quæſita videntur, roga tu vnde viri doctiſsimi caſtigẽt codices authorum clariſsimorum, vnde vitiata ſcripta veterum emendent, & reſponſio erit ad manum, nempè ex authoribus antiquiſsimis, ex eruditione rara abdita atque retruſa, quam ſibi indefeſſo labore pepererẽ, hinc exorti ſunt Hermolaus Barbarus, Angelus Policianus, Ferdinandus Pincianus Præceptor meus, aliaque clariſsima noſtræ tempeſtatis lumina, Ita ego Iſaac Leuitæ reſpondeo, intelligere nos vitiatam ſcripturam à Iudæis ex vulgata D. Hieronymi, ex tranſlatione. 72. Iudæorum qui tribus ſæculis ante aduẽtum Domini eam vertere Græcè ex Iudæis antiquiſsimis Philone, Ioſepho ex Rabinis ipſis, eo exemplo quo ſæpè vti ſoleo codicis Hiſpani qui milleſimo ante anno verſus latinè eſſet quod rem ponit ante oculos, neque dubitationi vllũ relinquit locum, ſi quod in codice Hiſpano legitur, moça, redditum latinè videres, muſcam, facile intelligeres interpretem in Hiſpano codice, moſca, legiſſe non, moça, nec de hoc cum quopiam poſſes controuerſari, nec enim diceres credibiliter interpretem virum Hiſpanæ linguæ doctiſsimum vocem vulgatiſsimæ ſignificationis Hiſpanæ ignoraſſe, ſi in Hiſpano codice legeretur, caſa, & tu tranſlatum videres, capſam, facile agnoſceres interpretem non legiſſe in Hiſpano codice, caſa, ſed, caxa. Si in Hiſpano codice legeres, En vn carro de hõbres, & tu tranſlatum videres, In hominum conuentu, non dubitares profecto

Codicis Hiſpani exẽplum.

in codice Hiſpano legi debere, En vn corro de hombres, non, en vn carro de hombres, tu fingere animo potes ſexcẽta huiuſmodi exempla quæ arguunt mutatas litteras & ſyllabas in eo libro vnde facta tranſlatio eſt. Sed addit Iſaac Leuita. Quis hominum vnquam emendare auſus eſt Ariſtotelem, Platonem, Hippocratem, Galenum, Paulũ, Aetiũ, alioſque claros viros ex eorum tranſlationibus? quod exemplum arguit Iſaac Leuitam à quibuſdam noſtris hominibus adiutum. Per pulchre, ſimilitudo eſt quam, ſimillima Ariſtoteles, Plato, Hippocrates, Galenus, Paulus, Aetius, ſępe caſtigãtur ex trãſlationibus vt ex Timæo, Ciceronis, Platonis Timæus, Ariſtoteles ex ſcriptoribus qui ex eo ſua ſcripta ſunt mutuati vt omittam quod ſupradicti ſcriptores nunquam venere in ſuſpitionem eo nomine quod ab ſtudioſorum & medicorum inimicis, aut potius à rerum publicarum hoſtibus vitiati eſſent, quod ſi iſthoc nomine eſſent ſuſpecti, nihilominus ex eorũ tranſlationibus caſtigarentur, quin & magna diligentia & cura ab ipſa R.P. adhiberetur, quod vitæ corporis intereſſet maximè illos codices eſſe quam caſtigatiſsimos & ex tranſlationibus, & ex Græca lectione Philoſophiæ, & artis medicæ veri ſenſus eruerentur, quin etiam cum omnis fraus à Græca lectione horum ſcriptorum abfuerint, tamen ex tranſlatione aliquando ſcripta excellentium virorum caſtigantur, quod docti viri deprehendere non raro ſolent: quod verò negat Iſaac Leuita vlla neceſsitate adactos Iudæos ſcripturam vitiaſſe eſt ridiculum, quæ maiora odia vnquam fuere quam Iudęorum aduerſum Chriſtianos & aduerſum Chriſtum Dominum? quæ Iudæos adegere ad omne nefas? Adde quod ſcribæ & Phariſæi quibus regendæ R.P. Iudæorum cura erat, neque ſuã impietatem tueri poſſent, neque Iudæos in ſuis Synagogis retinere, niſi in Hebræa lectione has fallacias, de quibus tàm multa diximus, eſſent commentiꝫ manifeſtis enim de Chriſto teſtimonijs Iudæi perſuaſi, & perſpicuo rerum euentu è ſuis Synagogis eſſent dilapſi, & ad Chriſtum veniſſent, vt arctiſsima neceſſitas ſi impietatem ſuam vellent tueri, & ſuos in ſuis Synagogis retinere ne dilaberentur eos hæc facere coegerit, neque neceſſe fuit, vt ait Iſaac Leuita, Iudæos in vnum locum confluxiſſe, vt vnà de vitianda ſcriptura conſilium caperent, neque hoc feciſſent Iudæi etiam ſi omnia ſibi ſubeunda pericula eſſent, ſed eo modo ſcriptura hebræa vitiata eſt, quo mutari ſolent leges, vt diximus ex Platone, & ex Politicis Ariſtotelis, paulatim ab ipſa cruce Domini ad noſtra vſque tempora dum mutationem vnius ſyllabæ aut litteræ in vno Prophetico teſtimonio manifeſto de Chriſto Domino, vt Chriſtus Dominus in eo obſcuraretur, puſillum putant, & pro nihilo habent, rurſum aliud, deinde aliud, poſt aliud, ad Soritarum inſtar donec vniuerſa mutetur legiſlatio, quod ait Ariſtoteles, vnde contendebam primo huius operis libro recens æditas trãſlationes quaſdam ſcripturæ ad Rabinorum præſcriptum non tam tranſlationes eſſe, quam legis Dei mutationes, nec id de omnibus dico ſed de quibuſdam qui vulgatam eneruãt & Eccleſiaſtica, & in illis tantum locis in quibus hæc faciunt, id ex locis Ariſtotelis ſupracitatis liquet, cum leges mutari ait illa fallacia quod ſingula per ſe puſilla videntur, hoc puſillum, poſt aliud puſillum, deinde aliud, donec mutatur reſpublicæ, mutatur & legiſlatio; ſunt igitur recens æditæ quędam tranſlationes iuxta ſententiam Ariſtotelis legum mutationes potius quàm trãſlationes: Eſaiã crepat Iſaac Leuita, Hieremiã, Michæã, alioſque Prophetas, iuuat enim huiuſmodi hominum generi vniuerſè & generatim pugnare, non deſcendere ad ſingula.

Singula aiunt hebraicè teſtimonia de Chriſto planiora eſſe quam ſunt apud nòs.

Singula, inquit, Prophetarũ de Chriſto teſtimonia hebraicè ſunt magis planã & perſpicua quam græcè aut latinè, verum eſt ſi Iudaicas remoueris fraudes quas remouere, vt dixi, per facile eſt, quod cuiuſuis eſt mutatam diſtinctionẽ caſtigare, mutatam litteram aut ſyllabã emendare. Sed iam nos ad ſingula, in quibus Iſaac Leuitam & aſſeclas refellebamus illud adijciamus quod mihi exciderat, quodq́ue tantum habet virium vt D. Auguſtinum in eandem ſententiã pertraxerit, quanquam poſtea perſuaſus à D. Hiero. illam mutauerit.

Quomodo vitia in hebræa lectione facta in omnia exemplaria trãſierint.

At ergo Iſaac Leuita fieri non potuiſſe vt vitia illa in omnia exemplaria quæ toto orbe terrarũ ſunt, tranſmitterentur, huic parti in diſputatione de tranſlationibus, nos ſatis feciſſe arbitror cum D. Auguſtino reſpõdebamus, vbi fuſe ac latè hanc diſputationem ſumus exequuti: Illud tamen adde Iudæos toto orbe diſperſos atque adeo plęroſq; eorum qui intra fines Iudęæ habitabãt, gręca lingua vſos, & gręcis tranſlationibus, quod ea tempeſtate gręca lingua omnibus nationibus communis erat, & pauciſsimos extra Iudæam Iudęos hebraicè ſciſſe, vt diſces ex Ioſepho cùm de tranſlatione Lxx virorum ſcribit, & hebræos codices, vt ſcribit idem Auguſtinus contra Fauſtum Manichæum lib. 9. cap. 26. Apud Hebræos non licebat cuiquam ſcribere niſi ſolis ſcribis, quod res ipſa indicat, cum enim libri ſacri ſolis conſonantibus ea tempeſtate ſcriberentur, vt ex Diuo Hieronymo eſt commoſtratum, & velut notis quibuſdam quas cifras nominamus altiſsimæ cuiuſdam eruditionis erat Hebręos exarare codices, vt etiam nunc eſt cùm ſacris litteris ſunt addita puncta, neque hebræos codices deſcribet quiſquam bene niſi hebręæ linguæ ſingulari prẹditus cognitione, vnde ex Hieroſolymis, aut ex his locis vbi ſcribæ commorabantur, penes quos apud Iudęos ſumma erat authoritas ad reliquos Iudæos per totum orbem tranſmittebantur ſi qui eſſent qui ſcripturas Hebræas habere vellent, & inde tanquam ex exemplaribus caſtigatiſsimis alia volumina hebręa deſcribebantur ab his qui Hebraicè eſſent doctiſsimi; & ſi quid ſcribæ vitiaſſent mutata littera, aut ſyllaba, aut verbo mutato facile erat ſcribis penes quos ſumma erat authoritas ſcripturarum, id tranſmittere ad omnes Iudęos, aut pagina illa ex libris ſacris reſecta, & alia in eiuſdẽ locum ſuffecta quæ vitia illa præferret tanquam lectionem caſtigatiorem, aut ſi leuius erat quod vitiaretur mutatione litterulę alicuius aut ſyllabæ vitiabatur appoſitis illis duabus voculis hebraicis margini, queri, chetib, ideſt, lege ſcribe, vt etiam ſi ſcriberetur quod rectũ erat & legitimum, legeretur tamen vt ab ſcribis erat vitiatum, quod etiam nunc in exemplaribus hebręis quibuſdam factum videmus, vt margini eorum crebro adſcribantur voculæ illę duę, Quęri, chetib, ſcribe, lege, vt etiam ſi ſcripta ſit lectio hebræa vulgata, legant tamen non eo modo quo ſcriptum eſt, ſed eo modo quo iubent Scribæ & Rabini, & poſtea vt ſupra monſtrauimus, illa caſtigatio Rabinica, aut corruptio potius in ipſum contextum irrepit: Nam quod ait Iſaac Leuita leges latas grauiſsimas & acerbiſsimas aduerſus eos qui aliquid adderent aut detraherent ſcripturę, credo equidem ita eſſe, ſed nihilominus oſtendimus ſupra Rabinos frequenter ſcripturã caſtigare, & non raro ſub hoc prætextu eam vitiare, quod etiam infra oſtendẽdum eſt, vel quod verũ eſt illud.

Quis

Quis cuſtodiet ipſos cuſtodes? Et quod ſub ſpecie boni malá fiunt. Quis enim ignorat apud Iudæos penes ipſos Scribas & Rabinos & Phariſæos ſummam authoritatem fuiſſe? vt leges ferrent? vt reliquos ſæuó ferirent anathemate ſi quid contra eorum iuſſa facerent? Qui ſunt ergo qui ſcripturam vitiant? Nempe ſcribæ, phariſæi, Rabini; qui ſunt qui leges ferunt, & fulmen anathematis torquent aduerſus eos qui aliquid ex ſcriptura ſacra mutant? nempe ijdem Phariſæi, ſcribæ, & Rabini, vnde Dominus, illis minatur, Væ illud, quo ſempiternus luctus ſignificatur, væ vobis ſcribæ & phariſæi quod habent clauem regni cœleſtis, neque ipſi intrant, neque alios intrare ſinunt, vide igitur ne leges illę acerbiſsimæ eſſe videantur latę aduerſus eos qui vitiatas à ſe ſcripturas quas ipſi caſtigatas appellabant, mutarent: Nam vitijs, inquit ille, virtutũ nomina damus. Hoc ita eſſe conijcies quod Rabini has leges non timent, & lectionem hebręam ſub hoc prætextu quod veram lectionem quærunt, vitiant ſæpè vt oſtendimus, & hùc & illùc torquent & verſant, & crebrò marginibus adſcribunt hebręorum codicum voces illas de quibus tàm ſæpè diximus, queri, chetib. Illi his vocibus Iudaicis credant, nos credamus litteris Apoſtolicis & Euangelicis & Eccleſiaſticis quoties tranſlatione ipſa ſignificant quomodo hebræa lectio legenda ſit. Sed iam Deo bene iuuante ad rem ipſam aggrediamur, & Spiritu ſancto auſpice librum tertium Apologetici auſpicemur.

TOTVS

TOTVS HIC LIBER TERTIVS OSTENDIT QVOD IVDÆI AD id toto pectore incumbunt vt Chriſtianæ Religionis fundamenta conuellant, vt appareat quantam peſtem R. P. Chriſtianæ Iudaicæ interpretationes importare conentur quædam dico, non omnes, nec in omnibus partibus, ſed vbi vulgatam, & noſtra conuellunt.

Numerorũ vltimo. Vulg. *Omnes viri ducent vxores de Tribu & cognatione ſua.*

Lect. Hebræa. כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

Vel vt legiſſe videntur Hieronymus, & omnes veteres Patres Græci & Latini, additione vnius litteræ וְ. כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה וְ אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

Lxx. Οτι ἕκαστος ἐν τῇ κληρονομίᾳ τῆς φυλῆς τῆς πατρικῆς προσκολληθήσονται οἱ υἱοὶ ἰσραήλ.

Hunc locum Iudaicè quidam vertunt, quo Virgo ſacra non videatur de familia Dauid orta, vt Chriſtus ſecundum carnem non fuerit de familia Dauid, vnde ſequeretur quod non fuiſſet verus Chriſtus, & Virgo ſacra non modo non eſſet Deipera ſed ne Chriſtipera quidem, quod vel Neſtorius hæreticus nobis largiebatur.

CAPVT PRIMVM.

Homelia S. Hieronymi in Vigilia Natiuitatis & aliorum Sanctorum omnium tam Græcorum quam Latinorum, qui docent legem diuinam apud Iudæos ſanxiſſe, vt de eadem familia ducerentur vxores, quod aduerſarÿ oppugnant.

LOCVS ille Euangelicus Virum Mariæ de qua natus eſt Ieſus, magnam pugnam excitauit inter nos & Manichæos & Marcioniſtas Iudaicæ inficiationis miniſtros: ſic enim Athanaſius hęreticos nominat. Ex hoc loco inter nos & illos nata magna contentio eſt: Nam Chriſtus Dominus de Maria Virgine eſt natus, & iuxta Euangelia, genealogia Dauid non ad Mariam virginem ſed ad Ioſeph eſt vſque deducta qui ad Chriſti generationem non pertinebat, & apud Origenem, ſi modo illa Origenis verba ſunt, quod mihi non ſit veriſimile, habet enim Origenes multa quæ ab hæreticis & ab hæretico interprete Origenis ſcriptus ſunt interiecta, nec enim D.Hierony. eius interpres fuit, nec Ruffinus, ſed aliquis hæreticus qui ex Origenis ſcriptis multa reſecuit, & illorum loco multa addidit eaque quædam hæretica, quod ego deprehendi non ſemel factum cum contuli olim Commẽtarios Origenis latinos in Matthæi Euãgelium cum Commentarijs Græcis in eundem Matthęum quos mihi dederat vtendos doctiſsimus & religioſiſsimus F. Alfonſus Zorrilla doctor Theologus Ordinis B. Benedicti apud Hiſpanos

Quod ſacra virgo fuerit de ſanguine Dauid, & vera Dei mater, & Chriſtus fuerit verus Chriſtus contra hæreticos.

nos generalis abbas reuerendiſsimus, & multis alijs nominibus commendatiſsimus & non ſolum de me, ſed etiam de ſuo ordine quã optime meritus. Apud Origenem inquam in Epiſtolam ad Romanos ſunt verba quædam quæ flammam hæreſis Manichęæ & Marcioniſtarum extinctam ſuſcitant, quibus in dubium vocatur vtrum ſacra Virgo fuerit nata de ſanguine Dauid, vt ex ea natus Chriſtus non ſit ortus de ſanguine Dauidico vt ſequatur non fuiſſe verum Chriſtũ qui de ſanguine Dauidico fuerat oriturus. Noſtri omnes tam Græci quam latini iuxta legem Moſis ſacram Virginem aiunt fuiſſe deſponſatam cognato qui ſi de ſanguine Dauid erat, & ſacra Virgo eodem ſanguine erat orta, & vltimum numerorum caput citant, & potiſsimum illud præter alia quæ dicemus. Omnes viri ducant vxores de Tribu & cognatione ſua quo teſtimonio liquet neceſſe fuiſſe vt ſacra Virgo cognato ſuo orto ex eadem familia eſſet deſponſata, quod lex ipſa cogebat omnes viros de Tribu & cognatione ſua vxores ducere? Duxerat ergo Ioſeph Mariã ſacram de Tribu, & cognatione ſua, de Dauidica familia ſcilicet, & ideo Euangeliſta Chriſti genealogiam ad Ioſeph vſq; deduxerat, quod eadem opera ad ſacram Virginem deduceretur quę neceſſe erat vt ex eadem familia eſſet orta, & mos eſt ſcripturæ vt genealogiæ per viros numerentur non per fœminas.

Quod Iudæi locum numerorum vitient vt negent ſacram Virginem fuiſſe de ſtirpe Dauid, nec Chriſtum Dominũ fuiſſe verum Chriſtum & eorum refutatio.

HIC Iudæi negant locum illum numerorũ noſtræ vulgatę: Omnes viri ducant vxores de Tribu & cognatione ſua: ſic eſſe hebraicè. Hoc fidei noſtræ fundamentum, & hanc baſin vniuerſæ noſtrę fidei, Iudæi aut vna littera excuſſa ex lectione hebræa, aut interpretatione Iudaica conantur ſubruere: negant locum noſtræ vulgatæ à D. Hiero. verſum eſſe fideliter. En quo ſpectant quorundam noſtrorum hominum aduerſum vulgatam noſtram, nouæ tranſlationes & nouæ contentiones, & aduerſum Tridentinum Concilium controuerſiæ, quibus petunt ſibi dari probatam quidem vulgatam D. Hieronymi in vniuerſum, Concilij Decreto, non tamen per partes ſingulas, vt pateat aditus ad labefactandam vniuerſam vulgatam noſtram & vniuerſam fidem. Nam cum lis aliqua eſt nata non pugnamus vniuerſe & generatim tota vulgata, ſed ſingulas lites ortas ſingularibus teſtimonijs aut confirmamus aut refutamus, ſi ſingula ſubuertere, licet nihil actum eſt Concilio Tridentino, ad ſingula dicere licebit ex illorũ numero eſſe, quæ licet impugnare, nunquam enim vniuerſa vulgata aduerſus Iudæos, & hæreticos pugnamus, ſed ſingulis partibus, & ſi ſingula licet impugnare nihil erit fixum, aut ſtabile, citant claros viros qui id fortaſſe parum caute dixerunt, ſi hæc certa lex eſt, vt aliorum exemplo nobis liceat peccare, quod Deus omen auertat, actum de R.P. chriſtiana eſt: nam hæc paccandi licentia in re tãta poſt aliquot annos erũpet profecto in aliquod magnum malũ. Sed hoc Deus non ſinet. Contentio ergo inter nos & Iudæos & hæreticos de re magna eſt, vtrum Chriſtus iuxta Prophetarũ prædictiones de ſemine Dauid ſit ortus: nã ſi Chriſtus de ſemine Dauid non fuit ortus profecto Chriſtus noſter verus Chriſtus non fuit, vt volunt Iudæi & hæretici quidam & nobis crebro ingerunt illud. Probato qui legis. i. qui legis hæc noſtra aduerſus Eccleſiã chriſtianã, probato Chriſtũ eſſe natum de ſanguine Dauid, & inſonabant illud. Adhuc ſub iudice lis eſt, en hoc ſublato fundaméto fides noſtra prorſus ruit, nec Chriſtus erit Chriſtus, nec ſacra virgo mater Dei erit. Nã Euangeliſta, Ioſeph natũ de

Refutãtur viri docti qui cenſent concilium probaſſe vulgatæ noſtræ non tamen partes ſingulas.

ſemine Dauid ſcribit & genealogiã Dauid ad Ioſeph vſq; deducit non ad ſacrã virginem, ſed Ieſus non eſt natus de ſemine Ioſeph. Age hãc rem diſceptemus quando videmus tot habere defenſores Iudæos & Iudæorum aſſeclas, expendamus an D. Hieronymus in noſtra vulgata lectionem hebræam reddiderit fidelius, an Iudæi. Nam ſi Iudæis eſt habẽda fides, Chriſtus non fuerit verus Chriſtus, nec virgo Maria fuerit vera Dei mater. Lectiò hebræa eſt.

tribus hæreditate in quilibet quoniam
כִּי אִישׁ בְּ נַחֲלַת מַטֵּה
Iſrael filij adhærebunt patrum ſuorum
אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ,vel
& tribus hæreditate in quilibet quoniam
כִּי אִישׁ בְּ נַחֲלַת מַטֵּה וְ
Iſrael filij adhærebunt patrum ſuorum
אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

quod Iudęi & eorũ aſſeclæ, ſic reddunt. Quoniã quilibet in hæreditate Tribus patrũ ſuorum adhærebũt filij Iſrael: quibus verbis Iudęi aiunt planum fieri legẽ fuiſſe in veteri teſtamento, vt de eadem Tribu ducerentur vxores de Tribu Iuda. Lneceſſe fuit Ioſeph vxorem ducere iuxta hanc legem, ſed in Tribu Iuda innumerabiles erãt familiæ, ex quibus vna erat familia Dauid, neque neceſſe fuiſſe aiunt, iuxta hanc legem, vt Ioſeph duxerit vxorem ex familia Dauid: Noſtrorũ plérique hæc Iudaica recipiunt, neq; vllam iacturam ſe facere autumant, cũ maximum noſtræ fidei fundamentum, tam valide concuti vident, vt fides noſtra, ruat prorſus, & quod omnium veterum patrum, tam Græcorum quam Latinorũ authoritas nulla ſit. qui hoc poſtremo Numerorum capite ſancitũ aiunt neceſſe fuiſſe de eadẽ Tribu & de eadẽ familia vt Iudæi vxores ducerent, neque putant fieri iacturã ſi authoritas noſtræ ſcripturæ, & noſtræ vulgatæ interpretationi Iudaicę cædat, contenti quod friuola & falſa ratione quadã nõnulli ex noſtris noſtra defendant, quod ſacra virgo habuerit aliquod peculiũ, neq; fuerit admodũ pauper, vt ſancti patres aiũt, neq; pepererit in ſpelunca vbi præſepe fuerat, ſed in propria domo, nõ in aliena, ex vno incõuementi, aiunt plura ſequuntur: nam lex fuerat, aiunt, vt fœmina quæ patrimoniũ haberet nuberet in eandem Tribum, & in eandem familiam. Riſu res digna quæ tot patribus aduerſetur, & receptiſsimis in Eccleſia ſancta ſententijs, & ab ipſis temporibus Chriſti ab Apoſtolis acceptis, & ad noſtra vſque tempora tranſmiſſis. D. Hieron. longe ſecus hunc locum Numerorum interpretatur, quod vt intelligas ſcias oportet D. Hieron. nos monuiſſe, ita ſe feciſſe ſuam vulgatam, vt nõ verbum verbo redderet aliquando, ſed ſenſa ſacra exprimeret, vertit enim. Omnes enim viri ducent vxores de Tribu, & cognatione ſua, qua translatione docet D. Hieronymus in lectione hebræa deeſſe coniunctionem vnam ve.i. & ; & vertiſſe ſe. Quoniam quilibet in hæreditate Tribus, & patrum ſuorum adhærebunt filij Iſrael, vt ſit. Adhærebunt filij Iſrael in coniugijs, de quibus verba facit, in poſſeſsione Tribus, & in poſſeſsione patrum ſuorum, hoc eſt in ſuis familijs. Vtrum ſit verius, quod interpretatus eſt D. Hieronym. an quod interpretantur Iudæi nunc diſceptemus. Nam nos negamus loco illo legendum eſſe, Quoniã quilibet in hæreditate Tribus patrum ſuorum, ſed potius in hæreditate Tribus, & patrum ſuorum. Indicat translatio D. Hiero. & coniunctionẽ illam deeſſe, & ſæpè in lectione hebræa deeſſe, culpa librariorum intelliges ex Pſal. 17. ſcripto. 2. Reg. c. 22. verbis eiſdẽ hebraice, vbi in illo. Torrentes iniquitatis conturbauerunt me, in lib. Pſalmorũ hebraice legitur venachale beliiahal ievahatuni. & torrentes iniquitatis cõturbauerunt me. 2. Reg. ſine coniunctione illa copulatiua ve.i. &, Nachale beliiahal ieuahatuni. Torrentes iniquitatis &c. & infra in illo, & poſuit tenebras latibulũ ſuum. 2. Reg. hebraice eſt vaiaſet choſec & poſuit tenebras in lib. Pſal. iaſet choſec, poſuit tenebras ſine coniunctione

copula-

copulatiua, ve.1.&c. Et in illo: Et reuelata ſunt fundamenta orbis terræ in lib. Pſal. Vaigalu moſdot, & reuelata ſunt fundamenta. 2. Reg. deeſt coniunctio copulatiua va.1.&c. Et legitur igalu moſdot reuelata ſunt fundamenta. Vides in vno eodemq; Pſalmo duobus locis verbis eiſdem hebraice conſcripto ex altero loco argui coniunctionem copulatiuam; & deeſſe in altero: idque non ſemel ſed ter? Ergo ſi fraude Iudaica; aut negligentia in hoc loco de quo diſceptamus deeſt coniunctio copulatiua, &, vel ſupplenda eſt, vt ſit. Quoniam quilibet in hæreditate Tribus & patrum ſuorum, non debet hoc nocere noſtræ vulgatæ. Nam leges in dictione Maſa: In illo Eſaiæ. cap. 63. Recordatus eſt dierum ſæculi. R. D. ſupplere ve.1.&c. Et leges in dictione Raba eundem R. D. apud Eſaiam cap. 33. ſupplere eandem coniunctionem ve.1. &c. Fac ergo non deeſſe ex hoc loco cõiunctionem, & Iudæorum malitia, aut negligentia, quod licuit R. D. D. Hieron. non licebit? ius fuit R. D. ſubaudire coniunctionem, non erit idem ius D. Hierony. præſertim apud catholicos eandem ſubaudire coniunctionem, & maxime cum antecedentia, & conſequentia, vt iam apparebit, eam ſubaudire cogantur? Sic ergo interpretandum eſſe hunc locum neceſſario iam hinc oſtendere incipiamus.

Si ſatis erat ducere vxores ex eadem Tribu, neque neceſſe eſſet ex eadem familia eas ducere; fruſtra dominus Numerorum 26. cum Tribuum familiæ eſſent numeratæ, & earum dicta nomina, ſanxiſſe videri poſſet, vt terra promiſsionis per familias diſtribueretur Tribubus Iſrael, locutus his verbis ad Moſen. Iſtis diuidetur terra iuxta numerum vocabulorum &c. Atqui familiarum, & Tribuũ præceſſerat mentio; familijs ergo iuxta illarum nomina diſtributa terra promiſſionis eſt; quod liquet etiam ex ſequentibus. Ait enim dominus. Singulis ſicut recenſiti ſunt tradetur poſſeſsio; ita dumtaxat, vt ſors terram Tribubus diuidat & familijs, vt ſic maneat diſtributa, neceſſe eſt, vt quilibet ex eadem Tribu, & familia eadem vxorem ducat, alioqui intra breue tempus familiarum hæreditates miſcerentur, & hoc ſenſiſſe D. Hiero. & legiſſe hebraice coniunctionem &. Et ſi non erat hebraice coniunctio, &, hac cauſa ſubaudiſſe cõiunctioné liquet, quod poſtremo huius capitis ſic vertit. Vt hæreditas permaneat in familijs, neque miſceantur Tribus, ſed ita maneant, vt à domino ſunt ſeparatæ. Ex qua lectione apparebit coniunctionem, & fuiſſe hebraice, aut neceſſario fuiſſe ſubaudiendam, vt à D. Hieron. eſt ſubaudita. Nam ſi hæreditas permanſura erat in familijs & Tribubus, vt à domino per Moſen erat ſeparata hereditas familiarum & Tribuum, neceſſe erat ex eadem Tribu & familia ducere vxores, alioqui hæreditas nõ poterat manere in Tribubus & familijs. Quorſum per Moſen iubet dominus diſtribui terram per familias ſorte, ſi ſtatim ſunt confundendæ? cur à Ioſue. cap. 19. & 20. per cognationes & familias diſtributa terra eſt; ſi poſtea connubijs familiæ & cognationes permiſceantur? aut quonam modo comminiſci queas vt familiæ ſeparatæ ſint, & impermiſtæ ſi ex alijs familijs ducere vxores licet? Nã eſt ridiculum quod aiunt. Fœminis licebat in alias tranſire familias; viris non item: qua ſi vero cum fœminæ in alias familias tranſeant, fieri vllo modo poſsit, vt viri non tranſeant quoq; in alias familias: ſit hoc aiunt noſtris temporibus, vt etiam ſi vxores ex alijs familijs ducantur, familiæ maneãt impermiſtæ. Ita eſt, in paucis hiſq; primarijs, & principibus viris, & in familiarum filijs maximis natu: fac hoc in ſummis medijs infimis, nõ dico totius Hiſpaniæ, ſed vnius vrbis celeberrimæ, intra paucos dies nulla familiarũ erit diſtinctio. Si viri aiunt maneat in hæreditate patrũ ſuorũ etiã ſi aliunde ducantur vxores, non cõfundẽtur familiæ, nec fieri poterit, vt cõfundantur. Ita eſt, & hæc diſtinctio hæreditatũ facta eſt, ideo vt fa

miliæ ſeruentur impermiſtę; ſed ſuccreuit innumerabilis Iudæorum multitudo quibus nó ſuppetebát hæreditates,& promiſcue habitabát cú alijs Tribubus: ſi promiſcua haberent connubia, an nó intra breue tépus miſcerentur? quaſi vero hæreditatis cauſa familię fuerint ſeparatæ,& Tribus? leges apud Ioſephú antiquitatis lib.14. cap.12. ſua tempeſtate in Chriſti aduentu Iudæos toto orbe terrarum fuiſſe diffuſos qui ſuis legibus vterentur & peculiares ex ſua gente haberent magiſtratus,& in omnibus prouincijs orbis terrarum maximam partem vrbium nobiliſsimarum omnium tenerent vbi illis non erant diuiſæ poſſeſsiones à Dño; quæro quomodo ſeruarent familias impermiſtas ſi ex alijs familijs illis vxores ducere licebat?& cú temporibus Roboam regis Iuda diſceſsio decé tribum facta eſt,vt leges Paralip.2. c. 11. Iudæi omnes ex decé tribubus qui idolatræ eſſe noluere in regnum Iudæ commigrarunt quæ cauſa fuit vt regnú Iuda quod duas tantum cõtinebat tribus, tantum acceperit roboris vt poſſet ſtare contra alias decem tribus. Idem hoc refert Ioſephus de antiquitate lib. 8. cap.3. Hic ego te rogo ingens illa multitudo quæ commigrauit in regnum Iuda ex alijs decem tribubus aut illa quę toto orbe erat diſperſa,denique Iudæi omnes quoties in captiuitate morabantur quomodo potuere ſeparatas habere tribus & familias ſi licebat familijs promiſcua habere connubia. Per aliquod tempus in multitudine non magna familiarum principum ciuitatú poterat retineri memoria,per tot ſęcula in tanta hominum multitudine ſummorum mediorú infimorum, haud dubium quin familiarum exoleſceret memoria. Citaré græcorum mores quibus etiam familiæ & tribus eſſent diſtinctæ ne familiæ miſcerentur, quib' neceſſe erat generé proximas vxores ducere, niſi hoc multo planius eſſet ſignificatú ſacris litteris, Ná ſi nihil aliud eſſet quá quod in Exodo Leuitico & in numeris ſemper tribus Iſráel incedunt diſtinctę per familias & cognationes, &: quod apud Eſdrá in reditu ex captiuitate deſcribútur diſtinctæ per familias & conationes intelligit quiuis è media turba hoc fieri nullo modo potuiſſe niſi receptiſsimú eſſet ante legé ex eadem cognatione ducere vxores,& poſtea hoc idem eſſet lege cautú nequis ex alia familia duceret vxoré. Nam vt dixi, in paucis primarijs viris hiſque maximis natu,qui totius familiæ adeunt hæreditatem ſeruari poteſt vt familia diſtincta manere videatur etiá ſi aliunde ſibi vxorem deligere liceat,ſi vero vniuerſa ciuium multitudo hoc faciat vt promiſcua habeat cónubia intra ducentos annos exoleſceret omnis familiarú memoria, nec ſolum ſi in vniuerſo regno id fieret,ſed etiá ſi id licuiſſet in vna aliqua vrbe celeberrima. Quid futurú putas in omni Iudæa & toto orbe terrarum quo natio Iudęorú erat diffuſa ſi illis promiſcue ducere vxores liceret?

Ex his quæ dicta ſunt liquet Iudæorú interpretationi nullum locum eſſe relictú, Ná ſi huius legis ca. vltimi Numerorú ſenſus eſſet vt Iſraelitæ ex eadé tribu ducerent vxores ex familia qua vellent, nec neceſſe eſſe vt ex eadem familia vxores ducere cogerétur,quod ſic interpretétur. Quilibet in hæreditate tribus Patrú adhęreát filij Iſrael.i. quilibet vxores ducat ex eadé tribu,quia de cóiugio ſermo eſt,vt adhæreat qlibet in hæreditate Patrú ſuorú, ſequitur fruſtra locis citatis hæreditates à Dño diſtributas per familias & cognationes,qñ lege hac lata cónubiorú iuxta Iudæorú interpretationé, familiarú hęreditates pmiſcétur: Sequitur familias diſtinctas eſſe nullo modo potuiſſe,ſequútur verba illa: Vt adhęreat quilibet in hæreditate patrú ſuorú: verú ſenſum habere nó poſſe,ſiquidé pmiſtis familijs nó adhęret quilibet in hęreditate patrú ſuorú: Vna em familia ſi recte oía expédas pl' occupabat q̃ ager omnis Salmáticéſis,latiſsime em ſe fúdebat vnaquęuis familia,& ſi permiſcerétur familiæ

liæ qui in agro Salmanticenſi hæreditatem erat ſortitus migrabat in agrum Methymnenſem, & nõ morabatur in agro patrum ſuorum ſi non indotatæ vxores ducerentur, neq; cohærent quæ ſequuntur, vt hęreditas permaneat in familijs: quomodo permanet hęreditas in familijs ſi familiæ permiſcętur? quomodo cõgruunt verba etiam illa. Vt quilibet maneat in hæreditate tribus & familiæ ſuæ? At ſi hunc locum interpretemur iuxta ſententiam D. Hieron. omnia cõgruunt & translator omnia debet transferre cõuenienter antecedentibus & conſequentibus pręcipue ea quæ ſunt dubia, vt.n. locis citatis hæreditates à domino per Moſen diuiduntur per tribus & familias ita connubia iungi iubentur, vt quilibet in hæreditate maneat tribus & familiæ ſuæ, & ſubiungitur cauſa hoc eodẽ cap. vlt. Numer. Vt quilibet maneat in hęreditate tribus & familiæ ſuæ, & rurſus eadem cauſa repetitur, Vt hæreditas permaneat in familijs, neq; ſibi miſceantur tribus, ſed ita maneant, vt à domino ſeparatæ ſunt legem aiunt ſpecialẽ eſſe de fœminis, quæ parentũ hęreditatẽ adierint.

¶ Duplex lex lata eſt viris & fœminis, vt iam dicemus, & vtriuſque legis cauſa redditur.

NEque quenquã tantopere miror, quantopere doctiſsimũ Caietanũ ſuæ tẽpeſtatis lumen fulgentiſsimũ, qui cũ ſuperiora huius cap. vlt. Nume. ſit interpretatus, ita vt ſignificari putarit vxores ducendas eſſe de eadẽ Tribu & familia ne perturbaretur hæreditas Tribuũ, & familiarum, & planè dixerit & apertè ſignificari hoc loco nõ ſolũ nõ perturbãdus eſſe hæreditates tribuũ, ſed nec familiarũ: Cum ventũ eſt ad locum vulgatę. Omnes viri de eadẽ Tribu & cognatione vxores ducẽt, negat ſic eſſe hebraice, an non oportebat vulgatę noſtræ D. Hieron. plus habere fidei quã Iudęo imperito? noſtra vulgata Eccleſiæ & ſanctorũ patrum authoritate ſacroſancta eſt: ſatne cuiquam erit, quod Iudęus imperitus eam ſic refellat quoties eius authoritate premitur? vt hebraice neget ſic eſſe? Atqui priora tempora hebræã lectionẽ, vt ſupra oſtendimus ex Origene, propter Iudæorum fraudes nõ recipiebãt, neſcio quæ horũ tẽporũ ſit tanta libertas, dicã, an potius licentia? vt nõ modo hebræa, ſed Iudæorũ in quibuſdã fraudes noſtris anteponantur ſcripturis. Sed ſatis ſit, ad ſubuertenda noſtra ſi impius Iudęus neget ſic eſſe hebraice, ſtatim in dicta cauſa Hieronymus damnatur; neq; iuuat dicere Hieronymum eo loco vertiſſe ſententiã, idq; licere facere. Sed age doctiſsimũ Caietanum eiuſdẽ ſententijs refellamus. Caietanus in ſuperioribus colligit de Tribubus & familijs hoc eſſe intelligendũ, vt ex eodẽ Tribu & familia eadẽ ducantur vxores ne perturbetur hæreditas tribuum aut familiarũ, quod ex eo loco liquet etiam quod familiarum capita id petunt, & petunt ne ſortes patrũ ſuorũ minuantur, minuentur etiã nihilominus ſi fœminæ hominibus aliarum familiarũ nubant. Ergo ſi mentem adhibeas vtrunq; petitur hoc capite, quod apparet inde quod non petunt hoc tribuum principes, ſed principes familiarum, & quod petunt ne minuatur hæreditas data patribus quę tã tribubus, quam familijs eſt diſtributa, ſed ſi promiſcuè ex familijs quibuslibet ducere liceret, minueretur hæreditas data patribus. Hoc quis non videt, niſi captus ſit oculis & mẽte? ſic etiam hoc intellexit Caietanus interpretans verba illa principij huius c. 36. Numerorum. Et non vertetur hæreditas in filijs Iſrael de Tribu in Tribum: ait enim Caietanus. Minus dicitur & plus ſignificatur, dicitur enim quod hæreditas non vertetur de Tribu in Tribum ſignificatur autẽ quod nec vertetur de familia in familiam, hoc.n. manifeſte ſequebatur, ex quibus Caietani verbis quis non videat concludi neceſſario neceſſe fuiſſe ex eadem Tribu & familia ducere vxores, quod ſignificatur etiam verbis illis, nubant quibus valunt tantum, vt ſuę Tribus hominibus, quod hebraicè eſt,

patrum ſuorum tribus familiæ in tantum.
אַךְ לְ מִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבֹהֶם

ideſt tantum familiæ tribus. Itaq; quod Diuus Hieronymus vertit. Nubant quibus volunt tantum, vt ſuæ tribus hominibus, hebraice eſt, Nubant quibus volunt tantum, vt familiæ tribus patrũ earum. Igitur viris familiæ patrum earũ iubentur nubere, quæ omnia ſic intellexit Caietanus etiam ſi non aduerterit hebraice eſſe, vt nuberent familiæ tribus patrũ earum, ſic enim eſt hebraice, quoties D. Hieron. hoc capite vertit, nubant ſuæ tribus hominibus, & ſignificatur, vt nubant vni de Tribu & familia patrum ſuorũ, ſed de fœminis, inquit, quæ adijſſent hæreditatem patrum ſuorum lata hęc lex eſt, quæ illarum pecuiiaris eſſe videtur. Ita eſt, ſed ante illã lata eſt illa de viris. Omnes viri ducent vxores de Tribu & cognatione ſua, vt duplex lata ſit lex de viris altera, altera de fœminis. Quod vero hæreditatis cauſa latam hãc legem putat Caietanus hallucinatus vir ſapientiſsimus mihi videtur lata quidẽ eſt lex ne hęreditates permutarentur, ab initio tamen populi diſtinctæ erant tribus & familiæ cũ nullæ erant hæreditates, poſſeſsiones nullæ, vt intelliges ex 11 c. Numerorum, & ex c. 26. & ex lib. Eſdræ cum redeunt ex captiuitate, vt illud omittã quod ſuccreuerat innumerabilis multitudo Iudæorum, & promiſcue habitabant tribus omnes in regno Iuda pręcipue, vt ſupra diximus, & toto orbe erãt diuiſæ, vt dictũ eſt ex Ioſepho, & infinita multitudo ſuccreuerat; quibus iam non ſuppetebãt agri, nec hæreditates: quęro inter hos in tã innumerabili multitudine qui potuit ſeruari familiarum diſtinctio, ſi vxores nõ ducebantur ex eadẽ familia? Adde quod innumerabiles mercatura, artibus mechanicis quæſtũ faciebãt permixti alijs tribubus, quod noſtris tẽporibus fit, quod ex ipſo Ioſeph intelliges, qui cu eſſet ex Tribu Iuda ex familia Dauid habitabat in Nazareth; & in Capharnaũ in Tribu Zabulõ, vt liquet ex literis Euangelicis, & ex arte fabrili viuebat, quippe Faber erat & pauper: Si ergo familiæ permiſcebantur, quomodo poſſent diſtinctas ſeruare familias, niſi ex eadẽ familia vxores ducere neceſſe eſſet? Sed doctiſsimus Canus Salmanticenſis Academię olim ſplẽdor fulgẽtiſsimus: ſi neceſſe erat, inquit, olim ex eadẽ familia vxorẽ ducere, cur Leui. 21. iubetur Pontifex ducere vxorẽ virginẽ de populo ſuo, & nõ iubetur ducere vxorem de familia ſua? Immo ſi verba ſcripturæ expendamus de cognatione ſua Põtifex vxorem ducere iubetur, vt cũ cõmune ſit hoc omnibus Iudæis præceptũ multo magis Põtifex id facere ſit adſtrictus, neq; liberum ſit ei, quod alijs licet viduã ducere, aut repudiatã, quod hac lege videtur peculiariter ſanciri. Puellã, inquit, de populo ſuo capiet. i. virginẽ, (id. n. ſignificat verbum hebræũ, quod poſitũ eſt pro puella vetulah. i. virginẽ) ſed ex translatione D. Hieron. & Lxx videtur redundare iod litterula in dictione hebræa & nõ legendum mehamau de populis, ſed mehamo de populo ſuo, vt ſit totũ. Quoniã certe virginẽ de populo ſuo capiet vxorẽ, vnde quod Hieron. in vulgata dixit puellam, interpretabimur ex hebræa lectione. i. virginẽ, quod pro puella hebraice eſt vetulah. ideſt virgo. Sed ait Canus doctiſsimus. En iubetur ſummus Pontifex vxorẽ ducere virginẽ quidem, ſed de populo ſuo, non de familia ſua: At oportebãt ſcire populum & familiã pro eodem accipi, vt ſignificat Auguſtinus quęſtionum ſuper Numeros lib. 4. q. 2. vbi docet propinquitates, populum, domus, familias, cognationes, in ſacris litteris pro eodem accipi, quod docet Lxx viri qui ferè ſemper pro cognatione, & familia populum ſcribunt, pro multitudine virorũ. ſ. in aliqua cognatione & familia, quod aduertes ex Ioſue c. 13. vbi quoties hebraicè eſt familia aut cognatio, quotieſque ita vertit D. Hierony. quando terra diuiditur filijs Ruben iuxta cognationes ſuas, pro cognatione Lxx ſemper reddũt populũ, quod illo ſolo capite factum ſexies reperies, idem reperies factum. cap. 17. & 18.

Ioſue

Ioſuæ,& 21.cum terra promiſsionis diuiditur per cognationes & familias, ſemper Lxx.pro cognatione & familia vertunt populum,quod ſit multitudo virorum in qualibet cognatione & familia. Doctiſsimo igitur cano reſpondemus, populum familiam ſignificare ex Auguſtino, & Lxx viris, vnde hoc liquet, & ſic interpretanda eſſe verba hæc vulgatæ, virginem ducet vxorem, quod Lxx dixere? Virginem de genere ſuo accipiet,quo loco Lxx viri nobis ſignificant, illas duas voces de genere ſuo ex lectione hebræa expunctas eſſe, quod etiam citra fraudes Iudaicas ſæpe accidere ſupra pluribus oſtendimus. Iuxta canonem ergo D.Hieronymi in principium.cap.49.Eſaiæ, quod obſcurum eſt in altera translatione explanandum eſt ex altera,capiet virginem vxorem ex genere ſuo,ſcilicet. Deinde hũc locum de quo agebamus vulgatæ, Non accipiet meretricem ,ſed puellam de populo ſuo interpretabimur ex translatione Lxx.i. virginem de genere ſuo. Nam hebraicè pro puella vetulah i.virgo eſt.Sed dices, hebraicè non eſt,de populo ſuo, ſed de populis ſuis, vt non liceat tibi interpretari ex Auguſtino, & ex Lxx viris de populo ſuo, ideſt de cognatione ſua & familia,quomodo ex hoc loco explanant Lxx virginem de genere ſuo vxoré accipiet? facilis eſt reſponſio,interiecta vna litterula perexigua nos oppugnant Iudæi: Nam interiecto iod faciunt mehamau,i.de populis,pro mehamo.i.de populo ſuo,vt interpretantur D. Hieronymus, & Lxx vt ſit accipiet virginem de populo ſuo,de familia ſua, non enim quod vitiant Iudęi ſcripturam nos id ferre oportet. AEquiſsimum eſſe putamus pro aris & focis pugnare, omne ſubire diſcrimé,omnia excipere pericula, mortem oppetere acerbiſsimam: multo æquius eſt pro Chriſti fidem,maiorum noſtrorum exemplo,eadé hęc facere, quando duces habemus Lxx viros,& D.Hieronymum, quid malũ patimur Iudæos

Iudæi interiecta vna letterula noſtra perturbant, quod liquet ex vulgata D. Hieronym. & ex translatione Lxx.

& Iudæorum aſſeclas noſtra corrumpere? Quod ſequitur autem in noſtra vulgata, Ne commiſceat ſtirpem generis ſui vulgo gentis ſuæ,eodem ſpectare videtur:nam pro vulgo hebraice eſt behamau in populis,ideſt in familijs,vt ſupra oſtendimus, ne commiſceat ſemen ſuũ in familijs, quod D. Hieronymus vertit vulgo. i. ducendo vxorem ex qualibet vulgi familia,ſed tantum vxorem ducet ex ſua familia eamque virginem. Hæc Vatablus Iudaicè interpretatur, vt cætera.Nam nos docet D.Hieronym. ſcripturę partes & Iudaice, & chriſtianè poſſe transferri & explanari,vt in principio huius libri tertij ſcripſimus: eodem modo reſponderi poteſt loco Ezechielis, c. 44.quo ſcriptum eſt. Et præceptum, vt ſummus Pontifex vxorem ducat de ſemine domus Iſrael. Nam domus & familia,populus & cognatio, vt ſupra diximus ex Auguſtino pro eodem accipiũtur.Iubetur ergo ducere vxorem Summus Pontifex de ſemine domus.i.familiæ Iſrael ſuæ,ſcilicet familiæ, quæ eſt in Iſrael,ſic enim ex alijs locis ſcripturæ eſt explanandum, & certum habeo vbi legitur in Ezechiele Beth domus legendum eſſe betho.ideſt domus ſuæ,familiæ ſuæ. Quæres vnde cõiecté? quod res vſitatiſſima Iudæis eſt,vt noſtra perturbét,addere & detrahere pũcta, & per noſtros trãſlationé Lxx vitiare; vt ſupra oſtédimus & ſic apparet neceſſe fuiſſe Iudæis olim ducere vxores ex eadem cognatione, & ideo nunquã in ſacris litteris fœminarũ genealogias deſcribi,quod nota genealogia viri cõtinuo vxoris nota genealogiá erat,neque ſat eſſe arbitror, vt dicamus, quod ait doctiſsimus canus,ideo nõ eſſe deſcriptã ab Euãgeliſta ſacræ virginis genealogiam, quod eo tempore res erat notiſsima, ſacram virginem Dauidico ſanguine eſſe ortam. Nam ſi hæc ratio valeret nullæ hiſtoriæ prodendæ litteris eſſent,neq; miracula ædita à Chriſto,& ab Apoſtolis eſſent litteris mandandæ, neq; Magorum aduétus,neq; cędes ædi-

tæ in innocentes, quod eo tempore hæc omnia vulgata, & notiſsima erant, ſed quæ ſcribuntur poſteris ſcribũtur, nam quæ ſcripta ſunt, inquit Paulus, in noſtrã doctrinã ſcripta ſunt, quod vel hinc patet, quod nobis dicitur. Probato qui legis. petunt, vt probemus maritos & vxores de eadẽ futuros fuiſſe cognatione & familia, & addunt, Adhuc ſub iudice lis eſt. Vocatur ergo in cõtrouerſiam vtrũ ſacra virgo & Chriſtus dominus de ſanguine Dauidico fuerint orti, & eadẽ opera in controuerſiam vocatur vtrũ Chriſtus dominus fuerit verus Chriſtus, ſiquidem de ſanguine Dauidico erat oriturus. Ergo iam nunc ex antecedentibus & cõſequentibus probemus neceſſe fuiſſe ſic locũ vulgatę transferri latinè, vt tranſtulit D. Hieron. Omnes viri ducent vxores de Tribu, & cognatione ſua, & cũctę fœminę de eadem Tribu maritos accipiãt, vt viris ac fœminis hæc ſit lex lata, neq; fœminis tantum. Igitur verba illa nubãt quibus velint tantum, vt ſuæ tribus hominibus. ſic ad verbũ ex Hebręæ lectione vertes. Nubant quibus volunt tantũ in familiam tribus patris earum, vbi dominus iubet illas nubere in familia patris earum, quod Lxx dixerẽ. Veruntamen de populo patris earum ſint vxores de populo. i. de familia, vt ſupra ſumus interpretati, quod quidam cum non intelligerent putarũt translationem Lxx facere cum Iudæis. & poſtea ſubiũgitur lex lata viris quam ſic reddes. Quoniam vir in hęreditate tribus patrum ſuorum adhærebunt filij Iſrael. vbi ſignificat D. Hieron. vt ſupra diximus deeſſe coniunctionem &, & ſignificare, Quoniã quilibet in hæreditate tribus & patrum ſuorum adhærebit, aut ſupplendam cõiunctionem copulatiuam, Quoniã quilibet in hæreditate tribus patrum ſuorum, id eſt, & patrum ſuorum, & poſteà fertur lex fœminis, & cunctæ &c. & harum legum duarum, quæ latæ ſunt viris & fœminis ſubiungitur ratio, Vt hęreditas permaneat in familijs. Igitur ex eadem familia ducenda eſt vxor, alioqui ſi nubere liceret extra familias hæreditas nõ maneret in familijs: magis expreſſum eſt hoc hebraice, nã lectionem hebræã ſic ad verbũ reddes. Vt hæreditent filij Iſrael quilibet hæreditatẽ patrũ ſuorum. Hæc igitur ratio ſubiungitur duabus latis legibus pro viris & fœminis, vt quilibet hæreditet hæreditatem patrum ſuorum neceſſe eſt ergo de eadẽ familia vxorem ducere. Eodẽ modo Lxx. cũ dixiſſent, Vt nubat quælibet fœmina vni ex populo patris ſui. i. ex familia vt interpretati ſumꝰ: ſubiecere ἵνα ἀγχιστεύσωσι οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, vt ſanguine ꝓximi ſint filij Iſrael, id enim ſignificat verbum græcum, vt te docẽt Suidas & Heſychius, ἀγχιστεύειν etiã eſt iure proximitatis hæreditare, & ſanguine iũctã vxorẽ ducere, & Plato lib. 11. de legibus de teſtamento agens hoc verbo gręco vtitur pro iure hæreditario ratione proximitatis hęreditatem adire & vxores ducere, vt reddere poſsis translationem Lxx ſic, vt iure proximitatis vxores ducant & hæreditent filij Iſrael quilibet hæreditatem paternã ſuã. Vides genere proximos debuiſſe eſſe cõiuges in lege veteri, & hæreditare hæreditatẽ paternã, & hoc fieri non potuiſſe ſi ducerẽt vxores ex diuerſis familijs, & ſacram virginem neceſſe eſſe cognatam ſponſo ſuo Ioſeph fuiſſe, idq; liquere ex hoc c. poſtremo Numerorum ex interpretatione Lxx virorũ, atq; etiã ex Platone, ne poſt hac nobis quidam dicant, Probato qui legis, & adhuc ſub iudice lis eſt? & deinde ſequitur, Sed ita maneant, vt à domino ſeparatæ ſunt. Quonã modo poſſunt hęreditates, ita manere, vt à domino ſunt ſeparatæ ſi ducere vxorẽ licet ex alijs familijs, quæ ſeparatæ ſunt iuxta tribus & familias, præſertim cum hebraicè dicatur. Quoniam quilibet in hæreditate ſua adhærebũt filij Iſrael potuit planius? iubet quẽlibet adhærere in hæreditate ſua: hoc qui fieri poteſt, niſi quilibet ſanguinẽ iunctã ſibi vxorem ducat? Ita vertere 70. quilibet in hæreditate ſua adhęrebũt filij

filij Iſrael. Hoc patet fieri non poſſe niſi genere proximas vxores ducāt. Plato hęc mutuatus in ſuum ſecundū librum de legibus cum de teſtamentis & matrimonijs agit, ait matrimonia ad duo ſpectare debere ad generis proximitatem, & ad hæreditatis conſeruationem. Nam ἀγχιστεία cognatio eſt, & generis proximitas non affinitas, iubet ergo Plato genere proximas ducere vxores, & parentum adire hæreditatem, vt conſeruetur hęreditas & familia mutuatus, ſcilicet ex ſacris literis, & filios qui ſupereſſent pro ratione poſſeſsionum deducere in colonias, quoſdam etiam non alere, ſed interficere, cuius ſententiæ Ariſtoteles etiam eſt author, quod vis humani ingenij, & humana doctrina erret neceſſe eſt, ſi non ſit adiuta diuinitus: qui ſupereſſent autem pro ratione hæreditatum ex populo Iudæorum ſpargebantur toto orbe, aut ex mercatura viuebant aut ex aliquo artificio, vt Ioſeph vixit ex arte fabrili. Vna reliqua dubitatio eſt, quod Lxx viri hunc locum, de quo controuerſia eſt. Omnes enim viri ducent vxores de tribu & cognatione ſua vertere videntur interpreationis Iudaicæ congruenter, reddidere enim, quoniam quilibet in hæreditate tribus paternæ adhærebit, filij Iſrael obſcurè vertere, fateor tamē ex antecedentibus & conſequentibus apparet eodem modo hunc locum intellexiſſe, quo Diuus Hieronymus. Nā cum Lxx in omnibus locis huius capitis, quos oſtendi ſignificarint vxores ducendas ex eadem tribu, & ex eadem familia, & nunc dicatur: Quilibet in hæreditate tribus paternæ adhærebit neceſſe eſt, vt intelligamus poſitū fuiſſe pro in hæreditate paterna ſuæ tribus. Nam ſi hoc modo non intelligeretur non neceſſe erat dicere. In hæreditate tribus paternæ, ſed in hæreditate tribus ſuæ, nam hæc eſt forma dicēdi hebrea, neque aliter vnquam hebræi loqui ſolent, vt paterna non referatur tantum ad tribum, quantū ad hæreditatē, quam oporteat eſſe paternā, vel quod magis puto deeſt græcè littera, ς, vt non πατρίας legēdum ſit, ſed πατριᾶς, nam πατριὰ cognatio & familia eſt, vt ſit tribus ſuæ cognationis, vel in tribu cognatiua, vt oſtēdimus etiam ex Platone. Hanc eſſe ſententiā ſanctorum res nota eſt. Diuus Hiernnymus tomo. 3. ad Fabiolam de veſtitu Sacerdotum de Summo Pontifice vxorem virginem accipiet, inquit & infra, ſed virginem de genere ſuo, & rurſum infra: ſed accipiet, inquit, vxorem virginem de genere ſuo. & Origenes in Leuitici cap. 21. Homilia. 12. de magno Sacerdote: hic vxorem virginem de genere ſuo accipiet, & cùm dixiſſet, viduam autem & eiectam ſubiecit, ſed virginem de generé ſuo accipiet vxorem, & ſæpè ea homilia hæc verba repetit, quod ſummus ſacerdos vxorem ſit accepturus virginem de genere ſuo. Cyrillus quoque in Leuiticū lib. 12. ſub finem de ſummo ſacerdote locum eundem ſcripturæ citans, vxorem, inquit, virginem de genere ſuo accipiet: & infrà, Viduam autem & eiectam & meretricem non accipiet, ſed virginem de genere ſuo accipiet. Philō quoque Iudęus lib. de Monarchia. Iubet, inquit, Dominus ſummum ſacerdotem vxorem ducere non ſolum virginem, ſed ſacerdotem prognatam ſacerdote vt ex vna domo, & quodammodo ex vno ſanguine ſint ſponſus & ſponſa. Hæc Philon quæ tantum abeſt vt obſint, vt quidam putabant, vt ſuſpecta ſint, ne peculiaria fuerint ſacerdoti vxorem de ſuo genere ducere, ſed non id eſt peculiare, ſed illud quod neceſſe eſt vt ducat vxorem virginem non viduam, nō repudiatam, non meretricem, vt appareat ex ſupra dictis omnibus in lege veteri neceſſe fuiſſe ex eadem familia vxores ducere. Reliquum eſt vt diluamus obiectationes virorum doctiſsimorum, multos obijciunt ex veteri teſtamento, qui ex

alijs familijs duxere vxores,& addunt familiam Beniamin deletam fuiſſe & reliquas tribus iureiurando adactas, ne reliquis ex ea tribu & reſiduis ſuas filias vxores darent, poterant igitur ſuas filias collocare in matrimonium in alias familias, & alia huius notæ multa quæ obijciunt, & mea quidem ſententia, facilis eſt reſponſio. Primum omnium non quidquid præceptũ erat in lege veteri fiebat ſemper, fiebat fere, & ſiquid aliter fiebat rarum id erat, & quòd non fugeret hominum memoriam: vetitum erat adulterium lege veteri, & tamen Dauid adulterium fecit, & poſtea Berſabe duxit vxorem & filium inde ſuſtulit Solomonem regem,non tamen inde colliges ius fuiſſe olim adulterandi alienas vxores: aut non fuiſſe olim, neque eſſe noſtris temporibus vxores legitimas, vnde legitimi procreentur filij & adulterini, qui tamen noti ſunt vulgo & pro ſpurijs habentur vt re ipſa ſunt, & eorum memoria facile retineri poteſt: ſi id vulgo fieret iam neceſſe erat obuiam iri tanto malo vt in reditu captiuitatis Babylonicæ apud Eſdram cum magna multitudo eſſet Iudæorum qui alienigenas vxores duxiſſent, & inde procreaſſent liberos,magna cura illi malo occurſum eſt,ſi in paucis hoc accidiſſet conniuentibus oculis peccatum illud eſſet tranſmiſſum in regibus etiam & in principibus viris quod inde non permiſcebantur familiæ:nam illud quoque memoria teneri poterat, poſtremum hoc diluit fere obiectationes omnes, non neceſſe erat parentes procreare tot filios quot alij parentes filias procrearent aut contra,ſi in hac familia ſupereſſent filiæ aliquot, quod non eſſent adoleſcentes, quibus nuberent continuò ne eas innuptas manere oportebat,aut adoleſcentes eſſe cœlibes, ſi virgines in ſua familia non eſſent, quas vxores ducerent? Ex his ergo virginibus quæ in familijs reſiduæ eſſe ſolebãt, quod non raro vſu ſolet venire,iureiurando ſe obligauere vndecim tribus ſe non daturas virgines ſuas nuptum reſiduis ex tribu Beniaminitide.

Oſtenditur hoc idem ex libro Thobiæ, ſed priùs oſtenditur librum Thobiæ canonicis annumerari.

IAM hæc ex libro Thobiæ etiam oſtendamus, ſed quod ſunt qui libros Canonicos ex Nicephoro recenſent poſt tot ſancta concilia,vt ſola valeat Nicephori ſententia, nec alij veteres patres de hac re audiantur, nec conciliorum decreta referantur,priuſquam teſtimonia ex Thobiæ libro citemus, audiamus quid veteres patres de Thobiæ libro cenſuerint. Hieron. quidem tomo. 3. Thobiæ librum non putat canonicis annumerandum cum alijs locis tum in pręfatione in Proœmia Solomonis his verbis ſicut ergo Iudith, & Thobiæ, & Machabæorum libros legit quidem Eccleſia,ſed eos inter canonicas ſcripturas nõ recipit. Hęc Hieronymus qui quanquam hos libros canonicis annumerari negat legi ab Eccleſia fatetur, poſteriora ſæcula contra ſenſere, quibus cõcilijs œcumenicis decretum eſt hos libros canonicis annumeratos & annumerandos vt oſtẽdemus. Athanaſius in Synopſide diuinæ ſcripturæ annumerat Thobiam libris veteris teſtamenti non canonicis quidem, ſed qui catechumenis legerentur; Clemens Alexandrinus Hieronymo multis annis antiquior Periſtromaton libro.1. librum Thobiæ ſacris literis annumerat, quemadmodũ Heſter & Machabæorum libros. Auguſtinus de doctrina Chriſtiana lib.2. cap.7. libris canonicis adnumerat Iob, Thobiam, Heſter, Iudith, Machabæorum libros duos & Eſdræ duos, & tertium conciliũ Cartaginenſe, numero.47. vbi libros canonicos recenſet Thobiam, Iudith, Heſter, Eſdræ libros duos, Machabæorum

libros

libros duos canonicis quoque libris adſcribit, idemque decernitur eodem tomo primo conciliorum in decretis Innocentij primi, Epiſtola.3. in fine numero 7. cum recēſentur libri qui recipiuntur in canone ſanctarum ſcripturarum eodem Tomo primo conciliorum in decretis Gelaſij Papæ, id eſt, vbi ordo librorum veteris teſtamenti recenſentur, quē ſancta & catholica Romana Eccleſia ſuſcipit ac veneratur digeſtus à Gelaſio Papa cum Lxx epiſcopis. & in concilio Tridentino ſeſsione.3. Quando ergo & conciliorum decretis, & ſanctorum patrum teſtimonio liber Thobiæ inter canonicas ſcripturas eſt relatus ex eo quoque teſtimonia petamus, quibus appareat legem fuiſſe apud Iudæos, vt ex eadem tribu & familia ducerent vxores: prius tamen illud ſtudioſos admonitos volo librum Thobiæ à Lxx ex hebræa lectione eſſe translatum à Diuo Hieronymo ex chaldæa, quod ipſe Diuus nos docet, vtrumque ſpecta, Thobias iuxta Lxx cap.6. de Angelo & filio Thobia, vbi loquitur angelus ad Thobiam filiū. Hodie manebimus, inquit, apud Raguel & ipſe cognatus tuus eſt, & eſt ei filia vnigenita, loquar de ea vt detur tibi in vxorem, quia ad te attinet hereditas eius, & tu ſolus es de genere eius: ſequitur eodem cap. ſexto. iuxta tranſlationem Lxx, non dabit eam viro alteri ſecundū legem Moyſi, vel reus erit mortis, & ſtatim. Quia hæreditatem te oportet accipere pluſquam omnem hominē (ſic enim eſt vertendum Latinè) vides quomodo planè dicatur iuxta legē Moſis ex eadem cognatione vxores eſſe ducendas niſi velint peccato mortali implicari: id enim eſt reum eſſe mortis. & capit. 7. iuxta Lxx legitur σοὶ καθήκει παιδίον λαβεῖν, id eſt, ad te pertinet filiam meam accipere, vnde aut quamobrem ad illum pertinebat, niſi quia cognatus erat? & infrà, κομίζου φερνὴν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν κρίσιν σὺ ἀδελφὸς ἑαυτῆς καὶ αὐτὴ σοῦ. Quæ parum bene ſunt latinè verſa, quæ ſic reddes. Habeto ipſam ex nunc ſecundū iudicium tu frater eius es & ipſa tua ſoror, vbi iudicium appellat legem, quaſi dicat, habeto tibi ex nunc ſecundum legem Moſis. ſ. quæ cognatas ducere iubebat & eas nubere cognatis & ſubijcit cauſam, quia tu frater illius es & ipſa ſoror tua, non potuit apertius dici ducendas vxores ex cognatione eadem: negabis hæc reperiri in tranſlatione Diui Hieronymi. Dixi tranſlationem Lxx ex Hebræa lectione eſſe factam, tranſlationem Diui Hieronymi ex lingua chaldaica in qua ſemper multa deeſſe deprehenduntur, vtrique huius legis teſtes ſunt, nam tranſlatio Diui Hieronymi hoc refert planius capit.7. his verbis, & credo quod id fecit vos venire ad me vt iſta coniungeretur cognationi ſuæ ſecundum legem Moyſi. Lex erat igitur Moyſi vt ex eadem cognatione ducerentur vxores: Sed his teſtimonijs ex Thobia, quibus planum fit iuxta legem Moſis connubia ex eadem cognatione fieri debere: reſpondebit aliquis, ita ex eadem cognatione quidē, ducebantur vxores, quæ adierant patrum ſuorum hæreditatem, qualis hæc erat apud Thobiam vnigenita patri ſuo, idque ſignificatum eſſe vltimo Numerorum cap. Reſpondimus tamen, & argumentis euicimus duplicē legem latam illic eſſe viris alteram, alteram fœminis, & vtraque lege idem cautum eſſe, vt fiant connubia ex eadem tribu & familia: hunc eundem locum Thobiæ citat Ambroſius libro.3. officiorum cap.14. Itaque inquiens, cùm Thobias filius Thobiæ à Raguele poſceret, vt filiam ſuam in coniugium ſibi daret, reſpondit: lege quidem ipſi eam debere tanquàm propinquo, & cæt. vt appareat vulgatiſsimam rem fuiſſe apud veteres ex eadem familia fierent connubia, quod ſi ſecus fieret in Regibus & Principibus, id fiebat, & aliquando in alijs idque per quam raro, quemadmodum & noſtra tempeſtate fit vt contra iura Pontificum permiſſu

ſummi

AD LECTOREM.

PLATO qui ob incredibilem ſapientiam diuini cognomen inuenit in libris quos de Rep. inſcripſit, cum de diuinis legibus multa dixiſſet, illam diſputationem ea ſententia clauſit, vt ſi qui viri docti in R.P. illa eſſent qui aduerſus illas leges aut diuinitus datas aut latas à viris ſapientiſsimis auderet diſputare; aut quidquam ex illis demutare, aut illis quocunque modo aduerſari, pelleretur vrbe atque ex vniuerſa illa R. P. quantumuis eſſet eminens: quantumuis excelleret ea arte quam factitaret, quod non tantum eximia & rara doctrina eſſet profuturus R P. quantum nociturus eſſet ſi animos hominum praua imbueret religione. Verum hoc ſummis magiſtratibus, qui rerum gubernaculis ſunt admoti curæ erit, qui non leges Platonicas, ſed iura Pontificum & diuinam legem ob oculos habent, vt R. P. Chriſtianam adminiſtrent, ego dicam quod addit Plato cùm ciues admonet, vt ſe ab eorum conuictu ſegregent & conuerſatione, qui ex legibus diuinis aliquid demutare audeant aut eis quouiſmodo aduerſari, ne peſtem inde trahant R P. ne bibant venenum, quod eorum animis ſit exitiale, eiſdem verbis ego eos qui hunc librum fortaſſe adierint moneo, vt ſi intellexerint ex his quæ ſequentur eſſe aliquos, qui noſtram ſacrã religionem praua ſcripturæ interpretatione perturbent, qui aduerſentur ſcriptoribus ſacris, qui Chriſtianæ religioni Iudaicam admiſceant impietatẽ: abſtineant manũ, caueant à Phariſaico fermẽto ſibi caueant & proſpiciãt, quia vt inquit Plutarchus, aquæ, quæ ſordes corporis nõ eluit, ſed corpus potius inquinat nullus eſt vſus, vtilitas nulla, neque doctrina vlla eſt commoditas, quæ animorum ſordes non eluit ſed fœdat animos potius ſordibus vitiorum, aut impia ſuperſtitione, hæc vt diſcernas lector optime his quæ dicentur adhibe animum & mentem tuam. De Pſalmo. 109. dicendum eſt primo, & non de principio illius Pſalmi, de quo iam dictum eſt & dicetur in locis Apoſtolicis & Euangelicis, ſed de alijs ſequentibus, & iam ex hoc loco diſce num vere dicantur interpretationes Iudaicæ noſtræ ſanctæ religionis eſſe refutationes acerrimæ quæ ſub prætextu veritatis Hebraicæ in eccleſiam ſanctam introducuntur, Spiritus ſancti gratia noſtris cæptis clementer aſpiret. Tu tamen ex his omnibus aduota veritatem hebraicam nominari Iudaicam interpretationem quæ ſcripturæ Eccleſiaſticæ ſit corruptela.

Vulg. *Tecum principium in die virtu tis tuæ.* Ad veſperas in Natiuita te Domini.

tuæ. virtutis die in principatis Tecū

Lectio heb. עִמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ.

Lxx. μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ δυνάμεώς σου.

ATHanaſius de fide ſua lib. 1. hoc verſiculo probat quod in Filio ſit Pater, & quod ab æterno Pater Filiũ generet, Cyrillus in Ioannis cap. 23. in illud principium qui & loquor vobis, verba eſſe patris, ait, quorũ ſit ſenſus: Tecum ô Fili eſt Pater in coæternitate diuinitatis, eodem modo Theodoretus de curandis Græcorum affectionibus lib. 3. de principijs agens, hoc eſt, de Patre qui principium eſt, & Filio qui eſt etiã principium, & de Spiritu ſancto, nõ ſunt tamen tria principia, ſed vnũ principiũ, vt Pater eſt Deus, Filius Deus, Spiritus ſanctus Deus, nõ ſunt tamẽ tres Dij, ſed vnus eſt Deus: negant hoc ita eſſe hebraicè, eſt quidẽ ita hebraicæ, nam, Himeca, tecum ſignificat, nedabot, principantes, liberales, vt oſtendimus ex Symmacho in capite 32. Eſaiæ in illa verba: Princeps verò ea quæ digna ſunt Principe, vt verè hic locus poſsit tecum principantes liberales, ideſt tecum Pater, & Spiritus ſanctus qui liberales dicuntur, vt docet Chryſoſtomus in caput Geneſeos, 19. homilia 44. quod gratia Spiritus ſancti liberalis eſt, & in omnes ſe effundens, vt verè & benè Hieron. & Auguſt. & alij quos citaui interpretati ſunt: tecũ Pater & Spiritus ſanctus, iuxta illud: An non credis quia ego in Patre & Pater in me eſt? ſed Lxx. myſteria Trinitatis non concredebant rudi populo, & pro principãtes liberales, tranſtulere principium, vt in principio ſit Filio ſit principium Pater, dicuntur principãtes liberales adiectiuè, quia vt ait Plato, Deus amore & liberalitate ſua creauit omnia, & Chryſoſtomus quod liberalitate Domini nos redẽpti ſumus, & in filios adoptati, non noſtro merito, te rogo largiẽtur ne hæc nobis Iudæi? aut referre poterunt hęc verba ad Dauidem minimè, quid faciunt ergo? mutatione punctorum hæc vitiant omnia, iuxta Rabinorum ſententiam, nam pro, Hymeca, tecum, legunt Hameca, ideſt, populus tuus punctorum mutatione, & Nedabot, interpretãtur liberalitatũ, vt ſit populus liberalitatum, ſequetur te populus liberalitatum, cum exercitum cõtrahes aduerſus filium Saulis, id eſt, liberalis populus, vt interpretatur R. Dauid, & R. Abraham, vt leges in dictione, nadab, & in dictione racham, hos Rabinos ſequi noſtris quibuſdã placuit, Iſidoro Claro, & Vatablo, interpretentur illi de Chriſto quantum volent, inſidioſè eos de Chriſto interpretari planũ eſt, cùm obtrudunt nobis Iudaicam tranſlationem, quæ planè ſonet Iudaicam ſententiã, & vulgatã nobis è manibus extorquere conantur. Hic author in ſuo hebræo vocabulario in dictione, nadab, non citat vulgatã, ſed Iudaicam tranſlationem, neque ferè eius meminit vnquã. Quæro poſsint ne magis noſtra refutare quam cùm vulgatam mouent ſuo loco, & pro ea contra ius & æquum introducunt translationem Iudaicam?

Iudæ- tiãt iuxta Rabinorum ſententiam

Vulga. *In ſplendoribus ſanctorum.* In natiuitate Domini ad viſperas.

&c. ſplendoribus, in:

Lectio Hebr. בְּהַדְרֵי קֹדֶשׁ

Lxx. ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου.

HIeronymus & Auguſtinus, & alij, quos citaui in reſurrectione noui ſsima aiunt in ſplendoribus ſanctorum. i. cum ſancti reſurgẽt ſplendẽtes lucidius aſtris videbũt in te eſſe Patrẽ & Spiritũ ſanctũ, in die virtutis, quãdo oſtẽdes tuã virtutẽ ſuſcitãdo mortuos ex ſepulchris, & cum dices, Venite benedicti, &c. Et ite maledicti in ignem æternum. Hæc vitiant Iudæi praua interpretatione, & fortaſſe excuſsis duabus litteris, Iod, & men, pro in ſplendoribus Sanctorum. R. Abraham, & R. Iheuda interpretantur in pulchritudinibus ſan-

ſanctitatis, vt referatur ad Dauidem, vt ſit ſenſus: Hoc erit tibi merito pulchritudinem ſanctarum quæ fuerunt in te ab vtero matris tuæ, qui agnouiſti creatorem tuum cùm trium eſſes annorum. Ideò enim à veteribus Iudæi dicuntur fabuloſi, quod fingũt mille ſomnia, fabulas mille. D. Hiero. (aiunt) multa ex his quæ vertere Iudæi eſſe ſecutum, & ob hãc cauſam, & alias, negaui illos pſalmos, quæ ſub nomine D. Hieron. circumferuntur me credere D. Hieron. eſſe.

Vulga. *Ante Luciferum genitus.* in vtriſque veſperis & laudibus Epiphaniæ Domini.

Lectio Heb. (ante luciferum) מִשְׁחָר (ex vtero) מֵרֶחֶם

LXX. ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. Cap. 4.

ILlam antiphonã Eccleſiaſticam. Ante luciferum genitus, celebrãt omnes veteres patres quos citauimus, celebrat & Eccleſia ſancta, & citãt aduerſum Hæreticos & Iudæos pro, ante luciferum. R. Abraham, &, R. Iehuda vertunt ab aurora, vt leges in dictione, Racham, & in dictione, Sachar, vt non valeat ſanctorum interpretatio, ante luciferum, ideſt ante omnem creaturam genitum ab æterno filium, & eſſe coæternum patri, aduerſus Hæreticos & Iudæos: nam his omnibus ſupradictis ſacri Doctores oppugnant Iudæos & Hæreticos, & hæc omnia arma extorquentur Eccleſię manibus, ne amplius illis Iudæi & hæretici poſſint oppugnari. Quid ſi Hebraicè non eſt, inquies, ante luciferum, eſt quidem, nam, miſachar. ante luciferum ſignificat proprijſsimè, ſignificat etiam ab aurora, vt vertunt Iudæi, ſed valeat neceſſe eſt illud Ariſtotelis, de quo ſupra diximus, in procemio Rhetoricæ ad Theodecten eam legis interpretationem anteferendam quæ ante ortam litem eſt facta, ei quæ fit poſt litem ortam cum odio aut inuidia ardent animi, trecentis annis ante aduentum Domini in carne à 72. Iudæis noſtra interpretatio eſt facta, qui Chriſti myſteria referarunt, & tamen Iſidoro Claro & Vatablo alijſq; placuit magis ſequi interpretationem R. Abraham; & R. Iehuda. & R. Selomoc, qui non vertunt ante luciferum, ſed ab aurora: eſt enim, vt nos docet Diuus Hieronymus, hic ſcopus propoſitus Iudęis impijs, vt noſtra omnia ſubuertant, & ſunt autores, qui in ſuis hebræis lexicis citãt tranſlationẽ Rabinicam, lectionis Eccleſiaſticæ quæ maximè propria erat ne meminiſſe quidem in mentem venit, ſi hæc conditio noſtræ cauſa vt ſequamur Rabinos doctores ſacros & eccleſiaſticos deſeramus quo ſit res caſura quis non videt?

En cur Pſalmi ad veritatẽ hebraicam verſi dicãtur caſtigatiſsimi, quod Eccleſiaſticis & doctoribus ſacris aduerſantur.

Vulga. *Ex vtero ante luciferum genui te.* Antiphona ad veſperas in natiuitate Domini.

Lectio heb. מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ טַל יַלְדֻתֶךָ

LXX. ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. Cap. 5.

ATHanaſius de fide ſua libro primo hoc verſiculo probat, quod Pater ab æterno filium generet, & Hilarius de Trinitate libro. 12. & Irenæus lib. 3. capite. 6. & Theodoretus de Græcorũ affectionibus lib. 2. de principijs, & Ambroſius de fide lib. 4. c. 4. & interpretatur vterum patris intellectũ, & de benedictionibus Patriarcharũ. c. 11. quo loco addit geminã in Chriſto hoc loco ſubſtantiã declarari, alteram ex Patre, diuinitatẽ ipſam. ſ. alterã ex virgine quæ nobis edidit Ieſum dominũ, & eodẽ modo interpretatur Tertullianus aduerſus Martionẽ lib. 5. c. 17. vbi interpretatur ex vtero, id eſt, ex ſolo vtero, alioqui quis non naſcitur ex vtero? Auguſt. etiã in hunc Pſal. interpretãs hæc verba eodẽ modo explanat, ſed Athanaſius cõtra Arianos in hoc dictum. Ex Deo Deus eſt verbum, improbat hanc interpretationem neque cenſet hunc locum Pſalmi referendum ad Chriſti Domini ortum ex ſacra virgine Maria, ſed mea ſententia Athanaſius improbat illam huius verſiculi explanationem de Natiuitate Chriſti

Chriſti ante ortum Luciferi ex ſacra virgine, quod erant qui hunc verſiculum Pſalmi huius ad ſolam natiuitatem Domini ex ſacra virgine referebant, alij Patres, Ambroſius, Auguſtinus, Tertullianus ad vtramque referunt, ad æternam generationem filij ex patre, & ad temporalem generationē ex Maria matre virgine, ſed precipuè hoc loco omnes ſancti æternam filij generationem docent declarari, at quod ſunt verba duos ſenſus ſignificantia, illum priorem precipuè ſignificàri docent, & conſequenter innui docent ortum ex ſacra virgine, vnde natus eſt Dominus de Spiritu ſancto, nam verba illa, tal leca, ros tibi, niſi ad diuinitatem non bene referas, qua de re diximus in illud cap. 26. Eſaiæ: Quia ros lucis ros tuus, vbi ex Procopio ros vnigenitus filius Dei eſt ſtillans guttis viuificatiuis, & cætera quæ eo loco adiecimus, vt ſit, ante Luciferum eſt ros tibi, id eſt, vis illa viuificandi, quia ſicut Pater habet vitam in ſemetipſo, ita & filio dedit habere vitam in ſe. Sed hæc verba non agnoſcunt Lxx, neque veteres patres, & fortaſſe addita ſunt à Iudæis, vt Origenes nos docet, quædam addi à Iudæis, vt Eccleſiaſticum intellectum perturbent. Cæterum dices ſolos Lxx vertiſſe, ex vtero ante Luciferum genui te, Aquilam, Symmachum, Theodotionē ita reddidiſſe, vt reddunt Iudæi, & quintam & ſextam translationem, idque docere Epiphanium libro 2. contra hæreſes, cap. contra Paulum Samoſateum, ita eſt, ſed eodem loco docet Epiphanius hebraicè ita eſſe vt tranſtulere Lxx, & adſcribit hunc prophetæ verſiculum hebraicè litteris Græcis perperam ſcriptū, admonet tamen ita eſſe hebraicè, & veriſsimè dicit ita eſſe hebraicè ſi puncta mutes, & in fine verſiculi addas litterulam iod, & ſic legas mirechem, ab vtero, miſachar, ante Luciferum, ildetica, genui te, vt ſit, ex vtero ante Luciferum genui te, tantum puncta differunt, & vna litterula, iod, additur, vt veriſsimè illa ſcripſerit Epiphanius. Vides ergo qua fraude Iudæi Chriſto Domino diuinitatem adimant, noſtra omnia ſubuertant detractione vnius litteræ & mutatione punctorum? Nam in alijs codicibus hebræis eſt, ſurech, cum, vau, in alijs, ſurech quibuz: ſed durum eſt, inquies, ſi puncta mutentur: leges ſecundi libri huius operis caput 16. & 17. & 19. vbi huic tuæ dubitationi fiet ſatis, at dices, quomodo Diuus Hieronymus ita vertit, hunc verſiculum vt Iudæi? nihil minus, nunquam enim mihi perſuadere potero Pſalterium, quod ſub nomine Diui Hieronymi circumfertur Diui Hieronymi eſſe, quin Diuus Hieronymus priuſquam Epiphanius nos admonuit Aquilam, Symmachum, & Theodotionem multa myſteria de Chriſto ſubdola interpretatione celaſſe, qualia erant quæ hoc verſiculo ſignificabantur. Leges ergo in dictione, racham, & in dictione ſachar, pro, ex vtero ante Luciferum genui te. R. Abraham, & R. Ioſeph, & R. Iehuda vertiſſe, è vulua, ab aurora, ros tibi, natiuitatis tuæ, quos ſequitur Iſidorus Clarus, & Vatablus, & alij, neque adnotat quidquam de Eccleſiaſtica lectione, vt non præterit quicquam quod annotant Rabini; vt leges in dictione, dabar, adnotat in illo, ſecundum ordinem Melchiſedech, pro, ſecundum ordinem, eſſe hebraicè, dibrat, & poſſe verti, ſecundum morem, & ſecundum verbum, & diuidunt quidam dictionem illam Melchiſedech, vt ad Dauidem referre, quo iure quave iniuria poſsint. Ergo ſi Rabini audiuntur, contemnitur Chriſtus cum Apoſtolis ſuis, contemnuntur ſacri Doctores, quo ſit res caſura vel cœci vident, nam ſæpe repetitum eſt illud ex Diuo Hieronymo Iudęos omni ratione conari Chriſti Domini ſubuertere ſacramenta, nec deſunt authores, qui in ſuis hebræis onomaſticis citent hunc locum iuxta Rabinicam translationem, vt leges in dictione Sachar, nam pro, ex vtero ante Luciferum genu

Iudæi mutatione pūctorū ſubuertunt noſtra, & poſtea clamāt veritas hebraica, & aiūt noſtra eſſe vitiata.

Sequuntur Rabinos ſuos Doctores ſacros contēnunt, en cur noſtros Pſalmos dicat eſſe vitiatiſsimos.

genuit te,citant,auroræ tibi ros pueritiæ tuæ,& interpretatur iuxta Rabinos inquiés,ideſt,ros benedictionis tibi fuit in ipſa aurora quando egreſſus es è vulua, nã pro,ex vtero,vertit,è vulua,vt nos pu deret mẽbrum fœminæ ad Deũ referre Lxx vertere,ec gaſtros,ex ventre, ex vte ro. Quis igitur ferat noſtros quoſdam homines vt ſequãtur Rabinos Chriſto Dño auferre diuinitatẽ tã impudenter.

De lexico Coplutenſi hebræo, & de lexico quodam hebræo nũc recens in lucem edito,& de Theſauro Pagnini.

IN lexico Cõplutenſi prima ratio lectionis Eccleſiaſticæ habetur, poſtea adiũgitur Iudaica lectio,in nouo quodã lexico Iudaicæ lectionis mẽtio habetur, vulgatæ & Eccleſiaſticæ ferè nulla habe tur ratio,aiũt qui eius cauſam defendũt, feciſſe hũc authorẽ cõpendiũ Theſauri Pagnini,neque quidquã de ſuo poſuiſſe, multũ intereſt,liquidẽ Pagninus refert Rabinorũ ſentẽtias,intelligo cùm Pagninũ lego me Rabinos legere,& nõ offendor,hic author tãquã de ſuo illa ſcribit,& eorũ quæ ſcribit author eſſe videtur, quin ſi qñ citat Rabinos offendor maxime,quod Rabinos citet Apoſtolorũ & Euãgeliſtarũ,& ſanctorũ Patrũ ne meminiſſe quidẽ ferè in mẽtẽ veniat, cũ vir ſit Chriſtianus & religioſus,à Pagnino hæc ego nõ deſidero qui in ſuo lexico hebræo qđ ipſe fecit in vtilitatẽ Chriſtianorũ maximã, Rabinicas ſententias eſt cõplexus de vocũ hebræarũ ſignificatione,& de ſcripturæ interpretatione Rabinica,quę res Theologo viro eſt vtiliſſima,vt iuxta Rabinorũ ſentẽtiã de vocum hebræarũ ſignificatione Rabinicas ſcripturæ interpretationes refellat, nrã cõfirmet,illo in opere Iudaica ſola placẽt,vt ex Iudaicis ſentẽtijs Iudęos refellã nõ ex noſtrorũ ſentẽtijs quas impij Iudæi cõtẽnerẽt,hoſtes hoſtiũ armis iugulare eſt ſuauiſsimũ,qđ dicet Iudęus cũ illũ Iudæorũ teſtimonijs cõfuto? certè nõ habebit quo ſe vertat,itaq; illo in opere Iudaica omnia placẽt noſtra illis miſceri nõ placet,cũ etiã quod ægrè ferrem Chriſtũ Dñm & eius Apoſtolos & Euangeliſtas & ſacros doctores cum Rabinis miſtos videre,& de doctrinæ veritate diſceptare. Adde hoc etiã quód hoc lexicon quæ in Theſauro Pagnini Rabini pro nobis dixiſſe vidẽtur,præterit ſilẽtio, illos potius ſequitur Rabinos qui nobis aduerſantur. Si nihil aliud dicerẽ vel pauciſsimis exẽplis ſupra poſitis appareret nouis quibuſdã trãſlationibꝰ noſtra omnia euerti idque tanta audacia vt Rabini palã citentur aduerſus ſacros doctores, aduerſus Chriſtum Dominum,aduerſus Apoſtolos & Euãgeliſtas citãtur,& ſunt tamen qui his faueant.

Vulg. *Tu es ſacerdos in æternũ ſecundum ordinẽ Melchiſedech.* Prima Antiphona ad veſperas Corporis Chriſti.

ſecundum	in æternum	ſacerdos	tu	
עַל	לְעוֹלָם	כֹהֵן	אַתָּה	Lectio
ſedech	Melchi		ordinem	Hebrea.
צֶדֶק	מַלְכִּי		דִּבְרָתִי	

Lxx. σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ.

HVnc verſiculũ citat Paulꝰ ad Heb. 7.vt oſtẽdat mutatã legẽ veterem in nouã quód trãſlato ſacerdotio neceſſe ſit legis trãſlatio fiat, Cõcinit Romana Eccleſia hũc verſiculũ in prima Antiphona ad veſperas feſti corporis Chriſti, & D.Aug. cũ citat cũ locis plurimis tũ in oratione aduerſus Iudæos, & de ciuit. Dei lib.16.ca.22.& docet hãc Prophetiã cõpletã fuiſſe qñ abrogatũ eſt legis veteris ſacerdotiũ,& qñ abrogata lex vetꝰ eſt. Quid faceret Iudæus? fateretur ne hæc ita eſſe,eãdẽ opera fateretur ſuã impietatẽ,& ſi ad Chriſtũ cõmearet prudẽter faceret ſin tueri ſuã impietatẽ volet, & in impia ſynagoga ſuos retinere,ne in Chriſti Eccleſiã dilabãtur aliquid inſidiarum moliatur eſt neceſſe,videat hoc vel qui captus oculis & mẽte eſt. R.D. ergo, & R.Abrahã,vt leges in Theſauro Pagnini in dictione,chihen,cũ littera כ referũt hæc verba ad Dauidẽ, & quod Rex

Dauid ſacerdos nó fuit,&, cohé,ſacerdo tẽ ſonat,fingũt mille ſomnia,primũ omniũ chohé,aiũt ſignificare ſacerdoté,qđ veriſsimũ eſt, & principé aliqué virum quod eſt falliſsimũ,nuſquã enim oſtendent,chohen,ſignificare,principé virũ, niſi peruertant intellectũ ſacrũ alicuius loci ſcripturæ, deinde Melchiſedech, duas voces faciũt,vt ſit, Melchi, poſtea, ſedech,idq́; ſignificãt interiecta virgula ad hoc exéplũ,Melchi-ſedech,nec id feciſſe ſat habẽt,ſed, Melchi.aitũ,poni pro Melech,vt,Melchi-ſedech,ſignificet Regé iuſtitiæ,& interpretẽtur Dauidé. Vide ſodes quot Iudæi adhibẽt ſtrophas,vt locũ ſcripturæ vnũ peruertãt,quod abrogationé legis veteris & ſacerdotij veteris,& diuinitaté Chri ſignificaret. Quis enim ſacerdos in æternũ eſſe poteſt, niſi ſit idem homo verus & Deus verus?

De Pſalmo.71.& qua arte peruertatur & refellatur à Iudæis totus Pſalmus & Antiphonæ & verſus ex eo ſumpti.

DE Pſal.71.dictũ eſt lib.1.cap.29. & demóſtratũ quã planè & apertè Chriſti diuinitas toto hoc Pſalmo ſit ſignificata,& eius deſcẽſus in vterũ ſacræ virginis,magorũ aduẽtus & Chriſti regnũ,& generis humani redẽptio, Nũc illud dicẽdũ eſt qua arte Iudæi & eorum aſſeclæ hæc tãta Chriſti ſubuertãt ſacramẽta,vt qui Iudaicis interpretationibus ſunt dediti factis ad veritaté hebraicam ſciãt quã peſté amẽt & quã veritaté hebraicã,quæ non ſit veritas hebraica ſed perfidia potius Iudaica, & vt vulgatos Pſalmos in Eccleſia ſancta receptiſsimos explanatos & citatos à veteribus Patribus græcis & latinis iã ab ipſis Eccleſiæ ſanctæ initijs venerentur,& ſuſpiciãt & caſtigatiſsimos eſſe intelligãt & vt hinc noſtra oratio trahat initiũ Canó ſcripturæ eſt,Spiritũ ſanctũ ſemper fere prædictionib⁹ ſacris aliquid interſerere quod te vetet ad infimos ſenſus quæ dicuntur referre,& qđ te excitet ad illa quæ Prophetia tibi voluerit ſignificare quale eſt

Quod veritas Hebraica nihil aliud ſit quàm perfidia Iudaica.

in hoc Pſalmo qui Solomoni inſcribitur illud & permanebit cũ ſole,& ante lunã in generatione & generationé te excitat,Ne putes ad Solomoné Regem hũc Pſalmũ eſſe referendũ. Cui enim tã læua mẽs eſt q verba illa. Permanebit cũ Sole.

sole	cum	te timebunt	
שֶׁמֶשׁ	עִם	יִירָאוּךָ	*Lectio Hebræa.*
Συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ,			*Lxx.*

Solomoni putet poſſe cógruere? Permanet ne cũ Sole Solomó,an potius ille de quo dictum eſt: Et ſicut ſol in cóſpectu meo,tã planũ hoc eſt vt de eo dubitare nemo poſſet,quid facit ergo Iudæus vnũ verbũ mutat,& ſacros huius Pſalmi totos ſenſus peruertit, pro יִכּוֹן icon permanebit,ponit,irauca,timebunt te, vide tu an timeãt homines Solomoné cũ ſole,ideſt,quãdiu duret ſol? Sic enim Iudæi interpretãtur. Vidẽt Iudæi hoc nó cohærere & dicũt factã hoc loco apoſtrophé ad Deũ,vt dicatur. Timebunt te ô Deus omnipotens quãdiu duret ſol. Sed quis locus Apoſtrophæ hoc loco eſſe poſſet, niſi per Solomoné eſſet factũ,vt Deus timeretur quãdiu duret ſol. Vides ergo Iudæos cũ tenẽtur manifeſto quod hic locus dici nó poſſet niſi de eo qui Deus & homo eſſet mutato vno verbo erũpere poſtea in clamores ſolitos veritas hebraica veritas hebraica, Nam Iudæos ſolitos verba mutare & litteras & ſyllabas, vt ſcripturam ad Iudaicos trahãt ſenſus & noſtra refutẽt toto libro ſecũdo móſtratũ eſt,& capi. 62.pagi.223. Deinde illud: Ante lunã in generatióe & generationé,

generationum	in generationẽ	lunam	ante	Et	
דּוֹרִים׃	דּוֹר	יָרֵחַ	לִפְנֵי	וְ	*Lectio Hebræa.*
πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν.					*Lxx.*

cui cógrueret niſi Chriſto per qué facta ſunt omnia? qui ante lunam erat,quippe in principio erat verbũ,id peruerſa vitiãt interpretatione pro ante lunã in cóſpectu lunæ interpretãtur, & ita cuiuſdam noſtri interpretis cómẽtũ eſt peculiare vt vertat ad facies lunæ,ideſt,in lunę cóſpectu,Si Lxx viri,ſi D.Hierony. adde ſi Symmachus,Aquila,Theodotio Iudæi

hanc

hanc hebręã dicendi formã ſic vertere vnquã vt noui noſtri ſcriptores, nó cauſam dico quin ego magno luã. Cũ ergo hic locus qui de Chriſto dicitur plane, qui Deus & homo permanet cũ ſole, qui eſt ante lunã, qui durat à generatione in generationẽ, cuius dies nó deficiẽt qui viuit & regnat in ſęcula ſęculorũ, his fraudib' Iudaicis peruertitur & patefit aditus ad peruertẽdos reliquos huius Pſalmi ſacros ſenſus. Nã ſi integer hic locus à Iudæis eſſet reliquus quę ſequũtur auerti à ſignificãdis Chriſti myſterijs nullo poſſent modo, quod canon ſcripturæ eſſet qui dicitur conſequẽtia ſermonis, vt ſequẽtia prioribus cógruẽter explanarentur. Sed Iudaicarũ fraudũ præſcius Spiritus S. non ſemel eſt contẽtus hoc Pſalmo Chriſti diuinitatem declaraſſe: Ait enim paulo infra. Sit nomẽ eius benedictum in ſęcula.

in æternum — nomen eius — erit

יְהִי שְׁמוֹ לְעוֹלָם

ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας.

Quod, niſi de Deo, dici non pót reſecta dictione & hoc quoq; Iudæi vitiãt, & legunt: Erit nomẽ eius in ſęculũ quod de Ariſtotele & Platone dici poſſet, & non ſolũ de Solomone, ſolere autẽ Iudæos reſecare dictiones ex ſcriptura, monſtratũ eſt lib. 2. c. 64. has fallacias adhibẽt Iudęi & poſtea clamãt: veritas hebraica, veritas hebraica, tã ſtultos nos eſſe arbitrantur, vt non intelligamus non veritatẽ hebraicã illã eſſe, ſed Iudaicã perfidiã. Deinde ſequitur, ante ſolẽ ꝑmanet nomẽ eius?

nomen eius — permanet — ſolem — Ante

לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִכּוֹן שְׁמוֹ

πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

Quæſo quis hic eſt cuius nomen ante ſolẽ permanet, certè non Solomó, quís ergo eſt qui ſupra dictus eſt permanere cũ Sole, & mutato vno verbo alio ille locus erat deflexus, & nũc dicitur permanere ante ſolẽ, mutata vna littera, hic quoq; vitiatur locus mutãtur. n. כ .i. c. in. נ .i. n. & pro יִכּוֹן. icon, permanet mutauere יִנּוֹן. Inon, filiabitur. Et pro ante Solẽ interpretãtur ad facies Solis in conſpectu

Hęc ergo eſt veritas hebraica quam nominant, id eſt fraus Iudaica.

ſolis, ſpecta ſodes quot fraudes ſimul adhibẽt ad vitiãdũ vnũ locũ, adhibẽt ergo vt ſit filiabitur Solomó & innouabitur nomẽ Solomonis per ſucceſsionẽ tẽporũ non ſecus ac ſi generaret filios iugiter & ſtabilietur nomen eius cauſa ipſorũ, Sic. R. Imanuel, &. R. D. hos ſequitur noſtri quidã in ſuis lexicis, vt leges in dictione, nin, vbi pro, icon, pẽrmanebit, legitur inon, filiabitur, mutatione vnius literrulæ, adde his quod verbũ, num, filiare, nuſquã in litteris ſacris legitur, fingũt Iudæi hoc verbũ quod nuſquã eſt & ad vitiandã hũc ſolũ locũ adhibẽt tres has ſimul fallacias, ſpecta ſodes quã iure bono clament poſtea: veritas hebraica veritas hebraica. Thargũ, nobis aliquo modo fauet qui legit ante quã eſſet Sol præparatũ erat nomen eius, ante quã eſſet Sol in quã non ad facies Solis, nec in cóſpectu Solis, præparatũ erat & firmũ erat permanebat. Hæc enim omnia ſignificat verbũ hebræũ & Chaldæũ, icon, ſed fere moris eſt præterire ſilẽtio rabinos q pro nobis faciũt, & aiũt Pagnini lexicó in cópẽdiũ redactũ, id ne eſt Pagninũ redigere in cópendiũ decerpere ex rabinorũ ſcriptis quę ille citat quę nobis aduerſentur & quę pro nobis faciũt pręterire ſilẽtio? nec ea ſaltem margini adſcribere. Citat etiã trãſlationẽ rabinicã vulgatæ noſtræ nuſquã meminit. Dirutis ergo Iudaicis dolis his quatuor huius Pſalmi fundamẽtis quib' Spiritus S. magna Chriſti ſacramẽta fundauerat, patefactus videtur aditus ad ſubuertẽda reliqua myſteria, quæ hoc Pſalmo ſunt præſignificata, vt non ſolũ Iudaicis dolis myſteria de Chriſti diuinitate ſint ſubuerſa ſed reliqua myſteria de Chriſto ſint labefactata, quæ prædictis locis erant munitiſsima ne alio deflecti aut detorqueri poſſent. Nam ſi ſtabile & fixum eſſet per Iudæos de eo hoc Pſalmo agi qui Deus & homo maneret cum ſole, quique ante lunam erat, qui à generatione in generatione regnat in ſæcula ſæculorũ, ſcilicet, cuius nomẽ eſſet benedictũ in ſæcula qui per-

Aduertẽ quid appellent hebraicam veritatem corruptelã ſcripturæ & Rabinica ſenſa.

permanet ante ſolé, haud dubiú quin ne mo tá impudés eſſet qui deſcéſum verbi de cœlo in virginis vterũ negaret nec ſequétia de Magis & de Chriſti regno, erãt enim ſequétia prioribus cõueniéter interpretáda. Sed poſt vitiatos illos locos ſuperiores quæ firmaméta totius cauſæ erãt quibuſq; Iudæi & hæretici à Paleologo, Grigétio, Athanaſio, Hieronymo, alijſq; Patribus veheméter vrgebantur, nec reſpondere vllo modo poterãt quin eſſent deriſui. Illud de deſcenſu verbi in vterũ ſacris virginis quam valide Deum immortalem concutitur. Sic enim illud vulgatę, deſcendet ſicut pluuia in vellus, Lect. Hebræa. יֵרֵד כְּמָטָר עַל גֵּז

LXX. καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, oppugnatur verbum hebræũ, quod pro vellere eſt, interpretantur vellus: ſic tã mé vt magis putent interpretandũ gramé excíſum cuius radices permanẽt & pluuia germinat, & verè verbũ hebræũ vtrumq; ſignificat, ſed Lxx vellus tranſtulerãt tribus ſæculis ante Dñi aduentũ veteres Patres de occulto Dñi aduentu fuerãt interpretati, Iudęi cũ odio in Chriſtũ & Chriſtianos ardent nouas cõminiſcuntur interpretationes quo noſtra perturbẽt & hos noſtri ſequãtur auidiſſime, vt leges in dictione, gazaz, in ſuo lexico, & in dictione, zarziph, pro, ſtillicidia, hebraicè eſt, rebibim, quã vocé idé author fatetur ſignificare guttas & ſtillas, vt etiã eorũ cõceſſu rectè verſum ſit in Eccleſiaſtica lectione, ſtillicidia ſtillantia ſuper terrã, vt occultus Dñi ſignificetur deſcéſus in vterũ virginis quod ſtillę & guttæ ſtillantes non edũt ſonitũ cum cadunt, ſunt qui in ſuis lexicis, vt leges in dictione, rabab, potius hoc loco putat hãc hebræã vocem ſignificare pluuiam vehementé, vt nullus relinquatur locus Prophetiæ de occulto Dñi aduentu in vterũ ſacratę virginis nec interpretationi ſanctorũ. Iã reliqua omnia eodé modo ſubuertuntur. Sed hoc dixiſſe ſat eſt. Illud dicã Iudæos impios nõ tãtũ nobis nocituros fuiſſe vel quod nõ tãtũ audeſẽt, vel quod nõ audirẽtur vel quod nos illis opponeremus, Hi noſtri ſunt & putãtur & ea cauſa nocẽt multo multoq; magis, vt bellũ inteſtinũ præſertim ſi nõ ſentiatur cæteris longè eſt perniciofius. En cur noſtri aduerſarij Pſalmos noſtros clament vitiatiſsimos, & Pſalmos ad veritatem hebraicã factos laudant vt extrudant Eccleſia ſancta Pſalmos veriſsimos & Iudaicos nobis obtrudant.

Vulg. *Et ipſe tanquam ſponſus &c.*

Lectio heb.

Et ipſe quaſi ſponſus procedens
וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא

de thalamo ſuo: exultauit vt fortis ad currendam
מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ

viam. A ſummitate cœli egreſſus eius:
אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ

& robur eius vſque ad ſummitatem illius: nec eſt
וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין

qui ſe abſcondat à calore eius.
נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ:

Lxx. Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἔξοδος αὐτοῦ. &c.

PSalm. 44. & his verbis Pſal. 18. putat Aug. interpretans illud tituli Pſal. 44. decantari Epithalamiũ nuptiarũ verbi Dei cũ natura humana in vtero virginis ſacratæ vt thalamus fuerit vterus ſacratæ virginis, & idé Aug. in cap. 2. Ioãnis tractatu. 8. verbum, inquit, ſponſus ſpõſa humana natura & vtrunq; vnus filius Dei, & idé filius hominis vbi fact⁹ eſt caput Eccleſiæ vterus virginis Marię thalamus eius, inde proceſsit tãquam de thalamo ſuo ſicut prædicit ſcriptura; & ipſe tãquã ſponſus procedés de thalamo ſuo, & idé Auguſt. cõtra litteras Petiliani Donatiſtæ lib. 2. c. 32. Ipſe tãquã ſponſus procedens de thalamo ſuo à ſummo cœlo egreſſio eius, Ecce, inquit, habes ad uẽtũ Dñi in carne, & occurſus eius vſq; ad ſummũ cœli; Ecce habes reſurrectioné & aſcenſioné, nec eſt qui ſe abſcõdat à calore eius: Ecce habes aduentũ Spiritus ſancti, quẽ in linguis igneis miſit, ſic Aug. hæc cõgruenter Prophetię Iohelis: Effundã ſpũ meũ in omné carné, nõ in Iudæos ſolũ ſed in omnes homines q̃ crediderit. Idé Aug. de cõſenſu eũg. lib. 2. cap. 30.

cap.30. Proceſsit verbũ incarnatum de
thalamo ſuo, de vtero virginis, quomo-
do autem hæc intelligas te docebit D.
Tho.q.95.ar.3.in additis. D. Hiero: inter
pretás hunc locũ: Sponſus, inquit, verbũ
patris eſt, ſponſa caro humana cum qua
de Thalamo proceſsit, ideſt, de vtero vir
ginis, Iuſtinus Philoſophus martyr ad-
uerſus Tryphoné Iudęũ hos verſus inter
pretatur etiã de deſcẽſu Dñi de cœlo in
vterũ virginis, & de eius reſurrectione
& aſcenſione in cœlũ. Irenæus etiam: A
ſummo cœlo, inquit, egreſsio eius & oc
curſus eius vſq; ad ſummũ cœli & non
eſt qui ſe abſcõdat à calore eius, quoniã,
inquit, illuc aſſumptus eſt vnde & deſcẽ
dit, & non eſt qui iuſtũ iudiciũ eius effu-
giat, deniq; hunc locũ, & hunc Pſalmũ
totũ veteres ſic interpretantur, dices ſat
ſcio nõ paucos ex veteribus interpreta-
tos hęc fuiſſe nõ de Chriſto & eius Apo
ſtolis nec de prædicatione Euãgelica ſed
de motu cœli, & de ſolis curſu, ita eſt. Nã
Clemens Alexandrinus lib.6. ſtromateõ
docet Prophetias ſæpè ita dictas, vt aliò
ſpectare videãtur & nõ ad id ſolũ quod
volunt præſignificare & cauſam ſubiun
git eo loci & alij patres, quod ſi Prophe
tiæ omnes apertæ fuiſſent & manifeſtæ
futurũ fuiſſet, vt Iudæi illas de medio tol
lerent flãmis abſumerẽt quẽadmodum
alias abſumpſere flammis & ideo labo-
rioſum eſſe ex hoc duplici ſenſu quem
Prophetia ipſa præferre videtur verum
eruere & germanũ ſenſum, quẽ Spiritus
ſanctus nobis voluerit per Prophetã ſig
nificare, verbi cauſa hic Pſalmus de ora-
tione cœlorũ de noctiũ & dierũ vicib9,
de cœlorũ doctrina qua nos docent nu-
merare tẽpora mẽſes & annos, de curſu
ſolis, de eius ortu & occaſu explanari ſo
let ſenſu apud omnes fauorabili quod
planus eſt, intellectu facilis ab alijs, de in
carnatione verbi explicatur, de deſcẽſu
de cœlo vnigeniti filij Dei in virginis
vterũ, deq; eius paſsione & reſurrectio-
ne & de vltimo iudicio, aut de effuſione
Spiritus ſancti in omnẽ carnẽ ex his duo
bus ſenſibus huius Pſalmi videam9 vter
magis cõſentaneus ſit omnibus Pſalmi
partibus, ſemper enim iuxta canonẽ ſcri
pturæ interpretãdæ Spiritus ſanctus in-
terſerere ſolet aliquid qđ ex duplici ſen-
ſu ſi mẽtẽ adhibeas, alterũ reijciat & re-
pellat, cõſtabiliat alterũ, id ergo perſcru-
temur. Iã illud cœli enarrant gloriã Dei
cõgruit cœlorũ motui & pulchritudini
cõgruit etiã verbi incarnationi & nati-
uitati quæ de cœlo angelico cãtu eſt ce-
lebrata quãdo paſtores excepere aurib9
cãtionẽ illã angelicã: Gloria in excelſis
Deo & in terra pax hominibus, & viſi-
tauere puerperã virginẽ & infantulũ ia-
centẽ in præſepi, & illud: Opera manuũ
eius annũciant firmamentũ, priori inter
pretationi cõuenit de ſtellati cœli pul-
chritudine, & congruit natali Dei Chri-
ſti Dñi cũ firmamentũ ſtella noua orta
magos Reges ad adorãdũ puerũ Ieſum
vocauit, Dies diei eructat verbũ dierum
& noctiũ ſucceſsioni congruit, cõgruit
etiã Euangelicę prædicationi, quęcunq;
enim prædicata erãt à Prophetis de no-
ctibus & diebus Chriſti vẽturi mõſtran
tur tẽporibus Euangelicis cõpleta; non
ſunt loquelæ nec ſermones cõgruit cœ-
lorũ motioni qui ſine loquela, ſine ver-
bis docent numerare menſes & annos,
congruit etiã Euãgelicæ prædicationi &
dono linguarũ quo affecti verbi prædi-
catores Euãgeliũ toto orbe prædicauere
omniũ linguis, In omnẽ terrã exiuit ſo-
nus eorũ, & motui cœlorũ congruit qui
terrã omnẽ ſuo ambitu cõplectantur, &
terram omnem docet horas, menſes, &
annos numerare, congruit & prædica-
tioni Apoſtolorum, quorum prędicatio
in omnẽ terrã prodijt & noſtris quoque
tẽporibus prodijt in nouas inſulas, pro-
ditura q; eſt vſq; ad cõſummationẽ ſęcu
li in oras nouas orbis vſq; adhuc vtriq;
interpretationi omnia benè congruũt.
Iam illud: In ſole poſuit tabernaculum
ſuũ, priori interpretationi de motu cælo-
rum non congruit, quomodo enim cæ-
lũ poſuit tabernaculum ſuum in ſole? cę

lum ingens inquam in perexigua reſpectu totius parte ſui: Hoc eſt quod dixeram iuxta canonem ſcripturæ interpretandæ ſemper Spiritum ſanctũ aliquid interſerere quod te vetet prophetias ad infimos referre ſenſus. Prophetiæ nanq; res ſunt ſuper naturales, ſupernatural ą tractant, ergo in ſole poſuit tabernaculum ſuum, id eſt, Eccleſiam ſuam, in omni ſolis ambitu non in Iudæa ſolum, vna quadã prouincia, ſed in omni terra quã ſol ambit, vbicunque ſint credentes in Chriſto, vel, vt alij, de aſcenſione Domini interpretantur, poſuit tabernaculũ ſuum, poſuit corpus ſuũ aſcendens in cælum in ſole. & ſupra ſolem, & ſupra cælos omnes, nõ ita eſſe hebraice aiunt, ſed ſoli poſuit tabernaculum in eis, vt ſit, poſuit Dominus tabernaculum ſoli in cælis, hæ ſunt fraudes Iudaicæ quod videbant hoc verſu refelli Iudaicas interpretationes confugiunt ad ſuas fraudes mutata vna littera, nã pro, ba ſemes, in ſole ſcribũt, la ſe mes, ſoli quanquã, la ſe mes, ſignificat etiam in ſole, & interpretatio facta à LXX tribus ſęculis ante aduentũ Domini anteferri debet tranſlationi Iudaicæ quæ ardentibus odio Chriſti Domini animis, eſt facta. Pro, bo, id eſt, ipſi aut, ſuũ, mutata vna littera & addita alia dixere, ba hem, in ipſis. Huiuſmodi mutationes & varietates lectionis hebrææ non ſolum malitia Iudaica, ſed etiã Iudaica negligentia factas oſtẽdimus libro. 2. toto, præcipuè tamen cap. 64. & res ipſa hoc etiam indicat, ſiquidem in vniuerſa ſcriptura reperies locos ferè vniuerſos quibus Iudæi manifeſto tenẽtur aliqua Iudaica fraude attẽtatos. Si vnus aut alter inter nos & Iudæos ſcripturę locus eſſet controuerſus de veritate lectionis poſſet dubitari, & dicere poſſemus quod dixerat olim Iuſtinus aduerſus Triphonem Iudæum, Mittamus hos locos ſcripturæ, ne de litteris & ſyllabis inter nos contentio ſit. Locis conceſſis & cõfeſſis ſcripturæ hanc cauſam diſceptemus, vel rudi populo produnt Iudęi ſuas fraudes

tũm nullũ manifeſtum locũ de Chriſto in ſcriptura reliquere quẽ non manu, aut peruerſa interpretatione vitiarint, præcipuè illos qui fundamenta & firmamẽta noſtræ cauſæ erant, etiam ſi hũc locũ intactum reliquiſſet nulla dubitatio erat reliqua quin totus Pſalmus eſſet de incarnatione verbi æterni in vtero ſacræ virginis, de paſſione Dñi, & reſurrectione, in cœlos aſcenſione, de alijſque Chriſti myſterijs, ſed nobis ſat eſſe debet, quod hanc ſcripturã ab Apoſtolis acceperimus verã, & legitimã; vnam & eandẽ ſine vlla corruptęla aut falſitate agnoſcimus ex ſcriptis veterum Patrum græcis & latinis qui à tẽporibus Chriſti vſq; ad noſtra tẽpora vnã & eandem citant, & interpretantur, vt qui hæc aduerterit, & omnia veterũ ſcripta fuerit perſcrutatus de veritate noſtræ ſcripturæ, de veritate noſtrorum Pſalmorũ dubitare nullo modo poſsit, cũ eandẽ ſcripturam agnoſcat & Pſalmos eoſdem in litteris Apoſtolicis & Euangelicis, & in omnibus ſacris doctoribus, & in ſacris Concilijs primarijs, & in vniuerſa Eccleſia Catholica, hæc probatio multo firmior eſt & indubitata magis quam vt cõtrouerſiæ locũ vllum relinquat apud homines fideles, Ergo exemplo Hiſpani codicis quo ſæpe vti ſoleo, iuxta canonẽ præſcriptum à D. Hiero. & iuxta illud, quod idẽ Diuus ſcribit in præfatione ſuper quatuor Euãgelia ad Damaſum Papam ex tranſlatione LXX deprehẽditur hoc loco tres litteras ab impijs Iudæis fuiſſe mutatas, duas quo, pro, bo, id eſt ipſi, ſcripſere, bahem, ipſis, & pro, baſemes, in ſole, ſcripſere, laſemes, ſoli, quãquã & laſemes; ſignificet etiã in ſole. Iã; Exultauit vt Gigas ad currẽdã viã à ſummo cœlo egreſsio eius, &c. Noſtri, vt dixi, de incarnatione verbi interpretantur, alij de ſole & motu ſolis quos redarguit Philoſophiæ ratio nec enĩ ſol mouetur in cœlo, ſed eſt tãquã nodus in tabula in ſua ſphera, & ad motũ ſpheræ mouetur ipſe. Secũdũ vulgi opinionẽ autẽ, ſcriptura nũ-

Veritas noſtrorum Pſalmorũ probata.

ra nũquã mẽtitur,loquit quidẽ ſecundũ vulgi cõſuetudinẽ,qua nutritij ſuos alũnos appellãt filios,& contra alũni ſuos nutritios patres nominãt,vulgi more loquitur ſcriptura,nõ tñ vt ſequatur vulgi opinionẽ mentitur vnquam ſcriptura. Sed age hoc illis largiamur,nũ ſol exoritur à ſummo cœlo & occidit cœlo ſummo iuxta vulgi opinionem,an potius ab infimo cœlo?& occidit in infima parte cœli?quod intellexere Iudæi,nã hũc locũ reddũt ab extremo cœlorũ egreſsio eius, & vt de cœlo intelligatur neceſſario,reddunt etiam & reuolutio eius ſuper extrema eorum. Sic quidam interpretes vt obſcuretur & refellatur Eccleſiaſtica lectio,ſic eſt Hebraicè(aiunt,mi nime,noſtra ſcriptura congruit cum hebræa lectione hoc loco mirabiliter, tu tibi aduerſaris(inquient)qui dicebas nullum eſſe locum de Chriſto in ſcriptura quin attentatus aliqua fraude Iudaica eſſet,& nunc affirmas hunc locum cum lectione hebræa congruere mirabiliter, dixi equidem & dico nullum eſſe ſcripturæ locum de Chriſti myſterijs manifeſtum, quin aliqua Iudaica fraude ſit attentatus ſed dupliciter fraudes Iudaicas fieri ex veterum Patrum ſententia diximus,manu cùm mutantur litterę,vt loco illo:In ſole poſuit &c. interpretatione verò,cùm peruerſa interpretatione fit,vt locus qui de Chriſto explanabatur iam de Chriſto explanari nõ poſſet quod interpretatione hac noua fit: Ab extremo cœlorum egreſsio eius & reuolutio eius ſuper extrema eorum, vox enim illa reuolutio & ab extremo ad extremum, reuolutionem ſphærarum ab extremo ad extremum planè indicat,& tollit decenſum vnigeniti filij Dei à ſummo cœlo,vbi ſedes beatorũ eſt, etiã iuxta Philoſophos,iuxta Ariſtotelẽ primo de cœlo,& iuxta Platonem in Phędro & tollit aſcenſionem Chriſti in ſummum cœlum vnde venerat quemadmodum,& illo loco, non ſunt loquelæ nec ſermones,quem locum Auguſtinus cõtra litteras Petiliani lib.2.cap.32. de dono linguarum interpretatur quo affecti Apoſtoli & diſcipuli Domini prædicauere Euãgelium omni creaturæ.Sic quidam vertũt,vt hoc ſignificare nullo modo poſſet,ſed ſignificare tantum cœlorum rotationem,ſic enim tranſtulit non ſermo & non verba, vt non audita ſit vox eorum,vt ad cœlum tantum hic locus referri poſsit,cuius non eſt ſermo,& non ſunt verba,& nõ auditur vox eius, nã quæſo quę aliã cauſam tu putabas vt tàm enixe nouæ tranſlationes efflagitarentur,& vt vulgati Pſalmi vitiatiſsimi eſſe dicerentur cũ reliqua ſcriptura, niſi quod myſteria dę Chriſto Domino tolli non poſſent niſi nouæ fiant interpretationes,quæ non tam ſint interpretationes quam legis diuinæ mutationes, vt oſtendi & Propheticarũ prædictionum abrogationes de quibuſdam ego hoc dico non de omnibus,hiſque quoties vulgatam labefactant aut lectionem Apoſtolicam & Euangelicam. *Cauſa cur Iudæi noſtros Pſalmos vitiatiſsimos eſſe dicãt.*

Vulg. *Pone manum tuam ſubter fœmur meum,vt adiurem te per Dominum Deum cœli & terræ.* Gene. 24

Lectio Hebręa, שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃ וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ

LXX. θὲς τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου· καὶ ἐξορκιῶ σε κύριον τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὸν θεὸν τῆς γῆς.

ERat quondam concionator nobilitatus fama,cuius audiendi me cœperat cupiditas, quod hominem illum vulgo laudibus in cœlum omnes ferebant,& ille quidem non vulgari doctrina & ſingulari eloquentia habuit cõcionem,inter cętera tamen magno tonabat eloquio admirabilẽ eſſe interpretationẽ illius loci. 24. Geneſ. Ponę manum tuã ſubter femur meũ, ſi adiuraſſe dicas Abrahã ſeruũ ſuũ per circuncitionem ex Iſidoro Claro mutuatus, ſcilicet, alijſq; ſimilibus,mitto alia ſpurca quę addũtur, Iudęi enim ſunt ſpurciſsimi & mẽdaciſsimi,ſingũt hiſtorias de Iudęis aliiſq; quæ

 nuſquam

nuſquã ſunt,& eis noſtri fidem habẽt,& ne alios mirere D.Chryſoſt. in cap. Geneſeos.23.interpretans hunc locum,lingua græca inquit habet ſubter femur hebraica verò ſubter lumbum,quod Iudæus aliquis huic Diuo ſic dixerit, vt ei illuderet, Nec græca,nec hebræa lingua ſubter lumbũ habent, ſed ſubter femur, nec tãtũ Diuũ oportebat in hoc loco & alijs nõ paucis,Iudæis impijs habuiſſe fidẽ,nec detegerẽ ego pudẽda patris & doctoris prçcellẽtiſsimi niſi eo conſilio feciſſem vt noſtris ponerem ante oculos, quã eſſent noxia Iudæorũ cõmercia,nocuere aliquãdo D. Chryſoſt.vni ex Doctoribus ſacris præſtantiſsimo, quid facient rudi populo. Auguſtinus de ciuitate Dei.lib.16.cap.33.mõſtratum eſſe hac Prophetia docet Dominum Deum cœli & terrę,per quem ab Abrahamo adiuratur ſeruus poſita manu ſub femore, fuiſſe venturum in carne, quæ ex illo femore trahebatur per virginẽm ſacrã, ſcilicet, quæ ab Abrahamo originem ducebat,D.Hieronymus ad Principiam virginem:Abraham,inquit, mittens ad vxorem quærendam filio ſuo Iſaac, dicit maiori domus ſuæ:Pone manũ tuam ſubter fœmore meo,ſic enim eſt hebraicè:Et adiurabo te per Dominum Deum cœli,non dubium quin per eum Dominum Deum cœli & terræ,qui de eius ſemine erat oriturus, dicet fortaſſe aliquis tacitus ad aurem; nos interpretamur vt noſtri maiores,vt D. Auguſtinus & D. Hieronymus,Iudæi ad circunciſionem referunt nos noſtros, illi ſuos ſequuntur,nec continuo Iudæi & eorum aſſeclæ ſunt damnandi,bene eſt,ſed nos noſtros, Iudæi ſuos ſequerentur Iudæos, cur noſtris placet interpretatio Iudaica? cur diſplicet adiuratio per Dominum cœli & terræ,qui oriturus erat de ſemine Abraham,vt ait Hieronymus, ex virgine ſacra Maria Deus verus, factus homo verus,fortaſſe dices fieri vim ſcripturæ,vt aiunt Iudæi, ſi ſic interpretere. dicerem quę Ariſtoteles, quę Polemõ, & quæ Adimantus de fœmore dicerent quam vim habeat ad generationem, ſed nihil his eſt opus quod ſcriptura ipſa hoc indicat planiſsimè, ſcriptũ eſt enim cap.46. Geneſeos,cũctæ animæ quæ ingreſſę ſunt cum Iacob in Aegyptũ & egreſſę ſunt de fœmore illius,audis Spiritũ ſanctũ docere egreſſam de fœmore prolẽ,& Exod.1.erant igitur omnes animæ eorum qui egreſsi ſunt de fœmore Iacob,& in Iudicũ libro Gedeoni erant filij Lxx qui egreſsi ſunt de fœmoribus eius,quibus locis oſtenditur fœmora ad generationem pertinere, & ſacris litteris teſtatum filios de fœmoribus egredi. Quid neceſſe eſt huc aduocare Philoſophos,nec reperietur vnquam quantum commemini fœmur pertinere ad circunciſionem,& hoc loco igitur, & alijs vbi adiuratur Ioſeph,aut alius quicunq;, in fœmore patris Iſaac,aut ſeruus Abrahæ in fœmore Abrahę adiuratur in Domino cœli & terræ orituro ex ſacra virgine quę ab Abraham originem ducebat, ſpurciſsimi & imperitiſsimi ſunt Iudæi iuxta quos Iſidorus Clarus ait adiuratos hos quos diximus per poſteritatem poſita manu ſuper pudenda, iurant homines,vt ait Ariſto.lib.1.Metaphyſicæ per id quod honorabiliſsimum eſt,vt refert etiam D.Tho.2.2.quæſt. Adiurantur igitur non per poſteritatem ſed per Deum venturũ ex illo fœmore, ideſt per Chriſtum Dominum ex ſacra virgine oriturum,quæ ab Abrahamo originem ducebat. Nec illud prætereundum ſilentio citari à D.Hiero.in Epiſtola ad Principiã virginem,vbi hæc nos docuit locum illum Geneſeos:Non auferetur ſceptrum de Iuda,nec Dux de fœmore eius,vt probet id quod ſupradiximus,fœmur poni pro prole ventura,quod ſcriptura dicat ex fœmore prodire liberos, nũquã locũ illũ citaturus niſi ita eſſet hebraicè. Hic Diuus hebraicè erat doctiſsimus, eſſet enim ridiculus ſi locum citaſſet ad probationem rei de qua erat controuerſia qui nihil erat ei profuturus,quod non ita eſſet

hebraicè

hebraicè, erat igitur ita hebraicè quando ille locus ita verſus erat à Lxx viris, & à D. Hiero. & ita à D. Hierony. citatur, ſed poſt D. Hiero. mutatus ille locus eſt hebraicè, ſine Iudaica malitia ſeu negligentia Iudaica, quod ait Chryſoſto. quodq; à me lib. 2. cap. 64. monſtratum eſt factũ fuiſſe in lectione hebręa frequẽtiſsimè, vt nemo in ſcriptura ſacra ita verſari poſsit vt hebræa cum græcis & latinis litteris ſacris conferat quin noſtra damnet tertio quoque verbo, niſi fraudes Iudaicas intellexerit probè quas lib. 2. fuſè & latè ſumus executi, omnia enim Iudęi ad ſuam perniciem & noſtram per mille & qũingentos annos probe, inſtruxerant, niſi Deus per noſtros & per Iudęos nos inſidiarum admonuiſſet, Auguſtinus ergo quæſtionum ſuper Geneſim. 62. cùm quæſijſſet cur Abraham, ſeruũ ſuum iuſſerit ponere manum ſuam ſub eius fœmore, & ſic eum adiuret per Deũ cæli & terræ, reſpondet magnã de Chriſto eſſe prophetiam, quod Chriſtus Dominus cæli & terræ, in ea carne venturus eſſet quæ de illo fęmore eſſet propagatã, & contra Secundinum Manichęũ lib. 1. cap. 23. interpretans hunc locum ſcribit Abraham ſeruo ſuo dixit, poſtulans ius iurandi fidem, Pone manum ſub fęmore meo, & iura per Deum cæli, ſeruus ille obediendo iurabat, ſed Abraham iubendo prophetabat Deum, ſcilicet, cęli in ea carne eſſe venturum quæ fuiſſet ex eò fœmore propagatã, & idem Auguſtinus de peccato originali contra Pelagium & Cæleſtinum lib. 2. cap. 27. Nunquid, inquit, & illud quod iubet Abraham ſeruum ſub fœmore ſuo ponere manum, & iurare per Deum cæli, aliter quiſquam rectè intellecturus eſt, niſi ſcijſſe Abraham carnem in qua venturus eſſet Deus cæli, de illo fœmore propagari. Deniq; ſcriptores antiqui Græci, & Latini omnes hæc ſic interpretantur: tñ quibuſdã noſtris ſequi placet Iudæos; cũ ſcriptura ſacra ipſa ſe interpretetur, iura mihi per Deum cæli non per poſteritatem Iacob.

Vul. *Et ſpecies quarti ſimilis filio Dei.* Danielis cap. 3.
Lect. Chaldęa. דִּי רְבִיעָאָה דָּמֵה לְבַר אֱלָהִין
LXX. καὶ ἡ ὅρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ θεοῦ.

VAtablus negat hanc Danielis prophetiam de Chriſto eſſe intelligẽdam, ſed de Angelo quod poſtea mittitur Angelus &c. Quaſi Angeli non ſoleant mitti in miniſterium eorum quæ ad redemptionem pertinent, & quaſi Chriſtus Dominus non dicatur etiam Angelus teſtamenti, & Angelus magni conſilij, aduerſatur denique ſcriptoribus ſacris. Hippolytus in Danielem de Chriſto filio Dei interpretatur locum illum, & quod Rex gentilis filium Dei agnouerit typum eſſe ait gentium quæ filium Dei ex ſacra virgine natum erant agnituræ quem ſui recepturi non erant. Auguſtinus in oratione contra Iudæos, & paganos, & Arianos cap. 15. de filio Dei hũc locum etiã interpretatur, & adijcit, O alienigena vnde tibi hoc, nondum mundo Chriſtus naſcitur & ſimilitudo naſcentis à te cognoſcitur? quis tibi iſtud annuntiauit? niſi quia ſic tę diuinus ignis intus illuminauit. Idẽ Auguſtinus, quæſtionum ex veteri teſtamento. 35. dignitatis regalis fuiſſe putat, quod Nabuchodonoſor alijs ſecum aſsiſtentibus ſolus filium Dei vidit in camino ignis, nõ vtique merito ſuo, qui in idolo ſe adorari voluit, ſed merito ordinis regalis. Tertullianus aduerſus Marcionẽ lib. 4. cap. 33. Reſpice igitur, inquit, cum Rege Babylonio fornacem ardentem & illic tãquam filium hominis: nondum enim erat incarnatus ſaluas feciſſe animas trium fratrum. Athanaſius contra Arianos in oratione in illud Deum ex Deo, inter alias prophetias de filio Dei, & hãc Danielis prophetiã citat ſpecies, inquiẽs quarti, quæ apparebat ſimilis filio Dei, vbi notes oportet omnes prophetias illic citatas falſificari à noſtris aduerſarijs, vt videas quantum damni Eccleſiæ ſanctæ importent noſtri aduerſarij. Idem Athanaſius in ſermone contra omnes

hæreſes hunc quoque locum citat, & Arianos peiores Nabuchodonoſore ait qui non agnoſcant filium Dei quē agnouerit Nabuchodonoſore. Epiphanius in Ancyroto quo cōplexus eſt omnia noſtræ fidæi ſacrę dogmata, Iudæi, inquit, filiū Dei non agnoſcebant quē agnouit Rex idololatra, & illorū arguitur incredulitas quartus dixit ſimilē eſſe filio Dei, quod Chriſtus Dñs incarnatus nondū erat, Chryſoſt. in ſermone de Trinitate citat hūc locū Danielis de filio Dei, erat, inquiens quartus quaſi ſimilitudo filij Dei, hanc interpretationem recipit D. Hiero. ſed videtur mihi illud obieciſſe quod Iudæi non viderint filium Dei in fornace, quomodo Nabuchodonoſor illū potuit videre? Hanc D. Hiero. obiectationem, ſi modo D. Hierony. eſt, videor enim eam legiſſe apud D. Hiero. & neſcio an me fallat ratio, hanc inquā dubitationem diluunt patres quos citaui, cū docent typum fuiſſe rerū futurarū Iudęos incredulos nō agnituros filiū Dei, & gētes idololatras agnituras eſſe Dei filiū, quem Iudęi non agnouiſſent quod autem dicitur quaſi ſimilitudo filij Dei aiunt patres ideo dictū quod filius Dei non dum erat incarnatus ex ſacra virgine & huius rei futuræ monſtrata illa ſimilitudo eſt, hæc omnia euertit Vatablus.

Vulg. *Ad prædam fili mi aſcendiſti.*
Lect. Hebræa. מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ
LXX. ἐκ βλαστοῦ υἱέ μου ἀνέβης.

DE aſcenſu Domini in crucem iuxta vulgatam hic locus dictus videtur, aſcendit enim Dominus in crucem vt deprędaretur inferos, vt eriperet, ſcilicet ſanctorū Patrū animas quæ vſque ad paſsionē Domini, vt lueretur peccatū naturæ in inferis detinebantur & deprædaturus erat etiam genus humanū quod ſub poteſtate dęmonis captiuum tenebatur paſsione ſua triūphans, aereas poteſtates, vt captiuā duceret ad ęthereas ſedes dęmonū captiuitatē: pro ad prędā Lxx viri tranſtulere ex germine fili mi aſcendiſti: oſtendi enim ſæpè hebraicè duplicē eſſe lectionem mutatione etiā dictionū, vt pro & tereph, ad prędā legeretur etiā mi mata, explanta, vel ex germine, aut nomen aliud hebręum quod germen ſignificaret, monſtratū eſt enim in æditione hebræa voces in ſe mutuo mutari, & eſſe duplicem lectionem in plæriſque, vel hic locus id ſatis indicat qui nec congruit hebraicè cum tranſlatione Lxx, nec cum vulgata D. Hierony. quod plane arguit poſt D. Hier. hebręā lectionē eſſe mutatam, exemplo ſępe à me repetito codicis Hiſpani, qui Latinè verſus eſſet, vbi tranſlatio ipſa argueret lectionis Hiſpanę mutationem vt ſi in codice Hiſpano legeretur lino & trāſlatum videres merū intelligeres facile in codice Hiſpano non legendū eſſe, lino, ſed vino, ſi in codice Hiſpano legeretur, traya vn eſpejo de azero, & trāſlatū videres, munitus erat thorace ferreo, non dubitares quin legēdum eſſet in codice Hiſpano, traya vn pecto de azero, non eſpejo de azero, ſi in codice Hiſpano legeretur, fueſſe de la plaça, & tu videres tranſlatū Latinè, petijt forū, intelligeres interpretē legiſſe, fueſſe a la plaça, & nō fueſſe de la plaça, ad hoc exēplum cum D. Hiero. verterit ad prædā ſatis præſefert legiſſe ſe, & tereph, ad prædā, & nō mi tereph, à præda, tā plana enim oratio eſt hebræa, & tereph, & mitereph, quā perſpicua eſt oratio Hiſpana, a la plaça, y de la plaça, vt linguarum peritiſsimus Hieronymus errare nō potuerit: quid ergo arguit eius tranſlatio mutatā eſſe hebræā lectionem poſt eius tēpora nec id ego dico quod hebræa lectio quæ nunc circūfertur, à præda fili mi aſcēdiſti, nō habeat ſenſum ſacrū reſurrexiſti fili mi à præda facta ex inferis extractis ſanctis patribus ex inferorum carcere: eſt enim ea ſcripturæ ſacræ conditio, vt quocunque modo verſes, fere ſacra ſit, niſi de induſtria ſacrum ſenſum velis ſubuertere, ſed eo hæc dicta ſunt à me vt

Exemplū codicis Hiſpani.

planum

planum fit ſi hebræam lectionem ſcripturę eccleſiaſticæ normam & menſuram præfigas nihil in ſcriptura eccleſiaſtica futurum eſſe fixum & ſtabile, oſtendi enim rabinos pro arbitrio vt ſcripturam ſacram trahant ad Iudaicos ſenſus lectionem hebræam mutare, vel exemplo Vatabli diſce, qui hoc loco mutat vulgatam D. Hieronyi & hebræam lectionem receptiſſimam, qui negat legendum, beni, fili mi, ſed, ben, fili, ſi rabini lectionem hebręam ſuo arbitratu mutant quid tu agas vir Chriſtianus, niſi vt mutatam lectionem caſtiges & in integrũ reſtituas, pugnent Iudæi pro ſuis & nos pro noſtris pugnare æquum eſt, ſed iam ex tam longa digreſsione ad noſtrum inſtitutum regrediamur & quando explanata eſt vulgata, interpretemur Lxx virorum tranſlationem ex germine fili mi aſcendiſti, quod explanandum eſſe arbitror iuxta Antiphonam illam ad laudes in circucisione Domini: Germinabit radix Ieſſe, &c. Ex illa germinatione aſcendiſti ex ſacra virgine ſcilicet, dicitur enim Dominus apparuiſſe ſicut virgultum, ſicut radix de terra ſitienti, ſicut plantula illa nominata, Ambroſius de benedictionibus Patriarcharum capite. 4. mirifice, inquit, incarnatio verbi expreſſa eſt illo, ex germine mihi aſcendiſti eo quod tanquam fructex terrę in aluo virginis germinauit, vt flos boni odoris ad redemptionem mũdi è maternis viſceribus aſcenderit iuxta illud Eſaiæ: Exiet virga de radice Ieſſe & flos è radice eius aſcendet, virga, Maria eſt, flos Mariæ Chriſtus qui foetorem mundanę colluuionis aboleuit, odorem vitę ęternæ infudit. Origenes in caput Geneſeos 49. Iſte catulus leonis aſcendit ex germine, ex virgine enim natus eſt, non ex ſemine, ſed ex virgine, abſque viri cõcubitu naſcitur Chriſtus velut virgultum ſiue ramus in ſacro hoc germine, contagio carnalis ſeminis excuſatur quod virgultum, ſcilicet, ſine ſemine naſcitur Hilarius in Pſalmum. 131. interpretans illud: Donec inueniam locum Domino, ex fructice, inquit, aſcendit ſicuti ex radice Ieſſe, ex hac enim tribu Iudæ Maria eſt, quæ Domini ſecundum carnem mater fuit, Auguſtinus contra fauſtum Manichæum lib. 12. cap. 42. ex germine: Aſcendiſſe dicitur Dominus, inquit, quia naſcendo paruulus factus eſt, propter hoc additum de germinatione filius meus, hæc Auguſtinus, nēpe quod de ſemine & plantatione arbores procerę ſe ſe tollunt; virgultum & ramus per exigua magnitudine ſunt. Ex inuiuit enim Dominus ſe metipſum vt in primo aduentu veniret in forma pueri lactentis, qui rerum omnium creator & effector eſt, dicet aliquis, quorſum hęc, nolui pręterire ſilẽtio quidquam quod ad laudem ſacrę virginis pertineret, & ad propheticas de ea prædictiones, nolui veteres patres cum tranſlatione Lxx virorum interpretantur noſtris aduerſarijs eſſe deriſui, toto enim hoc opere oſtenditur tranſlationem Lxx virorum traditam ab Apoſtolis Eccleſiæ ſanctæ, & dignum Apoſtolis eſſe munus, nec quod hebraicè duplex ſit lectio plærunque quarum alteram D. Hieronymus expreſſerit, alteram Lxx viri noſtros aduerſarios debere ridere eam tranſlationem quę tam planè noſtræ fidei myſteria ſonat, & quod hebraicę lectionis varietatem arguat.

Vulg. *Adorabunt eum vnuſquiſque de loco ſuo.* Sopho. 2.

Lect. Hebręa. וְיִשְׁתַּחֲווּ לוֹ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ

Lxx. καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ.

QVod tranſlationis Lxx dignitatem attigimus quod myſteria Chriſti planè ſonet vnũ aut duo exempla ex ea petere conſiliũ fuit, plurima peterem niſi alio noſtra properaret oratio, vide quid Auguſtinus in Pſalmum. 134. dicat in alia verba ſimiles illis fiant, qui faciunt ea, Videte, quomodo prædictum: hoc ſit per prophetam, nihil

nihil allegoricum, nihil figuratum com memo, roproprıam, expreſſam, ſimplicem, manifeſtam audite prophetiam. & videte completam, prçualuit, inquit, Dominus, aduerſus eos, id eſt, aduerſus oppugnãtes Idololatras, & occiſione fidelium martyres facientes, volebant paucos Chriſtianos extinguere, ſic eorum ſanguinẽ fudere, vt de ſanguine occiſorũ, tot exſurrexerint martyres, vt ab illis inſerfectores martyrum ſuperarentur. ſequitur exterminauit omnes Deos gentium terræ, & adorabunt eum, vnuſquiſq; de loco ſuo, omnes inſulæ gẽtiũ. quid eſt hoc? inquit Auguſtinus, nonne prædictum erat, nonne completũ eſt, nonne, vt legitur, ſic videtur, itaque Auguſt. ab ipſo rerum euentu veriſsimam hanc probat eſſe prophetiam. Idem Auguſtinus de diuinatione dœmonum lib. 1. cap. 7. illud Sophoniæ, inquit: Præualebit Dominus aduerſus eos, & exterminabit omnes Deos gentium, & adorabunt eum vnuſquiſque de loco ſuo, omnes inſulæ gentium. Eodem modo hũc legit locum. Theodoretus autem de curandis Græcorum affectionibus. Legit apparebit Dñs ſuper ipſos & perdet omnes Deos terræ & adorabunt eum vnuſquiſque de loco ſuo, omnes inſulæ gentium, eodem modo legit hunc locũ Chryſoſtomus aduerſus Iudæos in fine orationis ſecundæ, illuceſcet, inquiens, Dominus ſuper omnes gentes, & abolebit omnes Deos gentium, & adorabunt illum ex ſuo quiſq; loco, redditur enim Grçca Lxx tranſlatio à tranſlatoribus, varijs verbis, ſententia eadẽ, vrget Chryſoſtomus Iudæos hac prophetia, & eandem eſſe cum Apoſtolicis verbis monſtrat, illuceſcet inquiens Dominus dixit Propheta Paulus illuxit gratia Dei ſalutaris, propheta ſuper omnes gentes, Paulus: ſuper omnes homines, propheta, abolebit Deos gentium, Paulus: erudiẽs nos vt abnegemus impietatem, propheta: adorabunt illum ex ſuo quiſque loco Dominus Ioannis. 4. crede mihi mulier quod venturum eſt tempus quando nec in monte hoc nec Hieroſolymis adorabitis patrem, ſed in ſpiritu & veritate. Cyrillus contra Iulianum lib. 9. in illud Iuliani, cuius initium eſt, conueniebat vltra recordari priorum. In hunc locum multa dicit Euſebius de præparatione Euangelica primo cap. 1. citat hunc locum vt probet Deum à cunctis gentibus adorandum, & non tantum intra Iudæam colendũ ſed vnum quẽque adoraturum eum eſſe de loco ſuo, & legit eodem modo quo Chryſoſtomus & Theodoretus & eodem modo interpretatur, ita idem Euſebius legit hunc locũ demonſtratione Euangelica cap. 4. lib. primi, & lib. ſecundi demonſtratione. 16. vt probet aduentum Domini, & prædictum fuiſſe in aduentu Domini idola fuiſſe delenda, quæſo cum lib. 2. oſtenderim tantam varietatem lectionis hebrçç eſſe (hæc enim cauſa fuit cur illud volumen tàm longum contexuerimus, vt planum fieret ſcripturam à Iudæis vitiari quoties illis libitum eſt) quod tranſlationis Lxx aliqua varietas eſt, continuo reijcienda eſt tam manifeſta prophetia? de Domini aduentu, de idolorum caſu, qui futurus erat tempore eius aduentus, & de adoratione Dñi in omni loco non in vno tantũ? quod in lege veteri fiebat, vt qui adorare Dominum vellet neceſſe haberet petere Hieroſolyma, cum videamus lectionis hebrææ tantam eſſe varietatem & fieri non poſſet quin ſi lectio hebræa ſubinde mutetur à lectione hebræa diſcordet tranſlatio Lxx quæ mutari non poteſt, cur noſtra damnamus? Iudaica quæ ſubinde mutantur probamus tantopere? ſed inquies quod Hieronymus vertit, horribilis Lxx legere, manifeſtus, mutatio pũcti & additio vnius litteræ hoc facit. Nam, nora, cum, colẽ, horribilis eſt, nira, cum, chiriq, littera vna in fine, manifeſtus illuſtris illuceſcens eſt, & attenuabit idem eſt quod perdet, ita interpretantur, inquient, noui tranſlatores, ſed ſi bene attendas reperies

eo ſpectare tranſlationem Iudaicam vt præſignificet Antichriſtum ita tractur ũ omnes nationes vt poſtea horrori ſit fu turus etiam inſulis longè ſummotis.

Vulg. *Creabit Dominus ſuper omnẽ locum montis Sion.* Eſaie. 4.

Lect.Heb.	omnem	ſuper	Dominus	Creabit
	כָּל	עַל	יְהֹוָה	וּבָרָא
	Sion.	montis	locum	
	צִיּוֹן	הַר	מְכוֹן	

Lxx. καὶ ἥξει καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὄρους σιών.

DE intellectu huius loci iuxta vulgatam diximus in commentarijs in hunc locum,& eſt quidem ſenſus ſacratiſsimus lectionis vulgatæ. Tranſlatio Lxx hoc loco reticetur nec citatur vnquam à ſanctis Patribus ſicut alia plæraque maximè manifeſta de Chriſto Domino oracula,quod negarentur à Iudęis cum hebræa lectione cõcordare de alijs aliàs fortaſſe dicendum erit, nũc de hoc loco Eſaię dicere volui quod pręteriri video illum ſilẽtio ab omnibus ſacris ſcriptoribus ea qua dixi cauſa, & eſt admirabilis prophetia de aduentu Domini, & veniet,inquit, & erit omnis locus montis Sion,& veniet Dominus , ſcilicet,appellabatur enim Dominus veniens , aut venturus,vt docet Hippolytus in Danielem iuxta illud : Tu es qui venturus eſt, an alium expectamus?Et veniet ergo, & erit omnis locus montis Sion ſupple pars,cum non neceſſe ſit habiturus quiſquam petere Hieroſolyma adoraturus Deum quod omnis locus pars ſit montis Sion vt ibi quiſque adorare Dominũ poſsit vbi ſit,at non ſic eſt hebraicè, inquies , deme duas litteras ex hebræa lectione & efficies locum cum primis admirabilem de Chriſti Domini aduentu, & de diuinitate , ſi pro , bara,creabit,legas,ba,veniet , efficies , & veniet poſtea, in lectione hebræa eſt, hiehoua, nomen Dei tetragrammaton , vt ſit. Et veniet Deus,vt Chriſtus vẽturus dicatur Deus, & appelletur nomine, hiehoua, nomine tetragrammato, & ſic legatur totum. Et veniet Deus , omnis locus mons Sion, aut omnis locus montis Sion , ſupple erit , eſt enim ſermo hebræus conciſus valde,ſic hunc locum intellexere Lxx & fortaſſe temporis iniuria excuſſa ſit illa vox Deus,quę ex lectione hebręa poſſet reſtitui,ſed negabũt ſic eſſe hebraicè , & aliter legiſſe D. Hieronymum lib. 4. huius operis,& quinto liquebit tranſlationem Lxx tanti fieri ab Apoſtolis & Euãgeliſtis , vt quoties duplex eſt lectio , & vtraque ſacra , vt hoc loco eſt, eam potius Apoſtoli citent & Euangeliſtæ quã ipſam hebræam.

Vel pro hiehoua legere hiehe erit.

Vulg. *Et ponam in ſæculũ ſæculi ſemẽ eius , & thronum eius ſicut dies cæli.* Pſal. 88.

Lect. Heb.	ſemẽ eius:	in ſæculum	Et ponam
	זַרְעוֹ	לָעַד	וְשַׂמְתִּי
	cœli .	ſicut dies	& thronũ eius
	שָׁמָיִם	כִּימֵי	וְכִסְאוֹ

Lxx. καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ.

HAEc & ſimilia multa quæ in hoc Pſalmo ſunt non niſi ad Chriſtum Dominum referri poſſe vel cœci videre poſſunt, Proditum eſt enim memoriæ eccleſiaſticis hiſtorijs quod Iudæi negarent Chriſtum veniſſe, dicerẽt tamen venturum ex ſemine Dauid, gentium Principes ne Chriſtus veniens pręriperet ſibi imperium gentium , deleſſe omnes Dauid poſteros, & huic rei ſummam præſtitiſſe diligentiam , ne quis ex poſteris Dauid ſupereſſet , vt falſa hæc eſſet prophetia, Ponam in ſęculum ſemẽ ei⁹,ſi ad poſteros Dauid referas, & quod ſequitur falſum magis eſſet. Et thronum eius ſicut dies cæli,nã bis mille anni ſunt poſtquam Regnum Dauid cõcidit poſt captiuitatem Babylonicam, ſcilicet, poſtquam nullus ex ſtirpe Dauid regnauit, regia poteſtas enim vſque ad Chriſtum Dominum poſt captiuitatem Babylonicam penes ſummos ſacerdotes ſemper fuit, vt neceſſe habebas intelligere hunc totum Pſalmum de Chriſto Domino cuius regnum in Eccleſia , & in cæleſti Hieruſalem manet in æternum,iuxta illud Lucæ cap. primo. Et dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum , & regni

regni ejus non erit finis, quod in ſymbolo quoque dicimus: cuius regni non erit finis. Sic Auguſtinus de ciuitate Dei lib. 17. cap. 9. Hæc, inquit, de Domino Ieſu intelligũtur ſub nomine Dauid propter formã, quã de ſemine Dauid idẽ mediator aſſumpſit ex ſacra virgine Maria.

Vulg. *Quia thronus eius. &c. Pſal.* 88.

Lectio Hebręa. Lxx.

Et | thronus eius | ſicut ſol | in conſpectu meo
וְ | כִסְאוֹ | כַשֶּׁמֶשׁ | נֶגְדִּי׃

ſicut luna | permanebit | in æternum.
כְּיָרֵחַ | יִכּוֹן | עוֹלָם

καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου, καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα.

REctè veteres Patres quædam non interpretantur, quod negent egere interprete, & quod quædam legiſſe intellexiſſe ſit. Quis enim niſi captus vtroque lumine his verbis: Et thronus eius ſicut Sol in conſpectu meo, & ſicut Luna perfecta in æternum, Chriſtum Dominum non videt ad vocem ne teſtes ſacros ſcriptores qui nobis præluceant facem vt videamus hunc quem prophetia hæc nobis præſignificat Chriſtum Dominum, qui ſuo quodam admirabili lumine lucet? nõ aduocabo, eſſet enim quale illud quod ait Ariſtoteles fulgentiſsimum ſolem tenui lucerna velle indicare, vide tu quomodo quidam boni viri hæc ad Dauidem referant.

Vulg. *Iurauit Dominus Dauid veritatem & non fruſtabitur eum &c.*

Lectio Hebręa. Lxx.

Iurauit | Deus | Dauid | veritatem | non | auertetur
נִשְׁבַּע | יְהוָה | לְדָוִד | אֱמֶת | לֹא | יָשׁוּב

ab ea | defuncta | ventris tui | ponam
מִמֶּנָּה | מִפְּרִי | בִטְנְךָ | אָשִׁית

ſuper ſedem | tuam.
לְכִסֵּא | לָךְ׃

ὤμοσε κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσει αὐτήν. ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου.

TErtullianus aduerſus Marcionem lib. 3. ca. 14. interrogat: Quis ſit iſte venter, & ventrem hunc Mariæ ſacræ Virginis eſſe ait, non enim iſte venter ipſius Dauid erat, nec enim pariturus erat Dauid, ſed nec vxoris eius, dixiſſet ex fructu ventris vxoris tuæ, hæc Tertullianus, & rectè quidem atque doctè fœmina namque ventre concipit. Vala virilia viri lumbis adhærent, adiuncta vreteribus, vt appareat fructum ventris de fœmina dici poſſe de viro non poſſe, pergit Tertullianus ſupereſt vt aliquã de genere Dauid oſtenderit propheta, cuius ventris futurus eſſet fructus caro Chriſti quæ ex vtero Mariæ ſacratæ effloruit, ideoque fructum ventris tantum nominauit quaſi ſolius ventris, & ipſum ventrem ad Dauidem Principem generis redegit quia Virginis ſacratæ venter à Dauide erat progenitore. Adde his quod hebraicè eſt, beten, prò ventre, & beten, Hebraicè vterus, ſi venter fœminæ eſt, Grigentius quoque huc refert hanc prophetiam in Eclogis prędictionum propheticarum, & Euſebius lib. 3. demonſtrationis Euangelicæ demonſtratione ſecunda multis rationibus dictam hanc prophetiam de Chriſto eſſe docet, & lib. 4. demonſtrationis. 20. vbi mirabiliter hunc locum explanat, & libro ſexto demonſtratione ſecunda.

De fraudibus Iudaicis q̃ factæ ſunt Pſal. 44.

DE Pſalmo. 44. dictum eſt libro primo cap. 31. Huius loci eſt cõmonſtrare qua arte Iudęi illas quas diximus ſunt moliti fraudes. Principio huius diſputationis illud præmonere oportet quod ait Irenæus lib. 3. cap. 25. &c. 26. tribus ſeculis ante Domini in carne aduentum, ita. 72. Iudęos vertiſſe ſcripturam, vt Chriſti myſteria perſonarent quoquo ęe verteres & afflatu Spiritus ſancti vertiſſe vt ſi rectam inſtare viam velis deeorum tranſlationis fidelitate nulla te te ſubire poſsit ſuſpicio cui ſi addideris quod ait Chryſoſtomus in demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus ſeruatam fuiſſe in ipſis Iudæorum Synagogis ab ipſis crucifixoribus Chriſti ne quidquam ex ea potuerit mutari, quæ homini ſuſpicioſiſsimo reliqua poſſet eſſe ſuſpitio? præſertim cum ab Apoſtolis Eccleſię ſit tradita, & vna eademque in litteris Apoſtolicis & Euangelicis & in omnibus doctoribus

ctoribus ſacris Græcis & Latinis ab ipſis Chriſti temporibus vſque ad noſtrã ætatem per manus patrum tranſmittatur, vna inquam & eadem vt nec vlla ferè ſit vel tenuiſsima varietas, quid Dominus erat plus præſtaturus ſuæ Eccleſiæ? quam vt noſtra ſcriptura tranſlata eſſet à 72. Iudæis idque tribus ſęculis ante Domini aduentũ & ſeruata per octingentos & eo amplius annos in Iudæorum Synagogis, ne vlla de ea poſſet eſſe ſuſpitio, vt ratum & fixum apud nos eſſet nos fideliſsimam & caſtigatiſsimam habere ſcripturam ita vt ne verbo quidem ferè diſcrepet excepto quod Græcam lectionem ſuis verbis veteres Latini reddunt, & verbis aliquando videntur diſcrepare cum re non diſcrepent, Hac tranſlatione docuit Diuus Hieronymus in præfatione in. 4. Euangelia intelligi poſſe quicquid in veteri teſtamento poſt Lxx eſſet mutatum, hoc iacto fundamento. Prima illa pars tituli, pro commutandis vitiata eſt adiectione vnius litteræ. Nam cum hebraicè legeretur. ſ.n.m. nec puncta eſſent adſcripta conſonantibus vt monſtratum eſt lib. 2. cap. 64. ex D. Hieronymo & premerentur ab Auguſtino, Athanaſio, & alijs hoc principio Pſalmi cum rogarẽtur qui eſſent hi mutandi qui hoc Pſalmo dicerẽtur, addidere Iudęi vnam litteram vt euaderent noſtrorum laqueos, & pro, ſ.n.m. quibus cõſonantibus dicebatur adhibitis vocalibus, ſunim, id eſt, pro mutandis in legem nouam, vel pro ſecundandis, id eſt, tranſeuntibus ad legem nouam addita vna cõſonante. ſ.ſ.n.m. fecere, ſoſanim, ideſt, lilia & flores, nan dictum eſt ex Diuo Hieronymo vocales addi ſolere pro arbitrio legentis, ex tranſlatione ergo Lxx intelligitur additam vnam litteram lectioni hebrææ, & legiſſe Lxx non ſoſanim, addita vna littera, ſed ſonim, vel ſunim. Quomodo ſi in Hiſpano codice legeretur Ramo, & tu Latinè videres trãſlatum, herum, facile intelligeres redundare litteram. r. nec legiſſe interpretem

Exemplum codicis Hiſpani.

Ramo, ſed amo, Si in Hiſpano codice legeretur, el loro que tenia en ſu caſa le mato, & tranſlatum videres Latinè, aurum quod domi habebat ei vitam ademit, quæſo dubitares quin legendum eſſet, el oro, & non, el loto. Si in codice Hiſpano legeretur, el corro de las moças, & legeres Latinè verſum, carrus puellarum, quæſo non intelligeres non legendum in Hiſpano codice, el corro, ſed, el carro, qui minus quæſo, cũ legis hebraicè quatuor litteras. ſ.ſ.n.m. hoc eſt, ſo ſanim, lilia, & redditũ vides à Lxx viris pro mutandis vel ſecundandis, intelligis vnam litteram ſupereſſe, nec legiſſe Lxx quatuor litteras. ſ. ſ. n. m. ſoſanim, ſed tres ſ.n.m. hoc eſt, ſunim, pro commutandis in tua lingua exemplis ſupra poſitis intelligis hoc ita eſſe nec in dubium à quopiam poſſe reuocari, hinc eadem ratione eis qui hebraicè ſciãt, ſi bene in rẽ Chriſtianam ſint animati, planum eſt Lxx viros ſua tranſlatione præſe ferre ſe tres litteras legiſſe. ſ. n. m. non quatuor. ſ.ſ.n.m. id eſt, ſunim, mutandi, non, ſoſanim, lilia. De filijs chore dictum alibi eſt fuſe & latę appellari filios Caluarię, filios paſsionis Chriſti quod fideles ex latere Chriſti lancea perfoſſo nati ſumus, nobis igitur hic Pſalmus fidelibus inquã eſt conſcriptus ad intellectum, vt intelligamus nec in prima litteræ facie ſubſiſtamus, effodiamus alte donec perueniamus ad Chriſtum, Docet enim Ariſtoteles tertio de anima libro hoc ſenſum ab intellectu differre quod ſenſus ſpectat præſentia quæ ſunt ante pedes, intellectus longe ſummota videt, hæc verba etiam Iudæi & peruerſa interpretatione deprauant apud eos videbis, quo hæc referant. Canticũ pro dilecto, pro illo de quo dictum eſt: Hic eſt filius meus dilectus; & illud Eſaię: cantabo dilecto meo canticum dilecti mei, pro dilecto hebraice erat ; iedidia, id eſt, dilectus, vt hanc tituli partem qua Athanaſius, Auguſtinus, & alij premebant Iudæos vitiene poſtremas duas litteras mutant, fecerunt

Iudæi etiã ad Chriſtũ referunt.

fecerunt enim ex, iedidia, dilecto, iedidoth, amorum, & quam facile ſit Iudæis mutare litteras, vt ſcripturam hebræam ad ſuos ſenſus accommodent libro. 2. ca. 55. 56. 57. & de inceps à nobis eſt commonſtratum, & ex D. Hieronymo, & Aquila, Symmacho, & Theodotione monſtratum idem erat cap. 18. & 19. & cap. 64. fuſiſſime, quæ ſi attente legeris hebraicæ lectionis varietates probe intellexeris, & de his locis alijſque dictum abunde eſt libro primo de illo dicendum reſtat ſpecie tua & pulchritudine tua, &c. quod cum fecerimus huic parti erit factum ſatis.

Vulg. *Specie tua & pulchritudine tua intende proſpere procede & regna.* In officio B. Virginis & ſanctarũ Virginum.

Lectio Hebrea.

& ſpecie tua הודך ו & pulchritudine tua הדרך ו & decore tuo הדרך ו vel ו

intende דרך incede proſpere צלח equita רכב vel regna. מלך

Lxx. Τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου καὶ ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βαςίλευε.

QVod hæc verba in canticis Eccleſiaſticis ſacræ virginis quotidie repetuntur, & inde ad ſacras virgines, & ad earum feſta celebrãdã transferuntur, viſum eſt mihi hunc locum non præterire ſilentio, leges cap. 21. ſecundi libri ex D. Hieronymo neceſſe eſſe alias diſtinctiones eſſe ſcripturæ eorum qui Iudaice eam intelligunt, & alias eorum qui eam Chriſtianè interpretantur, hoc intereſt quod Iudæi interpretantur & diſtingunt ſcripturã poſt crucem Domini cũ odio nominis Chriſti ardent nos, neque ſcripturam ſumus interpretati, neque diſtinximus vnquã ſcripturam, ſed ita tranſlatam & diſtinctam à. 72. Iudęis tribus ſęculis ante Domini aduentum eam accepimus, vt Chriſti myſteria quoquo te verteres perſonaret. Iudæi, vt capite libri ſecundi oſtendimus, quo Origenis ſententiam referebamus, ſcripturam lacerant ne noſtra referre videatur, hæc quærela non vulgaris eſſe poteſt, non quod Iudaicas ſequatur diſtinctiones in hebræa lectione, hoc enim commune eſt omnibus, & fortaſſe ita facere eſt neceſſe, alibi de hac re latius dicimus, quod querimur hoc eſt, quod tam auide ſequitur Iudaicas diſtinctiones vt ſi Iudaica diſtinctio vno verbo verſus ſequentis finiatur nihil plus addatur illo verſu, & totum illud ſpacium vacuum relinquatur, & nouo quodam initio diſtinctionis Iudaicæ ſequens verſus incipiat, vt nullus locus eccleſiaſticę diſtinctioni relinquatur, ita imperioſus in Iudaica diſtinctione eſſe videtur, ſi conſequenter lectio hebręa ſcripta eſſet quanuis Iudaica diſtinctione diſtincta liceret mihi vtranque diſtinctionem expendere, & noſtram, & Iudaicam, & dicere cui vellem, ſic loquere, & ſic diſtingue, quomodo Spiritus S. eſt loquutus & diſtinxit, vt ait Diuus Hieronymus. Nunc ſic diſtracta eſt ab hoc nouo interprete hebræa lectio & diſtinctio in omnibus ſacris Biblijs, vt his nullus ſit locus reliquus. Ergo hoc loco, hodca vahadareca, quod ille interpretatur, gloria tua & decore tuo, eodem modo & Lxx reddidere, ſpecie tua & pulchritudine tuà, clauditur hebræa diſtinctio, coniuncta enim hęc verba ſunt ſuperioribus iuxta hebræos, iuxta tamen Lxx & iuxta ſententiam eccleſiaſticam, initium ſententiæ hæc verba ſunt. Specie tua & pulchritudine tua, ſequitur, vahadarca & pulchritudinè tua, pro quo Lxx dixere: intende, ſignificant enim ſua tranſlatione duas illas litteras, vau, & he, redundare, quas litteras ſi demas, dices, darac, intende, quod puncta non erant olim adſcripta

ſcripta hebraicè. Nam ſecundo libro huius operis oſtendimus frequentiſsime in hebræa lectione fieri ſolere, vt litteræ ſuperſint & deſint, & poſtea ſequitur, ſelach, cum, ſadich, proſpere procede, poſtremo verbum, recab, equita, pro, Melac; ideſt, regna, videtur eſſe mutatum, quod enim verba mutentur in alia eiuſdem ſignificationis, aut in alia longè diuerſa eodem capite monſtratum eſt.

Vnde orta ſit hebrææ lectionis corruptela.

TAm immane flagitium eſt Iudæorum ſcripturas ſanctas vitiaſſe vt ſupra omnium fidem ſit, vt vix quiſquã adduci poſsit vt credat impios Iudæos tantum in ſe admiſiſſe nefas nec cuiuſquam facundia par erit vnquam Iudaicis auſibus nefarijs explicãdis, certè ego cùm multis modis me huc & illuc verſo, eos exprimere dicendo nequeo, & quod mente & cogitatione proſpicio eum qui hæc legerit, ſi quis fortè legerit, interrogaturum quæ cauſa Iudæos impulerit, vt hæc quæ diximus de Dauidicis Pſalmis quæque de his alijſq; ſcripturæ locis dicemus, ita vitiarint & lacerarint auſi in diuinam ſcripturã tam immane nefas vt non eadem ſcriptura eſſe videatur. Qui diſputationes veterũ cum Iudęis legerit, huius dubitationis cauſam intelliget, & manibus præhendet, & oculis cernet Palæologus, & Grigentius, & Athanaſius alijque, diſputationes aduerſum Iudæos à ſe habitas prodidere litteris vbi ex Pſalmis ſupradictis quærunt, qui ſit ille Dominus qui cum Domino loquitur? in illo: Dixit Dominus Domino meo, qui ſit ille qui ſedet ad dexteram virtutis Dei, niſi de duabus perſonis diuinis dicatur? quis ſit ille qui ante luciferum dicatur genitus? qui ſit cui æternus Pater dixerit Ex vtero ante luciferum genui te? quis potuit eſſe ſacerdos in æternum? niſi idem eſſet Deus? Hæc noſtri maiores millies Iudęis in faciem ingerebant his eos quotidie vehementer premebant vt leges apud Grigentium & Palæologum in diſputatione aduerſus Iudæos. Ad hęc Iudęi nõ reſpondent, quid fecere ergo commenti illas fraudes ſunt, quas diximus, vt ſuos Iudæos in ſuis ſynagogis retinere poſſent, nè dilaberentur ad Chriſtianiſmũ, quærit ex Iudæis Palęologus in illo Pſalmo. 71. Quis ſit ille qui permanet cum ſole? & qui ante lunam eſt? qui durat à generatione in generationem, quid faciat hic Iudæus? inſolubilis quæſtio eſt, niſi verſet fraudes, quas diximus, & niſi vitiet ſcripturas, quærit rurſum Palæologus, quis ille ſit qui tacito aduentu deſcendit ſicut pluuia in vellus, in cuius diebus oritura eſſet iuſtitia quæ duratura erat, donec auferretur luna, hoc eſt vſque ad conſummationem ſæculi, de iuſtitia Eccleſiæ, ſcilicet, illa prædicens, & quærit quis ille eſt, de quo dicitur, Benedictum nomen eius in æternum? & illud: Ante ſolem permanet nomẽ eius. Hæc omnia & his ſimilia refutare Iudæus non poterat, ad fallacias confugere habuit neceſſe. Rurſum in Pſalm. 44. interrogat Auguſtinus & Athanaſius qui ſint hi mutandi de quibus inſcribitur titulus Pſalmi niſi ſint mutandi in nouum teſtamentum? Quis ſit hic dilectus de quo Pſalmus inſcribitur? & qui ſit Deus hic vnctus à Deo, & hic de quo dicitur. Quoniam hic eſt Dominus Deus tuus & adorabunt eum, quid plura niſi verſet dolos Iudæus maximè manifeſtis ſcripturæ locis quoquo ſe vertat configitur, tacuit ergo vſque ad noſtra pene tempora. Nam refutati centies à veteribus patribus vt leges in diſputationibus aduerſus Iudæos conticuere diutiſsime, neque audebant hiſcere, Iudæus noſtris temporibus confutis mille dolis in lucem prodit per quoſdam & tãta arte prodit & impetu tãto, innumerabili phalange ſtipatus vt reprimi vix poſsit, vtinã ego Iudæorũ artẽ qua nos aggrediuntur explicare dicẽdo poſsim.

Primum omnium ex diſputationibus noſtrorum maiorum aduerſus Iudæos omittuntur omnia quę noſtri maiores pro noſtra cauſa afferunt, omittũtur ſanctorum interpretationes, nec habentur dignæ quæ refutentur, Iudaicæ ſcripturę interpretationes & quę pro Iudaica cauſa à Iudæis afferuntur, illa ſola vt floſculi decerpuntur in ſcholijs noſtrorũ quorundam hominum Chriſtianis propinantur quæ non pauci in oculis ferunt & amplectuntur auidiſsimè, ſi Iudaicæ cauſæ & diſputationes proponũtur noſtris, cur non vna ſanctorum interpretationes proponuntur? vt fidelis videat tãtum inter ſanctorum interpretationes & interpretationes Iudaicas intereſſe, quãtum inter cœnum fœtulentiſsimũ, & odoratiſsimum vnguentum. Adde aliud quod nunc prodeunt Iudæi confictis fallacijs, & factis mille fraudibus in ſcriptura hebræa, vt reſpondeant argumentis veterum patrum qui eis reſpondere non potuerunt, nec argumẽtorum meminere noſtrorum maiorum, ne eis dicatur nuccine demum cur tamdiu tacuiſti? cur prodis tanto poſt, poſtea poſt mille annos confictis fallacijs, prodeũt ergo cum ſcriptura noua, ideo nouas poſtulant tranſlationes, inaudita deſiderant, non meminere veterum, quaſi nõ refutati à veteribus fuerint millies & millies victi, quaſi non redacti ad paucitatem ex numeroſiſsima multitudine noſtri aduerſarij eis operam nauant validiſsimam. Iudaicas illas interpretationes in cœlum laudibus efferunt, lectionem hebræam diſtinctionibus, punctis, mutatione litterarum, ſyllabarum, & alijs fraudibus, quas diximus vitiatam commendant quam maximè, veritatem hebraicam nominant, caſtigatiſsimam eſſe prædicant, ita vt in ea nec punctum, aut littera, aut apex potuerit mutari, noſtræ ſcripturæ, aut ſanctotum Patrum ne meminere quidem. Hinc natum eſt illud quod noſtri Pſalmi & noſtra ſcriptura reliqua vitiatiſsima eſſe dicuntur quod Chriſtum & noſtra perſonant, hebraica & Iudaica perhibentur eſſe caſtigatiſsima quod Iudaica ſonant & Rabinica.

Vulg. *Fundamenta eius in montibus ſanctis. Pſalmo.86.*

ſanctuarij	in montibus	Fundamentum eius	Lect. Heb.
קֹדֶשׁ	בְּהַרְרֵי	יְסוּדָתוֹ	
οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις.			LXX.

DE hoc Pſalmo.86. dictum eſt lib. 1. cap. 35. & quomodo Iudæi & eorum aſſeclæ illum peruertant manu & falſa interpretatione, vt noſtri intelligãt ad quos Pſalmos caſtigatos iuxta veritatem Hebraicam, aut vitiatos potius iuxta Iudaicam perfidiam vocentur, & quos Pſalmos iubeantur relinquere tanquam vitiatiſsimos vulgatos, ſcilicet, qui ſingulis verſibus ſingula Chriſti myſteria ſonant, ſed Iudæis & noſtris aduerſarijs ea ſunt vitiatiſsima quę Chriſtum & Chriſti myſteria ſonant ea illis fœtent, vt fœtidis quibuſdam animantibus quæ fragrant odore ſuauiſsimo ſunt lætalia & præſentiſsimum afferũt exitium. Hoc ergo loco dicendum eſt tantum, qua arte ſint vſi Iudæi, vt huius Pſalmi ſacra ſubuertant myſteria, Mitto dicere quod huius Pſalmi initium quod fortaſſe myſteriorum plenum erat expunctum mihi videtur, ſed huius rei nullum authorem habeo, & ideo dicere non audeo, illud tantum dico pro illo: Iſti fuerint illic, Hebraicè eſſe, zeiulad ſam, id peruerſa interpretatione peruerti vt ſupra dictum eſt libro primo, cum verti deberet, quilibet natus eſt illic, quilibet ex ſupradictus natus eſt illic, ideſt, renatus eſt in Eccleſia ex aqua & Spiritu ſancto, ze, quilibet, iulad, renatus eſt, ſam, illic, ſi roges vnde ego ſciam, ex tranſlatione LXX quę in codicibus caſtigatioribꝰ præfert

οὗτοι, ἐγεννήθησαν ἐκεῖ, per duo, νν. ἐγεννήθησαν, renati ſunt, quod congruit hebrææ le-ctioni, Ze, quilibet, iulad, renatus eſt, ſam, illic. Deinde ex tranſlatione Lxx vi detur illa dictio, em, mater. expuncta ex lectione hebræa ex illo quod veteres le-gunt: Mater Sion, dicet, nam res confeſſa eſt multas dictiones ex lectione hebræa deeſſe, vt oſtendimus lib.2.cap.64.atq; adeò toto libro ſecundo: ſi cui placet le-ctio quã agnoſcit Tertullia. Mater Sion dicet Deus homo natus eſt in ea, quod eſt idem, quod, verbum caro factum eſt, dictiones eodem cap.64. lib.2. etiam ne-gligentia Iudaica oſtendimus mutari in alias longè diuerſas, & à Iudæis mutari verba ſcripturę oſtendimus eodem li-bro 2. cap. 61. Iam illud, Dominus nar-rabit, ſic conuenienter interpretationi ſanctorum, quam diximus lib. 1. intelli-ge: Dominus narrabit in ſcriptura, in le-ge noua populorum quam feret popu-lis & nationibus: hanc vno puncto le-ctionem obſcurant, legũt enim, Bictob, in ſcribendo, legere Lxx, Bictab, in ſcri-ptura, Dominus enim in ſcriptura Euan-gelica narrat ſupradicta myſteria, dixit Dominus Ieſus: Ego & pater vnum ſu-mus, & ſimilia, deinde & principum, & Apoſtolorum qui ſunt eccleſiæ prin-cipes, in ſcriptura enim Apoſtolica nar-ratur etiam Euangelium, ſequitur poſtea ze, illorum, Iulad, quod verbum He-bræum legendum videtur ex translatio-ne Lxx iuladu, addita vna littera renati ſunt, ſam, illic, Dominus narrabit in ſcri ptura populorum, in ſcriptura euange-lica & principum, id eſt, in ſcriptura Apoſtolica, nam diximus Chriſtum los qui in Apoſtolis & Euangeliſtis, princi-pum ergo eorum qui renati ſunt in Ec-cleſia. Nam ſcias oportet ex lectione Lxx hebraicè perturbatum eſſe verbo-rum ordinem, quod factum eſſe alijs locis notat etiam Vatablus in capit. 4. Iob numero.4. vbi ait ordo verborum inuerſus eſt apud Hebręos, & in Mala-chiæ caput primum, numero ſeptimo. Ordo turbatus eſt, inquit, apud He-bræos, & huius rei Hieronymus quoque eſt author, & lib. 2. capit. 64. Ego id ita oſtendi vt oculis legentium cerni po tuerit, ergo ante illa verba, ze, Iulad ſam, .i. eorum qui renati ſunt illic erat legen dum, ve, ſarim.i. & principum, vt con ſequenter legeretur Dominus narrabit in ſcripturis populorum & principum, vt dixi, & poſtea eorum qui fuerũt in Ec cleſia, vel qui renati fuerunt in ea Eccle-ſia. Poſtremo dixere Lxx ſicut lætan-tium omnium habitatio eſt in te, iuxta illud: lœtitia ſempiterna ſuper capita eorum, at nihil tale eſt Hebraice eſt qui dem mutata, ו, in, ו, che colelim, ſicut tibicinum & ducentium choreas. i. ſicut lætantium Mahone habitatio mu-tata, ו in ו, Bac, in ea, quaſi dicat in Eccle-ſia triumphantium iubilatio ſempiter-na eſt, ita vniuerſa corruptio lectionis Hebrææ in vitio vnius litterulæ vnius puncti, aut duarum litterarum eſt, quæ facile agnoſci poſſet à viris litteratis, vt lectio Hebręa Eccleſiæ ſanctæ poſ-ſit eſſe vtiliſsima, & etiam in locis vi-tiatis magnas afferre commoditates, vel etiam ex illo quod vides Iudæos tan topere laborantes vt ſua defendant. Si enim alio modo ſe poſſent, & ſua defen dere, nunquã tam enixè lectionem he-bræam vitiarent contra legis tam ſæ-uas execrationes.

Vulg. *De loco illo cap.64. Eſaiæ, Vtinam dirumperes cælos ac deſcenderes.* Lectio Hebręa.

& deſcenderes cœlos dirumperes Vtinam
לוא קרעת שמים ירדת Lxx.

QVoniam prophetarum prędictiones de deſcenſu Domini in vterum ſacrę virginis quas Iudæi & noſtri aduerſarij, aut manu aut praua interpre-

 tatione

tatione vitiant dicere exorſi ſumus, aliquot alia huius rei addamus exempla, & illud maximè diſceptatum & oppugnatum à Iudæis & à noſtris aduerſarijs. Ecce virgo concipiet in quartum librum differamus, vbi de locis euangelicis diſputandum eſt, de loco illo Eſaiæ: vtinam dirumperes cælos ac venires. Dicamus quod caput illud ex translatione Lxx vitiatum eſt, aut expunctum totum alterius neſcio cuius in eius locum translatione ſuffecta, & reſtitutum à Diuo Hieronymo, & tranſlatum ſic. Vtinam dirumperes cælos ac venires, Hebraicè eſt. Vtinam dirumperes cælos ac deſcenderes: quod verbum ſummopere notandum eſt, nam qui Chriſti diuinitati inuident Iudæi, & eorum aſſeclæ hoc verbum vehementer oppugnant, ne congruat cum illo. Deſcendit de cælo, & incarnatus eſt de Spiritu ſancto ex Maria virgine. Vt dictum eſt in illud, quod in Aduentu Eccleſia cantat, & Iudæorum aſſeclæ interturbant. Deſcendit ſicut ros in vellus, dicendumque eſt in illud: Rorate cæli deſuper, & nubes plant iuſtum, vt quando tam acriter hoc verbum oppugnatur de Chriſti Domini deſcenſu de cælo in vterum ſacræ virginis illud quanta maxima vi poſſumus retineamus. Pagninus verba adijcit ſcripturæ, & varia vtitur diſtinctione, quo ſenſum Iudaicum ſcripturæ ſanctæ faciat contextum: multo magis hoc facit Vatablus, nec ab eius ſententia abeſt Iſidorus Clarus, neque quantum ex gloſſulis eorum tranſlatio margini additis conijcere licet, videnturque omnes referre ad vetus Teſtamentum, & hebræorum putare eſſe verba qui petunt vt Deus cælo deſcendat, ſicut olim deſcendit in montem Sina, & pœnas ſumat de impijs Iudæis, de decem tribubus, ſcilicet, tu verba ipſa expende, neque hebrææ lectioni verba addas, neque diſtinctionem capitis motes, & tecum cogita quid verba hæc ſignificent. Vtinam dirumperes cælos ac deſcenderes: & certo ſcio tecum Diuo Hieronymo explanaturum de deſcenſu filij Dei in vterũ virginis ſacræ, adde & illud quod ſequitur paulò poſt, quod noſtri aduerſarij varia diſtinctione, & alij additis verbis ad ſenſus Iudaicos referunt, adeò Iudaicæ infidelitatis ſunt ſtudioſi, quod Hieronymus vertit. Cum feceris mirabilia non ſuſtinebimus, deſcendiſti, mirabiliter quidem, nam Dominus in aduentu tot ædidit miracula, vt Iudæi non ſuſtinuerint, dixere enim in litteris Euangelicis. Quid facimus, quia hic homo multa ſigna facit, totus mundus poſt eum abit, venient Romani & tollent gentem noſtram, expedit vt vnus homo moriatur pro populo, lectio hebræa admirabilis eſt etiam quam ſic etiam vertere potes. In faciendo mirabilia non expectabamus, deſcendiſti vel faciens mirabilia non expectabamus deſcendiſti, id eſt quæ non expectabamus, ſermo enim hebræus eſt conciſus maximè. En rurſus verbũ deſcendiſti de cælo, ſcilicet, in virginis ſacræ vterum, vt de virgine intacta de ſpiritu ſancto naſcereris, intacto virginitatis clauſtro egredieris, vt poſtea clauſis foribus ingreſſus ad diſcipulos es, & ex ſepulchro obſignato reſurgens egreſſus, nam Angelus lapidem è monumento poſtea euoluit. Faciens ergo hæc mirabilia, & Angelos nunciantes paſtoribus cælo demittens, aliaque ædens innumerabilia miracula, quæ non expectabamus deſcendiſti. Nunquàm enim creditum eſt ab his qui Chriſtum expectabant Chriſtum tot & tanta tamque ſupra hominis captum miracula eſſe facturum, huc ſpectat Diuus Hieronymus, quo ſolo contenti eſſe debemus, nã, vt ait hic Diuus, quædam legiſſe intellexiſſe eſt. Hanc vulgatam D. Hieronymi quæ tam conuenienter lectioni hebrææ eſt reddita etiam vbi tranſlatio Lxx deerat vitiãt noſtri aduerſarij, & ad alios ſenſus trahunt.

De porta Ezechielis cap. 44. Quæ clauſa ſemper eſt, & nunquam aperitur, quæ eſt ſacra virgo.

Vulg. *Porta hæc clauſa erit, & nō aperietur, & vir non tranſiet per eā, quoniā Dominus Deus Iſrael ingreſſus eſt per eam, eritq; clauſa principi: princeps ipſe ſedebit in ea, vt comedat panē corā Dn̄o. Per viā portæ veſtibuli ingredietur, per viā eius egredietur.*

Lectio Hebręa.

aperietur non erit clauſa hæc Porta
הַשַּׁעַר הַזֶּה סָגוּר יִהְיֶה לֹא יִפָּתֵחַ
Deus quia per eam tranſibit non vir &
וְאִישׁ לֹא יָבֹא בוֹ כִּי יְהוָה
clauſa erit & per eam trāſibit Iſrael Deus
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא בוֹ וְהָיָה סָגוּר׃
ſedebit ipſe princeps & princeps
אֶת הַנָּשִׂיא נָשִׂיא הוּא יֵשֶׁב
Dei ante faciē panem ad comedēdū in ipſa
בוֹ לֶאֱכוֹל לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה
introibit portæ veſtibuli per viam
מִדֶּרֶךְ אוּלָם הַשַּׁעַר יָבוֹא
exibit. & per viam eius
וּמִדַּרְכּוֹ יֵצֵא׃

Lxx. πύλη αὕτη κεκλεισμένη ἔσται, οὐκ ἀνοιχθήσεται, καὶ οὐδεὶς οὐ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς, ὅτι κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ εἰσελεύσεται δι' αὐτῆς, καὶ ἔσται κεκλεισμένη, ὅτι ὁ ἡγούμενος οὗτος καθήσεται ἐν αὐτῇ τοῦ φαγεῖν ἄρτον ἐνώπιον τοῦ κυρίου, κατὰ τὴν ὁδὸν ἐλὰμ τῆς πύλης εἰσελεύσεται, καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐξελεύσεται.

DIximus de hoc loco in capit. 7. Eſaiæ in illo: ecce virgo concipiet, citauimuſque ſcriptores ſacros qui illū de ſacra Virgine interpretantur, neque neceſſe eſt quæ illic dicta ſunt hoc loco repetere, qui volet illinc petere poteſt, illud dicam Iudæos hęc ad portam principis referre, de qua Ezechiel capite. 46. vt hæc porta non ſit ſacra Virgo, vt veteres Patres interpretantur, & diuus Hieronymus primus inter eos vbicūque in huius loci mentionem incidit, voluntergo Iudæos ſequuti hanc partem capit. 44. eſſe eandem cum illa capitis. 46. quæ porta principis, ſi verba expendas reperias illam portam cap. 46. quæ principi ſoli patet typū huius portę capit. 44. eſſe nam prophetæ ſolent quę alibi litteraliter dicūt, alibi dicere typice & hoc loco deſcriptam eſſe S. virginē: Virginem ante partum, in partu, poſt partum, hinc intelliges quod multum ab illa porta diſtat cap. 46. quantum veritas ab ipſo typo, ſiquidē cap. 46. porta illa clauſa eſt ſex diebus die ſabbati aperiebatur & in die calēdarum, Hæc porta cap. 44. erat clauſa, neque ſat habuit Propheta hoc dixiſſe ſed adiecit: Dixit Dominus ad me, porta hæc clauſa erit & non aperietur atque illa altera aperiebatur die ſabbati & Calendis, addit: & vir non tranſiet per eam, quod virgo ſacra intacta viro fuit peccato imperuia, nā Diabolus vir aliquādo dicitur in ſcriptura, per illā cap. 6. intrat princeps qui vir erat, per hanc cap. 4. non tranſit vir, quoniā Dominus Deus Iſrael ingreſſus eſt per eam in vterum ſacræ Virginis. ſ. adiecitque Propheta. Et erit clauſa, illic enim apponunt diſtinctionem Lxx, D. Hieronymus: eritq; clauſa principi, vt toties repetita hæc oratio ſacræ Virginis integritatē ob oculos ponant, vt ſit: Hæc porta principi erit clauſa, principi. i. Deo. poſtea princeps ipſe. i. Deus princeps, nam, hu, id eſt, ipſe cū abſolute dicitur nec vllum refert antecedens, in ſcriptura pro Deo accipitur, ſedebit in ea, in vtero ſacræ virginis, vt comedat panem, alatur cibo quo veſceretur Mater, vt alij infantes cibis quibus veſcuntur Mātres aluntur in earum vtero: corā Domino, quia vterus virginis & ſacra ipſa virgo ſacrarium fuit ſanctiſsimæ Trinitatis per viā portæ veſtibuli ingredietur, hebraicè, per viam hulam Lxx per viam helam, id eſt, mutam & ineffabilem ingredietur clauſo virginis vtero, & per viam eius, id eſt, ipſius Dei egredietur, virtute diuina, qua clauſis ianuis ingreſſus eſt ad diſcipulos, & clauſo ſepulchro lapide ingenti reſurgens egreſſus eſt, via Dei dicitur quod ſola virtute diuina fiat hoc vt corpora etiā glorioſa per alia corpora penetrēt R. Dauid. Erit clauſa principi interpretatur. i. principis, vt porta hęc ca. 44.

ſit porta illa principis, vt porta hęc clauſa ſit, ſit porta principis. Quidam noſter interpres magis hoc explicar quam R. Dauid, ſic enim legit: eritque clauſa, appoſita illic diſtinctione, & poſtea nouo initio, principis, & ſupplet in margine, erit, deinde, princeps idẽ manebit in ea ad comedendum panẽ, ita ſemper apud quoſdam ex noſtris Rabini magnum pondus habent, neque video quomodo vlla vi fieri poſsit, vt porta cap. 46. Ezechielis eadem eſſe poſſit, vt Rabini volunt cum hac cap. 44. qua deſcribitur ſacra virgo ante partum, in partu, poſt partum, ſacratiſsimum ſacrarium ſanctiſsimę Trinitatis niſi ſit illud quod dico, vt cap. 44. deſcribatur veritas, ca. 46. typus, Iudæos hoc non recipere non miror, qui Chriſtum non recepere, neque Chriſti diuinitatem agnoſcunt, noſtros mirari ſatis non poſſum, qui ſub ſignis Chriſti faciunt ſtipendia & ſemper Rabinos ſequuntur, ſacros authores hoc loco citare ſuperſedeo, quod eos in commentarijs in Eſaiam citauimus, horum ſi qua mentio fieret ferendum aliquo modo erat, Rabinos ſequi nulla ſanctorum patrum facta mentione intolerabile mihi ſemper viſum eſt?

Lectio Hebręa. Vulg. *Et aſcendit ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitiẽti.*

aſpectu eius	in	puer lactens	ſicut	Aſcendit &
פָּנָיו	לְ	יּוֹנֵק	כַּ	וַיַּעַל
ſitienti	de terra	radix	ſicut &	
צִיָּה	מֵאֶרֶץ	שֹּׁרֶשׁ	וְכַ	

LXX. Ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ.

De hoc loco nihil erat quod dicerẽ, ſed cogit indignatio vt aliquid addã idq; quam breuiſsimè, quod in cõmentarijs in hunc locum Eſaię plura diximus, & ſanctorum patrum interpretationes citauimus, vbi oſtẽdimus Iudæos tranſlatores omnes, & Lxx interpretes ſic hunc locũ vertiſſe de verbo incarnato, Aſcendit ſicut puer lactens corã ipſo, & ſicut radix de terra ſitienti, vel euangelizauimus eũ ſicut puer lactens in aſpectu eius, & ſicut radix de terrá ſitienti, ſolum Symmachũ vertiſſe, & aſcẽdit ſicut virgultũ coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti, quem ſequutus eſt D. Hieron. vt vtranque tranſlationem haberemus, Iudæis tranſlatoribus libuit transferre euangelizauimus brachium Dei, ſcilicet, de eo enim ſermo erat, quod aſcendit vt puer lactens in aſpectu eius, iuxta illud: Puer natus eſt nobis, filius datus eſt nobis, & quod aſcenderit ſicut radix de terra ſitienti, & noſtrorũ quorundam Interpretum nullum iuuat ſic hũc locum transferre vbi verbum caro factum ex intacta virgine deſcribitur, id enim ſignificat de terra ſitienti, de terra de Virgine, ſitienti, ſine viri ſemine, quaſi vero dictio Hebræa, Ionech, non frequẽtius ſignificet puerum lactentem & infantem, quam virgultum & ramum: neminem arridet verbo incarnato venienti aſpectu pueri & infantuli lactentis, vt nos è media morte eripiat? aſcribitur margini impij Rabini ſentẽtia, aſcriberetur ſaltem margini ſentẽtia illorum Rabinorum qui brachium Dei transferunt, veniſſe aſpectu infantuli lactẽtis, & ſicut radix de terra ſitienti, de virgine ſacra ſine viri ſemine.

Vulg. Ex cap. 8. Eſaiæ *Et acceſsi ad Propheti ſſam, & concepit & peperit filium.* Lectio Hebręa.

prophetiſſam	ad	acceſsi	Et
הַנְּבִיאָה	אֶל	אֶקְרַב	וָ
filium	peperit &	concepit &	
בֵּן.	וַתֵּלֶד	תַּהַר	וַ

Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν. LXX.

De hoc loco diximus in commentarijs in Eſaiam, ſed quod quidam, vt dixi in prophetam Oſeam hunc locum interpretatur ſpurciſsime, ſed quod mihi vir religioſus idemque per quam doctus & vir optimus, nec enim

eſt

eſt, inquit Ariſtot. hominis animus cui non ſit innata paſsio, mihi eſt interminatus, niſi abſtineré omnia, ad Chriſtú trahere in his quæ ſcriberem, libros meos non fore venales, hic pauliſper conſiſtere volo, ego caſſa nuce non emo, ſi pauperem me feceris tuam partem, ſi libros meos feceris parum venales, maiora tu contempſiſti, pro Chriſto Domino ego omnia ſuſque deque facio, ſed age miſsis omnibus diſpice, num quidquá ego ex ſcriptura ad Chriſtum referam, percurre quæ ego in Eſaiá ſcribo, & atté to animo vide num meá ſententiá referá in ſingulis, an ſanctorú ſententiá, quod ego facio, .i. vt inde probé litteralé eſſe expoſitionem, quod dú ſingula interpretor ex veterum patrú ſententia cohęrent omnia quæ varij ſancti in ſingulos illius capitis verſus afferant mirabiliter inter ſe, reſpondet ſermo Hebræus, & Græcus, & Latinus, ſi tibi id non placet, quod iuxta canones interpretandę ſcripturæ eam explicem iuxta ſanctorum patrum ſententiam tibi medere vir optime, qui alijs mederi ſoles, vel ex hoc loco diſpice, nú placet tibi magis Iudęorum ſpurciſsima ſententia huius loci, an ſanctorum ſententia quos cito in huius loci commentarijs, vt acceſsi ad prophetiſſam idem ſit cum illo Euangelij: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſsimi obúbrabit tibi, Mariam nanque virginé Prophetiſſam fuiſſe, vel canticú illud oſtendit: Magnificat anima mea Dominum, & Dominus hic loquitur, & adhibuiſſe ſe teſtes ait, & acceſsiſſe ſę ad prophetiſſam iuxta illud: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & prophetiſſam concepiſſe, & pepeniſſe ſi ſolus ipſe dixiſſem magnopere gloriarer in Domino, neque morarer libros parum venales, neque omnia extera bona mihi pręrepta, ſed huius ſentétię autores ſunt ſancti patres, ego hic nihil habeo niſi quod ſententiam ſanctorum in vnum locum congeſsi, & quod oſtendi eam veriſsimá eſſe ex vulgata, ex tráſlatione Lxx interpretum, ex hebræa lectione, ſi quæris quos adhibuerit Dominus teſtes, prophetas multos, neque prophetas ſolú, ſed alios viros ſanctos, quoties aliquid magnum prophetis reuelabat qualis hic partus ſacræ virginis erat, & Spiritus ſancti ſuperuentio, non ſolum reuelauit Eſaię, ſed ſanctis viris Vrię & Zachariæ ſignificauit Spiritus ſanctus ſe ea hora hoc tantum myſterium Eſaiæ reuelaſſe, niſi enim Dominus adhibuiſſet tot teſtes prophetas & viros ſanctos myſteriorum Chriſti, quis Chriſto crederet? per prophetas factum eſſe, vt Chriſto crederemus, ait Lactantius.

Vulg. *Emitte agnum Domine dominatorem terræ, de petra deſerti ad montem filiæ Sion.*

Lectio Hebrça.

de petra · terræ · dominatorem · agnum · Emittite
מִסֶּלַע אֶרֶץ מוֹשֵׁל כַּר שִׁלְחוּ
Sion · filiæ · montem · ad · deſerti
צִיּוֹן׃ בַּת הַר אֶל מִדְבָּרָה

Lxx.

Ἀποστελῶ ὡς ἑρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. μὴ πέτρα ἔρημός ἐστι τὸ ὄρος τῆς θυγατρὸς σιών.

HIC locus ex Eſaia cap. 16. in aduétu Domini in Eccleſia ſancta decantatiſsimus inceſsitur quoque à Iudæis, de quo multa dixeramus in commentarijs in Eſaiam prophetam, tamen nihil prætereundum putauimus ex prædictionibus propheticis quæ de ſacra virgine aliquid præſignificarunt, quod non ponamus ante omnium oculos, vt appareat omnes de ſacra virgine prophetias à Iudæis acerrimè oppugnari, quos ferè noſtrorum quidam ſequuntur. Erat totum hoc caput in translatione Lxx aut aliena tranſlatione adulteratum aut vitiatiſsimum, vulgata D. Hierony. nobis reſtitutum diuinitus, ita vt myſteriú incarnationis filij Dei nobis repræſentaret mirabiliter, en rurſus aduerſariorú opera nobis è manibus extorquetur. Leges ergo in dictione, car, in theſauro Pagnini R. Abraham hunc locum ſic explanare. Emittite agnú dominatoré terræ, *An quę dicatur veritas hebraica.*

id eſt

id eſt, Ducem & Principem, accipio interpretationé, ſed quæro quis hic agnus eſt, dominator & princeps terrę, nam à Iudæis ſenſus non ſunt petendi, quem alium eſſe dicet quiſquàm quam agnum illum, qui tollit peccata mundi? vt ait Eſaias cap. 53. & Ioannes Baptiſta cùm locum hunc Eſaiæ citat: ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi; emitte, aut, vt hebraicè eſt, emittite agnum, non raro enim de Deo ſcriptura verbo plurali loquitur, vt perſonarum Trinitas ſignificetur; & poſtea ſingulariter, Domine, vt declaretur eſſentię vnitas, ſed illa vox Domine, inquies, Hebraicè non eſt, ſcio hebraicè non eſſe, tamen cap. 64. lib. 2. ante oculos omnium poſui, non ſolum malitia, ſed etiam negligentia Iudaica ex lectione hebręa multas voces & orationes intercidiſſe, neque hac re Iudæi fuere contenti, niſi per noſtros quoſdã qui illis ſedulam operam nauant quam plurima expungerent, & quædam etiam ex vulgata Diui Hieronymi, neque iuuat citare exemplaria peruetuſta, quæ non excedunt milleſimum annum, & Diuus Hieronymus milleſimo ducenteſimo ante floruit anno, & vulgatum eſt multos in alieno opere eſſe ingenioſos, egò Eccleſiæ matri credo quæ legit: emitte, vel emittite Domine, eo ſenſu quo dictũ eſt, agnum Dominatorem terræ, qui in Apocalypſi dicitur: Rex regum & Dominus Dominantium, quanto ſatius hoc quã quod R. Ionah ait, agnum Dominatorem terræ, ideſt, camelum ſic appellatum ob velocitatem curſus quo tendit ad loca, en quos admirantur noſtrorum quidam Iudaicos ſenſus, frigidos, fatuos, hominum amentium, tamen

En quæ ſit veritas hebraica?

tranſlatione nobis fauent. Vtinam noſtri tẽporis quidam interpretes illorum translationem eſſent ſequuti, aut ſaltem eam margini àdſcripſiſſent, emittite agnum Dominatorem terræ, ideſt, Ducẽ & Principem terræ, ſed quæ pro nobis faciunt hi ſcriptores ferè fugiunt, ſequũtur tamen R. Ioſeph translationem qui non putat caſu accuſandi fuiſſe interpretandum Dominatorem: ſed dominatoris, ſed mitto Iudaicas ineptias. Moabitę, aiunt Iudæi, mittere iubentur centum milia Agnorum Regi Iſrael pro tributo, quomodo ergo agnum Dominatorem interpretantur ideſt camelum, aut quis vnquam agnum camelum eſt interpretatus? cur petitur, vt mittantur regi Iuda in montem filię Sion, quæ regia erat regis Iuda, ſi regi Iſrael ſoluebatur tributum, iuxta hanc ſententiam Rex Iſrael, Dominator Moabitarum erat, cur ergo Ezechias Rex Iuda Dominator Moabitarum dicitur? adde quod ſcribitur hoc loco. Vaſtatio Moabitarum quo tempore Rex Iſrael & Rex Iuda captiui ductierant cum ſuis populis, quo igitur mittendum erat tributum? ſed Iudæos refellere non eſt neceſſe, quorum ſententia per ſe apparet eſſe delira. Ergo: emittite agnum Domine, Dominatoré terræ, agnum illum immaculatum intelliges cum Eccleſia catholica? qui cæli & terræ Dominator eſt, de petra deſerti, de vrbe Moabitarum quę hoc nomine dicebatur, ad montem filiæ Sion, ad Regnum Iuda, vel ad montem vnde erat oritura filia Sió, ſacra Virgo, vt enim leges in hiſtoria Ruth. Illinc miſſa eſt Ruth in terram Iuda, de cuius ſanguine naſcitur Dauid ſacræ Virginis progenitor quæ de ſpiritu Sancto filium Dei concepit & peperit, noua trãſlatio ſic hunc locum vertit, vt ad noſtram & ad Iudaicam ſententiam referri poſſet cum dixit: Emittite agnum Dominator terræ, ſed cum additur margini, Dominatoris terræ, quæ eſt interpretatio R. Ioſeph Iudaicã ſententiã expreſſit magis, cur nó adſcripſit margini. Dominatoré terræ,

Veritas hebraica quæ ſit?

quæ interpretatio erat R. Abrahã, & R. Ionah? an eorum Rabinorũ qui contra noſtram vulgatam ſunt ſequenda ſemper interpretatio eſt? vitanda eorum Rabinorum interpretatio quæ cum noſtra concordat? quid quod in ſuo vocabulario Hebræo nec meminiſſe voluit noſtræ interpretationis? nunquam ſcripturam citat iuxta vulgatam, nec meminit

illorum

illorum Rabinorum interpretationis quæ cum noſtra ſcriptura concordat, Hoc ne eſt quod gloriatur theſaurum Pagnini ſe in cópendium redegiſſe,redigere ne in compendium id eſt prҿterire ſilentio quæ faciunt pro nobis referre, quæ nobis aduerſantur, quanto melius vocabularium Complutenſe, quod noſtram vulgatam citat, & tuetur, vt leges in dictone, car.

Vulg. *Rorate cæli deſuper & nubes pluant iuſtum, aperiatur terra & germinet Saluatorem, & iuſtitia orıatur ſimul. Ego dominus creaui eum.*

pluant nubes & deſuper cœli Rorate
יִזְּלוּ וּשְׁחָקִים מִמַּעַל שָׁמַיִם הַרְעִיפוּ
Ieſum germinent & terra aperiat ſe iuſtitiam
צֶדֶק תִּפְתַּח אֶרֶץ וְיִפְרוּ יֶשַׁע
eum creaui Deus ego ſimul floreat iuſtitia &
וּצְדָקָה תַצְמִיחַ יַחַד אֲנִי יְהוָה בְּרָאתִיו׃

De hoc quoque loco dictum eſt in commentarijs 45. capitis Eſaiæ, ſed vt appareat nullum eſſe locum de aduentu filij Dei in vterum ſacrҿ virginis quem Iudæi non peruertant aliqua Iudaica fraude, de hoc quoque loco quã paucıſsimis verbis hic quoque dicere viſum eſt. Hic locus deprauatus erat in tranſlatione LXX quemadmodum & ſuperior ille emitte agnum domine &c. vterque reſtitutus nobis à Diuo Hieronymo erat, vterque rurſus vitiatus Iudaicis fallacijs, hoc intereſt, quod prius cum plurimæ tranſlationes ſimul ſint poſitҿ ab Origene, vt fit cum multi commentatores alicuius ſcriptoris ſimul ponuntur permutentur nomina, & pro, Donato verbi cauſa, ſcribitur Seruius ita pro LXX ſcriberetur quinta aut ſexta tranſlatio, aut alicuius Iudæi, qui toto erraret cælo? Hic locus vitiatus eſt totus diſtinctione & praua interpretatione, reperies à Iudæis factum hoc loco, quod ait Origines Iudæi ſcripturas lacerant, & à verbis verba diſrũpunt, ita reperias in quadam tranſlatione vt nihil minus ſonet hic locus quã Chriſti domini aduentum in vterum ſacræ virginis, ſed Iudaicum ſenſum quem leges apud Iſidorum Clarum in cõmentarijs in hunc locum, Primum illud. Rorate cæli deſuper & nubes pluant iuſtum, detractione vnius litterulæ, iod, peruertũt, vt dicatur, nubes pluant iuſtitiam, ſenſu Iudaico, & non dicatur, nubes pluant iuſtum, vt præfert vulgata, nec Chriſto deſcendiſſe de cælo dicatur. & Deus eſſe ſignificetur: Quisvnquam, aiunt, ex trãſlatione ſcriptorem ipſum tranſlatum caſtigat, quid ni? præſertim cùm ſuſpectus hoc nomine eſt tanquam ſit aliqua fraude vitiatus, imo aliter, caſtigari nullo modo poteſt, vt ex Diuo Hieronymo oſtendimus fuſe & latè lib. 2. cap. 19. & in præfatione huius tertij libri, alijſque locis multis exemplo codicis Hiſpani, qui multis ante annis tranſlatus latinè eſſet, ſi vbi legeretur, mucho fuego, ludum multum tranſlatum videres, an nõ intelligeres temporis iniuria Hiſpanam lectionem eſſe vitiatam, & in ea non legendum eſſe, mucho fuego, ſed, mucho juego? ſi vbi legeretur, trayan mucho lino, videres tranſlatum, multum meri apportabatur, non intelligeres legendum eſſe, trayan mucho vino & non, trayan mucho lino? quis tam expers ingenij eſſet qui aliam exigeret probationem, etiã ſi omnis abfuiſſet dolus, nam litterula illa, iud, ex lectione Hebræa millies ſolet intercidere, millies ſolet redũdare, norũt hoc qui Hebraice ſciunt, & fatebuntur omnes niſi velint pertinaciſsime iudaizare. Ergo hoc loco crepent licet medij Iudæi, Chriſtus deſcendiſſe de cælo dicitur. Nubes pluant iuſtum, inquit ſcriptura, ſequitur, aperiatur terra, & germinet Saluatorem, Hebraicæ aiunt, eſt, germinent, ita eſt, nam verti poteſt lectio Hebræa aperiat ſe terra & germinent Ieſum, vt operam Spiritus ſancti & virginem ſacram ſignificet verbum illud plu

rale, vt Spiritus ſanctus, & virgo ſacra Dei mater germinarint Ieſum, Iudæi germinent ſalutem, vertunt, nũquam enim fatebuntur, Ieſa, Ieſum ſignificare, aut ſaluatorem, aut ſalutare Dei, his enim modis omnibus à Lxx viris vertitur, & à D. Hieronymo, & à tranſlatoribus Iudæis antiquiſsimis Symmacho, Aquila, & Theodotione, reliquiſq́; , quanto melius aiunt, vertetur, germinent ſalus & iuſtitia, vt verbum plurale congruat cũ duobus illis ſuppoſitis, ſic aiunt Iudæi; quos noſtri quidam ſequuntur, vt admirabile hoc Dei oraculum peruertant. Hos refellit verbum ſequens, oriatur ſimul, ſi vertendum eſſet, germinent ſalus & iuſtitia, oriantur ſimul erat legẽdum, ſubaudiunt verba, & perturbant omnia Iudæi, vt cohærere poſsit ſenſus Iudaicus, defenſores, ſcilicet, ſynagogæ Iudæi hoc faciunt, Chriſti Domini, vt Athanaſij verbis vtar, & ſacræ virginis perduelles, vt videant noſtrorum quidam quos duces ſequantur: ſed hoc quoque refellit ſequens oratio. Ego Dominus creaui eum, quem eum? tantum enim præceſsit iuxta ſententiam Iudaicam, ſalus & iuſtitia, Cyrum, aiunt, regem, de quo in principio capitis; eadem opera dicere poſſes referre Adamum, de quo in principio Geneſeos. At vide quãto noſtra fluant lenius & ſuauius: Rorate cœli deſuper, ros hic viuificatiuus eſt vnigenitus Dei filius, qui ros lucis dicitur, & ros luminum, vt leges in meis Commentarijs in illa verba capite. 26. Eſaiæ: quia ros lucis ros tuus: poſtea nubes pluant iuſtũ, iuſtus Chriſti nomen eſt ſecundum humanitatem, res eſt per vulgata, deſcendat de cœlo Chriſtus, iuxta illud. Nemo aſcendit in cœlum niſi qui de cœlo deſcendit filius hominis &c. Aperiatur terra & germinent ſaluatorem, Spiritus ſanctus, ſcilicet, & terra, ideſt, Maria, ſe aperiens, ideſt, pariens, de quo alibi dicendũ eſt contra Renanum, germinent ſaluatorem, vel germinent Ieſum, vt hebraicè eſt, iuſtitia oriatur ſimul, iuxta illud, orietur in diebus eius iuſtitia. Ego Dominus creaui eum, Ieſum, ſcilicet, iuxta humanitatem; hæc omnia procliuia ſunt & plana, vt dicere poſſes ſacræ virgini. Da mihi virtutem contra hoſtes tuos. Incredibile dictu eſt quam multi ſunt qui Oraculis de virgine ſacra aduerſentur. Auguſtinus in oratione contra quinque hæreſes cap. 4. ſub finem capitis hac Prophetia ſupradicta refellit Arianos, & Chryſoſtomus tomo primo in Homelia de eo quod ſcriptum eſt in Pſalmo. 71. Deſcendet ſicut pluuia in vellus, hac Prophetia aduentum Chriſti docet ſignificatum, vt illa quoque deſcẽdet ſicut pluuia in vellus, tam refutatio hæreticorum quæ apud Auguſtinũ eſt, quam Prophetiæ de Chriſti aduentu, & cantus Eccleſiaſtici de aduentu Domini ruunt Iudaica interpretatione, quin deriſui ſumus noſtris aduerſarijs.

Vulg. *In medio duorum animalium cognoſceris. Abacuch cap. 3.*
In Antiphona lectionis. 6. Circunciſionis.

cognoſceris	annorum	in medio	
תּוֹדִיעַ׃	שָׁנִים •	בְּקֶרֶב	Lectio Hebræa

ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ. Lxx.

Pingi ſolet puer Ieſus recens natus inter duo animalia in præſepi, fuere qui nos hæc & ſimilia ſic depicta à pictoribus ad interpretationem ſcripturarum traxiſſe criminentur, & inde hunc locum Abacuch fuiſſe interpretatos, & illum Eſaiæ, Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, de quo in Cõmẽtarijs in Eſaiam diximus abunde, neque defuere tempeſtate noſtra qui hanc hæreticorum calumniam aduerſus Eccleſiaſticos cœperint ſuſcitare, quam refellit Diuus Auguſtinus contra Iulianum Pelagianum lib. 5. c. 2. neque dubium eſt pictores hæc mutuatos à doctoribus Eccleſiaſticis qui ita ſcriptu-

ſcripturam ſanctam interpretantur nō doctores Eccleſiaſticos picturas ad interpretationé ſcripturæ adhibuiſſe Beatus Proſper Aquitanicus de promiſsionibus & prædictionibus Dei parte.3.capite de Chriſto poſito in præſepi. Eſaias, inquit, dixerat: Agnouit bos poſſeſſoré ſuum, & Abacuch. In medio duorum animalium cognoſceris. Lucas complectum Euangelizat, Cum impleti ſunt dies Mariæ peperit filium, & poſuit in præſepi, & Auguſtinus contra Paganos & Arianos hunc locum ad præſepe qub Chriſtus poſitus eſt infans referre videtur, ſciendum tamen eſt, quod infra dicendum eſt latius, duplicem eſſe ſenſum iuxta quem doctores ſacri interpretantur ſcripturam, litteralem & ſpirituale, litteralem appellant hiſtoricum, qualis is eſt quem diximus, ſpiritalis autem ſenſus eſt iuxta quem Prophetię, & Euangelica ſcripta etiam ſolét explanari. Auguſtinus de ciuitate Dei lib.18.capit. 32. In medio duorum animalium cognoſceris, interpretatur, In medio duorū teſtamentorum, aut in medio Moyſi & Heliæ in transfiguratione, aut in medio duorum latronum, quemadmodū Proſper Aquitanicus fuerat interpretatus parte.2.cap.8. & Auguſtinus contra Iudæos & cōtra Paganos & Arianos cap. 63. cùm ad præſepe quo Dominus poſitus fuerat retuliſſet ſenſu ſpirtali. In medio duorum animaliū, in medio duorum teſtamentorum interpretatur, aut in medio duorum latronum, in medio Moyſi & Heliæ, & Gregorius & Tertullianus & alij veteres. Sed quid refert, inquies, nihil horum hebraicè eſt, fruſtra ergo erunt tot veteres? nihil minus, lectio hebrea eſt.

reuiuificauit vel viuificauit annorum in medio
בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ׃

In medio annorum viuifica illud, vt vertit D.Hieronymus, aut reuiuifica illud, vt vertit Symmachus, vt ad paſsionem Domini & reſurrectionem referas, & ſit ſenſus: Audiui auditionem tuá? de paſſione Domini, ſcilicet, & timui, expaui Domine, opus tuum, quo redemiſti, ſcilicet, humanum genus in medio annorum, in fine veteris teſtamenti & in principio teſtamenti noui, viuifica illud, vel reuiuifica illud, reſuſcita à mortuis illud cadauer tuum, in medio annorum notū facies, eo tempore prędicare facies Euangelium, cùm iratus fueris, cùm deleueris Iudæos poſt crucem Domini, miſericordiæ recordaberis, placaberis, ſed lectio illa hebræa duplex eſt, vt liquet ex Euſebio lib.6. Demonſtrationis Euangelicæ, demonſtratione.15. ſi hebraicè ſcias, nā quod hebraicè eſt, vt dixi, bequereb ſanim, legere potes mutatis punctis, bequereb ſenaim, in medio duorum, chaiehu Lxx legere, chaioth, animalium, ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, & poſtea, bequereb, mutatis punctis legere, bequarob, cùm appropinquauerint; ſanim, anni, thodiah, notum facies, vt ſic totum vertatur. In medio duorum animaliū cùm appropinquauerint anni notum facies, tamen ex tranſlatione Lxx planum fit pro, thodiah, mutato puncto qui eſt in ſuperiore parte litteræ in vétrem ipſius litteræ legendum, thudiah, cognoſceris, & ex eadem lectione Lxx deeſt alterum verbū, thudiah, vt ſit totum, bequereb ſenaim chaioth, thudiah, In medio duorum animaliū cognoſceris, cùm appropinquauerint anni cognoſceris, vt ſit illud Pauli: Cùm venit plenitudo temporis miſit Deus filium ſuum factum ex muliere. Sed durum eſt, inquies, dicere verbum hebræum deeſſe in lectione hebræa, & mutare duas litteras aut tres, de punctis quæ mutari ſolent dictum eſt à nobis ex D.Hieronymo lib.2. huius operis, c.16.& 17.& de Symmacho, & Theodotione cap.22. de verbis quæ deſunt & ſuperſunt in lectione hebræa, & de mutatis litteris cap.64. eiuſdem libri dictū eſt à nobis fuſè & latè, ideo enim præmiſi librum ſecundum, vt quicquid dicerem in defenſionem aut lectionis Eccleſiaſticæ, aut ſanctorum Patrum haberem

berem probatũm, ergo hunc locum de partu ſacrę virginis iuxta Lxx aut de paſ ſione Chriſti, iuxta tranſlationem Diui Hieronymi Iudæi & eorum aſſeclę, vt leges apud Vatablum & Iſidorum Clarum ad captiuitatem Babylonicam refe runt cum Iudæis, vt intelligas omnia no ſtra ab aduerſarijs peruerti, & alio trahi. Peruertitur enim à Iudæis ſcriptura ſacra, aut manu aut peruerſa interpretatio ne. Id enim petunt hæc exempla, vt ex his intelliges non hæc peruerti tm̃ à Iudęis & eorum aſſeclis, ſed ad horũ exem plum omnia ſcripturę ſenſa ſacra: quantulum enim erat ſi à noſtris aduerſarijs hæc tantũ peruertetentur.

De titulo, cap. 3. Abacuch, de quo ſuperiore capite dictum eſt. Oratio Abacuch pro ignorantijs.

VAriæ ſunt ſententiæ Rabinorum de huius capitis titulo, pro ignorantijs vertunt alij, vt reddidit D. Hieronymus, quod interpretari potes pro cæcitate Iudæorum, qua obcæcati Chriſtum Dominum in crucem ſuſtulere cõuenienter eius tranſlationi, nam vt dictũ eſt, duplex ſæpè hebræa eſt lectio, vt duplex ſignificetur Chriſti myſterium, R. Immanuel, ſigaion reddidit: accipit enim pro nomine proprio cantionis, hanc interpretationem alius Interpres ſequutus eſſe videtur, ſuperiorẽ margini adſcripſit, R. Ionah, & alij, ſigaion, lœtitiam interpretantur iucunditatem & complacentiam; & cantici ſpeciem, ſic leges in dictione, ſaga, in theſauro Pagnini, & in alijs quibuſdam in eadem dictione, ſaga, hanc poſtremam ſignificationem ſe quuti videntur Lxx qui vertere canticũ, vel cum cantico, conuenienter eorum interpretationi de Chriſto Domino nato, & in pręſepi poſito, angelicis cantionibus celebrato, & lœtitia, & iucunditate cœleſtis exercitus paſtoribus euangelizato. Hęc Vatablus & Iſidorus Clarus ad Iudaica referunt, quamuis admonuerit D. Hier. interpretationẽ quam ſequuntur eſſe Iudaicam.

Vulg. *Propter hoc dabit Deus vſque ad tempus in quo parturiens pariet.*

pariens parturiens tempus vſque dabit eos ideo	Lectio
לָכֵן יִתְּנֵם עַד עֵת יוֹלֵדָה יָלָדָה׃	Hebręa.
διὰ τοῦτο δώσει αὐτοὺς ἕως καιροῦ τικτούσης τέξεται.	Lxx.

HAEC prophetia Michææ cap. 5. vaſtandam Iudęam poſt crucem Domini ſignificabat, & delendas omnes tribus Iſrael; & præfinitum eſſe tempus huic vaſtationi & Iudaicarum vrbium deſolationi quæ perpetua erat futura vſque ad conſummationẽ ſæculi, partum virginis, ſic Euſebius Cæſarienſis demonſtrationis Euangelicæ lib. 2. demõſtratione. 51. & lib. 7. demonſtratione. 5. tamen neſcio quomodo vix quiſquam eſt qui hunc locum tam manifeſtum de virgine ſacra de ea interpretari velit, ex noſtri temporis ſcriptoribus. Huius loci meminiſſe libuit vt traditionẽ Eccleſiæ de virgine ſacra ei ſubiungerẽ; notũ eſt illud Zachariæ apparuiſſe Angelum, & ei nuntiaſſe pro creaturum ex vxore Ioannẽ Baptiſtam cum vterque con ſenuiſſet, quod angelo non credidit Zacharias mutus eſt factus quoad natus eſt Ioãnes Baptiſta; tunc reſtituta lingua dixit canticum illud: Benedictus Dominus Deus Iſrael &c. cum eſſet ergo ſummus ſacerdos, & in templo locus virginibus eſſet deſignatus ſacram virginem poſt natum Dominum inter virgines collocauit, quo facto perturbati Iudæi, rogant ſummum ſacerdotem cur mulierem quæ pepererat inter virgines collocaſſet, reſpõdit Zacharias Mariam ſacram virginem eſſe & peperiſſe virginem, hoc multo magis tumultuari cœpere Iudæi quod illis in mentem venit huius prophetiæ qua prædictum erat vaſtationis & deſolationis Iudææ præſtitum tempus cum virgo pariens pareret,

ret,& hæc affirmantem Zachariá iam eſſe completa gladio ante altare trucidant,& hoc volunt Dominum ſignificaſſe Matthæi cap.23.verbis illis, vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus qui effuſus eſt ſuper terram à ſanguine Abel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ quem occidiſtis inter téplum & altare. Huius ſententiæ author eſt Origenes in hæc verba quæ citaui cap. 23.Matthæi,multiſque verbis eorú qui aliter interpretantur ſententiam confutat ex ipſis verbis Domini qui dixit,qué occidiſtis,non,quem occiderunt patres veſtri, neque dixit, quem lapidauerunt patres veſtri,ſed quem occidiſtis, gladio enim interfectus dicitur, non lapidatus vt Zacharias filius Ioiadæ ſacerdotis, & quod neque ſententia conſtat ſibi,ſi Dominus dicat vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus à ſanguine Abel vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Ioiadæ, qui fuit ſeptingentis annis ante Domini in carne aduentum,quid? nullum iuſtum putas occiſum à Iudæis per annos ſeptingentos? leges centies apud Hieremiam Reges in captiuitatem ductos;quod veluti leones in ſuos erant, & vrbem Hieroſolyma leęnam appellatam quod pareret Reges & Principes leones immanes in ſuos,quid reliquo tempore,& Machabæorum temporibus,quot vides iuſtos ab impijs Iudęis interemptos? qui non ſolum ipſi in Iudæos pios immanitor ſæuiebant, vt leges apud Ioſephum lib.9.cap.13.& libro.10.cap.4. ſed etiam Antiochum inſtigabant vt Iudęorum religionem tolleret,omneſque pios Iudæos deleret,nullas ne hi ſanguinis tot hominum pientiſsimorum effuſi pœnas dabunt? Nam hic tot iuſtorum ſanguis poſt Zachariam filium Ioiadæ effuſus eſt,neque quiſquam dicet impunè habituros qui tot iuſtorum ſanguinem effudiſſent,neque ſententię cohæret, vt dicatur luituros Iudæos ſanguinem iuſtorú effuſum à ſanguine Abel vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Ioiadæ, nam dici poſſet, quid de vindicta iuſtorum qui occiſi ſunt per ſeptingentos annos à Zacharia filio Ioiadæ vſque ad tépus quo inſtabat Chriſti Domini paſsio,qua paſſione Iudæi impleturi erant menſuram patrum ſuorum,vt omnia ſimul luerét; verior ergo ſententia Origenis eſt. Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus ab Abel vſque ad hęc tempora, vſq; ad occiſum Zachariæ patrem Ioannis Baptiſtæ,vt dicat omnia eſſę luenda à primo iuſto vſque ad vltimum iuſtum funera in iuſtos ædita,hoc idem ſignificat Tertullianus aduerſus Gnoſticos: Zacharias,inquiens, inter altare & ædem trucidatur perennes cruoris ſui maculas ſilicibus aſsignans,trucidatur,inquit, vt Origenes, non lapidatur, & ſanguinis maculas velut recens effuſi manſiſſe perennes,in eadem ſententia eſt D.Baſilius & Theophilactus in hunc eundem locum,& Euthymius Zigabonius,& omnes authores ſunt hanc eſſe traditionem quæ ab Apoſtolis vſque ad eorum tempora quaſi per manus tranſmiſſa eſt: Hieronymus tamen contra ſentit, ſi modo illa ſententia Hieronymi eſt, quæ mihi non eſſe videtur,vt enim diximus in huius operis Prolegomenis, Hieronymus ſæpè profeſſus eſt ſe omnium ſententias in ſuis commentarijs eſſe complexum tam probandas quam improbandas, & ægrè fert hic Diuus ſibi imputari omnia quæ in ſuis Commentarijs ſcripta leguntur,cùm tàm ſuas quàm alienas citra diſtinctionem referat ſententias,qua de re in Prolegomenis fuſè dictum eſt,& reſponſum obiectationibus quæ fiunt, & quoniam prudenti lectori D. Hieronymus hęc diiudicanda permittit prudens lector videat nú verba ſint hæc D. Hieronymi, quibus traditionęs veterum à temporibus Apoſtolorum per manus acceptas Apocryphorú ſomnia nominentur: certè traditiones Eccleſiaſticas D.Hiero.in primis veneratur, nec illa mihi de ſententia D.Hiero. dicta videntur de traditionibus Eccleſiæ hoc quia

de

de ſcripturis non habet authoritatem, eadem facilitate contemnitur, qua probatur, ſi hæc ratio valet nihil põderis vlla Eccleſiæ traditio habebit, quippe traditio non habet de ſcripturis authoritatem, neque quod quem Euangelium nominat Zachariam filium Barachiæ, ipſe filium Ioiadę facere conatur, cùm receptiſsima regula ſit nullius Doctoris etiam eminentiſsimi authoritatem contra canonicas ſcripturas valere, Zacharias dicitur in litteris Euangelicis filius Barachiæ non Ioiadæ, neque Euangelium D. Matthæi quo vtuntur Nazareni hebraicè cõſcriptum receptũ in Eccleſia Catholica eſt, vt ex eo caſtigari aut explanari D. Matthæi verum Euangelium debeat. D. Chryſoſtomus ſuper caput D. Matth. 23. Homilia. 75. duas treſve opiniones huius loci refert, inter quas vna hæc eſt quam nos putamus eſſe veriſsimam.

Vulg. *Hæreditas Domini filij, merces fructus ventris.* Ex Pſalmo. 126.

Lectio Hębręa.	merces שְׂכָר	filij בָּנִים	Deus יְהוָה	Hæreditas נַחֲלַת
			ventris הַבָּטֶן׃	fructus פְּרִי

LXX. *ἡ κληρονομία κυρίου υἱοὶ ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρός.*

HVnc locum Pſalmi. 126. ſic diſpungunt veteres patres. Hęreditas domini filij, appoſita diſtinctione, merces, appoſita ſubdiſtinctione, poſtea fructus ventris, vt fructus ventris ſit Chriſtus, qui proceſsit ex ventre ſacratiſsimæ virginis Mariæ, ſed non ab re futurum arbitror huius Pſalmi ſenſum percurrere, quam paucisſimis verbis & ſenſum Iudaicum, quem ſequuntur Vatablus, Iſidorus Clarus, & alij cum Eccleſiaſtico ſenſu comparare. Niſi Dñs ædificauerit domũ in vanũ laborauerũt qui ædificãt eam, niſi Dñs cuſtodierit ciuitatem fruſtra vigilat qui cuſtodit eã. Interpretãtur hęc de ædificatione domus, & ciuitatis terrenæ, quas niſi Dñs ædificet & cuſtodiat fruſtra laborare dicatur ædificator & cuſtos, qui ſenſus Iudaicus falſus eſſe apparet, cùm multas ab impijs ædificatas videamus domus & vrbes cuſtoditas, cum quibus Dominus concurrit cõcurſu generali quod aiunt, quo concurſu concurrit cum pijs & impijs, ſed neq; pius nec impius cum domos ędificant, aut vrbes cuſtodiunt, fruſtra laborant, videmus enim impiorum domos & vrbes durare multo tempore & cuſtodiri per tempora multa, en quod Hilarius ait & Euſebius Iudæos cùm interpretantur prophetias eas facere mendaçes, quandoquidem multo plures impiorum domos, & peccatorum ſtare videmus, quã ſanctorum domos, & multo plures infidelium vrbes cuſtoditas validius videmus, quam vrbes fidelium, ſi prophetias Domini eas putare debemus, quas rerũ euẽtus probat, quod ait Dominus apud Hieremiam cap. 28. profecto falſa erit hæc prophetia, niſi dicas Dominum infidelibus ędificare domos, fruſtra ergo obſtetricibus AEgyptijs ędificaſſe domos dicetur, quãdo citra diſcrimen omnibus ædificat domos, ſenſus Eccleſiaſticus veriſsimus eſt, nos domus Dei ſumus, qui niſi per Chriſtum ædificemur ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum fruſtra laboramus, Hęreſis enim Pelagiana eſt ſi dicamus nos viribus naturę poſſe aliquid facere, vt coaptemur in hoc ędificium, ciuitas quoque anima noſtra eſt quæ habet partes multas, & prædita virtutibus eſt & cuſtodiri à nobis non poteſt niſi à Domino cuſtodiatur: Docet Plato multis locis quomodo anima noſtra ſit ciuitas. Vanum eſt vobis ante lucem ſurgere, ſi Deus vos non adiuuat, inquiunt, ſurgite poſtquam ſederitis, id eſt etiam ſi vos conteratis labore, & poſtquam paululum conſederitis, rurſum ſurgatis ad laborem nihil promouębitis: qui manducatis panẽ doloris, id eſt, qui infœlices eſtis, cùm dederit dilectis ſuis ſomnũ, id eſt, dormientibus ſuis charis & dilectis dat multa bo

na

na quæ non dat laborantibus, quos non diligit, interpretantur enim Iudæi de bonis temporalibus, quæ Deus, inquiunt, non dat eis quos non diligit, etiam ſi ſe conterant labore, etiamſi noctes & dies ducant inſomnes, eis verò quos Deus diligit, etiam dormientibus dat multa bona terrena. Refellam ne hunc Iudaicum ſenſum quem tamen plærique noſtrum ſequuntur, ex Ariſtotele qui eos qui dicerent bonam fortunam quam vulgus appellat Deum eſſe, inde confutat, quod bona fortuna impijs fauet & ſceleroſiſsimis Deo inuiſis, quibus Deus non fauet? An ex Platone eos refellam, qui libro. 1. de R.P. hanc Iudaicam ſententiam defendit, & perſequentes omnes libros de R.P. refellit? Eccleſiaſtica ſententia veriſſima eſt: vanum eſt vobis ante lucem, ante gratiam datam à Deo, ſurgere à peccato, niſi enim prius nos mouerit Deus, vt conuertamur, & conuerſis det gratiã non poterimus ſurgere à peccato. Surgite poſtquam ſederitis, in cinere & pœnitentia, qui manducatis panem doloris, qui lugetis peccata, poſtquam egeritis pœnitentiam accipietis gratiam & ſurgetis, cum dederit dilectis ſuis ſomnum, ſomnum appellat mortem, quaſi dicat, dilecti poſt mortem, in reſurrectione intelligent quantum illis profuerit pœnitentiæ luctus. Hæc eadem Plato non ſolum ſacri Patres, 2. & 3. libro de R.P. vbi etiam illa pene expreſſa reperies tanquam aurum in fornace probauit electos Dominus, & illa: lapidati ſunt, ſecti ſunt. & lib. de legibus: maximum vitæ bonum viris bonis mors eſt. Sequitur deinde: Ecce hæreditas Domini filij merces fructus ventris. Quod Iudæi ſic hæreditas quam ſuis dilectis tribuit Dominus illa eſt, vt augeantur multa prole, vt procreent multos filios, & merces quam reddit Dominus dilectis ſuis fructus ventris, vt procreent liberos, & quam audacter ille aget quod cinctus erat magno ſuorum numero qui ſe veluti iuncta phalange defendunt, hunc eſ

ſe verũ prophetæ ſenſum profitebatur, & pro certo hoc habere deberi, quid quæris? hiſcere non auſus ſum, quod me circunſiſtebant aduerſarij multi, eiuſdẽ factionis, neque licebat hiſcere, hic tamẽ infodiam, primũ ab iſtis viris bonis quæro ecquẽ ex philoſophis legerint qui fœlicitatẽ in procreatione multorũ liberorum etiã bonorum ſitam eſſe dixerint, & in multa prole? mitto philoſophos, quem baiulum reperias, qui fœlicitatem terminet in multis ſuſceptis liberis præſertim ſi mali ſint, & de R. P. male mereantur? Ad hanc normam Ægyptij, quos Ariſtoteles ait procreare filios ſupra cæteras nationes numeroſos, fœliciſſimos omnium nationum dices, & Hiſpanos quos Cicero numero filiorũ reliquas vincere nationes ſcripſit, reliquis nationibus beatiores dices, ſed omnes hos Iudæi vincẽt poſt crucem Dñi, quos Hieron. ait vermiculari. i. numeroſos filios procreare ad inſtar vermiculorũ, qui ex re putrida naſcuntur, hos quoque dices poſt crucem Domini eſſe fœliciſsimos & Deo chariſsimos, poſt immane illud editum in Regem gloriæ facinus appellabis fœliciſsimos, quod, vt verbo D. Hieronymi vtar, vermiculantur. i. edunt tam numeroſam prolem quam numeroſi ſunt vermiculi ex re putrida, ſicut ſagittæ, aiunt in manu potentis ita filij excuſſorum, ideſt, ita filij eorum qui veluti ſagittas arcu, ita filios excuſſere multos & procreauere, & beatus vir qui impleuit deſyderium ſuum vel pharetram ſuam, ex ipſis liberis, qui cinctus eſt magno liberorum numero, non confundentur, in porta ciuitatis, cùm conſiſtet aduerſus inimicos, quid plus diceret gentilis, ſi procreati ſint multi filij, illos eſſe veluti ſagittas in manu potentis quas contorqueat in eos quos velit, & beatum eſſe virum qui multos habeat filios, vt ſe ſe opponere poſsit inimicis. Benè Origenes, prophetias, ait, explanatas ſenſu Iudaico non modo non eſſe prophetias, ſed ne ſapientis quidem hominis

minis ſententias, quis enim ex philoſophis & ſapientibus hæc diceret? eadem opera maleficum & violentum hominũ genus in R.P.fœlicitate ſumma prędictum eſſe dixeris, quanto præſtabilior ſanctorũ interpretatio cum dixerit propheta in reſurrectione futuram eſſe perfectam redemptionem, quod iuſti cùm exeunt de vita ſubuehuntur quidem in cœleſtia tabernacula,tamẽ perfecta animę & córporis redemptio in redemptione eſt futura:ecce, inquit,hæreditas domini filij,id eſt,hi qui facti ſunt filij Dei, de quibus D.Ioannes. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, hi filij Dei erunt hæreditas Domini,& erunt merces fructus ventris,id eſt, Chriſti domini, qui natus ex virgine ſacra factus eſt fructus vẽtris, ergo humanitas aſſumpta hanc accepit mercedem,vt gentes vocatæ in filijs,ſint hæreditas eius,dedit eis,inquit, poteſtatem filios Dei fieri,qui credunt in nomine eius. Eodem modo Auguſt. excepto quod fructus ventris interpretatur eccleſiæ,eos qui ex Eccleſiæ vtero renaſcuntur in filios Dei, addit Auguſt.de verbis Apoſtoli.Hæreditas Dei ſic ſunt filij,id eſt,qui facti ſunt filij Dei,vt ipſe Deus ſit quoque hæreditas noſtra, filij ergo Dei ſunt merces & hæreditas Dñi propter incarnationem & redemptionẽ generis humani. Ambroſius quoque in Apologia Dauid: Fructũ ventris interpretatur Chriſtũ dñm Dei filium, quod carnẽ ex ſacra virgine Maria ſuſceperit. Tertullianus quoq; aduerſus Marcionẽ lib.3.c.14.Fructum ventris Chriſtum nominat, quod eius caro ex Mariæ ſacræ vtero floruerit,& cauſam vt fructus ventris dicatur ibi multis verbis reddit, & Hilarius in hunc Pſalmũ eodem modo explanat, vt filij Dei ſint hæreditas Domini,& ſint merces fructus ventris.i. Chriſti, quod merces eius Chriſti,eius hæreditas eſt,& dñs fructus ventris;quem fructũ pariens virgo progenuit, deinde,tanquàm ſagittæ in manu potẽtis, ita filij excuſſorum: vt ſagittæ celeri volatu feruntur ad deſtinata loca,ita filij excuſſorũ,quos velu ti ſagittas excuſsit dñs in omnes partes terræ,iuxta illud:Et poſuit me tanquam ſagittã electam,ſuis enim nominibus dominus participat ſuos,ſed filij excuſſorũ .i.filij excuſsi,forma dicendi Græca eſt, vt filij medicorum medici,filij philoſophorum philoſophi,filij Græcorũ Græci. Sic filij excuſſorũ,id eſt,excuſsi à domino ad ſagittarũ inſtar qui totum orbem breuiſsimo tempore peragrarunt, & ſic lectio hebræa poteſt verti.Sic filij excuſsi voce paſsiua à nahar,quod excutere ſonat latinè,nahur,excuſſus, nehurim excuſsi, filij excuſsi.i.apoſtoli, quos ad inſtar ſagittarũ excuſſos,ait Propheta à domino,& ſicut ſagittas fuiſſe in manu potẽtis,ſic fuiſſe filios Apoſtolos excuſſos à Dño velut iacula immiſſos in totũ orbẽ:nec ſcio quid habuerit Hilarius cur reprehẽderetur, nam & Græcum verbũ & hebræum hoc ſignificant, & in voce paſsiua ſunt poſtea: Beatus qui impleuit deſiderũ ſuum ex ipſis,vel beatus qui impleuit pharetram ſuam ex ipſis filijs excuſsis. Ex Apoſtolis miſsis ad prędicandum,vt ipſe quoque ſagitta Dñi fiat, & pharetrã ſagittis cõpleat,& fiat ipſe veri prædicator, & multas animas ad Chriſtũ adducat,vt non confundatur cum loquetur inimicis ſuis in porta, in iudicijs aduerſus gentes & Iudæos, quod in illa hora dixit Dominus,dabitur vobis quid loquamini,vel beatus qui impleat deſyderium ſuum ex ipſis,qui ſe cõpleat doctrina Apoſtolica & Euangelica ex ipſis Apoſtolis,quos Dominus velut ſagittas excuſsit per totum orbẽ,& ideò eos propheta appellauit excuſſos emiſſos à dño.

Vulg. *Egredietur virga de radice Ieſſe,& flos de radice eius aſcendet.*

Dominica ſecunda Aduentus. Lect.1.

truncus & Ieſſe de radice virga naſcetur Et — Lectio
נֵצֶר וְ יִשָׁי מִגֶּזַע חֹטֶר יָצָא וְ — Hebręa
aſcendet de radice eius
יִפְרֶה מִשָּׁרָשָׁיו

καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης αὐτοῦ ἀναβήσεται — LXX.

Naſcetur

NAſcetur virga de radice Ieſſe, id eſt, virgo Maria, ait Tertullianus aduerſus Iudæos in probatione Natiuitatis Chriſti ſub finem, deinde. Et flos de radice eius aſcendet, flos inquam ille qui odoris fragrantia infiniti in cœleſti Hieruſalem beatos omnes complet; Iudæi detracta virgula quadam perexigua in truncum quendam putridum & fœtidum commutant, vt leges apud Hieronymum in ſecundis Commentarijs in cap. 14. Eſaiæ in illud, Omnes reges gẽtium, cum pro; ה, ſcribunt ר detracta illa virgula inferiori, vt pro נצה, ideſt, flos, ſcribatur נצר, ideſt, vt pro flore ſcribatur truncus putridus, vel truncus; Non aiunt inquient illi נצר ſignificare truncum putridum, vt florem noſtrum qui ſuauiſsimè fragrat Angelis conuertat in truncum putridum. Intelligentibus ſuis loquuntur ſi נצר truncum putridum etiam ſonat qui נצה florem, commutãt in נצר commutant florem illum odoratiſsimum, in putridum truncum, adnotat, inquient, D. Hieronymus hebraicè pro flore truncum eſſe, ipſe tamen hoc videns, florem vertit, quidam interpres truncũ tranſtulit, profeſſus ſe quæ aptiſſima ſunt in ſua tranſlatione ſequuturũ, & noſtram Eccleſiaſticam lectionem ad veritatem lectionis hebrçæ eſſe caſtigandam; ergo nõ legetur; flos de radice eius aſcendet, ſed truncus, aut truncus putridus de radice eius aſcendet, & hæc erit aptiſsima interpretatio, vt ſi Iudæis impijs libeat Chriſto Regi Regum, & Dño Dominantium, vt in Apocalypſi dicitur, conuitiari, excutiatur nobis è manibus Eccleſiaſtica ſcriptura ab Apoſtolis tradita. Et vnius litteræ detracta virgula perexigua detrahere licebit nobis Chriſtum florem odoratiſsimum & in locũ illius truncum fœtidum nobis obtrudi.

Et replebit eum Spiritus timoris Domini. Eſai. 11.

Lectio Hebrça.: Et replebit eum ſpiritus in timore Dei
וַהֲרִיחוֹ בְּיִרְאַת יְהוָה
Lxx. ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου θεοῦ.

QVam congruent illa quæ ſequuntur, & requieſcet ſuper eum trũcum putridum ſpiritus Domini, an potius, requieſcet ſuper eum florem odoratiſsimum ſpiritus Domini ſpiritus ſapientiæ & intellectus, &c. Et enumerantur ſeptem ſpiritus ſancti dona, nam Eccleſia Catholica à ſuis initijs, & omnes ſancti Patres ſeptem dona Spiritus ſancti faciunt ex hoc ipſo loco de quo ſermo eſt; quidam interpres ſex dona Spiritus ſancti fecit hoc eodem loco, maluit enim ſequi Rabinos qui nobis aduerſantur, quam Rabinos qui nobiſcũ faciunt, ſunt enim Rabini qui ita vertunt hunc locum totum de Spiritus ſancti donis vt reddidere Lxx viri, vt tranſtulit D. Hieronymus, & quoniam in Commentarijs in hunc locum Eſaiç fuſè de his omnibus dictum eſt, illud dicam tantum, ſi quis in hortulo habeat florem odoratum clamoribus totam domum replet, & iniquiſsimo animo fert à ſuibus eſſe depaſtum, & nos çquo animo ferimus florem illum odoris infiniti qui cœleſtes mentes odore ſuauiſſimo & fœliciſsimo, eoque infinito toto cœlo complet & ad nos decendit, vt in terris tanti boni faceret participes nobis ereptum, & truncum aut putridum truncum loco eius poſitum, & D. Hieronymum qui in lectionibus ſequentibus multa diuinitus de hoc flore dicit deriſui haberi, qui ſomnia ægroti veteris cum alijs ſanctis patribus narrare dicetur de hoc flore ſacratiſsimo, qui iuxta Iudæos nuſquam eſt, & quod impio Iudæo libuit ex vna littera hebræa minimam demere virgulam ruet Eccleſiaſtica ſcriptura? Et D. Hieronymus cũ alijs omnibus ſanctis Patribus græcis & latinis erunt deriſui? & tranſlatio quç hoc facit erit ſcripturæ aptiſsima tranſlatio? patientiam noſtrorum demirari ſatis non poſſum, qui non ſolum hoc patiuntur ſed etiam ſeptem Spiritus ſancti dona minui & veteres patres omnes haberi pro dericulo ferũt çquo animo.

De vacca illa quæ peperit & non peperit.

NE quis miretur videri quoſdam noſtri temporis eſſe Antidicomarianitas id eſt,ſacræ virginis aduerſarios,vt aptiſsime Eccleſia Catholica ſic precetur. Dignare me laudare te virgo ſacrata,da mihi virtutem contra hoſtes tuos; ne quis ergo hoc miretur per noſtros quoſdam multa ex trãſlatione Lxx virorum vitiant,multa expungunt,quale hoc eſt quod ego reperire non potui, cuius meminit Tertullianus in libro de carne Chriſti ca.15,legimus,inquit, apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit & non peperit,quem locum de ſacra virgine interpretatur quæ peperit incorrupta; Et Epiphanius de hęreſibus lib. primo cap.contra Ebionitas ſub finem pariet,inquit,vitula,& dicent,non peperit, Et interpretatur de ſacra virgine,& Clemens Alexandrinus Stromateon lib.7. cùm iam vergeret ad finem. Scriptura, ait,de virgine ſacra peperit & non peperit,quod non peperit ex viri coniunctione.Eadem verbis eiſdem ait Grigentius in Eclogis de prædictionibus propheticis.Ita Iudæi quibuſcunque poſſunt mo dis Chriſtũ & ſacram virginẽ oppugnãt, & tamen quidam ab eorum magiſterio diuelli non poſſunt.

Vulg. *Deus à libano veniet,& ſanctus de monte vmbroſo & condenſo.*

Lectio Hebręa.

ſanctus	&	veniet	ab auſtro	Deus
קָדוֹשׁ	וְ	יָבוֹא	מִתֵּימָן	אֱלוֹהַּ
	frondoſo	vel	Faran	à monte
	פָּרַת.	vel	פָּארָן ,	מֵהַר

Lxx. ὁ θεὸς ἀπὸ θαιμὰν ἥξει, καὶ ὁ ἅγιος ἐξ ὄρους κατασκίου φαράν.

VErſus hic legitur Feria ſecũda Dominicæ primæ aduentus lectione tertia & quod videor quaſi per nebulam recordari hunc verſiculum tranſlationis Lxx à quibuſdam reprehendi, pauciſsima de eo dicam quod in Commentarijs in Abacuch Prophetam illum Deo bene iuuante ſum fuſe explanaturus,hic huius loci ſenſum tantum dicam,quod neſcire ſe aiebant quid ſibi vellet hæc prophetia.Deus à libano veniet, aut à Theman,ab oriente aut ab Auſtro qui tamẽ ſpectet orientem, à monte vmbroſo & condenſo:diximus ſæpe in Commentarijs in Eſaiam, montes in ſcriptura appellari viros ſanctos à montium ſimilitudine, qui cum in terris habeant radices ad cælum capita alta attollunt, & dicunt cum Paulo, conuerſatio noſtra in cælis eſt. Origenes etiam docet virtutes diuinas animorum, arbores dici proceras & odoratas quales deſcribuntur ab Ezechiele cap.47, ſenſere igitur Lxx hoc loco prædici olim deſcendiſſe Dominum in montem Sina, ita tempore aduentus in ſacram virginem deſcenſurum,quæ ſi ſancti viri montes dicuntur; quod conuerſatio eorum in cælis ęſt; multoq; magis,mons dicetur ſacra virgo quæ celeſtibus virtutibus cunctos toto cælo exuperat Deo gratiſsima , ſi virtutes cęleſtes arbores dicuntur quam proceris & quam odoratis arboribus hic mons,quę ſacra virgo eſt,fronduiſſe, floruiſſe, vernaſſe credibile eſt, quam Dei filius matrem ſibi delegit Deus omnipotens: Cæterorum in Commentarijs in hunc locũ quod pluribus verbis eſt explicãda reddenda ratio eſt. Iuxta vulgatam hunc locum, Auguſtinus interpretatur contra Fauſtum Manichæum lib.16.cap.19. Docens Ieſum Naue Chriſti nomen prętuliſſe, Deus ab Auſtro veniet& ſanctus de Pharã, tanquã diceret eius nominis veniet Deus ſanctus cuius nominis erat ille qui venit ab Aphrico de Pharã, id eſt, Ieſus, Auguſtinus redarguẽs Donatiſtas Epiſtola.166.interpretatur hũc locũ iuxta Lxx Deus ab Auſtro veniet, à Hieruſalẽ quæ ſita ad Auſtrũ erat, ſicut legitur, inquit, in Ieſu naue: Et veniet, inquit, quod inde nomen Chriſti diffuſſum ſit de monte vmbroſo veniẽt, de mõte Oliueti, inde aſcẽdit in cælis vt cooperiret cælos virtus eius & impleretur Eccleſia per omnẽ terrã laudis eius. Chryſoſtomus tomo.2. ex varijs in Matthęũ locis Homelia. 2. ſitũ loci ipſius amęnitatẽq;

Be-

Bethlehē deſignari putat, erat enī Iudęa amœniſsima poſt Dn̄i crucē redacta in terram ſterilē eſt iuxta Moſis prophetiā.

De prophetijs de Regum Magorum aduentu fraude Iudaica obſcuratis.

QVod Iudæi Mariæ virginitatem negant planū eſt omnes Iudęos ad id incumbere, vt prædictiones omnes propheticas de ſacrata virgine Maria aliqua fraude peruertant: quarum exēpla multa poſuimus, quod idem Iudæi negant Chriſti diuinitatem, prophetias de ea euertunt omnes, quarū multa quoque exempla ſupra ſunt poſita, adijcientur & alia plurima. Aduentū quoque Magorum negant, & ideo prophetias de illorum aduentu validiſsimè oppugnant, ita vt nullam prorſus reliquam faciant. Neceſſe eſt ergo qui Iudæorū interpretationē ſequitur, euertat omnes prophetias de ſacratæ virginis integritate, de Chriſti diuinitate, de Magorum aduentu. Id pręterquam quod exēplis poſitis eos qui velint aduertere in rē præſentem adduxi, quicunq; es etiā mihi offenſiſsimus tu diiudica, Iudæi primum Domini aduentum & redemptionem generis humani, & cuncta eius myſteria negāt, vt primo huius operis libro ex ſententia veterum patrum à me eſt commoſtratum: euertant ergo neceſſe eſt omnes prophetias de primo Domini aduentu, de redemptione generis humani, de ſacris eius myſterijs & ſacramētis, igitur qui eos ferè ſequuntur, ferè omnes prędictiones propheticas de his euertant neceſſe eſt. Sed nunc ad id quod inſtitutum eſt reuertamur. Nulla inquam eſt prophetia de Regibus Magis quam concinat Eccleſia ſancta, quam nō euertant Iudæi. Primum illud. Dabitur ei de auro Arabiæ.

Lectio Hebrea.

Arabiæ ex auro ei dabitur Et

שְׁבָא מִזְּהַב לוֹ וְיִתֶּן

Lxx.

καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χρυσίου τῆς ἀραβίας.

Et illud: Reges Tharſis & inſulæ munera offerent. Reges Arabum & Saba dona adducent.

Lectio Hebrea.

adducent dona Inſulæ & Tharſis Reges

יָשִׁיבוּ מִנְחָה אִיִּים וְ תַרְשִׁישׁ מַלְכֵי

adducent dona Sabā Arabiæ Reges

יַקְרִיבוּ אֶשְׁכָּר וּסְבָא שְׁבָא מַלְכֵי

Lxx.

βασιλεῖς θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσοίσουσι, βασιλεῖς ἀράβων καὶ σαβὰ δῶρα προσάξουσι.

TErtullian' in libro aduerſus Iudęos in probatione Natiuitatis Chriſti cap. 7. de Magis Regibus interpretatur his verbis. Nā de hoc auri munere etiam Dauid dixit. Et dabitur illi de auro Arabiæ. Et iterū. Reges Arabū & Sabā munera offerent, nam & Magos Reges ferè habuit Oriens, & Damaſcus olim Arabiæ pars erat, &c. Quibus verbis Tertullianus Magos Reges fuiſſe ſignificat, & hos Dauidis verſiculos de Regibus Magis interpretatur. Idem ait lib. tertio aduerſus Marcionem cap. 8. vbi vna dictio deeſt, legitur enim. Nam & Magos habuit ferè oriens, & legendum eſt, Nam Reges Magos habuit ferè oriens, vt legitur loco ſupracitato in libro aduerſus Iudæos: redditur enim cauſa, cur Dauid dixerit de Magis, Reges Arabum & Saba munera offerent, cur eos Propheta Reges appellarit contra quoſdam ex noſtris qui negant eos fuiſſe Reges, qui niſi Reges fuiſſent, nunquam ad Regem diuertiſſent, vt videtur innuere Euangeliſta. Sed dicet aliquis fortaſſe intra ſe tacitus, nos noſtrā ſententiam tuemur, Iudęi tuētur ſuā, qui ſcio an huius loci verior ſit noſtra ſentētia, an Iudaica, id ego ſcire velim. Accipe ergo vnde id ſcias, niſi peruicax eſſe velis, & Iudaica quo iure quavè iniuria tueri, de Pſalmo. 71. qui Iudæi. 72. eſt, diximus libro primo, & hoc libro tertio, & oſtendimus Iudæos vitiaſſe quatuor quinquevè locos qui cogebant Pſalmum illum neceſſario ad Chriſtum referre, qui ſi ad Chriſtum referātur, cogeris neceſſario hæc ad Magos Reges referre, qua de re dictum abū-

de ſupra eſt, inde repetet qui volet: adde illud Deuteronomij cap. 18. in fine, Canoné hunc preſcribit Dominus, quo agnoſcatur eius Propheta; Propheta nanque dicitur, etiam prophetiæ interpres, vt docet Ambroſius, & alij veteres Patres, docetque Plato, in Timæo; Si id quod Propheta dicit non euenerit, hoc Dominus non eſt loquutus, non euenit Solomoni, de quo interpretantur Iudæi illum Pſalmum, vt dominaretur à mari vſque ad mare, & à flumine vſq; ad terminos orbis terrarum, neque vt adorarent eum omnes reges, neque vt omnes gentes, neque vt omnes Reges ſeruierint ei, neque cętera, non prædixit ergo illa Dominus iuxta canonem à Domino præſcriptum: Adhibe alterum canonem quem idē Dominus præſcribit Hieremiæ. cap. 28. inquiens, Propheta qui vaticinatus eſt pacem cum venerit verbum eius tūc ſcietur Propheta quem miſit Dominus in veritate. Vides tu Chriſtum Dominū permanere cum ſole, Regem ſempiternum, ſcilicet, & ante Lunam fuiſſe, quia per illum facta ſunt omnia, vides ſolius Chriſti inter Reges & ſimpliciter, quod voces excluſiuæ non excludunt eſſentiam, ſolius inquam Chriſti nomen eſt benedictum in ſęcula, ſolius Chriſti nomen ante ſolem & ante omnem creaturam permanet, in ſolo Chriſto benedictæ ſunt omnes gentes, de ſolo Chriſto vera ſunt omnia quæ in hoc Pſalmo ſunt prædicta, de aduentu magorum, cæteriſque: Hæc igitur Dominus iuxta canonem ab eo præſcriptum apud Hieremiam in veritate eſt loquutus: huius prophetiæ tamen in quibuſdā tranſlatoribus vix veſtigium reperies, neque in Pſalmis quibuſdā verſu factis, nec enim omnes dāno. Quid ſi, inquies, illa verba hebraice non ſunt, ſunt quidē, ſed de nominibus vrbium, & prouinciarum, aut regnorum etiam inter nos contētio eſt, quo nomine appellentur noſtra tempeſtate? & ne longe exempla petamus hoc oppidum quod incolimus cōtrouerſatur vtrum Pincia ſit illa antiqua, an potius Valliſoletum ſit appellandum, quidā interpres maluit ſequi rabinos quam LXX viros in appellatione horum locorum, & quam receptiſſimam eccleſiaſticam lectionem explanatam de regibus Magis bis aut ter etiam à Iuſtino aduerſus Triphonem Iudęū, & à D. Hieronymo in commentarijs in hunc locum, & à D. Chryſoſtomo tomo ſecundo homilia prima in Epiphania Domini vbi hūc locum de Magis interpretatur & alios multos; quos ſi conferas cum tranſlatione aut interpretatione quorundam interpretum ridebis multum, & noſtros ludere putabis; atqui vt dixi ſola veterum patrum ſententia vera eſt neceſſario ſi frænes Iudęos ne vitient ſcripturam, nam ſi legas: Permanebit cum ſole, & ante ſolem permanet nomen eius, & in diebus eius orietur iuſtitia donec auferatur luna: Qui locus neceſſario ad Chriſtum eſt referendus, nec alio referri poteſt: cuius enim iuſtitia niſi referatur ad eam, quam Chriſtus Dominus toto orbe diſſeminauit, permanere poteſt vſque ad conſummationē ſeculi? Quod intelligitur illis verbis. Donec auferatur luna: tunc enim cū conſummetur ſeculum, auferetur luna. Si hic Pſalmus ad Chriſtum refertur, neceſſario hæc quoque ad Reges Magos referentur. Sed cui fideli non ſat eſſe deberet quod ſanctorum Patrum interpretationem relinquunt, ſequuntur Iudaicam & contra omne fas obtrudunt nobis phariſaicam lectionem, excutiunt manibus eccleſiaſticam poſt bis mille quingētos annos? probe vlti quod veteres Patres illis millies in faciem ingerebāt hos verſus Dauid eos quos ſupra retulimus, quibus fateri cogebantur inuiti Chriſtū Dominū Deū eſſe verū & Dñm verū, & totum illū Pſalmū non de Solomone ſed de Chriſto eſſe prędictū, viuauere locos illos omnes & nunc belliſſimis charecteribus deſcripta volumina hebræa oſtentant poſt tot annorū interualla & veritatem

tem hebraicam nominant quæ perfidia potius eſt Iudaica; excutiunt ergo nobis de manibus Eccleſiaſticam lectionem. Nam ante crucem Domini Iudęorū Synagoga Eccleſia erat, Illud quoq; de magis citari ſolet. Omnes de Saba venient aurum & thus deferentes laudem Dño annunciantes. Eſaię cap. 60. De quo multa in Commentarijs in hunc locū diximus, ideo hoc loco pauca dicemus: negant hæc ad Magos poſſe referri quod ſcriptura dicat. Omnes de Saba venient, nec enim veniſſe, aiunt, omnes de Saba, ſed Reges tres, dixi ex Ariſtotele in Politicis, Politeuma, ideſt, gubernaculum R. P. quod in Ariſtocratia optimates ſunt in regno Rex pro omni. R. P. poni; & quod Politeuma fecit, omnes feciſſe dici, ſed D. Chryſoſt. tomo ſecundo, Homelia prima. ex cap. Matthæi. 2. in Epiphania Domini legit: venient ex Saba offerētes Regi, &c. Et in Eclogis ſelectis ex Propheticis libris de Chriſto Domino legitur. Ex Saba venient, &c. quod ſi recipimus nihil hac Prophetia manifeſtius, vt illud, omnes, coniungatur ſuperioribus, quando conuerſa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi, inundatio camelorum operiet te, Dromedarij Madian & Epha omnes, vt illa vox, omnes, tribuatur ſuperioribus, quod lectio hebręa poſtulat, culam, vox compoſita cum pronomine affixo tertię perſonæ, quę ferè de ſuperioribus non de ſequentibus dici ſolet, culā, omnes hi quos ſupradiximus, poſtea ſequetur Prophetia ſole clarior. De Saba venient aurum & thus deferentes, laudem Domini Euangelizantes, quod ſi legas, omnes de Saba venient nihil vetat Reges intelligere cū Tertulliano. Omnes Reges tres de Saba venient, nā & noſtra Hiſpania non ita pridem multos habuit Reges, Iudæi imperiti ſunt & Sabæos Aetiopiæ coniungunt ad occidentē verſus, ne congruat hoc cū Euangelicis litteris quę Magos ab Oriente veniſſe teſtantur. Iam illa verba Eſaię. c. 8. Quia antequā ſciat puer vocare patrem ſuū & matrē ſuam auferetur fortitudo Damaſci, & ſpolia Samariæ coram Rege Aſſyriorum referri à veteribus Patribus ad hos Reges magos, & qua ratione ad eos referantur oſtendimus in Commentarijs in illum locum, neque neceſſe eſt eadem hoc loco repetere, illinc qui volet petet.

Vulg. *Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſrael.* Numer. 24.

ſurget	&	ex Iacob	ſtella	Procedet	
קָם	וְ	מִיַּעֲקֹב	כּוֹכָב	דָּרַךְ	Lectio Hebręa.
		de Iſrael		virga	
		מִיִּשְׂרָאֵל		שֵׁבֶט	

ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ. Lxx.

ATHanaſius de humanitate verbi eiuſque corporali aduentu: Moſes, inquit, de incarnatione ſaluatoris noſtri loquēs dicit: Orietur ſtella ex Iacob & homo ex Iſrael & comminuet duces Moab, & ibidem: Cuius quæſo natiuitati præcurrit ſtella in cœlo, aut iam natū mundo demōſtrauit? at natiuitatis Chriſti non hominū quiſquā ſed ſtella in cœlo vnde Chriſtus deſcenderat reſplēdēs; teſtis fuit, Origenes in Numerorū caput hoc. 24. Homel. 18. hac Prophetia euidēter præſignificata ait: ſtella quæ in Oriēte Magis apparuit, & totum hūc locum ibidē de Chriſto interpretatur; & Euſebius eodē modo demōſtrationis Euāgelicæ lib. 9. demonſtratione prima, quidam tranſlatores & interpretes ad Iudaicū ſenſum mihi magis propendere vidētur, & Eccleſiaſticæ lectionis contextū nobis, è manibus excutere, in locū illius Iudaicā tranſlationem Eccleſiæ ſanctæ obtrudere, primū Iſidorus Clarus totū hunc locum ex Chaldęo Paraphraſte ita explanat, vt Chriſtum quem expectant Iudæi qui Antichriſtus eſt ante oculos nobis ponere videatur, negat ille quidē hunc locū carnaliter intelligēdū vt intelligitur à Iudęis, ſed ſpūaliter de

Chriſto. Age oſtendamus hunc locum litteraliter de Chriſto intelligendum eſſe, neque poſſe alio referri iuxta hebręã lectionem & eccleſiaſticam, Euſebius hanc prophetiã Balaam eius poſteros ſeruaſſe ait, & quando in cęlo videre ſtellã hanc peregrinã præter alias ſtellas quas aſſueuerant videre deſtinaſſe animo petere Iudæam, vt petijſſe narrant Euangeliſtæ & quæſijſſe, vbi eſſet qui natus eſſet rex Iudæorũ. Origenes verbis illis: orietur ſtella ex Iacob, diuinitatem Domini ſignificatã ait, & illis verbis: Exurget homo ex Iſrael, ait Domini humanitatem fuiſſe præmonſtratã, hebraice tamẽ nõ eſt. Orietur ſtella ex Iacob, arguit vero tranſlatio D. Hiero. & Lxx virorum, ita fuiſſe olim eo modo quo dictũ eſt à nobis lib. huius operis ſecundo cap. 2. & c. 3. & cap. 18. & cap. 19. & alijs locis multis. Quid refert, inquies, vtrum legatur hebraicè, Zarach, id eſt, orientur, an darach, id eſt, inceſsit aut proceſsit? magni refert, orietur nanq; ſtella, ſignificat nouam quandam ſtellam mundo exorituram quæ proprius terrã moueretur, ſtaretque ſupra vbi erat puer, idque euidenter appareret, ſignificaretque Chriſtum exoriri mundo veluti ſolem fulgentiſsimum qui mũdi diſcuteret tenebras, pro verbis illis: Homo ſurget ex Iſrael, vertit D. Hiero. Virga ſurget ex Iſrael, illa, ſcilicet, de qua D. Paulus ad Romanos. 15. erit in die illa radix Ieſſe, & qui conſurget imperare gentibus, fuit enim hebraice duplex lectio, (& percutiet Duces Moab, vel vaſtabit duces Moab) Dęmones, ait Euſebius, quos colebant Moabitæ, eiuſdem ſententiæ eſt Origenes, & prædictum erat per prophetas Chriſti tẽporibus ceſſaturum idolorum cultum fuiſſe, caſuram omnẽ idolatriã, & Moabitæ idolatræ pro gentibus idolatris poſiti ſunt, pars pro toto, nec enim poterãt nationes idolatræ ad cultũ Dei euocari, niſi prius Dominus aereas poteſtates in cruce triumphaſſet, ait Origenes (vaſtabitque omnes filios Seth) eadem eſt ſententia vaſtaturum Dominũ omnes hominum. R.P. quæ colerent idola, templa Dœmonum omnia, idolorum cultũ, leges & ceremonias idolatrarum, & ideo vertere Lxx & prædabitur omnes filios Seth, id eſt, pręd as aget ex idolatris, & ad cultũ Dei traducet, Seth filius fuit Adã qui datus fuit primis noſtris parentibus pro Abel, vnde propagatum eſt genus humanum poſt poſteritatem Caim diluuio extinctam. Ergo hic Chriſtus victis aduerſarijs Dœmonibus, inquit Origenes, in prædam accipit omnes filios, Seth, qui ſub Dœmonum dominatione tenebantur, eodem modo hæc Euſebius, verſio quoq; Lxx reddi poteſt Latinè, captiuabit omnes filios Seth, iuxta illud, inquit origenes, Aſcẽdens Dominus in altum captiuam duxit captiuitatẽ, captiuitatẽ, ſcilicet, illã humani generis, quã Diabolus ad perditionem captiuam ceperat, Chriſtus vero captiuam duxit ad vitam: vtinã, inquit Origenes, me captiuum ducat Ieſus, & me ducat in pręd am ſuam (& erit Idumæa poſſeſsio eius hæreditas, ſeir, cędet inimicis ſuis) Idumæa ab Edom dicta quo nomine dicebatur Saul qui idem Seir dicebatur, id eſt, piloſus, & Edom ruffus à ruffo illo cibo pro quo vendidit primogeniturã, & Eſau erat inimicus Iacob, poſteri inquam Eſau poſteris Iacob, id eſt, Iudæis, ſed in aduentu Chriſti poſteri Eſau recipientur ad fidẽ, & erunt hæreditas Chriſti, ita Origenes & Euſebius (de Iacob erit qui dominetur & perdat ſeruatum ex ciuitate) quis hic eſt, inquit Euſebi⁹, qui de Iacob exurget vt dominetur niſi verbum Dei caro factum de quo hæc prophetia eſt qui perdidit omnem ſeruatum ex ciuitate, arbitror, inquit Euſebius, ſignificari omnem ſeruatũ ex Hieruſalẽ, ex qua perijt omnis ſeruatus. Hoc Euſebius, quod vaſtatis Iudææ vrbibus omnibus, reliqua multitudo quę euaſerat ſe recepit in Hieruſalẽ, vbi concluſi omnes exercitu circundati Romano delecti omnes ſunt à Chriſto per Romanos., iuxta illud

Eſaiæ:

Eſaiæ: Hęc per me facta ſunt vobis. Hęc, inquit Euſebius, euenere poſt aduentum Domini, idolatræ nanque nationes ad Chriſtum conuerſæ ſunt, & Iudæi prorſus deleti, & reſidui ex illa vaſtitate pulſi patrijs ſedibus miſeri & extorres exulant, quod vero ait (Iſrael fortiter aget) Euſebius per metaphoram dictum eſſe putat vbi vitia pro virtutibus ponuntur & contra, id eſt, aget immaniter, immane illud nefas aduerſum Dominum, vel vt Lxx vertere: Iſrael fecit fortitudinem, id eſt, exercitum contra Dominum, hebraice enim eſt. Fecit exercitum iuxta illud Matthæi: Ecce Iudas & cum eo turba multa cum gladijs & fuſtibus miſsi &c. Et infra, tanquam ad latronē exiſtis cum gladijs & fuſtibus comprehendere me? & iuxta illud: habetis cuſtodiam ite cuſtodite ſepulchrum ſicut ſcitis. R. Dauid pro hoc vertit: Iſrael faciet ſubſtantias, & Thargum eodem modo; alij Iſrael facient virtutem; qui omnes mihi ad Antichriſtum videntur ſpectare quod aiunt, Iudæos, duce Antichriſto, orbis terrarum victores fore, & magnas congregaturos opes, ſic ſupra pro percutiet duces Moab, quod ita vertit Thargum, nolunt noſtri tranſlatores eius ſequi tranſlationem; quæ eadem cum tranſlatione noſtra erat, ſed ſequūtur R. Selomoh, & vertunt. Transfiget angulos Moab, & margini adſcribunt, transfiget terminos Moab, vt ad Antichriſtum ſcriptura magis ſpectaret qui Moabitas & omnes nationes erat depopulaturus, & pro vaſtabit omnes filios Seth, vel captiuabit, iuxta Lxx viros, reddunt. Perdet omnes filios Seth, vt referatur ad Antichriſtum, qui potentiſsimus Rex dicitur eſſe futurus, negabunt verbum hebræum quarquar, congruere cum noſtra tranſlatione, primum cū tranſlatione D. Hieronymi, nemo inficiabitur congruere; quarquar, ſonat enim Latinè, vaſtabit, & prædas aget eo ſenſu quo dictum eſt, cū interpretatione Lxx congruit optimè, qir. n. paries eſt, vnde, quarquar, diruere parietes, & intra parietes conducere, & coniungere parietem parieti, quæ omnia huic loco congruunt, Chriſtus enim lapis angularis eſt qui coniunxit vtranque parietem, populi Iudæorum & populi gentium in vnam Eccleſiam, & προνομεύσει verbum Græcum quo Lxx viri tranſtulere verbum hebræum, quarquar, paſcere ſignificat, quod intra eoſdem parietes paſtor quos paſcit greges concludat, & Dominus de ſe ait: Ego ſum paſtor bonus, & erit vnus paſtor & vnum ouile, ſignificat etiam προνομεύσει depredari & captiuos ducere eo ſenſu quo dictum eſt. Iā quæ ſequuntur vel cœci videbunt non poſſe referri ad Chriſtum quem ſpectant Iudæi qui Antichriſtus eſt (cumque vidiſſet Amalech aſſumens parabolam ait,) Amalecitæ non fuerunt à Saule prorſus deleti, & ſe antiquiſsimos nationum gloriabantur, & nationum principium, hos ab ſtirpe delendos ait, & Cinæos, & ſi habitaculum ſuum in petra poſuerint & ſi fuerint electi de ſtirpe Cin ab Aſſyrijs captiuos futuros, in captiuitate decem tribuum, ſcilicet, ſed hæc captiuitas bis millesimo ante anno fuit, quomodo cohærere poteſt cum temporibus Antichriſti quem futurum putant Iudæi? non cohærent hæc temporibus Chriſti congruunt omnia, nam Moabitæ, Idumæi, Cinæi, & reſidui Amalecitarum, omnis inquam regio Iudæorum terminis confinis temporibus Chriſti in Iudęorum Imperium ceſſerāt, & partes Iudæę erant, & vaſtata Iudæa poſt crucem Domini à Romanis, hæ quoque partes ſimul ſunt deletę, quod autem quidam ex noſtris reliquit lectionem Eccleſiaſticam, & pro, Cin, vertit, Cain, falſam fecit ſcripturam, poſteri nāque Cain diluuio ſunt deleti, & ex filijs Noe propagatum eſt genus humanum, vt temporibus Balaā nulla fuerit poſteritas Cain (Heu quis victurus eſt quando iſta faciet Deus?) quando poſt cru-

cem Domini vaſtauit Iudæam per Romanos & finitimas nationes & bonam Syriæ partem, quam pauci erunt reſidui qui nō ferro ignique abſumantur: leges hoc apud Dionem in vita Adriani (venient in trieribus de Italia ſuperabunt Aſſyrios) in cōmentarijs in Eſaiā dictū eſt, ſigna aduentus Chriſti fuiſſe ceſſationē regni AEgypti & finē Regni Damaſci, & aliorū regnorū Syriæ, quæ omnia Regna à Romanis in prouincias ſunt redacta, (vaſtabuntque Hebræos) delendos Hebræos prædicit poſt crucem Domini, alij dictionem hebræam reliquere non tranſlatam vt referri poſſet ad Iudaicum ſenſum, vt Heber non ſignificaret hebræos, (& ad extremum etiam ipſi peribunt) non modo ſuperandos à Romanis ait Iudæos, ſed etiam prorſus delendos reſiduos ducendos captiuos, has veterum interpretationes rerū euētus docuit eſſe veriſsimas, Iudaicas interpretationes euentus arguit falſiſsimas eſſe qui hæc poſtrema ad Romanos referunt quos præſignificari à Propheta aiunt, eſſe perituros. Non citaſſem Cyrillū quod ſat eſſe putaſſem citaſſe quos citaſſem, niſi vellem ante oculos meorum ponere quod ait Cyrillus contra eos qui aliter interpretantur ſcripturam quam patres veteres, ait enim contra Iulianum Imperatorem Hęreticum lib. 7. qui hanc prophetiam ad Dauidem referebat, ſciat inquiens quod ſubuertere nititur ea quæ ab omnibus ſacram ſcripturam non ignorantibus approbantur & vt rectē ſe habentia recipiuntur. Hæc Cyrillus de vno quodam loco qui ab Imperatore heretico peruertebatur, vnde colliges quid dicturus noſtris temporibus ſi illam noſtra tempora tuliſſent, cum videret cunctas ferè prophetias à noſtris quibuſdam peruerti omnia ſanctorum Patrum ſcripta conuelli, Iudaica eodem loco nobis obtrudi, ex his colligite quid fuiſſet ſcripturus ſi noſtra vidiſſet. Sed quid refert inquies hoc libro hæc adnotaſſe paucula? vt intelligas ad hoc exemplum pene dixerim omnia à noſtris aduerſarijs euerſa eſſe, nam quæ diximus, exēpli cauſa dicta ſunt omnia.

Vulga. *Via viri in adoleſcentia &c.*

Lectio Hebręa.

vel in virgine in adoleſcentia, viri, via Et
בְּעַלְמָה׃ גֶּבֶר דֶּרֶךְ וְ

Lxx.

ὁδοὺς ἀνδρὸς ἐν νεότητι.

DE loco illo Eſaiæ: Ecce virgo concipiet & pariet filium dicendum eſt inter locos Euangelicos libro huius operis quinto, vbi controuerſia nobis eſt cū Iudæis impijs ab initio. R. P. Chriſtianæ de ſignificatione huius vocis Halmah, vtrum virginē ſignificet vt vertere. 72. illi Iudæi trecentis ante Domini aduentum annis, an adoleſcentulam, vt impij Iudęi poſt crucem Domini vertunt, vt noſtra perturbent, qua de re ſuo loco dicendum eſt, nunc dicere volo quod olim mihi vſu venit, vna cum viro doctiſsimo magiſtro Franciſco Sāctio, qui poſtea Epiſcopus Segorbienſis creatus eſt eruditiſsimum quendam virum viſitarem, inter cętera vir ille eruditiſsimus cum huius loci Eſaiæ mentio incidiſſet. Ecce virgo concipiet, vir quidā, inquit, hebraicæ linguæ ſcientiſsimus duos locos mihi ſignauit, quibus Halmah, planè corruptam fęminam ſignificat, non virginem: Primum illum Prouerbiorum cap. 30. tria ſunt difficilia mihi & quartū penitus ignoro, & quartum illud quod penitus ignorat viam viri eſſe ait in adoleſcentia, & pro adoleſcentia hebraicè eſſe aiebat, behalmah, quod Iudæi interpretarentur ſpurciſsime quidem, ſunt enim Iudæi obſcęniſſimi, via viri in puella, quartum ergo illud erat quod prorſus Solomon ignorabat via viri in puella? cum concubuiſſet cum puella vir, peracta re Solomon viā non videbat, cur non adijciebat Solomon ſe ignoraſſe viam galli in gallina, quæ peracta re non videtur? ſpurcos homines. Ego duplici nomine ſum noſtris quibuſ-

quibuſdam tranſlatoribus offenſus, & quod noſtram vulgatã mutant, & quod ſcripturam vilem, ſpurcam, abiectam faciant, & ſunt quidem medici qui negãt vlla eſſe virginitatis clauſtra contra receptiſsimam Theologorum ſententiã, & contra id quod vulgo eſt receptiſsimum, hoc refellere non eſt huius loci, deinde deprehendere mulierem libidinatam non ita dudum etiam ſi ſelauerit facillimum eſt, id enim docent Philoſophi, an non faciunt tales interpretationes ſcripturam ridiculam & vilem atq; adeo ſpurcam, Solomonis ſapientia, quæ ſo non ridicula ſit, & ſpurca? ſubiungitur enim talis eſt via mulieris adulteræ, quæ comedens & tergens os ſuum dicit, non ſum operata malum: id ne ignorabat Solomon, quod ſcit Philoſophus non doctiſsimus? cognoſcere mulierem quæ adulterata eſt ab aliquo non ita dudum. Si me roges qua ratione id fiat vt fęmina quæ ab aliquo eſt męchiſſata non ita dudũ agnoſcatur, non dicã ſanè; ne maritus erret ſigna nõ benè agnoſcẽs prę iracundia & vxorẽ ſiue nocentẽ ſiue innoxiam trucidet, hoc tantum dicam docere philoſophos qua ratione id deprehendi poſsit, reliquum eſt ergo vt Iudæis reſpondeamus, primum quartum quod penitus ignorat Solomon via viri eſt in adoleſcentia quando ambulabat Chriſtus ſuper aquas, quando obſignato & clauſo magno lapide ſepulchro, reſurgens ſepulchro exiyt, quando clauſis foribus ingreſſus ad diſcipulos eſt, quando clauſo vtero virginis natus quod facere poſſunt, vt docet D. Thom. corpora glorioſa, ſed tranſlatio Lxx virorum, & D. Hieronymi monſtrant Lxx & D. Hieronymum non legiſſe, behalmac, in virgine, ſed, behalmuth, in iuuentute, vel in adoleſcentia, mutatione vnius litterę, quod ſi legitur, behalmah, in virgine, eadem eſt ſententia, vir enim Chriſtus in vtero virginis dicebatur, iuxta illud: mulier circundabit virum, quartum ergo illud quod Solomõ ignorabat eſt quod intellectus nullo modo aſſequi poteſt quomodo cum mulier circundaret virum, id eſt, cum Chriſtus Dominus in vtero virginis eſſet clauſo vtero illęſa virginitate inde exierit: Nam quod de ſcorto dicitur & de fęmina adultera quę libidinata tergens os ſuum, vel vt vertere Lxx lota dicit ſe nihil feciſſe: de meretrice & proſtituta qualibet fœmina in proſtibulo, & quæ vagata fuerit circum omnia nobiliſsimarum vrbium lupanaria dici poteſt ſi ſe abluerit & terſerit, in fidelis cum eſſet ſacri baptiſmatis aqua dicturam vere non eſſe ſe operatam malum, id Solomon ignorare ſe dicebat: quomodo cum aqua corpus tangat & cor alluat, illa tamen verba quæ comedens & tergens os ſuum &c. ad peccatum originis referri poſſunt, vt ablutum ſacro baptiſmate cum peccato actuali originis peccatum dicat quo in primis parentibus pomum vetitum comedit. Secundus locus erat ille Exodi cap. 2. vbi halmah, à Diuo Hieronymo, & à Lxx viris redditur puella & non virgo, vt iam noſtri Iudæi videantur largiri, halmah, puellam ſignificare & non virgo: Reſponſio per quam facilis eſt eo loci hanc vocem hebræam à Diuo Hieronymo, & à Lxx viris puellam fuiſſe trãſlatam prudentiſsimè, puer enim dicitur recens natus, & quinquenis & ſeptuenis & decem natus annos, puera latine vox non eſt, loco eius dicitur puella quinquennis, ſeptuennis, quæ nondum dicitur virgo, eſt tamen virgo puella bima trima quinquennis, ſeptuennis decem annos nota ſexnata annos, hæc ſpeculatum eſt miſſa quid puero Moſe expoſito fieret ſi grandior natu eſſet miſſa virgo diceretur, ſed veniſſet in ſuſpitionem ne illa puerum edidiſſet & expoſuiſſet, halmah, tamen dicitur etiam puella ſeptuennis quæ virgo abſcondita eſſet, neque vulgo nota, ne per eam agnoſcerentur parentes.

(?)

Hiere.23. Vulga. *Ecce dies veniunt & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum.*

Dominica prima aduentus Feria ſecūda in capitulo ad tertiam.

Lectio Hebrea.

Deus	dicit	veniunt	dies	Ecce
יְהוָה	נְאֻם	בָּאִים	יָמִים	הִנֵּה
iuſtum	germen	Dauid	ſuſcitabo	&
צַדִּיק	צֶמַח	לְדָוִד	הֲקִמֹתִי	וְ

Lxx. Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ ἀναστήσω τῷ Δαυὶδ ἀνατολὴν δικαίαν.

HVnc locum concinit Eccleſia ſecunda feria Dominicæ primæ aduentus in capitulo tertię, quem Vatablus & Iſidorus Clarius Rabinos etiam ad Chriſtum referre aiunt, ad ſuum, ſcilicet, Chriſtum quem ipſi expectant, & ipſi ad Chriſtum referunt, alius, vt paulo poſt apparebit, cùm de illis verbis dicemus: Hoc eſt nomen quod vocabunt eum, ſua interpretatione hunc locū vitiat. Hęc verba ſi ea attentè expendas virginitatem ſacræ Virginis præferunt, & Chriſtum Dominum de Spiritu ſancto conceptum, ſemach, enim quod latinè vertitur germen, herba eſt quæ ſine ſemine naſcitur è terra, & ideo Chriſti nomē eſt, ſemach, & latinè germē quod de terra, ideſt, de ſacra Virgine, de Spiritu ſancto eſt natus, & germinauit toto orbe terrarum, fuit enim granum illud frumenti quod in terram cadēs & mortuum, multum fructum attulit, & ita hæc verba id innuunt, ait Dominus, Et ſuſcitabo Dauid germen iuſtū, quæ verba ſignificant Dominum ſuſcitaturum ex ſacra Virgine Chriſtum, iuxta illud: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te. Spiritus namque ſanctus quod in alijs fœminis ſemen viri facit, puriſſimum ſacræ Virginis ſanguinem mouit in tempore, ſimulque cum vegetatiua potentia quæ in ſanguine ſacrę Virginis erat, corpus Chriſti organizauit, animauit rationali anima in temporis inſtanti, quód ſignificare videntur verba illa. Suſcitabo ego Dominus Dauid, ideſt, Dauidi, ſic enim eſt græcè & hebraicè, germen iuſtū, Chriſtū, vt dictum eſt; & hoc iuxta noſtram vulgatam; Nam Lxx viri aliter hunc locum vertunt, tranſtulere enim pro ſuſcitabo Dauid germen iuſtū: Suſcitabo Dauid orientem iuſtum, quem locum explanat Euſebius demōſtrationum lib. 7. demonſtratione. 10. de Chriſti diuinitate, quę aſſumpta humanitate reſplenduit omnibus hominibus vt ſol fulgentiſſimus, vt D. Hieronymi tranſlatio Chriſti Domini humanitatem declaret Lxx virorum interpretatio Chriſti Domini diuinitatem ob oculos ponat, tamen hebręa lectio, haquimoti. Et græca ἀναστήσω videntur ad reſurrectionem Domini ſpectare, haquimoti, ſurgere vel reſurgere faciā, & ἀναστήσω ſurgere vel reſurgere faciam τῷ Δαυὶδ & hebraicè, le Dauid, Dauidi, orientem iuſtum, vel germen iuſtum, &c. Ex his omnibus quę diximus & ex his quæ dicemus apparet Iudæos in prædictionibus Prophetarū de Chriſto manifeſtis cradere vnā duaſuè litteras, expungere vnam duaſuè dictiones ex lectione hebręa, quod eos facere ſolitos liber huius operis ſecundus ſatis indicat, & poſt vitiatam lectionem hebræam erumpere in clamores illos notiſſimos: veritas hebraica veritas hebraica, quod apparebit ex loco ſequenti qui Chriſti diuinitatem in omnium conſpectu ponit, & exemptis duabus dictionibus & mutato vno puncto excluditur ex ſcriptura à Iudæis, & ideo ipſi ex Eccleſia, & ex domo Dei excludi meruere:

En quæ dicatur veritas hebraica.

Vulga. *Et hoc eſt nomen quod vocabunt eum Dominus iuſtus noſter.* Hier. 23.

Quem locum concinit Eccleſia in Chriſti Aduentu Dominicæ primæ Feria ſecunda in capitulo ad ſextam.

Lectio Hebrea.

Deus	vocauit	quod	nomen eius	hoc	Et
יְהוָה	יִקְרְאוֹ	אֲשֶׁר	שְׁמוֹ	זֶה	וְ
				iuſtus noſter.	
				צִדְקֵנוּ׃	

Lxx. καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὃ καλέσει αὐτὸν κύριος Ἰωσεδέκ.

Hic

HIc ſat ſcio, dicet aliquis, nihil eſt cur acuſes, aut quendam interpretem ante Vatablū, aut Iſidorum Clarū, qui hunc locum cum D. Hieronymo & cū doctoribus ſacris de diuinitate Chriſti interpretantur, adduntque Chriſtum Dominum hoc loco appellari, Hieouà, nomine tetragrammato illo ineffabili; ſed mihi vt ſum ſuſpitioſus venit in mētem illud de eo qui nō magnopere propitius eſt, quòd vbi blanditur maxime, ibi onerat aliquam zamiam, aliquod dānum, & illud cauendum ne altera manu ferat lapidem, panem oſtendat altera: Cœpi animum attendere, & intellexi mutatione vnius puncti hebraicè ablatam Chriſto Domino diuinitatem, nam pro, hoc eſt nomen quod vocabunt eū Deus iuſtus noſter, hebraicè ſcriptum eſt, hoc eſt nomen quod vocabit eum Deus, iuſtus noſter; vt Chriſtus à Deo vocatus ſit iuſtus noſter, hoc factum eſt vnius puncti mutatione ex parte ſuperiori litteræ vbi ſonat, o, i, q, r, o, vocabit eum, in ventrem litteræ vbi ſonat, u, & eſt pluralis numeri, i, q, r, u, vocabūt, vbi iam non poteſt peruerti locus, ſi legas hoc eſt nomen quod vocabūt Deus iuſtus noſter, mutatione ergo vnius pūcti hebraicè Chriſto Domino eius redditur diuinitas, ſi pro, i, q, r, o, vocabit eum, legas, i, q, r, u, puncto ex vertice litteræ in eiuſdem litteræ ventrem deriuato, vocabunt, & eraſa quoque eſt hebræa dictio, hu, eum, ſed ſine ea locus hic Chriſtum Deum ſonat. Dices ſat ſcio, ſic diſpūctū hebraicè eſt, cur hos homines acuſas? quod hebraicè doctiſsimi ſunt, & hæc videre, & vna cum Iudæis nobis faciunt inſidias, neque aperiunt dolos, vt Iudæi intelligant & videant Chriſtum hoc loco Deum non appellari & nos rideant & multos ad Iudaiſmum vocent, ſuos in Iudaica perfidia conſtabiliant, quando, inquies, tam ſeuerus rerum alienarū iudex es Lxx viri ſic legunt vt hebræa præfer lectio. Et hoc nomen eius quo vocabit eum Dominus, quid vis amplius? cui te Lxx damnant. Nihil minus Lxx viri paraphraſtæ ſunt ſcripturæ in plæriſque & veluti cōmentarij & ſcholiaſtæ ſcripturæ; vt dicendum eſt initio libri quarti, ex authoritate veterum Patrum, & ita hunc locum vertere vt planè duas perſonas diuinas deſcriberent; tranſtulere enim ſic: Et hoc nomen eius quo vocabit eum Dominus, id eſt, Deus, ſic enim eſt hebraicè, & poſtea, ioſedech id eſt Deum iuſtificantem; vbi Deus Pater Deum filium vocat Deum iuſtificantem ſua paſsione, vel, ioſedecim. Deum iuſtificatorum vel iuſtorum, quod eius paſsione iuſtitia & gratia iuſtis data eſt. Non ſic interpretatur, inquies, Euſebius: Fateor, nam vox hebræa ignota erat ei, qui hebraicè neſciebat, & canon ſcripturæ eſt præſcriptus à D. Hiero. vt vtraq; tranſlatio adhibeatur, vt altera alteri lucem afferat, &c, ia, nomen eſt Dei idem ſonans quod, hiehoua, pelagus oſtendi, quod Ariſtoteles illum nominat, & D. Thomas, & ſancti Patres, Primus Vatablus Dominum, hiam, nominauit quod tantopere placuit cuidam ex noſtris, vt in Pſalmis verſu factis, hiam, Deum ſemper appellet, vt quemadmodum nationes Idolatræ Iouem nominant, ſic nos, hiam, colere videamur, & ſolo nomine differre quod illi Iouem colant, nos veneremur, hiam, atqui nomen Dei ineffabile eſt, ne ei proprium nomen demus, nam nomen proprium eſt quod explicat diffinitio, Deus neque diffinitione, nec nomine proprio comprehendi poteſt, varijs nominibus eum appellamus quibus ſe in ſcriptura iuxta noſtri intellectus captū voluit nominari ipſe ineffabilis ſemper fuit appellatus, cur noſtris temporibus proprio nomine, hias nominaturi an vt plures Dij eſſe videantur? vt nos vnum ex illis colere videamur hiā? vbi vnus eſt tantum Deus, neque Deus eſſet ſi plures eſſent Dij nomine Dei proprio opus non eſt, nam nomē proprium à quo illum ſeparet? Ergo Deus pater Deum iuſtificātem filium nominat, cur

ergo,

ergo, inquies non ita planè vertere Lxx ſed reliquere voces hebræas quæ tanto temporum interuallo ſunt vitiatæ? dictum eſt Lxx viros pluralitatem perſonarum occultaſſe ne Regi Ptolemæo cui fecere tranſlationem plures Deos facere viderentur. Reliqua eſt vna illa dubitatio vtrum hebrææ lectionis puncta & dictinctiones mutare liceat? cui dubitationi reſponſum eſt ex D. Hieronymo huius operis lib. 2. cap. 18. & cap. 20. quibus huic dubitationi ſatis abundè fit, nec de hac re verbum addere neceſſe eſt. Sed in vulgata D. Hierony. duplex lectio adſcripta eſt vocabit & vocabunt, ita eſt, nam in vulgata D. Hiero. varietas lectionis quã agnouere aut peruertere Aquila Iudæus, & Symmachus & Theodotio quos ipſe Diuus blaſphemos Iudæos nominat adſcripta eſt, nos vulgatam ſequimur Hiero. non blaphemorum Iudæorum interpretationem.

Hiere. 33. Vulga. *In diebus illis & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ.*

Dominicæ primæ Feria ſecunda Aduentus capitulum ad tertiam.

Lectio Hebrea.

illo	in tempore	&	illis	In diebus
הַהִיא	בָעֵת	וּ	הָהֵם	בַּיָּמִים
iuſtum	germen		Dauidi	germinare faciã
צְדָקָה	צֶמַח		לְדָוִד	אַצְמִיחַ

Lxx. Ἐν ταῖς ἡμέραις καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἀνατεῖλαι ποιήσω τῷ Δαυὶδ βλαστὸν δικαιοσύνης.

HOc loco cap. 33. Hieremiæ repetit Dominus quod dixerat ſupra eiuſdem Hieremię cap. 23. Germinare faciã Dauid germen iuſtum, quo ſignificat ſe humanitatem Chriſti in vnionem hypoſtaticam verbi aſſumpturum & vna cũ alijs duabus perſonis humanitatẽ Chriſti creaturum, vt germinare facit, inquit ſemen viri in fęminę vtero progenitorũ ſuorũ aut progenitorũ ipſius fęminę ſobolẽ, quod arguit ſoboles procreata, quę interim aut ipſũ maritũ refert aut auos aut proauos, interim patrẽ fœminæ ipſi⁹ exhibet, aut fęminã ipſam, aut auos. Hoc loco Deus pollicetur ſe facturum vt potentia vegetatiua virginis vna cum Spiritu S. cum ſacra triade germinet Dauidi germen iuſtitiæ, Dominus enim loquitur: Et germinare faciam, inquit Dominus vna cum ſacra virgine Dauidi, in caſu nanque dandi Græcè & hebraicè Dauid eſt quale ſi ſocero dicat gener, germinare faciam tibi Sobolem pulchram & generoſam, ita Dominus: Ego germinare faciam Dauidi germen iuſtitiæ vna cum potentia vegetatiua virginis, fecit enim ſacra virgo quicquid aliæ matres faciunt in concipiendo & generãdo, hoc ſolo excepto quod aliæ matr[illegible] naturaliter ex viri ſemine generant, ſacra virgo ſine viri opera de Spiritu S. concepit, & inde dicitur natus, Theandricos, id eſt, ſecundum naturam humanam & ſecundum diuinam naturam, dictum eſt ergo hoc iuxta illud: Spiritus S. ſuperueniet in te & virtus altiſsimi obumbrabit tibi, quod reſponſum eſt ſacræ virgini interroganti quomodo eſſet paritura quod virum non cognoſceret, ex Spiritũ S. inquit Angelus, qui progenitori tuo Dauidi facturus eſt vt germines germen iuſtitiæ Chriſtum, ſcilicet, qui germen dictus eſt quod ſine ſemine viri ex ſacra virgine ortus eſt, vt herba oritur ſine ſemine & germinat ex terra, vt planè hoc loco ſacræ Marię Virginis integritas & virginitas ob omnium oculos ponatur, quod dixit etiam Dominus Ezechielis cap. 34. ſuſcitabo, inquiens, eis germen nominatum, id eſt, germen illud nobilitatum toto orbe Chriſtum, ſcilicet, Dominum, vel vt Lxx dixere, ſuſcitabo eis (ſic enim legendum eſt apud Lxx) plantam pacis, vel, vt hebraicè eſt, ſurgere faciam eis plantã illã nobilitatã Chriſtũ, ſcilicet & Hieremię cap. 30. iuxta Lxx. quia creauit Dominus ſalutem in plantationem nouam in ſalute tua. Hæc igitur plantatio, hæc planta nominata, hoc germen iuſtum, id eſt, hic Chriſtus de terra, hoc eſt de ſacra virgine efflorviſſe dicitur de Spiritu Sancto, & ſubditur iuxta noſtrã

vulga-

vulgatā, fœmina circundabit virū, quod in trāſlatione Lxx deeſt, nec id eſt magnopere mirādum, vt enim diximus lib. ſecundo ex D. Chryſoſto. & ca. 64. lib. 3. facie. 225. multa ex ſcriptura ſacra deſunt ob Iudæorum malitiam vel negligentiam, quę ſunt alibi, alibi deſunt.

Hier. 33. Vulg. *Et hoc eſt nomen quod vocabūt eum Dominus iuſtus noſter.*

Capitulum Sextæ Dominicæ primę aduentus, feria ſecunda.

Lectio hebræa. iuſtus noſter Deus eam vocauit quod hoc Et
וְזֶה אֲשֶׁר יִקְרָא לָהּ יְהוָה צִדְקֵנוּ ׃

Lxx. καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ὄνομα ὃ καλέσουσιν αὐτόν, κύριος δίκαιος ἡμῶν.

DE hoc loco dictum ſupra eſt ex cap. 23. Hieremiæ, repetitūr tamē cap. 33. eiuſdem Hieremiæ, vbi codē modo tranſlatus hic locus eſt à D. Hiero. & à Lxx viris, ex quorum tranſlatione deprehenditur à Iudæis hebræā lectionem eſſe vitiatā. Ridet multum Iſaach leuita, rident & alij eiuſdem factionis, quod ex tranſlationibus exēplaria hebręa caſtigare poſtulemus; non audēt dicere aperte, quanquam dicunt ſatis planè errorē eſſe in noſtra vulgata, & vulgatam noſtram & Eccleſiaſticam omnē ſcripturā eſſe caſtigādam ad exemplum veritatis hebraicæ, quam appellant, quæ potius perfidia Iudaica eſt. Ergo ſi impio Iudæo libuit punctū vnum mutare & duas litterulas, flagitium illud admiſſum in ſacras litteras veritas hebraica nominabitur, & noſtra ſcriptura ad exemplū perfidiæ Iudaicæ erit emendanda? Aiunt in ſingulis: Eras tu intra Hieremiam cum propheta Hieremias hæc ſcriberet, vt teſtari poſsis vitiatam eſſe lectionem Hieremiæ? Apage hominum ineptias putāt imperitiſsimi homines, Iudæos ſcripturam potuiſſe vitiare & cum vitia inueteraſſent in lectione hebręa deprehendi non poſſe? & ſat eſſe ſi dicant; Eras tu intra prophetam cum hæc ſcriberet? aut coram ne præſens aderas ſcribenti prophetæ vt ſcias veram prophetæ lectionem? Scio ego vulgatā D. Hiero. & Eccleſiaſticā lectionem, & Apoſtolicā & Euangelicam eſſe veriſsimam, & quę ab illis diſcrepat vitiatam eſſe: quod ego oſtendo præſcripto à D. Hieronymo illo canone quod ego ob oculos omnium ponere ſoleo exemplo codicis Hiſpani latini verſi mille ante annos, ſi in codice Hiſpano legeretur, ò dura muerte, & tu tranſlatum legeres, ò ſortem duram, dubitares quin in codice Hiſpano legēdū eſſet, ò dura ſuerte, & non, ò dura muerte. Si in codice Hiſpano legeretur, el otro que ſe ahogo con vna paja, & redditum Latinè legeres, & alter qui acino vuæ paſſæ eſt ſuffocatus, certè non ambigeres legēdū eſſe in codice Hiſpano, que ſe ahogo con vna paſſa, no cō vna paja. Si in codice Hiſpano legeres, tomò vna tinaja para arrojarle, & tranſlatum Latinè legeres, forcipes accepit vt illum interficeret, eſſet neceſſarium vt intra interpretem tu fuiſſes milleſimo ante anno, aut coram præſens fuiſſēs cum illa trāsferret interpres, vt ſcires quā lectionem Hiſpanam agnouiſſet interpres cū illa Latinè verteret? qui minus quæſo, ſi in Hiſpano codice legeretur, llamole el Obiſpo, & tu videres tranſlatum, vocauerunt eum Epiſcopum, intelligeres in Hiſpano codice interpretem nō legiſſe llamole el Obiſpo, ſed, llamaronle Obiſpo. D. Hierony. ergo, & Lxx viri verterunt: Hoc eſt nomen quod vocabūt eū Deus iuſtus noſter, & quæritis num coram adfuerim cum Lxx trecentis ante aduentum Domini annis hęc vertebāt, & viderim tūc lectionem hebræam aut ſi aderā cū D. Hiero. illam trāſtulit? ſi corā præſens adfuiſſem non ſcirē certius, quid dixi certius? imò nō tā certo ſcirē, nec tantā fidē omnibus facerem, quā cū verſionē Lxx & trāſlationem D. Hiero. oculis omniū ſubijcio, vt inde agnoſcāt quam lectionem hebræam ſua tempeſtate agnouerūt. Igitur ex tranſlatione D. Hierony. quod hebraicè legitur,

& hoc

ve, ze, aſer, iqra, la, hoc eſt, qui vocauit eum, apparet legendum, ve, ze, aſer, iqru, lo, i, & hoc quod vocabunt eum. Et poſtea, hiehoua ſidqenu. Deus iuſt' noſter, vt ille qui natus eſt de ſanguine Dauid dicatur nomine Deus iuſtus noſter. Hoc idem teſtatur tranſlatio Lxx mutatione ergo duarum litterarum & punctorum detrahitur Chriſto Domino diuinitas à Iudæis. Quin & Vatablũ pertæſum fuit tantæ corruptelæ, & dictionem illam, eam, in illo, vocabit eam, eum legendum ait ex tranſlatione Lxx. Allegant exemplaria vetuſta vt Iudaicam impietatem defendant, & ex hoc loco diuinitatem Chriſto Domino adimant, non impunè laturi, vt non inultum abſtulere quicunque in Chriſtum Dominũ aliquod admiſere nefas: Hoc non ſolum noſtri & rerum noſtrarũ hiſtoriæ prodidere, prodidit Plato nunquam quenquam aduerſum Deum auſum quidquam quin priuſquam è vita exceſsiſſet nõ id magno lucrit. Auguſt. qui eadem tempeſtate fuit cum D. Hieronymo lib. de ciuitate Dei. 18. cap. 33. hunc locum ita citat de Chriſto Domino. Hoc eſt nomẽ quod vocabunt eum Dominus iuſtus noſter, ne conſulat quiſquam aduerſum Chriſtum Dominum vetuſta exemplaria, vt defendat Iudæos, Chriſtum oppugnet, Aquila Iudæus hunc locum vitiauit, vt Chriſto diuinitatẽ auferret. Et eſt vnus ex illorum numero de quibus Hieronymus, cùm Aquilam & Symmachum & Theodotionẽ blaſphemos Iudęos nominat, & multa de Chriſto myſteria celaſſe ait. Dixi enim alibi, Aquilam & reliquos acceſsiſſe ad faciendas tranſlationes eo animo, vt Chriſto aduerſarẽtur: & Lxx viris obſtreperẽt. Sed vt Balam propheta Dæmonum coactus eſt dicere, quę nõ vellet, ita eos permiſit Dñs oracula manifeſta de Chriſto peruertere, quę eis notiſsima erãt, & in ore omni populo: in cęteris fecit texere admirãdas quaſdã trãſlationes, vt vſui Eccleſiæ ſanctæ eſſent. Corrupit igitur Aquila hunc locum ſic:

& his qui vocauit eum Deus iuſtitia noſtra:
ve, ze, aſet, iqro, iehouah, ſidqenu.

vt ſignificaret Deum fuiſſe, qui vocauit populum Iuda è captiuitate Babylonica. Et ſunt è noſtris, qui hanc oſtentent tranſlationem, eamq́ue opponant Vulgatæ, & verſioni Lxx. Dicat his aliquis Vatablum & Iſidorũ Clariũ hæc omnia ad Chriſtũ referre, & authores eſſe, Iudæos hæc etiã de Chriſto interpretari, niſi ſimularent viros bonos nunquã noſtros fallerẽt, arte nos tractant, excutiũt de manibus noſtrã vulgatã, & Lxx interpretationẽ, quæ Chriſti diuinitatem planè ſonant, obtrudunt pro eis nobis Iudaicã interpretationẽ quæ ad Babylonicã captiuitatẽ hæc referat, vt germen iuſtum ſupra, populus Iudaicus appelletur, quẽ germinare Dñs fecerit, ſed cur Dauidi fecit germinare populũ Iudaicũ non dicunt cum poſt captiuitatẽ Babylonicã ex poſteritate Dauidis rex nullus fuerit, neque adijciunt quomodo ca. 23. vbi eadẽ hæc verba ſunt ſubiungatur. Et regnabit rex & ſapiens erit, poſt captiuitatem Babylonicã nõ regnauit rex vſq; ad tẽpora proxima temporibus Chriſti, vbi duo aut tres tyrãni ſibi regiũ diadema impoſuerunt, neque germen iuſtum populum Iudaicum iure quiſquam appellet, vt reliqua omittam, quo pro, zarach, mutatis duabus litteris, ſamach, ſcripſere, ideſt, pro oriẽte, ſcripſere germen, vt dicetur infra in locis citatis à D. Luca, nec quę dixi fecere ſolum, ſed quãtum apparet ex trãſlatione D. Hierony. & Lxx expunxere ex lectione hebræa duas voces, ſem, & hu, vbi enim legitur, ve ze, legẽdũ erat, ve, ze, ſem. Et hoc nomen, ſic enim eſt in vulgata D. Hiero. & in tranſlatione Lxx, & poſt verba illa, quod vocabunt, deeſt vocula hebręa, hu, iuxta tranſlationem D. Hierony. & Lxx, ideſt, eum, vt ſit: Hoc eſt nomen quod vocabunt eum. Oſtendimus libro ſecundo ex authoritate veterum patrum Iudæos fuiſſe teſtamentarios, id eſt, Dei teſtamenti corruptores

non

non ſolum malitia ſed etiam negligentia, quod multis exemplis oſtendimus lib. 2. cap. 64. Horum ſcelerum indiciũ facere perhonorificum ſemper fuit, furta ſcripturæ ſacræ facere, aut facta defendere id ſemper fuit immane flagitium. Sed vt eo regrediar vnde diuerti etiam excuſsis duabus illis hebræis voculis hebræa lectio Chriſti diuinitatem planè ſonabat, & hoc quod vocabunt Deus iuſtus noſter; id eſt, hoc nomen quod vocabunt hoc germen iuſtum de quo agebam, quod ego germinare faciam Dauidi erit ſupple Deus iuſtus noſter, id enim eſt, vocabunt Deus iuſtus noſter, mutatis duabus litteris prorſus tollitur Chriſto ſua diuinitas, pro, iqru, vocabunt, legunt, iqra, vocabit, pro, lo; eum, legunt, la, eam, quam vocem caſtigat Vatablus ex tranſlatione Lxx legendumque ait, eum, non, eam, aut, ei, genere maſculino, nõ ei, genere fœminino. Quærerem ego ex Vatablo, aut ex eius defenſoribus cur quod caſtigare ſe dicit ex Lxx viris, non caſtiget etiam ex tranſlatione D. Hieronymi. Nam in huius operis Prolegomenis oſtendimus vulgatam noſtram à D. Hieronymo eſſe æditam; rurſum cur eadem ratione qua, lo, pro, là, legendum dicit hebraicè, non fateatur etiam, iqru, vocabunt, pro, iqra, vocabit, legendum eſſe quoque ex eiſdem tranſlationibus? legunt ergo hi boni viri, hoc eſt quod vocabit eam Dominus iuſtitia noſtra. Vt ſit ſenſus Iudaicus, hoc eſt; quod vocabit eam captiuitatem ex Babylone, ſcilicet, Dominus iuſtitia noſtra, id eſt, Dominus iuſtitia noſtra vocabit eam captiuitatem ex Babylone. Nam quod ad Eccleſiam ipſi referũt nos fallunt, alioquin nunquam Chriſto Domino diuinitaté abſtuliſſent: apertius ille tranſlator quod dure ſonabat eo ſenſu quo diximꝰ: Hoc eſt quod vocabit eam Dominus iuſtitia noſtra, reddidit ipſe, Et iſte qui vocabit eam Dominus iuſtitia noſtra, & in margine, iuſtus noſter, vt eſſet ſenſus Iudaicus. Iſte qui vocabit eam captiuitatem ex Babylone fuit Dominus iuſtus noſter, vel iuſtitia noſtra. Malitioſe interpretaris, inquient, nam ipſi de Eccleſia interpretantur: qui Iudaicas non nouerit artes hoc dicet. Age eſto vt hoc vere & ex animo interpretentur, duplici nomine de illis queror, quod profeſsi ſe aptiſſimam interpretationem ſequuturos, Iudaica ſemper ſequuntur, & vulgatam noſtram nobis è manibus excutiũt, nec eam ſaltem margini adſcribunt, vt adſcribere ſolent margini vel viliſsimi rabini annotatiunculam, alterum illud eſt quod ex hoc loco quantum in illis eſt ſitũ Chriſto diuinitaté auferũt, aut bene ablatã Chriſto ſuã diuinitaté ex hoc loco defendunt validiſsime homines Chriſtiani & qui inter Chiſtianos magnum gerere nomen profitentur, & ſubuertitur ſcriptura eccleſiaſtica qua refellebantur hæretici à maioribus noſtris & Eccleſia ſancta ſuis ſpoliatur armis. Nam lectio hebræa quæ Chriſto diuinitatem aufert tegitur & occultatur, & vt lateat explanatur, vt eccleſiaſtica, nec produntur inſidię, quid ſi illas, inquies, non intellexere, Apageſis homines docti non intelligunt quid interſit inter has duas orationes, hic eſt qui vocabit eam Deus iuſtus noſter, & hoc eſt nomen quod vocabunt eum Deus iuſtus noſter. Quin hoc attende pauciſsimos locos ſcripturæ de diuinitate Chriſti relictos ab his videas, quin aliqua Iudaica fraude attententur, vt nihil minus quam Chriſti diuinitatem videantur ſonare.

Vulg. *Deus fortis.* Eſai. 9.

fortis	Deus
גִּבּוֹר	אֵל

θεὸς ἰσχυρός.

Lectio Hebręa. Lxx.

DE hoc loco dictũ eſt in illud Eſaię Paruulus natus eſt nobis filius datus eſt nobis, vbi puero illi qui nobis natus eſt nomen imponitur Deus fortis: vocabitur, inquir, nomen eius admirabilis, cõſiliarius, vel, vt vertere Lxx magni

conſilij

quod non iuſtificetur homo comparatus Deo, audacter prouocat Deum. capit. 12. Iob. Hebraicè, hel, c. 13. Iob. nunquid Deus indiget veſtro mendacio? hebraicè. El, c. 15. Iob. núquid grãde eſt, vt cóſoletur te Deus? hebraicè, El, & infra qui tumet? cótra Deum ſpiritus tuus, contra Deum hebraicè, El, tetendit enim aduerſus eum manum ſuam, aduerſus Deum hebraicè, El, & cap. 16. concluſit me Deus, hebraicè, El, cap. 18. in fine, qui ignorat Deum, hebraicè, El, cap. 19. quare perſequimini me ſicut Deus? hebraicè, El, & cap. 20. extrahet eas Deus, hebraicè, El, & infra, & hæreditas verborũ eius à Deo, hebraicè, El, & c. 21. nunquid Deum docebit quiſquam? pro Deo, hebraicè, El, & cap. 22. nunquid Deo, hebraicè, El, quid enim nouit Deus, habraicè, El, cap. 23. Deus molliuit cor meũ, hebraicè, El, cap. 27. viuit Deus, hebraicè, El, nunquid Deus audiet clamorẽ eius, hebraicè, El, & infra, hæc eſt pars hominis apud Deum, hebraicè, El, cap. 31. cùm ſurrexerit ad iudicandum me Deus, hebraicè, El, & negatio contra Deum altiſſimum, hebraicè, El, cap. 32. Deus proiecit eum non homo, hebraicè, El, & cap. 33. Spiritus Dei fecit me, hebraicè, el, ecce & me ſicut & te fecit Deus, hebraicè, El, ſemel locutus eſt Deus, hebraicè, El, & infrà, ecce hęc omnia operatur Deus, hebraicè, El, & cap. 34. Deus ſubuertit iudicium meum, hebraicè, El, & infra, abſit à Deo impietas, hebraicè, El, vt veniat ad Deum, hebraicè, El. Ferè ſic Iob appellat Deum, El. Pſalmo. 5. quia non Deus volens iniquitatem tu, non Deus, hebraice lo hel. Pſalm. 10. oblitus eſt Deus, hebraice, el. & infra, ſurge domine Deus, hebraice iehoua el. Pſalm. 16. cuſtodi me domine, vel cuſtodi me Deus, hebraice el, & infra, dices domino, dominus meus es tu, hebraice, adonai. Pſalm. 17. Deus meus impolluta via eius, hebraice, el. & infra, Deus qui accinxit me fortitudine, hebraice, el, & infra, Deus qui das vindictas mihi, hebraice, el. & Pſalm. 18. Cæli enarrant gloriam Dei, hebraice el. Pſal. 21. Deus Deus meus, hebraice, heli. Pſal. 29. Vox domini ſuper aquas Deus glorię intonuit, hebraice, el. Pſal. 30. redemiſti me domine Deus veritatis, hebraice iehoua hel emet. Pſal. 35. quaſi montes Dei, hebraice, el. Pſal. 41. ad Deum fortẽ viuum, lehel, quod tranſlatũ eſt fortem, nunquã tamen niſi de Deo. Pſal. 43. ad Deum qui lætificat iuuentutẽ meam, hebraice, lehel. Pſal. 49. Deus deorũ dominus, hebraice, hel heloim Iehoua hel Deus. & Pſal. 52. Deus deſtruet te in finẽ, hebraice, el, & Pſal. 55. exaudiet Deus & humiliabit illos pro Deo, hebraice el, & Pſal. 56. Deum altiſſimũ Deum, qui benefecit mihi, hebraice, el. Pſal. 67. Benedictus dominus die quotidie proſperũ iter faciet nobis Deus, hebraice, el, & infra, Deus noſter, & Deus ſalutis, hebraice, el pro his omnibus, & infra, Deus Iſrael ipſe. dabit fortitudinẽ, hebraice, el. Pſalm. 68. qui ſpectant te domine Deus Sabaoth, hebraice adonai, Iehoua dominantes Deus, hebraice, el. & Pſal. 74. omnes feſtiuitates Dei, hebraice, el. & Pſal. 77. & tentauerunt te Deum, hebraice, el, & infra, male loquuti ſunt de Deo, hebraice el, & infra, reuertebantur & diluculo veniebant ad Deum, hebraice, el. & infra, Deus excelſus redemptor eorum eſt, hebraice, el. Pſal 80. nec adorabis Deũ alienum, hebraice, el. & ſupra, non erit in te Deus recens, hebraice, el. & Pſal. 81. Deus ſtetit in ſinagoga deorum, vel vt alij vertũt, Deus ſtetit in cœtu Dei, hebraice pro in cœtu Dei, eſt hel. & Pſal. 82. nec compeſcaris deus, hebraice, el. & Pſalm. 83. exultauerunt in Deum viuum, hebraice el. Pſal. 84. audiam quid loquatur in me dominus Deus, hebraice, hahel Iehoua. Pſal. 85. tu autem domine Deus, hebraice ad tha adonai hel. Pſal. 88. quis ſimilis erit filijs Dei? hebraicè, helim, & infra, Deus qui glorificatur in conſilio ſanctorũ, hebraice, el. & infra, Pater meus eſt Deus meus, hebraice, heli. Pſal. 89. à ſęculo vſque in ſęculũ tu es, hebraice, tu es,

es; hel.i. Deus. Pſal. 93. Deus vltionũ dñs, Deus vltionũ vtroq; loco eſt, hel, ideſt, Deus. Pſal. 94. quoniam Deus magnus Dominus, hebraice eſt hel, ideſt, Deus, Pſal. 98. Deus tu propitius fuiſti eis, hebraice, hel, & Pſalmo. 105. obliti ſunt Deum qui ſaluauit eos qui fecit mirabilia in terra ægypti, hebraice, hel, & ſupra dixerat tẽtauerunt Deum in inaquoſo pro Deo, hebraice eſt, hel. Pſal. 106. quia exaceruauerunt eloquia Dei, hebraice, hel, Pſalm. 108. qui loquũtur mala aduerſus animam meam.

¶ Loci ſcripturæ, quibus ſancta Trinitas demonſtratur, vbi alterũ nomen plurale eſt, quod ſignificet perſonas: ſingulare alterum, quod eſſentiam ſignificet

Et tu Dñe fac mecũ, hebraice eſt ve ata, Iehoui adonai. Pſalmo. 135. confitemini Dño dominorum, hebraice, lehadone, adonim Pſalm. 139. Deus Domine v r-tus ſalutis meę, hebraice Iehoui adonai Deus dominantes mei. Pſalm. 141. quia ad te domine domine oculi mei, hebraice Iehoui adonai, Deus dominan-

Pſal. 23. Vulg. *Attollite portas principes ve-ſtras, & eleuamini portæ æternales.*

Dominica prima aduentus in reſponſorijs primę lectionis.

&	principes veſtri	portas	Attollite
וְ	רָאשֵׁיכֶם	שְׁעָרִים	שְׂאוּ
	æternales	ianuæ	eleuamini
	עוֹלָם	פִּתְחֵי	הִנָּשְׂאוּ

Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι.

Diuus Hieronymus in Pſalmũ. 23. hos verſus voces eſſe Angelorũ qui cum Chriſto ad infernum deſcenderunt ad ſubiectos Diaboli, quibus oſtẽdunt ſe principem illorũ ligatum ducere, & iubent tollere portas quod abſtracta ſit illorum poteſtas in ſanctos viros, & interpretatur quoque de angelis bonis qui Chriſtum aſcendentem in cælũ cũ humanitate aſſumpta admirãtur, ait tamen hebraice eſſe, leuate portę capita veſtra, & ſic poteſt hebręa lectio reddi vt ait D. Hieronymus, translatio tamẽ Lxx virorum congruit cum lectione hebræa mirabiliter, neque id in dubium quiſquam poteſt euocare, hebræa nãq; lectio eſt, ſeu ſearim, quod verti poteſt. Tollite portas, ſeu, tollite portæ & poſtea raſechem, capita veſtra, quod nomen caſu vocandi vertere Lxx & rectiſſime verterũt, & capita accepere pro principibus, vt græce & latine & hebraice caput pro Principe accipi ſolet, & ſic Lxx vertere pro hac voce capita, Principes, vt ſit ſẽſus: heus capita veſtra.i. Principes veſtri.i. hi, qui in hoc cœtu principes veſtri ſunt, tollite portas & eleuamini portæ æternales & introibit Rex gloriæ. Quid poteſt habere vitij interpretari, capita veſtra.i. qui capita apud vos eſtis, tollite portas &, O principes veſtri, ideſt, heus vos qui principatũ hic tenetis, tollite portas; potuit reddi, tollite portæ capita veſtra, potuit, quid nĩ? tamen ſenſum Eccleſiaſticũ tolli nõ oportet. Tertul. aduerſus Marcionẽ li. 4. c. 30. de triũpho crucis interpretatur, vt congruat cũ Eccleſię ſanctę ceremonijs, quę nihil erat cur tollerẽtur. Athanaſius de humanitate verbi, de aperto itinere in cęlũ hæc verba interpretatur, nihil illi, inquiens, opus erat reſeratione portarum, erat enim omnium dñs, ſed nos eramus quibus ea reſeratio neceſſaria fuit, quos ipſe ſuo corpore in ſublime attollebat; eodẽ refert idẽ Athanaſ. oratione. 2. contra Arianos, probãs his verſibus Chriſti diuinitatẽ, Tollite portas, inquiẽs, & introibit rex gloriæ, illi portæ clauſæ non erant, vtpote Dño & conditori omniũ, ſed propter nos dictũ eſt quibus porta paradiſi clauſa fuit, ſed humano more dictũ eſt, introibit, velut homine introeũte, & rurſum, introibit Rex gloriæ: de diuinitate, eadẽ repetit oratione. 4. aduerſum eoſdẽ Arianos, & idem Athanaſius de interpretatione Pſalmorũ ad Marcellinũ, ita explanat, & Ireneus lib. 4. c. 66. & Ambroſius de fide ad Gratianũ, lib. 4. & alijs locis. & Iuſtinus aduerſus Tryphonẽ Iudæum, & Cyprianus in expoſitione

tione ſymboli in illa verba: Aſcendit in cœlos. Gregorius Nazianzenus in oratione ſecunda in Paſcha, de Aſcenſione Dñi in cœlos & triũpho crucis interpretatur, vt eodẽ ſpectet omniũ ſanctorum ſentẽtia hos verſus de reſurrectione Domini, & aſcenſione in cœlos à Propheta fuiſſe prædictos: mitto Dionyſiũ Areopagitã, Chryſoſtomũ, & alios grauiſsimus patres quorũ explanationes irritas feciſſe non oportebat, neq; D. Hierony. quod putat hebraicè eſſe alieno ab his ſenſu interpretatur cõtra Iſidorus Clarus & alius in Pſalmis verſu factis de arca teſtamẽti, & templo Hieroſolymitano hæc explanãt, typice fortaſſe, ajũt; de Chriſto, hoc colore Chriſto aufertur diuinitas Ariani defenduntur, tollitur Chriſti ad inferos deſcẽſus, & ſanctorũ Patrũ liberatio, & Chriſti reſurrectio, & in cœlos aſcẽſio: dicere ſolebãt mihi; ita hebraicè eſſe ait D. Hiero. vt nos vertimus, ita eſt, nõ rejicit tamẽ Eccleſiaſticã lectionẽ, ſed interpretatur eã, & quam hebraice eſſe putat iuxta ſententiã ſanctorũ Patrũ explanè & nõ Iudaice. Noſtri temporis interpretes quidã fere omnia de Chriſto myſteria & præcipuè ea quę ad Chriſti diuinitatẽ ſpectant conuellere videntur.

Vulg. *Nõ auferetur ſceptrum de Iuda*
Gen. 49. *neq; dux de fœmore eius donec veniat qui mittendus eſt.*

Lectio Hebręa.
ſcriba & de Iuda virga auferetur Non
לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּ מְחֹקֵק
filij eius veniat quo ad pedes eius de inter
מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה

Lxx. οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ.

HAec prophetia dicitur ad veſperas feriæ ſecũdę Dñicę primę aduẽtus, & in aduẽtu nõ rarò repetitur tã euidẽs prophetia vt inter eas numeretur quæ noſtrã fidẽ ſanctã faciũt euidẽtem, nõ quod ea quæ ſunt fidei ſint euidentia nobis vſq; ad viſionẽ beatificã quæ vſq; ad illã euidens eſſe nullo modo põt, ſed quod euidẽs ſit nos qui credimus Chriſto vera ſequi nõ falli: q̃d euidẽs ſit eſſe credẽdũ, quod Theologi aiunt. Aug. de ciui. Dei. lib. 18. c. 45. tẽpus aduẽtus Chriſti deſignatũ hoc vaticinio ait, Nõ deficiet, inquiens, Princeps è Iuda, &c. Non defuit ergo Iudæorũ Princeps, è Iudæis vſq; ad Herodẽ, quẽ primũ acceperunt alienigenã regẽ, & cõcludit ex hoc vaticinio tẽpus fuiſſe Herode regnãte, vt veniret ille cui repoſitũ erat regnũ Iſrael, Et idẽ Auguſt. manifeſtius hoc idem in præfatione in Pſal. 75. Et Iuſtinus aduerſum Tryphonẽ Iudæũ eiuſdẽ ſententiæ author eſt. Nicephorus Caliſtus libro. 1. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ. c. 6. ſub finem, & cap. 9. in principio hãc prophetiã de ſaluatore noſtro liquidiſsime prolatã eſſe ait quod tũc veniſſe appareat, cũ defecerit ſceptrũ de regno Iuda, datum à Romanis hominiа alienigenę. Et Orig. ſuper cap. 49. Geneſeos hũc locũ manifeſte relatũ ad Chriſtũ ait quod cõſtet vſque ad natiuitatẽ Chriſti nõ defeciſſe Principẽ ex genere Iudæ aut Iudæorũ, vt ego puto legẽdũ, vt ſtatim oſtẽdam, nec dux de fœmoribꝰ eius vſq; ad Herodẽ regẽ qui alienigena fuit, vt multis locis narrat Ioſephus Iudæus. Euſebius Cæſarieñſis lib. 3 demõſtrationis Euãgelicę demõſtratione ſecũda idẽ ait, ſed Iuda hoc loco non accipi debere pro Iuda Patriarcha, nec pro eius tribu, ſed pro omni natione Iudæorũ quod dixiſſe ait Moſen propheticè quod viderit viſione prophetica, tẽpore Chriſti omnes tribus Iſrael vno nomine appellãdas Iudæorũ neque futurũ vt Iudæi diſtincti per tribus eo tempore ſint futuri, ſed vno nomine omnes Iudęi appellarẽtur, multo fuſius hoc idẽ Euſebius lib. 8. demõſtrationis Euãgelicæ demõſtratione prima vbi pluribus docet Principes nõ fuiſſe ex tribu Iuda vſq; ad Dauidẽ regẽ, nec poſt captiuitatẽ Babylonicã ex tribu Iuda fuiſſe Principes, vt neceſſe habeas intelligere non defuiſſe Principes ex Iuda ex Iudæa, quod Iuda duo ſignificat, & regnũ Iuda, & vniuer-

ſoluit, quod docet Ariſtoteles Topicô. 8. libro, vides quot ſtrophas adhibet Iudæus, vt vinculis quibus hac prophetia conſtringitur ſeſe extricet, neq; poteſt tamen? noſtri quidã Iudaicã tranſlationẽ nobis obtrudũt, & pro, donec veniat qui mittẽdus eſt, de qua paulo poſt dicã, vel donec veniat promiſſum ei, vertũt, donec veniat ſiloh, vt è manibus excutiat de Chriſto euidẽtiſsimã Prophetiã, irrita faciat omnia veterũ patrũ ſcripta, & Iudaicã tranſlationẽ nobis obtrudãt, vt neceſſe habeamus conſulere Iudæos quid ſit, ſiloh, & ab illis interpretationẽ ſcripturę Iudaicã diſcere, Eccleſiaſticam obliuiſci, cantiones ſacras Eccleſiæ cõtẽnere & ridere, quin & in ſuis lexicis in dictione, ſil, nõ citãt vulgatã, ſed interpretationẽ Iudaicã, neq; veteres patres citant, ſed hos & illos Rabinos, vt nõ Eccleſiæ filijs, ſed filijs ſynagogę lexicon cõſcripſiſſe videãtur. Alia hebræa lectio eſt. Donec veniat ſilohe ה in ח murato quod illæ duæ litteræ minimo diſcrimine diſtant, illo tantũ quod altera habet virgulã poſteriorẽ cohærentẽ ſuperiori virgulæ, alterius poſterior virgula non cohęret ſuperiori, quin & hoc ita cõfunditur, vt niſi qui doctiſsimus ſit interdũ intergnoſcere non queat. Hãc ergo vocẽ, ſilohe, vertit D. Hiero. qui mittendus eſt, vt ſit, donec veniat qui mittẽdus eſt, & ſic quoq; planiſsima & euidẽtiſsima eſt prophetia, & ideo Iudæis neq; hanc ſequi placet. Iã vertũt, inquiunt, Iudæi, donec veniat Meſsias, aut, donec veniat Chriſtus. Ita eſt, ſed inſidioſe, referũt enĩ ad Regẽ Dauidẽ, quilibet enim Rex dicebatur Chriſtus, & hebraice Meſsias, & hanc lectionẽ nõ auerſarẽtur Iudęi, licet enim ſenſus cohærere non poſsit, ſi ad Dauidẽ referatur prophetia nihil id morarẽtur, dũmodo quo iure quaue iniuria noſtris rebus poſsint obſtrepere & vociferationibus omnia cõplere. Tranſlatio D. Hiero. eſt admirabilis: Nõ deficiet ſceptrũ de Iuda donec veniat qui mittẽdus eſt, ideſt, donec veniat ille quẽ expectabãt omnes veteres patres. Itaq; noſtri quidã interpretationẽ Iudaicã ſcripturę ſacræ contextũ ſacræ ſcripturæ faciunt pro interpretatione D. Hiero. & Lxx virorũ, & cõtra interpretationẽ Symmachi & Theodotionis qui vt intelliges ex lib. 8. Euſebij demõſtrationis Euangelicæ, demonſtratione prima, ita hãc prophetiã vertere vt Lxx. Aquila tamẽ iam eo tẽpore fraudes verſare cœperat, vt ex eodẽ libro diſces: vnde apparet quod repetitũ millies à me eſt, nunquã Iudęorũ perfidiã per tot annorũ interualla in peruertẽdis prophetijs de Chriſto manifeſtis ceſſaſſe. Alia quoq; hoc loco adhibita à Iudæis fallacia eſt quod ex tranſlatione Lxx & ex vulgata D. Hiero. liquet, Iudęos pro, ſub fœmore, poſuiſſe hebraice, inter pedes, vt probatum eſt ſupra eo loco vbi de illa prophetia diſceptabamus. Pone manũ ſub fœmore. Cũ enim Iudæi viderẽt cõpletũ eſſe tẽpus aduentus Chriſti quod ceſſaſſet regnũ ex Iuda, tamen à principio relicta Iudæis aliqua poteſtas erat in ſuos in vrbibus in quibus cõmorarẽtur quod toto orbe terrarũ in vrbibus nobiliſsimis bonã vrbiũ partẽ tenebãt, & ſuis ipſis pręerant & in ſuos ius habebãt, & ex antiquiſsima cõſuetudine hoc illis poſt Chriſti tempora remanebat in ſuos imperiũ, vt igitur eluderent prophetiã, nec dux de fœmore eius, quę manifeſtiſsima erat, & videbãt Iudæis iã nõ eſſe Reges aut Imperatores de genere Iudæorũ pro, de fœmore eius, ſcripſere, de inter pedes eius, & pro, dux, interpretati ſunt, ſcribã, vt ad illã poteſtatẽ Iudiciariã referre poſſent hãc prophetiã quod crederẽt diu duraturã illis eã poteſtatẽ & ita ſuos in ſuis ſynagogis poſſent retinere. Ergo pro, dux de fœmore eius, ſcripſere, ſcriba, de inter pedes eius, quam dicendi formam in ſcriptura ſancta non reperies.

Vulg. *Ipſe erit expectatio gentium.* Gen. 49.

populorum congregatio ipſe &

עַמִּים׃ יִקְּהַת הוּ וְ Lectio Hebręa.

καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Lxx.

HAEc ꝓphetia quę dicitur adveſperas feriæ.2.Dñicę primę aduẽtus, nunerari ſolet inter euidentiſsimas de ChriſtoDomino prophetias,cui niſi fraude Iudaica reſponderi nullo modo poterat. Auguſt. de ciuitate Dei lib.18.cap. 45.ſic interpretatur hunc locũ: promiſſum eſt,inquiẽs, nouo teſtamẽto vt ipſe dñs eſſet expectatio gẽtium, fieri autẽ nõ poſſet vt gentes expectarẽt eum in iudiciũ venturum niſi prius in eum crederẽt, Orig.in.c.49.Geneſeos hunc locũ interpretãs ſic ait.In Chriſto quomodo gentes ſperẽt Euangelij fides & Eccleſiarum docet propagatio.Hilar. in Pſal. 68.in illa verba: fiat mẽſa eorũ, cum ex Iuda, inquit,princeps veniẽs expectatio gentiũ nunciatur,in Abrahã ſemine omnes patriæ gẽtiũ benedicendæ dicuntur. Ambroſ.de benedictionibus Patriarcharũ.c.4.non deficiet princeps ex Iuda donec veniat cui repoſitũ eſt, vt Eccleſiam Dei cõgreget,inquit,ex conuentu nationum,ipſe eſt expectatio gentiũ,plus dixit quã ſi dixiſſet,ipſum expectant gentes, eo quod omnis ſpes Eccleſiæ in ipſo recũbat.Chriſ.in demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus,ipſe erit, inquit, expectatio gentiũ quia aduentu ſuo omnes gentes attraxit. Aug.contra Fauſtũ Manichæũ lib.12.c.42.Iudæos & hæreticos hac ꝓphetia ſic premit,ſi defuit princeps ex Iuda cum primũ Rex alienigena Herodes in gẽte Iudęorum fuit quo tẽpore natus eſt Chriſtus,ſi ꝙ ſequitur, ipſe erit expectatio getiũ,populũ gẽtiũ illi ſubditũ videmus,quid ad hæc reſpõdetis inſani?Iuſtinus aduerſus Tryphonẽ Iudæum hæc verba: & ipſe erit expectatio gentium,duo ſimul ſignificare ait, nationes Chriſtum eſſe recepturas quẽ ſui non receperunt, & eius aduentũ ad vltimum iudiciũ expectaturas. Chryſoſ. rurſus homilia.2.de eo quod dixit Eſaias, factũ eſt anno quo mortuus eſt Ozias, hinc nobis,inquit, aduerſus Iudæos infœlices multis opus eſt demõſtrationibꝰ ad euincendam veritatẽ,aduerſus Iudæos inquã, infœlices ac miſeros, qui ob temporum ignorãtiam in grauiſsimũ errorem prolapſi ſunt, nam ſi audiſſent Patriarcham dicentem:non deficiet princeps ex Iuda, &c.nõ incidiſſent in Antichriſtũ à Chriſto dilapſi,hæc Chyſoſtomus.Atqui ad noſtros quoſdam idẽ dicere poſſet, qui non ſolum ipſi incidere in Antichriſtũ volũt, ſed alios in eandem tradere ruinã. Athanaſius de humanitate verbi hac prophetia vrget Iudęos, cum verbum patris quod incarnatũ aſpernati ſunt Iudæi hunc ipſum gentes venerentur, cur non agnoſcunt? vel potius cur cœcutiunt? & infra quid autem ille qui in expectatione gentium erat cum veniret facere debuit? vocare, inquies, gentes ad fidem:etiam vocatæ ſunt,&c. Theodoretus de græcorũ affectionibus libr. 10. hunc locum eodẽ modo interpretatur his verbis,Iacob Patriarcha cum Iudam benediceret de gentium benedictione non tacuit,ait enim: non deficiet &c.& poſtea,ipſe erit expectatio gentium.Euſebius de demõſtratione euangelica lib.8. demonſtratione prima Theodotionẽ & Symmachũ Iudęos blaſphemos, vt verbis D.Hieronymi vtar ſic vertiſſe hunc locum ſcribit,vt tranſtulit,D.Hieronymus, & vt vertere Lxx.ſolum Aquilam Iudæum hunc locum aliter tranſtuliſſe docet, quod vt D. Hiero.admonet, Iudęi trãslatores ſubdola interpretatione multa Chriſti myſteria celarint:quid faciant ergo hoc loco Iudæi,quo ſe vertãt, quid reſpõdeant ſanctis patribus, nõ habẽt,cõuertuntur ad ſuas fraudes quod ſæpe eos facere ſolitos oſtendimus, duce Aquila Iudæo, de quo diximus,mutant vnũ verbũ,ꝓ ipſe erit expectatio gẽtiũ legũt populorũ, pro, goim, gentiũ,legũt hamim, populorũ, & ſolitos Rabinos mutare dictiones in lect. hebræa oſtendimus huius operis lib.2.c.66. neq; hac fraude contenti ſunt, mutant quoque vocũ ſignificationes,quod Aquila quoque primus feciſſe oſtendimus יקהת iqehath,quam vocem.D.Hieronymus,

& Lxx

& Lxx & Symmachus & Theodotio
Iudæi reddiderant,expectationẽ,cũ hũc
locũ vertere,ipſe erit expectatio gentiũ;
reddũt,ipſi erit aggregatio vel obediẽtia
populorũ,nã pro,huh,ipſe,poſuere, loh;
ei,vt ad Dauidẽ referri poſſet hic totus
locus,ipſi Dauidi erit obediẽtia multo-
rũ populorũ,quod Dauid lõge lateque
protulit fines regni Iudææ. Itaq; noſtro-
rũ quidã,relicto D. Hiero. relictis Lxx
viris,relictis quoq; trãſlatoribus Iudæis
antiquis, Rabinos duces ſequuntur qui
nobis aduerſantur , & citant locũ Pro-
uerbiorũ in quo eadẽ dictio dicitur eſſe,
neq; vſquã in hac ſignificatione reperi-
ri hanc vocẽ intelliges ex lexico Cõplu
tẽſi:& de illis illud queror quod in trãſ-
latione ſequuti videãtur. R.D.&.R.Io-
nah,margini adſcripſerint ſententiã. R.
Selomoh,neq; hoc loco , neq; in lexicis
hebræis vlla fiat mẽtio ſentẽtiæ D. Hie-
rony.aut Lxx interpretũ, neq; adeo Iu-
dæorum antiquiſsimorũ Symmachi &
Theodotionis. Pauliſper hic conſidea-
mus,ſi in maxime manifeſtis de Chriſto
Prophetarũ prædictionibus quę Iudęos
conſtrictos in vinculis tenẽt , ita vt illis
elabi non liceat,ius habẽt mutandi quæ
volũt,& vitiandi ſingula & erũpere in
ſolitos clamores,veritas hebraica , veri-
tas hebraica,& audiũtur , & plauſibiles
apud plæroſq; ſunt , ſi procerũ Eccleſiæ
permiſſu hoc fecerint,neſcio quæ Eccle
ſiæ ſanctæ ſui iuris tuendi reliqua ſpes
ſit.En hi duo loci euidentẽ noſtrã faciũt
fidẽ eo ſenſu vt euidenter ſit credenda,
vitiãtur impune vt miſeros , & nimium
miſeros faciãt Iudęos,vt verbis D.Chry
ſoſtomi vtar,vt extinctis horũ duorum
locorũ prædictionũ de Chriſto lumini-
bus ſplẽdidiſsimis,in tenebris ſint,ne ac
cedãt ad Chriſtũ,& quidã è noſtris eaſ-
dẽ tenebras in Eccleſiam ſanctã induce-
re conentur,quæ.R.P. Chriſtianæ impẽ
deant pericula,quis nõ videt? Inſtãt hic
ſemper , vnde ſciam Iudæos hos facere
dolos? toto ſecundo huius operis libro
huius rei D.Hiero.& omniũ veterũ pa-
trũ teſtimonia cito,& Iudæorũ antiquo
rũ,& Rabinorũ recẽtiorũ,quib⁹ liqueat
à Iudæis hoc fieri non raro.Sed ſat eſt le
giſſe ſecundi libri ca. 18.& 19.vt planũ
fiat vnde ego id ſciã.Neq; hoc loco vlla
probatione opus erat,vbi D.Hiero. qui
tranſtulit vulgatã noſtrã & Lxx viri,&
Symmachus & Theodotio Iudæi no-
ſtrã lectionẽ probãt,dãnant Iudaicã,cur
liceat quibuſdam ex noſtris his relictis
Rabinos ſequi impios? & iuxta canonẽ
à D.Hiero. præſcriptũ quẽ ego exẽplo
codicis Hiſpani , qui latine verſus eſſet
multis ante annis ante oculos omniũ po
nere ſoleo, ex tranſlatione D. Hierony.
& Lxx virorum id quod diximus in le-
ctione hebræa factum apparet.

Anacephaleoſis,ideſt , enumeratio per capita ſingula, eorum quæ hoc tertio libro diximus vſque adhuc.

ILle alter qui apud Ciceronẽ publica
inſtrumẽta corruperat & poſtea ea-
dẽ pulcherrimis litterarũ characteribus
deſcribi fecerat ſine vlla littera,vt litte-
rarũ pulchritudo ſpecies & figura ea iu-
dicibus cõmẽdarẽt & probarẽt eſſe quã
caſtigatiſsima ſimile quiddã Iudæi mi-
hi feciſſe videtur qui ſpecioſiſsimis litte
rarum figuris hebræos codices,quos in
quibuſdã locis vitiauere depictos habẽt
nequid appareat litturarũ, nequid ſit qđ
legẽtiũ oculos & animos nõ alliciat &
in ſui admirationem rapiat,quod ne fiat
lectorẽ,(ſi quis fortè hæc legerit , admi-
rator hebræorũ codicũ) admonere vo-
lui,oſtendiſſe me vſq; adhuc ſub illa ſpe
cie & pulchritudine litterarũ has inſi-
dias Iudęorũ deliteſcere,vt Chriſto vero
Deo & vero homini auferatur diuinitas
& Dei opti.Max.maieſtas,& homo nu-
dus relinquatur hæreticis & Iudæis, vt
prędictiones Prophetarũ de ſacratiſsimę
Mariæ virginitate:(ſunt enim Iudæi An
tidicomarianitæ acerrimi) obſcurẽtur,
& in longe diuerſum ſenſum pertrahã-
tur,prophetiæ quas de aduentu Domi-

ni deq; eius natiuitate, de circuncisione, de regibus magis concinit, Eccleſia ſancta praua interpretatione & Iudaicis fraudibus aliò deflectantur, neque perſequimur omnia (id enim infiniti operis eſſet) ſed tantum ea quæ Eccleſia Catholica in ſuis ſacris cantionibus concinit ex veteri reſtamento, nec etiam hæc vniuerſa, quod de quibuſdam in Commentarijs in Eſaiam diximus abundè, de quibuſdam libro quarto & quinto, quibus de locis Apoſtolicis & Euangelicis dicẽdum eſt, diſputabimus, Deo bene iuuante, ſi ſcripturæ de tantis noſtræ, ſcilicet, fidei myſterijs ruunt vereor ne noſtræ fidei tanta in plæriſque ruant myſteria. Nam veriſsimum dicent omnes, quod apud Patres eſt ſi Iudaica vera ſunt noſtra vtique falſa erunt, contra verò ſi noſtra ſunt vera Iudaica falſa erunt. Cur ergo tanto ſtudio ea quidam ex noſtris ſequuntur tamq; apud quoſdam ex noſtris ſunt fauorabilia.

Quæ damna ex hac ſuperiore Anacephaleoſi ſiue dictorum enumeratione Iudæi incurrant & nos videamur incurrere.

CHryſoſtomus Homelia ſecunda de eo quod dixit Eſaias. Factũ eſt anno quo mortuus eſt Ozias rex. Aduerſus Iudæos infœlices, ait; Multis opus eſt demõſtrationibus aduerſus Iudęos, inquam, ait Chryſoſtomus infœlices ac miſeros qui ob temporum ignorãtiam in grauiſsimum errorem prolapſi ſunt, ſi his temporibus fuiſſet Chryſoſtomus, multo multoq; miſeriores & infœliciores appellaret Iudæos ob vitiatos codices Hebręos in quibuſdam eorum locis quam ob temporum & rerum ignorantiã inoleuerunt iam & inueterarunt in exẽplaribus hebræis fallaciæ & fraudes à ſuis maioribus in lectione hebræa adhibitæ, tradita ſunt illis à Rabinis quaſi per man⁹ hebraica volumina antiquiſsima pulcherrimis caracteribus depicta quæ arguere videãtur omnia quæ Eccleſia ſancta cõcinit de Chriſti Dñi diuinitate, de integritate ſacræ virginis, de aduẽtu filij Dei de cœlo, quæcũq; cõcinit Eccleſia ſancta de Dñi aduẽtu, de natiuitate, de circuncisione, de adoratione magorũ. Quid faciãt? tantũ abeſt vt illis in mentẽ veniat (niſi Deus illorũ pectora ſingulari quodã lumine cõpleat) trãſire ad Chriſtianiſmũ vt noſtra rideant & triũphos canãt præſertim cũ hoc accedat vt quoſdã ex noſtris quoq; Iudaicæ ſententiæ aſtipulatores oſtẽtẽt qui prophetias fere omnes de Chriſti diuinitate, de aduẽtu, de ſacra Virgine, de natiuitate, de circũſione, de Magis improbent, cęteriſq;. Quam putemus Iudæos in ſua perfidia his cõfirmari & impietatẽ Iudaicã his ſimilibuſq; in altiſsima eorũ pectora deſcẽdere: Apud Angelũ Politianũ. 14. ca. Miſcellanęorũ ſe iactãt Iudæi de noſtris Pſalmis vitiatis, & mutatione punctorũ Picũ Mirandulanũ ingeniorũ decus ſe noſtros Pſalmos poſſe defendere à calũnia eſſe profeſſum, quantulũ eſt hoc quod ad Pſalmos attinet, omnia de Chriſto teſtimonia, vt dictum eſt, aliqua Iudaica fraude vitiata habẽt, & cum ſcriptura noſtra nõ cõgruat cũ his quæ vitiata ſunt hebraice, falſitatẽ ſcripturæ nobis obijciũt, teſteſq; noſtros quoſdã pleno ore citãt qui omnia caſtigãda ad veritatẽ hebraicã profitẽtur. Quos animos habere putemus Iudæos cùm hæc vident? & quam putemus eos in Iudaica perfidia firmari, & quãto veri⁹ hac re miſeros & infœlices eſſe ob tẽporum ignorãtiã? quod dixit Chryſoſtomus noſtrorũ verò hominũ ingenia quę in linguarũ cognitione multũ deſudarũt quã putam⁹ pectore tacito infirmari, labefactari, ad Iudaiſmũ ad hęreſes ruere & plęroſq; in eãdẽ ruinã pertrahere: Seminariũ verò Hæreſeõ, vt docẽt ſacra Concilia, & Athanaſius, & alij patres Iudaiſm⁹ eſt, cùm enim hęc quę diximus viderint omnia alia eiuſdẽ notæ eſſe putant, nec eos ratio fallit. Hinc enim facile eſt cætera coniectare, quin & mihi hæc oſten

diſſe ſatis ſuperque putarẽ, quod ex his cæterorum facilis coniectura eſt, vt hęc mala caueremus, quibus niſi ſubiectum ſit, niſi auxilietur Deus profecto impendet aliquod magnũ malum, & vtile nobis erat alieno malo ſapere finitimorũ populorũ, apud quos fortaſſe hinc hæc eſt exorta peſtis: ſed certum eſt ad alia tranſire, & multo plura oſtendere, vt vel dormientes excite vt caueant crudeliſsimum ingruens incendium: vtinam falſus vates ego ſim ne aduentẽt illa tempora quæ prædixit dñs. Putas ne cùm aduenerit filius hominis in terris inueniet fidẽ? Pauciſsima ſunt hæc quæ nos adnotamus, niſi ea exempli cauſa citaremus, vt intelligat qui volet Iudæos & noſtros aduerſarios eadẽ animi contẽtione ad perniciem ſuam, & eccleſiæ moliri fraudes.

Vulg. *Vnde hæc peſtis ſit nata, vt noſtrorũ quidã Eccleſiaſtica oppugnẽt.*

QVoties harum rerum mentio incidit in ſermonibus cũ viris grauiſsimis nequeunt ſatis admirari, vnde hominibus bene natis Chriſtianis ortis parẽtibus, auis, proauis, atauis, & religioſis hæc iniecta mens ſit, vt Eccleſiaſtica oppugnẽt, nulla res aiunt, tibi magis aduerſatur quã hæc, præſertim cum rumores diſtulerint hos quos tu ais Eccleſiaſtica oppugnare vitã degere Apoſtolicã, viuere religioſiſsime tã in vita quam in interpretatione ſcripturę D. Hieron. R. P. Chriſtianæ columen ducẽ habere, & anteſignanum, ſi huic parti, aiunt R. P. Chriſtianæ laboranti mederi poſtulas his facias ſatis neceſſe eſt, nec tantũ feceris operepręcium ſi congeriem multorum locorũ veteris teſtamenti quos Iudaica perfidia vitiauerit ante oculos omniũ poſueris quã ſi hos ſcrupulos quos diximus ex animis omniũ exemeris: ad hoc opus igitur accingamur, oſtẽdamus hos quos dicimus Eccleſiaſtica oppugnare directa fronte aduerſus D. Hier. & eius vulgatã certamẽ inire, contorquere iacula, Iudæos duces habere aduerſus D. Hiero. & D. Hiero. vulgatam. Hoc noſtrę cauſæ argumẽtum eſt, vt oſtendam Eccleſiæ ſanctæ à quibuſdam ſubrui fundamenta de vita & moribus & nobilitate quorũdam non diſputo, nec hos meos canos aut vitã, aut mores decet cuiquã maledicere, nec ego tali munere fungar vnquã, pro ſancta matre ec Eccleſia cauſam dicere conſiliũ fuit. Si huic muneri fecero ſatis reliqua iure meo videbor deprecari. Iſaac Leuita poſtulat, vt quę oſtẽdimus vitiata in hebrę a lectione ex trãſlatione Lxx oſtendamus ex vulgata D. Hieron. eſſe hebraicè corrupta, aut æditionẽ hebræam à vulgata D. Hieron. diſcrepare, quaſi verò nõ citauerimus locos plurimos vſque adhuc ex vulgata D. Hieron. quos vitiata à Iudæis lectio hebræa facit mendaces, ea ſigillatim qui fauet Iſaac Leuita repetere poteſt & expendere, ſed vt Iſaac Leuitæ, & huic factioni faciamus ſatis ſola ex D. Hieron. vulgata exempla ponamus, quæ arguant poſt Diui Hieronymi tempora lectionem hebræam fuiſſe mutatã.

Ex Iob cap. 3. vnde appareat quoſdam relicta ſcriptura Eccleſiaſtica Iudæos laxis habenis ſequi.

Vulg. *Maledicant ei qui maledicunt diei, qui parati ſunt ſuſcitare Leuiatã.*

qui parati ſunt	diei	maledicentes	maledicent ei
הָעֲתִידִים	יוֹם	אֹרְרֵי	יִקְּבֻהוּ
		Leuiathan	ſuſcitare
		לִוְיָתָן׃	עֹרֵר

ἀλλὰ καταράσαιτο αὐτὴν ὁ καταρώμενος τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ μέλλων [illegible] τὸν λεβιαθάν

HVnc locum D. Hieronymus de martyribus & diſcipulis Domini interpretatur, qui parati erant Sathanã ad pugnam prouocare, quem locũ Lxx vertere, authore Didymo & Olympiodoro, qui prouocatus erat captiuare Leuiatam, vt de Chriſto dicatur qui triumphauit aereas poteſtates, & dedit ſuis poteſtatẽ calcandi ſupra ſerpentes. Hunc locum R. Dauid, & R. Leuih, & R. Selomoh, transferunt, qui paratus eſt ſuſcitare

tare luctū eorum, vel qui parati ſunt ſuſcitare ſocietatē ſuam ad luctū, & noſtri quidā interpretes eos ſequūtur, relicto D. Hieron. vt non ſit ſermo de peccato originis, nec de Chriſto qui illud cū reliquis peccatis actualibus affixit cruci; ſed de hominibus miſera lamentatione lugentibus ſuas calamitates, & cōuocantibus ad illos luctus præficas, & ſocios & amicos, quod neque ratio hebrææ linguæ patitur, dicendū enim erat, leuiatam cum, m, id diſsimulāt alij Rabini. Vatablus id planè ait, & caſtigandam lectionē hebręā cēſet, vt relicto R. D. & Hier. ſequatur Rabinos, & vt vitiata lectio hebræa vulgatam D. Hiero. & eius interpretationē falſam faciat, vt manu corrumpatur hebræa lectio mutatione vnius litteræ, n, in, m, & falſa interpretatione.

Vul. *Et ipſum rapiet armatus, Iob. 5. c.*

rapiet armatus ipſum &

וְ אֵל מִצְנִים יִקָּחֵהוּ׃

αὐτοὶ δὲ πρὸς ἐνόπλων ἀρθήσονται.

QVod in noſtra vulgata eſt, rapiat armatus: noſtri quidam reddidere de ſpinis capiet eam. Iudaice, vt leges in Onomaſtico Complutenſi in dictione צִנִּים vnde patet D. Hiero. feciſſe vnam dictionem מִצְנִים armatus, & Iudęos feciſſe duas & tranſtuliſſe de ſpinis, neque noſtræ tranſlationis hi tranſlatores meminere vnquam, nec in margine, nec in lexicis.

Vul. *Et auis ad volatū, ibidē paulo inf.*

ad volendum eleuabuntur aquilæ filij &

וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף׃

νεοσσοὶ δὲ ἀετῶν τὰ ὑψηλὰ πέτανται.

QVod D. Hieron. vertit, auis ad votum, noſtri quidam tranſtulere, filij prunæ eleuabunt volatum. Sequuti Rabinos, vt leges in dictione, reſeph, cum diſſentiant inter ſe Rabini, & alij interpretentur vt interpretes illi, alij vt reddidit D. Hieronymus, non ſequūtur tamen hi tranſlatores eos Rabinos qui faciunt nobiſcum, ſed eos qui nobis aduerſantur.

Vulgata. *An poteſt aliquis guſtare quod guſtatum adfert mortem. Iob cap. 6.*

quod parit mortē electus guſtatus eſt Si

אִם יֶשׁ טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת׃

QVod in noſtra vulgata eſt, an poteſt aliquis guſtare quod guſtatum adfert mortē. R. D. & R. leuih, tranſtulerunt, num eſt ſapor in albumine vitelli? relicto ergo Diuo Hieronymo placet noſtris quibuſdā ſequi Rabinos, cū hebraice neque albumen ſit, neque vitellus. Doctores aiunt hebræi, cholmon, vitellum appellant: quid quæſo, cholmon cum, chalamuth? &, rir, aiunt, ſaliuam ſignificat, & inde per metaphoram albumen oui, ô quam ridicula metaphora. Oſtēdat imprus Iudæus, vbi, rir, ſiue proprie ſiue per metaphoram oui albumen ſignificet, & chalamuth, oui vitellum ſignificet, quod nunquā faciet Iudæus: noſtra Eccleſiaſtica ſcriptura cum lectione hebræa congruit mirabiliter, im, ies, taam, be ir, chalamuth, quod Hiero. ſic vertit, im, nunquid, ies, eſt, taam, ſapor, berir, in ſaliua, quod ſapor in ſaliua eſt. Chalamuth, duas partes facit hic diuus, chala, quæ parit, muth, mortem, vt ſit totum, num eſt ſapor in ſaliua quæ parit mortem, pro quo ſententiam reddidit D. Hieron. quod ſæpiſsimè ſe facere ſolitum profitetur hic, diuus, an poteſt aliquis guſtare quod guſtatū affert mortē, Lxx pro, chalamuth, legere, chamaloth ſomniorum, & pro vna dictione acceperūt, vt ſit, num ſapor eſt in ſaliua ſomniorum. i. cū ſomniamus noſepulari iacte, num ſapor eſt ille verus? nam ſaporē & verum ſaporem idem docet eſſe Ariſtoteles libro primo priorum. Quædam hebręa lexica tam in dictione, chalam, quam in dictione, rir, citant hunc locū iuxta tranſlationē Iudaicam, non iuxta vulgatam, ſolent enim fere nunquàm vulgatam citare.

Vulg.

Vulg. *Tempore quo fuerint diſſipati, peribunt. Infra eodem capite.*

Lectio Hebręa.

in tempore · fuerint diſsipati · inuenientur
בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ

VEteres hæc referunt ad malos qui diuitias ſequuntur & vtiles amicitias, quos perituros ait propheta ſimul, atq; diſsipabuntur, morientur, quod Hiero. vertit, fuerint diſsipati. hebraice eſt zarab, quod Rabini aiunt tantũ hoc loco reperiri, & interpretãtur de torrentibus, qui tẽpore quo fuerint multiplicati excidentur. Quas Iudæi fingunt Etymologias, quas litterarũ mutationes vt noſtræ ſcripturæ aduerſentur: quanquã eodẽ ſpectat vtraq; interpretatio, ſed quoties ſemel reperitur verbum aliquod in ſcriptura, quod fit ſæpiſsimè, nunquam fere Iudęi auiditate contentionis, & repugnandi cum tranſlatione noſtra conſentiunt, noſtri aduerſarij Iudęos ſequũtur, noſtros non ſequuntur.

Vulg. *Super aceruum petrarum radices eius denſabuntur. Iob. cap. 8.*

Lectio Hebręa. Lxx.

ſuper · lapidum vel fontem · aceruũ · dẽſabuntur
עַל גַּל שָׁרָשָׁיו
ἐπὶ συναγωγὴν λίθων κοιμᾶται.

PRO aceruo, hebraice eſt, gal, quæ vox hebræa ſignificat aceruum, vt res eſt confeſſa, Iudæi, vt nobis aduerſentur, fontẽ ſignificare contendũt, & ita ſuper fontẽ reddũt, vt dices ex Cõplutẽſi lexico, Iudęos ſequuntur, noſtri quidam relicta D. Hier. vulgata, & in ſuis lexicis affirmãt, gal, fontẽ ſignificare, cõfirmãt illo loco Cant. 4. Hortus cõcluſus ſoror mea ſponſa, hortus concluſus, quod hoc ſecundo loco, pro, horto concluſo, hebraice legatur, gal, naul, mutata. ſ. vna littera in alterã, ꝙ hebraice. 2. huius operis li. c. 69. millies fieri cõmonſtratũ eſt, ꝙ ꝓ gan, ergo, gal, ſcriptũ eſt mutatione illius litterę, n, in, l, gal, arguit fontẽ ſignificare, & ſi ſe rumpãt Iudæi nunquã oſtẽdẽt, gal, ſignificare fontẽ, & ex D. Hiero. tranſlatione, & ex Lxx virorũ interpretatione apparet legendũ eſſe, gan, naul hortus concluſus, quod deprehenditur ea ratione & regula quã diximus ex D. Hieron. huius operis lib. 2. cap. 18. & 19. Noſtris quibuſdã placuit ſequi Iudæos, & in lexico ſcribere ſic, gal, fons eſt, & pluraliter, guloth, fontes, Pagninus verò guloth, ſcribit dici pluraliter, fõtes à gulah, ſingulari numero. i. fõs, ſed neq; hoc neq; illud bene dictũ eſt, quãuis citet il lud. 15. Ioſuę, & 1. Iudicũ. Da mihi irrigua aquarum, quod Iudæi vertunt: Da mihi fontes aquarum. Et ita irrupere in noſtra Iudæi, vt in tranſlatione Lxx qui 15. Iudicũ non videntur vertiſſe vocem hebræam, ſed integram ad nos tranſtuliſſe guloth. Noſtri ergo in trãſlatione Lxx guloth verterint fontes aquarum, cum nihil minus vox hebræa ſignificet. Quæro à Pagnino, & à Iudęis quos noſtri ſequuntur, vbi, guloth, pro fontibus repererint? Hunc locũ pro ſe facere dicent, & cur nõ pro D. Hiero. qui accepit pro reuolutione aquarum à, galal, reuoluo, guloth, reuolutiones, cum ex locis arduis reuoluuntur aquæ in arua plana, pro reuolutionibus aquarum Hieron. dixiſſe videtur arua irrigua, vel à, galah, reuelo, guloth, reuolutiones, maim aquarum.

Vulg. *Quæ prius nolebat tangere anima mea nunc præ anguſtia cibi mei ſunt. Iob. cap. 6.*

Lectio Hebręa.

quæ recuſabat · tangere · anima mea · ipſi
מֵאֲנָה לִנְגֹּעַ נַפְשִׁי הֵמָּה
præ anguſtia · panis meus
כִּדְוֵי לַחְמִי

HVnc locum non vertit D. Hiero. ad verbum, ſed ſententiã expreſſit, amatores nouitatis ſequuntur tranſlationem R. Iehudah, tam hic quàm in lexicis hebręis, nec citãt vnquàm tranſlationẽ vulgatam, ſed Iudaicam, neq; vulgatã defendit vnquàm, lexicõ Complutenſe vulgatam citat & defendit.

Vul. *Qui cœpit ipſe me cõterat. ibidem:*

Lectio Hebręa.

& · incipiens · Deus · & · percutiat me
וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי
ἀρξάμενος ὁ κύριος τιτρωσκέτω.

PR O, qui cœpit, hebraicè eſt, ioel, quæ vox incipere ſignificat & vel-

le

le Rabini vtroque modo interpretãtur hunc locum, qui cœpit ipſe me conterat, & ſic interpretatur thargũ R. Abraham, qui velit ipſe me conterat. Noſtri quidam R. Abraham ſunt ſequuti, & velit Deus & conterat me.

Vulg. *Vt affligens me dolore non parcat. Eodem cap. 6. Iob.*

Lectio Hebręa.
parcat. non indolore affligens &
וְ אֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא יַחְמוֹל

NOſtri quidã ſequuntur R. Abraham, vel leges in dictione, ſalad, cum camach, & vertit, pro, affligẽs me dolore non parcat, conſolideſcã in in ægritudine non parcet, & in margine, calefaciem me dolore. Et in lexicis citat hunc locum non iuxta vulgatam, ſed iuxta Iudaicam translationem.

Vulg. *Qui tollit ab amico ſuo miſericordiã timorem Domini derelinquit. Ex eodem capit. Iob.*

Lectio Hebręa.
timorem & miſericordiã à ſocio ſuo relinquẽti
לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חֶסֶד וְ יִרְאַת
altiſsimi relinquet
שַׁדַּי יַעֲזוֹב׃

Lxx. ἀπείπατό με ἔλεος, ἐπισκοπὴ δὲ κυρίου ὑπερεῖδέ με.

EX noſtra vulgata ſatis liquet deeſſe in lectione hebtæa litterã vnã, nã pro לַמָּס diſſoluto apparet legendũ eſſe לְמֹאֵס reprobanti, repellenti, vel reprobans, repellens, ea ratione quã dictũ eſt, cap. 18. & 19. lib. 2. ſed nunc de eã re non agitur: noſtri quidam in ipſo contextu & in margine ſequuntur Rabinõrũ interpretationes, vt leges in theſauro in dictione מסס & in ipſis lexicis diligenter recenſet expoſitiones omnes Rabinorũ, vulgatæ D. Hieronymi mentione nulla facta in Complutenſi lexico citatur noſtra tranſlatio, & ſubijcitur Iudaica.

Vulg. *Qui timent pruinam irruet ſuper eos nix, ex eodem cap. Iob.*

Lectio Hebręa.
ſuper ipſos pruina à qui timent
הַקֹּדְרִים מִנִּי קָרַח עָלֵימוֹ
nix inſiliet
יִתְעַלֶּם שָׁלֶג׃

PRo hoc quod D. Hier. vertit: qui timent pruinã irruet ſuper eos nix, noſtri quidã ſequuti, R. Dauid, & R. Ioſeph, vt leges in dictione, quadar, trãſtulere nigreſcentes præ gelu ſuper eis occultabitur nix: & eodẽ ſpectãt in lexico hebræo, vt ſit ſermo detorrẽtibus quos nigreſcere ait præ gelu, quæ quã violẽta expoſitio ſit quis non videt? & quod ſequitur etiã violentũ, vt ſuper torrentes occultetur nix, neq; vulgatę vnquã meminere, nec vllius ſcripturæ Eccleſiaſticę Iudaicã interpretationẽ tã in ipſo contextu, quã in margine cõculcãt, vulgata D. Hier. mutata vna littera cũ hebræa lectione mirabiliter congruit, lect. hebręa eſt, haqodrim, qui triſtes ſunt & mœſti, mini, qarach, à pruina, halemoh, ſuper eos, hithalẽ, expanſa eſt. Nam D. Hiero. non legit, hithalem, cum ם, ſed hithales cum ס quæ litteræ ſunt ſimilimę.

Vulg. *Tempore quo fuerint diſsipati peribunt, ex eodem cap. Iob.*

Lectio Hebręa.
inuenientur fuerunt diſsipati in tempore
בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ

QVidã etiã noſtri ſequi videtur interpretationẽ R. leui, vt colliges ex theſauro Pagnini in dictione, zarab, & in lexicis mutãt litteras & faciũt metatheſis & omnẽ lapidẽ verſant, vt Iudaicas interpretationes cõfirmẽt, lexicon Cõplutenſe ſequitur noſtram vulgatam, cuius ne meminiſſe quidem volunt alij.

Vulg. *Expectate paulisper cõfuſi ſunt, quia ſperaui, ex eodem cap Iob.*

Lectio Hebręa.
ſperaui quia erubuerunt ipſos expectate
קַוּוּ לָמוֹ׃ בֹּשׁוּ כִּי בָטַח

SI. D. Hier. nunc ad nos rediret & hebræã lect. legeret, intelligeret ꝙ matura quidẽ ætate intellexit, vt ſupra diximus, ſed intelligeret planius aut duplicẽ in hebræa æditione lectionẽ fuiſſe, aut lectionẽ hebræam fuiſſe mutatã: nã quod vertit D. Hieron. quia ſperaui, nunc hebraicè eſt, quia ſperauit. Deſunt igitur hebraice duæ litterulę תי vt ſit prima perſona. noſtri quidam iuxta ſupradictas Rabinorum interpretationes, hæc quoq; reddunt & in margine explicãt.

Vulg.

Vulg. *Nunc veniſtis, ibidem.*

non veniſtis nunc quia
כִּי עַתָּה. הֱיִיתֶם. לֹא

ALij pro, quia nūc veniſtis, vertūt, quia nunc fuiſtis mihi. Et legitur hebraice, quia nunc fuiſtis non, & ipſi, & Rabini ſignificant negationem לא, id eſt, non, delendam eſſe, & legendum, לי, mihi. Caſtigāt ergo lectionē hebræam, & mutant literas & confitentur noſtrā lectionē hebrę̨a eſſe caſtigatiorē D. Hie. lectionē hebrę̨ā ſic vertit, qui, quoniā, atta titē, veniſtis ab ata, venio; ata, nunc: dices deeſſe litterā & mutari pūcta, ita eſt, ſed id faciēdū eſſe vulg. D. Hie. arguit eo modo, quo diximus 2. l. c. 18. & 19. & 64.

Ibidem. Vulg. *Conſyderate ſemitas Theman, Itinera ſabbata, & expectate pauliſper, & defenduntur Lxx viri.*

ſemitas Thaman vias conſiderate
הַבִּיטוּ אָרְחוֹת תֵּימָא הֲלִיכוֹת

in ipſis ſperate ſaba
שְׁבָא קִוּוּ לָמוֹ

ἴδετε ὁδοὺς Θαιμανῶν, ἀτραποὺς Σαβῶν οἱ διορῶντες.

EX his quæ ſuprà diximus, & ex his quæ nunc dicemus liquebit, quomodo Lxx viri ab hebræa lectione diſcordare videantur Iudæorum negligentia, aliquando etiam malitia, hebræa lectio ſubinde mutatur, id deprehenditur ex vulgata D. Hieronymi, quæ ob mutationes hebrę̨ lectionis diſſentire ab hebræa lectione videtur. Hoc ergo modo inueſtigabat Diuus Hierōn. ex tranſlatione Aquilę ea quæ ob odium Chriſti in lectione hebrę̨a impia ſynagoga mutaſſet, vt dictum à nobis eſt, capit. 1. 2. libri. ne miremur iam Lxx viros diſſentire ab hebræa lectione videri, & mutatione litterarum, ſyllabarum, punctorum defendi. Pro hac tranſlatione Diui Hieron. alij reddunt reſpexerunt ſemitas thema, itinera ſeba expectauerunt ſibi. Primū verbū illud hebrę̨um, hibitu, quod D. Hier. vertit, conſiderate. Amatores rerum nouarum vertunt, reſpexerunt, nam mutatis punctis & præteritum eſſe poteſt, & imperantis modus, vt reſpicite, verti potuerit, & reſpexerunt. Quod nunc hebraice legitur cū aleph, in fine vertunt, ſeba, & ſabæorum, vulgata D. Hiero. arguit lectū eſſe olim, ſabatoth, ſabata, & non, ſeba, ſabæorū, niſi forte putas D. Hieron. intellexiſſe, ſeba, ſignificare ſabæos, & non, ſabata. Quod D. Hieron. vertit: expectate pauliſper, vertunt, expectauerunt ſibi, & vox hebrę̨a, quivu, præteriti temporis eſſe poteſt, & modi imperantis, vt vtroq; modo reddi potuerit. Expectauerūt, & expectate, at vocē hebræam ſequentē, lamo, ſibi, vulgata D. Hieron. arguit lectā fuiſſe olim non, lamo, ſed, lemeath cum haim, & teth, pauliſper. Et hoc ea ratione deprehenditur qua dictū eſt ſecundi libri cap. 18 & 19. qua ratione deprehendebat D. Hiero. ex tranſlatione Aquilæ, quæ ob odium Chriſti in lectione hebræa impia ſynagoga mutaſſet.

Vulg. *Confiſi ſunt quia ſperaui, ex eodem capite.*

ſperaui quia erubuerunt
בֹּשׁוּ כִּי בָטַח

αἰσχύνην ὀφειλήσουσιν, οἱ ἐπὶ πόλεσι καὶ χρήμασι πεποιθότες.

NOſtri quidā vertunt affecti ſunt, quoniam ſperauit, & ſic eſt hebraice, ſed vulgata Diui Hieronymi arguit non legendū eſſe hebraice, batach, ſperauit, ſed batachti, ſperaui in prima perſona.

Vulg. *Venerunt quoque vſque ad me, & pudore cooperti ſunt, ex eodē cap.*

erubuerunt & vſque ad me venerunt
בָּאוּ עָדֶיהָ וַ יֶּחְפָּרוּ

ET noſtri vertunt: venerunt vſque ad illud, & ſunt affecti pudore, conueniēter lectioni hebrę̨ę, ſed vulgata D. Hie. arguit, nō legendū eſſe hebraice, badea, vſq; ad illud, ſed hadi vſque ad me.

Vulg. *Nunc veniſtis, ibidem.*

non fuiſtis nunc quia
כִּי עַתָּה. הֱיִיתֶם לֹא

ET hoc quoq; vertūt, quia nūc fuiſtis, conueniēter hebraicæ lectioni, ſed vulgata D. Hier. arguit nō legendū

ſſe

eſſe hebraice, heitem .i. fuiſtis, ſed hetitem, veniſtis ab ,atah, verbo ,ideſt, venio, arguit quoque vulgata D.Hieronymi redundare in lectione hebræa, loh ideſt, non, negationem, quod fatentur etiam Rabini.

Vulg. *Cum è vobis nullus ſit qui poſsit arguere me, ibidem.*

ex vobis arguens arguat quis Et
ו מַה יוֹכִיחַ חוֹכֵחַ מִכֶּם

HEbraice eſt, vmah, & quis, niſi fortaſſe legendum ſit, vmih, & quis, ioquiach, reprehendet, hoqueach, reprehendendo, michem, ex vobis vt ſit totũ, & quis reprehendet reprehẽdendo ex vobis, pro quo D.Hieronymus vertit cum è vobis nullus ſit qui poſſit arguere me. hæc omnia varia interpretatione ſunt mutata eodem tamen ſenſu.

Vul. *Cur ex vno c. 6. Iob tot locos cõgeſſerimus & cur addiderimus poſtremo ex pauculis huius capituli verſiculis vulgata. D.Hieronymi argui tot partes in hebræa lectione eſſe mutatas.*

OStendimus intra paucos verſus huius capit. 6. argui ex vulgata D. Hieronymi lectione tot partes in hebræa lectione eſſe mutatas, & inde factũ vt noſtra vulgata ab hebræa lectione diſcrepare videatur vt intelligat qui volet veriſsimè dictum à D. Chryſoſtomo malitia & negligentia Iudaica multa in hebræa lectione eſſe mutata, ne miremur cur noſtra ab hebræa lectione videãtur diſſentire, ſimul etiam ne miremur cur mutatione litterarum, ſyllabarum, punctorum Lxx virorum tranſlatio defendatur; libuit etiam ex vno capite. 6. Iob hos tot locos in vnũ congerere vt appareat quã iure ſub D.Hieronymi nomine veluti ſub ſeptemplici aiacis clypeo ſe tueãtur qui ei tam acriter aduerſantur qui eius interpretationi ſemper Rabinicam anteferũt, neque id ſolum, ſed ne cernũt quidem eius tranſlationem, & vti cerni oculis poſsit cur hi viri docti & bene nati, Chriſtianis orti parentibus, Eccleſiaſticæ lectioni & apoſtolicæ etiã & euãgelicæ aduerſentur, & teſtimonia ſcripturæ ab Apoſtolis & Euangeliſtis alieno ſenſu citata doceãt & ſcribant: Iudaicam interpretationem ſcripturæ ſequãtur alij, vt vel ex hoc capite liquet ſatis, alij id factum probant, & recte factum autumãt, ſi hoc ita eſt, recte aiunt Apoſtolos & Euangeliſtas, & ſanctos patres omnes, & fideles vniuerſos eſſe deliros, quippe impij Iudęi, vt diximus ex Athanaſio, habẽt interpretationẽ ſcripturæ iuxta ſuæ infidelitatis ſcopũ iuxta quẽ, vt aliquo modo ſcriptura cohęrere videatur mille verſãt dolos in lectione hebræa; ſi Iudaica probas, eccleſiaſtica improbes neceſſe eſt, atque adeo Apoſtolica & euãgelica, & chriſtianã religionem, & Chriſtũ ipſum Regem Regum & Dominũ Dominãtium, quem Ioãnes in Apocalypſi appellat, & mihi ſat erat hæc dixiſſe, & eò regredi vnde diuerterã, ſed ne quis dicat intra hoc caput Iob ſextum hæc Iudaica deliria eſſe cóncluſa, in cæteris non itẽ, pauca adhuc congeram alia, vt eiuſdẽ notæ cætera eſſe coniectes.

Vulg. *Si dormiero dicam quãdo conſurgum, & rurſum expectabo veſperam & replebor doloribus vſque ad tenebras. ex cap. 7.*

obſurgam quoad dicam & dormiero Si
אִם שָׁכַבְתִּי וְ אָמַרְתִּי מָתַי אָקוּם
replebor & veſperam menſus ſuum &
וּ מִדַּד עָרֶב וְ שָׂבַעְתִּי
tenebras vſque ad doloribus
נְדֻדִים עֲדֵי נָשֶׁף׃

ἐὰν κοιμηθῶ, λέγω· πότε ἡμέρα; ὡς δ' ἂν ἀναστῶ, πάλιν· πότε ἑσπέρα; πλήρης δὲ γίνομαι ὀδυνῶν, ἀφ' ἑσπέρας ἕως πρωΐ.

HOc primum adnotandum eſt ex vulgata D.Hiron. deprehẽdi verbum hebræum, midad, quod tertia perſona eſt, temporibus D. Hieron. in prima perſona fuiſſe, & pro, midad, mẽſus eſt, midadti, menſus ſum, fuiſſe, mẽſus ſum veſpe-

veſperam, pro quo Diuus Hieronymus reddidit. Expectabo veſperam, reddit enim ſenſum, alij ſequuntur R. Ieudah, & R. leuih, & ſupplét, menſum eſt: ſupple cor meũ, aut menſus eſt: ſupple homo, iuxta R. Moſeh. & quod Diuus Hieronymus vertit, replebor doloribus: alij iuxta eoſdem Rabinos tranſtulere, ſaturatus fui euagationibus, quod Iudæi interpretantur. i. curis animum meum diſtrahentibus, quod, nadad, verbum hebræum mouere ſe ſignificet, & æger in lecto animum nunc verſet huc, nunc illuc verſet cogitationibus, quaſi verò dolores non faciant ægros nunc ſe huc verſare, nunc verſare ſe illuc in lecto, vt vertit D. Hieron. quæ interpretatio magis congruit Iob, qui ardebat doloribus.

Vulg. *Pertranſierunt quaſi naues poma portantes. Cap. 9. Iob.*

poma portantes naues quaſi Pertranſierunt

חָלְפוּ עִם אֳנִיּוֹת אֵבֶה

NOſtri quidam interpretes, tranſierunt cum nauibus, ebeh, & margini adſcribũt ebeh, nomẽ eſſe fluminis rapidiſsimi, intelliges ex theſauro in dictione habah, cum Aleph, in principio, &, he, in fine, ſequutos eſſe R. Selomoh, cum R. menachem tranſtulerit ſicut D. Hieronymus hunc locum, ſed ſemper eos Rabinos ſequi placet, qui nobis aduerſantur, nunquam eos ſequuntur qui nobiſcum faciunt.

Præfatio in adnotata, in cap. 11. Iob.

QVanquam in hac parte huius operis conſilium fuit oſtendere hos interpretes, relicta vulgata D. Hieron. ferè ſequi Rabinos ne ſe tueri poſſent authoritate D. Hiero. quo relicto, Iudæos ſequuntur, & vt intelligant noſtri homines, quibus huiuſmodi ſcripta ſunt plauſibilia, & me, quod his aduerſor, peſsime oderũt, ſe Iudaiſmum in Eccleſiã ſanctã inferre, qui ſi verus eſſet, miſerabiliores eſſemus, vt ait D. Hieron. cunctis hominibus, quãuis ergo hoc ſit huius partis inſtitutum, quod venit mihi in mentẽ locorũ quorundã de reſurrectione, quæ cap. 11. Iob ſunt, quos referemus infra cum de locis de reſurrectione vitiatis à Iudæis agendum eſt, dum eos quæro incidi in hos quoque pauculos quibus placet noſtris Iudæos ſequi potius quam noſtros, viſum eos non præterire ſilentio quamuis paucos vt ex paucis cætera omnia coniectes, nec enim omnia breui volumine quiſquam queat complecti.

Vulg. *Tibi ſoli tacebunt homines, ex cap. 11. Iob.*

tacebunt mortalis Tibi ſoli

בַּדְּךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ

DIuus Hieronymus hæc vertit hebrææ lectioni cõuenienter quod bauad, &, bad, ſolum ſignificet, badeca, tibi ſoli, Vatablus & alij Iudæos ſequuntur, vt intelliges ex lexico Complutenſi in dictione, bad, quę vox etiam ſignificat mendacia & nugas.

Vulg. *excelſior cœlo es, & quid facies? ex eodem capite. Iob.*

facies quid cœlo Excelſior

גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה תִּפְעָל

VVlgata Diui Hieronymi, arguit, mutatas duas litteras, nam pro גָּבְהֵי שָׁמַיִם excelſum cælum, legiſſe videtur גַּב מִשָּׁמַיִם excelſior cælo.

Vulg. *Vos eſtis onus. Hieremiæ cap. 23.*

DOminus per prophetas auocare à malo conabatur populum ſuum per prophetias cõminatorias quas appellabant prophetæ onera, ideſt prophetias oneroſas quæ mala & pęnas interminabantur malis ni abſtinerent malo Iudęi, tantum aberant vt Domino obedirent vt irriderẽt prophetas & cachinno eos exciperent dicentes, ecquod apportas onus & ſinguli prophetæ obuij his verbis eos ſubſannabant quaſi illis exprobrarent eos nuntios eſſe malorum, quaſi dicerẽt, ecquis malus nuntius

eſt,

eſt quem apportes. Prophetæ ferre non poterant conuitia hæc quæ à ſingulis ex omni multitudine ſibi fiebant, detulere ad Dominum querelas, Dominus illis per Prophetam reſpondet vos ò Iudæi mihi eſtis oneri, do operam ego Dominus vt vos à malo deterream, & tantum abeſt, vt à malo velitis abſtinere vt me & meos Prophetas rideatis & hoc mihi oneri eſt, & moleſtiæ, reliquum eſt vt deleam vos de medio & vaſtãdos vos tradam Romanis. Hoc Iudęi vitiãt deſtracta vna littera, m, erat enim hebraice אתם המשא, ideſt, vos eſtis onus, deſtracta vna littera, m, peruertũt Iudæi ſcripturam vt quiuis è media turba in hoc loco factum videre poteſt, & poſtea clamant, veritas hebraica veritas hebraica, quæ eſt perfidia Iudaica, perfidia Iudaica, & hoc ita eſſe arguit vulgata D. Hieronymi & tranſlatio Lxx.

Ex cap 51. Hieremiæ.

LXx vertere, ecce ego ſuſcitabo ſuper Babylonem, & ſuper inhabitantes Chaldęos, ventum vrentem, leges in dictione קום, in theſauro Pagnini R.D. fateri Rabinos vitiatum illum locũ eſſe à Iudæis, & ita legendum, vt legere Lxx vel vt D. Hieronymus fatentur, ergo vitiatam ſcripturam à Iudæis, & caſtigandam ita vt noſtra ſcriptura præfert.

Et adorabunt de ipſo ſemper Pſal. 71.

HVnc locum vertunt quidam orabũt pro ipſo ſemper, vt referatur ad Solomonem cũ de Chriſto hic Pſalmus dicatur, neq; magis oratum ſit pro Solomone quam pro alijs regibus neq; diutius qui conuenit ita interpretari? at inquies ita eſt hebraicè bahado pro ipſo ita eſt ſed etiam ſignificat per ipſum vt oramus in Eccleſia per Dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtum &c. hoc ſemper fecit eccleſia ſancta per mille quingẽtos annos vel vt vertere Lxx adorabũt de ipſo ſemper de litteris Euangelicis & Apoſtolicis omnis Eccleſiæ oratio & omne ſacrificiũ, ex nouo teſtamento petitur, cur non hoc potius quod fieri videmus per mille quingentos annos quam Iudaica petam.

Erit firmamentum in terra in ſummis montium.

QVidam hoc loco legendũ aiunt erit in vola manus triticum in terra &c. quod tẽpore Meſſiæ aiunt tritico quod capere poteſt vola manus ſurrecturas meſſes tãtas aiunt quantus Mons Libanus eſt &c. neque hoc futurum eſt ante Chriſti tempora quem Iudæi ſuum Chriſtum appellant: quid iuuat Iudæos falſas ſibi ſpes permittere, & quoſdã ex noſtris eos ſequi quãto melius interpretarẽtur, ſi vellent erit in ſummis montium firmamentum in terra, vola panis ſancta Euchariſtia quæ ad inſtar volæ manus eſt erit firmamentum in terra etiam in ſummis montibus vbi ſunt oppida, & rura ſuper Libanum, extolletur fructus eius in Eccleſia, nam Libanus dealbatum ſignificat quæ eſt iſta quæ aſcendit dealbata dicitur etiam Libanus à libanoto, ideſt, à ture quod Eccleſia in ſacrificijs offert tura & alia ſuffimenta, ſequitur Benedictum nomẽ eius in æternum, omnia tam congruunt Iudaica certè non congruunt & Euchariſtia ſacra facit florere Eccleſiam ſanctã viris ſanctiſsimis qui arboribus odoratiſsimis aſsimilantur.

Vulg. *Non permanebit ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt.* Gene. 6.

Lectio Hebręa.

homine	in	ſpiritus meus	permanebit	Non
אָדָם	בָּ	רוּחִי	יָדוֹן	לֹא

caro	eſt	propterea	quòd	in æternum
בָשָׂר	הוּא	שַׁגַּם	בְּ	לְעֹלָם

LXX. οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας.

Noui

NOui interpretes & tranſlatores: Non contẽdit ſpiritus meus perpetuo cum homine, vel non diſceptabit ſpiritus meus cum homine, ita eſt hẽbraicè, aiũt, nam, dun, verbum hebręũ, quod pro permanebit hoc loco eſt, iudicare ſignificat, & diſceptare, vnde, loiadon, non iudicabit, non diſceptabit. Quo loco Deum immortalem, quam ſe iactabat Doctor quidam inter ſuos tanquam de noſtra vulgata triumphãs quod hebraice nihil tale eſſet, non permanebit, ſed, loiadon, non iudicabit, nõ diſceptabit, non enim ſibi videntur quidquam ſapere, niſi de Eccleſia ſancta & de ſanctis Patribus triumphare videã tur, diſcant priuſquam profeſſores ſacrarum litterarum fiant, & tamen apud quoſdam ſunt pluſquam ſat erat plauſibiles & fauorabiles. Eſt certe, inquies, hebraice, loiadon, non iudicabit, non diſceptabit, eſt ſane, quid ni? ſed vulgata D. Hieronymi arguit mutatam litteram vnam, pro, ialon, morabitur, permanebit, à verbo, lun, hebræo, mutata hebraice littera vna eſt, & ſcriptũ eſt, iadõ, iudicabit, ſtatim currunt ad illud vnde tu ſcis mutatã vnã litterã hebraicè, lege cap. 64. lib. 2. & intelliges vñde id ſciam, & ex tranſlatione D. Hieronymi id apparet vt oſtendimus veram lectionem ex tranſlatione agnoſci, exemplo codicis Hiſpani, hunc locum interpretatur Auguſtinus de Trinitate lib. 3. Non expertus fuiſſet. inquiens, mortem homo ſi permanſiſſet rectus, ideò dictum eſt ei: terra es in terram ibis, quale eſt: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, &c. Athanaſius de Spiritu S. lib. 2. Cum in Geneſi ſcriptum eſſet: ſpiritus Domini ferebatur ſuper aquas, paulò poſt addidit: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia carnes ſunt, itaque quod ferebatur ſuper aquas, id eſt, ſuper populos, quod aquę in ſcriptura pupuli ſunt, aquę multæ populi multi, tamen quod carnei facti ſunt, addidit Dominus, non permanebit, &c. Hæc reſponſa ſunt ei qui nõſtris obiectat falſam huius loci interpretationem.

Vulg. *Obſecro vt fiat in me duplex ſpiritus tuus. 4 Regum. cap. 2.*

in me	tui ſpiritus	duplex	pars	obſecro	fiat	Lectio
אֵלָי׃	בְּרוּחֲךָ	שְׁנַיִם	פִּי	נָא	וִיהִי	Hebręa.

γενηθήτω δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἐπὶ σοὶ διπλοῦν ἐπ᾽ ἐμέ. Lxx.

HVnc locum quarti Regum cap. 2. de Eliſæo qui petit ab Helia vt fieret in ſe duplex ſpiritus Heliæ Iudæi arguunt immodeſtiæ quod ſuperare gratia ſuum magiſtrum voluerit & ita negant hunc locum vertendum eſſe ita vt tranſtulit D. Hieronymus, vnde Vatablus ſic vertit. Sit quæſo duplex portio tui ſpiritus ſuper me quod hebraicè eſt. Pi ſenaim, id eſt, menſura duorum, quod interpretatur Vatablus menſura duarũ partium, & in Commentarijs ſic explanat. Hoc eſt, da vt duę partes tui ſpiritus diuiſi in tres partes ſint mecum, noluit petere, inquit, tantam ſibi fieri gratiam quantum magiſtro, & addidit, noli me efficere tantum quãtus es, ſed da ſolum mihi duas partes tui ſpiritus. Hæc omnia Vatablus, & alius qui margini adſcripſit menſura duarum partium de ſpiritu tuo ſuper me, ſequuti. R. D. ita interpretantur, vt leges in dictione, peh, quam iure relinquant veteres Patres & vnum rabinum ſequantur: nunc audi, primum quod Etymologias ſcripturæ ſancti Patres ad explanationem ſacrarum litterarum plurimum haberi momenti putant vno cõſenſu omnes quas Iudęi execrantur, & auerſantur quod eos male vrunt res eſt confeſſa, dicamus quid Helias Latinè ſonet, & quid Eliſſæus, Helias reddi poteſt, Deus de Deo, el, Deus, ia, Deus, vt ſit Deus de Deo. Prophetæ nanque vel nominibus ipſis Chriſti erant typi, qui eſt Deus de Deo, Eliſſæus Latinè ſonat Deus Ieſus, hic Deus de Deo homo factus, petit ergo Eliſſæus

hic Deus homo factus ab Helia, id eſt, à Deo de Deo duplicem ſpiritum in natura humana, Nam natura diuina ſpirat Spiritum S. vt ſanet aquas multas, id eſt, gentes multas paſſus in humana natura pro genere humano. Hæ poſſunt eſſe horum hominum originationes, accipe nunc quæ veteres patres dicant de hoc loco quarti Regum. Hieronymus aduerſus Iouinianum lib. ſecundo. Heliç ſpiritus duplex datur Heliſſæo, vnde & duplex gratia, fecit ſigna maiora, &c. Ambroſius de ſancto Propheta Eliſſęo, ſermone. 87. de hoc duplici ſpiritu Heliç dato Eliſſæo multa dicit, & quod eo aquas ſteriles ſanarit, & alia, & tantum abeſt vt immodeſtiæ arguat petitionem duplicis ſpiritus vt eam vehementer cōmendet, vt ibi leges quod laudis eſt plus optare gratię, & ita Ariſtoteles quoque lib. opinor ſecundo magnorū moralium, in cæteris, ait, ſummiſsius te gerere debes, & cædere omnibus in rebus ad virtutem ſpectantibus omnibus antecellere contende. D. Chryſoſtomus de prouidentia Dei lib tertio. diſcipulum Eliſſęum non ſolum ſpiritum magiſtri duplicem accepiſſe ait, ſed & preſſuras longe maiores; Iuſtinus interrogatione. 84. de hoc duplici ſpiritu Heliæ in Eliſſæo etiam diſputat, Auguſtinus quoque lib. ſecundo de mirabilibus ſcripturæ cap. 22. de hoc loco diſputans, inquit, non elationis affectu ſuper magiſtrum ſuum duplicem ſpiritum petijt, ſed videns peccata populi innumera præuidit non ſimplici Heliæ ſpiritu, ſed duplici compeſci poſſe, Nā ſi inſolentia elatus petijſſet neque à Domino neque ab Helia impetraſſet, & vt intelligas etymologias, & originationes quas dixi nō abhorrere à propoſito, idem Auguſtinus contra Fulgentiū Donatiſtam lib. vno ſub finem de ſanatis aquis agens ab Eliſſæo. Gratias, inquit, ago Deo qui in hunc mundum proprium filium deſtinauit qui aquarum ſterilitatem, hoc eſt, gentium infęcunditatem diſcuſſa morte ſanaret, accepit vas fictile, hoc eſt corpus fragilitatis humanę, ſal miſit, id eſt, ſapientia diuina repleuit, in aquam proiecit, hoc eſt, in Iordanem deſcendit, aquas ſuo deſcenſu ſanauit, id eſt, gentes ſuo aduentu redemit; Hoc in nobis impletum quis non videt, cæcus? qui non credit, inſanus eſt.

DE

DE PROPHETICIS PRAEdictionibus de paſsione Domini

PRÆFATIO.

SAT mihi eſſe videtur myſteria Domini à Iudæis & noſtris aduerſarijs vitiata delibaſſe, nam ſi perſequi omnia conarer finē hic liber non erat inuenturus. Ex hoc loco iam ad ſacramenta paſsionis Dominicæ gradum facere conſilium fuit, ad deſcenſum ad inferos, ad liberationem ſanctorum Patrum, ad ſacratam Domini reſurrectionem, & ad aſcenſionem in cœlos, & ad horum omnium corruptas prophetias, & quod Chriſtus Dominus primitiæ dormientium fuit, eiuſque reſurrectio ſacrata noſtræ quoque reſurrectionis cauſa eſt, adiungentur quædam de noſtra omnium reſurrectione vitiatæ prophetiæ, vt qui volet intelligat, & teneat manibus, & oculis cernat nouas quaſdam, non omnes inquam ſed quaſdam quæ vulgatā & Apoſtolica & Euangelica citatā in nouo teſtamento labefactant interpretationes ſcripturæ noſtræ ſacræ fidei eſſe refutationes accerrimas, & Iudaiſmi introductiones qui ſub facie hebraicæ veritatis introducitur, vt veriſsimè dicatur quam veritatem hebraicam nominăt perfidiam potius eſſe Iudaicam & Phariſaicam impietatē, et ne quis meam hanc ſententiam eſſe putet, quanquam huic rei libro huius operis ſecundo feceramus ſatis, vbi oſtendimus veterum omnium hanc eſſe ſententiam et quod Iudæi noſtros ſacros ſcriptores faciunt ſuſpectos (homines belliſsimos qui conſenſui ſanctorū detrahunt fidem) aduocauimus Iudæorum quoque ad id teſtimonia quæ ab aduerſarijs nō poſsint infirmari. Tamen quod apud quoſdam paradoxon videri poteſt, et ſupra fidem eſse cum citauero prophetias quas omnes à Iudæis dixero vitiatas. Age duos aut tres veteres citemus, et in rem præſentem teſtes aduocemus ex his quos ſecundo citauimus libro, qui hanc ſententtam quam dixi ſuam eſse teſtentur, non meam: qui plures teſtes ſibi volet excitari, ex ſecundo libro petat vbi abunde teſtium eſt. Iuſtinus Philoſophus martyr aduerſus Tryphonem Iudæum ait, Ne audeatis Iudæi falſa ſcriptione, aut falſa interpretatione perdere prophetias, vos enim ſolos lædetis, Deo non nocebitis, videtur ne iuxta hæc

verba Iuſtini hebrææ lectio falſa ſcriptione vitiata, aut interpretatione falſa quaſe Iudæi perditum eunt veritas hebraica eſſe an potius Iudaica perfidia? quæ non Deo nocent, ſed ſibi ſolis. Athanaſius in libro quem ſcripſit aduerſus Iudæos, inquit, ſed tamen tam manifeſtis ſcripturis et de Chriſto prophetijs excæcauit Satanas Iudæorum oculos, & ſurdas fecit animarum aures, vt talia teſtimonia falſa ſcriptione vitiarent, quæſo haccine teſtimonia, quæ ait Athanaſius: inductu Satanæ à Iudæis falſa ſcriptione vitiata veritas ne hebraica dicetur, an Iudaica potius perfidia, et impietas phariſaica. Palæologus in diſputatione etiam aduerſus Iudæos de Trinitate ſimilia ſuperioribus ſcribit, inquit, vos ò Iudæi cum tantam Prophetarum habeatis multitudinem, non modo eos non perſcrutamini, ſed eorum ſcripta vitiatis. Ex his ergo intelliges veriſſimam eſſe eccleſiaſticam ſcripturam, et Apoſtolicam et Euangelicam veriſſimas eſſe interpretationes quaſdam quæ ad veritatem hebraicam factæ eſſe dicuntur ad perfidiam Iudaicam eſſe factas, et noſtræ ſanctæ fidei eſſe refutationes acerrimas ex fraudibus Iudaicis conflatas.

De.

De Ioſeph Chriſti typo diuẽdito in Aegypto triginta argenteis, & de tranſlatione Lxx ſubinde à Iudæis per noſtros quoſdam vitiata.

DE paſsione Chriſti dicturus Iudã proditorẽ in medium producere par eſſe videtur. Ioſeph typum Chriſti fuiſſe in plæriſq; res nota eſt, fuiſſe autẽ diuentum ab vno ex fratribus Madianitis triginta argenteis, quibus etiã Dominus à Iuda proditore eſt diuẽditus Iudæis iuxta Lxx viros, teſtis eſt Auguſtinus ſermone. 81. feriæ ſextæ poſt ſecũdã Dominicam in Quadregeſima ſermone ſecundo, verba Auguſtini hæc ſunt: Ioſeph per conſilium Iudæ fratris triginta argenteis diſtrahitur; & Chriſtus per cõſilium Iudæ Iſcariotis eodẽ numero venundatur; & poſt hæc Auguſtinus varietatem aliarum tranſlationũ interpretatur, vnde apparet duplicem in lectione hebræa lectionẽ fuiſſe, Alteram quã expreſsit D. Hiero. ſua tranſlatione, & quã expreſſere Lxx alterã, quæ illa eſt, & vtrãque eo loci explanat Auguſtinus, Iudæi per noſtros quoſdam expungendam curauere vocem illam triginta, ne concordaret argenteorum numerus diuenditi Ioſeph cum numero argenteorum quo Dominus eſt venditus à Iuda Iſcariote, vt liquet ex Auguſtino, & ex Origine in caput primum exodi Homelia prima, in illa verba: Mortuus eſt Ioſeph, ante quã moreretur ille, inquit, Ioſeph qui diſtractus eſt triginta argenteis ab vno ex fratribus Iuda, &c. Venerabilis Beda expoſitionis in Geneſin cap. 36. comparans Ioſeph & Chriſtum Dominum: Ille, inquit per Iudæ conſiliũ triginta argenteis diſtrahitur, & hic per conſilium Iudæ Iſcarioth triginta argenteis diuenditur, & ita hic locus ſcribi iuſſus à ſummo Pontifice in nouis Breuiarijs quæ nunc Eccleſiæ ſanctę ſunt excuſſa in Dominica Tertia Quadrageſimæ lectione tertia. Noſtra tẽpeſtate atq; adeo iam olim tranſlatio Lxx mutata eſt ad exẽplũ vulgatæ Diui Hieronymi: Quid non placet, inquies, vulgata tibi? imo perplacet, ſed diſplicet ſummopere odiũ quo Iudæi proſequuntur tranſlationẽ Lxx, liceat autlioribus propriam præferre lectionem. Ex vtraq; enim tranſlatione multa percipimus cõmoda, ſi vtraque cum alterã conferatur, vt docent D. Hiero. & Auguſtinus, vtſæpẽ à nobis dictum eſt, Iudæi nullũ non lapidẽ mouent, vt noſtra perturbent.

Et acceperunt triginta argenteos.

καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια.

Ex Zacharia. Et, *Non licet eos mittere in Corbonan.*

οὐκ ἔξεστι βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν κορβανᾶν.

DE hoc Zachariæ loco, & quomodo à Iudæis vitietur, & de Corbona dicitur in locis Euangelicis, & refellũtur fraudes Iudaicæ.

Vulg. *Inimici mei dixerunt mala mihi quãdo morietur & peribit nomẽ eius.* Pſal. 40.

Lectio Hebręa.

quando mihi malum dixerunt inimici mei
מָתַי לִי רַע יֹאמְרוּ אוֹיְבַי

eius nomen peribit & morietur
שְׁמוֹ אָבַד וְ יָמוּת

LXX. οἱ ἐχθροί μου εἶπον κακά μοι, πότε ἀποθανεῖται καὶ ἀπολεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ.

AVguſtinus lib. 17. de ciuitate Dei docet illa verba Pſal. 40. inimici mei dixerũt mala mihi quãdo morietur, & peribit nomẽ eius, de paſsione Dñi eſſe dicta, & verba omnia ſequentia de Dño & Iuda proditore, noſtri quidã tranſlatores & ſcholiaſtæ Iudaicè malunt de morbo Dauidis & inimicorũ eius votis quibus illi imprecabantur mortẽ, ſequuti R. D. vt leges in dictione, צוק, qui poteſt quiſquã magis noſtra refellere & refutare quã ſi relicta ſanctorum interpretatione ſequatur Iudæos, qui Chriſtiani nomi innisfenſiſsimi hoſtes ſunt, & hanc appellant veritatem hebraicam

Ibidem. Vulg. *Verbum iniquum conſtituerunt aduerſum me.*

Lectio Hebrea. Lxx.

Verbum impietatis infundebant ſibi
דְּבַר בְּלִיַּעַל יָצוּק בּוֹ
λόγον παράνομον κατέθεντο κατ' ἐμοῦ.

DEnique illud. Verbum iniquum conſtituerunt aduerſum me, cum dixerunt: Hic eſt hæres, venite occidamus eum, ſequuti R.D. vitiant hebraice, Nam pro יָצוּקוּ. vel, יָצִיקוּ, conſtituerunt, legunt, יָצוּק effuſum eſt, & pro לִי mihi vel aduerſum me, legere, בּוֹ, & interpretantur grauis infirmitas acceſsit ei Dauidi, ſcilicet, juxta ſententiã R.D.

Ibidem. Vulg. *Nunquid qui dormit non adijciet vt reſurgat.*

Lectio Hebrea. Lxx.

Et qui dormiuit non adijciet reſurgere
וַאֲשֶׁר שָׁכַב לֹא יוֹסִיף לָקוּם׃
μὴ ὁ κοιμώμενος οὐχὶ προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι.

QVod apud nos legitur interrogãter: Nunquid qui dormit non adijciet vt reſurgat? quaſi dicat, juxta ſanctorum ſententiam: quid proderit vobis ò Iudæi Chriſtum cruce affeciſſe? reſurget, & de vobis meritas pœnas ſumet. Iuſta rabinorum interpretationem legunt affirmanter: non adijciet vltra vt ſurgat è lecto tam graui infirmitate eſt affectus, ita R.D. ita hi noui ſcholiaſtæ. Nam hanc appellant veritatem hebraicam quæ Rabinica eſt & Iudaica perfidia.

Ibidem. Vulg. *Et ſuſcita me & reddam eis.*

Lectio Hebrea. Lxv.

Et ſuſcita me & retribuam eis
וַהֲקִימֵנִי וַאֲשַׁלְּמָה לָהֶם׃
καὶ ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς.

IAm Antiphona illa quę Sabbato ſancto dicitur in ſecundo Nocturno ſuſcita me & reddam eis, qua petit Dominus à Patre reſurrectionem vt vindicet Iudæos, Nam Dominus poſt reſurrectionem vaſtauit Iudæam, interpretantur de Dauide Iudaicè, quod petat à Domino leuari morbo illo, vt ſe vindicet de aduerſarijs qui ſibi optabant mortem; quod nemo vir bonus fecit vnquam, vt vendicet ſe de his quos ſibi ægrotanti putarit mortem optaſſe, nec ratio vlla Philoſophiæ patitur id virum bonum facere.

Vulg. *Inſurrexerunt in me teſtes iniqui & mentita eſt iniquitas ſibi.* Pſa. 26.

Feria ſexta in Paraſceue ad matutinum & in ſecundo nocturno.

Quoniã inſurrexerunt contra me teſtes falſi &
כִּי קָמוּ בִי עֵדֵי שֶׁקֶר וִ
mentita eſt iniquitas niſi
יָפֵחַ חָמָס׃ לוּלֵא
Lectio Hebrea. Lxx.

ὅτι ἐπανέστησάν μοι μάρτυρες ἄδικοι, καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἑαυτοῦ.

DIuus Hieronymus & Auguſtinus de falſis teſtibus citatis contra Dominum interpretantur, & cæteri Eccleſiaſtici ſcriptores de eiſdem cócinit hos verſus Eccleſia ſancta locis ſupradictis & Sabbato ſancto in ſecundo nocturno noſtri aduerſarij vt intelliges ex Vatablo & ex Iſidoro Claro de Dauide explanant, quod autem nimis planum teſtimoniũ eſſet de falſis teſtibus aduerſum Chriſtum, pro, ſibi, Hebraice erat, lo, cũ vau. i. ſibi, mentita eſt iniquitas ſibi, pro, lo, cum, vau, vt vitiaren hunc locũ Iudęi poſuerunt, lo, cum, aleph. i. non, non cohærebat cũ antecedentibus, mentita eſt iniquitas non, nec cum ſequentibus, non credo videre bona Domini, deſperantis enim eſſent verba, reliquere vtranque lectionem vt noſtra ſaltem perturbarét, & mutatis punctis fecere, lule. i. niſi, & adiecere ſecundæ orationi, ita Iudęi omnia perturbant, vt noſtra ſubuertãt, & tñ habent acerrimos defenſores, qui Iudaica mendacia tuentur, noſtra quidé mendacia appellare nó audét; ſcripta tñ id ſignificãt, cũ Iudaicã interpretationem ſequuntur, & veritaté hebraicã appellãt, & noſtra cenſent caſtiganda ad veritatẽ hebraicam quę potius nominanda eſt pharaſaica perfidia.

Credo

Vulg. *Credo videre bona Domini in terra viuentium.*

Lectio Hebręa.

Dei	bona	videre	credo	Niſi
יְהוָה	בְּטוּב	לִרְאוֹת	הֶאֱמַנְתִּי	לוּלֵא
			viuentium	in terra
			חַיִּים׃	בְּאֶרֶץ

Lxx. πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ κυρίου ἐν γῇ ζώντων.

HIeronymus in hunc locum; vox vox Eccleſiæ hęc inquit eſt, in terra viuentium, quia pignus noſtrum illic ſurſum habemus, quod eſt Chriſtus eodem modo D. Auguſt. in hunc Pſalmũ, & in dominica in ſexageſima, ſermone primo. eodem ſpectat Ambroſius de bono mortis ſub finem, bona Domini inquiẽs, ibi ſunt vbi vita perpetua eſt, & infra, placebo dixit de tempore futuro non placeo, quando ibi viuorum regio hic vtique mortuorum, & in principiũ Pſalm. 36. vbi duplicem terram eſſe ait, terrenam & illam cœleſtem, quæ fructum ferat cœleſtibus de qua dicitur credo videre bona Domini, corrupto à Iudæis ſuperiore loco de quo diximus eadem opera & hunc vitiauere, nam pro ſibi hebraice erat lo, cum vau, mutauere vau in aleph, vt legeretur locum aleph idest, non & cũ non cohæreret, mentita eſt iniquitas non, vtranque lectionem reliquere vt diceretur mentita eſt iniquitas ſibi non, & poſtea mutatis punctis fecere lule, niſi, & ita legunt. Niſi credidiſſem me viſurum bona Domini & faciunt Apoſiopeſim, id eſt, deſperaſſem, & de tabernaculo Domini in Hieruſalem interpretantur. Has Iudaicas fraudes, Iudæi ſequuntur, & hanc veritatem hebraicam nominant quæ plane eſt phariſaica perfidia, noſtram eccleſiaſticam lectionem quæ legitima eſt & veriſsima quod Iudaicam perfidiam arguit vitiatiſsimam eſſe profitentur.

Vulg *Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus, Captus eſt in peccatis noſtris: cui diximus in vmbra tua viuemus in gentibus. Hieremiæ lamen. Cap. 4.*

Lectio Hebręa.

captus eſt	Deus	Chriſtus	vultus noſtri	Spiritus
נִלְכַּד	יְהוָה	מְשִׁיחַ	אַפֵּינוּ	רוּחַ
diximus	cui	corruptionibus noſtris		in
אָמַרְנוּ	אֲשֶׁר	שְׁחִיתוֹתָם		בִּ
	in gentibus	viuemus		in vmbra tua
	בַגּוֹיִם׃	נִחְיֶה		בְּצִלּוֹ

Lxx. πνεῦμα προσώπου ἡμῶν χριστὸς κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς ἡμῶν. οὗ εἴπαμεν ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσι.

HIeronymus vt à nobis dictum eſt in Prolegomenis, profeſſus eſt ſe in ſuis Commentarijs vtranque ſententiam eſſe complexum eccleſiaſticam & Iudaicam, vt philoſophi ſolent contrarias referre ſententias & ſuas, & refutare contrarias ſi ſit opus, ſin minus alijs refellendas relinquere. Ait ergo hic diuus hunc locum ab alijs de regibus Iudæorum explanari qui Chriſti dicebantur, ſub quorum protectione gens Iudæorũ videbatur degere, quaſi propter peccata populi reges perirent, quæ Iudæorum ſententia refutatu facilis eſt, cum omnis ſcriptura teſtetur, propter regũ peccata perire populum frequentiſsimè, & rarum ſit vt propter peccata populi reges de medio tollantur, niſi forte reges quam optimi ſint. Hæc ergo Iudaica ſententia videtur eſſe. R. Abraham & R. Selomoh, vt leges in theſauro Pagnini in dictione Sachath, Vatablus hanc rabinorum ſententiam eſſe ait & eam ſequitur in Commentarijs in hunc locum & mutat vulgatam. Nanc pro Chriſtus Dominus legit, Chriſtus Domini & non Chriſtus Dñs, vt in ſua vulgata tranſtulit D. Hiero. & vt Lxx viri trãſtulerãt vbi Chriſtus plane & aperte dicebatur Deus, hebraice nanq; pro Dño dicitur Hiehoua, nomẽ illud tetragrãmatõ vt dicitur Chriſtus Deus vt ſit totum ſpiritus vultus

 noſtri

noſtri Chriſtus Deus. Vatablum & rabinos ſequitur quidam interpres qui vertit Chriſtus Domini, & non Chriſtus Dominus ne diceretur ergo Chriſtus Deus transferũt Chriſtus Dei, cum Lxx & D. Hieronymus plane verterint, Chriſtus Dominus & non Chriſtus Dñi, ſemper enim in ſcriptura pro illo nomine tetragrãmato Hiehoua poni ſolet à trãſlatoribus Dominus, quod Dominus in ſcriptura ſi abſolute dicatur ſemper dicitur de Deo. Ita Chriſti diuinitas quibuſcunque poteſt modis à quibuſdam oppugnatur ſemper. Aliorum ſententiam refert D. Hieronymus quam ſequitur ipſe qui de Chriſto Domino hunc locum interpretantur, ſub cuius tutela in cunctis gentibus verſatur Eccleſia, ipſe autem ſpiritus oris noſtri eſt in quo viuimus, mouemur & ſumus qui traditus eſt propter delicta noſtra & reſurrexit propter iuſtificationẽ noſtram, eodem modo Origenes in cantica, hunc locum intelligit. Athanaſius de vnitate trinitatis libro vno docet hoc dictum eſſe de perſona filij Dei quẽ lectio hebræa adiuuat, quin hũc de quo propheta loquitur Hiehoua nominat ideſt, Deũ & idem Athanaſius de verbo Euangelij quicunque dixerit. Sic propheta inquit contemplans verbum Dei carnem factum dixit ſpiritus faciei noſtræ Chriſtus Dominus ne quis ex eo quod oculis patebat putaret Dominum nihil aliud eſſe quam hominem. Sed audiens ſpiritum cognoſceret Deũ eſſe in corpore. Itaq; Athanaſius arguit ex eo quod Chriſtus ſpũs noſter dicitur Deũ ſignificari. Si ſciſſet hebraice multo magis arguiſſet ex eo quod hebraice dicitur Hiehoua, ideſt, Deus & nominatur nomine illo ſanctiſsimo tetragrammato Hiehoua. Euthymius in Panoplia ex veterum Patrum ſententia Chriſtum Deum probare contendit quod ſpiritus dicatur quod vt Iudæi diſturbent legũt ſpiritum narium noſtrarũ. Sed cap. 64. libri ſecundi monſtrauimus in lectione hebræa dictiones ſubinde mutari & quã cauſa id fiat. Idem ergo ſenſus eſt ſiue legas ſpiritus vultus noſtri, ſeu ſpiritus oris noſtri aut ſpiritus narium noſtrarũ in Chriſto enim, vt diximus ex D. Hieronymo viuimus mouemur & ſumus. Auguſtinus de ciuitate Dei libro. 18. ca. 33. hunc locum ita interpretatur, idque mirabiliter, & de incarnatione verbi libro. 2. lege Euſebium demõnſtrationis Euangelicæ libro. 4. demonſtratione. & Ambroſiũ in Pſal. 118. ſermone. 15. Hos & alios ſcriptores ſacros ſequi, quanto eſſet ſatius quam rabinos impios, quos cum quidam ex noſtris ſequi malint quam noſtros quid tam mirum eſt ſi Chriſto Domino auferant diuinitatem. Iudæi enim Chriſtum in ſcriptura non vident, nec Chriſtum Deum agnoſcunt. Illud etiam ſanctorum interpretationem adiuuat, ſub vmbra tua viuemus in gentibus, ideſt, in Eccleſia quæ maximã partem conflata ex gentibus eſt. Alioqui populus Iudaicus ſub ſuis regibus in Iudæa viuebat, non in gentibus.

Vulg. *Domine eduxiſti ab inferno animam meam: ſaluaſti me à deſcendentibus in lacum.* Pſal. 29.

Lectio Hebræa.

Domine eduxiſti ab inferno animã meã
יְהוָה הֶעֱלִיתָ מִן שְׁאוֹל נַפְשִׁי
viuificaſti me à deſcendentibus in lacum
חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי בוֹר׃

LXX. κύριε ἀνήγαγες ἐξ ᾅδου τὴν ψυχήν μου, ἔσωσάς με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον.

ORigenes de reſurrectione Domini & deſcenſu ad inferos hæc interpretatur, & de animis ſanctorum Patrum inde liberatis, eodẽ modo D. Hieronymus in Commentarijs in hũc locũ, & Cyprianus in expoſitione in ſymbolũ in illa verba, Reſurrexit à mortuis. Reſurrectionẽ Domini hæc prophetia prædictam ait, quam Iudæi hebræam lectionem verſarint manibus, vt congruere poſſet Dauid ægroto & grauiſsimo morbo

morbo liberato intelliges ex theſauro in dictione,iarâd,|& ſic lectione hebræa varijs modis mutata, laborat multum Vatablus vt eam ægroto Dauidi accom modet,& Iſidorus Clarus,& non legũt à deſcendentibus,ſed ne deſcenderem. Ita,inquient,vertit D.Hieronymus,nego mihi videre illam tranſlationem eſſe D.Hieronymi,an ille ne deſcenderem vertiſſet,ne poſſet ad Chriſtum referri, cùm etiam Rabini eſſent qui tranſtulerint à deſcendentibus,vt noſtra præfert lectio,cum prǽſertim D. Hieronymus hæc de reſurrectione Domini ſempęr interpretetur.

Ibidem. Vulg. *Ad veſperum demorabitur fletus,& ad matutinum lætitia.*

Lectio Hebrǽa.

&	fletus	commorabitur	Ad veſperam
וְ	בֶּכִי	יָלִין	בָּעֶרֶב
		laus	in mane
		רִנָּה׃	לַבֹּקֶר

Lxx. Τὸ ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμός, καὶ εἰς τὸ πρωῒ ἀγαλλίασις.

AMbroſius diſputans de Pſalm. 21. ſermone.3.de paſsione & reſurrectione Domini hæc interpretatur,& D. Hieronymus in Commentarijs in hunc locum, & alij interpretes ſacri omnes. Iſidorus Clarus & Vatablus Iudæos ſequuntur & ſanctorum neminem,& praua interpretatione hæc alio referunt.

Ibidem. Vulg. *Quæ vtilitas in ſanguine meo, dum deſcendo in corruptionem.*

Lectio Hebrǽa.

cùm deſcendo	in ſanguine meo	vtilitas	Quæ
בְּרִדְתִּי	בְּדָמִי	בֶּצַע	מַה
		corruptionem	in
		שָׁחַת	אֶל

Lxx. τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου, ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν.

DIuus Hieronymus in Commentarijs in hunc Pſalmum. Quæ vtilitas in ſanguine meo,inquit; ſi non reſurrexero, Nam quia effuſus eſt ſanguis meus reſurgam,vt ſit vtilitas,vt acquirā omnes gentes reſurrectione mea. Origenes in cap.6.Epiſtolę ad Romanos in illud. Si autem mortui ſumus, hũc locum citat de reſurrectione Domini, quæ vtilitas in ſanguinę meo dum deſcendo in corruptionem,& in Ezechielem Homelia prima & ſaluatoris noſtri has voces eſſe ait. Et Cyprianus in explanatione ſymboli ita hunc locum interpretatur, & Auguſtinus ad honoratum Epiſtola 120. Diuus Thomas in.3.parte.quęſt.53. ex hoc loco facit articulum primum, vtrum fuerit neceſſarium Chriſtum reſurgere,& citans hunc Pſalmum inquit: quę vtilitas in ſanguine meo,ideſt,in effuſione ſanguinis mei,dum deſcendo in corruptionem? quaſi dicat nulla. Iudæi miſere laborant hunc locum peruertere, qui transferunt hunc locum, vt ad Chriſtum referri non poſsit, aut ſi ad Chriſtum referatur impientiſsimā, mea quidem ſententia,præferat hæreſin, ſequũtur enim Rabinos,veterum Patrum neminem,hunc verò locum ita eſt interpretatus,vt Chriſti myſterijs planè aduerſaretur niſi ad Dauidem referas, & ad Dauidem relatus Pſalmus nihil habet peculiare quod Dauidis ſit, & non cuiuſlibet vel mediocriter pij. Nā pro: quæ vtilitas in ſanguine meo dum deſcēdo in corruptionem, transferunt, quæ vtilitas in ſanguine meo dum deſcendo in foueam,quod ſi ad Chriſtum referas ea omnium maxima hęreſis erit, nam Dominus in Euangelio dixit:Generatio praua & adultera ſignum quærit & ſignum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ Prophetæ,&c. Et hoc peculiare ſignum diuinitatis Chriſti fuit quod mortuus reſurrexit è ſepulchro,deſcendit ergo in ſepulchrum, & ſanguis effuſus pretium orbis redempti fuit, & omnium maximam habuit vtilitatem dum mortuus reſurrexit,& omnium fidelium meruit reſurrectionem, non ergo quod in fo-

ueam decidit, hoc eſt in ſepulchrum, nulla fuit vtilitas eius ſanguinis effuſi, fuit tanta, vt ſancta Eccleſia canat. Mite corpus perforatur ſanguis vnda profluit terra pontus aſtra mundus quo lauãtur flumine, & tamen in ſepulchrum decidit, & hæc tanta vtilitas ſanguinis effuſi fuit. Dicet hic aliquis, quid ſi hebraicè non eſt dum deſcẽdo in corruptionem? Hebraicè ita eſt, nam, ſachat, corrumpere eſt, vnde ſachat, nomen corruptio, ſed Iudæi vt noſtra oppugnent mille fingũt dolos, vt dicendum eſt libro quarto huius operis, cùm de illo loco Euãgelij diſputauerimus. Nec dabis ſanctum tuũ videre corruptionem.

De Cruce Domini.

Dicite in nationibus quia Dominus regnabit à ligno.

QVæſitum eſt inter noſtros. vtrum hic Dauidis verſiculus ſic eſſet legendus an eo modo quo Græca & latina & hebraica circunferunt exemplaria, & ille alter Deum immortalẽ quot ſe loca peragraſſe ſcribit, & maria traieciſſe, vt peteret Angliam quod illic hebręum Pſalteriũ eſſe diceretur vbi hic verſiculus eſſet integer, Dicite in nationibus regnabit à ligno Deus; quod cùm falſum deprehendiſſet quos facit ludos? quos de matre ſua Eccleſia ſancta triumphos agere videtur; bellum filium qui tantum ſubijt laboris vt de matre ſua ſancta triumphet, quod ducta illo verſiculo. Dicite in nationibus Dominus regnauit à ligno, concinit illud toto orbe, impleta ſunt quę concinit Dauid fidelis carmine dicens: In nationibus regnabit à ligno Deus, viro Chriſtiano qui nõ ſit moroſus maximè ſatis eſſe deberet, quod in ore ſemper eſt ſanctis patribus, in Eccleſia nihil falſitatis eſſe, tamen quod ad peragranda itinera & maria traijcienda prouocamur quod turpe eſſet non tantum adire laboris pro matre noſtra ſancta defendenda, quantum adijt ille pro oppugnanda, & inualidum ſenecta corpus id vetat facere ex hac noſtra tenui bibliotheca illius itinera & maria traiecta confutemus, & pro noſtra ſancta Eccleſia cauſam dicamus. Hæc vel vna Prophetia inexpugnabilis erat noſtræ veritatis, omnium maxima neſcio an dicam illi æqualis ecce virgo concipiet, & quibuſdam videri poterit maior, cui reſpondere Iudæi non poterant, niſi expũcta vna vocula עץ à ligno quid enim dicerent aduerſum Prophetiam tam manifeſtam de cruce Domini. Dominus regnabit à ligno, vel hæc ſola prophetia noſtram cauſam arguit veriſsimam cũ ipſo rerum euentu quo poſt crucem Domini congregatam videmus Eccleſiam & potiſsimum ex gentibus. Quo ſe verterent Iudæi niſi ad ſuos dolos, vt expuncta vna ſyllaba erumperent in ſolitos clamores: veritas hebraica, veritas hebraica, quæ Iudaica potius eſſet fallacia & Phariſaica, ſub hoc enim prętextu noſtra acerrimè oppugnãt, Quid, inquiet, repugnant latina, græca, hebraica exemplaria, contra omnia reluctantia niteris tamen fruſtra quod aiunt ἄνω ποταμῶν. Iuſtinus in Dialogo aduerſus Triphonem adhibens canonem illum quem præſcripſit poſtea etiam D. Hieronymus, ex lectione Lxx arguit Iudæos illam vocem עץ ex hebręa lectione reſecuiſſe, ex trãſlatione enim Lxx arguit Lxx illos viros hebraicè legiſſe מֵעֵץ à ligno, atqui Iuſtinus à paſsione Domini centum plus minus annos diſtabat, quomodo ergo in tranſlatione Lxx non legitur: Dominus regnabit à ligno, ſed Dominus regnabit tantum? centies ſum conqueſtus Iudæis in noſtram ſcripturam per noſtros quoſdam licuiſſe multum quidquid Iudęos male vreret non ſat habebant ex lectione hebræa expungere niſi per noſtros quoque ex tranſlatione Lxx reſecarent, Ita veritas illa hebraica quam iactant noſtræ veritatis eſt acerrima confutatio.

ſutatio. Nam tempore Iuſtini planè ſic legebatur in tranſlatione LXX. Dicite in nationibus, quia Dominus regnabit à ligno, inde enim arguit Iuſtinus hebraicè ſic fuiſſe ſcriptum, & fraude Iudaica illam vocem. צלב fuiſſe reſectam. Nec Iuſtinus tantum rei huius eſt author, ſed Tertullianus etiam æquè antiquus ſcriptor, ſcribit enim in libro aduerſus Iudæos capite quod Patriarchæ oſtendunt figuram crucis, illud Prophetæ: Dominus regnabit à ligno. Expecto quid intelligas lignariũ ne aliquem? an Chriſtum qui à ligno crucis ſuperata morte regnauit, &c. quę adiecit, & idem Tertullianus eodem libro aduerſus Iudæos cap. de claritate gentium in Chriſto Ieſu, cum de paſsione Domini diſputaſſet ſubiecit, vnde Dauid regnaturum Dominum à ligno dicebat. Eadem repetit Tertullianus aduerſus Marcionem lib. 3. cap. 12. Quæro quid facerent Iudęi qui ita à veteribus tam euidentibus premebantur prophetijs? cederent veritati, facerent prudenter, ſed ſi in impietate ſua perſtare vellent neceſſe habuere ad has confugere fraudes vt ſuos in Synagogis poſſent retinere ne ad nos dilaberentur. Cyprianus quoq; de montibus Sina & Sion aduerſus Iudæos cap. 5. ſic citat hunc verſiculum, Dominus regnauit à ligno crucis, & de gentium tranſitu ad Eccleſiam ſanctam. Auguſtinus quoq; de altercatione Eccleſiæ ac Synagogę de paſsione Domini citat hunc verſiculũ Dominus regnauit à ligno, & idem Auguſtinus. 80. quæſtionum libro primo, quęſtione. 69. Regni Chriſti incarnati initium fuiſſe à cruce ait, & hoc verſiculo probat, regnabit à ligno Dominus, & idem Auguſtinus in Pſal. 95. in illud cantate Domino canticum nouum, legit verſiculũ, ſic Dominus regnauit à ligno & interrogat. Quis eſt hic qui ligno pugnat? Chriſtus inquit, qui cruce ſua vicit reges, & ſubiungit, eis ipſam crucem in fronte fixit. Et in illud eiuſdem Pſalmi: commoueatur à facie eius vniuerſa terra, ſic legit etiam hunc verſum Dauidis & de cruce Domini interpretatur. Ambroſius quoque in cap. 15. Epiſtolæ ad corinthios de paſsione Domini agens ſic hunc verſiculum citat, Dominus regnauit à ligno, videntur ne hæ probationes vllo hebræo aut Græco codice infirmiores tot Patrum qui vno ore hũc verſiculum LXX ita legunt, hebraicè, inquiunt, non ſic eſt, quid refert? Sed liquet Iudæos mille fraudes in hebræa lectione facere, vt diximus & probauimus toto libro ſecundo. Et breuius in pręfatione horum locorum de paſsione Domini, Ex quibus ſingulis colliges has interpretationes quaſdam ad veritatem hebraicam Eccleſiæ ſanctæ ſub prætextu hebraicę veritatis eſſe oppugnationes acerrimas, quod non de omnibus intelligi ſed de his quæ vulgatam & noſtra labefactant.

Vulg. *De Pſalmis pro torcularibus.* *Pſal. 84.*

torcularibus pro Lectio
הַגִּתִּית עַל Hebręa.
LXX.

Diuus Hieronymus in cap. 10. Eſaię in fine Commentariorum illius capitis tres Pſalmos de torcularibus ait ſignificare paſsionem Domini ipſo dicẽte in Eſaia. Torcular calcaui ſolus, idẽ ait hic Diuus in illa verba. Expectaui vt faceret vuas, & in cap. 45. Ezechielis in principium & centies hoc repetit Hieronymus & veteres patres hęc torcularia de paſsione Chriſti, quæ ea altaria ſunt in quibus Chriſti corpus & ſanguis conficitur dicta torcularia quod vt in torculari calcãtur vuæ, ſic in altaribus botrus ille qui ligno pendens ex terra promiſſionis eſt aſportatus exprimitur. & fluit Chriſti ſanguis illic in Typo hic in veritate, hęc omnia Pſalmorum torcularia tam celebrata à D. Hieronymo, & à ſanctis Patribus extenuatione. vnius litterulę ſubruunt Iudæi, vau enim extenuatũ

fit Iod, ſic ו, vau, extenuatur ו & fit י Iod & hac fraude in Pſalmis non compatent Pſalmi de torcularibus, gat, enim, gitot, torcular eſt & torcularia, gat, gitit, cithara quæ facta eſt in, get, vrbe Paleſtina vbi pretioſæ fiunt citharę, vt aiunt hebræi.

Vulg. *De tituli inſcriptione Pſal. 15. quæ eſt tituli inſcriptio ipſi Dauidi.*

Lectio Hebręa. לְדָוִד מִכְתָּם

Lxx. στηλογραφία τῷ Δαυίδ.

AVguſtinus de conſenſu Euangeliſtarum libro. 1. cap. 3. Titulo, inquit, crucis ſuperſcriptio. Ieſus Nazarenus rex Iudæorum, cum Iudæi dolerent & mutari titulum peterent arcano inſtinctu Pilatus reſpondit, quod ſcripſi ſcripſi, ſi quæras vbi iſtuc fuerit prædictum, multis Pſalmis Lxx, viri addidere titulum στηλογραφίαν tituli inſcriptionem quod Auguſtinus ad inſcriptionem tituli crucis refert Ieſus Nazarenus rex Iudęorum. Alij, inquies veteres patres fortaſſe non ſic interpretabuntur; quid refert, ne extorqueas manibus Eccleſiæ vulgatam referat ſanctorũ quilibet quo velit, nihil tale eſt hebraicè; vbi pro hoc titulo eſt, mictam quod alij pro genere quodam cantionis interpretantur, quaſi dicas hunc Pſalmum canendũ ad modos cantionis cuius initium eſt: mictam, alij interpretantur: Mictam aurum pretioſum, quaſi dicas Pſalmum illum aurũ pretioſum eſſe Dauid, multa Iudęi mentiantur neceſſe eſt, qui vocem interpretantur quæ hebraicè nuſquam eſt; fingunt enim hanc vocem vt noſtra corrumpant, chetem; eſt quidem hebraicè mictam non eſt, in his titulis horũ Pſalmorum: eſt aiunt, in his fraus Iudaica eſt, muta in his poſtremam litteram & reperies tranſlationem Lxx, ſi enim pro Mictam feceris, mictab, efficies inſcriptionem crucis, ſcilicet; vt vertere Lxx, vna igitur littera mutata in titulis multorum Pſalmorum inſcriptionem illam crucis. Ieſus Nazarenus rex Iudæorum, vitiat. Nam, catab; ſcribere eſt, mictab, inſcriptio, Alij, inquies, hos titulos Pſalmorum interpretantur aliter, quid id refert, interpretentur vt velint: ego vulgatam noſtram volo retineri de interpretatione ſanctorum, eligam eam quæ placeat magis, aut omnes.

Vulg. *Titulus Pſalmorum multorũ Ne corrumpas.*

Lectio Hebręa. אַל ne תַּשְׁחֵת corrumpas לְדָוִד Dauidi מִכְתָּם inſcriptio

Lxx. μὴ διαφθείρῃς τῷ Δαυὶδ εἰς στηλογραφίαν.

IDem Auguſtinus locis citatis de titulis Pſalmorum de inſcriptione, ſcilicet, quam Lxx dixere στηλογραφίαν, ideſt, columnæ inſcriptionem eſt interpretatus; de inſcriptione crucis, ſcilicet, illa. Ieſus Nazarenus rex Iudęorum, quam dixi hebraice dici, mictab, inſcriptionem, & quod coniunctus in quibuſdam eſt cum illo, mictab, inſcriptio, ille titulus ne corrumpas, interpretatur Auguſtinus de illo Pilati reſponſo quod ſcripſi ſcripſi; ne corrumpas titulũ illũ, finito, vt ſcriptus eſt in Pſal. 56. 57. 58. & alijs, ſed Iudæi clamant in ipſo titulo inſcripta eſt hiſtoria de qua hic Pſalmus eſt ne poſſit quiſquam alio huius Pſalmi argumentum pertrahere, Audi quid reſpõdeat Irenæus lib. 4. ca. 45. Dauid, inquit, quando à Saul perſecutionem patiebatur fugiebat; & quod ſe Chriſti typum intelligebat Chriſti aduentum canebat. Igitur quod Dauid typus erat Chriſti & quod eius hiſtoriæ eiuſdem Chriſti typi erant, nõ canebat ſuas hiſtorias ſed Chriſti prophetias. Origenes in fine libri ſecundi ad Romanos, hunc eundem canonem præſcribit & rationibus probat alijs, & quod in plæriſque Pſalmis nihil agatur de hiſtoria, & ideo in prætitulatione fieri ait per figuram hiſtoriæ mentionem,

tionem, vt ſub hac appellatione agatur res vera. Idem docet Auguſtinus in Pſalmum. 107. in illa verba principij inimicos noſtros. Sed Hieronymus, inquiunt, & titulum Mictam agnoſcit & pauperem & humilem interpretatur, Nondũ agnouerat Iudaicas fraudes quas intellexit ſenex, vt dictum eſt; Certe Iudæi præter hos Pſalmorũ titulos de quibus quæſtio eſt, nunquam oſtendent hanc vocẽ, mictam, quam ſunt commenti, vt aduerſarentur Eccleſiaſticæ ſcripturæ.

Vulg. *Occidetur Chriſtus & non erit eius populus qui eum negaturus eſt. Danielis. 9.*

Lectio Hebrea.

ei non erit & Meſsia occidetur

יִכָּרֵת מָשִׁיחַ וְ אֵין לוֹ

Lxx. καὶ ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα καὶ κρίμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ.

ATHanaſius & alij veteres omnes impudẽtes Iudæos appellãt quod aduerſus apertam veritatem repugnare non erubeſcant, multo acerbius eos tractat Euſebius demonſtrationis Euangelicæ lib. 8. cap. 1. Inter alios ſcripturæ locos maximè euidentes & manifeſtos recenſeri ſolet à noſtris ſanctis patribus Caput Danielis. 9. vbi multa ſunt quæ plane & aperte oſtendunt, Chriſtum veniſſe, & pro genere humano fuiſſe paſſum, nos apertiſsima quæque conſectamur hoc libello: Nam quæ oſtendere maioris operę eſt Commentarijs, quos in Prophetas ſumus ædituri, modo vita ſuppetat, Deo bene iuuante, reſeruamus. Inter locos faciles hic eſt. Occidetur Chriſtus, & non erit eius populus qui eum negaturus eſt, qui locus varie verſatus eſt à Iudæis tranſlatoribus & oppugnatus, vt leges apud Euſebium Cæſarienſem loco citato, quocunque modo verſes hic locus eſt inexpugnabilis: Hieronymus ſic hebræa verba vertit, icaret, excidetur, vel occidetur, maſiach, Chriſtus, ve, &, ein, non erit, lo, ipſi, vt ſit ſenſus. Occidetur Chriſtus & non erit ipſi occidenti, ſcilicet, Chriſtus iuxta illud; ſui eum non receperunt. Erit populi gentium, ex quibus ferè conflata eſt Eccleſia, vnde dictus eſt Chriſtus, vt ſupra oſtendimus, expectatio gentium, & nõ erit ipſe populo occidenti. D. Hieronymus qui in plæriſque ſententiam vertit, nõ verba, vt ipſe nos admonet, pro hoc vertit. Non erit eius populus qui eum negaturus eſt; alij vt Lxx non legunt, maſiach; ſed, maſchach, mutatione vnius litterę & tranſpoſitione, & addunt vnum verbum, crima; ideſt, iudicium, vt ſit totum. Deſtruetur vnctio, & iudicium non eſt in eo, & hæc tranſlatio multo magis damnat Iudęos, apud quos per mille quingentos annos neq; vngitur rex, neque vngitur ſacerdos, neque Propheta, neque eſt poteſtas iudicandi, alijs nationibus ſeruiunt miſeri per tot anniorum interualla: Noui interpretes vertunt. Occidetur vnctus & nõ erit ei, hoc quoque modo hæc prophetia inſolubile argumentum eſt veniſſe Chriſtum, nam milleſimo quingenteſimo ab hinc anno quando vaſtata Iudæa eſt & abſumpta incendio occiſus eſt vnctus omnis ſacerdos, & poſt illa vnctus non fuit ei populo, neque rex neque ſummus ſacerdos, neque Propheta, hi enim vngebãtur. Verſet Iudæus hæc verba quo velit modo, inſolubile argumentum ſunt Iudaicæ impietatis. Auguſtinus in Epiſtola ad Heſychium Epiſtola. 80. ſic hunc locum interpretatur docens completam eſſe hanc prophetiam, maxime quod ibi ſcriptum ſit, & vngetur ſanctus ſanctorum, vel quod hebræi codices expreſsius habent occidetur Chriſtus & non erit eius, ideſt, non erit eius ciuitatis quoniam alienatus eſt à Iudæis Dominus, qui eum propterea

ſalua-

ſaluatorem ſuum non eſſe crediderunt, quia occidere potuerunt, & infra probat completam eſſe hanc Prophetiam, quia iam eſt vnctus ſanctus ſanctorum, iam occiſus eſt Chriſtus, nec eſt eius ciuitatis, quæ illum cruci affixit, iam de templo illo ſublatum eſt ſacrificium, ſublata eſt vnctio &c. Et idem Auguſtinus contra Fauſtum Manichæum libro. 12. capite. 44. Chriſtum aduenisse ex hac probat prophetia, ex his quæ in ipſa Iudæorum gente iam facta ſunt, quod ſacrarium euerſum eſt, quod ceſſauit hoſtia & ſacerdos & vnctio priſtina iuxta Danielis Prophetiam, quia hæc omnia futura prædixit cum vngeretur apud eos ſanctus ſanctorum, cùm igitur illa omnia iam facta videamus: nec ipſi poſsint inficiari cùm exigitur ab eis quis fuerit ille ſanctus ſanctorum? quid reſpondeant non habent. Athanaſius de humanitate verbi ab euentu hanc Prophetiam explanatam docet: in alijs fortaſſe Iudęos aliquo modo tergiuerſari poſſe ait: aduerſus hanc quænam verba poſsint opponere, aut quos oculos attollere auſint, vbi Chriſtus ille vnctus & occiſus exprimitur, & is qui vngitur non homo ſimpliciter ſed ſanctus ſanctorum eſſe prædicatur, vſque ad aduentum eius Hieruſalem ſtaturam poſtmodum deſituram viſionem & Prophetiam in Iſrael quæ omnia eueniſſe oculis cernunt, nec iuuat illos quod referre conantur ad tempora Antiochi, illa enim mala triennio durarunt. Tertullianus in libro aduerſus Iudæos capit. de claritate gentium &c. hoc loco Iudæos premit vehementer, ſed dices hæc non refellunt Iudaizantes, vt dicere poſsis nouas interpretationes quaſdam noſtræ religionis videri refutationes, id ex ſequẽtibus apparebit.

(?)

Vulga. *Et vngetur ſanctus ſanctorum. Ibidem.*

ſanctorum	ſanctus	vngetur	&	
קָדָשִׁים׃	קֹדֶשׁ	לִמְשֹׁחַ	וְ	Lectio Hebręa.

καὶ τοῦ χρίσαι ἅγιον ἁγίων. — Lxx.

HOc loco Auguſtinus, Athanaſius, Euſebius, & alij veteres Iudæos vehementer vrgere ſolebant, nec Iudæi vt oſtendimus reſpondere vllo modo poterant, ventum ad fraudes eſt, tollunt ex hebręa lectione verba hæc & vngetur ſanctus ſanctorum, ne illis amplius negotium faceſſeremus, qui potuere dices? ſola vnius puncti mutatione, ſeba in cholem, faciunt non vngetur ſanctus ſanctorum, ſed ſanctitas ſanctitatum ad Chriſtum referri hanc lectionem dices, fateor tamen. Iudæi veteribus reſpondere non poterant quis eſſet hic ſanctus ſanctorum: & interpretabuntur quo velint modo ſanctitatem ſanctitatum non enim temere lectionem noſtram ſolent mutare, referent enim ad ſanctitatem cultus diuini quæ intermiſſa ſub Antiocho per triennium & poſtea illa ſanctitas cultus reſtituta eſt per Machabæos, quo tempore aiunt ſanctitatem ſanctitatũ vnctam fuiſſe, ad hoc exemplum quid non poteris refutari?

Vulg. *Et ciuitatem & ſanctuarium diſsipabit populus cum Duce venturo, & finis eius vaſtitas. Ibidem.*

וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית עַם נָגִיד הַבָּא וְקִצּוֹ בַשֶּׁטֶף — Lectio Hebręa.

τὴν δὲ πόλιν καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ καὶ ἐκκοπήσονται ὡς ἐν κατακλυσμῷ. — Lxx.

HIc locus etiam argumentum eſt inſolubile crucis Domini poſtquam

quam populus Romanus cum Duce Veſpaſiano, & filio eius Tito Veſpaſiano, & poſtea ſub Adriano ciuitatem Hieroſolyma, & templum Hieroſolymitanum cum vniuerſa Iudæa ſubuertit, & finis illius belli vaſtitas, quæ durat in hunc vſque diem, vt dictum eſt ex Auguſtino, Athanaſio, Tertulliano, & vt res ipſa indicat, abſumptæ nanque ferro & incendio ſunt omnes vrbes Iudææ, omnes vici, omnia oppida, nec inſtauratæ ſunt vnquam, nec inſtaurabuntur, ſunt quidem à Barbaris qui Iudæam tenent ędificatæ aliæ vrbes alijs locis, ædificatá alia oppida, alij vici, ſed quę prius erant oppida neque reædificata ſunt, neque reędificabuntur vnquam. His quæ diximus ſola diſtinctione aduerſari videretur velle quidã interpres & alij, & primum pro ſanctuario, ideſt, templo legunt ſanctitatem, vt poſsint hæc ad Antiochum Regem referre, ſic enim reddidere, Sanctitatem corrumpet populus ducis venturi, vt intelligatur exercitus Regis Antiochi ſubuertiſſe omnem Domini cultum ex templo Domini, quod factum eſt ſub Antiocho per annos tres opinor: & ſi roges quomodo id factum vnius puncti mutatione fit, & poſtea ſequentia ita vertuntur, vt neceſſario ad Antiochum referri debeant, ſequitur enim, & finis eius in inundatione, id eſt, velut diluuium quo inundabitur & deſolabitur vniuerſa Iudæa, & vſque ad finem belli deciſæ deſolationes, id eſt determinatæ ſunt deſolationes duraturæ vſque ad finem belli, Nam poſtea reficiuntur à Machabæis omnia & inſtaurantur, & tempore aduentus Domini vrbes Iudææ. Scio ego hanc interpretationem Ioſephi Iudæi fuiſſe, & aliorum Iudęorum, ſed ego nunc vulgatam D. Hieronymi defendo, & eccleſiaſticam, non Iudaicam, vulgata D. Hieronymi congruit cum hebręa lectione mirabiliter ſic, ve, &, hair, ciuitatem, ve, &, hagôdes ſanctuarium, ſic enim reddunt D. Hieronymus & Lxx, & ſic hæc interpretantur Aquila Iudęus, vt intelliges ex Euſebio demonſtrationis Euangelicę. 8. libro demonſtratione. 2. Ergo poſt & ciuitatem & ſanctuarium ſequitur, iaſchit, perdet, diſsipabit, ham, populus, naguid, ducis, habah, venturi, ve, &, quiſo, finis eius, va in ſeteph, diluuio, ve, &, had, in ſempiternũ, vt ſit totum, & ciuitatem & ſanctuariũ corrumpet populus ducis venturi & finis eius in inundatione; & in ęternum vt ſignificetur exercitum populi Romani inundaturum vniuerſam Iudæam veluti diluuium quoddam: & inundationem illam quę futura erat veluti diluuium vniuerſæ Iudææ perſeueraturam in ęternum; pro hoc toto D. Hieronymus qui, vt ipſe nos admonet ſententiam vertit aliquando non verba, reddidit tantum, & ciuitatem & ſanctuarium diſsipabit populus cum duce venturo, & finis eius vaſtitas, eodem modo Lxx, & ciuitatem & ſanctuarium diſsipabit ſupple populus, cum duce venturo, & ſuccidentur ſicut in diluuio, in varia ſignificatione duarum vocum diſsidemus à Iudæis, quod, qodes, illi ſanctitatem vertunt, nos ſanctuarium, & vocem hebræam, had, illi vſque, noſtri æternum, quod hebræa vox vtrunque ſignificat, contendunt ergo noſtri ad Iudaicos ſenſus ſcripturam trahere, & vulgatam D. Hieronymi nobis extorquere è manibus Iudaicam tranſlationem Eccleſiæ ſanctæ obtrudere, & maximè manifeſtam prophetiam noſtrę veritatis obſcurare, dices Iudęi ſuã ſententiam ſequuntur, noſtri noſtrorũ patrũ ſequuntur ſentẽtiã, minime, Iudæi ſequuntur Iudaicam interpretationem ad ſcopum ſuæ infidelitatis factam, nos ſequimur. 72. Iudæorum interpretationem tribus ſæculis ante aduentum Domini textam, ſi Diuus Hieronymus quod ſit columen Chriſtianę Reipublicæ, quibuſdam venit in ſuſpitionem.

(?) Et

Ibidem. Vulg. *Et poſt finem belli ſtatuta deſſolatio.*

Lectio Hebręa. וְעַד קֵץ מִלְחָמָה נֶחֱרֶצֶת שֹׁמֵמוֹת׃

Lxx. καὶ ἕως τέλους πολέμου συντετμημένου τάξει ἀφανισμοῖς.

EIuſdem ſententiæ ſunt hæc cum ſuperioribus, repetit enim ſuperiorem ſententiam, vt centies repetita Iudaicas fallacias coerceat, neque coercentur tamen, lectio hebræa ſic diſtincta, vt à D. Hieronymo diſtincta eſt hoc idem ſonat, hoc modo, qeſ; finis, milchamah, belli, necherefet, definitus, ſomemot, deſolationibus, vt ſit totus, finis belli, definitus deſolationibus, id eſt, terminabitur deſolationibus vniuerſæ Iudææ, pro quo Diuus Hieronymus ſententiam exprimens. Poſt finem belli ſtatuta deſolatio. Hæc vt ſuperiore ad notatione oſtendimus, noui interpretes diſtingunt aliter vt à Chriſti temporibus auertant, & ad Antiochi tempora conuertant, hanc enim bonam operam Eccleſiæ ſanctæ nauant. Sed Lxx viri, inquies, eodem modo diſtingunt quo noui quidam interpretes, imo aliter interpretantur, & ſi non tam planè quam Diuus Hieronymus, tranſtulere enim vſque ad finem belli conciſi breui tempore duraturi, ordinabit deſolationibus. Ordine quodam ducet ad deſolationem Iudæę, vt nunc hęc nunc illa vaſtentur, vt ſit ſenſus. Diluuium illud de quo dixerat, ſicut in diluuio, ordinabit deſolationibus, omnia, ſcilicet, hoc eſt ordine quodam omnia deſolabit, vt nihil relinquat à tergo ex omni Iudæa quin deſoletur, vſque ad finem belli conciſi, id eſt, vſque ad finem belli quod breui tempore durabit, vt omnia in vaſtitatem redigat, vt nihil relinquat quin deſolatum ſit & in vaſtitatem redactum ſic Euſebius demonſtrationis Euangelicæ. 8. cap. demonſtratione. 2. Quanquam Euſebius ordine quodam ait delenda ſingula ex Synagoga chariſmata nunc hæc nunc illa vſque ad Iudæę vaſtitatem, ita vt finis belli breui tempore duraturi terminetur vaſtitate ſempiterna de eo quod ſequitur: Et erit in templo abominatio deſolationis, quod citatur ab Euangeliſtis inter locos Euangelicos quinto libro dicendum eſt, nam hic quoque locus vitiatur à nouis his tranſlatoribus, vt appareat quam inſidioſe eorum quidam vulgatam Diui Hieronymi commendent, & laudibus in cęlum ferant cum eam lacerent & ei Iudaicas interpretationes anteponant, & vt planum fiat quam merito Diuo Hieronymo patrono glorientur, cui ſunt hoſtes infeſtiſsimi.

Vulg. *Et vſque ad conſummationem & finem perſeuerabit deſolatio.* Ibidem.

Lectio Hebręa. וְעַד כָּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל שֹׁמֵם׃

Lxx. καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν.

HIc locus maximè euidens eſt noſtræ veritatis teſtimonium quod Iudæis obturet ora neceſſe eſt, quæ res enim tam manifeſta eſt, aut eſſe poteſt quam huius prophetiæ euentus, milleſimo quingenteſimo nanque ab hinc anno deſolata eſt vniuerſa Iudæa ab exercitu Romano, duratque hæc deſolatio vniuerſæ Iudææ vſque ad noſtra tempora duraturaque eſt vſque ad cōſumationem ſęculi, nunquam enim vrbes Iudæę incenſę & ſubuerſæ à Romanis, inſtauratæ ſunt, neque alio vnquam tempore inſtaurabuntur vſque ad Antichriſti tempora alię vrbes; & alia oppida à Barbaris à quibus tenetur Iudęa, ędificata ſunt vrbes Iudæę, nec inſtauratę ſunt nec inſtaurabūtur vnquā. Lxx viri eodem modo vertere, tranſtulere enim ſic, Et vſque ad conſūmationem temporis, id eſt, vſque ad conſumationem ſęculi

culi cõſummatio dabitur Iudæę ſcilicet in deſolationem, ideſt, vt deſolata ſit, verbum græcum tamen καιρὸς quod illo loco ponitur vſque ad conſummationé temporis, tempus certum ſignificat, vt Lxx viri innuiſſe videãtur ante Chriſti tempora, & vſque ad illa duraturam Iudæę deſolationem, verba hebræa cum tranſlatione D. Hieronymi congruunt hoc modo ְו &, עַד־כָּלָה, vſque ad cõſummationé, ו, &, נֶחֱרָצָה, conciſio vel cõſummatio, id enim ſignificat עַל & eodem modo Lxx ad כָּלָה, vſque ad conſummationé, quod. Lxx interpretantur vſque ad conſummationé temporis, vt נֶחֱרָצָה, & conciſio conſummatio, תִּתַּךְ extendetur dabitur, עַל שֹׁמֵם׃, in deſolationem vel vſque ad deſolationem, vt dicatur hic iuxta Lxx duplex cõſummatio temporis, & vaſtitatis, titach, effundetur, extendetur, alſomem, vſque ad deſolationem, vt ſit totum, & vſque ad conſummationé, & conciſio extendetur vſque ad deſolationem Iudæę, vt ſit vſque ad conſummationé temporis, & conſummatio extẽdetur vſq; ad deſolationem Iudæę, ſcilicet, Origenes lib. 6. contra Celſum Manichæum ſic hunc locum legit vſque ad conſummationé & finem perſeuerabit deſolatio, vt verbum illud hebræum, titach, extendetur, ſignificet perſeuerabit, & Euſebius demonſtrationis Euangelicæ lib. 8. demonſtratione. 2. ſic etiam hunc locum legit & interpretatur de vaſtitate inuecta à Romanis vniuerſæ Iudææ poſt Crucem Domini, etiã alia multa in hoc caput Danielis dicit & admiratur Iudæorum impudentiam qui aduerſus tam manifeſta vaticinia oculos audeant attollere, vnde intelliges ſic veteres tranſlatores Indæos hæc omnia vertiſſe, quęre hoc in Vatablo & quodã Interprete ne veſtigiũ quidem huius prophetiæ inuenies, atqui hac prophetia, vt dixi, euentus ipſe oſtẽdit nihil euidentius aut manifeſtius noſtrę veritatis teſtimonium dici aut fingi poſſe iuxta tranſlationem Diui Hieronymi, & Lxx virorum, Nam Iudæi facile omnia peruertunt more ſuo. Quid enim manifeſtius fingi poteſt quã deſolatio vniuerſæ Iudææ hoc loco prędicta quæ durat per mille quingẽtos annos ſimul cũ Iudæorũ exilio inter alias nationes, qui neq; ſub aliorum imperio potuere per mille quingẽtos annos tem plũ ſaltẽ Hieroſolymitanũ & vrbẽ Hieroſolyma reędificare, vbi cæremonias legis veteris obſeruarent quando alibi non poterant iuxta legem Moſis? atqui Iulianus impius Apoſtata qui toto orbe terrarum vnus imperator erat potentiſsimus quod nomini Chriſtiano infeſtiſsimus eſſet hoſtis, Iudæis operã dare cæpit quãta maxima vi potuit, & Iudęos vndique aduocauit, vt Templum Hieroſolymitanum reædificaretur & vrbs Hieroſolyma hortatus vt opes omnes afferrẽt, & ipſe totius Imperij opes eſſet pollicitus vt id fieret, Templum, ædificari cæptum eſt, & vt refert Socrates ſcholaſticus hiſtoriæ eccleſiaſticæ lib. 3. cap. 20. ſimul ac fundamenta templi iacerentur cũ venerat Iudęorum magna multitudo, & factæ erant, Iudæorum ſtationes circum circa, vt inſtarent opeKri, primo concuſſa terra tremore eſt, & oppreſsi ſunt miſeri Iudæi ruina domuncularum & fundamenta templi veteris quæ prius erant terrę motu excuſſa ſunt in altum, & tunc completum eſſe illud euangelicum, prorſus aiunt, quod Dominus dixerat: non relinquetur lapis ſuper lapidem: nam etiam qui reſidui erant in fundamentis terræ motu ita excuſsi ſunt, deinde cum caſu factum putarent confluxit rurſum magna multitudo ad opus, & igni de cœlo miſſo ſunt abſumpti cum inſtrumentis omnibus, quæ ad opus cõgeſſerant, poſtea cũ reſidui de ea te conſultarẽt de cælo Iudæorũ veſtes omnes Chriſti cruce ſunt inſignitæ, ita vt neque abluere neq; deterere ex veſtibus poſſent, poſtremo cũ inſtarent operi & effodiſſent locum vt iacerent iam fundamenta, ignem emi

cuiſſe è fundamentis teſtantur qui ædificantes Iudęos abſumpſit, ſic demum ab ædificatione templi Hieroſolymitani Iudæi tot malis & tot miraculis deterriti abſtitere. Theodoretus quoque lib. 3. hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, hoc idem refert cap. 20. Et Hermeas Sozomenus libro. 5. ſuæ hiſtoriæ cap. 20. Ammianus Marcellinus lib. 23. ſcriptor Idolatra in principio, poſtremi miraculi meminit, & Ambroſius Epiſtola. 29. ad Theodoſium Imperatorem ſic ait: Non audiſti Imperator quia cùm iuſsiſſet Iulianus reparari templum Hieroſolymis quod diuino, qui faciebant repagulum, igne flagrarunt? Diuus Chryſoſtomus paucis ante ſua tempora annis hoc factum prædicat, ita vt oblitterari memoria huius facti non potuerit, meminit huius facti tomo quinto oratione ſecunda aduerſus Iudæos in principio, & latius ſub finem, & oratione tertia non longe à principio, & in demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus, & centies hoc miraculum refert. Gregorius Nazianzenus hoc etiam refert in oratione ſecunda in Iulianum in principio, & hæc miracula mirabiliter deſcribit. Si hanc prædictionem Prophetæ Danielis cum illo miraculo conferas quid inuenire queas mirabilius? Qui ſciam dicet aliquis vtrum Iudęi verius hoc interpretentur, an Diuus Hieronymus & Lxx viri? Adhibe canonem illum Domini ſi Eccleſiæ fidem non habes neque Eccleſiaſticæ ſcripturæ perfidus, quod euentus comprobat id Dominus dixit, ait Hieremias capite 28. euentus comprobat Eccleſiaſticam tranſlationem, eam igitur dixit Dominus, rurſum quod euentus non comprobat, id non dixit Dominus Deuteronomij capi. 18. euentus non comprobat Iudaicam interpretationem, eam igitur non dixit Dominus.

Vulg. *Et dederunt in eſcam meam fel & in ſiti mea potauerunt me aceto. Pſal. 68.*

Lectio Hebręa						
&	dederunt	in eſcam	fel	&	in ſiti mea	
וַ	יִּתְּנוּ	בְּבָרוּתִי	ראש	וְ	לִצְמָאִי	
	potauerunt me	aceto				
	יַשְׁקוּנִי	חֹמֶץ׃				

καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος. Lxx.

ORigenes libro ſecundo contra Celſum hoc verſu Pſalmi Iudęos vrget vehementer, rogat quis ſit qui in cibum fel ſumpſerit, ſi Chriſtum quem expectant hæc paſſurum credunt cum cætera Prophetarum dicta Chriſto conueniant cur hæc negant conuenire? Diuus Hieronymus in Commentarijs in hunc locum. Hoc iam completum eſt, inquit, in Euangelijs cùm ſitienti Domino in cruce acetum cum felle mixtum bibere porrexerunt. Auguſtinus in Euangelium Ioannis in illa verba cap. 8. Hæc verba loquutus eſt in Gazophilatio, inter cætera quæ de Chriſto prophetata ſunt, & illud eſt: Dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto, quomodo facta ſint, in Euangelio nouimus, Idem Auguſtinus de prima parte huius Pſalmi, quod Chriſtus, inquit, hic loquitur dubitare non permittitur, hic ſunt expreſſa verba quę in eius paſsione completa ſunt. Dederũt in eſcã meã fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto, quãdo iſta ad litterã impleta ſunt, & prorſus quomodo prædicta ſic reddita, nõ licet hic aliud intelligere, & cũ Apoſtoli verſus hui⁹ Pſalmi de Chriſto interpretẽtur, quis deuiet à ſentẽtijs eorũ? aut quis agn⁹ nõ ſequatur arietes? Lactãtius quoq; lib. 4. c. 18. eodẽ modo hunc locum Pſalmi interpretatur; at Vatablus nihil hos patres reueritus, fel enim interpretatur, id eſt, conuitia facta Dauidi vt acetum eodem modo interpreteris. Iudęis enim ſcriptura ſacra nihil minus eſt quam ſacra.

AEſti-

Vul. *AEſtimatus ſum cum deſcendẽtibus in lacum, factus ſum ſicut homo ſine adiutorio inter mortuos liber. Pſalm. 87.*

Lectio Hebręa.

fui in lacũ deſcendentes ſicut eſtimatus ſũ
נֶחְשַׁבְתִּי עִם יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי

liber mortuos inter adjutor nõ eſt ſicut homo
כְּגֶבֶר אֵין אֱיָל׃ בַּמֵּתִים חָפְשִׁי

Lxx.

προσελογίσθην μετὰ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον. Ἐγενήθην ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος, ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος.

Diuus Hieronymus in commentarijs in hunc locum. AEſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum, in mortem me redigere arbitrati ſunt, nec reſurgere crediderunt, factus ſum ſicut homo ſine adiutorio, non fuit adiutor ad liberandum me, inter mortuos liber, nemo me in inferno vinxit, ſed ego vinctorum catenam propria virtute laxaui. Cypr. in expoſitione ſymboli in illa verba. Tertia die reſurrexit à mortuis: nõ dixit, inquit, homo, ſed ſicut homo, ſicut homo erat, quia deſcenderat in infernũ, ſed inter mortuos erat liber, quia à morte teneri nõ poterat, & ideò in vno natura humanæ fragilitatis, in alio diuinę poteſtas maieſtatis oſtẽditur. Aug. in cap. 8. Ioannis in illa verba: Omnis qui facit peccatum ſeruus eſt peccati: inter mortuos liber, de ſolo Chriſto dici potuiſſe ait qui non nouerat & peccatũ, in meditationibus capit. 13. ſolus Chriſtus inter mortuos liber eſſe dicitur poteſtatem habẽs ponẽdi animã ſuam pro nobis, & iterum ſumẽdi eam pro nobis, & contra Iulianũ Pelagianũ lib. 6. c. 5. Illi inquit, ſunt à mortis vinculo liberi pro quibus mortuus eſt inter mortuos liber. Ambroſius Epiſt. 82. ad Eccleſiã Vercellenſem in fine. Ieſus, inquit, non egebat adiutore ad redemptionẽ omniũ qui omnes ſine adiutore ſeruauit, vnde dicit, factus ſum ſicut homo ſine adiutorio inter mortuos liber. Hunc locum diuinitus interpretatur idẽ Ambroſ. de fide, lib. 5. cap. 3. Sic noſtri veteres patres locũ hunc explanant, de quo tam multa diximus quod in hoc loco ſita eſt veritas ſententiæ totius huius pſalmi, cuius multos verſus recitat in maiore hebdomada Eccleſia ſancta. Iudæi hunc pſalmum vt leges apud Vatablũ, continere aiunt cogitationes Dauidis, quas in morbo, aut perſecutione grauiſsima cõceperat, continet ergo hic pſalmus quod dicitur ægroti veteris ſomnia, quæ Dauid aut dormiens, aut vigilans ſomniabat iuxta Iudæos. En quæ nos doceat ſcriptura ſacra explanata Iudaicè, verè ergo Irenęus ſcriptura Iudæis fabulæ ſimilis eſt, ſi hæc nõ eſt ſubuertere noſtra & refutare, quid eſt? Sed hebraice non eſt: ſicut homo ſine adiutorio: ſed ſicut homo, cui non eſt fortitudo, nec hebraice eſt, inter mortuos liber, ſed inter mortuos. Nàm liber, initiũ ſententiæ ſequentis eſt hebraicè, quanquam ſunt Iudæi qui ita legant, inter mortuos liber: & pſalmi qui ſub nomine D. Hieron. circumferuntur tranſlati diſtinctionẽ & lectionem Hebræã ſequuti videtur, quid fiet ergo? interpretatio Iudaica ægroti veteris continet inſomnia, Eccleſiaſtica vero ab hebræa lectione & diſtinctione toto cælo, diſcrepat. Mihi perſuadere nunquã potero tranſlationẽ pſalmorũ quę ſub nomine Diui Hieronymi circumfertur Diui Hieronymi eſſe, ſi verò aliter Eccleſiæ proceres ſenſerint ſubmittã caput Eccleſiæ ſanctę obediens, ſequar tamen pſalmos, quos à ſuis initijs eccleſia mater ſancta ſemper eſt ſequuta, quomodo ergo, inquies, diluis dubitationẽ propoſitã? non magnopere difficilis eſt reſponſio, quanquã aliquantulũ præfert laboris, ſi legeris c. 21. 2. lib. huius operis, ſed ſi adieceris. capitu. 18. 19. &. 20. tu tibi ipſi facile reſpondebis, intellexeris enim neq; ſequenda puncta Iudaica, nec Iudaicas diſtinctiones, quando ab Eccleſiaſticis diſcrepant, & hæc omnia ex Diuo Hieronymo, quod autẽ hebraice

explanatur à Domino, aut ab Euangeliſtis & Apoſtolis antecedétia & ſequentia ſi cohæreant eodem eſſe referenda, & cùm principium huius Pſalmi: Dominus in cruce pendens citauerit de ſe & ſequentia planè ad paſsionem Domini referantur, & quædam etiam ab Euangeliſtis de eadem Domini paſsione citentur conſequens eſſe, vt totus Pſalmus de Chriſti Domini paſsione ſit dictus, & impios Diuus Hieronymus appellat eos qui alio hunc pſalmum referunt, ſed vt verba Hieronymi intelligas ſcias oportet hoc verbum abuti apud Diuum Hieronymum & apud Ciceronem non ſolum in malam partem accipi, ſed etiam in bonam, quale illud eſt in partitionib⁹ oratorijs illa lumina ſententiarum, quibus tanquam abutimur, luminibus ſententiarum non abutitur orator, vt in malam partem accipias, ſed ſplendidiſsimè vtitur: ſic Hieronymus frequentiſsimè hoc verbum abuti adhibet in ſuis ſcriptis. Verba ergo Hieronymi ſunt: Dominus principio huius pſalmi de ſe abuſus eſt: Deus Deus meus inquiens, vt quid dereliquiſti me, & ſubijcit ſtatim: Ergo impij ſunt qui pſalmum iſtum ex perſona Dauid ſiue Heſter & Mardochæi dictum putant, cum etiam Euangeliſtæ teſtimonia ex eo ſumpta de ſaluatore intelligant, cum hoc & alij patres veteres de hoc pſalmo teſtentur. Audet tamen Vatablus contra omnes veteres patres ſequutus Rabinos hunc pſalmum ad Dauidem referre, vt intelliges ex illis verbis quę ſcribit: Dauid in magna aliqua calamitate poſitus ędidit hunc pſalmum, & poſtea ſtatim. Pertinet igitur hic pſalmus, tam ad Chriſtum quam ad Dauidem typum eius. Et infra in illa verba: Deuoluit ad Dominũ ſubaudi res ſuas, inquit, & ſubijcit. Hic locus à Matthæo accommodatur Chriſto, cuius typus erat Dauid. Hac arte fallit Vatablus, fallunt & alij: Typice, inquiunt, ad Chriſtum refertur, dictum eſt libro primo fuſe de hac arte fallendi, qua vtuntur quidam noſtri homines cum aiunt verba ſcripturæ habere plures ſenſus, & ex vbertate Spiritus ſancti verba ſcripturæ poſſe hæc & illa ſignificare, quæ Apoſtoli dicunt, & quæ Iudæi quaſi Spiritus ſanctus ſit in impijs Iudæis, & illi dictum eſt hanc reſponſionem fuiſſe olim hæreticorum ex Diuo Auguſtino poſſe aliter intelligi prophetias, quæ aduerſum ſe citarentur, ſi hoc largiaris Iudæis & hæreticis, vt ita reſpondeant, nihil aduerſus illos concluſeris etiam ex locis ſcripturæ citatis à Domino, & ab Euangeliſtis & Apoſtolis, præſertim ſi concellentis Vatablo & alijs quibuſdam noſtris hominibus quæ generaliter dicta ſunt à propheta Chriſtum Dominum ſibi ſpecialiter accommodare, & non prophetias eſſe quæ citentur ab Apoſtolis illarum q̃ualdam, ſed prouerbia. Ergo non citat Dominus proprie dictas de ſe prophetias, neque eius Apoſtoli, neque Euangeliſtæ, ſuum quiſque habeat fortaſſe iudicium, ego hac peſte nihil puto eſſe peſtilentius: neque illud minus peſtilens eſt, quod noſtris quibuſdam hominibus in labris natat, in his quæ litteraliter de Chriſto dicuntur cum aiunt typice ad Chriſtum, negant enim litteraliter dici de Chriſto, quæ Euangeliſtæ & Apoſtoli & veteres omnes litteraliter de Chriſto interpretantur; quæ quanta ſit peſtis dictum eſt ex Hieronymo lib. 1. & illud etiam quo nihil prius eſſe puto quod ſenſum Iudaicum, quem Rabini docent litteralem ſenſum appellant qui maximum robur habet in ſcriptura, interpretationes ſanctorum typicam & allegoricam, quæ interpretatio fere ad argumentandum, & refellendum Iudęos & hęreticos parum habet virium, vt omittam quod Iudæi rident ronchis & cachinnis proſequuntur, vt qui R.P. Chriſtianam ſaluam velit his quam primum conſulat neceſſe ſit.

Vulg. *Longe à ſalute mea verba delictorum meorum.*

	rugitus mei	verba	à ſalute mea	longè
Lectio Hebrȩa.	שַׁאֲגָתִי	דִּבְרֵי	מִישׁוּעָתִי	רָחוֹק

Lxx. μακρὰν ἀπὸ τῆς σωτηρίας μου οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου.

QVantas turbas olim hic verſiculus dedit Deum immortalem quod perſuaſum erat apud omnes, Iudæos religioſiſsimè ſuam ſeruaſſe ſcripturam ita vt neque punctum aut apex mutari potuiſſet donec Chryſoſtomus & Diuus Hieronymus qui hebrææ lectioni erant deditiſsimi adeo vt Chryſoſtomus in quibuſdam, raris illis quidem, tamen in quibuſdam Iudaicas interpretationes fuerit ſequutus nihilo ſecius Iudæorum fraudes & negligentiam in ſcriptura ſeruanda præ ter cæteros omnes patres veteres. Poſtremo intellexerit D. Chryſoſtomus & monuerit vt oſtendi in cap. 38. ſecundi libri ne ſcrutaremur hebræam lectionem quod malitia Iudaica & negligentia vitiata eſſet quanto melius quam Euſebius Cęſarienſis lib. 10. demonſtrationis Euangelicæ demonſtratione. 8. qui verba delictorum meorum librarij errore ſcriptum putat, quod neque Aquila Iudæus, nec Symmachus, nec Theodotio nec tranſlator alius Iudæus ſic verterit, canonem egregium, quo regulam noſtræ ſcripturæ facit Iudæos trāſlatores, melius D. Hieronymus qui blaſphemos Iudæos hos appellat & admonet multa myſteria Chriſti ſubdola interpretatione cælaſſe, quæ nam eſt ſubdola interpretatio niſi vbi Iudæus addat litteram, aut punctum mutet, ideo ſecundum librum præſcribendum curaui huic tertio de fraudibus Iudaicis factis in ſcriptura, ne quis miraretur additas litteras aut detractas, aut mutata puncta: noſtri ferè Aquilam Iudęum ſequuntur, veram autem & legitimam tranſlationem Lxx virorum eſſe intelliges ſi detraxeris litteram vnam, quæ hebraice ſæpiſsimè ſolet redūdare quod hebraica exemplaria excuſſa oſtendunt quæ mille locis redundantium litterarum ſigna præferunt, quod etiam huius operis liber ſecundus omnium veterum authoritate id ita eſſe oſtendit, ſi ergo non, ſaagati, legatur hebraice, ſed detracta vna vocali, a, ſagati, & poſtea mutato puncto, ſagatai, pluraliter non ſingulariter legatur ſignificabit delictorum meorum vt veriſsima & fidelißima ſit Eccleſiaſtica lectio longe à ſalute mea verba delictorum meorum. Nam verbum hebræum, ſaga, errare eſt & ignorare, vnde, ſaga, nomen error eſt & ignorantia & peccatum, quia omne peccatum error eſt & ignorantia iuxta illud. Omnis peccator eſt ignorans & errans, & pluraliter, ſagatai, delictorum meorum, vt ille ſignificetur de quo Eſaias. 53. languores noſtros ipſe tulit, dolores noſtros ipſe portauit, & vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra, & poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum, Nec mirandum eſt ſi, ſaga, nomen raro reperiatur, notant enim Rabini multa eſſe quæ in ſcriptura reperiantur tantum ſemel, niſi velis pro, ſaagati, hebraice lectum fuiſſe olim, ſegagatai, addita vna littera & mutato puncto, ignorantiarum mearum, errorum meorum, ideſt, delictorum meorum, quod, vt dixi, omne peccatum eſt ignorantia & error, & noſtras ignorantias errores noſtros, delicta noſtra Chriſtus Dominus ſuper ſe ſuſceperat luenda. Has autem varietates lectionis hebrææ innumerabiles eſſe ſecundus liber oſtendit, oſtendunt etiam excuſſa exemplaria hebraica quæ harum varietatum innumerabilia ſigna præferunt.

(?)

Foderunt

Vulg. *Foderunt manus meas & pedes meos, & cætera. Pſal. 21.*

Lectio Hebręa.
numeraui pedes meos & manus meas foderũt
אֲסַפֵּר רַגְלָי וְ יָדַי כָּארוּ
oſſa mea omnia
עַצְמוֹתָי כָּל

Lxx. ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου, ἐξηρίθμησαν πάντα τὰ ὀστᾶ μου.

ATnanaſius de humanitate verbi eiuſque corporali aduentu hunc locum citat de cruce Domini: Sublimis, inquiens, mors & in ligno inflicta, non alia quam crucis exiſtimari debet, & in nullo genere mortis perfodiunt manus & pedes præterquam in cruce, Auguſtinus de vnitate Eccleſiæ libro vno cap. 8. Quis tam cæcus, inquit, qui non Euangelium ipſum recognoſcat cum cantatur illud: Foderũt manus meas & pedes meos dinumerauerunt omnia oſſa mea ipſi verò conſiderauerunt & inſpexerũt me &c. Et idem Auguſtinus Epiſtol. 49. ad compresbyterũ Deo gratias ad quæſtionem. 6. tam manifeſtum hũc locum Euangelij eſſe ait, quam ſunt ipſa Euangelia, & Epiſtola. 120. ad Honoratum tã quam Euangelium recitari hęc verba ait, vbi foſæ clauis manus & pedes eius, & cùm extenderetur in ligno quodammodo numerata ſunt oſſa eius, leges etiã Auguſtinum de ciuitate Dei lib. 17. cap. 17. centies hæc Auguſtinus, centies & alij patres, qui quærunt & inſtant vehementer cui hæc verba congruant niſi Chriſto Domino, & acriter vrgent Iudæos his verbis, quid facerent Iudæi niſi veritati cędere velint, & niſi velint ſuos Iudęos à ſe deſciſcere, & tranſire ad Chriſtianiſmum, ad ſuas fraudes confugiunt, & hunc locum totum vitiant, & pro, foderunt manus meas, legunt ceu leo manus meas & pedes meos, hebraicè erat, caru, foderunt, quod ad foſas clauorum in manibus & pedibus planè ſpectat, mutata vna littera, & addita altera legunt, ca ari, ſicut leo, additur enim, a, & vau, mutatur in, iod, & ſic pro foderunt manus meas & pedes meos, fecerunt, ſicut leo manus meas & pedes meos, Dices in margine apponunt. Foderunt manus meas & pedes meos, & fatentur in Commentarijs hebraice variam eſſe lectionem. Quid refert? ex loco manifeſtiore litteris Euangelicis penè dixerim reddunt lectionem cõtrouerſam & ambiguam, Lactantius de vera religione libro. 4. cap. 18. hunc locum ſic citat: Effoderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia oſſa mea. Atqui Lactantius Chriſti temporibus proximus fuit, Ait enim Lactantius de iuſtitia lib. 5. ca. 2. ſe profeſſum in Bithynia artẽ oratoriã eo tẽpore quo tẽplũ Dei euerteretur Hieroſolymis opinor ſub Adriano, ſed quid neceſſe eſt ſolũ Lactantium excitare teſtẽ veritatis noſtræ lectionis an non ſic hunc Pſalmũ legit Tertullianus, Iuſtinus, Irenæus tẽporibus Chriſti proximi, vt de veritate noſtræ lectionis dubitare nemo poſſet, vrget hoc teſtimonio Iudęos Lactantius, Athanaſius, Tertullianus, Euſebius quid facerent Iudæi millies adducti εἰς ἀφωνίαν, ideſt, eo vt loqui non poſſent, ſi cõuerterentur facerent prudenter, ſed ſuã impietatẽ tueri volunt, & ſuos in ſynagogis ſuis retinere, ne ad nos commearent ſe in hoc Pſalmo qui Euangelicis litteris pene dixerim loquitur manifeſtius, ad ſuas fraudes cõuertũtur, & manu omnia vitiãt, & noſtris tẽporibus cũ vitia lectionis hebrææ in codicibus hebræis magno tẽporũ interuallo inueterarũt audẽt illã verã lectionẽ hebræam profiteri idq; noſtris perſuadere, qui veriſsima hebręa volumina teſtãtur quæ ſunt vitiatiſsima fraude Iudaica, & noſtra contra profitentur paſsim eſſe vitiatiſsima, à quibus quęrerẽ libẽter num ſciant. 72. Iudæos tribus ſæculis ante Dñi aduentũ hos Pſalmos trãſtuliſſe, & aſſeruatos in ſynagogis Iudęorũ ꝑ octingẽtos annos & eo amplius, nũ ſciãt citatos à veterib^9 patrib^9 ꝓximis tẽporib^9 Chriſti eo modo quo nũc legũtur ſine vllo diſcrimine, datos ab Apoſtolis Eccleſię Dñi, certe mihi videntur aut eſſe imperitiſsimi, aut rebus noſtris

parum habere fidei, alioqui de fraudibus Iudaicis noſtris & Iudęis crederét, de veritate noſtræ ſcripturæ Apoſtolis & Euangeliſtis & Eccleſiæ vniuerſę quę fuit à temporibus Chriſti vſque ad noſtra tempora haberent fidem. Vides ergo quam acriter noſtri aduerſarij nunc vitianda ſcriptura, nunc Iudaica interpretatione noſtra refutent, vt Iudaicæ quædam interpretationes non omnes inquam ſed quædam quę noſtram vulgatam & noſtra labefactant noſtrarum rerum ſint refutationes. Ergo priora, vt dixi ſic vitiauere. Deinde pro: Dinumerauerunt omnia oſſa mea. Hebraice eſt: aſaper, numerabo, quæ vox hebræa ex lectione eccleſiaſtica vitiata apparet additione vnius litterę, aleph, & tranſpoſitione litteræ ו, vau, cum enim legeretur, ſaperu, dinumerauerũt, fecerunt, aſaper, numerabo, Nam de his fraudibus Iudaicis dictum centies ſupra eſt. Athanaſius qui in diſputatione aduerſus Iudæos ait: Miſeros Iudæos nolle ex prædictionibus Prophetarum cœleſtes decerpere fructus, ſed potius prophetias vitiare, & non ſolum ſibi ſed alijs quoque regni cœleſtis claudere ianuas, ianua nanque & oſtium ad Chriſtum & ad Regna cœlorum ſcriptura ſancta eſt, vt te docet D. Chryſoſtomus. Age ſi neque Athanaſio libet tibi credere, neque alijs ſanctis patribus, quos toto libro ſecundo citauimus, neque Iudæis antiquis, neque Rabinis temporibus noſtris proximis qui nobis noſtræ veritatis impertiunt teſtimonia, ſi vir prudens es facile intelliges quod diximus ſi aduerteris omnes locos quibus veteres patres Iudæos premere ſolebant & vrgere vehementer hebraice eſſe vitiatos aut peruerſa interpretatione alio deflexos, qui hoc videt fieri in omnibus non videt plane fraudes ſubeſſe & dolos, ſi vnus locus eſſet cõtrouerſus aut viginti fortaſſe nõ magnopere eſſet res ſuſpecta, vides omnes aliqua fraude attentatos & dubitas quin id ita ſit.

Vulg. *Populo qui naſcetur, quem fecit Dominus.*

fecit	quem	naſcituro	populo
עָשָׂה׃	כִּי	נוֹלָד	לְעָם

Lectio Hebræa.

λαῷ τῷ τεχθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ κύριος. Lxx.

Diuus Hieronymus hũc locum de populo per ſacium Baptiſma renato interpretatur, & Euſebius demonſtrationis Euangelicæ, demonſtratione quinta hunc locum de eodem populo interpretatur, & omnes veteres ad vnũ ſic explicant hunc locum, Iudæi reſecãt vnam dictionem poſtremam vt tãtum legatur, quem fecit, neque interpretantur quem fecit, ſed quam fecit, vt ſit ſenſus: Venient qui annuntiabũt iuſtitiam tuam, quod erga me iuſtus fueris, vt ad Dauidem referatur hic Pſalmus, ſic vatablus ita omnes de Chriſto Prophetias peruertunt Iudæi & noſtri aduerſarij quod hebraice caſus non ſunt & potes vertere quomodo volueris, ſiue vertere voles vt Vatablus, ſiue vt alij quia fecit, vt referatur ad Dauidem etiam. Oportebat maiorem fidem habere Lxx viris qui trecentis annis ante litem natam inter nos & Iudæos hęc tranſtulerunt de populo naſcituro per lauacrum Baptiſmi & Eccleſiæ credere quæ iſta legit per 1500 annos. Nec illud fraude carere puto, Deus meus clamabo per diem & nõ exaudies & nocte & non ad inſipientiam mihi, hebraice nanque eſt, ve lo dumiiah, & non ſilentium mihi, mutantur enim hebræa verba, vt leges lib. 2. cap. 69. frequentiſsime, & Chriſtus Dominus cùm dixerit: Deus meus clamabo per diem & non exaudies & nocte, cum interrogari poſſet: ſi ſcis te nõ eſſe audiendum cur clamas? reſpondet. & non ad inſipientiam mihi ita clamare, ſcilicet, clamo enim ad patrem qui vult me paſsionem ſubire & ipſe volo, nec exauditurus eſt me ne patiar & ego pati volo, tamen clamo ad Patrem vt pe-

tam

tam, vt ea quę patior generi humano vehementer proficiant.

Vulg. *Titulus Pſalmi. 21. in finem pro ſuſceptione matutina, Pſalmus Dauid.*

Lectio Hebręa. (pro) עַל (cerua) אַיֶּלֶת (matutina) הַשַּׁחַר

Lxx. ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς.

IVſtinus in dialogo aduerſus Tryphonem Iudæum docet Iudæos ambiguitate vocum peruertere ſcripturas, Dauid in ſcriptura frequentiſsimè Chriſtũ ſignificat, & quod de genere & familia Dauid ſit natus, & quod Dauid latinè ſpecioſum ſonet & formoſum, & de domino dictum eſt illud: Specioſus forma præ filijs hominum, & ita hic Pſalmus de Chriſto dicitur, & de eius ſacratiſsima paſione, vt interpretatur Euſebius demonſtrationis euangelicæ lib. 10. demonſtratione. 8. Titulum habet à fine paſsionis, inquit, hoc eſt à ſacratiſsima reſurrectione. D. Hieronymus in epiſtola ad Cyprianum, vbi Pſalmum. 89. explanat hunc titulum propriè ad myſterium Domini, & ad eius reſurrectionem pertinere ait, & ad Hedibiam quęſtione. 9. huius Pſalmi titulum eodem refert, & in Commentarijs in Pſalmos, & Auguſtinus & alij omnes de ſacra paſsione & reſurrectione ſacra hunc pſalmum interpretantur, quanquam Hieronymus in ca. 6. Oſeæ in illa verba. Quaſi diluculum, hunc titulum pro aſſumptione matutina in hebræo ſcriptum eſſe ait pro ceruo matutino eo quod interfecta morte vt ceruus cupiat montana conſcendere, & Sol iuſtitiæ nobis oriri & hominum tenebras diſcutere & illuſtrare: credo ego Diuum Hieronymũ vtrunque ſenſum, & vtranque translationem nobis voluiſſe proponere quod vtroque modo lectio Hebræa verti potuerit quod iam dicemus. Vatablus, vt dixi hunc Pſalmum ad Dauidem refert, & lectionem hebræam ad ceruam matutinam, & interpretatur ad ceruam matutinam, id eſt, vt canatur ad modos quibus canitur cantilena illa cuius initium erat ad ceruam matutinam, & ita hoc genus hominum ſit paratum vt deleat omnes prophetias: Quid eſt quæſo prophetias extinguere ſi hoc non eſt? Iſidorus Clarus in eadem ſententia eſt in qua Vatablus, vt hunc Pſalmum ad Dauidem referat, & Iudaicas interpretationes receperit omnes & contendit ad Eccleſiaſticas ſententias referre, vt res maxime inter ſe repugnantes ingenij acumine cõiungat, tamen præcepto Diui Hieronymi, qui de pace cæleſti loquitur Iudaica ne admiſerit, & interprerationem ſanctorum Pſalmi huius tituli veriſsimam eſſe duabus rationibus facile colliges, prima quod totus hic Pſalmus, etiam hi qui à Iudaicis interpretationibus non abhorrent de paſsione Domini interpretandum cenſent, ne ſolos dicant ſacros ſcriptores ſic explanare. Altera ratio inſolubile argumentum eſt pro cerua quam dicunt hebraice eſt, aielet, quæ duo ſignificat, ceruam & fortitudiné, vt ipſi etiam fatentur Iudæi & Rabini. Videamus ergo quo intellectu hæc vox hebræa ſit accipienda in huius Pſalmi titulo, Titulus Pſalmi argumentum pſalmi eſt, vt docent omnes ſancti, quo intellectu & qua ſignificatione hæc vox accipitur in ipſo pſalmo, eadem in ipſo titulo accipiatur neceſſe eſt: pro illo ergo verſiculo: Tu autem domine ne elongaueris auxilium tuum à me, hebraice pro auxilio eſt hæc vox hebræa, eialuti, cum pronomine affixo, ſed translatio Lxx eialuteca, agnoſcere videtur, auxiliũ tuum, fortitudinem tuam. Nunc vide tu fortitudo matutina quid ſit, vbi tractatum eſt de paſsione domini, neque refert vtrum dicatur fortitudo mea, an fortitudo tua, eadem eſt fortitudo patris & filij, & ſic filius propria virtute reſurrexit, & pater ſuſcitauit filium à mortuis, quod eadẽ diuini-

diuinitas eſt patris & filij, quęritur tamẽ cur pro fortitudine matutina Lxx verterint pro ſuſceptione matutina, quod Lxx ſæpe ſunt ſcholiaſtę: aſſumptio græce dicitur, antilepſis, gręce enim Lxx ſcripturam vertere, antilambano, ſignificat manu apprehendere iacentem & erigere, quaſi æternus pater iacentem in ſepulchro filium manu apprehenderit & erexerit, & à mortuis ſuſcitarit: nam pater à mortuis ſuſcitaſſe filium dicitur, & filius propria virtute, vt dictũ eſt dicitur reſurrexiſſe à mortuis.

Vul. *Acceſsit homo ad cor altum & exaltabitur Deus, lectione. 4. 5. & 6. ſabbati ſancti, ex Pſalmo. 63.*

Lectio Hebrça.

וְקֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק׃ וַיֹּרֵם אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם

Lxx.

προσελεύσεται ἄνθρωπος καὶ καρδία βαθεῖα, καὶ ὑψωθήσεται ὁ θεός.

SVpra monſtratum eſt Verſus & Antiphonas Sabbati Sancti praua interpretatione alio à Iudæis referri, non ad Chriſtum, nec ad paſsionis Domini myſteria & ſacramenta, ne reliquum eſſet quicquam in officio ſabbati ſancti quin ab hoc hominum genere peruerteretur, vt Eccleſia ſancta fieret ridicula. Hæc verba quę concinit Eccleſia iuxta vulgatam. 4. & 5. &. 6. lectione ſabbati ſancti, aduerſarij illa faciunt ex oculis euaneſcere mutata diſtinctione, & duarum triumve litterarum detractione, quod intelliges ſi pro, chepes, legas, chepeſim, ſcrutantes, & pro & leb, legeris, el, leb, ad cor, deinde pro, exaltabitur Deus, hebraice, eſt, va, iorem elohim, & iaculabitur Deus in eos, faciunt enim Iudęi hoc initium ſequẽtis orationis quod in vlgata noſtra finis erat præcedẽtis orationis, quæres quonã modo iſtuc? mutata diſtinctione & vno pũcto, ſi pro, iorẽ, iaculabitur in eos, legas, irom, exaltabitur, elohim, Deus, ſtatim aiunt ſic eſt hebraice, ipſi inuiti fatentur lectionem hebrçam hoc loco eſſe laceram, nam holoth, quod in hebræa lectione ėrat ſine, vau, & ſignificabat, holocauſta, quæ ſignificatio hic locum non habebat, caſtigat ipſe & emẽdat, holoth, cum, vau, iniquitates, & rabini emendant recte, quod hebraice eſt, ſcrutati ſumus, & in tertia debet eſſe ſcrutati ſunt, & poſtea clamãt hebræam lectionem eſſe caſtigatiſsimam & veritatem hebraicam nominãt etiam cum ſit vitiatiſsima & noſtra ad vitia hebraicæ lectionis emendanda aut vitianda potius eſſe vociferantur, en hoc loco Iudaicis fraudibus Eccleſię cantio eluditur, & fit Eccleſia ſancta ridicula quę luctuoſa multum pro threnis de paſsione Domini concinit Dauid querelas, & Auguſtinus cuius ille lectiones ſunt fit ſenex delirus qui ea dicit de verſu Dauidis quorum nec pes nec caput compareat, poſſunt ne magis Iudaicæ quædam interpretationes quædam inquam non omnes noſtræ religionis ſacratę refutationes inductæ à noſtris in Eccleſiam pro rę ſanctiſsima an non peior hæc res eſt equo troiano qui armato pedite plenus erat, quo olim Ilium dicitur corruiſſe, hic equus Iudaicus non armato milite completus erat, ſed Iudaicis fraudibus, quæ vniuerſas de Chriſto prophetias ſubuerterent erat refertiſsimus, qui ſub facie veritatis hebraicæ faceret, vt ab Spiritu ſancto inſpiratos Dauidi Pſalmos cum phariſaicis Pſalmis commutaremus, & rueret omnino Eccleſia ſancta (quod Deus non ſinet) in medium Iudaiſmum. Nec vitiatur ſolum vitioſa ſcriptione hic Pſalmus, ſed falſa quoque interpretatione explanatur enim à Iudæis de his qui Dauidem apud Regem Saulem calumniabantur non de Chriſto Domino, ſtatim docent typice de Chriſto, hæc enim communis eorum aduerſum omnia crimina ad manum eſt reſponſio.

Loci de reſurrectione Domini, & de noſtrorum corporum reſurrectione.

Vulg. *Et refloruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor illi. Pſ. 27.*

Lectio Hebręa.

in cantico meo & cor meum gauiſum eſt &

וְ יַעֲלֹז לִבִּי וּ מִשִּׁירִי

confitebor illi

אֲהוֹדֶנּוּ

Lxx. καὶ ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου, καὶ ἐκ θελήματός μου ἐξομολογήσομαι αὐτῷ.

CEnties dixi quoties Iudæos aliquid male vrit, ſolere ad illud currere, vt illud ex hebræa lectione reſecēt & erumpant continuo in illos ſolitos clamores veritas hebraica, veritas hebraica, cùm potius ſit perfidia Iudaica, reſecces tu perfidia manu quod ex hebraica lectione ſit viſum, & poſtea clames veritas hebraica, veritas hebraica, nec refert vtrum malitia Iudaica id facias, an Iudaica negligentia, vtroq; enim modo in lectione hebræa id fieri ſolitũ oſtendimus libro ſecundo fuſe ſatis. Huius notæ eſt illud Pſalmi. 27. Refloruit caro mea, quod Auguſtinus hunc Pſalmum interpretatus ait: Refloruit caro mea, id eſt, reſurrexit caro mea, & Hieronymus etiam hunc pſalmum interpretãs: Refloruit caro mea, id eſt, caro Chriſti reſurrexit. Inquit Cyrillus in Ioannē lib. 4. capit. 35. in illud: vos aſcendite ad diem, de feſto reſurrectionis iuſtorũ interpretatur, & cantilenam hanc iuſtorũ eſſe putat, illud, inquit, ſumma cum iucunditate canent: Benedictus Dominus qui exaudiuit vocē deprecationis meæ, in ipſo ſperauit caro mea, & adiutus ſum, & refloruit caro mea, reflorebit enim rurſus atque reuiuet, nec id abſque Chriſto, ipſe enim noſtræ reſurrectionis initium. Ambroſius ſermone 54. Refloruit, inquit, caro mea, non floruit, non refloreſcit, niſi quod ante floruerat, floruit caro Domini, cùm primum ex Sacra Maria virgine proceſsit, iuxta illud: Et flos de radice eius aſcendit. Refloruit cum re diuina de ſepulchro reſurrectionis gloria germinauit. Quid aduerſus hæc Iudæus: reſecat hęc ex hebræa lectione, & nobis obturat ora. Nobis ſatis eſſe deberet à temporibus Chriſti Domini vſque ad noſtra tempora omnia exemplaria Græca & Latina hanc lectionem præferre. Iudæi aduerſus nos quæ exemplaria vetuſta poterunt citare? Atqui noſtrę ſcripturæ intra eorum ſynagogas per octingentos annos fuere & eo amplius, tantum aduerſarij de ſeruata ſcriptura à Iudæis religioſiſsime, & de Iudęorum ſanctimonia multa deblaterant, quæ omnia libro ſecundo abunde confutauimus.

Vulg. *Titulus Palmi. 65. in finem canticum Pſalmi Reſurrectionis.*

Lectio Hebręa.

pſalmi canticum

שִׁיר מִזְמוֹר

Lxx. Εἰς τὸ τέλος ᾠδὴ ψαλμοῦ ἀναστάσεως.

HVius pſalmi reſurrectionis Domini meminere omnes, meminit & Ambroſius in præfatione in Pſalm. 36. cùm refert de myſterijs Domini fuiſſe prophetias de eius aduentu & paſsione quod paſſurus eſſet pro nobis, & ſanguine ſuo mundaturus eſſet noſtra peccata, quod tituli pro torcularibus declararũt & reſurrecturũ Pſal. reſurrectionis expreſsit, & Auguſtinus eodem modo, & Diuus Hieronymus in hunc pſalmum, Quære hæc in hebręa lectione nuſquã apparebunt. Nam de pſalmis de torcularibus dictum ſupra eſt, quos omnes mutatione vnius litteræ, ו in י euanuiſſe ex omnium oculis fecere, vt ſupra mõſtratum eſt, hunc pſalmi titulum reſurrectionis Domini ex hebręa lectione expunxere, tam facile Iudęis eſt ea teſtimo

nia quibus à noſtris maioribus premi ſolebant, repellere: repulerant Pſalmos de paſsione Domini vna litterula diminuta aut extenuata, titulum reſurrectionis Dominicę eraſere quod habere ſe apud quoſdam fidem ſenſere & veritaté hebraicam, quę perfidiæ potius Iudaicæ eſt prætexunt.

Vul·*Titulus Pſalmi.47.Pſalmus cantici filijs, chore, ſecunda ſabbati.*

Lectio Hebręa. Lxx.

chore	filijs	pſalmi	canticum
קֹרַח	לִבְנֵי	מִזְמוֹר	שִׁיר

ψαλμὸς ᾠδῆς τοῖς υἱοῖς κορὲ δευτέρᾳ σαββάτου.

AMbroſius in initium Pſalmi. 47. primam ſabbati hanc dié reſurrectionis Chriſti interpretatur, citatque Ioannem Euangeliſtam qui ait: prima ſabbati venit mane Maria Magdalena cũ adhuc tenebræ eſſent, & Matthęum veſpere ſabbati quę luceſcit in primam ſabbati, ſed quid refert? expũxere Iudæi duas illa voces ſecũdà ſabbati ex lectione hebræa, & poſtea noſtra eludunt, cum inficiantur nihil tale eſſe hebraice, & noſtri quidã Iudaica defendunt ſi nihil ex hebręa lectione intercidit, aut Iudaica malitia aut negligentia Iudaica nihil profit nobis, antiquitas noſtræ lectionis ab ipſo Chriſto Domino, & ſuis Apoſtolis, & Euangeliſtis vſque ad noſtra tempora nihil iuuet nos factã tranſ flationem Lxx à 72 Iudęis tribus ſeculis ante Domini aduentum, & in ſynagogis Iudæorum per octingentos & eo amplius annos ne in ſuſpicionem vllam venire poſſemus, tanquam ex ſcriptura nos aliquid mataſſemus, ſin libro ſecundo monſtratum ita eſt, vt oculis cerni poſſet multas dictiones, voces & orationes ex lectione hebræa, & malitia & negligentia Iudaica excidiſſe, quæ tanta iſta noſtrorum patientia eſt vt ferant noſtra eludi & extenuari, & in contemptum adduci quod hebraicę eſſe negentur, cũ ab initijs Eccleſiæ ſanctæ ſic legã-

tur in omnibus exemplaribus græcis & latinis ſic citentur & explanentur à ſanctis patribus.

Vul.*De Titulo Pſalmi.23. huic Dauid prima ſabbati.*

Lectio Hebręa. Lxx.

Pſalmus	Dauid
מִזְמוֹר	לְדָוִד

ψαλμὸς τῷ δαυὶδ τῆς μιᾶς τῶν σαββάτων.

AVguſtinus quęſtionum ex vtroque teſtamento mixtim. III. quæſtione de titulo Pſalmi.23. adnotat titulum huius Pſalmi eſſe huic Dauid prima ſabbati, & de ſacra reſurrectione interpretatur, iuxta illud Matth, prima autem ſabbati venit Maria & altera Maria ad ſepulchrum, ſupra monſtratum eſt verba illa, tollite portas principes veſtras, &c. quæ ad ſacram Domini reſurrectionem pertinebant, & ad aſcenſionem ſacram peruerti à quibuſdam ex noſtris & trahi ad ſenſus Iudaicos ne præſignificaſſe Domini reſurrectionem & aſcenſionem viderentur, & ne viderentur Chriſti diuinitatem ob oculos omnium poni, de quibus dictum abunde ſupra eſt, nam ſat habuere Iudæi illa feciſſe niſi titulum huius Pſalmi qui reſurrectionem Domini ponit ante oculos reſecẽt hebraicè aiunt non eſt ſecunda ſabbati quæ dies Dominica eſt quando reſurrexit Dominus, apparet Chriſtum Dominum, in Eccleſia ſua ſancta eſſe & cõplere promiſſa quibus pollicitus nobis eſt portas inferi non præualituras aduerſus Eccleſiam alioqui vbi tanta licentia Iudęi in hebręas ſcripturas & noſtras ſunt graſſati vt peruerterent omnes de Chriſto prophetias neſcio quæ vis humana nos potuerit tueri. Hæc enim verba non ſolum ex hæbræa lectione ſed ex Eccleſiaſtica quoque per noſtros quoſdam expunxere, quanquam in quibuſdam gręcis exemplaribus reperiuntur, hæc igitur eſt veritas hebraica ideſt, defenſio Iudaicæ perfidiæ, & noſtrarum

rerum

rerũ per omnes fraudes refutatio. Quæres quę tandem hæc nouorum tranſlatorum culpa ſit: ſi id fecerint Iudæi, omnium maxima quod hebræam lectionẽ his fraudibus refertiſsimam, caſtigatiſsimam eſſe profitentur, ita vt ne punctum quidem aut apex in ea potuerit mutari, noſtra paſsim eſſe vitiatiſsima.

Vulg. *Ego autẽ dormiui & ſomnium cæpi. Pſalm. 3.*

Lectio	ſoporatus ſum	&	dormiui	ego
Hebręa.	אִישָׁנָה,	וָ	שָׁכַבְתִּי	אֲנִי
Lxx.	ἐγὼ δὲ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα, ἐξηγέρθην.			

AVguſtinus de ciuitate Dei, lib. 17. cap. 18. illud Pſal. 3. Ego dormiui & ſomnium cœpi, & exurrexi, quia Dominus ſuſcepit me, interpretatur de reſurrectione Domini, & Iudæos interpretes refellit, quidam tamen noſtri temporis homines malunt tranſlationem Iudaicam, & Iudaicũ ſenſum, relicto D. Auguſtino, ſequi, quam eccleſiaſticam trãſlationem & ſenſum eccleſiaſticum, cum quorundam applauſu, quos religioſiſsimorum hominum nomen commẽdat, pro, ego dormiui vertunt, ego cubui, quod verbum hebræum, ſacab, dormire ſignificat & cubare, Lxx dormiui interpretati ſunt, Iudęi cubui, vt ad Dauidem referre poſſent, vt ſit ſenſus, ego quamuis inimicorum obſidione cinctus cubui & dormiui, & exurrexi, quaſi vt magnum, inquit Auguſtinus, demonſtret propheta quod in ſummo periculo cubuerit, dormierit, & exurrexerit, quaſi hoc non faciant plæriq; quod præcellentibus Ducibus in magna laude poni non ſoleat. Adde quod hoc falſum eſt, faciunt enim Iudæi ſua interpretatione prophetias falſas, quod veteres patres adnotant. Nunquã enim Dauid à filio Abſolon obſidione eſt cinctus, & nocte illa qua Dauid in Hieruſalẽ obſidione cingẽdus erat, aufugit non cubuit quoad ſe recepit in loca tutiora, quis hoc non facit? quaſi hoc non ſit cõmune Ducibus victis & non victis? latronibus? & parricidijs? quod tandem hoc ſignum eſt quod Deus illum tueretur; ſed Iudæos ſequuntur, de quibus eodem capite Auguſt. Ideo Iudæi miſerabili vanitate & cæcitate verba quæ poſuimus non Chriſti mortem & reſurrectionem, ſed Dauidis ſomnum & euigilationem ſignificare contendunt, & poſt hæc Auguſtini verba noſtri aduerſarij, tamen Iudęos ſequi malunt, quibus ſat eſſe deberet Eccleſiam ſanctam hęc de morte Domini toto terrarum orbe ceciniſſe, & de triduo ſepulchri, & de reſurrectione Domini ab ipſis ſuis initijs vſque ad noſtra tempora per annos mille quingentos, Doctores omnes ſacros Græcos & Latinos ita fuiſſe interpretatos. Titulus, aiunt, hæc declarat de Dauide cum fugeret Abſalonem eſſe dicta, Irenæus libro quatto ca. 45. nos docet, Dauidem nouiſſe ſe typum eſſe Chriſti, & res ſuas eiuſdem Chriſti fuiſſe typos, & in ſua perſecutione non ſe nec ſua ceciniſſe, ſed Chriſtum, & res Chriſti Spiritus ſancti conſilio, ſic etiam Hilarius in Pſalm. 62. cùm eſſet in deſerto Idumææ, in principium pſalmi, & Auguſtinus in Pſalm. 107. in illa verba: Inimicos noſtros. Nec neceſſe eſt de ſenſu huius pſalmi citare veteres, cum nullus ex ſanctis patribus ſit qui aliter hunc pſalmum interpretetur, ſoli aduerſarij omnes veteres Patres caſtigant, & Eccleſiam ſanctam, & noſtra refutant.

Vulg. *Quapropter expecta me dicit Dominus in die reſurrectionis meæ in futurũ: quia iudicium meũ vt congregem gentes, & colligam regna. Et effundam ſuper eos indignationẽ meam, omnem iram furoris mei. In igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra. Soph. cap. 3.*

לכן

Lectio Hebrea.

Deus dixit me expectate. propter quod
לָכֵן חַכּוּ לִי נְאֻם יְהוָה
quõ in teſtimonium cum reſurgã ego in diem
לְיוֹם קוּמִי לְעַד כִּי
ad congregãdũ gentẽ ad cõgregandũ cõſiliũ meũ
מִשְׁפָּטִי לֶאֱסֹף גּוֹיִם לְקָבְצִי
furorẽ meũ ſuper ipſos ad effundẽdũ regia
מַמְלָכוֹת לִשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי
in igne quõ furoris mei indignationem omnẽ
כֹּל חֲרוֹן אַפִּי כִּי בְּאֵשׁ
terra omnis deuorabitur furoris mei
קִנְאָתִי תֵּאָכֵל כָּל הָאָרֶץ

Lxx.

διὰ τοῦτο ὑπόμεινόν με λέγει κύριος εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον. διότι τὸ κρίμα μου εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν τοῦ εἰσδέξασθαι βασιλεῖς, τοῦ ἐκχέαι ἐπ' αὐτοὺς τὴν ὀργήν μου, πᾶσαν ὀργὴν θυμοῦ μου, διότι ἐν πυρὶ ζήλους μου καταναλωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ.

NOn erat conſilium plura dicere de locis viciatis Iudaica fraude, de paſsione & reſurrectione Domini quod omnes perſequi infiniti operis eſſet & ſatis ex his quos propoſui conijcere licebat quo animo Iudęi in nos eſſent, & res noſtras nec alio ſpectare quam vt noſtra refellerent, tamẽ quod exempla propoſita fuerant fere ex translatione Lxx & neceſſe erat oſtendere vulgatam D. Hieronymi à nobis tráſlatoribus laxis habenis refutari, prolixiorẽ aliquantulũ hunc librũ facere decreui. Hieronymus docet hunc locum de reſurrectione Domini dictum eſſe, & Grigentius in eclogis prædictionũ propheticarum, & Origenes contra Celſum li.8. ſub finem, & Euſebius demonſtrationis Euãgelicæ li. 2. demonſtratione.17. & locus ipſe per ſe ſatis perſpicuus eſt, docet tamen Hieronymus Iudæos illa ad ſuum Chriſtum referre, qui Antichriſtus eſt quem putãt nouiſsimis temporibus venturum & cõgregaturum omnia imperia, omnes nationes, & redacturum omnia in ditionẽ ſuam, quo tempore, omnes loquuturos putant vna lingua, hebræa ſcilicet quas Iudaicas fabulas appellat Hieronymus, nec dignas deputat quas refellat plane dici putat hoc loco Hiero. & Euſeb. & alij patres, & Auguſtinus lib.18. cap.33. hoc loco cõgregandas omnes nationes in vnam Eccleſiam & vno ore & vna lingua Deum confeſſuras & veneraturas: quidam hæc omnia refellunt, & vulgatam D. Hieronymi mutant, quod enim in noſtra vulgata eſt: in die reſurrectionis meę, iuxta interpretationem Lxx Theodotionis, Aquilæ, & Symmachi, noui tranſlatores reddũt: in die ſurgere me ad prædam vel ad ſpolia, vt ſententiæ Iudaicæ congruat & ſit: in die quo ſurrexero ad ſpoliandas nationes & augendos opibus Iudæos: talem enim Chriſtum expectant Iudæi qui alias nationes ſpoliet & ſe opibus augeat, עד verbum hebræũ & hoc & illud ſignificat, & alia quædam ſed D. Hieronimus. & Iudæi tranſlatores vertere in futurum. i. quæ futura eſt, Lxx reddidere: in die reſurrectionis meę in teſtimoniũ, quod reſurrectio Chriſti futura erat teſtimonium eius diuinitatis iuxta illud Domini Lucæ.11. generatio nequam ſignum quærit & ſignum nõ dabitur ei niſi ſignum Ionæ prophetæ, ſed hæc eccleſiaſtica tranſlatio Chriſtũ Deum eſſe plane indicat, Deus enim hic loquitur & prędicit tempus ſuæ reſurrectionis, iuxta illud euangelicum, cum exultatus fuero, omnia traham ad me: quid enim intereſt vtrum dicat Dominus, Deus enim hîc loquitur: In die reſurrectionis meæ congregabo omnes nationes, an cum exaltatus fuero omnia trahã ad me, vtrumque vehementer dolet Iudæis, & quod Chriſtus dicatur Deus & quod dicatur reſurrecturus, planum eſt enim quod ſi reſurrecturus dicitur, dicitur etiam paſſurus, vtrumque ergo tollunt cum tollunt reſurrectionem, & vertunt: cum ſurgere me ad prædam, ſed hæc interpretatio aiunt ad Chriſtum referri poteſt, quid ni extorquetur tamen nobis è manibus vulgata quę myſterijs ſcaturit, obtruditur loco eius nobis Iudaica quæ eccleſiaſticos quoque ſenſus ſonat, multo magis tamen Iudaicos, ergo Euſebius verbis ſuperioribus diem reſurrectionis Domini ait ſignificari lib.2. demõſtra-

tionis

tionis euangelicæ cap.17. & congregationé omniũ gentiũ in Eccleſiã, & quod omnes nationes Deũ ſint cognituræ & recepturæ vnũ modũ religionis, & videtur mihi præterea vaſtitatẽ Iudææ poſt crucem Domini eſſe præſignificatã verbis illis, & effundã ſuper eos indignationem meã, ſuper incredulos Iudæos. ſ. in igne zeli mei deuorabitur omnis terra Iuda, vaſtabitur omnis Iudæa. Ergo noui tranſlatores refellunt Hierony. & Euſebium & Auguſt. de ciuitate Dei, lib. 18. c.33. & Origenẽ locis citatis, qui hæc & ſequẽtia ad Chriſti reſurrectionem referunt, & Eccleſiaſticam ſcripturam loco mouere conantur.

Vul. *Vltra flumina AEthiopiæ inde ſupplices mei, filij diſperſorum meorum deferent munus mihi.*

Lectio Hebrǽa.

filij ſupplices mei ethiopiç flumina vltra

מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי כוּשׁ עֲתָרַי בַּת

munus mihi deferent diſperſorũ

פּוּצַי יוֹבִלוּן מִנְחָתִי׃

Lxx. ἐκ περάτων ποταμῶν αἰθιοπίας ὑποδέξομαι τοὺς διεσπαρμένους μου, οἴσουσι θυσιάσματα ἐμοὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

HVnc locum, & antecedentia, & ſequentia Euſebius de demonſtratione Euangelica, lib.2. demonſtratione 52. interpretatur cum D. Hieron. cum Origene.8. lib. contra Celſum, de temporibus Euangelicis, vt Dominus dicat redditurum populis labium electum, vt loquantur ſancta & pia, vt inuocent omnes vno ore nomen Domini. Hoc enim erat labium electum, vt cum angelicis choris reſonent, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, & ſeruiãt Domino humero vno, omni vi, omni conatu, vltra flumina AEthiopiæ, inde ſupplices mei, filij diſperſorum meorũ quodHieron. & Euſebius de cõuerſione AEthiopiæ interpretãtur, vt dixi, quidã tranſlatores Iudaice transferũt pro, ſupplices mei, dixere, atharai, & pro, filij diſperſorũ, reliquere, puſai, vt nomina propria eſſent nationũ contra omnes trãſlatores, cùm nec in ſacris litteris, nec apud Geographos illarũ nationũ ſit mentio, plus ponderis habuit apud illos vnus R.D, qui hæc ſic interpretatur quã Hieron. aut Lxx aut veteres, nos igitur noſtros ſequamur, nec dicamus, Atharai, nomẽ eſſe propriũ cum Rabi D. ſed ſupplices & pios, qui ſemper inſtant orationi qui Deo placent, vt ſignificet prophe ta vltra flumina AEthiopiæ futuros pios qui Chriſto credant & placeant Deo, nã עתר precari eſt orare Deũ placere Deo, &, puſai, diſperſi mei ſignificat, nã פוץ diſpergere eſt, & filij diſperſorum filij Euangelici ſunt, iuxta illud Ioan. cap.11. vt filios Dei qui erant diſperſi congregaret in vnum: & ita has voces explanant Rabini alij, & ita interpretãtur. Sed prius quàm ad alios vulgatæ locos tranſeam viro olim mihi amiciſsimo reſpondere certum eſt, qui mihi bellũ indixit, credo quod veteres patres ſequor in interpretanda de Chriſto ſcriptura, aut ꝙ has partes aduerſus Iudęos ſuſcepi qua laũde ne ſcioquæ maior mihi cõtingere potuerit.

Vul. *Hic filius meus ſapiens non reſiſtet contribulatione filiorum ſuorum de manu inferorum eruã eum, &c: Oſeæ.13.*

Lectio Hebrǽa.

ſtabit non nunc qm̃ ſapiens non filius ipſe

תוא בֵּן לֹא חָכָם כִּי עֵת לֹא יַעֲמֹד

mortis de manu filiorum in contritione

בְּמִשְׁבַּר בָּנִים׃ מִיַּד שְׁאוֹל

liberabo eos

אֶפְדֵּם

Lxx. οὗτος ὁ υἱός σου ὁ φρόνιμος, διότι νῦν οὐ μὴ ὑποστῇ ἐν συντριβῇ τέκνων. ἐκ χειρὸς ᾅδου ῥύσομαι αὐτούς.

NVnc de loco Oſee. 13. dicendum eſt, Hieron. ait ille alter Lactãtio crimini dat, inquit, quod locũ illũ Oſee, c.13. Hic filius meus ſapiens non reſiſtet in contribulatione filiorũ ſuorũ de manu inferorũ eruam eũ, de reſurrectione Dñi interpretatur lib.4. de ſapientia & religione. c.19. Nunquã factũ quiſquam reperiet vt hoc Lactantio Hieronymus det

det crimini, quod hunc locũ Oſee La-
ctantius de reſurrectione Dñi ſit inter-
pretatus, nec ſi hoc in Lactantio D.Hie-
ron. reprehendiſſet cõtinuo Lactantius
eſſet dãnandus, quin potius gloriandus
& prædicandus eſſet quod prophetæ lo
cum mirabiliter de paſsione Dñi, & re-
ſurrectione enodaſſet, & congruẽter ex-
planationi D.Pauli, quẽ citat, iuxta cano
nem ſcripturæ interpretãdę, quem præ-
ſcribũt omnes veteres patres, quo docẽt
quoties Apoſtolus aut Euangeliſta locũ
aliquẽ ſcripturæ interpretatur, ſi cõmo-
dè fieri poſſet antecedẽtia & conſequen
tia eodẽ eſſe referẽda, Paulus de reſurre-
ctione Domini interpretatur verba illa
quæ ſequuntur: vbi eſt iudiciũ tuũ mors
& vbi eſt aculeus tuus, huic D.Pauli ſen
tentiæ congruẽter dices cum Lactãtio,
Hic eſt filius meus ſapiens, Hic eſt filius
meus dilectus, quippe qui eſt ipſa diuina
ſapientia, non reſiſtet in contribulatio-
ne filiorũ cum tribulabitur cũ filijs, cũ
Apoſtolis in paſsione, ſed ſinet ſe præhẽ
di & cruci affigi, eruã eum de manu infe
rorum, ab inferis vt cohereat mirabili-
ter, vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt
mors ſtimulus tuus? Age nullam iactu-
ram factam eſſe putato veteris amicitiæ
inter nos hæc argumentis putemus, dic
quæſo te, nam hac parte valere te certo
ſcio, Lactantium non intelliges vnũ ex
antiquiſsimis ſcriptoribus Eccleſiaſticis
eſſe, quæ exemplaria æquè vetuſta tu re-
perias luſtres tu licet omnes orbis terra-
rum bibliothecas, is hanc citat lectionẽ
& interpretatur, quiduis amplius? Non
concordat, inquies, cum hebræa æditio-
ne, imò maximè. Nam multi ſcripturæ
loci ſunt controuerſi ſcribendi ne ſint
cum negatione an ſine negatione, qua
de re dictũ eſt libro.2. Itaque vulgata nõ
repugnat. Hic filius non ſapiens, vt ſint
verba prophetæ de Chriſto, de quo Iu-
dæi Ioannis. 10. Dæmonium habet &
inſanit dicebant, quid hũc auditis, nunc
enim non ſtabit, id eſt, morietur, & pro
nunc, hebraicè eſt, עֵת tempore, vel in il-
la hora, de qua ipſe Dominus: Hæc eſt
hora veſtra, & poteſtas tenebrarũ, eo igi
tur tempore, & illa hora, non ſtabit mo-
rietur, in contritione filiorũ, cùm conte
retur, iuxta illud Eſaiæ. 53. Dominus vo-
luit cõterere eum, & cum paterẽtur à Iu
dæis qui filij Dei dicebantur, de manu
mortis liberabo eos Chriſtũ & ſanctos
patres, & fideles omnes quos in nouiſsi-
mo die ſum ſuſcitaturus de morte redi-
mã eos eiuſdẽ ſententiæ eſt. Hæc verba
citat idem Lactantius eod. lib. 4. cap. 39.
& de duabus perſonis diuinis interpreta
tur, de patre filium à mortuis ſuſcitante,
& ſuſcitato filio, Euſebius tamen demõ-
ſtrationis Euangelicę lib. 4. demonſtra-
tione. 12. verba filij Dei hæc eſſe putat
triumphãte de morte, & de inferis, quod
profligata morte animas fideliũ ab infe-
ris eſſet liberaturus. Eiuſdẽ ſententiæ eſt
Origenis in ca. 5. Epiſtolæ ad Romanos.
Grigentius in eclogis propheticis hunc
locum interpretatur de reſurrectione
electorum quod Chriſtus Dominus ſua
reſurrectione in nouiſsimo die bonos
in vitam æternam ſit ſuſcitaturus, eiuſdẽ
ſententiæ eſt. D. Hieronymus, quem in
plæriſque ſciens prætereo, quod celeber
rimus hic ſcriptor ad manus eſt omni-
bus. Noſtri aduerſarij hæc omnia alio re
ferunt, & ita cum Apoſtoli & Euangeli-
ſtę locos ex his partibus citant, alieno
ſenſu eos citari vociferantur, & certè ſi
Iudaicè tu ſcripturam interpreteris non
dubium eſt quin huiuſmodi loci alieno
ſenſu tibi citari videantur, ſi verò Chri-
ſtianè explanes, & Apoſtoli & Euange-
liſtæ proprio & legitimo ſenſu ſcriptu-
ram citare tibi videbuntur, toto nanque
cælo ſenſus Catholici & Iudaici diſtant,
vt ex Chryſoſtomo dictum ſupra eſt.

Vulg. *Scio enim quod Redemptor meus viuit, & in nouiſsimo die de terra ſurrecturus ſum. Iob. cap. 19.*

Lectio Hebræa

&	viuit	redemptor meus	noui	ego
וְ	חָי	גֹּאֲלִי	יָדַעְתִּי	וַאֲנִי
ſurrecturus ſum	terra	de	in poſtremo die	
יָקוּם׃	עָפָר	עַל	אַחֲרוֹן	

Diuus

Dluus Hierony. ad Pammachium aduerſus errores Ioannis Hieroſolymitani de hoc loco Iob: Nullus, inquit, tam apertè poſt Chriſtum quã iſte ante Chriſtũ de reſurrectione loquitur ſperat reſurrectioné; imò nouit & vidit quod viuit Chriſtus redéptor eius, & in nouiſsimo die de terra reſurrecturus ſit &c. Hæc Hieronymus. De Lxx viris & quã lectioné agnoſcant Olympiodorus Seuerus, & Didymus nihil hoc loco dico quod mihi in animo eſt in hac huius libri parte relictis Lxx viris de ſolo D. Hierony. agere, & in omnium conſpectu ponere quam quidam interpres, & quidam tranſlatores aduerſus D. Hiero. pugnent, tantum abeſt vt ſub ſignis D. Hiero. faciant ſtipendia, & D. Hierony. ſequantur ducem & anteſignanũ: pro, ſcio quod redéptor meus viuit & in nouiſsimo die de terra ſurrecturus ſum, reddunt Ego noui redemptoré meũ viuum & nouiſsimo ſuper puluerẽ ſtatutũ: Pagninus. Ego noui redéptoré meũ viuum, & nouiſsimũ qui ſuper terram ſarget: Vatablus. Noui ego quod vindex meus viuit & nouiſsimus ſuper terram conſiſtat, id eſt, quod ſit fururus omniũ nouiſsimus, hoc eſt, quod in ęternũ ſit victurus. Vides trãſlationẽ D. Hiero. reiectã horũ ſententia, locũ reſurrectionis maxime manifeſtũ in ſcriptura obſcuratũ aut de medio ſublatũ. Nihil tale eſt, inquies hebraicè, muta vnã litteram iod, in, aleph. & efficies trãſlationem D. Hiero. Nã lectio hebręa eſt, am, ego, iadati, noui, goali, redéptor meus, Chai, viuit, aut viuus, ve, &, acharó, nouiſsimo, hal, ſuper, aphar, puluerẽ, pro, iaqum, mutato, iod, in, aleph, lege, aqum, ſurgã, aut reſurrectu[?]ˀ ſum, vt totũ ſit. Scio quod redéptor meus viuit & nouiſsimo ſuper puluerẽ reſurgã, mutari litteras in lectione hebręa toto libro huius operis ſecundo mõſtratũ eſt, præcipuè tñ. c. 69. quod ſi placet retinere lectioné hebręã & hãc quoq; D. Hiero. ꝓbat loco citato, vt ſit: Ego noui redéptoré meũ viuũ, & in nouiſsimo die ſuper puluerẽ reſurget, in nouiſsimis tẽporibus, quod in prophetis dicitur, in nouiſsimis tẽporibus, veteris teſtamẽti, ait D. Hiero. ſperat Iob reſurrectioné, imo nouit & vidit quod viuit Chriſtus redéptor eius, & in nouiſsimo die de terra reſurrecturus ſit, nec dũ mortuus erat Dñs & athleta Eccleſiæ redéptoré ſuũ videbat ab inferis reſurgenté. Ergo iuxta ſentẽtiã D. Hierony. duplex hoc loco hebræa lectio eſt, aqum, reſurgã, & iaqum, reſurget Chriſtus, ſ. in nouiſsimus tẽporibˀ veteris legis, poſt crucẽ tertia die, & lectio hebręa ſic reddi poteſt. Scio quod redéptor meus viuit & in nouiſsimo die de terra reſurrecturus ſum, vel ſcio quod redéptor meus viuit & in nouiſsimo ſuper terram reſurget, poſt crucé. ſ. vt illud in nouiſsimo ſit idẽ cũ illo quod ipſe Dñs in cruce dixit. Cõſummatũ eſt, ita locũ hũc de reſurrectione noſtra & de reſurrectione Chriſti Dñi tollunt prorſus quãtũ ex Vatablo licet conijcere ſi eius legas Cõmẽtaria in hũc locũ vel ſi pro iaqũ reſurget mutata ' in ' quod frequentiſsime fit in lectione hebræa legas aqũ faciet reſurgere ſuſcitabit me iuxta illud, ego eum ſuſcitabo in nouiſsimo die.

Vul. *Et rurſus circundabor pelle mea; ex eodem Cap. 19. Iob.*

hac	vel cõcidar circũdabor	pellẽ meã rurſus &	Lectio
זאת	נקפו	עורי אחר ו	Hebręa

Dixi ex D. Hiero: loco citato prophetiã reſurrectionis magis manifeſtã hac in veteri teſtamẽto nullã eſſe, neq; noui teſtamẽti locũ eſſe vllũ qui reſurrectioné carnis planius indicet pro his ergo verbis quæ cõtinẽt articulũ fidei, rurſus circũdabor pelle meã, prefert quędã æditio poſt pellẽ meã cõtriuerũt hanc, quod ſic interpretantur. R. Moyſes, & R. Abraham, vt leges in theſauro in dictione, naquaph, longe ſecus Vocabulariũ Cõplutẽſe prius ponit eccleſiaſticam lectionem & interpretationem,

& poſtea Iudaicam: noſtri quidam in ſuis lexicis eccleſiaſticę lectionis ne meminere quidem; tãtum abeſt vt eam primam ponant; nihil tale eſt; inquies, hebraice quod naquaph, excindere & excutere tantũ ſignificet cur non circũdare? cuius exẽpla citat Onomaſticũ Cõplutenſe, & notũ eſſe oportebat vocum hebræarũ ſignificationibus nos à rabinis accerrimè oppugnari; vt toto hoc opere apparebit, fingunt enim Iudęi võces hebręas quæ nuſquã ſunt, & vbi nõ vulgatiſsimę ſignificationis vox hebręa eſt, in locis qui inter nos & Iudæos veniunt in controuerſiã, eam ſignificationẽ inficiantur prorſus quæ pro nobis facit, ſed ſatis nobis eſſe oportebat quod D. Hieronymus de hac re plus ſatis fuit anxius, vt ita dicã, nihil vertebat ex hebræa lectione quin cõſuleret omnes Iudęos tranſlatores Aquilã, Symmachum Theodotionẽ, quintã & ſextã æditionẽ, vt apparet ex eius Cõmentarijs: ſed ſupra monſtratũ eſt rabinos qui non ita pridẽ fuere non ſolũ inficiari ſignificationes hebręarũ vocũ quas exprimit lectio eccleſiaſtica, ſed etiã illas quas exprimunt interpretationes antiquiſsimę Iudæorũ tranſlatorũ, quod eo tẽpore Iudęi non erant tot fraudes cõmenti quot noſtris tẽporibus cõmenti ſunt. Sed fac ita eſſe, vt, haquaph, excindere ſignificet & ſecare tantũ D. Hierony. doctiſsimus erat omnis Philoſophię, & quod hebraicè eſt עוֹרִי, pellẽ meam, זֹאת, hanc, נִקְּפוּ excideruntt, in loco vbi de reſurrectione agitur accepit pro, organizauerunt, ſupple Pater, filius & Spiritus ſanctus, ſępè enim de Deo ſcriptura pluraliter loquitur, vt perſonarũ pluralitas ſignificetur, & corpus noſtrũ organũ eſſe, & in reſurrectione eſſe organizandũ res eſt confeſſa, reſurget enim hoc idẽ corpus cũ ſuis partibus omnibus cũ oculis, auribus, ore, venis, neruis, arterijs, oſsibus, cæteriſq; quæ nihil aliud ſunt quã exciſsiones: ſic enim Plato in Timæo hęc quæ diximus nominat cũ diſputat de arterijs ſtomacho & pulmone, & paulò ãtẽ de venis his verbis [illegible] idest, ſcindentes in fabrica corporis humani veluti riuulos in hortis quibus aqua fluente hortus fit irriguus; ita ſcilicet, totũ corpus noſtrum ſanguine; & alijs nobilibus humoribus irriguũ fiat. Ergo Plato organizationẽ huius corporis exciſsionẽ nominauit, & eodẽ loco Plato μετὰ δὲ ταῦτα σχίσαντες περὶ τὴν κεφαλὴν φλέβας idest poſt hæc ſcindẽtes circa caput venas, loquitur enim de fabricatoribus huius corporis Deo & concauſis, id eſt, intelligentijs quę præſunt motioni cęlorũ, & toto illo loco nunquã aliter organizationẽ huius corporis nominat niſi ſectionẽ & ſciſsionẽ, neq; aliter vnquã Ariſtoteles appellat, & cũ hoc loco de reſurrectione agi videret D. Hiero. & ſic Lxx viros de reſurrectione tranſtuliſſe, etiã ſi, niquepu, ſciderunt tantũ ſignificaſſet, intellixiſſet accipi debere pro, organizauerunt, quibus acceſsit quod, niquepu, ſignificat etiã circundederunt, & ita vertiſſe Aquilã, Symmachum, & Theodotionẽ, Nã pellẽ pro corpore accepit, & pellis ipſa multis foraminibus quos poros nominamus & perforata quod quãuis oppugnet Ariſtoteles res ipſa indicat ita eſſe cũ ſudas tota facie & manibus vides prominentes guttulas atq; adeo toto corpore. Sed Ariſtoteles organizationẽ corporis quã vulgus appellat, Anatomen, ideſt ſectionẽ nominat, & de ſectione venarũ, arteriarũ, neruorũ & omium partium corporis pluſquã cęteri Philoſophi omnes ipſe vnus diſputat.

Vulg. *Et in carne mea videbo Deum.* Ibidem.

Deum	videbo	carne mea	in	&
אֱלוֹהַּ	אֶחֱזֶה	בְּשָׂרִי	מִ	וּ

Lectio Hebręa.

BEne Origenes, nullũ eſſe locũ, ait, tã manifeſtum quem Iudaica perfidia non peruertat. Hunc locũ ſic explanat Vatablus iuxta Iudæos; in carne mea videbo Deũ, ideſt, ex afflictione quã ſentio in carne mea ſentio eſſe Deum qui me affligit.

affligit. Dices quæ cauſa ſit cur Iudæi reſurrectionem tantopere oppugnẽt; oppugnare nanque Iudæos reſurrectionẽ carnis diſces ex Origene libro. 3. contra Celſum, nempe quod Iudæi cum viderent tot ędita miracula à noſtris & completas prophetias, terrebantur à noſtris metu pœnarum quas in inferno daturi erant, & metu reſurrectionis poſtquam & corpore & animo erant torquendi: trahebantur ergo à Rabinis ad hæreſim Saducæorum ne tranſirent ad Chriſtianiſmum.

Quem viſurus ſum ipſe & non alius pro me.

ET hioquoque locus viciatur quæ refutata eſt illorũ hæreſis qui alio corpore reſurrecturos nos eſſe cœleſti videlicet aiebãt quę hac prophetia euertitur quæ reſurrecturos nos ait & non alium quendam pro nobis, alij enim eſſemus ſi alio corpore reſurgeremus.

Vulgat. *Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo.*

Ibidem. Lectio Hebręa.

in ſinu meo	deſideria mea	perfecta ſunt
בְּחֵקִי	כִּלְיֹתַי	כָּלוּ

Lxx. πάντα δέ μοι συντετέλεσται ἐν κόλπῳ.

SIc Hierõn. & quanquam in hac parte propoſitum mihi eſt neque Lxx virorũ neq; alicuius ex veteribus patribus, niſi D. Hiero. vulgatæ & ipſius D. Hiero. facere mentionẽ vt appareat eos qui ſe tuentur D. Hierony. authoritate D. Hierony. oppugnare acerrime & Iudæos ſequi tantiſper dũ hoc facio locos ſcripturæ explanare nolo, ſed veluti præſtringere quod neceſſe erat, veterũ patrũ ſententias citare, & de tranſlatione Lxx virorũ quã illi interpretantur diſputare & obſcurare hoc inſtitutũ meum quod in hac parte ſuſcepi, aliquãdo ſi vita ſuppetet, Deo bene iuuante, de ſententia ſanctorũ patrũ librum Iob litteraliter interpretabor, interim quoſdã locos Iob præſtringã, quædã tamẽ neceſſitas ipſa coget ex trãſlatione Lxx leuiter attingere, pro, repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo vertere Lxx omnia autẽ mihi cõſummata ſunt in ſinu, ſic Lxx clauſere prophetiã reſurrectionis vt poſtquã dixerat Iob Chriſtũ Dñm redemiſſe nos, & poſt crucẽ reuixiſſe, à mortuis reſurrexiſſe, & nos reſurrecturos & circũdandos hoc corpore & viſuros in carne noſtra Deũ, & cætera, claudat hãc ſententiã, inquiens. Omnia hæc in ſinu meo iã cõſummata ſunt, ideſt, tam certa habeo quam ſi iam cõſummata eſſent quod in ſinu meo ſpiritu prophetico ea omnia video iam cõſummata, pro, chiliotai, verbo hebręo legere Lxx chol, tribus litteris minus, ideſt, omnia: Nã additiones & detractiones litterarũ in lectione hebręa fieri frequẽter intelliget abundè qui huius operis libri ſecũdi legerit cap. 69. fortaſſe eãdẽ lectionẽ ſequutus eſt D. Hierony. Et ſentẽtiam expreſsit, nõ reddidit verba, quod ipſe ſe facere frequẽtiſsime profitetur, at vocẽ hebræã, chiliotai, deſideria mea eſt interpretat⁹, & ſpes meas quod, chala, verbũ hebræũ cõſummare eſt & perficere, vnde, chalu, in hoc loco Lxx reddidere cõſummata ſunt, & chala, etiã cõcupiſcere & deſiderare eſt, vnde, chiliotai, deſideria mea, vt ſit, cõſummata ſunt deſideria mea, & poſtea, in ſinu meo: pro quo reddidit D. Hie. repoſita eſt ſpes mea in ſinu meo. Quid? interpres & alij verterũt pro hoc, defecerũt renes mei in ſinu meo. Dices hebręi vno cõſenſu oẽs interpretãtur, chiliotai, renes meos, nec eſt qui interpretetur deſideria aut ſpes meas, nec eſt cur nõ ſequamur veritatẽ hebraicã: Iudaica interpretatio nõ eſt veritas hebraica, & plus fidei apud vos habere oportebat D. Hiero. quã rabinos, ſed ineptã & fatuã eſſe Rabinorũ interpretationẽ, veriſsimã autẽ D. Hieronymi tranſlationem hinc accipe, quod, chala, deſiderare eſt, vnde, chiliotai, deriuatum verbi vnde naſcitur retinet ſignificationem, ideſt, deſideria mea, quod in dictionib⁹ hebræis fere fit. Deinde quod nemo tam imperitus rerũ

eſt qui neſciat renes in extrema parte lũborum eſſe, non in ſinu, hoc eſt, in pectore: An oblitus erat Spiritus ſanctus qui hęc loquitur in qua parte noſtri corporis renes collocauerat? Hæc omnia vir ſapientiſsimus Hieronymus expendit, Iudæi omnium rerum imperiti, & omnium diſciplinarum rudes hæc non aduertunt, deinde Medici quatuor mẽbrã principalia numerant in quibus vita ſita eſt & robur, his neque à Philoſophis neque à medicis annumerantur renes, à Platonicis quidem his lumbi annumerãtur, renes non item. Mitto dicere quod verbum cala hebręum cõſummare eſt & perficere & inde Lxx vertere omnia hæc mihi cõſummata ſunt in ſinu meo, ideſt, hęc mihi in ſinu meo iam ſunt ita certa ac ſi eſſent perfecta & conſummata viderem iam. Nam duas tresve litteras quibus mutatis verbum hebræum hoc ſignificat videre facile eſt.

Vulg. *Quaſi meridianus fulgor cõſurget tibi ad veſperã. Ex cap. II. Iob.*

Lectio Hebręa.

plusquam meridies — מִצָּהֳרַיִם · & — וְ · vel ſicut meridies

ad veſperam — חָלֶד · vel tempus · ſurget — יָקוּם

NOſtri quidam interpretes eodẽ modo ſed diuerſa diſtinctione ſequutus R. D. vt leges indictione, chalad, & vt intelliges etiam ex gloſſulis marginali adſcriptis, ſed in hoc vitij nihil erat, niſi hęc diſtinctio R. D. falſam faceret noſtram vulgatã in ſequentibus, ſenſus huius loci planus eſt ad veſperam, ideſt, in fine ſæculi iuſti fulgebunt ſicut ſcintillæ in arundineto quod cãtat Eccleſia. Diſtinctio D. Hiero. hęc eſt, mi ſaharim, & plusquã meridies, iaqum, ſurget, ſplendor, ſcilicet. Hoc enim loco D. Hieron. appoſuit diſtinctionem, & pro his reddidit, quaſi meridianus fulgor ſurget tibi ad veſperã, aut ſuppleuit D. Hiero. ex ſuperioribus per, zeugma, à ſuperiori, aut fortaſſe deeſt ex lectione hebręa, vt deſunt alia multa, quod oſtẽdimus ca. 64. libri ſecundi.

Vulg. *Cum te conſumptum putaueris orieris vt lucifer. Ex eodẽ capite Iob.*

Lectio Hebręa.

תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה׃

IVxta diſtinctionem D. Hierony. hęc verba ſunt hebraicè, nam cum præceſſerit, v, i, &, mi zaharim, plusquã meridies, iaqum, reſurget, ſupple iuſtus, ſequitur, chaled, in ſenecta, quod vertit D. Hierony. cùm te conſumptum putaueris, taupha, illuſtraberis, ſic etiam vertunt Rabini, ca boquer, ſicut aurora, tihieh, eris, vt ſit totum, in ſenecta illuſtraberis ſicut aurora eris, pro quo reddidit D. Hieronymus ſenſum qui ſic vertit. Cùm te conſumptum putaueris orieris vt lucifer. Hęc apud noſtros quoſdam tranſlatores nuſquam ſunt, quod ſequũtur R. D. & ſic obſcuratur locus admirabilis de reſurrectione beatorum & ſplẽdore.

Vulg. *Habebis fiduciam propoſita tibi ſpe, & defoſſus ſecurus dormies. Ex eodem.*

Lectio Hebręa.

וּבָטַחְתָּ כִּי יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ
לָבֶטַח תִּשְׁכָּב׃

HVnc locum manifeſtiſsimum de reſurrectione R. D. mutato puncto peruertit, & eum ſequuti noſtri quidam. Nam ſi pro, chaparta, defodies, legas, chuparta, defoſſus, efficies vulgatam D. Hiero. ſic, v, batachta, & cõfides, qui, quoniam, ies, eſt, tichua, ſpes, ve, &, chaparta, defodies, ſed D. Hiero. non legit, chaparta, ſed, chuparta, ideſt, defoſſus, ſepultus, ſecurus dormies.

Vulg. *Oculi impiorum deficiẽt, & effugium peribit ab eis, & ſpes illorum abominatio animæ. Ex eodem.*

Lectio Hebręa.

וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם
וְתִקְוָתָם מַפַּח נָפֶשׁ׃

Hunc

HVnc locum eodem modo interpretatur. R. Moſeh, & R. Abrahã, & R. D. vt leges in dictione, napach, ſed pro ſpes illorum abominatio animę reddidere, expectatio eorum dolor animæ, & eſt locus manifeſtis de pęnis dãnatorũ: Noſtri quidam ſequuti rabinos tranſtulere ſpes eorũ exhalatio animæ vt videantur à nobis diſcordare.

Vulg. *Operi manuum tuarum porriges dexteram Iob Cap. 14.*

deſiderabis manuum tuarum operi

לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף

τὰ δὲ ἔργα τῶν χειρῶν σοῦ μὴ ἀπειπῇ.

LEges indictione: כסף Rabinos congruenter ſententiæ ſanctorũ hunc locũ de reſurrectione interpretari, exceptis quibuſdã qui ſic hunc locũ tranſtulere ſequuti R. leuih, ad opus manuũ tuarũ concupiſces, & margini addidere perdere deſyderabis, quod impium eſt de Deo dicere, qui non vult mortẽ peccatoris, ſed vt cõuertatur & viuat. Quid multa? obſeruaſſe me arbitror diligẽter neſcio an mihi ſomnus obrepſerit quoſdã ex noſtris ſequi fere Iudæorum veſtigia & eorum potiſsimum, qui à nobis diſsident.

Ipſa conteret caput tuum & tu inſidiaberis calcaneo eius.

IN hunc locum capitis 3. Geneſeos video velut agmine facto inſiluiſſe omnes noſtros aduerſarios adeo vt vulgata D. Hierony. vitiata à quibuſdam in hac parte circunferatur, mirabar quidẽ omnes, qui hinc diſcreparent in ſuis tranſlationibus, nã LXX viri plus octingentos annos in Iudæorum poteſtate fuere, nec mirãdum eſt, ſi poſt tot annos tam longo poſtlimino rediere, ad ſuos vulneribus conciſi redierunt, nec mirabor hebræam lectionem quam quibuſdam locis vitiatam monſtrauimus hoc loco vitiatam eſſe, qui maximæ impietatis arguit Iudæos, nec enim tã Iudæos vrget ꝓphetia de Chriſto vitiata, quod eam ad ſuũ Chriſtũ referre poſſunt, & referunt Iudæi, qui Antichriſtus eſt quẽ expectant in cõſummatione ſæculi venturum, vt certe eſt venturus, ſed ſi hæc prophetia ad ſacram virginem referas quo eſt referenda, Iudæi non habẽt quo ſe vertant, ſi fateantur per virginis partũ humanum genus eſſe redẽptum, quod hoc loco dicitur ipſa cõteret caput tuũ, ipſa mulier ſuo ſacratiſsimo partu quo caput Sathanæ contriuit, & quo factũ eſt vt princeps huius mundi eiectus eſt foras; id enim ſonat Belzebul, ſi ſcribas, vt LXX viri ſcribunt, id eſt, princeps huius habitaculi huius mundi baal dominator Zabul habitaculum per partũ huius ſacræ virginis caput Dæmonum contritũ eſt, dic quæſo te niſi hic locus corruptus eſſet ab aduerſarijs noſtris, quid reliquum erat, quo ſe verterent impij Iudæi, quid dicerent aduerſus prophetiam tantã, & tam perſpicuam, certe dicerent hebraice nõ eſt, nec quiſquã eſt, qui hoc legat ſic hoc crimen eſt Iudaicæ nationis, quod in hac parte inquam nulla reliqua fuga ipſis erat quo confugerent, quo fidelũ manus vitarent. Certè, inquies, D. Hiero. ſolꝰ ita vertit, & magno ſuo errore ita vertit fœmmino genere, quod ab alijs verſum neutro genere eſt, certe ſi D. Hierony. genera nominum non norat indignus erat huic tanta fides ab Eccleſia habita eſſet, vel puer ſeptuẽnis nouit quid interſit inter hæc articulũ generis maſculini, & fœminini, & hoc neutrius generis articulũ credibile hoc non eſt D. Hieronymum doctum & doctiſsimum Græci Latinique ſermonis, & hebraicę non nouiſſe nominum genera, apage ſi tu extraxiſſes triduũ in hebræa lingua diſcẽda nouiſſes vtique quid intereſſet inter hu neutrũ & maſculinũ, & fęmininũ articulũ vt præterea quod iod & vau mutuo inter ſe traſcũt. Et his omiſsis hu cum ſurec cũ vau ſub-

ſcripto pũcto quiric fœmininum eſt & ſignificat hæc ſiue iſta, vt reperies Deut. c.1. בָּעֵת הַהִוא in tẽpore iſto, vel in tẽpeſtate iſta; vbi הִוא fœmininum eſt, & הוּא cũ ſurec cũ vau & puncto quiric fœmininũ. Quod ter reperies in eodẽ 1. c. Et c.3. Deu. reperies idẽ quinquies. & c.5. ſemel & alijs locis plurimis: vt D. Hier. rectè verterit & doctiſsimè & legerit hu cum ſurec & vau & quiric, ipſa conteret caput tuũ, vt referri nullo modo poſsit niſi ad ſacrã Virginem Mariam.

Vulg. *Mittamus lignum in panẽ eius.*

נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ

TErtul. aduerſus Marcionem lib. 4. cap. 60. mittamus lignũ in panem eius. i. crucem in corpus eius, vbi corpus ſuum vocauit panem, Grigentius in eclogis propheticis; Δεῦτε ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ. i. venite inijciamus lignũ in panẽ eius τὸ ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, & tam planum hũc locum putat, vt interprete non putet egere. & 2. tomo cõciliorum in Hipalenſi concilio 13. actione; venite mittamus lignum in panem eius. i. crucem in corpore eius. Atha. de incarnatione verbi. libri de paſsione dñi interpretatur illud: venite, & mittamus lignum in panẽ eius; & per Hierem. ait Chryſoſt. in ſermone de trinitate prædixiſſe dominũ ipſam ipſius paſsionis ſpeciem inquiens, mittamus lignum in panem eius &c. Ambroſius in præfatione in Pſalm. 35. tollamus iuſtum, quia inutilis eſt nobis; inijciamus lignum in panẽ eius, panem dixit pro carne eius, R. Dauid, in theſauro linguæ ſanctæ in dictione Lechem legit: corrumpamus lignum in pane eius, & R. Ioſeph, denique Iudęi ſic legunt lignum interpretantur, id eſt venenum Læthiferum, nam vitiauere lectionem hebræam pro nashcha mittamus legere naſchita corrumpamus vitiatis duabus litteris, nam nashcha legere LXX. & D. Hieronymus & vniuerſa catholica eccleſia mittamus lignum crucis in panem eius, in corpus eius iuxta illud: caro mea vere eſt cibus, & ſanguis meus vere eſt potus, ſcies tamen oportet lechem panem ſignificare, & carnẽ, vt transferri hic locus potuerit, mittamus lignum in corpus eius, vt planè diceretur crucifigamus eum, nam quod obijcit D. Hieronymus quod hoc malum dicitur immittendum ſuper viros Anathot, ſuper patriam Hieremiæ, facile diſſoluitur, nam Anathot humiliationes ſignificat, vt viri Anathot, viri humiliati in martyrio ſignificentur, & qui crucem domini tollũt de quibus dominus, tollat crucem ſuam, & ſequatur me, vt & patria Hieremiæ ſignificetur & congregatio ex eorũ numero ſunt, qui ſublaturi erant crucem Dñi, & Dominũ ſequuturi, ſi obijcias non fuiſſe cur hũc locum Iudæi vitiarent; imo maximè, cruce Chriſtum dominum affecerāt Iudæi, quem reſurrexiſſe certò ſciebāt, cuſtodes n. corruperant, ne id proderent, niſi hunc locum corrumperēt ſolus hic locus illos proderet, aliquando toto terrarum orbe vociferans: mittamus lignũ in corpus, ſiue in carnem eius, quid hoc aliud planè ſonaret, quam crucifigamus eum; quis enim non videret: mittamus lignum crucis in carnem domini, illud eſſe quod factũ eſt cruce eũ afficiamus?

Non deerit princeps ex Iuda & dux de fœmore eius, donec veniat, quæ repoſita ſunt ei; & ipſe expectatio gentium &c.

AVg. lib. 12. contra Fauſtum Manicheum c. 42. hunc locum ita citat & ita explanat; & ſequentia, & antecedentia omnia noſtri aduerſarij ſingula hęc comminuunt & conterunt, & ſa tis erat vnum illud nõ deficiet princeps ex Iuda, quo ſignificatur non defuturum principem ex Iuda, ex populo Iudæorum, ſic enim explanatur hic locus à ſanctis patribus, nam eo tempore venit dominus, quo omnes tribus duodecim vno nomine dicebantur Iudæa, ex qua non defuturũ principē cecinit prophetia

phetia quoad veniret Chriſt' Dominus cum primum defecit princeps Iudęus, & alienigena; Herodes rex eſt creatus à Romanis; venit Chriſtus Dominus; quà de re dictum abũde eſt, & quonam modo hęc viciarent noſtri aduerſarij, erat enim inſolubile argumentum noſtrę veritatis; niſi patefieret aliqua rimula; qua Deicidę Iudæi elabi poſſent, ſatis aiunt datum eſt nobis à Iudæis, qui ita tranſtulere, non deficiet princeps ex Iuda quoad veniat Chriſtus, quid potuit planius? recte prouerbio græco dicitur: inimicorum dona, non dona interpretantur Iudæi quoad veniat Chriſtus; quoad veniat Dauid, quod Chriſtus pro quouis rege accipi poſſet, ſine tu lectionem vulgatam & magno munere nos beabis quoad veniat, qui mittendus eſt, vt vertit Diuus Hieronymus & cum lectione hebræa congruit, Chriſtus, qui venturi nomine appellabatur hoc ad ſolum Chriſtum pertinere poteſt non ad quemlibet regem, vel vt vertere Lxx donec veniat, quod promiſſum eſt ei, donec veniat quod promiſſum erat populo Iudæorum Chriſtum, ſcilicet, venturum hoc mille prophetarum prædictionibus erat promiſſum populo Iudæorum, non potes tu hoc torquere, & flectere, quo voles ad vnum Chriſtum referas neceſſe eſt (nec dux de fœmore eius) hoc quære hebraice, & nuſquam reperies, en Iudaicæ fraudes, venit enim Chriſtus quando defecit dux de fœmore Iudæorum, de genere Iudæorũ, quando herodes cœpit regnare ſtatim Chriſtus venit, allato enim nuntio de Chriſto nato conturbatus eſt rex Herodes, & omnis Hieroſolyma cum illo, ſi hæc conditio noſtra eſſet, vt quidquid Iudaica manus mutaret pro hebraica veritate Iudæi venditarent perijſſet tota res Chriſtianorũ. Deinde ſequitur hęc erit expectatio gentium, quæ prophetia de Chriſto inſolubilis eſt recipiendũ Chriſtum Dominum à gentibus, vt receptus eſt, & non recipiendum à ſuis pręter reliquias; quæ ſaluæ factæ ſunt, & ideo nationes expectãt Chriſtũ ad iudiciũ vẽturum, qui lumen & reuelatio gentium dicitur, vt alibi diximus, itaque hoc loco Iudæi ex quatuor orationibus prophetiæ tres totas mutant, relinquunt enim ſolam illam; non auferetur ſceptrum de Iuda; mutant has ſequentes; nã pro dux de fœmore eius, legunt, lagiſlator, de ſub pedibus eius, & pro donec veniat, qui mittendus eſt, donec veniat ſchilo, & pro, ipſe erit expectatio gentiũ ad ipſum erit congregatio populorum, ſi hæc cõditio noſtra eſt vt Iudæi noſtrã mutẽt ſcripturã, & poſtea vociferẽtur: veritas hebraica veritas hebraica, quæ perfidia Iudaica potius eſt quæ reliqua nobis eſt ſpes tuẽdi noſtra, ſi forte quidam ex noſtris illis operam dare velint? Hęc eadẽ Aug. de ciuitate Dei lib. 5. cap. 45. in fine. ità hunc locum legit Epiphanius contra hæreſes lib. primo, & refellit eos, qui contra ſentiunt Theodoretus de curatione græcarum affectionum lib. decimo. de oraculis ſic hunc locum legit, & interpretatur. Procopius de tribu Iuda interpretatur hunc locum, & legit vt dictum eſt, imperium autem refert ad tribum Iuda, totam, quaſi dicat non ceſſaturam imperare tribus Iuda iuxta promiſsionem Abrahæ iuxta illud te laudabunt fratres tui, & expectationem gentium Chriſtum appellant, quem non venturum prius ait quam deficiat princeps Iuda & dux, nam cum primum Chriſtus veniſſet, ceſſaturam tribum Iuda imperare inter tribus, & abiturum imperium ad Romanos, & expectationem gentiũ futurum Dominum, & ita Euangeliſtæ aduentum Chriſti, & eius doctrinam ad Romana tẽpora referunt, Cyrillus in Geneſim de Iuda loquens hunc locum interpretatur eodem modo quo dictum eſt; & eandem lectionem agnoſcit, nec quemquam ex veteribus patribus à prædicta ſententia diſsidere agnoſcas, Iudęi ſoli à nobis diſsidẽt & hoc eis facile factu eſt, ſi mutare eis

ſcripturam hebręam eſt facile, & poſtea vociferati veritas hebraica, veritas hebraica, Palæologus refert hunc locum eo, quod retulere veteres patres, & eadẽ verba refert, nec quidquam mutat in diſputatione aduerſum Iudæos de verbo Dei vnigenito, vbi queruntur Iudæi cur plane non locuti ſint prophetæ, & multis verbis rationem reddit Palæologus, eodem modo Grigentius & alij, vt optio tibi detur vtrum velis ſequi veteres eccleſiaſticos, an relictis illis præoptare malis Iudæorum interpretationem ſequi.

Ergo veritas hebraica perfidia hæc Iudaica eſt, & Iudaica impietas atq; ſacrilegium.

Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.

DE hoc loco dictum ſupra eſt, & de artibus, quibus Iudæi vtuntur, vt noſtra vitient; & quam omnem lapidẽ moueant, vt noſtra corrumpant hoc loco dicendum eſt hanc prophetiam D. Paulum interpretari in Epiſtola ad hebræos cap. quinto, &. 6. &. 7. nihilominus non deſunt qui vitient noſtra, quæ Paulus tam late eſt interpretatus & cõminiſcuntur mille doloſ, vt ea vitient, & ea tamen quæ vitiata ſunt à Iudæis quibuſdam ſacaro & melle dulciora eſſe videntur.

De vaccailla quæ peperit & non peperit apud Ezechielem.

DE ſacra virgine, quæ virgo peperit, & non peperit, peperit enim virgo Emmanuelem & nõ peperit, quæ poſt partum manſit virgo, concepit virgo, & pręgnans erat & virgo & poſt partum virgo permanſit apud Ezechielem prędictum hoc erat, vacca quæ peperit & non peperit, huius prophetiæ meminit Tertullia. lib. de carne Chriſti ca. 15. Grigentius in eclogis prędictionũ propheticarum, vitula peperit, & non peperit, ſignificat inquit hoc ſacratæ virginis integritatem, Clem. Alex. ſtromatum lib. 7. peperit & nõ peperit inquit, quod peperit ex ſe ipſa non peperit ex coniunctione viri; Epiphanius contra hæreſes lib. primo. & cap. contra Ebionitas has duas prophetias refert, ecce virgo concipiet & pariet filium, & vitula concipiet & dicent non peperit, & propter hoc dicens non peperiſſe, quod non peperit ex ſemine viri; peperit igitur vitula vere, & quod virgo vocatur vitula, & quod eius reliquiæ purgatio fuit omniũ quę peperere ex coniũctione viri, audi legem, quę id declarat, accipe mihi vitulã rufam, aut rutilam, vt oſtendat nobis electum vas Marię per igneum colorem diuinitatis ſeruatoris quem cõtinuit in vtero virgo, Deus enim, ignis eſt, & ignis conſumens & ait lex vitulam rutilam in cuius collum iugum non aſcendit, id eſt, quæ non nouit iugum nuptiarum viri, quod ego inquit Epiphanius ſignificari etiam puto illo Eſaiæ ex perſona Domini ſumito tibi ſectionem chartę nouę magnę, ſectionem appellans Mariam quę nata eſt ex ſemine viri reiecta tamen & ſegregata à commixtione hominis, & à cõnubio viri, & ab hominum conſuetudine, omnes enim homines de fœmina fœtum tollent, ſacra vero virgo ab hac conſuetudine ſegregata eſt, natus enim eſt Dominus ex fœmina virgine, dixerat & Grigentius ſacram virginem peperiſſe, & Dominum butyrum & mel comediſſe quod virgo lac non haberet à primo vt appareret eam virginem eſſe, & poſtea eius vbera de cęlo impleta eſſe lacte & poſtea exuberaſſe lacte. Plura leges apud Ephiphanium, tamen quęrito tu hanc prophetiam apud Ezechielem iuuencula peperit; & non peperit, & opinor non reperies nimirum quod à paſsione Domini ad id incumbunt Iudęi impij, vt prophetias vitient, aut ex ſacra ſcriptura expugnãt & in hac totos ſe cura conſumunt, vt euertant noſtra, & niſi Dominus ſeruaret promiſſa vt portę inferi non pręualerent

lerent aduerſum Eccleſiã ſanctam corruiſſet Eccleſia tot Iudaicis inſidijs, puto autem hanc prophetiam Ezechielis expunctam à Iudæis ex Ezechiele ita vt non compareat; habeo teſtes antiquiſſimos huius prophetiæ Tertullia. qui tẽporibus Chriſti proximus fuit, Origenem, Clementem, Alexan. Epiphanium, & neſcio an mihi exciderint alij vetuſtiſſimi ſcriptores, qui huius meminere prophetiæ phraſi ipſa & forma dicendi ſuum refert authorem Ezechielem videlicet qui multis nominibus Chriſtũ refert, loquitur enim à principio vſque ad finem per parabolas vt Chriſtus Dominus, & hæc parabola eſt: vitula peperit, & non peperit, & nos inquit Lactantius per prophetias credidimus, & Eccleſia fundata eſt ſuper prophetas, & Apoſtolos, & hæc fundamenta Eccleſiæ ſuis machinis quatiunt Chriſti perduelles & nulla in re par eſt vt illis cedamus.

Vulgata D. Hieronymi.

Quia creauit Dominus nouum ſuper terram fœmina circundabit virum.

L x x.

Quia creauit Dominus ſalutem in plantationem nouam in ſalute tua circuibunt homines.

HAec prophetia lacera eſt, qua nihil mihi videtur potuiſſe dici de partu ſacræ virginis euidentius de Chriſto redemptore generis humani de miſſione Apoſtolorum, vt prædicarẽt Euangelium omni creaturæ, & ita hoc capite prædicitur nouum teſtamentum dandũ hominibus eſſe autore D. Paulo & interprete in Epiſtola ad Hebræos. Diſcerptus eſt in hac parte hic locus, quãtum conijci poteſt Iudæorum fraude qui reſarciri poteſt ex vulgata D. Hierony. & trãſlatione Lxx virorum ſi legatur (quia creauit Dominus nouum ſuper terram fœmina circundabit virum) creauit Dominus ſalutem in plantationem nouam in ſalute tua circuibunt homines, vt ſit ſenſus quia creauit Dominus nouum ſuper terram rem nouam nunquam auditam (fœmina circundabit virum) ſacra virgo continebit in vtero Chriſtũ qui vt conceptus eſt tanta erat ſapiẽtia, quãta nunc eſt tam natura quam gratia, quã omnes homines & Angelos exſuperabat (creauit Dominus ſalutem) Ieſum ſecundum humanitatem, quia Ieſus ſalus eſt latinè quia videre oculi mei ſalutarẽ tuum, quod paraſti in conſpectu omniũ populorum (in plantationem nouã Eccleſiæ) in ſalute tua circuibũt homines) in ſalute tua ad ſaluandos homines, homines Apoſtoli circuibunt prædicantes Euangelium omni creaturæ, quid apertius, quid euidentius hac prophetia niſi diſcerpta eſſet à Iudæis penes quos erat vetus teſtamentum hebraicum & trãſlatio Lxx virorum, tu ſolus inquies autor es ſcripturam diſcerptam, & dilaceratã à Iudæis eſſe minime, Origenes hoc primus omnium, neque is putat commiſciſci me hæc de meo. Conige tu quæ ex hebræo tranſtulit D. Hieronymus, & reliquias trãſlationis Lxx & omnia ſimul penſita & expende & reperies de ſacra virgine & de noſtro Emmanuele nihil potuiſſe dici euidentius & admirabilius.

Vulgata D. Hieronymi.

Ad prædam fili mi aſcendiſti requieſcens accubuiſti vt leo & quaſi leæna quis ſuſcitabit eum.

L x x.

Ex germine fili mi aſcendiſti recumbens dormiſti vt leo, & quaſi catulus leonis quis ſuſcitabit eum.

DVplex hoc loco lectio Hebræa vtraque admirabilis qualis in ſa-

 cris

cris litteris eſſe ſolet, altera Lxx virorũ qua ſacratiſsimæ virginis partus ſignificatur ſine viri ſemine (ex germine fili mi aſcendiſti) Origen. in cap. 49. Geneſeos iſte catulus inquit Origenes aſcendit ex germine, ex virgine enim natus eſt non ex ſemine ſed ex virgine abſque concubitu viri, abſque ſemine naturali naſcitur Chriſtus velut virgultum ſiue ramus in quo manifeſtiſsime veritas carnis aſſumptæ ex virgine declaratur in ſacro ſancto germine, id eſt, in Chriſto cõtagio humani & carnalis ſeminis excuſatur, ſed non deſunt qui quod ex ſententia veterum patrum ſcripturam interpretor innuant mihi non placere niſi allegorias, id ego non inficior, eſt enim duplex ratio interpretandi, altera quę peculiaris eſſet propria Iudæis, qui ſequuntur nuda verborum, vt verbis Ambroſij vtar ſic enim inquit periere Iudæi, dũ ſequuntur nuda verborum vt ſi ſimpliciter interpretarer illud quod ſupra dixi ex germine fili mi aſcendiſti, nec de virgine quidquam dicerem nec de Chriſto nempe Iudæi in ſcriptura Chriſtum non vident; quod de Chriſto interpretor placere mihi allegorias aiunt & vere aiunt nõ ego de meo interpretor ſcripturas ex D. Auguſtino interpretor & alijs partibus ſi id mihi vitio datur non moror, Chriſtum in ſcriptura ſequor idque non de meo, ſed duce D. Paulo & duce ipſo Domino, qui ſic docuit ſcripturas explanare, quibus hæc ratio interpretandi ſcripturas non placet, habeant ſuos duces quos ſequuntur in interpretanda ſcriptura ſimpliciter ita vt non ſe attollant humo latum digitum, nos D. Paulus & Chriſtus Dominus docent ex ſcriptura eruere ſenſus ſacros ſcrutari Chriſtum vt in hoc loco, eſt enim hebraicè miſaphiach cum ſamach in principio ſaphiach aiũt hebræi, id eſt, quod per ſe egreditur è terra atque oritur ſine ſatione abſque ſemente, quod per ſe naſcitur, quod ſignificat idẽ, quod illud apud Eſaiam ſicut radix de terra ſitienti hæc ergo nos Dominus ſcrutari iubet, & expendere omnia miſaphiach ergo ex germine ſine vllo ſemine eſt, id ego ſcrutabor, & ſimilia his, qui volet aliam inſiſtat viam, & vtinam illos incepti pigeat; ſe negant ſcire plura, duplex negatio eſt, altera puræ negationis vtinam hæc mihi eſſet, ſi quid per imprudentiam dico, altera prauæ diſpoſitionis cum puto me ſcire aliquid, & id neſcio, vt ſi chartis ludas, & magno pretio ludas, & putas te optime ſcire ludum, & neſcis miſer rem omnem cum puluiſculo perdas & ſatius erat priuſquàm ludere aggredereris diſcere quod neſcias. Altera lectio hebræa eſt teref, ad prædã legebatur enim olim & teref ad prædã quam deprædaturus eras ex inferis vt collocares eam in regnis cœleſtibus (requieſcens accubuiſti vt leo) conuenienter inquit Origenes aptatur Chriſto hęc ſimilitudo qui tribus diebus & tribus noctibus in corde terræ ſepultus ſomnum mortis impleuit, mors Chriſti oppreſsio & triumphus Dæmonum fuit omnem nanque prædam quam leo ille contrarius inuaſerat proſtrato homine & eiecto hic leo interripuit qui rediens ab inferis & aſcendens in altum captiuã duxit captiuitatem, hoc ſomno ſuo leo vicit omnia, & debellauit, & deſtruxit eum qui habebat mortis imperium & velut catulus leonis die tertia ſuſcitatur, ſic Origenes vtranque lectionem videtur agnoſcere, & interpretari illam de ſacratæ virginis partu, hanc de prædã quã deprædatus eſt inferos Dominus de hoc loco Auguſt. de ciuitate Dei lib. 16. cap. 41. & idem Auguſt. contra Fauſtum Manichæum lib. 12. cap. 42. & ſic interpretatur (aſcendiſti fili mi in crucem ad prædam ad deprędandos inferos recumbẽs cum inclinato capite reddidiſti ſpiritũ non dormiſti vt leo quia ipſa morte nõ eſt victus &c. Sed poſt tempora D. Hieronymi mutata lectio hebręa eſt nam tempeſtate D. Hieronymi legebatur & teref ad prædam, noſtris temporibus legitur

gitur miſereſ â præda vt videatur Diuus Hieronymus lapſus in ſua vulgata, verũ que tamen lectio hebræa ad prædam & à præda conguit huic loco mirifice quod lacerata ſcriptura ſit à Iudæis ad diſturbandos ſenſus ſacros eius te docet Origenes in Ezechielem cap. 16.

Quod Iudæi ea ſint natura vt impudẽtiſsime, negent etiam quæ oculis cernas præter teſtimonia Moſis quæ ſupra citauimus vbi Eloa ſingulari numero pro Deo creatore & opifice omnium vſurparentur.

IOb etiam cap. 3. ait non requirat eum Deus deſuper vbi pro Deus hebraice eſt Eloa & capite 4. quin potius vidi eos qui operantur iniquitatem & ſeminant dolores flante Deo perijſſe pro Deo hebraice eſt Eloa & eodem cap. 4. nunquid homo Dei comparatione iuſtificabitur vbi pro hac voce Dei hebraice eſt Eloa & cap. 5. ecce beatus homo qui corripitur à Deo pro Deo hebraice eſt Eloa & cap. 6. & terrores Dei militant contra me pro hac voce Dei eſt Eloa & infra quid expecto tribuat mihi Deus pro hac voce Deus eſt Eloa & cap. 9. euſdem Iob, Deus cuius iræ nemo reſiſtere poteſt pro illa voce Deus hebraice eſt Eloa & c. 11. eiuſdem Iob, atque vtinam Deus loqueretur tecum pro illa voce Deus hebraice eſt Eloa & infra quia multum in hoc exigaris ab eo quam meretur iniquitas ſua hebraice eſt Eloa, id eſt, exigaris à Deo Eloa & cap. 12. inuocauit Deum pro illa voce Deum hebraice eſt Eloa & paulo infra rurſum Eloa vt intelligas quam vere ſcribunt Eloa numero ſingulari nõ reperiri & capite 15. nunquid conſilium Dei audiſti pro conſilium Dei hebraice eſt conſilium Eloa & cap. 19. Deus non æquo iudicio afflixit me vbi pro Deus afflixit me Deus hebraice eſt Eloa & infra manus Dei tetigit me vbi pro Deo Eloa eſt & infra in carne mea videbo Deum vbi pro videbo Deum videbo Eloa eſt & ca. 21. an cogitas quod Deus excelſior cœlo ſit pro Deus hebraice eſt Eloa & infra eleuabis ad Deum faciem tuam vbi pro Deo Eloa eſt hebraice & cap. 24. euſdem Iob & Deus inultum abire non patitur vbi hebraice eſt Eloa & cap. 27. & ſpiritus Dei in naribus meis vbi pro hac voce Dei Eloa eſt & infra in illo inuocare Deum omni tempore hebraice eſt inuocare Eloa & capite. 31. quam partem habet in me Deus deſuper pro Deo hebraice eſt Eloa & ſciat Deus ſimplicitatem meam paulo infra pro Deo hebraice eſt Eloa & capite. 33. reſpondebo tibi quia maior eſt Deus homine Deus hebraice eſt Eloa & infra deprecabitur Deum & placabilis erit pro Deo hebraice eſt Eloa & cap. 35. & non dixit vbi eſt Deus qui fecit me: hebraicè eſt Eloa & capite. 36. adhuc enim habeo quod pro Deo loquar pro Deo hebraice eſt, ſc. Eloa.

De Etymologia huius nominis Iſrael.

ERaſmus in annotationibus in cap. 9. Epiſtolæ ad Romanos in illa verba (non enim omnes) reprehẽdit ſacros ſcriptores omnes his verbis, Iſrael vir videns Deum hactenus perperam intellectum: Fœlicia noſtra ſecula quæ omnis vetuſtas expectabat vt lumen Eccleſiæ tuliſſet Eraſmum, vt Eccleſiæ ſancta diſcuteret tenebras ſcilicet, Quæ res vt ſiat palam paucis oſtendamus, nam ſi breuitati nõ ſtuderemus vix hoc opus ſinem erat inuenturum. Iſrael vir videns Deũ eſt, ſc. vir ſ. videns eſt Deum, ſic omnium patrum conſenſu hoc nomen interpretatum eſt, vſque ad Eraſmi tempora qui perperam hoc dictum ſcribens [illegible] veteres patres, veteres, qui vno omnium conſenſu hanc ſententiam quam dixi ſuis prodidere chartis. D. Hieronymum huius ſententiæ authorem excitabo qui in cap. 8. Oſeæ Iſrael inquit cernens Deũ ſignificat in cap. 9. Ioel in illa verba, populi

puli populi Iſrael inquit videns Deum
eſt & in illa verba capitis quarti Amos
miſi in vos mortem Iſrael inquit viden-
tis Deum fortitus eſt nomen, & in capi-
te quintum Micheæ ante illa verba & tu
Bethlehem nos inquit ſumus Iſrael qui
mente cernimus Deum, & in cap. ſecun
dum Naum in principium, Iſrael inquit
vir videns Deum eſt; & in Sophoniam
in illa verba audiui opprobrium Moab
Iſrael inquit populus euidens Deum eſt,
& in Malachiã in illa verba ſuper terminũ
nos Iſrael, Iſrael inquit vir, vel ſenſus cer-
nens Deum eſt & in Eſaiæ cap. 44. in
illa verba & nunc audi Iacob vir autem
videns Deum. Iſrael eſt non in elemen-
tis ſed in ſono vocis; & in Hieremiæ cap.
31. in principium Iſrael inquit cernens
Deum eſt; & quod miretur magis Diuus
Hieronymus erat huius ſententiæ quã
probat Eraſmus aſſerentes Iſrael eſſet
qui in Deo præualet ſiue in Deum ſiſ
quidem ſara cum puncto in ſiniſtro
cornu ſignificat præualere eſt, & principari quod
in paſsione Domini præualuit Iſrael in
Dominum eius permiſſu & principatus
eſt Domini cum captus eſſet, & deduſ
ctus ad principes Iudæorum & ab illis
damnatus in crucem, Iſrael eſt etiam
præualens in Domino & principatus in
Domino populus, inquam fidelis qui
præualuit in Domino & principatus eſt
in conuerſione omnium gentium for-
taſſe dicet aliquis, hoc ergo ſignificare
voluit Eraſmus, quod Diuus Hierony-
mus hebrææ linguæ doctiſsimus ex lo-
cis quibus Iacob nominatus eſt Iſrael
in ſcriptura ſacra, docet id ſignificare
Iſrael, quod vir præualens in Deum &
principans in Deũ vel in Deo. Rectiſsi-
me illud quidem, ſed oportebat memi-
niſſe barbari illius axiomatis ad pauca
reſpicientis faciliime paralogizantur, vere
quidem dictum eſt à Propheta Oſee &
explanatum à Diuo Hieronymo non
tamen illud ſolum ſignificat vox Iſrael
ſed rectiſsimum Domini authore eti-
dem Diuo Hieronymo in locis citatis

ſignificat quidem Iſrael præualens in
Deum vel in Deo, ita tamen vt ſignifi-
cet rectiſsimum Dei & idem quod vir
videns Deum ne dicat Eraſmus perpe-
ram eſſe intellectum hoc nomen ab om-
ni antiquitate, vnde hoc tibi in mentem
venit Eraſme omnem antiquitaté erroris
dare paras? in eo quod tu prorſus neſcis
hebrææ linguæ prorſus rudis? hanc ope-
ram tibi dabat Theſeus tuus, Iudæus in-
quam ille quid te ſolebas iactare qui tibi
dabat operam in his quæ ſcribebas ex
hebræa lingua in omnem errorem te
traheret ille Iudæus impius. Et ne cre-
das ſola noſtrorum hominum authori-
tate nos niti, Philon Iudæus de confu-
ſione linguarum Iſrael videntem Deum
interpretatur, & idem Philon de diuinis
ſortibus Iſraelem dictum docet quod
Deum videret & de certaminibus &
præmiis Iſraelem chaldaice ſignificare
putat videntem Deum & de virtutibus
& legatione ad Caium, Iſrael inquit vi-
dens Deũ eſt ſed repugnat inquies huic
ſignificationi orthographia ſi enim ſi-
gnificaret Iſrael, vir videns Deum, is
vir ſeu videns el Deum illa prima pars is
vir cum aleph à principio ſcribi deberet
non ſcribitur cum aleph non ergo hoc
ſignificat Iſrael deeſt vna littera aleph
vt id ſignificare poſſet iam olim ego col-
lexeram plurima exempla nominum
quæ in compoſitione amittebant litte-
ras; Contentus vno canone hominum
doctiſsimorum hebraice qui authores
fuere lexici complutenſis qui in di-
ctione de ſion ſcribunt, licet dictio de-
ſcribatur cum littera iod ad hoc quod
ſignificet abundantiam, tamen in com-
poſitione poteſt omitti illa littera ſi-
cut in aliis dictionibus compoſitis in
quibus deficiunt vel ſuperfluunt ali-
quæ litteræ & cum ego olim hæc doce-
bam, vel hoc nomine iſta contentus erã
abunde probatum exiſtimabam perdi
litteram in compoſitione is vir eſt cum
aleph in principio vnde dicta iſſa mulier
perdit aleph dices fortaſſe, recte ſane
omnia

omnia quæ dictæ ſunt tamen ab ipſa ſcriptura vellem edoceri facile hoc quidem eſt Geneſeos cap. 32. ſcriptum eſt vocauitque Iacob nomẽ loci illius phanuel dicens vidi Dominum facie ad faciem ergo Iacob vidit Deum, à pane ſeu phana, videre, facie ad faciem, el Deus, vidit Deum facie ad faciem.

Tertij Libri concluſio.

DEſtinaram animo hunc tertium Librum facere longiorem, cum ad hunc locum peruertum eſt, id viſum mihi eſt ſuperuacaneum: vbi enim mõſtratum eſt quoſdam ex hoſtris immiſſis habenis relicta vulgatá ſcriptura & tranſlatione Lxx Rabinos ſequi nec ſanctorum Patrũ interpretationis ſcripturæ meminiſſe quid plura addere neceſſe eſt? Quis enim, eſt qui neſciat illud Hieronymi in cap. 1. Epiſtolæ ad Galatas in illud, Audiſtis vſque hodie qui Iudaico ſenſu ſcripturam intelligunt perſequuntur Eccleſiam Chriſti, & in cap. 5. Epiſtolæ ad Gal. in illud manifeſta autem ſunt, quicunque igitur aliter ſcripturam intelligit quàm ſenſus ſpiritus ſancti flagitat quo conſcripta eſt, licet de Eccleſia non receſſerit, tamen hæreticus appellari poteſt, atqui Iudæi Spiritum S. non habent. Cui non veniet in mentem illud Origenis, in illa verba Matthæi, diuiſerunt ſibi veſtimẽta mea qui Iudaicas amant interpretationes ſacerdotes & pontifices Iudæorum imitantur qui cruci affixere Chriſti Dominum, ſic enim ipſi verbum veritatis poſitum in ſcriptura crucifigunt falſis expoſitionibus ſuis, & cui non obuerſabitur oculis illud Pauli quo Magiſtratus: R. P. obſecrat authore Ambroſio in caput primũ Epiſtolæ ad Timotheũ in princ. ne patiantur Iudæos docere aliter, quam ab Apoſtolis traditum eſt. Sequentes enim libri oſtendent Apoſtolos & Euangeliſtas à quibuſdam cõtemni qui Iudaicas interpretationes ſequuntur non Apoſtolicas nec Euangelicas quod ſi ſummorum magiſtratuũ permiſſu fiat quæ nobis eſt ſpes reliqua niſi obuerſaretur oculis illud promiſſum Domini, portæ inferi aduerſum Eccleſiam non præualebunt, vaſtabit tamen eàm fortaſſe aper de Sylua, ſi Dominus ſinat.

Finis Tertij Libri.

APOLOGETICI PRO LECTIONE APOSTOLICA ET Euangelica, & pro D. Hiero. Vulgata, proque tranſlatione LXX virorum, contra earum obtrectatores, & contra recens quaſdam textas ſcripturæ interpretationes in his locis in quibus vulgatam & teſtimonia Apoſtolica & Euangelica eneruant & labefactant

Liber Quartus.

Autore Leone Caſtro ingenuarum Artium, & Sacræ Theologiæ Magiſtro, Collegij Theologorum in inſigni Academia Salmanticenſi Decano, Canonico ſcripturæ interprete in Eccleſia Sancta Valliſoletana.

Præfatio in Quartum huius operis Librum.

ARbitror me Epiſtolis & præfationibus lectorem delaſſaſſe ſi quis fortè huius operis lector eſſe velit, & ideo in hac præfactione breuitati ſeruiendum eſt, tantum dicam, his poſtremis tribus libris ſummam huius rei de qua agimus, contineri, quod primus liber generaliter pugnat, aduerſus ea quæ quidam ſcriptores in noſtram ſcripturam dicunt generaliter. Secundus liber arma miniſtrat tribus ſequentibus libris: tertius iam liber ſecundi adiutus armis quoſdam ſcriptores refutat qui ſubuertunt eccleſiaſticam ſcripturam qua veteres patres Græci & Latini ad probanda ſacræ fidei noſtræ dogmata vtuntur, et ad refellendos Iudæos & hæreticos, dum veritatem ſcripturæ in hebræa lectione contineri contendunt, & ad illius exemplum noſtra caſtigāda. Quartus et Quintus liber & .6. petūt ſublimiora, defendunt locos Apoſtolicos et Euangelicos citatos ex veteri teſtamento à calumnijs obtrectatorum. Hoc Quarto libro quinto et ſexto loci Apoſtolici, et Euangelici continentur, locos communes probationum eorum quæ toto hoc opere dicenda ſunt, libro ſecundo ſuo ordine digeſſimus, vt cum probare vellemus quæ dicenda eſſent,

rit probationem ſigillatim eo referre poſſemus; nec neceſſe haberemus immorari ſingulis; quæ oporteret probari, cum libro ſecundo ſingula ſuo ordine probauiſsemus locis quibuſdam communibus. Singulis igitur ſuperioribus libris mõſtratum eſt nouas quaſdam ſcripturæ interpretationes noſtræ religionis eſſe refutationes acerrimas non dico omnes ſed quaſdam et in his locus tamen quibus vulgatam aut locos Apoſtolicos et Euangelicos eneruant, his duobus poſtremis non monſtratur ſed demonſtratur cum oſtenditur Apoſtolos & Euangeliſtas in quibus Spiritus ſanctus eſt locutus quique Eccleſiæ magiſtri ſunt, ex lectione hebræa à Iudæis vitiata refutari.

Prima obiectatio quæ Apoſtolis & Euangeliſtis & Concilijs ſanctiſsimis, & ſacris Doctoribus fieri videtur.

ILla primum Phalarica fulminis acta modo quorundam noſtrorum manibus contorta, in Eccleſiam ſanctam venit quod Lxx tranſlatio poſtquam vulgata D. Hieronymi recepta ab Eccleſia eſt, repudiata eſſe videatur, tanquam parum fideliter verſa, ea inquam Lxx trãſlatio qua Apoſtoli & Euãgeliſtę ſunt vſi, & ſacri Doctores Gręci & Latini, & ſacra Concilia in confirmandis Eccleſiæ dogmatis, & ad refellendos Iudæos & Hæreticos, vt ſi tranſlatio Lxx labefactetur omnia hæc quæ diximus eodem impulſu concuti ſint viſa quippe ſi ſcriptura parum firma niti videantur, quæ poſtea repudiata ab Eccleſia ſit, vt quæ falſa multa habeat, vt hæc quæ diximus ſimul repudiata eſſe videantur.

Cur tranſlatio D. Hieronymi ſit in Eccleſia recepta, & quod Lxx interpretatio non ſit ab Eccleſia neglecta.

ET priuſquam manus conſertum cum his qui ſunt ex parte diuerſa veniamus non ab re erit in memoriam redigere, quod alibi dictum eſt fuſius, tranſlationem Lxx truncam eſſe & laceram, multis locis, Iudæorum malitia & temporis iniuria defectam, & ideo vſque ad tempora D. Hieronymi Eccleſiam adhibuiſſe Iudæos tranſlatores, vt quæ locis aliquibus in trãſlatione Lxx eſſent defecta reſarcirẽt, & vt ex aliarũ tranſlationum collatione ad ſcripturæ intellectum iuuaretur. Nec enim Iudæi trãſlatores tot erãt inſtructi dolis quot ſunt inſtructi noſtri tẽporis Iudęi quos per mille quingentos annos ſunt commenti, poſtquam D. Hieronymus ſuam fecit vulgatam petijt vt loco tranſlationum Iudaicarum eius tranſlatio reciperetur quod ipſe Chriſtianus eſſet, Iudæi Chriſto aduerſarẽtur, recepta eſt igitur tranſlatio Hieronymi loco Iudaicarum tranſlationũ, quas Eccleſia pellere ęquũ eſt viſum, recepta eſt Hieronymi tranſlatio vt vna cũ Lxx interpretatione in Eccleſia ſancta eſſet, ſic enim inquit Hieronymus, Noua cudimus vt non deſtruamus vetera. Et quod D. Hiero. interpretatio integra eſt, nec vllis defecta locis, ideo Eccleſiæ Romanę magis in vſu eſt, vt liqueat Lxx virorũ interpretationẽ nõ eſſe ab Eccleſia repudiatã, eadẽ enim opera repudiarentur veterũ Patrũ ſcripta quæ in interpretanda tranſlatione Lxx verſantur, & in refellẽdis Iudæis & hæreticis, & confirmãdis fidei dogmatis Lxx virorũ teſtimonijs, & ſancta cõcilia eadẽ opera reijcerentur, quæ ſunt

ante tépora D. Hiero. facta & Apoſtolicę litteræ & Euangelicæ, quę adhibent quoque ſcripturæ teſtimonia ex tranſlatione Lxx ſi dánata eſſet Lxx virorum tranſlatio ab Eccleſia, Apoſtolicæ litterę & Euangelicæ, & cúcta ſanctorú Patrú ſcripta ab Eccleſia dánata viderétur, reuiuiſcerent hæreſes cúctę, reuiuiſceret & Iudaiſmus, noſtra omnia ruerét, quod teſtimonijs ſcripturæ iuxta tranſlationé Lxx illa eſſent refutata, noſtra confirmata. Ná aiunt hi viri boni inflatu Spiritus ſancti Apoſtolos & Euangeliſtas, & in Cócilijs ſacris ſanctos Patres ex tráſlatione Lxx delegiſſe quæ vera eſſent. Sed non continuo reliqua quæ non eſſent citata in litteris Apoſtolicis & Euangelicis & in ſacris Concilijs, eſſe tráſlata fideliter à Lxx viris. Sóniú diceréť Iudæi & infideles, vt vera dicas quæ tui Apoſtoli & Euangeliſtæ, & tua cócilia citarint ex tranſlatione Lxx & fateare in reliquis poſſe falſa reperiri, an non hoc loco diceréť illud vulgatú: Qui amát mera ſibi ſomnia fingunt. Mallem deſertas eſſe res noſtras quá ſic à noſtris eſſe defenſas, vt omittá quod iam largiris Doctorú Eccleſiæ ſcripta quibus Iudæos & hæreticos refellunt, poſſe eſſe falſa vt Iudæi & hæretici à noſtris maioribus falſis ſcripturæ teſtimonijs refutati eſſe videátur, & tua opera poſt mille annos Iudæi & hęretici victú attollant caput. Certè Eccleſia ſancta hoc nomine tibi parum eſt debitura. Sed quando in hac cauſa res tanta agitur eam diſceptemus. Nil enim ait Ambroſius, in re ſimili tam periculoſum ſacerdoti quá reticere quæ ſentiat.

Quæ Apocrypha appellentur in Eccleſia, & quod teſtimonia petita ex tráſlatione Lxx à quibuſdam hominibus noſtris Apocrypha fiunt.

NOſtri aduerſarij, quos authores habere videntur huiuſmodi viri docti, de quibus vix; adhuc tá multa diximus, táto odio noſtra inſectari videntur, vt magna animi cótentione perſuadere conétur noſtris hominibus, omnia teſtimonia Prophetarú citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis iuxta tráſlationem Lxx eſſe velutı Apocrypha; nó planè & apertè quidé, incurrerét enim prælentiſſimú exitiú. Tectè tamé & inſidiolè, ita vt viros quoſdá per doctos & religioſos qui eos ſequuntur fallát. Prius tamé quá id oſtédo, aperiá neceſſe eſt quos libros Eccleſia ſancta vocet Apocryphos. Hieronymus in præfatione in libros Regú ſcripturá omné diuidit in libros Canonicos, Agiographos, & Apocryphos, (Agiographos miſſos faciamus, quod de his alibi latius fortaſſe erit dicédum) canonicos libros appellat ſcriptos à Prophetis, Apoſtolis, & Euangeliſtis quos canonicos dictos docet, quod canó Eccleſiaſticus eos recipit, & Eccleſię regula illis húc iubeat deferre honoré, vt eis nec in pauxillulo quidem aduerſari cuiquá liceat quod inflatu Spiritus ſancti omnium cóceſſu ſint ſcripti, qui veritas prima eſt, quę fallere aut falli nullo modo poteſt, vnde noſtra veritate prima niti dicútur, vt re ipſa nituntur. Apocrypha, inquit, ea ſunt, quę libris canonicis nó annumerantur, quę nó ſunt in Eccleſijs recepta Apocrypha dicta ἀπὸ τοῦ ἀποκρύπτειν, id eſt, à celando & abſcondendo quod ſint abſcóditorú & incertorú authorú, ſcilicet, quibus fides haberi nó poteſt. Auguſti. quoq; cótra Fauſtú Manichęú lib. 11. ca. 2. Apocryphos libros appellat, quorú nullo vinculo detinetur lector, vt pagani librorú noſtrorú authoritati nó cedút, nec Iudæi nouo teſtamé to, vt etiá ex his liqueat tráſlationé Lxx ab his fieri Apocryphá, quádo ei fidé nó putát habédá, vt ſcripta omniú veterum Patrú quę tráſlationé Lxx interpretátur tráſlationé Apocryphá iuxta horú ſententiá interpretétur & Apoſtoli & Euágeliſtę & cócilia citét Apocrypha, cú citát tráſlationé Lxx cui nó putát per ſe habédá fidem, ſed pergamus porro. Apocryphos libros cauédos monet Hierony. in Epiſtola

Epiſtola ad Lætam de inſtitutione filiæ, Caueat, inquiens, omnia Apocrypha, Origenes & eum ſequutus Hieronym. in cap.5.Epiſtolæ ad Epheſios, putarunt Apoſtolos & Euangeliſtas quædam citaſſe ex Apocryphis, ideſt de ſcripturis obſcuri nominis non receptis, incertæ authoritatis non quod Apocrypha cõprobarũt, ſed eo modo quo citat D.Paulus Aratum, Epimenedem, & Menãdrũ, non quod Arati, Epimenidis & Menandri ſcripta probarit, ſed quod verè eos aliquid dixiſſe teſtatus ſit; expende tu quæ dicunt quidam non citari translationem Lxx quod omnia quæ tranſtulerint vera ſint, ſed quod illa quæ citant Apoſtoli & Euangeliſtæ & Concilia vera tranſtulerint, & fideliter, non ſola, inquies, fideliter tranſtulerunt Lxx quæ citant Apoſtoli, ſed alia quoque non omnia, nec Aratus, Menander, & Epimenides ſola illa vere dixere, ſed alia nõ omnia tamen. Vides quomodo Apocryphã translationem Lxx facere videris, quã vt poſtea apparebit ſequitur vniuerſa catholica Eccleſia, poſtulare ergo videris, vt vniuerſa catholica Eccleſia relicta te ſequamur? Ergo vt ad propoſitum redeamus Hierony. in finem capitis citati in illud: Propter, &c. vetat citari Apocrypha aut fateri à noſtris eſſe citata: inquiens; ſicubi teſtimonia quaſi de Prophetis & veteri teſtamento ab Apoſtolis vſurpata ſunt, & in noſtris codicibus non habentur, nequaquam ſtatim ad Apocryphorum ineptias & deliramẽta recurramus. Augu. quoque de ciuitate Dei.lib.15.c.23.in Apocryphis, inquit, & ſi inuenitur aliqua veritas, tamen propter multa falſa, nulla eſt canonica authoritas, & ſupra dixerat, omittendas fabulas earum ſcripturarũ quę Apocryphæ nuncupantur, nõ tu eadem & peiora de translatione Lxx? eſſe quidem in trãslatione Lxx ea vera, quæ citarunt Apoſtoli & Euangeliſtæ, non tamen inde ſequi reliqua omnia in translatione Lxx eſſe vera. Audi præterea quid colligi poſsit ex his quæ dicis. Monſtratum eſt lib.1. fraudem illam Sophiſticam quam Ariſtoteles lib.2.Priorum & Topicorum. 8.petitionẽ in principio nominat multis modis fieri ſolere, primo modo ſi rẽ quæ venit in controuerſiam petamus nobis dari ab eo qui contra diſputat, vt ſi Iudæus petat dari ſibi translationem Lxx nullius eſſe authoritatis, Apocrypham eſſe reſponderemus, quid tu nos ſtipites putas, vt quod in controuerſiã vocatur largiamur tibi liberè. Hoc genus, primum petitionis in principio nõ niſi aduerſum ſtultum & fatuum ſolet adhiberi. Secundo modo fieri ſolet petitio in principio ſi is qui contra diſputat, nominis mutatione fallere conetur, vt ſi quidam petat dari ſibi translationem Lxx.non eſſe ſcripturam in Eccleſia ſancta receptã ſi id ei largiremur facile concluderet Apocrypham eſſe translationem Lxx, quod ſic definita eſt ſcriptura Apocripha quæ non ſit in Eccleſia ſancta recepta, & tu idem tibi poſtulas dari, cum petis vt detur tibi poſt D. Hieronymum translationem Lxx eſſe neglectã ab Eccleſia. Tertium eſt genus petitionis in principio quod etiam prudentes viros fallere ſępe ſolet, cum petit aduerſarius aliquid ſibi dari, vnde ſequatur neceſſario translationem Lxx eſſe Apocrypham, & Apoſtolos & Euangeliſtas qui teſtimonia ſcripturæ iuxta Lxx citarint ex Apocryphis citaſſe teſtimonia, quomodo quid peius aut exitialius dici poſſit non reperio. Accipe ergo quomodo quidem ex noſtris hoc tertium genus petitionis à principio multis modis adhibeant, & varijs modis verſent.

Quod teſtimonia petita ex translatione Lxx ab Apoſtolis & Euangeliſtis paria fiunt à quibuſdam his quæ ex Apocryphis petita dicuntur.

EX his quæ dicta ſunt capite ſuperiore de Apocryphis apparebit

iam teſtimonia citata iuxta tranſlationem Lxx à quibuſdam fieri Apocrypha, aut non maiorem vim habentia, quam ſi ex Apocryphis ſumpta dicerentur. Aiunt enim fateri ſeſe, veteres patres nonnullos authores eſſe tranſlationem Lxx afflatu Spiritus ſancti eſſe textam, ſed huic veterum patrum ſententiæ Eccleſię conſentientis authoritatem eſſe anteferendam, quæ aditioni Lxx anteponit æditionem Diui Hieronymi, quæ in multis diſcordat à tranſlatione Lxx & ei eſt contraria. Subiungit poſtea declaraſſe rerum euentũ, Eccleſiam vſam fuiſſe tranſlatione Lxx non tanquam veritate originali, ſed tanquam interpretatione per ſapientes homines facta, in qua nihilominus poſſet eſſe aliquid non bene interpretatum, & quod iſto modo, & non alio Eccleſia illam probauerit. Docuit, inquiunt, hoc ipſe rerum euentus. Nam poſtea eadem Eccleſia neglecta eadem hac interpretatione admiſit verſionem Diui Hieronymi. Hæc illi, iuxta quos reſipuiſſe tandem Eccleſia videtur, & neglexiſſe Lxx virorum interpretationem. Indicauit ergo eam Apocrypham. Apocrypha ſiquidem ſcriptura eſt quę non eſt recepta in Eccleſia, ſi neglecta eſt poſt Diuum Hieronymum, digna erat ergo, quæ negligeretur, alioqui non eſſet ab Eccleſia neglecta, & Eccleſia ſuum errorem damnaſſe videri poſſet, vt Apoſtoli & Euangeliſtæ cum ex ea citarint teſtimonia, ea citaſſe videantur ex ſcriptura quæ digna eſſet, vt negligeretur, & ex ſcriptura Apocrypha, & ita ruunt litteræ Apoſtolicæ & Euangelicę, præſertim cum infra oſtenſuri ſimus omnia ferè Apoſtolos & Euangeliſtas citaſſe iuxta tranſlationem ſeptuaginta. Adde quod horum hominum ſententia noſtra non ſunt fundata ſuper fundamenta Prophetarum, vt ait Paulus, ſed ſuper Apocrypha quædam fundamenta in Eccleſia non recepta, aut ſuper fundamenta in Eccleſia neglecta. Poſt tempora, aiunt, Diui Hieronymi, ſi poſt tempora Diui Hieronymi tranſlatio ſeptuaginta digna viſa eſt quæ negligeretur, digna igitur erat ante hæc tempora quæ haberetur neglectui, quod poſt tempora Diui Hieronymi per Eccleſi[illegible] eſt declaratũ, Apocrypha igitur, nec digna quæ ab ipſo Domino, & eius Apoſtolis & Euangeliſtis citaretur quippe digna quæ ab ipſa Eccleſia longo poſt tempore negligeretur, vt iuxta hos verum hoc loco murmur, contra Dominum eſſe poſſet, qui dedit ex rupe aquas, qui in deſerto populo ſuo menſam parauit, qui genus humanum homo factus vicaria morte redemit, & in cruce aereas trium phauit poteſtates, populo gentium, quẽ in Eccleſiam vocauit (nam ſui eum non receperunt) & reliquijs quæ ex populo Iudaico ſaluæ factæ ſunt ſcripturam ſacram, vt ait Origenes, dare non potuerit per quadringentos annos? adeo vt Apoſtoli & Euangeliſtę, & Doctores ſacri, quos ſpiritus ſanctus Eccleſiæ dedit per tot annorum curricula ſcriptura ſacra caruerit; Atqui ſi Philoſophos roges vnum ex Dei nominibus eſt αὐτάρκης, ſibi ipſi ſufficiens nulla re indigens, vt qui aliqua re defectus ſit Deus eſſe non poſsit, & Deo optimo maximo poſt tot beneficia in hominum genus collata hoc vnum per hos defuerit quod ſcripturam ſuæ Eccleſiæ dare non potuit. Nam Eccleſia vetus Hebræis voluminibus non vtebatur, potuit ergo Deus ille immenſus & infinitus homo fieri, potuit is qui rerum omnium effector eſt Dei filius, homo fieri, poteſtates tenebrarum triumphare, ſcripturam dare non potuerit? Defecit, ergo Deus non erat. Quanto melius ipſe, qui tribus ſæculis ante ipſius aduentum ſcripturam per 72. Iudæos transferendam curauit, idque in flatu Spiritus Sancti, vt quidquid paraphaſi quadam interpretarentur aut veluti commentariolo explanaret ſacra

eſſe

eſſe ſcriptura, nec levis illa obiectatio eſt quod quęſtiones de fide, in primarijs Concilijs ante tempora D. Hieronymi per illam ſunt definitæ, nec illa reſponſio facit ſatis, quod Spiritus Sanctus, indicauit teſtimonia citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis & à principibus Eccleſię eſſe vera, nec enim Deus paſſus eſſet (aiunt) vt Apoſtoli aut Euangeliſtę, aut Eccleſia errarent: miraculo igitur res noſtræ defendũtur, & vbi ratio deeſt ad miracula confugimus, vbi miraculis nihil eſt opus, ſed hæc reſponſio facit vt tranſlatio Lxx magis Apocrypha horũ hominum iudicio eſſe dicatur, nam qui volebant Apoſtolos & Euangeliſtas teſtimonia quædam paucula ex Apocryphis citaſſe, ita ea defendebant Spiritum Sanctum qui Apoſtolis præſidebat, non paſſum eſſe eos errare, ſic enim Origenes in fine prologi in cantica canticorum de Apocryphis citatis ab Apoſtolis iuxta quorundam ſententiam, potuit fieri, inquit, vt Apoſtoli vel Euãgeliſtæ Sancto Spiritu repleti, ſciuerint quid aſſumendum eſſet ex illis ſcripturis, quidue reijciendum, confer ſi placet hæc verba Origenis cum tua reſpõſione, & intelliges te facere videri omnia teſtimonia in Apoſtolicis litteris & Euangelicis & in Concilijs Apocrypha, nihilominus Origenes negat Apocryphis vtendum eodem loco, & Hieronymus in cap. 5. Epiſtolæ ad Galatas, in illud: propter &c.

Quod hæc ſententia quam refutaui quorundam hominum noſtri temporis nõ ſolum vniuerſa theogiæ ſacræ ſubruit fundamenta, ſed etiam R.P. Chriſtianam funditus ſubuertit.

Theologia ſacra ſapientia & ſciẽtia dicitur, vt re ipſa eſt, & non ſolum noſtra theologia, quæ reuelata eſt diuinitus & doctrina ſupernaturalis, ſed illa humana theologia quã docuere Ariſtoteles & Plato principijs nititur neceſſarijs & non contingentibus: nam ſi principia haberet cõtingentia nec ſapientiæ, nec ſciẽtię nomine digna eſſet, principia theologię ſunt ſcripturæ canonicæ, propheticæ & Apoſtolicę, ſiquidẽ euãgelica doctrina & apoſtolica ſuper Prophetas eſt fũdata, vt docet Paulus, ſi prophetica teſtimonia quibus nititur doctrina euangelica nõ ſunt vera neceſſario, ſed cõtingentia, doctrina euangelica falſa eſſe poterit, & indigna ſapientiæ nomine & ſciẽtiæ, citat doctrina Apoſtolica & euãgelica teſtimonia ſcripturæ ex trãſlatione Lxx quę vera poſſunt eſſe & falſã, citat ergo teſtimonia contingentia, & quę falſa eſſe poſſint, nam quod ait Spiritum Sanctum non fuiſſe permiſſurũ vt errarent Apoſtoli & euangeliſtæ, ritu Canterino aſtans ſomniat, dicet infidelis, tu dicis vera eſſe quæ citãt Apoſtoli & euãgeliſtæ, cętera eſſe poſſe falſa, ego contra dico inquiet Iudæus & Paganus falſa eſſe quæ Euangeliſtæ veſtri dicant, veriora multo eſſe reliqua, quęro hæc ne ſit natura neceſſariorum aut contingentium, ſat eſt inquiens vt nos iſta probatione contenti ſimus ſcrutari nos iubet Dominus ſcripturas, & non ſimpliciter legere, ait Chryſoſt. & refutare aduerſarios & docere, & noſtrarum rerum rationẽ reddere, & ſi tranſlatio Lxx qua vtũtur ferè Apoſtoli & Euãgeliſtæ, & ſacri ſcriptores veteres facta à viris prudentibus tantum eſt qui falli potuerunt, humana igitur fide noſtra nituntur & non veritate prima, potuit ne quicquam in fauorem Iudęorum citari, magis, magno Iudæi emerent, vt Eccleſia hoc fateretur citari à noſtris Apoſtolis & Euangeliſtis quæ poſſent eſſe falſa, rem factam habere ſe putarent Iudæi, ſed quęro ab his bonis viris, qui aiunt Eccleſiam neglexiſſe poſt tempora Diui Hieronymi tranſlationem Lxx à qua Eccleſia eam dicant eſſe neglectam, ab ea ne cuius

caput eſt Chriſt*, Atqui Chriſtus qui in Apoſtolis & Euãgeliſtis eſt loquutus eã citat ſemper, ſubijt ne illũ pœnitentia facti? Deũ ſubire pœnitentia non poteſt. Dices Apoſtolos Eccleſiæ partẽ? Atqui ipſos fere citaſſe Lxx planũ faciemus, & eã Eccleſiæ tradidiſſe, nec hi dãnare potuere ſuũ conſiliũ, qui pleni Spiritu ſancto omnia gerebant, nec Doctores ſancti græci & Latini veteres cœli decora & lumina ſplẽdidiſsima non exigua Eccleſię pars, quos Spiritus ſancti numẽ regebat, mutare cõſiliũ potuere qui ſemper citant trãſlationem Lxx & eã interpretantur, Non dicimus, inquient, hanc Eccleſiam in cœlis triumphantẽ, ſed illã in terris militantem, neglexiſſe tranſlationem Lxx. Damnauit ergo Eccleſia militans triũphantis Eccleſiæ priſca inſtituta, cui tu hæc perſuadebis? prę́ſertim cùm Eccleſia militãs omnia ſtatuat iuxta decreta triũphantis Eccleſiæ, iuxta decreta Dñi, iuxta litteras Apoſtolicas, & Euãgelicas, iuxta veterũ Patrũ doctrinã, quæ omnia Eccleſia militans ſequi ſolet non dãnare, vt dicendo prætercam vnã illã laudẽ celebrari à Cyrillo in Epiſtolis in Conciliũ Epheſinũ Eccleſię, ſcilicet, ſi præterita tẽpora reſpicias nũquam eam mutaſſe quicquã reperies ex veteribus inſtitutis, quę à maioribus accepit, quæ noua ſunt, hęreſes ferè ſunt, niſi ſint ſancita à ſummo Pontifice, aut ab his penes quos illa ſanciendi ſit poteſtas.

Obiectatio aduerſariorum, quod Lxx & D. Hieronymus in ſuis tranſlationibus litterarum ſimilitudine decipi potuerunt, & quod credibile eſt in quibuſdam fuiſſe deceptos.

NVllũ nõ lapidẽ mouent Eccleſiaſticæ ſcripturæ obtrectatores, vt eã loco moueant: Diuum Hierony. aiũt, ſæpè affirmaſſe Lxx viros litterarũ ſimilitudine deceptos erraſſe quod quædam hebrææ litterę inter ſe ſunt quã ſimillimæ quæ etiã à doctis difficulter internoſci poſſunt, & D. Hieron. ipſum eodẽ crimine potuiſſe implicari, vt in eadem litterarũ ſimilitudine in quibuſdã labi potuiſſet, vbi D. Hiero. eiuſdẽ criminis reũ faciunt cuius ipſe Lxx viros fecerat reos, idque nullo argumẽto ratione nulla, ſed ſimilitudine quadam, vt Lxx litterarũ ſimilitudine erraſſe dicũtur, Sic D. Hiero. quoque potuit errare, ſed quæſo vnde valet hoc conſectariũ? illi errarũt, potuit quoq; errare D. Hierony. deinde potuit, ergo errauit. Egregios Dialecticos, ſed prius pro D. Hiero. reſpondeamus quæ ſimplicior reſpõſio eſt, poſtea pro Lxx viris quę longior & prolixior erit reſponſio, quod plures multo habet aduerſarios, qui acrius & acerbius in ſuam perniciem incumbunt.

Reſponſio pro D. Hieronymo.

AEquum erat vt qui D. Hiero. reũ faceret aliquo ſaltẽ crimine, quod digito cõmõſtraret faceret reũ, aliquos ſignaret locos verſos à D. Hierony. de Chriſto Dño, qui melius verti poſſent, nam hoc tuto dicere liceret, & ſignare Chriſti myſteria quę ſignificãtius exprimi potuiſſent, quã ſunt à D. Hieronymo expreſſa, alioqui in his interpretationibus quæ vulgatã fabrefactãt aliqua noua de Chriſto Dño myſteria reſerarẽtur, ſemper enim in ſcriptura ſancta, ait Auguſtinus erunt racemationes, quod ſenſibus Spiritus ſancti exuberat ſemper, vnde eruas modo cœleſtes theſauros. Sed age quãtã vim habeat obtrectatorũ D. Hiero. argumentũ expendamus. Potuere decipi Lxx litterarũ ſimilitudine & errare, potuit igitur D. Hierony. eadẽ litterarum ſimilitudine decipi & errare. Vnde inquam hoc valet conſectarium? Lxx viri primi omnium vertere græcè ſcripturam hebræam, cum tantum ſcripta erat conſonantibus veluti quibuſdam notis, quas cifras nominamus, ſine vocalibus vllis, ſiue punctis, quæ apud hebræos valent pro vocalibus, cũ

lectio

lectio hebræa nullos haberet apices, quæ vocum hebræarum mutant ſignificationes, & primi omnium Lxx ſcripturam vertere cum nulli duces erant qui eis prȩirent, primi omniũ hanc aperuere viam, vt ſi laberentur illis eſſet parata venia, D. Hieronymo erranti nulla erat venia parata habebat multos duces qui ei transferenti hebræam lectionem prȩirent, & veluti facem prȩlucerent, primum ipſos Lxx viros, poſtea Aquilam, & Symmachum, & Theodotionẽ, & cæteros tranſlatores Iudæos, & Iudæorum doctiſsimum quemque, nam vt ipſe D. ſcribit Iudæorum doctiſsimos conſulebat, quod vt ſȩpe à me dictum eſt Iudȩi eo tempore non erãt tot commenti fraudes quot ſunt commenti Iudæi noſtræ tempeſtatis per annos mille quingentos, & eo amplius, ex ſingulis ergo D. Hieronymus decerpebat lectiſsima quæque, fugiebat venenata & Iudaica, pro ſingulari eius ſapientia & prudentia, pro ingenio acerrimo, & admirabili quadam ſanctimonia, qui potuit ergo hic Diuus ſimilitudine litterarum decipi? vbi tot habebat duces qui ei hebræam æditionem interpretãti præibant, vbi Spiritus ſanctus potiſsimum ei rector aderat in re tanta, & Eccleſiæ ſanctȩ tam neceſſaria, errare ne potuit quæſo hic Diuus litterarum ſimilitudine in tanta luce hominũ qui ei præibant, & in tanto munere Spiritus ſancti, qui ei fulgetiſsimam facem prælucebat? tam bonam operam nauanti Eccleſiæ ſuæ ſanctæ. Sed ſunt qui ad id affectent viam, vt aperiant ſibi feneſtram qua dicere poſsint, non omnes partes vulgatæ ſacri Concilij decretis eſſe defenſas? ſed hac vobis non ſucceſsit, nec alia vnquam via ſuccedet vobis, nã promiſſum nobis eſt portas inferi aduerſus Eccleſiam nunquam præualituras: eiſdem rationibus Pagnino ſit reſponſum, qui in ſuo grãmaticæ proȩmio vulgatam noſtram riuos appellat cænoſos, aut lutulentos, & D. Hieronymum ait deceptum à ſuo præceptore Iudæo viro indocto & imperito, quibus alij taciti in aurem addunt, D. Hier. hebrææ linguæ non magnopere fuiſſe peritũ, quãquã hæc & alia huius notæ expũcta ſunt ex arte grammatica pagnini ab eius nominis ſtudioſis.

Lxx Virorum defenſio.

IN principio huius defenſionis Lxx virorum, autoritatis D. Hieronymi graui pondere premimur, non leuiore AEthnæ montis ſcopulis quod Euripides opinor ait, aiunt enim D. Hieronymum affirmaſſe idque non ſemel Lxx viros ſimilitudine litterarum deceptos erraſſe, vt pugna non cum Lxx virorum obtrectatoribus, ſed cũ D. Hier. ſuſcepta eſſe videatur, niſi onus hoc leuauerimus, obruemur pondere tanto, mõſtratũ eſt in huius operis prolegomenis, D. Hier. ægerrime ferre ſolitũ ſi quæcũq; in eius ſcriptis legantur ei à nobis imputentur, quod more commentatoris, inquit ille, omnium ſentẽtias in ſuis ſcriptis citra diſtinctionem ſit complexus, tã probandas quam improbandas, vt prudens lector tanquam bonus trapezita probanda probet, improbet improbanda, quæ non de ſua, ſed de aliorum ſententia eſſent cõſcripta, hoc vno iacto fundamento, ita leuatum mihi onus eſſe videtur, vt animum recepiſſe videar, vt poſsim iam loqui quæ in mentem veniat, nam hanc ſententiam de Lxx viris quæ in ſcriptis D. Hieronymi eſt, ex eorum eſſe numero quæ Hieronymus de aliorũ ſentẽtia retulit hinc conijcies quod huius operis lib.2.cap.18. & 19. Lxx virorum cauſam ex D. Hieronymo ita defendimus, vt vel ſeueriſsimis atque adeo iniquiſsimis Iudicibus ita illam probauerimus vt refutationi nullus fuerit relictus locus, pari nanq; iure Lxx trãslatio eſt defenſa cũ Iudæis trãſlatoribus, cũ Aquila, cũ Symmacho, cũ Theodotione, & cũ reliquis eiuſdẽ notȩ hominibus tanquã pares inter ſe vtrique eſſent, tanquã non plus tribuendũ

 eſſet

eſſet his quam alijs, quod mihi iniuriæ pleniſſimum ſemper eſt viſum, quod, vt ait Ariſtoteles in Politicis lib. 2. Nulla maior inæqualitas quam inter prorſus diſpares æquabilitas. Quæ enim maior inæquabilitas ea quæ eſt inter Iudęos & blaſphemos tranſlatores (vt verbis Diui Hieronymi vtar) & Lxx viros, qui, vt ait Iuſtinianus, tribus ſæculis ante Domini ortum circumfulgente eos Spiritus ſancti lumine Chriſti omnia myſteria tanquam pręſentia videre, & ad ea ſuã trãſlationem direxere, & tamen vtroſq; eadem pertica atque menſura eadem dimenſi ſumus tam diſpares, tàm nulla in re pares. Siquidem Lxx interpretes numero. 72. ſimul, Iudæi tranſlatores ſinguli quiſque per ſe. Vbi incredibile eſt, vt ſinguli per ſe tantum efficere potuerint, quantum. 72. ſimul ijdemq́ue ſuæ tempeſtatis longè doctiſſimi & ſanctiſſimi, vt ait Ioſephus, illud adijce quod. 72. illi Iudæi vacui odio & gratia tribus ſæculis ante Domini aduentum vertere græcè ſacras litteras, Iudæi tranſlatores poſt crucem Domini tranſtulere græcè cum animi illorum odio in Chriſtum Dominum & Chriſtianos ardebant, cui rei illud quoque accedit, quod ſcribit Ariſtoteles in prologo Rethoricæ ad Theodectem, quod explanatio legis ante natam litem longè & multum eſt anteponenda ei quæ poſt ortam litem eſt facta, quod odio & inuidia & ſuorum amore tranſlatores peruertiſſe quæ pro parte diuerſa facerent ſit neceſſe. Simul etiam quod confeſſa res ſit ſcripturam ſanctã ſine Spiritu ſancto explanari nullo modo poſſe, vnde ſcripturæ interpretes in nouo teſtamento Prophetæ appellantur, quod leges apud Ambroſiũ in ca. 3. & 4. Epiſtolæ ad Epheſios centies repetitum. Et apud Origenem Homelia. 2. in Ezechielem, vbi eodem Spiritu ſancto opus eſſe ait ad interpretationem ſcripturę quo Spiritu ſancto prophetia ipſa prædicta à prophetis eſt. Nemo igitur eſt qui hos pares fecerit, etiam ſi nihil eſſet aliud quam quod Iudæi Spiritu Satanæ pleniſſimi erant, Lxx verò Spiritu ſancto erànt pleni, vt ait D. Hierony. Diſpice igitur tu, & diiudica, num par ius & æqualis authoritas horum eſſe debuerit, tamen vſi ſumus conceſſione figura apud oratores vſitatiſſima qua etiam quod iniquiſſimum eſt cauſæ bonæ fiducia patimur. Et ita Lxx viros pari iure cum Iudæis tranſlatoribus defendimus, vt appareret Lxx ab obtrectatoribus, nullo æquo iure, nullo iure bono fieri reos.

Quæ dixerit D. Hieronymus in tranſlatione Lxx aut retractare eſt viſus, aut de aliorum ſententia ea dixiſſe non de ſua, quædam verò gloſſulas eſſe quæ è margine in ipſum D. Hierony. contextum irrepſere.

CVr ergo inquies D. Hierony. toties Lxx viros dicit erraſſe? dixi D. Hieronymum quæ dixerat in eos, videri potuiſſe retractare, vt Auguſtin⁹ libros retractationum ſcripſit, quod ex multis locis in ſcriptis D. Hieronymi liquet, vel ex illo quod ipſe Diuus in præfatione in Paralipomena ſcribit Lxx viros plenos Spiritu ſancto ſcripturã trãſtuliſſe, nec ſemel id dixiſſe contentus bis idem repetit, & addit quæ in ea vitioſè leguntur non adſcribenda Lxx virorum culpæ, ſed librariorum negligentiæ & imperitiæ. Si millies Hieronymus dixiſſet erraſſe Lxx viros, ſatis ſuperq́ue quæ dixerat retractabat omnia hoc tanto de Lxx viris elogio. Rurſus idem Hieronymus in illud cap. 31. Eſaiæ: Et erit lux lunæ. Vnde mihi datur ſuſpitio Lxx viros nõ erraſſe à principio, ſed paulatim ſcriptorum vitio fuiſſe deprauatos, & in illud cap. 5. Ezechielis: Tertia tui pars, &c. cũ reprehẽdiſſet Lxx ſubiecit; Nec hoc dicimus ab illis factũ, quibus vetuſtas autoritatẽ dedit. ſed per multa ſęcula ſcriptorum

torum ac lectorũ vitio deprauatum, Et in illud Ezechielis cap. 33. Et factum eſt verbum Domini, cum quędam prætermiſſa à Lxx viris dixiſſet addidit, ſiue interpretata ſunt ab eis ſcriptorum paulatim ſublata ſunt vitio, idque in multis factum eſſe putat, denique idem Hieronymus in præfatione priore in libros Paralipomenõ negat ſe facturum fuiſſe ſuã tranſlationẽ, ſi tranſlatio Lxx pura & incorrupta maneret. Et in pręfatione in Danielem negat tranſlationẽ Danielis quę ſub nomine Lxx virorum circũ fertur Lxx virorũ eſſe. Sed ridet inquies Lxx virorũ. 72. illas cellas contra ſentẽtiã omnium veterũ Patrum, & contra omnes veteres hiſtorias, liceat oportet Hieronymo ridere, nos oportet veteres hiſtorias ſequi, de quibus tam multa in diſputatione de tranſlationibus diximus, & veterum patrum, qui proximi temporibus Chriſti fuere ſententiam, vbi etiam illam ſententiam refutauimus quã ſæpe refert Ioſephi & Ariſtęæ Lxx viros tranſtuliſſe tantum quinq; Moſis libros. Illud quoq; habeo perſuaſiſsimũ non pauca quę inſcriptis D. Hiero. aduerſus Lxx ſcripta videntur, non fuiſſe ſcripta à D. Hierony. ſed ab inepto lectore contextui D. Hiero. fuiſſe intertexta. Accipe mea quidem ſententia huius rei inſolubile argumentum. Negat hic Diuus in Apologia aduerſus Ruffinum, ſe vnquam Lxx viros reprehendiſſe, idque centies, nũquam id facturus vir grauiſſimus, ſi eos vituperaſſet aliquando, niſi ſe retractare vellet, vt ſupradictum eſt, & etiam dum apud nos ageret D. Hieronymus multa ab inepto lectore eius ſcriptis addebantur, pręſertim quæ ipſe Diuus in ſuorum librorum margine adnotarat. Multa enim dũ ſtudemus in margine adnotamus ſiue vt noſtris ea ſcriptis addamus, ſiue vt reprehendamus, ſiue ab alijs excogitata, ſiue à nobis inuenta, quæ poſtea nec hoc, nec illo modo libet ſcribere. De hac re conqueritur D. Hier. in libris ad Suniam & Fretellã, verba D. Hieronymi ſunt. Miror quomodo è latere annotationem noſtram neſcio quis temerarius ſcribendam in corpore putauerit, & infra: Vnde ſi quid prę ſtudio ex latere additum eſt, non debet poni in corpore. Conqueritur ergo D. Hieronymus cum adhuc ipſe apud nos ageret annotationes in latere poſitas, id eſt, in margine transferri à temerario librario in corpus, hoc eſt in ipſum contextum. Quid factum tu putas, poſtquam hic Diuus è corpore exceſſerit, Certè planum eſt multas adnotationes non ſolum ipſius Diui ſed etiam aliorũ è margine in ipſius contextum operum D. Hieronymi eſſe tranſlatas. Collige ergo ſic, negat hic Diuus in Apologia ſecunda aduerſus Ruffinum, ſe aduerſus Lxx interpretes quicquam eſſe loquutũ, non negaturus vir grauiſsimus ſi id feciſſet, niſi hoc modo ſe retractare vellet, quæritur de temerarijs librarijs qui adnotationes adſcriptas librorum marginibus contextui ſuorum ſcriptorum interſerunt. Addita ſunt igitur illa ab inepto & temerario librario ſcriptis D. Hieronymi quæ aduerſus Lxx ſcripta ſegũtur, aut omnia, aut plæraque. Accipe & aliud argumentum quod fortaſſe non minus ponderis tibi videbitur habere, D. Hieronymus ex tranſlatione cuiuſq; agnoſcere docet quam quiſque hebræã lectionem ſit ſequutus, & ita defendit non raro Lxx viros Aquilam, Symmachum, & Theodotionem quod ego ob oculos omnium ponere ſoleo exemplo codicis hiſpani, qui centeſimo aut milleſimo ante anno eſſet latine verſus, vt in Latina & Hiſpana lingua intelligat quilibet quomodo id faciat Diuus Hieronymus & quomodo nos id facere doceat. Si in codice Hiſpano qui verſus eſſet latinè milleſimo ante anno legeretur, hueſſo, & interpretum alius vertiſſet fuſum, alius reddidiſſet, os, alius, ſepulchrum, tranſtuliſſet, quis dubitaret, qui, fuſum, latine vertiſſet, legiſſe, huſo, qui

reddidiſſet,os,in codice hiſpano legiſſe, hueſſo,qui verò tranſtuliſſet,ſepulchrũ, legiſſe,hueſſa. Rurſus,ſi in codice Hiſpado legeretur. Tu eres liebre,& interpretum alij reddidiſſent, tu liber homò es, alij,tu lepus es,& meticuloſus,quis dubitaret alios interpretes legiſſe , tu eres libre,alios,tu eres vna liebre. Ex tranſlatione latina,ſcilicet, ſi in codice Hiſpano legeretur. Huuo aquel año mucho higo, & videres tranſlatum, frumenti magna copia eo anno fuit; dubium ne tibi eſſet interpretem in hiſpano codice legiſſe non,huuo aquel año mucho higo,ſed,huuo aquel año mucho trigo. Si legeres in hiſpano codice , procuro de allegar aquel año mucha paja y mucho lino. Et redditum videres latine, aſportandam eo anno curauit magnam vim tritici & meri,dubitare non poſſes legẽdum in Hiſpano codice. Procuro de allegar aquel año mucho pan y mucho vino,& cętera ad hoc exemplum, quorũ exemplorum magna copia hoc libro poſita eſt , hoc modo & hoc canone vſus D. Hieronymus ex tranſlatione cuiuſque interpretis agnoſcit,quam lectionem hebræam quiſque agnouerit,& ſic defendit Lxx viros & Aquilam,& Symmachum , & Theodotionem ; & alios tranſlatores Iudęos,vt oſtendi lib. 2. ca. 18. & 19. Quorſum hæc dices : Accipe iã & ſic collige veriſsima eſſe quæ diximus,exiſtimas D. Hieronymum grauẽ virum fuiſſe an leuem? conſtantem? an varium? Qui huc & illuc,vento raperetur? Apage inquies . De hoc ambigere nefas grande eſſet,bene eſt, Erat ne quæſo viri conſtantis ſic vt diximus defendere Lxx viros,& Aquilam,& Symmachum,& Theodotionem æquo iure, vt oſtendimus lib. 2. ca. 3. & poſtea erraſſe Lxx viros affirmaſſe,modo illos defendere,rurſum illos vituperare in eadem cauſa. Adde his Aquilam, Symmachum & Theodotionem blaſphemos Iudæos appellat D Hieronymus , qui ſubdola interpretatione multa de Chriſto myſteria celarunt,& Lxx viros eundem Diuum prodidiſſe plenos Spiritu ſancto ſcripturam vertiſſe, & poſtea quos Iudæos blaſphemos nominaſſet tractare perhonorifice ſemper, defendere nunquam: contra verò Lxx viros quos defendiſſet,quos plenos Spiritu ſancto vertiſſe ſcripturam cum alijs ſanctis patribus fere omnibus eſſet profeſſus, vituperare ita vt erraſſe diceret & ſimilitudine litterarum eſſe deceptos, modo eos laudare,modo in cauſa eadem vituperare; Iudæos blaſphemos laudare ſemper. Mihi hoc nunquam fiet veriſimile tantæ inconſtantiæ hunc tantum eſſe Diuum; & leuitatis tantæ,adijce his quod ſi cõſtare ſibi hunc Diuum volumus fateri vt fateamur neceſſe eſt,ſi pij in Chriſtianæ R.P. columen eſſe volumus, Aquilam , Symmachum, & Theodotionem lapſos ſimilitudine litterarũ erat dicturus,aut potius ex ſimilitudine litterarũ occaſionem nactos,vt vitiata vna littera , aut mutato puncto , aut aliqua alia fraude myſteria de Chriſto celarẽt. Nã dic quęſo te , ſi vt. D. Hieronymus ait, Aquila,Symmachus,& Theodotio ſubdola interpretatione multa de Chriſto myſteria celarunt,qui id facere potuere, niſi litterarum ſimilitudine abuterẽtur, diſtinctione & punctorum mutatione. Hęc optime notat D. Hieronymus , iſq; ea nos docuit & grauiſsimus & cõſtantiſsimus fuit, & qui in Iudæos blaſphemos videri noluit contumelioſus,admonuiſſe tantum inſidiarum contentus, vt admoniti fraudibus Iudaicis intẽti eſſemus,in Lxx viros parum erat modeſtus? vt volet quiſque exiſtimet , Ego ſemper hunc Diuum ſanctiſsimum,doctiſsimũ, grauiſsimum indicabo, & ab omni incõſtantia & leuitate alieniſsimum.

De Andrea Maſio & eius in Lxx viris conuitijs, & in eorum defenſores, & ad ea reſponſio.

SCripſeram ego in diſputatione de trãſlationib⁹,omnes veteres Patres qui

quide Lxx viris aliquid prodidere li-
tens, in ea fuiſſe ſententia, vt dicerent
72 viros illos afflatu Spiritus S. illam fe-
ciſſe tranſlationem, nam ſi qui non ita
plane & aperte id ſcripſere, id tamen ita
eſſe præ ſe tulere, nec piaculum grande
eſt ſi diſſentiat vir doctiſsimus Maſius,
ſunt enim plæraque de quibus libere
opinari licet quę videantur nec diſcor-
diarum id cauſa eſſe debet: ſunt tamen
quædam puſilla quidem ſi à principio
ſpectes, quę paulatim creſcunt & in
dies magis ac magis vires ſumſit, quę niſi
reſeces à principio, caput inter nubila cō
dunt denique, nec poſtea poſſunt extir-
pari, & ob id de puſillis his diſceptare
non abs re mihi futurum eſt viſum, Ori
genes nanque homil. 4. in cantica, datur
inquit, præceptum Doctoribus Ec-
cleſiæ, vt dū adhuc puſillæ ſunt vulpes,
dum non plures decepere ſed initium ha
bet praua doctrina, arguere hos, & frena
re feſtinent, & verbo veritatis contradi
centes reuincere, alioqui ſermo eorū ſi-
cut cancer ſerpet & fiet inſanabilis, ſic
Paulus poſteriore epiſtola ad Timotheū
capit. 2. Quorum ſermo, inquit, ſer-
pit ſicut cancer: Quæ verba interpretans
D. Hiero. Quorum ſermo inquit, niſi
cito ſubuentum ſit intrat aures irreme-
diabiliter ſicut cancer. Chryſoſtomus
in caput primum ad Galatas, hoc ipſum
eſt, inquit, omnium malorum cauſa,
quod ob puſilla non indignamur, ob
id enim maiora ſcelera ſubierunt, quód
minoribus debita correctio non adhi-
betur, & infra: ſi cū hęc exoriebantur
mox ab initio adhibita eſſet conueniens
increpatio, nequaquam nata fuiſſet hæc
peſtis, nequaquam tanta tempeſtas Ec-
cleſias occupaſſet. Quantulum hoc eſt
quod Maſius relictis ſanctis patribus
quos nunquam fere citat, niſi cum eos
eſt vituperaturus, citat rabinos, nec eos
citat ſolū, ſed eis citandis ſe iactat, quip-
pe marginibus operum ſuorum eorum
nomina adſcribit, quo loco vſque ad-
huc ſanctorum nomina qui citarentur
adſcribi ſolebant. Quantulum eſt hoc,
inquies, pauxillulum quidem, ſed vbi
periculum imminet ingens; quid enim
reliquum eſt quo alij progrediantur vl
terius quæſo? certe vt relicta doctrina
ſacra doceant Rabinicam doctrinam,
quanquam ſi vera dicere licet, hoc iā à
plęriſque fieri videmus, ſi in rabinos ſan
ctis ſcriptoribus putas anteferendos,
vnus reſtat actus, vt inpudens & impius
prodeat qui ſcripturæ expoſitionem
rabinicam euangelicæ interpretationi
putet anteferendam, citaui veteres pa-
tres qui mentionem aliquam de Lxx vi
ris faciunt. Qui omnes fere tranſlatio-
nē Lxx inflatu ſpiritus ſancti factā eſſe
teſtentur, audetis dicere, prę ignorantia
ſermonis hebræi translationem Lxx
eos commendaſſe, cumque veteres patres
eam ab apoſtolis vt traditum memoriæ
eſt, acceperint, & acceptam quaſi per
manus ad nos vſque tranſmiſerint, quæ
ro an conferenda eſſet translatio Lxx
quam à Chriſto & ab apoſtolis accepi-
mus cū hebræa lectione, & quærēdum
quod ait Auguſtinus an Chriſtus Domi-
nus & eius Apoſtoli nobis eſſent mēti-
ti, & falſam ſcripturā nobis tradidiſſent
& vtrum vetuſtas prodidiſſet falſo ſpi-
ritus ſancti inſtatu hanc translationem
eſſe textam? poſt hæc quæſo quid reſtat
niſi vt dicatis quoq; cū impio Porphy
rio, cum Iuliano Imperatore apoſtata;
præ ignorantia ſcripturæ, & hebræi ſer
monis nos Chriſti fidem recepiſſe? nam
vt ſis ſciens ſcriptura ſacra oſtium ad
Chriſtum eſt, vt docet Chryſoſtomus
in caput Ioānis. 9. homilia. 58. ſi ea eſt
erroribus plena, vt dicitis vitiatiſsima,
& eam ſolam nobis patefecere Apoſto
li & Euangeliſtæ, vere impius Iulianus,
& Porphyrius impius noſtris maioribus
obijciebant falſis ſcriptuæ teſtimonijs
vocaſſe ad fidem homines rudes, ſtultos
& imperitos, nemo enim poſt Chriſtū
Dominum in tranſlationē Lxx linguæ
aculeos tantum diſtrinxit, ſi hæc ſcriptu
ra, inquam, Lxx oſtium ad Chriſtū fuit;

quam impia Iudæi manus contaminauit? lectio Apoſtolica & Euangelica à veritate hebraica dicetur diſcrepare quęſo? Ergo hanc Lxx translarionem, quam tu adeo veneraris vitijs innumeris inquinatam è Syra lingua Maſius ſi pateris caſtigatiſsimam vult dare, ſi tibi imperare potes vt patienter eam excipias, ſi vitiatæ noſtræ ſcripturæ dicuntur, cōſequetur ait Auguſtinus, omnium litterarum peruerſio, quaſi dicat omnis hiſtoria vitiata dicetur, & omnis Ariſtotelis Dialectica atque omnis philoſophia, quæ litterarum erunt monumenta quæ non vitiata dicentur iniquiſsima lex ſtatuitur, qua nullis ſcriptis veterū fides haberi poſsit. Nec ipſis hebræis voluminibus, cur enim in illa nō idē dicere liceat? conſequetur, inquit Auguſtinus, omnium litterarum peruerſio, omnium librorum qui mandati ſunt memorię abolitio, ſi quod tanta populorum religione roboratum eſt, tanta hominum & temporum conſenſione firmatum in hanc dubitationem adducitur, adde tu his Auguſtini rationibus, quod omnium maximum habet pondus, & inſolubile argumentum eſt, ſi quod intra viſcera omnium ſanctorum qui in cęleſti Hieruſalem ſplendidiſsimo qnodam lumine lucent caſtiſsime aſſeruantur, intra literas Apoſtolicas & Euangelicas, intra libros veterum omnium patrum qui ſcripſere Græce aut Latine, & proximi fuere temporibus Chriſti, etiam Origene & Hieronymo antiquiores, in dubitationem vocatur, quid credas, aut cui credas? Hi enim tot patres ſcripturā ſacrā iuxta trāslationē Lxx vno ore & vno cōſenſu vnā & eādem citant aduerſus Iudæos & hæreticos, & ad probanda fidei dogmata ſacra, & eam interpretantur, quis in re tam perſpicua quæat dubitare. His, inquit Auguſtinus, ſcripturis talibus poſtulas me non credere, & poſtulas vt his credamus, quas ipſe protuleris ex lingua Syra? vt deſeramus ſcripturas in Eccleſiæ luce poſitas, & credamus Maſio, qui è Syriæ tenebris proferat quæ velit ipſe, quorum ipſe teſtis ſolus ſit quod olim poſtulabat Manichæus, quod Barbaria largita eſt Mohameto ſuo, obijcit Maſius Origenis Hexapla, quibus teſtatus eſt Origenes translationem Lxx eſſe vitiatiſsimam iam ſua tempeſtate teſtantur veteres patres omnes eſſe defectam pluribus locis, & pluribus partibus, quibus plane Chriſtum loquebatur Iudæorum, penes quos aſſeruabatur malitia, vt dictum eſt, & temporis iniuria, hæc reſarcire neceſſe erat ex Iudæorum translationibus qui ea ætate non erāt in lectione hebręa tot fraudes commenti, ideo vt vulneribus translationis Lxx mederetur Origenes ſua fecit Hexapla, vbi multas Iudaicas vna cum translatione Lxx, & hebræa lectione ponebat translationes, quibus iam nihil eſt opus, poſt receptam in Eccleſia Romana Diui Hieronymi vulgatam, & poſt pulſas ex Eccleſia Romana translationes Iudaicas, quicquid enim deeſt in interpretatione Lxx reſarcitur optimè ex Diui Hieronymi vulgata, quanquam ſi tu Maſi reſtitueres Origenis Hexapla alios vſus nobis præberēt, eoſque magnificos, vt ex illis Iudaicis translationibus digito demonſtrare poſſemus fallacias Iudaicas factas poſt trāſlationes illas, non erutas è Syria quæ Hæreſeon olim fuit ſeminarium: dicere mihi ſolent aliquando amici mei, nec tu Eccleſiam ſanctam magnopere iuueris, ſi translationem Lxx defenderis magnopere. Vulgata nanque Diui Hieronymi, qua Eccleſia vtitur, ſatis eſt, quid ei interpretatione Lxx eſt opus? Ad id hoc genus hominum ab ipſis Chriſtianæ R.P. initijs incumbit toto pectore, vt translationem Lxx Eccleſia extrudant, quod Chriſti myſteria quoquo te vertas perſonat, quod plæriſque locis ſcholium eſt & commentarium ſcripturæ potius, quam translatio, ſed vt apparebit his poſtremis libris ſcholium

tale

tale & commentarium quod citēt Apoſtoli & Euangeliſtæ, & declarent hoc ipſo Spiritus ſanctus inflatu illā eſſe textam, alioqui commentarium ſcripturæ ſcriptura ſacra non eſt, vt eam Spiritus ſanctus ore Apoſtolorum & Euangeliſtarum citaret, quo reſpondemus Maſio, qui obijcit tranſlationē Lxx multis rationibus à lectione hebręa diſcrepare, non verbis ſolis & ſyllabis, ſed orationibus multis & longis, ita eſſe fatemur quod illo Origenis Hexaplo, vbi multorum tranſlationes vna erant, pro altera ſæpe ſumebatur altera, vt in libris vbi multa ſunt commentaria, & nomina commentatorum multorum, ſæpe nomina commentatorū cōmutātur, & nomen vnius ponitur pro nomine alterius, & ita non pauca in tranſlatione Lxx ſunt aliorum tranſlationibus adulterata, quod dictum à nobis eſt in illud: emitte agnum, & in illud: vtinam dirumperes cælos, ſed ſæpius id fit quod vituperat Maſius, quod in plæriſque locis Lxx tranſlatio metaphraſis ſcripturæ & ſcholium potius eſt, quam tranſlatio, quibus locis qui Iudaicas ſequentur interpretationes alieniſsimam putabāt Lxx virorum interpretationem, qui vero eam expenderint ex explanatione veterum patrum, & cum hebræa lectione contulerint diligenter, reperiet, quod ait Auguſtinus, non eſſe diuerſam tranſlationem Lxx ab hebręa lectione, ſed eam explanare diuinitus, & admiranda reſerare Chriſti myſteria. Nam verba diuerſa quę ſe in tranſlatione Lxx reperiſſe dicit litteras & ſyllabas ſecundus liber ea omnia defendit abunde. Sed eò vnde digreſsi ſumus redeamus, nec illud prætereundum eſt ſcripturam Lxx eam eſſe ſcripturam, quam omnium veterum patrum conſenſu Apoſtoli ſuæ Eccleſiæ tradiderūt, & qua omnia noſtra ab Apoſtolis & Euangeliſtis, & à ſanctis patribus Græcis & Latinis defenſa ſunt & conſtabilita, qua refutati Iudæi ſunt & hæretici, vt nihil illis expediat magis quam eam extrudi, nouas fieri tranſlationes, quibus eorum cauſa melior fieri videatur. Hanc ergo ſcripturam quā tantopere commendas tibi ſe caſtigatiſsimam profitetur daturū, modo tibi moderere vt eam patienter excipias, ſed monet Origenes: ſi quis alias proferat ſcripturas quam eas quas Eccleſia habet, vt tibi dicas illa verba Domini quæ de Antichriſto dicit; ſi quis dicat: Ecce hic, ecce illic, ecce in penetralibusne prodeas nec dignum deputes quem oculis aſpicias, tantum abeſt, vt iubeat Origenes, vt nobis moderemur, vt patienter audiamus, vetat vel oculis eas inſpectare, ego cum Auguſtino Lxx virorū eam ſcripturam volo, quam in Eccleſia Domini video diuulgatam, & Eccleſiarum conteſtatione firmatam, nolo è tenebris Syriæ quæ hæreſeon olim fuit ſeminarium, & nunc Mohametica tota eſt, prolatam ſcripturam, ſed addit Maſius non ſtulta ſuperſtitione ex diuturno prauæ ſcripturæ vſu imbutos ſenſum rectioris capere nullo modo poſſe. Ego tria hæc quocunque illa accipias ſenſu, non intelligo, ſtultam ſuperſtitionem, prauā ſcripturam, rectioris, de ſcriptura quæ in Eccleſia eſt, & de amore quo noſtram ſcripturam complectimur, & de ſenſu Eccleſiaſtico. Quod vitiatiſsima eſt aiunt, & vlceribus fœda, ne hoc quidem placet: hoc Iudæi nobis ab ipſis Eccleſiæ initijs obijciunt, quod aliud non habent, vt docent Iuſtinus & alij patres quo ſe defendant, cum manifeſtus de Chriſto Domino tenentur teſtimonijs. Satis habeo ego quod eam agnoſco veriſsimā vnam & eandem in litteris Apoſtolicis & Euāgelicis inſcriptis ſanctorum patrum, qui Græcè & Latine ſcripſere proximi temporibus Chriſti, & in cæteris omnibus, qui eam interpretantur, aut ea dogmata fidei conſtabiliunt Iudæos & hæreticos confutant. Hanc ego cum videam in Eccleſiæ catholicæ luce tanta, è Syria aſcitā terra Mohametica Hæreſeon ſeminario rectis oculis aſpiciā vnquā? nunquam faciam.

ciam. Addit Maſius hanc ſcripturã Lxx adeo ſacroſanctam habetis, vt hebraicæ veritati propemodum anteferatis, aufer mihi propemodum, ego lectioné Lxx hebraicę æditioni in plæriſque longe & multũ cenſeo anteferendã, cur in hac ſim ſentẽtia liber huius operis ſecundus oſtendit qui eam eſſe docet omnium veterũ patrum atque adeo in quibuſdam antiquiſsimorum Iudæorum & Rabinorum lectione hebræa caſtigatioré, ſed mitto omnia illa; teſtem profero Spiritum Sanctũ qui ore apoſtolorum & euãgeliſtarum dictauit legem nouã: is citat ex veteri teſtamẽto locos plurimos iuxta tranſlationé Lxx quos hic & ſequentes libri præferũt, qui diſcrepant à lectione hebræa quod hebraicè mutata appareat diſtinctio, appareãt mutata pũcta aut litteræ duæ, treſuè, aut verba mutata, in his ego Spiritui S. credo qui arguit aut duplicé in quibuſdã fuiſſe lectioné, aut mutatas in alijs litteras & ſyllabas, aut alias Iudaicas fraudes, idemque dicẽdum arbitror de locis citatis ex trãſlatione Lxx in concilijs primarijs, in ſcriptoribus ſacris vnis & eiſdẽ qui vna littera, aut duabus à lectione hebręa videtur diſcrepare; ſimilibuſque quibus ab impijs Iudæis manifeſtæ de Chriſto prophetię ſolent obſcurari, vt ſuperioribus libris eſt commõſtratũ, ſed perſonam detrahamus, & loquamur aperte, Maſi, Tueris Iudęorum ſententiam de tranſlatione Lxx peiuſque eam Iudæis conuitijs laceras, citas ſentẽtiam thalmud, in præfatione in græcam tranſlationé Ioſuæ, de ſingulis Lxx viris in ſingulis cellis vertentibus ſcripturam ſacram, vbi aiebat Thalmud, Deum cuiuſque illorũ ita mẽtem direxiſſe, vt cum ſcriberẽt ſinguli eandẽ & vnam legem deſcriberét, vnoque cõcentu in tredecim locis ab hebræa lectione diſceſsiſſe, addit Maſius teſtatiſsimã rem eſſe id ab ipſis factum eſſe & ab hebręa lectione in multo pluribus diſceſsiſſe, & ſubijcit Maſius, ſi præter Moſis legem reliquos ſpectes libros vſque adeo Lxx virorũ interpretatio perberſa eſt plurimis in locis, vt veriſimile videri nequeat viros illos fuiſſe tam ineptos, ego Maſi te & omnes Iudęos ita refellere facile poſſum, quod prophetarũ libros ab Apoſtolis & euãgeliſtis citatos oſtẽdo iuxta tranſlationé Lxx, nec enim eo tempore ab alijs erat tranſlata ſcriptura, quam à Lxx ſenioribus, igitur dubium eſſe nõ poteſt quin tota ſcriptura ſacra à Lxx viris ſit tranſlata, viros doctiſsimos fuiſſe Lxx viros & religioſiſsimos docent Ioſephus Iudæus, & Iudæus Philon, vt Iudęos Iudæorum teſtimonijs reuincam, & vt tu mutes ſententiã, nec viros quos Spiritus Sanctus ferè citat voces ineptiſsimos ne aſtipulari videaris Iudaicę impietati, cum Lxx virorum trãſlatio per octingẽtos & amplius annos in Iudæorũ ſynagogis pari in honore ſit habita cum lectione hebræa, quod alibi pluribus dictum eſt. Appellat ergo Maſius Lxx viros ineptos & imperitos & omnino abſurdos cui reſpondere nõ eſt neceſſe. Oſtẽdi nanque ab huius operis initio hanc controuerſiam fuiſſe inter noſtros & Iudæos, quod Iudæi Lxx viros omnibus quibus poſſent proſequerentur conuitijs, quod aliter cum manifeſtis de Chriſto teſtimonijs tenerentur reſpondere non poſſent, quos refutaui libris ſuperioribus, nec eadem repetere eſt neceſſe; illa enim argumenta vniuerſe & generatim omnes petebant, videtur Maſius velle refutare eos qui Iudæos aiunt vitiaſſe ſcripturam hebream mutatione diſtinctionis, aut punctorũ, aut vnius duarumvè litterarum varietate nec ea audet attingere, ſed loquitur generaliter, ad ſingula deſcendere non audet, quid enim audeat? canonem pręſcriptum à D. Hieronymo de agnoſcenda lectioné hebræa ex cuiuſque tranſlatione quem exemplo codicis Hiſpani qui, latinè tranſlatus eſſet ob oculos omnium ſæpè poſui, ita vt de eo non poſſet quiſquam dubitare, refellere certè nullo modo quiſquam poterit, quamquam

quam id aggreſſus dicit ea quorum nec pes, nec caput compareat, quod dici ſolet. Quid enim refert afferre quæ ſimilitudine vocum in ſe mutuo tranſeunt, vt, lamata, in, lmatia, & quod Auguſtin. ait, omom, in, onon, ſexcenta ſunt hæc. Quid commercij illa habent cum Diui Hieronymi canone, conſenſum ſanctorum de vitiatis ſcripturis à Iudæis, qui poterat refutare Maſius, niſi citaret Iudaicos clamores, addit abſurdam eſſe diſcrepantiam tranſlationis Lxx virorum à lectione hebræa in rebus quæ in ſcriptura tractantur. Credo equidem Lxx nanque viri tribus ſæculis ante Domini aduentum ſcripturam referunt ad Chriſti aduentum, & ad myſteria redemptionis, Iudæi alio referunt, & ad id incumbunt, vt obſcurent omnia Chriſti myſteria, vt diximus ex Diuo Hieronymo. Quid ni ſit inter vtroſque incredibilis diſcrepantia? Addit ſuam ſententiā Maſius, ſi quis inquiens, me ſententiam roget de tranſlatione Lxx mihi ineptiſsima videtur, & tantis viris indignißima, & addit non verbis ſolum ab hebræa lectione diſſentire, ſed ſenſu quoque eſſe longe diuerſo per multas orationes, quibus verbis ſupra reſpõſum eſt Maſio, Iudæorum Maſius ſententiam refert, nihil noui apportat, notiſsima nobis erat ſententia Iudaica, breuius dixiſſet Maſius. Si quis à nobis quęrat, quid ſentiam, idem ſentio quod Iudæi, ego lectorem ſi quis huius operis lector fuerit, ignorare nolui, hanc Iudaicam eſſe ſententiam contra noſtros veteres patres omnes, quorũ ſententias libro ſecundo retulimus, ne quis fortaſſe nõ admonitus erret, & Maſio credat, & quãquã nihil neceſſe erat, ſubijciem' Maſij ſentẽtię, veterũ Patrũ ſentẽtias, vt quãtũ inter eas diſcrimẽ ſit lector expẽdat.

Veterum Patrum ſententia de tranſlatione xx virorum.

NE cuiquam ſit tanta in animo confidentia, vt ab Eccleſiaſtica ſcriptura ad hebræa volumina prouocandum putet, neue conſenſui ſanctorum de ea reſiſtat, quod neget veteres patres eam cum hebręa lectione contuliſſe, & ideo tantopere illam collaudaſſe veterum ſententias de tranſlatione Lxx referamus, quanquam ſatis erat oſtendiſſe tranſlationem hanc à Domino & eius Apoſtolis citatam, & Eccleſiæ ſanctæ datam, age teſtimonia, etiam quædam ſacrorum ſcriptorum addamus ſi forte horum hominum furorem coercere poſſumus, qui etiam adijciunt Diuum Hieronymum in texenda ſua vulgata ſimilitudine litterarum falli potuiſſe, vt noſtrę vulgatæ extenuetur authoritas: addunt etiam, etſi Lxx virorum tranſlatio in quibuſdam vera fuerit, quę citarit Spiritus ſanctus, aut quæ Eccleſia ſancta citarit in concilijs, non continuo in omnibus futuram veram, quæ ratio apud pios valebit ſanè parum apud Iudęos & hæreticos magnos excitabit cachinnos, & res noſtræ erunt deriſui paucorum culpa, præſertim cum addatur confeſsio illa pernicioſa fieri poſſe vulgata. D. Hiero. veriorẽ tranſlationẽ, quę ſunt ſingula peſsime dicta, vt monſtratũ eſt, & pręter hæc incõmoda fieret illud Athanaſij in epiſtola de Synodis Ariminij & Seleuciæ, vt ſcandalũ fidelibus, effuſum cachinnũ Paganis & Iudæis præberemus, qui dicerẽt Chriſtiani tandẽ aliquando veluti expergiſcẽtes è ſomno nouas millesimo quingẽteſimo poſt anno, ſcripturas quærũt, quibus in ſuis concilijs illud ſemper in ore erat, ne tranſmoueas terminos ęternos, quos poſuerũt patres tui, en patres ſuos deſerere parant Chriſtiani, & nouas quærũt ſcripturas, nec intelligunt extorqueri ſibi è manibus eam, ſcripturam quam Dei legem appellarunt eorũ maiores per mille quingentos annos, & pro ea lege diuina legis illius diuinæ mutationem in ſathanicam legem quod ait Hieronymus nobis manibus dari. Oſtẽdimus namq; li. 1. cap. & ſecundo

& ſecũdo poſtremo cap. quo refutauimus Iſaac Leuitæ obiectationes, nouas . tranſlationes quaſdam, nec enim de omnibus loquor, ſed de his tm̃, quæ in quibuſdam locis vulgatam ipſam & teſtimonia Apoſtolica & Euãgelica eneruãt non eſſe ſcripturæ tranſlationes, ſed legis Dei mutationes, & abrogationes. Accipe ergo quod veteres dicant de noſtra ſcriptura Epiphanius lib. 3. contra Aerium veritatis noſtræ ſcripturæ, teſtes eſſe, omnes qui ante nos fuerunt, & accepere hanc traditam tranſlationem ab eccleſia, qui & ipſi à ſuis maioribus acceperant vſque ad ipſos Apoſtolos, qui Eccleſiæ eam dederant, ſed quid refert, inquies, vitiata eſt, & id fuere authores viri graues apage, inquã viris grauiſſimis fides in re tali habenda non eſt, eadem opera omnia ſcripta, tam ſacra quã profana dices fuiſſe vitiata, nec vlli ſcripturæ ſiue ſacrę ſiue profanę vlla erit fides. Eccleſia ſancta ergo ſemper à ſuis maioribus accipiens rectam fidem, & correctam ſcripturam retinet, vt Athanaſius aduerſus Arianos, & alijs locis teſtatur centies. Auguſtinus quoque contra duas Epiſtolas Pelagianorum ad Bonifacium lib. 4. cap. 12. ex Cypriano ait, fides vera vereque Chriſtiana atque Catholica, ſicut per ſcripturas ſanctas antiquitus tradita eſt, ſic à patribus noſtris vſque ad hoc tempus retenta atque ſeruata, deinceps propitio Deo retinenda atque ſeruanda. En Auguſtinus fidem atque ſcripturas à maioribus vſq; ad noſtra tempora, ait, deſcendiſſe, & ſic credimus Homeri poeſin, & Heſiodi, Euripidis, AEſchyli, Maronis ad nos deſcendiſſe, qui minus dicas veram tranſlationem Lxx ad nos tranſmiſſam, niſi id eſt quod dixi veram Dei legem nobis extorquere manibus contendunt vulgatam ſcilicet, D. Hier. & Lxx trãſlationẽ Auguſtinus contra Iulianum Pelagianum in fine libri ſecundi citans veteres patres, ait, quod inuenerunt in eccleſia tenuerunt, quod didicerunt docuerunt, quod à patribus acceperunt, hoc filijs tradiderunt, nondũ vobiſcum apud iſtos iudices aliquid agebamus, & apud eos acta cauſa noſtra eſt, nec nos, nec vos noti fueramus eis, & illorum pro nobis cõtra vos latas ſententias recitamus, nondum vobiſcũ certabamus, & eis pronũciantibus vicimus, hęc Auguſtinus. Sed maximũ pondus quorundam habet authoritas, habet quidẽ, & vera ſunt, quæ dicunt, vitiata enim eſt locis non paucis. Sed ſi ipſam tranſlationem Lxx vnã & eandem, ita vt ne verbo quidẽ diſcrepet in litteris Apoſtolicis & Euangelicis vides in ſcriptis veterum patrũ, qui refutauere hæreticos & Iudæos græcè & latine hac tranſlatione, & qui eã ſunt interpretati, cur tu alij cuique credas potius quam tuis oculis, neſcio inquies gręce aut hebraice. Credito ergo eccleſiæ, in qua nulla eſt falſitas, vt ait Ireneus, & cuius authoritas ſingulis ſcriptoribus quantumuis eminentiſſimis eſt anteponenda, Chryſoſtom. 1. Homelia de eo quod ſcriptum eſt. Dirige me in veritate tua, in veritate eccleſiæ, inquit, falſitas nulla inuenitur, ſed ne calumniatur inſidioſe aliquid excepiſſe ſe putet, dico trãſlationem Lxx vnam & eandẽ ſcriptis veterũ reperiri tam græcè quam latini ſcriptores veteres ſuis verbis transferunt, eadem tamen ſententia, nec neceſſe eſt, vt ſemper omnia tibi verba numerent, ita alterum pro altero vſurpare ſolẽt quod idẽ ſignificet quod vulgo facimus cũ citamus authores. Idem Auguſt. epiſtola 18. ad Hieron. Hoc ad quæſtionẽ, inquit quã ſuſcepi maxime pertinet vt veritas diuinarum ſcripturarum ad noſtrã fidẽ ędificandã memoriæ commendata non à quibuslibet, ſed ab Apoſtolis ipſis, ac per hoc in canonicũ authoritatis culmẽ recepta ex omni parte verax ac indubitanda perſiſtat: & in fine eiuſdẽ epiſtolæ hanc eandẽ Lxx virorũ interpretationẽ ab Apoſtolis approbatam ait Origenes Homelia. 1. in Canticum Canticorum: Nos, inquit, Lxx interpretũ ſcripta per

omnia

omnia cuſtodimus, en Auguſt.& Orig. omnia aiunt, quæ in translatione Lxx ſunt ex omni parte vera atq; cuſtodienda teſtantur. Vnde ergo orta eſt hæc noſtris temporibus alieniſsima à veteribus patribus de translatione Lxx virorũ ſententia? Chryſoſtomus in cap. 4. ſecundæ Epiſtolæ ad Timotheum, in illud: Penulam quã reliqui. Quid opus, inquit, illis libris erat, cum eſſet migraturus ad Dominũ? & reſpõdet, tunc eis maxime egebat, vt fidelibus commendaret habẽdos atque ſeruãdos ab his doctrinæ illius vice, quibus verbis declarat D. Paulũ migraturũ ad dñm curaſſe aſportandos ſibi libros ſacros, vt eos reliqueret eis qui ſecum Romæ erãt vice doctrinæ ipſius, nec alios reliquiſſe certũ eſt, quam tranſlatos à Lxx viris quos ipſe ferè citat in ſuis ſcriptis. Idem Chryſoſt. in ca. 5. Epiſtolæ ad hebręos in Morali poſtremo illius capitis multa cõmemorat de cura & miſericordia Dei, quam nobis in ſcriptura præſtitit. Dedit, inquiens, nobis legem per Moſen, poſtea prophetas miſit, incenſi ſunt libri ſacri bello Babylonico, inſpirauit omnes illas ſcripturas ſacras Eſdræ, vt ex reliquijs illis eas componeret, poſtea diſpenſauit, vt Lxx viri eas interpretarentur. I nunc & dicito translatas ſcripturas per viros ſapientes qui in quibuſdam potuerunt errare? Nã Maſium prætereo qui eos ineptos, abſurdos, & imperitos nominat, & tamen ſed reprimã me, dat dñs ſcripturas ſacras per prophetas, incenduntur igni Babylonico Domini permiſſu, inſpirat eas Eſdrę ſacerdoti vt eas ex reliquijs reſtituat, diſpenſat vt Lxx viri eas interpretentur & permittit vt errent? non aſpirat illis vt diuinitus interpretentur? credibile non eſt; pergit Chryſoſtomus: venit Chriſtus & ſuſcepit eas, Apoſtoli eas diſſeminauere per omnes, ſigna & miracula fecit Chriſtus, quid poſt tam negotioſam diligentiam? ſcripſerũt etiã Apoſtoli, hæc Chryſoſtomus, hæc quæ tam negotioſa diligentia, vt ait Chryſoſtomus; ſcripta ſacra dedit Deus, & per Apoſtolos ſuos per totum orbem diſſeminauit relinquere ea tandem iubemur? & ſi Deo placet ad Hebręos libros prouocabimur, multa huius generis apud Origenẽm in epiſtola ad Aphricanum, & apud alios veteres leges quibus citandis ſuperſedeo quod legẽti libros ſacros facile occurrent, illud dicam hanc eſſe ſententiam, omnium veterum quicunque græcè aut latinè ſcripſere. Chryſoſtomus tomo. 3. homelia de Spiritu Sancto, adorãdo indicans quid intereſſet inter Chriſtum verum, & pſeudoChriſtum venerunt ait falſi Chriſti, non docuerunt ex lege & prophetis, ſed ex ſe ipſis loquuti ſunt? & ex propria ſententia? Saluator noſter venit, non diſceſsit à lege, non diſceſsit à Prohetis, ſed dicebat bene dixit Eſaias & ſimilia, nec loquebatur ex ſe ipſo, ſed ex prophetis, &c. hæc & ſimilia Chryſoſtomus, qui vero ex noſtris aiunt Chriſtum Dominum prophetias alieno ſenſu citaſſe accommodaſſe ad ſe prophetias, quæ generaliter dictæ erant à Prophetis, aliter illas prophetias interpretandas, quam à Domino interpretentur, Chriſtum faciunt pſeudoChriſtum & peiorem, quanto peior eſt qui citat ſcripturam Dei alieno ſenſu quæ ingens blaſphemia eſt, vt ait Hieronymus, quam qui fallit, ſed non citat teſtimonia falſa ſcripturę vt fallat, quo crimine etiam implicari videntur, qui Lxx viros fatuos, abſurdos, & ineptos appellant, & alieno ſenſu multa fuiſſe interpretatos affirmant, quos citat Dominus citant & eius Apoſtoli & Euangeliſtæ, nam vide tu quid colligi poſsit hinc ſi ineptiſsimi ſunt Lxx viri & abſurdiſsimi, qui alieno ſenſu in pleriſque ſcripturam reddiderint, & Dominus & eius Apoſtoli ſcripturam citant iuxta hanc tranſlationem ineptiſsimã & abſurdiſsimam, & alieno ſenſu trãſlatam dico, dico inquam, ſentẽtiam illam veterum eſſe veriſsimam qui dicebant lupiş eſſe ſęuiores Iudęos aduerſum

nos,

nos. Claudam diſputationem illo elogio Origenis in cap. Matthæi. 23. tractatu 29. in fine, de nouis quibuſdam ſcripturis; Quoties, inquit, canonicas proferunt ſcripturas in quibus omnis Chriſtianus conſentit & credit, & alij non vulgatas proferunt ſcripturas, id enim ſupradixerat, videntur dicere; Ecce in domibus verbum eſt veritatis, ſed nos illis credere non debemus, nec exire à prima & Eccleſiaſtica traditione, nec aliter credere, niſi quemadmodum per ſucceſsionem Eccleſię Dei tradiderunt nobis, & vtitur Origenes illa ſimilitudine Domini Matthæi capite. 24. de Antichriſto. Tunc ſi quis vobis dixerit, Ecce ecce hic Chriſtus, aut illic nolitę credere. Et infra, Si dixerint vobis: Ecce in deſerto nolite exire: Ecce in penetralibus, nolite credere. Hac ſimilitudine vſus eſt Origenes de Iudaicis tranſlationibus illius temporis, quæ ſibi & alijs veteribus ad interpretationem ſcripturæ vſui erant, quid dicturum fuiſſe putes, de tranſlationibus quibuſdam noſtri temporis, nec enim de omnibus loquor. Qui ſapiet ergo Eccleſiaſtica ſcriptura contentus eſto, tales putet eos qui nouas ſcripturas poſtulant, quales erant olim qui nouas poſtulabant tabulas.

Quibus rationibus euinci videatur Lxx viros fuiſſe Prophetas.

PLato in Timæo digniores nomine Prophetæ eſſe putat eos qui Prophetias interpretātur quam eos qui prophetant, quod quidam diuino inſtinctu prædixere quæ non intelligebant & verius Propheta eſt qui ea intellexit quam qui prædixit; Origenes Homelia. 2. in Ezechielem prophetias ſcribit afflatu Spiritus ſancti fuiſſe præſignificatas, & eiuſdem Spiritus ſancti afflatu explanandas eſſe. Ambroſius in cap. 3. & 4. Epiſtolæ ad Epheſios interpretes ſcripturæ Prophetas appellari ait centies. Iam obiter hoc dicendum eſt Iudæos ſcripturam interpretari non poſſe: quibus Spiritus ſathanæ aſpirat, non Spiritus ſancti numen, largiantur aduerſarij nobis hæc neceſſe eſt, ſed negant Prophetas mentiri, & Lxx viros millies erraſſe, millies deceptos fuiſſe aiunt, quod à Prophetis abeſt longiſsimè, id ergo diſceptemus ad normam quam nobis præſcripſit Dominus Deuteronomij cap. 18. ait Dominus, quod ſi tacita cogitatione reſponderis, quomodo poſſum intelligere verbum quod Dominus non eſt loquutus? hoc habebit ſignum quod in nomine Domini Propheta ille prædixerit & non euenerit, hoc Dominus non eſt loquutus, ad hanc igitur regulā Iudaicas interpretationes prius examinemus. Euſebius lib. 8. demonſtrationis Euangelicæ, demonſtratione ſecunda ſub finem, Iudæos ſua interpretatione mendaces ait facere ſcripturas, qui cum Daniel dixerit intra Lxx hebdomadas venturum Chriſtum, negant adhuc veniſſe per tot annorum millia Danielis prophetiam faciunt mendacem. Non eſt igitur loquutus Dominus quæ Iudæi interpretantur. Hilarius in Pſal. 123. in illud. Non commouebitur in æternum qui habitat in Hieruſalem. Iuxta interpretationes Iudaicas, inquit, inanis eſt Pſalmus & Propheta mēdax. Iudaica ergo interpretatio iuxta normam præſcriptam à Domino non eſt à Deo, ſed ab ipſis & mendax. Idem Hilarius in Pſal. 131. in illud. Ecce audiuimus eā in Ephrata, iuxta Iudaicā interpretationē, ait mētitū Prophetā eſſe, & irritū ſacramentū, Quis igitur audeat dicere iuxta prędictū canonē illa quæ Iudæus interpretatur à Domino eſſe præſignificata. Palæologus in diſputatione cōtra Iudæos, diſputans de Lxx hebdomadibus mendacem prophetiam futuram ait, iuxta Iudaicam interpretationem, & diſputans de illo. Non deficiet ſceptrum de Iuda. Si Chriſtus non venit, inquit, vt vos dicitis; mendax tantus Propheta

veſter Moyſes: & detrahit fidem ſibi in his quæ ſcripſit de rerum creatione, mendax & pater noſter Iſrael. Idem Dominus Hieremiæ cap. 28. Propheta qui vaticinatus eſt pacem cum venerit verbum eius tunc ſcietur Propheta quẽ miſit Dominus in veritate; ad hanc normam præfixam à Domino examinemus Lxx viros an verè Prophetæ ſint dicendi ſiquidem Prophetarum interpretes præcipuè in Enigmatis propheticis Prophetæ dicuntur, authore Platone, & ſcripturæ interpretes, authoribus Origene & Ambroſio, Prophetæ nominatur. Ex ipſo ergo rerum euentu expendamus prophetias iuxta trãſlationem Lxx. Nã ſi ipſas omnes rerum euentus comprobat iuxta Lxx ſeniorum interpretationem, neceſſariò conſequitur Lxx viros verè fuiſſe Prophetas. Cùm venerit verbum eius, inquit Dominus, tunc ſcietur Propheta quem miſit Dominus in veritate: Impoſsibile namque eſt Dominũ falli, aut fallere, vt docet Plato lib. 1. de R.P. & non ſolum fides Catholica, ergo quod Dominus dicit neceſſariò verum eſt, Theodoretus de curandis affectionibus græcorum libro. 10. cum retuliſſet multas prophetias de Idolorũ euerſione ſubiecit. Videtis manifeſta rerum indicia cum euenta prædictionis propheticæ paſsim impleta conſpiciantur, & in fine eiuſdem libri 10. Priuſquã prophetia, inquit, ex euentu rerum finem conſequeretur non parum laboris erat perſuadere euentura eſſe quæ prædicerentur, nunc autem cùm impleta iam videamus quęque olim verba fuerant, eſſe nunc facta nullus iam nobis labor reliquitur ad faciendam auribus fidem, aures enim oculorum teſtimonio nũc vtuntur, Euentus igitur iuxta Theodoretum manifeſtus conſequutus eſt prophetias tranſlatas à Lxx viris, vt iuxta verbum Domini diuinitus ſint trãſlatę. Hoc eodem canone vtitur Hieronymus in cap. 3. Malachiæ in principio. Miror, inquiens, quomodo Iudæos rerum exitus non doceat veritatem, quod enim templum ſuum inueniet Dominator quod vſque ad fundamentum deſtructum eſt, aut ſi ab alio extruendum eſt, quid eorum Chriſtus eſt facturus, cum ab alio reſtituta ſint omnia, ab ipſo rerum euentu D. Hieronymus refellit Iudaicam interpretationẽ, & Eccleſiaſticam probat. Diuus Chryſoſtomus in demõſtratione quod Chriſtus ſit Deus, cùm plurimas citaſſet prophetias iuxta tranſlationem Lxx omnes ab euentu probat, & earum, & interpretationis veritatem ab effectu confirmat. Vidiſti, inquies, diligentiam Prophetarum quomodo ventura omnia prædixerunt; quomodo ergo adhuc in incredulitate perſtas? Verba ante hęc tẽpora prędicta ſunt, opera verbis ſuccedere vides conſona, & omnino prætermiſſum nihil, atque quod non ſint figmenta teſtantur hi qui libros & primum acceperunt & conſeruant. inimici noſtri, & à crucifixoribus Chriſti progeniti. Athanaſius de humanitate verbi eiuſq; corporali aduentu agens de Lxx hebdomadis Danielis ex euentu verborum intelliges prophetiam, inquit, vbi Chriſtus ille vnctus exprimitur, & is qui vngitur non homo ſimpliciter, ſed ſanctus ſanctorum prędicatur, & vſque ad aduẽtum Chriſti, Hieruſalem ſtaturam poſtmodũ deſituram viſionem & prophetiam. Videtis, inquit, dirutam Hieruſalem, videtis inter Iudæos nullos eſſe prophetas, &c. Ab euentu igitur probat Athanaſius & prophetiæ & tranſlationis veritatem. Chryſoſtomus in caput 14. Epiſtolæ ad Romanos in Morali ſermonis. 26. Prophetæ prædixerunt, ait, & res in effectum abijt, &c. Rerum igitur euentu comprobari, hic Chryſoſtomus, prophetias iuxta Lxx virorum tranſlationem. Et idem Chryſoſtomus in caput decimũquintũ 1 ad Corinthios, in illud. At non erat primum, ipſum rerum euentum, inquit, certiſsimum diuinæ diſpenſationis teſtem arbi-

arbitratur Paulus, iuxta quod cùm certiſsimus rerum euentus tranſlationẽ Lxx conſequatur, certiſsimum argumẽtum erit diſpenſatione diuina eſſe factũ, iuxta præſcriptum à Domino canonẽ; Origenes contra Celſum lib. 6. cum retuliſſet prophetias de Chriſti paſsionẽ certiore Chriſti exitu comprobatas hoc ait, & lib. 7. aduerſus Celſum Prophetias eſſe ad hominum profectũ ſcribit, præſertim ex earum certo exitu confirmatas. Et Auguſtinus de conſenſu Euangeliſtarum lib. 1. cap. 16. & 17. & 20. ab euẽtu probat veras fuiſſe prophetias; iuxta tranſlationem Lxx & in oratione aduerſus Iudæos cap. 7. ita premit Iudæos, Negabitis, inquiens, ea quę tanta authoritate prædicta ſunt & tanta manifeſtatione completa? vbi à prædictionibus Prophetarum premit Iudęos, & ab ipſo rerum euentu manifeſto, & lib 13. contra Fauſtum Manichæum capite. 6. 7. & deinceps vſque ad finem libri tam Prophetarum prædictionibus quam euidenti rerum euentu refellit hęreticos, quod euentus certiſsimus conſequutus oſtendatur prophetijs omnib⁹ quas trãſlatas iuxta Lxx viros citat. Et Idem Auguſtinus lib. 16. contra Fauſtum Manichæũ cap. 20. ab euentu & manifeſtis Prophetarum prædictionibus refellit aduerſarios & gentes, ait, conuolaſſe ad Chriſtũ propter manifeſtas prophetias quas legerent in libris quos ſeruarẽt Iudæi qui Chriſtum crucifixerunt, ſi enim à nobis tantum proferrentur prophetię de Chriſto confictę à nobis putarentur. Et lib. 22. contra eundem Fauſtum Manichæũ cap. 96. multa apertiſsimo prophetico ſpiritu prænunciata ait iam quoq; ipſis rebus impletis authoritatem diuinam habentia. Sed huiuſmodi teſtimonijs plena ſunt omnia quibus noſtri glotiantur & triumphant aduerſum Iudæos & hæreticos manifeſtiſsimis prophetijs & euidenti rerum ipſarum euentu, ſimul etiam addunt prophetias iuxta Iudaicas interpretationes tantum abeſſe vt prophetiæ ſint, vt mendacia potius videantur & ſtultitia & deliria & ſomnia: Adhibe ergo regulas Domini; ſi non eſt à Domino Prophetia quam rerum manifeſtus non ſequitur euentus prophetiæ iuxta Iudaicas interpretationes non erunt à Domino, nec erunt prophetiæ, & ſi iuxta præſcriptum canonem à Domino prophetię quas euidens ſequitur euentus à Domino ſunt prophetiæ iuxta tranſlationẽ Lxx quas certiſsimus comprobat rerum euentus prophetiæ Domini erunt neceſſario, ſiquidem Dominus fallere nullo modo poteſt. Dices fortaſſe, cur ergo Iudęi tantopere tranſlationem Lxx auerſantur? quod tam planè & tam apertè Chriſti myſteria prædicat; vt frequentiſsimè veteres patres interpretẽ egere negent, aiantque nihil aliud eſſe legiſſe eas quam intellexiſſe, has ne quiſquam miretur Iudæos peius ſanguine viperino odiſſe? adde tu quod per prophetias deciditur lis quæ inter nos & Iudęos eſt, vt docet Origenes aduerſus Celſum in principio lib. 3. & in principio libro 4. Et non vis prophetias oderint euidentes & manifeſtas quæ illos iugulant, & alias quærant, quibus illorum defendatur impietas? ſaperent ſi veritati cederent, ſed in impietate ſua perſtare volunt. Hinc ergo tranſlatio Lxx Iudæis ſupra quam dici poſsit odioſa eſt quod Chriſtum ſonat ſemper, & eo nomine Iudęorum aures radit, hinc diſcrepare à veritate hebraica ab illis dicitur, & parum fideliter verſa, ſcis quam Iudęè, vt neceſſe habeas dicere Lxx viros, aut veriſsimè & fideliſsimè ſcripturam tranſtuliſſe, aut veriſsimos. 72. illos Iudæos fuiſſe Prophetas, qui trecentis ante Domini aduentum annis prædixere omnia quæ vobis euenere, & omnia Chriſti myſteria, & quia iuxta verbum Domini veriſsimus rerum euentus eorum conſequutus eſt prophetiis veriſsimæ eorum fuere prophetiæ, & à Domino fuere, & dolet dolebitque vobis

bis in omne tempus tàm veras illorum fuiſſe Prophetias, & nullum illorum verbum cecidiſſe, quin completum ſit.

Præfatio in locos ex veteri teſtamento ab Apoſtolis & Euangeliſtis citatos.

MOnſtratum eſt vſque adhuc fuſius, quidem in diſputatione de tranſlationibus, & hoc opere breuius locos ex veteri teſtamento citatos ab Apoſtolis & Euangeliſtis iuxta tranſlationem Lxx eſſe citatos, exceptis paucis qui eſſent variati, & paucis quoque exceptis quos Apoſtoli & Euangeliſtę ſuis verbis expreſſerę ex lectione hebræa, vt docet D. Hieronymus, qui omnes vix denarium numerum excesſerint, cætera omnia iuxta tranſlationē Lxx ab Apoſtolis & Euangeliſtis eſſe citata. Adiecimus illud quoque tranſlationem Lxx afflatu Spiritus ſancti eſſe textam iuxta omnium ferè veterum Patrum ſententiam, contra eius obtrectatores, & contra Iudęos omnes. Illud quoque addidimus in plęriſque ex ſententia ſanctorū Patrum atque etiam Iudæorum antiquiſsimorum & Rabinorum recentiū noſtram vulgatam, & hanc de qua loquimur tranſlationem Lxx ſeniorum hebræa lectione eſſe longè veriorem. Adiuncta quoque illa appendicula eſt Pſalmos vulgatos quibus Eccleſia Romana vtitur, quoſque citant & interpretantur ſacri ſcriptores omnes græci & latini eſſe caſtigatiſsimos, & hebręa lectione emendatiores propter fallacias in lectione hebręa vitianda à Iudęis adhibitas, quibus in rebus omnis vſque adhuc aduerſus Iudæos diſputatio verſata eſt, his poſtremis tribus libris, quatuor ſupradictæ quæſtiones, cum hominibus Chriſtianis & fidelibus tranſigētur breuius & expeditius. Ita vt quatuor illa quæ diximus in diſceptationē quæſtionemque vocari ſolita, non poſsint poſt hac in controuerſiam vocari ita deciſa his poſtremis libris eſſe videbuntur. Nam locos omnes ex veteri teſtamento ab Apoſtolis citatos & incōtrouerſiā vocatos ab earū obtrectatoribus contra omne ius & æquū hoc libro. 4. expendemus, libro verò 5. & 6. locos ex pendemus ab Apoſtolis & Euangeliſtis citatos, & cōferemus cum tranſlatione Lxx gręca gręcis comparabimus. Vtrique enim ſcripſere græce Lxx viri, & Apoſtoli atque Euangeliſtæ, vt græca græcis collatā quilibet poſsit videre & agnoſcere in vtriſque eadem verba, eaſdem voces, ſententias eaſdem, nec poſſit dubitare Apoſtolos & Euangeliſtas iuxta Lxx viros ſcripturam citaſſe. Præſertim ſi adhibeat canones Origenis tres, primum illum Apoſtolos & Euangeliſtas cum ſcripturam citant, citare neceſſaria, omittere media, & alterum illum Apoſtolos & Euangeliſtas vt Eccleſiæ magiſtros ſæpè vnum verbū ponere pro altero quod idem ſignificet, Tertius quoque adhibendus Canon ex cap. 10. Eſaiæ, & ex Epiſtola Pauli ad Romanos. Nouum teſtamētum eſſe abbreuiationem veteris teſtamenti, & conſummationē, qua de re multa diximus in Commentarijs in illum locum Eſaię: Aduertendum igitur Apoſtolos & Euāgeliſtas redigere in compendium multa ex veteri teſtamento quæ fuſè in veteri teſtamento ſcripta viderentur, vnde lex noua breuiatio ab Eſaia, & à D. Paulo eſt dicta, hæc quæ diximus, ſi aduertas, intelliges locos citatos ex veteri teſtamento ab Apoſtolis & Euangeliſtis iuxta tranſlationem Lxx eſſe citatos, ſi gręca græcis collata inſpicias diligenter. Hac parte peracta, reliquæ tres quæſtiones quas diximus, deciſas & tranſactas putes neceſſe eſt, ſi Chriſtianus ſis & fidelis, nam hi tres libri poſtremi pugnant aduerſus Iudęos & infideles, primū illa deciſa quęſtio eſt & definita qua quærebatur vtrū trāſlatio Lxx Spiritus ſancti afflatu ſit facta, namq; ſi ab Spiritu ſancto citata ſemper appareat qui ore Apoſtolorū & Euāgeliſtarum eſt loquutus, relicta hebręa lectione quum ab ea diſcordat,

ſcordat, haud dubium quin à veritate
prima probetur tanquam eiuſdem veri-
tatis primę inſlatu facta; præſertim ſi
addas Lxx viros in pleriſque pro tranſ-
latione edidiſſe metaphraſin & commē-
tariola in quibus Maſius dicebat nō ver-
bis ſolum diſcrepare à lectione hebręa,
ſed ſententijs quoque per multas ora-
tiones quod à Iudaica interpretatione
toto cœlo diſcrepat, nec deſunt apud
nos qui eadem cum Maſio ſentire videā-
tur, ſi ergo oſtenderimus Spiritum ſan-
ctū qui veritas prima eſt, has metaphra-
ſes ſcripturæ, & hæc ſcholia & commē-
tariola Lxx virorum citare, inficiari nō
poſſis tranſlationem Lxx afflatu Spiri-
tus ſancti factam eſſe, alioqui commē-
tariola & metaphraſes ſcriptura ſacræ
ſcriptura ſacra non eſt niſi fateare Spiri-
tus ſancti inflatu facta eſſe, quis enim
metaphraſin, aut paraphraſin Ariſtote-
lis pro Ariſtotele citet? aut commenta-
ria Ariſtotelis, Alexandri, aut Simplicij
citet pro Ariſtotele? Certè nemo. Citat
Spiritus ſanctus ore Apoſtolorū & Euā-
geliſtarum Commentariola ſcripturæ
Lxx vt apparebit, pro ſcriptura ſacra, &
eorundem paraphraſis, eadem opera, er-
go Spiritus ſanctus docet illa commen-
tariola & paraphraſis illas afflatu ſuo
eſſe factas & ſcripturam ſacram eſſe,
quę ſententia D. Auguſtini eſt, excepto
quod Auguſtinus perſuaſus erat à ne-
ſcio quo diuerſas eſſe ſententias huius
tranſlationis à lectione hebręa, & vtraſ-
que ſententias ab Spiritu ſancto eſſe di-
xit, qui illud per ꝓphetas, aliud per Lxx
viros dicere voluit, quod confutat Hie-
ronymus, & merito confutat, ſed ſi Au-
guſtinus hebraice ſciuiſſet commenta-
riola Lxx quæ ædidere in quibuſdā pro
tranſlatione, in lectionem hebræam ab
Spiritu ſancto ædita diceret, & in altero
ſcripturam dediſſe, in altero expoſitio-
nē ſcripturæ, quanquam hic Diuus etiā
hebræi ſermonis rudis facile hoc intelle-
xit qui tranſlationem Lxx & lectionem
hebræam paris & æqualis authoritatis
eſſe ſcribit cùm æqualiter citentur ab
Apoſtolis & Euangeliſtis, & adiecit in
his locis in quibus diſcordare videntur,
ſi diligenter attendamus, reperientur, in-
quit, eſſe concordes, quibus verbis idē
quod nos dicimus docet ille Diuus. Fa-
teare igitur neceſſe eſt homo Chriſtia-
ne ſi Spiritus ſanctus ex æquo citat Lxx
viros, tàm in his locis in quibus fecere
tranſlationem, quàm in his in quibus
pro trāſlatione fecere metaphraſin ſcri-
pturæ & commentaria quędam breuia;
vt oſtendemus vtraq; feciſſe Lxx Spiri-
tus ſancti inflatu, & vtraque ſacra eſſe
ſcripturam, vt docuit Auguſtinus, alio-
qui Spiritus ſanctus nūquam ſcripturæ
commentaria pro ſcriptura ſacra eſſet
citaturus. Adjce poſtremo quod idem
Spiritus ſanctus huius tranſlationis Lxx
commentator eſt & ſcholiaſtes & bre-
uiator, quę omniū maxima cōmēdatio
eſt, vt Spiritus ipſe ſanctus breuiet hanc
tranſlationē, ita vt verba ſeruet ipſorum
Lxx & nō ſolū citet pro ſcriptura ſacra
cōmentariola facta pro tranſlatione ab
ipſis Lxx ſed ipſe quoq; Spiritus ſanctus
huius trāſlationis ſit cōmētator, vt iam
oſtendemus; Spiritus ſanctus ſui ipſius
erit cōmentator aliorū non erit quippe
Deus immēſus & infinitus, infinitus in-
tellectus, & ſapiētia infinita, cū hæc om-
nia his poſtremis libris oſtēderimus pro-
fecto homini Chriſtiano nulla dubita-
tio relinquitur, ſi modo verè Chriſtian⁹
ſit quin afflatu Spiritus S. hæc trāſlatio
ſit texta, & quin hæc omnia ita ſint. Ter-
tia pars quæ cōtinet omnē cōtrouerſiā
quæ toto hoc opere diſceptatur, etiā ſu-
perioribus quæſtionibus definitis Chri-
ſtiano hōi prorſus eſt tranſacta, veriora
eſſe quæ citātur ex veteri teſtamēto ab
Apoſtolis & Euāgeliſtis iuxta trāſlatio-
nē Lxx quā quę in lectione hebręa ſunt
ſcripta, ſi inter ſe diſcordent, & eos qui
profitētur libros à ſe trāſlatos iuxta he-
braicam veritatē verius in pleriſq; di-
cturos iuxta Iudaicam perfidiam eſſe
trāſlatos. Id vt oſtēdam, illud D. Hiero.

redigam in memoriam, incidiſſe hunc
Diuum in duos locos, quos iuxta Lxx
citatos ab Apoſtolis fateri fuit neceſſe,
& non iuxta lectionem hebræam, & cõ
feſſum hunc Diuum fuiſſe antepoſuiſſe
Apoſtolum tranſlationem Lxx lectio-
ni hebrææ, quod tranſlationem Lxx ci-
tare maluerit quam hebræam lectioné,
vbi inter ſe diſcordare viderentur, Nam
dubium quod proponit in principio hu
ius præfationis diſſoluimus ex Orige-
ne. Age ergo, ſi D. Hieronymus ex duo-
bus locis citatis iuxta Lxx colligit Apo
ſtolum veriorem iudicaſſe lectioné Lxx
in illis duobus locis lectione hebræa, va-
lidius ego poſtquam oſtendero omnia
ſcripturæ teſtimonia citata ab Apoſto-
lis & Euangeliſtis, citata eſſe iuxta Lxx
& non iuxta hebræam lectionem in his
locis in quibus hęc tranſlatio & hebręa
æditio diſcrepant, validius inquam ego
dicere potero in illis locis omnibus ab
Spiritu ſancto tranſlationem hanc ędi-
tione hebræa iudicatam eſſe veriorem
& caſtigatiorem, & veritatem non eſſe
in hebręa lectione, ſed in Lxx virorum
interpretatione quippe eam citat Spiri-
tus ſanctus qui veritas prima eſt, hæc igi
tur vera dicenda eſt, non citat Spiritus
ſanctus lectionem hebræam, nó iudicat
ergo Spiritus ſanctus veritatem in illis
locis eſſe in æditione hebræa. Diſcrepát
inter ſe æditio hebręa à tráſlatione Lxx
vtra verior ſit ducitur Spiritus ſanctus
iudex & arbiter, Spiritus ſanctus qui eſt
veritas prima, qui vtranque dictauit, re-
licta hebræa ęditione citat tranſlationé
Lxx iudicat ergo illam eſſe veriorem, ná
citare Spiritum ſanctum tranſlationem
Lxx relicta hebræa lectione quadringé
ties poſtremi hi tres libri oſtédét, ſed ve-
ritas prima non poteſt fallere nec falli,
quod concedas neceſſe eſt homo Chri-
ſtianus: fateor inquies hæc ita eſſe, ſcire
tamen velim quo pacto id fieri potuit,
vt translatio Lxx verior ſit, & ęditio he
bræa corruptior, pluribus id monſtratú
eſt ſupra, præcipuè tamen ſecundo hu-
ius operis libro, Iudæos vt occultarent
Chriſti Domini myſteria hebræam le-
ctionem varijs vitiaſſe fallacijs, aut di-
ſtinctione varia, aut punctorum muta-
tione, aut vnius duarumvè litterarum
leui flexu, alijſque fraudibus & dolis, do
cuiſſeque D. Hieronymum id deprehé-
dere ex tranſlationibus, præſcripto quo
dam canone, quem D. Hieronymi cano
nem vt ob oculos omnium ponerem
vti ſoleo, idque crebro vſurpo exemplo
hiſpani codicis, qui verſus cetú aut mil-
le ante annos eſſet latinè, ſi tu in codice *Exempl m codi is hiſpani.*
hiſpano legeres, lleuaua vna roſca en la
mano, & in codice latino tranſlatum vi
deres, roſam manu geſtabat, non dubita
res quin in hiſpano codice vna littera
c. eſſet addita, nec eſſe legendum, roſca,
ſed, roſa, ſi tranſlatio latina argueret vi-
tium hiſpanę dictionis, multo magis ea
tranſlatio quam Spiritus ſanctus citat
vnam litteram aut ſyllabam aut dictio-
nem additam, aut detractam in hebræa
lectione arguet. Si in hiſpano codice le-
geretur, carro, & tu redditum videres la
tinè, conuentu, non dubitares quin in
hiſpano codice vna eſſet mutata littera,
nec legendum fuiſſe, carro, ſed, corro,
qui minus quæſo ex lectione quam ci-
tat Spiritus ſanctus idem agnoſcas in le-
ctione hebræa eſſe factum, & vitium
eſſe in lectione hebræa. Si legeretur in
hiſpano codice, Hallaron la mona en
vna cumbre, & redditum latinè videres,
inuéta eſt mina in quodá culmine, quis
am bigeret in codice hiſpano legendum
eſſe, Hallaron la mina en vna cumbre,
nó minus vitium lectionis hebręę imò
multo magis ex ea lectione quam Spiri-
tus ſanctus citat deprehendes in lectio-
ne hebræa. Si in hiſpano codice legere-
tur, Hizo traer mucha paja y mucho li-
no, & tranſlatum videres latinè, aſportá
dum curauit multum frumentum &
meri multum. Stipes eſſes ſi non intel-
ligeres in hiſpano codice legendum eſ-
ſe, hizo traer mucho pá y mucho vino.
Dic quæſo lectio citata ab Spiritu ſan-

Exemplum codicis hiſpani:

ctō non eadem vitia in lectione hebræa
melius multo indicat? non id cernitur
oculis? non id tenetur manibus? ſi in co-
dice hiſpano legeretur, tenia vn libro ma-
lo, & tu videres tranſlatum, habebat la-
brũ vlceroſum, dubitares vtrũ in hiſpa-
no codice legẽdum eſſet, tenia vn labio
malo. Quę in his rebus dubitatio eſſe
poſſet? prorſus nulla, & de interpretatio
ne quá citat Spiritus ſanct⁹ dubitet quiſ-
quam nũ arguat vitia lectionis hebręæ,
& Iudaicas fraudes in ea factas? Si in co-
dice hiſpano legeretur, tenia muy gran
baſura en ſus caſas, & trãſlatum videres,
habebat opulẽtum abacũ in ſuis capſis,
dubitares dicere codiçem hiſpanũ eſſe
vitiatum, nec legendum eſſe, gran baſu-
ra, ſed, gran baxilla. Nec legendum eſſe,
en ſus caſas, ſed, en ſus caxas, quis tã ſtu-
pidus eſt qui hęc nõ ita eſſe iudicet? quá
to melius iudicet hæc eadẽ vitia lectio-
nis hebręæ ex tranſlatione quam Spiri-
tus ſanctus citat. Sed vna inquis reliqua
dubitatio eaque difficilis quod lectio
hebræa caſtigatiſsima eſſe dicitur, & ve-
ritas hebraica appellatur, eaque res con-
feſſa putatur nõ ſolum vulgo ſed etiam
apud plæroſq; Patres, & præcipuè apud
D. Hiero. Iam ſecundo libro monſtratũ
eſt ex authoritate omnium veterum, &
præcipuè ex authoritate D. Hieronymi,
qui de hac re ſententiam mutaſſe vide-
tur, id falſum eſſe & lectionem hebræã
multis in locis eſſe vitiatam, ita tamen
eſſe vitiatam, vt ſupra pluribus dictum
eſt, vt viris doctis adiutis potiſsimũ vul-
gata D. Hiero: ex tranſlatione Lxx non
videatur eſſe vitiata, quis enim medio-
criter doctus mutatam diſtinctionẽ; vel
legens, aut legentem audiens nõ obiter
caſtiget ſine vllo negotio? quis non eo-
dem modo caſtiget mutata puncta; litte
ram vnam aut duas mutatas Iudaicis fal-
lacijs? Oſtendimus igitur ſecundo libro
multa in hebręa lectione eſſe vitia, quæ
nulla re planius & expeditius deprehen
duntur ea tranſlatione quam Spiritus
ſanctus citat. * Vltimus reſtat locus de

** mitto dicere quod veritas hebraica cũ à D. Hier. dicitur vere veritas hæbraica eſt niſi ſit gloſſula intertexta ab aliquo perfido diuinis ſcriptis D. Hierony. veritas hębraica quæ à nouis quibuſdã dicitur perfidia Iudaica eſt vt ſupra eſt cõmõſtratũ.*

Pſalmis vulgatis quos concinit Eccleſia
ſancta, quos vitiatiſsimos etiam fateri
dicuntur plęrique ex Catholicorum nu
mero fœdiſsimo quodã lapſu, ſunt enim
Pſalmi vulgati caſtigatiſsimi & emenda
tiſsimi quod hinc colliges quod eos ci-
tat Spiritus ſanctus qui ore Apoſtolorũ
& Euangeliſtarum eſt loquutus, nec ci-
tat eos iuxta hebræam lectionẽ; de qua
tàm magnifice quidam è noſtris loqui
ſolent, ſed Spiritus ſanctus qui veritas
prima eſt veriora citat, minus vera non
citat. Igitur trãſlatio Lxx in his Pſalmis
quibus in precibus vtimur multo verio
res ſunt lectione hebręa, in his, inquies,
quę citant Apoſtoli & Euãgeliſtæ, quo-
rum ore Spiritus ſanctus eſt loquutus,
in cæteris non item, imo maximè, ſiqui-
dem Spiritus ſanctus Eccleſiæ ſuę docto
res dedit, vt ait Paulus. Dedit quoſdam
doctores. Vnus aut alter errare poteſt,
cõſenſus doctorũ omniũ nõ poteſt erra
re, vnde Athanaſius aduerſus Arianos
conſenſum doctorũ non putat tantum
doctorũ cõſenſum, ſed pene dixerim Spi
ritus ſancti iudicium, præſertim cum
doceant patres veteres Chriſtum Dñm
aperuiſſe ſuis ſcripturarũ ſenſum ſacrũ;
& iuſsiſſe ſuos, vt nobis ſcripturarũ ſen-
ſum aperirẽt quod ipſi fecere, & in Eccle
ſia ſancta nobiscũ Theſaurũ reliquere,
Age ergo ſi ſingulos Pſalmorũ verſus
iuxta trãſlationẽ Lxx apud doctores ſa-
cros omnes gręcos & latinos citatos &
explanatos vides vno cõſenſu, vt ne lit-
tera aut ſyllaba inter ſe diſcrepent, hunc
doctorũ omniũ Eccleſiæ conſenſum, &
vniuerſæ Eccleſiæ Catholicæ, & Conci-
liorũ omniũ primariorũ, nõ ſuſpicis nõ
admiraris, ego nõ ſolũ ſanctorũ patrum
cõſenſum voco cũ Athanaſio, ſed Spiri
tus ſancti, iudiciũ, & illud hebraicę le-
ctioni lõgè & multũ antepono, & mul-
to multoq; veriorẽ puto tranſlationem
Lxx in Pſalmis hebræa lectione propter
fraudes à Iudęis in peruertenda lectionẽ
hebręa adhibitas, ad obſcuranda Chriſti
myſteria, quod libro. 2. eſt cõmõſtratũ.

Quomodo praſtem quod ſum profeſſus demõſtraturum me locos ferè omnes ex veteri teſtamẽto citatos ab Apoſtolis & Eugeliſtis aliqua Iudaica fraude eſſe attentatos.

IAm iam de locis citatis ab Apoſtolis & Euãgeliſtis ex veteri teſtaméto diſceptaturus neceſſe habeo in memoriã redigere id quod à nobis ſępè eſt vſurpatũ, ſcripturã iuxta veterũ patrũ conſenſum dupliciter vitiari ſolitã, manu, & interpretatione, quod græci ſacri ſcriptores dicere ſolẽt παραγραφῇ καὶ παρεξηγήσει vt ſit manu, idem quod παραγραφῇ peruerſa ſcriptione cũ varia diſtinctione, varijs punctis quę apud hebræos pro vocalibus valent, mutatione litterarũ, alijſque fallacijs corrumpitur ſcriptura, quod factũ à Iudæis in his locis ſcripturæ quos citant Apoſtoli & Euangeliſtæ centies oſtendemus vt noſtra refutẽt. Alterum genus vitiandi ſcripturã appellãt noſtri prauã interpretationem, gręci παρεξήγησιν cũ manifeſtiſsimas prophetias de aduẽtu Chriſti peruerſa interpretatione alio deflectũt, & aliud pro alio interpretãtur vt à Chriſto homines auertãt, & duplici hac arte vſi noſtra refellant. His duabus fraudibus Pſalmos Iudæi vitiant, & manifeſtiſsimas de Chriſto prophetias, vt in illo de quo diximus: Tecũ principiũ, pũctorũ mutatione, & alijs fallacijs, Et illud: Ex vtero ante luciferum genui te, vnius duarumvè litterarũ leui flexu, & punctis varijs, & illud: Tu es ſacerdos in æternũ ſecũdũ ordinẽ Melchiſedech, diuiſione poſtremę dictionis in duas, vt ad Dauidẽ poſſet referri, omnes ferè Pſalmos peruerſa interpretatione à Chriſto auertunt, Exempli cauſa, Cito cum Auguſtino aduerſus litteras Petiliani ca.14. lib.2. vnm illud: ex ore Domini, Oportebat, inquit Dominus, impleri omnia quę ſcripta ſunt in lege & Prophetis & Pſalmis de me, quæ ſint hæc ipſe Dominus (inquit Auguſtinus) indicet, Tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, & dixit eis. Quoniam ſic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtũ pati, & reſurgere à mortuis, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorũ, Ecce, inquit Auguſtinus, quid ſcriptum ſit in lege, & Prophetis, & Pſalmis de Domino, Ecce quid de ſe, & de Eccleſia ipſe Dominus aperuit, vos autem, inquit Auguſtinus, manifeſtis teſtimonijs reſiſtitis, & ea quæ non poteſtis delere, deprauare conamini, ſic eo loci Auguſtinus hæreticos Manichæos vrget & premit. Nã vt ſis ſciens hæretici, vt docet Athanaſius, ſemper Iudaizant. Hoc quod Auguſtinus Manichæis hæreticis obijcit, obijci æque poteſt noſtris aduerſarijs, qui Pſalmos & alias prophetias quas de ſe Dominus interpretatur alio referũt & Chriſto aduerſantur, Typice aiunt de Chriſto dicuntur. De hac re alibi dicendum eſt latius, Nam hoc prætexunt nomine culpam. Hoc nũc dictum eſt, vt qui volet aduertat his duabus fraudibus de quibus dictum eſt vitiari ſcripturam manu & interpretatione, quibus omnẽ Iudæi ſubuertunt ferè prophetiam, vt iam apparebit & noſtram religionem prorſus conantur ſubuertere & ſingula noſtra refutant. Hoc nũc liqueat oportet noſtros Pſalmos dici nõ cõcordare cũ veritate hebraica quod nõ cõcordant cũ fallacijs Iudaicis quibus faciunt vt ſcriptura hebræa à Chriſto poſsit auerti, & ad Dauidẽ cõuerti, quod nõ in Pſalmis ſolũ faciũt ſed in vniuerſa ſcriptura, qđ Iudæi vt dixi faciũt παραγραφῇ καὶ παρεξηγήσει hoc latini dicũt manu & interpretatione, & in ſophiſticis elenchis Ariſtoteles appellat παρὰ λέξιν καὶ παρὰ σχῆμα λέξεως vel in dictione & in re. Nec enim Plato in Euthydemo nec Ariſtoteles in ſophiſticis elẽchis tã ſunt ſophiſtæ quã Iudæi impij vt fallacijs & dolis noſtra refutẽt. Hæc qui ſecũ expendat intelliget non omnes prophetias de Chriſto Domino in hebræa lectione eſſe vitiatas ſed plæraſque & has ita vitiatas vt doctis viris qui hebraice ſciãt vitiatę nõ ſint, vt centies diximus.

HYPERASPISTES, ID EST, CLYPEI PROTECTIO, QVO

author ſuum opus protegit contra aduerſarios ſuos qui ſibi mortuo bellum indicunt, & quod aiunt, cũm laruis bellum ſe geſturos eſſe minentur. &c.

MALA & nequam beſtia eſt ars ſophiſtica (ait Plato in ſophiſta) quæ ſemper in tenebris deliteſcit lucem quanta maxima vi poteſt fugit, et ea nihil peius odit, ſi eius veſtigia deprehendas continuo ſe in tenebras denſiſſimas abdit, proſpectum eripiens oculis glomeratque ſub antro caliginem denſiſſimam et miſtas igne tenebras vt Proteus ille homericus, non Proteus ſit, ſi cum illa conferas, in varias ſe induit formas, & figuras, teneri vix poteſt, ſpumat aper, fremit leo, ſybilat anguis, ſola ipſius arte & calliditate vt docet Ariſtoteles deprehendi poteſt, et vinciri, ne in ſtudijs et artibus honeſtiſsimis tibi fucũ faciat, dũ meditaris ſtudia ſapientiæ, ipſe per te ſolus, ne ve irrepat tacita, ne ve ab alijs inuecta, altiſsimæ ſapientiæ imponat, & te labi cogat. Hæc omnia eo dixerim, quod per multos annos dum hoc ago, vt hoc opus Apologeticum in lucem edam, meos quam tectiſsime innexuit pedes, illud identidẽ obiectãs mihi quod catholicis interpretationibus & tholicorum hominum receptiſque ab hominibus catholicis aduerſaſer iniurius, neque iuuabat dicere me tranſlationes nouas Concilio Tridentino permiſſas ſcriptis meis non laceſſere, ſed quaſdam alias quæ dum has tranſlationes et rabinos impios ſequi præoptant, quam vulgatam Diui Hieronymi aut Lxx viros aut prophetias quas ad quadrigentas plus minus ve citant & interpretãtur Chriſtus Dominus & eius Apoſtoli & Euãgeliſtæ & articulos fidei euertunt impudentiſsime, has quaſdam tranſlationes me petere affirmabam, illas permiſſas à concilio negabam me petere. Inſtabant aduerſarij quod catholicis tranſlationibus me opponerem impudens, per quinque plus minus annos, et eo amplius quantum coniicio, neque hinc poteram diuelli et poſtremo actu, mihi hoc idem opponebant et multis verbis verſabant & ad id incumbebant, vt lis ab integro repeteretur, ne finem

 vllo

vllo vnquam tempore conſequi poſſet, neq; ætas mea iam affecta & penè cõfecta huic negotio ſuppeditare poſſet, aut ſufficere. Decreui quos nolebam, in ius vocare, prouocare etiam his cartis catholicas trãſlationes, quas appellant, permiſſas quidem Concilio Tridentino, vt à viris doctis legi poßint, & inde decerpere, ſi quid illos iuuaret: non tamen citari poßint, vt ſacræ et catholicæ in diſputationibus, aut ſacris concionibus. Permiſſæ ergo ſunt, non vt ſacræ, neq; catholicæ, quando vetantur citari vt ſacræ, in concionibus, in diſputationibus, ſi non ſunt ſacræ nõ ſunt ergo catholicæ. Licet igitur illas in ius vocare apud iudices omnes apud ſeueriſsimos inquiſitores licet eas ſcriptis laceſſere ſi euertãt vulgatam D. Hieronymi aut infirment aut labefactent ſed ad Chriſtum aiunt referri poſſunt, largior tibi, ſed ita vt Judæos et hæreticos non conſtringant in vinculis, neque ita vinculis premãt, vt inde elabi non poſsint. Quippe Judaicæ ſunt quas ergo inſector et ita à Iudæis textæ vt Judæos premere non poſsint. Peto ergo nobis relinqui vulgatam D. Hieronymi in qua quædam de Chriſto prophetiæ tam manifeſtæ ſunt vt refelli nullo modo queant et prophetias peto nobis relinqui explanatas ab ipſo Domino et ab eius Apoſtolis et Euangeliſtis citatas & explanatas de Chriſti myſterijs de articulis fidei non patior euerti fidei articulos neq; Chriſti prophetias, Chriſtus Dñs dixit Petro eius vicario; tu es Petrus et ſuper hanc petrã edificabo Eccleſiam meã non patior hanc petrã ſuper quã ædificata eſt Eccleſia machinis bellicis concuti neq; ferre poſſum D. Paulũ vas electionis electum, vt Chriſti nomen portaret in omnes gentes in quo Chriſtus loquebatur, iuxta illud, an experimentũ quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus: fere in omnibus quæ ex libris propheticis citat oppugnari et redargui tecte quidẽ et inſidioſe tamen redargui, ita duo Eccleſiæ columina Petrus et Paulus qui Euangelicã doctrinã ſuis humeris fulciunt, per omnia quæ citant fere refelluntur, et refutãtur. Quo hæc euaſura ſint niſi obuiam his occurrant Reipublicæ magiſtatus videbunt omnes qui oculis non ſunt orbati tam prophetias de ſatra Virgine de Chriſti Domini diuinitate expunctas fere omnes quis legat vt lachrymas non manet oculis ita vt excæcentur ſi modo ſint pij.

EPI-

EPISTOLA CASTRI LEONIS AD VIROS QVOSDAM doctos illos quidem, ſed qui pluſquam par eſt, in res nouas propendere videantur.

MOnuiſtis me, viri perquam docti, per vnum ex meis futurum fortaſſe, vt quàm diu ego ſuperſtes eſſem meo Apologetico, quo fidem noſtram defendo à chriſticidis Iudæis et ad quadringentos locos, plus minusvè quos in nouo teſtamento ipſe Dominus, et eius Apoſtoli, et Euangeliſtæ citant, & interpretantur, et dum defendo vulgatam D. Hieronymi Lxx virorum interpretationem, fugiant ſeueriſsimorum inquiſitorum manus, ſed cum primum è viuis exceſſero, non fugiturum illorū manus Apologeticum meū, quod mihi parum credibile ſemper eſt viſum non ſat fuit illi alteri Archiepiſcopum Toletanum eſſe qui in Eccleſia catholica à ſummo Pontifice Chriſti Domini Vicario, ſecundus eſſe videbatur, vt non incurreret ipſa cum ſuis ſcriptis in ſeueriſsimas inquiſitorum manus, & clericus tenuiſsimus omni præſidio deſtitutus, ſi modo eius ſcripta non vacant culpa, ſibi, & ſuis ſcriptis præſidio eſſe poterit contra ſacroſanctum inquiſitorum munus, quod mihi nec verum nec veriſsimile videri potuit. Sed quando me bene monetis ne me aut vitam meā inani labore conteram, profuſus rei familiaris meæ vniuerſa, certū eſt hanc rem vobiſcum ſi modo iniquo animo non tuleritis paucis diſceptare. Vt aut ipſi ſententiam mutetis et deſiſtatis in alieno foro litigare, aut vt ego meam ſententiam mutem, quanquam mille mortes oppetere certum eſt, potius quàm id facere.

Primum omnium liber ſecundus mei Apologotici (hinc enim initium noſtræ diſceptationis ſumam) Doctores ſacros; Græcos, et Latinos, et Iudæos antiquiſsimos, et Iudæorum rabinos recenſet, & qui mihi veritatis impertiunt teſtimonium; cum dico impios Iudæos in lectione hebræa, vt Chriſti Domini nomen obſcurarent, vitiaſſe multa, aut varietate diſtinctionis aut mutatione punctorum, aut literarum et ſyllabarum, mutatione interdum, &c. Et mutatione vocum hebræarum. Quis quæſo locus hic eſſe poterit, ſeueriſsimis inquiſitori-

bus

bus aduerſus doctores ſacros omnes quos dānent neceſſe eſt, priuſquā Leonem damnent, qui hoc ex illorum auctoritate affirmat et aſſeuerat & habet pro ſe Iudæos antiquiſſimos & rabinos, qui id teſtantur Iudæos ex ſcriptura hebræa multa vitiaſſe non omnia. Non omnia inquam, ſed quædam quæ ab Euangelicis Apoſtoliciſq́; dicta diſcordant. reliqua non item.

Tertius porro liber mei Apologetici: vulgatam D. Hieronymi tuetur iuxta Concilium Tridentinum quod facit, & primus liber, qui ab ipſo exorſu, vſque ad finem in ea cura verſatur vt oſtendat nouas quaſdam tranſlationes euertere vulgatam, in locis qui citantur à noſtris maioribus aduerſus Iudæos & hæreticos: legis diuinæ mutationes eſſe potius quam tranſlationes, non omnes inquam ſed quaſdam quæ prophetias Euāgelicas et Apoſtolicas ex veteri teſtamēto interuertāt, & locos vulgatæ quibus Iudæos aut hæreticos refutant veteres, aut noſtra dogmata fidei catholicæ confirmant patres veteres quis hic locus eſſe poterit ſanctiſſimo inquiſitorum muneri, an quod conqueror, hæreticorū & Iudæorum quibuſdam tranſlationibus nouis conſtabiliri ſententias? catholicas ſterni? et Eccleſiam ſanctam? Audiui inquiſitorum munus contra hæreticam prauitatem eſſe & contra Iudaicam perfidiam mutabunt ne ſententiam et pugnabunt pro impia Synagoga aduerſum Eccleſiam ſanctam? apage ne dixeris, Idem Concilium Tridentinum, & reliqua omnia concilia ab ipſis initijs Chriſtianæ Reipu. decernit explanari oportere ſcripturam, iuxta ſanctorum ſententias et non iuxta rabinos, id quoque ſanctiſſimi et ſeueriſſimi inquiſitores mutabunt? non ſinet ille Deus, qui Eccleſiæ præeſt, patietur ne Regius inquiſitorum ſenatus omnes locos ſcripturæ quibus vetuſtas illa nunquam ſatis laudata euertere ſolebat, Iudæorum, & hæreticorum fraudes, ita labefactari & infirmari, vt nihil prorſus ſtabile ſit, & firmum in Eccleſia ſancta aduerſus hæreticos et Iudæos?

Tertio quoque libro noſtri Apologetici mōſtratur plurimas eſſe prophetias iuxta Lxx viros, & iuxta vulgatam D. Hieronymi quæ inſolubiles ſunt de Chriſto Domini prophetiæ vt docent patres veteres, et iuxta quaſdam tranſlationes poſſunt quidem ad Chriſtum referri, non cogunt tamen quemquam fateri eſſe prophetias de Chriſto, quod Iudaicæ ſunt interpretationes quæ non trahunt ad Chriſtū,

ſed

ſed à Chriſto auertunt. Patietur ne quiſquam firmiſsimas de Chriſto prophetias quas nemo refellere poſsit è Iudæorum numero ita labefactari, vt Iudæus et hæreticus, cum eas pro Chriſto videat citatas te rideat multum. Ronchos, et cachinnos aduerſum te excitet, patietur ne quiſquam veritatem hebraicam nominari, non veritatem hebraicam quã appellat D. Hier. ſed Iudaicã interpretationẽ et fraudes Iudaicas perfidiam Iudaicam corruptelas ſcripturæ ſanctæ, et rabinicas interpretationes? quibus euertuntur veterũ Patrũ ſcripta quod monſtratum eſt lib. tertio. exempli gratia per locos ſupra centum, et viginti, vt opinor, cui perſuadere tanta indignitas poſset, niſi blemmijs et luteis hominibus? vt nos Iudæi nominant authore D. Hieronymo, et tamen ſunt ex noſtris qui eos quacunque vi poſsint defendant.

Quartus et quintus liber et ſextus noſtri Apologetici qui ſunt poſtremi preferunt demonſtrationem pluſquam mathematicam illorum quæ diximus veritatis. Quod vt intelligas quatuor axiomata ante oculos ponas neceſſe eſt. Primum axioma certiſsima eſſe principia mathematica vt docet Plato ſed non tã certa, vt Theologiæ principia, Theologiæ inquam naturalis de qua Plato, et Ariſtoteles et cæteri philoſophi multa diſputant.

Secundum axioma Theologiæ reuelatæ homini Chriſtiano certiora eſſe multa principia mathematicis principijs, id quod eſt Deum eſſe ipſam veritatem primam, quæ mentiri non poteſt, nec fallere.

Tertium axioma illud eſt, Deum per ſuos Apoſtolos et Euangeliſtas tanquam per viua inſtrumenta in nouo teſtamento eſſe locutum de quo nemo dubitare poteſt, ni hæreticus eſſe velit.

His iactis fundamentis, quarto & quinto libro mei Apologetici, citantur quadringenti loci plus minus ve in nouo teſtamento quos Chriſtus Dominus Deus verus et homo verus de ſe citat et interpretatur et eius Apoſtoli et Euãgeliſtæ eodẽ referunt. Iuxta Lxx viros.

Prima ergo propoſitio demonſtrationis: eſt apud fideles de fide & primum principium quod in dubium vocari apud fideles non poſsit, quicquid Apoſtoli et Euangeliſtæ citant inflatu & inſpiratione ſpiritus ſancti citant qui eſt veritas prima infallibilis quæ apud fideles eſt de fide et in dubium vocari non poteſt.

Sic ergo demonſtratio colligi poteſt; Quicquid Spiritus ſanctus docet et

cet et loquitur veritas eſt infallibilis, & neceſſario verum, omnes prophetiæ quas Apoſtoli aut Euangeliſtæ citant, eas Spiritus ſanctus, per Apoſtolos et Euangeliſtas tanquam per viua inſtrumenta citat, igitur omnes prophetiæ citatæ ab Apoſtolis & Euangeliſtis, neceſſario ſunt veræ & veritas infallibilis. Quid in hac demonſtratione quæ toto quarto et. 5. et 6. libro millies fit, infirmare quiſquam poteſt, niſi hæreticus eſſe velit et impius, atqui hac demonſtratione quæ millies fit, quartus et 5. & 6. liber ita defenſus eſt, vt inquiſitores ſeueriſsimos non reformidet. Sed habeat pro ſe illos vindices et vltores aduerſus Iudæos & hæreticos. Vnũ inquies reſtat, quod hebræa lectio ab ſpiritu ſancto eſt, archetypa eſt prototypa, facilis eſt reſponſio non inficiandum eſt lectionem hebræam eſſe archetypam et prototypam ſcripturam à Deo datam, veritatem infallibilem et neceſſario veram. Quæ ergo cauſa eſt, dices, cur tu lectionem Euangelicam & Apoſtolicam quoties ab hebræa æditione diſcrepat, veriorem eſſe contendas, Hebræa æditione, nam tantum de his locis eſt contentio in quibus hebræa æditio diſſentit à lectione vulgata et eccleſiaſtica, et à locis à Domino et ab eius Apoſtolis et Euangeliſtis in nouo teſtamento diſsidet. Reſponſum eſt ex D. Hiero. et ex D. Chryſoſt. & alijs patribus multa in lectione hebræa aut Iudaica malitia aut negligentia Iudaica vitioſe legi, quod vitiaſſe Iudæos ſcripturam vt Chriſto aduerſaretur, dictum eſt, ex auctoritate ſanctorum, atque adeo Iudæorum teſtimonio et conceſſu, ne vllus locus ſit cenſuræ, ſeueriſsimorum inquiſitorum, vt vos viri doctiſsimi mihi interminamini, hebræa, ergo inquies lectio vitiata eſt quoties ab Apoſtolica et Euangelica lectione diſcordat et à vulgata recepta ab Eccleſia. Ita dico, et ita ſentiunt ij qui mihi aduerſantur, ſed fingunt cauſas vt mihi obſtrepant.

QVID

QVID DE HAC CONTROVERSIA SENSERIT D. HIERONYMUS. Quamquam monſtratum eſt per ſuperiora capita D. Hieronymum eadem ſenſiſſe cum veteribus Patribus.

DIuus Hiero. in illud capitis 13. Oſee: de manu mortis liberabo eos, ſcribit itaque quod Paulus in reſurrectionem Domini eſt interpretatus, nos aliter interpretari nec poſſumus, nec audemus. Igitur prophetia, quam explanauit Apoſtolus de Chriſto, aliter explanari non poteſt, tantum abeſt, vt Iudaica interpretatio vera ſit, quã Iudæus nos docere conatur. Nos aliter interpretari, inquit Hierony. nec poſſumus, nec audemus, & dices tu, ſi Deo placet Iudæos aliter interpretari prophetias, & vere interpretari, cum ſis Eccleſiæ filius, & minaris mihi ſeueriſsimas inquiſitorum manus Eccleſiæ ſanctæ filio, nec eas tu times?

Hiero. in illud capitis noui Amos: in die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, vbi inquit Apoſtolorum præcedit authoritas maxime Petri, & Iacobi, quos columnas Eccleſiæ, vas electionis vocat, ibi omnes variæ explanationis tollenda ſuſpicio eſt, & quod à tantis viris exponitur, hoc ſequendum eſt, excludit ergo Hiero. etiam catholicorum explanationes non ſolum Iudaicas interpretationes, in his quæ Apoſtoli interpretãtur.

Idem Hiero. in caput. 10. Eſaiæ ſuper aliquot locos Eſaiæ explanatos à D. Paulo: ſi fuerit numerus Iſrael tanquam arena maris, reliquiæ ſaluæ fient, & verbũ conſummãs, & breuians in æquitate, & quia verbum breuiatum fecit Dominus ſuper terram, & niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus. De his omnibus locis citatis à D. Paulo ait Hierony. in illa verba, Eſaiæ cap. 10. & erit in die illa, vbi ergo tanti viri præcedit authoritas ceſſet alia omnis interpretatio. Ergo Hierony. nos monet vt locos ſupradictos, quos Paulus eſt interpretatus aliter non audeamus interpretari.

D. Hiero. in illud pſalmi ſecundi, quare fremuerunt gentes, audacis inquit hominis eſt, hunc Pſalmũ interpretari velle poſt Petrum, imo de eo ſentire aliud, quam in actibus Apoſtolorum dixerit D. Petrus.

D. Hiero. in illud Pſalmi 94. hodie ſi vocẽ eius, Apoſtolus inquit ad hebræos euidentiſsimè hæc verba põdit, nec aliã interponere præſumimus expoſitionẽ, en verba Hieronymi nos monẽt non præſumendũ eſſe aliã adhibendã expoſitionem prophetiæ, quã eã quã adhibuit D. Paulus, & præſumunt noſtri temporis quidam homines adhibere aliam interpretationem pene dixerim toti huic Pſalmo, quem Paulus ad hebræos per tria capita eſt interpretatus.

Quod ſunt, qui locos citatos ab Apoſtolis & Euangeliſtis dicant citatos allegoricè, Quid D. Hieronymus de hac re ſentiat dictum ſupra eſt.

HOc loco viros doctos & pios eſſe ſcio, & nõ de numero eorũ, quos in hunc vſq; locũ reprehenſione dignos iudicaui. Qui tamen putant nõ magnũ eſſe delictũ, ſi prophetias citatas ab Apoſtolis & Euangeliſtis negemus citatas eſſe litteraliter, ſed allegoricè; & putant hi viri docti de vna fortaſſe, aut altera nõ de plurimis, vt quidã putant, qui omnes prophetias citatas de Chriſto ex pſalmis alio quodã ſenſu litterali interpretã tur, quod mihi nefariũ crimẽ ſemper eſt viſum,

viſum, cõſiliũ fuit D. Hiero. ſentẽtiã de hac re referre, nã hác fuiſſe antiquiſſimã hæreſim, vt omnia diceret interpretãda allegoricè in ſcriptura dixim' ex Tertul.

D. Hiero. in illud capitis. 27. D. Matthęi: & circa horã nonã clamauit Ieſus voce magna, heli, heli, lama, ſabactani; ſcribit hoc principio. 21. Pſal. heli, heli lama Sabactani hoc eſt Deus meus Deus meus, vt quid dereliquiſti me? abuſus eſt Dñs de ſe, ergo impij ſunt, qui pſalmum iſtũ ex perſona Dauid, ſiue Eſter, & Mardochęi dictũ putant, cum etiã Euangeliſtæ teſtimonia ex eo ſumpta ſuper ſaluatore intelligant, vt illud diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtẽ meã miſerunt ſortem; & illud foderunt manus meas, & pedes meos, igitur D. Hierony. impios appellat eos, qui quod Dñs de ſe citauit litteraliter, interpretantur allegoricè, citauit de ſe hebraicè principiũ illud pſalmi Heli heli lamà Sabactani, Deus Deus meus, quare reliquiſti me? & adiecit D. Hiero. alia de Chriſto citata, & hæreticos appellat eos, qui allegoricè pſalmũ interpretantur, quando Dñs principiũ de ſe citauerit litteraliter, vt inferat, ergo reliquus pſalmus de Domino litteraliter eſt explanandus.

Idem Hiero. in illud capitis. 3. Zachariæ, framea ſuſcitare ſcribit, miror autẽ quoſdã hãc prophetiã, quã Euangeliſta Matthę' retulit ad Dñm ſaluatorẽ, poſtquam in paſsione eius fugere diſcipuli, & tũc eã dicit eſſe cõpletã allegoricis interpretationib' velle tenuare, & cũ plus cupiãt videri noſſe, quã cæteri, veritatis regulã nõ tenere. en D. Hiero. eos negat tenere regulã veritatis, qui prophetiã litteraliter de Dño ſcriptã extenuant & labefactant interpretando allegoricè.

Idem Hiero. in illud capitis noni Zachariæ Exulta ſatis filia Syon iubila &c. Quam prophetiã Euangeliſtæ ſcribunt eſſe cõpletam quando Dñs ingreſſus eſt Hieruſalẽ ſedens ſuper aſinã, & pullum aſinæ, D. ergo Hiero. ſuper hæc verba ait hanc prophetiã & illã diſperdã quadrigã ex Ephrain, & equũ de Hieruſalẽ, & illã ipſe erit expectatio gentiũ, & ſurſum ſuper ipſum gẽtes ſperabũt, & poteſtas ei' à mari vſq; ad mare nõ eſſe extenuãdas per allegoriã, ſed credẽda illa omnia vere eſſe cõpleta, ergo quod quidam nũc tẽporis plurimas prophetias allegoricè interpretãtur, & non litteraliter extenuare dicũtur prophetias, cũ eas nõ litteraliter interpretantur, ſed allegoricè.

Dictum eſt eo capite, quo de authoritate Euãgelica diſputatum eſt, & in ſuperioribus fuſe ſatis, ſi mentem adhibeas cur vetemur aliter interpretari, quæ Apoſtoli, & Euangeliſta interpretati ſunt, addamus nunc, quæ D. Hiero. addidit, quo magis placeat tibi cõciliorum, & veterum Patrum ſententia, quam locis citatis retulimus.

DIuus Hiero. in cõmẽtarijs in Eſaię caput ſecũdũ in illa verba: Quieſcite ab homine ait Iudæos quoties intelligunt prophetiã aliquã eſſe de Chriſto verbum ambiguũ ſi quod eſt in deteriorem partẽ interpretari, vt videantur nõ laudare Chriſtũ, ſed vilipendere, & infra peruertere ait ſcripturã Iudæos & ſemi Iudæos, nec mirũ id eſſe quod nolint de Chriſto glorioſum quid dicere, in quem non credunt. Et ſuper caput tertiũ Eſaiæ in principiũ capitis in illud: fortẽ & virũ bellatorem negat apud Iudæos quẽquã eſſe bellatorem in lege Domini, qui habeat ſcientiam iudicandi, ſed omnia vana habere & caduca, & plena ſtultitiæ, & in illud eiuſdem capitis tertij: & effœminati dominabũtur eis, ait Iudæos peruerſè ſcripturas interpretari, & illudere ſtultitię diſcipulorum, I nunc, & Iudæorum diſcipulus ſi placet, eſto vt tibi & tuæ ſtultitiæ illudat Iudæus.

IdẽHiero. in illud capitis octaui Eſaię percutiet Dñs ab alueo fluminis in vniuerſa Iudæa quæ quondã repromiſsionis terra fuit, nullus inquit reperitur ſermo doctrinæ, nihil ſcientiæ ſcripturarũ, quod docet Apoſtolus, ne attẽdamus in quiẽs Iudaicis fabulis, & mãdatis hominum, qui auertũt à veritate, & rurſum

ſunt

ſunt,inquit multi, & non ſubditi,ac vaniloqui, & ſeductores, quos oportet redarguere præcipuè eos,qui ſunt ex circuncisione. Hinc conijce ſodes quam vere profiteantur quidam Iudaicas interpretationes ab Spiritu S.eſſe,& catholicas eſſe dicendas.Idẽ Hier.in c.50.f.183. Eſaię in principium hoc inquit illi dixerunt, qui omni ratione conantur de Chriſto euertere prophetias, & ad peruerſam intelligentiam praua interpretatione torquere, I,nũc & Iudæorum eſto Diſcipulus, vt de Chriſto euertas prophetias, & ad peruerſam intelligentiam praua interpretatione eas torqueas, nã huc nos vocant quidam noſtri temporis homines, & in caput.54.folio.198. Diuus Hieronymus in principium capitis cum refutaſſet Iudæos,& Iudaizantes ſubiecit, nec mirandum de Iudæis, quorum oculi aureſque ſunt clauſæ, ſi apertam non videant veritatem.de Chriſtianis, quid loquar neſcio.Idem Hieronymus in illud capitis.33. Eſaiæ, Domine miſerere noſtri, ſcribit hęc illi iuxta hiſtoriã dixerint, omni ratione nitentes Chriſti, & Apoſtolorum eius ſubuertere Sacramenta.folio.136. nam monent ſancti patres ſolere Iudæos vitiare prophetias quaſdã non omnes inquam, ſed quaſdam mutatione punctorum, litterarum ſyllabarum, & alijs fraudibus, vt auertant à Chriſto, & quaſdam ad hiſtorias neſcio quas torquere.

Idem Hiero.in c.59.fo.221.Iudæos,inquit,pro Chriſto ſibi Antichriſtũ proponere,& infra citat Apoſtolum, qui præcipit nõ attendendum Iudaicis fabulis quæ auertũt à veritate. Et in illud eiuſdem capitis propter hoc elongatum eſt iudiciũ à nobis.fo.223. expectauerũt,inquit Iudæi lucem, quæ eis per prophetas fuerat repromiſſa,& erroris tenebris occupati ſunt, fugiebant ſplendorem, & ambulauerunt in tenebris,ita ſcripturas ſanctas quaſi cæci palpãtes parietes, verba tantum in eis, & folia nõ ſenſum fructũq; quærentes. Et infra quaſi colũbæ [illegible]dicantes gememus Iudæos.ſ.ſequẽtes abſq; ſenſu & intelligentia ſcripturarũ. Sed loci, quibus hoc teſtatur D. Hiero. ſunt innumerabiles quibus apparet me, tueri ſententiã Eccleſiaſticam, quoſdam alios,quos ego inſector, Eccleſiaſticam ſententiã labefactare,quod idẽ Hiero.affirmat præſertim in illud c.1.ad Gal.miror &c. Quod ſiquis Iudęorũ interpretationibus acquieſcit, poſt tergũ mittit ea,quę ex natura ſua in faciẽ conſtituta ſunt. Et infra in illud: notũ &c. Grande periculũ in Eccleſia eſt loqui interpretationes Iudaicas.ſ.de eis enim agebat illic Hier.de Iudæis & hęreticis,ait ergo grãde periculũ eſt in Eccleſia loqui ne forte interpretatione peruerſa de Euangelio Chriſti hominis fiat euãgeliũ aut (quod peius eſt) Diaboli. Et idem Hier. in idem cap.1.in illud: Audiſtis,inquit, vſque hodie autem qui Iudaico ſenſu ſcripturas intelligunt,perſequuntur Eccleſiã Chriſti,& depopulantur illã non ſtudio legis ſed traditionibus hominum deprauati. Ex hoc loco & ſuperiore apparet veriſsimè nos ſcripſiſſe quaſdã ſcripturæ interpretationes nõ tã eſſe interpretationes, quã mutationes legis diuinæ in legẽ hominis,aut potius Diaboli. Et ſuper illud ca.4.eiuſdẽ epiſtolæ, quæ &c. monet idẽ diuus, vt qui Chriſtũ in diuinis libris videt nihil in eis Iudaicæ traditionis admittat. Et in illud c.5. modicum fermentum nunc inquit docet panẽ Eccleſiæ, ſpiritualẽ nõ debere Iudaica interpretatione violari. Et ſuper illud cap.5.ad Gal. manifeſta autem ſunt, ſcribit quicũq; igitur aliter ſcripturam intelligit, quam ſenſus Spiritus S.flagitat, quo conſcripta eſt, licet de Eccleſia non receſſerit, tamen hæreticus appellari poteſt. Iuſtinus philoſophus martyr aduerſus Tryphonẽ Iudęũ eiuſdẽ ſentẽtiæ eſt cũ D.Hier. & erat proximus tẽporibus Chriſti omnium ſanctorum ſcriptorũ antiquiſsimus, ſcribit enim contra Tryphonem Iudæũ, veſtri Rabini, vt clamat dñs, ſine intellectu ſũt nã prophetias de Chriſto manifeſtas detorqnẽt in aliũ intellectum. Et Paulo infra eſſe prophetias, inquit de Chriſto, tã

manifeſtas, vt interprete non egeant, & quibus nemo aduerſari poſsit, animos tamen Iudæorum pondere grauiſsimorum peccatorum obcæcatos eas intelligere nullo modo poſſe & poſtea idem Iuſtinus ſcribit hæreticam Iudæorum inſcitiam tantam eſſe, vt prophetias, quæ plane Chriſtum prædicant vitiatas eſſe contendant, & Irenæus lib. 3. c. 3. docet Apoſtolos & Diſcipulos Domini tam cauiſſe Iudæorum conuerſationem vt ne verbo quidem cum eis communicarent, & lib. 4. cap. 25. ſcribit Iudæos ſua interpretatione facere ſcripturam contrariam legi Dei, quædam addebant, alia detrahebant, & pleraque interpretaban tur, vt libitum erat, quæ ſcripta erant de aduẽtu filij Dei. & idem Irenæus de ſcriptura explanata Iudaicæ ait fabulę ſimilẽ eſſe, Quod idem ſcribit Hieronymus & Origenes, ſcripturam vero explanatam eccleſiaſtice ſimilẽ eſſe ait theſauro abſcondito in agro, quod qui inuenit homo, vadit, & vendit vniuerſa quæ habet, vt emat illum. Tertullianus in librũ quem ſcripſit aduerſum Iudæos de figura crucis ſcribit Iudæos reijcere & repudiare omnes veras interpretationes ſcripturæ, & idem Tertullianus de præſcriptionibus cap. 5. 14. 15. multa ſcribit aduerſus Iudaicas interpretationes, & aduerſus gnoſticos ſcribit Iudęorum ſynagogam fontem eſſe & Origenem omnium perſecutionũ, quæ chriſtianis fiũt & Paulo infra ſolam ſcholam Chriſti affirmat intelligere prophetias & idem Tertullianus de cibis Iudaicis docet rẽ eſſe cõfeſſam Iudæos perfidos eſſe, & ab intellectu legis diuinæ alieniſsimos. & Paulo infra monet vir antiquiſsimus noſtra tẽpora, ſi perſeuerauerit inquiens hanc Iudaicam doctrinam omni vi eſſe vellẽdam & eradicandam. Clemens Alexandrinus lib. 6. ſtromaton ſcribit Iudæos ſua interpretatio Iudaica reprobare Chriſtum Dominum, quantum in ipſis eſt, & nos priuare vera doctrina de cœlo data, & libro. 6. ſtromaton, idem Clemẽs docet Iudæos prophetias de Chriſto multis fraudibus & dolis obſcurare, vt aliquem colorẽ habere videantur quod Chriſtum non crediderint, nec credant Epiphanius lib. 2. ſub finẽ ſcribit Iudęos & hęreticos Dei, & Spiritus Sancti inimicos interpretari ſcripturas, & peruertere, vt Dei & Spiritus Sancti inimicos. & libro. 3. in verſione ſermonis Miletij, ſcribit Iudæos peruertere verum ſcripturę intellectum, atque adeo dictionum Hebræarum, & ſcripturam intelligere longe ſecus quam oportebat, Origenes in illa verba Matthæi: diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, ſcribit Iudaicas interpretationes imitari ſacerdotes & pontifices Iudæorum, qui cruci ſuffixere Chriſtum, ſic enim ipſi verbum ſcripturæ de Chriſto cruce ſuffigunt falſis interperetationibus, ſed finem non inueniret oratio, ſi de teſtimonijs Origenis recenſere vellem aduerſus Iudæos. Procop. in Gen. de prophetia Iſrael, de Rubẽ ſcribit Iudæos ſemp eſſe in inſidijs aduerſus Eccleſiã, & creare illi omnia, quę poſsũt mala, & docere, peruerſas ſcripturæ interpretationes, & interpretans idẽ Procopius illud de agno paſchali, qui vna in domo comedẽdus erat, & nõ in duabus domibus dicit ſi de carne agni paſchalis ageretur parui referebat, comedendus ne eſſet vna in domo, an in duab⁹ agitur de ſacramẽtis, de ſcriptura ſacra, & eius interpretatione, quę vna in domo fieri debet hoc eſt in Eccleſia Sancta non in duabus fieri debet hoc eſt in Eccleſia & ſynagoga, vt quidam noſtri volunt, Cyrillus multa ſcribit aduerſus Iudaicas interpretationes, lib. tamen 5. in Glaphyris ſcribit Iudæos magna perfidia reſiſtere prophetijs de Chriſto, & Chriſto ipſi, & libro primo in Leuiticum ſcribit ſynagogam coopertam eſſe lepra hoc eſt vitijs & peccatis, & ſic contemnere prophetias & pphetas, & deflectere eas ad hiſtorias, ad quas libitum eſt, Euſebius Cæſarienſis multa dicit aduerſus Iudaicas interpretationes, tãtum referam, quæ ſcribit li. 2. demõſtrationis Euangelicæ, vbi Iudæos appellat impudẽtiſsimos, quod mani-

manifeſtas de Chriſto prophetias peruertant, & quocunque modo poſsint Chriſto aduerſentur, & prophetias ſua interpretatione faciant mendaces, vt Chriſtum obſcurent, Gregorius Nazianzenus de Spiritu Sancto aduerſus Iudæos, & Iudaizantes ſcribit multa, & execratur Iudæorum cæcitatem, & inſcitiam. Quod idem facit in Apologetico, eoſque acerrimè increpat, qui Iudæorũ interpretationes ſcrutãtur, ſi quid verius præferãt, quã Eccleſia Sancta. Quis tu es, inquiẽs, qui iudex eſſe vis Eccleſiaſticæ veritatis, & ſynagogæ impiæ, eccleſię Sãctæ humilis eſto, & obediẽs, nec de eius veritate iudicẽ te cõſtituas, Athanaſius de incarnatione verbi. Nos inquit, ſolo proſtrati adoramus, Chriſtum quem Iudæi accuſant, nationes illudũt, ergo qui amant declarationes ſcripturæ Iudaicas, amant Iudaicas interpretationes, quibus Chriſtus accuſatur, nã quibus alijs à Iudæis Chriſtus accuſatur, ſputatur, illuditur, cruce affigitur quam Iudaicis interpretationibus idẽ Athana. in lib. de incarnat. verbi ſcribit habere Iudæos in interpretationẽ ſcripturæ cõſentaneam perfidiæ, qua in Chriſtum ſunt vſi. Et Paulo infra non pudet, inquit impudentiſsimos Iudæos ſe opponere prophetijs de Chriſto manifeſtiſsimis. Hilarius in prologo ſuper Pſalmos Iudæi, inquit non recepere Chriſtum, & intercluſere aditum cæteris, ne poſſent intelligere Chriſti prophetias, quod Dominus eis obijcit accuſans Doctores legis, quod abſtulere clauem ſcientię, ne poſsint ipſi intrare ad Chriſtum, & cæteris ne ad Chriſtum intrarent; aditum intercluſerint, & idem Hilarius interpretans quonam modo Iudæi ſcientiæ ſcripturæ clauem abſtulerint, nempe inquit, quod Chriſtum de medio ſuſtulerint, de quo prophetæ omnes ſunt locuti, quo de medio ablato claudũtur omnes de Chriſto prophetiæ, laudet ergo qui volet interpretationes Iudaicas ſi quidem catholicus intelligit Iudaicas interpretationes ſcripturæ aditum ad inferos eſſe. Et idem Hilarius in Pſalmum primum negat Iudæos habere Spiritum Sanctũ, vt intelligere poſſent ſcripturas & inferorũ eſſe pabulũ, & in illa verba: fiat mẽſa eorum ſcribit ſcripturam eſſe mẽſam, vnde ſumimus ſpirituale alimentum, quod Iudęis ſcandalum eſt, Eccleſię reuelatio filij Dei. Ambroſius in caput. 2. epiſt. ad Romanos ſcribit iudæos, dum peruertunt ſcripturæ interpretationem auferre furto nobis Chriſtũ in lege promiſſum. & idem Ambroſius in caput nonum Lucæ de miſsione diſcipulorum ad prędicandum ſcribit perfidos Iudęos ſemper in tenebris eſſe, & ad id incũbere vt Chriſtum obſcurent, qui eſt vera lux, & ſemper eoſdem dare operam vt hominum oculis obijciant nebulas ne Chriſtum videant. De Auguſtino plurima dicere poſſem, ſed ſatis eſt dixiſſe illud de vtilitate credendi ad Honoratum cap. 6. nihil eſt temerarium magis ei, qui volet doctrinam Ariſtotelicam addiſcere, quam inimicos Ariſtotelis aſciſcere pręceptores, quãto maior inquies temeritas & inſcitia erit velle addiſcere doctrinam Chriſti, quæ eſt in prophetis & doctores ſibi aſciſcere, ac magiſtros inimicos Chriſti Iudæos & hæreticos
Chryſoſt. in oratione prima contra Iud
os interrogat Iudaizantes, qui Iudaic
ſequuntur interpretationes, putatis
paruum eſſe diſcrimen inter noſtr
Iudæos, aut nos & Iudæos de re
litigare, Iudęi in crucem ſuſtuler
ſtum, nos proni Chriſtum a
& vos ad ſcholam eorum cu
Chriſtum affecere cruce, & p
ſtum adoratis, & in oratior
tra Iudæos interrogat Iu
nos nominemur Chriſtia
Chriſto obedimus, & E
tius quod rapido curſ
micos Chriſti? vt no
aduerſari? innomin.
ſtomo circunferentu
milia. 33. in illud,

nia ſeruaui &c. ſcribit Iudæos ſemper interfeciſſe prophetas, & furatos ſemper ſcripturæ veritatem; Quid ergo quęrimus diſcere à Iudęis furari veritatem ſcripturę contra Chriſtum, & ad hoc Iudęos nobis adiungimus præceptores, & magiſtros? Idem innominatus in illud: ecce aſcẽdimus Hieroſolymam, homilia 35. ſcribit Iudęos ſuis falſis interpretationibus filium Dei vendere, flagris cedere, in crucem tollere, illudere, nam quid aliud eſt Chriſtum in ſcriptura ſplendidius aſtris micantem obſcurare quam Chriſtum in ſcriptura occidere? quid aliud ſputare Chriſtum, & illudere, quam ſputare, & irridere eos, qui in ſcriptura Chriſtũ interpretantur, &c. Hæc etiam reſpõſa ſint eis qui de nobis quęruntur, quod negemus Iudæos intelligere ſcripturam &. vociferantur ſaltẽ nos illis eſſe daturos intelligere hiſtoriã veteris teſtamenti intelligere litteralem ſenſum, intelligere multa alia nihil horum negamus, ſed profitemur cum ſanctis patribus peruertere Iudæos & vitiare ſcripturam ſacram, & in alienum ſenſum deflectere id quod nos docuiſſe noſtros maiores monſtrabimus.

Aduerte cur D. Hier. & alij patres veteres omnes nos vetẽt curare Iudaicas interpretationes.

Præ-

Præfatio ad Lectorem.

CVM olim tanta translationum varietas in oculos meos incurreret, quid dicerem neſciebã; hærebam tacitus, in mentem veniebat illud veterum patrum elogium, ſi noſtra recte ſe habent vtique male ſe habent Iudaica: contra vero ſi Iudaica recte ſe habent, vtique noſtra male ſe habeant neceſſe eſt, ſuccurrebat animo illud Procopij cum de fornicatione ſynagogæ agit, et de incorrupta fide Eccleſiæ, interpretans illud canticorum cantici fratruelis mihi, et ego ipſi ideſt Chriſtus mihi, et ego ipſi, et nunc inquit Procopius, inſidiatur Iudaicus populus toro patris ipſius ſponſæ, blaſphemijs ipſam corrumpere parat, contendit diuerſa docere, quam docuit ſaluator, & ſuccurrebat quod in Exodum ſcribit contra eos qui hæreticis non magnopere ſucceſſent, et loquens de præceptoribus Eccleſiæ, vbi multos ait eſſe in Eccleſia fures, parietũ perfoſores, qui omnia turbant, dolos verſant & fraudes, nec Procopius, ſolum ſed Chryſoſtomus etiam tom. 2. 979. ex Matth. c. 23. ho. 44. peruerſa interpretatione inquiens ante conſpectũ populi claudebant ianuas legis et prophetarum, qui aduentum Chriſti manifeſtiſsime prædixerant, vt homines ſepararent ab eius fide: nam quid aliud ſuſpicari poſſem cum viderem iam alios Pſalmos in manibus hominum eſſe, prophetas alios, alia veteris teſtamenti volumina ſacra, totum nouum teſtamentum velut fluctibus iactari. Succurrebat illud in tomis conciliorũ veterum patrum ore detritum, Iudæorum peſtẽ in nouam ſemper inſaniam recrudeſcere, in Concilio Toletano 12: in compellatione regis Erengij ad conciliũ, et quod quidam noſtri iactare ſolebant Apoſtolos et Euangeliſtas addere, quæ vellent ſcripturæ, et quæ vellent detrahere, ſæpæ alio ſenſu prophetas interpretari, atque interim longe diuerſo quam ipſi voluiſſent prophetæ, nam ſi ipſ. verba tantum diuerſa eſſent, et ſcripturæ ſenſus idem, non putabam eſſe cur hoc quemquam ex Eccleſia moueret, applauderent potius omnes quod pluribus modis vnum et eundem ſenſum multæ translationes explicarent, quod multæ translationes eoſdem ſacros ſenſus Eccleſiæ ſanctæ

alumnis ante oculos ponerent, dicere nemo poſſet pro dignitate rei quã-tum hoc faceret ad ſcripturæ ſacræ intellectum has omnes varias trã-ſlationes ego laudo et encomijs in cœlum fero, quas ergo inquies tu vi-tuperas eas tantum, quæ in quibuſdam locis noſtram Vulgatam ener-uant firmiſsima noſtræ eccleſiæ fundamenta, quæ ſunt in noſtra vulga-ta conuellunt et labefactant adeo vix relinquant locum in ea quo Iu-dæos et hæreticos poſſet confutare, id ergo perpetes noctes tacitus mecũ pertractans inſomnes agebam, et illud multo magis, quod ad quadrin-gentos locos veteris teſtamenti in nouo teſtamento citatos et explana-tos ab ipſo Domino, et eius Apoſtolis et Euãgeliſtis duplici arte, euer-ti videbam manu et interpretatione; manu cum mutata diſtinctione mutatis punctis, mutatis litteris, ſyllabis, atque etiam dictionibus per-uerti videbam ſcripturam: interpretatione vero cum integra et inuio-lata ſcriptura hebræa ſenſus, qui erat de Chriſto alio ab impijs Iudæis deflectebatur, ſed cum hæc dicerem maledicentiæ, apud quoſdam cri-men incurri deleta hæc ſunt omnia ne maledicus in quemquam eſſe vi-derer, ſed noſtrum hoc opus fluxum, et inſtabile relictũ eſt, non loquar ego amplius, loquantur patres veteres Eccleſia ſancta iudicet de re ſua quod verum ſit. Ego eius alumnus quod meum munus eſt quippe qui homo ſim annoſus, et in ſtudijs verſatiſsimus veterũ patrum de hac re ſententias in oculis conſpectuq́; omnium ponam, vt appareat quid Eccleſia ſancta ſcriptores ſacri de hac re ſanxerint hisq́; factis verbũ non amplius addam ne quiſquam ex his qui mihi male volunt mihi maledicentiæ crimen inurat. longe ab hoc crimine abſui ſemper, niſi quis maledicentiæ crimen eſſe putet latrare pro Domino ſuo. Canes in-quit Hieronymus latrant pro dominis ſuis, et me vetas latrare pro Chriſto.

Vetus

Vetus Eccleſia deſcribitur iam inde vſque à Chriſto Domino legiſlatore & ab eius Apoſtolis & Diſcipulis; quos ipſe dominus ſuæ Eccleſiæ præpoſuit magiſtros. Caput I.

ERgo ne crebra repetitione lectoré delaſſemus miſſos faciam quingentos locos, & eo amplius qui hoc opere recenſentur ex vulgata & ex nouo teſtamento quos oſtendimus, exempli cauſa mutatos à rerum nouatoribus, & aliter explanatos, quam Chriſtus Dominus & eius Apoſtoli & Euangeliſtæ fuerant interpretati, quos inquam exempli cauſa adnotaueramus: nam ſi omnia perſequi vellemus finem hic liber non erat inuenturus, & ſi Chriſto Domino & eius Apoſtolis, & Euangeliſtis, & Eccleſiæ ſanctæ fidem abrogamus, nihil eſt quod de hac re plura dicamus, nihil extra eſt, inquit ille, nihil intra in nuce duri, præſertim cũ nobis ſermo ſit ad fideles, ſic Aug. cõtra Iulian. li. 2. ſub finem, maiores noſtri, inquit, quod inuenerũt in Eccleſia tenuerunt quod didicerunt, docuerũt, quod acceperunt à patribus hoc filijs tradiderunt. Si igitur hæc noſtris temporibus retexenda ſunt & nouanda, quid reliquum eſt niſi vt triumphent Iudæi, & dicant quod eſt apud Athanaſium, en tanto poſt tempore Chriſtiani reſipiſcunt & veras ſcripturas accipiunt, & interpretationes prophetarum veras. Epiphanius de hæreſibus lib. 3. contra Aerium, qui ante fuere inquiẽs teſtes fuere traditionum eccleſiæ & ipſi ſic accepere à ſuis maioribus & maiores ſic accepere ab his qui prius fuere & eccleſia à ſuis maioribus vſque ad hanc ætatem, & ſic habet veram fidem: & rurſum Auguſtinus contra Iulianum, Pelagianum libro ſexto cap. 11. valeat conſpiratio ſanctorum & eruditorum Eccleſię catholicæ patrum pius fideliſq; conſenſus, qui nouitati reſiſtunt pro antiquiſſima & catholica veritate, Ego quoq; conſpiratum vnanimemq; conſenſum de ſide prophetarum de Apoſtolica Euangelicaque fide ante oculos omnium ponã vt omnes intelligant veram prophetarũ lectionem & interpretationem veram, vt ſi quid noſtris temporibus nouatum deprehenderint, aut verbis, aut ſentẽtijs caueant, vetuſta teneant & antiqua.

De Prophetis. Cap. II.

SAncti prophetæ inſtrumenta erant animata per quæ Deus eſt loquutus, quæ quantum ego iudico ſunt retinenda fidelibus tam verbis quam ſententijs, ita vt nihil patiamur in his demutari. Ambroſ. de pœnitentia lib. 2. in fine capitis ſeptimi, ait Apoſtolos & Prophetas os Chriſti eſſe, per quos loquebatur Chriſtus futura, igitur in his nec ſenſa ſunt nec verba mutanda. & lib. 6. epiſtolarum epiſto. 36. Deus inquit Ambroſ. loquebatur in prophetis, non loquebantur prophetę niſi inſtrumentaliter, diuinæ vocis organum eſt propheta, per quod Deus loquitur, ergo Deus loquitur in prophetis, non loquuntur prophetę, niſi tanquam Dei organa, an eccleſia patietur verba regis regum, aut ſenſa mutari, aliam legem dari nobis relicta ea lege quæ à Chriſto nobis eſt data, idem Ambro. lib. 10. epiſtola. 84. Spiritus ſanctus, inquit, implet organũ ſuũ & tanquam fila chordarum tangit Spiritus Dei corda ſanctorum. Hilarius in principium Pſalmi, perſona prophetæ inquit ea eſt, cuius ore Spiritus Sancti loquitur in re tali, tu videris, an verba ſint mutanda aut ſenſa mutanda ſint, nõ negat inquies quiſquam verba pſalmorum aut prophetarum eſſe retinenda & ſenſa ſacra: contra hos non eſt mihi pugna, quin eos laudo, & toto pectore amplector. contra quoſdam mihi pugna eſt, qui in quibuſdam ſacra volumina vitiant, & ſenſa ſacra. in quibuſdam inquam, non in omnibus. Origenes periarchon docet in prophetis Chriſtũ fuiſſe, qui loquitur idẽ Periarchon li. 2. ca. 4.

Deum locutum eſſe ait per os prophetarum & Periarchon lib. 4. cap. 2. ſcripturæ verba docet inſpiratione Spiritus ſancti fuiſſe conſcripta, & voluntate Dei patris per Ieſum Chriſtum Apoſtolis fuiſſe tradita ne quiſquā miretur quod veteres patres dixerint Chriſtū in prophetis fuiſſe locutū. Res.n. hęc confeſſa eſt apud omnes ſcriptores ſacros iuxta illud Eſaiæ qui loquebar, ecce adſum, id eſt, qui loquebar in prophetis olim, ecce adſum, homo factus, vnde illud, quare loquelam meam nō agnoſcitis, vt enim meo imperio in veteri teſtamento omnia fiebāt iuxta illud dixit, & facta ſunt. Sic in nouo teſtamento non intelligitis non fieri rogatu meo aut oratione & precatione quæ volo, ſed imperio ſurge & tolle grabatum tuum & ambula. Domine ſi vis potes me mundare, & reſpondit Dominus, volo, mundare: & ſimilia Hieronymi tomo tertio, folio ſeptimo dixerat Dominum loqui in prophetis. Et addit Malachias inquiens, imo per Malachiam Dominus, Damaſcenus lib. quarto, fol. 113. citans prophetam Malachiam per prophetam inquit, dicit Dominus, &c. Clemens Alex. Pædagogi libro ſecundo, cap. 10. Hieremias inquit (hoc eſt) per ipſum Spiritus ſanctus, quę tanta audacia cuiuſquam eſt, vt Dominum non permittat loqui, ſed eius ſenſa & verba peruertat, nemo hoc facit inquies, ego de eo queror qui hoc facit ſi quis id facit de cæteris non queror ſi verba congruunt in ſacra ſcriptura & ſenſa ſacra cum Eccleſiaſtica ſcriptura, aut cū ſententia ſacrę ſcripturæ Eccleſiaſticæ non vitupero quemquam quin laudo & toto pectore amplector, ſi quis ſenſa ſacra peruertit de eo queror & in his locis in quibus peruerit ſenſa ſacra tantum, in cæteris non item. Auguſtinus libro quinto octoginta quæſtionū q. 52. Deus inquit ſic diuinos libros per Spiritum ſanctum moderatus eſt, Auguſt. de ciuitate Dei lib. 18. cap. 31. Naum propheta inquit imo per illum Deus; & in Pſalmo. 56. in illud, Filij hominum, ait Auguſtinus, propheta loquitur, ſed ex perſona Domini, quia in propheta Dominus, & quando propheta loquitur, ex perſona ſua ipſe Dominus loquitur per eum, qui ei dictat veritatem. Idem Auguſtinus in Pſalm. 62. in principiū Pſalmi, Pſalmi, inquit Spiritu Dei dictante dicti & ſcripti ſunt. Quęro ego ex te, qua pœna dignum putares eum qui in his quæ dictarat Rex verba aut ſenſa mutaſſet. Origenes in c. 23. trac. 2. Matth. contra nouas interpretationes ſcripturæ canonicæ, cui omnis Chriſtianus aſſentit ita nos habere oportet, vt monemur de Antichriſto, vt ſi quis diceret, hic eſt Antichriſtus aut illic, nos illi credere non deberemus, nec exire à prima & Eccleſiaſtica traditione, nec aliter credere, niſi quemadmodum per ſucceſſionem Eccleſiæ pręlati nobis tradiderunt, & docemur prophetas os Domini eſſe, & interpretationem ſcripturæ à Deo nos habere, & libro contra Celſum .1. Origenes Spiritum ſanctum nobis in ſcripturam inſpiraſſe, ne quiſquam exiſtimet ſcripturam illam recipiendam eſſe quā impius Iudæus nobis dictat Chryſoſtomus in caput primum Geneſeos homilia. 12. conſidera, inquit, prophetæ admirabilem ſapientiam, imo Spiritus ſanct. doctrinam, & in caput ſecundum homilia. 13. de Moſe loquens Spiritum ſanctū ait per Moſen loqui, & maximum periculum eſſe non credere his quę in diuina ſcriptura continentur; ſed alia quædam ex propria ſententia inferri. Spectatu an ſint recipiendi qui ex propria ſententia alia nobis offerunt ab his quæ Spiritus ſanctus nos docet, quod noſtris temporibus non raro fieri videmus, vt nouo quodam modo quidam nonnulla interpretentur & venenum illud quod quidam ſibi miſcuerunt in ſuum interitum nobis propinent, & in Geneſeos caput ſecundum, homil. 14. Moſen ait non ſua lingua dixiſſe quæ dixit ſed Spiritus ſancti afflatu, & idē in Geneſeos caput

cap. 2. homilia 15. Deus inquit nos docuit per prophetarum linguas, & infra beatus propheta, imo ſpiritus ſanctus per illius linguam, & in cap. Geneſeos 4. homilia 26. ſpiritus ſancti gratia per prophetę linguam nos docuit, & homilia 21. attende obſecro prophetæ admirabilem ſapientiam, imo ſpiritus ſancti admirabilem doctrinam, ab illo enim afflatus, nobis hæc omnia loquitur, & linguã quidem propheta accommodat, gratia autem ſpiritus ſancti per illam nos docet: & de verbis Eſaię vidi Dominũ; homil. 2. prophetarum, inquit ora Dei ſunt os & Deo quod ſcriptum eſt in Eſaiæ c. 9. quia non prophetæ loquebantur, ſed Deus per ipſos, Irenæus lib. 4. c. 37. prophetaſſe prophetas ſcribit ſecũdũ quod ſpiritus ſanctus ſuggerebat ipſis, & lib. 4. cap. 3. ſcribit Moiſes & reliquorũ prophetarum ſermones Chriſti eſſe ſermones, diximus enim, ſupra Chriſtum in veteri teſtamento in prophetis fuiſſe locutum. Iuſtinus in Apologia 2. pro chriſtianis ad Antonium pium, inquit quando verba prophetarum, tanquam ab ipſis profecta audis ab ipſo Dei verbo mouente prophetã audita eſſe putato. Athanaſius de ſpiritu ſancto. lib. 2. quandoquidem prophetę in ſpiritu Dei loquuntur. Chryſoſtomus 2. ex Lucæ cap. 16. in concione de Lazaro, quæ ſcripturæ loquuntur, inquit, locutus eſt Dominus, ideo etiam ſi mortuus reuiuiſcat: etiam ſi angelus loquatur, maxime credẽdum eſt ſcripturis. Chryſoſtomus 3. homilia 49. ex cap. 7. ſcripturas, ait ab ſpiritu ſancto eſſe prolatas, & ex cap. 9. Ioannis, homilia 58. ſcripturas ait eſſe oſtiũ ad Chriſtum, quia nos ad Chriſtum ducunt, nec permittunt lupum, ad nos irrumpere, & in acta Apoſtolorum oportebat impleri ſcripturam, quã prædixit ſpiritus ſanctus, non ait, inquit, prædixit Dauid, ſed ſpiritus ſanctus per eum. Epiphanius cõtra Frigaſtas, ſiue Monetaniſtas de Daniele hæc prophetabat, inquit in ſpiritu ſancto, &c. ſecundum gratiam ſpiritus ſancti qui prophetam replebat Sapientia. & lib. 3. contra hæreſes in compendio fidei catholicæ, interpretans illud Ezechielis, cepit me ſpiritus Dei, & miſit me in cãpum & ſubiecit, hoc dixit de ſpiritu ſancto, & idem Epiphanius in Ancyroto, quod edocti ſimus à Deo patre, & ab vnigenito filio eius, & ab ſpiritu ſancto cũ tales perſonas diuinas has pro magiſtris habeam⁹ currimus ad Iudęos effrænes. Epiphanius rurſus lib. 2. contra Ebionitas propheta, inquit, aut potius Dominus per prophetam. Origenes tomo 1. in Numerorum cap. 31. docet, ſpiritum ſanctum eſſe qui loquitur in ſcriptura, & Deo ſic omnia legenda, tanquam ea quæ ſpiritus ſanctus narret, & homilia 2. in Canticum, quod ſi creditis hæc per ſpiritum ſanctum ſcripta. Origenes in Ezechielem, homilia 2. qui ſcripturam, inquit legit, & aliter quam ſcripta eſt accipit, ſcripturam mẽdaciter videt, qui vero audit ſcripturam, vt ſe veritatis intellectus habet, & ſic eam interpretatur videt veritatem. Lactantius lib. 2. Deus, inquit iuſtos & electos viros ſpiritu ſancto implebat prophetas in media plebe conſtituens &c. Clemens Alex. in oratione exhortatoria, Hieremias, inquit, aut potius in Hieremia ſpiritus ſanctus. Dies & chartę me deficiet, ſi pergã omnium veterum Patrũ de hac re teſtimonia in vnum locum congerere, & qui hoc in Eccleſia ſancta inficiaretur, in ardentiſsimos flammarum globos incurreret, vt mittam dicere, quod Dominus ait, tertio quoque verbo in prophetis, ego Dominus, dicit Domin⁹, & qui hoc mendaciter dicebat, vt ſacræ litteræ teſtantur, vindictam Domini ſentiebat, cur ergo Iudæi his detrahunt fidẽ? congruenter faciunt, vt omnia, nec Chriſto credunt, nec Deo credunt: ſed video tales eſſe quales ſunt apud Hieremiã, vbi receſsiſſe ſe à Domino aiunt, nec eſſe ad Dominum reuerſuros, ſed quæro ego, an vilis agaſo chirographum, quod ſua manu ſubſcripſiſſet, & obſignaſſet pate-

retur vitiari? dupliciter manu & interpretatione manu cum mutatis punctis, mutata diſtinctione, litteris, ſyllabis, interdum dictionibus mutatis, ſcriptura hebræa vitiatur; interpretatione, cũ ſcripturæ, quæ Chriſtum ſonabant, in aliũ ſenſum deflexæ; nihilominus quam Chriſtum loquuntur. quorum locorũ multitudo eſt innumerabilis. Manet tamen integra in his locis hebræa lectio, ſenſus tamen lectionis hebrææ peruertitur, quæro ego an treſsis homuntio, hoc pateretur? & volumus hoc Deum pati? nam Dei Chirographum ſcriptura ſancta eſt vt pluribus alibi dictum eſt, vbi à quibuſdam verba vitiari, videmus & ſacra ſenſa peruerti ne Deo liceat ad nos quæ velit loqui, quo crimine hoc tãtum nefas putas anquirendum apud tribunal Dei omnipotentis?

De Apoſtolis & Euangeliſtis.
Cap. III.

IAm in hac parte nec modus eſt vllus quantum mihi perſuadeo, nec ratio vlla iudicandi de Apoſtolis & Euangeliſtis & interpretandi aliter, quę Apoſtoli Domini & Euangeliſtæ nobis explanata tradidere, nec iuuat quicquam accepiſſe à Domino Apoſtolos & Euangeliſtas ſcripturas explanatas. Satius ergo fuerat non accepiſſe à Domino ſenſum ſcripturæ ſanctæ minus irreuerenter erga Deum nos haberemus ſi conaremur ſerutari ſacra volumina, ſi Deus nobis ſcripturarum ſenſum non aperuiſſet, quanquam ferendum non eſſet ſi quis ſuo modo pro arbitrio ſcripturã poſsit interpretari, quis quęſo hæreticos coercere aut reprimere, vllo modo poſſet, id cauit Deus qui vt ſcripturam nobis dedit, ita nobis ſcripturæ explanationem eſt largitus. Origenes in Ezechielem Hom. 2. prophetias afflatu Spiritus ſancti pronuntiatas ait, & eiuſdem Spiritus ſancti afflatu eſſe explicandas, vt Iudæus impius eas intelligere non poſsit cui Spiritus ſancti numen non aſpiret. Accedit ad hæc quod quarundam prædictionum propheticarum lux tam eſt manifeſta, vt nolentibns nobis in oculos incurrat vbi Iudæus dolos adhibet, & fraudes, de quibus Origenes eadẽ Homilia. 2. in Ezechielem. Audi inquit falſos magiſtros, quomodo doctrinam ſuam affirmant Domini eſſe doctrinã, & ſenſum ſuum ſenſum eſſe dicant prophetarum, & dicunt hæc dicit Dominus & Dominus non miſit eos. Hæc ergo Origenes de quibuſdam qui ſcripturam ſuo modo enarrant de quibuſdam: non enim dicit de omnibus, ſed de quibuſdã idque quando ſcripturam contra doctrinam Apoſtolicam & Euangelicam ſuo modo interpretantur. Nam qui iuxta vulgatam & Apoſtolicam & Euangelicam doctrinam interpretantur ſcripturam laudibus in coelum ſunt ferendi. Nam eos qui contra Apoſtolicam & Euangelicam doctrinam ſcripturã enarrant arguit Dominus inquiens, viſionẽ falſam vidiſtis & dixiſtis dicit Dominus & ego non ſum locutus & ſermones veſtri mendaces ſunt. Clemens Alexand. ſtromatum libro ſexto, prophetia inquit à Domino data eſt & à Domino rurſus Apoſtolis explanata. Atha. in reſcripto ad Liberium Epiſcopũ Romanũ in eadem ſententia eſt cũ vetus & nouũ teſtamentum, à Chriſto data eſſe docet, qui Ieſus eſt vocatus, quatenus homo eſt. Hierony. in capite. 5. ad Galatas in illud manifeſta autem ſunt &c. Quicunque igitur aliter ſcripturam intelligit, quam ſenſus Spiritus ſancti flagitat quo conſcripta eſt, licet de eccleſia non receſſerit: tñ hęreticus appellari poteſt, cur inquies? nempe, quod vetus & nouum teſtamentum à Deo ſunt data & qui contradicit veteri teſtamento manifeſtam hæreſim incurrit, multo magis qui nouo aduerſatur teſtamento. Tertullianus in libro de præſcriptionibus aduerſus hęreticos ſcribit veritatem ſcripturarum

rarum

rarum illic eſſe vbi Chriſtus & eius Apoſtoli & diſcipuli qui illa diſſeminauere, quod diſcipuli à Domino docti omnia ſcierunt. Vnde Hiero. 3. tomo non longe à principio non oportere ait ſcripturam trahi ad proprios hominum ſenſus vbi Hieronymus eos vituperat qui ſcripturas de ſuo interpretantur iuxta ſuos ſenſus, & in cap. 10. Matthæi in illud. Nõne duo & 3. monet, vt non attemperes ſcripturã tuo ſenſui, ſed vt tu tuum ſenſum adiungas ſcripturis. Ambroſius in epiſtolam ad Epheſios in cap. 2. docet Apoſtolos hoc prędicaſſe quod prophetiæ prædixere futurum. Ergo non pie facit qui propheticas prædictiones referunt alio, quam ad id quod prophetæ prædixere, aut contra cum præſertim vtrumque confirmet rerum manifeſtus euentus qui eſt ſcripturarum optimus interpres, quo Spiritus ſanctus cõpletas narrat ſcripturas centies. & idem Amb. in caput 4. epiſtolę ad Epheſios Apoſtolos ait veros fuiſſe prophetas, & veros ſcripturę explanatores. Hieronymus ad Euſtochium in Epitaphio Paulæ matris negat ſcripturam eſſe à nobis interpretandam, quos peſſimos pręceptores nominat, ſed ab Eccleſiæ illuſtribus viris & docent omnes patres Iudaicas interpretationes facere ſcripturas mendaces, & nihil minus quam prophetias. Sic Hilarius in canticum graduum in Pſal. 124. & in Pſal. 125. & in Pſal. 131. & alijs locis plurimis, idem docet Euſebius demonſtrationis Euangelicæ libris nõ ſemel, vt inde liqueat interpretationes Iudaicas falſas eſſe mendaces, Eccleſiaſticas vero interpretationes veriſsimos habere euentus, & maxime manifeſtos, quod docet Auguſt. contra Fauſtum Manichæum. ergo ante oculos habere oportet canonem Eccleſiaſticum, cuius meminit Auguſti. tomo 7. fol. 241. vbi ait, nec enim ſine cauſa, tam ſalubri vigilantia, Canon Eccleſiaſticus conſtitutus eſt ad quem certi Prophetarum & Apoſtolorum libri pertineant quos omnino iudicare non audeamus, & ſecundũ quos de cæteris literis, vel fidelium, vel infidelium libere iudicemus, ergo Apoſtolica, aut Euangelica ſcripta non ſunt iudicanda noſtro ſenſu, ſed vt doctoris & magiſtri Eccleſiæ, qui Deus eſt, & ſcripturã dedit, & eam ipſam, ipſe eſt interpretatus, nec opus eſt, vt quiſquã ſe admiſceat & cenſor eſſe velit, aut de ſcriptura à Domino data, aut de eiuſdem ſcripturę interpretatione, quam idem ipſe Dominus præſtitit iudicet, ait enim Dñs nolite vocari magiſtri, quia Vnus ſit magiſter veſter Chriſtus. Ergo nos diſcipuli Dñi hũc ſolũ audiemus magiſtrũ, & quos ipſe fecit magiſtros Eccleſiæ Apoſtolos & Euangeliſtas & Sacros Doctores: quos Spiritus Sãctus dedit. Hoc docuit Chriſtus de quo Eſaias, Dedi te doctorem gentium nos ergo hunc talem doctorem nacti qui tales magiſtros Eccleſiæ ſuæ præfecit, ad aliam ſcholam migrabimus? ſtulti? Per hos magiſtros nos docet Deus. Stultus, ſtultus inquam, qui talibus magiſtris nõ eſt contentus. Auguſtinus de opere monachorum cap. decimo ſexto, nos docet, Chriſtum ipſum nos docere in ſuis Apoſtolis inquiens, ſicut ergo non ceſſauit Apoſtolus, imo Spiritus Dei poſsidens & implẽs cor eius exhortari fideles &c. Eo de opere monachorum cap. 29. Apoſtolus, inquit dixit, non vtique ſuo, ſed eius, qui in eo loquebatur arbitrio & de Spiritu & littera, idem Auguſt. lib. 1. cap. 35. nos docet Chriſtum & Spiritum Sanctum in Apoſtolis eſſe locutos ergo ſi Chriſtus & Spiritus Sanctus in Apoſtolis locuti ſunt, quis tã temerariꝰ & tam audax, qui audeat ſe opponere Chriſto Domino, & Spiritui Sancto, & aliter ſcripturam interpretari, quam ipſe Chriſtus & Spiritus Sanctus ſint interpretati: quæ tanta amentia eſſe potuit vt obijcere auderet Apoſtolis, quod aliter interpretetur ſcripturam quam ipſe prophetæ intellexere, & interim contrario ſenſu, quam dixerint ipſi prophetæ cũ Deus locutus eſt per prophetas & idem

Deus interpretatur per Apoſtolos; quid potuit amplius tribui tibi, vt alio commees. Damaſcenus c.3. lib. 1. ait Apoſtolos & diſcipulos domini, doctos fuiſſe ab Spiritu Sancto, hanc talem doctrinam Spiritus Sancti repudiabit quiſquã? & ad neſcio cuius ſcholam commigrabit? audi Ambroſium de vocatione gentium; capit. 4. pręcipit, inquit Apoſtolus, imo per Apoſtolum Dominus, qui loquebatur in Apoſtolo. Tertullianus aduerſus Martionem. lib. 4. capi. 2. Apoſtoli, inquit, imo Chriſtus, qui magiſtros fecit Apoſtolos Aug. 7. folio. 1255. Deus docet nos, inquit per Apoſtolos in Apoſtolis enim Chriſtus loquitur, vt in Paulo. Aug. 4. fo. 948. ſicut dixit Apoſtolus, imo Deus per ipſum, Chryſoſtomus in epiſtolam ad hebręos, homilia. 10. verba Pauli, inquit nõ hominis verba ſunt, ſed ſpiritus ſancti qui loquebatur in eo, & in euangelium de paſsione. Si Paulus, inquit, loquitur non eſt alius qui in eo loquitur, niſi Chriſtus, & in acta Apoſtolorum, idem Chryſo. Paulus diſſerebat tunc, quid dicis tunc? imo nec tunc, nec nunc Paulus diſſerit ſed Chriſtus, & ad Hebręos, homilia 1. idem Chry. ſcribit, ore Pauli ſpiritum ſanctum fuiſſe locutum, & tomo. 1. conciliorum, in defenſione Cyrilli. D. Paulus, inquit, ipſum habens Chriſtum in ſe loquentẽ, & in epiſtola Fœlicis Papæ, eodem tomo conciliorum, ad Petrum Epiſcopum Antiochiæ, vbi eum Pontifex Roman. obiurgat, quod Dei prophetias, ſcripta Apoſtolica & Euangelica peruertat, & doceat crucifigere filium Dei, & contraria ſentire ſcripturis diuinis. Ergo qui docet aliter, quam Eccleſia interpretatur, explanare prophetias, aut ſcripta Apoſtolica & Euangelica, docet Chriſtũ crucifigere, & contraria ſentire ſcripturis diuinis, & Tyronica ſynodo. tom. 2. conciliorum. cap. 2. qui contra decreta, inquit, quæ à ſede Apoſtolica proceſſerũt, vel quod peius eſt: contra ſententiam, quam vas electionis Paulus, ſpiritu ſancto miniſtrante promulgauit vlla ratione conſcribere præſumpſerit, anathema ſit, & ſynodo Nicenæ. 2. actione 6. Epiphanius ſanctos Apoſtolos, tubas nominat ſpiritus ſancti, & eadem actione 6. Nicenæ ſynodi ſecundæ Epiphanius accuſat eos, qui nec Euangelice, nec Apoſtolice, nec ſententijs veterum patrum, ſed proprio ore loquentes, contra Eccleſiam catholicam ſeſe conſtituunt, hæc ſententia Epiphanij quorundã ſcripta, qui non ſolum proprio ore loquuntur, non Apoſtolice, nec Euãgelice, nec iuxta ſententias veterum patrũ, ſed proprio inquam ore loquuntur, & in aciem contra Eccleſiam catholicam ſeſe conſtituunt longe ſecus dicentes, quã ſcripſerunt Apoſtoli & Euãgeliſtæ: hoc proprie eſt, in aciem ſeſe conſtituere, contra Eccleſiam ſanctã te damnat Eccleſia, ſi tuo arbitrio interpreteris ſcripturam, & non Apoſtolice, nec Euangelice quid futurũ putas, ſi ſummus Pontifex ſciſſet te contra Apoſtolos & Euangeliſtas ſcripturam interpretatum eſſe, & Apoſtolis & Euangeliſtis contradixiſſe, & in eadẽ ſynodo Epiphanius hujuſmodi homines ait ſimiles gentibus factos qui gloriã Dei mutauerunt, relicto vero creatore, dum Apoſtolicas ſententias, ſecundũ proprias cupiditates ſubuertunt & ſynodi Nicenæ, actione 7. his ſic ſe habentibus, inquit, regiam viam incedentes, & ſanctorum noſtrorum Patrũ, doctrinæ & catholicę eccleſiæ documentis inſiſtamus, in quas ſanctus ſpiritus inhabitat &c. Baſilius in procemio de iudicio Dei, hoc ipſum intellexit, Apoſtolum Chriſtũ habuiſſe in ſe loquentem & cõtra Eunomium, idem Baſilius quid dicã, inquit de D. Pau. qui vas electionis fuit qui Chriſtum in ſe loquentem habebat, qui vſque ad tertium cœlum raptus eſt, qui ineffabilia audiuit verba. Aug. de incarnatione. lib. 2. docet Chriſtum in Petro, & in cæteris Apoſtolis, locutũ ſicut in Paulo. Age ergo quicunque interpretaris ſcripturas, contra quam interpretantur

Contra eos qui de ſuo ſcripturã interpretã tur.

tantur

tantur Apoſtoli, vide an equum ſit, vt relicto Chriſto, & ſpiritu ſancto te audiat Eccleſia. Clemens Alex. ſtromatum lib. 5. multa dicit de gratia ſpiritus ſancti, quæ data eſt D. Paulo & cæteris Apoſtolis quam impartiri deſiderant nationibus. Cyrillus. lib. 7. de Trinitate per vnum prophetam ait Dominus, in alijs linguis loquar populo huic. Dominus ait loquar non vt quidem noſtri addũt ſcripturæ verbum propheta, quod nec in vulgata, nec græce, nec hebraicè eſt, vt ſit in alijs linguis ait propheta. Loquar populo huic, & cætera quoq; verba turbant, vt velint nõ licere Dño loqui ad nos quæ velit, ſed quæ ſynagoga velit de quibus in commentarijs in hunc locum fuſe ſatis diximus, & in actis Apoſtolorum: in varijs linguis cæperũt Apoſtoli ſancti; & diſcipuli Domini loqui prout ſpiritus dabat eloqui illis, & Aug. contra Fauſtum Manichæum. li. 5. to. 8. authoritatem veteris teſtaméti & Apoſtolicam authoritatem exæquat, vt de neutra liceat dubitare, I nunc tu, & te inſere, vt te audiat Eccleſia, potius quam Chriſtum qui in veteri & nouo teſtaméto loquitur Clemens Alex. li. 5. ſtromatum plurimis verbis nos docet Chriſtũ Dominum vnicum præceptorem noſtrum eſſe Dei conſiliarium, Deum omnipotentem, effectorem rerum omniũ, qui dixit ne diceremus alium magiſtrũ in terra, quam ipſum ne quis audeat dicere ſe quoque audiendum vna cũ Chriſto, & cum Spiritu ſancto, & de Anima. lib. 1. Aug. non enim niſi Deus per Apoſtolum nos docet, & de opere monachorum. cap. 16. ſicut ergo non ceſſauit Apoſtolus, imo ſpiritus Dei, poſsidens & implens cor eius, & de opere monachorũ. lib. 1. cap. 28. Apoſtolus dixit, non vtiq; ſuo, ſed eius qui in eo loquebatur arbitrio, & idem de ſpiritu & littera. lib. 1. docet Chriſtum & ſpiritum ſanctum eſſe locutos in Apoſtolis ne quis ſibi perſuadeat alium quemquam in interpretatione ſcripturę cum Chriſto, & ſpiritu ſancto audiendum eſſe, niſi enucleet ea quæ dixerit Chriſtus & ſpiritus ſanct⁹, quod docet Chryſo. in cap. Matth. 20. homil. 65. Chriſtus inquiens nobis ad viuendũ magiſter eſt, nec expectemus aliũ. Chry. in cap. Matthæi. 24. homilia 78. quando Paulum dico Chriſtum dico, & in cap. 14. epiſtolæ ad Romanos in ipſo ſermone, non enim ſolus ita credis, ſed tecum vniuerſus orbis non hominem, ſed Deũ ipſum adeptus doctorem, ne aſciſcas inquam, alium doctorem præter Deũ, niſi enucleet; quę dixerit Deus qui in Apoſtolis loquitur & in Euangeliſtis. Chry. in cap. 5. poſterioris epiſtolæ ad Corinthios. Petrus & Paulus, inquit præcipui doctores orbis nominantur: hoc Chryſ. nempe quod in his familiarius ſpiritus ſanctus loquitur, cur ergo quiſquam audiat eum qui contra D. Petrum & Paulum quidquam ſentire videtur? Athanaſius, de humanitate verbi legem & prophetas ait publicam eſſe ſcholam & ſacroſanctam, ſed quę verbis & ſententijs cum Eccleſia ſancta congruat. Baſilius in reſponſione ad primam quæſtionem ſpiritum dari nobis oportet qui dirigat viam noſtram in tenebris, namque agat neceſſe eſt, hoc eſt ſine Chriſto Domino noſtro qui ſol iuſtitiæ eſt, qui ſuis pręceptis velut radijs illuminat corda noſtra. Ambroſius in c. 8. epiſtolæ ad Hebræos ſpiritus ſanctus, inquit adueniens docebat per Apoſtolos. Hoc eſt enim, inquit quod ait propheta non docebit vnuſquiſq; proximum ſuum, nec vnuſquiſque fratrem ſuum dicens, cognoſce Dominum, omnes enim ſcient me à maiore, vſque ad minorem, ſicut in euãgelio de Domino legitur tũc aperuit illis ſenſum ſcripturarum, vt intelligerent ſcripturas hæc doctrina ſanctorum patrum eſt: iam inde vſque à temporibus Chriſti vſque ad noſtra tempora Deum eſſe doctorem veteris ſynagogæ, & eundem Deum eccleſiæ ſanctæ doctorem eſſe, vt non liceat inde quidquam demutare; nec ex his quæ prophetæ dixerunt

iuxta

iuxta noſtram ſcripturã:nec ex his quæ dixere Apoſtoli,iuxta ſcripturam Apoſtolicam & Euangelicam:ſic Auguſtin. contra Iulianum lib.2.& contra eundẽ lib.6.cap.11.& ſic Epiphanius de hæreſibus.lib.3.contra Aerium.

Aduerſus eos qui nobis obijciunt Apoſtolos & Euangeliſtas fuiſſe Idiotas & ex Idiotis Eccleſiam ſanctã fuiſſe conflatam. Cap. IIII.

CVm iam olim viderem ſcripturã ſacram pene dixerim totam mutari contra quam fecerat antiquitas & nouas interpretationes ſcripturæ ſacrę in locum noſtræ ſcripturæ nobis obtrudi,vt nec Pſalmos agnoſceres quacunque ex parte eos legere aggredereris, nec prophetas, nec alios libros ſacros egerrime ferebam,nõ tam ob id quod dixi quam quod audiebam dici Eccleſiam ſanctam coaluiſſe ex Idiotis,Idiotas quoque Apoſtolos fuiſſe & Euangeliſtas,& piſcatores tenuiſsimos, & per contemptum hæc omnia, vt appareret imperitiæ, & inſcitiæ referta eſſe vniuerſa. Animus iracũdia incaleſcebat nõ ſecus ac ſubiecto igni aqua efferueſcit: quod enim ait ille alter, vt ſolet canis dari cuſtos homini apud Homerum & noſtrum Maronem qui greſſus comitetur heriles, vt ſit auxilio ſi quis heris aduerſetur. Sic ait Plato leunculus datur comes menti noſtræ penes quam hominis imperium eſt, rationem hanc vulgo nominamus,qui eam antecedat, & ſequatur,irruat in hoſtes,idque faciat ſæpe ante ipſius rationes imperium ſi ſuſpicetur hoſtes aliquid moliri aduerſum ſuum Dominum. hunc leunculũ rationis comitem iram,ſiue iraſcibilem vulgus nominat partem quandam animæ,ſiue affectum dicere mauoles, aut potentiam quandam,quæ vt dixi efferueſcat ira & rationis imperium ſæpe antecedat & à philoſophis rationis particeps aliquantulum eſſe dicitur,ſed idẽ Plato,ait hanc animi partem à ſenibus reprimi oportere, & frænari pro eo quantum effici poterit pręſertim in re diuina,vt in ſua Republica Plato ſcriptum reliquit, vt ſedati & blandi imperitos qui imperitia peccent potius quam mentis errore ad meliorem mentem reuocent. age id agamus & admoneamus in ipſo ſermonis ingreſſu noſtros homines Iudæos horum ſermonum authores fuiſſe eoſque quanta maxima vi poſsimus refellamus. Noſtros in viam placide reuocemus & primum omnium largiamur aduerſarijs noſtris ex Idiotis hominibus maximã partem Eccleſiam coaluiſſe: Apoſtolos & Euangeliſtas & diſcipulos Domini fuiſſe Idiotas & piſcatores & homines tenuiſsimos. Cur enim man feſta negemus? ſed diuino conſilio id factum eſſe contendimus ne quis prædicationem euangelij humanæ ſapientiæ tribueret aut potentię ſi ſapientes & philoſophos ad id munus prædicationis euangelicæ delegiſſet dominus aut reges potentiſsimos ad promulgandam euangelicam legem allegaſſet certe aduerſarij,eloquentię & ſapiẽtiæ philoſophorum id tribuerent & regum potentum potentiæ & imperio. allegauit Idiotas imperitos tenuiſsimos piſcatores & artifices viliſsimos, quos Spiritus ſanctus de cælo cæleſti ſapientia imbuit qui intra pauciſsimos annos 12. numero totum ſubegere orbem & ad Chriſtum dominum conuertere, cæleſti ſapientia præditi, edidere admiranda miracula, vt ſignis, & portentis doctrinam Apoſtolicam, & Euangelicam confirmarent, id vt facerent, nihil opus erat ſapientia humana nihil humana potentia vbi totum, quod erat de coelo trahebatur vbi primum humanæ mentes Apoſtolorum & diſcipulorum Domini templa Chriſti,& Spiritus ſancti ſunt facta, vt quæcunque dicerent, & quæcunque

facerent: Chriſtus & Spiritus ſanctus dicerent & facerent: quid dico opus erat aut humana ſapientia, aut potentia humana vbi Chriſtus, & ſpiritus ſanctus omnia dicerent & facerent, & ne quis meam hanc ſententiam eſſe putet, & non Eccleſiæ vniuerſæ referamus: quid ſacri ſcriptores Græci & Latini de hac re ſentiant, vt qui fideles ſint intra hãc ſententiam ſubſiſtant. Auguſtinus ergo de verbis Apoſtoli ſermone vigeſimo ſeptimo, cauſam reddit cur Idiotæ homines., & piſcatores delecti in Apoſtolos ſint ne errarent homines, ſi eloquentes & oratores ad id munus allegati eſſent, aut ſi reges & principes ad munus Euangelicæ prædicationes adhibiti eſſent tribuerent id homines humanæ eloquentiæ & ſapientiæ, aut potentię humanæ adhibiti ſunt tenues & piſcatores, vt pateret quidquid haberent Apoſtoli ſapientiæ, & eloquentiæ id totum traxiſſe de cælo. Origenes contra Celſum, libro primo cum obiectum ei eſſet, quod diſcipulos delegiſſet Dominus viles quoſdam ac ſordidos, & homines publicanos reſpondit: id factum eſſe, vt patefaceret Dominus hominum generi qualem vim haberet Dominus medendi animis ipſis ſi ſordidos quoſdam homines, & vitijs coopertos eo magnitudinis prouexiſſet, vt magiſtros orbis eos effeciſſet exempla vitę purioris optimorum morum ſanctitatis, & cœleſtis ſapientiæ exempla lectiſsima. Chryſ. tomo primo, de verbis Eſaię vidi Dominum, homilia quarta, quid Petrus, inquit baſis Eccleſiæ ille vehemens amator Chriſti ille ſermone indoctus, & rethorum victor, ille imperitus, qui tamen philoſophis omnibus & ſapientibus vniuerſis obturauit ora, ille qui Græcorum ſapientiam non aliter quã aranearum telas diſſoluit, qui terrarum orbem peragrauit, qui ſagenam miſit in mare, & piſcatus eſt orbem terrarum, ergo Chry. piſcatorem, & tenuem hominem delectũ à Domino ait, vt in eo luſceſceret toto orbe terrarum cœleſtis ſapientia & potentia, quam traxiſſet de cœlo, quod inde liquebat: quod alioqui tenuis ipſe erat & rudis piſcator & Idiota tenuiſsimus. Baſilius in homilia, de fide vt igni proprium eſt lucere & calere ſic Spiritus Sancti proprium eſt ſanctificare & viuificare implet Angelos Spiritus Domini ſanctificat Archangelos virtutes ac poteſtates ſanctificat, omnia implet & beatificat omnem creaturam, nec minuitur, vt Sol cum luce clariſsima toto cœlo reſplenduerit cum omnia ſua gratia compleuerit cum omnium mentes ſua luce luſtraſſet: & infinitus eſt ſacerdotes perficit, Reges roborat, iuſtos dirigit, donat chariſmata curationum, viuificat mortuos, Publicanum reddit credentem & Euangeliſtã facit, reddit Piſcatorem Theologum facit vas electionis & prædicatorem gentium; Eccleſiæ perſecutorem: mendici efficiuntur diuites, Idiotæ ſermone ſapientibus fiunt ſapientiores, vt diſcant qui Apoſtolos Idiotas nominant & obijciunt Eccleſiam ex Idiotis coaluiſſe vera ſe dicere quocunque modo appelles Idiotas, nam hęc vox tres intellectus habet eum qui in republica nullum magiſtratum gerit, & eum qui nulla prædictus doctrina eſt, aut ſcientia, aut prudentia, vt magiſtratum gerere poſſet in republica aut eum qui contemptibilis & nullius pretij eſt in ſua republica, aio inquam, ex huiuſmodi Idiotis Eccleſiam coaluiſſe quorum pectora imbuerit Spiritus Sanctus repleuerit cæleſti ſapientia, orbi terrarum præfecerit magiſtros, ita vt qui antea erant Idiotæ quocunque modo accipere velis Idiotam effecerit ſpiritus Domini admirabili quodam ſplendore micãtes orbi terrarum magiſtros iuxta illud; nimis honorati ſunt amici

tui

tui Deus: vt qui ſine honore erant cæleſtibus fulgeant ornamentis qui abiecti erant, & humiles principes orbis terrarum efficiantur de quibus illud Eccleſia canit. Nimis confortatus eſt principatus eorum, qui vere ſine honore erant ſint effecti mundi lumina eccleſiarum principes belli triumphales duces cęleſtis aulæ milites: ad quorum comparationem ſordent omnes terrenę dignitates & principatus. Vnde Theodoretus libro quinto, de natura hominis, ex quibus inquit factum eſt, vt cuncti mortales abdicatis Philoſophorum nugis piſcatorum fruantur. Publicanorumq́; diſciplinis ſutorisq́; volumina amplexentur & colant.

De cœleſti ſapientia qua Eccleſia perfuſa eſt, poſtquam ad Chriſtum eſt conuerſa, & ſacro baptiſmate tincta accepit Spiritum Sanctum.
Caput V.

Eccleſia ergo ad Chriſtum vocata ex Idiotis hominibus ex flagitioſis, & vitijs coopertos repleta Spiritu Sancto Chriſti lumine perfuſa admirabili quodam lumine fulget, cæleſti nitet ſplendore, micat diuina ſapientia talis eſt qualem colligis ex Eſaia, capite tertio, vbi propheta omnia chariſmata Spiritus ſancti ſcribit atritura ex templo Hieroſolymitano, & in eccleſiam ſanctam migratura quid dixi omnia chariſmata templi Hieroſolymitani migratura in eccleſiā: imo multo maiora chariſmata quam fuerint in templo Hieroſolymitano in eccleſiam commigrarūt, in tēplo nāque Hieroſolymitano figuræ eorū erat in eccleſia ſancta ipſa veritas, vt in ea ſit omnis religio, omnis doctrina cæleſtis, omnis ſanctimonia, omnis probitas, omnia denique quę eſſe liquet in ea eccleſia, in qua Chriſtus habitat quam Spiritus ſanctus ſemper illuſtrat, quam quotidie ſacroſancta imbuunt ſacramenta, quæ ex ſanctiſsimo Chriſti corpore dimanarunt: ablata à Iudæis ſunt omnia ſacra volumina, nam quamuis Codices hebręi apud illos ſunt intellectus ſacrorum voluminum, & ipſa volumina ſunt apud nos, nec enim ſcripta ſacra ſine Spiritu ſancto intelligi poſſunt qui in ſynagoga impia non eſt in eccleſia ſancta eſt: vbi euangelium ait Theodoretus de affectionibus Græcorum prophetiæ antiquæ confirmant, Prophetias euentus ipſe euangelicæ lucis illuſtrat, namque prædixere prophetæ euangelia ante oculos ponunt, ſiquidem prædixere prophetæ virginis partum & hiſtoriam totam, euangelia rem ipſam ordine, vt geſta eſt narrant, prędixere prophetę crucis myſterium, Chriſti tormenta, euangelia hęc & facta miracula narrant, prophetæ cecinerunt mundi ſalutem, nos oculis videmus. Prophetiæ euentū, prophetæ prædixere. Iudæorum perfidiam & perditionem, nos permanentem adhuc Iudæorum perditionem, perfidiam, diſperſionem, oculis cernimus, & alia plura. Theodoretus de Græcorum affectionibus, libro ſexto de Dei prouidentia, & Auguſtinus cum alijs locis plurimis, tum lib. 12. & 13. aduerſus Fauſtum Manichęū euentum ipſum rerum prædictarum, apud prophetas, prophetiæ optimum interpretem eſſe: centies commemorat & Auguſtino millies in ore eſt. Vide hic prædictū, ecce illic completum; vt euangelium prophetijs lucem afferat, & prophetię confirment euangelia. Nam vt ait Theodoretus de affectionibus Græcorum, libro decimo, de oraculis in fine, priuſquam prophetia ex euentu rerum finem conſequeretur non parum laboris erat perſuadere hominibus qui tunc viuebant euentura eſſe, quæ prædicerentur nunc autem, cū com-

completa iam videamus quæ tot ante annos prophetæ prædixerant quæque olim verba fuerant eſſe nunc facta, nullus iam nobis labor relinquitur ad faciẽdam auribus fidem; aures enim oculorũ teſtimonio nunc vtuntur & omnia obſcura erant & velut ęnigmata: verum vt ait Origenes in Canticum Canticorum lib.2. vbi ſaluator & Dominus noſter Ieſus Chriſtus aduenit nota fecit omnia verbo virtutis ſuæ in paſsione eius ea quæ in abſconditis tenebãtur, in lucem ſunt prolata & Auguſt. Epiſtolarũ lib. Epiſtola.120. ad Honoratum cõſilium inquit Dñi quod latebat in ſcripturis tunc apertum eſt cũ ea quæ de illo prophetata fuerant paſſus impleuit, ſolutæ ſunt ergo ſcripturæ eius: in his quæ perfecta ſunt eius aduentu, Natiuitate, Paſſione, Reſurrectione, Glorificatione, quis enim ea iam non intelligit in prophetis, idem Auguſti. quęſtionum ex Matth. lib.1.q.16. Eccleſia inquit ſcripturas veteres parabolis explicatas intellexit, ab iſtis nobis accipiens regulas vbi Chriſtus veniens per parabolas adhuc loquebatur donec eius paſsio vellum diſcidit vt nihil ſit occultũ quod nõ reueletur, quæ cum Iudęi ad litteram acciperent noluerunt eſſe docti in regno cœlorũ nec tranſire ad Chriſtũ vt auferretur velamen quod ſupra cor eorũ poſitum eſt. Hieronymus ad Paulinũ de inſtitutione Monachi niſi enim aperta fuerint, vniuerſa ea reſerat qui habet clauẽ Dauid qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit, & nullo alio reſerantẽ pandentur, cruce ergo Chriſti reſerante pandetur omnis ſcriptura quę latebat & abſcondita erat quo aduenirer Dominus qui ſuo aduentu & paſsione omnia panderet. Origenes in ca.15. Matthæi hæc omnia inquit occulta erant vt ſermones libri obſignati quę quidem poſt Seruatoris aduentũ manifeſtata ſunt, & in cap. Matth.5. facta ſunt inquit omnia verba ſcripturarum poſt aduentum Domini quaſi ſermones libri obſignati, id eſt; propter obſcuritatẽ clauſi &c. Tertullianus aduerſus gentes ipſi Iudæi legũt inquit ita ſcriptũ mulctatos ſapiẽtia & intelligentia & oculorũ & auriũ fruge. Hiero.5. tomo in cap.29. in illud obſtupeſcit &c. in Apocalypſi inquit ſolus inuentus eſt leo de tribu Iuda Dñs Ieſus Chriſtus qui ſolueret ſignacula libri nõ vnius ſed omniũ ſcripturarũ quę vnus liber dicitur quod ab vno Spiritu ſancto dictãte aperiuntur vt docet Hiero. ſolus enim Chriſt⁹ aperit ſcripturã magiſtris Iudæorum vſque in præſentem diẽ nequeuntibus legere aut aperire ſignacula nec miſteria pandere ſcripturarum.

Contra Iudæos qui noſtram ſcripturam falſitatis arguunt. Cap. VI.

HIeronymus in præfatione in Eſaiã ad Paulũ & Euſtochiũ deſudaſſe ſe ait in peregrinæ linguæ eruditione ne Iudæi de falſitate ſcripturarũ Eccleſijs diutius inſultarent & eodẽ tomo.3. ad Sophroniũ ait Iudęos illudere nobis ſolere per ſermones ſingulos & aſſerere non ita haberi in hebræo & de optimo genere interpretandi ad Pammachiũ in fine. Solent inquit Iudæi irridere quod legimus in Eſaia. Beatus qui habet ſemẽ in Siõ & domeſticos in Hieruſalem de quo loco ſimilibuſq; diximus in cõmẽtarijs in hũc locũ Aug. in Epiſtolarũ libro ad presbyterũ Deo gratias epiſtola. 49. quęſt.6. ſoluens ad hos Iudæorũ riſus reſpõdẽs quantũ poſſunt rideant dũ iuxta prophetarũ prædictiones per ſingulos dies rariores pauciores ſq; ſe videãt, & de diuinatione dæmonũ idẽ Aug. cũ dixiſſet à Iudæis tanquã imperitiſsimos Chriſtianos irrideri ait nos non debere moueri, cũ videamus ſcripturas impleri in Iudæis & Iudæos ipſos ſecũdum ſcripturas in dies magis ac magis pauciores fieri. & ſubijcit, ergo quantũ poſſunt rideãt, illud ſcio quod illi irriſores noſtri pauciores ſunt hoc anno quam fuerint anno priore iuxta propheticas prędictiones.

Reſponſio ad Iudæos qui de falſitate ſcripturarum Eccleſiam ſanctam inſimulant. Cap. VII.

SAtis ſuperque reſpóſum eſt Iudæis qui nos de falſitate ſcripturarum inſimulant à D. Auguſt. idque paucißimis verbis, interpres enim ſcripturæ prophe ta dicitur, vt non ſemel à nobis ex auto ritate veterum patrum eſt demonſtratũ vt interpretatio ſcripturæ quæ cum rerum euentu congruit veriſsima tranſlatio ſit & author illius tráſlationis veriſſimus ſit ſcripturæ interpres & prophe ta veriſsimus qui ſua interpretatione expreſsit veriſsimum rerum euentum qua lis eſt eccleſiaſtica ſcripturæ interpretatio quæ explicat rerum euentus veriſsimos contra vero Iudaica tranſlatio falſa fere eſt & mendax & nihil minus quam prophetia eſt iuxta illud Domini Deuteronomij cap. 18. quod ſi tacita cogitatione reſponderis quomodo poſſum in telligere quod Dominus eſt locut⁹ hoc habebis ſignum quod in nomine Domini propheta ille prædixerit & non euenerit hoc Dominus non eſt locutus, ergo quod interpres ſcripturę tranſtule rit ex ſcriptura quæ veriſsima ſit neceſſe eſt & non euenerit hoc Dominus nõ eſt locutus & hoc tranſlator non verè tranſtulit tranſlationes Iudaicæ quę nõ verum habent euentum vere non ſint tranſlationes: ſcriptura namque veriſsima ſit neceſſe eſt & tranſlationes quæ ſcripturam faciunt mendacem vere nõ ſunt, veræ igitur non ſunt translationes iuxta verbum Domini, quod in nomine Dñi propheta ille prædixerit & non eueneri t hoc Dñs non eſt locutus qui minus dicere poſsis quòd tranſlator ille tranſtulit de prophetia Domini & non euenerit hoc Dominus non eſt locutus & tranſlator ille nõ vere tranſtulit nec vere ſunt tranſlationes Iudaicæ quas videmus non veros habere rerũ euẽtus cõtra vero ſi tranſlatio eccleſiaſtica verũ rerũ euentũ ſemper eſt nacta vt veteres dicant, ecce hic prędictũ ecce illic cóplетũ idq; in ſingulis prædictionibus vt frequẽs illud ſit quod diximˀ ecce hic prædictũ ecce illic cópletũ nulla dubitatio relinquitur quin verę ſint illæ tráſlationes iuxta illud Hiere. cap. 28. Propheta qui vaticinatus eſt pacẽ cũ venerit verbũ illius, tũc ſcietur Propheta quẽ miſit Dñs in veritate ergo cũ ſcripturę interpres tráſtulit prophetias quas vere eueniſſe videmus omnes nũc cognoſcitur verus propheta, & verus interpres quos vere miſit Dñs in veritate & quæ vera ſit prophetia & quæ vera ſit tranſlatio.

De authoritate ſcripturæ Eccleſiaſticæ. Cap. VIII.

SEd de ſcrituræ canonicæ autoritate mihi lingua nulla eſt qua quod ſen tentiã poſsim eloqui, deligã vnũ aliquẽ ex ſanctis patribus cuius ore explicem quod ore meo exprimere nõ poſſum os illud aureũ potiſsimũ deligã Chryſoſt. in Homel. 1. Epiſto. ad Hebręos in Morali vbi narrãt Chryſoſt. quã operoſam diligẽtiã in tradẽda ſcriptura ſacra eccleſiæ ſanctę Dñs pręſtiterit per prophetas eã tradiderit miraculis claros & illuſtres vt demonſtraret eos eſſe prophetas per Angelos & Archãgelos quorũ ore loquebatur ipſe Dñs vt Angeli & Archãgeli loquerentur in prophetis & verbũ patris loqueretur in Angelis & Archãgelis vt tãta autoritate ſynagogæ eccleſiæ ſanctæ ſit tradita ſcriptura & quod aſsidua prolapſione ad Idolatriã negligebã tur ſcripturæ ſanctæ permiſit Dñs eas igne babylonico cremari, rurſum cum Lxx poſt anno reuocati eſſent Iudæi in patriã ex captiuitate babylonica & reſti tuere templũ pararẽt & inſtaurare ſacra vellẽt ſcripturæ igne babylonico incenſæ erãt & ſemiambuſtæ Eſdræ ſacerdoti ſcripturę inſpiratæ ſunt diuinitus vt tãto rerũ miraculo Iudæi ad religionẽ inflãmaretur, in ſcripturæ datæ prophetis diuinitus ſunt, qui prius miraculis clari eſſent vt prophetas eſſe apparet & datæ per

per Angelos & Archágelos quorũ ore
Deus verbũ & Spiritus ſanctus loquerẽ
tur. En barbarico igne incẽſæ ſunt: pro-
pter Iudęorũ peccata en rurſus inſpiratę
ſunt per Spiritũ ſanctũ Eſdræ ſacerdoti
vt tãto rerũ miraculo ad bonã mẽtẽ Iu-
dæi reuocarẽtur: idque factũ inquã per
Spiritũ ſanctũ vt cum Eſdras legeret ſa-
cras litteras quidquid vſtulatũ erat igne
aut ſemiãbuſtũ Spiritus ſanctus ſacerdo
ti ſuggereret cũ vero Chriſti Dñi aduen
tus appeteret curauit Dñs ſacras litteras
græce vertẽdas qđ oẽs nationes ad fidẽ
erãt vocãdę quibus eo tẽpore græca lin
gua cõmunis erat vt Euãgelij prædica-
tio ea lingua fieret quã oẽs intelligerent
& qua prophetias legerẽt & ſacra ſcri-
pta omnia & curauit vertendas per Lxx
viros idque iuſſa Regis Ptolomei vbi
multis editis miraculis monſtrauit Dñs
eas græce eſſe trãſlatas inflatu Spũs ſan-
cti vt probatũ eſt à nobis in diſputatiõe
de trãſlationibus quã præfiximus in cõ-
mẽtarijs in Eſaiã idq; ex authoribus an-
tiquiſsimis græcis & latinis vbi etiã mõ
ſtratum eſt oẽs ſacros libros à Lxx viris
grçce eſſe verſos nõ tãtũ libros Penta-
theuchi idq; cõfirmatũ multis editis mi
raculis quæ illic fuſe deſcripſimus, vides
quãto rerũ molimine D. opt. Max. eccl-
ſiæ ſuę ſanctæ ſcripturã ſacrã tradiderit
per tot ſigna tot miracula vt nulla in re
quãtũ ego intellectu cõſequi poſſũ ma-
iorẽ diligẽtiã Dñs pene dixerim ſuę ec-
cleſię præſtiterit hoc factũ eſt trecẽteſi-
mo pluſve, minuſve anno ante Dñi ad-
uẽtũ & collocatæ ſcripturæ ſunt verſę à
Lxx viris Alexãdriæ in Bibliotheca re-
gis Ptholomæi & in omnibus Iudæorũ
ſynagogis vt paratæ eſſent gẽtibꝰ & na-
tionibus quæ tã ad fidẽ erãt vocãdæ ve-
nit Chriſtus Dñs iuſsit Apoſtolos & di-
ſcipulos Euãgeliũ prædicare omni crea-
turæ, ideſt, omnibus nationibus quibus
ſcripturã dari neceſſe erat vt ſimul habe
rẽt nationes Euãgelium & prophetas &
reliquos libros ſacros cõtra id quod di-
ctitãt Iudæi ſolũ Pẽthatheuchũ trãſlatũ

eſſe à Lxx viris. Trãſlati ſunt à Lxx viris
grçce oẽs libri ſacri quod liquet inde qđ
citati ſunt loci ex veteri teſtamẽto & ex
omnibus eius partibus ab ipſo Dño &
ab eius Apoſtolis & Euãgeliſtis at qui tẽ
peſtate Apoſtolorũ & Euãgeliſtarũ nõ
erat ſcriptura ſacra verſa græce niſi ea
quæ ab Lxx viris græce erat verſa & cẽ-
ties oſtẽdimus ſcripturã à Dño & ab A-
poſtolis & ab Euangeliſtis iuxta Lxx vi-
ros eſſe citatã quæ maior dignitas dici
aut fingi põt, quã ſcripturã à Dño & ab
eius Apoſtolis & Euãgeliſtis iuxta trãſla
tionẽ Lxx eſſe citatã, & quod ait Atha-
naſius vna cũ Euãgelio per omnes gẽtes
diſſeminatã cũ Euãgeliũ per omnes gẽ-
tes prædicauere oportebat enim vt ſacri
libri ad manũ eſſent omnibus nationi-
bus vt viderẽt prędictiones prophetarũ
manifeſtiſsimas litteris Euangelicis eſſe
cõpletas quod argumẽtũ inſolubile eſt
aduerſum eos qui trãſlationẽ Lxx perſe
quũtur cũ appareat citatã & explanatã
ab ipſo Dño & ab Apoſtolis & Euãge-
liſtis & à doctoribus ſacris omnibus &
diſſeminatã toto orbe terrarum & vno
omniũ cõſenſu rerũ omniũ euentum ea
eſſe ſignificatum, age nunc pone tu ante
oculos canonẽ illũ quo internoſcendus
eſt verus propheta à propheta falſo &
verus ſcripturæ interpres à falſo inter-
prete ſcripturę: quẽ præſcribit Dñs cap.
18. Deuteronomij his verbis quod ſi ta-
cita cogitatione reſponderis quomodo
poſſunt intelligere verbũ qđ Dñs nõ eſt
loquutus hoc habebis ſignũ quod in no
mine meo propheta ille prædixerit &
nõ euenerit hoc Dñs nõ eſt loquutus: ſi
ergo iuxta Iudaicas trãſlationes nõ eue-
nit quod Dñs iuxta illas trãſlationes Iu-
daicas prædixiſſe dicitur Dñs non eſt lo
quutus quod iuxta illas trãſlationes Iu-
daicas loquutus dicitur: vnde ab veteri-
bus patribus dicũtur prophetię iuxta Iu
daicas tranſlationes fallaces & mẽdaces
& nihil minus quam prophetiæ at iux-
ta Eccleſiaſticas tranſlationes rerũ om-
nium euentus veriſsime deprehẽdũtur

veriſsimę ergo ſunt tranſlationes Eccleſiaſticæ, quod ait Dñs apud Hiere. c. 28. his verbis propheta qui vaticinatus eſt pacē cū venerit verbū eius tunc ſcietur propheta quē miſit Dñs in veritate ſed prophetias omnes explanatas à Lxx viris eueniſſe videmus & manifeſtiſsimas eſſe de Chriſto prædictiones idq; adnotare omnes veteres patres græcos & latinos veræ ergo ſunt prophetiæ & veræ ſcripturæ veteris teſtaměti & veræ eius tranſlationes in Eccleſia ſunt cōtra vero Iudaicæ tranſlationes falſæ & mēdaces quod adnotāt veteres Euſebius Hilarius & alij patres, reliqua eſt ergo vna illa dubitatio ſi hocita eſſet nec texēda fuiſſet noſtra vulgata à D. Hiero. nec in Eccleſiā fuiſſet recipienda, recepta eſt milleſimo ducēteſimo ante anno & ſacro Cōcilio conſecrata, non eſt ergo vera ea ſententia quā diximus de tranſlatione Lxx imo maxime. Duo enim fuere cur Dñs vulgatā D. Hiero. texi voluerit alterum quod Iuſtinus, Origēnes, Tertullianus, & alij veteres litteris prodidere multos tranſlationis Lxx locos de Chriſto maniſeſtiſsimos in ipſis Eccleſię initijs à Iudæis eſſe reſectos: multa quoq; de Chriſto ſcripta reſecta eſſe ex ſcriptura nos monent veteres quæ reſarciri oportebat, multa quoq; à Lxx viris ſunt trāſlata quæ magis paraphraſis quā trāſlationes ſunt quod ſcriptura gētibus erat dāda quibus neceſſe erat plurima quæ in ſacris litteris obſcura erant ænigmata pādere & per paraphraſes quaſdā explicare æquū erat. Ergo cū eccleſia firmiſsimas radices egiſſet vt interpretatio latina eccleſia eſſet verſa ad litteram vt hæc omnia fierēt voluit Deus vulgatā à D. Hiero. cōfici yt ſcriptura in eccleſia eſſet plena & omnibus numeris abſoluta. Quid ergo poſt tā negotioſam operationē qua nulla maior quantū ego intel lectu cōſequi poſſum qua vſus eſt Dominus in ſuā eccleſiam venit Iudæus & ridet hæc omnia & cachino proſequitur, nec iuuant hiſtoriæ veteres quæ tot ſunt numero vt laborioſum eſſet eas recenſere & tædiū parerē lectori qui fortaſſe eas legiſſet in diſputatione de trāſlationibus quę vna cū meis commentarijs in Eſaiā circunferuntur. Nihilominus tamen, non defuiſſe arbitror qui de Eccleſijs per contemptū loquantur ſacrificulos nominent homines tenues Idiotas: ne quis erret tamen & ignoret quanta ſit authoritas eccleſiæ dicam ex Auguſt. cum ex alijs locis plurimis, tum ex libris contra Fauſtum Manichæum cap. 2. & 3. vbi docet eccleſiam ab ipſis Apoſtolis fuiſſe fundatam & vſque ad hodiernū diem Epiſcoporū & populorum multorum conſenſione coaluiſſe & quod omnes codices eccleſiæ exemplaria omnia ſcripturę linguæ omnes in quas ſcriptura tranſcripta eſt omnibus tēporibus, omnibus locis, vbicunq; agas in eadem ſcriptura conſentiunt mirabiliter exceptis quibuſdā iiſdemque per paucis in quibus in ſcriptura ſancta duplex lectio eſſe videatur de quibus veteres patres nos admonēt qui duplicem illam lectionem interpretantur. Hac re vna excepta ab ipſis Apoſtolorū tēporibus vſque ad noſtra tempora per omnes populos, per omnes nationes, per omnes linguas, per omnes eccleſias per bibliothecas omnes eadem ſcriptura eſt per mille quingentos & eo amplius annos qua probatione non reperio quæ maior aut dici, aut fingi poſsit. Nā quod quidam amatores nouitatis ſuccinunt veritas hebraica, veritas hebraica, quæ perfidia Iudaica potius eſt vt oſtēdimus lib. 2. Apologetici toto vbi Iudæorum fraudes in vitianda ſcriptura ex ſcriptoribus græcis & latinis & ex Rabinis & ex ipſis impijs Iudæis in conſpectu & oculis omnium poſuimus. Luſtraſti tu, inquies, omnes terras, omnes nationes, omnes bibliothecas, & eas euoluiſti omnes, minime, ſed quod longè maius eſt, luſtraui domi apud me, patres veteres, gręcos & latinos qui fuerunt per omnes ætates per omnes natio

nes

nes à Chriſto Domino & ab eius Apoſtolis & Euangeliſtis ; vſque ad noſtra tempora qui omnes in ſingulis eandem præferũt lectionem Eccleſiaſticã, quod aliud argumentum expectas vt tibi ob oculos ponat. Eccleſiaſticam ſcripturã vnam & eandem eſſe cum ea quæ ab Apoſtolis eſt data & à Chriſto Domino quæ quaſi per manus ad noſtra vſq; tempora deſcendit vna & eadem, Pſalmos eoſdem leges in Eccleſia ſancta & in Euangelio, & in Apoſtolis & ſacris ſcriptoribus vſque ad homines noſtræ tempeſtatis quos tamen imperiti quidã mendoſos eſſe iactant & perperã tranſlatos cum congruant cum Pſalmis qui ab Apoſtolis per manus Pontificum & doctorum Eccleſiæ vſque ad noſtra tempora deſcenderunt. hebraica veritas inquies ſcripturam arguit peſsime tranſlatam & intellectam, peſsimè ſi Iudęos impios adhibeas præceptores. Nam lib. 2. noſtri Apologetici dupliciter verſare fraudes manu oſtendimus, & interpretatione, manu mutatione diſtinctionis litterarum punctorum quæ valent pro vocalibus hebraice, mutatione ſyllabarum & dictionum & alijs dolis, aut interpretatione cum Prophetiæ manifeſtiſsimę de Chriſto aliò deflectũtur, quę fraus latiſsime patet cum manet integra ſcriptura hebræa ſed peruerſa interpretatione vitiari dicitur.

Eccleſiæ ſanctæ initium & authoritas. Cap. IX.

LOcus topicus eſt ſi quædam infamare velis vt tenuiſsima quæque arripias, & infirmiſsima, & inde omnia vituperes. Id vulgo fit cum clericos prouerbio Italico per contemptum pretes Apelles quod analphabeti aliquando ſacris ordinibus cõſecrantur. & vt inde cæteros infames & vulgo zotes nominas à græca opinor voce thetes, id eſt, ſeruus quod græce enunciari ſolet. e. thetes ergo nominas, id eſt, ſeruos aut viliſsima mãcipia. qua voce vtitur Ariſtoteles in libris de R. P. cum Spiritus ſanctus genus electum nominet & regale ſacerdotium hanc rem altius repetere neceſſe eſt. & eccleſiæ authoritatem altius à ſuis initijs auſpicari. Auguſt. in illud Pſal. 71. à flumine &c. Hic inquit ſpiritus deſcẽdit in baptizatum, & de cœlo vox illa ſonuit hic eſt filius meus dilectus. Hinc doctrina Chriſti incipit & magiſterij cœleſtis authoritas dimanauit, ne quiſquam ſibi perſuadeat Eccleſiæ authoritatem tenui niti fundamẽto. & in Pſal. 103. idem Auguſt. in illud montes geſtierunt velut arietes. Manifeſtum eſt inquit nõ humana ſuſpicione, ſed Apoſtolico, id eſt, diuino & dominico magiſterio Eccleſiã eſſe natã. Deus enim inquit Augu. in Apoſtolis loquebatur, & quãuis de carneis nubibus tamẽ in eis dominus tonabat. & idem de fide cap. 1. Apoſtolos ait qui per orbem diſſeminauerũt Euangelium ab ipſo Spiritu ſancto & ab ipſo domino fuiſſe edoctos. Ambro. de pœnitẽtia lib. 2. in fine capitis 7. deſcribit Apoſtolos & Prophetas os fuiſſe Chriſti per quos Dominus futura loquebatur & de vocatione gentium ca. 4 præcepit inquit Apoſtolis imò per Apoſtolũ Dñs qui loquebatur in Apoſtolo & lib. 6. Epiſtolarũ Epiſtola. 36. Deus inquit loquebatur in Prophetis non loquebãtur prophetę niſi inſtrumẽtaliter diuinæ vocis organũ eſt propheta per quod Deus ipſe loquitur & lib. 10. Epiſtolarũ epiſtola 84. ſcribit idẽ Ambroſius Spiritus ſanctus implet organũ ſuũ & tanquàm fila chordarum tangit digitus Dei corda ſanctorũ. ne quis putet tenue aliquod fuiſſe Eccleſiæ ſanctę initiũ presbyteros habet Eccleſia tenues homines & pauperes & manſuetos plæriq; huius notæ Deo ſunt chariſsimi quod Sophonias ait reliquiſſe ſibi Dominum Populum, pauperẽ, & manſuetũ. Athana. in reſcripto ad Liberiũ Epiſcopũ Romanũ de verbo Dei quod in prophetis loquebatur & quod eccleſiæ iecit fundamẽta & idẽ Atha. dicit quod Spiritus

ſanctus loquebatur in prophetis. Patrẽ. Paulus inquit locutũ fuiſſe cũ patribus &rurſum idẽ Paulus ait, in ſe filium eſſe locutũ, an experimentum inquiens eius quęritis qui in me loquitur Chriſtus, habes ergo authore Paulo patrem & filiũ fundaſſe Eccleſiam, rurſum filius dixit Spiritum ſanctũ locutum fuiſſe in Apoſtolis, non vos inquiens eſtis qui loquimini ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis, ergo docemur Eccleſiam ſanctam magiſterio ſacræ triadis niti, nequis contẽptim de Eccleſia loquatur, aut de eius ſacerdotibus neve ſibi perſuadeat quiſquã ſcripturas diuinas eſſe corruptas, quadringenti namq; anni in terceſſere inter Chriſtũ & Auguſ. quod interuallũ perexiguũ fuit vt exemplaria lectionis eccleſiaſticę vitiarentur & id deprehendi nõ poſſet: ait enim Auguſti. contra Manichæos lib. 1. ca. 3. nullis exẽplaribus poſſe conuinci ſcripturas eſſe corruptas nullis inquam exemplaribus quæ tam recenti memoria extent quadringenti enim anni interfuere inter Chriſti tẽpora & Auguſt. & Hiero. & ſi quid vitiatum eſſet facile reuinci poſſemus ex vetuſtis exemplaribus. Irenæus multo antiquior Aug. Chriſti temporibus proximus lib. 4. cap. 63. Apoſtolorũ doctrina inquit & antiquus eccleſię ſtatus quæ peruenit vſq; ad nos cuſtodita eſt ſine fictione nec ablationẽ recipiens ſine falſatione cũ legitima expoſitione.

De nouo teſtamẽto quod græce ſit ſcriptum & non hebraice vt non ſit recurrendum ad hebræa exemplaria ſed ad græca. Cap. X.

DE nouo teſtamento prædixerat. Hieremias cap. 31. Nouum teſtamentum dandum eſſe Eccleſię ſanctæ his verbis, ecce dies venient dicit Dominus & feriam domui Iſrael & domui Iuda fœdus nouum non ſecundum pactum quod pepigi cum patribus veſtris &c. quod Lxx vertere: ecce dies veniũt dicit Dñs & diſponam domui Iſrael & domui Iuda teſtamentũ nouum quæro quod pactum hoc eſt quod percuſſum eſt cum domo Iſrael & cum domo Iuda non ſecundũ pactũ quod percuſſum eſt cũ patribus antiquis cũ educti ſunt AEgypto aut quod teſtamẽtũ hoc eſt iuxta Lxx quod factum eſt nouum non ſecundum teſtamẽtum quod factum eſt cum patribus antiquis cũ educti ſunt à Dño ex AEgypto, vtraque enim tranſlatio in idẽ recidit nec poteſt hic locus alio referri quã ad nouũ teſtamentum certe ab veteribus patribus vniuerſis ad nouum teſtamentum refertur quorum teſtimonia citarẽ niſi fidelibus ſatis ſuperq; eſſet D. Paulus in Epiſtola ad Hebręos cap. 8. qui hunc locum Hieremiæ de nouo teſtamento citat & interpretatur & citat quidẽ iuxta tranſlationem Lxx vt cætera ſolet quod idem facit cap. 9. & cap. 10 & interpretatur de nouo teſtamẽto nec iuuerit quidquã quod Iudæus negat Berith hebręam vocem ſonare latine teſtamentũ cum Lxx viri & Theodotio ipſam hanc hebręam vocem berith latine verterint teſtamentũ & Apoſtoli & Euãgeliſtæ & quod maxime omniũ pondus habet Dominus ipſe vocem illã berith reddiderit teſtamentum. At D. Hiero. reddidit berith fœdus & pactũ, quid tũ? & hoc & illud ſignificat vox hebręa & altera tranſlatio vt nos docet D. Hiero. in cap. 49. Eſaiæ lucẽ affert alteri vt pactũ ſiue fœdus interpreteris teſtamentũ cũ præſertim D. Pauli in quo loquitur Chriſtus & Spiritus ſanctus acceſſerit authoritas, nec Iudæi dicere poſſunt qđ alterũ pactũ ſiue fœdus diſpoſitum ſit à Dño cũ domo Iuda aut cũ domo Iſrael, alterum inquam ab illo quod diſpoſitũ eſt cũ patribus antiquis cum educti ſunt ex AEgypto & neceſſe habent interpretari niſi peruicaces eſſe velint de nouo teſtamẽto, quæro ergo de hoc nouo teſtamẽto qua lingua dicas eſſe cõſcriptũ gręca ne lingua an hebręa, certe Matthę ſuum

ſuũ Euangeliũ hebraice cõſcripſiſſe eſt dictus & id ſunt authores veteres patres & ita eſſe. ego habeo perſuaſiſsimum quod magna multitudo hominum ex Iudæis Eccleſiam intrauere quibus Euãgelium litteris hebraicis conſcriptum opus erat tamen cum nationes innumeræ ad fidem ſint vocatę quibus prædicare Euangelium græce oportebat quibus lingua gręca communis erat: mihi perſuadeo ipſum Euangeliſtam Matthęum ſuum ipſius Euangelium græce etiam trãſtuliſſe quod dono linguarum ab Spiritu ſancto erat donatus & certe ex Apoſtolis & Euangeliſtis nullus fuit qui diſcreparet à tranſlatione Lxx vel vna pene dixerim ſyllaba, abſq; vno D. Matthæo omnes Apoſtoli & Euãgeliſtæ & ipſe Dominus ſcripturam citant iuxta tranſlationem Lxx. Ioannes Euangeliſta ſemel aubis hebręam lectionem expreſsit Matthæus ſæpius lectionem hebræam græcè ſuis verbis trãſtulit quod nationibus inquam prædicare Euãgelium gręce oportebat quibus lingua græca erat cõmunis & certe omnes Apoſtoli & Euangeliſtæ quanuis optime hebraice ſcirent græce ſcripſere quanuis hebræi eſſent & ita nouum teſtamentum græce eſt conſcriptum totum & gręce eſt datum nationibus & ea cauſa eſt cur trecentis annis ante aduentum Domini curarit Dominus omne vetus teſtamentum græce vertẽdum quod vinea Domini tradenda erat alijs agricolis qui fructum facerent, tradẽda erat inquam nationibus & regnum auferendum erat Iudęis & tradendũ gentibus ſiquidem regnum eo loci pro ſcriptura ſancta ponitur & Eccleſia ex reliquijs Iudęorum quę ſaluæ factę ſunt & nationib⁹ coaluit nec quod ex reliquijs Iudæorum quæ ſaluę factæ ſunt & nationibus coaluit nec quod ex reliquijs Iudæorum & nationibus Eccleſia coaluiſſe dicitur, Paucos Iudęos ad Chriſtũ conuerſos fuiſſe credat quiſquã, paucos quidem ad Chriſtum eſſe conuerſos certum eſt præ numeroſiſsima Iudæorum multitudine quæ Chriſto non credidit plurimos verè credidiſſe Chriſto intelliges ſi per ſe illos ſpectes vno quidẽ narrant litteræ ſacræ tria Iudæorum millia Chriſto credidiſſe & alio quidẽ die narrant ædẽ ſacræ litteræ quinq; millia Iudęorũ Eccleſiam intraſſe & vſq; ad noſtra tempora intrat in Eccleſiã per vices Iudęorũ numeroſiſsima multitudo vt ſcribit D. Hiero. & alij veteres & à nobis noſtris oculis eſt viſum cum paucis annis antequã nos in lucẽ editi eſſemus bis intrauit in Eccleſiã innumerabilis Iudæorũ turba potiſsimũ quidem Eccleſia ex nationibus coaluit ſed ex vtroque populo Iudaico & gentili: Eccleſia eſt cõflata his opus erat ſcriptura cõſcripta græce quod ea lingua tẽporibus Chriſti omnibus nationibus erat cõmunis: quę omnia tã fuſe diximus vt oſtẽderemus nouũ teſtamẽtũ quod per Hieremiam promiſerat Dominus D. Paulo in quo Chriſtus interprete græce fuiſſe cõſcriptũ liquet & Eccleſiæ ſanctę datum & inde tranſlatũ latine an neſciebat Dñs qui omnia videt quæ ſunt quæ fuerunt quæq; poſt futura dicantur Iudæos hebræã lectionẽ eſſe vitiaturos idque dupliciter manu & interpretatione, cur ergo Dominus à Iudæis auferendum regnum dixit & dandũ alijs agricolis, id eſt, ſcripturam auferendam à Iudæis & dandam nationibus etiam cum ſcriptura ablata ſit à Iudæis & data Eccleſiæ ſanctæ Iudæorum impudentia & impietas eo audaciæ eſt progreſſa vt inquirat in Dominum noui teſtamenti authorem verum fideliter crediderit ex veteri teſtamento prophetias quas citat græce quęque citat ex teſtamento veteri teſtimonia omnia, ego certe expectorare nõ audeo quod animo cõcipio, ſi Chriſtiani ſumus quibus datum nouum teſtamentum eſt cur ad vetus teſtamentum regredimur? cur ad fidem veteris teſtamenti nouum exigimus? non dicã amplius, nam certe quid dicam neſcio, cur

in litteris Euangelicis quam ipſe Dominus ſit interpretatus ſi homo fuiſſet tantum ipſe Dominus ferendum aliquo mōdo videretur. Deus eſt theſaurus ſapientiæ & ſcientiæ & aliū admittemus præceptorem? fortaſſe vt interpretetur quæ Dominus dixerit alioqui inciuile hoc eſſet, nequid grauius dicam, idē Auguſti. lib. 2. cap. 12. quiſquis inquit dicit Euangeliſtis per Spiritum ſanctum id debuiſſe concedi, vt nec genere verborū nec in ordine nec in numero diſcreparent non intelligit quanto amplius Euāgeliſtarum excellit authoritas. & infra omnem autem falſitatem abeſſe ab Euāgeliſtis decet non ſolum quę eſt per mēdatium, ſed etiam quæ eſt per obliuionē & idem Auguſtinus libr. 3. de conſenſu Euangeliſtarum cap. 13. Chriſtus inquit, ſic gubernauit corda Euangeliſtarum quos in eccleſiæ faſtigio tanto authoritatis culmine ſublimauit &c. Ambro. libr. de Tobia capite. 20. Spiritus ſanctus inquit ſuggeſsit Euangeliſtis quæ ſcriberent ſuggeſsit Spiritus ſanctus quæ ſcriberent Euangeliſtis quomodo ergo aliū audiemus niſi interpretetur quæ Spiritus ſanctus eſt locutus, & ſic habeo perſuaſiſsimum intellixiſſe illos qui aiebāt probanda ſcripta Euangelica nec damnanda aliorum ſcripta. Ambro. in Pſal. 36. ipſe Dei filius dicit: aperi os tuum, & implebo illud, Clemens libr. 5. ſtromatum plurimis verbis nos docet Chriſtum vnum præceptorem noſtrum eſſe conſiliarium Dei, Deum omnipotentem effectorem omnium rerum qui dixit ne diceremus alium magiſtrum in terra quam ipſum. quomodo ergo viri docti qui hæc tanquam digitos ſuos & vngues nouerant dicere potuere non damnandos alios niſi intelligerent, vt ſupra dictum eſt, qui verba Domini interpretantur Auguſtinus de anima libro primo, non enim niſi Deus per Apoſtolos nos docet, ergo alium doctorem nolo niſi Deum qui nos docet per Diuum Matthæum, & per Ioannem & per alios Euangeliſtas. Chryſoſtomus in capite Matthæi. 20. Chriſtus nobis ad videndum magiſter, nec alium expectemus nec de alijs exempla capiamus, ego ſic intelligo non audiēdos alios niſi ſint doctores eccleſiæ qui dicta nobis interpretētur: nā ſi aliter ſcripturā interpretātur quā ipſe Dominus ſiue per ſe ſiue per Apoſtolos, nec ipſe eos audio, nec audiēdos puto, Chryſoſto. in capit. Matthæi 24. Homilia. 78. quando Paulum dico Chriſtum dico eccleſia habet veros oculos, videlicet eccleſiaſticos, atque doctores qui vident in ſcripturis myſteria Dei Baſilius in reſponſione ad primam quæſtionē, ait Spiritū ſanctū dari nobis oportet ad dirigendam viam noſtram quod in tenebris agat oportet qui ſine ſole iuſtitiæ eſt: hoc eſt ſine Chriſto Domino noſtro qui illuminat velut radijs ſuis præceptis corda noſtra Ambro. in capite 8. Epiſtolæ ad hebræos Spiritus ſanctus inquit adueniens docebat per Apoſtolos: hoc eſt enim quod ait propheta non docebit vnuſquiſque proximum ſuum & vnuſquiſque fratrem ſuum dicens cognoſce Dominum omnes enim ſcient me à maiore vſque ad minorem ſicut in Euangelio de Domino legitur tunc aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas: canon enim eccleſiaſticus eſt concentus & conſenſus legis & prophetarum cum Domini aduentu, & cum dato nouo teſtamento complementum legis eſt, vt ait Clemens Alexand. ſtromaton libro ſexto, & idem Clemens ſtromaton libr. quarto, dixerat Euangelij cognitio & in Chriſtum fides explanatio eſt legis & complementum & infra non intelligetis vetus teſtamentū niſi credideritis quod ipſe Dominus declarauit de ſuo aduentu &c.

Quod ſacroſancta trias in hebraicis voluminibus tam ſit expreſſa, vt etiam nolentibus, vt ſol in oculos incurrat.

IN ſacris concilijs legimus ſummos pótifices myſterium ſacrę triadis docere ſolitos, quod reperiatur non ſemel terna repetitio deitatis, cui poſtea ſubijcitur ſingulare verbum, quale eſſet ſi diceres Deus, Deus, Deus, & poſtea ſubijceres verbum ſingulare, & ſic diceres: ſanctus, ſanctus, ſanctus, & poſtea Dominus Deus Sabaoth, vbi aiunt ſummi pontifices ſi tantum vnitas eſſentiæ eſt in Deo, quid ſibi voluit illa terna repetitio, & ſi tres perſonæ ſunt illæ, quas innuit terna repetitio ſanctus, ſanctus, ſanctus, quid ſibi voluit ſingulare illud verbum Dominus Deus Sabaoth, niſi declaretur eſſentiæ vnitas, vt trinitas perſonarum coniũgatur cum eſſentiæ vnitate, ſed Deum immortalem quantus riſus exoritur aduerſus ſanctos patres à quibuſdam ſciolis, quod primis labris cognitionem linguarum attigerint, quod non ſemper trina ſit illa repetitio, quod aliquando bina. Mei muneris eſſe arbitratus ſum hanc rem indiſcuſſam non relinquere, & prima quæſtio illo loco potiſsimũ exoritur quo dicitur in principio creauit Deus cælum & terram, vbi pro, creauit Deus hebraicè eſt procreauit dij, aut creauit perſonæ diuinæ heloim ſiquidem plurali numero eſt propter pluralitatem ſuppoſitorum, quas tres perſonas diuinas Latinè appellamus, græcè tres hypoſtaſes, hebraicè tres heloim, vt docet D. Thom. prima parte quæſt.39.artic.tertio. in reſponſione ad ſecundum & confeſſa res eſt D. Thomam præter exactiſsimam diligentiam in ſtudijs ſacris, quæ profeſſus eſt non ſine ſingulari diuini ſpiritus afflatu principis fuiſſe filium & habuiſſe ad manum græcos, hebræoſque ſcriptores antiquiſsimos, & hinc factum eſſe, vt inter authores Theologos longè & multum excelleret, ergo authore hoc diuo cum dicitur in principio creauit dij vel perſonæ diuinę cælum & terram, in illa voce perſonæ diuinæ, nam nos Deos nullo modo dicimus, in illa ergo voce perſonæ diuinæ trinitas perſonarum declaratur in verbo creauit ſingulari eſſentiæ vnitas oſtenditur, ſed quanto cachino hoc excipiunt hebraizantes? Pagninus in dictione heloa heloim dicit dictioné eſſe pluraliter declinatam, quæ tamen ſingulariter & pluraliter accipi ſoleat, qualia multa ſunt apud Latinos & apud Græcos, quæ cum pluraliter tamen declinentur ſingulariter & pluraliter ſignificent, & heloim in vno tantũ loco ſingulariter declinari ait, idque contemptus gratia id falſiſsimum eſt nec contemnendum magna nanque res hic agitur, & diligenter excutienda, refellitur ergo Pagninus ex Moſe deuteronomij 32. vbi ait dereliquit Deum factorem ſuum, quo loco pro Deo heloa dicitur numero ſingulari, nec poteſt dicere quiſpiam heloa dici ſingulari numero pro Deo contemptus gratia, ponitur enim pro Deo creatore omnium, dereliquit Deum factorem ſuum, & ibidem immolauerunt dæmonibus, & non Deo, vbi dæmones hebraicè nominati ſunt heloim, quod nationes ipſos dæmones pro dijs colerent, heloa vero Moſes accepit pro Deo vero, quem colimus, quem creatorem cæli & terræ nominamus, ergo fraus fuit illa Pagnini, qua nos voluit deludere, vt illud certum manere debeat heloim pluraliter dici, cuius ſingulare ſit heloa pro Deo vero, & pro Deo omnium creatore, & opifice & hoc loco vbi dicitur in principio creauit perſonæ diuinæ cælum & terram manifeſtiſsimum eſſe myſterium ſacrę triadis, nec credat quiſquam quod duo exempla poſuerimus quibus ſingularis numeris huius vocis heloim ſit heloa rarum eſſe huius vocis numerũ ſingularé pſal. ñaque. 17. pro Deus meus hebraice eſt heloai, & paulo infra qui mi heloa, id eſt præter Deum, vt .2. regum qui miel, id eſt, præter Deum.

Quod in litteris ſacris hebræis frequentiſsima ſit forma dicendi, quæ ſacroſanctæ triadis myſterium velut digito oſtendat.

Sed

SEd argumenta ait Ariſt. velut aperiunt viam ad inueſtigãdum, quod quærebamus contra ternam repetitionem diuini nominis ſubiuncta ſingularitate diuinæ eſſentiæ, qualis illa eſt ſanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus Sabaoth. Obiectari ſolet id, quod ſupra dictum eſt de bina repetitione nominum Dei, & de crebra in ſacris litteris hui⁹ rei mentione, quo euerti ſolet illa admonitio ſanctorum põtificium Eccleſiæ, qua docere conantur in trina repetitione diuinorum nominum, & ſubiunctione nominis ſingularis, aut verbi ſingularis numeri, trinitatem declarari perſonarũ, & eſſentiæ vnitatem. Non tam frequẽs aiebant trina illa repetitio eſt diuinorũ nominum in ſacris litteris quam repetitio bina. Si hebraicè ſcias, euidentiſsima argumenta ſunt ſacroſanctæ triadis, quã tum mihi poſſum perſuadere, mitto ſummos pontifices, quorum authoritas nullo hominis tenuiſsimi, qualis ipſe ſum teſtimonio egent, de bina repetitione pauca dicamus. Scrutandas ſcripturas (ait Chryſ.) monet Dominus, non legendas ſcripturas. Scrutemur ergo ſcripturas, in ſingulis enim litteris, ſyllabis, dictionibus ingens latet theſaurus, monent enim hoc omnes veteres patres, quod verba ſcripturæ, verba ſunt Spiritus S. nec temerè ſunt accipiẽda. Si enim ſingula excutias magnas tibi parient diuitias non terreas ſed cæleſtes, primum omnium Eſaias contentus cẽties eſt vno Dei nomine ſancto illo tetragrammato hieoua, nomine illo ineffabili hieoua, & Moſes per prima capita, in cæteris non item, primum omnium quæram neceſſe eſt cur Moſes ſemper dicat hieoua heloim, ſiue hieoua heloe, bina illa diuinorum nominum repetitione cur ſemper dicat Hieremias hieoua heloe, aut hieoua heloim? nec temere apud eum reperias hieoua tantum, cur ipſe & propheta Ezechiel ſemper ſcribãt hieoua heloim, hieoua heloe, adonai hieoui bina repetitione? & idem faciat Daniel, Quid ſibi volunt hi prophetæ? cur binam illã repetitionem affectant? ſi ſemel aut bis facerent hi prophetæ, aut prophetæ minores omnes non erat contemnendum faciunt fere ſemper; quid ſibi volũt, aut quid ſibi potius vult Spiritus S. per ſuos prophetas qui eos hac forma dicendi tã frequenter facit vti? dicã quod ſentio, nã contemno quod dicere ſolent hebraicæ linguæ ſtudioſi nihil hic plus eſſe, quàm Dei nominis repetitio dixit, Deus Deus, hieoua heloe. i. Deus De⁹, & adonai hieoui, Deus Deus meus, certe ſi hoc tm̃ hac repetitione diceretur friuolũ mihi eſſe videretur authoritate plenius videretur illud Eſaiæ ait hieoua dicit hieoua illud, ſcilicet, inexhauſtũ pelagus eſſendi, quã ſi dicas Deus Deus, maiora præfert illa repetitio bina frequẽtiſsima in omnib⁹ prophetis apud Moſem & in cęteris litteris ſacris aſsidua. Quid ergo eſt inquies hieoua heloe Deus, immenſus ille Deus, & poſtea heloe diuinæ perſonę, nam id ſignificari oſtendi authore D. Thom. & reipſa, quæ pręfefert hoc ita eſſe, cur aliud enim dicitur ſingulari numero, aliud plurali? nam Pagninum ſupra refutauimus. Manifeſtis teſtimonijs ex Moſe petitis, cum centies dixerit Moſes hieoua Deus pelagus illud eſſendi, cur repetit heloe numero multitudinis, niſi perſonas diuinas ſignificare vellet? cũr alij prophetæ hoc idem dicant adonai hieoui, dominantes mei Deus, adonai aiunt nomen Dei eſt. Quo ſpectat ergo illa repetitio Deus Spiritus ſanctus loquitur Spiritus ſanctus non fundit verba temerè? Quid ſibi vult adonai, dominantes mei hieoui, Deus meus niſi dicere velis dominantes mei diuinæ perſonæ, hieoui, Deus meus, vt trinitas perſonarum declaretur, & eſſentię vnitas, ſi ſemel | hoc dixiſſet vnus ex prophetis profecto contemnendũ non eſſet, quod Spiritus S. in prophetis loquitur nullo modo eſt contemnendum. ſed toto pectore amplectendũ in ore eſt omnibus prophetis hæc dicendi forma adonai

hieoui

hieoui dominantes mei Deus meus, & cum non prophetæ loquãtur, ſed Deus in prophetis, vt mõſtratum à nobis eſt, temere tu dictum putas, dominantes mei Deus meus, & non te cogunt hæc verba trinitatem perſonarum, & eſſentiæ vnitatem confiteri? certe ſi ſemel hoc dicerent prophetæ me impellerent aliquantum, aliquantum narras, vbi cũ Spiritu ſancto tibi ſermo eſt, ſed agedo hoc tibi, quod me quoque ſentio ſilice duriorem, dic ſi omnes prophetæ ſic loquuntur tertio quoque verbo, ſi Moſes quoque ſic loquitur non ſemel aut bis, ſed millies non ingens pondus habet Spiritus S. qui omnium horum linguas mouit ſaxo ſum durior, & duro ſilice, & tamen duriores me quoſdam eſſe ſentio, quod nunquam fore putaui, clamat ſcriptura ſancta Deus immenſus diuinæ perſonæ, dominantes mei Deus meus, & non audis tu trinitatis myſterium? decies hoc audio inquies aut vicies, millies audis, & bis millies, & audis ab Spiritu S. ſi hoc tibi aut cuiquam ſatis non eſt non video quid ſatis eſſe poſſit, ego nihil mihi perſuadebam, atque adeo nihil mihi perſuadeo me durius eſſe tamen neſcio quo modo incipio dubitare, num quis ſit me durior & peccator maior? Quanquam doleo & gemo quod in hoc poſtremo mihi fauere nullo modo poſſum.

Quod ea quidam ſcribere audent quibus horreſcit animus, & dum ea legit corpus tremore magno concutitur & deſinit mirari cur R. P. Chriſtiana tot hæreſibus ſit infeſta.

HOrreſco relaturus quædam, quæ in quorundam libris lego, & toto corpore contremiſco, ſed cum videam D. Paulum dixiſſe: væ mihi ſi non euangelizauero, ſi non ego ero quod in me eſt, ipſe quoque mihi timeo, ſubdo colla mea iugo Chriſti. Aiũt quidam Apoſtolos erraſſe vt homines, ſed nõ in his, quæ ad fidem pertinent, & ſubiungũt in omnibus exemplaribus, quibus nunc vtitur catholica Eccleſia nullum eſſe locũ tam emendatum, cui vel caſus, vel ſtudium alicuius aliquid aſperſerit mendi, mentiuntur ergo Apoſtoli, & Euangeliſtæ aliquando omnis ſcriptura ſacra mẽtis eſt aſperſa, eant nunc Theologi, & dicant Theologiã niti veritate prima, cũ ad hæc obmuteſcant nihil in ſacra ſcriptura eſt quod mendo careat? vero verior eſt illa ꝓpoſitio Theologica quod fides noſtra veritate prima niti dicitur & creditur. Fieri nõ poteſt vt Apoſtoli, & prophetæ errarint. In Deo falſitas eſſe non poteſt, nec mendatium vel hoc docet Plato lib. primo de rep. nec poteſt vti mendacio, & de hac cauſa dictum ſupra eſt per totum caput octauum de authoritate ſcripturæ Eccleſiaſticæ: & per totum caput nonum, quibus ex veterũ Patrum authoritate cõmonſtrauimus Chriſtianos homines nactos eſſe Deum ipſum præceptorem ac magiſtrum, qui nos per Apoſtolos & Euangeliſtas docuit, locutus eſt enim Dominus in ſuis Apoſtolis, & Euangeliſtis, locutus eſt in ijſdem eiuſdẽ ſpiritus, & tota ſacra trias vbi mẽdacio nullus eſt locus; quis ergo Chriſtianum profeſſus cum hiſtoricis veritatem ſcripturæ ſacræ comparet? hæc legere queat, aut quæ in caput decimum in acta Apoſtolorum ſcripſit idẽ author, de quibus omnibus dicere ſuperſedeo, lector ipſe legat, ſi modo tam patiens eſt vt poſsit legere. vnum tantum dicam hanc ſecurim impreſſam radici noſtræ religionis ſat fuiſſe futuram ad eam euertẽdam niſi huic malo per ſuos ſubueniſſet Deus.

Quod ſcripta D. Hierony. nullo ipſius Diui merito, quidam infament.

VEteres ex ſtercore ennij legiſſe gẽmas dicuntur, contra noſtro tempore

pore ſit, vt quidam quibus fœtida ſapiãt ex veterum patrum ſcriptis ſtercora legant, relinquant gemmas quod hic D. moneat ſe in ſuis commentarijs ſcripſiſ ſe more veterum commentatorum tam probanda quam improbanda, vt diligẽs lector probanda probet, improbet improbanda, q̃ua de re multa diximus in Prolegomenis Apologetici, quod ſi nõ huius rei ipſe author nos admonuiſſet, quanto melius Eraſmo fuiſſet dicere illud, quod ſolet dicere impoſtorem neſcio, quem diuinis D. Hieronymi ſcriptis ſuas ineptias intertexuiſſe, ſi erratum eſſet in aliqua vocula ſtatim illud ſcripſiſſet, quando error eſt in re grauiſsima Eraſmus Hieronymo imputat errorem cũ optime norit, quantum authoritatis præſeferant huius Diui ſcripta, & quantum doctrinæ; ſed hæc reſponſa ſunt ad omnia, quę Eraſmus huic diuo imputat, quando alibi pluſquam ſatis eſſet huic parti dedimus, ſiqui D. Hieronymus aſſertor catholicæ veritatis ſemper paret, non caſtigator Apoſtolorum aut Euangeliſtarum, vt vult Eraſmus Diuũ Hieronymum limam eſſe Apoſtolicæ aut Euangelicæ ſcripturæ, ſiquidem Euãgelica & Apoſtolica ad normam ſcripturæ D. Hieronymi caſtigat veritati hebraicæ congruere aut non congruere affirmat, contra faciendum eſſe docet hic Diuus ad Theophylum aduerſus Ioannis Hieroſolymitani errores; ſcio me inquiens aliter habere Apoſtolos, aliter reliquos tractatores illos Apoſtolos, ſcilicet, ſemper vera dicere iſtos in quibuſdam vt homines errare ergo ſententia D. Hieronymi Apoſtoli, & Euangeliſtæ norma ſunt ad quam caſtigandi ſunt doctores & ſacri, & emendandi, & nullus doctor norma eſt ad caſtigandos Apoſtolos, aut Euangeliſtas, ne erret Eraſmus in dirigendis ſcripturis Apoſtolicis ad normam ſcriptorum D. Hieronymi, aut alterius alicuius ſcriptoris ſacri, quanuis fuerit eminentiſsimus, huius rei cauſa eſt quod Spiritus S. poſt aduentum in carne Chriſti Domini docet ſuam Eccleſiam per ſuos Apoſtolos, aut Euangeliſtas, vt per omnia ſuperiora capita monſtratum abundè eſt, videtur ne Eraſmo Spiritum S. caſtigandum eſſe ab homuntione tenui? homuntio nanque eſt & tenuiſsimus quicunque doctor quamuis ſit eminentiſsimus, ſi cum Spiritu S. comparetur, huius ſententiæ fuit etiã Auguſtinus cõtra Fauſtum Manichæum lib. 11. cap. quinto. excellentia in quit canonicæ authoritatis veteris & noui teſtamenti, quæ Apoſtolorum confirmata temporibus per ſucceſsiones Epiſcoporum & propagationes Eccleſiarũ tanquam in ſede quadam ſublimiter cõſtituta eſt, cui ſeruiat omnis fidelis, & pius intellectus, & idem Auguſt. de vnitate Eccleſiæ lib. vno capite decimo. nec catholicis doctoribus credendum eſſe ait, ſi cubi forte falluntur, vt contra canonicas Dei ſcripturas aliquid ſentiant, Eraſme audis? D. Hieronymo credendũ non eſt, nec Dei Angelo etiam ſi aliquid dixerit contra Apoſtolicam, aut Euangelicam authoritatem, tantum abęſt, vt Apoſtolus aut Euangeliſta dirigendus ſit, & conformandus ad normam ſcriptorum, aut Diui Hieronymi, aut alicuius alterius vt docet hic ipſe Diuus, & cęteri patres, & vt ſemel dicam ſententias omnes veterum complexus eſt hic Diuus in ſuis ſcriptis tam probãdas quãm improbandas nullus ex veterum Patrũ numero acutior gladius eſt aduerſus Iudæos, aut hæreticos, aut Iudaizantes catholicæ veritatis aſſertor vnicus multa reperies in ſcriptis Diui Hieronymi; quę te magnopere moueant, quod ſcribit omnium ſententias tam catholicas, quã Iudaicas, & hæreticas probandas & improbandas, quæ omnia parum aduertens Eraſmus cum alijs locis, tum in Epiſtolam Ioannis primam capite quintò, in illud tres ſunt qui teſtimonium dant in cęlo ait, Quanquam Hieronymus ſępenumero violentus eſt, parumque pudens, ſępe varius, parumq; ſibi conſtans, quid

quid ni inquam hæc omnia ſit? qui non ſuas ſententias tantum eſt complexus ſed omnium, vt ipſe profitetur tam hominum pudentum, quam impudentum, tam catholicas, quam non catholicas, quonam modo varius non eſſet? parumque ſibi conſtans, ſi omnia illa vere ſenſiſſet, vnde vt alibi ſcripſim* va fide clamat, & vociferatur aduerſus eos, qui ſibi quæcunque in* ſuis libris ſcripta eſſent ſibi imputaret, cum profeſſus cencies eſſet ſe more veterum commentatorum tam aliena ſcribere, quam ſua, ſed ſciat lector Diuum Hieronymum acerrimum ſectatorem, & ducem eſſe veritatis eccleſiaſticæ, nec in hoc opere quo eruere conamur ex vetuſtiſsimis ſcriptoribus antiquiſsima dogmata noſtræ fidei quenquam eſſe, qui eo vberius & copioſius, & doctius, & manu pleniore ea ſuppeditet, & ne mirere contraria te legiſſe in ſcriptis Diui Hieronymi non ſemel teſtatur vt centies repetitum à me eſt ſe non tam ſua ſcribere quam aliena more inquam veterum commentatorum, qui omnium complectuntur ſententias etiam citra vllam diſtinctioné, vt animo excubes, dum huius diui euoluis ſcripta, nec varium nomines parumque pudentem nec ſibi conſtantem, dum Iudaica ſcribit aut hæretica, aut aliorum ineptias ſi ſibi eũ velles conſtare? non probat illa non probat, cur non damnat? hoc ab eo exigebant ſua tempora noluit tamen hoc largiri eis, quod ſatis planum eſſe putabat, ſi cætera legiſſent omnia, quæ ſcripſiſſet ſe non de ſua ſententia illa retuliſſe, exegere tamen ab illo hæc ſua tempora ſed ille ſuis temporibus hoc largiri noluit.

De fide Euangelica D. Lucæ qui à Diuo Paulo ſuum Euangelium didicit, & de fide Euangelica Diui Marci diſcipuli D. Petri.

ERaſmus in caput ſecundum Matthæi in illud & tu Bethlehem cum multa retuliſſet de fide Apoſtolorum, & vtrum errare potuerint, & de ſententia Diui Hieronymi, appellat enim eam ſententiam illius Diui, vt annotatione ſuperiore diximus, quæ non erat ſententia Diui Hieronymi, ſed quam referebat hic diuus, vt diximus annotatione ſuperiore, & vt idem probet Eraſmus ſcribit Marcum ea ſcripſiſſe in Euangelium, quę audiuit à Petro iuxta fidem geſtorum potius quam ordine. Et idem Eraſmus in Euangelium Lucæ in illud, quæ in nobis completæ ſunt rerum inquit, ſed age dic Luca vnde iſtatum rerum certitudo, & verſat hæc Eraſmus huc & illuc & hic & alijs locis addidiſſe de ſuo, Euangeliſtas ait, & negat hebraicè eſſe quædam, quæ ego olim multum mirari ſolebam hominem hebræi ſermonis rudem ea audere in ſacros Euangeliſtas, q[illegible] audet, & quoniam in Ioelem prophetam multa de his diximus, & alio properamus neſcio quo nomine appellem hanc Eraſmi audaciã neſcis hebraice, & affirmas Euangeliſtas diſcrepare ab hebręa lingua hic & illic, ſed hęc attigiſſe ſat ſit, Lucas inquiunt ſcripſit acta Apoſtolorum vt vidit, & Marcus diſcipulus Petri ſcripſit Euangelium, Lucas Pauli erat interpres parum abeſt quin horum ſententia Euangeliũ Lucæ, & Marci & Apoſtolorum acta hiſtoriã Euangelicã tantum contineant, verba tamen humana eſſe perhibeantur largior, hæc libenter Eraſmo & alijs qui buſdã, quid ni? veriſsime ſunt dicta non tñ pingui minerua ſunt accipienda de Luca & Marco cũ Petri & Pauli interpres fuiſſe perhibẽtur, ſed largiamur hoc interim, euangelicam tñ fidem eſſe profitemur non doctrinã ſi ſimpliciter hęc accipiantur tantum acceptam à Petro & Paulo, quod vt intelligas adhibe animũ, & mẽtem tuam Apoſtoli edocti erant à Domino, quæ docebant, quorum ipſi oculati teſtes erant, tamen afflati Spiri-

Spiritu S. illa ſcribebant, quæ ipſi oculis viderant, & ſuis auribus audiuerāt à Domino idque nemo ambigat, nam Ioannis. 14. Dominus de ſuis ſermonibus & de Spiritu S. ad Apoſtolos verba faciēs, hæc locutus ſum vobis inquit apud vos manens: paracletus autem Spiritus Sanctus quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & ſuggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis, hæc viderant Apoſtoli & audierant, & à Domino edocti erant; ſuggerit tamen omnia illis Spiritus S. ita viderat Lucas, quæ in actis prodidit Marcus à Petro, & Lucas à Paulo Euangelium edocti erant ſuggerit tamē illis Spiritus S. omnia quę à Petro, & Paulo edocti erāt, ſed Gregorius inquiunt lib. 28. Moralium cap. ſecūdo ait loquitur Deus per inſpirationes, per viſiones, & locutiones, ita eſt, ſed cū Propheta illa mandat chartis verba dirigit Spiritus ſanctus aut dictat, ſed quid? eſtne quiſquam tam mentis inops qui illud Pauli ad Thimothæum Epiſtola ſecunda. cap. 3. omnis ſcriptura diuinitus inſpirata ita interpretetur, vt inſpiratam dicat, ideo dici quod res ipſa & ſententia ſcripturæ ſit inſpirata ſcriptura ipſa inſpirata non ſit; Paulus omnem ſcripturam inquit à Deo inſpiratam non partem ſcripturæ ideſt ſententiam ſcripturæ, ſed totam ſcripturam, & Petrus Epiſtolæ ſecundæ. cap. primo. hoc primum intelligentes inquit quod omnis prophetia ſcripturæ propria interpretatione non fit ſi verba ipſa prophetarum ſunt propria prophetia declaratur quidem propria interpretatione prophetarum, iam ſingulis ſententijs prophetæ præſcribunt illud ait Dominus omnipotens, vt intelligamus prophetam quidem illa dicere ita vt Dominus prophetæ ore eadem illa loquatur, ſed reſpondent interpretandum eſſe dicit Dominus omnipotens, ideſt facit prophetam dicere bene eſt, nam dicit Dominus, & facit dicere prophetas ipſos ſimul enim loquitur Dominus, & facit prophetas eadem illa, quæ ipſe dicit loqui. Nā omne mouēs ita mouet mobile vt motio ipſa mouentis ſit in re mota eadem, & vna, quod docet Ariſtoteles. 3. Phyſi. auſcultationis: quod ſignificat Diuus Petrus Epiſtolæ ſecundæ primo. non enim, inquit voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed Spiritu ſancto imperant loquuti ſunt ſancti Dei homines; græca lectio verti poteſt inſpirati Spiritu ſancto, vt præfert noſtra vulgata, & ab Spiritu ſancto elati & moti, igitur moti homines ab ſpiritu ſancto mouebantur ſecundum motum Spiritus ſancti vt vnus eſſet motus Spiritus ſancti mouentis, & hominum motorum ſecundum rationem à philoſophis præſcriptam; ſed hic error eorum hominum eſt, qui dimidiam partem prophetiæ reſecare volunt & nobis adimere; vt ſententia dicatur ab Spiritu ſancto verba ipſa ſint prophetarum, quibus ſenſa inſpirata ab Spiritu ſancto enuntiant, in quibus prophetas aiunt errare poſſe in verbis aiunt quæ ipſi prophetæ enuntiant non in ſenſis, quæ ab Spiritu ſancto inſpirantur, quam ſententiam quorundam radicitus, atque eradicitus euelliſſem, quod altiſsimas apud quoſdam cum ipſe ætate vigebam, radices egerat; ſed ſi capita ſuperiora huius partis attente legas ab veteribus patribus huius ſententiæ radices eliduntur prorſus cum veteres ſic interpretantur dicit Eſaias. 1. dicit Dominus per Eſaiam, dicit Ioel dicit Dominus per Ioelem, ſic Matthęus cap. primo. quod dictum eſt, à Domino per prophetam & cap. ſecundo. Matthęi, quod dictum eſt, à Domino per prophetam ex AEgypto vocaui filium meum, Dominus ergo dicit; & propheta dicit, & Matthæi capite decimo. non vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis, vt ſignificetur Apoſtolos & prophetas loqui tanquam inſtrumenta per quæ loquitur Dominus & ad hebræos multifariam multiſque modis olim Deus loquens

quens patribus in prophetis, loquitur ergo Deus in prophetis, prophetæ loquuntur tantum inſtrumentaliter, & ſecunda ad Corinthios cap.13. an experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus, loquitur enim Chriſtus in Paulo tanquam agens principale, Paulus loquitur tamquam inſtrumentum, & ad hebræos cap. tertio. Qua propter ſicut dicit Spiritus ſanctus hodie ſi vocem eius audieritis, & capite decimo. conteſtatur autem nos & Spiritus ſanctus, & actorum primo oportet impleri ſcripturam, quam prædixit Spiritus ſanctus per os Dauid, & capit. tertio. Deus prænuntiauit per os omnium ſuorum prophetarum, & infra quę locutus eſt Deus per os ſanctorum ſuorum prophetarum. Vnde mihi riſum mouet quorundam ſtultitia, qui quærunt, vnde Euangeliſtę nouerint quæ non viderunt, nec potuerunt videre, audi inepte quicunque ſis, Deus locutus eſt per Euangeliſtas, qui omnia videt ſicut capit. quarto actorum Spiritus ſanctus dicitur locutus eſſe per os Dauid, & capit. vigeſimooctauo ſcriptum eſt per Eſaiam prophetam Spiritum ſanctum eſſe locutum, Spiritus ſanctus ergo qui loquitur per prophetas & Euangeliſtas omnia nouit, ne quæras vnde Euangeliſta norit, quæ nō vidit nec audiuit.

Contra eos qui aiunt memoriæ lapſum Apoſtolis & Euangeliſtis accidere potuiſſe diſſentire à prophetarum quos citant ſenſu potuiſſe, erraſſe vt homines, vt doctores ſacri. Contra eos etiam qui Apoſtolos & Euangeliſtas hiſtoricis comparant Suetonio & alijs.

His quæ diximus euertuntur errores ſupradicti qui vniuerſam religionem Chriſtianam vno ictu perſundant prorſus, nam ſi vt monſtratum eſt ſuperiore annotatione, & per omnia capita huius diſputationis quam hoc loco ſumus exorſi, & ad finem vſq; perduximus, loquitur Deus per prophetas, & Euangeliſtas tanquam per viua inſtrumenta, nec quiſquam hoc inficiari poteſt niſi impius eſſe velit, non poteſt igitur Apoſtolus, aut Euangeliſta lapſu memoriæ errare, nec ſcripturæ quam citant ſenſu labi, aut contrario ſenſu eam interpretari, Deus enim loquitur in prophetis & Euangeliſtis, & Apoſtolis ſupradictorum nihil poteſt Deo accidere, igitur nec Apoſtoli labi memoria poſſunt nec errare in interpretanda ſcriptura, nec contraria ſenſa ex prophetis teſtimonijs eruere, nec alijs erroribus implicari, ſpiritus enim ſanct[us] loquitur per homines tāquā per viua inſtrumēta non loquūtur homines, vt doctoribus ſacris potuerint cōparari, aut hiſtoricis, qui vt homines labi potuerūt, Deus labi non potuit, qui in Apoſtolis, & Euangeliſtis eſt ſemper locutus vt liquet ex toto hoc opere vt Chriſtianus ſi attente legat in dubium reuocare nullo modo poſsit, niſi deſierit eſſe Chriſtianus, & de fide dubitarit, fit iniuria Diuo Hieronymo ſanctiſsimo & grauiſsimo atque adeo doctiſsimo, qui harum rerum author dicitur cum ab hoc crimine abſit longiſsimè vt ſit patronus & defenſor catholicę fidei, & propugnator grauiſsimus, de hac re ſuperiore annotatione dictum eſt, & in Prolegomenis Apologetici diximus Eraſmum multa citare ſpuria & adulterina inter texta ab aliquo impoſtore ſcriptis Diui Hieronymi & à nebulone aliquo plurimas nugas diuinis ſcriptis Diui Hieronymi intertextas & expungendas ex eius ſcriptis eſſe profeſſum, idque hoc ſolo argumento quod ea ſplendori orationis D. Hieronymi non cōgruant: quanto feciſſet rectius Eraſmus ſi hæc quę diximus, & quę citat ipſe Eraſmus aduerſum

aduerſum Apoſtolos & Euangeliſtas & ipſum hunc diuum dixiſſe expungenda, quod nullo modo congruerent grauitati tanti viri, cum præſertim ipſe dicat, vt ſupra oſtendi ab inimico viro & temerario ſuis ſcriptis eſſe interſperſa quędam zizania ſi alius ſcriptor eſſet, diceremus non eſſe audiendum quantumuis doctiſsimum & ſanctiſsimum: Euangeliſtæ namque & Apoſtoli menſura & regula cęterorum non contra, Apoſtolorum & Euangeliſtarum quiſquam ex doctoribus ſacris quantumuis ſit eminentiſsimus & doctiſsimus quiſquam poteſt eſſe menſura, & regula, nec ſolū illo canone quem ſupra retulimus ex Diuo Hieronymo, & Auguſtino, & ſanctis concilijs, nec illo axiomate Theologorum duplicem eſſe regulam, alteram homogeneam, quæ ratio humana eſt, & eterogeneam, & ſupremam alteram quæ Deus eſt, qui in prophetis loquitur ad hanc normam, & ſupremā alterā quę Deus eſt dirigēda ſunt omnia, dirigēdi & confirmādi ſunt doctores ſacri omnes norma hæc Spiritus ſanctus eſt, qui loquitur in prophetis & in Euangeliſtis, & Apoſtolis non dirigitur à quoquam ipſe omnia dirigit omnium rector & gubernator paracletus inquit Dominus Ioannis 14. quem mitte pater in nomine meo ipſe ſuggeret vobis omnia quæcunque dixero vobis mentiri non poteſt veritas, Spiritus ſanctus ſuggeſsit omnia Apoſtolis & Euangeliſtis, mentiri non potuit Spiritus ſanctus nec errare: non ſolum ergo his liquet non ex Diuo Hieronymo aut alio quopiam iudicandum eſſe de veritate apoſtolica & euangelica, ſed ex veritate euangelica iudicandum eſſe de Hieronymo & alijs omnibus ſacris ſcriptoribus, nec ratione hac ſupernaturali hoc veriſsimum eſſe liquet, ſed ex ratione naturali, vt enim docet Ariſtoteles & Plato principium primum omnium regula eſt, & primum principium omnium Spiritus ſanctus eſt, & verbum patris vnigenitus filius Dei, primum omnium principium ſunt qui ore Apóſtolorum & Euangeliſtarum locuti ſunt vt ſupra oſtendimus per omnia capita huius diſputationis, prima igitur regula ad quam dirigenda ſunt omnia & conformanda ſacratiſsima Trinitas eſt, quo ſpectabat illud philoſophorum etiam frequentiſsimè vſurpatum arbitra rerum omnium virtus eſt, quæ de omnibus iudicat, id eſt, ſumma virtus in re qualibet & exactiſsima regula eſt ad quam omnia diriguntur, & ad quam omnia conformari debent.

Quod hinc refelluntur quidam qui parum reuerenter & parum prudenter de ſacratiſsima Virgine Maria loquuntur.

Eraſmus in illud capitis. I. Matthęi priuſquam conuenirent ait, cæterum vt res eſt geſta ita narrat Euangeliſta non vt ipſe nouerat, &c. quæ dicere nolo parum etiam dicta pudenter, nouerat Euangeliſta, quæ narrat illuſtratus Spiritus ſancti lumine quo lumine illuſtrati melius nouere quę dicūt, quàm oculis cernunt, Plato in Phædro de prophetis, qui diuino lumine illuſtrati, quæ prædicūt vident multo melius inquit eavident, & norunt quam quæ cernimus oculis idque plurimis verbis explicat, itaque ſi philoſophiæ rationem ineamus quam vere dictum ſit Euāgeliſta narrat, non vt ipſe nouerat, ſed vt res eſt geſta & cætera, quæ adiecit Eraſmus, alij diiudicent illuſtratus Spiritus ſancti lumine Euangeliſta videt res quas ſcribit, videt ergo & nouit euidentius multo quam ſi ipſe rebus gerendis interfuiſſet, loquitur Spiritus ſanctus in Euangeliſta vt dictū eſt ſuperiore annotatione

& per ſuperiora capita, omnia ergo Euãgeliſta loquitur, quæ nouit, & multo melius nouit quam ſi oculis cerneret, ſenſus enim falluntur, vt docet Plato, & Ariſtoteles mens præſertim cœleſti lumine perfuſo falli nullo modo poteſt.

Quod ex ſacra virgine dictum non placet illud, quis ſuſpicaretur mulierem ſpiritu cœleſti concepiſſe fœtum humanum.

PRimum omnium concepiſſe fœtum humanum pro Chriſtum cõcepiſſe non ſolum non placet; ſed mihi vehementer diſplicet, res enim quę nõ ſunt partiales de ſuppoſito dicuntur nõ de parte, ſuppoſitum verbi incarnati, nõ eſt ſuppoſitum humanum, ſed diuinum ſuppoſitum, quod ſubſtat humanę naturę non ſolum diuinæ; & hoc ſuppoſitum Deus eſt, vt Deus conceptus ſit, & natus, & natus è Maria Virgine, niſi adijcias ſecundum naturam humanam hominem conceptum eſſe, & natum, vt Theologi fere omnes negant Chriſtum dici poſſe creaturam, niſi adijcias ſecundum naturam humanam, ſecundum quam vere eſt creatura. Simpliciter Chriſtus non dicitur creatura, ſed creator. Nec placet ſacram hanc virginem mulierem nominare, quamuis vere fuerit mulier, & eam mulierem nominarit Paulus. virgo dicitur omnibus propheticis prædictionibus Iudęis omnibus inuitis quòd ſum attinet Iudæis impijs morem gerere. Iam illud ex ſpiritu cœleſti mihi multum ſuſpectum eſt, magis placet forma dicendi recepta in eccleſia in ſcriptura ſacra receptiſsima de ſpiritu ſancto concepiſſe, reuerenter habenda eſt hæc ſacratiſsima virgo, quę de ſpiritu ſancto concepit Deum, & hominem Chriſtum, verum Deum, & hominem verum, ne hæc virgo ſacratiſsima à viris quibuſdam, qui omnia in peiorem partem interpretantur ſcommate feriri videatur & aſsimulari equabus, quæ apud Vliſyponem flante fauonio aduerſas concipere perhibebantur, nam ſpiritus cœleſtis fauonius intelligi poteſt, de quo veteres illa fabulabantur, & mihi non poteſt non videri hoc ſcomma non eſſe in virginem ſacrã & in res noſtras apage: Virgo hęc angelorum regina, digniſsima cõtumelia eſt? vt equabus aſsimiletur, quas flante fauonio aduerſas concepiſſe fabulabantur veteres? nihil in his fabulis eſt ſimile, neque hoc inquies vnquam in mentem venit Eraſmo, credo equidẽ ſed nihil ſuſpectum dici in hanc ſacram virginem volo.

Ignoti Dei ara in actis Apoſtolorum.

SCriptum in actis Apoſtolorum eſt c.17. D. Paulum Athenis inueniſſe ſe aram in qua ſcriptum erat ignoto Deo cum per vias preteriret, vidi ego quoſdam ridere multum eos, qui aram talem Athenis fuiſſe crederent, cum nuſquam tale eſſet, ſed D. Paulum traxiſſe occaſionem ex ara quadam ignotorum Deorum, vt ſe defenderet, & occaſionẽ inde traheret prædicandi Chriſtũ, quod capitale erat Athenis, nouam inducere religionem, & vt inficiaretur ſe nouam religionem inducere Athenas, ſed receptam, cum Athenis iam olim ara erecta eſſet ignoto Deo, quem ipſe prædicabat, & ita effugiſſe periculum, quod imminebat ei qui nouam religionem induceret, hoc prætextu fortaſſe legerant primum folium Pauſaniæ, & intumeſcebant faſtu quodam, quod Apoſtolum emendare poſſent, aut doctos docere iam

iam Apoſtolum mendacem faciebant, quod de ſe dixerat inueni & aram, in qua ſcriptum erat ignoto Deo, quod ergo nuſquam eſſet, ſi inueniſſe ſe diceret Paulus mentiretur, vtique & dixit inueni aram in qua ſcriptum erat ignoto Deo. Sequitur: Quod ignorantes colitis, hoc ego annūcio vobis. Si nulla erat talis ara, mētitur Paulus, aut potius Chriſtus, qui in Paulo (vt diximus) loquitur. At Deus mētiri, aut fallere nō poteſt: aut ex mendacio occaſionem quærere. Nā (vt docet Plato lib. 1. de Rep.) omnipotens Deus eſt, quòd ſi omnia poteſt, nō opus ei mendacio eſt, vt agat quod velit. Nę mihi iſti feriò ridiculi vidētur, qui ſtudio contradicendi Apoſtolo, hanc arā Athenis fuiſſe negant. Veriora veris dixerat Paulus: ſed ſi Paulo non credunt, ſaltem Luciano crederent, qui in dialogo cui titulus Philopatris ſic ait: νὴ τὸν ἄγνωστον ἐν ἀθήναις, ideſt, per Deum ignorum Athenis. ibidem. ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν ἀθήναις ἄγνωστον ἐφευρόντες καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες τούτῳ εὐχαριστήσομεν, ideſt, nos autē Athenis Deū ignotum inuenientes, & adorātes manibus in cœlum expanſis huic gratias agemus. Quid quod Statius lib. 12. Thebaidos hanc arā graphice deſcribit, inquiēs:

Vrbe fuit media nulli eone eſſa potentum
Ara Deum, mitis poſuit Clementia ſedem,
Et miſeri fecere ſacrā: ſine ſupplice nunquam
Illa nouo, nulla damnauit vota repulſa.
Auditi, quicunq; rogant: noctéſq, dieſq;
Ire datum, & ſolis numen placare querelis.
Parca ſuperſtitio, non thurea flāma, nec altus
Accipitur ſanguis: lacrymis altaria ſudant,
Mœſtarumq; ſuper libamina ſerta comarum
Pendent, & veſtes mutata ſorte relictæ:
Mite nemus circa, cultuq; inſigne verendo
Vittatæ laurus, & ſupplicis arbor oliuæ.
Nulla autem effigies, nulli commiſſa metallo
Forma Dei: mētes habitare, et pectora gaudet.
Sēper habet trepidos, ſemper loc⁹ horret egenis
Cœtibus, ignota tantum felicibus are, &c.

Aram in media vrbe Athenis fuiſſe ait, nulli dicatam Potentiū, ſcilicet, Idolorū, quos potētes Deos nominat. *Mitis poſuit Clementia ſedem*, ideſt, ibi Clementia mitis colebatur: precibus illic locū fuiſſe dicit, & lacrymis: & ſolis numen placari querelis. Addit: *Nulla autem effigies, nulli commiſſa metallo Forma Dei*. hoc eſt: nullū erat idolum, nulla ibi effigies. *Mentes habitare & pectora gaudet*: idem eſt cum illo Ioānis. 4. Sed venit hora, & nunc eſt, quādo veri adoratores adorabūt Patrē, in ſpiritu, & veritate. Nam & pater tales quærit, qui adorēt eum: Spiritus eſt Deus: & eos qui adorāt eū, in ſpiritu & veritate oportet adoraſſe. Quod ſi non fuiſſet hæc ara Athenis (vt illi contendebāt) ſed alia de qua Pauſanias in Atticis, quum ait: Aræ pręterea & deorum, & heroū, qui ignoti vocantur: Et lib. 5. Adiacet ei Ignotorum deorū ara: ſi inquā non reperiretur tēpore D. Pauli ara illa, quæ præferret Ignotū Deum, in ſingulari numero, ſed Ignotorum Deorum in plurali, inſani & furioſi poſſent appellari, qui Paulum mentitum eſſe dicerent, vt occaſionē euadēdi quæreret. Imo ego tanto interprete Paulo ad Deum trinum & vnum retuliſſem. Nam tres perſonas diuinas græci tres hypoſtaſes appellant: Hebræi, vt docet D. Thomas, Heloim. Latini interpretari nō poſſunt tres Deos, ſed tres perſonas. Itaque Paulus ignotos illos Deos, ignotas tres perſonas diuinas potuit interpretari, & vnū eſſe Deū demōſtrare, & patrem Deū appellari doceret Paulus, filiū quoq; appellari Deū, & ſpiritū ſanctū Deū nominari, nō dici tamē tres Deos, ſed tres perſonas diuinas, vides quod colebāt Athenieſes ignoratū annūtiaturū Paulū, vt recte colerēt, Aug. tomo. 7. cōtra Creſconiū Grāmati. lib. 1. c. 29. de D. Paulo qui ex actib⁹ Apoſtolorū dixit ex ara inſcripta Ignoto Deo quē vos inquit ignorātes colitis, hūc ego annūtio vobis, qd eis pdicare cubiebat? niſi eūdē Deū quē pręter eccleſiā ignorāter, atq; inutiliter colebāt in eccleſia ſapiēter, & vtiliter colerēt.

Vt re verâ ſanuncia‑uit Atthenis teſtis eſt Dionyſius Areopagita Pauli diſcipulus, qui op⁹ edidit admirandum de diuinis nominibus vbi & in alijs operibus de ſacra triade ſcripſit mirabiliter.

Baptizantes eos in nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti.

Ex ſuperiori adnotatione multæ nobis quæſtiones exoriūtur aduerſus no-

noſtros inimicos. Prima illa eſt quod noſtri veteres patres, & ſummi Pontifices in ſacris concilijs myſterium trinitatis, de quo ſuperiore annotatione dictum eſt, varijs modis probant, noſtri inimici refellunt varijs etiam modis, quæ de re dictum eſt in capite decimo tertio Oſeæ, & in alios prophetas minores, & in Eſaiam prius multa dixeramus, nunc nihil eſt, quod ea repetamus, ſed aduerſariorum dicta euertamus. Noſtri omnes vno conſenſu trinitatis myſterium præſignificatum in illo, aiunt, in principio creauit Deus cœlum, & terram, idque varijs rationibus, & illa, quod pro creauit Deus hebraicè eſt heloe numero multitudinis, id eſt, Dij, aut vt interpretatur Diuus Thomas perſonæ diuinæ, quod plures Deos non dicimus, dicimus plures perſonas diuinas, & vnam eſſentiam, & in ſcriptura frequens illa forma dicendi eſt Deus, Dij, hichoua, heloe Deus, & perſonæ diuinæ interprete Diuo Thoma, Pagninus in dictione hala, ait heloa Dij, aut Deus iudex angelus & vere hoc, ſed ſcriptura ſatis aperit quando pro iudice, aut angelo hæc vox accipi debeat, iam conſequitur, & ſemper eſt pluralis numeri præterquam in vno loco contemptus gratia, hoc falſum eſt, & commentitium, quod facile refelli poteſt ex Moſe, Deuteronomij trigeſimoſecundo, dereliquit Deum factorem ſuum, vbi pro Deo heloa eſt, nec poteſt dicere quiſquam heloa contemptus gratia poni pro Deo, ait enim dereliquit Deum factorem ſuum, creatorem omnium non appellaret Moſes heloa ſi contemptus gratia ſic appellaretur Deus, & ibidem immolauerunt dæmonibus, & non Deo, vbi dæmones appellati ſunt heloim Dij, quod ipſos nationes pro Dijs colerent, & verus Deus dictus eſt heloa numero ſingulari, non igitur hæc vox heloa tantum pluraliter ponitur, ſed ſingulariter quoque pro Deo vero, pro Deo omnium creatore, vnde illud liquet neceſſe eſt heloa, numeri ſingularis eſſe, & Deum verum ſignificare, Deum omnium creatorem, & heloim pluraliter & ſingulariter ſignificare, vnde expendendæ ſunt illæ formæ dicendi hiehoua heloim, vel heloe frequentiſsimè apud Moſen iam inde à tertio aut quarto Geneſeos capite, & apud alios prophetas, & illa forma adonai hiehoni dominantes, Deus meus frequentiſſima apud Ezechielem, & apud Hieremiam, quod ſi dixerint adonai ſemper dici de Deo numero multitudinis, quæram cur & ſubijciatur numerus ſingularis, nam ſi honoris cauſa, cur non reliqua nomina Dei non dicuntur pluraliter, cur ſubijcitur ſingularis numerus hiehoui Deus meus. Chryſoſtomus verba Spiritus ſancti, inquit non temerè poni ſolent aliquid myſteriorum intra ſe habent, ideo dominus ſcrutandas inquit, Chryſoſtomus ſcripturas ait non tantum legendas, non eſt ergo cur ex lectione hebræa noſtros refellat quiſquã, aut refelli poſſe innuat lectio hebræa nobis autem vellit tertio quoque verbo, vt animum aduertamus & expendamus, quæ in ea latent myſteria.

Puer natus eſt nobis, filius datus eſt nobis, & vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius, Deus fortis.

Hic exoritur pugna, eaque non vulgaris inter nos, & quoſdam qui negant hel Deum ſignificare, ſed fortem, vt non vertendum ſit illud: Deus fortis, ſed fortis fortis ne puer ille qui natus eſt nobis Deus omnipotẽs cæli & terræ creator Deus dicatur, quod omni prædicatione maiore beneficio nos affecerit Deus omnipotens homo factus pro nobis: an poſtquam verbum caro factum eſt, verbum eſſe deſijt

deſijt, per quod omnia facta ſunt, age iſtos mittamus, doceamus, quod verum ſit, Moſes Deuteronomij.33. heim, chael hieſurum, ideſt non eſt alius vt Deus rectiſsimi, aſcenſor cæli auxiliator tuus, vbi pro non eſt alius, vt Deus hebraicè chael ſicut Deus, ecce puer ille, qui natus eſt nobis, hel dicitur aſcenſor cæli, & noſter auxiliator, & dixerat cap.32. Deũ qui te genuit dereliquiſti, ille puer qui datus eſt nobis hel dicitur, & genuiſſe nos & creaſſe nos creator noſter, quod cælo deſcendit non deſijt noſtri eſſe creator, & eodem capite Deuteronomij Moſis ipſi me prouocauerunt in eo, qui non erat Deus pro illa voce Deus hebraicæ eſt hel, quod huic puero nomen eſt; recte ergo quod Chryſoſtomus ait, aut dele prophetias, aut Chriſtum Deum verum toto corde excipe, & ibidem, & nõ erat cum eo Deus alienus pro illa voce Deus hebraicè heli eſt, aut ſequere Deum, vt ait Pithagoras, ſed reprimam me & ibidem, & non erat cum eo Deus alienus pro Deo hebraice eſt hel, Deus huius pueri omnipotentis diuinum nomen, & Deus fidelis abſque vlla iniquitate Deus hic pher, dicitur hebraicè hel, qui tam fidelis eſt, qui pro peccatoribus deſcenderit cælo, & omnia peccata ſupra ſe ſuſtulerit Danelis.9. hel, hagadol Deus magnus dicitur, iuxta illud magnus vocabitur Ezechielis, 28. Ata adam be lo el tu homo, & non Deus, en Deus dicitur hel, & hel ani Deus ego & ibidem Athaadam beloel, tu homo & non Deus. Hieremias helſa dai Deus omnipotens, 32. ha el, hagadol Deus magnus nuſquam tu in ſcriptura leges hel, niſi hoc intellectu pro Deo, quid inquies? neſcis tu Aquilã vertiſſe illud Deus Deus meus fortis, fortis meus, & non Deus Deus meus, ſcio ego iſtuc, & cor meum dolet quod video hoc, & quam blaſphemiam quidam fortaſſe ſubiungunt, ſed fraudes Iudaicas quis non nouerit. Diuus Hieronymus, inquies fortem vertit aliquando, & fortiſsimum fateor, idque rectiſsime factum, nam eſt hel ſine iod, & Deum ſemper ſignificat, & nuſquam aliter in ſcriptura; & hel cum iod, & fortem ſonat ac fortiſsimum, & quoſdam locos vitiaſſe Iudeos, & expunxiſſe illud iod medium planum eſt, vbi Diuus Hieronymus diſcordat à LXX viris, quos duos reperi, cætera, quæ vitiata non ſunt eodem modo vertũtur à LXX & à Diuo Hieronymo, quo impij magis fuere Iudæi, qui vbi non erat medium iod tranſtulere fortem, magno luituri impietatem tantam.

Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam.

ERaſmus in annotationibus in hunc locum capitis. 16. Matthæi, huius loci duplicem intellectum eſſe ait ex D. Aug. vt dicat Dominus: ſuper hanc petrã, ſuper hanc confeſsionẽ, quod ego ſum filius Dei viui, ſuper hanc petram, quam cognouiſti dicens: tu es Chriſti filius Dei viui ædificabo Eccleſiam meã & ſuper hanc petram ſuper te, qui petra es, quem ego meo nomine participo harum duarum ſentẽtiarũ vtra ſit probabilior eligat lector, inquit Auguſt. verum Eraſmus cum confeſſus ſit Auguſtinum liberum facere lectori eligere vtram harũ ſentẽtiarum voluerit, damnat alteram cum vtraque ſit vera, nam Eccleſię fundamentum Chriſt⁹ eſt, & Petrus quoque qui Chriſtum confeſſus eſt eſſe filium Dei viui pro munere accepit huius confeſſionis cognomen Petri; & quod ſuper eum quoque fundaretur Eccleſia ſuper Chriſti Vicarium, nam dictum eſt ſupra cephas hebræam vocem rupem ſignificare & montem & Petrũ eiuſdem eſſe ſignificationis, quod oſtendimus ex Euſtathio in Homeri. 3. Ilia-

Iliados rapſodiam ſubijcit Eraſmus, proinde miror eſſe qui hunc locum detorqueant ad Romanum Pontificem, & ne quem perturbaret illa propoſitio à fide catholica quantum ego aſſequor alienißima ſubijcit alteram ; qua emolliat, quæ multo ſæuior eſt, in quem inquiens, haud dubie competunt in primis illa verba, ſcilicet : Tu es Petrus velut in chriſtianæ fidei principem ? At non in hunc vnum, ſed in omnes chriſtianos. Hæc Eraſmus contra omnes veteres patres, contra Romanos Pontifices, & quod tantum detrimenti hæc verba Eraſmi eccleſiæ ſanctę inuexere cum his, quæ margini adſcripta ſunt, quæ negant eccleſiam fundatam eſſe ſuper Petrum, hanc ſententiam refutabo. Nam quod Cyprianum, & ſanctum Hieronymum excuſat non neceſſe eſt refellere, quod addit ſuam ſententiam non diſſidere ab Auguſtiniana, falſum eſt toto cœlo diſsidet ; Auguſtinus fundatam eccleſiam ait ſuper Chriſtum ; idque ſignificatum verbis Domini ; & fundatam ſuper Petrum, & liberum facit, vt eligas, veram harum ſententiarum velis, vtramque ſententiam eligit eccleſia, Eraſmus negat alteram de ſummo Pontifice, vt non ſit ſummus Pontifex, quod impium eſt dicere, vide quam congruant inter ſe Eraſmus & Auguſtinus, Eraſmum authore Auguſtino refellamus, & primum illo vulgato, quod veteribus patribus in ore erat, ait enim in fine libri ſecundi contra Iulianum Pelagianum, quod inuenerunt noſtri maiores in eccleſia tenuerunt, quod didicerunt, docuerunt, quod à patribus acceperunt hoc filijs tradiderunt, ſed à principio chriſtianæ religionis Petrus, & eius ſucceſſores tenuerunt in eccleſia principatum, & Vicarij Chriſti fuere, vſque ad tua tempora Eraſme, & tu audes contra illud elogium veterum patrum, ne moueas terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui ſuo loco mouere Romanum Pontificem, nec in mentem venit, quod Auguſtinus dicat contra duas epiſtolas Pelagianorum, libro quarto, capite duodecimo, ſi hæc quam tenemus fides vera, vereque chriſtiana atque catholica eſt, ſicut per ſcripturas ſanctas antiquitus tradita ſit à patribus noſtris, vſque ad hoc tempus, quo eam conuellis retenta atque ſeruata, & deinceps propitio Deo retinenda atque ſeruanda, &c. Quomodo hanc ſeriem Romanorum Pontificum per mille quingentos annos, & eo amplius ductam ſuo loco moues ? Vrget te quoque Epiphanius contra hæreſes, libro tertio contra Aerium hæreticū, qui ante nos fuere, inquiens teſtes ſunt eccleſiæ ſanctæ traditionis, & hi acceperant à ſuis maioribus, & eorum maiores acceperāt ab eis, qui ante te ſe fuere ? Vnde eccleſia accipiens à ſuis anteceſſoribus, vſque ad noſtra tempora veram habet fidem, perſonant ſacra concilia, ne moueas terminos antiquos, quos poſuere tui maiores, & contra voces has ſanctorum patrum audes ſuo loco mouere Rom. Pontifices, Cyril. in concilijs Græcis contra Neſtorium vociferatur aduerſus huiuſmodi homines argumentis opus non eſſe, ſed eccleſiæ ſanctæ inueterata fide receptißima iam inde vſque à primis eccleſiæ principijs, & per manus Pontificum, vſque ad noſtra tempora tranſmiſſa, & tu hæc omnia pedibus proteris, & conculcas? nec gregi Dñi parcis crudelis? Clemens Alex. ſtromaton lib. 1. qui veram inquit beatæ doctrinæ ſeruant traditionem ſtatim à Petro, & Iacobo, Ioanne & Paulo, & ſanctis Apoſtolis alijſq; pontificibus venerunt adiutore Deo vſq; ad noſtra tēpora Apoſtolica iacientes ſemina &c. putabāt.n. veteres quod hic ait Clem. Alex. ſat eſſe nobis, ſi intelligeremus hāc fidei noſtræ veritatē à ſanctis Apoſtolis per Pōtificū ſucceſsiones ad noſtra vſq; tēpora deſcēdiſſe ne quis auderet in recepta & ſtata fide ꝑ tot annorū curricula quidquā demutare neve reip. chriſtianæ magiſtrat⁹

quem

quemquam id facere audentem in Eccleſia paterentur, Cyprianus de vnitate Eccleſiæ ait: loquitur Dominus ad Petrum inquiens ego tibi dico, quia tu es Petrus, & ſuper iſtam petram ædificabo Eccleſiam meam &c. ſuper illum vnum ædificat Eccleſiam ſuam Dominus & quamuis Apoſtolis ſuis omnibus poſt reſurrectionem ſuam parem poteſtatē tribuat, tamen vt vnitatem manifeſtaret vnam cathedram conſtituit, & vnitas eiuſdem originem ab vno incipientem ſua authoritate diſpoſuit hoc erant vtiq; cæteri Apoſtoli, quod fuit Petrus pari conſortio prædití, & honoris & poteſtatis, ſed exordium ab vnitate proficiſcitur primatus Petro datur, vt vna Chriſti eccleſia, & cathedra vna monſtretur &c. hunc excuſare vult Eraſmus, quod ſe gladio iugulat. Eiuſdem ſententię Hilarius eſt author in cōmentario in Matthæum de confeſsione Petri, qua dixit: tu es Chriſtus filius Dei viui dignum cōfeſsio Petri præmium cōſecuta eſt, quia filium Dei in homine vidiſſet, ò fælix eccleſiæ fundementum dignaq; ædificatio illius petra, quæ clauſtra inferni diſſolueret, & cæli ianitor eſſet, vides authore Hilario præmio hoc affectum eſſe Petrum, quod Chriſtum confeſſus eſſet filium Dei viui, vt eccleſiæ fundamētum eſſet, & ſuper illum fundaretur eccleſia, vt cæli ianitor eſſet, & ne ad Hieronymum prouoces quo te authore tueri ſoles, Hieronymus aduerſus Iouinianum lib. 1. ſupra Petrum ait fundatam eccleſiam, licet idipſum in alio loco ſuper omnes Apoſtolos fiat, & cuncti claues regni cælorum accipiant tamē propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite conſtituto ſchiſmatis tollatur occaſio. Idem aduerſus Vigilantium, male ergo facit Roman. Pontifex qui ſuper mortuorum hominum Petri & Pauli offert domino ſacrificia? Idem ad Damaſum Papam Pontificem Rom. conſulit, niſi Chriſtum inquiens, ſequens beatitudini tuæ, ideſt cathedræ Petri cōmunione conſotior ſuper illam enim Petrā eccleſiam ædificatam ſcio &c. & ad eundem Damaſum, idem Hieronymus, ego interim clamito, inquit, ſi quis cathedræ Petri iungitur meus eſt, & in epiſtolam ad Marcellam aduerſus Montanum, idē inquit ſi igitur Apoſtolus Petrus ſuper quem dominus fundauit eccleſiam &c. Hieronymus in cap. 2. Eſaiæ montes, inquit in circuitu eius, vnde & ſuper vnū montem Chriſtus fundat eccleſiam, & loquitur ad eum: Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meā, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam, Hieronymus aduerſus Pelagianos 285. vt Plato princeps philoſophorum, ita Petrus princeps Apoſtolorum fuit ſuper quem eccleſia domini ſtabili mole fundata eſt, quę neque impetu fluminis, nec vlla tempeſtate concutitur. Hieronymus in caput. 62. Eſaiæ: nomen nouum accipiet, quod eis Dominus impoſuerit, loquitur enim de Hieruſalem & Sion, quibus Dominus nouum nomē poſuit, dicens ad Apoſtolum Petrū: Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam, quod vocabulum à nomine Domini deriuauit, vt dicatur dominicum, ſed ne placeat ſibi Eraſmus, quod Auguſtinus in retractationibus. cap. 21. dixerit in libro contra epiſtolam Donati, quod in Apoſtolo Petro, tānquam in petra fundata ſit eccleſia, & poſſe intelligi de dn̄o illud Matthæi. cap. 16. Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meā ſuper hunc intelligens quem confeſſus eſt Petrus, nihilominus vtramque ſententiam probat, vt de dn̄o intelligi poſsit hic locus & de Petro, vt de vtroque intelligatur: Tu es Petrus & ſuper hanc petrā ædificabo eccleſiam meam; nec negat ædificatam eccleſiam ſuper Petrum, nec Pontificem Roman. negat, id enim impium eſſet, ipſe tu comminiſceris hoc, & nullo duce catholico, nec dum ſacro doctore hoc es commētus, quamuis enim

dixerat illud in libro contra epiſtolam Donati, tamen in lib. epiſtolarum, epiſtola 162. in Romana eccleſia ſcripſit ſemper Apoſtolicæ cathedræ viguiſſe principatum, & in eadem epiſtola Romanum Pontificem & Imperatorem cogere concilium ſolitos, & epiſtola 165. ordinem Pontificum à D. Petro, vſque ad ſua tempora numerat, non damnat ergo eos qui verba illa ad Roman. Pontificem referunt, quin potius docet principatum Pontificum in eccleſia Romana ſemper fuiſſe, quem tu reijcis, & reijciendum putas magno tuo & eorũ, qui te ſequuntur malo, ita de Agone chriſtiano. lib. vno. c. 30. non enim ſine cauſa, inquit, inter omnes Apoſtolos huius eccleſiæ catholicæ perſonam ſuſtinet Petrus, huic enim eccleſię claues regni cœlorum datæ ſunt cũ Petro datæ ſunt. Irenęus etiã lib. 3. c. 3. ordinem Pontificum ſcripſit, qui à beato Petro, vſque ad ſua tempora fuere, rem ergo repetitam à primis eccleſiæ initijs vſque ad noſtra tempora damnat, qui Petri Pontificatũ damnat, & inter Pontificẽs principatũ tenere Petrum negat, & illa verba: Tu es Petrus & ſuper hanc petram ędificabo eccleſiam meam, negat ad Petrum poſſe referri, Amb. de incarn. c. 4. hic ergo Petrus reſpondit præ cæteris Apoſtolis, imo pro cæteris, & ideo fundamentũ dicitur eccleſiæ, quia nouit nõ ſolũ proprium, ſed etiam cómunem ſeruare modum, & in enarratione Pſalm. 40. ipſe es Petrus, cui dixit Dominus: Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiã meam, ergo Ambroſio etiam contradicit, qui negat hæc verba ad Pontificem Rom. referenda, ſed quid dico, Ambroſio contradicit, vniuerſę eccleſiæ contradicit, quæ fuit à temporibus Chriſti, vſque ad noſtra tẽpora. Hilarius in cõment. in Matth. de confeſsione Petri: tu es Chriſtus filius Dei viui cõfeſsio Petri, inquit dignũ præmiũ cõſecuta eſt, quia filiũ Dei in homine vidit: ô fœlix eccleſię fundamentũ, dignaq; ędificatione illius petra, quæ clauſtra inferni diſſoluet, & cœli ianitor eſſet, quod ſupra retulimus. Ariſtoteles de mundo ſub finẽ illius operis ſcribit coryphæũ in qualibet re principem dici, vt in naui eſt gubernator, in curru auriga, in choreis coryphæus, in vrbe lex, in exercitu dux, & imperator hoc eſt in mundo Deus, &c. hæc ego ex Ariſtotele deſcripta hic appoſui, vt planũ fieret, quid ſacri ſcriptores coryphæũ nominarẽt. i. verticem vel apicem in qualibet gubernatione, vt in mundo eſt Deus, & quid coryphæum dicerent, nomen à coryphe. i. apice, ſeu vertice deflectum principem. ſ. in qualibet gubernatione, ſiue Deus ſit in gubernatione mundi, ſiue homo, ergo Cyrill' in Theſauro contra hæreticos lib. 13. Petrum apicem Apoſtolorum nominat, quod princeps Apoſtolorũ ſit, & ſummus gubernator, ait. n. c. 2. Quod autem ſpiritus ſanctus Deus ſit ab apice quoq; Apoſtolorum Petro diſces, cui hæc myſteria, vt ſaluator ait, non caro, nec ſanguis, ſed pater ipſe cœleſtis reuelauit, idem Cyrillus in Euangelium Ioan. lib. 12. c. 64. Saluator interrogauit, inquit diſcipulos, quem me dicunt eſſe homines, & vos, quem me dicitis eſſe? Reſpondit Petrus, vt princeps caputq; cæterorum, tu es Chriſtus filius Dei viui. Epiphanius in Ancyroto citans D. Petrum appellat corypheotaton Apoſtolorum. i. ſummũ verticem, ſummum principem Apoſtolorum, quod ſummus princeps in eccleſia Dei eſſet, & rurſum de D. Paulo, & D. Petro, Paulo, inquit, dextrã dedit Petrus corypheotatos Apoſtolorũ. i. ſummus princeps, & gubernator ſummus eccleſiæ. vbi intelliges Deũ ſummũ principem dici, & eſſe in gubernatione eccleſiæ, & in terris ſummum eſſe principẽ, & gubernatorem eius Vicariũ Petrum, qui eccleſiæ pręeſt toto orbe fuſę. Chryſoſt. in c. Matth. 16. hom. 55. in illud vos quem me eſſe dicitis, reſpondet Petrus omnium Apoſtolorum os & vertex cõſortij totius, græcè pro vertice coryphi, vt

vt coryphæus nominetur ſummus princeps,& imperator ſummus in terra, vt Deus in cœlis eſt, vt Dei Vicarius,& poſtea in illud, ego tibi dico, quia tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam apertè prædixit,inquiens prædixit Dominus magnam fore multitudinem credentium,& eccleſiæ futuræ paſtorem conſtituit Petrum,& rurſus in illud: præcepit eis, vt nulli dicerent vertex omnium Petrus, & rurſus in illud propitius,inquit tibi eſto. Nam ſi Apoſtolorum vertex, antequam crucis myſterium diſceret,quibus locis græcè D.Petrus coryphe, ſiue coryphæus eſt nominatus princeps & ſummus imperator in terris, vt Deus ſummus eſt princeps,& ſummus imperator in cœlis,vt diximus ex Ariſtotele, princeps eccleſię quacunque ſe toto orbe fudiſſet princeps Apoſtolorum ſignificatur totius eccleſiæ caput & infra idē Chryſoſtomus.vt quanuis homo eſſet mortalis cœleſti tamen poteſtate polleret, & claues haberet regni cœlorum,& ita Petrus eccleſiam per vniuerſum orbē amplificatā inferno ipſo validiorē mōſtrauit,tranſibunt inquiens cęlum & terra, verba autem mea non tranſibunt.

Tu vocaberis Cephas qui dicitur Petrus.

1 Alieno loco inducitur hæc annotatio & non ſuo,quod cohæreat cū his quæ diximus annotatione ſuperiori Chriſtus dominus dicitur natus in ſignū cui contradicitur non ſolum ab inimicis,ſed ab omnibus, & à ſuis, quos ipſe ſuo ſanguine redemit cephas vocem hebræam aiunt, ſed negant dici cephas, ſed ceph. Quod ego cum primum omnium audiui riſu ſolui cępi, quod Iudæi nos tanquam imperitos faciant ludos, quaſi neſciamus puncta in hebræa lectione etiam temporibus D. Hieronymi non fuiſſe, quæ pro vocalibus valēt, & conſonantibus ſubſcribi ſolent,ergo cephas euāgelica vox hebraicè eſt ceph, deēſt tamen punctum chamez,quod valet pro A longa: ſubſcribito tu conſonanti poſtremę chamez & dices cepha, en Iudaicas artes, quod detracto vno pūcto ſe noſtra perturbaturos autumant, ceph dicunt hebræi detracto pūcto chamez.i.A lōgo, addito tu illud,& efficies lectionem euangelicam cepha poſtea, vt docet Ioſephus de bello Iudaico in proemio li.2.græci voces hebræas in pla niorē terminationē,& græcæ linguæ accomodatiorem mutant, vt edom in Idumæam, & ſimilia, hebræa ergo eſt hæc vox ceph,ſeu potius cepha,nam ſyre,ſeu chaldaice in propheta eſt Haben lapis, ſed hoc parui refert tātū intereſt quod Iudæi à noſtris diſcordant detractione vni' pūcti,quod ſonat vt illi dicūt ceph vt euangelica lectio cepha, ceph ſeu cepha petra eſt,ſeu rupes, ſed Dñs ita docet vocaberis cephas,quod interpretatur Petrus, ſed hoc quoque imperiti homines putabant à vero deſidere, imperitia tamen illa erat hominum qui parum ver ſati erāt in litteris, qui ignorantia peccabant non malitia, nam petra ſiue Petrus mōs eſt,ſeu mōtis fragmen quod ſolutū imbrib' cadit in terrā aut in mare vt bene omnia cōgruant, vt cephas mons ſit, aut rupes, aut montis fragmē ſine manibus deciſum, quod in terram cadit, & creſcit in montem magnum, & implet vniuerſam terram: ſiue lapidem appellare velis ſeu rupem, aut fragmen montis parui refert, lapis ſeu fragmē motis magnus fit & vniuerſam terram implet, comminuit vniuerſa regna, ipſum ſtat in æternū hic Chriſtus eſt cuius Eccleſia implet vniuerſam terram, participat cū Dominus ſuos diſcipulos ſuis nominibus, quod ſæpe diximus, & Petrum cephas nominat hoc eſt Petrum quod nomen Petrus fragmen quoque montis ſignificat quod deciſum ex monte illo creſcit in montem magnum, & implet terrā, quā late nanq; patet Chriſti Eccle-

ſia tam late patet vicarij Chriſti poteſtas, & quod Petrus fragmen illud mon tis græcè ſignificet à monte deciſum, docet Euſtathius in 13. Iliados rapſodiam, & ita Petrus nomine Chriſti donatus, vt mons dicatur, Quemadmodum Chriſtus dicitur, mons Chriſtus vicarius dicitur in terris, cuius ad comparationem Moſi gracilis vox erat, & exilis, quæ in Iudæa vna prouincia vix audiebatur, nec Moſes latius funderevocem poterat, vnde ipſe dicebat, mitte domine, quē miſſurus es, quaſi diceret mea vox vix intra Iudeæ terminos audietur, mitte Chriſtum, quem miſſurus es, cuius vox futurum eſt, vt totum perſonet orbem, maria omnia omnes inſulas, ita nunc fragmen illud montis, quod apud Danielem creuit in montem magnum, & compleuit vniuerſam terram, omnia maria vniuerſas inſulas, vt Deo bene iuuante latius in Danielem dicendum eſt, ita eius Vicarius Petrus ditione omnes terras tenet, eſt enim Vicarius vnicus Chriſti mons magnus, cuius poteſtas cœleſtis tam late patet in terris, quam late patet Chriſti eccleſia, vt quæ ſoluerit in terris Petrus ſoluta ſint in cœlis, & quæ in terris ligauerit, in cœlis quoque ſint ligata, nec mutuo ſe laudant Chriſtus & Petrus, vt tu putas Eraſme, & quaſi muli ſe mutuo ſcabūt. Apage plus nimis ir reuereter Deus hic eſt cœli & terrę moderator, coryphæus dicitur, vt dictū eſt ex Ariſtotele cœli & terrę rex, & gubernator coryphæum quoque facit piſcatorem Petrum principem, & gubernatorem vniuerſæ ſuæ eccleſiæ, Petrus Chriſtum confitetur Deum hanc confeſſionem Chriſtus tanta mercede penſitat vt cephā nominet, ideſt montem ſolidiſsimum, & excelſiſsimum ſuper quē fundet ſuam eccleſiā, vt mons ipſe Chriſtus dicatur & Petrum ſuo nomine impertiat, vt ſuæ eccleſię pręſideat.

Portæ inferi non prævalebunt aduerſus eam.

MAtthæus. cap. 16. redeo ad id vnde digreſſus ſum, vt annotationem conſimilem conſimili annotatione coniungerem qua cauſa ad eam digreſſus ſum nō ſat Erāſmo dixiſſe eccleſiam non eſſe fundatam ſuper Petrum, & mirari ſe eos, qui hunc locum detorquent ad Romanum Pontificem in quē haud dubie competunt in primis velut in chriſtianæ fidei principem, at non in hunc vnum, ſed in omnes chriſtianos, lubrici enim ſunt, vt docent patres, & inſidioſe loquuntur omnes, qui inſidiātur eccleſiæ. Denique vt Plato in ſophiſta ait ſophiſtæ ſunt, qui velut anguilæ manibus elabuntur teneri non poſſunt niſi folijs ficulneis comprimantur, addit illud in quo fundamento ſi conſtiterit, nec inferi quidquam aduerſus illam poterūt nedum homines. Notāt patres veteres Chriſtum Dominum, vel ex his quæ dixit in litteris euangelicis prophetam illum promiſſum in lege potuiſſe intelligi, & numerant innumera, quæ ſi mihi longos promitterem annos, promiſsurus quoque eram me in vnum locum coaceruaturum. Promiſit Dominus eo tempore, quo in illum vniuerſa Iudæa conſurrexerat portas inferi aduerſus ſuam eccleſiam non prævalituras per mille quingētos annos, per quos duce Sathana cū poteſtatibus tenebrarum vniuerſus orbis in eam conſurrexit vniuerſis machinis regijs & imperatorijs viribus portæ inferi aduerſus eā non prævaluere, nec vnquam ſunt prævalituræ, quod admirantur fideles, & admirabuntur vſq; ad conſummationem mundi, videtur mihi Eraſmus, quæ Dominus promiſit affirmanter conditionaliter interpretari Dominus affirmanter dixit: ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam, & portæ inferi nō prævalebunt aduerſus eam. At Eraſmus conditionaliter hęc vertit ſi conſtiterit in ſuo fundamēto eccleſia, nec inferi quidquam aduerſum illam poterunt ne dum homines, non ita Chriſtus promiſit inferos

feros non præualituros aduerſus eccleſiam ſimpliciter portæ inferi, inquiens non præualebunt aduerſus eam nullam addidit conditionem, addis tu ſi conſtiterit in ſuo fundamento conſtaturam in ſuo fundamento promiſit, quando promiſit portas inferi aduerſus eam nó præualituras, nam riſum mihi mouit, quod ait Eraſmus hoc noluiſſe Auguſtinum in illum ſcopulum incurrere, vbi videremur in homine poſuiſſe fundamentũ eccleſiæ, quaſi vero eccleſia non ſint fideles, & congregatio fidelium porro fideles homines ſunt, de eccleſia Dominus & de congregatione fidelium dedit illa promiſſa, quæ rata erunt, & vera ſine vlla conditione portas inferi aduerſus illam non præualituras.

Quòd fidei noſtræ fundamenta meo iudicio conuenti videantur, aut ſubrui potius.

Et Loquar an ſileam? ſed Paulus ait de ſe, væ mihi ſi non euangelizauero, & nos pro noſtro modulo: væ ſacerdoti ſi ſileat, ſic Ambroſi. periculoſum eſt ſacerdoti, ſi non dicat quod ſentit, trahere potius plurimorum inuidiam malo, quàm tacere, quod ſentio, Eraſmus author eſt Apoſtolos fuiſſe homines quædam ignorantes. Spiritum ſanctum Apoſtolos errare paſſum, Euangeliſtas lapſos alicubi memoria potuiſſe errare, vt doctores ſacri erſant, vt hiſtorici. An dono linguarum tunc vſi in dubiũ vocat; dic ſimpliciter erraſſe Apoſtolos & Euãgeliſtis, & falſam noſtrã eſſe fidẽ, & vno hoc verbo ſubrues noſtra vniuerſa, quid opus eſt ambagibus? In principio huius diſputationis ex ſententia omnium veterum patrum commonſtrauimus Chriſtum in omnibus ſuis Apoſtolis eſſe locutum, & ſpiritum ſanctum per Apoſto los populum chriſtianum docuiſſe, & ſacroſanctam triadem, ſi hæc vera ſunt vt re ipſa ſunt an non ſuperiora, quæ diximus ſunt hæretica, & quod ait Eraſmus euangelium depra uatum? neſcio à

Eraſmus his paucis verbis totam fidem noſtrã euertit.

quo ſciolo non paucis locis non facit vt labeſcat ſcripturæ fides, nã Eraſmus quod docet nos vti hoc verbo labeſcere & barbaro, & inuſitato putat ſe penſare, quod noſtram fidem prorſus ſubuertit, habeat Eraſmus elegantiam ſermonis, ego cum maioribus noſtris barbarus eſſe volo, & chriſtianus legat, qui volet, quæ à principio huius diſputationis ſcripſimus de prophetis, & de Deo, qui locutus eſt in prophetis, & de Domino, qui loquebatur in Apoſtolis & Euangeliſtis, & expendat diligenter verba omnia ſanctorum patrum, & intelliget, vt dictũ eſt has Eraſmi propoſitiones omnes hæreticas eſſe, & ſubruere omnia noſtræ fidei fundamenta, aut noſtra omnia, quæ profitemur falſa eſſe, aut enim verum eſt in Apoſtolis, & Euangeliſtis locutum eſſe ſpiritum ſanctum, & eccleſiam Chriſti docuiſſe per Apoſtolos & Euangeliſtas, & Eraſmus blaſphemat cũ permiſſos ait Apoſtolos errare aliquando, & labi, & ignorare quædam, & in memoriæ lapſum incurrere, & nullum locum eſſe ſcripturæ tam emendatum, quin caſus, aut ſtudium alicuius nonnihil mendi ei aſperſerit, quid reliquũ eſt, niſi vt addat nos à Chriſto, & ſpiritu ſancto eſſe deceptos, quod horret animus dicere, & lingua hæret. Auguſtinus, vel vno errore dato in ſcriptura vniuerſam ſcripturam labefactari ait, quid enim vetat eccleſiæ inimicis dicere in ſingulis, & hoc quoque mendacium eſt, Eraſmus negat labefactari eccleſiæ authoritatem etiam ſi ſpiritus ſancti mentes Apoſtolicos paſſus ſit ignorare quædam, & labi, & errare alicubi, ſolus inquit Chriſtus dictus eſt veritas vnus ille caruit omni errore hoc nobis largitur malus Apoſtolos tamen & Euangeliſtas paſſum eſſe errare, & labi poſt acceptum ſpiritũ ſanctum deliquit Petrus, aliud eſt peccare, aliud in docendo populum chriſtianum errare, ſed hęc dixi non ſemel, vtinam ſtentorea voce hæc perſonare poſſem per vniuerſam eccleſiã, vt eius magiſtra-

giſtratus audirent, & huic tanto malo irent obuiā, quando iam illa loca finitiſsima, quæ fuere Eraſmo, hæc peſtis depopulata eſt. Gladio reſecetur tandem ne partes ſynceræ trahantur non magno labore conſtiterit, ſi à principio huius diſputationis, quæ ſcriptæ ſunt de prophetis, de Apoſtolis, de Euangeliſtis, de authoritate eccleſiæ ſanctę & eius initijs, ſi vera illic ſcripta ſunt, ſpectent diligenter eccleſiæ ſanctæ magiſtratus, & hoc malum acutiſsima falce reſecent, ſi ego mendax pœnas luam non cauſam dico, quin eas luam acerrimas, Prophetias iuxta Lxx citatas ab Apoſtolis & Euangeliſtis ad fontes reuocat hebraicos à Iudęis vitiatos, vt toto ſecundo libro mōſtrauimus ex veterum patrum ſententijs è Iudęis antiquiſsimis ex Rabinis etiam citata hæc in nouo teſtamento ab ſpiritu ſancto, vt oſtendimus per ſupradicta capita infamat, & ſic ſcripta ab ſciolo quodam ait, O per fidem Chriſti ſummi magiſtratus huic malo ſubuenite, an non Manichæorum error hic eſt, qui repululaſcit in noſtra tempora, Auguſt. de Moribus eccleſiæ catholicæ. libro 1. cap. 29. aduerſum Manichæos, qui dicebant falſum in euangelio eſſe conſcriptum, quid hoc ſacrilegio magis impium reperiri poteſt, inquit? quid iſta voce impudentius? quid audatius? quid ſceleratius? conſequetur namque omnium litterarum ſumma peruerſio, & omniū, quę memoriæ mandatæ ſunt librorum abolitio, ſi quod tanta populorum religione roboratum eſt, tanta hominum & temporum conſenſione firmatum, in hanc dubitationem adducitur, ego ne de illa, quam conſtanter latiſsime diuulgatam eccleſiaſticam lectionem video, & eccleſiarum per totum orbē diſperſarum conteſtatione firmatā, dubitabo miſer? & quod eſt miſerius te authore dubitabo? ſed tragedias me excitare fruſtra dices de paucis locis Eraſm⁹ hæc teſtatur. Si loci pauci eſſent eccleſię elidit radices, ad hoc namque exemplum cętera errata dicet qui volet, & nihil in eccleſia ſancta relinquetur fixum & ſtabile, ruent omnia, vt ait Auguſtin. ſed in vniuerſum clamat Eraſmus nullum locum eſſe in ſcriptura in quem non irrepſerit aliquod mendum Manichęorum, hic error eſt, nec vnquam Manichæi tātum in eccleſiam ſanctam ſæuiere, vt teſtarentur in omnē ſcripturæ locum irrepſiſſe mendum, vt verbo vtar Eraſmi, ſed aduerſus Manichæos, vnde hic error dimanauit: qui cuitiata euangelia, & epiſtolas Pauli dicebant, & reijciebāt actus Apoſtolorum. Augu. in lib. de vtilitate credendi ad Honoratum. cap. 2. multa dicit, & lib. 11. contra Fauſtum Manichæum. cap. 1. & 2. vbi hanc hæreſim iugulat & alijs locis multis, & quoniā vulgo dicitur actum ne agas de hac re plura non dicam.

Quod non eſt par authoritas D. Petri, & cæterorum Apoſtolorum.

SEd quod alio properamus & noſtri huius operis longe diuerſum eſt inſtitutum quam cum Eraſmo colluctari ad alia tranſire certum eſt, ſi hoc prius dixero non parem fuiſſe authoritatem cæterorum Apoſtolorum, & D. Petri, iā hoc inquies nemo qui in litteris ſacris ſit verſatus poteſt diffiteri. poteſtatē parem & æqualem fuiſſe cum miſsi à Domino ſunt, vt prædicarent euangelium omni creaturæ, nec nos id diffitemur, tamen diſpenſatiuè (quod aiunt opinor Theologi) id factum eſt. quid diſpenſatiue narras, quid hoc verbi eſt, mittebantur à Domino per totum orbem, vt prædicarent euangelium diſperſi & diſiuncti neceſſe erat, vt cum omni poteſtate mitterentur, quis hoc non videat? an Petrum poterāt conſulere toto orbe ſeparati à Petro? adde tu adhæc, nec neceſſe fuiſſe Petrum conſulere, vt dictum eſt tota hac diſputatione in Petro, & in ſingulis Apoſtolis Chriſtus, & ſpiritus ſan-

ctꝰ loquebátur,& ſacroſancta trias,& per Apoſtolos ſingulos Spũs ſctũs docebat fideles,quęrenti quis quẽ cóſuleret,vbi Spũs ſanctus ꝑ ſingulos docebat populũ Chriſtianũ?certe nó erat locus principatui alicuius,princeps erat Spũs ſanctus,qui per ſingulos Apoſtolos docebat. quomodo poterat eſſe prouocatio ab vno ad aliũ,& tamẽ cũ hoc ſenſiſſent eccleſiæ principes intellexere diſpẽſatiuè illis tẽporibus datá eſſe æqualẽ poteſtatẽ oibꝰ Apoſtolis,vnũ tñ Petrũ ſupra cũctos eſſe poſitũ,vt Chriſti Vicarius eſſet fixiſſe ſuá ſedẽ Romæ & ordine Põtificũ longa ſerie à D.Petro per vniuerſa ſęcula eſſe deductũ,quã de re dictũ eſt late & fuſe ſup illa verba:tu es Petrus & ſuper hanc Petram ædificabo Eccleſiam meam.

De D.Paulo,& de loco Actorũ Cap.XIII.

PEtrꝰ & Simó dictꝰ eſt. Simõ nomẽ eſt ab obediẽtia deflexũ,ſama nãq; audire & obedire ſignificat,vñ obediẽtia virtꝰ deducta eſt omniũ virtutũ maxima, qui eñ obedit magiſtratui ſummo virtute ex actiſsima & pfectiſsima,poſtremo ſit cõſequẽs eſt, vt docet Plato.cũ alijs locis; tũ lib.12.de legibus,& tenebat olim cõſuetudo,vt nemo admoueretur reipub.gubernaculis,quin ſub Imperatore multos annos meruiſſet,& obediẽtiæ aſſueuiſſet per annos multos,vnde Simon appellatus ab hoc obediẽtia ſama audio,& obedio, ſub Imperatore Chriſto Dño,poſtremo accipit vniuerſæ eccleſiæ per totũ orbem fuſę præfecturã ab ipſo Dño: Tu es Petrus & ſuper hãc petrã ædificabo eccleſiam meã; Quærebã ipſe tacitus ꝑ multos dies,vnde cum vniuerſæ eccleſię principe Petro,D. Paulo tãta interceſſerit familiaritas,& charitas tãta,& quod me vrgebat multo magis id erat,quod cũ D.Petrus choryphęotatos Apoſtolorũ diceretur, vt dictũ eſt, ideſt Apoſtolorũ princeps,cur D. Paulus per Antonomaſiã, hoc eſt per eminentiã & excellẽtiã qua inter Apoſtolos excellebat dicebatur Apoſtolꝰ, & intelligẽbatur Paulus,vt Romanę eloquẽtię princeps intelligebatur Cicero,& ſummꝰ poeta Maronem,rimabar cũcta,& ſcrutabar,ſi forte ſuccurreret huius rei cauſa.Hiero. mihi auẽ vellit,quod aiũt,qui in epiſt.ad Philæmonẽ docet Paulũ nominatũ à voce hebræa pele,aut pale,ideſt admirabilis, quo nomine Chriſtus eſt nominatus,quod declarat Eſai.c.9 de puero illo,qui natus eſt nobis, & filio Dei,qui factꝰ eſt nobis,cuiꝰ nomẽ dicit fuiſſe pele;id eſt admirabilis, quod nomẽ in ſcriptura tãtũ de Deo dicitur; & nõ de alio quopiã,Chriſtus Dñs impertijt ſuis diſcipulis ſua nomina,Paulo autẽ impertijt hoc nomẽ pele,aut pale,Paulus admirabilis quod vas electionis ſuo nomine refert vas delectũ à Deo, quod nomen Chriſti portaret ad oẽs gẽtes, põt dici eadẽ ratione,quod Paulus ſit nominatus ab hoc eodẽ verbo pale.i.ſegregatus ab Apoſtolis ad portãdũ nomẽ Dei in oẽs gentes quaſi dicatur ſegregatus,eximius,egregiꝰ, quæ omnia eminẽtiã D.Pauli ſonãt, nam ca.13.in actis Apoſtolorũ reperies Saulum factũ eſſe Paulũ cũ obire cœpit munus legationis. Hoc idẽ ſentire videtur Chryſ. in.c.13.actorũ in illa verba,Paulus q & Saulus:hic nõmẽ inquiẽs illius mutatur cũ ordinatione,id quod & Petro accidit, hæc Chry.ergo vna littera mutata ex Saulo factus eſt Paulus.i.ſegregatus,nã id quoque nomẽ hebrẽũ ſignificat & aliud cognomẽ eſt etiã Chriſti quo decoratus eſt Paulus, de quo cognomine leges in annotatione quã fecimus de Nazareo, quæ ſi expenderis omnia neq; admiraberis quod ſocius Petri Paulus fuerit, neq; quod Apoſtolus per excellẽtiã Paulus ſit nominatus inter Chriſti Apoſtolos. Occumenius in acta Apoſtolorũ, vas electionis inquit particeps ſit Chriſti cognominis,quod factum eſt Petro in euãgelio,quod Chriſtus Apoſtolis ſua nomina impertit, Chriſtus erat lux vera,ſuis Apoſtolis dicit,vos eſtis lux mũdi,ipſe Chriſtꝰ dicitur ſiloa miſſus,ſuos Apoſtolos appellat miſſos,Apoſtolus eñ latine ſonat miſſum,vt miſit me pater & ego mitto vos.Segregatũ nominat, & ſeparatũ,& ipſe ſegregatus, & ſeparatus eſt dictus ab hominibus. Theophylactus in hunc

Pele Chriſtus, quod pele.i. admirabilis Dei nomẽ eſt.

pele. i. admirabilis Paulus eſt appellatus quod vas electionis fuit, qui Chriſti nomen portaret ad omnes gentes.

húc locum, hic nomé inquit Pauli mutat poſt electioné,ne in hac parte Petro minor eſſet,ſed quod Coryphæus Apoſtolorú Petrus,eximiú hoc & ipſe haberet, & vt maioris cú illo familiaritatis haberet occaſioné,Eraſmus ridiculus eſt, qui hæc reprehẽdit in Hiero.Poſſet dicere Eraſm⁹, quod dicit Amb.& Aug. Paulú latine ſonare humilé,& mãſuetú.Negare auté Paulú vocé eſſe hebræá,& hebræis ſonare admirabilé,quod vas electionis eſſet, quod portaret nomẽ Chriſti in omnes gentes, aut ſegregatú,vt nomine etiá Chriſti nominaretur qui Nazareus. i. ſegregatus eſt appellatus,quod Deus & homo eſſet, vt ſegregatus ab alijs diceretur,& hoc nomine reprehédere D.Hiero. inciuile fuit, & imperitiæ.Eadé opera inquies Aug.reprehédis qui Paulú dictú docet ab humilitate,qui dicebat ego ſum minimus Apoſtolorú &c.& Amb.qui Paulú dictú tradit à voce græca Pauli.i.à quiete & manſuetudine: Dicá tibi quod Aug. ait beta græcis nomé eſſe literę latinis oleris eſſe nomen, idé Aug.docet idẽ nomẽ varijs linguis ſignificare varia. Itaque Paulus latinis ſignificat humilé vt docet Auguſt. græcis mãſuetú vt docet Ambro. hebræis nomé hebræú quod Paulus hebręus erat & nomenclaturá habebat hebræam ſignificabat quod docet Hier.vt dictum eſt.

Quid quæris nomen meum,quod eſt admirabile. Iudicum. 13.

לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וְהוּא פֶּלִאי

Quid quæris nomen meú, quod eſt admirabile,ſic Hieron.ſic Lxx

IVdæi ſic vertunt hunc locú,quid quęris nomen meú quod eſt occultú, vel quod eſt ignoratú: vtrumq; peſsime mea quidé ſentẽtia.Ná quę alia quærimus,niſi occulta,& ignorata? & quando Deus vetuit nos quærere eú?qui iubet,vt facié eius ſemper quæram⁹, & falſum eſt nomé Dei eſſe occultú vel Ciceronem roga qui pro Milone ait,etenim quis eſt tá demẽs qui cú oculos in cœlú ſuſtulerit Deú eſſe non intelligat? Vides ò Iudæe quá occultú ſit Dei nomé. Quãto meli⁹ Plato in libris de legibus ex ſacris litteris mutuat⁹(opinor) qui alias leges ſine Procemio latas ait à legúlatore,alias cú Prócemio, quo nos doceat Dei cognitioné & finé legúlationis; vt in principio creauit Deus cœlú & terrã.Vides rẽ admirabilé verbo Deú creaſſe omnia,cœlú & terrá Solẽ & Lunam & omnia quæ ſunt.Hoc magis cógruit,quid quæris nomen meú quod eſt admirabile, ná qd admirabili⁹?ſuſpicabar ego olim ex libro Geneſ. expũctá à Iudæis totá illam orationé quod eſt admirabile:cú in vulgata & apud Lxx tãtú legat quid quęris nomé meú aiebá enim qñ Dñs vetuit vnquá quærere ſuú nomẽ?ſed hæc alijs diſceptáda relinquo: & ſat eſt,hoc.13.c. iudicú ſcriptú eſſe iuxta vulgatá & iuxta Lxx viros quid quæris nomé meú quod eſt admirabile,vbi etiá fiút admirabilia. Angel⁹ em̃ qui ortú Sãſonis prænútiat cú ei fieri vellét ſacrificiũ q futuri erãt Sãſonis parẽtes, qui typ⁹ erat Chriſti, ſi ſacrificiú feceritis inquit Deo facietes,vt ſe ſignificaret Deú eſſe & Angelú magni cóſilij;& cú offerretur ſacrificiú,inflãmá Angelus ille magni cóſilij inſiluit, vt offerret ſe in ſacrificium ꝓ nobis & vt aſcẽdebat flãma ſacrificij,& deſcẽdebat,aſcẽdebat, & deſcẽdebat ipſe Angelus.Sãſon,cuius ort⁹ præſignificabatur inde eſt appellatus,à Samaim.i.à cœlo quod aſcẽdebat & deſcẽdebat ille Angel⁹ in flãma ſacrificij in cœlú Sãſon eſt dict⁹ homo de cœlo cœliſtis.Igitur in hoc ſacrificio Chriſt⁹ Dñs homo de cœlo cœleſtis, & Angelus magni cóſilij pro nobis offertur in victimá Deo Patri. Vnde Euchariſtiæ nomẽ habet ab Euchariſtin ab agẽdis gratijs:Euchariſtia gratiarum actio: quod nullum tempus intermittere deberemus, quin ſemper ageremus gratias ob tãtum à Deo opt. maxim. beneficium acceperimus:& accipiamus quotidie, & ob mirabilia quæ in hoc ſacrificio fiunt innumera, iure optimo etiam dicitur, quid quæris nomen meum quod eſt admirabile?

Domine quis credidit auditui noſtro.

DIcetur fuſe à nobis duplice nomine, & quod pro magno venditat Eraſ. citari à D.Paulo húc locú iuxta Lxx, & nó iuxta hebræum: & ꝙ optarem,non

fuiſſet

fuiſſet contentus ſe probe inſtructũ eſſe vtriuſq; ſermonis doctrina. Vnde aliud eſt quod me impulit, vt repeterem annotationem in hunc locum, exigit ratio nem grammaticæ Eraſmus in hoc loco, & in litteris ſacris petit ſibi citari autho res, quibus liceat dicere auditum pro auditione, & quorũ authoritati poſsit excuſari ſolecismus, & cur cum græcè ſit dictũ ∴∴, excuſet te interpres qui auſus ſit dicere, aure audietis? & quod auſus ſit recenſere, hunc locum inter manifeſtos ſolecismos, & cætera, primum omnium audiendus eſt Auguſtinus de cathechizandis rudibus lib. vno, cap. 8. & .9. vbi Chriſtianum putat non offendi debere barbarismis aut ſolecismis, vbi de diuina veritate quæſtio eſt, & de doctrina Chriſtiana lib. 4. Idem Auguſt. c. 8. & .9. & 10. vbi multa ſcribit contra eos, qui vilitatẽ ſermonis in ſcriptura ſacra contẽnunt, Chryſ. tom. 1. homilia. 36. in caput Geneſeos. 15. de ſcripturæ humilitate mirabiliter dicit, quæ ſplendorem, & pulchritudinem rerum, quæ dicuntur admirabilem præfert, & Orig. contra Celſum libro. 6. ſcribit cauſam, cur ſacræ litteræ tenui ſermone, & perſpicuo ſint conſcriptæ, & in Epiſtolam ad Romanos in caput. 5. ait vide, quam aſtutus eſt ſcripturæ ſermo, qui impolitus videtur eſſe & agreſtis, planum enim erat ſcripturæ ſermonem impolitum videri & agreſtem, niſi id nos doceret Eraſmus? Theodoretus lib. 8. de martyribus pene toto libro de ſimplicitate ſcripturæ diſſerit mirabiliter: idem facit & libro nono. de legibus, multum diuerſa ſecutus, quam Eraſmus citatis: nam ſi conſilijs Eraſmi ſtaremus Theologorum cathedris grammaticum vtriuſque ſermonis doctum, non Theologum ſacrarum litterarum ſcientiſsimum præficeremus, nõ quod non faciat multum ad omnes diſciplinas linguarum cognitio, ea tamen pro nihilo habenda eſt ſi ſola ſit, & non coniuncta cum rerum ipſarum exacta peritia, ea hoc loco dicenda putaui, vt

Stylus ſcripturę quali contra Eraſmum.

reſponderem Eraſmo hic & in cæteris, vbi hæc inculcat, & ea ratio eſt, cur ego hæc toties toto hoc opere aduerſum Eraſmum & alios repetenda putarim.

Credidi propter quod locutus ſum.

Legeram in dialogo Platonis, cui ſophiſtæ nomen impoſuit artem ſophiſticam beſtiam eſſe nequam, quæ in tenebris vitam degit, nec eius veſtigia deprehendere queas, ſi deprehendas ſtatim ſe in tenebras abdit, nec ſcias cui credas defatigatus quærendo. Hæc poſtremo ſcribo, & quod tã ſeueri ſunt in me iudices, quibus regius ſenatus hoc demãdat, vt mihi loqui non liceat tantum dico hunc pſalmum à Diuo Paulo citatũ, vt eum nouis tranſlationibus conferas ſingula ſingulis, & videas an ſtandum ſit interpretationi Pauli; an non, atqui in Paulo Chriſtus loquitur, & Spiritus ſanctus, & ita ſentit vniuerſa eccleſia, ſi hinc licet diſcedere, & totum hunc pſalmum diſcerpere, contra quàm ſenſit Paulus, & interpretatur, ipſe videris, ego verbum non amplius addam, tantum dicam ſi conferas hunc pſalmum citatum à Diuo Paulo & explanatum, & tranſlatum ab his, qui ſequuntur hebræos, & hebræas interpretationes nulla in re cõuenire interpretationem Diui Pauli, & tranſlationem quam citat D. Paulus, & Hebræorum tranſlationem cum interpretatione hebræa, & tamen cogimur à quibuſdam noſtra cõfiteri errata trãſlata ab hebræis, & explanata ab eiſdem cum veritate hebraica concordare, & vere dicuntur concordare cum veritate hebraica quæ noſtri temporibus dicitur veritas Iudaica, Phariſaica, Rabinica, lõgè alia à veritate hebraica quam D. Hieronymus nominat.

Lætamini gentes cum plebe eius.

Miratur Eraſmus cur Apoſtolus hoc loco æditionem Lxx ſit ſecutus,

cutus, ego potius Eraſmum demiror, cur ipſe non aduerterit non ſolum Diuum Paulum, ſed Apoſtolos etiam & Euangeliſtas omnes quanuis hebræos, & hebraicè ſcientiſsimos Lxx viros ſemper eſſe ſecutos, ego. 2. mei operis libro toto & alijs locis multis oſtendi Iudæos ad id toto pectore incubuiſſe poſt crucem Domini, vt hebræam lectionem vitiarent, aut manu. i. mutatione litterarum, ſyllabarum, dictionum, aut punctorum aut diſtinctionum mutatione aut ſi poſſent praua ſcripturę interpretatione, Dominus pręſcius rerum omnium erat relicturus Eccleſiam ſuam, quam ſuo ſanguine acquiſierat vt ſemper ageret, cũ populo & cum Iudice fraudulento credibi le non eſt, & ſic ſit reſponſum Eraſmo tribus ſæculis ante eius ſacratiſsimum aduentum fecit ſcripturam verti græcè per Lxx viros & tradi Eccleſię, ſi quiſquã reppererit viginti locos trãſlatos ex hebræa lectione ab Apoſtolis & Euangeliſtis medicat imperitum, qui hæc ſcribo duplicem eſſe lectionem hebraicæ in pleriſque res eſt confeſſa. quale eſt quod adnotat Eraſmus de illo loco erit radix Ieſſe, vbi varia videtur eſſe trãſlatio Lxx virorum & D. Hieronymi eadem tamẽ ſententia vt ipſe Eraſmus ait.

Inuentus ſum à non quærentibus &c.

NEgat Eraſmus D. Paulũ ſecutum fuiſſe Lxx viros nec hebręam lectionẽ ſi magis attente aduertiſſet, intellegiſſet Lxx viros ſecutum fuiſſe D. Paulum, tantum inuertiſſe orationes ita vt diceret, quod prius erat poſterius, & quod erat poſterius prius non erat obſeruaturus vt ita redderet ſcripturam, vt ſolet puer ſeptuenis reddere cum reddit dictata Magiſtro, addit etiam Eraſmus orationem integram citatam à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx quæ hebraicè non eſt, quid tum? an non multa ſunt apud Lxx quæ hebraicè non ſunt, eaque ſacra, quod ea ab Apoſtolis, & Euangeliſtis citari videmus, ſi quædam excidere ex lectione hebræa aut negligentia Iudaica quod ait Chryſoſt. aut Iudaica malitia continuo damnandi ſunt Lxx quod ea tranſtulere & quod ea ſuis chartis repræſentãt & damnãdi Apoſtoli per quorum ora loquebatur Spiritus ſanctus vt mõſtratum centies eſt, quod ea citant.

Et diligam non dilectam. Paulus ad Roman. 9.

PAulus ad Ro. 9. hũc locum citat ex Oſeę c. 2. in fine capitis negat ſic legẽdum Eraſmus, quod D. Hierony. hęc verba ſic tranſtulerit, & non miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam. dixi canonem præſcriptum à D. Hieronymo eſſe nequis Apoſtolos aut Euageliſtas ex doctore aliquo quamuis eminentiſſimo caſtiget, quod in Apoſtolis & in Euangeliſtis Chriſtus loquatur & Spiritus ſanctus Apoſtoli & Euangeliſtæ velut inſtrumenta ſint viua, per quæ loquantur Chriſtus & Spiritus ſanctus & ad hanc normam caſtigandos eſſe Doctores ſacros nõ cõtra vt dictũ eſt nõ ſemel. At nõ ita eſt hebraicè inquies, ego D. Paulo in quo loquitur Chriſtus ſi hoc hebraicè non eſſet, plus habere m fidei, quam omnibus fontibus hebraicis, vt verbo Eraſmi vtar, ꝗ reſecta multa ſunt ex hebręa lectione Iudaica fraude & malitia, ſed quod hebraicè ſunt hæc verba verichamti, & diligam, & loruchama non dilectam, & diligam nõ dilectam, ergo error eſt inquies in vulgata D. Hieronymi minime: nã hebræa lectio vtrumque ſignificat, & verichamti, & miſerebor & loruchama eius quæ fuit abſque miſericordia, nam racham miſereri ſignificat, & diligere, quid ergo accuſas inquies Eraſmum, quod cum lectio hebræa vtrumque ſignificet, & quod Apoſtolus citat & quod vertit Hieronymus Apoſtolum damnat Eraſmus in quo loquitur Chriſtus, laudat Hieronymum vtrumque laudaturus & multo

multo magis Apoſtolum Paulum in quo loquitur Chriſtus, loquitur quoq; Eraſmus ſomnia vana. negat grę cè ſcriptum eſſe, nó miſericordiam conſecutá, miſericordiá. cóſecutá aut Paulus erat tráſlaturus hoc & illo modo? aut nó? ſed eo modo quo vertere Lxx? ſecutus eſt Lxx, quereris ꝙ non ſit ſecutus Hieronymú, ridiculú memineris cerdo intra pelliculá te cótinere tuá, rudis es hebręi ſermonis, & Paulú accuſas ne plura dicam ſermonis hebræi eruditiſsimum.

Heloi heloi lama ſabathani, quod apud Matthæum dicitur heli heli lama ſabathani.

HOc loco multa notemus neceſſe eſt, eaq; verbis pauciſsimis primú omnium quæſtionem proponit Hiero. cur in Pſalm. legatur reſpice in me Deus Deus meus reſpice in me quare me dereliquiſti? cum Euangeliſta tantum citet Deus Deus meus quare me dereliquiſti, & huius quæſtionis facilis erat ſolutio iuxta canoné Origenis, quo monet Apoſtolos & Euangeliſtas citare prima & vltima omittere media ſuper Ioannem, & in caput ſextum Epiſtola ad Romanos vbi ait quod obſeruanda eſt conſuetudo Apoſtoli, quod non ſemper cum aliquid ex ſcripturis aſſumit non totum citat ſed neceſſaria, quando parum ad rem pertineát, & ita omiſſa ſunt ab Euágeliſta illa duo verba: reſpice in me vt noſtra ſcriptura minoris ſit autoritatis quód ab hebræa lectione diſcordare videatur, vt docét veteres illi apud D. Augu. Deinde oritur illa quæſtio, qua lingua locutus ſit Dńs apud Marcú, heloi heloi cú apud Matthæú dixerit heli heli diximus alibi heli heli ſignificare Deus meus Deus meus quod hel vox hebræa Deú ſonet quanquá Iudæi & quidam ex noſtris forté vertát Latinè, At hel ſemper Deú ſignificat excepto ſi mediú hęc vox accipiat, iod; tunc. n. forté aut fortiſſimú ſonat, ergo vertédú eſt Deus meus Deus meus, & nó fortis me⁹ fortis meú?, vt tranſtulit Aquila, quod hic nulliú iod mediú habet, nec in alijs locis ſcripturæ plurimis, in quibus Deú ſouat; ſed quæritur quid ſit heloi heloi apud Marcú, hel Deú ſonat & heloa ſonat quoq; Deum ſingulari numero huius vocis heloim, qué ſingularé numerú negat Pagninus hebraicè niſi dicatur contéptus gratia, ſed hunc refutauimus ex Moſe, cuius autoritate oſtédimus heloa Deú rerú opificé ſignificare ſingulari numero ab heloa Deo heloi Deus meus dices ſic quoq; et ratú eſſe in litteris Euágelicis, quod non héloi, ſed heloai dicédú eſt Deus meus, mitte has Iudaicas ineptias, quoties impij Iudæi volút mutát vnú púctú aut addút, aut detrahút, aut tranſmutant litteras, vt hoc loco iod litterá poſtremá ponútanet. h. heloih, vt noſtra eſſe vitiata dicát, addút punctú chamez, quod ſonat. a. lógú: demito púctú illud, & pro heloai dices heloi Deus meus, vt ſit heloi heloi Deus me⁹ Deus me⁹ reliqua vna illa quęſtio eſt, cur dicatur Lamaſabachtani ꝓ lama azabtani, id. n. tacite caſtigát, non n. palá audent ne ſe ꝑdát, & pęnas acerbas incurrant multis ſimilitudinibus in ſacris litteris ſignificarat Dńs Chriſtú in cruce pédenté & non minus illa qua Abrahá vidit arieté qué loco filij ſacrificaturus erat pédété in arbore Sabech, ná Sabach implicare eſt: vnde Sabech arbor implicata, & implexa comis quaſi dicat arieté illú pédété in comis implicatis arboris Sabech ſignificare Chriſtú Dńm in cruce pédété ꝓpter noſtrorú peccatorú vincula vt re ipſa pepédit aries. effect⁹. i. victima pro totius múdi peccatis, quod ſignificat Dńs hoc loco, quod ſolet Dńs facere paraphraſi duorú locorú ſcripturæ cú altero exponit alterú vt vtrunq; eodé referri doceat, & cú dicendú eſſet lama azabtani. i. quare dereliquiſti me dixit lama Sabachtani, quare in arbore Sabech reliquiſti me, vt has duas prophetias Dauid & exodi eodem referret, & idem ſignificare oſtenderet, [illegible]

Ff Potius

Potius timete eum qui poſt corpus & animam perdere in gehenna Matth. Cap.10.

ORigenes contra Celſum libr. 6. fol. 700. ait gehennam in Euangelio reperiri pro loco tormentorum pro inferis, quod in ſcriptura veteri dicitur pharans Ennon vel gehennam Ioſue cap.18. pro gehennam in vulgata D. Hieronymi gehennom ſcriptum eſt in tranſlatione Lxx gehennam errore librarij, multa hoc loco quærenda ſunt primum vtrũ in veteri teſtamento répenatur gehenna pro inferis ante Chriſti Domini aduentum, negant enim fuiſſe in veteri teſtamento mentionem gehennæ, an primus omnium Dominus inferos hoc nomine appellarit cum nemo ante Dominum pro inferis vſurparit hoc nomen. Deinde quod huius nomiminis gehennæ ſit etymon. Nec quiſquam eſt qui inficiari poſsit gehennam in veteri teſtamento reperiri. Idque non ſemel gehennom inquies aut gehennã in veteri teſtamento reperiri non ſemel, gehenna nunquã reperitur in teſtamento veteri, idq; D. Hiero. ſi ſatis commemini teſtatur & Origenes. Audi nunc iam idem eſt gehennom & gehennam ſi ſcias hebraicè om ſiue am pronomen affixum eſt tertiæ perſonæ pluralis, vt idem ſit gehennom ſiue gehennam, vt nihilo diſtent gehennom & gehennam vt apud nos non diſtant margaritum, & margarita ge vallis eſt, ideſt, cauitas profundiſsima in medio collium, & vſurpatur pro inferis profundiſsimis, dicitur hæc ge, id eſt, hæc vallis profundiſsima in medio collum filiorum Ennon ſiue Ennam, ideſt, ecce ipſi opinor ego quod quæ nobis inferos minantur longiſsime abeſſe cauſamur, & nos contra monet ipſa nominis originatio. Ennom ſiue Ennam ecce ipſi quaſi dicas quæ longiſsime abeſſe putabas momento temporis adſunt, ecce ipſi qui poſt multos annos ad inferos ſe deſcenſuros putabant momento tẽporis ad ignes ſempiternos detruduntur, quibus placebat volutari in delitijs, & longiſsimo tempore frui voluptatibus, ecce ipſi temporis puncto ad ſempiterna ſupplicia detruduntur, filij ergo Ennon, id eſt, filij eorum qui ad pęnas ſempiternas detruduntur dicuntur quibus ſimilis vita contingit, & quos ſimilis euẽtus excipit idem dicuntur gehennõ, ideſt, vallis profundiſsima innumerabilis illius multitudinis, quæ apud inferos eſt, apud Hieremiam id enim ſonat amon innumerabilis multitudinis, quod Lxx dixere Polyandrium multitudinem innumerabilem ſemper hanc vocem pro inferis Lxx vſurpãt, ergo gehẽnon, vel ge filiorum Ennon pro inferis vſurpari apparet in veteri teſtamento quod qui in delitijs voluptantur dum ſibi longos promittunt annos momenro temporis morte intercepti ad inferos deuoluuntur ad ſempiternas pęnas, ergo gehennom ſiue gehennam, gehennam ſonat in veteri teſtamento, ſolent enim hebræa nomina emolliri, vt græcè ſcribantur aut Latine vt ſomrrom vox hebræa Latine & Græcè dicitur Samaria mollius & blandius propinquius erat, gehennom ſiue gehennam, gehennam dici, quam ex Edom Idomæam: quo exẽplo vtitur Ioſephus, ſed quæres, quomodo congruat tofet, ideſt, pulchritudo, & amænitas arborum & Syluaram cum inferis? nempe quod illa amænitas filiorũ Ennon prope Hieroſolyma ſacrificijs Idolorum contaminata commeruit ea ſupplicia vt vaſtaretur ab hoſtibus & ſepulchra fierent eorum, qui coluiſſent Idola, & inferi ſepulchra dicũtur impiorũ, & inde tofet. i. amænitas pro inferis vſurpatur conuerſa videlicet amænitas in impiorum ſepulturam, quod re ipſa fit vt huius vitę amænitas & delitiæ & omnis voluptas his, qui non bene ipſis vtantur in cruciamenta inferorum conuertantur ſempiterna: ge ergo vallis eſt, quales valles eſſe ſolẽt inter duos

colles

colles editiſsimos, & profundiſsimos, & cauernę & cauitates immanes græcè dicuntur pharanges & cauitates immanes ita ge pharax eſt baratrum Suidas interpretatur, quæ vox pro inferis ſolet vſurpari vt gehennam cauerna ſit profundiſsima eorum, qui ennon, ideſt ecce ipſi dicuntur qui dum ſibi longam vitā promittunt ecce ipſi rapiuntur temporis momento quaſi hiſpane dicas, elos do van, ſed nouerat inquies D. Hiero. & Origenes tofet & gehennam loca eſſe amænisſima & florentiſsima & odoratiſsima, quæ omni genere arborum vernarent pro inferis à Chriſto Domino eſſe vſurpata, nam hoc Iudæi & Iudaizantes Chriſto obijciunt, quod aliena, quo velit trahat, & ita Iulianus impius Apoſtata, dicebat quod aliena, & nihil ad ré pertinentia de rebus noſtris interpretemur, & imperitos ad noſtra trahamus. Nos hoc genus hominum contemnere deberemus, ſed ne tumeant ſua imperitia ſi forte velint reſipiſcere admoneamus tofet vocem hebræam amænitaté amænisſimam ſignificare vallis illius quæ prope Hieruſalem erat arboribus odoratiſsimis denſiſsimam, quæ filiorũ ennon dicebatur hebraicè gehennõ ſiue gehennam vallis en non aut ennā hoc eſt filiorum Ennon, quod electa eſt hæc vallis à filijs Ennon ad ſacrificandũ Idolis data eſt à Domino hoſtibus vt vaſtarentur Hieroſolyma, & filij Ennon, & vallis illa olim amæniſsima, & odoratiſſima conuerteretur in ſepulchra filiorũ Ennon & Iudæorum in locum fœtidiſsimum, hoc videtur interpretatus Dominus pro inferis fœtidiſsimis, quò detruduntur, qui vitam voluptariam ſequuntur & delitias rerum cæleſtium immemores, nam Procop. in Geneſim cap. de Zabulon docet myſteria ſcripturę ſignificari è rerũ ſimilitudine. Vide, an ſit ſimilitudo eorum, qui obliti Dei amæna ſequuntur & voluptaria, & filiorum ennon, qui ſua valle amænisſima in ſacrificijs idolorum fruebantur omni genere voluptatũ noctu & interdiu ait idem Procopius ſignificari myſteria ſcripturæ nominum etymologia filij ennon dicuntur filij eorum, qui momento temporis pereunt, ennon enim ſonat Latine ecce ipſi, qui dum promitteret ſibi multos annos, ecce ipſi temporis momento ad inferos rapiuntur, dum minime putabāt hęc eadē vallis geenō aut geenā dicitur, i. deſt, vallis innumerabilis multitudinis apud Ezechie. cap. 39. & cap. 40. & hamon pro multitudine nimia exercituum Danielis. 11. repetitur ſæpe & alijs locis hoc Lxx dicunt poliandrion quoties inferos ſignificare volũt, ſi hoc Dñs voluit ſignificare, cur à quibuſdā ex noſtris reprehēditur? maiora inquies ſignificare voluit Dñs cum gehennam pro inferis vſurpauit, credo equidem tamen gehenna in veteri teſtamento erat, & dicebatur gehennon ſiue gehennam, vt dictum eſt.

Erunt duo in carnem vnam.

BAtablus in caput. 2. Geneſeos erũt duo in carne vna, legit & interpretatur, id eſt velut vna caro & vnum corpus: quæ explanatio contra Dei ſententiam apud D. Matthæ. eſſe videtur, qui ſcripſit cap. 19. itaque non ſunt duo ſed vna caro, idē dixit Dominus apud Marcum cap. 10. vbi Dominus non ait, erunt velut vna caro, ſed erũt vna caro & vnũ corpus. Idem ait D. Paulus ad Epheſios cap. 5. & ad Corinthios ſub finem capitis 6. vt colligere poſsis ſimilitudinem non eſſe, ſed identitatem, & hebraicè nõ eſt, erunt duo, ſed erũnt in carnem vnam deeſt, enim hebraice illa dictio duo, vt docet Eraſmus in ſuis annotationibus contra D. Matth. Marcum & Paulum, & totius eccleſiæ authoritaté caſtigare parat vulgatam & Euangeliſtas, & Diuum Paulum adiuuat Philon in opere de gigantibus ſub finem, qui ſcripſit & erunt duo in carnem vnam, vt appareat lectioné hebræam vitiatā hoc loco eſſe

& caſtigandam ex Euangeliſtis & D. Paulo, & ex Ariſtotele in fine libri primi de generatione animalium; vbi non ait Ariſtoteles erunt duo mas & fœmina velut in carnem vnam, idque repetit non ſemel aut bis, ſed ſæpe & verba illa propter hoc dimittet homo, quod ex noſtris quidam interpretantur propter hoc demittet vnuſquiſque patrē & matrem, ſententia meo quidem iudicio non ſolum falſa, ſed etiam hæretica in eodē folio. 83. apud Eraſmum bella quæſtio eſt vtrum hæc verba, propter hoc relinquet homo, Dei ſint verba, an prophetæ quaſi vero cū propheta loquitur Deus in propheta non loquatur, aut quaſi propheta in quātum propheta à ſe aliquid loquatur, aut quaſi tertio quoque verbo non iteret illud, ait Dominus omnipotens, ego Dominus omnipotēs, aut quaſi Plato in Phædro non oſtendat in prophetis ſpiritum Dei loqui, & ea loqui, quæ ſupra omnium hominum ſapientiam & intellectum ſint, lego Eraſmum fol. 14.

Patres veſtri manducauerunt manna & mortui ſunt, Ioannis. 6.

Magna lis de hac voce hebræa man aut manna inter nos & Iudæos eſt, nec finiri controuerſia poteſt, eaq; multis modis eſt, primum omniū quod Iudæi negant manna dicendū eſſe juxta noſtra Euangelia, ſed man vt falſa noſtra eſſe doceant, Iudaica vera: & ita vix ex nouis tranſlatoribus quenquam reperies, qui non transferat man in veteri teſtamento & non manna D. Hiero. inquies man & manna tranſtuliſſe. Prudentiſsimè vt cætera D. Hierony. Iudæi vt noſtra perturbent detraxere vnum punctum, quod ſonat à ex poſtrema cō ſonante huius vocis, & fecere man. Euāgelia ſemper ſonant manna & Iudæos arguunt furti, illius puncti, ſed quid refert addas punctum illi voci man an detrahas punctum? idem vox illa ſignificat ſiue punctū addas, ſiue detrahas, & ideo Hieronymus conſultiſsimè hoc fecit, nō vult eſſe controuerſia inter nos, vbi nulla eſt controuerſia, Euangeliā præferūt manna, Iudæi vt Euangelio aduerſentur man nulla de re eſt controuerſia, ſed de ſcriptione proxima controuerſia eſt, quid ſit man hu, vtrum ſit quid hoc? interroganter vt D. Hiero. interpretatur & Lxx viri, nam huic quoq; parti ſe Iudæi opponunt, qui negant manhu interroganter dici ſed affirmanter hoc eſt man ſiue hoc eſt manna. Iudæos primū omnium confutat ſacræ ſcripturæ contextus, quo dicitur Iudæos hoc dixiſſe, quod neſcirent, quid illud eſſet, contextus enim ſcripturæ hoc arguit, quod cum vidiſſent filij Iſrael dixerunt ad inuicē manhu quod ſignificat quid eſt hoc? ignorabāt enim quid eſſet, ergo cōtextus ipſe ſcripturæ ſignificat interrogationem illam fuiſſe, vt vulgata præfert, & vt præfert tranſlatio Lxx virorū, quod ſignificat & Moſes qui reſpondit interrogationi inquiēs iſte eſt panis, quē Dominus dedit vobis ad veſcēdum, ſed Iudæi impudētiſsimi ſunt & rebus apertiſsimis aduerſantur, ſed hebraicè aiunt eſt man vbi eſt veritas hebraica. Miſſos faciamus dolos Iudaicos, qui dempto vno puncto noſtra conturbant, fac ita eſſe vt Iudæi dicunt, fac Iudaicos dolos non cerni oculis, & manibus prehendi, ſed vocari in controuerſiam poſſe, vtrū in hac parte Iudaici doli inualuerint. dic quæſo te quicunque es, ſi quis forte es Eccleſiæ filius, qui Iudæis aurem adhibes, vtrum libris hebraicis Iudaica exaratis manu fidem habes cum legis Ioannis cap. 6. manna, legi quoque manna & Apocalipſeos ſecundo. & ad hebræos cap. 9. dic quæſo te cum toties in nouo teſtamento legis manna, vtrum aliquid fidei habendum putes hebraicis voluminibus Iudaica manu exaratis, quod certe facere nō potes. Sed de hac re nolo plura dicere; reliqua illa dubitatio eſt ſi mā aduerbium interrogantis eſt, vt deuinci

tur

tur è noſtra vulgata, & ex tranſlatione Lxx & ex ipſo ſacro contextu manna quid erit, & vnde dicetur id facile eſt manna verbum hebræum numerare eſt & inde nomen donum & pars, donum promiſſum hominibus verbum incarnatum, quod apud Moſem ſai dicitur ſailo vt illi erat promiſſum incarnata perſona diuina, ſcilicet, noſtra hæreditas, noſtra ſors de qua panem Angelorũ manducauit homo.

Et apertis theſauris ſuis obtulerunt ei munera, aurum, thus & mirrham Matthæi cap. 2.

NOn erit ab re lectorem admonere theſauros hoc loco ſignificare capſas & vaſa, quibus deferebãtur munera regi Chriſto Domino, nam theſaurus duos habet intellectus alterum repoſitoria opum & diuitiarum locum vbi obſeruantur opes & diuitiæ, & hæc propria ſignificatio eſt huius vocis theſaurus à verbo græco titihmi, id eſt, repono theſaurus repoſitorium opum & diuitiarum: ſignificat etiam theſaurus ipſas opes & diuitias per metonymiam vbi contentum pro continens ſignificatur hoc loco in propria ſignificatione accipitur pro capſis & vaſculis quibus ipſi regi Chriſto Domino afferebantur munera, aperiuntur ergo capſæ & vaſcula vt depromantur munera regi aurum, thus, & myrrha præſignificatum hoc erat loco illo Eſaiæ cap. 60. de Saba venient aurum & thus deferentes, qui locus, quod huius myſterij hiſtoriam de Magis, qui primi Iudę's euangelizauere Chriſtum natum, obtulerunt ei aurum, thus, & myrrham, mirabiliter deſcribit iuxta noſtram vulgatam, & multo magis iuxta Lxx oppugnatur ab aduerſarijs validiſsimè, qui negant ad Chriſtum poſſe referri, idque perſuaſere quibuſdã ex noſtris etiã ſanctiſsimis & doctiſsimis viris, ſed noſtros aduerſarios in commẽtarijs in illa verba Eſaiæ cap. 60. de Saba venient pluribus refutauimus catholicam Eccleſiam, quæ verba hæc toto terrarum orbe concinit, defendimus ita vt nemo contra ſtare poſsit, quantum ego mihi habeo perſuaſiſsimum, qui ea verba legere volet inde petet, adnotat Eraſmus ſomniare eos, qui Magos interpretantur maleficos, & huius rei rationẽ ſubiecit, quod Chaldaicè Magi vocentur hi, quos gręci philoſophos nominãt mihi hæc licentia noſtrorum hominum aduerſus diuos ſine alicuius maioris authoritate diſplicet vehementer, & vt rem intelligas Magus apud græcos media vox eſt, quales apud Latinos & Græcos ſunt quam plurimæ, quæ contrarios habent intellectus pro re, pro tempore, pro loco ſunt explanandæ vt valetudo in bonam & in malam partem accipi ſolet, & ſacer pro execrabili & pro viro ſancto apud claros authores vſurpatur, & reſigno pro claudo, & aperio multa, quę ſunt huius generis, ita Magus pro malefico & pro philoſopho, quis enim ignoret Pharaonis Magos, & in leuitico præcipitur ne quis declinet ad Magos, & ſcribitur Saul abſtuliſſe Magos, & Elimam magum, & Simonem magum & alia huius notæ ſexcenta, vbi in ſacris litteris magus pro genere hominũ malefico accipi neceſſe eſt, ſumitur etiã Magus pro philoſopho, quos enim noſtri vocant philoſophos per ſe magos nominant, ſic eos appellat Ariſtoteles libro Metaphy. 14. magos inquit vnum principiũ rerũ feciſſe idq; putaſſe eſſe ipſum optimũ, & Strabo lib. 15. geographiæ deſcribit Magos tales fuiſſe ſacerdotes quales apud nos ſunt pontifices, vbi deſcribuntur eorum ſacerdotalia inſignia, Erodotus quoq; in Clione cum Perſarũ mores deſcribit, idem prodidit, addiditque legem eſſe apud Perſas, qua ſancitum eſſet ſine mago ſacris operari non licere, ergo cum magus hos habeat contrarios intellectus duos, aut tres ſacri ſcriptores vtroque modo interpretantur, & hunc locum Euangelij

de maleficis hominibus enarrant, qui in tenebris verſabantur Idololatras impuros ad lucem Euangelij primum vocatos alij philoſophos aiunt, qui decepti ſeruiebant dæmonibus, & qui defixi erant in contemplatione Dei, quem nominabant ipſum ſummum bonum & illud eſſe principium huius machinæ & rerum omnium aiebant, & hos ad fidem primum eſſe vocatos, quis ergo hos aut illos ſcriptores ſacros, qui hoc aut illo modo interpretantur iure vituperet, non ſomniat ergo Diuus Hieronymus qui in illa verba Eſaiæ capite 19. Ecce Dominus aſcendit ſuper nubẽ ait Magos doctos à dæmonibus, vel edoctos prophetia Balam veniſſe, vt adorarent filium Dei, qui venerat, vt Magorum deſtrueret artem, neque ſomniat innominatus in Matthęum, qui cum Diuo Chryſoſtomo circunfertur, qui magi inquit non malefici, ſed ſapientes orientales intelliguntur, neque ſomniat Auguſt. in ſermone de epiphania, qui contra putat ſacrilegos Magos ad adorandum Chriſtum vocatos ab ſtella, neque Diuus Thomas ſomniat, qui Auguſtinum ſecutus eodem modo interpretatur, quod perſuadet magis, quod puer, qui natus eſt nobis antequam ſciret nominare patrem & matrem rapuit ſpolia Damaſci, quæ traxit ad ſe dæmonum, ſcilicet, negant quidem rurſum hos Magos, qui ad adorandum dominum recens natum venere reges fuiſſe, & neſcio qua ratione paret quiſquam conuellere eam ſententiam, quæ per tot annorum centurias in eccleſia catholica recepta eſt, & ab ipſis eccleſiæ initijs, quaſi nobis per manus tradita à noſtris maioribus, ſi nihil aliud eſſet, quam quod prodit Plato in Alcibiade diſputans de educatione principis perſarum moris eſſe apud perſas principi ſeptem annos nato quatuor adhibere pædagogos viros optimos, quos regios pædagogos appellari ait, quorum alius ſapientiſsimus, alius iuſtiſsimus, alius frugaliſsimus, quartus fortiſsimus eſſet, quorum alius quidem Zoroaſtri magiam principem doceret, eſt enim magia inquit Plato ars, quæ Deos colere docet, docetque ea, quæ ad regni adminiſtrationem pertinent, addit Plato iuſtiſsimus vero pædagogus docebat, vt princeps quoad viueret vera diceret ſemper, frugaliſsimus ne vlli vnquam obtemperaret voluptati, fortiſsimus, vt ſe ſemper præſtaret virum fortem, & imperterritum, ſi nihil aliud eſſet inquam, quam quod hi magi regij pædagogi vt Plato docet in Politico reges appellari poſſunt, qui regi ſunt inquiẽs à conſilijs regij & reges iure appellẽtur nõ minus quã ſi quis vrbis medicus eſſet medicæ artis inſcius, haberet tamen à conſilijs artis medicæ viros peritiſsimos, quorum cõſilio mederetur ægrotis, quis dubitet illos, qui à conſilijs eſſent vrbis medico imperito & eſſe, & nominari iure optimo medicos qui minus in quam hi, quorum conſilio & prudentia remp. gerit rex & imperator artis imperatoriæ inſcius reges dicentur, adde tu his Platonis verbis, quod fieri vulgo videmus hos regios pædagogos, & adminiſtros, qui ei ſunt à conſilijs comites fieri, & duces, & Marchiones maximorum regum indulgentia porro duces, comites & Marchiones, reges appellari in hiſtorijs græcis, ſententia receptiſsima eſt, nec quiſquã hanc rem in dubium vocaret ſi nihil aliud inquam, quam hoc eſſet ſententia receptiſsima de regibus magis non erat, à quibuſdã extenuanda, mitto dicere Magos regnaſſe apud Perſas non ſemel, & cum ſcriptura dicat hos Magos Reges ſtatam illam ſententiam eſſe debuiſſe, præſertimque ab initijs Eccleſiæ ſanctæ veterũ teſtimonio, & authoritate ſcripturæ ſanctæ conſtabilita eſſet ſic Tertull. in lib. aduerſum Iudæos in probatione Natiuitatis Chriſti cap. 7. ſcribit Magos Reges fuiſſe Orientis & Damaſci, & Idẽ Tertull. aduerſus Martionem lib.

tertio.

tertio. cap. octauo. Reges fuiſſe Magos probat illis pſalmi verſiculis dabitur illi de auro Arabiæ Reges Arabum, & Saba munera offerent, nam & Magos Reges fere Orientis fuiſſe ſcribit Tertull. Tertull. ergo longe antiquiſsimus fuit omnium eccleſiaſticorum & Chriſti temporibus proximus, vt à temporibus Chriſti quaſi per manus traditum ad noſtra vſque tempora deſcenderit, & Iudæos impios ad id toto pectore incubuiſſe, vt ſcripturam vitiarent alioqui tam plane hoc monſtrat ſcriptura vt cerni oculis poſſet niſi tot partibus diſcerptus & dilaceratus hic pſalmus. 71. eſſet, quod Eraſmus de puero & puello diſputat leue eſt, cum ſit vulgatum infantem recens natum puerum appellari, poſt Cyrum, qui Iudæos poſt annos Lxx captiuitatis babylonicæ in patriã reuocauit, opes dedit ad inſtaurandam vrbem, & templum Hieroſolymitanum Cambyſſes eius filius regnauit ſex annos, & Rex Magus vnum vt diximus in Aggæum prophetam poſt quem Regem Magum Darius fuit ſucceſſor cuius regno abſoluta eſt ædificatio ſecundi templi Hieroſolymitani, vt illic demonſtratum eſt. Magus ergo regnauit poſt Cambyſſem arte & dolo inquies regni Perſarum accepit habenas, vt hic Magus regnat ſi hiſtoriæ Regum Perſarum animum adhibeas alios fortaſſe non paucos Magos regnaſſe reperies ſaltem propheta Dauid huc ſpectare videtur deprauata eſſe aiunt Iudæi inquies omnia ſunt deprauata Iudæis, quæ ipſos impietatis arguunt ego lectionem veterem ſcripturæ vtraque manu retinendam puto fraudes Iudaicas non moror.

Vt prodit Herodotus in thalia, quid tum? & Darius arte & dolo.

Finis Libri Quarti.

APOLOGETICI LEONIS CASTRI PRO LECTIONE APOSTOlica & Euangelica pro noſtra Vulgata, proque tranſlatione Lxx virorum contra earũ obtrectatores & cõtra recens quaſdam æditas ſcripturæ ſanctæ tranſlationes, & interpretationes quoties eas labefactant, aut quoties de Chriſto Domino euertant prophetias Liber Quintus.

Præfatio in Librum Quintum.

PEracta parte ſuperiore de locis Apoſtolis ex veteri teſtamento citatis iuxta tranſlationem Lxx virorum, poſtremus hic reſtat actus, vt iam loca Apoſtolica et Euangelica citata ex veteri teſtamento iuxta eandem interpretationem dicamus, quo hæc tranſlatio authoritate Apoſtolica et Euangelica appareat commendatiſſima, nulla enim re noſtra refutant noſtrarum rerum obtrectatores magis quã cum Vulgatam D. Hieronymi & tranſlationem Lxx omni vi oppugnant, qua de re multa tertio huius operis libro diximus. Si enim Eccleſiaſtica lectio, quæ Chriſtum locis innumeris planè prædicat, extorquetur manibus, et loco eius nobis obtruduntur Iudaicæ interpretationes, quæ ferè omnia de Chriſto ſacramenta ſubuertunt, vt verbis D. Hieronymi vtar, qua alia noſtrarum rerum refutatione eſt opus, vt noſtra omnia ruant? vt enim libro primo ex Origene à nobis eſt dictum hanc vnam viam Iudæi ſunt commenti quà noſtra euerterent, ſi prophetarum prædictiones quibus Chriſti myſteria ſunt præſignificata, aut manu vitiarent, aut falſa interpretatione peruerterẽt, illud vnicũ remedium eſt noſtram lectionem eccleſiaſticam quanta maxima vi poſsimus retinere et vulgata quidem D. Hieronymi ſacris Concilijs eſt munita quæ neſcio quomodo telis crebris aduerſariorũ confoditur. Tranſlationem Lxx quam vniuerſa Eccleſia ſequitur, et omnes patres

tres veteres græci & latini proximi temporibus Chriſti ſequuntur & interpretantur et ad refellendos Iudæos et hæreticos adhibent defendamus neceſſe eſt, ne Eccleſiaſtica ruant & omnia veterum patrum ſcripta qui ea vtuntur, & iam apud quoſdam nebulones ſunt ridicula, appoſitis marginibus Iudaicis gloſſulis et vituperationibus Lxx virorum. Cum ergo huius operis ab eius initijs fuerit oſtendere nouas quaſdam ſcripturæ ſanctæ interpretationes noſtræ ſanctæ religionis refutationes eſſe acerrimas, et nulla re nos magis oppugnari quam cum manibus extorquentur Eccleſiaſticæ interpretationes, & in locum illarum obtruduntur Iudaicæ, operæpretium eſt oſtendere tranſlationem Lxx authoritate Apoſtolica & Euangelica eſſe commendatiſsimam quod ſemper ferè ab Apoſtolis et Euangeliſtis, excepto ſi quando vitiata ſit hæc interpretatio adhibet vt agnoſcatur quæ ſit eccleſiaſtica lectio in qua ſita ſit Apoſtolica et Euangelica veritas quæ potiſsimum Iudaicas fallacias arguat. Quæ igitur omnium maxima commendatio huius tranſlationis eſt citatur ferè ab Apoſtolis et Euangeliſtis vt monſtramus nec citatur ſolum locis his quibus tranſlatio eſt, ſed etiam quibus commentarium ſcripturæ aut paraphraſis eſt potius quam tranſlatio, quibus locis Spiritus ſanctus qui Apoſtolorum ore loquitur ſatis indicat tranſlationem Lxx ſuo inflatu eſſe textam, alioqui Commentarium ſcripturæ aut paraphraſis non citaretur ab Apoſtolis aut Euangeliſtis. Commentarium enim ſcripturæ aut paraphraſis, ſcriptura ſacra non eſt, nec pro ſcriptura ſancta ab Apoſtolis citaretur aut Euangeliſtis, cum citatur igitur ab Apoſtolis & Euangeliſtis tranſlatio Lxx eo loci vbi tranſlatio non eſt ſed commentariũ aut paraphraſis monſtratur ab Apoſtolis aut ab Spiritu ſancto qui eorum ore loquebatur id quod ſæpè teſtatur Auguſtinus tranſlationem Lxx inflatu ſuo ipſius Spiritus ſancti eſſe textam, et ſcripturam ſacram eſſe ſiue tranſlatio ſit ſeu paraphraſis aut Commentarium. Nec id ſat eſt monſtratum eſt vſque adhuc et monſtrabitur ipſum Spiritum ſanctum huius tranſlationis quam ipſe inſpirauerat tranſlatoribus, ſcholiaſtam & commentatorem fuiſſe et breuiatorem, quæ dignitate quid amplius dici poſsit non intelligo. Oſtenſum quoq; eſt veriſsimè Hieronymum dixiſſe citatam tranſlationem Lxx ab Apoſtolis et Euangeliſtis, excepto ſi quando vitiata eſſet, Nam exceptis decem ad

ſummum locis ſcriptura ab Apoſtolis et Euangeliſtis ſemper citatur iuxta Lxx viros eorumque tranſlatio ab Apoſtolis et Euangeliſtis ſemper lectioni Hebreæ antefertur, quod Spiritus ſanctus Judaicarũ fraudum præſcius nobis ſcripturam dedit fixam et ſtabilem quam nõ verſaret Iudæus in mille formas ſed quæ ſemper vna et eadem eſſet in Eccleſiæ manibus, ſed diſcrepat, aiunt, à veritate hebraica, à perfidia Judaica diſcrepat, à veritate hebraica non diſcrepat; quod hebraicè oſtenderimus duplicem eſſe lectionem, alioqui niſi ſit vitiata, ſemper vera lectio eſt in tranſlatione Lxx. Id Spiritus ſanctus arguit, qui relicta hebræa lectione tranſlationem Lxx. citat, non facturus niſi ibi veritas eſſet non in hebræa lectione, niſi quis dicere vellet Spiritum S. non eſſe in Apoſtolis loquutum contra Euangelicas litteras: Non vos eſtis qui loquimini ſed Spiritus ſanctus qui loquitur in vobis, aut niſi quis velit dicere Spiritum ſanctum falſa citaſſe quod eſt contra litteras ſacras. Nõ enim verè diceretur Spiritus veritatis niſi veritatem anteferret falſis. Hæc noſtros cogent vera fateri quæ dicimus, nec enim eorum quiſquam hæc inficiabitur quippe Chriſtiani homines ſunt & religioſi aduerſarij mei et viri boni et oculis ſuis cernẽt ſuperiore libro et hoc poſtremo nõ raro Apoſtolos et Euangeliſtas relicta hebræa lectione quoties à tranſlatione Lxx virorum diſcrepat, citare tranſlationem Lxx virorum tanquam veriorẽ, quod in hebræa lectione mille fraudes verſarent Iudæi, vt toto libro huius operis ſecundo mõſtratũ eſt, reſpondeat aliquis ſanè nobis Chriſtianis probas quæuis omnia, nam tanto teſte quid non euinces, Iudæis non probas et ſecundo libro Iudæis ipſis Judaicas fraudes probaui et regula illa Diui Hieronymi quæ eadem Juſtini Philoſophi martyris eſt, vel peruicaciſſimis hominibus me probaturum cõfido, niſi fortè his qui poſitionem tueri vellint quod ad exteriorem ſermonẽ demonſtratio non eſt, quis enim eſt tam peruicax qui cum lectionem Lxx videat mirabiliter congruere cum hebræa editione, diſtinctione ſola mutata, aut mutatis pũctis aut vnius duarumvè litterarum leui flexu, idque ferò ita fieri non intelligat Iudaicos ſubeſſe dolos, præſertim ſi adhibeat canonem illum de quo dixi quemq́; exemplo codicis Hiſpani latinè verſi ob oculos omnium ſæpè poſui, in quo ſi legeretur. Rompio vna entrada por la puerta, et tranſlatum latinè videret, aperuit aditum per hortos, tam ſtipes eſſet

quin

quin videret legendum in Hiſpano codice, rompio vna entrada por la huerta, et non,por la puerta,aut ſi in Hiſpano codice legeretur, no eſtaua en caſa,ni aun vna moça. Et verſum videret latinè, ne muſca quidem domi erat,certè intelligeret interpretem in Hiſpano codice legiſſe, no eſtaua en caſa,ni aun vna moſca,et non,ni aun vna moça,ſi in Hiſpano codice legeretur,yuan con ſus ramos, & redditum latinè videret,cum ſuis heris ibant,cerneret ſanè in Hiſpano codice legi debuiſſe,yuan con ſus amos,et non,con ſus ramos,ſi in codice Hiſpano legeres,paſſaron por vna puente do cogieron agua clara, et translatum legeres,iuxta fontem præteriere,etc. dubitares quæſo quin in Hiſpano codice,paſſaron por vna fuente,legendum eſſet,& non,por vna puente. Atqui ad hoc exemplum oſtendi lib.2. Diuum Hieronymum trãſlationem Lxx virorum tueri,ſed vbi translatio Lxx paraphraſis eſt aut commentarium hac ratione illam non poſſes tueri aiunt, quid? qui tantum opus molitur analphabetus erit? an tinctus litteris et diſciplinis,mutata vna littera aut duabus ſimilibusq́; intelliget lectionem hebræam idem ſonare cum illo quod vertere Lxx iuxta illud Auguſtini qui diligenter attenderit intelliget vtraq́; translatione idem ſignificari. Iam ſi hebraicè deſint dictiones,et orationes aliquando; de hoc quoq́; fuſe diximus lib.2. Deniq́; Iudæi veritatem ſuæ lectionis probare non poterunt quam impia Iudæi manus exarat et mille verſat fraudes vt monſtratum eſt,nec hoc refellat Iudæus niſi illo Rhetoricæ argumento quod exiguarum virium eſt quod dicitur ex aſſeueratione. Ego hoc feci? ego hoc dixi? o facinus indignum,quale illud eſt comedam,inquit; flebile nati ſinciput elixi? talia enim ſunt quæ Iudæi afferunt de maledictis legis in eos qui litteras mutant ſacras, et de ſanctimonia & religione inſeruandis ſacris litteris,quibus repugnant teſtimonia Iudæorum antiquiſſimorum et Rabinorũ quæ ſecundo libro citauimus,et tu quomodo tuos defendis Lxx viros argumentis inſolubilibus inquã, diuinis teſtimonijs quod his duobus poſtremis libris quadringẽta et eo amplius Apoſtolica & Euangelica teſtimonia citamus quibus teſtimonijs Spiritus ſanctus relicta lectione hebræa ea citat et hebrææ lectioni ea antefert,& veterum Patrum qui proximi temporibus Chriſti fuerant teſtimonijs innumerabilibus quibus vnam et eandem ſine vlla varietate græcè & latinè tranſlationem Lxx veriſsimã probant,

quid

quid petas amplius? Noſtri aduerſarij quid amplius exigant? vbi tot citantur diuina teſtimonia ſupra trecenta opinor, Iudæi et infideles quid poſtulent amplius? vbi antiquiſsima tot ſint teſtimonia Apoſtolica et Euangelica, et temporum Chriſti patrum veterum authoritas, qui noſtræ lectionis innumerabilia citant teſtimonia, et excitant vna & eadem cum his quæ noſtris temporibus leguntur, quæ hebraicè vitiata videmus, Quid vel ſæuerißimus Judex plus exigat, quam quod nos præſtamus locos ſcripturæ qui varij in lectione hebræa eſſe videntur, ita lectos fuiſſe, vt apud nos leguntur temporibus Chriſti, temporibus Apoſtolicis, & Chriſti temporibus proximis annis, idq́ græcè et latinè in ſcriptis veterum tanto temporum & locorum interuallo diſiunctis, quid in re ſimili præſtari poteſt amplius? prodeat in mediũ Judæus & præſtet aliquid ſimile, non ſi ſe ruperit id faciet, aſſeueratione pugnabit tantum Judæus ne id facturus erit? litteras ſacras erat violaturus? contra Dei tot ac tanta maledicta? immanitate flagitiorum ſe defendit Iudæus nec aliud quicquam pro ſe poteſt afferre, nos vetera omnia pro nobis citamus vnam et eandem ſcripturam noſtrã græcè & latinè apud veteres omnes oſtendimus apud Apoſtolos & Euangeliſtas, apud ſcriptores antiquiſsimos tàm ſcriptores ſacros quã Judæos Ioſephum, Philonem, Aquilam, Symmachum, Theodotionem ſeruatam noſtram ſcripturam oſtendimus in Synagogis Judæorum per octingentos & eo amplius annos, ne in ſuſpitionem vllam nos vllo modo venire poſsimus, horum nihil Iudæi poterunt præſtare tantum repetent legis maledicta in eos qui ſcripturam mutant et Iudæorum anathema & meras nugas legis maledicta timebunt Iudæi et Iudæorum anathema qui dixere: Hic eſt hæres venite occidamus eum, qui in ſe admiſere immane nefas vt regem gloriæ crucifigerent, qui dixere, eradamus eum de terra viuentium, quarum rerum videmus teſtimonia, quod vaſtata vniuerſa Judæa iacet per mille quingentos annos quod Iudæi ſuis ſedibus pulſi per annos mille quingentos exulãt ſine rege, ſine ſacerdote, ſine templo, et quod his omnibus longe maius eſt, quod exemplo codicis Hiſpani millies repetito tranſlatione Lxx oſtenditur hebraice fraudes eſſe factas mutatione punctorum fere aut litterarum, age tu qui tam longe ſummotus pro Iudæis cauſam dicis hæc dilue, his reſponde, loquere audacter quid horum non tam verum

eſt

eſt vt oculis cerni et manibus prehendi non liceat? ſed tu dicent maiora profeſſus hæc longe minora præſtas; ſiquidem à principio pollicitus eras te demonſtraturum nouas has interpretationes quaſdam noſtræ religionis eſſe refutationes acerrimas, huc euaſiſti tandem vt tranſlationem Lxx defenderes, & citatam ab Apoſtolis et Euangeliſtis ſemper monſtrares abſque decem aut ad ſummū duodecim locis, tibi cōſtares; Amphora cœpit inſtitui cur vrceus exijt? id vos male vrit vretq́; quamdiu viuetis, Maxima refutatio religionis noſtræ ea erat quæ Iudæi et infideles eam refellebant quod ſcriptura ſacra qua Eccleſia noſtra ſancta vteretur falſa erat, & è re noſtra futurum vt nouæ interpretationes ad veritatem hebraicam factæ reciperentur et noſtra emēdarentur. Dic quæſo tu Synagogæ defenſor, quid hac refutatione vehementius? quid grauius? quid infenſius? ſcripturam ne milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo anno tandē mutabimus? ab impia ſynagoga mutuabimus ſcripturam? tandē tandē ſynagogæ impiæ defenſor, victas dabimus manus, nos deceptos fatebimur. Dic quæſo te qui profeſſus eſt ſe monſtraturum Iudaicas quaſdam interpretationes ſcripturæ ſanctæ, refutationes noſtræ religionis eſſe hanc partem intactam erat relicturus? Ego hanc partem acerrimam noſtræ religionis ſanctæ eſſe refutationem ſemper ſum arbitratus dignamq́; in primis quæ refelleretur. Itaq́; libro ſuperiori et hoc libro poſtremo cū dico tantum, citatur hic locus iuxta trāſlationem Lxx perſuaſum habeo me aduerſarios noſtros potiſſimum refellere: qui poſſum enim magis eos refutare, qui noſtram ſcripturam paſſim erroribus ſcatere affirmant et caſtigandam ex lectione hebræa quam cùm oſtendo eam ab Apoſtolis et Euangeliſtis citari? nam cùm id oſtendo ab Spiritu ſancto qui in Apoſtolis et Euāgeliſtis loquitur citari oſtendo, et cum relicta lectione hebræa ſi forte ab tranſlatione Lxx diſcordat eam ab Spiritu ſancto citari monſtro, eadem opera tranſlationem Lxx ab Spiritu ſancto lectioni hebrææ mōſtro anteferri, quare vtraq́; aduerſariorum refutationes refuto cùm veriſſimam eam ſcripturam demonſtro quam ſemper citet Spiritus ſanctus et cùm oſtendo hebræa lectione veriorem ferè eam ab Spiritu ſancto iudicari quoties ab hebrea lectione diſcrepare videatur, et nihilo ſecius relicta lectione hebræa ab Spiritu ſancto citari, garriāt Iudæi et deblatterent quantum velint cùm tantum dico hic locus citatur

tur

tur iuxta Lxx illorum refutationes quibus noſtram ſcripturam refutant prorſus authore Spiritu ſancto refello et tranſlationem Lxx authore Spiritu ſancto hebraa lectione longè veriorem in pleriſq; arguo, et lectionem hebraam non raro ſed plerumq; vitijs ſcatere commonſtro, qui huius operis ſcopus eſt. At dixi inquiunt tranſlationem Lxx plurimis locis eſſe defectam & laceram, ita eſt, ſed tranſlatione Diui Hieronymi qua nihil eſt diuinius reſarcitur qua ante Diui Hieronymi tempora Judaicis tranſlationibus ſolebat reſarciri.

APO-

APOSTOLORVM LOCI.

Ex D. Petro.

SEd iam tempus eſt, vt ad rem ipſam aggrediamur, & ab Apoſtolorum Principe D. Petro trahamus initium, prius à Chriſto Domino precati, vt in hac potiſsimum parte noſtros curſus regat, & eius ſpiritus nobis aſpiret fœliciter.

Ex Epiſtola prima Petri, & ex cap. 1. & Eſaia cap. 40.

Vulga. 1 *Omnis caro vt fœnum & omnis gloria eius, tanquam flos fœni, exaruit fœnũ & flos eius decidit, verbum autẽ Domini manet in æternum.*

Lectio Hebrça.
omnis & fœnum caro omnis
כָּל הַבָּשָׂר חָצִיר . וְכָל
campi ſicut flos miſericordia eius
חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה .

Lxx.
omnis caro fœnum & omnis gloria hominis
πᾶσα σὰρξ χόρτος καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου
vt flos fœni exiccatum eſt fœnum & flos
ὡς ἄνθος χόρτου ἐξηράνθη χόρτος, καὶ ἄνθος
decidit autem verbum Dei noſtri manet
ἐξέπεσε, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ θεοῦ ἡμῶν μένει
in æternum.
εἰς τὸν αἰῶνα.

D. Petrus.
omnis caro vt fœnum & omnis gloria
πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος καὶ πᾶσα δόξα
hominis vt flos fœni exiccatũ eſt fœnũ
ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου, ἐξηράνθη ὁ χόρτος
& flos ipſius decidit autem verbum
καὶ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ
Domini manet in æternum.
κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

PRimum omnium iam D. Petrus teſtis eſt, tranſlationem Lxx iuxta quam ipſe hunc locum citat hebræa lectione eſſe veriorem. Nam quod Lxx vertere, Omnis gloria hominis quaſi flos fœni, hebraicè eſt, omnis miſericordia eius quaſi flos agri, vbi apparet hebraicè mutatam eſſe vnam dictionem in alterã, chebodo, gloria eius, in, chaſdo, miſericordia eius quod Iudæi facere ſolent vt noſtra refutent quando rectá via facere non poſſunt per dolos & inſidias: ſecundo nanque libro cap. 64. oſtẽdimus in hebræa lectione alias dictiones in alias mutari non raro aut Iudaicá malitia aut negligentia. Vitium autem eſſe in hebræa lectione non in Apoſtolica inde liquet, quod in Apoſtolo Petro Chriſti vicario & Apoſtolorũ Principe loquitur Chriſtus & eius Spiritus, veram igitur Chriſtus & eius Spiritus lectionem hebræam ore Apoſtoli Petri expreſſere, nec æditio hebrça quæ nunc circunfertur vera eſt, ſed à Iudæis vitiata, quæ pro, chebodo, gloria eius, chaſdo, miſericordia eius præfert: Hoc idem apparet ex vulgata D. Hieronymi qui tranſtulit gloria eius, qua tranſlationẽ præ ſe tulit ſe hebraicè legiſſe, chebodo, gloria eius, non, chaſdo, miſericordia eius. Iſidorus Clarus caſtigat vulgatam, nec enim legit gloria eius ſed miſericordia eius. Eandem lectionem agnoſcunt omnes Iudæi & aduerſarij noſtri, magis enim illos mouet Iudaica ſententia quã authoritas vulgatæ, & quam D. Petri authoritas. Sed age Iudaicam ſententiam cum Apoſtolica comparemus. Miratur inquit Vatablus bonitatem diuinã quo modo Chriſtus voluerit venire ad homines infirmos quos comparat herbæ nempè vulgus; præſtantiores flori qui tamen cito marceſcit, quaſi dicat! Omnes homines ſunt infirmi & fragiles. Iſidorus his verbis videtur mihi velle ſignificare hanc præſtitã gratiam hominibus à ſola Dei benignitate profectã præſertim cũ ſequatur omnis miſericordia eius, hoc eſt omnia benefacta eius quaſi flos agri; vt quidquid videtur in nobis bonũ nihil ſit aliud quã res quædã caduca & fragibis. Quæ ſentẽtia mihi hæretica eſſe videtur. Similisq; illi quam impij

Iudæi dicebāt: Comedamus & bibamus, cras moriemur, Ita ne quicquid in nobis eſt fragile & caducũ eſt? Hoc dicere falſum eſt & hæreticũ, eſt enim in nobis animus ratione præditus immortalis & incorruptibilis etiã iuxta Philoſophos, eſt & ignis æternus crucians ſempiternis flãmis malos etiã iuxta eoſdẽ Philoſophos, vt plurimis locis memorat Plato, repugnat igitur hęc ſententia ſcripturæ veteris & noui teſtamẽti atq; adeo Philoſophiæ. Adde & illud. Omnis miſericordia aiũt, aut omnis pietas, vt alij vertũt vt flos agri qui cito areſcit, quis non dico Philoſophorũ ſed hominũ agreſtiũ aut immaniũ hoc dixit vnquã? virt' namq; ſempiterna eſt & eius benefacta nunquã intereũt alioqui homines mali qui ſunt peiores feris immanibus, vt docet Ariſtoteles, prudentiores eſſent viris bonis, veraq; eſſet ſententia Thraſymachi apud Platonẽ lib. 1. de R. P. qua lõga oratione aduerſum virtutẽ perorat, & viros malos impios & iniuſtos viris bonis iuſtis & ſapiẽtibus anteponit, quẽ Socrates ſequẽtibus de R. P. libris refellit. Adde quod virt', pietas, & miſericordia, vt diuinitus docet D. Tho. etiã apud inferos hominibus eſt profutura vbi cruciãtur ſempiternis flãmis, quid ni iuuet? cũ quãdiu edũt virtutũ actus nõ addunt peccata quæ efficerẽt vt acrius in inferno cruciarẽtur, hoc ipſo ergo iuuãt qđ dũ officia virtutũ meditãtur nõ peccãt, niſi velis erroneã ſentẽtiã tueri illã omnia infideliũ opera eſſe peccata & in homine infideli nec virtutes naturales aut morales imperfectas eſſe poſſe, dũ meditãtur etiã mali actus virtutũ ait D. Tho. Cõparãt habitus quibus minus peccent quo minus acriter in inferno cruciẽtur. Sed Iudæi, vt docet Origenes cõtra Celſum, nec fateri volunt eſſe animarũ cruciatus ſempiternos, quin ſi eorũ ſententiã noſtrorũ aduerſariorum excutimus Sadducæi heretici eſſe videntur, illa enim ſentẽtia quã retulimus noſtrorũ aduerſariorũ Sadducæorũ eſt, Nemo enim niſi Sadducæus diceret omnẽ pietatẽ aut miſericordiã exſiccari momẽto tẽporis & interire cũ in bonis ſint ſempiternæ, & cũ in malis ſemper ſit profuturũ apud inferos illas aliquando coluiſſe, ſunt enĩ apud inferos cruciamẽtorũ gradus, quẽ admodũ apud ſuperos gradus ſunt gloriæ. Sed iã expẽdamus Apoſtolicã ſententiã & veterũ Patrũ qui eã ſequãtur. Tertullia. in lib. de Reſurrectione carnis ca. 43. Eſaias alibi: omnis caro fœnũ, inquit, alibi, videbit omnis caro ſalutare Dei, exitus nõ ſubſtãtias diſtinxit, duplicẽ. ſ. ſtatũ ſalutis & pœnæ, omnis igitur caro fœnũ quæ igni deputatur, & omnis caro videbit ſalutare Dei quæ ad ſalutẽ ordinatur, deme fœnũ carnis immũdę quę exſiccata igni & beſtijs deputatur, & ſolã tibi reſerua, quæ viſura ſit Dei ſalutare, & addit Tertullianus ab hoc eodem Propheta, alias gẽtes deputatas in puluerẽ & ſaliuã quę nõ erãt crediturę, alias ſperaturas in nomẽ & brachiũ Dñi quę crediturę erãt iuxta hãc interpretationẽ ſpecta quã bene omnia cõgruãt omnis caro fœnũ & omnis gloria hominis vt flos fœni, Principes. ſ. & reges, & omnis principatus & opulẽtia quę momẽto tẽporis euaneſcit, de quib' poetarũ & Philoſophorum dicta innumerabilia citare poſſemus, ſed nunc nõ erat his locus, ſat ſit dixiſſe illud fallax gratia & vana eſt pulchritudo mulier timẽs Deũ ipſa laudabitur. Vidi impiũ ſuperexaltatũ trãſiui & nõ eſt inuẽtus locus eius. Verbũ ergo Dñi Euãgeliũ, ſcilicet, vt D. Petrus interpretatur, manet in ęternũ, nõ hoc indicat ſatis quod vix quiſquã ex Principibus & Regibus potentiſsimis ſi impij ſint in Prophetis homo non dicitur, ſed bellua, trãſit ergo horũ gloria, & pro iumẽtis deputantur & peiores multo: pereũt enim iumẽtorũ animæ vna cũ corpore, horũ animæ æternis ſupplicijs mãcipãtur, quod Plato in Gorgia & alijs locis multis docet, Ambro. Hexameron lib. 3. c. 7. Omnis caro fœnũ inquit, Verè viret enĩ gloria hominis in carne quaſi

fœnum & quæ putatur eſſe ſublimis,
exigua quaſi herba eſt, præmatura vt
flos, caduca quaſi fœnũ, germinat vitæ
viriditatẽ in ſpecie, nõ in fructu ſolidita-
tẽ, quæ firmitudo in carne? quæ ſalubri-
tas diuturna? Additq; Amb. idẽ de ſtirpe
generoſa, ſimilibusq;, quæ vt flos fœni p̃
tereũt oĩa, ſubijcit: Oportet igitur nos il
lud quærere diuinũ verbũ dñi quod ma
net in æternũ. i. Euangeliũ, expẽde tu te-
cũ quãto melius hæc noſtri quã Iudæi,
& tamẽ aduerſarios Iudæos ſequi iuuat,
non noſtros, & caput eccleſiæ refutare.
Quid agas, inquiẽt, ſi hebræa lectio repu
gnat quæ nõ præfert gloria eius vt flos
fœni, ſed pietas vel miſericordia eius, vt
flos fœni, ſi impius Rabinus vel tenuiſſi
mus admoneret nõ legẽdũ eſſe, chaſdo,
miſericordia eius, ſed chebodo, gloria
eius, id adnotarẽt diligenter & obſerua-
rẽt religioſè, admonẽt Lxx ſeniores, ad-
monet D. Hieron. D. quoq; Petrus & ſpi
ritus ſ. admonet, & oẽs ſimul non tantũ
apud eos põdus habẽt, quantũ Rabinus
vnus vel tenuiſſimus, nõ admonet, aiũt,
Spiritus S. aientẽ Spiritũ ſ. audiremus re
ligioſiſſimè, qui poteſt magis quã cũ ci-
tat gloria eius, an non, tũc planè dicit le-
gendũ eſſe hebraicè, chebodo, & nõ chaſ
do, cũ legit gloria eius, & non miſericor
dia eius? vt in illis exẽplis Hiſpani codi-
cis qui verſus latinè eſſet mille ante an-
nis, ſi in codice Hiſpano legeretur roſca,
& interpres pro roſca, vertiſſet florẽ, nõ
ſignificaret in Hiſpano codice legẽdũ eſ
ſe roſca, ſed roſą? Si in Hiſpano codice
legeretur, vaſura, & interpres reddidiſſet
abacũ, nõ planè oſtẽderet nõ legẽdũ eſſe
in Hiſpano codice, vaſura, ſed baxilla, ſi
vbi Hiſpano codice legeretur, en ſus ca-
ſas, & hoc latinè eſſet redditũ, in ſuis cap
ſis, nõ appareret legendũ eſſe, en ſus ca-
xas? dic quæſo qui minus, D. Petrus &
Spiritus ſ. qui eius ore loquitur, cùm id
quod hebraice eſt, chaſdo, miſericordia
eius interpretatur gloria eius monſtrat
non legendũ eſſe, chaſdo, miſericordia
eius, ſed chebodo, gloria eius: certè non
magis planè Spiritus ſ. id diceret, ſi aper-
tè diceret vitiatã eſſe hebræã lectionem,
& nõ legendũ, chaſdo, ſed chebodo, quã
cũ vertit gloria eius ſi tu ſcias hebraice
vt hiſpane ſi vbi legitur in codice Hiſpa
no, hizo traer de a carteo mucha paja, ſi
verſũ videres, fecit aſportari multũ fru
menti, plane diceret legendũ, hizo traer
mucho pan, ſi ſcires, inquam, hebraice
vt hiſpane ex trãſlatione agnoſceres ve
rã lectionẽ hebræã. Verior igitur pro-
nuntiatur à D. Petro, & ab Spiritu ſ. trãſ
latio Lxx quam hebræa lectio & caſti-
gatior. Nam totus hic locus citatur à D.
Petro iuxta translationẽ Lxx ad verbũ,
hoc tantum intereſt, quod vbi Lxx di-
xere χόρτος fœnũ, D. Petr. dixit ὡς χόρτος
vt fœnũ. Sed Quintil. docet idem duas
illas orationes ſignificare excepto qđ
ſi de viro forti dicas, vt leo eſt, cõparatio
eſt, ſi dixeris, leo eſt, metaphora eſt. D.
Hier. aliquãtũ diuerſam agnouit lectio
nẽ hebræam, ſed quæ idẽ ſignificet de va
rietate lectionis hebrææ quæ in quibuſ-
dam locis eſt libro ſecundo diximus ca
pit. 64. Adnotanda tamen hoc loco eſt
illa Origenis regula, qua monet Apo-
ſtolos in citandis ſcripturæ teſtimonijs
citare neceſſaria, omittere media: nam
hoc loco Diuus Petrus cum citaſſet illa
ſuperiora, omnis caro fœnum, & omnis
gloria hominis vt flos fœni. Omittit
illa omnia media, verè fœnum eſt popu
lus, exiccatum eſt fœnũ & cecidit flos.
Addidit verò ea quæ ſequuntur, verbũ
autem Domini manet in æternum. Di-
cet aliquis certe latina æditio, nec cum
lectione hebræa congruit, nec cum vul-
gata Diui Hieronymi, latina æditio fa-
teor quæ conflata eſt aliquando ex vul
gata D. Hier. & ex trãſlatione Lxx quod
vtraq; eodẽ ſpectat, vtraq; eſt eccleſiaſti
ca & admirabilis. Tamẽ ſi Græca Græcis
cõferas mirabiliter verba Petri cõgruũt
cum translatione Lxx & apparet à Iu-
dæis lectionem hebræam fuiſſe vitiatã,
vt Apoſtolicæ & Eccleſiaſticæ lectionis
authoritatem conuellant.

Vulg. 2. Ex cap.2.Petri,& ex Eſaia.28.

Ecce ponamur in Sion lapidē ſummum angularem electū,probatū,pretioſum.

Lectio hebræa. הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן אֶבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד מוּסָּד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ׃

Lxx ecce ego iniiciam in fundaméta Sion
ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιὼν
lapidem pretioſum electum ſummangularem
λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν ἀκρογωνιαῖον
in fundamenta ipſius.
εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς.

Diuus Petrus.

ecce pono in Sion lapidem ſummangularē
ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον
Electum honorabilem.
ἐκλεκτὸν ἔντιμον.

Diximus Apoſtolos & Euágeliſtas breuiare ſolitos quæ aliquantulū fuſe dicta ſunt in prophetis iuxta illud Eſaiæ.c.10.Cóſummationē & abbreuiationē faciet Dñs Deus in medio terræ quod citat Paulus, & interpretatur in Epiſt.ad Rom.de quo diximus fuſe ſatis in cómentarijs in Eſaiæ locū illū,& ideo pro tota illa oratione.Ecce ego inijciam in fundaméta Sion, D. Petrus dixit:Ecce pono in Sió, reliqua omnia dixit D. Petrus iuxta tranſlationē Lxx relicto vno verbo πολυτελῆ .i.pretioſum eiuſdē breuitatis cauſa, & tranſpoſito alio de reliquo. Eadē verba reperies apud D.Petrū, quæ ſunt apud Lxx, Auguſt. cōtra Fauſtū Manichæū lib.32.c.13. reddens cauſam cur in lege præceptū eſſet ab Apoſtolis,vt abſtinerét gétes tantū à fornicatione ab immolatis & ſanguine.i. nequaquā ederét carnē cuius ſanguis nó eſſet effuſus,elegiſſe,inquit,mihi videntur pro tépore ré facilé,in qua cum Iſraelitis etiā gétes cógruerent propter angularé illū lapidē duos parietes in ſe condentē, vt aliquid cōmuniter inter ſe obſeruarent,& lib.2.idē Auguſt. cōtra aduerſariū legis & prophetarū. c.2. Lapidē angularē refert ad lapidē illū quē reprobauerunt ędificātes qui factus eſt in caput anguli,quo cóiuncti ſunt populus Iudaicus & populus gentiū. Tertul. aduerſus ſus Marcionē li.5.c.11.de fundaméto vnico Chriſtianiſmi poſito hoc eſt de Chriſto Ieſu.Eodē modo interpretātur Iudæi & noſtri aduerſarij noſtrā vulgatā caſtigare vidētur, nó legūt enim lapidē probatū,vt D.Hier.nec lapidē electū,vt Lxx nó ita eſt hebraice aiunt,muta vnū punctū,& lege pro bochan, buchan, & efficies probatū,muta idē punctū & vnā litterā,& efficies lectionē Lxx,ſi legeris ꝓ bochan,buchar.i.electū, vt mutēt Iudęi punctū vnū,aut punctū vnū & vnā litterā,& fālſam efficiāt vulgatā & lectionē apoſtolicā vt noſtra refutēt & falſis ſcripturæ teſtimonijs Apoſtolos vti dicant quod dicebat impius Iulianus Apoſtata, & Porphyrius impiꝰ,& poſtea ſuas fraudes clamēt eſſe veritatē hebraicā? at Iudæi & noſtri aduerſarij vertūt,nó lapidē electū aut lapidē probatū, ſed lapidē munitionis lapidē arcis,vt hoc faciant iuxta illorū regulas dicāt neceſſe eſt non bochan,vt hebraice eſt, ſed duobus pūctis mutatis,bachon eſſe legendū, quæ duo pūcta nóaudēt mutare,ne fraudes illorū deprehendātur:nā ſi lectionē hebræam quæ circūfertur velis interpretari lapidē bochā,interpretaberis lapidē probantē, & lapidē bochar,lapidē eligētē, ꝙ lapis hic qui Chriſtus eſt ꝓbet bonos, malos improbet,& quos velit eligat.Sed lectionē ſpiritus ſ.retineamus,qui ratione ea, quā diximus annotatione ſuperiori exēplo codicis Hiſpani docet mutatā vnam litterā,& punctū mutatū vnū, & hoc loco duplicē lectionē fuiſſe,alterā quā agnouit D.Hier.alterā quā expreſſere Lxx quā Spiritus S.ore D.Pętri probauit,ergo D.Petrus iuxta canonē Origenis ex hoc loco neceſſaria , omittit alia,certè oīa verba quæ citat ſunt Lxx virorū,ſed verbū illud ἔντιμον,quod oēs interpretantur pretioſum videtur D.Petrus interpretari honorificatum.Ait enim, ponam in Sion lapidem electum ſupple à Deo ſuper angularē,qui cōiungit vtrūq; populum Iudæorū & nationum ſub angulo duorū parietū eccleſiæ, qui parietes coniunguntur Chriſto ſuperangulari lapide in vnam eccleſiā,entimon,honorificatū à Deo

Attēde qui appellēt veritatē hebraicam.

à Deo, vt enim D. Petrus probaret verba illa quæ prædixerat Chriſtũ eſſe lapidẽ viuũ ab hominibus reprobatũ, à Deo autem electũ & honorificatum citauit illa verba Eſaiæ. Ecce ponã in Sion lapidem ſuperangularẽ electũ à Deo, & honorificatum, quod D. Hieron. vertit angularẽ Lxx reddere ἀκρογωνιαῖον. i. ſuperangularẽ, vel ſummangularẽ, aut ſummũ angularẽ, ſed in idẽ recidit, igitur, verbũ hebræũ reddunt pretioſum, ſed reddi poteſt honorificatũ glorioſum, vt optimè ſic reddiderint Lxx, & D. Petrus, quod etiã apparet ex illo quod ſubijcit Petrus vobis credentibus honor, erit. ſ. lapis ille honorificatus & glorioſus ab eo quod dixerat ἔντιμον ſubiecit vobis τιμὴ honor. Igitur ex his quę diximus apparet lectionem hebræam mutatam à Iudæis vt D. Petri authoritas extenuaretur.

Vulgat. *Qui crediderit in eũ nõ feſtinet. ibid.*

3. vel mutata vna litera feſtinet non qui crediderit

Lectio ebr. המאמין לא יחיש

לא יבוש

Lxx. & qui crediderit in ipſum non cõfundetur.

καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ.

D. Petrus.

& qui crediderit in ipſum non cõfundetur.

καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ.

HIC locus ex. 2. c. Epiſtolæ Petri, & ex Eſaia. c. 28. De his (authore Ambroſio in hunc locũ) dicitur, qui in Chriſtũ crediderint qui in extremo iudicio nõ confundẽtur cõfuſione ſempiterna. Cyrill⁹ de recta fide ad reginas citãs hũc Eſaiæ locũ. Omnis qui credit in illũ, non pudefiet, ait, ſi omnis fidei terminus nobis in Chriſti perſona præſtituitur, & cõfitentes eius mortẽ & reſurrectionẽ tanquam in Deũ credẽtes iuſtificamur, quis audeat dicere non ipſum eſſe Deũ quandoquidẽ eſt caput ſalutis omniũ, probat itaq; ex hoc loco Cyrillus Chriſtũ eſſe Deum. Iã quaſi res confeſſa eſt hac parte tranſlationẽ Lxx virorũ, quam citat D. Petrus, & D. Paulus à lectione hebręa diſſentire, ita vt id inficiari nõ poſsimus quando D. Hieron. in ſua vulgata lectionem hebræã expreſsit, qui reddidit, qui crediderit nõ feſtinet, vt ſit ſenſus huius prophetiæ, qui crediderit huic prophetiæ non feſtinet. i. ne putauerit cito euenturam: ſic enim etiã noſtri aduerſarij interpretãtur ſenſu longe diuerſo à D. Petro, & à ſanctis patribus. Hiero. in principium capitis. 49. vtranq; translationẽ Eccleſiaſticã, vulgatã, & Lxx ita ſe habere ait vt altera alteri lucẽ afferat, idem diximus alibi ex Auguſtino, & ex Gregorio, & alijs patribus, vt intelligamus ex trãſlatione Lxx quã citant D. Petrus, & D. Paulus, aut potius eorũ ore Spiritus ſ. vulgatã D. Hieron. eſſe explanandã, qua de re multa diximus in cõmentarijs in Eſaiam, ſed hebraicè nõ eſt (inquies) qui crediderit in eũ, ſed qui crediderit, vt nõ neceſſe habeas referre ad fidem Chriſti. Mendacij arguere vis Chriſtũ qui in ore Petri & Pauli loquebatur. Non ſanè, inquies, ſed ſcire volo, quæ res hęc ſit li. 3. c. 64. f. 225. monſtratũ eſt negligentia Iudaica multas ſyllabas, voces, & dictiones ex lectione hebręa excidiſſe. Lege patiẽter & attẽte caput illud, & non mirabere hoc loco ſyllabã bo. i. in ipſum excidiſſe, an erat mentiturus Spiritus S. qui citat ore Petri & Pauli. Qui crediderit in ipſum? certe plane clamat in lectione hebræa deeſſe. bo. in ipſum, Spiritus S. mentiri nõ poteſt. Nec hebraice eſt (inquies) nõ confundetur, ſed nõ feſtinet, vt vertit D. Hier. rectè quidẽ tranſtulit D. Hiero. tamẽ ex eod. c. lib. 2. intelligis litteras & ſyllabas in dictione hebræa ſæpè mutatas. & ex cap. 64. facie. 223. & deinceps. Muta igitur vnã litterã & efficias lectionem Apoſtolicã, ſi pro lo iachis, nõ feſtines legeris, lo iabis, non erubeſces non cõfunderis, vt duplex hoc loco fuerit lectio, quarũ alterã tranſtulerit D. Hiero. alteram expreſſerint Lxx quam probabarit Petrus & Paulus, aut potius eorũ ore Spiritus S. vt ſi cælo Lxx ad nos deuolaſſent obtrectari gauderent à ſuis aduerſarijs dum appareret à D. Petro, & à D. Paulo, aut potius eorũ ore ab Spiritu S. eſſe probatos & defẽſos, nec aliter

Chriſtianus homo dicere queat,ꝙ oculis cernes ita eſſe exẽplo codicis Hiſpani trãſlati latinè, quo vſi ſumus toto hoc opere & præfatione in locos Apoſtolicos&Euangelicos,ne quis audeat lectionem Apoſtolicam & Euangelicam improbare aut velle refellere.

Ex cap.2.D.Petri.Pſal.117.

Vulg. 4. *Lapis quem reprobauerunt ædificantes hic factus eſt in caput anguli.*

Lxx
lapidem quem reprobauerunt ædificantes,
λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες,
hic factus eſt in caput anguli.
οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.

D. Petrus.

lapidem quem reprobauerunt ædificantes
λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες,
hic factus eſt in caput anguli.
οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας.

HVnc locũ eodẽ modo vertere oẽs interpretes,& cũ lectione hebrea congruunt oẽs,tamẽ D.Petrũ Lxx viros citaſſe apparet, ꝙ tali forma dicẽdi Lxx viri ſunt vſi,qualis illa eſt: ſermoné quẽ audiſtis nõ eſt meus,& illã expreſsit D. Pet.græcè,latinus interpres vertit lapis quẽ reprobauerũt ędificãres,cũ grece eſſet iuxta Lxx lapidẽ quẽ reprobauerũt. Iã ex hoc loco notes oportet,quæ in litteris apoſtolicis & Euãg.citãtur duobus modis ſupradictis vitiari manu aut interpretatione, manu quod Græci dicunt παρεξηγήσει falſa ſcriptione, mutatione pũctorũ,diſtinctionis litterarũ ſimiliumq́; quorũ ſingulis totus orationis intellect⁹ mutatur,interpretatione verò quod grę ci nominãt. παρεξηγήσει .i.praua interpretatione,cũ locus ſcripturę qui de Chriſto eſt,aliò deflectitur, vt Chriſti myſteria obſcurẽtur, quod lib.2. huius operis fuſe à nobis dictũ eſt : hũc locũ omnes veteres patres ad vnũ de Chriſto interpretantur D.Paulus & Euãgeliſtæ oẽs, ſed vbi agitur de D. Petro Apoſtolorũ Corypheo & Principe aliorũ vti teſtimonio iniuriũ in apoſtolorũ principẽ videri poſſet. Apex ergo Apoſtolorũ,vt vtar verbo Cyrilli in theſauro cõtra hereticos lib.13.c.2.cui hæc myſteria,vt ſaluator ait, nõ caro nec ſanguis,ſed pater ipſe cæleſtis reuelauit,hũc locũ ad Chriſtum refert,oẽs noſtri aduerſarij ad vnũ ad Dauidẽ referũt, nec horũ quenquam retardat pudor, quo minus Diuo Petro aduerſentur,& ab eo ex ſcriptura citata teſtimonia ex ſcriptura ſancta refutent; ita quãdo nõ ſequuntur ſcripturã vitiatam manu à Iudæis,ſequuntur ſcripturã παρεξηγήσει vitiatã.i.praua Iudæorũ interpretatione,iã addũt,inquiunt,typice de Chriſto,vnũ ex hoc loco aduertat lector oportet nullũ ex pſalmis locũ citari ab Apoſtolis aut Euang. quẽ hoc genus hominũ nõ ad Dauidẽ referãt & peruertãt, παραγραφῇ .i. praua ſcriptione ,& Apoſtolis aduerſentur & euangeliſtis,& illo ſe ſemper defendãt quod addũt Typice de Chriſto,nihil ergo in pſalmis de Chriſto litteraliter?fallebatq́; Chriſtus,vt diximus ex Auguſtino,cũ dicebat cõpleri oportuiſſe quę in pſalmis ſcripta eſſẽt de ſe,quibus reſpõdere poſſemus de tein pſalmis nihil ſcriptũ eſt prorſus, veroſque dicere poſſemus iuxta horũ ſententiã fuiſſe Manichæos hæreticos, qui de Chriſto nihil litteraliter ſcriptũ eſſe dicẽbãt,ſed allegorice,&poſtea allegorias riſu proſequebãtur & cachinno. Ergo hic locus à principe Apoſtolorũ Petro ad Chriſtũ relatus ad Dauidẽ à noſtris quibuſdam hominibus refertur vt veri fiant Iudei qui locos ſcripturæ citatos de Chriſto alijs melius cõgruere poſſe aſfirmant apud Origenem cõtra Celſum..

Et erit vobis in ſanctificationẽ: in lapidẽ autẽ offenſionis & petram ſcandali duabus domibus iſrael, & in laqueum & ruinam habitantibus Ieruſalem. Vulg. 5.

Ex c.9.1.Epiſt.Petri,& ex cap. 8. Eſaiæ.

Lectio heb.

in lapidẽ & in ſanctificationem erit &
וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ וּלְאֶבֶן
domibus duabus ſcandali in petrã & offenſionis
נֶגֶף וּלְצוּר מִכְשׁוֹל לִשְׁנֵי בָתֵּי
ruinam & in laqueum Iſrael
יִשְׂרָאֵל לְפַח וּלְמוֹקֵשׁ
Ieruſalem habitantibus
לְיוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִָם׃

Hæc

HAEC verba citat Diuus Petrus,vt interpretetur ſcripturam,quã ſupra citarat, quod ſupra Chriſtum dixerat *ἔντιμον* pretioſum ſiue honorificatũ, ſubiecit D. Petrus credentibus,erit honor & gloria Chriſtus, namque glorificatus à patre eſt & honorificatus ſecundum humanitatem,vt multis verbis docet Athanaſius ſecunda oratione contra Arianos,vt honorem & gloriam in credentes transfunderet,vt caput in mẽbra,ipſe ſecundum diuinitatem glorioſus eſt & immenſus & infinitus,ait ergo Diuus Petrus,Glorificatus & honoratus à patre,vt in credentes gloriam & honorem transfunderet,vt caput in mẽbra non credentibus verò eris lapis offenſionis & petra ſcandali ſiue ruinę iuxta Lxx locus enim citatus à. Diuo Petro magis congruet vulgatæ Diui Hieronymi,quam Lxx interpretationi,quanquã vtrique congruit, excepto quod Lxx ruinam dixere pro ſcandalo quod idem eſt,qui enim non credidere vaſtati ſunt à Romanis ferro & incendio omnes abſumpti,reſidui in captiuitatem ducti, ita vt ne vnus quidem Iudæus in vniuerſa Iudæa ſit reliquus, & lege ab imperatoribus lata capitale fuerit Iudæo, qui intra Iudæam penetraſſet pedem,vt fuerit Iudæam in ſanctificationem nobis per Chriſtum,duæ partes Iudææ tribus duæ Iuda,& decem tribus Iſrael vaſtatę ſint à Romanis,& ipſa Hieruſalẽ, quod Chriſto non crediderint.

Vulg. 6. *Vos autem genus electum regale ſacerdotium gens ſancta populus acquiſitionis.*

Lxx. regale ſacerdotium & gens ſancta.
βασίλειον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον

Diuus Petrus.

vos autem genus electum regale ſacerdo-
ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν βασίλειον ἱεράτευ-
tium gens ſancta populus in acquiſitionem.
μα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν.

EX hoc loco duæ tantum ſunt orationes, Exodi.19.regale ſacerdotiũ & gens ſancta quæ iuxta tranſlationem Lxx citantur à Diuo Petro,cætera deſunt in lectione hebræa,& in Lxx ſeniorum interpretatione.Dixi enim centies per noſtros quoſdam tranſlationem Lxx à Iudæis oppugnatam acerrimè,& ab ea multa eſſe expuncta per noſtros, fraude Iudaica,& ex Chryſoſtomo oſtẽdimus lectionem hebræam,Iudaica malitia &negligentia multis locis mutilam & truncatam,quod lib.2.ca. 64.vel oculis omniũ ſubiecimus,vt qui vel primoribus labris hebræas litteras deguſtarit oculis cernat, & manibus præhendat, vt qui illa viderit & benè expenderit cuilibet authori veteri,qui hæc verba ſic citarit fidem habendam cõtenderet Lxx virorum lectionem mancã eſſe & truncatam cum ea quæ nunc hebraicè circũfertur planum & perſpicuum eſt ſi ſuperiora omnia bene expenderit D. Petro, cui caro & ſanguis Chriſti myſteria nõ reuelauit,ſed pater cæleſtis, habẽda ſumma fides eſt. Inſtant quidam, reijcis ergo vulgatam,nihil minus,vera eſt lectio vulgata,& vera interpretatio Lxx:nullis igitur ſunt verbis defectæ, vnde valet hoc conſectarium.Multa enim citantur in lectione Apoſtolica & Euangelica, quę deſunt in vulgata, quid tum? vera eſt vtraque lectio Apoſtolica atq; Euangelica,vera eſt & vulgata, nec hoc impedit quod plura ſint in Apoſtolica lectione & Euangelica. Qui potuere ergo ex lectione hebræa illę duæ orationes excidiſſe,ea ratione inquam etiam ſi malitia abfuerit qua excidere aliæ,quas leges & videbis tuis oculis.2.lib.cap. 64.ne reſecanda putes quęcunque in lectione hebræa nõ ſunt.Et ne noſtra ad normã lectioni hebræę putes caſtiganda. Iudęis hoc crimẽ fœdiſsimum & blaſphemiæ pleniſsimum & diuinæ execrationi obnoxium incurrunt Apoſtolis & Euangeliſtis,quod addunt quæ velint & detrahunt ſcripturæ ſanctę vt dictum eſt.

Vulg. 7. *Qui aliquando non populus Dei, nũc autem populus Dei, qui non conſecuti miſericordiam, nunc autem miſericordiam conſecuti.*

Ex cap.2.Petri,& ex cap.2. Oſeæ.

SOlebant dicere viri docti partis aduerſæ Apoſtolos & Euangeliſtas citaſſe Lxx viros quod ea tẽpeſtate ea tantum ſcriptura eſſet qua gentes vti poſſent, nec eſſet vlla alia, nec legerant Platonẽ lib.1.de R. P. Qui impoſsibile eſſe longa diſputatione concludit, vt Deus mendacio aut falſo vnquam vtatur ad peragenda ea quæ volet, nec legerãt Ariſtotelẽ & Platonem qui concludunt neceſſe eſſe Deum eſſe αὐτάρκη id eſt, ſufficientem ſibi, nec vllius rei indigum, potuit ille prouidiſſe eccleſiæ ſuæ ſanctæ, ſi verè noſtra ex Deo ſunt, vt re ipſa ſunt, vt ſcriptura diuinitus facta eſſet & nulla re defecta, vt prouidit per Ptolomæum, & Lxx viros. Ex hoc intelliges, quod Auguſtinus docet de ciuitate Dei lib.18. cap.44. in fine Apoſtolos & Euangeliſtas vti interpretatione Lxx virorum in citanda ſcriptura & lectione hebræa, pari authoritate, quod vtraq; vna eſt atq; diuina. Petrus nãque hoc loco citat hoc teſtimonium ſcripturæ iuxta hebræam æditionem. Paulus tamen ad Romanos cap.9. hunc eundem locum iuxta tranſlationem Lxx citat, ꝙ racham, verbũ hebræum miſereri ſignificat, & ita D. Petrus: Qui nõ cõſecuti miſericordiã, nũc autem conſecuti miſericordiã. Paulus autem cap. 9. ad Romanos, quod hoc idẽ verbum, racham, diligere ſignificat etiã & amare, hunc eundem locũ citat iuxta Lxx, & vocabo non dilectam, dilectam quod Lxx dixerant, & diligã non dilectam, quod idẽ eſt cũ illo vocabo nõ dilectam, dilectam, quanquã Lxx in fine capitis primi vtroque modo reddiderãt quod enim D.Hieron. tranſtulerat: vocabo nomen eius abſque miſericordia, quod non addam vltra miſereri Lxx dixere: vocabo nomen eius abſque miſericordia, quia non addã vltra diligere, vt ex varia vocis Hebrææ ſignificatione, varia plerunque tranſlatio fiat. Vertere enim idem verbum miſereri & diligere in eodem loco Lxx. Hic locus ad vocationem gentium refertur, temporibus Chriſti à D. Petro & Paulo, & ab alijs ſanctis patribus à quibuſdam ad tempora Zorobabelis, quidã prolixitate ſermonis ita delaſſati legentẽ, vt tã patiẽs nemo eſſe poſsit, vt expectet, ſententiã nec cum noſtris an cum Iudæis. Nec illud ſe rendũ eſt quod faciunt interpretes, qui libros latinè vertunt, quod multa libris quos è Græca lingua transferunt admiſcent de ſuo, veluti Origenis interpres in cap.9. ad Romanos, vbi ſcribit: Apoſtolos multa addere & mutare de ſuo, quod ipſum per ſe falſiſsimum eſt, & ab Origenis ſententia alieniſsimum. Semper enim Origenes contra ſentit vbicunque ea de re tractat. Nam ſi Apoſtoli & Euangeliſtæ adderent quæ vellent ſcripturæ & detraherent falſa ſcriptura vterentur, falſiſsimum eſt & Iudæi cum, quod his poſtremis libris apparebit. Ergo qui aliquando non populus Dei, populus decẽ tribuum, ſcilicet, populus idolatra, qui relicto Deo, idola colebat, & ideo non erat populus Dei, & ideo intelligũtur omnes idolatræ, nunc autem populus Dei, conuerſi ad Chriſtũ ex idolatria, & qui non conſecuti miſericordiam vel non dilecti à Deo, quod lapides & ſaxa colebant, nunc conſecuti miſericordiam, vel dilecti à Deo, quod per fidem ad Chriſtum tracti erant.

Ex cap.2.1.Epiſtolæ Petri, & ex Eſaia, capit.53.

Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius. Vulg. 8.

Lectio hebræa.

non & fecit iniquitatem non quoniam
לֹא וְ עָשָׂה חָמָס לֹא עַל
in ore eius dolus
מִרְמָה בְּפִיו׃

LXX.

qm̃ peccatum non fecit nec dolus in ore eius.
ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

D.Petrus

Diuus Petrus.

qui peccatum non fecit nec inuentus eſt
ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη
dolus in ore eius.
δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, & alia ex eodem capite iuxta translationem Lxx.

TOtum caput Eſaiæ tam manifeſta prophetia incarnationis filij Dei eſt ex ſacra virgine,& paſsionis Domini pro genere humano,& reſurrectionis, vt euangelium non videatur manifeſtius, nemo vnquam Iudæorum hoc caput potuit peruertere, nam Iudæus qui apud Origenem contra Celſum facere aggreſſus, nihil aliud quam riſum aduerſum ſe mouit,& poſtea demum hęſit in ſalebra. Totum igitur hoc caput præteriſſem ſilentio, & quædam alia quę ſequuntur, niſi profeſſus eſſem demonſtraturũ me Apoſtolos translationem Lxx in citandis teſtimonijs ex veteri teſtamento fuiſſe vſos. Hoc loco igitur Diuus Petrus translationis Lxx facit quandam paraphraſin, non enim eam citat, ſed verbis illius vtitur, vt probet quæ velit & doceat Chriſti Domini patientiam ſingularem & innocentiam hoc loco addidit verbum vnum εὑρέθη inuentum eſt cætera verbis Lxx dixit,& illud, qui peccata noſtra ipſe pertulit verbum tantũ futuri in præteritum mutauit, quia res iam erat tranſacta, Lxx namque dixere τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει id eſt, peccata eorum ipſe portabit, & Diuus Petrus, ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν qui peccata noſtra ipſe portauit, ipſorũ mutauit in noſtra, eorũ, mutauit in noſtra, quia de noſtra redemptione agebat, & futurum mutauit in præteritum verbis eiſdem eſt vſus, quibus vſi fuerint Lxx poſtea addidit D. Petrus, cuius liuore ſanati eſtis, dixi enim Diuum Petrum non citare hoc loco translationem Lxx, ſed paraphraſi quadam ex ea facta vti, vt doceat ex eo igitur quod Eſaias dixerat iuxta Lxx τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν liuore eius ſanati ſumus, Petrus dixit οὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε cuius liuore ipſius ſanati eſtis, tantum mutauit perſonam, & addidit οὗ id eſt, cuius, vt eſſet cuius ipſius, & rurſum illud: Eratis ſicut oues errantes Lxx dixerant πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν omnes ſicut oues errauimus. Diuus Petrus ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα eratis enim ſicut oues errantes, ita D. Petrus non ſolum cum citat ſcripturæ teſtimonia, ſed etiam cum διηγηματικῶς id eſt, narratiuè ea adhibet, adhibet ea iuxta translationẽ eandem. Volo enim aduerſus obtrectatores Eccleſiaſticæ ſcripturæ liquere principem Apoſtolorum translationem Lxx ſemper in ore habere quanquam hebræam lectionem ipſe aliquando ſuis verbis interpretetur, vt ait Diuus Hieronymus, tamen Lxx translatio principi Apoſtolorum ſemper in ore eſt.

Ex capit. 3. primæ Diui Petri, & ex Pſalmo 33.

Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, coerceat linguã ſuam à malo, & labia eius ne loquantur dolum, declinet à malo & faciat bonum, inquirat pacem, & perſequatur eam, quia oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum, vultus autem eorum ſuper facientes mala. Vulg.

quis eſt homo volens vitam diligere Lxx
τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν ἀγαπῶν,
& dies videre bonos cohibe
καὶ ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς; παῦσον τὴν
linguam tuam à malo & labia tua
γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ καὶ χείλη σου
ne loquatur dolum declina à
τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον: ἔκκλινον ἀπὸ τοῦ
malo & fac bonum quære pacem,
κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθόν, ζήτησον εἰρήνην
& perſequere eam oculi domini ſuper
καὶ δίωξον αὐτήν, ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ
iuſtos & aures eius in preces ipſorum
δικαίους καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν
vultus domini ſuper facientes mala.
πρόσωπον κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά.

DiuusPetrus.

Lxx. Quidem enim volens vitam diligere & videre
ὁ μὲν γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν καὶ ἰδεῖν
dies bonos cohibeat linguam ipſius
ἡμέρας ἀγαθὰς παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ
à malo & labia ipſius ne loquatur
ἀπὸ κακοῦ καὶ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι
doli declinet à malo, & faciat
δόλον, ἐκκλινάτω ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ ποιησάτω
bonum & quærat pacem & perſequatur
ἀγαθόν, καὶ ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω
eam, quia oculi Domini ſuper iuſtos &
αὐτήν, ὅτι ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ
aures ipſius in preces eorum vultus
τὰ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον
dñi ſuper facientes mala.
κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά.

CAput ſuperius & hoc & ſequens adnotare non erat neceſſe, dixi enim maxime manifeſtas de Chriſto prophetias aliqua fraude vitiari à Iudæis, caput vnum integrum quale ſuperius erat vitiari nullo modo potuit, hoc de quo nunc dicendum eſt, & ſequens eius generis ſunt, vt his qui in veteri teſtamento vitam degerent congruerent, & his qui viuunt vitam Euangelicam, & ideo ea vitiare non fuit neceſſe, libuit tamen ea adnotare vt appareat aduerſus pſalmorum obtrectatores Lxx virorum translationem multis verſibus à Diuo Petro citari, aut ab Spiritu ſancto, qui Petri ore loquitur. Agitur enim magna res eccleſiæ in hac parte, Lxx viri, vt quorũ translatione omnes veteres patres tam Græci quàm Latini vtuntur, & concilia primaria ſacra & eccleſia vniuerſa defendatur & oſtendatur talis fuiſſe vt fere citetur ab Spiritu ſancto, qui Apoſtolorum ore & Euangeliſtarum loquitur, agitur etiam magna res atque adeo maxima vt vulgati pſalmi defendantur aduerſus eorum obtrectatores, qui fere omnium ſententias in ſuum conſenſum pertraxerant vulgatos pſalmos eſſe vitiatiſsimos cùm ſint emendatiſsimi, & ab Spiritu ſancto citentur ſemper, & Iudaicos pſalmos caſtigatiſsimos cum fraudibus Iudaicis ſint referti. Hi verſus pſalmi ad verbum citantur à Diuo Petro iuxta translationem Lxx mutata perſona ſecunda tamẽ in tertiam, quod enim Dauid ſecunda perſona dixerat, Petrus in tertiam mutat ſeruatis verbis eiſdem. Et hebræa lectio concordat cum vulgata, & cum Diuo Petro, nec neceſſe eſt quicquam addere aut detrahere.

Ex capit. 3. Epiſtolæ. 1. Diui Petri, & Eſaiæ. 8.

Timorem eorum ne timueritis, nec conturbemini, Dominum autem Chri- Vulg.
ſtum ſanctificate in cordibus veſtris. 10

non & timueritis non timorem eius & Lectio hebræa
וְאֶת מוֹרָאוֹ לֹא תִירְאוּ וְ לֹא
ipſum ſabaoth Deum conturbimini
תַעֲרִיצוּ׃ אֶת יְהוָה צְבָאוֹת אֹתוֹ
hic & veſter timor hic & ſanctificate
תַקְדִּישׁוּ וְהוּא מוֹרַאֲכֶם וְהוּא
veſter terror
מַעֲרִצְכֶם׃

Lxx. timorem ipſius ne timueritis nec
τὸν φόβον αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε οὐδὲ
perturbemini dominum virtutum ipſum
μὴ ταραχθῆτε, τὸν κύριον τῶν δυνάμεων αὐτὸν
ſanctificate.
ἁγιάσατε.

D. Petrus.

autem timorem ipſorum ne timueritis nec
τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ
perturbemini dominum autem Deum, vel
ταραχθῆτε, κύριον δὲ τὸν θεόν, ἢ τὸν
Chriſtu ſanctificate in cordibus veſtris.
Χριστὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.

NOn citat hæc Diuus, ſed ex hoc loco facta paraphraſi quadã verbis Lxx nos docet, vt ne paraphraſin quidem ſcripturæ ſuis verbis hic facere voluerit, ſed verbis Lxx redactis quidem ad compendium iuxta illud capit. decimi Eſaiæ conſummationem & abbreuiationem, de quo loco in commentarijs in Eſaiam cùm illum interpretabamur, multa diximus. Quod igitur Eſaias dixit iuxta Lxx τὸν φόβον αὐτοῦ Petrus τὸν φόβον αὐτῶν quod in Eſaia

de populo

de populo Iudaico agebatur D. Petrus, vt appareret non de vno quodam dici, timorem ipſorum ſcripſit: Lxx. οὐ δὲ μὴ ταραχθῆτε, nec,necnec timueritis,D.Petrus ſat habuit dicere μὴ ταραχθῆτε ſimplici negatione,ne timueritis Lxx dixerant, οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε, nec,nec nec per turbemini, quod negationes apud græcos quanto plures tanto magis negant, ideſt nullo prorſus modo conturbemini. D.Petrus ſat dixiſſe habuit hoc negatione ſimplici μὴ ταραχθῆτε ne perturbemini,ſed pro illo τὸν δὲ κύριον τῶν δυνάμεων Dominum virtutum, velut paraphraſi interpretans dixit αὐτόν, hoc eſt Chriſtum. Iuſsit enim Dominus Apoſtolos vt nobis ſcripturam interpretarētur, quod fecit hoc loco D.Petrus, vt intelligeremus quoties in ſcriptura dicitur, Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ, de Chriſto dici, & eundem Chriſtū appellari Dominum Deum ſabbaoth. Nā mihi lectio noſtra vulgata magis placet; Græca nanque Chriſtum etiam præfert; ſed alijs exemplaribus quibuſdam pro Chriſto præfert τὸν θεὸν Deum. Sūt enim multi hæretici qui noſtris rebus aduerſantur. Illa verba in cordibus veſtris addita ſunt à D.Petro.

Ex prima Petri, cap.4.& Prouerbiorum 10.

Vulg. 11 *Et vniuerſa delicta operit charitas.*

Lectio heb.	dilectio	operiet	peccatores	omnes	ſuper	&
	אַהֲבָה׃	תְּכַסֶּה	פְּשָׁעִים	כָּל	עַל	וְ

	omnes	autem	non	contendentes
Lxx	πάντας	δὲ	τοὺς μὴ	φιλονεικοῦντας
	operit	amicitia.		
	καλύψει	φιλία		

D.Petrus.

Dilectio operit multitudinem peccatorum.

HOc D. Petrus ex hebræa lectione eſt interpretatus ſuis verbis,& locum alium quem infra citat,canis reuerſus ad vomitum &c.contra illorum impudentiā qui aiebant Apoſtolos & euāgeliſtas,ideo Lxx citaſſe, quod non erat eis alia ſcriptura, quam ſcriptura Lxx. Ecce quando volunt ſuis verbiſ citant ſcripturam, quod notandum etiam eſt pro D.Hiero.qui ſcribit Apoſtolos ſuis verbis citare ſcripturam, intellige tu aliquando nō ſemper,vt nos citamus Ariſtotelem,& Platonem non raro,nec verba ipſa recenſemus.

1.Petri. cap.4. Prouerbiorum.11.

Et ſi iuſtus vix ſaluabitur, impius & peccator vbi parebunt? Vulg. 12

Lectio heb.

הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף כִּי רָשָׁע וְחוֹטֵא׃

	ſi quidem	iuſtus	vix	ſaluabitur	impius
Lxx	εἰ μὲν	δίκαιος μόλις	σώζεται	ὁ δὲ ἀσεβὴς
	& peccator	vbi	apparebit.	
	καὶ ἁμαρτωλὸς	ποῦ	φανεῖται	

D. Petrus.

&	ſi	iuſtus	vix	ſaluabitur autem	impius
καὶ	εἰ	δίκαιος	μόλις	σώζεται ὁ δὲ	ἀσεβὴς
&	peccator	vbi apparebit.			
καὶ	ἁμαρτωλὸς	ποῦ φανεῖται			

HAec verba iuxta translationē Lxx citantur à D.Petro ad verbum,& ſunt qui mirentur à D. Petro hæc iuxta tranſlationem Lxx eſſe citata, quaſi D. Petrus vlla ſcripturæ teſtimonia citet, quæ non iuxta hanc eandem interpretationem citentur, excepto ſi aliquando ea ſuis verbis velit citare, quod eſt rariſsimum,nec aliud citat ſuis verbis quā quod capite proximo eſt adnotatum, ſed hebraice aiunt non ſic eſt: Nam D. Hieronymus lectionem hebræam ad verbum ſic tranſtulit, ſi iuſtus in terra recipit,quanto magis impius & peccator, optimè quidem Diuus Hieronymus qui lectionem hebræam,quę nunc circunfertur latinè expreſsit & ſacroſancta lectio eſt,ſed ſecundo libro oſtendimus

mus ex Chryſoſtomo & Rabinorum teſtimonijs, hebraicè duplicē in pleriſq; eſſe lectionē vtranq; ſacroſanctam, excepto ſi velis Apoſtolorum principem eccleſiæ caput fallam ad nos tranſmiſiſſe ſcripturam, & Spiritum ſanctum, qui eius ore loquebatur citaſſe falſa, quę horum, inquies, cauſa eſt. Quod lib. 2. c. 64 oſtendimus in his rebus quæ duobus locis hebraicè conſcripta ſunt verbis eiſdem mutata verba reperiri mutatas orationes, & alibi deeſſe orationes quę ſunt alibi, & tamen vtraque lectio eſt ſacroſancta, nam quam hebræam lectionem dices eſſe veriorem hanc vbi deſunt orationes, an illam vbi illæ orationes ſunt an vbi aliud verbum eſt, an illam vbi verbum eſt longè diuerſum? certè non audebis alteram alteri anteferre qui minus ergo cum in lectione Apoſtolica aliam agnoſcis lectionem hebræam vtranque dices ſacroſanctam? ergo ex translatione quam citat Diuus Petrus, agnoſcitur hebraicè pro בָּאָרֶץ in terra legiſſe Lxx במעץ id eſt, in puſillo, vt ſit ſi iuſtus in puſillo, id eſt, vix nā ieſulam, verbum hebræum reddi poteſt pacificabitur ſaluabitur, ſi iuſtus in puſillo ſaluabitur, in lectione quoque Lxx quam citat Diuus Petrus, agnoſcitur alia olim fuiſſe lectio vbi duo illa erant verba, vbi parebunt vt eſſet ſi iuſtus vix ſaluabitur impius & peccator profectò vbi parebit, vnde ſcis, aiunt, tantum mutationē eſſe faciendā, quod in hebræa lectione lib. 2. multo pluręs varietates lectionis eſſe oſtēdi, & alibi eſſe orationes quę deſunt alibi, bene eſt, ſed hoc hic accidiſſe, vt deſint duo verba, & alterū mutatū in alterū eſſe vnde ſcis? ex vetuſta lectione Lxx virorū & potiſsimū ex Spiritu S. qui eā ore Petri ſic citat & arguit hebraicè duplicē fuiſſe lectionē alteram, quam Spiritus S. agnoſcit, alteram quā tranſtulit D. Hieronymus, vtranque ſacroſanctam, exemplo hebræorum codicum, vbi id accidit ſæpiſsimè, nec audeas vtdixi alterum alteri anteferre.

Ex 1. Petri cap. 5. & ex capit. 3. Prouerbiorum.

Quia Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem det gratiam. Vulg. 13.

Lectio hebræa.

illuſores ipſe deludet & manſuetis
לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ וְ לַעֲנָוִים
dabit gratiam
יִתֶּן חֵן

Lxx.

Dominus ſuperbis reſiſtit humilibus
κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς
autem dat gratiam.
δὲ δίδωσι χάριν.

Diuus Petrus.

quoniam Deus ſuperbis reſiſtit
ὅτι ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται
humilibus autem dat gratiam.
ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

Diuus Petrus cap. 5. primæ Epiſtolæ, & Iacobus cap. 4. hunc locum citant iuxta translationem Lxx ad verbum, vt duæ eccleſiæ columnæ translationem Lxx defendant, & præcipue Spiritus ſanctus, qui eorum ore loquitur, at vertit aliter, Diuus Hieronymus, quid tum? bene Diuus Hieronymus & melius eccleſiæ columnæ, & Spiritus ſanctus, qui Apoſtolorum ore hunc locum citat. Itaque rectè Diuus Hieronymus ipſe deludet illuſores, & manſuetis dabit gratiam: nam, lus, illudere eſt & ſuperbire, vt verti poſsit Deus illudet illuſores, & Deus ſuperbiet in ſuperbientes, quod Lxx interpretati ſunt, id eſt, reſiſtet ſuperbis, & humilibus dabit gratiā, quod probauerunt duæ tantum eccleſiæ columnæ Petrus & Iacobus quam veriſsimam interpretationē etiā ſequētia oſtēdebant humilibus autē dabit gratiam & notandum tantum Apoſtolos explanationem ſcripturæ Lxx probaſſe & citaſſe, non enim tam eſt translatio, quā explanatio, melius Plato qui in ſuis legibus capite plectendum ſanxit, ſi quis aduerſum id quod diuinis legibus ſancitum eſſet, quicquā diſputaſſet, aut ex eis quicquam demutaſſet, ſed ſcias oportet

D. Hieronymum ſæpe eſſe profeſſum in facienda ſua translatione ſequutū ſe fuiſſe Lxx viros,& Iudęos translatores Aquilam,Symmachū,&Theodotionē, quicquid ergo in vulgata D.Hier.reperitur ad normam Lxx virorum translatum huic hominum generi non placet, ſi quid ex Iudaicis traditionibus D.Hieronym.refert quanuis illud refellat id illis perplacet, & de ſua ſententia D.Hieronymum id dixiſſe contendunt,in ſuis commentarijs (aiunt) D.Hieron.multa ex ſua translatione caſtigat, quæ nunc non legimus caſtigata, ita eſt. Vulgata D.Hieronymi, vt recepta ſemel eſt ab eccleſia non permiſſa eſt caſtigari poſtea à quopiam, nec ab ipſo authore, quod in texenda vulgata adiutus ab ſpiritu ſancto melius ſapuit hic Diuus, nec tantum ſapuit in faciendis commentarijs, & perridiculus eſt qui in quæſtionibus hebraicis vulgatam D. Hieronymi ab ipſo D.putat caſtigari,nec intelligere vnquam potuere hi viri boni, quę illic caſtigetur vulgata, homines imperitos qui neſciunt,quid dicant, aut quid loquantur,ſed funditant verba irrita vētis,falſa de ſe perſuaſione timidi.

Ex Epiſtola 2.D.Petri,& ex cap.2. & Iob.cap.24.

Vulgat. 14. *Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit.*

Lectio hebr. וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה :

HOc Iob, cap.4. ſcriptum eſt & in angelis ſuis reperit prauitatem, ſed leges in theſauro Pagnini in dictione הלל. halal, Rabinos aliter hunc locum interpretari, quam Diuus Hieronymus, aut Lxx viri ſunt interpretati, alij enim tranſtulere, in angelis ſuis ponet lumen, aut ſplendorem, alij ponet ſtultitiam,aut veſaniam, aut in angelis ſuis non poſuit veritatem, quod mihi quidem hæreticum eſſe videtur,non poſuit enim in creaturis vitia quæ teſtimonio Dei erant valde bona, & poſuit in angelis omnem veritatem naturalem, & ſi creati ſint in gratia poſuit fidem, nec iuuat illa defenſio Iudæorum qua vtitur Vatablus in commentarijs in cōparatione ad Deum, ſic enim innumerabiles hæreſes defenderentur, alij alios Rabinos ſunt ſequuti qui tranſtulere in angelis ſuis ponet gloriationem, & in margine ponet lumen. Si in bonam partem accipias defendi vix poteſt,& vulgatam & eccleſiaſticam ſcripturam ſubuertit, atque eam quam agnoſcere videtur D.Petrus. Si verò in malam partem accipias gloriationem hæreticum etiam mihi eſſe videtur: Deus enim non ponit vitia in creaturis, vt docent Ariſtoteles & Plato, cur enim Dominus puniret quem creaſſet vitioſum,cur eos, vt Petrus ait,rudentibus infernis trahi voluit in ſempiternas pœnas. Quid ſi inquies ita hebraice eſt? ſaperes & ex lectione latina caſtigares hebræam lectionem, vt ſupra docui Rabinos ſolitos facere pro
יָשִׂים poſuit mutata vna littera legeres
שִׂימוֹי intellexit reperit, quæ lectio vulgata eſt,ita vnius litteræ mutatio hęc viuat.Sequentia vero vetant in bonā partem accipi gloriationem, ait enim quanto magis hi qui habitant domos luteas. Ea igitur cauſa fuit cur ſecundo libro ex ſententia veterum omnium & Iudęorum antiquiſsimorum & Rabinorum recentium oſtenderim in lectione hebræa multa eſſe vitia,alioqui nec lectio euangelica,nec Apoſtolica, nec vulgata D.Hier. defendi vllo modo poſſent, vt id quod in vulgata præcedit iuxta trāſlationem D.Hier. ecce qui ſeruiunt ei nō erunt ſtabiles defendi nullo modo poſſet,niſi ex ſanctis patribus didiciſſes, & ex Iudęis antiquis, & ex Rabinis ex lectione hebræa litteras eſſe detractas,aut mutatas non raro,alias hebrææ lectioni eſſe additas quæ ſunt expungendæ, hæc parum credibiliter à me dicividerentur, ita lectioni hebręæ, iaamin credit ſtabilis

lis erit, addito vnam litteram, & dices, iaaminu, id eſt, erunt ſtabiles, quanquam hic locus aliter defendi poterat.

Sequuti viam Balaam ex Boſor.

15. Ex cap. 2. Epiſtolæ. 2. Petri, & ex Numerorum cap. 22.

Citat capite ſuperiore & hoc capite D. Petrus ſcripturam, ita vt non verba citet, vt citamus ſæpè authores, non authorum verba Ariſtoteles hoc ait Cicero huius rei author eſt aut Plato. Ego hoc loco arbitror hæc verba ſequuti viam Balaam filij Boſor explanãda eſſe ſequuti viam Balaam ex Boſor patre, ſcilicet. At dices eodem cap. Numerorum. 22. Balaam filius Beor dicitur, non filius Boſor, ita eſt, ſed monſtra tum eſt in lectione hebræa puncta & litteras mutari frequentiſsimè & duplicem eſſe lectionem.

Vulgat. *Canis reuerſus ad vomitum, & ſus lota in volutabro luti.*

16. Ex. 2. Epiſtola D. Petri cap. 6. & Prouerbiorum. 26. cap.

Lectio hebræa.

ſicut ſtultus — vomitum — ſuper — reuertẽs — ſicut canis

כְּכֶלֶב שָׁב עַל קֵאוֹ כְּסִיל

ſecundans — ad ſtultitiam ſuam

שׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ׃

Lxx.

canis reuerſus ad proprium vomitũ

κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸν ἴδιον ἐξέραμα

& ſus lota ad volutabrum cæni.

καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου.

D. Petrus.

ſicut canis quando reuertitur ad

ὥσπερ κύων ὅταν ἐπέλθῃ ἐπὶ τὸν

ipſius vomitum.

ἑαυτοῦ ἔμετον.

Ex hoc loco, & alijs ſimilibus conicit D. Hiero. Apoſtolos ſuis verbis tranſlatam citare ſcripturã, & quod eam expendebat latinè tranſlatam & ſic conferebat cũ tranſlatione Lxx virorũ, & ſic toto cœlo inter ſe diſtare videbat aliquando, quo ad græca græcis cõtulit, quod Lxx & Apoſtoli atque Euãgeliſtę ſcripſere græcè, tunc enim intellexit Apoſtolos & Euangeliſtas, tranſlationẽ Lxx citare ſemper, & ſcripſit Lxx Spiritu ſancto plenos ſcripturã tranſtuliſſe & citatos eſſe ab Apoſtolis & Euangeliſtis quando nõ eſſent vitiati quod infra ab hoc Diuo veriſsimè etiã dictũ apparebit, Hic locus citatur à D. Petro ex. 26 cap. Prouerbiorum & citatur tranſlatus ſuis ipſius Apoſtoli verbis, aut fortaſſe hic locus totus intercidit ex ſcriptura vt alij plærique certè dimidia eius pars intercidit qualia alia multa quæ ex ſcriptura negligẽtia aut malitia Iudaica intercidere quæ plærique ex Eccleſiaſticis ex Apocryphis libris citata eſſe ſunt arbitrati, & reprehẽduntur ab Origene & à D. Hiero. & acrius & melius multo à D. Chryſoſto. vt dictum eſt lib. 2. cùm ſententiam D. Chryſoſtomi de hac re referebamus, & quod aduerſarij noſtri obijciebant D. Chryſoſt. neſciſſe hebraicè, & ideo de re quã ignoraret non eſſe audiendũ oſtendi cap. 64. lib. 3. fol. 26. & deinceps veriſsimè à Chryſoſtomo illa eſſe ſcripta, & à D. Hiero. nos admonitos eſſe malitia Iudaica expuncta quædã & mutata multa, oſtenderã in principio lib. 2. Quod verò Origenes aliquando dixiſſe videtur ab Apoſtolis Apocrypha eſſe citata, nõ dixit id Origenes, ſed ab interprete ſuppoſita illa videntur quod ego deprehẽdi ſæpè ab interprete fieri, cũ conferebã græcos cõmentarios Origenis in Matthæũ cum latinis vbi multa diuinitus dicta ab Origene expũcta ab interprete deprehendi, & in illorũ locũ ſuffecta hæretica, nec enim interpres fuit Origenis Hieronymus nec Ruffinus qui certè vir bonus erat, Excepto quod D. Hiero. eſt aduerſatus, Igitur hic ſcripturæ locus citatus à D. Petro intercidit ex ſcriptura totus, aut eius dimidia pars, qualia multa alia intercidere.

Ex cap.1. Actorum, & Pſal. 68.

Vulg. 17. *Fiat commoratio eorum deſerta, & nõ ſit qui habitet in ea.*

Lectio heb. תְּהִי טִירָתָם נְשַׁמָּה בְּאָהֳלֵיהֶם אַל יְהִי יוֹשֵׁב׃

Lxx.
fiat habitatio ipſorum deſerta,
γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἠρημωμένη,
& in tabernaculis ipſorum non ſit
καὶ ἐν σκηνώμασι αὐτῶν μὴ ἔστω
habitans.
ὁ κατοικῶν.

Diuus Petrus.

fiat habitatio eius deſerta, & non
γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ
ſit habitans in ipſa.
ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ.

Citat tranſlationem Lxx D. Petrus, breuiat illam tamẽ iuxta id quod diximus in Commẽtarijs in illud Eſaiæ cap. 10. Conſummationem & abbreuiationem fecit Dominus ſuper terram, nã pro ἠρημωμένη deſerta poſuit ἔρημος deſerta & pro ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν in tabernaculis ipſorum, poſuit in ipſa, cætera eodem modo lex enim noua breuiat & in compendium redigit quæ ſunt in lege & Prophetis. Hic exoritur magna quędam dubitatio quod Lxx viri vertiſſe videntur plurali numero ἡ ἔπαυλις αὐτῶν habitatio eorũ, & poſtea ἐν τοῖς σκηνώμασι αὐτῶν in tabernaculis ipſorum, & hanc lectionem agnoſcũt doctores ſancti & Eccleſia Romana in Eccleſiaſticis cantionibus, & Hieronymus & Auguſtinus, & alij patres interpretantur de vaſtitate inuecta à Romanis poſt crucem Domini, qua Iudæa redacta eſt in vltimam vaſtitatẽ, & pulſi ſunt ſuis ſedibus patrijs omnes Iudæi ad vnum adeo vt imperatorijs legibus cautum fuerit vt capitale Iudæo eſſet ſi intra Iudæam penetraſſet pedem, Hanc interpretationẽ cõprobat rerum euentus, & hic rerum euentus noſtræ veritatis inſolubile eſt argumentum, quod poſt crucem Domini redacta in vaſtitatem Iudęa fuerit, & reſidui Iudæorum pulſi in exiliũ, nec poſt mille quingentos annos exilio ſint liberati Iudæi, nec vrbes Iudææ à Iudæis potuerint inſtaurari, nec templum Domini, vt ſacrificia & legem Domini obſeruare Iudæi poſſent quomodo ergo interpretatio Diui Petri defendi poteſt qui hunc verſum Pſal. de Iuda proditore interpretatur erraſſe dicemus D. Petrum, aut Spiritum ſanctum qui eius ore eſt loquutus? minime Spiritum ſanctum Apoſtolorum ore eſſe loquutum nemo qui Chriſtianus ſit inficiabitur, & qui id inficiatur mea quidẽ ſententia Chriſtianus non eſt, Spiritus ſanctus porrò nec fallere nec falli poteſt. Quid ergo errat Eccleſia ſancta cum omnibus ſacris ſcriptoribus antiquis qui pluraliter legunt hunc verſiculum Pſalmi? vt non referatur ad Iudam, ſed ad Iudæorum vaſtitatem, non errant, Regit enim Spiritus ſanctus Eccleſiam & doctores ſacros quos Eccleſiæ ſuæ dedit vnus aut alter errare poteſt vt homo, omnes ſimul nõ errãt. Dixi duplicẽ in hebræa æditione lectionem reperiri de induſtria à Prophetis relictam, vt duplex ſignificaretur myſterium, quod aduerſarij etiam confitẽtur, & ita hic locus, & pluraliter legitur, fiat habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorum non ſit qui inhabitet, vt de Iuda dicatur & de omnibus Iudæis, qui vaſtandi erant, & in exilium pellẽdi, quę prophetia in Iuda primum eſt completa, cuiꝰ ſors Apoſtolatus eſt deſerta, nec fuit qui in ea habitaret in ſorte Iudæ, cui ſucceſsit Matthias, & Epiſcopi qui in locũ Apoſtolorum ſucceſſere, & in locũ aliorum ſucceſſere alij, in locũ Iudæ nemo ſucceſsit, ſed in locũ Matthię, poſtea hæc eadẽ prophetia in vaſtitate vniuerſę Iudęæ eſt completa, vt dictũ eſt, legitur hic idẽ verſus ſingulariter, vt citatur à D. Petro græce: Fiat habitatio eius deſerta & in tabernaculis eius non ſit qui inhabitet, & hoc modo de alio explanari non poteſt quàm de Iuda, Nam hoc toto Pſalmo de paſsione Domini agitur,

nec

picè aiunt interpretantur de Chriſto ſæpè habeo neceſſe redigere in memoriã illas Iudęorum apud Originem libro.2. contra Celſum querelas de ſuis Iudæis qui relicta lego Moſis ad Chriſtum tranſierunt, quod allegoricis explanationibus decepti legem Moſis à Deo datam deſeruiſſent, ne ſimpliciter factũ quiſquam putet quod Iudaicam ſemper noſtri aduerſarij ſequantur interpretationem & poſtea illud perſonant typicè, id eſt, allegorice de Chriſto, quaſi dicant: En Chriſtiani inanes allegorias ſequuntur, vt vere Iudæi quæri ſolebant vt quidam mihi ad aurem dixit Apoſtoli & Euãgeliſtę firmiſsima Prophetarũ teſtimonia erant citaturi, dicuntur à Iudæis non citare teſtimonia litteralia de Chriſto, ſed allegorias, hoc defendito, inquit, ne Antichriſto cùm aduenerit præmunita ſit via ad perditionẽ multorum, & interim dum is venit multi pereant, & me fateor multum ad hoc opus impulit quanquam ſciebam quòd ait Ariſtoteles οὐκ εἶναι ἀπόδειξιν πρὸς τὸν ἔξω λόγον non eſſe demonſtrationem ad exteriorem ſermonem, quis enim quanuis, intelligat ſe deuinctum demonſtratione teneri, non verbis contra nitatur? quis ſtratus ab aduerſario humi & toto aduerſarij corpore preſſus etiam ſicca faucibus intentata non ſe huc & illuc corpore verſet & ſiccam faucibus intentam auertere contendat, tamen quod in me ſitum eſt facio, & fraudum Iudaicarum meos admoneo, noſtros quoſdam quod ipſis Iudęis facere non licet Iudæorum cauſam defendere & Iudaicas illas voces ingeminare noſtra nihil aliud eſſe quam typos & allegorias ſunt enim hæretici & Iudęi inſidioſiſsimi, & quod ſerio eos dicere credas per ſarcaſmon, dicunt, id eſt, per ſimulatum quendam ſed non latentem deriſum. Vtinam ſi hæc impunè auferant, non audeant ſibi perſonam detrahere, & palam dicere quod nunc quidem dicunt inſidioſe fortaſſe.

Actorum.2. Ioelis. 2.

Et erit in nouiſsimis diebus. Vulg. 19.

& erit poſt hæc. Lxx.
καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα.

D. Petrus.

& erit in nouiſsimis diebus.
καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις.

HAEc verba non ſunt iuxta tranſlationem Lxx citata, ſed facta interpretatione quadam ab ipſo D. Petro, nequis ad Babylonica tempora poſſet referre, vt totum hunc Prophetam quidam referunt quod Propheta dixit: Erit poſt hæc, D. Petrus interpretatur erit in nouiſsimis diebus, in poſtremis diebus ſynagogæ, quando finietur lex vetus, & principium erit legis nouæ, vt in Commẽtarijs in Ioelem fuſè interpretamur. Vnde tota Ioelis prophetia ad legẽ nouam oſtenditur ſpectare, Nam canõ eſt ſi locus aliquis ab Apoſtolo aut ab Euãgeliſta explanetur ſi fieri poſsit commode vt antecedentia & ſequentia eodem referantur.

Vulgata ibidem.

Effundam de Spiritu meo ſuper omnẽ carnem. Vulgat.

effundam de ſpiritu meo in omnem carnem. Lxx.
ἐκχεῶ ἀπὸ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα.

D. Petrus.

effundam de ſpiritu meo in omnem carnem.
ἐκχεῶ ἀπὸ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα.

AD verbũ citantur hæc iuxta trãſlationem Lxx vbi ſi tranſlationem Lxx cũ tranſlationẽ D. Hiero. conferas, intelliges hebræã lectionem fuiſſe duplicẽ alteram, & rhuchi, Spiritũ meũ, quam expreſsit D. Hiero. quæ nũc circunfertur, Alteram, mi ruchi, de Spiritu meo, quam expreſſere Lxx & probauit

Spiritus

Spiritus ſanctus qui ore Diui Petri citat translationem Lxx. Idem vtraque tráſlatione ſignificatur.

Vulg. Ex cap. 2. Actorum, & Ioel. 2.

21. *Prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri viſiones videbunt, & ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt.*

Lxx. & prophetabunt filij veſtri &
καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ
filiæ veſtræ & ſenes veſtri
θυγατέρες ὑμῶν καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν
ſomnia ſomniabunt & iuuenes
ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται, καὶ οἱ νεανίσκοι
veſtri viſiones videbunt.
ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται.

Diuus Petrus.

& prophetabunt filij veſtri &
καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ
filiæ veſtræ & iuuenes veſtri viſiones
αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις
videbunt, & ſenes veſtri ſomnia
ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια
ſomniabunt.
ἐνυπνιασθήσονται.

HAEC citat D. Petrus iuxta tranſlationem Lxx tantum tranſpoſita vna oratione illa ; οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται quæ vltima eſt & debuerat eſſe ſecunda, ſunt ex noſtris qui dicant, Diuum Hieronymum negare hanc prophetiam Spiritus S. miſsioni ſuper Apoſtolos & diſcipulos Domini congruere. Quo animo id faciant huiuſmodi homines prorſus ignoro, aut quo animo Diuo Hieronymo falſum crimen impingant, D. ne Hieronymus pientiſsimus, religioſiſsimus, & doctiſsimus id neget, quod Spiritus ſanctus ore Petri affirmet, quod canonica ſcriptura perſonat? & vniuerſa catholica Eccleſia prædicat? quis hoc vnquàm credat? Iam qui hæc dixit negat hanc prophetiam alio poſſe referri, quid iuuat hoc? authoritate D. eminentiſsimi eam labefactauit prius, cùm Diuus Hieronymus, poſtquàm docuiſſet Diuum Petrum hanc prophetiam citaſſe de effuſione Spiritus S. ſuper Diſcipulos & Apoſtolos propoſuerit dubia quædam vt doctoribus ſacris moris eſt, & ea diſſoluerit poſtea, nec eſt quod quiſquam Diuũ Hieronymum tanto crimine poſsit accuſare, difficile aiunt eſſe, authore Hieronymo, antecedentia & conſequentia eodem referre, vt omnia congruant, quid tum? difficile eſſe ait ipſe Diuus eodem referre antecedentia & conſequentia, refert tamen eodem ipſe Diuus antecedentia & conſequentia eodem & ſoluit dubia omnia: certe aiunt, addit Diuus Hieronymus poſtea alius ſic hæc diſſoluit, & alius ſic, quid tum? ſi doctorũ nomen ſibi vẽdicant opportuerat adnotaſſe quod diximus in prologomenis diuũ Hieronymum nos mouiſſe, ſe in ſuis commentarijs proprias & alienas referre ſententias, Iudaicas & hæreticas aliquando, præſertim cùm addit alius ſic, alius autem ſic, atque etiam citra vllam diſtinctionem hoc idem ſe ſępè facere affirmat, conqueſta eſſe fateor de D. Hieronymo ſua tempora, quod non declaraſſet quæ eſſent Iudaica quæuè hæretica, nèc id faciendum eſſe putauit Hieronymus quod doctis ſcriberet iuxta illud ἀείδω συνετοῖς θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι & doctorum neminem fore putauit, qui Iudaica & hæretica quæ eſſent non intelligeret & grunium appellat aduerſariũ, qui omnia, quæ in ſuis ſcriptis legeret, ſibi imputaret, cum ipſe centies admonuiſſet ſe in ſuis ſcriptis propria & aliena referre, fateor melius feciſſet Hieronymus quantum ego ſentio, ſi ſuis temporibus obtemperaſſet & declaraſſet, quæ Iudaica eſſent, & quæ catholica, errant docti viri quid indocti facient? quãdo hi qui ſe putant digito cælum attingere tam fœdo lapſu labuntur. Non igitur hæc opinio eſt, opinionem namque hanc appellat, qui ſibi docti nomen vendicat & Catholicus eſt, & vir probus, nõ eſt inquã hæc opinio, ſed fides catholica. Nemo fidelis de veritate hac Apoſtolica dubitauit vnquam.

Ex

Vulgata ibidem.

Vulga. 22. *Et quidem ſuper ſeruos meos & ancillas meas in diebus illis effundam de ſpiritu meo, & prophetabunt & dabo prodigia in cœlo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, & ſanguinem & ignẽ & vaporem fumi.*

Lxx. & in ſeruos & in ſeruas in
καὶ ἐπὶ τοὺς δούλους καὶ ἐπὶ τὰς δούλας ἐν ταῖς
diebus illis effundam ex ſpiritu
ἡμέραις ἐκείναις, ἐκχεῶ. ἐκ τοῦ πνεύματός
meo & dabo prodigia in cœlo & in
μου. καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ
terra ſanguinẽ & ignem & vaporẽ fumi.
τῆς γῆς αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ.

D. Petrus.

& ſuper ſeruos meos & in ſeruas
καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας
18 meas in diebus illis effundã de
μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ
ſpiritu meo & prophetabunt & dabo
τοῦ πνεύματός μου καὶ προφητεύσουσι καὶ δώσω
prodigia in cœlo ſurſum & ſigna in
τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ σημεῖα ἐπὶ
terra deorſum ſanguinem & ignem &
τῆς γῆς κάτω αἷμα καὶ πῦρ καὶ
vaporem fumi.
ἀτμίδα καπνοῦ.

HAec à D. Petro iuxta translationem Lxx citantur, aliquæ voculæ ſunt citatæ à D. Petro quę fortaſſe longo tempore intercidere ex translatione Lxx. Iam de illis verbis effundam ſpiritum meũ, vel effundam de ſpiritu meo dictum eſt ſupra duplicem lectionem hebręam fuiſſe, idque agnoſci ex tranſlatione D. Hieronymi quæ repræſentat hebræam lectionem quæ nunc eſt, & ex translatione Lxx quæ repreſentat eã quæ etiam olim fuit, iuxta canonem prę ſcriptum à D. Hieronymo de quo multa diximus libro. 2. cap. 19. & præcedenti. Præterea apud Lxx tantum eſt δούλους καὶ δούλας ſeruos & ſeruas, apud Diuum Petrũ δούλους μου καὶ δούλας μου ſeruos meos & ſeruas meas, & infra ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω in cœlo ſurſum vox illa ἄνω ſurſum, eſt apud Diuum Petrum, non eſt in tranſlatione Lxx & vox illa κάτω deorſum apud Diuum Petrum eſt, in tranſlatione Lxx non eſt, poſtremo in illo, & ſigna in terra deorſum, vox illa σημεῖα ſigna apud Lxx non eſt, & προφητεύσουσι, ideſt, prophetabunt apud D. Petrum eſt intercidiſſe ex tranſlatione Lxx videtur, quæ voculæ omnes ad ſenſum parum facere videntur, Tamen ex his & huiuſmodi alijs nata eſt illa væſania interpretis Origenis, qua affirmat Apoſtolos & Euangeliſtas addere de ſuo teſtimonijs ſcripturæ & detrahere, quæ vellét, quod falſiſsimum eſt, non enim eſt hæc ſententia Origenis qui ſemper contra ſentit, ſed interpretis eius hæc eſt ſententia, qui multa ſcriptis Origenis addit de ſuo, & hæretica quædam, vt ſæpè à me dictum eſt fuſe. Quid ergo inquies hæ voculæ quas recéſuiſti, nec apud Lxx ſunt, nec hebraice, vnde colliges D. Petrum eas addidiſſe de ſuo, & inde conijcias interpretem Origenis non prorſus erraſſe, quod ſi Apoſtoli & Euangeliſtæ teſtimonijs ſcripturæ addunt quę volunt & detrahunt quæ volunt, quid non efficient & pro Iudæis aduerſum nos magnum hoc eſſet argumentum. Non ſinat hoc Deus: hoc loco hæc voculæ additæ vel detractæ parum habent ponderis. Cæterum ſcripturæ teſtimonia fidelisſime citata reperies in Apoſtolis & Euangeliſtis Spiritus ſanctus loquitur, Spiritus ſanctus fallere non poteſt nec falli, veriſsime igitur ſunt citata omnia, & ſi qua aliquando ſit mutatio fit iuxta canones Origenis quos præſcripſimus, alioqui nulla fit mutatio ab Apoſtolis ſed ipſiſsima Lxx trãſlatio citatur, quod ſi aliquando re aliqua diſcrepat inde eſt, quod ſi qua varietas in lectione hebræa accidit, aut ſi qua in hebręa lectione eſt facta mutatio, per noſtros quoſdam Iudæi lectionem Lxx mutant ad normam lectionis Hebrææ, quæ duplex erat aut

quam ipſi vitiarint. Nam niſi prouidiſſet Deus per D. Hieronymum & alios patres veteres qui nos Iudaicarum fraudũ admonuere, vt libro ſecundo fuſè & latè à nobis explicatum eſt, Iudæi cautiſsimè ſe geſſerāt aduerſum Eccleſiā omnia ferè vitiarāt quibus noſtra fides nititur ſi hebræis voluminibus, & interpretationibus Iudaicis daretur locus & diſceptanda noſtra cauſa & Iudæorum eſſet ad Iudaicas interpretationes & fraudes Iudaicas affirmo promitto difficilime noſtra cauſa defendi poſſet, aut non poſſet defendi, præſertim cum Iudæi noſtrorũ tẽporum dolos Iudaicos & phariſaicas fraudes habent pro veriſsima ſcriptura, & pro hebraica viritate, quid reſponderes ergo inquies voluminibus hebreis quibus noſtra ſcriptura falſitatis arguitur id quod ad manum eſt, me credere Chriſto & eius Apoſtolis & Euangeliſtis & eius Eccleſiæ, de fide inquies quã profiteris, ita eſt, ſed vt de fide credo his quos dixi, ita de ſcriptura credo Apoſtolis & Euangelis vniuerſæ catholicæ eccleſiæ quæ à temporibus Chriſti vſq; ad noſtra tempora fuit, hanc quam habemus ſcripturam concinit hanc eius Doctores ſacri græci & latini longiſsimis interuallis locorum & temporum inter ſe diſtracti vnã & eandem citant & interpretantur, hanc ipſe Dominus & eius Apoſtoli & Euangeliſtæ excitant fideliſſimè, hanc ego amplector & exoſculor: quis enim agnus non ſuos ſequitur arietes, non ſuum ſequitur opilionem & paſtorem? quid agas niſi vt eam ſcripturã ſequaris quam vniuerſa catholica eccleſia à ſuis initijs eſt ſequuta, quam Apoſtoli ſequuti ſunt, & Euangeliſtæ, ſi quis te ad veritatem hebraicam vocet, curre tu ad Euangelicam & Apoſtolicam veritatem, & Eccleſiaſticam, à quibus fidẽ habes, ſcripturæ petito veritatem, Nihil igitur linguæ proſunt ſummo maxime, ſi iuuare Eccleſiaſtica pergas, non ſi Iudaica defendas, ſi hoc facis, vt Iudaica ſemper verſes manibus, mallem pellio eſſe, malé eſſe baiul⁹. Pro vapore fumi, quod vertere Lxx & D. Hieronymus & D. Petrus hebraice eſt Timroth quod vertunt noſtri aduerſarij columnas, & Tamar Timrhot palmas ſignificat, vbi eſt igitur verbum hebræum quod vaporẽ ſignificat, lectio ergo Lxx & vulgata D. Hieronymi & D. Petri, aut potius Spiritus ſancti qui ore Petri eſt locutus, docet hebraice non legendum eſſe Timroth, id eſt, palmas, ſed timor חִימוֹר id eſt, vapor. f. 1159. Vides quomodo ex noſtra lectione hebręa æditio caſtigetur, .xx.I & authoritate Spiritus S. iuxta prædictũ canonem D. Hieronymi, & exemplo codicis Hiſpani, de quo multa in præfatione in locos Apoſtolos & Euangelicos dicta ſunt.

Vulgata ibidem.

Sol conuertetur in tenebras & luna in 23
ſanguinem antequam veniat dies Domini magnus & manifeſtus.

Sol conuertatur in tenebras Luna in Lxx.
ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος καὶ ἡ σελήνη εἰς
ſanguinem prius venire diem domini
αἷμα πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ κυρίου
magnum manifeſtam.
τὴν μεγάλην καὶ τὴν ἐπιφανῆ.

Diuus Petrus.

Sol conuertetur in tenebras & Luna
ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος καὶ ἡ σελήνη
in ſanguinem priuſquam venire diem
εἰς αἷμα πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν
domini magnum & manifeſtam.
τοῦ κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ.

Citatur hic locus à D. Petro iuxta tranſlationem Lxx ad verbum, Hi tamen loci probant varietatem lectionis hebrææ, & duplicem lectionem multo euidentius quam quæ diximus omnia, ſi diſputatio ſit cum homine Chriſtiano, Nã ſuperiora omnia Iudæos & infideles premunt, ita vt elabi nõ poſsint, hæc fideles in vinculis cõſtringũt. Nã fidelis non eſt, qui non credit ſcripturas

ab Spiritu S. inſpiratus; ſi igitur inſpirata hæc ſcriptura ab Spiritu S. eſt, ante quã veniat dies Domini magnus & manifeſtus, vera igitur hæc ſcriptura eſt, & verã refert hebræam ſcripturam, ſed pro hac reddidit D. Hierony. Ante quam veniat dies Domini magnus & horribilis, & hæc vulgata D. Hiero. ſit etiam fideliter verſa eſt neceſſe, & vere hebraicè eſt, nora, horribilis, vt vertit D. Hiero. ſi verò mutes duas litteras & dicas, nirah, efficies illuſtrẽ manifeſtã, vt reddidere Lxx quã probat & citat ore Petri Spiritus S. Cõſequitur igitur neceſſario duplicẽ in hebræa æditione fuiſſe lectionẽ, Nora, horribilis & Nirah, illuſtris & manifeſta.

Actorum. 2. Pſal. 15.

Vulga. 24 *Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear.*

Lectio Hebrea. שִׁוִּיתִי יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל אֶמּוֹט

Lxx. prouidebam dominum in cõſpectu meo quoniã
προωρώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου ἐν
à dextris meis eſt vt non commouear.
ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν ἵνα μὴ σαλευθῶ.

D. Petrus.

prouidebam dominum in cõſpectu meo
προωρώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ
ſemper quoniam à dextris meis eſt vt non
παντὸς ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν ἵνα μὴ
confundar.
σαλευθῶ.

CItat hæc D. Petrus iuxta tranſlationem Lxx ad verbum, Non ſic eſt hebraice aiunt à quibus quæro ſit ne hæc ſcriptura ab Spiritu ſancto qui Petri ore loquebatur, Nã ſi ſcriptura ſacra nõ eſt inſpirata diuinitus, nihil eſt quod vltra loquamur, ſin inſpirata diuinitus ab Spiritu S. eſt, hæc eſt vera ſcriptura, & fideliter verſa, hebræa quoque ſcripturã dictata ab Spiritu S. eſt, quid ni? Exarata tamen impij Iudæi manu; cuius dolos & fraudes in ſcriptura innumerabiles ſecundus liber oſtendit, ſcriptura Apoſtolica congruit cum tranſlatione Lxx & ſeruata ab Eccleſia eſt religioſiſsimè; hęc ergo cauſa eſt cur noſtri vulgati Pſalmi vituperentur quod non congruant Iudaicis fraudibus cum vel hoc ſolo nomine commendatiſsimi eſſe deberent.

Vulgata ibidem.

Propter hoc lætatum eſt cor meum; & exultauit lingua mea. 25

Lectio Hebrea. לָכֵן שָׂמַח לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי

Lxx. propter hoc lætatum eſt cor meum &
διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ
exultauit lingua mea.
ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσα μου.

Diuus Petrus.

propter hoc lætatum eſt cor meum &
διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου καὶ
exultauit lingua mea.
ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσα μου.

LOco ſuperiore vnum verbum pro altero poſitum videbatur ſi Lxx virorum interpretationem cum hebræa lectione conferres προωρώμην prouidebã, proponebam, & hoc loco alterum verbum pro altero poſitum videri poteſt lingua mea pro gloria mea, age diſceptemus vbi ſit vitium, ſi vitium alicubi eſt in hebræa lectione ſit, neceſſe eſt, libro nanq; 3. oſtendi in hebræa lectione verbum pro verbo mutari capit. 64. folio. 224. & deinceps. Si id hebraice ſit frequentiſsime, conſequitur neceſſario & his locis duobus idem eſſe factum, lectionem Lxx vtroque loco citat D. Petrus, aut potius eius ore Spirit^9 S. ſi Chriſtiani ſumus id in dubium vocare non poſſumus, aut ſi id in dubium vocamus neſcio quomodo tueri poſsimus nos eſſe Chriſtianos. Canonica nanq; ſcriptura à D. Hiero. definita eſt quæ ſit inſpirata diuinit^9 vbi error nec in pauxillulo

quidem eſſe poſsit, & ab ipſis Eccleſiæ initijs ab Spiritu S. hæc eſt citata ſcriptura per os Dauidis & ab vniuerſa Eccleſia recepta, ſi vitium ergo eſt alicubi nõ eſt in Eccleſia vniuerſa nec in lectione Apoſtolica, ſed in lectione hebræa, vbi huiuſmodi mutationes eſſe ſolent non raro. Diuino teſtimonio hoc probatur cui refragari nemo fidelis poteſt, ſed & humano teſtimonio hoc certum eſt D. Petrum ſic legiſſe iuxta canonem D. Hieronymi præſcriptum, & Codicis Hiſpani exemplo, quo ſæpe vſi ſumus.

Vulgata ibidem.

26 *Inſuper & caro mea requieſcet in ſpe.*

Lectio hebræa. אַף בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח׃

Lxx.
inſuper autem & caro mea requieſcet
ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει
in ſe.
ἐπ' ἐλπίδι.

D. Petrus.

inſuper autem & caro mea requieſcet
ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει
in ſpe.
ἐπ' ἐλπίδι.

ET hic verſicul⁹ eiuſdẽ Pſalm. ibidẽ à D. Petro citatur iuxta tranſlationem Lxx de ſepultura Dñi qua ſepultus eſt cũ certiſsima ſuę reſurrectionis cognitione quã ſuos diſcipulos admonuit futurã tertio die & præceſſurũ ſe eos eſſe in Galilæa & ibi ab eis eſſe videndũ. Vatablus tñ hoc ad Dauidẽ refert, & ſic interpretatur, Caro mea .i. corpus meũ ſecurũ eſt omniũ periculorũ, inquit, & ad Dauidẽ refert. Origenes contra Celſum lib. 2. cũ dogma Chriſtianũ eſſe docuiſſet non ſolũ animã per ſe ſubſiſtere poſt mortẽ, ſed idẽ ipſum corpus reſurgere, ſcribit D. Tho. non putaſſe impoſſibile animã per ſe ſubſiſtere de corpore dubitaſſe, & dixiſſe, niſi videro nõ credã, & adieciſſe: Niſi mittã manũ meã in fixurã clauorũ & tetigero latus eius non credã, vnde Dñs illi ait: Affer manũ tuã & mitte in latus meum, &c. Erat namq; in Ieſu perſona prædictum, Et caro mea requieſcet in ſpe, & quæ ſequuntur.

Vulgata ibidem.

Quia non derelinques animam meam in inferno. 27

כִּי לֹא תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל. Lectio Hebręa.

qm̃ non relinques animam meã
ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου Lxx.
in inferno.
εἰς ᾅδου.

D. Petrus.

qm̃ non relinques animam meã
ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου
in inferno.
εἰς ᾅδου.

HVnc locum D. Petrus ibidẽ citat tranſlationem Lxx & interpretatur de reſurrectione Dñi, Vatablus totũ hũc Pſalmũ ad Dauidẽ refert & hęc verba ſic interpretatur. Non derelinques animã meam ideſt, corpus meũ cadauer meũ in ſepulchro. Et quod anima pro cadauere accipiatur neſcio quæ citat, quorũ nec pes nec caput compareat, Vatabli exẽplo transferunt ſic alij. Quoniã non derelinques animã meam in ſepulchro. Queritur D. Hiero. duo aut tria teſtimonia prophetica iuxta tranſlationẽ Lxx non reperiri in ſcriptura cũ ab Euãgeliſtis citarentur: en hoc loco duo teſtimonia prophetica citantur à D. Petro, quæ iuxta nouos quoſdã tranſlatores in ſcriptura non reperiuntur quod grauius multo eſt quã id de quo querebatur D. Hiero. Nã Lxx viri vitiati ſunt in quibuſdã, & culpa, vt ait hic Diuus, non eſt imputãda Lxx viris, ſed librarijs, at noui quidã interpretes cũ ſint Chriſtiani, relictis Apoſtolis ſequũtur Iudæos & dãnãt lectionẽ Apoſtolicã, Certè aiunt notũ eſt etiã his qui primoribus labris hebræã linguã deguſtarint. Seol, ſignificare ſepulchrũ & infernum, ita eſt & hoc nomine Lxx viri commendantur à ſanctis patribus quòd quę ambigua ſunt in ſcriptura, illuſtrati lumine Spiritus S. & tradita diſciplina à Moſe & prophetis quaſi per manus, quo intellectu eſſent accipiẽda interpretantur, & dubia

quæ

quæ erant plana faciunt, quo nomine Iudæis tranſlatoribus alijs longe & multum ſunt anteponendi, vt iniquiſsimum fuerit, quod ſupra diximus, eos pari in re & menſura eadem à nobis cú Iudæis tranſlatoribus fuiſſe defenſos, illuſtrati lumine Spiritus S. & doctrina accepta per manus à Moſe & Prophetis, vt ait Hilarius, dubia & ambigua certa & plana faciunt; & ea interpretatione quę tribus ſæculis ante Domini aduentum eſt facta & comparatur Iudaicis tranſlationibus, atque adeo à noſtris quibuſdam Iudaicis interpretationibus poſtponitur quæ poſt crucem Domini cum Iudæi arderent in Chriſtum & Chriſtianos odio eſt facta. Sed mitto hæc omnia. Poſtponitur Iudaicis interpretationib⁹ tranſlatio Lxx cum probata & citata a b Spiritu S. eſt, quid facerent, inquies, ſi hebraicè ita eſt, non erant fideliter lectionem hebræam reddituri? falſiſsimum hoc eſt Lxx tranſlatio his locis congruat cum lectione hebræa mirabiliter. Auguſtinus in Epiſtola ad Dardanum Epiſtola 57. diſputans de loco illo: Hodie mecum eris in Paradiſo, non ex his verbis inquit, in cælo exiſtimandus eſt eſſe Paradiſus, nec enim ipſo illo die in cælo futurus erat homo Chriſtus Ieſus, ſed in inferno ſecundum animam, in ſepulchro ſecundum carnem. Ad hanc rem beatus Petrus de Pſal. adhibet teſtimonium, Quoniam non derelinques animam meam in inferno, non enim derelicta eſt anima eius in inferno, vnde tá cito remeauit, Nec dabis ſanctum tuú videre corruptionem, quod de corpore dictum eſt quod in ſepulchro non potuit eſſe diu, Domini celeri reſurrectione, nec quod ſepulchrum Domini in horto fuit & paradiſus latine hortus eſt quiſquam, ideo dictú putet: Hodie mecum eris in Paradiſo, nec enim latro ille in ſepulchro fuit cum Domino, nec eius fidei pro magno munere offerretur ſepultura carnis, ergo hodie mecú eris in Paradiſo in inferno Paradiſus intelligatur neceſſe eſt, vbi Chriſtus aderat, viſio namq; Chriſti ſecundum diuinitatẽ Paradiſum facit, ſed quidam noſtra neſcio quo fato malo odere vehementer, alioqui qua cauſa cótra rationẽ hebręę linguæ contra rationẽ Philoſophiæ, atque omnis dictrinæ noſtra repudiant, quis enim vnquã animã dixit condi ſepulchro? aut quis vnquã animã pro cadauere dixit accipiédã? cú cadauer nihil aliud ſit quam corpus anima orbatum.

Vulgata ibidem.

Nec dabis ſanctum tuum. Vulgat. 28

לא תתן חסידך Lectio Hebrea.

neque	dabis	ſanctum	tuum.
οὐδὲ	δώσεις	τὸν ὅσιον	σοῦ.

Lxx.

Diuus Petrus.

nec	dabis	ſanctum	tuum.
οὐδὲ	δώσεις	τὸν ὅσιον	σοῦ.

ADmonui Iudæos ſi quid illos premit vehementer illud ſtatim mutare & mutatum proſequi clamoribus hebraica veritas hebraica veritas quaſi illud ſit veritas hebraica quod impij Iudæi manus exarat doloſe & malitioſe, & non potius Iudaica perfidia. Baſi ergo & Gregorius in Epiſtola ad Euſtatium ſanctum Dei nomen in ſcriptura eſſe docent, & eorum nominum numero quæ abſolutè alijs rebus non tribuútur, quo modo Dei nomẽ alijs accommodatur, cú dicimus Dijgentiú dęmonia, Palęologus in diſputatione aduerſus Iudæos, in illa quæſtione cur nos pro Sabbato Dominicam diem coleremus in fine illius quæſtionis premit Iudæos hoc verſiculo ne dabis ſanctum tuum.

τί οὖν περὶ τοῦ ὁσίου φατὲ, μὴ γὰρ πᾶς τις ὅσιος [illegible] διαφθοράν; [illegible] εἷς μόνος τῷ ὄντι ὅσιος καὶ τοῦ θεοῦ ἐκλεκτός.

Quid de hoc ſancto dicitis, núquid omnis ſanctus expers corruptionis erit, apage, vnus ſolus vere ſanctus & Dei elect⁹, hæc Paleæologus. De hoc loco Iudæi ergo preſsi à nris, & in anguſtiá redacti his locis in quib⁹ dñs dicitur ſanct⁹ abſolutè qui loci ad Dauidẽ referri nó poterát ꝓ

ſanctus abſolutè Dei nomen eſt, iuxta illud: ſanctus ſanctus ſanctus Dominus Deus Sabbaoth, non ſolum hoc loco, ſed in omnibus ſcripturæ locis vbi hoc reperiretur nomen ſancti in miſericordem mutauerunt, ita quæcūque illos vrgent, vt dixi, Iudæi mutant, dices vnde ſcis Iudæos hæc mutaſſe? ex tranſlatione Lxx quam citat Spiritus ſanctus ore D. Petri, Nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem. Spiritus ſanctus ſanctum tuum citat, non miſericordē tuū, vt mutauere Iudæi, & vt docet Ariſtoteles in Topicis in rebus eiuſdem naturę quod in vno probatum eſt, & in cæteris probatum ſit neceſſe eſt, vbicunque ergo Iudęi miſericordem poſuere pro ſancto quanuis de Chriſto vera ſit lectio ſi miſericors nominetur tamen vera & legitima lectio ſanctus eſt, qua appellatione Dei diuinitas declaratur. En cur vulgati noſtri Pſalmi vitiatiſsimi à plæriſque dicantur à Iudæis deceptis, quod fraudibus à Iudæis factis nō congruant, vtrum ſatius erat futurum quæro vt Pſalmi noſtri Iudaicis cōgruerēt fallacijs, an potius vt congruerent ſcriptis Apoſtolicis & Euāgelicis, res bella eſſet mihi crede ſi Eccleſia ſancta pro Cynoſura qua regeretur haberet perfidam Iudaicam manum, qua huc & illuc flecteretur vt Iudęo eſſet collibitum, vt de illa diceretur illud vulgatum vtcunque ventus ex alto eſt, ita velū vertitur.

Vulgata ibidem.

Vulga. 29. *Nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem.*

Lectio hebræa. לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ לִרְאוֹת שָׁחַת׃

Lxx.
nec dabis ſanctum tuum videre corru-
οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν δια-
ptionem.
φθοράν.

Diuus Petrus.

nec dabis ſanctum tuum videre corru-
οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν δια-
ptionem.
φθοράν.

Diuus Petrus & D. Paulus loco citato, &.13. cap. Actorum hunc locum iuxta trāſlationē Lxx citant & de reſurrectione Dñi interpretantur, leges apud D. Aug. in Epiſtola ad Euodiū Epiſtola.99: multa dubia pulchra propoſita & ſoluta, quæ quia erant longiora ſignaſſe locum ſatis erit, Neſcio quæ, malum, quorundam hominū noſtrorum intemperies ſit vt interpretationē Apoſtolorum detrectent, & Iudaicam interpretationem ſequātur, alij namque pro non dabis ſanctum tuum videre corruptionem, tranſtulere. Non dabis ſanctū tuum videre foueam, quod quantū ego iudico ſine hæreſi dici non poteſt quocunque accipiant intellectu, ſiue ad Dauidem inquam referas, ſiue ad Chriſtū Dominum. Nam & Dauid ſepultus eſt & contra ſcripturam ſanctam eſt dicere quod non vidit foueam, ideſt, ſepulchrum, vt ait D. Petrus interpretans hūc locum & D. Paulus cap. 13. Actorū, Nec iuuerit dicere quod eo tēpore quo hæc dicebat non viderit ſepulturam, Ego ſi de me dicam, nec dabis me videre ſepulchrum mentiar, ne dum Propheta Dñi, ſi ad Chriſtum referas articulus fidei eſt Chriſtum Dominum fuiſſe ſepultū, nec vacat hæreſi aliter vertere hunc locum quam vertere Petrus & Paulus qui reddidere: Nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem. Probant enim Petrus & Paulus Chriſti Domini reſurrectionem hoc Pſalmi verſiculo, & Chriſti Domini cadauer non fuiſſe incineratum, qui negat hunc verſiculū Pſalmi rectè trāſlatum illa omnia negat hoc verſiculo rectè probari. Certè, ſacath, foueam ſignificat non corruptionem, & lectionem hebræam rectiſsimè & aptiſsimè redditurum me ſum profeſſus. Apoſtolica igitur tranſlatio apta non eſt, ſachat, omnium Iudæorum, & tua ipſius confeſsione corrumpere eſt, vnde nomen, ſachat, corruptio, vt amor apud nos verbum paſsiuum eſt, & amor nomen etiam eſt, ab eodem verbo, nec in hebræa lingua nomina

nomina coniugata ſignificationem fere verbi mutant, ſed rabini hoc nomen, ſachat, non à verbo, ſachat, deflectunt, ſed à verbo, ſuch, vel à verbo, Iaſach, quod impij rabini hæc fingunt vt nobis aduerſentur, continuo, vir Chriſtianus dolis rabini impij plus fide erat habitur⁹ quã D. Petro, & Paulo cũ ratio etiam grammaticæ hebraicæ illum admoneret noſtra eſſe veriſsima, Iudaica falſiſsima & mendaciſsima. En ad quos Pſalmos vocaris cũ vocaris ad Pſalmos factos iuxta veritatem hebraicam vt ineſceris nomine tam magnifico cum voceris potius ad Pſalmos factos ad perniciem Iudaicam qua pereunt per tot annos impij Iudęi flammis ſempiternis mancipati, & relinquere iuberis vulgatos Pſalmos quos citant ſemper Apoſtoli & Euangeliſtæ, aut potius Spiritus S. qui eorum ore eſt loquutus, & perſuaderis à quibuſdam noſtros Pſalmos quos vniuerſa concinit Eccleſia in ſuis ſacris, veteres omnesi græci & Latini ab ipſis Eccleſiæ initijs citant & interpretantur eſſe vitijs pleniſsimos; & ille alter Deum immortalem quos ludos facit, quod hęc teſtor, ægreferens improbari quæ ipſe probat, & quo magis id dicas negant eſſe, vt ſupra monſtratum eſt, titulum huius Pſalmi, & aliorum quorundam στηλογραφίαν id eſt, tituli inſcriptionem, crucis; ſcilicet, ſuperſcriptionem, vt interpretatur Auguſtinus, nempe illam Ieſus Nazarenus rex Iudæorum, conſentaneam maxime huic Pſalmo, qui, vt docent Petrus & Paulus, de paſsione, ſepultura, & reſurrectione Domini eſt, quod
30 vox hebræa *Mictam*, id non ſignificet, & neſcio quas Iudaicas interpretationes afferũt. Muta tu vnam litteram, & pro, mictã, facito, *Mictab*, & dices inſcriptionem ſiue ſuperſcriptionem crucis ſcilicet. Hoc negant ferẽdum quod ego ex lectione hebræa mutem litteras, vere hoc illis dolet vehementer, & huic rei vt mederer ipſe his libris præpoſui ſententias omnium veterum Patrum, & potiſsimum D. Hieronymi, quod Cęteros omnes veteres, hęc factio repudiat, impudentiſsimè abſque vno D. Hieronymo quem ſolũ hebraicè ſciſſe affirmant, præpoſui igitur lib. 2. omnium veterum de hac re ſententias, & Iudæorum etiam antiquiſsimorum qui nobis teſtimonium tribuunt veritatis, & rabinorum quoque recentium adhibui quoquè teſtimonia, & quod Iudaizãtes tales ſunt, vt quæ clara luce ſunt illuſtriora negẽt, & inficientur, in rem præſentem auditorem perduxi ſub finem libri, vt ipſe fraudes Iudaicas ſuis oculis cerneret, & ſibi ipſi crederet, quod neceſsitas me coegit facere, ne quoties indicium facerem fallaciarum quibus eſſet Iudæus vſus, & mutata puncta oſtenderem, aut mutatas litteras, ego in crimen venirem, & omnia quæ dicerem de dolis Iudaicis ad capita ſecundi. libri referrem, ſimul etiam quod perſuaſio pernicioſiſsima ferè omnium mentes occuparat, veritatem ſcripturæ in hebręa lectione eſſe ſitam poſt mille dolos per annos mille quingentos in ea factos; & noſtra eſſe vitiatiſsima, quantulũ enim hoc diſtat ab illo, dicã enim apertè, ſi quis dicat Iudaica eſſe vera, noſtra falſa & cõmẽtitia: lis enim quę inter nos & Iudæos eſt per prophetias quales retuli dicitur, vt ait Origenes in principio lib. 3. & in principio libri. 4. & hæc neceſsitas coegit Iudæos, cũ manifeſtis Prophetarum prędictionibus tenerentur abhibere fallacias quod alioqui elabi nõ poſſent, vt prædictũ eſt, hoc factum eſt per annos mille quingẽtos, & his fallacijs quę in hebręis codicibus inoleuere Iudęi iã putãt ſe rẽ factã habere, pręſertim cũ eorũ doli etiã quorũdã noſtrorũ ſñia veritas hebraica eſſe dicatur, eaq; ſentẽtia ferè omniũ animis inſederit. Age exempli cauſa hic Pſalmus tibi ſit, hunc Pſalmi huius titulũ de inſcriptione tituli crucis Auguſtin⁹ interpretatur quod ita verterunt Lxx στηλογραφίαν quæ interpretatio arguit hebraice fuiſſe, mictab, inſcriptio, mutata

poſtrema littera, Iudæi ſcribunt mictā, & eludunt noſtra, D. Petrus prouidebā Dominum in conſpectu meo ſemper citat, quod niſi de Domino, qui ſemper viſione diuina fruebatur, dici non poteſt, comprehenſor namque erat & viator, Iudæi poſuit Deum in conſpectu meo dixere quod de me dici poteſt, poſtea idē D. Petrus exultauit lingua mea, quod cū Euangelicis locis congruit id quoque obliuterant Iudæi, quanquam hoc parū eſt, negant legendum eſſe, nec relinques animam meam in inferno, negant legendum: Nec dabis ſanctum tuum, negant legendum: Nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem, ſi hæc conditio noſtræ cauſæ eſt & Iudaicæ cauſæ, vt noſtra damnentur probentur fallaciæ Iudaicę, quid reliquum eſt ſi veritas hebraica dicitur Iudæorum lectio & interpretatio, & noſtra ſcriptura vitiatiſsima quin Iudaica cauſa ſuperior & victrix ſit, vincatur Chriſtianiſmus, Nā ſi prophetijs lis inter nos & Iudæos deciditur, vt diximus & prophetiæ quæ à noſtris Apoſtolis & Euangeliſtis citantur, & quæ citantur à noſtris ſacris doctoribus improbantur, contra vero quæ citantur à Iudæis veriſsimæ ſunt, & veritas hebraica dicuntur res peracta eſt vincet, quod Deus auertet, Iudæus. Nam ſi hoc periculum non videmus noſtris temporibus quod nunc in R.P. Chriſtianā Iudaiſmus irrumpit, Crede mihi niſi obuiātur malo huic tanto videbunt (quod Deus nō ſinet) noſtri poſteri quā difficulter huic malo poſsit occurri, An in tāto R. P. diſcrimine nō erat mihi laborandum vt oſtenderem libro illo ſecundo perniciosiſsimam noſtris temporibus ſententiā illā multorū animis inſediſſe, veritatē hebraicā noſtris temporibus lectionem hebræam eſſe dicendā, qua perſuaſione erigitur ſolo Iudaiſmus cadit Chriſtianiſmus, Non erat etiam ex animis omnium extirpanda atque elidenda perſuaſio qua tenebatur noſtros Pſalmos eſſe vitiatiſsimos qui citantur ab Apoſtolis & Euangeliſtis, ab antiquiſsimis doctoribus ſacris græcis & latinis, & ab vniuerſa Catholica Eccleſia, & Iudaici Pſalmi mille dolis vitiatiſsimi veritas hebraica appellabatur, hæ igitur res me perpulere vt hanc ſententiam tam pernicioſam, libro illo ſecundo, ex omnium animis quanta maxima vi poſſem excinderem, etiam ſi è noſtrorum aduerſariorum animis nunquam me eam excìſurum eſſe ſperaui, quanquam ſi attente legere vellent, quæ diximus, vt ea refellerem; ſi faterentur inſolubilia eſſe argumenta vt ſunt quibus vtor non dubito, quin hęc multo melius quam ipſe, defendere poſſent, & Iudæos refellere.

De fructu lumbi eius ſedere ſuper ſedem eius faciam. Cap. 2. Actorum, & Pſal. 131. 31.

HVnc locum Diuus Petrus de reſurrectione Domini interpretatur, & citat ſuis verbis, non citat verba tranſlationis Lxx, vt refellatur quorundam reſponſio qui dicebant citaſſe Apoſtolos & Euangeliſtas Lxx viros, quod non erat illis ſcriptura alia quam citarent, quaſi non confeſſa res eſſet etiam apud Philoſophos nulla cauſa fieri poſſe vt mentiatur Deus, En cum viſum eſt Apoſtolis ſuis verbis ſcripturam citant. Citat ergo Apoſtolus & interpretatur hunc Pſalmum de reſurrectione Domini. Vatablus ad Dauidem refert, & ait quoſdam hæc verba de Solomone interpretari: alij eodem modo quo D. Petrus, interpretantur, ſed Typice, de qua reſponſione ſupra dictum eſt ſatis.

Dixit Dominus Domino meo ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Actorum. 2. Pſal. 109. Vulga. 32.

נְאֻם יְהוָה לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃ Lectio Hebręa.

Dixit

Lxx. Dixit dominus domino meo ſede à de-
εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δε-
xteris meis donec ponam inimicos
ξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς
tuos ſcabellum pedum ſuorum.
σου, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

D. Petrus.

Dixit dominus domino meo ſede à de-
εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δε-
xteris meis donec ponam inimicos
ξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς
tuos ſcabellum pedum tuorum.
σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

DIxi ſupra eſſe qui hunc Pſalmum referrent ad Dauidem Adde ex hoc loco illam ſententiam refutari à D. Petro, qui poſtquam hos verſus citauit iuxta tranſlationem Lxx, & de Chriſto eſt interpretatus, addidit non enim Dauid aſcendit in cælos, quaſi diceret, non aſcendit in cælos Dauid, vt ad Dauidem referre hos verſus aliquis velit, ſed ad Chriſtum Dominum. Dicet aliquis etiam nouos interpretes hæc ad Chriſtum referre, ita eſt, ſed totum hunc Pſalmum Iudęi & noſtri aduerſarij manu & interpretatione vitiant, manu illud: Tecum principium mutatione punctorum, & vocis hebrææ peruerſa interpretatione, in ſplendoribus ſanctorum, etiam mutatione punctorum, & detractione litterarum, ex vtero ante Luciferum, peruerſa interpretatione vt ambigua omnia varie explanari poſſint, ex vtero ante Luciferum genui te, additione vnius litteræ, & detractione alterius, & mutatione pũctorũ: Tu es ſacerdos in æternũ ſecundũ ordinẽ Melchiſedech, diuiſione vnius dictionis in duas, ſic tot hic Pſalmus concinnatus eſt, vt Dauidi magis quam Chriſto congruat, Explanatur quidem de Chriſto à noſtris aduerſarijs tamen vulgata extorquetur nobis è manibus, in locum eius obſtruditur nobis Iudaica lectio referta dolis Iudaicis, vt intelliges ex theſauro Pagnini indictione דמ vbi rabinos leges huius lectionis & interpretationis eſſe authores vt ſciat is qui ex Eccleſia ſancta eſt, ad quam veritatẽ Hebraicam vocetur, ad eam, ſcilicet, quæ fallacijs Iudaicis ſit referta quæ noſtra omnia falſa efficiat, & erigat Iudaiſmum, vnde tu hoc ſcis, inquient ex tranſlatione Lxx tribus ſæculis ante Domini aduentum facta quæ cũ hebræa lectione mutatione punctorum quæ impius Iudæus peruertit & vnius litterulæ varietate congruit mirabiliter, quam Apoſtoli & Euangeliſtæ citant, & vniuerſa Catholica Eccleſia quã ego ſupra cuncta ſequendam eſſe habeo certiſsimum. Nam quam aliam cauſam tu putabas cur Pſalmi vulgati, & Lxx omnis tranſlatio tanto Iudæorum odio peteretur? niſi quod prodit Iudæorum dolos & furta, & Pſalmi vulgati de Chriſto ſunt prophetiæ manifeſtiſsimæ quæ refelli nullo modo poſſunt niſi vitientur, & poſtquam ipſi Pſalmos vitiauere mille fallacijs quod noſtri Pſalmiillorum fallacias arguunt, vitium quod illis eſt nobis obijciunt, noſtros Pſalmos aiunt vitiatiſsimos ſuos caſtigatiſsimos & per vim nos ad Iudaiſmũ impellunt. Veritas hebraica quæ ſit.

Actorum.3. Deuteronomij.18.

Quoniam, Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter, de fratribus veſtris, tanquam me ipſum audietis, iuxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis: erit autem, omnis anima quæ non audierit Prophetam illum exterminabitur de plebe. Vulgat. 33

Prophetam ex fratribus tuis tanquam
προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς Lxx.
me ſuſcitabit tibi dñs deus tuus ipſum
ἐμὲ ἀναστήσει σοι κύριος ὁ θεός σου, αὐτοῦ
audietis ſecundum omnia quæcunq; loquetur
ἀκούσετε κατὰ πάντα ὅσα λαλήσει
ad vos.
πρὸς ὑμᾶς.

Diuus Petrus.

qm̃ prophetam vobis ſuſcitabit dñs deus
ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς
veſter ex fratribus veſtris tanquam
ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς
me ipſum audietis ſecundum omnia quæcũq;
ἐμὲ αὐτοῦ ἀκούσετε κατὰ πάντα ὅσα
loquetur ad vos.
ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς.

QVid Eraſmus dicat in his ſingulis cuilibet inſpectare licet. Ideo breuitatis cauſa quid ille dicat ſciens prætereo, & quod in plæriſq; ludere mihi videtur potius quam agere ſerio, aut quicquam docere adnotat in hunc locum D. Petrum huius loci reddere ſententiam non verba. D. Petrus hunc locum citat iuxta tranſlationem Lxx ad verbum. Ordinat tamen & conſtruit Iudæis verba Prophetæ, Cũ enim Propheta dicit: Prophetam ex fratribus tuis tanquam me ſuſcitabit tibi Dominus Deus ipſum audietis, Petrus tanquã ordinans litteram dixit, Prophetam vobis ſuſcitabit Dominus Deus veſter ex fratribus veſtris tanquam me, ipſum audietis, poſtea iuxta duos ſupradictos canones omittit media quæ non magnopere ad rem de qua ageretur neceſſaria viderentur, & quæ fuſe à Propheta dicta erant in compendium redigit, & quædam interpretatur. Nam verba illa: Ponam verba mea in ore eius loquetur- que ad eos quæ præcepero illi, & alia multa omittit, vt ſolent Apoſtoli omittere media non magnopere neceſſaria ad eam rem de qua agitur. Nã cum ſupradixiſſet Moſes iuxta tranſlationem Lxx αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα prætertitis medijs omnibus tranſijt ad illud vltimum λαλήσει & adiecit πρὸς ὑμᾶς loco ſuperiorum, & pro καὶ ὁ ἄνθρωπος ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ τῶν λόγων αὐτοῦ, ὅσα ἂν λαλήσει ὁ προφήτης ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ fecit D. Petrus paraphraſin ſuis verbis ἔσται δὲ πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. Itaque verba illa: ego vleiſcar de eo interpretatus eſt D. Petrus, ideſt, exterminabitur de plebe, vel peribit de plebe vaſtabitur, prædicit enim D. Petrus quod non longo poſt tempore accidit, quod Iudæi qui non credidere ferro & incendio ſunt abſumpti, Et prius dixerat D. Petrus, Deus autem qui per os omnium ſanctorum Prophetarum pati Chriſtũ ſuum ſic impleuit, & infra quæ loquutus eſt Deus per os ſanctorum ſuorum à ſæculo Prophetarum quæ latius proſequitur multis locis Auguſtinus, & docet hæc quæ Diuus Petrus hoc loco ait, omnes Prophetas Chriſtum &. Chriſti myſteria prædixiſſe, & patimur, ſi Deo placet noſtros aduerſarios ita Prophetas interpretari, vt apud plæroſque illorum nulla ſit Chriſti mentio. Certè in Pſalmis nullum reperias qui totus de Chriſto explanetur, quid dixi totũ Pſalmum? nullum verſum Pſalmi reperias qui ab omnibus noſtris aduerſarijs ad Chriſtum referatur, ſed typicè ea ratione qua dictum eſt, & poſtea Pſalmi ita concinnati, vt à Chriſto auertãtur trãſlati ad veritatem hebraicam eſſe dicuntur, noſtri Pſalmi qui planè Chriſti myſteria ſonant vitiatiſsimi ſi Deo placet eſſe perhibentur. Nec de Pſalmis tantum loquor, plærique ex Prophetis ità explanantur, vt de Chriſto nulla in his mentio fieri dicatur, & in maioribus quam rariſsima de Chriſto dicatur fieri mentio & ea de Iudæorum Chriſto, hoc eſt de Antichriſto quem recepturi ſunt. Atqui Diuus Petrus, Chriſtum prædictum eſſe omnium Prophetarum ore prædicat, & poſtremo idem teſtatur omnes Prophetæ inquiens à Samuel & deincepſ, qui locuti ſunt annunciauerunt dies iſtos. Audis Diuum Petrum profiteri omnes Prophetas prædixiſſe Chriſti dies & aduerſarios pateris aliò referre prophetias & à Chriſto auertere. Si doctrinam D. Petri qui caput Eccleſiæ eſt & Chriſti vicarius auerſamur, vereor ne plærique noſtrum apud Iudęos veniamus in ſuſpitionem tãquam in Iudaiſmum propendeamus, & nos Chriſtianiſmi incipiat iã tędere, & quoſ dã iam Chriſtianiſmi prorſus ſit pertæſum. Nã quid aliud cõiectent cũ Iudaica amplectamur Apoſtolica & Euangelica nobis penè dixerim fętere videãtur? Va tablus ergo contra D. Petrum hoc de Ioſue dictũ ait typicè de Chriſto vt colludat opinor cũ Iudęis qui inanibus allegorijs nos Chriſto credidiſſe calũniabantur. Euſebius Cæſarienſis Demonſtrationis Euangelicæ lib. 9. refellit illam

Iudai-

Iudaicam interpretationem, Ex ipſa ſcriptura, poſtremis illis verbis Deuteronomij, Et non ſurrexit vlterâ Propheta in Iſrael ſicut Moyſes, Ergo ſi de Chriſto non interpretaris falſa eſt Prophetia & mendax, qua Dominus dixit miſſurum ſe Prophetam ſicut Moſen, ſiquidē ſcriptura teſtatur non eſſe miſſum Prophetam ſicut Moſen. Quæ verba plane arguunt locum ſupradictum ad Chriſtū ſolum poſſe referri, Dicit enim ſcriptura in lege veteri non ſurrexiſſe Prophetam ſicut Moyſen, de nullo igitur Propheta legis veteris dictus hic locus eſt, ſed de Chriſto. Interpretatur prætereà Euſebius verba illa: Ego vlciſcar de eo, de vaſtitate Iudææ, qua vendicatus eſt omnis ſanguis effuſus à ſanguine Abel vſque ad ſanguinem Zachariæ, & addit Euſebius: Luunt nanque Iudæi ſanguinē Chriſti, luentque ſemper quem imprecati ſunt ſibi & filijs ſuis. Cyrillus contra Iulianum hæreticum apoſtatā lib. 8. in principio Iulianum Imperatorem, Apoſtatam refellit mirabiliter qui hūc locum validè oppugnabat, leges de hoc loco pulchra apud Auguſt. lib. 16. cōtrà Fauſtum Manichæum cap. 19. quæ quia erant longiora illinc melius peti poſſe putaui. Ambro. in Pſal. 118. in illud: Particeps ego ſum, cūm explanaſſet hunc locum, Populus, inquit, qui non audiuit Prophetam hunc exterminatus eſt, vt populus Dei eſſe deſineret, qui antea Populus Dei dicebatur.

Actorum. 3. Geneſ. ca. 12. & 22. & 26.

Vulg. 34. *In ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ,*

Lectio hebræa. וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ

Lxx. & benedicentur in ſemine tuo omnes
καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα
nationes terræ.
τὰ ἔθνη τῆς γῆς.

D. Petrus.

& in ſemine tuo benedicentur omnes
καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου ἐνευλογηθήσονται πᾶσαι
familiæ terræ.
αἱ πατριαὶ τῆς γῆς.

Vix eſt ſcripturæ locus in quō non quaſi vocemur in ius à quibuſdā noſtris hominibus rectè tamen & veluti inſidiōſe. Hunc de gentibus eſſe & nationibus intraturis in Eccleſiam, & in Chriſto benedicendis, confeſſa res eſt; & hoc ſenſu à D. Petro citari. Vatablus tamen in caput hoc Geneſ. 26. interpretans hunc locum ait: Quid ſit Deum homini benedicere ſatis declaratur verbis continuo ſequentibus; Tibi & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has, vbi Dei benedictionem contra ſententiam Apoſtolicam refert ad bona tēporalia, quod ſi verum eſſet Patriarcharum benedictiones mēdaces eſſent & falſæ. Sic enim veteres patres Iudaicas interpretationes ſolent confutare, propheticę prædictiones impoſsibile eſt quin verę ſint, ſunt enim à Deo, & Deus mentiri non poteſt. Et Iudaicæ interpretationes ſi veræ eſſent non facerent mendaces prophetias, faciunt prophetias mēdaces, veræ igitur non ſunt Iudaicæ interpretationes. Principes nanque Idololatriæ nō ſolū Romani Imperatores, multo magis à Deo benedicti dicerentur quā Patriarchæ veteris teſtamēti. Dein de Vatablus caſtigat lectionem vulgatam, nam pro benedicentur, vertit benedicent ſe, vt benedictio non ſit, iuxta Apoſtolicam ſententiam, à Deo, ſed à ſeipſis benedicent ſe, ideſt, fœlices ſe putabunt omnes gentes, reſpondebis, propter Chriſtū, inquit Vatablus, ita eſt, ſed aliquid dicturi ſunt ne deprehendantur. Sat eſt quod benedictionem Dei ad bona referunt temporalia, quod gentes negant à Deo eſſe benedicendas vt Iudæis gratificētur, quod Iudæis grauiſsimum erat audire gentes à Deo eſſe benedicendas, nōn benedicētur inquiunt nationes ſed benedicēt ſe, ideſt, fortunatas ſe putabunt, cùm hæc duo extorſerint ab Apoſtolo, quod reliquū eſt facile ſe putant extorſuros. Auguſt. contra Fauſtum Manichæū lib. 12. cap. 6. In ſemine tuo, inquit, Dn̄s benedicentur omnes nationes terræ ſi eo tē-

pore hæc diſputaremus quo hæc dicebat Apoſtolus fortaſſe aliquis non tam impudenter nollet hoc credere antequam viderent omnes gentes credere in Chriſtum, cum verò hoc impletum videamus quod tanto ante prænũtiatum eſt, cum omnes gentes benedicantur in ſemine Abrahæ, quis tam pertinaciter inſaniat vt his repugnet. Hæc Auguſti. & alia plura omnes benedici in Chriſto, intellige non omnes nationes, ſed ex omnibus nationibus ex omnibus gentibus plurimi, & conuerſus ad Chriſtũ & vniuerſus orbis, ſi permiſit Dominus Satanam magnam partem ſtellarum trahere ad ſe, prædixit enim Apoſtolus quod in nouiſsimis temporibus recedent quidam à fide attendentes ſpiritibus ſeductoribus, & doctrinis dęmoniorum in Hypocriſi mendaci loquẽtium.

Hic eſt lapis qui reprobatus eſt à nobis ædificantibus, qui factus eſt in caput anguli. Actor. Pſal. 117.

DE hoc Pſalmi loco dictum ſupra eſt quod citatus iuxta tranſlationem Lxx & quod ad Dauidem referatur à noſtris aduerſarijs ea fraude quã dictum eſt; nec neceſſe eſt eadem centies repetere.

Actorum. 4. Pſal. 2.

Vulga. 35. *Quare fremuerunt gẽtes & populi meditati ſunt inania, aſtiterũt reges terræ & principes conuenerunt in vnũ, aduerſus Dominũ, & aduerſus Chriſtum eius.*

Lectio Hebręa. לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק׃ יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ׃

Lxx.
quare fremuerunt gentes & populi
ἱνατί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ
meditati ſunt inania adſtiterunt reges
ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς
terræ & principes congregati ſunt in
τῆς γῆς καὶ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ
vnum contra dominum & contra Chriſtũ
τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ
eius.
αὐτοῦ.

D. Petrus.

quare fremuerunt gentes & populi
ἱνατί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ
meditati ſunt inania adſtiterunt reges terræ
ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς
principes congregati ſunt in vnum
καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ
aduerſus dominum & aduerſum Chriſtum
κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ
eius.
αὐτοῦ.

HIc locus Pſalmi ſecundi vna voce citatus eſt ab Apoſtolis Spiritu ſancto plenis, iuxta tranſlationẽ Lxx ad verbum. Quidam è noſtris negant verbum hebræum, rhagſu, ſignificare fremuerunt, quanuis videant Lxx viros ità vertiſſe & Apoſtolos plenos Spiritu S. vna voce ità citaſſe, aut Spiritũ S. potius Apoſtolorum ore ità pronunciaſſe, ſed dictũ ſupra eſt libro. 2. de hac contentione quæ inter nos & Iudæos eſt de vocũ hebręarum ſignificatione, Nullũ enim non lapidem mouent Iudæi vt noſtra perturbent. Quin & Auguſtinus Eugobinus inducit quendam Rabinũ qui palam profitetur hunc Pſalmum de Chriſto eſſe, qui vt ægrè Chriſtianis hæreticis faciamus, inquit, de Dauide interpretemur, tamen ipſe Auguſtinus Eugobinus, & hoc loco, & alijs omnibus in trãſlatione & interpretatione Pſalmorũ Iudæos ſequitur, oppugnat noſtra, nec ipſum nec alios qui Iudaicos ſenſus ſequũtur nomino, ſat eſſe arbitror hoc opus contra noſtros aduerſarios eſſe editum in defenſionem Eccleſiaſticæ ſcripturæ, & Pſalmorum eorum qui vulgati ſunt, quoſque adhibet vniuerſa catholica Eccleſia in ſuis ſacris & ſuis precibus. Ergo nobis ſat ſit Lxx viros verbum hebręũ, rhagſu vertiſſe fremuerũt Spiritũ S. ore Apoſtolorũ id ꝓbaſſe cũ ita citauit mutaturus vtiq; ſi non placuiſſet aut obſcurũ videretur, vt facere ſolet. Alio referre quam quo chorus Apoſtolorum retulit, & vna ipſe Spiritus S. qui præſidebat

cis

eis & eorum mentem,& verba regebat, mihi impium eſſe videtur & hebræis Onomaſticis à Iudæis impijs contextis potius credere de vocis hebrææ ſignificatione,quam.72.Iudæis doctiſsimis & antiquiſsimis & Apoſtolis omnib⁹ qui vna voce hunc verſum ita perſonuere & Spiritui ſancto,mihi,vt dixi, impium eſſe videtur D.Hierony.in hunc Pſalmi verſum,ait; Audacis eſt hunc Pſalmum interpretari velle poſt Petrum, imò de eo velle ſentire aliud quam quod in actibus Apoſtolorum dixit Petrus, Contra quoſdam noſtros homines, qui interpretationem Iudaicam veram eſſe contendunt ex vbertate Spiritus.S. qui hæc & illa dicere voluit,Ecce Hiero. Audacis eſt, inquit; velle ſentire aliud quam quod dixerit Petrus.Nō dixit poſſe nos ſentire hoc & illud,ſed audacis eſt aliud velle ſentire. Iudaica ne loquatur ſcriptura? & vbertas Spiritus ſancti Iudaica dicat?Hic valet illud Ariſtotelis. Stipitis & caudicis eſt de ægro æque probare ſententiam baiuli,& ebrij & Medici excellentis & baiulum & ebrium in eodem ponere honore cum præcellentiſsimo medico.

LOCI CITATI A D. Paulo ex veteri teſtamento, qui omnes etiam iuxta tranſlationem Lxx citati apparebunt.

De Diuo Paulo.

DE locis veteris teſtamenti citatis à D.Paulo dicturus operæpretiū hic facturum ſum arbitratus ſi de eius authoritate pauca dixerim & de obtrectatoribus Apoſtolorum & Euāgeliſtarū vt roi indignitas magis appareat, Auguſtinus contra Fauſtum Manichæum lib.28.c.4.D.Paulus,inquit,ita in Eccleſia eam meruit authoritatem; vt verba illius hodie ſic audiantur in Eccleſia,tan quam in illo Chriſtus,ſicut ipſe veriſsime dixit,loquutus audiatur, Hæc de D. Paulo Auguſti. Et tamen, prius dixerat hæc,Apoſtolus Paulus poſt aſcēſionem Domini de cœlo vocatus,ſi nō inueniſſet in carne Apoſtolos cum quibus Euāgelium communicaſſet vt eiuſdē ſocietatis appareret,Eccleſia illi omnino non crederet,quæ verba Auguſtini qui ſecū expēderit intelliget quam iniquam rem petunt noſtri aduerſarij; qui ſibi & Iudęis contra Apoſtolos & Euangeliſtas credi poſtulant,Apoſtolo Paulo in quo Chriſtus loquitur qui non edoctus Euāgelium eſt ab homine nec per hominē non crederetur etiam eadem docēti cū Apoſtolis, & Rabinis Rabinorumque amatoribus fides habenda eſt? contra Apoſtolos Domini & Euangeliſtas,& pręcipuè contra D.Paulum quem olim peſsimè odit ſynagoga impia,nec minus male odere Rabini recentes quod Chriſti myſteriorum admirabilis prędicator eſt,& ob eam rem videmus Iudæos nullum ex Apoſtolis & Euangeliſtis tanto inſectari odio quanto hunc Diuū,quod fecere olim veteres Iudæi,& hoc tanto Apoſtolo relicto poſtulant ſuas audiri interpretationes D. Paulum contēmni, Iudæos ne meliores interpretes quæremus ſcripturarum quam illum doctorē gentium,vas electionis,electum de perſecutoribus qui Ieſum quē perſequutus fuerat fateretur, vt ait Ambroſ. de fide lib.1.c.7. Audiemus Iudæos interpretes Chriſto Dn̄o & Chriſtianis infeſtiſsimos hoſtes & mendaciſsimos ſcripturarū fures ſacrilegos, relicto D. Paulo, qui,vt Ambro.ait in Lucā lib.8.c.17. Diuini eſt verus interpres oraculi?De quo Hilarius de Trinitate libro.5.Quis cœli circulos incertū incorporeus an corporeus ingreſſus fideliter dictorū Propheticorū interpres fuit? quis in enarranda cœleſtiū myſteriorū audiens ſacramenta,maiore fiducia hæc prædicabit? Quis melius de ſcripturis ſanctis loquetur eo qui

qui in paradiſum raptus viderit arcana Dei. Hęc igitur prælocuti ad locos citatos ab Apoſtolo ex veteri teſtamento accedamus, & attente audiamus hunc Apoſtolum in plærifque locis à noſtris aduerſarijs contemni,& eo relicto poſtulare ſuas interpretationes audiri. Audiamus etiam attente Lxx viros ab hoc tanto Apoſtolo & tantis laudibus exornato citari ſemper, Nam & hæc magna eſt controuerſia Iudæis aduerſus Apoſtolos & Euangeliſtas & ſacros ſcriptores omnes,& aduerſus vniuerſam Eccleſiam, quod citent ſemper tranſlationē Lxx quam vitiatiſsimam eſſe aiūt Iudęi, quod falſiſsimum eſt,vt toto hoc probatur opere.

Loci citati à D.Paulo. Ex Epiſtola ad Romanos.

Vulgat. *Iuſtus autē in fide ſua viuet. Abacuc.2.*
36.

Lectio hebræa. וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃
iuſtus ex fide mea viuet.

Lxx. ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται

Paulus.

iuſtus ex fide mea viuet.
ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται.

HIc locus D.Pauli quē citat ex ca.2 Abacuc. Iuſtus ex fide viuet iuxta tranſlationē Lxx me olim torſit diu, duplici cauſa,quod D.Hiero. citatū hūc locum obijceret iuxta tranſlationē Lxx quaſi non omnia quæ ex ſcriptura citat D.Paulus iuxta tranſlationem Lxx citētur,& quod D.Paulus à D.Hiero. reprehendi videtur,cum D.Hiero. poſtrema adnotatione in locos D. Petri dixerit verba quę ſcripſimus, audacis hominis eſſe Pſalmum interpretari velle poſt Petrum,imò de eo ſentire aliud quā quod dixerit D.Petrus & in illa verba Pſal.86 Dñs narrabit. Quanuis,inquit,ſanctus ſit aliquis poſt Apoſtolos,quanuis diſertus,poſt Apoſtolos non habet authoritatem. Et in illud Oſeæ cap.13. De manu mortis liberabo eos,quod,inquit Paul⁹, de reſurrectione Dñi interpretatus eſt, nos aliter interpretari nec poſſum⁹ nec audemus. Et in illud cap.9. Amos. In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid. Vbi inquit Apoſtolorū præcedit authoritas maximè Petri & Iacobi, quas colūnas Eccleſiæ vas electionis vocat, ibi omnis variæ explanationis tollēda ſuſpitio eſt, & quod à tantis viris exponitur hoc ſequēdū. Et idem Hiero. ad Theophilum aduerſus errorem Ioānis Hieroſolymitani. Scio me,inquit, aliter habere Apoſtolos,aliter reliquos tractatores, Apoſtolos ſemper vera dicere, iſtos in quibuſdam vt homines aberrare. Nec aliū quenquam aduerſum D. Hieron. citare volo quā ipſum D. Hiero. Huius enim Diui reuerentia id facere præpedior, ne videar cuiuſquam alterius doctrina D. Hierony. velle emēdare, ipſum Diuum aduerſum ſe leges dicere volui. Cur igitur D.Hiero. obijcit D. Paulo,in Commentarijs in hūc locum Abacuc, quod Lxx virorum interpretationem citet,& tam acriter quam ipſe Diuus in reprehēdendo vehemens eſt, hęc pars dubitatiōnis videtur facile dilui poſſe. Perſuaſerat ſibi hic Diuus id quod erat veriſimum Lxx viros citari ab Apoſtolis & Euangeliſtis vbi à lectione hebræa non diſcordabant,& hoc loco putabat hic Diuus à lectione hebræa diſcrepare. Nā alioquin nunquā Symmachū blaſphemum Iudæū, vt ipſe Diuus eū nominat cum Lxx viris cōtuliſſet,nūquā blaſphemorum Iudæorū,qui myſteria Chriſti ſubdola,vt ipſius Diui verbis vtar,interpretatione.cœlaſſent tranſlationē Lxx virorū,quā citat D.Paulus,& Chriſt⁹ qui in D.Paulo loquitur antepoſuiſſet, Nōdū ſibi perſuaſerat fortaſſe lectionē hebręā eſſe vitiatā à Iudæis in quibuſdam locis, quod poſtea multo labore deprehēdit, vt ſecundo libro dictū à nobis eſt. Quā quā credibile magis eſſe videtur hos locos in Cōmentarijs D.Hiero. ex eorum eſſe numero qui non ſunt ſcripti ex ſententia D.Hiero.ſed ex aliorū ſentētia,admonuit

monuit enim ipſe Diuus, vt diximus in Prolegomenis fuſe, ſe in ſuis Cõmentarijs citra diſtinctioné ſuas & aliorũ referre ſententias tam probandas, & quã improbandas, vt prudens lector probãda probet, improbet improbãda, & quę ritur ipſe Diuus quod aduerſarij ſibi imputent quæcunq; in eius ſcriptis reperiantur, cum monuerit centies ſe more veterũ Cõmentatorũ tam probãda quã improbanda eſſe cõplexũ, & in eiſdem Prolegomenis & ſupra hoc eodẽ libro, cũ de tranſlatione Lxx diſputabamus, oſtẽdimus multa gloſſemata ab inepto, & impio lectore diuinis D. Hiero. ſcriptis eſſe intexta, cuius notæ hęc eſſe puto quæ hoc loco diſceptamus, Nã illud Zachariæ cap. 13. ſuper virũ cohærentẽ mihi quod ſic Hieroymus, & Lxx viri trãſtulere, quod Theodotion verterat, ſuper virũ proximũ eius ſimilitudine litterarũ factũ ait ׳ & ׳ quæ ſola magnitudine diſtant. Melius D. Hiero. vir ſanctiſsimus D. Paulũ defendiſſet eadẽ ratione, quã Theodotionẽ, Nam Lxx viri eodẽ modo verterant quó D. Hiero. Ergo D. Paulus eadem ratione defendi potuit quod legerit בֶּאֱמוּנָתִי in fide mea Symmachus בֶּאֱמוּנָתוֹ in fide eius. Iam hæc quæſtio, inquiunt, ſublata eſt vt nec legatur in fide eius, vt vult Hieronymus nec in fide mea, vt vult Paulus quid neceſſe eſt hoc vulnus refricari, Non oportet ſic decidere litẽ inter Apoſtolũ & Hieronymum, nec quod ego, nec quod tu, Si enim Angelus de cælo aliter dixerit quã Apoſtolus Anathema ſit, nec oportet ludos fieri veteres qui hunc locũ interpretantur. Auguſtinus cõtra fauſtũ Manichæũ lib. 16. cap. 29. cũ paſsione Chriſti iuſtificari credentes fide formata dixiſſet adijcit ſicut teſtimoniũ propheticũ Paulus cõmemorat iuſtus ex fide viuit, intelligit ergo iuſtũ ex fide Chriſti formata iuſtificari Auguſtinus de ciuitate Dei lib. 18. cad. 4. Iuſtus ex fide viuit, inquit Propheta, quoniã bonũ noſtrũ nõ videmus vnde oportet vt credam⁹ nec ipſum rectè viuere nobis ex nobis adeſt niſi credentes Deus adiuuet, & nos ab illo adiuuandos eſſe credamus. Quomodo hæc interpretentur noſtri aduerſarij cuilibet videre licet.

Ex c. 2. ad Rom. & Eſa. c. 52.

Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter gentes. Vulgat. 37

וְתָמִיד כָּל הַיּוֹם שְׁמִי מִנֹּאָץ׃ Lectio Hebrea.

Lxx.

hæc dicit dominus propter vos ſemper nomen meum blaſphematur in nationibus.

τάδε λέγει κύριος δι᾽ ὑμᾶς διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι.

Paulus,

enim nomen Dei propter vos blaſphematur in nationibus:

τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ θεοῦ δι᾽ ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι.

Hic locus citatur à D. Paulo iuxta tranſlationé Lxx, omittũtur breuitatis cauſa duæ voculæ διὰ παντὸς per omne, ſemper in gentibus dicere videtur quod Iudæi, vt ſupra dictum eſt, mittebant legatos in omnes gentes ad ſuos qui diſperſi erant toto orbe terrarũ, vt docerent nationes Chriſti nomen blaſphemare, & conuiciari Chriſto & diſcipulis eius, vt nationes non crederent Chriſto, de qua re nunc conqueritur Dominus, propter vos, inquiens, nomẽ meũ blaſphematur in gentibus vel in nationibus, quod vos eas docuiſtis nomẽ meũ blaſphemare & mihi cõuitia facere, Negant illas duas voces in gentibus ſiue in nationibus eſſe hebraicè, non ſunt hebraice fateor, tamen ſunt in tranſlatione Lxx quã citat D. Paulus in quo loquitur Chriſtus, & ex hebræa lectione intercidiſſe multas litteras, ſyllabas, dictiones, orationes mõſtratum eſt lib. 2. Sed nullis probationibus tã planũ fieri poteſt quã ex his Apoſtolicis locis & Euãgelicis, in quibus lectionẽ Lxx probat Spiritus S. probat Chriſtus Dñs, qui ore Apoſtolorũ loquuntur, Hanc probationẽ verius ego dixerim quã Plato infinitis

tis partibus firmiorem eſſe Mathematicis demonſtrationibus probatū eſt lib. 2.planiſsimè, in lectione hebræa deeſſe litteras, ſyllabas,orationes,dictiones ex eorum numero eſſe,hoc arguit Spiritus S.qui tranſlationem Lxx citat,quæ plura verba præfert quā lectio hebrça,quid præſtem amplius:cuiDeus teſtis ſatis nō eſt, quid ei ſatis erit? Apud veteres qui colebant falſos Deos,vbi Diuinū acceſſerāt teſtimoniū finis litis erat, vt docet Ariſtoteles,docent & alij rhetores.Hæc ergo cauſa eſt cur Iudæis tranſlatio Lxx tam eſt odioſa,quod,vt ait Hieronymus in plçriſq; eam legiſſe intellexiſſe ſit,quę ferè interprete non egeat,ſi veteribus ſidem habes, qui eam à plæriſq; verſibus citant nec eam interpretantur quod ñegent interprete egere. Ergo illæ duæ voces quæ in tranſlatione Lxx ſunt,quaſq; citat D.Paulus prædici à Propheta videtur ſatis planè quod Iudæi in omnes terras legatos eſſent miſſuri ad ſuos, qui, vt dictum eſt ex Ioſepho, nobiliſsimarum vrbium totius orbis bonam partē tenebant, vt Chriſto Domino & Apoſtolis aduerſarentur, vt dictum eſt in Commētarijs in.18.cap. Eſaiæ, & docerent gētes conuitia Chriſto facere & eius Apoſtolis,& falſos de illis ſpargere in populum rumores, quales diſſeminabat Athenis impoſtor ille aduerſum Chriſtum apud Lucianum,cuius concionibus vt occurreret incredibili ardore ibat Paulus.

Ex cap.3. ad Romanos, & ex Pſal.115.

Vulgat. 38. *Omnis autem homo mendax.*

Lectio hebræa. כָּל הָאָדָם כֹּזֵב

Lxx. omnis homo mendax.
πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης.

D. Paulus.

omnis homo mendax.
πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης.

HOc loco tantum dicendum eſt citari à D. Paulo, hæc verba iuxta tranſlationem Lxx, & mirandum magnopere eſſe homines non vulgariter eruditos laborare videri, & quærere: Quomodo omnis homo mendax eſſe dicatur: Gręcè ψεύστης dicitur ea ratione qua homo riſibilis dici ſolet, qui poſsit ridere & tamen quoſdam legimus non riſiſſe quamdiu vixere. Deus dicitur verus quod ſit ipſa veritas quæ mintiri nō poteſt. Hæc etiam Philoſophi docēt nō ſolum Theologi.

Ex cap.3.ad Romanos, & ex Pſal.50.

Vulgata.

Vt iuſtificeris in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. 39.

Lectio Hebrça. לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ

Lxx.
vt iuſtificeris in ſermonibus tuis & vincas
ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς
in iudicare te.
ἐν τῷ κρίνεσθαί σε

Diuus Paulus.

vt iuſtificeris in ſermonibus tuis &
ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ
vincas, in iudicare te.
νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

HOc teſtimonium etiam citatur iuxta tranſlationem Lxx nec eſt cur quiſquam hæc verba velit facere ambigua,aut obijcere quod Lxx aut D. Paulus tranſtulerint ea paſsiuè, vt ſignificet iuſtificandum Deum cum ipſe Deus iudicabitur. Hebraice verò videri actiuè poſitum eſſe verbum, Nam & græcè & hebraicè poſtrema verba actiuè ſignificant κρίνεσθαι nanque medium verbum eſt, ꝙ ferè actiuè ſignificat ἐν τῷ κρίνεσθαι in iudicare te, vel in iudicando te hoc eſt cum tu iudicaueris.

Ad

Ad Romanos.3.Pſalm.13.

Quia non eſt iuſtus quiſquam non eſt intelligens, non eſt requirens Deũ, omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum non eſt vſque ad vnum, ſepulchrum patens guttur eorum, linguis ſuis doloſe agebant, venenum aſpidum ſub labijs eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt, veloces pedes eorum ad effundẽdum ſanguinem, contritio & infœlicitas in vijs eorum viam pacis non cognouerunt, non eſt timor Dei ante oculos eorum.

NEC erat huius loci hæc & alia plæraque adnotare, niſi propoſuiſſem mihi hunc quoque ſcopum, vt commonſtrarem teſtimonia ſcripturę ab Apoſtolis & Euangeliſtis iuxta trãſlationem Lxx citari. Ideo meo inſtituto neceſſarium eſſe duxi, dicere aliquid de eo, quod Diuus Hieronym. ait in prooemio commentariorum in.16.librum in Eſaiam ad Euſtochium virginem octo verſus qui in pſalmo.13.concinuntur in eccleſia, qui ex Lxx citati videntur ex Diuo Paulo translatos in interpretationem Lxx, cũ ex varijs prophetarum locis à Diuo Paulo citati eſſe viderentur. Confeſſa res eſt authore Diuo Hieronymo hos pſalmi verſus fuiſſe in trãſlatione Lxx, vt à Diuo Paulo citantur, ſint ne adulterini hi verſus an non, non diſceptarem vtique, tria faciunt vt de ea re aliquid dicam, primum illud quod Auguſtinus de ciuitate Dei, lib.15.cap.14.ſcribit ea quæ in Lxx viris ab hebræa lectióne diſcrepant emendare auſum eſſe neminé. Et lib.18.c.43. Neminé eſſe auſum mutare quod Lxx trãſlatio præferebat, cui rei cõcinit illud, quod ſi quæ ſunt in translatione Lxx, & hebraice non ſunt, eſſent expungẽda, multa ex locis citatis ab apoſtolis & euangeliſtis, iuxta tranſlationẽ Lxx expungẽda diceremus quod hebraice non ſunt, quod dicere nefas eſſet, vt Spiritus S. qui apoſtolorũ ore loqueretur falſa citaret. Alterũ illud eſt, ꝙ vt monſtratũ eſt lib.2. D. Hier. ſententiã mutauit, & nó putauit poſtea lectioné Lxx ex hebræa lectione caſtigandã, ſed contra hebræam æditioné ex trãſlatione Lxx vt nó cõtrariæ ſentẽtiæ D. Hier. ab Auguſtino fuiſſe videatur. Poſtremũ illud eſt eccleſiã ſanctã antiquã lectioné retinuiſſe per mille ducẽtos annos poſtquã à D. Hier. fuerit caſtigata, quanquã inter diuerſa ſentientes alios qui ſententiam D. Hier. ſequerentur, alios qui Auguſtinũ & Orig. & alios eiuſdem ſentẽtiæ ſequendos potius putarent quædam mutata videntur. Nó temere ergo eccleſia ſancta caſtigationẽ D. Hieronymi nó recepit & veteré lectioné retinet, nec vlla alia cauſa quæréda videtur quã quod eccleſia ex trãſlatione Lxx nihil vnquã mutare eſt paſſa, vt diximus ex Auguſt. ſed tamen & aliud eſt quod mihi pro eccleſia, quæ antequã huius Pſalmi retinet ſententiã inſolubile argumentũ eſſe videtur. Si demas hos verſus ex Pſal.13. idẽ prorſus Pſ.52. eſſe videbitur, nec eſſe cauſam vllã. cur hi duo pſalmi diuerſos habeant titulos, videtur tamé, inquies, aliquà horũ pſalmorũ eſſe varietas, quod in pſal.13. legitur. Quoniã Dñs in generatione iuſtorũ conſiliũ inopis confudiſtis, at Dñs ſpes eius eſt, pro quo Pſal.52. Quoniã Deus diſſipabit oſſa eorum, qui hominibus placẽt, cõfuſi ſunt quia Deus ſpreuit eos, negabis eſſe hebraice: qui hominibus placẽt, addito tu vnã litterã, n, & pro chonac, leges chonanech, qui gratificantur aut placent tibi, & 2. perſonã etiã apud nos pro omnibus poni ſolet, & ita Lxx interpretari vidẽtur. Huius inquies orationis varietas diuerſum pſal. facere poteſt, minime ſunt oñ in lectióe hebr. innumerabiles in reb' duob' locis ſcriptis hebraicè verbis eiſdé, vbi orationes quę in altera parte ſunt, in altera de-

ſunt, & vbi dictio pro dictione eſt quæ idē ſignificet frequētiſsime ꝙ memoriter Iudæi deſcribebant ſcripturā quam tenebant memoria,& quale accidere ſolet memoriter deſcribentibus verbum ſæpe pro verbo ſæpe occurrit idem ſignificans,excidit alibi oratio vna, alibi alia,quorum exempla poſuimus multa lib.2.cap.64.Nihil erat igitur quod varietas vnius duarumue orationum diuerſum pſalmum faceret, nec diuerſum titulum, nam Pſalmus .13. de paſsione Domini eſt,vt præcedentes pſalmi,&vt Diuus Paulus videtur interpretari. 52. Pſalmus pro, machalat, intellectu: ſic enim verti debet, nam ὑπὲρ græce genitiuum caſum adſciſcit,& latine ſonat, pro quæ regit ablatiuum, vt dicere debeas pro intellectu quod grę̨ce dicis συν-έσεως vt ſit pro intellectu. Machalat infirmitatis, id eſt, vt intelligamus noſtrā infirmitatem,noſtra vitia quibus implicamur & conemur reualeſcere priuſquam detrudamur (quod Deus auertet) in ſempiternas inferorum flammas.Cur inquies hi verſus ex varijs prophetarū locis deſumpti eſſe videntur. Hæc eſt quæſtio Aphricani aduerſus Origenem cui Origenes reſpondet,vnum &eundē Spiritum ſanctum loqui in ſcriptura,& non raro quæ loquitur per vnum prophetam loqui per alios verbis eiſdem. Hæc ſunt quæ mihi ſuccurrere hoc loco quæ dicerem pro cantionibus ſacris, illud non præteribo ſilentio, expungi velut obelo ex lectione Apoſtolica, à quibuſdam verba illa omnia, quia non eſt iuſtus quiſquam, non eſt intelligens, non eſt requirēs Deum.Non enim ſunt ferendi quidam qui lectionem Apoſtolicam & Euangelicam caſtigant ad exēplum Hebrææ lectionis,etiam ſi hebrę̨a lectio aut malitia Iudaica aut negligentia ſit vitiata,contra faciunt D. Hieron. & Euſebius qui hunc canonem præſcribunt, vt ex lectione quam Spiritus ſanctus Apoſtolis & Euangeliſtis inſpirauit caſtigemus lectionem hebræam.

Ad Romanos.4.Geneſ.15.

Credidit Abraham Deo, & reputatū eſt illi ad iuſtitiam. Vulg. 41.

וְהֶאֱמִן בַּיהוָה ׳ וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ Lectio hebræa.

credidit autem Abrahā Deo & reputatū eſt Lxx.
ἐπίστευσεν δὲ ἀβραὰμ τῷ θεῷ καὶ ἐλογίσθη
ei ad iuſtitiam.
αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Diuus Paulus.

credidit autem Abraham Deo & reputatū eſt
ἐπίστευσεν δὲ ἀβραὰμ τῷ θεῷ καὶ ἐλογίσθη
ei ad iuſtitiam.
αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Dixi Iudæos manifeſtas maxime de Chriſto prophetias aliqua attentare fraude, non locos huius notæ. Ideo tamen conſilium fuit eos adnotare,vt oſtenderem Diuum Paulum citare ſemper ſcripturam iuxta tranſlationē Lxx, verum cap.Geneſeos.15.apud Lxx Abram ſcriptum eſt,non Abrahā,quod nondum ei à Domino impoſitum erat nomen Abraham. D.Paulus vero temporibus Euangelicis Abraham eum nominat,quod ſic appellari poſtremo eum iuſſerat Dominus, & appellari iuſſerat eo nomine quod tempora Euangelica ſignificaret. Sonat enim Abraham patrem multitudinis gentium.

Ad Romanos.4.Pſalm.31.

Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, quorum tecta ſunt peccata, beatus vir cui non imputabit dominus peccatum. Vulg. 42.

אַשְׁרֵי נְשׂוּי פֶּשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה ׃ אַשְׁרֵי אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֹן Lectio hebræa.

beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates & Lxx.
μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ
quorum tecta ſunt peccata, beatus
ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι, μακάριος
vir cui non imputabit dominus peccatum.
ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν.

Diuus

Diuus Paulus.

Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates &
Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ
quorum tecta ſunt peccata beatus
ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι μακάριος
vir cui non imputet dominus peccatum.
ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν.

CItat Diuus Paulus hoc pſalmi principium iuxta translationem Lxx quod ſummopere notandũ contra nouos interpretes, & contra eos qui lectionem hebræam caſtigatiſsimã affirmant, ita vt nec apex, nec punctum aut littera potuerit mutari, quæro ego credendum ne ſit Lxx viris, an & D. Paulo & Chriſto qui in Paulo loquitur de veritate huius lectionis, an Rabinis impijs. Certe inquiet, non ita eſt hebraice, pereant linguæ ſi in cauſa ſunt futuræ, vt Chriſtum Dominum manibus amittamus, & animo & pectore toto, ideo ſecundo libro tantam oſtendi in æditione hebrea eſſe varietatem lectionis ne quis miraretur ſi dicerem pro peſaim, iniquitates, & pro chataot, peccata, plurali numero, mutatas has dictiones in lectione Hebræa eſſe in numerum ſingularem, eccleſiaſtica lectio ideo ne erit reijcienda, & apoſtolica erit repudianda, faciendæ nouæ translationes ad normam Iudaicæ perfidiæ relinquenda ſcriptura Apoſtolica & Euangelica, & vulgati pſalmi dicendi erunt vitiatiſsimi, & pſalmi Iudaici dicendi erunt expreſsi ad veritatem Hebraicam. medeatur his malis, qui poteſt Deus Optimus Maximus. Ego alias omnes probationes miſſas facio vnam hanc volo, quod Chriſtus Dominus, & eius ſpiritus, qui in Paulo loquuntur teſtes excito mei propoſiti ex ea ſcriptura, quam citant planum ſit hebręam lectionem eſſe mutatam, exemplo codicis Hiſpani, quod ſæpè vſurpo lectionem pſalmorum noſtrorum quam inſimulant vitiatiſſimam, caſtigatiſsimam eſſe & dignam quæ aureis litteris conſcripta ſeruaretur.

Ad Romanos. 4. Geneſeos. 17.

Quia patrem multarum gentium poſuite. Vulg.
43.
כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ Lectio heb.
quia patrem multarum gentium poſui te. Lxx.
ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε.

Diuus Paulus.

quia patrem multarum gentium poſui te.
ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε.

CItatur à Diuo Paulo hic locus iuxta translationem Lxx prius hic patriarcha dicebatur Abram, id eſt, pater rerum cæleſtiũ, quia doctiſsimus Aſtrologiæ erat, qua multum Chaldæi valebant. Ab enim vox hebræa patrẽ latinè ſonat rham, ſublime, pater rerum ſublimium pater Meteorõ, poſtea à Domino eſt dictus Abraham, id eſt, pater multarum gentium, quod ab hebræa vox, vt dixi, ſonet patrem, ram, ſublime, hamon multas gentes, quod futurus pater eſſet multarum gentium ſublimium, cæleſtium. Hoc enim Abraham eſt decorũ quod multarum gentium quæ in cælo, vt fulgentiſsima ſydera nitent, conſtitutus eſt pater, non ſolum illorum centum quadraginta milium ſignatorum ex omni tribu filiorum Iſrael, ſed etiam illius turbæ magnæ quæ deſcribitur Apocalypſeos. 7. quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus, tribubus & populis & linguis, quæ eo dicta ſunt, quod quamuis à Domino nomen ſit mutatum, & cauſa mutationis ſit addita quod pater à Domino multarum gentium ſit conſtitutus, & Ab, pater ſit, & hamon, infinita multitudo, pater infinitæ multitudinis, nihilominus fuere qui dicerent & affirmarent nihil plus ſignificare Abraham, quam Abram, & teſtẽ D. Hieronymum, citant cum nihil tale dicat D. Hieron. ſed ſupplendã eſſe vocẽ gentium, quod Abraham tantum ſignificet patrem multarum, ſed finge D. Hierony. aduerſari ſcripturæ voluiſſe,

credendum ne erit Hieronymo contra ſcripturam ſanctam, & contra authorē eius Deum? Quin & illud quod ait ſupplendam eſſe vocem gentium, correxit idem Diuus qui in principium capit. 39. Ezechielis Amona ait eſſe quod græcè dicitur πολυάνθρωπον multitudo hominum illa, ſcilicet, quæ cum Antichriſto eſt peritura, quod repetit etiam paulò ante illa verba. Tu ergo fili hominis, nec aliud eſt nomen hebraice quod infinitā multitudinem ſonet quam hamon, & græce quam πολυάνθρωπον vnde Abraham dicitur infinitæ multitudinis gentium pater, vt ipſe Dominus interpretatur. Huius Iudaicæ contentionis aduerſus nos cauſa nulla alia eſt quam quod illos male vrit quod omnis ſcriptura ſonet illos excludendos ex eccleſia gentes eſſe recipiendas, quod Dominus hoc loco interpretatur patrem multarum gentium ſiue nationum poſui te, vt Abraham pater multarum nationum, pater multarum gentium ſit poſitus à Domino, non pater Iudæorum ab eius ſemine deſcēdentium. Hoc vt peruertere poſsint omnia mouent.

Ad Romanos. 8. ex Pſalm. 43.

Vulg. 44. *Quoniam propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oues occiſionis.*

Lectio heb. כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה׃

Lxx
qm̄ cauſa tua mortificamur totam diem
ὅτι ἕνεκα σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν
reputati ſumus vt oues occiſionis.
ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.

Paulus.
qm̄ cauſa tua mortificamur totam diem
ὅτι ἕνεκα σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν
reputati ſumus vt oues occiſionis.
ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.

LOcus hic iuxta tranſlationem Lxx citatur ad verbum, hic primū illud querar neceſſe eſt, non dico noſtros maiores non tuliſſe mutari ſcripturam, ſed ne vnum verbum quidem ex ſcripturā mutari eſſe paſſos vt alibi diximus etiā cum ex ſententia nihil deperiret, cur nos patimur noſtram ſcripturam verbis mutari totam? etiam cum Iudæi non poſſunt ex noſtra ſcriptura iure mutare quicquam? totam odio noſtri mutant ſcripturam ita vt non agnoſcas eandem eſſe, & eam totam odio noſtri mutant, etiam cum eodem modo interpretātur quo noſtri ſolent interpretari. Qui docti litteris humanioribus ſunt ſciunt bene veteres Romanos iura Pontificum nullo modo paſſos mutari, quamuis exſoleto ſermone conſcripta eſſent, nec alio ſermone ſcribi, & vident noſtri ſcripturam alio ſermone ſcribi, vt longe diuerſa eſſe videatur, & laudant, & in ſinu eam ferunt, & in oculis quantulum hoc eſt. Veteres patres omnes & D. Paulus hunc pſalmi locū de martyribus interpretantur. Vatablus & alij de ſynagoga hoſtibus immanibus prædæ exponūt immerito, ita quod manu non corrumpūt, id eſt παραγραφῇ hoc eſt peruerſa ſcriptione παρεξηγήσει vitiant, id eſt, peruerſa interpretatione. Quos potuit ſui erroris admonere res ipſa, etiā ſi omnis doctrinæ eſſent expertes, credibile eſt Deum iniuſtum eſſe qui Iudæos omni culpa vacantes puniat, & Iudæos probos viros & ſanctos qui etiam malis omnibus à Deo cruciati Deum colant & venerentur? An non contra Dominus apud Hieremiam cap. 2. ait: Omnia mala quæ Iudæis accidebant accidere Iudæis, quod à Deo diſceſsiſſent: falſa ergo Iudaica interpretatio eſt, quod Iudæi mortem oppetunt Dei cauſa, & Deum venerātur, & nihilominus Deus illos ſemper premit malis. Et idē Hiere. eodem capite ait, ideo hoſtes immaniter in Iudæos ſæuire, & Iudæorum agros depopulari quod Iudæi in Deū peccant, & in fine. c. 4. & in principio c. 5. eadem repetit Hieremias & toto capite identidem repetit, vera ergo ſanctorū patrum inter-

interpretatio huius loci quam confirmat D. Pauli authoritas noſtri aduerſarij peruertere fruſtra contendunt.

Ad Romanos. 9. Geneſeos. 21.

Vulg. *Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen.*

45. Lectio heb. כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע

Lxx. quĩ in Iſaac vocabitur tibi ſemen.
ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

D. Paulus.

ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen.
ἀλλ' ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα.

HAEC iuxta Lxx citantur à diuo Paulo, & quando nec littera peruertitur hoc loco, nec ſenſus, prolatio vocis ſcripturæ vitiatur D. Hier. & Lxx Iſaac proferunt, nos docét noui ſcriptores dicere Iſchac. Sic aiunt hebraice eſt; minime. Sic Iudæi proferunt verum eſt, ſic hebraice eſt falſum eſt, ח Iudæi pro ch proferunt aliqñ pro ch, aliquãdo verò pro ſola aſpiratione h, quãdo noſtri proferunt tanquam ch, Iudæi tanquam aſpirationem proferendam eſſe contendunt vt nobis aduerſentur, quando vero noſtri, tanquam ch, proferunt Iudæi pro aſpiratione enuntiant. Quid refert ergo aiunt hoc an illo modo proferas, parui refert, Iudæi tamen nobis aduerſantur & ſua ſemper in nos odia exerunt.

Vulg. Ad Romanos. 9. Geneſeos. 18.

46. *Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.*

Lectio hebræa. אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן

Lxx. ſecundũ tempus hoc ad horas reuertar ad te & erit Saræ filius.
κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας ἀναστρέψω πρὸς σὲ καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.

Paulus.

ſecundum tempus hoc veniam & erit Saræ filius.
κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός.

CItatur & hoc loco à Diuo Paulo translatio Lxx excepto quod vnũ verbum mutatur, & quædam iuxta canonem Origenis omittuntur.

Ad Romanos. 9. Mal. 1.

Iacob dilexi Eſau odio habui. Vulg.

47. וָאֹהַב אֶת יַעֲקֹב׃ וְאֶת עֵשָׂו שָׂנֵאתִי Lectio hebræa.

dilexi Iacob autem Eſau odio habui
ἠγάπησα τὸν Ἰακώβ, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα.

Paulus.

Iacob dilexi autem Eſau odio habui.
τὸν Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα. Lxx.

CItatur hic locus à Diuo Paulo iuxta translationem Lxx; tamen noui translatores dicere malunt cum Iudæis Iaacob, quam cum Chriſto qui in Paulo loquitur Iacob. Sic eſt hebraice; aiũt, falſum eſt, ſic proferunt Iudæi mutatione punctorum ita eſt, ſed proferat qui volet Iudaice, ego author ſum omnibus vt Euangelicè & Apoſtolicè potius proferant.

Ad Romanos. 9. Geneſeos. 25.

Maior ſeruiet minori Vulg.

48. וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר Lectio hebræa.

Lxx. & maior ſeruiet minori.
καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι.

Paulus.

& maior ſeruiet minori
καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι.

CItat Diuus Paulus locum hunc iuxta translationem Lxx, illud tamen miror, querorque quod ſemper in re aliqua quamuis tenui aduerſentur Diuo Paulo & Chriſto qui in eo loquitur. Diuus Paulus citat translationem Lxx quę præfert populus maior, cur iuuat vertere pro populus maior, populus multus. In margine, inquiunt, adſcriptũ eſt populus maior. Ita eſt. Sed

in ipſo contextu apponeretur lectio Apoſtolica & Eccleſiaſtica quæ citatur à Doctoribus ſacris de maioribus natu, & minoribus natu. Eccleſiaſtica ſcriptura non moueretur loco, ne ſubuerterentur quę ſcripta ſunt ab Auguſtino libr. 16. de ciuit. Dei cap. 35. & cap. 42. De populo maiore & minore, & quæ dicũtur de hac diuinitus ab alijs veteribus patribus, ſi non fideliter hic locus verſus eſſet & hebrææ lectioni conuenienter trecentis annis ante aduentum Domini in carne à 72. Iudæis & poſtea à D. Hiero, & ſi non probata hæc lectio eſſet à Diuo Paulo, & à Chriſto qui in Paulo loquitur, non ferendum vllo modo erat Iudæorum impij interpretationem illi antefèrri, Pauli interpretationi anteponere quis ferat? cum hebræa lectio noſtris congruat aptiſsime.

Ad Romanos. 9. Exodi. 33.

Vulg. 50. *Miſerebor cui miſertus ſum miſericordiam præſtabo, cui miſerebor.*

Lectio hebræa. וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם׃

Lxx. & miſerebor cuius miſereor & condolebo
καὶ ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ καὶ οἰκτειρήσω
cui condoleo.
ὃν ἂν οἰκτείρω.

D. Paulus.

& miſerebor cuius miſereor & condolebo
καὶ ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ καὶ οἰκτειρήσω
cui condoleo.
ὃν ἂν οἰκτείρω.

HAEc citatur ad verbum à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx. Explanantur à ſanctis Patribus etiam de prædeſtinatione & huic ſententiæ congruenter reddita à Lxx viris eſt, & à D. Paulo citata. Sic enim eſt tranſlata: Miſerebor cuius miſereor, & cõdolebo cui condoleo, vt ſit miſerebor cuius miſereor ab æterno, ſcilicet, & cõdolebo cui condoleo ab æterno, & quod hebræa lectio præteritis pro futuris vtitur, & futuris pro præteritis. Nec Rabinorũ canon verus eſt quo hoc internoſci poſſe aiũt, reddi quoque hebræa lectio poteſt, Miſertus ſum ab æterno, ſcilicet, cuius miſerebor. Et dilexi quẽ diligam, vel cõdolui cui condolebo, vt ſit dilexi ab æterno quem diligã, & condolui ab æterno cui condolebõ, ne pars vlla noſtræ ſcripturæ relinquatur intacta. Sunt qui transferant pro miſerebor cuius miſereor, gratiam addam cui gratiam addam. Si hæc translatio placebat nõ mutaret ſcripturam Apoſtolicã, adderet margini illam interpretationem, Apoſtolica relinquebat & ſequebatur propriã, margini (inquies) addidit, addidit quidẽ quod Rabini ſic interpretãtur, & ideo magis in ipſo contextu erat ponendum quod vellet poſtea margini adſcriberet. Quid ſi hebræa lectio repugnat, inquies, quod כ nõ habet Dagues; Nam חנן cũ dagues miſereri ſignificat & donare; Complutẽſe lexicon reſpondet חנן ſine dagues ſignificare etiã miſereri, quod benè reſponſum arbitror, melius tamẽ multo quod probatum eſt ante D. Hiero. tempora nec puncta hebraicè fuiſſe nec dagues nec apices. Hæc omnia poſt tẽpora D. Hieronymi à Iudæis fuiſſe addita, quæ congruunt cum lectione Apoſtolica & Euangelica & Eccleſiaſtica illa recta eſſe, quæ non congruunt illa eſſe Iudaica, Qua de re diximus. 2. libro. Cui accedit hoc quoque quod Rabini omnes interpretantur, vt D. Paulus & Pagninus.

Ad Romanos. 9. Exodi. 9.

Vulg. 51. *Quin in hoc ipſum excitaui te, vt oſtendam in te virtutem meam, vt annunciet ur nomẽ meũ in vniuerſa terra.*

Lectio hebræa. וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ בַּעֲבוּר הַרְאֹתְךָ אֶת כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי בְּכָל הָאָרֶץ׃

Lxx. & cauſa huius ſeruatus es vt oſtendam
καὶ ἕνεκα τούτου διετηρήθης ἵνα ἐνδείξωμαι
in te potentiam meam & vt annuncietur
ἐν σοὶ τὴν ἰσχύν μου καὶ ὅπως διαγγελῇ
nomen meum in tota terra.
τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

Paulus.

Paulus.

q̄m in hoc ipſum excitaui te vt oſten-
ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε ὅπως ἐνδεί-
dam in te potentiam meam & vt
ξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου καὶ ὅπως
annuncietur nomen meū in omni terra.
διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

IN his quædam Paulus mutauit quæ ſuis verbis dixit, vt pro ἕνεκα τούτου διετηρήθης, id eſt, cauſa huius ſeruatus es, vt dixit D. Paulus εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε id eſt, in hoc ipſum excitaui te, vt & poſtea pro τὴν ἰσχύν μου robur meum dixit Paulus τὴν δύναμίν μου, potentiā meā, cætera citauit Paulus iuxta translationē Lxx. Non enim ſemper D. Paulus hęret litteræ. Quod autem notat Eraſmus noue dictum eſſe, dicit enim ſcriptura Pharaoni. Si agnoſcimus Spiritum ſanctum in ſcriptura loquentē excipienda ſunt quæ loquitur toto pectore & animo toto, non eſt, vt ait Chryſoſtomus in verba Domini inquirendum.

Vulg. 53 *Vocabo non plebem meam, plebē meam & non dilectam dilectam.*

Ad Romanos. 9. & Oſee. 2.

HIC locus Oſee citatus eſt totus iuxta translationem Lxx mutato ordine verborum, & pro diligam non dilectam, & dicam populo meo, non populus meus es tu, Paulus dixit: vocabo non populum meum, populum meum, & non dilectam dilectam, vt ordinē mutauerit tantum, & verbum dicam in verbum vocabo.

Ad Romanos. 9. Oſee. 1.

Vulg. 54 *Et erit in loco vbi dictum eſt eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.*

Lxx
& erit in loco vbi dictum ipſis
καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς
non populus meus vos vocabuntur filij Dei
οὐ λαός μου ὑμεῖς κληθήσονται υἱοὶ θεοῦ
viuentis.
ζῶντος.

Diuus Paulus.

& erit in loco vbi dictum eſt ipſis non
καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς οὐ
populus meus vos illic vocabuntur filij
λαός μου ὑμεῖς ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ
Dei viuentis.
θεοῦ ζῶντος.

IVxta translationem Lxx citatur hic locus, Vatablus neſcio quomodo tergi verſari videtur, & modo ad diuerſos ſtatus ſynagogæ modo ad tēpora Chriſti velle referre nec audet ſe explicare. Sunt enim quidam ſcripturæ loci in ore totius eccleſiæ quos attingere nemo audet ne ſe prodant.

Ad Romanos. 9. Eſaiæ. 10.

Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris reliquiæ ſaluæ fiet. Vulg. 55

אִם יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם שְׁאָר יָשׁוּב בּוֹ. Lectio heb.

Lxx
ſi fuerit populus meus Iſrael vt arena
ἐὰν γένηται ὁ λαός μου ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος
maris reliquiæ ipſorum
τῆς θαλάσσης τὸ κατάλειμμα αὐτῶν
ſeruabuntur.
σωθήσεται.

Diuus Paulus.

ſi fuerit numerus filiorum Iſrael vt are-
ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμο-
na maris reliquiæ ſeruabuntur.
ς τῆς θαλάσσης τὸ κατάλειμμα σωθήσεται.

ERaſmus cum alijs locis tum hoc potiſsimum eſt ridiculus qui dicat hoc loco D. Paulum diſsidere à translatione Lxx virorum fortaſſe quod Lxx dixerint ἐὰν γένηται ὁ λαὸς ἰσραὴλ ſi fuerit populus Iſrael. Diuus Paulus ἐὰν ᾖ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν ἰσραὴλ fuerit numerus filiorum Iſrael, & quod Paulus omiſerit vnam dictionem αὐτῶν cum reliqua iuxta translationem Lxx citentur. Nā tu cum citas vnum aliquem ex antiquis, verba omnia numeras, vt ne vnum verbū quidem pro altero ponas. Adnotauimus in commētarijs in Eſaiā

in hunc locum Vatablum: hæc verba, quæ Diuus Paulus ad reliquias quæ ex Iudæis ſaluæ factæ ſunt referre ad Aſſyrios & Sennacherib, contra Diuum Paulum refutauimus Vatablum & alios eo loci, illinc petet qui volet.

Vulg. 56. *Nunquid dicit figmentum ei qui finxit quid me fecisti ſic.*

Ad Romanos. 9. Eſaiæ. 45.

HOC illud eſt quod ſupra oſtendimus D. Hieronymum nos admonere translationem Lxx eſſe vitiatam. Hic locus in Biblijs Complutenſibus non eſt, in alijs caſtigationibus eſt, non integer tamẽ: nam tota illa oratio deeſt quid me feciſti ſic, nec eſt quod quiſquã hoc miretur, quicquid enim hebraice non erat Iudaica negligentia prætermiſſum aut expunctũ malitia Iudaica multa Iudæorum coibat manus & clamoribus ſæpe à noſtris extundebãt vt illa expungerent ex ſcripturæ.

Ad Romanos. 9. Eſaiæ. 10.

Vulg. 57. *Verbum enim conſummans & abbreuians in æquitate.*

Lectio hebræa. כליון חרוץ שוטף צדקה׃

Lxx. verbum enim conſummãs & abbreuians in iuſtiti.
λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ.

D. Paulus.

verbum enim conſumatũ & abbreuians in æquitia.
λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ.

ET hoc quoq; iuxta translationem Lxx citatur à D. Paulo explanatur de ſcriptura euãgelica, vt multis verbis diximus in cõmentarijs in Eſaiã vbi refutauimus Vatablũ & Pagninũ qui ad præſcriptũ R. Dauid in libro radicum hunc locũ interpretatur. Adde his alios interpretes qui hũc locũ coniungũt ſuperioribus, vt eũdẽ R. D. ſequuti eſſe videantur, qui volet adeat commentarios meos in hunc locum ne habeam neceſſe ſæpe eadem repetere.

Ad Romanos. 9. Eſaiæ. 10.

Quia verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram. Vulgat.

58. Lectio hebræa. כי כלה ונחרצה אדני יהוה צבאות עשה בקרב כל הארץ׃

Lxx. qm verbum abbreuiatum dñs dñs virtutum faciet in orbe vniuerſo.
ὅτι λόγον συντετμημένον κύριος κύριος δυνάμεων ποιήσει ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ.

Diuus Paulus.

qm verbum abbreuiatum faciet dñs in terra.
ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει κύριος ἐπὶ τῆς γῆς.

HVnc locũ citat Paulus iuxta trãſlationem Lxx, breuiat tamen illa vltima Dominus Dñs virtutum faciet in vniuerſo orbe, pro quo ſat habuit dicere, faciet Dominus in terra, iuxta hanc ipſam prophetiam qua prædicitur lex Euangelica futura verbũ breuiatũ, quæ enim fuſe in veteri teſtamento dicũtur in nouo rediguntur in compendiũ, interpretatur Paulus hæc de nouo teſtamento quod Dominus lege veteri in cõpẽdium redacta facturus erat in vniuerſo orbe terræ, Iudæi verò qui non recipiunt Euangelium de vaſtitate inuecta Aſſyrijs regno Iuda interpretantur. Vatablus & Pagninus hos ſequuntur, & quidem alij eo ſpectaſſe in ſuis translationibus videntur, vt leges in theſauro Pagnini in dictione חרץ æquius erat ſequi Diuum Paulum quam Iudæos. Refutauimus illos in noſtris cõmentarijs in hunc locum Eſaiæ, nec eadem repetere eſt neceſſe.

Ex Epiſt. ad Rom. 10. & Deuter. 30.

Vulg. 59. *Ne dixeris in corde tuo, quis aſcendet in cælum, hoc eſt Chriſtũ deducere.*

Hebræa lectio quam expreſsit vulgata Diui Hieronymi.

Lectio hebræa. לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו

Vul

Vulgata D. Hieronymi.

Vt poſsis dicere, quis noſtrum valet ad cœlum aſcendere vt deferat illud ad nos?

60. Paulum legiſſe apparet hebræam lectionem vna litera א addita.

Lectio heb. לא אמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו

Vulg. *Aut quis deſcendet in abyſſum, hoc eſt Chriſtum à mortuis reuocare.*

Lectio hebræa. לאמר מי יעבר לנו אל אבר הים ויקחה לנו

Vulgata D. Hieronymi.

Et dicas, quis è nobis poterit mare trãſfretare, & illud ad nos vſq; deferre?

Aut vt Paulus legiſſe videtur addita vna litera pro lemor, dicens, loemor, ne dixeris.

Lectio Hebrea. לא אמר מי יעבר לנו אל אבר הים ויקחה לנו

Nam trans mare, vel infra mare D. Paulus interpretatus videtur, hoc eſt abyſſum, quod infra mare abyſſus eſſe videatur. Vel pro, infra mare, D. Paulus tehom videatur legiſſe.

HOc loco deſtituimur trãſlatione Lxx virorũ, conqueſti nanq; ſumus plus nimio licuiſſe Iudæis in tranſlationẽ Lxx vt Apoſtoli & Euangeliſtæ nõ ſolũ à lectione hebręa, ſed etiã ab interpretatione Lxx diſcordare dicerẽtur, vt dicerẽtur prophetias de ſuo fingere, aut eas alieno ſenſu citare, ſpecta quid dicat Iſidorus Clarius de hoc loco citato à D. Paulo, D. Paulũ hunc locũ de Euangelica prędicatione citaſſe tametſi ſenſum magis vt æquũ eſt, quã cõtextũ ad verbũ expreſſerit, vt illius etiã alibi eſt mos; quæ verba ſi quis expendat benè reperiet non ſolum hoc loco, ſed & alijs D. Paulũ & Chriſtum in eo loquentẽ infamari cũ dicuntur non citari ab eis contextũ ſcripturæ ad verbũ ſed ſenſum, & vere quidẽ nã contextus ſcripturæ nihil minus dicere videtur quam quod ait D. Paulus & ſi ſenſus ab ipſo contextu diſſidet erit ridiculus, & non ſolum hoc loco tãtum, ſed & alijs quoquę. Vatablus planius hoc idẽ ait, D. Paulus, inquiens, ad Rom. 10. hunc locum accommodat ad rem ſuam cum hic locus propriè pertineat ad decalogũ. Eraſmus quoq; hunc locũ verſat huc & illuc. Sed non audent dicere hi ſcriptores quod ſentire videantur, non pertinere hunc locum ad id ad quod citatur à D. Paulo, nec ita hebraice eſſe, nec in tranſlatione Lxx. Sat eſt dices fateri Iſidorum, citari à D. Paulo ſcripturæ ſenſum, at quomodo id dicat expende, mihi non ſatis eſt, ſi dicatur D. Paulus ſcripturę ſenſum citaſſe ſi ab ipſo ſcripturæ contextu ille ſenſus dicatur diſcordare. Quid igitur agas, inquiunt, vbi te deſerunt omnia, lectio hebręa & trãſlatio Lxx quæ contra te ſtãt? Ita eſt ſed ſtat pro me Chriſtus qui in Paulo loquitur & eius Spiritus, ſtat pro me Paulus vas electionis prædicator orbis qui raptus in tertium cœlum vidit arcana Dei, & ea quãdo vult explicat, his igitur ducibus oſtendã D. Paulum verum ſcripturæ ſacræ cõtextũ citare & explicare, adhibebo primũ omnium Canonẽ illum præſcriptum à D. Hiero. de agnoſcenda lectione hebræa quã quiſque agnouerit ex ipſius tranſlatione & exẽplum codicis hiſpani latinè tranſlati quo ſoleo planũ facere Canonẽ illum D. Hiero. quo vſi ſumus in prefatione in locos veteris teſtamenti citatos ab Apoſtolis & Euãgeliſtis. Dic quæſo te ſi in codice hiſpano legeretur, lleuaua vna roſca en la mano, & in codice latino videres trãſlatũ; roſam manu geſtabat, dubitares ne interpretẽ latinum nõ legiſſe, roſca, ſed, roſa, in hiſpano codice? Certè non dubitares: qui minus quæſo, ſi hebraice ſcriptũ legis, lemor, dicens, & tranſlatum à D. Paulo & à Chriſto qui in eo loquebatur vides, ne dixeris, intelliges nõ legiſſe

in hebræa lectione Paulũ, lemor dicens, ſed lo emor, ne dixeris, addita vna littera? ſi in Hiſpano codice legeretur en vn carro de hombres, & translatum videres, in hominum conuentu, dubium ne tibi eſſet, quin in codice Hiſpano legiſſet interpres, en vn corro de hombres, ſi in Hiſpano codice legeretur, hizo traer mucho acarreo de paja y lino, & videres translatum, curauit aſportandum magnum commeatum frumenti & vini, dubitares ne interpretem legiſſe, gran acarreo de pan y vino, qui minus quæſo credes Apoſtolo Paulo in quo loquitur Chriſtus & eius ſpiritus dum hebream vocem, lemor, id eſt, dicens, vertit ne dixeris, non legiſſe hebraice, lemor, id eſt, dicens, ſed lo emor, id eſt, ne dixeris, hac igitur mutatione quæ bis facta eſt in hoc contextu hebræo dicitur Paulus alieno ſenſu ſcripturam citaſſe, verbum inquies, mutatum in alterũ eſt, nam pro trans mare Diuus Paulus legit trans abyſſum, quid tum mutatum frequentiſsime in hebræa lectione vnum verbum in alterum monſtratum eſt lib. 2. cap. 64. & toto adeo. 2. lib. Si hæc intellexeris, contextum Hebræum legitimum citatum à Diuo Paulo dices. Hebræa lectio, aiunt, veritas hebraica eſt caſtigatiſsima & emendatiſsima, vbi nec punctum nec apex potuit mutari, id Iudæi & quidam ex noſtris conantur perſuadere, & ideo hoc opere priuſquã de meo hoc inſtituto aggrederer diſputationem, præpoſui illam qua oſtendi libro ſecundo Iudæos in lectione hebræa innumerabiles fraudes eſſe molitos, vt mólitas aures noſtrorum hominũ haberem cum Apoſtolicam, & Euangelicam & Eccleſiaſticã lectionẽ contra Iudaicos dolos defenderẽ. Dico ergo hoc loco duplicẽ eſſe lectionẽ, alterãque nũc circumfertur, quã ſua translatione expreſsit D. Hieron. quæ lectio eſt ſacroſancta, alterã quã tranſtulit D. Paul. quę ſanctior eſt & ſacratior, de qua hoc loco agendũ eſt. D. Paulus hebraice lemor dicens vertit, ne dixeris ſua trãslatione arguẽs legiſſe ſe, lo emor, ne dixeris, vt in exẽplis ſuprapoſitis codicis Hiſpani qui pro roſca, vertiſſet, roſa, oſtẽdiſſet legiſſe ſe in Hiſpano codice non, roſca, ſed roſa, Et qui pro carro, vertiſſet conuentu oſtendiſſet nõ legiſſe ſe carro, ſed corro, Sic D. Paulus cũ pro, lemor, dicẽs, tranſtulerit ne dixeris clamat ſe non legiſſe lemor dicẽs, ſed lo emor, ne dixeris, quis aſcẽdet nobis in cælũ, & præceſſerat, lo ba ſamaim hi, non in cælis hæc, quibus verbis ſignificari poſſet legẽ Moſis non eſſe legẽ illã quæ deuocãda è cælis eſſet, quanquã data erat à Deo per Moſen. Nõ tamẽ erat ea quæ cælo deferẽda erat per vnigenitũ filiũ Dei, poſt hęc verba ſequitur ea oratio Pauli, de quã modo dicebã, ne dixeris, quis aſcendet nobis in cælũ, & accipiet nobis illã legem. ſ. quæ cœlo nobis erat deferenda, & reſpondet Paulus Hoc eſt Chriſtũ deducere cœlo. ſ. & negare Chriſtũ deſcendiſſe de cœlo, & mandata patris ad nos detuliſſe quæ lex euangelica erat. Ergo lectio citata a. D. Paulo vſq; adhuc addita vna littera cũ lectione hebręa, congruit mirabiliter. Omittit Paulus iuxta canonẽ prædictũ Origenis verba intermedia quod tãtum citet neceſſaria, ſequitur aut quis deſcendet in abyſsum, Hebraice aiunt legitur, quis deſcendet in mare. Dixi in Hebræa lectione frequẽtiſsimè verba Hebræã in ſe mutuo mutari, aut Iudaica malitia, aut negligẽtia, & ita D. Paul. oſtẽdit ſua trãslatione pro le, iam, in mare legiſſe ſe, le theom, in abyſſum, vt ſit, quis deſcendet nobis in abyſſum vt narret nobis portas æreas ſe cõfregiſſe & extraxiſſe ſe illinc inuiſos theſauros, & colligaſſe fortẽ, & extraxiſſe ſpolia, & captiuã duxiſſe captiuitatẽ, reſpõdet Paulus, hoc eſt Chriſtum à mortuis reuocare. i. negare Chriſtũ deſcẽdiſſe ad inferos, & veterũ patrũ animas illinc liberaſſe & reſurrexiſſe, & vtroq; loco vna dictio pro altera eſt, le, iam, in mare, & le tehom in abyſſũ & duplex erit lectio, & vltra mare poteſt

ſigni-

ſignificare vltra inferos, qđ infra mare dicentur eſſe inferi, & ſequitur rurſus, lemor,dicens,quod Paulus rurſus vertit ne dixeris,& oſtendit legendum, vt dixi,lo emor,ne dixeris, & duobus ergo locis addenda vna littera eſt, & duobus locis vna dictio in alteram mutata videtur,cum tamen vtraque dictio eodem ſpectare videatur.

Ad Romanos.10.Ioel.2.

Vulgat. 61. *Omnis quicunque inuocauerit nomen Domini ſaluus erit.*

Lectio hebræa. כל אשר יקרא בשם יהוה ימלט

Lxx. & erit omnis qui inuocauerit nomen dñi ſaluabitur.

καὶ ἔσται πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου σωθήσεται.

Paulus.

omnis enim qui inuocauerit nomen dñi ſaluabitur.

πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου σωθήσεται.

Oſtendimus ex D.Paulo & ex ſanctis Patribus hoc teſtimoniũ Ioelis de téporibus Chriſti dictũ eſſe in Cõmentarijs in hũc locũ, & id apparere diximus ex his quæ ſequuntur ex tranſlatione Lxx. Nã totus hic locus citatur à D.Paulo iuxta Lxx viros,vt reliqua omnia ſcripturæ teſtimonia quæ citat D. Paulus,Eſt ergo hic locus, D. Paulo interprete,de primo aduentu quo diſtinctio non erat futura Iudæi & græci aliarumque nationum dũmodo in Chriſtũ crederent. Vatablus ad ſecũdũ Chriſti aduentum refert, neſcio quam rectè,ait enim in illa tribulatione ſeruabũtur pij & fideles quod vſque adhuc rectè dictũ erat,quod ſequitur tamẽ me facit dubitare,an ferendũ ſit,ſubijcit enim. Quiſquis à Domino opem expectarit credẽs in Chriſtum ſaluabitur. Non enim videtur futurus ſaluus quiſquis expectauerit opem credens in Chriſtum, niſi crediderit fide formata.

Vulgat. 62. *Quam ſpecioſi pedes Euangelizantium pacem Euangelizantiũ bona.Eſa.52.*

Lectio hebræa. מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום

Hic locus vitioſe legitur in tranſlatione Lxx qui reſtituitur nobis à D. Paulo in hac parte lectioni hebrææ cõuenientèr & veritati de quo dictũ eſt à nobis in Cõmentarijs in Eſaiã, & hoc loco illud notes ſummopere oportet, veriſsime D.Hiero.nos docuiſſe citari quidẽ ab Apoſtolis & Euãgeliſtis ſcripturę teſtimonia iuxta trãſlationẽ Lxx vbi tñ trãslatio Lxx corrupta nõ eſt, vbi tamẽ corrupta eſt & vera lectio hebræa id qđ verũ eſt à D.Paulo citari, quod tã planũ eſt vt vtroque lumine ſit captus qui id non viderit. Nã ſi vtraque æditio & hebręa & gręca Lxx virorũ ſit vitiata(oſtẽdimus enim æditionẽ Lxx à Iudæis vitiari)id quod verũ eſt à D.Paulo citatur, aut potius à Chriſto qui in D.Paulo loquitur. Pedes dicẽdo ſignificãtur Apoſtolorũ pedes Chriſti Dñi aduentum & regnũ Dei aduentare prædicantiũ.Aduẽtus enim ipſorum illuminabat homines viam oſtendẽs qua itur in pace ad Deũ, Ambroſius in hunc locum.

Ad Romanos.10.Eſaiæ.53.

Domine quis credidit auditui noſtro. Vulga. 63.

Lectio hebræa. מי האמין לשמעתנו

Lxx. dñe quis credidit auditui noſtro.

κύριε τίς ἐπίστευσεν ἀκοῇ ἡμῶν.

Paulus.

dñe quis credidit auditui noſtro.

κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν.

Hic locus citatur iuxtã trãſlationem Lxx & hebraice nõ eſt vox illa prima.Dñe.Et nihiloſecius ita citatur à D. Paulo,& à D.Ioãne,nequis ſtatim quod in hebræa lectione non eſt, & in tranſlatione Lxx virorũ eſt expungẽdum ex translatione Lxx virorũ putet, En à D. Paulo,& à D.Ioanne lectio Lxx hebræa ęditione iudicatur verior, & probatur Auguſtini ſentẽtia qui ait,Neminẽ vſq; ad ſua tẽpora auſum fuiſſe expũgere ex tranſlatione Lxx quod in illa eſſet, & hebraice non eſſet.Dñe quis credidit auditui

dítui noſtro Ambroſius: Quis credidit eis quę audiuimus à te, docet propheta Iudæos futuros Euangelij contradictores: quis credidit, id eſt, pauci præ Iudæorum numeroſa multitudine. Ex his locis Apoſtolicis & Euangelicis conſtat multa in tranſlatione Lxx virorũ diuinitus ſcripta excidiſſe ex lectione hebræa, quod citantur ab Spiritu ſancto quale illud eſt, Eſa. 52. quod in ore eſt omniũ veterũ patrũ, quia ego qui loquebar ecce adſum, vt hora ſuper montes, id eſt ego verbũ patris, qui loquebar in prophetis ecce adſum homo factus, quaſi hora, id eſt, quaſi ver, quaſi pulchritudo: ſuper montes vernare faciens omnia, vírere, florere, fragrare ſuauiſsimo odorẽ quod fecit dominus ſuo aduentu. Infinita ſunt huius notæ.

Ad Romanos. 10. Pſalmo. 18.

Vulg. 64. *Et quidẽ in omnẽ terrã exiuit ſonus eorũ, & in fines orbis terræ verba eorũ.*

Lectio Hebrea. בְּכָל הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם

Lxx. in omnem terram exiuit ſonus eorum
εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν
& in fines orbis verba
καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα
ipſorum.
αὐτῶν.

D. Paulus.

in omnem terram exiuit ſonus ipſorum
εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν
& in fines orbis verba
καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα
ipſorum.
αὐτῶν.

DE hoc Pſalmo dictũ eſt lib. 3. fuſe ſatis hoc loco quo tantũ propoſitũ eſt dicere de teſtimonijs veteris teſtamenti, citatis ab Apoſtolis reſtat dicere hos verſus Dauidis iuxta tranſlationem Lxx ad verbũ citari, videas interpretes quoſdam aliter hunc locũ tranſtuliſſe quam Lxx tranſtulere, & quam D. Paulus. Nam pro in omnem terrã exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorũ, tranſtulere. In omnẽ terrã exiuit linea eorum, & in extremum orbis eloquia eorum, vt ad rotationẽ cœlorũ referri poſſet tantum, & D. Pauli interpretatio eluderetur, nec locum haberet. D. Hieronymus vociferatur quod in trãſlatione Lxx quod vitiata eſſet, duo treſuè loci citati ab Apoſtolis aut Euangeliſtis non reperirentur in his translationibus nouis multa teſtimonia citata ab Apoſtolis aut Euangeliſtis fruſtra quæres è quorum numero, & hoc eſt, dicat aliquis, quid ſi hoc hebraicè nõ eſt? Apage nunquid Apoſtolus mendax eſt? aut ſacrilegus? eſt enim ſacrilegus, authore Hiero. aut blaſphemus qui ad ſuos ſenſus torquet ſcripturæ ſacra ſenſa: ita hic locus eſt hebraice, be col ha ha res, in omnem terram, iaſa, exiuit, qauam, linea eorum, id eſt, ſcriptura eorum, quæ ſcribitur per lineas, per verſus, pro quo dixere Lxx ſonus eorũ quem ſcripta eorum præferunt, & tranſlatio D. Pauli monſtrat legendũ eſſe hebraicè non couam, ſed mutata vna littera colam vox eorum: iam in fines orbis terræ verba eorum, ita eſt hebraicè, & R. Abraham quanquam ad cælorũ motum refert hæc quem noui interpretes ſequuntur, qauam, linea eorum. i. ſcriptura eorum, adſcriberet ſaltẽ hoc margini, ſed nihil ferè quod noſtra iuuet margini adſcribitur, addit & illud: in ſole poſuit tabernaculum ſuum vt transferat ſoli poſuit tabernaculum in ipſis, & ſuperioribus adiungat, vt de cælis agi videatur, & citra diſtinctionẽ dicatur in ipſis cælis poſitum tabernaculum ſoli græca lectio & vulgata conuellitur. Nã la hem es in ſole, quod א in ſignificat, & ſuũ mutant, in has duas voces in ipſis quid Iudæi nõ poſsũt facere ſi hoc ipſis licet? Certe inquiet Pagninũ ſequor, hoc eſt quod miror queror que quod quiſquam ſequi malit Pagninum R. Dauid, aut R. Abraham quam Apoſtolos, ego aut deſipio prorſus, aut ſed reprimã me, quod mihi nequeo moderari.

Ad

Ad Romanos cap. 10. Deutero. 32.

Vulgat. 65. *Ego ad æmulationem vos adducam in non gente in gente inſipiẽte in iram vos mittam.*

Lectio Hebræa. וַאֲנִי אַקְנִיאֵם בְּלֹא עָם בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם׃

Lxx.
& ego ad æmulationem prouocabo ipſos in non
κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ
gente in gente inſipiente ad iracundiam
ἔθνει ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ
prouocabo ipſos.
αὐτούς.

Paulus.

ego ad æmulationem prouocabo vos in non
ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ
gente in gente inſipiente ad iracundiam
ἔθνει ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ
prouocabo vos.
ὑμᾶς.

IVxta tranſlationem Lxx virorum citatur hic locus ad verbum, excepto quod αὐτοὺς, ideſt, ipſos vertit in ὑμᾶς vos, vt oſtendat hanc prophetiam de Iudæis eſſe dictam. Procopius in Eſaiam crebro hanc prophetiam vſurpat & interpretatur iuxta Paulum, quod quemadmodum Iudæi prouocabant Dominum adorandis Idolis & dæmonibus qui non erant dij ita Dominus erat prouocaturus Iudęos vocandis ad fidẽ nationibus, quod peiores eſſent brutis animantibus quod colerent pro numinibus ligna & ſaxa dura & animantia ratione carentia. Vatablus tamẽ hæc aliò refert, & vindicaturum Dominum ait Iudæorum peccata, qui pro Deo colebant eum qui non erat Deus, Idolum, ſcilicet, & vindicaturum Iudæos ea pœna, ait, vt gentes idolatras, quę indignæ erant nomine gentium facturus eſſet fortunatiores: & locupletiores quam ipſos Iudæos; & certè hac pœna ſemper affecit Dominus non ſolum Iudęos Idololatras, ſed viros ſanctiſsimos, Idololatræ nanque Principes & Reges bonis terrenis plus abundauere ſemper quam ſancti viri veteris teſtamenti, & nunc Reges & Principes Sarraceni, & ipſi Sarraceni & Iudæi plus abundant bonis terrenis quam noſtri, nec neceſſe habeo de hac re veteres citare patres, Quis enĩ non videt ferè peſsimos quotque locupletiores his qui ſanctiſsime vitam degunt?

Ad Romanos. 10. Eſaiæ. 65.

Inuentus ſum à non quærentibus me, palàm apparui his qui me non interrogabant. Vulgat. 66.

נִדְרַשְׁתִּי לְלוֹא שָׁאָלוּ נִמְצֵאתִי לְלֹא בִקְשֻׁנִי Lectio hebræa.

Lxx.
manifeſtus factus ſum me non quærentibus
ἐμφανὴς ἐγενήθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν
inuentus ſum me non interrogantibus.
εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν.

Paulus.

Inuentus ſum me non quærẽtibus manifeſtus
εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς
factus ſum me non interrogantibus.
ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν.

HIc locus etiam iuxta tranſlationẽ Lxx virorum citatur, excepto quod Lxx dixere pro inuentus ſum, εὑρέθην inuentus ſum & ἐμφανὴς ἐγενόμην manifeſtus apparui, inuentus ſum poſuere Lxx in ſecunda oratione; Diuus Paulus in prima, & manifeſtus apparui Lxx in prima oratione, & Diuus Paulus in ſecunda, quod vtraque oratio idem ſignificat, nec refert vtra in primo ſecundoue loco ponatur. Ambroſius in Epiſtolam ad Romanos interpretans hunc locum docet hoc loco Eſaiæ præſignificaſſe Dominũ Iudæos quod ſe perſequerentur excluſiſſe, gentibus & nationibus ſuam gratiam obtuliſſe vltro ad necem & opprobrium Iudæorum, quod idem verbis ſequentibus

tibus ait præſignificatum. Tota die expandi manus meas ad populũ non credentem & contradicentem, ad populum Iſrael carnalem. Et tota die, id eſt, ſemper, ſemper enim vocantur, & non corriguntur tamen, & ideo increpantur tanquam non credituri, quia ipſi ſibi cauſa ſunt perditionis, poteſt & hoc intelligi de ſaluatore, qui in cruce poſitus arguit illorũ immane ſcelus quod regem gloriæ crucifixere. Athanaſius de humanitate verbi hoc loco vehementer premit Iudæos, interrogãs: quis eſt hic qui manifeſtus apparuit illis, qui eum non quærebant? inuentuſque eſt ab his qui de eo non percontabantur? Et cætera, quæ Athanaſius adijcit, ſed hũc locum praua interpretatione vitiant Iudæi, tectè Athanaſio reſpondent, ſed de hoc loco & quomodo peruertatur à quibuſdã dictum eſt in commentarijs in Eſaiam, illinc petet qui volet.

Ad Romanos. 10. Eſaiæ. 65.

Vulg. 67. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, ſed contradicentem*

Lectio heb.

פֵּרַשְׂתִּי יָדַי כָּל הַיּוֹם אֶל עַם סוֹרֵר

Lxx

expandi manus meas totam diem
ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν
ad populum incredulum & contradicentem
πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

Paulus.

totam diem expandi manus meas
ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου
ad populum incredulum, & contradicentẽ.
πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

Citatur hic locus iuxta tranſlationem Lxx ad verbum tranſpoſita illa oratione ὅλην τὴν ἡμέραν tota die, quędam verba hebraice non ſunt, ſed iam diximus negligentia Iudaica & malitia multa ex lectione hebræa intercidiſſe, quæ ſunt in tranſlatione Lxx quod veriſſimè dictum à Diuo Chryſoſtomo & alijs patribus, arguit Diuus Paulus, qui ea citat, quæ hebraicè non ſunt, nunquã citaturus niſi verba ſcripturæ ſacræ eſſent. Loquitur enim in Paulo Chriſtus, qui vtrumque teſtamentum nobis dedit. Citare autem Paulum quæ in tranſlatione Lxx ſunt, & quæ hebraice non ſunt, eſt iudicare in plæriſque tranſlationem Lxx veriorem hebræa lectione vt ex hoc loco apparet, & apparuit alijs locis multis ſupra citatis.

Ad Romanos 11. Regum. 13. capit. 19.

Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderũt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam. Vulg. 68.

מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרָסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בֶחָרֶב וָאִוָּתֵר אֲנִי לְבַדִּי Lectio hebræa

Lxx

altaria tua ſuffoderunt & prophetas tuas
τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν καὶ τοὺς προφήτας
occiderunt in gladio & relictus ſum ego
ἀπέκτειναν ἐν ῥομφαίᾳ καὶ ὑπολέλειμμαι ἐγὼ
ſolus.
μονώτατος.

D. Paulus.

prophetas tuos occiderunt & altaria
τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν καὶ θυσιαστήρια
tua ſuffoderunt & ego relictus ſum ſolus.
σου κατέσκαψαν κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος.

HIC Locus iuxta tranſlationem Lxx citatur bis, verbis eiſdem, omittitur vnum verbum parum neceſſarium iuxta canonem præſcriptum ab Origene & trãſmutantur orationes duæ.

Ad

Ad Roman.11.Regum.3.cap.19.

Vulgat. 69. *Reliqui mihi ſeptem millia virorum qui non curuauerunt genua ante Baal.*

Lxx.
relinquam ex Iſrael ſeptẽ milliaria hominũ
καταλείψω ἐξ Ἰσραὴλ ἑπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν
omnia genua, quæ non flexere genua
πάντα τὰ γόνατα ἃ οὐκ ἔκαμψαν γόνυ
Baal.
τῷ βααλ.

Paulus.

reliqui mihi ſepties mille viros
κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας
qui non flexere genu Baal.
οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῷ βααλ.

Hic locus citatur à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx, breuiatur tamen iuxta canonem centies repetitum quod lex noua ſit conſummatio & breuiatio legis veteris; vnde teſtimonia ſcripturæ quæ citantur ab Apoſtolis & Euãgeliſtis breuiari ſolent. Primo ergo pro relinquam dixit Paulus reliqui quod res erat iam tranſacta, quod alibi faciunt etiam Apoſtoli & Euangeliſtæ, vt dictũ contra Eraſmum & alios eſt pro ἑπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν poſuit ἑπτακισχιλίους ἄνδρας pro ἐξ Ἰσραὴλ poſuit ἐμαυτῷ pro πάντα τὰ γόνατα ἃ tantum poſuit D. Paulus οἵτινες qui. Reliqua vt Lxx verbis eiſdem.

Ad Romanos.11.Et Eſaiæ. 29.

Vulgat. 70. *Dedit illis Deus Spiritum compunctionis.*

Lectio hebræa.
כִּי נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְהוָה רוּחַ תַּרְדֵּמָה

Lxx.
potauit vos dominus ſpiritu compunctionis.
πεπότικεν ὑμᾶς κύριος πνεύματι κατανύξεως.

D.Paulus.

dedit ipſis Deus ſpiritum compunctionis.
ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως.

Locus hic citatur à D. Paulo iuxta trãſlationem Lxx qui quod Diuus Hieronymus poſtea trãſtulit, quoniam miſcuit vobis Dominus Spiritum ſoporis, verterunt: quoniam putauit vos Dominus ſpiritu compunctionis. D. Paulus, pro potauit vos Dominus, dixit: Dedit illis Dominus, oratione magis perſpicua quod de Iudęis loquebatur, quod Iudæi tranſtulerant. Spiritum compunctionis, id iuxta illos citauit: Dedit illius Deus ſpiritum compunctionis, hebraice eſt aiunt רוּחַ תַּרְדֵּמָה ſpiritum ſoporis ſed Lxx ſunt Commentarij hoc loco & ſpiritum ſoporis interpretantur, id eſt, רוּחַ תַּעְלָה, ideſt, ſpiritum ſoporis claudentis oculos cordis transfigentis cor, & compungentis cor. Thargum; propinare feciſti nobis vinum maledictionis, vt ſit maledictionis illius qua dixere ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros, hanc veluti paraphraſin Lxx citat vt dixi D. Paulus hic, vt appareat factam eſſe Spiritus ſancti inflatu, & eſſe ſcripturam ſacram, vt ait Auguſtinus, alioqui ſcripturę ſacræ paraphraſis pro ſcriptura ſacra non citaretur. Addit D. Paulus horum verborum ſpiritus compunctionis interpretationem ex ca. 6. Eſaię oculos vt non videant, aures vt non audiant, Auguſtinus contra Fauſtum Manichæum lib.13.cap.11. ita hunc locum de cœcitate Iudæorum interpretatur, Origenes in Epiſtolam ad Romanos interpretans hunc locum, negat ſe eum in ſcriptura potuiſſe inuenire, vnde apparet veriſsimum eſſe quod ſæpè dixi interpreteni Origenis ſcriptis Origenis multa de ſuo addidiſſe quod facile etiã intelliget qui in ſcriptis Origenis ſit verſatus. Origenem qui totam ſcripturam tenebat memoria hunc locum reperire non potuiſſe credibile non eſt. Quidam tamen hunc locum ad Aſſyriorum tempora referre videntur non quo D. Paulus refert, ſed de hoc loco dictum eſt quoque in Commentarijs in Eſaiam, tãtum dicam Eraſmum in annotatio-

tationibus in hunc locum parum conſulte Apoſtolum & Euangeliſtam defendiſſe in quibus ſat eſſe debuiſſe Chriſtum & Spiritum ſanctum fuiſſe locutũ nec D.Hiero.emendatorem Apoſtolorum eſſe & modeſtius cum Apoſtolis & Euangeliſtis fuiſſe agẽdum,vnde malum in Apoſtolos ius cuiquam eſt.

Ad Romanos.11. ex Pſalm.68.

Vulgata.

71. *Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum,& in captionem & in ſcandalum & in retributionem illis. Obſcurentur oculi eorum ne videant,& dorſum eorum ſemper incurua.*

Lectio Hebrça.

יְהִי שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח וְלִשְׁלוֹמִים
לְמוֹקֵשׁ׃ תֶּחְשַׁכְנָה עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת
וּמָתְנֵיהֶם תָּמִיד הַמְעַד׃

Lxx.

fiat menſa ipſorum coram ipſis in
γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς
laqueum & in retributionem & in ſcanda
παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδα
lum obſcurentur oculi ipſorum ne
λον σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ
videre & dorſum eorum ſemper in-
βλέπειν καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγ-
curua.
καμψον.

Paulus.

fiat menſa ipſorum in laqueum & in
γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς
venationẽ & in ſcandalum & in retributionẽ
θήραν καὶ εἰς σκάνδαλον καὶ εἰς ἀνταπόδομα
ipſis obſcurentur oculi ipſorum ne
αὐτοῖς σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ
videant & dorſum ipſorum ſemper
βλέπειν καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς
incurua.
σύγκαμψον.

HVnc locum citat Diuus. Paulus ad Romanos.11.iuxta tranſlationem Lxx,Vatablus, & alij aliter interpretantur,& ad Dauidem referunt verba hæc & totum Pſalmum & communi reſponſione noſtra eludunt fortaſſe typicè ad Chriſti tempora. Fiat menſa eorum ad facies ſuas in laqueum, & ad paces in offendiculum, Et quod Origenes vidit Iudæos aliò referre hęc quam quo Paulus retulit eos ſic vrget interrogatione interpretans hunc locum. Dicant ergo nobis ſi mẽſam hic dicit Propheta illam in qua prandent & cœnãt, vt ipſa eis fiat in laqueum vt capiat eos vel ipſa efficiatur in retributionem, vt ab ipſa pro his quæ deliquerunt recipiant vltionem quomodo hoc fieri potuerit exponant, vel quomodo factum ſit oſtendant Menſam pro omnigena voluptate interpretantur, & ſic Origeni aduerſarij reſpondent pro Iudæis, ſed eodem tenentur laqueo, oſtendant Iudæi quomodo hoſtes Dauidis aut Iudæi ab omnigena voluptate incurrere pœnas ſcelerum, quanque communis eſt hæc pœna, omnes enim ab omnigena voluptate luunt pœnas alij alijs grauiores. Sed Iudæi nihil hæc morantur, nec curant vera ne ſint an falſa,an communia quę dicant. Sequitur ſtatim: Obſcurentur oculi eorum ne videant & dorſum eorum ſemper incurua quę eodem loco citat Paulus & verbis illis cæcitatẽ Iudæorum vult prædictam,vt velut capri oculis non videant quæ ante oculos ſunt,vt ait Auguſtinus,ſubijcitq́; Quid mirum ſi hæc manifeſta non vidẽt, quorum oculi ſunt obſcurati ne videant? quid mirum ſi cœleſtia non ſuſpiciunt? qui vt in terrena ſint proni dorſum eorum ſemper incuruum eſt? Hæc Auguſtinus. Quid faciant ergo Iudæi & aduerſarij, quid ad hæc reſpondeant? certè ſi non mutetur ſcriptura ejabi non poſſunt. En cur nouas ſcripturas poſtulant, non quas nobis reliquit Diuus Paulus in quo Chriſtus loquitur, Et cùm eas nobis Paulus reliquit Chriſtus eas nobis reliquit. Quæ res, quid faciunt ergo aduerſarij, relicta ſententia & interpretatione Diui Pauli Iudaicum ſenſum ſequuntur, Nam interpretatione per-

peruerſa corrumpitur etiam ſcriptura, hebraicè inquiunt, non eſt, dorſum eorum ſemper incurua, quod vident hæc ad hoſtes Dauidis referri non poſſe, hebraicè, aiunt, eſt lumbos eorum nutare fac, & interpretantur, id eſt, adime illis vires, & ſubijciunt quod in renibus ſint vires. Quando malum Philoſophorum quiſquam in renibus dixerat eſſe vires? Certe ſi labores renibus nequeas hærere pedibus, ita eſt, ſed nec ſi pedibus labores, aut capitis dolore acri aut ſtomachi, aut vteri hærere pedibus poteris, ſed vt ego Iudæos Origenis, & aliorum patrum interrogatione, quando hoc factũ eſt aduerſum hoſtes Dauidis, atqui Dominus Deut. 18. quando in nomine Domini prædictum eſt aliquid & non euenerit, hoc Dominus non eſt loquutus, & Dauid propheta Domini non fuerit, ſed pſeudopropheta. Certè aiũt hebraicè ita non eſt, vt citat D. Paulus hæc. Igitur Chriſtus qui in Paulo loquitur, quique tulit legem veterem quid dixerit eſt oblitus? & rabino impio maiorẽ fidé habes quã Chriſto? & mahad מעד ſignificat, vt docent rabini, nutare & declinare. Te rogo ergo quid differat declinare & incuruare. Et declinare lumbos Iudæorum? incuruare Iudæorum lumbos aut dorſum? Et ante Chriſti Domini aduentum in carne, ſic vertere Lxx Iudæi ſuæ ætatis ſapientiſsimi & doctiſsimi, ſic vertit D. Paulus. Notat Origenes verbum illud in captionem hebraicè non eſſe nec apud Lxx & nec voces illas coram ipſis, & inde colligit Apoſtolos ſuis verbis citare ſcripturam ſæpe, conijcies tu potius ex his verbis interpretis hæc eſſe verba, & non Origenis, qui docet centies Apoſtolos iuxta tranſlationem Lxx citare ſcripturam, & nouerat bene Origenes, vt dictum ſupra eſt Iudæos aliqua ex lectione hebræa, & ex tranſlatione Lxx reſecuiſſe, & quidtam grande eſt ſi interciderit ex vtraque lectione fraude Iudaica in captionem, & coram ipſis, cum ad ſenſum faciunt parum, & Diuus Paulus lectionem citat quæ ſuo tempore circunferebatur.

Ad Romanos cap. 11. Ex Eſaiæ. cap. 59.

Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob, & hoc illis à me teſtamentum cum abſtulero peccata eorum. Vulgat. 72

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יהוה ואני זאת בריתי אותם אמר יהוה. Lectio Hebræa.

Lxx.

veniet à Sion qui eripiat & auertat
ἥξει ἀπὸ σιὼν ὁ ῥυόμενος καὶ ἀποστρέψει
impietates à Iacob & hoc ipſis
ἀσεβείας ἀπὸ ἰακὼβ καὶ αὕτη αὐτοῖς
à me teſtamentum
ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη.

Paulus.

veniet à Sion qui eripiat & auertet
ἥξει ἀπὸ σιὼν ὁ ῥυόμενος καὶ ἀποστρέψει
impietates ab Iacob & hoc ipſis
ἀσεβείας ἀπὸ ἰακώβ καὶ αὕτη αὐτοῖς
à me teſtamentum quando abſtulero
ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη ὅταν ἀφέλωμαι
peccata eorum.
τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν

Hoc loco Pauli in quo loquitur Chriſtus apparet planiſsime de teſtamento nouo feri mentionem tam plane quã apud Hierem. iuxta interpretationem Pauli ad Hebræos de quo loco alibi fuſe à nobis eſt dictum vt iam non ab vno Hieremia de nouo teſtamento ſit dictum ſed ab Eſaia.

Hic locus ad verbum iuxta tranſlatiõnem Lxx citatus arguit relictam eſſe vnam orationem totam à D. Pau. iuxta Canonem Origenis quem Apoſtoli citant ex prophetia vltima omittunt

media quæ ad rem de qua agitur non magnopere pertinere videntur: locus eſt de Chriſto manifeſtiſsimus & de nouo teſtamento futuro quando Dominus abſtuliſſet peccata noſtra, quando redemiſſet ſuo ſanguine genus humanum, hoc futurum Dei teſtamētum, & vetus antiquandũ, & non potuit hoc dici planius. Sed nihil tale hebraicè eſſe aiũt: duras leges nobis impoſitas video, vt ſi quid tēporis iniuria aut Iudaica perfidia, aut ſupina negligētia peruerterit & vitiauerit, Apoſtolica lectio vitiata eſſe dicatur, & lex noua lata ab Spiritu ſancto ad Iudæorum errores ſit caſtiganda & obſcuranda: Dominus per filium vnigenitum legem tulit quam planè hoc loco ait Dominus teſtamentum eſſe nouum, & à ſe poſt redemptionem generis humani, de hac lege quam Chriſtus Dominus tulit ipſe admonuit, inquiens, Spiritus S. ſuggeret vobis omnia quæcũque dixero vobis. Spiritus S. ſuggerit D. Paulo quę loquitur, & Chriſtus qui eſt theſaurus ſapientiæ & ſcientiæ loquitur in D. Paulo, & tamen relinquitur D. Paulus, pro interpretatione Iudaica? Nihil tale, aiunt, eſt hebraicè, immo maximè ſi mutas duas litteras, pro, leſion, miſion. Et veniet ex Sion, & pro, leſabe Iaſeb, & conuertet, expuncta. l. & tranſpoſito, iod, duabus itaque litteris mutatis, & expuncta vna lectio hebræa reſpondet tranſlationi Lxx quam citat Paulus, aut potius Chriſtus Domin⁹ qui in Paulo loquitur. Origenes in Epiſtolam ad Romanos interpretans hunc locum negat ſic eſſe hebraicè, nec in tranſlatione Lxx vnde conijcies ad ſubuertendam R.P. Chriſtianam quāta arte ſint vſi, aut potius quāta arte ſit vſus Sathan qui Iudæorum caput eſt, vitiauere ſcripturam hebræam iam à principijs Chriſtianæ R.P. vt conqueſtus hoc opere ſæpe ſum tranſlationem quoque Lxx virorũ corrupere, & multis orationibus truncauere vt citata ab Apoſtolis non viderentur citata conuenienter lectioni hebrę nec tranſlationi Lxx vnde nunc locus manifeſtiſsimus de nouo teſtamento nobis è manibus extorquetur. Fidelibus, inquies, non extorquetur, ita eſt, infamatur tamen Paulus, & in eo loquens Chriſtus, vt à Iudæis falſa citaſſe dicatur, ſed cum Chriſtus, qui in Paulo loquitur & eius ſpiritus hæc citent, Ego tanto teſtimonio lectionem hebręam & tranſlationem Lxx non dubito eſſe caſtigandam: Quod ſi D. Paulus tantum ita legiſſet antiquiſsimus ſcriptor ex eo vtranque lectionem vir doctus caſtigaret, vt caſtigant viri docti locos authorum ex M. Varrone, Feſto Pōpeio, Nonio Marcello, ſi ita locos illos legiſſe videntur, nec falſa citaſſe aiunt hos ſcriptores peruetuſtos, ſed veram lectionem eſſe apud illos, conſule tu humaniorum litterarum viros doctiſsimos num ita ſit, & ita eſſe reſpondebunt, vt intelligas quam iniurij ſint qui lectionem quam D. Paulus citat ad exemplum hebræorũ Codicum & exemplarium Lxx virorũ putant caſtigandam. Contra: ego puto teſtimonium maxime manifeſtum de nouo teſtamento quo neſcio an vllum ſit manifeſtius, ex D. Paulo reſtituendum habeo certiſsimum, ne ſolus ſit locus ille Hieremiæ de nouo teſtamento planiſsimus. Hilarius ſic hunc locum citat in Pſal. 58. in illud fortitudinem meã ad te cuſtodiam, veniet ex Sion qui liberabit, & auertat impietates à Iacob, & hoc illis à me teſtamentum cum auferam impietatē eorum, & Ambroſius interpretans hunc locum in Epiſtolam ad Romanos Eſaiæ, veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob, hoc illis à me teſtamentum cum abſtulero peccata eorum, hoc eſt, inquit Ambroſius, nouum teſtamentum promiſſum nobis à Deo in Chriſto, & de teſtamento à nobis dictum eſt non ſemel hoc loco tantum dicam ipſum Dominum in Euangelicis litteris & eius Apoſtolos & Euangeliſtas [illegible] vertiſſe teſtamentum & D. Paulum ad Hebræos

ita

ita interpretatū, vt ſat hoc eſſe deberet Eraſmo vt contra diuina teſtimonia pro nūciaret de ſignificatione vocis de qua nos alibi ex veterum ſcriptorum autho ritate diximus.

Ad Romanos. 11. Eſaiæ cap. 40.

Vulg. 73. *Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit?*

Lectio hebræa. מִי תִכֵּן אֶת רוּחַ יְהוָה וְאִישׁ עֲצָתוֹ יוֹדִיעֶנּוּ

Lxx. quis cognouit ſenſum domini vel quis
τίς ἔγνω νοῦν κυρίου ἢ τίς
conſiliarius ipſius fuit qui inſtruxit eum
σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ὃς συμβιβᾷ αὐτὸν
vel quem conſuluit & inſtruxit
ἢ τίνα συνεβουλεύσατο καὶ συνεβίβασεν
αὐτόν, &c.

Paulus.

quis enim nouit ſenſum domini vel quis
τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου ἢ τίς
conſiliarius ipſius fuit vel quis prior
σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο, ἢ τίς προέ-
dedit ipſi & reddetur ei.
δωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται.

CItatur hic locus à D. Paulo græcè iuxta tranſlationem Lxx græcam adverbum: nihil tale hebraicè eſſe aiūt. Hæc vna via relicta fuit Iudæis, vt noſtris maioribus cum conſtricti in vinculis tenerentur reſponderent, & vt noſtra oppugnarēt quę facillima illis erat, vt mutata vna littera duabusvè peruerterent noſtram ſcripturam, & noſtra peruertent & clamarent veritas hebraica, veritas hebraica, & extenuarent Apoſtolicam authoritatem, & noſtra hæc culpa eſt, qui huic generi hominum aures damus: in hoc loco duplex eſt lectio, altera quam expreſsit D. Hieronymus, altera quam agnouere Lxx mutata vna littera in ſimillimam, quod accidere rabini in hebræa lingua frequentiſsimè confitentur. Lxx pro, tichen, legere tiben, id eſt, cognouit, intellexit, vt ſit totum, Quis cognouit ſenſum Domini, hanc Lxx lectionem citat D. Paulus, pro aſato, conſilium eius, legerunt D. Hieronymus, & Lxx addita vna littera, iod, à principio expuncta altera, vau, ioaſo, conſiliarius eius, vt ſit, aut quis conſiliarius eius fuit: & ſic hæc citat D. Paulus, & caſtigatur D. Paulus ad exemplū lectionis hebraicæ vitiatæ, quod ſi recipitur illud reſtat, vt Apoſtoli & Euāgeliſtæ impio Iudæo cædant, & ne quis hæc miretur præſcripſi lib. ſecundo. teſtimonia omnium veterum tam noſtrorum patrum quam Iudæorum, quibus oſtendi in lectione hebræa hæc fieri aliquando vt mutentur litteræ & ſyllabæ contra eos qui lectionem hebræam caſtigatiſsimam & emendatiſsimam teſtantur, ita, vt nec punctum, nec apex mutari potuerit, quod ſi verum putaretur, quod Deus auertet, nugaces reperirentur Apoſtoli & Euāgeliſtę. Sed hoc cum primis notandum tranſlatione D. Hieronymi, quæ vulgata dicitur, & tranſlatione Lxx, & teſtimonio D. Pauli mutatam lectionem hebræam monſtrari, & pro, ioaſo, conſiliarius eius mutatum eſſe aſato, conſilium eius, & illud etiam liquet quæ fuſe à propheta dicta ſunt breuiari ab Apoſtolo vt docuit Origenes. Nam illa omnia, Quis cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit ad verbum citauit D. Paulus iuxta tranſlationem Lxx pro aut quem conſuluit, & inſtruxit eum, aut quis oſtēdit ei Iudiciū D. Paulus dixit quis prior dedit ipſi, & reddetur ei.

Ad Romanos. 12. Deut. 32.

Mihi vindictam & ego retribuam, dicit Dominus. Vulg. 74

MVlta prudens prætereo quod video ita citari, vt non citentur

 verba

verba ſed ſenſa, vt nos cum aliquid ſcribimus & authores citamus Ariſtotelẽ, Platonem, neque authorum verba adſcribimus multa etiam citari perſuaſum habeo quæ interciderunt ex libris ſacris vt diximus ſupra ex Chryſoſtomo lib. 2. aut negligentia iudaica aut malitia Iudaica hoc enim citat D. Paulus in quo loquitur Chriſtus quod ſi non cõparet ex punctum ex ſcriptura certum eſt & tot Iudaicis dolis non eſſe euerſam prorſum noſtram ſcripturam factum eſſe Dei miraculo maximo perſpicuum eſt, quod enim tam munitum ędificium quod tot Iudæorum machinis concuſſum non rueret?

Ad Roma. cap. 12. Prouerbiorum. 25.

Vulgat. 77 *Sed ſi eſurierit inimicus tuus ciba illũ, ſi ſitit potum da illi, hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper caput eius.*

Lectio Hebręa. אם רעב שנאך האכלהו לחם ואם צמא השקהו מים ׃ כי גחלים אתה חתה על ראשו

Lxx.
ſi eſuris inimicus tuus nutri ipſum
ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου τρέφε αὐτόν
ſi ſitit pota ipſum hoc enim faciens
ἐὰν διψᾷ πότιζε αὐτόν τοῦτο γὰρ ποιῶν
carbones ignis congeres in caput
ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν
ipſius.
αὐτοῦ.

Paulus.

ſi eſurit inimicus tuus ciba ipſum
ἐὰν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου ψώμιζε αὐτόν
ſi ſitit pota ipſum hoc enim faciẽs
ἐὰν διψᾷ πότιζε αὐτόν τοῦτο γὰρ ποιῶν
carbones ignis congeres in caput
ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν
eius ne vincaris à malo ſed vince in
αὐτοῦ μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ ἀλλὰ νίκα ἐν
bono malum.
τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

HOc citatur iuxta trãſlationem Lxx excepto quod vnum tantum verbum mutatur in verbum idem ſignificans & planius pro, trephe auton, ideſt, nutri illum, ne videremur iuberi nutrire exurientes, dixit D. Paulus, pſomize auton, ideſt, ciba illum, illam orationẽ noli vinci à malo ſed vince in bono malum intercidiſſe arbitror ex lectione hebræa quales multas docui lib. 2. ex lectione hebræa intercidiſſe, & à Iudæis ex noſtra tranſlatione fuiſſe expunctas citatur enim ab Spiritu S. qui nec fallit nec fallitur.

Ad Rom. cap. 13. Deuteronomij. 5.

Vulgat. 78 *Non adulterabis, non occides, non furaberis, non falſum teſtimonium dices non concupiſces.*

Lectio Hebręa. לא תרצח ׃ ולא תנאף ׃ ולא תגנב ׃ ולא תענה ברעך עד שוא ׃ ולא תחמד אשת רעך ׃

Lxx
non occides nec adulterabis non furaberis nec falſum teſtimonium dices non concupiſces.
οὐ φονεύσεις, οὐ δὲ μοιχεύσεις οὐ κλέψεις οὐ δὲ ψευδομαρτυρήσεις οὐκ ἐπιθυμήσεις.

Paulus.

non adulterabis, non occides, non furaberis.
οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις,
nec falſum teſtimoniũ dices, non cõcupiſces.
οὐ δὲ ψευδομαρτυρήσεις οὐκ ἐπιθυμήσεις.

IVxta tranſlationem Lxx hæc citantur, omittuntur tantũ nõ neceſſaria.

Ad Romanos. 14. cap. Eſaię. 45.

Vulga. 79. *Scriptum eſt enim: viuo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu & omnis lingua cõfitebitur Deo.*

כי

Lectio Hebręa.

כִּי לִי תִּכְרַע כָּל בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל לָשׁוֹן׃

Lxx.

q̃m mihi flectetur omne genu & iurabit
ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ ὀμεῖται
omnis lingua Deum.
πᾶσα γλῶσσα τὸν θεόν.

Diuus Paulus.

q̃m mihi flectetur omne genu & omnis
ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα
lingua confitebitur Deo.
γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ θεῷ.

VIuo ego,dicit Dominus,quod hebraice & apud Lxx pluribus verbis ſcriptum erat redactũ in pauca hæc verba à D.Paulo eſt:viuo ego, dicit Dominus,cætera iuxta Lxx citantur, mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.Excepto quod,omite, iurabit,Paulus vertit ἐξομολογήσεται confitebitur.Sæpè enim Apoſtolus facta paraphraſi vnum verbum obſcurum alio magis perſpicuo interpretatur,iuxta canonem præſcriptum ab Origene in Ioãnem quem interpres non vertit latine ſicut alia plæraque,vt planum fiat, iurabit omnis lingua Deum ſignificare,confitebitur omnis lingua Deum, quia per illum iuramus quem Deum cõtemur, iuramus enim ait D. Thomas ex Ariſtotele primo Metaphyſicæ per id quod honorabiliſsimum eſt,hoc eſt per Deũ, & cum hæc verba filij Dei ſint vt docet Paulus præſignificat hoc loco Paulus omnes gentes ſe confeſſuras Deum & per ſe iuraturas,quod autem putat Eraſmus legi græce & hebraice,curuabit & nó curuabitur,ſat illi eſſe deberet,quod D. Hieronymus vertit curuabitur, vt intelligeret verba hebræa varijs punctis ſignificare actiue aut paſsiue, & græce actiua non raro paſsiue ſignificãt, quod autem varia diſtinctione hæc verba verterint D.Hieronymus & D.Paulus, neuter alteri nocere debet,nec ea diſtinctio ſcripturæ ęquum eſt vt nobis diſpliceat quam Chriſtus qui in Paulo loquitur ſe quutus eſt:Quid igitur,inquies, vox hebræa illa,ac ; faciet ; quam Hieronymus tranſtulit,ideſt,ergo? Eſt etiam ornamétum quale ſi dicas,profectò,ſanè, certè.

Ad Romanos.15.Pſalmo.68.

Sicut ſcriptum eſt improperia improperantium tibi ceciderunt ſuper me. Vulgata 80.

Lectio hebræa.

וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי

Lxx.

& improperia improperantium tibi
καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ ὀνειδιζόντων σε
ceciderunt ſuper me.
ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.

Paulus.

& improperia improperantium tibi
καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ ὀνειδιζόντων σε
ceciderunt ſuper me.
ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.

HIC locus citatur iuxta tranſlationẽ Lxx ad verbũ explanatur ab his de Dauide quibus placet magis Iudæorũ trãſlationem & interpretationẽ ſequi quam eam quam D.Paulus eſt ſequutus & interpretatur, & oſtendimus dupliciter ſcripturam peruerti manu & interpretatione falſa.

Ad Romanos.15.cap.Pſal.17.

Propterea confitebor tibi in gentibus Domine & nomini tuo cantabo. Vulga. 81.

Lectio hebræa.

עַל כֵּן אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה

Lxx.

propter hoc confitebor tibi in nationibus
διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι
domine & nomini tuo pſalmum dicam.
κύριε καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ.

Paulus.

confitebor tibi in gentibus & nomini
ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι καὶ τῷ ὀνόματί
tuo pſalmum dicam.
σου ψαλῶ.

HIc locus citatur à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx ad verbum, tantum deeſt illa vox Domine, quæ in alijs exemplaribus multis eſſe dicitur, explanatur ab aduerſarijs de Dauide acturo gratias Domino inter gentes, Dauid ne inter gentes Deo erat acturus gratias an in media Iudæa, nota res eſt. Deuidem in media Iudæa egiſſe gratias Deo Chriſtũ Dominum & eius diſcipulos inter gentes Deo egiſſe gratias hoc eſt in Eccleſia ex gentibus fere congregata.

Ad Romanos cap. 15. Pſal. 116.

Vulgat. *Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi.*
83

Lectio hebræa. הַלְלוּ אֶת יְהוָה כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים׃

Lxx. Laudate dominum omnes gentes laudate
αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη ἐπαινέσατε
ipſum omnes populi.
αὐτὸν πάντες οἱ λαοί.

Paulus.

Laudate dominum omnes gentes laudate
αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη ἐπαινέσατε
ipſum omnes populi.
αὐτὸν πάντες οἱ λαοί.

HIc Pſalmus citatur à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx ad verbum, hęc noſtrorum quidam typice ad Chriſtum referre videntur, ſed diximus vna excuſatione noſtri aduerſarij defendere quæ faciunt omnia, & diximus quam inſidioſa ſit hæc defenſio, & quantum damni Eccleſię importet qui quæ litteraliter de Chriſto dicuntur allegorice dicta eſſe contendit; vbi apparet ex D. Paul. pro ahumim, ideſt pro fidelibus legendum haleumim, ideſt, populi.

Ad Romanos cap. 15. Eſaiæ. 11.

Vulgat. *Erit radix Ieſſe qui exurget regere gẽtes, in eum gentes ſperabunt.*
84

Lectio Hebręa. בַּיּוֹם הַהוּא שֹׁרֶשׁ יִשַׁי אֲשֶׁר עֹמֵד לְנֵס עַמִּים

Lxx. & erit in die illa radix Ieſſe &
καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ
ſurgens regere gentes in ipſum gentes
ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη
ſperabunt.
ἐλπιοῦσι.

Paulus.

erit radix Ieſſe & ſurgens regere
ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν
gentes in ipſum nationes ſperabunt.
ἐθνῶν ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι.

HAEc prophetia citatur à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx ad verbũ, & hæc ſola ſatis erat ad confirmandam noſtram fidem, & ad obturanda Iudæorum ora, plurimis namque prophetijs prædictum erat Chriſtum Dominum à Iudæis non eſſe recipiendum, recipiendum vero poſt reſurrectionem à gentibus & gẽtes in eum eſſe ſperaturas, ſi ſingulas prophetias quæ hoc prædixere, præſcruteris vitiatas fere omnes reperies aut manu aut interpretatione, quid ni faciant hoc Iudęi? vident planè prædictum ab omnibus prophetis recipiendas gentes in Eccleſiam excludendos Iudæos, idque mille prophetarum prædictionibus, ni fallacias Iudaicas huc omnes aduocent quid dicant non habent, videbant hoc prædictum à propheta Eſaia hoc loco planiſsimè, & ab alijs multis, prædictum quoque cernebant, comprobatum quoque id rerum euentu manifeſto, vna reliqua via erat ſi in impietate ſua vellent perſtare, vt ad fraudes & dolos confugerent, & poſtea clamarent: veritas hebraica, veritas hebraica, poſtquam ego deprehendi, vt commoſtraui ca. 63. lib. 2. in lectione hebrea ſæpè duplices eſſe orationes perſuaſum habui, & in hoc loco fuiſſe duplicem lectionem & veriſsimã eſſe lectioné Lxx virorum hanc quá Chriſtus in Paulo loquẽs citat & interpretatur, quæ hebręã antiquam

antiquam lectionem veram & legitimã repręſentet, veram quoque certum habeo lectionem eam eſſe hebręam quam expreſſit D. Hieronymus, vt ſunt dupli ces lectiones ſcripturæ plærunque, quarum quælibet ſunt veræ & ſacræ, & quę dam etiam de induſtria à propheta relictæ vt duplex ſignificetur myſterium, quæ eò dicta ſunt, vt authoritas D. Pauli aut Spiritus ſancti in Paulo loquentis oſtendat non quidquid in tranſlatione Lxx à lectione hebræa videtur diſcrepare eo nomine eſſe damnandum tanquã ab hebræa lectione diſcrepet, neque putandum Apoſtolos & Euangeliſtas ea citaſſe quæ ab hebraica veritate diſcreparent, ſed eos veriſsimã citaſſe lectionẽ hebræam quando in eis Chriſtus loquebatur & eius ſpiritus, & hæc maxima Lxx virorum authoritas, quod Paulus ſemper illorum tranſlationem quoties corrupta non eſt hebrææ lectioni antefert. Eraſmum mirari ſatis non poſſum non aduertiſſe translationem Lxx ab Apoſtolis & Euangeliſtis exceptis locis paucisſimis, & in Apoſtolis & Euangeliſtis Deum eſſe locutum, & non adnotaſſe lectionem hebræam à Iudæis fuiſſe vitiatam quod fuſe ſatis huius operis lib. 2. à nobis eſt commonſtratum.

Ad Romanos. 15. Eſaiæ. 52.

Vulgat. 85. *Quoniam quibus non eſt annunciatum de eo videbunt, & qui non audierunt de eo intelligent.*

Lectio Hebręa. כִּי אֲשֶׁר לֹא סֻפַּר לָהֶם רָאוּ וַאֲשֶׁר לֹא שָׁמְעוּ הִתְבּוֹנָנוּ׃

Lxx. qm quibus non annunciatum eſt de ipſo
ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ
videbunt & qui non audierunt intelligent.
ὄψονται καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι.

Diuus Paulus.

quibus non annunciatũ eſt de ipſo videbunt
οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ ὄψονται
& qui non audierunt intelligent.
καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι.

Hic nihil eſt quod dicamus, excepto quod hic locus ad verbum citatur à D. Paulo, iuxta tranſlationem Lxx. Nã quod in Biblijs Complutenſibus pluraliter legitur, quibus non eſt narratum de ipſis, in caſtigatioribus exemplaribus, legitur ſingulariter in D. Paulo.

Ex Epiſtola Prima. D. Pauli ad Corinthios. Eſai. 29.

Perdam ſapientiam ſapientum & prudentiam prudentium reprobabo. Vulgat. 86

וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו וּבִינַת נְבֹנָיו תִּסְתַּתָּר Lectio Hebręa.

Lxx.
perdam ſapientiam ſapientum &
ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ
prudentiam prudentum abſcondam.
τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν κρύψω.

Diuus Paulus.

perdam ſapientiam ſapientum &
ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ
prudentiam prudentum.
τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.

Hic locus ad verbum citatus eſt à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx de myſterijs Chriſti illum Paulus interpretatur, alio referre videntur noſtri aduerſarij, ad Aſſyrios videlicet, & neſcio quò.

Ad Corinthios prima Epiſtola cap. 1. Eſaiæ. 33.

Vbi ſapiens, vbi ſcriba, vbi inquiſitor huius ſæculi. Vulga. 87.

אַיֵּה סֹפֵר אַיֵּה שֹׁקֵל אַיֵּה סֹפֵר אֶת הַמִּגְדָּלִים׃ Lectio Hebrea.

Dixi D. Paulum breuiari ſolitum quæ aliquantulum fuſe in ſcriptura dicuntur quod lex noua veteris legis compendium eſt, vt diximus, quod hoc loco fit cuius generis eſſe puto quod ſequitur ex Hieremia cap. 9. Qui gloriatur in Domino glorietur, verba tamen ipſorum Lxx apparent in compendium redacta à D. Paulo.

Prima ad Corinthios cap.2. Eſaiæ.64.

Vulga. 88. *Quod oculus non vidit nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit quæ præparauit Dominus his qui diligunt illum.*

Lectio hebræa. וּמֵעוֹלָם לֹא שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה לוֹ

Hic locus exemplum erit eorum quæ docet D. Hieronymus citari quidem tranſlationem Lxx ab Apoſtolis & Euangeliſtis exceptis his locis qui vitiati ſunt. Nam hic locus in tranſlatione Lxx eſt vitiatiſsimus, & eſt nobis reſtitutus per D.Paulum: Explanationem huius loci poſuimus in cap. 64. & quomodo peruertatur ab his quos eo loci refutauimus.

Prima ad Corinthios cap.2. & ex Eſa. 40.

Vulga. 89. *Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis inſtruxit eum?*

Lectio Hebræa. מִי תִכֵּן אֶת רוּחַ יְהוָה &c. אֶת מִי נוֹעָץ וַיְבִינֵהוּ וַיְלַמְּדֵהוּ

Lxx. quis enim nouit ſenſum domini qui inſtruet ipſum.
τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν.

Paulus.

quis enim nouit ſenſum domini qui inſtruet eum ipſum.
τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν.

De hoc loco ſupra in Epiſtolam ad Romanos, ſed ſolet D. Paulus citare neceſſaria ad id de quo agit reliqua omittere, hoc loco citat quæ illic omiſit ad verbum.

Ex prima ad Corinthios cap. 3. & ex Pſalmo.93.

Dominus nouit cogitationes ſapientium quoniam vanæ ſunt. Vulga. 90

יְהוָה יֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי הֵמָּה הָבֶל Lectio Hebræa.

Lxx. dominus ſcit cogitationes hominum quia ſunt vanæ.
κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

Paulus.

dominus ſcit cogitationes ſapientum quia ſunt vanæ.
κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

Hic locus citatur à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx, tantum mutat vnum verbum, vt pro cogitationes hominum, dicat, cogitationes ſapientum, ne intelligas Spiritum ſanctũ damnare hominum cogitationes multitudinis, ſcilicet, imperitæ, cogitationes quoque hominum ſapientum vanas eſſe ait, iuxta receptum græcum prouerbium.

Prima ad Corinthios cap. prima. Geneſeos. 2.

Erunt, inquit, duo in carne vna. Vulga.

וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד Lectio Hebræa.

Lxx. & erunt duo in carne vna.
καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

Paulus.

erunt enim duo in carne vna.
ἔσονται γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

Adnotat Eraſmus hebraicè non eſſe vocem illam, duo, vt ſit, erũt duo, ſed tantum, erunt, additam illam vocem ab Euangeliſta, aut ab interprete græco, cum D. Matthæus, & D. Marcus, & D.Paulus ſemper citent: Erunt duo in carne

carne vna. En quid fiat quod apud plærosque pro confeſſo habeatur quod falſiſsimum eſſe lib. 2. oſtendimus lectionem hebræam eſſe caſtigatiſsimam, ita vt ex illa nec apex, nec punctum potuerint mutari, caſtigantur euangeliſtæ, caſtigatur & apoſtolus, cum hic locus ab euangeſtis & ab apoſtolo iuxta tranſlationem Lxx citetur, vt ex tranſlatione Lxx quam citant Matthæus, & D. Marcus, & D. Paulus ſit caſtigāda potius hebræa lectio tāquam defecta vna dictione, duo, Vatablus quoque illa verba: Erūt duo in carne vna, interpretatur velut vna caro & vnum corpus, at Dominus apud Matthæum cap. 19. dicit: Itaq; non ſunt duo, ſed vna caro, & apud Diuum Marcum c. 10. idem repetit. Videndum eſt ergo an recipi poſsit illa interpretatio, vel iuxta myſterium incarnationis Domini hoc loco ſignificatur, vel iuxta matrimonium, certè ratio philoſophiæ neſcio an hoc ferat, Eraſmus obſcœnè interpretatur quædam vir fortaſſe alioqui probus.

Prima ad Corinthios cap. 9.
Deuteronomij. 25.

Vulga. 92. *Non alligabis os boui trituranti.*

Lectio hebræa. לֹא תַחְסֹם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ׃

Lxx.
non alligabis os boui trituranti.
οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα.

D. Paulus.

non alligabis os boui trituranti.
οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα.

HIC locus citatur à Diuo Paulo iuxta tranſlationem Lxx.

Prima ad Corinthios cap. 10.
ex Pſalmo. 23.

Vulg. 93. *Domini eſt terra & plenitudo eius.*

Lectio hebræa. לַיהוָה הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ

domini terra & plenitudo eius. Lxx.
τοῦ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Paulus.

domini terrā & plenitudo eius.
τοῦ κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

CItatur quoque hic locus ad verbū iuxta tranſlationem Lxx.

Prima ad Corinthios. cap. 14. Eſaiæ. 28.

Vulg. 94. *Quoniā in alijs linguis, & in labijs alijs loquar populo huic & neque ſic exaudient me dicit Dominus.*

Lectio hebræa. כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל הָעָם הַזֶּה ׃ וְלֹא אָבוּא שְׁמוֹעַ׃

Lxx.
per vitium labiorum per linguam alterā quia loquentur populo huic.
διὰ φαυλισμὸν χειλέων διὰ γλώσσης ἑτέρας ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ.

Paulus.

quia in alijs linguis & in labijs alijs loquar populo huic.
ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ.

DE hoc loco dictū eſt abūde in cōmētarijs in Eſaiam cū hūc locum interpretabamur, hac parte tantum reliquum eſt, vt dicamus apoſtolos & euāgeliſtas ideò non videri aliquando tranſlationem Lxx citare quod veluti magiſtri eccleſiæ aperiunt ſenſum ſcripturæ & ſcholiaſtas agunt, quod multo multoque maius eſt quam citare tranſlationem Lxx. Tu quicunque es hæc dijudica quanto plus eſt Diuū Paulum in quo Chriſtus loquitur citare ſcripturam iuxta tranſlationem Lxx an commentatorem agere tranſlationis Lxx? Citat ergo hunc locum iuxta tranſlationem Lxx & illum interpretatur, quod enim omnium linguas hebræi barbaras appellabant abſque vna lingua hebræa quam nominabāt linguam ſanctam, ideo Lxx

hoc verbum, la haze, quod eſt barbarè loqui Lxx vertere phauliſmum, id eſt, vitium labiorum, quod Diuus Paulus interpretatur in alijs linguis ne offenderet gentes alioqui dicturus in barbaris linguis, quod hebræi, vt dixi, alias omnes linguas abſque vna ſua nominabãt barbaras: iam tranſeunte euangelio ad gentes non nominantur barbaræ, ſanctificantur enim lege euãgelica ideo D. Paulus in alijs linguis dicit quod hebraicè eſt per vitium linguæ, id enim ſignificat, phauliſmos, vitium barbariem, nõ irriſionem, vt Latinus interpres Lxx virorum vertit ſequutus Iudæos, nam Iudæi corrupta vna littera pro, la haze, id eſt, per vitium & barbariem legere, lahage, per balbutiem, quod apparet ex D. Paulo ex Lxx viris, ex D. Hieronymo, qui omnes ſi hebraicè fuiſſet, la hage vertiſſent per balbutiem. Præterea quod hebraice eſt loquetur Lxx vertere, loquentur, vt referatur ad Apoſtolos D. Hierony. loquetur, vt referatur ad Deum D. Paulus pro, loquetur, vertit, loquar, vt neceſſe habeas intelligere de Deo qui loquitur, & relinquas Iudaicos ſenſus; & quod Eſaias dixit, & non voluerunt audire breuitati & perſpicuitati conſulens Paulus interpretatus eſt, neq; ſic exaudient me dicit Dominus, præceſſerat enim, cui dixit Dñs, ſcilicet. Hæc eſt requies mea reficite laſſum, & hoc eſt meum refrigerium, quæ omiſit propheta iuxta canonẽ Origenis quo monet Apoſtolos & Euangeliſtas ex teſtimonijs ſcripturæ quæ citant omittere media non neceſſaria

Epiſtola prima ad Corinthios capit. 15. Pſalmo 109.

Vulgata 94. *Donec ponam omnes inimicos ſub pedibus eius.*

Lectio Hebrea. עַד אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ

Lxx. donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.
ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Paulus.

quoad eius ponat inimicos ſub pedes eius.
ἄχρις οὗ ἂν θῇ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Paraphraſin tranſlationis Lxx virorum facit Paulus & eam in compẽdium redigit. Nam pro, ſcabellum pedũ tuorum, vertit, ſub pedes ſui ipſius, vt ſit, Donec ponat Chriſtus inimicos ſuos ſcabellum pedum ſuorum, & quod propheta tribuerat patri, tribuat D. Paulus filio, quod opera Trinitatis ſunt indiuiſa, vbi Paulus locum illum Pſalmi explanat mirabiliter.

Prima ad Corinthios. cap. 15. Pſalm. 8.

Vulgata 95. *Omnia enim ſubiecit ſub pedibus eius.*

Lectio hebræa. כֹּל שַׁתָּה תַחַת רַגְלָיו

Lxx. omnia ſubiecit ſubter pedes eius.
πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

Paulus.

omnia enim ſubiecit ſub pedes eius.
πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Citat hæc Paulus iuxta Lxx viros omittit vnam dictionem, vt planius & breuius dicat, & conſtructionem mutat.

Prima ad Corinthios. c. 15. Ex Eſaiæ. 22.

Vulgata 96. *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.*

Lectio hebræa. אָכוֹל וְשָׁתוֹ כִּי מָחָר נָמוּת׃

Lxx. comedamus & bibamus cras enim moriemur.
φάγωμεν καὶ πίωμεν αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

Pau-

Paulus.

comedamus & bibamus cras enim
φάγωμεν καὶ πίωμεν αὔριον γὰρ
moriemur.
ἀποθνήσκομεν.

Citat hæc Paulus ad verbum iuxta tranſlationem Lxx.

Prima ad Corinthios capit. 15. & ex Geneſi capit. 2.

Vulga. 97. *Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem.*

Lectio hebræa. וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה

Lxx. & factus eſt homo in animam viuentem.
καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

Paulus.

& factus eſt primus homo Adam in
καὶ ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς
animam viuentem.
ψυχὴν ζῶσαν.

Iuxta tranſlationem Lxx & hæc citantur, addidit Diuus Paulus dictiones duas, vt ſcripturam interpretaretur.

Prima ad Corinthios capit. 15. ex Oſea capit. 13.

Vulga. 98. *Abſcropta eſt mors in victoria, vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus?*

Lectio hebræa. אֱהִי דְבָרֶיךָ מָוֶת אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל

Lxx. vbi iuſtitia tua mors? vbi ſtimulus tuus
ποῦ ἡ δίκη σου θάνατε, ποῦ τὸ κέντρον σου
inferne.
ᾅδη.

Paulus.

abſorpta eſt mors in victoria. vbi mors
κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. ποῦ σου θάνατε
ſtimulus vbi tua inferne victoria.
τὸ κέντρον; ποῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος.

Hic locus mõſtrat veriſsime dictum à Chryſoſtomo lectionem Hebræã laceram eſſe & multis locis defectam Iudæorum malitia & negligentia, & verum quoque oſtendit iure nos fuiſſe cõqueſtos multum in Lxx tranſlationem per noſtros quoſdam licuiſſe, en prima pars illa: Abſorpta eſt mors in victoria neque in tranſlatione Lxx eſt & reſtituẽda eſt vtrique parti ex D. Paulo, nouit hoc humaniorum litterarum doctiſsimus quiſque admirabiles fieri adnotationes, quoties ex Marco Varrone Feſto Pompeio, ſimilibuſque poetarum verſus caſtigantur aut expunguntur, aut cum deſyderarentur reſtituuntur, quanto ergo magis ex Chriſto Domino qui in Paulo loquitur illa oratio: Abſorpta eſt mors in victoria, reſtituenda erit? & Diuus Chryſtomus iudicandus erit veriſsime dixiſſe quæ ſupra diximus, multo verius quam qui lectionem Hebræam aiunt caſtigatiſsimam eſſe, ita vt nec punctum aut littera deſit, quod magis liquet etiam ex ſequẽtibus, vbi eſt mors victoria tua? vbi eſt mors ſtimulus tuus? quæ iuxta tranſlationem Lxx dicta ſunt ita vt D. Paulus ſcholiaſten agat & interpretẽ. Nã pro δίκη id eſt, iuſtitia & cauſa interpretatur Paulus, id eſt victoria, vt ſit: vbi eſt mors cauſa illa & iuſticia illa & victoria qua tibi ſubieceras omne hominum genus poſtquam Chriſtus Dominus vicaria nos morte redemit, vbi aculeus tuus inferne? interpretatur Paulus: vbi aculeus tuus mors? vel ſtimulus tuus mors, vt non de inferno intelligeres, ſed de morte. Eſt ergo D. Paulus Lxx virorum ſcholiaſtes & commentator, vt iuxta Domini imperium, quod ſupra diximus, apeciat nobis ſenſum ſcripturæ aut Chriſtus Dominus potius qui in Paulo loquitur, nobis Lxx virorũ trãſlationem interpretatur, vt appareat trãſlationem Lxx virorum inſtatu Spiritus ſancti eſſe æditam, cuius interpres & Chriſtus & eius Spiritus; & notandum hæc verba ſupra dicta deeſſe Hebraicæ vt alia

pleraque

plætaque quæ ſunt in tranſlatione Lxx, & ea citant Apoſtoli & Euāgeliſtæ. Notandum quoque illa verba vulgatæ: Ero mors tua, ò mors, ero morſus tuus inferne, quæ hebraicè ſunt, deeſſe in tranſlatione Lxx; quod tranſlatio Lxx, vt diximus multis locis defecta eſt & lacera qui vſque ad tempora D. Hieronymi ex Theodotione reſarciebantur poſt æditam vulgatam D. Hieronymi reſarciuntur ex vulgata Diui Hieronymi.

1. Ad Corinthios cap. 10. Exodi. 32.

Vulgat. 99 *Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere.*

Lectio Hebrea. וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ, וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃

Lxx.
& ſedit populus manducare &
καὶ ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ
bibere & ſurrexerunt ludere.
πιεῖν καὶ ἀνέστησαν παίζειν.

Paulus.

& ſedit populus manducare &
καὶ ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ
bibere & ſurrexerunt ludere.
πιεῖν καὶ ἀνέστησαν παίζειν.

Ad verbum hæc citantur à D. Paulo iuxta tranſlationem. Lxx.

2. ad Corint. cap. 13. Deut. 19.

Vulgata 100 *In ore duorum vel trium teſtium ſtabit omne verbum.*

Lectio hebræa. עַל פִּי שְׁנֵי עֵדִים אוֹ עַל פִּי שְׁלֹשָׁה עֵדִים יָקוּם דָּבָר

Lxx.
in ore duorum teſtium & in ore
ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ ἐπὶ στόματος
trium teſtium ſtabit omne verbum.
τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.

Paulus.

in ore duorum teſtium & trium
ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν
ſtabit omne verbum.
σταθήσεται πᾶν ῥῆμα.

Et hæc iuxta tranſlationem Lxx virorū citantur omiſsis duabus dictionibus.

Epiſtola. 2. ad Corinthios cap. 3. Exod. 34.

Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam vt non intenderent filij Iſrael in faciem eius. Vulgta. 101.

Lectio hebræa. וַיִּתֵּן עַל פָּנָיו מַסְוֶה׃

Lxx.
ponebat ſuper faciem ſuam velamen
ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κάλυμμα

Paulus.

ponebat velamen ſuper faciem eorum
ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ

pro reliquis autem verbis ſequentibus Deuteronomij, quia multa erant, breuiter D. Paulus ſententiā expreſsit, inquiens πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ eo, quod intendere non poſſent filij Iſrael & interpres ſuppleuit et ipſo D. Paulo, & ex Hebræa lectione Deuteronomij, in faciem eius.

Citat Paulus hunc locum iuxta tranſlationem Lxx, excepto quod illum interpretatur, & typum eſſe legis veteris monſtrat, quæ velamen habet ſuper faciem quo ad Iudæi ad Chriſtum tranſeant, itaque illa verba: Moſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, ad verbum citata ſunt iuxta tranſlationem Lxx. Eraſmus ſuſpectam facit Apoſtoli lectionem & lectionem Lxx, qui negat hebraicè eſſe, proſopon, nec latine eſſe debere, & additam illam vocem, proſopon, græce. Certè illa vox, proſopon, id eſt, facies, & græcè eſt, & hebraicè, & latine: Itaque verba illa; & non ſicut Moſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, iuxta tranſlationem Lxx ſunt citata, & illud etiam: Cum autem conuerſi fuerint ad Deum auferetur velamen. Si græca græcis confetas, vnum verbum mutatur, & alia omittuntur, vt dictum eſt, breuitatis cauſa, ſcholiaſtes tamen eſt huius loci D. Paulus & ſcholium obſcurum eſt latinè, vt non intenderent filij Iſrael, ideſt, quod non intenderent filij

filij Iſrael in faciem Moſis præ gloria præ ſplendore vultus Moſis, non poterant intendere Iudæi in faciem Moſis, id eſt, in ſpiritalem intellectum legis Moſis præ ſplendore & præ gloria myſterium Chriſti, & idem myſteria Chriſti velo obtexit Moyſes, quod velum detrahitur quando venitur ad Deum ad Chriſtum Deum verum & hominem verum, & cornua radiabant in facie Moſis cornua crucis ſplendebant in lege Moſis in qua non poterant oculos intendere Iudæi, obtegit velamine faciem legis Moſis quo ad redeat ad Deum, & adhuc velamen illud ſuper corda Iudæorum poſitum eſt quo ad Chriſtum tranſeant.

Secunda ad Corinthios cap. 4.
Pſalmo .115.

Vulga. 102. *Credidi propter quod loquutus ſum.*

Lectio hebræa. האמנתי כי אדבר

Lxx. credidi propter quod locutus ſum.
Ἐπίστευσα διὸ ἐλάλησα.

Paulus.

credidi propter quod locutus ſum.
Ἐπίστευσα διὸ ἐλάλησα.

Hic locus Pſalmi citatur iuxta tranſlationem Lxx. Hinc ergo Iudæis in Pſalmos à Lxx viris tranſlatos tanta inceſſit rabies quod à ſanctis patribus omnibus græcis & latinis, ab Apoſtolis & Euangeliſtis non ſolum citantur, ſed etiam de Chriſto Domino explanantur, deque eius myſterijs ſacris quæ ipſi planiſsime ſonant, non ita eſt hebraicè inquies, imò maximè, ſat tibi eſſe deberet quod veteres patres græci & latini, & Apoſtoli & Euangeliſtæ ſic eos citãt: cur ergo Iudæi eos aliter transferunt? vt eos à Chriſto auertant Iudaica interpretatione, & diſtinctione Iudaica & variâ diſtinctione: Nam Iudæi hunc Pſalmum non diſtinguunt à ſuperiore.

Secunda ad Corinthios cap. 5.
Eſaiæ. 43.

Vulga. 103. *Vetera tranſierunt, ecce facta ſunt omnia noua.*

Lectio hebræa. הנני עשה חדשה

Lxx. ne memineritis priora & antiqua ecce ego facio noua.

Paulus.

vetera tranſiere, ecce facta ſunt noua omnia.
τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα.

Diuus Paulus hunc locũ ex tranſlatione Lxx videtur in breuitatem redegiſſe, vt monuimus ſacere ſolitos Apoſtolos & Euangeliſtas, quod propheta dixit ecce ego facio noua Paulus ecce facta ſunt omnia noua.

Secunda ad Corinthios cap. 6.
Eſaiæ cap. 49.

Vulga. 104. *Tempore accepto exaudiui te in die ſalutis adiuui te.*

Lectio hebræa. בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך

Lxx. tempore exaudiui te & in die ſalutis adiuui te.
καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι.

D. Paulus.

tempore accepto exaudiui te & in die ſalutis adiuui te.
καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι.

Ad verbum hęc citantur iuxta trãſlationem Lxx: Nam vox græca decto. i. accepto & ſi ſatis apparet deeſſe hebraice & græce quod eam citat Paulus & explanat & eius eſt ſcholiaſtes aut Chriſtus potius in Paulo, in quibuſdam exemplaribus deeſt, eſt in correctioribus exemplaribus.

Epiſtola.2.ad Corinthios cap. 6.
Eſaiæ. 52.

Vulga. 105. *Propter quod exite de medio eorum & ſeparamini dicit Dominus, & immũdum ne tetigeritis.*

Lectio hebræa. סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל תִּגָּעוּ

Lxx. ἀπόστητε ἀπόστητε ἐξέλθατε ἐκεῖθεν καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε. ἐξέλθατε ἐκ μέσου αὐτοῦ.

D. Paulus.

ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε.

AD verbum citantur hæc à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx permutato tamen orationum ordine.

Secunda ad Corinthios cap.9.
Pſalmo. 111.

Vulga. 106. *Diſperſit dedit pauperibus iuſtitia eius manet in ſæculum ſæculi.*

Lectio Hebrça. פִּזַּר נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד

Lxx.
diſperſit dedit pauperibus iuſtitia
ἐσκόρπισεν ἔδωκε τοῖς πένησιν ἡ δικαιοσύνη
manet in ſeculum ſeculi.
μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Paulus.

diſperſit dedit pauperibus iuſtitia
ἐσκόρπισεν ἔδωκε τοῖς πένησιν ἡ δικαιοσύνη
eius manet in ſeculum.
αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

CItat hæc Paulus iuxta tranſlationẽ Lxx ad verbum.

Secunda ad Corinthios cap.6.& ex Leuitico cap.26.

Vulg. 107. *Et inambulabo inter eos & ero illorũ Deus, & ipſi erunt mihi populus.*

Lectio hebræa. וְהִתְהַלַּכְתִּי בְּתוֹכְכֶם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי לְעָם׃

Lxx.
& inambulabo in vobis & ero veſter
καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν καὶ ἔσομαι ὑμῶν
Deus & vos eritis mihi in populum.
θεὸς καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς λαόν.

Paulus.

quia inhabitabo in ipſis & inambulabo &
ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ
ero ipſorum Deus & ipſi erunt mihi
ἔσομαι αὐτῶν θεὸς καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι
populus.
λαός.

CItat hæc Paulus ex Hieremia ca.31. & ex Leuitico cap.26.ad verbum iuxta tranſlationem Lxx excepto quod accommodat hæc his quibuſcum ſermo eſt aliquando.

Ad Gala.cap.3.Geneſeos.15.

Vulga. 108. *Quemadmodum Abrahã credidit Deo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.*

Lectio hebræa. וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃

IVxta tranſlationem Lxx citat hæc Paulus vt ſupra monſtratum eſt.

Ad Galat.cap.3.Geneſeos.22.

Vulg. 109. *Benedicentur in te omnes gentes.*

Lectio Hebrça. וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ

DE hoc loco dictum eſt ſupra citari à Diuo Paulo iuxta tranſlationem Lxx. Et oppugnari à Vatablo.

Ad Galatas.3.Deuteronomij.27.

Vulga. 110. *Maledictus omnis qui non permanſerit in omnibus quæ ſcripta ſunt in libro legis vt faciat ea.*

Lectio Hebrça. אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם

Lxx.
maledictus omnis homo qui non
ἐπικατάρατος πᾶς ἄνθρωπος ὅστις οὐκ
permanſerit in omnibus ſermonibus legis
ἐμμενεῖ ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις τοῦ νόμου
huius facere ipſos.
τούτου τοῦ ποιῆσαι αὐτούς.

Paulus

Paulus.

maledictus omnis qui non permanet in
ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν
omnibus ſcriptis in libro legis
πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου
facere ea.
τοῦ ποιῆσαι αὐτά.

DE hoc loco diximus. 2. libro ex D. Hieronymo, Hic tantum dicédũ eſt citari hunc locum iuxta tranſlationem Lxx tantum omiſsis quibuſdam breuitatis cauſa, & pro ἐν τοῖς λόγοις ποιῆσαι τοῖς γεγραμμένοις & redigendum in memoriam eſt D. Hieronymum canoné præſcripſiſſe ex locis citatis ab Apoſtolis & Euangeliſtis quo poſſet cognoſci lectionem hebræam eſſe vitiatam, quãdo in hebræa lectione verba deſint, Nam hebraice etiam temporibus Diui Hieronymi deerant duo verba illa, omnis, &, in omnibus, in quibus cardo victoriæ aduerſus Iudæos in diſputatione Apoſtolica vertebatur. Multa prætereo libens quæ Eraſmus adnotat; quod neſcio quo animo ea dicat neque viro doctiſsimo male loqui vellé, adnotat Eraſmus quid D. Hiero. de hoc loco ſentiat, neque refert fideliter, ſed ita vt in Iudæorum fauorem propendere videatur, & quod eraſas duas dictiones à Iudæis dicat Hieronymus negat ſe ſcire cur Iudæi eradere deberent duas illas dictiones, omnis, &, in omnibus, quas dictiones pro Iudæis facere affirmat: Ita ne D. Hieronymus non intellexit cardinem victoriæ D. Pauli aduerſus Iudæos in illis duabus dictionibus verſari? aut D. Paulus potius nó intellexit illa duo verba quæ citat non pro ſe facere ſed pro Iudæis? & ita in Paulo Chriſtus loquitur vt Paulus erret & hallucinetur? Probare vult Diuus Paulus poſt crucem Domini poſt euerſum Hieroſolymitanum templum extra quod nec ſacrificia veteris legis nec ceremoniæ poterant peragi, eſſe ſub maledicto legis. His verbis ergo probat Iudæos poſt euerſum templum ſub maledicto legis eſſe & argumentatur ad hominem ſuppoſita Iudæorum erronea conſcientia quia credebãt teneri ſe ad legis obſeruationem, & ita procedit. Lex iubet, inquiens, maledictũ eſſe omnem Iudæum qui nõ permanet in omnibus quæ iubet lex vetus, vos nó permanetis in omnibus quæ iubet lex vetus, vos igitur ſub maledicto legis eſtis, Sed tempore D. Pauli, inquies, non dum ſubuerſa vrbs erat Hieroſolyma, non dum erat templum dirutum, ita eſt, & Petrus & Paulus prædixiſſe Romæ dicuntur non poſt multos dies Iudæam à Romanis in vaſtitatem eſſe redigendam, & nos ita colligere poſſumus, & Diuus Paulus ante rem geſtam ita fortaſſe collegit. Sed mitto hæc, Nec nos nec patres noſtri pondus legis veteris portare potuimus, nec quiſquam poterat omnia quæ preſcribit lex vetus facere, ſub maledicto igitur erant omnes Iudæi qui facere non poterant omnia quæ lex vetus iubet, niſi fide Chriſti ſeruarentur. Maledicto autem erant obnoxij quia lex vetus ita ait maledictus omnis qui nõ permanet in omnibus vt faciat ea, ſed nemo poterat facere omnia, erant ergo maledicto omnes obnoxij, nam quod lex ait maledictus omnis, non omne genus hominum hoc maledictum implicat, ſiquidem lex eos obligat tantum quibus lata eſt, lata eſt Iudæis tantum, Iudæos tantum obliget neceſſe eſt, vt Eraſmo nulla conſtet ratio, vt dicat verba illa facere pro Iudæis. Iudæos illa Pauli verba in vinculis conſtrictos habent ita vt elabi non poſsint, fatetur tamen Eraſmus, vt Iudæos defendat Iudæos ſcripturæ multa adieciſſe. Ergo Diuus Hieronymus docet ex Diuo Paulo vt diximus Iudæos ex lectione hebræa duas dictiones eraſiſſe & canonem præſcribit quo docet ex lectione Apoſtolica caſtigandam eſſe hebræam lectionem qui huius noſtri operis ſcopus eſt.

(?)

Ad

Ad Galatas.3.ex Abacuch.2.

Vulg. 111. *Quia iuſtus ex fide viuit.*

Lectio Hebręa. צַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה

Dictum ſupra eſt de hoc loco, & dictum eſt citari iuxta tranſlationẽ Lxx in Epiſtolam ad Romanos.

Ad Galatas.3.Deuterono.21.

Vulg. 112. *Maledictus omnis qui pendet in ligno.*

Lectio hebræa. קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי

maledictus à Deo omnis ſuſpenſus
κεκατηραμένος ὑπὸ θεοῦ πᾶς κρεμάμενος
in ligno.
ἐπὶ ξύλου.

Paulus.

maledictus omnis qui pendet in
ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ
ligno.
ξύλου.

Dictum eſt de hoc loco libro. 2. ex D.Hieronymo, citari iuxta trãſlationem Lxx & hoc loco tranſlationẽ Lxx virorum lectioni hebrææ anteferri, & præſcribi canonem à D. Hieronymo quo cognoſci poſsit quando tranſlatio Lxx lectioni hebrææ ſit anteferẽda, iuxta quem canonem tranſlatio Lxx fere hebrææ lectioni erit anteferenda, relicta nanque hebræa lectione ferè citatur ab Apoſtolis & Euangeliſtis, & is canon ab D.Hieronymo præſcriptus erat, vt quoties relicta hebræa lectione citaretur ab Apoſtolis & Euangeliſtis trãſlatio Lxx videretur hebrææ lectioni, quod fere fit, anteferri: mutatur hic vna dictio in aliã eiuſdẽ ſignificationis breuiorem. Cæterum Eraſmus per quam diligenter citat Iudæos tranſlatores non repetens memoria quod monet Diuus Hieronymus blaſphemos Iudæos interpretatione ſubdola multa de Chriſto myſteria celaſſe, & noſtri temporis tranſlatores quidam, nec enim omnes damno, ſed eos tantum qui vulgatam eneruant aut prophetias citatas à Domino aut ab eius Apoſtolis & Euãgeliſtis, ſed noui quidam tranſlatores ne D.quidem Pauli meminere neque Diui Hieronymi aut vllius Eccleſiaſtici: R.Dauid in libro radicum ſequuntur, qui hunc locum tranſtulit. Ob maledictionem Dei ſuſpenſus eſt, ac ſi dicat eo quod maledixit Deo eſt ſuſpenſus. Procopius vrget Iudæos rogans quo loco ſcripturæ aut ob quod crimẽ lex ſit lata à Deo vt maleficum genus hominum cruce afficiatur, aut quo modo pręcipiat nunc Deus de hominibus in crucem ſublatis de quibus tollendis in crucem nulla lege quidquam ſit ſancitum. Lege Vatablum, & Robertum, & Pagninum & aduerte quantopere in hac relaborent, illud falſiſsimũ obtrudere conãtur nobis, moris fuiſſe Iudæis vt cruci ſuffigerent Idololatras, & blaſphemos, quod de Perſis, & de AEgyptijs, & Romanis probant cruce afficere ſolitos reos quoſdam, non tamen blaſphemos & Idololatras, quod probare eorũ ſententiæ conueniebat, at in Iudæorum gẽte crucis ſupplicium fuiſſe quò afficerẽtur rei probare nullo modo poſſunt, alij hoc ipſo loco efficere nitũtur, vt legem ferat hanc Deus, & pręcipiat quod non præcipit, & interpretantur modo imperantis, cum in contextu hebręo nihil minus quam imperet: Explanat itaq; Procopius hunc locum diuinitus iuxta trãſlationem Lxx virorum, maledictus omnis qui pendet in ligno, vel, maledictus à Deo omnis qui pẽdet in ligno, vel maledictus omnis Deus qui pẽdet in ligno.i. qui pẽdet in ligno Chriſt⁹ D⁹.ſ.eſt omnis maledictus à Deo quia poſuit ſuper eũ Dominus omnia peccata vt pro nobis omnibus pateretur, & nos redimeret à maledicto, iuxta illud: Languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit: ipſe vulneratus eſt propter iniquitates noſtros, attritus eſt propter ſcelera

lera noſtra,& propter ſcelus populi mei percuſſi eum. Dicendum erat,inquies, qui pendet in ligno & omnis à Deo maledictus,ideſt,patitur pro omnibus maledictis à Deo; Vulgatum eſt illud Ariſtotelis nomina eſt verba tranſpoſita idem ſignificare,nec refert dicere maledictus omnis qui pendet in ligno,an qui pendet in ligno eſt omnis à Deo maledictus,ideſt,patitur pro omnibus à Deo maledictis,nec aliter hic locus intelligi poteſt quando in litteris ſacris lex nulla erat, quæ pœna crucis afficere quenquã iuberet, quomodo ergo ſanciret de his qui in crucem eſſent ſublati, vnde neceſſario ſequi videtur de Chriſto eſſe prophetiam.

Ad Galatas cap.3. & Gene.22. &.26.

Vulg. 113. *Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones & ſemini eius non dicit & ſeminibus eius quaſi in multis ſed quaſi in vno & ſemini tuo qui eſt Chriſtus.*

Lectio hebræa. וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ

IVre ſua tempora de D.Hierony.ſunt conqueſta quod non ſubieciſſet quæ in ſuis ſcriptis probaret quæve improbaret cum admonuiſſet centies ſe in ſuis Commentarijs complexum eſſe more veterum Commentatorum omnium ſententias tàm probandas quam improbandas,vt prudens lector probanda probet improbet improbanda quæraturq́; de inimicis quod omnia quę in ſuis ſcriptis reperiantur ſibi imputent cum ſæpe admonuerit ſe in ſuis ſcriptis tã ſuas quam alienas citra diſtinctionem vllam retuliſſe ſententias,nunquam tamen potuit adduci D.Hieronymus,vt ſuis amicis qui id à ſe exigerent obtemperaret, nihil his opus eſſe ratus quod doctis ſcriberet facile intellecturis quando D.Hierony.ſua ſcriberet quando referret aliena. En Eraſmus quæcunque in ſcriptis D.Hiero.legit ea probat omnia,tam Iudaica quam hæretica quæ D. Hierony. profitetur ſe in ſuis ſcriptis eſſe complexum,more veterum commentatorum, vt prudens lector probanda probet tan quam bonus trapezita improbet improbanda. Eraſmus tam probandaquã improbanda probat; neſciebat Hieronymus ſemen Iſrael pro omni Iudæorum populo accepi & vulgatum id eſſe & tyronem in litteris ſacris id optime noſſe? nec eſſe ignoraturum D.Paulum?ignorabat Hieronymus quid dicere vellet verbis ſuperioribus D. Paulus? Quærò ego ab Eraſmo, an doctoris ſit interpretari ſuis diſcipulis quæ obſcura ſunt in illa diſciplina an non? ſi nõ eſt doctoris eno dare diſcipulis quæ ſunt obſcura,cur diſcipuli ad eorum ſcholam ititanr? Magiſtris ſedulam dant operam? ſi doctoris eſt interpretari quæ ſunt obſcura ſuis diſcipulis,cur quiſquam de D. Paulo quæritur cum ſemen varia ſignificet quod explanat, quo intellectu ſit acccipiendum ſemen in illo. In ſemine tuo benedicentur omnes gẽtes, & interpretatus ſit in ſemine tuo, ideſt, in Chriſto?an neſciebat Paulus ſemen Abraham,eſſe omnes Iudęos & omnes poſteros Abraham,& ſemen pro varietate ſententiæ varia ſignificare? in hac rerum ambiguitate D. Paulus Eccleſiæ magiſter, orbis terrarũ doctor,Spiritus S. tuba interpretatur in illo.In ſemine tuo benedicentur omnes gentes, quo intellectu ſit accipiendum ſemen, quid de eo queri quiſquam hominũ poſsit?In ſemine tuo,inquies,ideſt in Chriſto ſi non eſt doctoris obſcuris lucem afferre & ambigua interpretari quod ſit doctoris officium ignoro prorſus,aut cur dicatur doctor.

Vulgata ibidem.

Fratres ſecundum hominem dico, tamẽ hominis confirmatum teſtamentum nemo ſpernit. Et infra. *Hoc autem dico teſtamentum confirmatum à Deo.* Vulg. 114.

ERaſmus D. Paulum ait ſcripturam torquere in argumentum & cætera, & ſubijcit berith, à Lxx viris reddi teſtamentum & ſonare potius pactū quā teſtamentum & apud craſſos Gallatas Paulum, nun putaſſe agendū exacte ſed craſſo filo, & id ſignificare D. Paulum verbis illis. Fratres ſecundum hominē dico. Et hæc omnia, authore D. Hiero. confirmat Eraſmus: de D. Hierony. ſuperiore adnotatione diximus, & fuſe atque late in huius operis prolegomenis, nūc attexamus reliqua. D. Hieronymus in cap. 10. Hieremiæ in principio nos docet Aquilam & Symmachum berith, verbum hebræum ſemper vertere pactum Lxx, & Theodotionem ſemper teſtamentum reddere, quid in hac ambigua ſententia Iudęorum D. Hieronymo aut alij cuiquam ſequi placuerit, quid refert? D. Hiero. placuit magis reddere pactum, idq́; recepit Eccleſia ſancta, bene eſt Lxx viri & Theodotio tranſtulere teſtamentum, idq́; probauit D. Paulus, id non minus bene eſt, vtraque lectio ſacroſancta eſt, cur quiſquam ex tranſlatione D. Hieronymi caſtiget lectionem Apoſtolicam, & craſſo filo factā dicat? & ſi quod verbum exciderit ſanctis patribus id arripiat vt aduerſum nos torqueat? Age hoc verbum examinemus, Nouum teſtamentum Matthæi cap. 26. & Marci. 14. Dominus dixit, neque nouum teſtamentum dixiſſet Dominus, niſi eius relatiuum vetus teſtamentum recte appellaretur, berith, aiunt, verbū hebraicum ſignificat fœdus à barar, ideſt, mundo, & Paulus detorſit in hanc ſignificationē ſemel aut bis, ſemper mēdacijs nituntur Iudæi, quaſi vero aliter verterint non ſolum D. Paulus, ſed & reliqui Apoſtoli & Euangeliſtæ, ſi Chriſtus Dominus aut eius Apoſtoli & Euangeliſtæ berith, verterint vnquam aliter quam teſtamentum, illos vera dicere fatebor, Igitur D. Paulus citans illud: veniet de Sion liberans & auertet impietates à Iacob, & hoc eis à me teſtamentū, berith, vertit teſtamentum, & hoc loco de quo agebamus ad Galatas. 3. berith, teſtamētum tranſtulit, & citans locū Hieremiæ ex cap. 31. de veteri & nouo teſtamento berith, teſtamentum vertit, & ad Epheſios cap. 2. & ad hebræos. 7. & 9. & 10. ſemper transfert berith, teſtamentum; denique nunquam aliter reddit, vt Philon Iudæus quoties vertit, berith, Grecē διαθήκην, vt in libro quē inſcripſit Cain & Abel, cum inquit, vt ſtatueret teſtamentum quod iurauit patribus noſtris, & ſubijcit teſtamentum autem eſt Dei; Ieſus quoque filius Sirach, qui eccleſiaſticum ex hebræa lingua in græcā tranſtulit cap. 44. berith, vertit teſtamētum, & in teſtamentis, inquiens, ſtetit ſemen eorum, & rurſum teſtamenta ſæculi poſita ſunt apud illum, denique ſic ſemper Ieſus filius Sirach, ſed vt intelligas quā acriter aduerſarij noſtri pugnent aduerſum nos, & diximus Lxx viros & Theodotionem berith, vertiſſe teſtamentum: fatemur aiunt, berith, vocem hebræam verti διαθήκην, ſed nō continuo hæc vox greca teſtamentum ſignificat, ſiquidem Budæus vocem græcam illam pactum ſignificare ait, & veriſsime quidem. Nā hæc vox ſignificat aliquando pactum frequentiſsime vero teſtamentū, quod vero addit plurali numero magis ſignificare teſtamentum quam ſingulari errat inſigniter, Plato nanq; lib. 11. de legibus cum de teſtamentis leges ſancit hoc nomine numero ſingulari teſtamentum nominat ſemper, & Ioſephus de bello Iudaico lib. 1. ſub finem centies quoquē appellat teſtamentum illo græco nomine ſingulari numero; quid plura quādo Chriſtū Dominum & eius Apoſtolos & Euangeliſtas pro nobis citauimus addamus authoritatem Hieremię qui huic voci Berith. i. teſtamento addit laratſem per. i. concidere & ſecare, vnde, Tau, in poſtremam partem nominis inceſsit, vt berith, dicatur? cum berir, potius dicendum videretur? quanto melius, berit, dictum videtur à bara, occido & macto, nam

nam ה he, quæ in fine huius verbi eſt verti ſolet in tau, berit, & berith, dictum videtur à bara, macto quod ſanguine ſancitum eſt vetus teſtamentum, qui typus erat noui teſtamenti quod ſanciendum erat ſanguine Chriſti, id Dominus ſignificat interpretás typum illú cap. 24. Exodi quando Moſes ſumptum ſanguinem reſperſit in populum & dixit. Hic eſt ſanguis fœderis, aut vt vetere Lxx Ecce ſanguis teſtamenti quo ſpectans Dominus. Hic eſt ſanguis meus, inquit, noui teſtamenti. Matthęi. 26. quaſi diceret, quod Moſes dixerat: Ecce ſanguis teſtamenti. Erat typus huius noui teſtamenti & hunc meum ſanguinem ſignificabat qui eſt ſanguis noui teſtamenti. Quod retulit quoque Marcus cap. 14. eiſdem verbis. Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, & Lucas. 22. Hic calix nouum teſtamentum, & Paulus, prima ad Corinthios. 11. Hic calix nouum teſtamentum eſt in meo ſanguine. Cur appellatum ſit teſtamentum vetus & teſtamentum nouum docet lactantius de religione & ſapientia lib. 4. cap. 20. lex vetus, inquiés, teſtamentum vocatur quia niſi teſtator mortuus fuerit neque confirmari teſtamentum poteſt neque ſciri quid in eo ſcriptum ſit quia clauſum & obſignatú eſt, Chriſtus mortuus aperuit vetus teſtamẽtum & reſerauit nouo in vtroque idem teſtator eſt Chriſtus qui pro nobis morte ſuſcepta nos hæredes regni æterni fecit exhæredato relicto populo Iudæorum. Hæc lactantius, vetus ergo teſtamentum promiſsio noui teſtamenti erat, & typus, morte Chriſti reſeratum eſt & ratum morte teſtatoris quo hæredes efficimur regni cæleſtis, promiſſerat quidem Dominus idque ſuo teſtamento veteri ſanxerat ſe nobis largiturum cæleſtia bona, ſe venturum in carne nos ſua paſsione ex captiuitate dæmonis liberaturum & adoptaturú in filios Dei, en cur vetus diceretur teſtamentum, & nouum quoque ſit teſtamentum appellatum, quod morte teſtatoris ratum eſt factú, pactum quidé dicitur quod fecit nobiſcum Deus, dicitur & teſtamentú quo in filios Dei ſumus adoptati, & in hæreditate regni cæleſtis, vnde quando Lxx, & Apoſtoli & Euangeliſtæ hebręę vocis, berit, etymon non addidere tantum vertere teſtamentum mihi videtur non ab re futurum ſi proponam meis quid mihi in mentem veniat, illud Chryſoſtomi cæterorumque patrum ſemper ob oculos obuerſatur, verba ſcripturæ verba eſſe Spiritus ſancti in ſingulis verbis ſi bene excutias ingentem latere theſaurum berit, dicunt Iudæi à barar, aut à, bara eſſe deflexum, vt ſupra diximus, alij à berot, voce hebræa quæ arborem ſignificet nomine abietem quam Lxx, & D. Hieronymus reddidere, cupreſſum, ſi berot, cupreſſus eſt, & beros, cedrus, & berit, inde deflectitur, vt hebræi aiunt, typus erit ſanctiſsimæ crucis, quæ ex arbore cypreſſo ſit dolata. Nam berit, ideſt teſtamentum deductum eſſe à berot, fatentur Iudæi, ſed berot, Iudæi interpretantur abieté Lxx viri, & D Hieronymus, cupreſſum, cupreſſus porrò neque ſentit cariem neque vetuſtatem, vt leges apud Plinium lib. 16. cap. 40. Nunquam amittit virorem lignum inde dolatum, hæc cú cruce Domini per quam nobis data eſt immortalitas & vita æterna & incorruptibilis mirifice congruunt & vt vetus teſtamentum noui typus erat & ſanguis animalium quo reſperſus eſt populus, cum per Moyſen lex lata eſt Iudæis typus Chriſti erat, ita nomen ipſum, berit, typus erat crucis Chriſti dolandæ ex cupreſſo quæ berot, dicebatur, aut ex cedro mutata. ſ. in. t. quæ dicitur beros. Addę quod Exodi. 24. vbi typus huius myſterij eſt quando dicitur: Ecce ſanguis teſtamenti, quod diſpoſuit Dominus ad vos præceſſerant verba hæc & ſacrificauerunt victimam ſalutaris Deo, quod typum ſacrificij noſtri corporis & ſanguinis Chriſti obtulerant Iudæi dixit Moſes & ſacrificauerunt victimam

ſalutaris Deo, ideſt, typum victimæ ſalutaris, ideſt, Chriſti, nam ſalutare Dei dici Chriſtum docent litteræ Apoſtolicæ & Euangelicæ: Nunc dimittis ſeruum tuũ Domine, quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.

Ad Galatas. 4. Eſaiæ. 54.

Vulgata.

115 *Lætare ſterilis quæ non paris erumpe & clama quæ non parturis quia multi filij deſertæ magis quam eius quæ habet virum.*

Lectio Hebręa.

רָנִּי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וְצַהֲלִי
לֹא חָלָה כִּי רַבִּים בְּנֵי שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי
בְעוּלָה

Lxx.

lætare ſterilis quæ non parturis erumpe &
εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα ῥῆξον καὶ
clamor quæ non parturis quõ multi filij
βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα
deſertæ magis quã habentis virum.
τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα.

Paulus.

lætare ſterilis quæ non paris erũpe
εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα ῥῆξον
& clama quæ non parturis quõ multi
καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα ὅτι πολλὰ
filij deſertæ magis quã eius quæ habet
τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης
virum.
ἄνδρα.

Citatur hic locus iuxta tranſlationẽ Lxx.

Ad Galatas. 4. Geneſeos. 21.

Vulgata.

116 *Eijce ancillam & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.*

Lectio hebræa.

גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ כִּי לֹא
יִירַשׁ בֶּן הָאָמָה הַזֹּאת עִם בְּנִי עִם יִצְחָק׃

Lxx.

eijce ancillam & filium eius
ἔκβαλλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς
non enim nõ hęres erit filius ancillæ
οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης.
cum filio meo Iſaac.
μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ.

Paulus.

eijce ancillam & filium eius
ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς
non enim non erit hæres filius ancillæ
οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης
cum filio liberę.
μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.

Citantur hæc verba iuxta tranſlationem Lxx. Excepto quod pro cum filio meo Iſaach, dixit Diuus Paulus: cum filio liberæ.

Ad Epheſios. 4. Pſal. 67.

Vulgata.

Propter quod dicit aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem dedit dona hominibus. 117

Lectio hebræa.

עָלִיתָ לַמָּרוֹם שָׁבִיתָ שֶּׁבִי לָקַחְתָּ
מַתָּנוֹת בָּאָדָם

Lxx.

aſcendiſti in altum captiuam duxiſti captiui-
ἀνέβης εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσας αἰχμα-
tatem accepiſti dona in hominibus.
λωσίαν ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις.

Paulus.

aſcendens in altum captiuam duxiſti captiui-
ἀναβὰς εἰς ὕψος ᾐχμαλώτευσεν αἰχμα-
tatem & dedit dona hominibus.
λωσίαν καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις.

Hoc

HOc teſtimonium citat Paulus iuxta tranſlationem Lxx tantum perſonam ſecundā mutat in tertiam & ἀνέβης conſcendiſti ἀναβὰς conſcendens, vt aſcē ſionem Domini ob oculos poneret & triumphum veterum Patrum quos in cælos ducebat; mutat tamen, pro, accepiſti dona in hominibus, quæ phraſis hebræa eſt, pro, accepiſti dona pro hominibus, vt dares ea hominibus, interpretatur D. Paulus, peracta œconomia redēptionis dedit dona hominib⁹, dixi enim D. Paulum ſecundam perſonam mutare in tertiam, peracta ergo redemptione ſignificat D. Paulus Chriſtum Dominum dona quæ acceperat pro hominibus tranſmiſiſſe in homines ducens ſanctos patres in regna cæleſtia, interpretatur enim hunc locum de aſcenſione Domini in cælum & de liberatione ſanctorū patrū qui in limbo captiui tenebantur, & eorum in regna cæleſtia tranſmiſsione, conſule nouos tranſlatores & nouos ſcholiaſtes quoſdam ad Iudaicas fabulas hæc videas relata & ad hiſtorias quę nuſquam ſunt: fingunt enim hiſtorias quę nuſquā cōpareant vt noſtra perturbēt, & noſtri aduerſarij, vt nobis verba dent typice de Chriſto aiunt, de quo ſupra diximus, illud tamē notandū ſummopere eſt D. Paulum in quo Chriſtus loquitur agere interpretē & Cōmentatorē tranſlationis Lxx, & quod ꝓpheta dixit: Accepiſti dona in hominibus, ideſt, pro hominibus peracta redēptione dixiſſe Paulum: Dediſti dona hominibus, aditū ad regna cæleſtia, ſcilicet. Nā quomodo acceperit dona Dominus quæ tranſmitteret in homines. Athanaſius contra Arianos oratione ſecunda fuſe & diuinitus exequitur, interpretans illud: Attollite portas Principes veſtras, vbi non putat tantum exaltari filium ſecundum humanitatem, qui Deus eſt altiſsimus nos etiā putat exaltari in ipſo, portæ cælorum, inquit, clauſæ non erant Chriſto vt pote Domino & conditori omnium, ſed propter nos ſcriptum eſſe hoc ait quibus Paradiſi porta occluſa fuit. Et cætera quæ eo loci ait. Non ergo, vt quidam aiunt, hoc loco Paulus diſcrepat à lectione hebræa, ſed lectionē hebræam interpretatur diuinitus tanquā Spiritus S. organū, per quod Spiritus S. nos interpretationē ſcripturæ docet, & factus eſt trāſlationis Lxx virorum interpres, quæ tanta dignitas eſt tranſlationis Lxx, vt par ei nulla alia poſsit eſſe.

Ad Epheſios cap. 5.

Propter quod dicit ſurge qui dormis, & exurge à mortuis & illuminabit te Chriſtus. Vulga. 118

HVnc locum ex Apocryphis citatū aiunt, quod ſupra refutauimus ex D. Hieronymo & ex Origene; Quomodo tu, inquies, hæc defendis quando nec ſcriptura grȩca, nec hebræa, nec Latina hæc verba præferunt, & quidquid eſt extra ſcripturam hebræam, græcam latinā apocryphum eſt iuxta ſanctorum Patrū canonē? ita eſt & ſi tu Iudæis largiaris lectionem hebrȩam eſſe caſtigatiſsimam, ita vt neque littera neque punctum ex ea deſit, inficiari non poteris hoc, & alia plæraque quæ in litteris Euangelicis & Apoſtolicis citantur Apocrypha eſſe quippe in ſcriptura ſacra non reperiuntur & quidquid non reperitur in ſcriptura ſacra apocryphum eſt, quomodo igitur vetat hoc dicere Hieronymus, Origenes, & alij, vt ſupra diximus? nempè quod Hieronymus, Origenes, Iuſtinus, Tertullianus, & apertius Chryſoſtom⁹ plæraque ex ſcriptura quæ Chriſtum manifeſte ſonarent à Iudæis reſecta teſtantur ex ſcriptura ſacra & addit Chryſoſtomus Iudȩorum negligentia plæraque ex ſcriptura ſacra intercidiſſe, in rem præſentem lectorem adduximus, vt ſuis oculis id quod dicit Chryſoſtomus cerneret in rebus quæ duobus locis hebraice verbis eiſdem ſcriptæ ſunt, vbi ſupina Iudæorum negligētia orationes integræ quæ in altera parte

ſunt deſunt in altera parte nequam ignorarent, illic ergo ſpecta quot orationes negligentia Iudaica in lectione hebræa deſint, de quibus libro ſecundo. cap. 63. multa diximus. Ergo ſi malitia Iudaica aut negligentia ex lectione hebræa excidere quædam ex tranſlatione Lxx continuo ne apocrypha fient ſi citata erunt à noſtris Apoſtolis & Euangeliſtis? minime, canonica ſunt, & ex canonicis litteris citata neque malitia neque negligentia Iudaica facere poteſt vt non ſint canonica. Qui ſcis tu, inquies, in ſcriptura fuiſſe hæc teſtimonia citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis quæ nunc in ſcriptura non reperiuntur? ſcio multa ex ſcriptura malitia Iudaica fuiſſe expuncta, ſcio plæraque Iudaica negligentia intercidiſſe, qua de re totus huius operis liber ſecundus eſt conflatus, ſcio rurſum ſpiritum ſanctum, qui per ora Apoſtolorum eſt loquutus impoſtorẽ non eſſe neque deceptorem, ſcio Apoſtolos & Euangeliſtas quod aiunt ſancti Patres frequentiſsimè teſtes eſſe veritatis non mendacij, & cum aiunt: ſcriptũ eſt, vere ſcriptum fuiſſe, vere inſcriptũ fuiſſe ſcriptum neque fuiſſe mentitos; At quidam, inquies, veteres hæc teſtimonia ex Apocryphis fuiſſe ſumpta teſtantur: ita eſt quod perſuaſerant illis Iudæi hebræos codices eſſe caſtigatiſsimos, ita vt ex eis neque punctum neque littera deeſſet, & ſi hoc haberetur pro certo non poterant diffiteri illa teſtimonia quæ in ſcriptura ſacra non reperirentur ex Apocryphis eſſe deſumpta, quanquam feciſſent cautius ſi negaſſent ſe ſcire vbi eſſent illa teſtimonia neque largirentur eſſe apocrypha, Nam & Ariſtoteles quæ vera eſſe nouerimus tenenda eſſe mordicus docet, etiam ſi argumẽta propoſita ex parte diuerſa diſſoluere non poſsimus, & Chryſoſtomus pene dixerim impium putat inquirere in dicta diuina, ſat eſſe debuiſſet Spiritũ ſanctum per Apoſtolos & Euãgeliſtas ſuos dixiſſe ſcriptum eſſe vt putarent in ſcriptura ſacra, ſcriptum fuiſſe, Nam ſi quid extra ſcripturam citát ipſi Apoſtoli addunt vnde citant.

Ad Epheſios cap. 4. Pſalmo. 4.

Iraſcimini & nolite peccare. Vulga.

119

רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ Lectio hebræa.

iraſcimini & non peccetis.

ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Lxx.

D. Paulus.

iraſcimini & non peccetis.

ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε.

Citatur hoc teſtimoniũ iuxta tranſlationem Lxx ad verbum, ille alter vertit hunc locum iuxta ſententiam R. D. neque meminit D. Pauli, neque Chriſti in D. Paulo loquentis, ſi vertiſſet iuxta tranſlationem D. Pauli & meminiſſet tranſlationis R. D. ſi placeret, non ducerem magnopere improbandum, at quod rabinos ſequatur, nec D. Pauli faciat mentionem probari mihi nullo modo poteſt.

Ad Epheſios. 5. & Geneſeos. 2.

Propter hoc relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ & erunt duo in carne vna. Vulgat. 120

עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃ Lectio hebræa.

cauſa huius relinquet homo patrẽ

ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα Lxx

ipſius & matrem & adhærebit

αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται

ad vxorem ipſius erunt duo in

πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς

carne vna.

σάρκα μίαν.

Paulus.

propter hoc relinquet homo patrem

ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα

& matrem & adhærebit ad vxorem

καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα

ipſius & erunt duo in carne vna.

αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.

Citantur

Citantur hæc verba iuxta tranſlationem Lxx tantum omittuntur quædam verba non neceſſaria, & pro, enecem tutu, dicitur, anti tutu, idem ſignificans, ſi valeret illud vt nobis quidam ex noſtris perſuadere conantur lectionem hebrǽã eſſe caſtigatiſsimam, ideo, expungenda eſſent ex lectione Apoſtolica & caſtigandus eſſet Apoſtolus quod citaſſet duas illas voculas quæ hebraice non ſunt, caſtigandus & Matthæus Euangeliſta qui hæc quoque citat iuxta tranſlationem Lxx, & citat ea quæ hebraice non ſunt, & Marcus quoque Euãgeliſta in ordinem eſſet redigendus qui cap. 10. hoc quoque teſtimonium citat iuxta Lxx. Non ſinat hoc Deus vt Apoſtoli & Euangeliſtæ ad normam hebræę lectionis caſtigentur, vt manus Iudaica perfida aut negligens noſtrorũ Euangeliſtarum & Apoſtolorum ſit męſura & regula, ſed potius iuxta canoné præſcriptum à D. Hiero. & ab Euſebio Apoſtoli, & Euangeliſtæ ſint hebræę lectionis canon & menſura.

De locis veteris teſtamenti citatis à D. Paulo in Epiſtola ad hebræos, & cur iuxta Lxx viros citentur.

Iam hoc loco bona parte laboris liberari poſſemus, confeſſa namque res eſt hac Epiſtola D. Pauli ad hebræos omnia teſtimonia ſcripturæ iuxta tranſlationem Lxx citari & inde negari à quibuſdam hanc ad hebræos Epiſtolam D. Pauli eſſe quod hebræus & ad hebræos ſcribens teſtimonia cites non iuxta lectionem hebręam, ſed iuxta Lxx virorum interpretationem, vbi duo hæc ſolebam non ſatis admirari, alterum quod contra lectionem hebræam diſtingueretur Lxx virorum tranſlatio, quaſi vero tranſlatio Lxx virorum diſcreparet ab hebræa æditione, excepto, ſi quando tranſlatio Lxx ſit commentarium ſcripturę aut paraphraſis aut ſcholiũ quod citet S.S. aut vitium aliquod ſit in ſcriptura hebræa, alterum illud erat quod meum animum ſemper magna imbuit admiratione animaduerſum eſſe D. Paulum in Epiſtola ad hebręos ſemper citaſſe Lxx viros in alijs Epiſtolis non item cum nemo poſsit teſtimonium vllum ex veteri teſtamento citatum à D. Paulo oſtendere iuxta æditionem hebræam citari, & non iuxta tranſlationẽ Lxx quod vſq; adhuc ex omnibus Pauli Epiſtolis eſt cõmonſtratũ, & hoc ita fuiſſe futurũ quiuis videre poſſet ſi rectã ineat rationẽ oſtendimus lib. 1. duo fuiſſe inſolubilia argumenta noſtra ſanctæ fidei, miracula, & prophetias, & poſtquã deſitũ eſt in Eccleſia tam crebrè fieri miracula, vnũ fuiſſe reliquũ ſignũ inſolubile credibilitatis noſtræ fidei ſanctę, prophetias cũ hoc ita ſit, quęro vtrũ hoc ſignũ inſolubile & euidens credibilitatis noſtrę fidei ęquũ erat hebræa lingua citari quã nemo intelligeret, an græca quę eo tẽpore omnibus nationibus communis erat, ſi dicas hebręa lingua debuiſſe citari contra ſtat Rhetoricę ratio, & Dialecticę quæ negant, incertis dubia & quæ in quęſtioné vocantur obſcuris debere probari, & publica lex hominũ naturaque continet hoc fas vt quę probare velis rebus manifeſtis & certis probes. Nõ erat igitur citãda editio hebręa quã nemo intelligeret, legeret nemo, vt noſtris tẽporibus ego ridiculus eſſem ſi cũ aliquid vellem docere gręca lingua vterer aut hebręa quas nemo intelligeret, dilaberetur auditores & multũ riderer, quid minus ſi Apoſtolus Chriſtũ prędicãs ad probãdũ Chriſtũ veniſſe Deũ & Dei filiũ hebraicè loqueretur vbi intelligeret nemo, auditores cachinnos tollerẽt & abirẽt, Nã vt ſis ſciẽs inter nationes infideles maximã partẽ, vt docet Lactãtius, per prophetias effectũ eſt, vt Chriſto crederẽt cũ audiſſe pphetias quod ait D. Hier. intellexiſſe erat, tã planè à Lxx plurimę de Chriſto pphetię loquãtur, vt nationes à prędicatoribus verbi iuberẽtur ſynagogas Iudęorũ ad quas omnibus patebat

 aditus

aditus intrare in quibus ſcripturæ iuxta tranſlationem Lxx legerentur, Expoſito re non eſſe opus audirent tantum per attente, & credituros eſſe Chriſto, hoc prodidere veteres, hoc multo credibilius eſt quam citari prophetias hebraicè citarent, inquies, Apoſtoli iuxta lectionem hebræam & ipſi Apoſtoli ſuis verbis interpretarentur, & hoc diſceptemus verũ præſtabilius ad eam rem quã molirentur Apoſtoli, ſuis verbis citare prophetias, an alienis? vocabant Apoſtoli & Euangeliſtæ ad fidem infideles nationes & Iudæos, non ne ſi ſuis verbis transferrent prophetias aduerſum ſe Iudæorum & nationum mouerent cachinnos ridiculi, cum vero tranſlatione Lxx vterentur quæ in Iudæorum ſynagogis eo tempore legeretur quo intrare infideles iubebantur, vt audirent & ſibi crederent cum à Iudæis auribus exciperent prophetias quas intelligerent prædixiſſe quæ à prædicatoribus verbi de Chriſto dicerentur quęro an quicquam hoc plus virium ad conuertendos infideles habere poſſet? quæro an quicquam habere tantum robur poſſet quantum habebat cum quod ab Apoſtolis audierãt nationes ipſi in prophetis legerent iuxta tranſlationem Lxx. Age Catechiſmus non id agebat, vt catechizati audirent ſcripturas quibus inſtruerentur ad fidẽ & Lector non inde nomen habet quod initiandis ad fidem legeret ſcripturas & eorum aures circunſonaret vnde appellatur catechiſmus à catechizin verbo græco, ſcilicet, id eſt, circunſonare aures eorum qui initiabantur ad fidem: quæro an hebræa lingua erãt initiandorum aures circunſonandæ quam intelligeret nemo, an græca, quæ communis eo tempore omnibus erat? Sed ad hebræos, (inquies) Apoſtoli hebraicè loquerentur, minime, multi atque adeo innumerabiles Iudæi toto Orbe terrarum hebraicè neſciebant ſed græce, quod olim ea lingua omnibus communis erat quin & Dominum ipſum arbitror ſæpe græcè citaſſe ſcripturam quod etiam in Iudæa vt in cæteris nationibus græca lingua vulgo vterentur frequentiſsimè, age tu diiudica: leges apud Strabonem & alios Geographos tribus Iſrael alijs nationibus fuiſſe mixtas præcipuè Galilæam, quæ ideo Galilęa gentium eſt appellata, vnde Dominus Galilæus eſt nominatus quod in illis locis potiſsimum verſaretur, quomodo igitur Iudæi gentium conuictu vterentur niſi vterētur omnes lingua aliqua communi dic quæſo te quomodo verum eſſet illud: Populus qui erat in tenebris vidit lucem magnam? quod de populo gentiũ qui in Galilæa habitabat dictum eſt, qui prædicante in Galilæa Chriſto videbat lucem doctrinæ, & miraculorum niſi Chriſtus etiam ea lingua vteretur quæ Iudæis & gentibus eſſet cõmunis, Dic quæſo: Cur apud Ioſephum Iudæum de antiquitate lib. 12. dicitur Ptolemęus in transferenda ſcriptura feciſſe rem vtiliſsimam Iudęis qui toto orbe erant, niſi Iudæi græca lingua vterentur, & eorum innumerabiles neſcirent hebraicè alioqui cur ſcriptura in Iudæorum Synagogis ea lingua legeretur palam niſi quod hebraicè eorum innumerabiles neſciebant, ea enim cauſa palam græcè legebatur in ſynagogis vt ſcribit Tertullianus aduerſus gentes cum de trãſlatione Lxx agit, cur ego non coniectem cum Dominus accipit librum in ſynagoga apud Lucam & legit ſpiritus Domini ſuper me græce legiſſe ſi græca interpretatio Lxx in ſynagogis legebatur, cur non mihi perſuadeam cum ſciret Dominus inter auditores cum prædicaret ipſe eſſe multos ex gentibus qui etiam ab eo ex languoribus ſanabantur græcè frequenter fuiſſe loquutum, an dabat ipſe ſuis linguarum donum, & ipſe communi lingua nõ vtebatur cũ opus eſſe videbat vt vteretur? cur apud Iudæos omnes erat tranſlatio Lxx, vt prodit Iuſtinus in Apologia ſecunda pro Chriſtianis ſi Iudæi græca tranſlatione non vtebantur, & vt prodit

idem

idem Iuſtinus in Parænetico ad græcos, vbi addit diuina prouidentia factum vt in ſynagogis Iudæorum ſeruaretur, ne in ſuſpitionem nos venire poſſemus tanquam Dei teſtamenti corruptores, & ſi quis quid diceret aduerſum nos poſtulabamus à Iudæorum ſynagogis ſcripturam aſportari quibus noſtra probaremus, quod idẽ ait Chryſoſtomus in demonſtratione quod Chriſtus ſit Deus, & Irenæus lib.3.cap.24. cur igitur Iudæi vitiatiſsimam eſſe aiunt, in promptu cauſa eſt, propter odium Chriſti, quod Chriſti Domini planè prædicet myſteria. Nã in ſynagogis legebatur ante Domini aduentum, vt leges apud Ioſephũ de antiq. lib.12.cap.2. cum facta eſt examinata eſt examinata eſt diligẽter nunquid diſcreparet ab hebræa lectione cautũ eſt, ne poſtea ius eſſet mutandi ex ea quicquã, mentiuntur ergo Iudęi impij, Ioſepho & Ariſtææ reſpondimus iam in ſynagogas recepta & lecta, odium Chriſti fecit, vt Iudæi ei aduerſarẽtur. Non ergo tãtũ fidem Chriſti poſt crucem Domini Iudæis prædicabant Apoſtoli, ſed nationibus etiam quę inter Iudæos habitabant, gręce prædicare fidem Chriſti malebãt quod gręca lingua omnibus erat communis qua omnes loquebantur, quia in Iudæa non loquebãtur omnes hebraicè nec ſciebant Iudæi omnes hebraicè, & hinc tu collige quicunque Chriſto credis, cum inſtarent tempora Chriſti, & ſcriptura ad nationes eſſet transferenda quibus omnibus gręca lingua vulgata erat, prouidit Dominus vt omnis ſcriptura gręce transferretur, quod hebræa lingua nationibus omnibus erat ignota, quod ait Demetrius apud Ioſephum & Ariſteas, de Lxx viris agens. At Iudæi tantum libros Pentateuchi trãſlatos à Lxx viris contendunt quidam egregios citas authores Iudæos, hos iam in diſputatione de tranſlationibus confutauimus, multo tamen magis eos hic liber quartus, & quintus ſequens redarguunt, cũ monſtrant citatos ab Apoſtolis & Euangeliſtis non ſolum libros pentateuchi, ſed omnes prophetas omnia ſacra volumina, idque iuxta tranſlationem Lxx. Nam tempeſtate Apoſtolorum & Euangeliſtarum nulla tranſlatio græca erat ſcripturę ſanctę abſque vna interpretatione Lxx virorum, alioqui fruſtra Dominus diceret prædicate Euangelium omni creaturæ, ſi ſcripturas non haberent, quas conſulere poſſent hi qui erant crediturì, leges enim actorum capite.17. eos qui ſuſceperunt verbum cum omni auiditate, quotidie ſcripturas perſcrutari ſi hæc ita ſe haberent: quas ſcripturas inquit Auguſtinus de vnitate Eccleſiæ libro vno cap.16. de hoc loco agens, niſi canonicas legis & prophetarum, niſi eſſent conſcriptę gręce quomodo eas poſſent perſcrutari? Scrutabantur eas in quies Iudęi non nationes, imo nationes potius quę ad fidem veniebant. Iudæi verò magis aduerſus prædicatores verbi concitabant turbas. Iudæi, & nationes neceſſe habebant ſcripturas perſcrutari ea lingua quæ omnibus fere nationibus erat communis quæ græca erat vt refert Cicero pro Archia poeta Nã græca inquiẽs legitur in omnibus fere gentibus, Latina ſuis finibus exiguis ſane continentur, quibus verbis planum facit Cicero quamuis orbi terrarum imperaret populus Romanus, latinam linguam intra perexiguos fines fuiſſe notam, græcam verò linguam legi in omnibus fere gentibus, tranſlata ſcriptura lingua græca eſt Dei ſumma prouidentia quod omnes fere gentes græce ſcirent, & perſcrutari poſſent an ita ſe res haberent vt verbi prædicatores dicerent, quod etiam Dominus monuerat, ſcrutamini inquiẽs ſcripturas, illę enim teſtimonium perhibent de me, fruſtra moneret Dominus vt ſcrutarentur ſcripturas niſi ea lingua eſſent conſcriptæ quæ omnibus eſſet peruia, qualis græca lingua erat, Iudæos tunc monebat Dominus vt perſcrutarentur ſcripturas non reliquos, vin ſcire quos monebat Dominus, at-

 tende

tende quid dicat Dominus, prædicate Euangelium omni creaturæ, omni ergo creaturæ præcipiebat Dominus vt ſcripturas perſcrutarentur, fruſtra præciperet niſi traderet ſcripturas veras legitimas ea conſcriptas lingua quę omnibus fere eſſet peruia. Nō ſat eſſe putabat Dominus quod ipſe diceret rerum omniū creator & Deus verus ad ſcripturas eos remittebat vt ſuis oculis eas legerent & expenderent omnia an ita ſe haberent & poſtulas vt verbis & tranſlationi ſuorum diſcipulorum credant, nec conſultant ſcripturas? Auguſtinus eo loci ait ipſe Dominus Ieſus cum reſurrexiſſet à mortuis & diſcipulorum oculis videndum manibusque tangendum corpus ſuum offerret, ne quid tamen fallaciæ ſe pati arbitrarētur magis eos teſtimonijs legis & prophetarum & Pſalmorū confirmandos eſſe iudicant oſtendens ea de ſe impleta quæ fuerant tanto ante prædicta, hæc Auguſt. Non dicebat ergo illa tātum Apoſtolis vt ipſe Dominus ait ſed credituris omnibus, Igitur ſcripturam Dominus ea lingua conſcriptam dabat quæ legi ab omnibus & intelligi commode poſſet. Vbi noſtri quidam in Chriſtum Dominum ſunt iniurij quod Pſalmos ferę omnes de Dauide interpretantur quos Chriſtus Dominus de ſe ait eſſe conſcriptos, typicè inquiunt de Chriſto, ac hac reſponſione communi ad omnia, dictum eſt dicetur alibi latius vt omittam quod ſenſum Iudaicum faciunt literalem fere in omnibus, Eccleſiaſtici quidem ſenſum fere faciunt ſpiritalem & allegoricum, qua peſte neſcio an vlla magis exitialis poſſit eſſe, tranſlationē nationes vocatæ ſunt ad fidem, & illa tranſlatione edoctæ Chriſtianiſmum, Eccleſiam intrarunt, & illam tranſlationem Apoſtoli & Euangeliſtæ fere citāt, & doctores omnes ſacri græci & latini qui Chriſti temporibus fuere proximi vſque ad noſtra tempora & ea refellunt Iudæos & hæreticos. Sed de hoc dictum eſt ſatis, dicendumque ſępe eſt.

Ex cap. 1. Epiſtolæ ad hebræos. & Pſal. 2.

Filius meus es tu, Ego hodie genui te. Vulg. 121.

בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ Lectio Hebręa.

CItatur hic Pſalmi verſus à D. Paulo iuxta trāſlationem Lxx virorum ad verbum, & vt videat Iudæorum peruicatiam refertur à Iudæis ad Dauidem, vt Dauid dicatur filius Dei & hodie à Deo genitus, nec noſtrorum quidā hinc multū videntur abeſſe qui Dauidi hunc Pſalmum ſentiunt accommodatum qui ſentiebat ſe eſſe typum Chriſti, quod mihi videtur, eſſe idem quod typice de Chriſto, de quo dictum ſupra eſt ſatis.

Ad Hebræos cap. 1. & 2. Regum. c. 7.

Ego ero illi in patrem & ipſe erit mihi in filium. Vulgata 122.

אֲנִי אֶהְיֶה לּוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה לִּי לְבֵן Lectio Hebręa.

& ego ero ei in patrem & [illegible] ipſe erit [illegible] filium. Lxx.

HAEC verba citantur iuxta tranſlationem Lxx à D. Paulo & explanantur de duabus perſonis diuinis, Vatablus contra vertit. Ego ero illi vt pater, ille erit mihi vt filius, vt eludat tranſlationem quam ſequitur Diuus Paulus, & interpretationem de duabus perſonis diuinis, & vt filio Dei auferat filiationem ne dicatur filius, neque quod ait Eraſmus, ab illo multum abludit; Ego ero illi loco patris, & ille erit mihi loco filij, ſenſus enim eſt longè diuerſus, vt citat Diuus Paulus, Ego ero illi in patrem, & ille erit mihi in filiū. Nam, leab, in patrem ſonat, Ego ero ei in patrem, & leben, in filiū, Ego ero ei

in filium,interpretari poſtea licet. Ego ero illi pater, & ille erit mihi filius, ſed proprietas ſermonis hebræi ſeruáda eſt, Nam Hiere.31.ait Dominus: Ego ero ei leheloim,ideſt,in Deum,& ipſi erũt mihi leham,in populũ. Ego ero illis Deus, & ille erit populus meus, ait Eraſmus, Ne putetur Chriſtus adoptiuus filius,ridiculum,putàt ſe nobis dare verba? ne pater quidem adoptiuus dicet filio quẽ adoptarit:Ego ero ei loco patris, neque ille erit mihi loco filij, Nam ego ero ei loco patris,idem eſt cum illo,Ego ero ei vt pater, vt vertit Vatablus, & ille erit mihi loco filij, idem eſt cum illo quod vertit Vatablus: Ille erit mihi vt filius, vt patri detrahere videatur paternitatẽ, & filio filiationem, vterque certè filiationem & diuinam naturam filio Dei aufert,& Patri paternitatem, ex hoc loco & D.Paulum refellit. Nam qui dicit alicui: Ego ero tibi vt pater vel loco patris, ſignificat ei ſe non eſſe patrem, ſe præſtaturum ſe ei Patris officia. Refellit igitur vterque Pauli interpretationem.

Ad Hebræos cap.1.Pſal.96.

Vulg. 123. *Adorate eum omnes Angeli Dei.*

Lectio hebræa. הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ כָּל אֱלֹהִים׃

Lxx. adorate eum omnes angeli eius.
προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ.

Paulus.

adorate eum omnes angeli Dei.
προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες οἱ ἄγγελοι θεοῦ.

QVod Lxx tranſtulere: Adorate eum omnes Angeli eius,citat D. Paulus eodem modo: Adorate eum omnes Angeli Dei,vbi duplex erat ambiguitas, alteram quod,elohim,Deos ſignificat & Angelos,vt in illo: Minuiſti eum paulò minus,ab Angelis,pro Angelis hebraice eſt,helohim Lxx in hoc loco,elohim, Angelos ſunt interpretati,& illã ſuſtulere ambiguitatem; idque probauit Paulus aut Spiritus ſanctus potius qui in Paulo loquebatur D. Paulus nos docet hoc Pſalmo introduci Primogenitum Dei in orbem terrarum;& iuberi adorari ab omnibus Angelis Dei ſecundum humanitatem:Lxx dixerant: Adorent eum omnes Angeli eius, creati, ſcilicet, ab illo quod ipſe eos creauerat, & ei ſeruiebant omnes ſecundum diuinitatem, videntur enim legiſſe, Helòau. Angeli eius quod apparet ea eorum tranſlatione iuxta canonem præſcriptum à Diuo Hieronymo quo docemur ex tranſlatione cuiuſque agnoſcere quàm quiſque lectionem hebræam ſit ſequutus D. Paulus pro omnes Angeli eius citat veluti interpretans, ideſt, omnes Angeli Dei ne quiſquam ad dæmones referre poſſet,vt Vatablus,& alij ad dæmones retulerunt,& ad ſydera & ad aſtra. Plus multo eſt ſi dicas adorari Chriſtum ab Angelis Dei quam ſi à dæmonibus dicas adorari & à ſyderibus.

Ad Hebræos cap.1.Pſalmo. 103.

Qui facit Angelos ſuos ſpiritus & miniſtros ſuos flammam ignis. Vulg. 124.

עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת ‸ מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃ Lectio hebræa.

faciens angelos ſuos ſpiritus & Lxx.
ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ
miniſtros ſuos ignis flammam.
τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα.

Paulus.

faciens angelos ſuos ſpiritus &
ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ
miniſtros ſuos ignis flammam.
τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα.

HIc verſus citatur à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx ad verbũ ſæpe tamẽ conqueſtus ſum tranſlationem Lxx per noſtros quoſdam à Iudæis ſubinde mutari qui,pro flãmã ignis, quod citat D.Paulus, mutarunt ignẽ vrẽtem, ſed

ſed idē ſignificat,ſed idē ſignificat vtraq; lectio, tamēn iniurium eſt tertio quoq; verbo D Paulum caſtigari à neſcio quibus,hebraice aiunt eſt ignem vrentē, & non eſt flammam ignis, ergo ſi Iudæus vnam litteram mutat continuo noſter Apoſtolus, & Euangeliſta noſter atque adeo ipſe Dominus erit caſtigandus, hebraicè eſt להט vrentem, muta poſtremam litteram & ſcribe להב, & dices flammam אש ignis. Hoc eſt quod dicere ſoleo mutat Iudæus vnam litteram & protinus in clamores illos erūpit vulgatos:veritas hebraica, veritas hebraica, cum potius ſit Iudaica perfidia. Addit Eraſmus in illo:Qui facit Angelos ſuos ſpiritus,vocem illam ſuos ſuperaſſe; Cū ſit apud D.Paulum & apud Lxx græcè, & cum ſit hebraicè.

Ad Hebræos cap.1. Pſalmo.44.

Vulga. *Thronus tuus Deus in ſæculum ſæculi*
125. *virga æquitatis virga regni tui.*

Lectio בִּסְאֲךָ אֱלוֹהִים עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט
Hebrea. מִישׁוֹר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ.

Lxx. thronus tuus Deus in ſæculum ſæcu-
ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶ-
li virga æquitatis virga regni tui.
νος ῥάβδος εὐθύτητος ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.

Paulus.

thronus tuus Deus in ſæculum ſæculi
ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος
virga æquitatis virga regni tui.
ῥάβδος εὐθύτητος ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.

HIc verſus citatur iuxta tranſlationē Lxx dubitat Eraſm' hoc loco verū Deus vocandi caſu ſit, vt ſit, O Deus thronus tuus in ſęcuū ſæculi,&c.Et hoc magis videtur probare vt ſit apoſtropha ad Deum & ſit ſenſus:O Deus tu in ſempiternum regnas & regnum tuum in ſæculum ſæculi eſt, quæ reſponſio Iudæi illius eſt apud Originem contra Celſum lib.1. cum illum Origenes vehementer premeret hoc verſiculo & probaret Chriſtum eſſe Deum & regnare in æternum cum ab initio Pſalmi ad Chriſtum verba fiant,& poſtremo adduntur hæc verba quibus dicitur: O Deus Chriſte ſedes tua in æternum &c. Vel ſedes tua, ò Chriſte, Deus pater eſt in æternū. Quia in patre eſt filius, & in filio pater, quibus dictis, inquit Origenes,viſus eſt admodum vrgeri Iudæus ille qui tunc ſapiens haberetur,& hæc ipſa velut hæſitabundus & dubius animi ſuæ & Iudaicę religioni conſentanea duxit dicere ad vniuerſorum Deum hæc referri, ſequentia vero ad Chriſtum: Dilexiſti iuſtitiam,odiſti iniquitatem,&c. Itaque Eraſmus & noſtri aduerſarij hanc huius Iudęi ſententiam videntur tueri, & eam anteferre ſanctorum patrum ſententię & D. Pauli interpretationi, ſed quando D.Paulus hunc locum de filio Dei interpretatur,mea quidem ſententia, aduerſari D. Paulo in quo Chriſtus loquitur impium eſt, nec vacat errore omnibus ſanctis patribus aduerſari, nec ſententia cohęret cum ſuperioribus, cum à principio huius Pſalmi de dilecto filio Dei verba fiant ſecundum noſtros, ſecundū Iudęos vero de Solomone, igiturr hęc verba quę conſequuntur ſuperiora quę de dilecto filio Dei erant ad eundē Dei filium referantur oportet, vt ſedere & regnare Deus in ęternum dicatur, aut Deus ſempiternus perhibeatur eius eſſe ſedes,quod vel inde apparet, quod Iudęi qui ad Solomonem hunc Pſalmum referunt confiteantur Solomonem hoc loco Deum appellari, quod dictu eſt nē fas, confitentur ergo ſi de Chriſto hic Pſalmus dicatur Chriſtum hoc loco appellari Deum, & Chriſti ſolium regale eſſe ſempiternum & in ſęculum ſæculi vnde hoc loco D. Hieronymus ad Principiam virginem prodidit Aquilam Iudęum contempta ratione grammaticę perſpicuitatis cauſa vertiſſe ſedes tua Dee in ſęculum ſęculi, vt omnibus perſpicuum eſſet caſu vocādi dici per atthi-

cıſmum

ciſmum per quem nominatiuus ponitur pro vocatiuo, ô Deus, vt is ad quem ſermo fit Deus dicatur. Denique Iudæi ad vniuerſorum Regem hæc dicta putant, Diuus Paulus tamen & ſancti Patres referunt hæc ad Chriſtum Dominum qui Deus hoc loco ſempiternus dicitur & vniuerſorum Deus ſempiternus eſt, ita quod, ait Hieronymus Iudæi plærunque ſcripturam Chriſtianè interpretantur, contra vero quidam ex noſtris eandem interpretantur Iudaicè.

Ad Hebræos. 1. Pſalmo. 44.

Vulgata.

126. *Dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.*

Lectio hebræa.

אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך
אלהים אלהיך שמן ששון מחברך

Lxx

dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem
ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν
propter hoc vnxit te Deus Deus tuus
διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου
oleo exultationis præ participibus tuis.
ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.

Paulus.

dilexiſti iuſtitiam odiſti iniquitatem
ἠγάπησας δικαιοσύνην ἐμίσησας ἀνομίαν
propter hoc vnxit te Deus Deus tuus
διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου
oleo exultationis præ participibus tuis.
ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ μετόχους σου.

DE his duobus locis dictum eſt abũdè libro primo cap. 38. & libro. 3. hoc loco reſtat, vt dicamus citatos eſſe hos verſus iuxta tranſlationem Lxx ad verbum à Diuo Paulo declaratas duas perſonas diuinas atque adeo tres ab eodem Diuo Paulo hoc loco & patris vngenus & filij vncti, & Spiritus ſancti quo filius eſt vnctus à patre, vt interpretantur omnes veteres patres vt locis ſupracitatis eſt commõſtratum, Eſt tranſlator qui hæc cõtra rationẽ lectionis hebrææ & lectionis græcæ & latinæ tranſtulerit. Propterea vnxit te Deus tuus, & prætermiſit in lectione hebræa & in græca vnam dictionem, vbi legitur, vnxit te Deus Deus tuus, idque apparet factum vt hic locus & ſuperior referatur ad Solomonem.

Ad Hebræos. 1. Pſalmo. 101.

Vulg. 127. *Et tu in principio Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarũ ſunt cœli, ipſi peribunt tu autem permanebis, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & velut amictum mutabis eos & mutabuntur, tu autem idẽ ipſe es, & anni tui non deficient.*

Lectio hebræa.

לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך
שמים׃ המה יאבדו &c.

Lxx.

in principio tu domine terram fundaſti
κατ' ἀρχὰς σὺ κύριε τὴν γῆν ἐθεμελίωσας
& opera manuum tuarum ſunt cœli ipſi
καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί
peribunt tu autem permanes & omnes
ἀπολοῦνται σὺ δὲ διαμένεις καὶ πάντες
vt veſtimentum veteraſcent & ſicut amictum
ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον
mutabis eos & mutabuntur
ἑλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται
tu autem idem es & anni tui non
σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ
deficient.
ἐκλείψουσι.

Paulus.

& tu in principio domine terram fundaſti
καὶ σὺ κατ' ἀρχὰς κύριε τὴν γῆν ἐθεμελίωσας
& opera manuum tuarum ſunt
καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν
cœli ipſi peribunt tu autem permanes
οὐρανοί αὐτοὶ ἀπολοῦνται σὺ δὲ διαμένεις
& omnes vt veſtimentum inueteraſcent &
καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται καὶ
veluti amictum mutabis eos & mutabuntur
ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς καὶ ἀλλαγήσονται
tu autẽ idem es & anni tui
σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ καὶ τὰ ἔτη σου
non deficient.
οὐκ ἐκλείψουσι.

Omnes

OMnes hi verſus citantur à D. Paulo iuxta tranſlationem Lxx ad verbú, cum vir quidam doctus mihi amicus & familiaris hæc verſaret manibus, & velociter quaſdam annotationes oculis percurriſſet, Non videris mihi, inquit, hoc libro quod pollicitus es præſtare, intellexi enim ex his quæ velociter oculis rapui te confiteri quam plurima ita congruere cum lectione hebræa, vt nihil in lectione hebræa vitij eſſe demonſtres profeſſus fere nullum locum eſſe de Chriſto in veteri teſtaméto, vbi fraude Iudaica non ſit aliquid vitij, tum ego riſi, ſi bene attendiſſes inquam Iudaicas fraudes dupliciter fieri oſtendi ex ſanctis Patribus aut manu aut interpretatione, manu cū mutatur diſtinctio aut punctum aut littera, aut ſyllaba, aliudve interpretatione cum prophetiæ de Chriſto alio deflectuntur, auertuntur à Chriſto, & iam graue malum eſt hoc quam illud quod manu vitiatur ſcriptura, ergo hunc Pſalmum & alios aliter interpretantur quam D. Paulus D. Pauli nulla fit mentio, in quo Chriſtus loquitur, cui verba dictat Spiritus ſanctus, cum totus Pſalmus eo referendus eſſet quo locus hic quem interpretatur D. Paulus refertur iuxta canonem ſcripturæ interpretandæ de quo ſæpe dictum eſt, hi verſus explanantur à D. Paulo de filio Dei eo antecedentia quæ poſſent erant referenda, nihil minus faciunt quando ad Dauidem referunt Vatablus & alij.

Ad Hebræos .1. Pſal. 109.

Vulga. 128. *Sede à dextris meis quo ad vſq; ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorū.*

Lectio Hebrǫa. שֵׁב לִימִינִי , עַד אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃

¶ Refellit hoc loco D. Paulus Iudaicas interpretationes cum dicit ad quem Angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quo argumento concludit ad ſolum Chriſtum hæc verba poſſe referri. Nihilominus proteruia Iudaica eo eſt progreſſa vt ad Dauidem referat, vt D. Paulo reſponderi poſsit non ſolum ad Angelos hoc dici potuit ſed ad Dauidem quoq; eſt dictum: de hoc verſu dictum eſt libro primo, & libro .3.

Ad Hebræos cap. 2. Pſal. 8.

Vulgata.

Quid eſt homo quod memor es eius, aut filius hominis quoniam viſitas eum, minuiſti eum paulo minus ab Angelis gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum, omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. 129

Lectio Hebrǫa. מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ , אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ &c.

Lxx.

quid eſt homo memor es eius vel
τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμνῄσκῃ αὐτοῦ ἢ
filius hominis qm̄ viſitas ipſum
υἱὸς ἀνθρώπου ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν
minuiſti eum paulominus ab angelis
ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους
gloria & honore coronaſti eum & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarū
δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου
omnia ſubieciſti ſub pedibus eius.
πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

D. Paulus.

quid eſt homo qm̄ memor es eius
τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμνῄσκῃ αὐτοῦ
aut filius hominis qm̄ viſitas eum
ἢ υἱὸς ἀνθρώπου ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν
minuiſti eum paulominus ab angelis
ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους,
gloria & honore coronaſti eum conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarū.
δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου
omnia ſubieciſti ſub pedibus eius.
πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

Citatur

CItatur hic locus totus iuxta tranſlationem Lxx virorum vt appareat omnia iuxta tranſlationem Lxx citari à D.Paulo tàm in alijs locis omnibus quam in Epiſtola ad hebræos, ſed maior aduerſus quoſdam conſurgit cõtrouerſia,quod D.Hieronymus aliquãdo dixerit hanc Epiſtolam ad hebræos à nonnullis nõ fuiſſe receptam: quid tum ſi Hieronymus dixerit hanc Epiſtolam à nonnullis non fuiſſe receptam ? quid tum?ſi recepta non fuit à quibuſdam verisſime hoc dicit Hieronymus, & quædam ſcripturæ partes receptæ à principio non erant, Certè reperies apud Epiphanium & alios omnia Pauli ſcripta à quibuſdam fuiſſe repudiata & Iudæi & noſtri aduerſarij nihil peius oderant D. Pauli ſcriptis quod eccleſias Chriſti dilatauerat per omnes gentes, & nomen Chriſti per omnes nationes longe lateque protulerat,ſed de Epiſtola Pauli ad hebræos quæ ab initio ſub titulo Barnabæ circunferebatur Tertullianus proximus temporibus Chriſti meminit in libro de pudicitia,inualuit tamẽ illa ſententia quæ Pauli illam eſſe voluit potius quam Barnabę,& ita ab Eccleſia eſt decretum quam Spiritus S. regit, ſed ſi Barnabæ fuiſſet, qui ſocius D. Pauli fuit & ab Spiritu ſancto dilectus Pauli ſocius quid minus habuiſſet authoritatis?Nam quod Eraſmus negat Ambroſium quidquam eſſe commentatum in Epiſtolam ad Hebræos,certè cùm Ambroſij operibus circunferuntur Ambroſij in Epiſtolam ad Hebræos commentaria, & Tertullianus ad trecentos annos antiquior Ambroſio eius Epiſtolæ meminit, ſed ex Epiſtolæ ſtylo, dices, dijudicat Eraſmus illa commentaria Ambroſij non eſſe:quid tum ſi hoc iudicet Eraſmus? cũ Tertullianus proximus tẽporibus Chriſti qui à temporibus D. Pauli centum annis non diſtabat eius Epiſtolæ mentionem faciat,neque commentaria Ambroſij in illam epiſtolam ad hebræos ſunt digna,quæ improbentur, ſed alios negare,aitHieronymus hanc epiſtolam D. Pauli eſſe, quod omnia teſtimonia ſcripturæ in ea iuxta translationem Lxx virorum citentur,cum oportuiſſet magis, vt D. Paulus hebræus ad hebræos ſcribens iuxta hebræam æditionem citare teſtimonia, quorum ſentẽtiam iam bis aut ter refutauimus, alios aiunt,ideo negare epiſtolam ad hebræos D. Pauli eſſe quod multa teſtimonia ſcripturæ in hac epiſtola ad hebræos citẽtur, quæ hebraice nõn ſint,ad hoc exemplum totum nouum teſtamentum reijcere Iudæis licebit, quod in eo ſcripturæ teſtimonia citentur iuxta translationẽ Lxx vt in principio annotationum in hanc epiſtolam diximus fuſe ſatis. Magna rurſus, vt leges in annotationibus Eraſmi inter Fabrum Stapulenſem ; & Eraſmũ controuerſia eſt de illo:Minuiſti eũ paululum ab Angelis,vtrum fuerit vertendum,Minuiſti eum paululũ à Deo , quã lectionem noſtrorum quidam ſequuntur parum morati authoritatem Diui Pauli,& interpretationem huius loci D. Pauli quodammodo in controuerſiam vocare videntur, à quibus quærere vellem audierint ne illud vulgatum Ariſtotelis:Oportet addiſcentem credere, & illud D.Paulum,vas electionis, Euangelicam tubam in quo Chriſtus loquitur, orbis terrarum eſſe magiſtrum,ſi magiſtro fidem non habes,cuius ore Spiritus ſanctus loquitur,& Chriſt⁹ ſimul quod Spiritus ſanctus Chriſti ſpiritus ſit, quid dicam neſcio. Age hęc duo paucis diſceptemus,ſi contendas legendum: Minuiſti eum paululum à Deo, Primũ omniũ repugnas ſentẽtiæ ſanctorum omnium qui Lxx viros eo nomine commẽdant, quod doctrina tradita per manus à Moſe vſque & à Prophetis,& Spiritus S. lumine quæ ambigua erant in ſcripturis ſua interpretatione illuſtrauerunt, huic ſententiæ illud accesſit quod Spiritus ſanctus eorum interpretationẽ ore Pauli comprobauit, neque ſcio quomodo cohæreat de Chriſto Domino. Minuiſti

nomen, vt in nomine eius omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium, & infer norum. Ergo in eo tantum minoratus eſt Chriſtus Dominus ab Angelis quod mori potuit & mortuus eſt pro nobis; alia re nulla preterquã quod natura humana de ſe inferior eſt Angelica præterea, refutatis his reliquum eſt vt oſtendamus interpretationem Pauli ſolam huius loci veram eſſe & germanam & duos huius partis ſcripturæ litterales eſſe ſenſus res nota eſt alterum typi qui parum plenè huic parti congruit, veritatis alterum qui his verbis congruit plene, nunquam enim typo tam plene congruunt quædã quam ipſi veritati, vel inter nos rationem putemus, illa verba. Minuiſti eum paulo minus ab Angelis, etiam ſi natura integra hominis ante peccatum ea expendamus homini plene non congruunt, natura nanque Angelica intellectualis natura perfecta fuit, homo intellectualis naturæ fuit imperfectæ cui per ſpecies tractas à rebus ſenſibilibus erat comparãda intellectualis cognitio, alio qui corpus homini inditum non fuiſſet, Angeli natura fuere præditi omnium rerum ſcientia & cognitione & beati naturali beatitudine, quibus omnibus homo fuit inferior, Angelus immortalis fuit creatus & æternus, homo non item. Primus homo, inquies, cum cognitione omnium diſciplinarum creatus fuit & poterat non mori ſi non peccaſſet, ita eſt, ſed ea gratia ſunt conceſſa homini non natura, & aliud eſt poſſe non mori, aliud immortalem eſſe, Igitur verba illa, Modico ab Angelis minoratus eſt parum plene conueniebant primo homini, Chriſto Domino iam oſtendi conuenire pleniſsime qui ſola morte & natura humana ab Angelis eſt minoratus. Reliqua de Chriſto plene dicũtur & veriſsime, de homine parum plene. Minor enim Angelis erat etiã in integra natura peccare poterat & mori, habebat ſubiecta hæc inferiora nõ omnia tñ, vt Chriſtus cuius pedib⁹ omnia fuere ſubiecta.

Ad Hebræos cap. 2. Pſalmo. 21

Nunciabo nomen tuum fratribus meis, & in medio Eccleſiæ laudabo te. Vulga. 230

אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֶחָי , בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ׃ Lectio hebræa.

annunciabo nomen tuum fratribus meis
διηγήσομαι τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου Lxx.
in medio eccleſiæ laudabo te.
ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

Paulus.

annunciabo nomen tuum fratribus meis
ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου
in medio eccleſiæ laudabo te.
ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

Hic locus mutato tantum primo verbo in aliud eiuſdem ſignificationis citatur iuxta tranſlationem Lxx. Dixi hæc omnia à Vatablo, & eius ſodalibus ad Dauidem referri qui typice aiunt ad Chriſtum communi illa reſponſione noſtrorum aduerſariorum.

Ad Hebræos.2. Eſaiæ.8.

Ego ero fidens in eum. Vulga. 231

וְקִוֵּיתִי לוֹ׃ Lectio hebræa.

& fidens ero in eum.
καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. Lxx.

Paulus.

ego ero fidens in eum.
ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ.

Vbi D. Hieronymus tranſtulit Et præſtolabor eũ Lxx vertere. Ego ero fidens in eum, & ita D.Paulus hunc locum citat iuxta trãſlationem Lxx de quo diximus in Cõmẽtarijs in.c.8.Eſaię.

Ad hebræos.2.Eſaiæ.8.

Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi Deus. Vulgata 232

הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן לִי יְהוָה Lectio hebræa.

ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus. Lxx.
ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἅ ἔδωκέ μοι ὁ θεός.

Paulus.

ecce ego & pueri quos mihi dedit
ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἅ μοι ἔδωκεν
Deus.
ὁ θεός.

HIc quoque locus iuxta tranſlationem Lxx citatur vt diximus in Commentarijs in.8.cap. Eſaiæ.

Ad Hebræos. 3. Pſalmo.94.

Vulgata.

233. *Hodie ſi vocem eius audieritis nolite obdurare corda veſtra ſicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto vbi tentauerunt me patres veſtri, probauerunt & viderunt opera mea. Quadraginta annis, propter quod infenſus fui generationi huic, dixi ſemper hic errant corde ipſi autem non cognouerunt vias meas quibus iuraui in ira mea ſi introibunt in requien meam.*

Lectio Hebrea. הַיּוֹם אִם בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ׃ אַל תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם
בִּמְרִיבָה &c.

Lxx. Hodie ſi vocem eius audientis ne
σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε μὴ
obduretis corda veſtra vt in exacer-
σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παρα-
batione ſecundum diem tentationis
πικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ
in eremo vbi tentauerunt me patres
ἐν τῇ ἐρήμῳ οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες
veſtri probauerunt me & viderūt opera mea
ὑμῶν ἐδοκίμασάν με καὶ εἴδον τὰ ἔργα μου
quadraginta annos infenſus fui generationi
τεσσαράκοντα ἔτη προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ
& dixi ſemper errant corde ipſi autē
καὶ εἶπα ἀεὶ πλανῶνται καρδίᾳ αὐτοὶ δὲ
non cognouerunt vias meas vt iuraui
οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου, ὡς ὤμοσα
in ira mea ſi introibunt in
ἐν τῇ ὀργῇ μου εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν
requiem meam.
κατάπαυσίν μου.

Paulus.

Hodie ſi vocem ipſius audieritis ne
σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε μὴ
obduretis corda veſtra vt in exacer-
σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παρα-
batione ſecundum diem tentationis in
πικρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν
eremo vbi tentauerunt patris veſtri
τῇ ἐρήμῳ οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν,
probauerunt & viderunt opera mea,
ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου
quadraginta annos offenſus fui generationi
τεσσαράκοντα ἔτη διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ
illi & dixi ſemper errant corde ipſi
ἐκείνῃ καὶ εἶπον ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ αὐτοὶ
autem non nouere vias meas vt
δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου ὡς
iuraui in ira mea ſi introibunt in
ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου εἰ εἰσελεύσονται εἰς
requiem meam.
τὴν κατάπαυσίν μου.

DIuus Paulus citat hunc locum iuxta tranſlationem Lxx & interpretatur diuinitus de requie quam populo ſuo pollicitus eſt Deus, neque præſtitiſſe vſque ad ſua tempora ait Propheta, ita vt neque præſtiterit tempore Ieſu naue qui introduxit populum Dei in terram promiſsionis vt illa requies terræ promiſsionis typus eſſet & figura nō veritas, reſtat ergo, inquit, Propheta, requies ad quam nos hodie vocat, hodie, inquiens, tot annis poſt introductum populum Dei in terram promiſsionis, Nolite obdurare corda veſtra ne ſimile accidat vobis quod patribus veſtris quibus iuraui in ira mea ſi introibunt in requiem meam. Ergo inquit Paulus, reſtat alia requies ad quam iubet propheta præcauere ne intercludatur nobis aditus, Hoc Diuus Paulus toto cap. tertio. & quarto. multis verbis interpretatur, vt intelliget qui attente Pauli verba legerit, tota vis interpretationis Diui Pauli eſt in illis verbis. Hodie ſi vocem eius audieritis, coniunctis cum ſequentibus, vt legatur. Hodie ſi vocem eius audieritis volite obdurare corda veſtra, Iudæi & noſtri aduerſarij mutant diſtinctionem & ſic hunc locum legunt contra quam præfert tranſlrtio Lxx, & eccleſiaſtica lectio, & Diui Pauli interpretatio & diſtinctio. Quoniam ipſe eſt Dominus Deus noſter, nos autem populus eius & oues paſcuæ eius, hodie ſi vocem eius audieritis, & apponunt illic

illic diſtinctionem: deinde nouo principio. Nolite obdurare corda veſtra, &c. Et vt intelligas bene quam credibiliter id faciunt, Audieritis, inquiunt, ideſt, audierimus quod nullius linguæ ratio patitur, ſic Vatablus, & alij: ita eluditur prophetia, & D. Pauli interpretatio mutata orationis diſtinctione vt in Eccleſia mutare audeat quiſquam interpretationem D. Pauli in quo loquitur Chriſtus cum ipſe præceperit ſi Angelus de cælo aliter euangelizauerit anathema ſit; ſed ita D. Hieronymus diſtinxit, aiunt, fac Pſalterium illud eſſe Diui Hieronymi. Doctor eccleſiaſticus quantumuis ſit eminens contra Apoſtolum & Euangeliſtam non eſt audiendus, verum non ſolum mihi, ſed alijs quoque doctis viris ſuſpectum eſt illud Pſalterium tanquã falſo adſcriptum Diuo Hieronymo, Eraſmus ſiquidem in cap. 2. Epiſtolæ ad hebræos in illa verba. Minuiſti eum paulominus ab Angelis. Cum faber Stapulẽſis dixiſſet apud hebræos haberi: Minuiſti eum paulo minus à Deo, atque ita indicaſſe Hieronymum, & adiecit, aut ſi quis alius fuit. Ergo aut Eraſmus aut Faber ſtapulenſis dubitant de authore Pſalterij quod ſub Diui Hieronymi nomine circunfertur, & multo maioris nominis & doctrinæ & religionis D. Thomas qui in Pſalmum. 9. cum citaſſet titulum Lxx virorum de occultis filij & meminiſſet tituli quem præfixiſſe videretur Diuus Hieronymus de morte filij pedem retulit. Noſtra littera, inquiens, de occultis filij præfert, & ita illum titulum eſt interpretatus, nunquam facturus ſi certum habuiſſet trãſlationem illam Pſalterij Diui Hieronymi eſſe præſertim eo loco vbi admirabilis tranſlatio illius tituli erat, nec enim eſt liber tam malus quin aliquid boni habeat, & titulus ille hebræus verti poterat de occultis filij, aut de morte filij, nunquam vir ſanctiſsimus & religioſiſſimus & humillimus Diuum Hieronymum contempſiſſet & ita præterijſſet Diui Hieronymi interpretationem, vt ea reiecta diceret noſtra littera hoc tenet, an vir eſt Diuus Hieronymus quem omnis ſuſpexit vetuſtas, vt Diuus Thomas vir ſanctiſsimus & ſapientiſſimus eius interpretationem non veneraretur? veneraretur certe ſi certum haberet D. Hieronymi illam eſſe tranſlationem, citat Pſalterium iuxta trãſlationem Diui Hieronymi, putat igitur Diui Hieronymi eſſe, vnde valet hoc conſectarium? citamus Ciceronem ad Herennium & tamen pro certo habemus Cornificij illud opus eſſe, quot ſpurios Platonis Dialogos legimus, & citamus nomine Platonis quos ſpurios eſſe non dubitamus, quot opuſcula cum operibus Ariſtotelis circunferuntur quæ nomine Ariſtotelis excitari ſolent quæ eo nomine minus authoritatis habent. quod falſo Ariſtoteli inſcripta creduntur? neque in ipſis ea leguntur authoribus quibus falſo inſcribuntur indigna.

Ad Hebræos. 3. ex eodem Pſalmo.

Sicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto. Vulga. 234

בִּמְרִיבָה כְּיוֹם מַסָּה בַּמִּדְבָּר Lectio hebræa.

VAtablus & alij pro ſicut in exacerbatione, ligũt, ſicut meriba, & ꝓ, ſicut in die tentationis vertunt, ſicut die maſſah, feciunt, enim, voces hebræas nomina propria contra ſententiam D. Pauli, de cætero ſenſus idem eſt.

Vulgata ibidem.

Quadraginta annis proximus fui generationi huic. 235.

אַרְבָּעִים שָׁנָה אָקוּט בְּדוֹר Lectio hebræa.

HOc loco duo ſunt ad notanda, Primum illud adnotaſſe Eraſmum verba illa 40. annis, perperam eſſe diſtincta apud græcos, & male id ad notaſſe Eraſmũ. Nam apud D. Paulum, & apud Lxx

græcè hæc duo verba in quibuſdam exemplaribus ſuperioribus tribuuntur, in alijs verò tribuuntur ſequentibus, ne que refert quantum ad ſenſum tribuantur ne ſuperioribus an ſequentibus, nec erat damnanda diſtinctio eccleſiaſtica quocunque modo legeretur, nam per quadraginta annos in deſertò Iudæ tentauerunt Dominum & pęnas dedere rebellionis, & per quadragintá annos illos Dñs infenſus fuit Iudæorum illi generationi. Illud magis adnotandum erat, quod apud D. Paulum legitur offenſus fui, in eccleſiaſtico hoc Pſalmo ad inuitatorium, pro, offenſus fui, ſiue infenſus fui, legi, proximus fui generationi huic. Verbum græcum cauſa fuit huius varietatis. Nam, hacut, verbum hebræum ſignificat infenſus fui, quod Lxx, & Diuus Paulus vertere proſoctiſa, verbo gręco, duplicis ſignificationis, ſignificat enim infenſus fui, & proximus fui, & inde interpres Latinus vertit offenſus fui generationi huic, & proximus fui generationi hic, cum lectione hebræa & ſimul cum lectione Lxx, & Apoſtolica magis congruit. Quadraginta annis infenſus fui: ſed congruit bene, proximus fui, quia Dominus proximus eſſe alicui dicitur cúm caſtigat, & cum benefacit, vnde illud tritum apud Ezechielem: Ego ad vos, & viſitabo illos, cum Dominus ſe puniturum aliquos eſſe minatur, & magnum crimen eſt ſi caſtigatus populus non reſipiſcat.

Vulga. 236 *Filius meus es tu, Ego hodie genuite ad Hebræos.5.Pſalmo.2.*

בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃

Et Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. ibidem Pſalm.109.

Lectio Hebrea. אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם עַל דִּבְרָתִי מַלְכִּי צֶדֶק׃

DIctum eſt iam de his locis, & dictum eſt citatos eſſe iuxta tranſlationem Lxx, & illa quæ cap.7.citantur: Iurauit Dominus & non pęnitebit eum Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.

Ad Hebræos cap.8. Hiere.31.

Ecce dies venient dicit Dominus & conſumabo ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Iuda teſtamentum nouum, non ſecundum teſtamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manus eorum vt educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipſi non permanſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos dicit Dominus, quia hoc eſt teſtamentum quod diſponam domui Iſrael: poſt dies illos dicit Dominus dando leges meas in mentem eorum & in corda eorum ſuper ſcribam eas, & ero eis in Deum & ipſi erunt mihi in populum, & non docebit vnuſquiſque proximum ſuum & vnuſquiſque fratrem ſuum dicens: cognoce Dominum quia omnes ſcient me à minori vſque ad maiorem eorum quia propitius ero iniquitatibus eorum, & iniquitatum eorum iam non memorabor. Vulgata 237

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְהוָה וְכָרַתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת &c. Lectio Hebrea.

HIc locus citatus eſt à D.Paulo iuxta tranſlationem Lxx virorum totus & eſt teſtimonium petitum ex Hieremia maximè manifeſtum & euidens de veteri & nouo teſtamento, vt interprete & defenſore non egeat, tamen quia in Cómentarijs Vatabli quidā verſus ſeueriſsimorū inquiſitorū cēſura litturis interliti ſunt, quidā etiā Lxx viris oblatrare videntur paulum etiam hic immorandum erit, Eraſmus apparet, inquit, ſequutum D.Paulum per omnia æditionem Lxx, ſed ab hebraica veritate minimum

mum abhorrentem, vt in re maximè manifeſta non deficiat qui noſtra refuſent eaque doctrina ſe iactent quidam ſi noſtra refellere videantur. Primum, inquit Lxx dixere venient, quod Hieronymus dixit veniunt, vide ſis Paulus caſtigatus ex D. Hieronymo. Doleret D. Hieronymus ſibi hanc fieri ignominiam ſi ageret apud nos ſe cenſorē fieri D. Pauli, ſed hom Hebræa linguæ rudis Eraſmus vnde quenquam audet caſtigare? Hebraice eſt, hine iamim bain. Ecce venientibus diebus, pro hoc D. Hieronymus tranſtulit: Ecce dies veniēt. Lxx. Ecce dies veniunt, & ita citat hunc locum D. Paulus Græcè, quid hic vitij eſſe poteſt? ſed illud ridiculum quod ait græce, eſt ἔρχονται quod ad vtrumque tempus pertinet, Aanalphabetus non hoc diceret ἔρχονται tantum eſt præſentis temporis: Conſumabo teſtamentum nouum, conſumabo feriam aiunt & ita hebraice eſſe, hebraice eſt, carati, quod verbum hebræum feriam ſignificat, & diſponam ſiue ordinabo Lxx dixere diſponam D. Paulus hoc verbum mutauit, & interpretatus eſt, ideſt, conſumabo quod vetus teſtamentum imperfectū erat, & veteris teſtamenti teſtamentū nouū fuit conſumatio, de hac voce teſtamentum ait Eraſmus D. Hieronymum interpretatum pactum aut fœdus, & ex hoc loco apparere authorem huius Epiſtolæ ad hebræos hebrææ linguæ fuiſſe imperitum, quæ refutatio maior noſtræ religionis quā ſi Apoſtoli imperiti hebrææ linguæ fuiſſe & imperiti citaſſe ſcripturam? aut qui magis Iudaicę cauſæ patrociniū potuit ſuſcipi quam ſi Apoſtolus in quo loquitur Chriſtus imperitus hebrææ linguæ fuiſſe dicatur, & ideo male citaſſe ſcripturam hoc Iudæi nobis obijciūt, & Iulianus & Porphyrius impij, nō credebat, inquies, Eraſmus Paulū huius Epiſtolæ fuiſſe authorem, iam Concilijs decretū erat tēpeſtate Eraſmi Epiſtolā ad hebræos D. Pauli eſſe, ſed fac non fuiſſe decretum controuerſiā fuit à principio noſtræ religionis vtrum Epiſtola ad hebræos fuerit Pauli an Barnabæ, vt diximus ex Tertulliano, poſtea inuentū eſt eſſe D. Pauli vtrumq; ſcriptura prædicat pleniūm fuiſſe Spiritu S. & ab Spiritu ſancto delectum ad prædicandum Euāgelium & imperitia eis obijcitur qui ab Spiritu S. deliguntur, & ad prædicandū Euangeliūm mittuntur. Vide quid audeant noſtri temporis homines, canonicas litteras vituperare, certè ſi ab imperitis hominibus fidem accepimus, atq; adeò ſi à pertiſsimis hominibus & ſapiētiſsimis accepimus fidem, inanis eſt noſtra fides, inanes ſunt ſpes noſtræ quæ fide humana nitantur, nos Chriſtiani ſumus quod fides noſtra veritate prima nititur non humana fide, & Apoſtoli & diſcipuli Domini accepere Spiritum S. omnium linguis loquebātur Spiritui S. in Apoſtolis loquenti credimus non tātum Apoſtolis aut Euangeliſtis, berit, vocem hebræam ſupra monſtrauimus ſignificare quidem pactum & fœdus, vt reddidit D. Hieronymus, ſignificare etiā teſtamentum vt tranſtulere Lxx viri, & Theodotio quod probauit Spiritus S. qui veritas prima eſt, & ore Apoſtolorum & Euangeliſtarum eſt loquutus, ſed hebræi negant hoc ſignificare hebræā vocem, qui Iudæis fidem habet Chriſtū Dn̄m relinquet & ad Iudaiſmū trāſibit, quod autē inquit Hieronymus vertit irritū fecerūt Lxx reddidere nō māſere in eo, & ita citauit D. Paulus, quaſi aliud ſit non manere in teſtamēto & irritare teſtamentū, ſciebat Eraſmus monuiſſe D. Hierò. idq; non ſemel interpretis boni eſſe, nō ſemper verbū verbo reddere dū ſenſa explicet, addit, quod D. Hiero. vertit. Dominatus ſum eorū Lxx viros, & D. Pau. eos ſequutū reddidiſſe neglexi eos, igitur ex D. Hiero. caſtigantur Apoſtoli & Euangeliſtæ res noua & inaudita in Eccleſia ſancta, vt ex doctore aliquo Apoſtolicæ & Euangelicæ litteræ veluti ad limam quandā & cenſurā reuocentur: Eraſmus ſi ſciebat ſe hebrææ

 linguæ

linguæ eſſe rudem contineret ſe intra ſua quæ nouerat, Nam ſi verbum hebræum, bahalti, duo ſignificat, dominatus ſum, & neglexi, quid tandem vitij eſt quod D. Hieronymus vertit. Dominatus ſum; & quod D. Paulus reddiderit neglexi? vtrunque congruit bene, addit quod D. Hieronymus vertit in viſceribus. D. Paulus in mentem reddidit, hebraice eſt, beqirbam, in medio eorum. D. Hieronymus pro, in medio eorum, aut potius, in interioribus eorum, vertit in viſceribus eorum. Lxx viri, & D. Paulus in interioribus eorum intellexere, in intellectu eorum, in mente eorum, quid id tandem eſt mali? cum vtrunque idem ſignificet & congruat mirabiliter cum lectione hebræa? ſed finem non inueniet hæc diſputatio ſi ſingula perſequi coner, præſertim minutiſsima illa quod Paulus dixit, ecaſtos, Hieronymus vertit vir, apprehendi manum apprehendens manum & ſimilia. Verum hæc minutiſsima attende quo ſpectent, vt dicat appa rere eum qui hanc Epiſtolã ad hebræos ſcripſerit hebraice neſciſſe & διαθήκην diſpoſitionem ſignificare magis quam teſtamentum, vt vniuerſa Romana Eccleſia quæ teſtamentum nouum & teſtamentum vetus nominat emendetur quaſi dicendum potius diſpoſitio vetus & diſpoſitio noua, ſed ſatis ſuperque dictum eſt de his annotatione. 102.

Ad Hebræos. 9. Exod. 16.

Vulg. 238. *In qua vrna aurea habens manna & virga Aaron quæ fronduerat & tabulæ teſtamenti ſuper quæ erant Cherubin gloriæ.*

LXX viri ſemper manna pronũciãt, aduerſarij, & Iudæi, Man, D. Hieronymus, Man, & manna, quod parui referre putat & diſcrimen in eo eſt ſi vnũ punctum addas aut detrahas, nos tamen qui hanc cauſam ſuſcepimus vt Apoſtolicam & Euãgelicam lectionem & Lxx virorum interpretationem defenderemus, vbi ſemper Manna dicitur, & non man, oſtendimus lib. 2. Man dici poſſe & Manna multo melius, quod Man, defenſorem habeat D. Hieronymum aliquando, Manna vero eundem D. Hieronymum & Apoſtolos & Euangeliſtas, & ipſum Dominum, & veteres omnes Iudæos, & diſcrimen omne quanquam in vno puncto eſt, tamen lectio Apoſtolici & Euangelica ſemper eſt anteferenda.

Ad Hebræos. 9. Exod. 24.

Hic ſanguis teſtamenti quod mandauit ad vos Deus. Vulgat. 239.

הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם Lectio hebræa.

HIc locus citatur à D. Paulo iuxta trãſlationem Lxx mutato vno verbo. Lxx nanque dixere, Ecce ſanguis teſtamenti quod diſpoſuit Dominus ad vos D. Paulus: Hic ſanguis teſtamenti quod mandauit ad vos Deus. Ergo pro, Ecce, poſuit D. Paulus, hic pro, diſpoſuit, mandauit, lege cętera annotatione. 102.

Ad Hebræos. 10. ex Pſalmo. 39.

Sacrificium & oblationem noluiſti corpus autem aptaſti mihi. Vulga. 240

זֶבַח וּמִנְחָה לֹא חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי Lectio Hebręa

ſacrificium & oblationem nõ voluiſti corpus
θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα LXX.
autem aptaſti mihi.
δὲ κατηρτίσω μοι.

Paulus.

ſacrificiũ & oblationem noo voluiſti corpus
θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα
autem aptaſti mihi.
δὲ κατηρτίσω μοι.

HVnc locum citat & interpretatur Paulus ad Hebræos. 10. iuxta trãſlationem Lxx qui locus multis fraudibus trahitur ad ſenſus Iudaicos, en cur noſtri

noſtri Pſalmi vulgati vitiati eſſe dicantur quod Iudaicis fallacijs non congruũt quin potius eas arguunt diſces & ex hoc Pſalmo Iudaicas interpretationes quaſdã nec enim de omnib⁹ loquar ſed de quibuſdam nec de his vniuerſe ſed in his in quibus labefactant vulgatã & teſtimonia citata in litteras Apoſt. & Euang. ita euertunt, vt nihil eſſe aliud dicas q̃ noſtrę ſanctæ fidei refutationes acerrimæ eaſque impudentiſsimas quæ vitiatis ſcripturis & falſa interpretatione oppugnant noſtra. Primum ergo illud: corpus autem adaptaſti mihi, vt vertere Lxx & vt citat Paulus non poteſt niſi Chriſto conuenire & ſecundæ perſonę in diuinis quæ aſſumpſit humanitatem, Iudæi vt poſſent ad Dauidem referre pro, corpus adaptaſti, ſcripſere, aures autem perforaſti mihi, & noſtri aduerſarij quando præſunt chalcographorum prælis cogunt nos imprecationibus ſacris, relicta lectione Diui Pauli, legere aliam lectionem hoc prætextu, quod ſic verterit Diuus Hieronymus finge ſic vertiſſe hunc Diuum continuo Paulus erat ex Diuo Hieronymo caſtigandus; & non potius D. Hiero. ex Paulo? ſed opus illud quantum ego iudico nunquam à Diuo Hieronymo editum eſt ita mutata vna duabuſvę dictionibus prophetia quæ nullo modo poterat conuenire niſi perſonæ ſecundæ in diuinis tracta ad Dauidem eſt. Ad hoc exemplum quid non poterit eo pertrahi quo Iudæis impijs erit libitum? quid non poterit ex noſtris à Iudæis refutari? ſi ei licet mutare quæ velint & quod clamant veritas hebraica tu credis veritatem illam eſſe veritas hebraica, vt ſis ſciẽs Iudaica veritas eſt, ſic enim Iudæi nominant impiam Iudæorum ſectam, quid ergo non poterũt Iudæi quibus licet quicquid libet & quibus noſtri quidam omni conatu ſedulam operam dant? Eraſmus totus eſt in hoc cum Vatablo, vt Lxx viros, & D. Paulum oppugnet, & caſtiget iuxta tranſlationem D. Hierony. ad veritatẽ hebraicam en cur defenditur pſalterium quod ſub nomine D. Hieronymi circumferetur vt opponatur Apoſtolis & Euangeliſtis, ſi veriſsimè illud pſalterium à D. Hiero. eſſet tranſlatum, quod mihi nunquam fiet veri ſimile, nunquã enim D. Hiero. R. P. Chriſtianæ columen firmiſsimum ſe Apoſtolis & Euangeliſtis opponeret? ſi veriſsime in quã illud Pſalterium à D. Hieron. eſſet tranſlatum eius tranſlationem pili (abſit irreuerentia verbo) non facerem cũm ſe opponeret Apoſtolis & Euangeliſtis. Si Angelus de cælo, ait Paulus, aliter euangelizauerit vobis Anathema ſit. Ergo ſi Iudæus vnam duaſuè dictiones mutat vt lectionem hebræam ad ſenſus Iudaicos poſsit accommodare illa erit veritas hebraica quam perfida Iudæi manus ſcripſerit, an potius Iudaica perfidia mutat Iudæus lectionem hebræam, vt monſtratum eſt lib. 2. & continuo clamat: veritas hebraica veritas hebraica cui catholicus quiſque ſuccinet merito perfidia Iudaica perfidia Iudaica dictiones in lectione hebræa mutari à Iudæis diximus ex D. Hier. lib. 2. Et ex Rabinis docuit me D. Hiero. has fraudes fieri à Iudæis, & poſtea Iudaicarum fraudum hic Diuus erit aſſertor? vnde ſcis, inquiunt, hunc locum fraude Iudaica eſſe vitiatum hebraicè & veram lectionem eſſe tranſlationem Lxx virorum; inſolubili hoc ſcio argumento de quo libro ſecundo & quod Chriſtus & eius ſpiritus qui in Paulo loquuntur ita teſtantur, qui verba hęc citant iuxta tranſlationem Lxx ſi Chriſtus in Paulo non loquitur, & ſi Chriſtus non eſt theſaurus ſapientiæ & ſcientiæ mendax eſt ſcriptura, ſi vero Chriſtus theſaurus ſapientiæ eſt, vt re vera eſt, & ſi Chriſtus in Paulo loquitur, vt re vera loquitur, cum Chriſtus in Paulo loquens dicat hoc ſcriptum fuiſſe veriſsimè hoc ſcriptum fuit, & vitiatum à Iudæis.

Hinc diſpliceat quaſi noſtri aduerſarij appellẽt veritatem hebraicam

Ex eodem loco,& eodem Pſalmo.

Vulgata.

241. *In capite libri ſcriptum eſt de me.*

Lectio Hebręa. בִּמְגִלַּת סֵפֶר כָּתוּב עָלָיו

Lxx. in capite libri ſcriptum eſt de me.
ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ.

Paulus.

in capite libri ſcriptum eſt de me.
ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ.

HOc quoque ſic citat eodem loco Paulus, nec iuuerat Iudæos duas mutaſſe dictiones, hoc ſolo loco refelli poterat interpretatio Iudaica de Dauid; quo enim in ſcripturæ loco mentio facta eſt de Dauide ante regnum Dauidis? certe in nullo nedum in principio libri, de Chriſto vero mentio facta eſt in principio libri Geneſeos cum verbo Dei omnia creata perhibeatur, & in illo: Faciamus hominem, pręcipue in illo: Erunt duo in carne vna, de quo Paulus ſacramentum hoc magnum eſt, ego dico in Chriſto & in Eccleſia, & cum ex latere Adæ dormientis Eua ædificatur, ideſt, ex Chriſti pendentis in cruce & morientis naſcitur Eccleſia cum transuerberatur lancea eius latus, & fluit ſanguis & aqua, ideſt, fluunt ſacramenta, fluit omnis virtus Eccleſiæ. Quid faciũt ergo Iudæi, vt ad Dauidem referant pro techilat, id eſt, in principio, in capite ſcribunt, meguilat, in volumine, in volumine libri ſcriptum eſt de me, quaſi vero aliud ſit volumen quam liber. Sed mitte hæc, cedo vbi de Dauide ſcriptum erat in ſcriptura in eius vita, nuſquam certè, etiam ſi noſtri aduerſarij multũ laborant vt oſtendant de Dauide fuiſſe conſcriptum quod oſtendent nunquã, ſed Iudæis ſat eſt vt dicere poſſint ali- quid & contra dicere, quo iure quave iniuria nihil morantur, dum noſtra refellere videantur.

Ex eodem loco, & eodem Pſalmo.

Sacrificium & oblationē noluiſti. Corpus autem aptaſti mihi: holocauſtomata & pro peccato non tibi placuerunt. Vulgat. 242.

זֶבַח וּמִנְחָה לֹא חָפַצְתָּ Lectio hebræa.

hoſtiam & oblationem non voluiſti corpus
θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας. σῶμα Lxx.
autem aptaſti mihi holocauſta & de
δὲ κατηρτίσω μοι ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ
peccato non quæſiſti.
ἁμαρτίας οὐκ ἐζήτησας.

Paulus.

hoſtiam & oblationem non voluiſti corpus
θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα
autem adaptaſti mihi holocauſta & pro
δὲ κατηρτίσω μοι ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ
peccato non probaſti.
ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας.

DIuus Paulus his verbis docet repudiari ſacrificia veteris legis, contra Vatablus negat repudiari ſacrificia veteris legis ſed peti purum animum in ſacrificijs, & ſine puritate animi repudiari ſacrificia, cum aperte dicat Pſalmus. Holocauſta pro peccato non poſtulaſti. Sed quid verbis opus eſt? confer quæ ſcripſit Vatablus cum Pauli ſcriptis, aperte Vatablus contradicit Paulo, & refellit Diuum Paulum acriter tantum confidit ſuis. Atqui ſi patimur Diuum Paulum non ab homine nec per hominem legem Euangelicam edoctum, vas electionis, orbis magiſtrum, Euangelicam tubam refutari, quid iam non patiemur. Citat hæc Paulus iuxta Lxx vnum verbum tantum mutat in aliud eiuſdem ſignificationis.

Ex

Ex eodem loco, & eodem Pſalmo.

Vulgata.

243. *Tunc dixi: Ecce venio in capite libri ſcriptum eſt de me, vt faciam Deus voluntatem tuam.*

Lectio hebræa.

הִנֵּה בָאתִי בִּמְגִלַּת סֵפֶר כָּתוּב עָלָי׃
לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי חָפָצְתִּי׃

Lxx.

tunc dixi ecce venio in capite libri
τότε εἶπον ἰδοὺ ἥκω ἐν κεφαλίδι βιβλίου
ſcriptum eſt de me vt facerem voluntatem
γέγραπται περὶ ἐμοῦ τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημα
tuam.
σου.

Paulus.

tunc ecce venio in capite libri
τότε ἰδοὺ ἥκω, ἐν κεφαλίδι βιβλίου
ſcriptum eſt de me vt faciem Deus
γέγραπται περὶ ἐμοῦ τοῦ ποιῆσαι ὁ θεὸς
voluntatem tuam.
τὸ θέλημα σου.

Diuus Paulus cap. 10. ad Hebræos hæc nobis explanat de ingreſſu filij Dei in mundum, de filij Dei incarnatione, quo retulit Paulus: Corpus aptaſti mihi, ideſt, feciſti vt fierem homo, quæ verba niſi vitiarentur à Iudæis ad nullũ poterant niſi ad filium Dei referri, vt diximus, quod factum dixerat Paulus, quod iam ſacrificia veteris legis Deo non placebant, & ideo filij Dei verba illa eſſe ait: Ecce venio, ecce mundum ingredior, ecce iam homo fio, In capite libri ſcriptũ eſt de me, ideſt, ſicut in principio ſcripturæ, primo capite Geneſeos eſt præſignificatum de me in illo: Erunt duo in carne vna, De quo Paulus. Myſterium hoc magnum eſt. Ego dico in Chriſto & in Eccleſia, & in illo, cùm ędificatur Eua ex coſta Adæ, Eua enim vita eſt & mater viuentium qualis eſt Eccleſia ędificata ex latere Chriſti mortui in cruce percuſſo lancea, cùm inde fluxit ſanguis & aqua, vt Auguſtinus interpretatur. Vt faciam Deus volũtatem tuam, ideſt, vt redimam genus humanum iuxta voluntatem tuam, ſic hæc Paulus pluribus verbis, & ſic totam hanc ſententiam diſtinguit. Audacter Vatablus aduerſatur Paulo. Iure ergo Iudæi nos brutos & animalia, vt ait Hieronymus, nominant, Nam niſi tales exiſtimarent nũquam toties & tam aperte Apoſtolo in quo Chriſtus & Spiritus ſanctus loquitur, & toties aduerſarentur. Illa verba: Ecce venio, ad Dauidem refert, & verba Serui parati ad obediendum Domino, eſſe ait filius Dei ingreſſurus in mundũ, non erat ſeruus, Sed parui refert ille ad Dauidem refert. Sed Deum immortalem quam ſe macerant ipſe & Iſidorus Clarus, vt verba illa: In volumine libri ſcriptum eſt de me, etiam vitiata de Dauide poſsint interpretari, citant quæ nuſquam ſunt, & mille fingunt monſtra. Sat eſt in ſcriptura nullam eſſe factam mentionem antequam ipſe Pſalmos cõſcriberet aut in Regum hiſtoria res eius geſtæ eſſent conſcriptæ. Vatablus ergo & alij hic apponit diſtinctionem, vt finis ſententiæ ſit. Ecce venio: In volumine libri ſcriptum eſt de me. Et rurſus ſit initium ſententiæ, vt faciam: Deus voluntatem tuam volui, & hoc loco apponatur diſtinctio, vt ſit ſenſus: Volo Deus facere voluntatem tuam, idemque ſenſus repetatur verbis illis: Lex tua in medio. Ita mutatis diſtinctionibus, & alijs Iudaicis dolis, eluſa eſt manifeſta prophetia de Chriſti ingreſsit in mundum, & eluſa eſt Diui Pauli interpretatio. Si hanc operam Eccleſiæ proceres nobis dant noſtri perijmus, ſi vos id impunè abire ſinitis. Quæro an acrior refutatio noſtræ ſanctæ fidei poſſet eſſe quã hæc eſt? Certè non poteſt, & ad hoc exemplum, quid non liceat cuique refutare, ſi licet ſemel mutare dictiones, diſtinctiones ſcripturæ, & litteras, Nam hæc omnia ab impijs Iudæis eſſe mutata arguit Lxx virorum tranſlatio quam citat D.

Paulus arguit & Spiritus ſanctus, qui in Paulo loquitur: Ego acriorem pugnam comminiſci non poſſem quam hæc eſt noſtrorum hominum aduerſum Eccleſiam & tamen pro ea quidam pugnāt tanquam pro aris & focis.

Ad Hebræos. 10. Deuteronomij. 32.

Vulga. 244 *Mihi vindictam, & ego retribuam* לִי נָקָם וְשִׁלֵּם & iterum. *Quia iudicabit Dominus populum ſuum* כִּי יָדִין יְהוָה עַמּוֹ

Lectio Hebrça.

HIc locus non citatur iuxta tranſlationem Lxx,ſed iuxta æditionem hebręam,quomodo illam vertit D. Hieronymus Lxx viri ſententiam reddidere. Illud vero: Iudicabit Dominus populum ſuum citatum eſt iuxta tranſlationem Lxx priora quod fuſe tranſlata erant à Lxx breuius citat Paulus iuxta hebræam lectionem, & hoc loco, & ad Romanos cap.12.

Ad Hebræos. 10. Abacuc. 2.

Vulgat. 245 *Adhuc enim modicum aliquantulumq; qui venturus eſt veniet, & non tardabit, iuſtus autem ex fide viuet.*

Lectio Hebrça.

כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב

אִם יִתְמַהְמָהּ חַכֵּה לוֹ כִּי בֹא יָבֹא לֹא

יְאַחֵר׃ הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ

וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃

Lxx.
quia adhuc viſio in tempus & orietur
διότι ἔτι ὅρασις εἰς καιρὸν καὶ ἀνατελεῖ
in finem & non in vacuum. ſi tardabit
εἰς πέρας καὶ οὐκ εἰς κενόν. ἐὰν ὑστερήσῃ
expecta ipſum. quia veniens veniet non
ὑπόμεινον αὐτὸν ὅτι ἐρχόμενος ἥξει καὶ οὐ μὴ
tardabit ſi retraxerit ſe non placebit animæ
χρονίσῃ ἐὰν ὑποστείληται οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή
meæ in ipſo iuſtus ex fide mea
μου ἐν αὐτῷ ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου
viuet.
ζήσεται.

D. Paulus.

adhuc enim par quantū quantū veniens
ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὅσον ὁ ἐρχόμενος
veniet & non tardabit iuſtus ex
ἥξει καὶ οὐ χρονιεῖ ὁ δὲ δίκαιος ἐκ
fide viuet & ſi ſubtraxerit ſe non
πίστεως ζήσεται καὶ ἐὰν ὑποστείληται οὐκ
placebit animæ meæ in ipſo.
εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ.

HVnc locum citat Diuus Paulus iuxta tranſlationem Lxx ad verbum excepto quod partem huius prophetiæ redigit in compendium iuxta illud Eſaię conſummationem & breuiationem faciet Dominus in medio terræ, Nā pars huius prophetiæ erat quia adhuc viſio in tempus, ideſt, in tempus conſtitutum, id enim ſignificat vox græca, & vox hebræa, iuxta illud. Cum venerit plenitudo temporis, poteſt reddi quomodo vertit Diuus Hieronymus, quia adhuc viſus procul. Venit enim Dominus longo poſt tempore, ſequitur & orietur in finem, ille ſcilicet, de quo dictum eſt ſupra: O oriens ſplendor lucis æternæ, orietur in fine temporis, legis veteris, ſcilicet, & non mentietur, vel vt vertere Lxx non in vacuum, veniet enim ſeruaturus genus humanum, ſi moram fecerit expecta illum, ſic enim Diuus Hieronymus, & ſic Lxx. Pro his omnibus Diuus Paulus vertit. Adhuc parum quantum quantū, id eſt, breuiſſime, cætera citat ad verbum, Veniens veniet & non tardabit, quod Hieronymus vertit eodem modo, veniens & venturus in ſcritura Chriſtus dicitur vt pluribus diximus in Commentarijs in Eſaiam, & ſic explanatur hic locus à Diuo Paulo, deinde: Et non tardabit, eſt id quod Paulus dixit: Adhuc parum quantum quantum, ideſt, intra tempus breue. Dices hebraice non eſt. Veniens veniet, ſed veniendo veniet, bo, veniendo, iabo, veniet, muta tu punctum, & dic non, bo, ſed, ba, veniens aut venturus, ſic enim

enim apud Danielem cap 9.pro illo:Cũ duce venturo,dicitur,ba,venturo, Ergo ſi legas, baiabo, vertes, veniens veniet, ſiue venturus veniet. Hæc interpretatur Paulus de Chriſto venturo quo referant Iudæi hanc prophetiam & noſtri aduerſarij intelliges ex Cõmẽtarijs Vatabli & aliorũ in hunc locũ Quomodo, inquies, hoc loco refellitur noſtra religio & confutatur? Dupliciter vitiatur, ſcriptura manu,cùm mutatur littera aut dictio, Interpretatione cùm locus de Chriſto praua interpretatione alio refertur, quod hoc loco fit.

Ad Hebræos cap.10. Abacuc.2.

Vulg. 146. *Iuſtus autem ex fide viuet quod ſi ſubtraxerit ſe non placebit animæ meæ.*

Lectio Hebrea.
הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ
וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃

Lxx.
ſi ſubtraxerit ſe non placebit anima mea
ἐὰν ὑποστείληται οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου
in ipſos iuſtus ex fide mea viuet.
ἐν αὐτῷ ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται.

Paulus.

Iuſtus fide mea viuet & ſi
ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζήσεται καὶ ἐὰν
ſubtraxerit ſe non placebit anima mea in
ὑποστείληται οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν
ipſo.
αὐτῷ.

Hic locus citatur iuxta tranſlationẽ Lxx ad verbum tantum ordo orationum mutatur, Nã poſtrema illa oratio: Iuſtus ex fide mea viuet primo loco ponitur, vbi iuſtus ex fide formata qua Deo credit victurus dicitur, Ex fide mea; inquit, Ex fide qua mihi credit D.Hieronymus vertit: Ex fide ſua, idem ſignificat ex fide ſua quam Deo habet, cæterum quis mirabitur D.Paulum his verbis ſequutũ fuiſſe Lxx viros cùm ſemper eos ſequantur Apoſtoli & Euangeliſtæ quoties non vitiata eſt tranſlatio Lxx vt ait Hieronymus, ita dico. Vitiatam ne trãſlationem Lxx virorum erant ſequuturi Apoſtoli & Euangeliſtæ? quorũ ore Spiritus S. loquebatur Apage. Deinde quod ſi ſubtraxerit ſe nõ placebit animę meę, qui dixerunt. Non habemus regem niſi Cęſarem, Nolumus hunc, qui ſe ſubtraxerit, ergo à fide Chriſti in perditionẽ nõ placebit Deo, neque citat ſolum D.Paulus tranſlationem Lxx ſed interpretatur etiam & fuit ſcholiaſtes & cõmentator eius, quæ dignitas ſumma eſt interpretationis Lxx vt habeat pro interprete & Commentatore Chriſtum qui in Paulo loquitur, quid vis amplius? Interpretatur ergo ita D.Paulus, vt ſubtractionis filios appellet incredulos Iudæos, vt vertit D.Hieronymus, qui ſe ſubtraxerit à fide Chriſti in perditionem, & verbum hebræum, vfla, hoc ſignificat, qui ſe abſconderit, qui ſe retraxerit, qui ſe extulerit, cùm dixere: Nolumus hunc regnare ſuper nos: Non placebit animæ meæ. Græcè eſt, Nõ complacebit anima mea in eo vel in ipſo, & qui non placet Deo pœnas pendit graues in hoc ſæculo & in futuro D.Hieronymus pro, non placebit anima mea in ipſo, vertit. Non erit recta anima eius in ſemetipſo, eodẽ ſenſu, Fuit enim hebraice duplex lectio vnius puncti mutatione, napſi, anima mea, napſo, anima eius, qui aliter vertit ſequutus videtur interpretationem Rabinorum.

Actorum.13. Abacuch.1.

Videte cõtemptores & admiramini & diſpergimini quia opus operor ego in diebus veſtris, opus quod non credetis ſiquis enarrauerit vobis. Vulg. 147.

Lectio hebræa.
רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ
כִּי פֹעַל פֹּעֵל בִּימֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ
כִּי יְסֻפָּר׃

Lxx.
videte contemptores & reſpicite & videte
ἴδετε οἱ καταφρονηταί καὶ ἐπιβλέψατε καὶ ἴδετε
admiranda & delemini qm̃ opus ego
θαυμάσια καὶ ἀφανίσθητε διότι ἔργον ἐγὼ
operor in diebus veſtris quod non
ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν ὃ οὐ μὴ
credetis ſi quis narrauerit.
πιστεύσητε ἐάν τις ἐκδιηγῆται.

Paulus.

Paulus.

videte contemptores & reſpicite &
ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ καὶ ἐπιβλέψατε καὶ
admiramini & delemini quia opus ego
θαυμάσατε καὶ ἀφανίσθητε ὅτι ἔργον ἐγὼ
operor in diebus veſtris opus quod
ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν ἔργον ὃ οὐ
non credetis ſi quis narrauerit vobis.
μὴ πιστεύσητε ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν.

QVod de locis Abacuch cap. 2. dictum eſt, viſum eſt mihi nō prætertire ſilentio locum illum ex eodem Abacuch cap. 1. citatum à D. Paulo: Videte contemptores, & admiramini, & diſpergimini, vel vt grçcè eſt delemini quia opus operor ego in diebus veſtris opus quod non credetis ſi quis enarrauerit vobis, qui locus citatur à D. Paulo iuxta trāſlationem Lxx virorum ad verbum D. Hieronymus, inquies, aliter hunc locum vertit iuxta hebraicam veritatem. Satis ego puto quod centies à me dictum eſt monuiſſe duplicem ſæpè lectionem hebraice eſſe vtrāque ſanctam, alteram quam tranſtulit D. Hieronymus, alteram quam expreſſere Lxx viri quos ſequutus eſt D. Paulus, quarū altera alteri lucem affert, vt nos docet D. Hieronymus in principium cap. 49. Eſaiæ, Sed tranſlatio Lxx quam ſequitur D. Paulus diſcrepat à veritate hebręa toto cœlo: imò lectionem hebræam quæ tempeſtate Lxx virorum circumferebatur nobis repręſentat additione vnius lineæ partis exiguæ, pro ו ſi ſcribas ד efficies pro, bagoim, bogdim. Nam pūcta diximus addi ſolita pro lectoris arbitrio, itaque pro, bagoim in gentibus, efficies, bogdim, contemptores præuaricatores, addita pertenui parte vnius virgulæ, & ꝑ, temahu, ſi mutes, he, in, cheth, addita quoque alia pertenui parte vnius virgulæ, ſic pro ה ח ſi ſcripſeris pro, themahu, tumachu, delemini, vt ſignificet Iudæis incredulis D. Paulus, vt caueant ſi perſtent increduli ne implicentur illis minis Prophetæ quibus à Domino pręſignificatum eſt implicandos eſſe incredulos Iudæos præuaricatores & cōtemptores Domini qui Dominum non receperint, futurum nanque vt deleantur prorſus omnes Iudęi de terra Iuda. Delemini, inquit, ideſt, delebimini, ita vt intra vniuerſam Iudæam vnus non remāſerit Iudæus & legibus Imperatorijs cautum fuerit vt capitale eſſet Iudæo ſi intra Iudæam pedem penetraret cui rei conuenit bene. Videte contemptores Chriſti ſcilicet, & admiramini & delemini, admiramini hanc prophetiam quæ præſignificat Iudęos eſſe delēdos ſi Chriſtum non receperint vel diſpergendos, ideſt, eos qui reliqui fuerint ex vaſtitate Iudææ diſpergendos in omnes terras neque reuocandos vnquam in patriam, & ſubijcit. Opus operor ego, tantum quod nemo credet quale nunquam poſt homines natos accidit, nec vllo vnquam tempore eſt euenturum, talis enim fuit calamitas quæ Iudæos excepit poſt crucem Domini, vt in primum caput Ioelis ſcribimus qualis poſt homines natos nulla vnquam fuit, nec erit vnquam, & ante rem geſtam ſi narraretur futura crederet nemo. Hanc calamitatem impendentem incredulis Iudæis qui Chriſtum non receperint ſuadet Paulus vt caueāt, Nam ſi de hac vaſtitate Iudææ poſt crucem Domini, de qua D. Paulus hunc locum interpretatur non intellexeris, falſa & mendax erit prophetia, captiuitatem Babylonicam incredibilem nemo dixerit, cùm multas ſimiles in hiſtorijs rerum veterum legerit, vt in idem caput primum & ſecundum Ioelis ex Ariſtotele monſtrauimus, qualis fuit vaſtatio Iudææ poſt crucem Domini nullo vnquam tempore fuit, nec erit vnquā, nec crederet quiſquam futuram ſi ante rem geſtam narraretur, idem ſignificat tranſlatio D. Hieronymi. Quia opus factum eſt in diebus veſtris. Vaſtatio Iudææ, ſcilicet, poſt crucem Domini & diſperſio reliquorum ex illa vaſtitate in ſempiternam captiuitatē quod nemo credet cū narrabitur ante rem geſtam, ſcilicet, Repugnat

Vulga. 48

Lxx.

pugnat inquies huic interpretationi quod ſequitur. Quia ego ſuſcitabo Chaldæos: quæ verba manifeſto arguunt ad Babylonios hæc eſſe referenda, quo etiã in Commentarijs retulit D. Hierony. Ego interpreti D. Paulo credo potius & canon eſt ſcripturæ vt gentem notam pro ignota, ſcriptura ponat, quale apud Vergilium. Non Xanthus, tibi non Simois neq; Dorica caſtra defuerint, alius latio iam partus Achilles natus & ipſe Dea, quod Ahilles & illa loca horrorẽ incutiebant Troianis, pro rebus Italis magis horribilibus illa loca & Achillẽ vſurpauit, ſic hoc loco Babylonios, Iudæis horribiles pro Romanis poſuit, ſed de hac re in Commentarijs in Abacuch Prophetam Deo bene iuuante dicemus latius. Sed dices vnde tu litteras mutas? quove iure? quo iure dictum eſt fuſe libro ſecundo; quo authore id faciam ſi quæris, facio authore Chriſto & eius ſpiritu, qui in Paulo loquuntur, qui falli nõ poſſunt neque fallere nitor veritate prima qua noſtra fides catholica tota nititur.

Paulus ad Rom. Gene. 21.

Vulga. 248 *Fide & ipſa Sara ſterilis, & quod Sara, Sarra dici poſsit.*

Lxx. [illegible]

Paulus.

[illegible]

Diuus Auguſti. de ciuitate Dei lib. 16. cap. 28. ait redditam eſſe rationem de nomine mutato Abrahæ, de nomine vero Saræ mutato nullã eſſe rationẽ redditã, & petendã ab his qui ſcribũt nominũ hebræorum interpretationes. Nec minus valet ad id quærendũ quod tanta eſt authoritas D. Hiero, apud omnes, vt præ illa omniũ ſanctorũ patrum cõtemnatur conſenſus, & veriſsima quidẽ D. Hiero. ſententia eſt, non minus vera ſit, tamen ſententia apud omnes veteres patres recepta vt iam apparebit. Primũ omniũ illud D. Hiero, ſemper in ore eſt, ſic ſe noua cudere vt non deſtruat vetera, & putat Sarai vxorẽ Abrahæ ſic appellatã quod princeps eſſet in ſua familia. Sarai enim hebræa vox Latinè ſonat princeps mea, detractione litteræ ait pro Sarai nominatã Sara quaſi dixeris, princeps, abſolute, non princeps vnius familiæ, ſed princeps in vniuerſum quod futurum erat vt principes ex ea naſcerẽtur, & Eccleſia quæ eo nomine ſignificatur principem locum teneret, & regale genus eſſet procreatura, genus electũ regale ſacerdotiũ; quæ ſunt ſane optimè dicta, Lxx vero aliam agnouere lectionẽ hebræã quæ ſignificabat Sarã eſſe appellatam prius ſimplici. r. i. principẽ, poſtea mutato nomine à Domino appoſitum, dagues, quod valet pro duplici littera. rr. & dagues, ſignificare, emphaſim, vt cũ de aliquo dicimus, vir eſt, virum ſe prebuit, & ita Sara, quæ principem fœminã ſignificabat, addito, dagues, ſignificare illam quæ verum & admirabilem principatum eſſet obtentura, vel duplicatũ eſſe. rho. quæ littera ſignificat perfectionem, quod perfectiſsimũ eſſet obtentura principatũ, & ſic Sarram typũ eſſe Eccleſiæ ſanctæ & militantis & triumphãtis. Huius ſententiæ eſt Ambroſius de Abrahã Patriarcha libro. 20. cap. 4. ſub finem, his verbis. Sara quoq; ante circũciſionem ſui viri vnius litteræ adiectione non mediocri remuneratione benedicitur, vt principatũ virtutis & gratiæ haberet, &c. Et cap. 11. eiuſdẽ libri idem repetit his verbis. Saræ quoq; vna additur littera. ſ. r. vt vocaretur Sarra, quod non vnius adiectione litteræ penſandũ eſt, non enim munus à Deo eſt vna littera ſed virtus litteræ quæ exprimit muneris diuini gratiã, hæc Ambroſius, & poſtea refert etiã ſentẽtiã Hieronymi quã diximus, vt vtranq; probet, & verã affirmet, & tamen ſunt qui parũ conſiderate hanc ſententiã Ambroſij dicãt nulla ratione fultã, & videntur negare Saræ additã litterã. r. quaſi non ſint in eadẽ ſen-

tentia Lxx viri qui prius Saram eſſe appellatam aiunt,& poſtea adiecta littera Sarram cùm à Domino eſt ei mutatum nomen,& Chryſoſtomus in ca. 16. Geneſeos Homelia. 40. Sic enim legit tráſlationem Lxx Sara vxor tua non vocabitur,nomine ſuo Sara,ſed Sarra erit nomen eius. Quemadmodum,inquit ,tibi nomen muto ſimiliter vxori tuę appono litteram,ſed quid refert,inquies, Hieronymus in quæſtionibus hebraicis in Geneſin interpretans hunc locum Geneſis de mutatione nominis Saræ,errare omnes affirmat qui putant primum Saram fuiſſe appellatam per vnum,r,& poſtea ei alterum,r,additum vt diceretur Sarra. Sat eſſe puto exiſtimare & certiſsimum habere vera dicere Hieronymū, cùm nos docet ſuam ſententiam, nec neceſſe eſſe cum reprehendit omnes veteres patres eius ſententiam recipere, Nec enim ſolum Lxx viri aiunt vxoré Abrahæ prius Saram fuiſſe appellatam,& poſtea mutato à Deo nomine Sarram. omnes patres hoc idem prodidere,ſed & Ioſephus de bello Iudaico libro. 1. capit. 8. τοῦ δὲ γαμετῆς αὐτοῦ Σαῤῥας ἀδελφοῦ vxoris eius Sarræ frater,& cap. 9. interrogauit inquit τὴν Σαῤῥαν τὴν ..., ideſt, Sarra quæ eſſet denique quoties eam nominat per duo,rr,ſcribit atqui Iudęus erat Ioſeph⁹ & Iudæorum longè doctiſsimus, Philó quoq; Iudæus in ſuis allegorijs Σαῤῥα inquit ὀγδοήκοντα ἐτῶν οὖσα τέξεται υἱόν, & Sarra nonagenaria pariet filium, & rurſum ἰδοὺ Σαῤῥα ἡ γυνή σου, ideſt, Ecce Sarra vxor tua,& nunquam aliter eam appellat:atqui græca lingua orthographię eſt obſeruātiſsima. Siquis doctores ſacros, & Lxx viros & ipſos Iudæos contemnat contemnet ne ſacras litteras, Ad Romanos. 4. τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σαῤῥας, inquit,mortificationem vuluæ Sarræ, Et cap. 9. ἔσται τῇ Σαῤῥᾳ υἱός, ideſt ,erit Sarræ filius,Et ad Hebræos. 11. & prima Petri cap. 3. Sarra græcè ſemper nominatur, nec mirandum eſt: Apoſtoli nanque & Euangeliſtę ſemper ſequuntur lectioné Lxx qui græcè Sarram ſcribunt nó Sarā Non igitur errant qui Sarram , per duo, rr,ſcribunt,ſed quid refert,inquies, vtrū Sara dicatur an Sarra? vna littera tantos ciet tumultus?putat Deus referre multum,quod putant omnes ſancti tu nihil referre dices? vt nihil eſſet aliud hoc dicendū erat & centies repetendū ne quis conténeret ſanctos, & eos reprehendere auderet. Nā ad reprehēſioné D. Hiero. conniuēdū eſſet tātus eſt huius Diui ſplédor. Sed quod ille Diuus hoc fecit audét etiā score quidā audét & typographi ca ſtigare omnes ſanctos, etiā in Chryſoſtomo, Ambroſio alijſue nunquā legas Sarram ſed Saram niſi vbi addunt ipſi ſcribendum per duo ,rr, & quod peius eſt audent librarij caſtigare D. Paulum, & D. Petrum, Nam quæ ipſi græcè per duo,rr,ſcribūt audent dicere per vnū r, ſcribēdū. At Hier. inquies,vera ratio eſt, ſi,r, addita eſt quod centenarius numerus hac littera ſignificetur qui numerus perfectiſsimus eſt, vt ſignificetur perfectio quæ datur Eccleſię,cuius typus erat Sara , græcè inquit , non hebraicè eſt græce,ρ,r,ſignificat centum non hebraice,bene eſt,hebraice,r,ſignificat ducétenariū numerū quę duplex perfectio eſt vt ſi græce ſignificat perfectioné perfectiſsimā hebraice hāc perfectioné dupli catā ſignificet, perfectiſsima lóge perfectiorem. Certè Lxx viri & doctiſsimi Iudæorum huic nomini litterā additā ſignificant , ſic quoque præferunt litteræ Apoſtolicæ gręcè,& hebraicè frequentiſsime duplex eſt lectio ad ſignificandum duplex myſterium, & , r, apud græcos perfectiſsimæ perfectionis eſt ſignum , hebraicè perfectiſsimæ longè perfectioris,quid vetat obtéperare doctoribus ſacris & litteris Apoſtolicis D. Hiero. inquiunt , multas ſuper nomine hoc ait veteres ineptias ſuſpicatos, multa in hoc D. ſunt quæ gloſſemata ſunt potius quam eius ſcripta cuius notæ verba hæc puto : abſit vt putem hunc Diuum dixiſſe veteres patres multa ineptijſſe

ptiſſe in ea præſertim re vbi adeſt Apoſtolica authoritas. Vtraque igitur ſententia vera eſt Saram appellatã eſſe vxorem Abrahæ, ideſt, principem nõ vnius alicuius familiæ, ſed abſolutè, & Sarram perfectiſsimam principem quæ Eccleſiæ militantis & triumphantis typus erat; Quę omnia eò dicta ſunt vt ſiquis in literis Apoſtolicis & Euãgelicis aut alibi Sarram legerit per duo, rr, non errorem potet.

Ad Hebræos.12. Prouerbiorum.3.

Quem enim diligit Dominus caſtigat flagellat autem omnem filium quem recipit. Vulg. 149.

Lectio Hebrea.

quem	diligit	Deus	caſtigat
כִּי אֶת אֲשֶׁר	יֶאֱהַב	יְהוָה	יוֹכִיחַ

vel dolere facit & ſicut pater	vel in filio filium	in quo cõplacet
כְּאָב ו	אֶת בֵּן	יִרְצֶה׃

Lxx.

quem enim amat dominus . caſtigat flagellat omnẽ filium quem recipit.
ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος παιδεύει μαστιγοῖ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.

Paulus.

quem enim diligit Deus caſtigat flagellat autem omnem filium quẽ recipit.
ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος παιδεύει μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται.

HVnc locũ citat Paulus iuxta trãſlationem Lxx ad verbum Mirũ videtur quibuſdam cur Diuus Paulus non citet lectionem hebræam quam vertit ſic ad verbum D. Hieronymus. Quem enim diligit Dominus corripit & quaſi pater in filio complacet ſibi, Et miramur cur citet Paulus tranſlationem Lxx quæ à lectione hebrea planè diſcordat. Non diſcordat tranſlatio Lxx à lectione hebræa, ſed indicat vt in alijs plæriſque deprehẽditur lectionem hebræã olim duplicem fuiſſe. Alteram expreſſit D. Hieronymus. Nam, cheab, diuiſim legit D. Hieronymus. Sicut patet. Lxx viri coniunctim atque adeo addita litte ra, he, vt eſſet in, hipil hichib; dolere fecit, vt ſit quem diligit Dominus corripit, deinde, v, &, hichib, dolere fecit, &, ben, filium, irſe, placuit, ideſt, in quo cõplacuit, eſt enim ſermo hebræus valde conciſus. Ergo pro, dolere fecit filium in quo complacet, vertere Lxx flagellat omnem filium quem recipit. Tu, inquies; Vnde tibi hoc ius vendicas mutandi hebræam lectionem? dixi libro. 2. Vnde mihi eſſet hoc ius, qui nobis aduerſatur ad normam veritatis hebraicæ, noſtra caſtiganda eſſe putat, ego paululum confirmãda hebraica puto ad normam veritatis Apoſtolicæ & Euangelicæ, cuius author Spiritus S. eſt, vt prætercam quod oſtendi libro ſecundo in plæriſque duplicem eſſe lectionem & nos docuiſſe D. Hieronymum quomodo ex trãſlatione cuiuſque agnoſci poſſet quam lectionem hebræam ſequutus quiſque eſſet, quem canonem ego exemplo Hiſpani codicis qui latinè trãſlatus eſſet ob oculos omnium poſui.

Ad Hebræos.11. Geneſeos. 47.

Et adorauit faſtigium virgæ eius, vel virgæ ſuæ ipſius vt græcè eſt. Vulg. 150.

Lectio hebræa.

וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה׃

Lxx.

& adorauit Iſrael ſuper faſtigium virgæ eius.
καὶ προσεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ.

D. Paulus.

& adorauit ad faſtigium virgæ ſuæ ipſius.
καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ.

HAEc citat D. Paulus iuxta tranſlationem Lxx ad verbum, ſed quid refert?

refert?nihi tale hebraice eſſe,aiūt, teſtéq; citàt D.Hieronymū,qui vertit lectionem hebræam ad-verbum. Adorauit Iſrael Dn̄m conuerſus ad lectuli caput mirabiliter tranſtulit lectionem hebrę́ā D.Hieronymus,ſed non minus mirabiliter Lxx viri,quod oſtendit D. Paulus qui eam citat, diſcrimen eſt in punctis, Nam D. Hieronymus legit, hal ros,ſuper caput,hamita,lecti Lxx halros,ſuper faſtigium,ſuper caput,hamate,vel hamato,virgæ ſuæ,ideſt iurauit ſuper faſtigiū, ideſt,ſuper florem virgæ ſuæ ſacræ Virginis quæ futurum erat vt efflorèſceret, è radice eius,iuxta illud, Naſcetur virga de radice Ieſſe,& flos de radice eius aſcédet. Florem igitur illum adorat Iſrael, Notandum tamen hebraice pro, adorauit,eſſe adorauerunt, vt vterque adoraſſe dicatut florem illum qui effloruit ſuper virgam de radice Ieſſe, & de radice Iacob.Sed ego magis ſequendam puto tranſlationem quam Spiritus S.nobis citat.Puncta igitur diſcrimen faciunt hamita,lectus eſt,hamate,virga.

Ad Hebræos cap.12.Aggæi cap.2.

Vulga. 151. *Adhuc ſemel & ego monebo non ſolum terram,ſed & cælum.*

Lectio Hebrea. נַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ

Lxx. adhuc ſemel ego mouebo cœlum & terram.
ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Paulus.

adhuc ſemel ego moueo non ſolum terram ſed & cœlum.
ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω οὐ μόνον τὴν γῆν ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν.

HVnc locum citat Paulus iuxta tranſlationem Lxx, & eius eſt cómentator,Nam verba Lxx, vt commentator interpretatur, Quæ tanta dignitas dici poteſt quanta eſt, quod Chriſtus qui in Paulo loquitur interpretationis Lxx,ſit commentator?quæ commentaria interpretationi Lxx addat Paulus lege apud Paulum attente.

Ad Hebræos.12.Deuteronomij.4.

Et enim Deus noſter ignis conſumens eſt. Vulgat. 152.

כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא Lectio Hebrea.

Deus tuus ignis conſumens eſt.
ὁ θεός σου πῦρ καταναλίσκον ἐστι. Lxx

Paulus.

& enim Deus noſter ignis conſumens.
καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον.

HIc tantum dicendum eſt citatū hoc eſſe iuxta tranſlationem Lxx.

Ad Hebræos.13.Pſalmo.117.

Dominus mihi adiutor & non timebo quid faciat mihi homo. Vulg. 153.

יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם Lectio Hebrea.

dominus mihi adiutor & non timebo quid faciat mihi homo.
κύριος ἐμοὶ βοηθὸς καὶ μὴ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Lxx.

Paulus.

dominus mihi adiutor & nō timebo quid faciat mihi homo.
κύριος ἐμοὶ βοηθὸς καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος.

ET hoc quoque iuxta trāſlationem Lxx citatū eſt.¶Et hoc ſcias oportet quod ſæpe à me dictum eſt non minus ad defenſionem lectionis Apoſtolicæ & Eccleſiaſticæ pertinere quam cætera, dum oſtendo tranſlationem Lxx ab Apoſtolis ſemper citari, Hæc enim erat noſtræ ſanctæ religionis acerrima refutatio quod dicerent impij falſis ſcripturæ teſtimonijs rudes homines ex populo

pulo gentium adductos ad Chriſti fidē quos ego refellere & noſtra defendere nulla alia re magis poſſum quam dum oſtendo eam ab Spiritu ſancto ſemper citari, hebræam lectionem rariſsimè. Triplex igitur huius noſtræ diligentiæ ſcopus eſt: primus vt oſtendam tranſlationis Lxx tantam eſſe dignitatem & authoritatem vt Apoſtoli & Euangeliſtæ non ſolum eam citent ſed etiam eius ſint Commentatores & ſcholiaſtę. Alter, vt oſtenderem veritatem interpretationis Lxx lectioni hebrææ ab Spiritu ſancto qui Apoſtolorum ore loquebatur ſemper eſſe ante latam, Tertius ſcopus eſt quod Iudæi ſolum pentateuchū tranſlatum à Lxx viris affirmant, prætereanihil, vt Iudæos refellā: dum oſtendo Apoſtolos & Euangeliſtas citaſſe omnes prophetas omnes libros ſacros iuxta tranſlationem Lxx nec enim, temporibus Apoſtolicis alia vlla tranſlatio erat quam Lxx interpretatio.

Multa in Epiſtolis D. Pauli præterij quę non citata ſunt à D. Paulo ex ſcriptura ita vt citarentur verba, ſed vt ſolemus citare authores alicuius rei Hieronymū, Auguſtinum, Ambroſium, Platonem, Ariſtotelem non tamen eorum verba recitamus, ſententiam citaſſe contenti, & fortaſſe quædam me pręteruolarunt.

Actorum. 23. Exodi. 22.

Vulgat. 153. *Principem populi tui non maledices,*

Lectio hebrea. וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃

Lxx. & principem populi tui non dicas male.
τὸν ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

Paulus.

principem populi tui non dicas male.
ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

HIc tantum dicendū eſt hunc locum citari à D. Paulo iuxta tranſlationē Lxx ad verbum græcè.

Actorum. 13. Pſalmo. 2.

Filius meus es tu ego hodie genui te. Vulgat. 154.

בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ Lectio hebrea.

filius meus es tu ego hodie genui te. Lxx.
υἱός μου εἶ σύ ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

Paulus.

filius meus es tu ego hodie genui te.
υἱός μου εἶ σύ ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.

IVxta tranſlationem Lxx.

Actorum. 13. Eſaiæ. 55.

Quia dabo vobis ſancta Dauid fidelia. Vulgat. 155

חַסְדֵי דָוִד הַנֶּאֱמָנִים׃ Lectio hebrea.

ſancta Dauid fidelia. Lxx.
τὰ ὅσια δαυὶδ τὰ πιστά.

Paulus.

q̄m dabo vobis ſancta Dauid fidelia.
ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια δαυὶδ τὰ πιστά.

IVxta tranſlationē Lxx græce ad verbū, de teſtamento nouo quod complexurum erat ſancta ſacramenta, ſcilicet, Dauid Chriſti filij Dauid, fidelia, ſempiterna futura, vertere enim Lxx, Diſponam vobis teſtamentum æternum ſancta Dauid fidelia vt diſponendum dicāt Lxx teſtamentum æternum appoſitiuè ſancta Dauid, id eſt, myſteria Chriſti filij Dauid fidelia æterna futura, iuxta illud, liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, &c. In principio erat verbum, &c. Vſque ad finem Euangelij, Nihil tale aiunt eſſe hebraice. Ita eſt, Conqueſtus alibi ſum vbicunque de Dauide mentio fit hoc nomen ſanctum expunctum à Iudæis ex litteris ſacris eſſe, & in locum eius ſuffectam eſſe hanc vocem miſericordem, quod ſanctus in ſcriptura abſolutè, cum dicitur, de

Deo ſemper dicitur, & Iudæi non libenter audiunt Chriſtum eſſe Deum, eodem ſenſu dicitur miſericors, tamen hæc dico vt planum ſit vtranque lectionem eſſe ſacram. Feriam vobiſcum pactum ſempiternum, quod vulgata præfert idem eſt cum illo: Diſponam vobis teſtamentum æternum, & verbum hebræum feriam, ſignificat etiã diſponam miſericordias Dauid fideles, id eſt, quo pacto euangelizabitur completas eſſe miſericordias promiſſas Dauidi fideles, ideſt, fideliter, hæc enim continent Euãgelia, aut iuxta interpretationem D. Pauli fideles ſempiternas futuras, de mittendo Chriſto de genere Dauid, & redemptione generis humani, & quod Chriſtus ſit Deus, ait, enim, Eſaias vocabitur, el & quod el Deum ſignificet ſemper, nec dicatur vnquam de homine tantũ fuſe à nobis dicendum eſt.

Actorum. 13. Pſalmo. 15.

Vulg. *Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem.*

Lectio hebræa. לא תתן חסידך לראות שחת׃

DIctum eſt de hoc loco ſupra citari iuxta tranſlationem Lxx, & vitiari à quibuſdam nouis tranſlatoribus contra omne ius & æquum.

Vulgata ibidem.

Videte contemptores. &c.

DE hoc loco dictum eſt ſupra.

Actorum. 13. Eſaiæ. 49.

Vulg. 155. *Poſui te in lucem gentibus vt ſis in ſalutem vſque ad extremum terræ.*

Lectio hebræa. ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ׃

LXX.

ecce poſuite in teſtamentum generis in
ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς διαθήκην γένους εἰς
Lucẽ gentium vt ſis tu in ſalutem
φῶς ἐθνῶν τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν
vſque ad vltimum terræ.
ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

Paulus.

poſuite in lucem gentium vt ſis tu in
τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν τοῦ εἶναι σε εἰς
ſalutem vſque ad extremum terræ.
σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

HViuſmodi loci fecere vt videretur quibuſdam doctiſsimis & ſanctiſsimis viris non citari iuxta tranſlationem Lxx quod non citantur integra teſtimonia, tamen diximus canonem præſcriptum à veteribus fuiſſe citari ſcripturã ab Apoſtolis & Euangeliſtis, ita vt citentur tantum neceſſaria ad id de quo agitur, reliqua omittantur, & ita hoc loco omittitur tota illa oratio, εἰς διαθήκην γένους, in teſtamentum generis quod in quibuſdam locis legitur in teſtamentum generis mei, ideſt, eorum qui renati fuerint ex ſanguine & aqua quæ fluxit ex latere meo, filij Dei.

EX DIVO IACOBO citantur pauca, vt liqueat tamen D. Iacobum citaſſe etiã tranſlationem Lxx virornm.

Actorum cap. 15. Amos. 9.

Vulgata.

Poſt hæc reuertar & reædificabo tabernaculum Dauid quod decidit, & 156
diruta eius reædificabo, & erigam illud vt requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes ſuper quas inuocatum eſt nomen meum dicit Dominus, faciens hæc, notum à ſæculo eſt Domino opus ſuum.

דויד

Lectio Hebræa.

בְּיוֹם הַהוּא אָקִים אֶת סֻכַּת דָּוִיד הַנֹּפֶלֶת &c.

Lxx.

reædificabo tabernaculum Dauid quod ceci-
ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτω-
dit & ſuſcitabo quæ ceciderunt ex eis &
κυῖαν καὶ ἀναστήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς καὶ
diruta eorum reædificabo & reædi-
τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀναστήσω καὶ ἀνοικο-
ficabo ipſum ſicut dies ſæculi
δομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος
vt quærant reliqui hominum &
ὅπως ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων καὶ
omnes nationes ſuper quas inuocatum eſt
πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται
nomen meum ſuper ipſos dicit dominus
τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτοὺς λέγει κύριος
faciens hæc.
ὁ ποιῶν ταῦτα.

Iacobus.

poſt hæc reducam & reædificabo
μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω
tabernaculum Dauid quod ceciderat &
τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν καὶ
diruta ex eis reædificabo &
τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω καὶ
erigam ipſum.
ἀνορθώσω αὐτήν, & reliqua eodem modo.

HAEc omnia græce citantur iuxta tranſlationem Lxx ita tamen vt quædam verba mutentur quædam orationes omittantur, verum ſic vt appareat ea citari omnia iuxta tranſlationem Lxx hic locus explanatus eſt in prophetam Amos.

Iacobi Epiſtola cap. 2. Geneſeos cap. 15.

Vulga. 157 *Credidit Abraham Deo.*

Lectio hebræa. וְהֶאֱמִן בַּיהוָה

DE hoc loco dictum eſt ſupra citari iuxta tranſlationem Lxx, & nunc quoq; iuxta eandem tranſlationem citatur à D. Iacobo.

Iacobi Epiſtola cap. 4. Prouerbiorum. 2.

Vulgata *Deus ſuperbis reſiſtit humilibus autem dat gratiam.*

Lectio hebræa. כִּי יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ אָרֶץ וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ &c.

DE hoc loco dictum ſupra eſt tantum hoc loco additur citari quoque à D. Iacobo iuxta tranſlationem Lxx nec vlla maior commendatio Lxx ſeniorum poteſt eſſe quam citari ab Apoſtolis & Euangeliſtis & ab Spiritu ſancto, qui Apoſtolorum & Euangeliſtarum ore loquebatur.

Qua cauſa citata ab Apoſtolis ex veteri teſtamento omnia teſtimonia iuxta tranſlationem Lxx tam exactè demonſtrandum eſſe putarim.

IMpius Imperator Apoſtata Iulianus, & porphyrius impius & Iudæi noſtris maioribus obijciebant adductos ad fidem ex gentibus rudes homines falſis ſcripturæ teſtimonijs & deceptos quod tranſlatio Lxx falſa eſſe diceretur & parum fideliter verſa, quod ego refellere nulla arte potui magis quam dũ oſtendo eam ab Spiritu ſancto, ore Apoſtolorum & Euangeliſtarum ſemper citari, vt qui Spiritui ſancto fidem habent ab eodem Spiritu ſancto tranſlationem Lxx ſe habere intelligant & quoties ab hebræa lectione diſcordare dicitur inde eſſe quod hebraice duplex ſit lectio aut quod hebræa lectio aliqua Iudaica fraude ſit attentata in his locis qui citantur ab Apoſtolis & Euangeliſtis, aut Doctoribus ſacris vnde veteres putauere quod tranſlatio Lxx inflatu Spiritus ſancti ſit texta, & ab Spiritu ſancto per Apoſtolos & Euangeliſtas & per pontifices & doctores ſacros eccleſiæ ſit data, Nam qui potuit magis hoc nobis noteſcere quam dum eam videmus ab Spiritu ſancto per Apoſtolos & Euangeliſtas citari ſemper.

Manichæum hæreticum negare hoc eſſe principium Euangelij D. Matthæi idque probare quod neque Matthæus illud appellat Euangelium ſed librum generationis Ieſu Chriſti, poſt incluſum vero Ioannem in carcerem túc legitur, inquit, Ieſum cœpiſſe prædicare Euangelium regni. Ergo quicquid, inquit, narratum erat vſque ad illa, genealogiam eſſe conſtat Chriſti non Euangeliú, Fauſtum Manichæum refellit Auguſtinus. eo loci, addere potes his quod adnotatione. 145. libri ſuperioris diximus ex interpretatione D. Pauli, Teſtamentum nouum eſſe quo continetur completas eſſe miſericordias promiſſas Dauid, vel ſancta myſteria Chriſti ſempiterna futura, inter hæc primum locum tenet Chriſti natiuitas ex ſemine Dauid, ex virgine ſacra, ex obumbratione Spiritus ſancti quę maximè ad hiſtoriam Euangelicam pertinere omnes vident, nec vir prudens quiſquam dubitabit vnquam prophetias veteres & populo Dei data diuina promiſſa cùm cópleta narrantur ad doctrinã Euangelicam ſpectare, quæ Euangelij ſunt fundaméta firmiſsima.

158. *Liber generationis Ieſu Chriſti.*

NEgant hanc ſeriem generationis eſſe Ieſu Chriſti, ſed Ioſeph, vnde Chriſtus natus non eſt quod ipſe Euãgeliſta teſtatur: de hac re fuſe & latè dictum eſt lib. 3. cap. 1. vbi Iudæos & cæteros aduerſarios qui negabant moris fuiſſe apud Iudæos ex eadem Tribu & familia ducere vxores, vt ſcripta viri genealogia deſcripta quoque eſſet genealogia vxoris, confutauimus, & veriſsima oſtendimus eſſe quæ in hanc ſententiam veteres patres dicerent, neque repetere ea hoc loco neceſſe eſt. Nam eo loci Iudæos, & aduerſarios refutauimus, & clariſsima noſtræ tẽpeſtatis lumina, quibus ob linguarũ ignorantiam Iudæi & noſtri aduerſarij fecerant impoſturã.

159. *Liber generationis Ieſu.*

DIximus in Commẽtarijs in Eſaiã in illud cap. 7. Et vocabitur nomẽ eius Emmanuel, ex Cyrillo & Tertulliano ingentem pugnam fuiſſe nobis cum Iudæis cur Chriſtus vocatus fuiſſet Ieſus & non Emmanuel iuxta prophetiã Eſaiæ. Vocabis nomen eius Emmanuel, illinc petet qui volet huius dubij ſolutionem, ſed illa hinc dubitatio nata eſt qua prophetia prædictum fuerit Chriſtum Dominum Ieſum fuiſſe vocãdum, Nam pluribus nominibus Chriſtũ nominatum in ſcriptura fuiſſe res eſt notiſſima, vt dictum eſt eo loci in Commentarijs meis; quæſitum tamen eſt qua prophetia prædictum ſit vocandum fuiſſe Ieſum. Exodi. 23. aiunt dictum eſſe de Ieſu Naue: Ecce ego mitto Angelũ meum, & infra: Nomen meum eſt in illo, ideſt, nominatur. Vt ego homo factus, ſum nominandus, Ieſus, ſcilicet. Et ita veteres vno conſenſu Ieſum Naue typum Chriſti fuiſſe, aiunt, rebus omnibus, & propterea quod nomen geſsiſſet quo Dominus factus homo eſſet nuncupandus, vt enim Ieſus Naue ſucceſsit Moyſi, ſic noſter Ieſus ſucceſsit legi Moſaicæ, & vt Ieſus Naue introduxit in terrã promiſſionis Iſrael, ſic noſter Ieſus introducit fideles in promiſſa regna cœleſtia, vt Ieſus Naue eſt appellatus. i, pulchræ habitatiõis quod induxerit populũ Iudęorũ in terrã promiſsionis pulcherrimarũ habitationũ, Naue eñ ſonat pulcherrimas habitationes, ſic Ieſ⁹ noſter in pulcherrimã habitationẽ regni cœleſtis fideles introducit in mãſiones amœniſsimas quę apud patrẽ ſunt, ſic Hieronymus ad Paulinum. Veniam ad Ieſum Naue qui typus fuit Domini non ſolum geſtis, ſed etiã nomine, ſic Iuſtinus aduerſus Tryphonem idque ſignificatum docet Numerorum. 13. cum hic Ieſus Naue à Moſe Iudæis pręficitur Imperator & Dux mutato nomine. Nam qui prius Oſee diceretur aut Auſee Naue, Ieſus Naue eſt nominat⁹ à Moſe eo tẽpore cũ populũ Dei eſſet introductur⁹ in terrã ꝓmiſſionis, Nõ reputatis, inquit Iuſtinus, cũ animis veſtris cur dicatur: Nomen meũ

eſt in illo, ſi hebraicè ſciſſet Iuſtinus poterat premere Iudæos multo vehementius, Oſæ e dicebatur, ſiue Auſæe hic dux, id eſt, ſaluator à verbo, iaſa, ſaluo & ſeruo, & mutatur ei nomen & dicitur Ieſua nomine euiſdem ſignificationis à, iaſa, eodem verbo deflexo, Ieſua.i.ſaluator, quod terminatione differt ſignificatione nõ differt, vt dux, & ductor, rex, regnator, & regnans differunt terminatione, ſignificatione non differunt, cur igitur illi mutatur nomen? vt enim aiunt Origenes & alij omnes veteres in litteris ſacris nihil eſt ſuperuacaneum, aut ocioſum, aut ſuperfluum, an non planum eſt, ideo mutatum ei nomen fuiſſe, vt diceretur poſtea: nomen meum eſt in illo? ea igitur cauſa qua dixi huic duci priuſquam ingrederetur in terram promiſſionis nomen eſt mutatum, hoc ſenſit Auguſtinus contra fauſtum Manichæũ lib.12.capit.31. & lib.16. cap.19. & capit. 20. Et in oratione de quinque hæreſibus capit.4. Euſebius demonſtrationis Euangelicæ lib.4. demonſtratione 17. Iſidorus Clarius & alij pro Iudæis contra ſanctos patres recte reſpondent, cùm negant illud ſignificatum illo ſcripturæ teſtimonio: nomen meum eſt in illo ſignãtque quoſdam ſcripturæ locos vbi phraſin hanc hebræam eſſe docent, ibi erit nomen meum pro eo loco colar ipſe, & de vrbibus & locis veriſsime dicunt de perſona non item, quin de perſona dictum niſi de ſolo Ieſu Naue in ſcriptura ſacra nuſquam reperies, ſi Iudæi noſtrorum ſententiam ſubuertere parant, oſtendant de alio quopiam in ſcriptura ſacra dictum eſſe: nomen meũ eſt in illo, quando Iudaica ſcriptio noſtrarum rerum eſt refutatio, id oſtendere nunquam poterunt. Negant Iudæi huic duci nomen fuiſſe Ieſum, ſed, Iehoſuha, alij, Ioſuam nominant. qui pro ſe citant Diuum Hieronymum qui Ioſue appellat, non repugno ſic appellatum, ſed puncta hanc varietatem pronunciationis faciunt, vt Ieſum filium Naue & Ioſue filium Num poſſis appellare vt ſupra libro 2. pluribus eſt dictum, illud affirmo Ieſum filium Naue tranſlatione Lxx ſemper nominari & Apoſtolos & Euangeliſtas Lxx viros citare ſemper, & ipſum Diuum Hieronymum & veteres patres omnes ſic hunc ducem nominare. Eraſmus in in illa verba capit.1. Matthæi qui vocatur Chriſtus. Hoc inquit, ſanctiſsimum nomen Ieſum ſententia quorundam diuerſum fuit à nomine ducis illius Ieſu Naue & optat hanc vnam obcauſam vt extaret Euangelium Matthæi verbis & litteris hebraicis conſcriptum, vt hæc lis componi poſſet, quaſi vero aliunde hæc lis componi non poſsit, an Eraſmo non ſatis erat authoritas eccleſię vniuerſæ quę illum Ieſum Naue nominauit vſque ad Diui Hieronymi tempora, & nunc vtroque nomine appellat quod Diuus Hieronymus parui referre putauit largiri hoc Iudæis vt appellaretur Ieſus Naue ſiue Ioſue filius Num, Ipſe tamen Diuus Ieſum Naue in ſuis ſcriptis ferè nominat, qui eum in ſua vulgata Ioſue filiũ Nũ appellarat, vt parui referre doceat hoc aut illo modo illum nominare: Certe Spiritus ſanctus qui ore D. Lucæ loquebatur hũc ducẽ Ioſue Actorum cap.7. Ieſum appellat his verbis: tabernaculum teſtimonij fuit cum patribus noſtris in deſerto ſicut diſpoſuit illis Deus loquens ad Moyſen, vt faceret illud ſecundum formam quam viderat quod & induxerunt ſuſcipientes patres noſtri cum Ieſum in poſſeſsione gentiũ quas expulit Deus à facie patrum noſtrorum: qui locus obſcuriſsimus eſt latine, græce nanque pro, cum Ieſum, eſt, cum Ieſu, vt ſit, quod tabernaculum patres noſtri cum Ieſu, cum duce illo Ieſu Naue ſuſcipientes induxerunt in poſſeſſionem gentium, in poſſeſsionem terræ promiſsionis. En hoc loco Diuus Lucas aut Spiritus ſanctus potius ore Diui Lucæ ducem illum Ioſue filium Num;

Num, quo duce introierunt patres in terram promiſsionis Ieſum appellauit, quam aliam lectionem Hebræam poſtulabat Eraſmus? ſpiritum ſanctum habet autorem, hunc ducem Ioſue Ieſum quoque eſſe appellatum & D. Paul. ad hebræos cap. 4. Ieſum quoque appellauit hunc ducem illis verbis. Nam ſi eis Ieſus requiem præſtitiſſet nunquam de alia loqueretur, vbi Paulus de Ieſu Naue loquitur, qui introduxit populum Iſrael in terram promiſsionis & requiē præſtitit Iſraelitis. Ait ergo Paulus cum propheta Dauid hoc pſalmo de requie agat, quam dominus daturus erat, ſequitur, non de requie illa dicere, quam mul to ante tempore Ieſus Naue præſtiterat ſed de illa requie quam verus Ieſus in conſummatione ſœculorum erat daturus in reſurrectione ſanctorum, & ante hanc reſurrectionem erat daturus ſanctis ſuis, cum eorum animas perduceret in regna cæleſtia. Ieſus quoque filius Sirach Ecclecaſtici. 36. Ieſum Naue quoque nominat, & Philon Iudæus de ebrietate & in vita Moſis & quoties huius ducis mentionem facit Ieſum eū nominat, & Ioſephus Iudæus de antiquitate lib. 5. centies hunc ducem vocat Ieſum. Dictus eſt etiam Ieſus Naue ab eodem Ioſepho, & à Ieſu filio Sirach ca. 36. qua de re multa ſupra diximus libro ſecundo. Neque deſunt ex noſtris qui aduerſum hæc omnia Iudæis faueant, & Iudæis plus fidei habeant quam noſtris Apoſtolis, ſed reprimam me.

160. *Liber generationis Ieſu Chriſti.*

CHriſtum Dominum appellatum hebraicè Meſsiam à, maſſa, voce hebræa, id eſt, vngere. Græce Chriſtum à, chrio, vngo, & vtroque nomine vnctus ſignificetur docet Ioannes capit. 1. inquiens: inuenimus Meſsiam, quod eſt interpretatum Chriſtus, & cap. 4. ſcio quod Meſsias venit qui dicitur Chriſtus, Ioſephus quoque de antiquitatibus lib. 18. capit. 4. de Ieſu loquens: Chriſtus hic erat, inquit, quæ eo dixerim quod ꝗ re tam confeſſa illa Iudæorum calumnia nata eſt veterum ritu excepta, & cachino, quod quem nos Chriſtum appellamus iuxta litteras Euangelicas & Apoſtolicas, & iuxta veterum Iudæorum appellationem illi, ilimenó, nominandum eſſe contendebant, quaſi aliud eſſet, ilimenos, id eſt, vnctus, ab aliphó, vngo, & Chriſtus vnctus à chrio, vngo, ſi roges cur ergo mutabant vocem Iudæi illi? nempe vt nobis obſtreperent & rebus noſtris aduerſarentur, & quod ita ſint parati, vt ſi diem dixerimus eum qui me dius eſſet dies illi tenebras eſſe dicant, eaſque denſiſsimas, Chriſtum autem appellatum eſſe etiam à Iudæis intelliges ex Ioſepho loco citato Antiquitatum lib. 18. cap. 4. & ex lib. 20. antiquitatum cap. 8. vbi Iacobum fratrem appellat Ieſu qui vocatur Chriſtus, erat enim forma dicendi recepta apud hebræos vt fratres appellarent propinquos, & qui vocatur Chriſtus, pro qui erat Chriſtus, ſic enim Matthæus. Ex qua natus eſt Ieſus, qui vocatur Chriſtus. Diuus Hieronymus quoque in illud pſalmi. 104. Nolite tangere Chriſtus meos refellit Iudæos qui negabant Chriſtum Dominum noſtrū appellari potuiſſe Chriſtum, quod nemo Chriſtus dici poſſet niſi vnguento regali aut ſacerdotali eſſet vnctus, Chriſtus aiebant neque regali, neque ſacerdotali vnguento vnctus fuit, non potuit igitur Chriſtus appellari, quos ſic confutat Hieronymus. Erubeſcant Iudæi, inquiens, ecce ante legem Patriarchæ non vncti regali vnguento nec ſacerdotali Chriſti dicuntur: nolite tangere Chriſtos meos, Chriſti enim ſunt qui Spiritu ſancti vnguntur iuxta illud Eſaiæ cap. 16. Spiritus Domini ſuper me quod vnxit me, quod citat D. Lucas capite. 4. Spiritus Domini ſuper me propter quod vnxit me, & Chriſti veteris legis typi erant veri Chriſti Domini neq; tantā vim habet typus & vmbrā

quantam ipſa veritas, multo ergo magis Chriſtus Dominus qui ſignificabatur typis Chriſtus vere eſt appellatus quam ipſius vmbræ & figuræ.

161 *Filij Dauid.*

QVod hæretici & aduerſarij noſtri ad id toto pectore incubuere vt negarent Chriſtum Dominum de familia Dauid eſſe natum quos longa diſputatione refutauimus in principio lib. 5. Nunc teſtimonijs Euangelij Chriſtum natum ex Dauidis familia oſtendamus, Apud Lucam: Angelus virginem ſacratam verbis Eſaiæ iuxta tranſlationem Lxx ſalutat, vt enim Eſaias dixit: Ecce virgo concipiet in vtero & pariet filium, ſolo omiſſo virginis nomine quod ad ipſam virginem lermo era. Ecce concipies in vtero, ait, & paries filium, & percuntanti virgini: Quomodo fiet iſtud quoniam virum non cognoſco, Reſpódit Angelus: Spiritus S. ſuperueniet in te. Vbi Angelus parituram ſacram virginem prædictam ab Eſaia ortam de radice Ieſſe ſine cognitione viri, ait, & parituram ſuperuentione Spiritus S. & virtutis altiſsimi obumbratione, & tamen inquit: Dabit Dominus Deus illi ſedem Dauid patris eius, vnde neceſſario concluditur teſtimonio Angeli & Euangeliſtæ ſacram virginem à familia Dauid fuiſſe ortam, Nam ſi Chriſtus tantum natus eſt ex ſacra virgine ſine viri opera virtute Spiritus S. idque ita futurum teſtatur Angelus & Euangeliſta, & dicitur filius Dauid, conſequitur neceſſario Mariam matrem eius filiam Dauidis fuiſſe, idque liquet præcepto illo Rhetorum pervulgato quo dicitur: quoties exitus rei ſatis oſtendit priora debemus hoc eſſe contenti quo reliqua intelliguntur, quod ſtulta narratio eſſet, vt docet Quintilianus: ſi quis diceret ſuſtuli filium natum educaui in adoleſcentiam perduxi & ita habeo filium adoleſcentem, ſatis enim erat dixiſſe habeo filium adoleſcentem vnde reliqua intelliguntur, ita cum Euangeliſta dixiſſet filium Mariæ virginis ſine opera viri obumbratione Spiritus S. natum Dauidis fuiſſe filium, non neceſſe erat poſtea dicere ſacratam mariam matrem eius fuiſſe Dauidis filiam, videretur enim ſtulta narratio, ſatis enim liquet ſi ſine vlla opera viri ex ſola virgine Chriſtus eſt natus, & Dauidis filius dicitur ab Angelo matrem ipſam à Dauide ortum habere, & concluditur etiam argumento neceſſario & inſolubile ſi filius natus ſine patre Dauidis patris regnũ erat accepturꝰ iuxta Angeli nuncium, mater ergo Dauide patre nata eſſe argumento concluditur neceſſario, ſi nullus eſſet alius ſcripturæ locus hoc teſtimonium Angeli, & D. Lucæ ſatis eſſe deberet, ſed ſunt loci multi ſcripturæ qui hoc teſtantur, qualis locus ille Pauli ad Romanos cap. primo. factus ex ſemine Dauid ſecundum carnem, &. 2. ad Timotheum cap. 2. Memor eſto Dominum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid, & alij huius notæ quibus refelluntur Manichæi hæretici de quibus ſupra diximus, & fidelibus & philochriſtis ſit ſatis Iudæos & rerum noſtrarum obtrectatores confutauimus cum de vltimo numerorum cap. diſputabamus in principio lib. 3. c. 1.

Filij Abraham. 162

ABraham aiunt, mutato nomine idem ſignificat quod antea, vt nihil myſterij ſit quod. 17. Geneſeos addita vna littera ei nomen mutauerit Dominus, ſic enim ſcribunt: Ego affirmare auderem per vtrunque nomen idem ſignificari per Abram in quam, & per Abraham, nempe patrem excelſum. Hæc ille, video Iudæos multis verſari modie prophetias omnes de benedicendis nationibus in Chriſto Ieſu quod ſignificauit ipſe Dominus, cũ Abraham

mutauit

mutauit nomen,inquiens,Non vocabitur nomen tuum Abram,ſed appellaberis Abraham quia patrem multarum gentium cōſtitui te,quiſquis ergo vtroque nomine idem putat ſignificari palam aduerſatur Domino qui vetat Patriarcham appellari Abram,ideſt,patrē excelſum,patrem meteoron,& Aſtrologiæ,& Aſtronomiæ, qua doctiſsimus fuiſſe perhibetur,appellari iubet Abraham,& cauſa ſubijcitur quia patrē multarum nationum conſtitui te,ideſt,quia in ſemine tuo,hoc eſt in Chriſto benedicendæ ſunt multæ nationes quę omnes habiturę ſunt te patrem vt Abraham dictus ſit ab hac dictione hebræa,ab,ideſt, pater,ram,ideſt,excelſarum,hamō.i.nationum,ideſt, pater nationum excelſarum,fidelium,ſcilicet, qui in cœlo lucēt lumine ſplendidiſsimo in ſinu Abrahæ. Sed D.Hieronymus,aiunt, in quæſtionibus hebraicis dixit. Abram ſignificare patrem excelſum,& poſtea vocatum eſſe Abraham,quod poteſt explanari pater multarum,Nam quod ſequitur gentium non explicatur, inquit Hieronymus,nominis Etymologia ſed debet ſub audiri. His verbis D. Hieronymus non negat ſed affirmat potius Abraham ſignificare patrem multarum gentium,& Abram patrem excelſum quod omnis excelſæ doctrinæ Meteoron Aſtrologię & Aſtronomiæ veluti præeſſet.Sed ſcribenda erat,inquiunt,ham,poſtrema ſyllaba cum,hain,& huius rei Hieronymum citant authorem.Deum immortalem quam habēt ad manus Hieronymū ad omnia quæ volunt aduerſum Eccleſiam dicere,non tàm imperitus erat Hieronymus vt hoc dicerēt & ignoraret quod vel pueri ſciunt, non dictum eſſe Abraham ab hac dictione hebræa, ab, ideſt,pater,&,ham,cum,hain,ideſt,populus hoc eſt patrem populorum,Nam id ad Prophetiam nihil pertineret,poterat enim eſſe pater populorum Prouinciæ Iudeæ,ſcilicet,quæ patebat lariſsimè,ſed dictum eſſe potius ab hac vocula hebræa,ab,ideſt,pater,&,hamon, quæ innumerabilem multitudinem ſignificat nationum omnium quæ benedicendæ erant in Chriſto, de quibus Apocalypſeos.7. Poſt hæc vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus,Tribubus,& populis,& linguis ſtantes ante thronum in conſpectu agni. Illam ergo turbam magnā quam dinumerare nemo poterat,ſignificat hæc vox hebræa,hamon,vt ab pater ſit,ram,excelſum ſonet,hamon,multitudinem illam innumerabilem omnium nationum vt Abraham latinè ſonet, pater excelſæ illius multitudinis quam dinumerare nemo poteſt ex omnibus gentibus quæ in Chriſto Domino ſunt benedictæ, quod ipſæ ſacræ litteræ interpretantur cum cauſam mutationis Nominis ſubijciunt, quia poſui te patrem multarum גּוֹיִם guoim, ideſt, nationum,non dixit populorum, ſed nationum.

Abraham genuit Iſaach,Iſaach autem
genuit Iacob,Iacob autem genuit Iu- 163
dam & fratres eius.

REdeamus iam tandem ad noſtrum inſtitutum vt oſtendamus ſacros Euangeliſtas ſequutos in ſuis Euangelicis litteris Lxx virorum interpretationem qui hæc omnia nomina ſic appellant Abraham, Iſaach, Iacob, Iudas, nec neceſſe eſt hoc loco lectionem Lxx ad ſcribere, ſic enim Lxx & omnes veteres hos Patriarchas nominant,ſic Diuus Hieronymus quoque nominat.Chriſtum & eius ſpiritum in eorum Apoſtolicis & Euangeliſtis fuiſſe loquutos, monſtratum eſt libro.1. quæ Chriſtus & eius ſpiritus probauerunt veriſsima ſunt & ſacratiſsima,probauerunt tranſlationem Lxx in prolatione horum nominum, quę ergo hinc diſcrepat non eſt ſacrata trāſlatio.Quid facias,inquiūt,

ſi hebraice aliter ſunt ſcripta hæc nomina? non ſunt aliter ſcripta hæc nomina, ſed varietate pronunciationis litterarum & punctorum varietate impij Iudæi fecere vt pro, Iſaach, Iſchach, legendum videatur, pro, Iacob, Iaacob, pro, Iuda, Ieuda, & ſic reliqua, vt in hebręa lectione in huiuſmodi nomenclaturis ferè nihil cum litteris Apoſtolicis & Euangelicis congruere videatur vt noſtræ ſcripturæ & Apoſtolorum & Euangeliſtarum quod illi veteres patres apud Auguſtinum, aiunt, minueretur authoritas. Diximus, cheth, litteram hebræam aliquãdo valere pro, ch, quoties hebræa nomina græcè ſcribuntur, aut latinè, aliquando pro aſpiratione, h, euaneſcere etiam nõnunquam & Iudæos ita ſe offirmaſſe, vt ſi nos hanc litteram, cheth, in aſpirationem verteremus illi contra niterentur, & in, ch, vertendam contenderent, ſin in, ch, nos illam litterã mutaremus, illi contra in aſpirationem mutandam dicerent, quod liberum ſit hoc modo vel illo hanc litteram mutare, aliquando prorſus expungere, Nos ergo dicimus Iſaach edocti ab Spiritu ſancto per Apoſtolos & Euangeliſtas excuſſa littera, cheth, Iudæi & noſtri aduerſarij, Iſchach, pronunciandum contendunt, & ſunt qui moneant vt Iudaicæ prolationi aſſueſcamus multum id facere ad cognitionem linguæ hebrææ facturi melius ſi monerent vt prolationi Euangelicæ aſſueſceremus Spiritu ſancto defenſore opus non erat, tamen à veteribus Iſaach appellatum fuiſſe & non Iſchach diſces ex Ioſepho libro. 1. Antiquitatum cap. 11. & ex Philone Iudæo in Allegorijs cùm de Abraham loquitur & de Iſaach, qui ſemper Iſaach ſcribunt & non Iſchach, Atqui græcè tam religioſè obſeruatur Orthographia quam hebraicè, Ieſus quoque filius Sirach in Eccleſiaſtico capi. 44. Iſaach ſcripſit non Iſchach, Iudæi nanque Iudæorum teſtimonijs ſunt refellendi, Iacob quoque Iaacob pronunciandum dicunt addito vno puncto cùm Ioſephus libro. 1. Antiquitatum ca. 19. & alijs locis Iacobum appellet, declinat enim hebræa nomina, Iacob quoque nominat Philon Iudæus in Allegorijs & vbicunque eius mentionem facit, & Ieſus filius Sirach Eccleſiaſtici. 44. Iuda Ieuda nominant additione vnius puncti, Nam aſpiratio vltima cùm nomina hebręa græcè vertuntur frequentiſſimè eliditur, Ioſephus verò Iudęus libro. 5. de Antiquitate cap. 1. & 2. Iuda nominat & Philon Iudæus in Allegorijs & Ieſus filius Sirach, neque alij extant ſcriptores Iudæi antiqui qui græcè aliquid conſcripſerint, hi in ſcribendis nominibus hebræis ſemper cum Apoſtolis & Euangeliſtis concordant ſingula hęc parui referre putabis, ſed ſi attentè inſpicias Euangelicas & Apoſtolicas litteras ab ipſis primis elementis confutari intelliges.

Iudas autem genuit Phares & Zaram de Tamar, Phares autem genuit Eſron, Eſron autem genuit Aram, Arã autem genuit Aminadab, Aminadab autem genuit Naaſon, Naaſon autẽ genuit Salmon. 164

φαρες ἐγέννησε τὸν ἐσρὼν ἐσρὼν ἐγέννησε τὸν ἀράμ, καὶ ἀρὰμ ἐγέννησε τὸν ἀμιναδάβ, καὶ ἀμιναδὰβ ἐγέννησε τὸν ναασὼν καὶ ναασὼν ἐγέννησε τὸν σαλμὼν καὶ σαλμὼν ἐγέννησε τὸν βοόζ, καὶ βοὸζ ἐγέννησε τὸν ὠβήδ, ὠβὴδ ἐγέννησε τὸν ἰεσσαί, καὶ ἰεσσαὶ ἐγέννησε τὸν δαβίδ.

Matthæus.

φαρὲς δὲ ἐγέννησε τὸν ἐσρὼμ ἐσρὼμ δὲ ἐγέννησε τὸν ἀρὰμ ἀρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν ἀμιναδάβ, ἀμιναδὰβ δὲ ἐγέννησε τὸν ναασὼν, ναασὼν δὲ ἐγέννησε τὸν σαλμὼν σαλμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν βοὸζ, βοὸζ δὲ ἐγέννησε τὸν ὠβὴδ ἐκ τῆς ῥοὺθ, ὠβὴδ δὲ ἐγέννησε τὸν ἰεσσαί, ἰεσσαὶ δὲ ἐγέννησε τὸν δαβίδ.

HAEC omnia mutuatus eſt Diuus Matthæus ex. 4. cap. Ruth ad verbum iuxta tranſlationem Lxx Phares genuit

genuit Eſron, Eſron genuit Aram, Aram genuit Aminadab, Aminadab genuit Naaſon, Naaſon genuit Salmon, & Salmon genuit Booz, Booz genuit Obeth, Obeth genuit Ieſſe, Ieſſe genuit Dauid, quę ſic interpretes quidam transferunt Perer genuit Cheſron, & Cheſron genuit Ram, & Ram genuit Aminadab, & Aminadab genuit Nachſon, & Nachſon genuit Salma, & Salmon genuit Boaz, & Boaz genuit Obeth, & Obeth genuit Iſai, Iſai genuit Dauid. cap. quoque. 2. libri primi Paralip. ponuntur hęc nomina eodem modo iuxta tranſlationem Lxx quæ noui interpretes alio quoque modo transferunt & parant emendare Spiritum ſanctum qui in Euangeliſtis loquebatur. Ita eſt hebraice, aiunt varia litterarum prolatione & varijs punctis efficitur in lectione hebræa, vt ita eſſe videatur, tamen hebræa lectio à tranſlatione Lxx, & à noſtra vulgata non diſcrepat, de hac re dictum eſt lib. 2. cap. 49. quomodo varietate punctorum & varia pronunciatione litterarum, Cheſron, pronuncient, Nachſon, & ſimilia; ab ipſis ergo primis elementis noſtra ſcriptura refutari videtur: defendi vero Spiritus S. authoritate, qui in Euangeliſta loquitur iuxta tranſlationem Lxx. Notandum tamen ex lectione Apoſtolica & Euangelica deprehendi deeſſe litteras hebraice, & mutari, nam pro, Aram, hebraice ſemper legitur, Ram, & pro, Salmon, Salma, & pro, Booz, Boaz, Dicet hic aliquis, quæ tandem culpa eſt nouarum tranſlationum ſi lectionem hebræam ita reddunt vt hebraice eſt? magna mea quidem ſententia idque dupliciter, Nã profeſsi lectionem hebræam caſtigatiſsimam eſſe & emendatiſsimam, ita vt ne punctum aut littera potuerit in ea mutari hebræam lectionem defendunt, contra Apoſtolicam & Euangelicam, & eam ſequuntur & eius dispunctionem, relicta lectione Apoſtolica & Euangelica & profeſsi ſe aptiſsime trãſlaturos hebræam lectionem Euangelicis litteris relictis hebræos ſequuntur, admonerẽt ſaltem Euangeliſtas alijs pũctis legiſſe dictiones hebræas & veteres Iudæos, qui pro nobis ſtant & ſuis Iudæis aduerſantur.

Achaz autem genuit Ezechiam. 165

ἐγέννησεν ἐζεκίας υἱὸν Ἀχάζ.

Euangeliſta.

Ἀχὰζ ἐγέννησεν ἐζεκίαν.

SVnt qui ex Diuo Hieronymo in illa verba cap. 4. Ezechielis: Ecce murus, repetant illud, omnia prope verba hebraica, & nomina quæ in græca & latina tranſlatione ſunt poſita nimia eſſe vetuſtate corrupta, ſcriptorumque vitio deprauata, & dum de inemendatis ſcribuntur inemendatiora de verbis hebraicis facta eſſe Sarmatica, imo nullius gentis, dum & hebræa eſſe deſierint, & aliena eſſe non cæperint. Hęc illi, Et gloſſema hoc eſſe quod in Diui Hieronymi contextum irrepſerit, ſępe diximus. Doctiſsimus linguarum omnium Diuus Hieronymus erat, & optimè norat mutatione vnius puncti Iudæos facere ex hebræis nominibus Sarmatica nomina, aut Getica, non noſtros, & nunquam hoc ipſe ſcripſiſſet, nec his ſimilia quæ in eius libris leguntur intelligeret hanc varietatem, varia punctorum mutatione factã eſſe, idque facere Iudæos vt nobis aduerſentur, & vt noſtra ſubuertãt, & Iudæos hebræas voces facere Sarmaticas, quod vitium ipſi nobis obijciunt, vel hæ duæ voces id arguunt: noſtri Euangeliſtæ ſcribunt: Achaz autem genuit Ezechiam, Iudæi legendum contendunt: Ahaz autem genuit Chizchiahu, Has voces tu iure appelles Sarmaticas aut Geticas. Si roges quo dolo ſunt factæ Sarmaticæ hæ voces hebrææ? reſpondebo vana prolatione, & vnius duorumve punctorum mutatione. Nam de, n dictum eſt quoties latine, aut græce vertitur, liberum

eſſe

eſſe vt mutetur in aſpirationem, aut in ch, aut vt elidatur, quod græcis & latinis frequens aſpiratio vocalium parum ſit grata. Quando ergo nos vertimus in, ch, & Achaz dicimus, illi Ahaz dicendum eſſe contendunt. Quando rurſum nos mutamus in, h, aut illam elidimus, vt in Ezechia, contra illi contendunt, ח, in, ch, fuiſſe mutandam, Et quod nos, Ez, illi, Chez, enunciant, Et quo magis à nobis diſcrepent, Zere, mutant in, chiric, & pro, Chez, dicunt Chiz. Neque ſat habēt illud mutaſſe punctum, ſed, zere, aut, zegol, quod ſubſcribebatur litteræ, zain, vt illa littera eſſet mobilis, & diceretur, Eze, pronunciareturque tota dictio, Ezechiahu, vt græcè, & latine diceretur, Ezechias, mutauere in, ſeba, vt zain, colligeretur cum priore ſyllaba, & diceretur, chiz, & addidere litteræ, iod, punctum, chirich, vt ſic dici poſſet, chizchiahu, voce magis Sarmatica, quam hebræa. Nam Iudæos olim ſic enunciaſſe, vt præfertur in tranſlatione Lxx & litteris Euangelicis, diſces ex Ioſepho de Antiquitatibus lib. 9. cap. 12. & cap. 13. vbi, Achaz, tranſtulit Ioſephus Iudæus cum noſtris Apoſtolis & Euangeliſtis, & lib. 9. capit. 13. & 14. & lib. 10. cap. 13. Ezechiam pronunciat, Et diſces quoque ex Ieſu filio Sirach Eccleſiaſtici. 48. & 49. vbi Ezechias dicitur, vt appareat hebręas dictiones quæ in noſtra tranſlatione ſunt græca, & latina non corruptas eſſe, & factas Sarmaticas apud noſtros ſcriptorum vitio, ſed fraude Iudæorum apud hebræos mutatione punctorum, & varia litterarum prolatione hebræas voces Sarmaticas fieri, cuius generis illud eſt, quod Eraſmus ait in illa verba: Iechonias genuit Salathiel: pro Berſabeè, aut pro, Bethſabè, ſcribendum fuiſſe, Bathſcheba, vnde putas illud dicere Eraſmum? niſi quod Pagnino & Iudæis monitoribus credidit, ש, valere pro, ſch, & puncta, zere, ſiue, ſegol, mutant in, patha ch, ſiue, camez, vt in omnibus nobis aduerſentur. Et ſic pro, Bethſabè, dicunt, Bathſcheba. Illorum mendacia & fraudes redarguunt Lxx viri, & tranſlatio Diui Hieronymi, & Ioſephus Iudæus libro 7. cap. 11. qui ſemper illam nominat, Bethſaben, & non, Bathſcheba. Parui refert, inquies, fateor, parui refert, niſi adderet Eraſmus ſcriptorum vitio apud nos hæc omnia eſſe corrupta, quæ Iudæorum fraude mutata apparēt. Euolue libros græcè ſcriptos omnes à Iudæis antiquis, ſi Lxx viris fidem non habes, euolue litteras Apoſtolicas & Euangelicas, ſi repereris, ש, ſiue habeat punctum in dextro ſiue in ſiniſtro cornu verſum eſſe in, ſch, me dicito mendaciſsimum. Cur igitur tu contra litteras Euangelicas, & Apoſtolicas, contra ſcripta græca veterum Iudæorum fidem habeas imperito & impio Iudęo, qui, ש, dicat valere pro, ſch? Quæ omnia eò tàm prolixè dicta ſunt vt appareat ab impijs Iudæis puncta mutari, & litterarum prolationem vt nobis aduerſentur, quæ omnia Euangeliſtarum teſtimonio refelluntur, vt cùm punctorum mutatione aut prolatione litterarum defenduntur Apoſtolica & Euangelica aut Eccleſiaſtica Iudaicas fraudes agnoſcas & noſtræ lectionis veritatem.

Achaz autem genuit Ezechiam.

AVguſtinus aduerſarium legis & Prophetarum duobus libris refutauit quod diceret in veteri teſtamento impoſsibilia contineri, & eodem ſpectant triginta tres libri conſcripti ab Auguſtino contra Fauſtum Manichæū, qui eiuſdem ſententiæ erat cum aduerſarijs legis. Hanc hæreſin aliqua ex parte iuuant qui ſcribunt, Hieronymum in Epiſtola ad Vitalem colligere ex annorum ſupputatione Solomonem generaſſe Roboam, & Achaz Ezechiam vndecimo ætatis anno, & indicere ſilen

tium

tium nequis in hoc nodo diſſoluendo laboret, quod Apoſtolus interminabiles genealogias & Iudaicas fabulas prohibeat,& quod non profit hærere litteræ,cum ſcribatur:littera occidit,ſpiritus autem viuificat. Igitur ſi aduerſarius legis, aut Manichæus aliquis hæc nobis obiecerit,& dixerit hęc duo impoſsibilia veteri teſtamento contineri quod Solomon Roboam, & Achaz Ezechiam vndecimo ętatis anno procrearit, victā noſtram cauſam ſilentio confitebimur? Cur ergo Auguſtinus tot libris eos refellit?Cur Origenes,quem aiunt deſtruere litteram ſuis allegorijs,tam multus eſt in refellendis aduerſarijs legis, & Prophetarum cum alijs locis tùm in cap.6. Geneſeos de fabrica Arcæ, & ſubijcit, Hæc quantum ad hiſtoriæ pertinent rationem aduerſus eos ea dicta ſint quæ impugnare ſcripturas veteris Teſtamenti nituntur, tanquam impoſsibilia quædam continentes, & omnes veteres patres hoc fecere ſemper, iuxta illud Petri Epiſtola.1.cap.3. Parati ſemper ad ſatiſfaciendum omni poſcēti vos rationem de ea quæ in vobis eſt fide,& iuxta illud Pauli ad Titum.1.vt potens ſit exhortari in doctrina, & eos qui contradicunt arguere.Hoc facere ſatius eſt,quam falſitatem ſcripturę,vnde toto cœlo abeſt, ſilentio confiteri. Quis vnquam propoſita dubia diſſoluenda negauit?aut ad fabulas Iudaicas ſpectare dixit? Ad Iudaicas fabulas ne ſpectat quod ad nodos propoſitos ex ſacra ſcriptura ſpectat? Apage Diuus Hieronymus hoc ait, inquiunt,(nam ſtatim ſe hoc tanto Diuo tuētur) non is erat Diuus Hieronymus qui ex ſcriptura ſacra dubia proponeret,neque ea diſſolueret, & aduerſarijs legis manus victas daret. In Epiſtola ad Vitalem tomo.3.propoſita hæc dubia à Vitali,diſſoluit duobus tribuſuè modis: Primo illo. Si ſcriptura diceret vndecimo ætatis anno Solomonem & Achaz filios procreaſſe, id eſſet veriſsimum, Deum poſſe hæc,& omnia facere, inſpiratam diuinitus ſcripturam eſſe,mentiri non poſſe.Quanto melius hæc D. Hieronymus quam qui noſtris tēporibus in ſcriptura mendacio locum eſſe aiunt, vt ſupradixi?Subiungit ſecundam rationem, quæ prolixior eſt aliquantulum, inde petet qui volet. Addit Iudæos narrare fabulam quandam,& poſtea docet confuſos eſſe numeros ſcripturæ,vt inde colligat lector non ſi quid ex confuſo ſcripturæ numero concludatur aduerſus ſcripturam contra ſcripturam eſſe quod ex errore librarij concludatur. Et de ijs dicit illud Apoſtoli: Interminabiles genealogias,& Iudaicas fabulas:de fabula inquam illa Iudæorum,quam retulerat,& quod Iudaicum eſt vitiare loca ſcripturæ, & ex vitiato loco ſcripturæ, & confuſo numero concludere aliquid. Hæc tamen,& huius notæ alia quæ ex confuſo numero oriuntur pauciſsimis eſſe decidenda ait hic Diuus,neque circa illa diutius eſſe immorandum. Eſſe enim ex illarum rerum genere,quas interminabiles genealogias & Iudaicas fabulas Apoſtolus nominat,qui ex vitiato loco ſcripturæ,aut confuſo numero nobis negocium faceſſere conantur. Nam diximus ex Athanaſio hereticos Iudęorum eſſe diſcipulos. Et quam non male hæc dicat Hieronymus,diſces inde quod de Iechonia, quem alio nomine Ioachim ſcriptura nominat.4.Regum capite.24. ſcriptum eſt decem & octo annos fuiſſe natum cum regnare cœpiſſet, & regnaſſe tribus menſibus tantum,& captiuum ductum Babylonem. At verò.2.Paralip. cap.36.hic Ioachim,alio nomine Iechonias nominatus octo annos dicitur natus cùm regnare cœpiſſet,& tribus mēſibus, ac decem diebus regnaſſe tantum,& ductum captiuum Babylonem. Vnde apparet hebraice duplicem eſſe lectionem, verba eſſe alibi quæ deſunt alibi. En hac re duobus locis ſcripta hebraicè, alibi Iechonias decem & octo annos natus dicitur cùm cœpiſſet regnare, alibi octo tantum. Si fortaſſe ſcriptum

ptum eſſet eo anno filium genuiſſe, maior certa eſſet contentio, quomodo octo annos natus filium procreaſſet quę multo maior eſſet, ſi tantum ſcriptum eſſet. 2. Paralip. cap. 36. nec eius rei facta eſſet mentio. 4. Regum cap. 24. vnde diſſolui poſſet nodus. Vidit Diuus Hieronymus in ſacris litteris numeros eſſe confuſos, & ex errore librarij diſſoluit nodum, & eſſe numerorum confuſionem in quibuſdam apparet ex ijs quæ duobus locis ſunt ſcripta, vt hoc loco, alibi decem & octo annos natus dicitur Ioachim, cum cæpit regnare, alibi octo. Præterea alibi regnaſſe tres menſes tantum, alibi tres menſes & decem dies tantum. Negant hoc Iudæi, & ſi digito oſtendas mille locos hebræos huius notæ negāt, & pernegant, contra eos tamen relege, inquit Diuus Hieronymus omnes & veteris & noui teſtamenti libros & tantam amorum reperies diſſonantiam, & numerorum, vt huiuſmodi hærere quęſtionibus non tam ſtudioſi, quam ocioſi hominis eſſe videatur. Et ſupra dixerat. Quid prodeſt hærere in littera, vel ſcriptoris errorem, vel annorum ſeriem calumniari? cum ſcriptum ſit, littera occidit, ſpiritus viuificat. Ergo D. Hieronymus non negat diſſoluenda dubia propoſita, ſed diſſoluit varijs modis, poſtremo ſcriptoris errore factum dicit vt confuſus ſit numerus. An quod librarius errauerit, inquit, ſcriptura accuſanda eſt? Idem ſenſiſſe videtur Auguſtinus in epiſtola ad Hieronymum his verbis. Si quid in litteris ſacris offendo, quod veritati videatur eſſe contrarium, nihil aliud quam vel mendoſum eſſe codicem dico, vel interpretem non eſſe aſſecutum, quod dictum eſt, vel me minime intellexiſſe non ambigam, quod idē repetit contra Fauſtum Manichæum. lib. 11. cap. 5. de canonicis libris non licet dicere: autor huius libri non tenuit veritatem, ſed aut codex mendoſus eſt, aut interpres errauit, aut tu non intelligis. Quanto melius quam noſtri homines, qui impudentiſsimè (ne quid grauius dicam) in ſcripturis canonicis mendacio locum facere videntur.

De varietate numerorum, quæ eſt in codicibus hebræis, & noſtris multa Auguſtinus de ciuitate Dei. lib. 15. cap. 10. & deinceps, qui profecto ſi ſciſſet hebraicè hanc varietatem etiam deprehendiſſet in codicibus hebræis, in illis partibus ſcripturæ, quæ duobus locis ſunt hebraicè conſcriptæ, neque tribuiſſet tantum hebrææ lectioni. Nam quod in ijs locis, quos citauimus Lxx virorum tranſlatio cum hebræa lectione concordat, inde eſt factum, quod tranſlatio Lxx ad fidem hebrææ lectionis ſæpe eſt caſtigata, vtinam retinuiſſemus eam lectionem ſemper quam acceperamus ab Apoſtolis, neque Origeni, aut cuiquam alij in eam quidquam licuiſſet, ſed dices vnde natum eſt hoc dubium de Achaz, & Ezechia quod propoſuit Vitalis D. Hieronymo? nempe quod Achaz. 4. Regum. 16. viginti annorum fuiſſe dicitur cum regnare cœpit. 2. Paralipomen. cap. 28. regnaſſe ſedecim annos dicitur, vnde colliges triginta ſex annos vixiſſe, nam natus erat viginti annos cū cœpit regnare, & ſedecim regnauit, qui efficiunt. 36. Poſtea eodem. 4. lib. Regum cap. 18. & Paralipom. 2. cap. 29. Ezechias eius filius dicitur. 25. annorum fuiſſe cū regnare cępit. Hos. 25. annos, quos natus erat Ezechias, cum mortuus eſt Achaz eius pater, ſi ſubducas ex. 36. annis quos vixiſſe dicitur eius pater vndecim annos natus erat eius pater cùm eum genuit.

Quæres quæ res fecerit, vt inter alia quæ dixerit D. Hieronymus, vt hūc diſſolueret nodum, redierit ad illud, in ſcriptura aliquando numeros eſſe cōfuſos. Multa ſunt, quæ illum hæc fecerint cōiectare. Neque minus illud quod Ioſephus de antiquitate. lib. 10. cap. 4. vixiſſe ait Ezechiam annos 67. regnaſſe vero annos quinquaginta quinque. Ergo ſi ex. 67. annis, quos Ioſephus Ezechiam vixiſſe

vixiſſe commemorat, ſubduxeris quinquaginta quinque annos regni, reſidui erunt.12.anni, quos iuxta Ioſephum natus erat Ezechias, cùm cœpit regnare, & ita fortaſſe D. Hieronymus cùm dixit ob ſcriptoris errorem confuſum numerum eſſe, coniectauit cùm.4.Regum legitur Ezechiam.25. quinque annorum fuiſſe cùm cœpit regnare, legendũ fuiſſe.12.annorum fuiſſe cùm cœpit regnare, quos ſi ſubduxeris ex.36. annis quos pater eius vixit, reſidui erunt. 24. Ita D. Hieronymus ſcripſit confuſum eſſe numerum, quod iuxta ſcripturam Achaz vndecimo ætatis anno, filium Ezechiã ſuſtulerit. Iuxta Ioſephum.24.ætatis ſuæ anno illum procrearit.

¶ Quæri quoque illud poteſt, quomodo Ioſephus ſcripſerit Ezechiam regnaſſe.57.annos? an corruptus numerus ille ſit apud Ioſephum? Mihi non videtur numerus corruptus. Sed quod noſtra tranſlatio pręfert.25.annorum erat Ezechias cùm regnare cœpiſſet, hebraicè eſt Filius.25.annorum erat Ezechias in regno ſuo, & 29.annis regnauit. Hoc Ioſephus ſic intellexit. Filius. 25. annorum erat Ezechias in regno ſuo, ideſt, regnauerat Ezechias.25.annos, & regnauerat.29.annis, ideſt, prąterea regnauit.29. annos. Ex vtroque numero.25. & 29. efficies.54. vt vnus tantũ interſit annus, & ſic interpretatus videtur illud primum: Filius.25. annorum erat Ezechias in regno ſuo, vt interpretantur illud vulgo. Filius vnius anni erat Saul cum regnare cœpiſſet, ideſt, vnus abierat annus cùm cœperat regnare. Et poſtea quod additur.29.annis regnauit, eſt forma dicendi hebræa qua dici ſolet, & regnauit prætereà alios.29.annos. Pagninus in illo. Filius vnius anni erat Saul, addit duo, aut tria verba de ſuo, vt ſenſum ſuum contextum ſacrum faciat, quod ſupra oſtendimus Tertullianum & Ambroſium magnopere damnaſſe. Vertit enim Pagninus: Sicut puer vnius anni in innocentia Saul &c. cum nihil tale hebraice ſit quæ ſententia magnopere quibuſdam ex noſtris arriſit, de quibus maximè illud dici poſſet vulgus eſt nouitatis amator.

¶ De Solomone & Roboam quẽ obijciunt quoque genitum à patre Solomone vndecimo ætatis ſuæ anno. Illud adnotandum videtur D. Hierony. fortaſſe non conſuluiſſe libros cùm ei hoc dubium eſſet propoſitum, alioqui intellexiſſet nuſquam ex ſacris litteris colligi poſſe Solomonem.12.ætatis anno cœpiſſe regnare, neque.12. ætatis anno Roboam filium procreaſſe.1.Paralipo.cap.29. Dauid dicit quod Deus Solomonem filium ſuum elegerit adhuc puerum & tenellum, vt ædificaret ſibi domũ, quod ſuperiore cap. idem Dauid dixerat pluribus, & cap. 17. cùm venit Nathan ad Dauid id nunciaturus cap.3.lib.3. Regũ, dicit Solomon ad Dominum: Ego ſum puer paruulus. Sed hoc dicere poterat etiam ſi annum. 20. ætatis exceſsiſſet. Poſſet enim ſe quantum ad Regni tanti adminiſtrationem pertinebat puerum paruulum appellare. lib.3. Regum cap.11. & 2. Paralipo.cap. 9. ſcriptum eſt Solomonem regnaſſe.40.annos, quot autem annos vixerit ſcriptum in ſacris litteris non reperio, vt inde colligi poſſet quoto ætatis anno Solomon filium Roboam procrearit, cum Roboam.41.anni eſſet cum regnare cœpiſſet vt leges libro.2.Paralip.cap.11. & .3. Regum cap.14. Ioſephus verò de Antiquitate lib.8. cap.3. regnaſſe Solomonem ait. 80. annos, vixiſſe autem.94. vt appareat in hiſtorijs confuſos eſſe numeros, quod D. Hieronymus ait. Sed ſi ex Ioſepho annorum coniectura facienda eſt, Solomon.14. erat natus annos cùm regni accepit diadema. Nam ſi ex.94.annis quos vixit ſubduxeris. 80.annos, quos regnaſſe ſcribit Ioſephus, reſidui erũt. 14. anni, quoto verò ætatis anno Solomon filium Roboam procrearit ex ſacris litteris colligere non potui, colliges ex Ioſepho eodem lib.cap.4. & intelliges hoc

dubium

dubium neque natum ex ſacris litteris, neque ex hiſtoria, ſed ex fabulis Iudaicis.

Vulga. 167. *Salmon autem genuit Booz de Raab, Booz autem genuit Obeth ex Ruth, Obeth autem genuit Ieſſe.*

Oſtendimus in principio hæc omnia iuxta tranſlationem Lxx eſſe citata.

HInc audent quidam dicere. Hoc Euangelij dictum quomodo poteſt verum eſſe? cum Booz fuerit tempore Heli ſacerdotis quod tempus à Ioſue principatu longo interuallo diſtat? & alibi repetunt hæc eadem verba negant que ex Booz potuiſſe generari Obeth ex Ruth contra euangelicas litteras. Niſi fuerint, inquiunt, plures Booz, atqui non fuiſſe plures Booz confeſſa res eſt, Booz, aiunt, tempore Heli ſacerdotis eſſe non potuit, neque fuit ſane, Nam inter tempora Salmon qui duxit Raab, & Ieſſe patrem Dauidis cuius tempeſtate Heli ſacerdos fuit aliquot interceſſere annorum centuriæ quod vita hominum eo tempore erat longiſsima, id hinc conijcies, ſupra Quadringentos annos Iſrael in captiuitate fuit apud Aegyptios, & per tot annos quatuor generationes numerantur tantum tam no uo teſtamento quam veteri, nouo hoc loco, & Lucæ 3, Eſró, Aram, Aminadab, Naaſon, Nam Phares, & Zaram ante captiuitatem Aegypti è Thamar ſunt nati. Salmon qui duxit Raab vnde natus eſt Booz poſt eductos Iſraelitas ex Aegypto fuit, Reliquum eſt ergo vt fuerint Iſraelitæ per quatuor generationes in captiuitate Aegypti, Eſron, Aram, Aminadab, Naaſon. Idem teſtatum eſt veteri teſtamento poſtremo cap. Ruth, & 1. Paralipo. 2. cap. quibus hæ quatuor generationes eodem ordine recēſentur, temporibus Iudicum aliæ quatuor numerantur, Salmon, Booz, Obed, Ieſſe, Nam affecta ætate Ieſſe creatur Rex Saul poſt tempora Heli ſacerdotis, quatuor ergo generationes tantum complete ſunt apud Aegyptios quæ fecere ſupra quadringentos annos, & quatuor generationes durarunt tempora Iudicū, quæ alios effecere annos quadringentos: à Salmon ergo à quo numerari cœpere, & per quatuor generationes vſq; ad Ieſſe qui vltimus fuit quatuor illarū generationum ſupra trecenti interceſſere anni, ſiquidem illorum quilibet ſupra centum vixit annos. Vnde temere à quibuſdam reprehenduntur litteræ Euangelicæ, potuit enim bene Salmon de Raab meretrice extrema ætate procrea re Booz, grandiores nanque natu eo tēpore liberos procreabant, Booz quoque grandis iam natu, vt teſtatur ſcriptura, genuit Obed ex Ruth, Obed autē in vltima iam generatione genuit Ieſſe patrem Dauidis cuius tempeſtate fuit Heli ſacerdos, vt inter Salmon & Ieſſe interceſſerint minimum anni trecenti, Nō ergo neceſſe eſt cōtradicere litteris Euangelicis Matthæi cap. 1. & Luc. ca. 3. quæ ad verbum diximus eſſe deſcripta ex poſtremis verbis poſtremi capitis Ruth, & ex cap. 2. primi Paralip. vt eadē opera aduerſentur nouo, & veteri teſtamento vt noſtra refutent, niſi Eccleſiæ proceres pro R. P. Chriſtiana pugnent.

Tertio Regum cap. 2.

Dauid autem Rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ, Salomon autem genuit Roboam. Vulga. 168.

καὶ ἤγγισαν ἡμέραι δαβὶδ τοῦ ἀποθανεῖν· καὶ ἐνετείλατο τῷ υἱῷ αὐτοῦ σολομῶντι. & poſtea. cap. 11. in fine. καὶ ἐκοιμήθη σολομὼν καὶ ἐβασίλευσε ῥοβοὰμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. LXX.

Matthæus.

καὶ δαβὶδ ὁ βασιλεὺς ἐγέννησε τὸν σολομῶντα.

HAEc iuxta tranſlationem Lxx ex libro. 1. Paralipome. capi. 3. & ex

alijs

alijs ſcripturæ locis Euangeliſta ſcripſit, pro Salomon noui translatores, ſelomoh, pro Roboam, Rechabham, pro Berſabee aut Bethſabee, Bethſchebah, Euangelica itaque ſcriptura deſerenda erit ſi quis recipere parat nouas quaſdã translationes, & ab Eccleſia Apoſtolica commigrandum erit in ſynagogam impiam, qua fraude impij Iudæi hæc peruertant nomina, vt non eadem, ſed longe diuerſa eſſe videantur, monſtratum eſt libro huius operis ſecundo capit. 49.

Vulgata.

169. *Roboam autem genuit Abiam, Abias autem genuit Aſa, Aſa autem genuit Ioſaphat, Ioſaphat autem genuit Ioram, Ioram autem genuit Oziam, Ozias autem genuit Ioathã, Ioathan autẽ genuit Achas, Achas autem genuit Hezechiam, Hezechias autem genuit Manaſſen, Manaſſes autem genuit Amon, Amon autem genuit Ioſiam.*

Lxx. οἱ υἱοὶ σολομὼν ῥοβοάμ, υἱὸς αὐτοῦ ἀβία υἱὸς αὐτοῦ ἀσὰ υἱὸς αὐτοῦ ἰωσαφὰτ υἱὸς αὐτοῦ, ἰωρὰμ υἱὸς αὐτοῦ ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ, ἰωὰς υἱὸς αὐτοῦ ἀμασίας υἱὸς αὐτοῦ ἀζαρίας υἱὸς αὐτοῦ ἰωαθὰμ υἱὸς αὐτοῦ, ἄχαζ υἱὸς αὐτοῦ. ἐζεκίας υἱὸς αὐτοῦ. μανασσῆς υἱὸς αὐτοῦ ἀμὼν υἱὸς αὐτοῦ ἰωσίας υἱὸς αὐτοῦ.

Matthæus.

Δαβὶδ ἐγέννησε τὸν σολομῶντα, σολομῶν δὲ ἐγέννησε τὸν ῥοβοάμ, ῥοβοὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν ἀβιὰ, ἀβιὰ δὲ ἐγέννησε τὸν ἀσά, ἀσὰ δὲ ἐγέννησε τὸν ἰωσαφάτ, ἰωσαφὰτ δὲ ἐγέννησε τὸν ἰωράμ, ἰωρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν ὀζίαν, ὀζίας δὲ ἐγέννησε τὸν ἰωαθάμ, ἰωαθὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν ἄχαζ, ἄχαζ δὲ ἐγέννησε τὸν ἐζεκίαν, ἐζεκίας δὲ ἐγέννησε τὸν μανασσῆ, μανασσῆς δὲ ἐγέννησε τὸν ἀμών, ἀμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν ἰωσίαν.

HAEC omnia ex libro primo Paralip. cap. tertio, iuxta translationem Lxx, ſunt à Diuo Matthæo Euangeliſta expreſſa, quæ ſic vertunt quidam tranſlatores, Filius Selomoh, Rechabham, Abihiah filius eius, Aſa filius eius, Ieho ſaphath filius eius, Ioram filius eius, Achazian filius eius, Ioas filius eius, Amaſiiau filius eius, Azarchia filius eius, Iotham filius eius, Achaz filius eius, Chazchiiau filius eius, Menaſſe filius eius, Amon filius eius, Ioſiiahu filius eius. ¶ Nihil reliquum eſt, niſi vt tacitus tecum repures, vtrum magis Chriſtiani hominis ſit officium retinere trans'a ionem Lxx virorum, quam tibi ore Diui Matthæi Euangeliſtæ porrigit Spiritus ſanctus, vt monſtrauimus libro huius operis primo, an milleſimo quingenteſimo quinquageſimo tandem anno, velut poſt liminio in ſynagogam redire, cum Spiritus ſanctus Eſaiæ verbis nos moneat, vt de medio exeamus, ne iremus in via populi huius, &c. Sed ne quis credat ſolos Lxx viros, & Apoſtolos & Euangeliſtas, his nominibus Euangelicis vſos, Ioſephus antiquitatum libro octauo, Roboam nominat, & quoties Salomonis aut Roboami mentio ſit his nominibus appellat, & Ieſus filius Sirach Eccleſiaſtici 46. Roboam quoq; vocat, Ioſephus Iudæus antiquitatũ li. 8. cap. 4. Abiam nominat. Notandũ tamen ſummopere ea quæ multis locis hebraice ſunt conſcripta, ſcripta eſſe varie, & varijs punctis pluribus litteris hic, alibi paucioribus, ne quis audiat Iudæos, qui manifeſtiſsima de Chriſto vaticinia expreſſa translatione Lxx reijciunt, quod dicimus eos aliam agnouiſſe hebræam lectionem mutatione vnius duarumve litterarum quæ eorum tempore maxima præferebant Chriſti myſteria. En hic Abias rex 3. Regum Rex Abiam dicitur ea terminatione qua dicitur pater Abraham, primo Paralip. cap. ſecundo & tertio. &

cap.13.& 14.Abiah appellatur,& in fine cap.13. Paralip. Abihiauh, Hebræa & Græca lectio Aſa præferunt,ſolus Ioſephus antiquitatum lib.8.cap.5. & 6. Aſanum nominat quod legerit hebraice. Aſan pro Ioſaphat legunt noui tranſlatores Ieoſaphat, Ioſephus tamen Iudæus antiquitatum lib.8.cap.9.& lib. nono, cap.primo, & alijs locis Ioſaphat legit cum litteris euangelicis,atqui Græca exemplaria nominũ orthographias ſeruant religioſiſsime, & qui volet id aduertere reperiet Ioſephum & Philonem,& Ieſum filium Sirach Iudæos ſic eiſdem nominibus Iudæos reliquos nominaſſe, quibus eos Apoſtoli & Euangeliſtæ nominarunt. Dictum ſupra eſt, & millies repetitum Apoſtolos & Euangeliſtas, relicta hebræa lectione ſemper citare translationem Lxx fere quod hoc loco apparet etiam, nam in recenſendis regibus qui ſunt binomines, Euangeliſta ſic eos nominat, vt nominantur à Lxx,non vt nominantur hebraice, Ioathan tamen & hebraice & græce dicitur Iotham, & ſic nominatur à Ioſepho Iudæo de antiquitate lib.9.capit.11. & 12.ſolus Diuus Hieronymus & Euangeliſta eum Ioatham nominant.

Ioram autem genuit Oziam.

Vulga. 171.

DIctum eſt adnotatione ſuperiore hæc ſcripta eſſe ab Euangeliſta ex libro primo Paralip. cap.3.iuxta tranſlationem Lxx. Inde ergo naſcitur quæſtio, cur ſciens Euangeliſta generationes tres prætereerit Ochoziam Regem filium Ioram, & Ioam Regem filium Ochoziæ, & Regem Amaſsiam filium Ioæ. Hinc quoque naſcitur altera quęſtio, cur Euangeliſta Oziam Regem filium Ioræ nominet, cùm Ozias filius fuerit Amaſsiæ, & non Ioræ. Huius quæſtionis meminit Origenes in illa verba Epiſtolæ ad Romanos: Deſtinatur filius Dei in virtute, vbi ita hanc quæſtionem diſceptat, vt implicet potius quam explicet, ne quid dicam grauius ſi modo, vt dixi, verba illa Origenis ſunt,& non interpretis potius quem ſum profeſſus me ex collatione Græci exemplaris deprehendiſſe non raro, præclara Origenis verba de medio tollere, in illorum locum ſuos errores ſufficere, & non raro ſuas hæreſes. Obijcit ergo ſeu Origenes ſeu eius interpres Oziam 3. Lib. Regum, & primo Paralip. cap.3. Oziam Amaſsiæ filium dici, Amaſsiæ filium dici, à Matthæo vero Euang. filiũ Ioræ appellari,& paulò infra ab Euangeliſta dici Oziam genitum ex quo non eſt genitus, & reliqua quæ ibidem leges, inter quæ & illud dicitur Euangelium non conſtare ſecundum hiſtoriam, ſed ſecundum ſpiritalem intelligentiam. Hæc quidem à multis verſibus ſuis ſcriptis interſerunt, quibus ſolet accidere, vt ea ex veterum ſcriptis diligant potiſsimum, quæ ſunt peſtifera & venenata ab hæreticis clariſsimorum virorum ſcriptis intertexta, vt in amœniſsimo, & omnibus floribus & herbis prato vernantiſsimo, ait Seneca, venenata animalia herbas venenatas depaſcuntur apes roſcida mella, aues & animalia hominum vſibus accommoda herbas ſalubres. Quæres ergo cauſam, cur hoc fecerit Euãgeliſta vt tres illas pręterierit generationes, nemo enim dicet hoc loco ſubeſſe allegoriam aut ſpiritalem intelligentiam, ſed res nota eſt licere ſcriptori præterire dicendo quæ volet, conſule rhetorum præcepta ne longius eas, & intelliges ſic Oratores præcipere & docere. Quintilianus li.4.c. de narratione: neque infitias eo, inquit, in narratione, vt aliqua neganda aliqua adijcienda. Sic aliqua etiã tacenda, ſed tacẽda quæ tacere oportebit, & liberum erit. Cicero quoq́ue de genere laudatiuo in partitionibus opinor, cùm præcepta præſcribit quomodo quis à genere ſit laudandus: prima ſunt, inquit, ea quæ ducuntur à genere quo breuiter modiceq́; lau-

laudato, aut ſi erit infame prætermiſſo ſi humile vel præterito vel ad augẽdam eius quẽ laudas gloriam tacito, &c. En clariſſimorum oratorũ documentis inſtituimur in ſerie familiæ recenſenda liberum eſſe quædam tacere quæ ſunt humilia & ſilentio eſſe prætereunda quę ſunt labe aliqua inquinata. Licuit ergo Spiritui ſancto altiſsimo conſilio tres reges illos ex Chriſti genealogia præterire ſilentio, etiam ſi hominũ præceptis ſtaremus tantum nec cuiquam licebit dicere hiſtoriam non conſtare aut intelligentiam eſſe ſpiritalẽ, quod in litteris Euangelicis hoc fecerit Spiritus ſanctus, quãdo id ſummi Oratores faciendũ præcipiunt: quærenda ergo cauſa eſt cur Spiritus S. voluerit illas tres generationes ſilentio præteriri, certe ego nullã aliam eſſe arbitror quã eam quã reddit D. Hiero. & Hilarius, & alij ſancti patres in recenſenda generis ſerie quod erat infame impiæ Iezabelis eſſe prætermiſſum. Aiunt ergo ſancti patres quod generi Ioram impiiſſima Iezabel ſe miſcuerat, idcirco vſque ad tertiã generationem eius memoriã eſſe ſublatã, ne in ſanctæ Natiuitatis ordine poneretur. Et Ariſtot. 4. de generatione animaliũ diſceptat hanc quæſtionẽ, & decidit quod ad quotã generationẽ pertineat ſanguis aut ſimilitudo alicuius ex parentibus qui ſe generationi admiſcuit ad tres, an ad plures, hoc euangelij loco tres generationes videntur declarare impientiſsimæ Iezabelis ſanguine plus infectæ quam cæteræ, & ideo præteritæ ab Euangeliſta. Neq; pondus vllum habet quod ab his viris doctis obijcitur Hilario, aut Diuo Hieronymo ſolas peccatrices fœminas & alienigenas Ruth, & Raab poſitas in Domini genealogia, ita peccatrices quidem & alienigenas, ſed pias & ſanctas, quæ relictis ſuis ſedibus, & ſua impietate relicta in Iudæorum religionem commigrarunt. Nam & Magdalena peccatrix fœmina erat, & ad euangelizandi dignitatem eſt euecta. Ipſa nanque prima Apoſtolis Dominĩ reſurrectionem euangelizauit, vt pluribus diximus in commentarijs in Eſaiam. Iezabellam conſtat non ſolum fuiſſe alienigenam, ſed & impientiſsimam Iudæorum religioni infeſtiſſimam, & Auguſtinus tomo tertio, de mirabilibus ſacræ ſcripturæ, libro primo cap. 25. hanc cauſam putat cur eam Moſes & Aaron cum ſacerdotes Domini eſſent, filij Moſis nõ ſint admiſsi ad ſacerdotium, nempe quod matre gentili fuiſſent orti. Et oſtendemus poſtea fortaſſe hos tres reges, qui ob infamem Iezabellam impiam ſunt præteriti ſilentio in teſſaradecadibus recenſendis nõn fuiſſe prætermiſſos. Nã quod obijciunt Oziam non fuiſſe filiũ Ioram, facile diluitur, vel ex ipſo euangelij exorſu: Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham. Numera tu quoties ſit Chriſtus à Dauide, aut Abraham, & intelliges prognatos ſanguine Abrahami aut Dauidis, quantumuis generis ſerie diſtent, Abrahami & Dauidis appellari filios, & Chriſtus Dominus Marci 12. Lucæ 20. Ioannis 7. à Iudæis filius Dauidis dicitur, & Eſdræ primo cap. 2. filij Phares duo millia centum numerantur, & libro ſecundo cap. 11. Filij Iuda, & filij Phares, & filij Beniamin dicuntur innumerabiles, qui illorũ ſanguine orti erant. Quid mirere igitur ſi Ioran filius dicitur Ozias natus ex Ioræ pronepote?

Ioſias genuit Iechoniam. Vulg. 172.

HAEC quoque nomina iuxta trãſlationẽ Lxx, vt poſtea oſtẽdemus. Hoc loco Porphyrius & Iudæorũ factio tetra ſua aduerſus ſacros Euãgeliſtas euomunt venena, multa ex 4. libro Regum, multa ex primo & ſecundo libro Regũ Ex cap. 22. Hieremiæ deblatterant, deceptum fuiſſe Euangeliſtam, aiunt, quod

Iechonias fuerit filius Ioachim, nepos Ioſiæ non filius; & quidam ex noſtris ſic hæc defendunt vt deſerta malint quam defenſa, ex libro, ſcilicet Eſdræ Apocrypho. Origenes nanque in cap. Matt. 26. tractatu 23. in illa verba: Hieruſalē Hieruſalem, cauere nos docet hoc genus defenſionis, quod Iudæos multa finxiſſe putat, & multa nos velle docere ad deſtructionem noſtrarum ſcripturarum, vtor enim ipſius Origenis verbis, & merito illa Origenes, cuius enim authoritatis noſtræ eſſent ſcripturæ ſi defendi non poſſent niſi Apocryphis? ſi confiteremur eas teſtimonijs veteris teſtamenti niti, quæ nullius eſſent fidei, quæ nullius eſſent authoritatis. Iudæi rem factā ſe habere arbitrarentur, nec neceſſe habere plura, aduerſus nos quærere, ruituros propediē, qui confiterentur ſuæ Eccleſiæ magiſtros teſtimonijs nullius fidei niti. Et ſubijcit Origenes pro clauſula. Nemo itaque vti debet ad confirmationem dogmatum libris, qui ſunt extra canonicos. Quid ergo impio Porphyrio, & Iudæis impijs reſpōdebimus? quod reſpondet Diuus Hieronymus, & quod ſancti patres, & quod ſupra diximus in illud: Ioram autem genuit Oziā. Ciceronis & Quintiliani, & aliorū Rhetorum fuiſſe præceptum in recenſenda generis & familiæ ſerie, quædam poſſe taceri, & liberum id eſſe, & tacenda quæ taceri oporteat. Relinquitur conſilio oratoris vt taceat quæ oporteat, & non relinquetur Spiritus ſancti conſilio quæſo? Age ergo expendamus quo conſilio Spiritus S. Ioachim patrem Iechoniæ prætererit, deſcribuntur hoc loco, vt infra fortaſſe dicendum erit, generationes quæ completæ ſunt vſque ad Chriſtum, & generationes quæ fortaſſe plus centū annis continent ſingulæ, tres igitur filij præteriti ſunt ſilentio, aut quatuor fortaſſe aut plures, quod intra breuiſsimū tēpus ſunt deleti oēs ob illorum impietatem cum tota prole, ita vt ad Chriſti generationem non pertinuerint, Nec omnes ſimul vel exiguam vnius generationis compleuerint partem, ita vt Euangeliſta illius tantum Regis mentionem fecerit, qui Dauidicum propagauit genus, prætererit reliquos, & Ioachim patrem Iechoniæ, quod vix dum regno erant potiti cum captiui ducebantur, quod moniti à Domino, vt fratrum exemplo reſipiſcerent Dei monitis non obtemperauere, eius ergo regis facta tantum eſt mentio, vnde Chriſtus Dominus erat oriturus. Patris verò Ioachim facta mentio non eſt quod per exiguo tempore regnauit, & quod Rex peſsimus fuit, & quod breui à Domino eſt deletus, vt rex peſsimus, nec permiſſus eſt cum patribus ſepeliri, iuxta illud Hieremiæ: Sepultura Aſini ſepultura eius, & ita eius quoque memoria ex Euangelio ſublata eſt, ſimul etiam, quod vſitatiſsimum apud veteres patres erat nepotes adoptare in filios patet Iechoniam adoptatum à Ioſia in filium ex verbis Euangelij: Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius, liquet adoptatū fuiſſe Iechoniā ab Ioſia auo, vulgatum eſt enim illud oratorum præceptum quoties exitus rei ſatis oſtēdit priora debemus eſſe contenti, quo reliqua intelliguntur, vt ſi dicas aliquem Toleto redijſſe ſatis apparet, prius profectum fuiſſe Toletum, nec neceſſe eſt dicere profectus Toletum prius, Toleto redijt, ſic cum Euangeliſta Iechoniam appellet fratrem filiorum Ioſiæ, ſatis eſt vt intelligas adoptatū eum fuiſſe ab Ioſia, quandoquidem natum fuiſſe patre Ioachimo cōſtat & Ioſiæ fuiſſe nepotē, appellat illū Euangeliſta filiū Ioſiæ & filiorū Ioſiæ fratrē, declarat ergo adoptatū fuiſſe à Ioſia, alioqui cur appellaret eū fratrem filiorum Ioſiæ, qui prorſus cum omni prole ſunt extincti, niſi vt innueret Spiritum ſanctum feciſſe vt adoptaretur Iechonias in filium præſcium impietatum reliquorum filiorum & quod delendi prorſus erāt cum omni ſtirpe, & ſcripturæ mos eſt eorum filiorum

rum meminiſſe, vnde Chriſtus Dominus erat oriturus, ita alios præterit ſilentio, quod ad Chriſti generationem non pertinebant, huius meminit, vnde oriturus erat Chriſtus.

¶ Sed videtur paulò altius hæc hiſtoria repetēda de filij Ioſiæ qui 1. Paralip. c.3. quatuor fuiſſe vidētur, primus Bino minis fuit, ſiquidē. 1. Paralip. c.3. Ioanam dicitur. 4. Reg. c.23. & 2. Paralip. ca. 36. Ioachaz nominatur, quē Ioſephus li. 10. antiquitatū cap. 6. Ioas appellat, nempe quod ה litteram hebræam, quam liberū eſſe diximus vertere in, ch, aut, h, noſtri in, ch, vertere, Ioſephus in, h, vertit, & poſtea quod Græci aſpiratione vocalium in medio dictionū non vtuntur, eam eliſerit. Latini eam nō ſolū non adhibent in medio dictionū ſequuti græcos, ſed nec in principio aliquando, Hieremiæ vero cap. 22. videtur hic primus appellatus, Selum. Primo vero Paralip. cap. 3. Selum dicitur, quartus Ioſiæ filius quiminimus natu erat. Niſi id eſt quod ſuſpicor quod ducto captiuo maximo natu Ioachaz à Rege AEgyptiorū, Selum minimus natu regnum occuparit, & à Pharaone ductus quoque ſit captiuus, & prępoſitus à Pharaone regno ſit Heliachim nomine commutato & appellatus Ioachim, qui ſecundus erat inter filios Ioſię vt apparet ex 4. Regum cap. 23. & ex Paralip. c. 36. & hæc omnia ſic facta eſſe videntur ſignificari locis citatis, & Hieremiæ cap. 22. ſi ſingula expendas diligenter. Hic ergo Ioachim, qui Heliachim dicebatur prius ſecundus Ioſiæ filius regnauit annos 11. (nam priores vix exceſſere trimeſtre tempus ſuo regno ob immanes & tetros mores) Ioachim ergo ducitur captiuus à Nubochodonoſoro vinctus catenis Babylonem, vt ſcriptū eſt Paralip. 2. cap. 36. & tres annos Babylone captiuus fuit, vt ex eodem hoc cap. & ex 4. Regum cap. 24. de hoc Ioachimo prædictum erat ab Hieremia cap. 22. ſepultura aſini ſepelietur proiectus extra portas Hieruſalem quod factum ita eſſe ſcribit Ioſephus antiquitatum lib. 10. cap. 8. Hoc vnum intereſt, quod à Ioſepho dicitur hoc factum imperio Nabuchodonoſoris. 4. Regum capit. 24. à latrunculis Moab & Ammon, & fortaſſe non mentitur Ioſephus, quod Ammonitæ & Moabitæ fortaſſe Nabuchodonoſoris fœderati fuere, & cū Ioachim tres annos Babylone fuiſſet captiuus, & iureiurando obligatus in ſuum regnum remiſſus, & fregiſſet fidem Nabuchodonoſor per hos latrunculos Ammonitas & Moabitas regem Ioachimū ſit vltus.

MOrtuo Ioachimo regnū excipit eius filius Ioachin, quē diximus adoptatū ab auo Ioſia appellatumq; nomine alio Iechoniā. Eraſmus ex D. Hieron. in Matth. ait, quod Ioachin filius à Ioachimo patre ſcriptionis ratione differt, quod pater Ioacim ſit appellandus filius Ioachin. Sed quāuis hæc ſententia D. Hieron. ſit veriſsima, Ioſephus tamē de antiquitate lib. 10. ca. 8. & 9. vtrunq; nomen terminat in, idq; gręce, qua lingua nominū orthographia ſeruatur religioſiſsime, Lxx ſeniores patrē appellant Ioacim filiū Ioachin, vt vult D. Hieron. & certè hebraice Ioacim pater ſcribitur per coph, quæ valet pro, q, &, q, apud nos pro, c, quoties poſt q, non ſequitur, u, liquida, & ita græce apud quos nō eſt hęc littera, q, ſemper coph vertitur in, c, non ſolū à noſtris, ſed etiā ab antiquis ſcriptoribus Iudæis, filius verò Ioachin hebraice ſcribitur per כ quæ littera apud noſtros valet pro, c, aut pro, ch, & ſic gręce pater dicitur Ioacim, filius Ioachin. Notandum tamen ſummopere aduerſum eos qui rebus noſtris inſultant c. in dictionibus hebręis, cum ad nos tranſeunt mutari in ch, vt plenius ſonent, ſic quod Græci dicunt, Iezeciel, Latini ablata littera priore etiā Ezechiel proferunt, quod Ezeciam dicunt Gręci, nos Ezechiā, quod appellant Ioacim nos Ioachim nominamus, nec error eſt ſcriptorum aut vitium, vt putat Eraſmus,

erant doctiſsimi ex noſtris plurimi qui Græcè & Latinè ſcirent, & videre Græce Iezeciel dici & Ezeciam, & Ioacim, plenius tamen cum aſpiratione dici & ſonare iudicarent, Ezechiel, Ezechiam, & Ioachim. Non igitur vitium fuit, ſed conſuetudo ſermonis, quale illud quod in oratore Cicero ait, cum ſcirem inquiens ita maiores loquutos, vt nuſquã niſi in vocali aſpiratione vterentur loquebar ſic vt pulchros & triumphos dicerem, aliquando idq́ue ſero conuitio aurium, cum mihi veritas extorta eſſet, vſum loquendi populo conceſsi, ſcientiam mihi reſeruaui, hæc Cicero, itidem nos faciamus, demus Diuo Hieronymo iuxta rationem linguæ hebrææ & græcæ patrem Ioacim fuiſſe appellãdum filium vero Ioachin, ſequamur tamen doctiſsimos vtriuſque ſermonis patres veteres qui his nominibus quæ græce ſine aſpiratione ſcribuntur, adhibent aſpirationem, vt plenius ſonent, Cicero populum imperitum eſt ſequutus, & apud imperitum populum conſuetudinem receptam, nos doctiſsimos veteres patres non ſequemur & Eccleſiæ conſuetudinẽ, & de vna aſpiratione addita aut detracta cum tota eccleſia, & cum omni antiquitate decertabimus? magna cauſa diſsidij, ſcilicet, vna aſpiratio addita quibuſdam nominibus, vt ſint vocaliora, & melius ſonantia, pręſtringunt oculos legentium addita, ף· & כ· & ם· & ו· remoue litteras ignotas populo, omnis controuerſia in eo ſita eſt an ſit addenda aſpiratio quibuſdam nominibus, vt plenius ſonent, & an ſit Ioachin filius dicẽduscũ, n, vltima, an Ioachim cũ vltima m, cuius rei authorem habemus Ioſephum D. Hieronymum ſequimur inquiunt, veritatẽ docuit D. Hier conſuetudinẽ reliqui patres, nec ſolus D. Hier. in eccleſia catholica doctor eſt, ſunt & alij doctiſsimi & ſanctiſsimi qui ſunt audiendi, Illud prætereo quod D. Hier. ait hæc duo nomina apud Græcos & Latinos eſſe confuſa, quod veriſsimũ eſt, alij eius authoritate tecti multo plura audent, nomina hebræa aiũt apud Grȩcos pariter ac Latinos ſcriptorũ vitio & longitudine temporũ prorſus eſſe confuſa, & in margine additur, hebræa longe aliter ſcribi à Græce ſcribẽtibus: quod falſiſsimũ eſt, tantum vna aſpiratio addita quibuſdã nominibus latinè, vt plenius ſonent has mouit turbas, vt prorſus cõfuſa dicant nomina hebræa græce & latine, & longe ſecus dicantur eſſe græce & latine, quam hebraice ſint, quod etiã falſiſsimum eſt, tantum latine quibuſdã nominibus addita eſt aſpiratio, & vt ſint confuſa, hæc duo erunt confuſa, Ioachim pater, & Ioachim filius, quod tantum ait D. Hieron. alia non itẽ: & latine tantũ ſunt confuſa græce non ſunt, & certe apud Hieronymũ illas duas voces apud Græcos ab aliquo additas arbitror, quod græci ſermonis Hieronymus doctiſsimus erat, & græce hæc nomina varia orthographia ſcripta intellexerat, eaq́; veriſsima, & illud probe nouerat copli, litteram hebræam, quoties ex hebræa lingua nomina, latinè aut græce verſa ſunt tam à Iudæis antiquis, quam à noſtris in, c, eſſe mutatum, vt mutata in Ioacim eſt à græcis, & hæc duo nomina recte græce eſſe ſcripta inficiari nemo poteſt tã apud Lxx quã apud Ioſephum, & alios excepto quod apud Ioſephum Ioachim filius ſcribitur cum m, vltima, quemadmodũ apud nos, nec id magnopere mirandũ eſt, quod Ioſephus nactus exemplar hebræũ fortaſſe eſt, in quo hoc nomen cum m, vltima ſcriptũ eſſet, & litteras in hebræa lectione mutari alias in alias millies à nobis eſt commonſtratũ. Profiteor ergo me toto hoc opere, quod paradoxon quibuſdam eſſe videbitur, commonſtraturum, ita vt oculis cerni poſsit, hebræa nomina grȩce & latine fidelius fere ſcripta eſſe, quã hebraice ſcripta dicãtur, cuius rei duplex eſt cauſa, altera quod vt dictũ eſt in illa verba: Achaz autẽ genuit Ezechiam, diceturq́; infra & toto hoc opere Iudæi

varia addunt puncta nominibus proprijs, vt à nobis in eorum prolatione diſcrepent, altera quod Iudæi ſuos diſcipulos docent varias conſonantium prolationes, vt noſtra damnent, & vt veteres patres noſtros erraſſe putent, & Chezrom, proferant cum Iudæis, non Eſrom, cum Euangeliſtis, & Bethſcebah, matrem Solomonis nominent cum Iudæis non Berſabe, nec Bethſabe cum noſtris, ſed huius generis ſunt innumera, ſcribit Eraſmus pro Ioachim, Iehoiachim, & pro Ioachin filio Iehoiachim & non videt varijs punctis Iudæos efficere hanc varietatem, teſteſque huius rei eſſe veteres Iudæos Ioſephum & alios, qui Ioacim proferunt, & Iohachim, nam ſi primæ litteræ pro, ſeua, ſubſcribas, chirec, non neceſſe habebis dicere, ieho, ſed, io. Nam Græci Iudæi aſpirationem elidunt vt nos, quod in medio dictionum non adhibent Græci aſpirationem, dicendum erat ergo Ioiacim, ſed vt diximus ex Ioſepho hebræa nomina, vt blandius ſonent, ſolent emolliri quod Eraſmum artis oratoriæ doctiſsimum noſſe oportebat quanquam in lectione hebræa ſæpè redundant litteræ, & in hoc nomine redundare potius reor, iam libenter ex Eraſmo quærerem, vbi, K. litteram à latinis adhibitam legerit vnquam reſpondebit ſat ſcio, coph, litteram hebræam ſcribi aliter non poſſe, & Diuum Hieronymum ſic vertiſſe in commentarijs. Mitto D. Hie. qui in ſua vulgata ſemper vertit, in c. nec tam politiem ſermonis ſequutus videtur quam Eraſmus. Quæro ab Eraſmo quem Iudæum ex antiquis legerit vnquam qui ק, nō verterit in. c. an non par erat, vt vir doctiſsimus Græce & Latine qui in cæteris rebus ſequi ſolet authoritatem grauiſsimorum ſcriptorum græcorum & latinorum itidem in hac re feciſſet, nec ſequutus eſſet Iudæos imperitos & impios, namque, ו in medio eſt ſuppoſitum pro, ה, eſt hebraicè, quod hæ litteræ in ſe inuicem mutatur, & argumentum huius rei eſt quod Iudæi veteres omnes ſine, ו, ſcribunt, & litteræ euangelicæ. Et hanc ego cauſam puto, cur Eraſmus ſcripſerit non raro, hebræa nomina aliter græce & latine ſcribi, quam ſunt hebraice, quam proferuntur à Iudæis, mutata littera, mutatis punctis & mutata litterarum prolatione: vera dicit Eraſmus, quam re ipſa ſunt & quam olim diſpuncta fuere, vt intelligitur ex antiquis Iudæis ſcriptoribus & ex litteris Euangelicis: deceptus eſt Eraſmus à neſcio quo Iudæo quem ipſe ſuum Theſeum nominat.

¶ Illud magis adnotandum erat, hūc Ioachin filium Ioachim, qui regnum excepit Ioachimo patre mortuo. 1. Paralip. cap. 5. appellatum fuiſſe Iechoniam ita vt nominatur ab Euangeliſta, & Paralip. 2. ca. 36. in tranſlatione Lxx Iechoniam quoque eſſe nominatum, ibi tamen in hebræa lectione pro Iechonia ſcriptum eſſe Ioachin quod argumentum eſt, olim hebraicè fortaſſe ſcriptum fuiſſe non Ioachin ſed Iechoniam, ſiquidem vtroque nomine appellabatur, Ioachin & Iechonias, & Lxx viri qui Iechoniā reddidere eam agnouiſſe videntur lectionem hebræam, & in hebræa lectione mutari vnum nomen in alterum ſeruata veritate ſententiæ ſupra oſtendimus: ex his partibus ſcripturæ quæ duobus locis hebraicè ſunt conſcriptæ, vt in pſalmo. 95. ſcriptum eſt. Semen Abrahā ſerui eius. 1. Paralip. cap. 16. vbi repetitur eiſdem verbis ille pſal. hebraicè, ſcriptum eſt; ſemen Iſrael ſerui eius, ſed de his ſupra fuſius eſt dictum, Hieremiæ ca. 22. hic Ioachin appellatur chonias hebraicè, & in noſtra vulgata à Lxx viris eodē hoc loco Hieremiæ Iechonias nominatur eodem nomine quo appellatur ab Euangeliſta, vbi Lxx videntur illam lectionem hebræam agnoſcere.

¶ Nec placet D. Hieronymi ſententia in cap. 22. Hieremiæ ablatam eſſe ex Iechoniam primam ſyllabam, ie, quæ Deum ſignificat, & non dictum eſſe Iechoniam cum ductus eſt captiuus, ſed

choniam, vt intelligeretur deſtitutus à Deo & præparatus perditioni, fortaſſe hoc ex eo genere gloſſematum eſt quæ D. Hieronymus in Epiſtola ad Suniam & Fretellam conqueritur à librario temerario ex margine translata in corpus quod D. Hieron. multa quæ ab hebræo ſuo præceptore exceperat, adnotabat in margine ſuorum commentariorum, vt ea poſtea examinaret, & expéderet, quæ dolet à librario in ipſius contextũ ſuorum commentariorum eſſe trãslata temere, idque factum eſſe conqueritur, & poſt illa facere vetat, & mea ſentẽtia fruſtra vetat & clamat, ſuſpicor enim non pauca huius generis à margine in ipſius D. Hieronymi contextum eſſe translata, lege atiente totam illamepiſtolam, & non temere, me hæc dices ſuſpicari. Huius ergo generis hoc eſſe arbitror in cõmentarijs: nam dictus quidem eſt choniαs, vt præfert D. Hieronymi vulgata à cũ verbo hebrẹo, id eſt, prẹparo, quod à Domino præparatus fuerit ad Chriſti generationem, & dictus etiã Iechonias eſt.

Vulgat. 173. *Quod Iechoniastam ante captiuitatem quam poſt captiuitatem Iechonias ſit nominatus.*

MItto enim dicere quod qui negaret hũc Choniam poſt tranſmigrationem Babylonis dictum etiam Iechoniam aduerſaretur 72. viris, & Mat thæo Euangeliſtæ, qui hunc Ioachin Iechoniã nominant tam ante captiuitatem, quam poſt captiuitatem, & non ita facile damnandi videbantur Lxx viri & Euangeliſta. Matthæus, qui poſt captiuitatem Babylonicam illum non nominant Iechoniam Matthæus illis verbis, & poſt tranſmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel, vides poſt tranſmigrationem Babylonis hunc Regem Iechoniam ab Euangeliſta vocari? Quomodo ergo D. Hiero. ſi vere iș hoc ſcripſiſſet diceret contra Euangeliſtam poſt captiuitatẽ non dictum eſſe Iechoniam, imo dictus eſt Iechonias quandoquidem ſic ab Euangeliſta appellatur, & à Lxx paralyp. 1. cap. 3. quaſi hoc ignoraret Diuus Hieronymus, ſed multa inſcriptis D. Hieron. ſunt gloſſemata quẹ in ipſius Diui Hier. contextum irrepiſſe videntur. Nec placet ratio addita dictũ eſſe Choniam à Cam, verbo hebrẹo id eſt, prẹparo, chonias, prẹparatus, quaſi eſſet præparatus perditioni, & ſpoliatus priore ſyllaba, ie, quẹ Deum ſonat, quaſi ſpoliatus eſſet Dei auxilio, imò poſt captiuitatem Babylonicam dictus videtur Iechonias proprie, ab, ia, id eſt, Deo, & cum, præparo & firmo, à Deo præparatus, & firmatus, ad inſtaurandum genus Dauidicum, & ad inſtaurandã eam familiam & firmandam, vnde Chriſtus erat oriturus. Nam quamuis feciſſe malum hunc Iechoniam coram Domino, iuxta omnia, quæ fecerant patres eius teſtantur litteræ ſacræ, & ductum ideò in captiuitatem, & mentiatur Ioſephus Iudæus de antiquitate libro 10. cap. 9. qui contra litteras ſacras ſcribit hunc Iechoniam Ioachim appellatum (de eo enim loquitur eo cap.) nullum ob crimen eius ductum captiuum fuiſſe, quod vir bonus eſſet, & iuſtus addidit ſeſe dedere maluiſſe, & matrem, & omnem familiam, potius quam vt ſua cauſa delerentur Hieroſolyma, quæ poſtrema videntur cõſentire cum ſacris litteris quæ prodidere, egreſſum fuiſſe hunc Ioachin Regem Iuda ad Regẽ Babylonis, ipſum & matrem ſuam, & ſeruos eius, & principes eius, & ſe dediſſe & ſuos & theſauros domus Domini, ne oppugnarentur Hieroſolyma, & ductos captiuos illum, & multa Iudæorum millia, & conſtituto Sedechia pro eo Rege abijſſe Nabuchodonoſorem. Videtur ergo Iechonias peccaſſe grauiſsime iuxta omnia quæ fecerãt patres eius, egiſſe tamen poſtea pœnitentiam, & pœnas irrogatas à Domino patiẽter tuliſſe, & conſequutũ

à Do-

à Domino illam indulgentiam quæ nõ vulgaris fecit, quod extincta prole regia cum prole & domo ſolus ille ſeruatus eſt, vt inde naſceretur Chriſtus, & ita dictus eſt Iechonias, id eſt, à Domino præparatus, vt inſtauraret familiam Dauidicam; & quod vaſtanda Hieruſalem eſſet intra paucißimos annos, traductus eſt Babylonem cum multis Iudæorũ millibus, vt poſt captiuitatem Babylonicam ſeptuageſimo poſt anno inde tribus Iſrael inſtaurarent, quæ cum tribu Iuda & Beniamin erãt permiſtæ, vt oſtendimus alibi, ita vt quãuis vera hæc fuerit captiuitas Dñi indulgentia fuiſſe potius videatur, vt ab impẽdente ruina liberaretur.

Vulga. 174. *In tranſmigratione Babylonis.*

QVidam aiunt Ioſiam hos filios ante Iudæorum in Babyloniã tranſmigrationẽ genuiſſe, & ideò verba hæc Euangelica: Ioſias autem genuit Iechoniã, & fratres eius in trãſmigratione Babylonis, inquiunt, ſic intelligamus: In tranſmigratione, id eſt, circa tẽpus trãſmigrationis. Hoc nihil aliud ipſe videri poſſet quã Euangeliſtæ ſenſum mutare, aut erroris arguere, & negare fuiſſe in tranſmigratione Babylonis, ſed circa illud tempus fuiſſe hanc generationem Ioſiæ. Quod vero generatio Ioſiæ fuerit in tranſmigratione Babylonis oculis cernes, quod Dei beneficio Ioſias collectus ad patres ſuos eſt, ne videret mala impẽdentia Hieroſolymis, vt leges 4. Regum cap. 22. in fine, & quod omnis generatio Ioſiæ captiua ducta eſt Babylonem, Ioachim, Iechonias, Sedechias, & impendente ruina Hieroſolymorũ, hic Iechonias rex, de quo tam multa diximus cum multis Iudæorum millibus à Nabuchodonoſore migrare ſit iuſſus Babylonem, vt inde inſtauraretur regnum Iuda, & familia Dauidica ſeptuageſimo poſt anno, hiſtoriam leges 4. Regum, cap. 24. & 2. Paralip. cap. 36. fecerat hoc idem Nabuchodonoſor, vt tenuius regnum Iuda relinqueretur, ne rebellare poſſet aduerſus Babylonios. Conſilium tamen Domini erat quod vaſtanda eſſent Hieroſolyma, vt eriperet è ruina tanta illa tot Iudæorum millia, vt inde regnum Iuda poſſet inſtaurari. Vide quæſo an ille rex negetur fuiſſe in tranſmigratione Babylonis, qui Dei ſingulari beneficio dicitur ex illa calamitate ereptus, & cuius filius Ioachim Rex tranſlatus Babylonem eſſet in illa tranſmigratione, & cuius nepos Iechonias cũ multis Iudæorum millibus maxima tranſmigrationis pars fuerit, quo etiam traductus eſt Sedechias vaſtatis Hieroſolymis cum innumeris captiuis Iudæis, niſi forte intelligat aliqua verba illa Euangeliſtæ. Ioſias genuit Iechoniam, & fratres eius de tempore quo Ioſias ipſos genuit & non de tempore & generatione, qua vixere Ioſias, qui Dei ſingulari beneficio eripitur ex illa calamitate; & Ioachim, & Iechonias, & Sedechias, in quos illa omnis tranſmigratio incubuit. Sic enim intelligimus reliquas generationes, Abraham genuit Iſaach, totum tempus vitæ Abraham, & Iſaach intelligimus, vſque ad illud tempus, quo Iſaach genuit Iacob, & rurſum illud: Iſaach autẽ genuit Iacob, totũ tẽpus vitæ Iſaach, & Iacob, vſque ad illud, quo Iacob genuit Iudã, & fratres eius. Sic tu puta intelligenda verba illa: Ioſias autem genuit Iechoniam, id eſt, totũ illud tẽpus, quo vixit Ioſias, & Iechonias vſq; ad illud tẽpus, quo Iechonias poſt captiuitatẽ Babylonicã genuit Salathiel. Ergo generatio Iechoniæ in trãſmigratione Babylonis fuit: alioqui quo modo in generatione Abrahã, Iſaach, Iacob, Iuda, Phares, & Zaram tot abiere annorũ interualla, & quatuor generationes ſequẽtes, quomodo continẽt ſupra quadringẽtos annos.

ADnotat Eraſmus, Euangeliſtam 175.
Matthæum, captiuitatem & exilium Iudæorũ mollius appellaſſe nomine tranſmigrationis. Errat mea quidẽ ſententia: nam tot illa millia Iudæorum

cum rege Iechonia captiua quidem ducta ſunt à Rege Babylonio, non tamen magis captiua ducta, quã diuino conſilio migrare Babylonem facta dicebantur, vt liberarentur ruina, quæ imminebat Hieroſolymis, quin iam iam impendente ruina Dominus Iudæos monebat per Hieremiam prophetam frequentiſſimè, vt qui ſaluos ſe eſſe vellent excederent Hieroſolymis, & peterent caſtra regis Babylonis, vt illic ſeruarentur è ruina vrbis, quæ iam iam lapſura eſſet. Denique Euangeliſta vtitur eodem verbo: quo Lxx viri ſunt vſi cum illa prædicerent futura. Nam quod Diuus Hieronymus de hoc Iechonia qui alio nomine dictus eſt Ioachin, vertit 4. Regum capit. 24, tranſtulit quoque Ioachin in Babyloné, reddidere Lxx μετῴκισεν τὸν Ἰωαχὶν id eſt, migrare fecit hunc Ioachin, & tot illa millia, quæ diximus, vt Euangeliſta eodem verbo græco ſit vſus, quo Lxx viri, & Hieremiæ cap. 3. translata eſt, inquit, omnis Iuda tranſmigratione perfecta, & cap. 46. idem repetit, & eodem verbo vtitur vtraque translatio noſtra, & Ezechielis 3. & Eſdræ 2. & verbũ hebræum, gala, quo ſcriptura vtitur vtrunque ſignificat, & Lxx eo nomine cõmẽdantur, quod ea quæ ante ambigua in ſcriptura erant, interpretati eſſent, quo ſenſu potiſsimum eſſent accipienda, & hæc ita ſunt interpretati, quomodo tanto poſt tempore Euangeliſta, aut ore Euangeliſtæ Spiritus ſanctus eſt interpretatus.

QVod verò Eraſmus ἀμφιβολογίαν hoc loco eſſe ait, nõ fuit neceſſe adnotaſſe, quod neque apud clariſsimos ſcriptores, quibus verborum magis cura erat, quam rerum, hæc vitatur amphibologia, nec in Euangeliſtam hæc minutula erant inquirenda, An non magis ambigiuũ eſt illud Maronis: nec Troiã Auſonios gremio excepiſſe pigebit? vbi neſcias an Auſonia exceperit Troianos an Troia Auſonios, in Euangelio nemo dubitat tranſmigraſſe Iudæos in Babylonem, non contra. Sed præceptũ illud à Quintiliano eſt de quodam genere dicendi, quod perſpicuum rhetores nominant, vbi præcipitur, vt nulla ſit ſpecies amphibologiæ, ſunt tamen multæ aliæ formæ elocutionis, ſublime, circunductum, floridum, tenue, medium, acre, aliaque id genus, de quibus multa Hermogenes, & Ariſtides, in quibus non vitari iubetur hæc ambiguitas, quoties ex antecedentibus, & ſequentibus nullus relinquitur dubitationi locus, quod hic accidit. Hæc rhetorem & oratorem ſummũ Eraſmum ignoraſſe par nõ erat.

ILlud maioris momenti, quod admonet Eraſmus D. Hieronymũ dixiſſe, ſi Iechonias hic ad finem ſuperioris teſſaradecados referatur, in proxima teſſaradecade non eſſe quatuordecim generationes, ſed tantum tredecim, neque id D. Hieronymus ait affirmanter, ſed ſub conditione, ſi voluerimus, inquiens, proponi dubium, & quam ipſe putet dubij ſolutionem, nihil affirmat, ſed fac affirmaſſe, vtebatur ne oculis Eraſmus, & mente, vt teſtis oculatus eſſet? etiã ſi hæc mutatio fieret, neque in ſecunda teſſaradecade, neque in tertia, neque adeò in prima eſſe quatuordecim generationes colligere poterat aliò Euangeliſtam ſpectaſſe, neque enim torquenda ſcriptura Euangelij eſt, vt vera appareat. Euangeliſtæ veriora veris narrant. Quid hos Diuos citat Eraſmus tantum, & nihil ipſe dicit? an credebat libros Diui Hieronymi & Auguſtini nobis eſſe inacceſſos, præſertim locis vulgaribus? lectionem Euangelicã, ſi nihil ipſe de ſuo inueniſſet nõ attentaſſet. De his teſſaradecadibus, quomodo ſingulæ quatuordecim generationes contineant, poſtea dicendũ eſt. Quod verò ait D. Hier. Ioachim patrem Iechoniæ appellatum fuiſſe Iechoniam, neque legitur vſque in ſacris literis, neque mea ſententia id dicere eſt neceſſe, quod nullo authore probamus, vt videretur vna generatio ab Euangeliſta eſſe prætermiſſa, quæ à nobis ſubaudiretur.

1.Paralip. cap.3.

Vulg. 178. *Iechonias autem genuit Salathiel.*

Lxx. υἱοὶ ἰεχονίου ἀσὶρ σαλαθιήλ.

Matthæus.

ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν σαλαθιήλ.

HOC loco nihil eſt quod adnotemus, niſi vt admoneamus ſtudioſos de fraude Iudæorum, qui puncta mutant, vt nos erroris arguãt, & imperitiæ: & dum noſtram inſcitiam inſectantur, ſuam produnt impietaté, Euangelicę litteræ Salathiel proferunt, & Zorobabel quem genuiſſe dicitur Salathiel, Iudæi, Saalthiel, aiunt & Zarubabel quos ſequuntur ex noſtris plærique: quin & quibuſdã exemplaribus Euangelicis hęc ad præſcriptũ Iudæorũ caſtigata aut vitiata potius reperies, vbi non iam Salathiel legas, ſed Sahalthiel, tantum apud quoſdam ex noſtris Iudæorũ nugę pondus habẽt. Si me roges, an hebræa lectio ab Euangelicis litteris diſsideat? negabo diſsidere. Tantum te admouebo quod dictũ eſt à me centies, puncta à Iudæis mutari, vt à nobis diſcrepent, & veriora eſſe puncta quæ Euangelicæ litteræ agnoſcunt, quæ Salathiel proferunt, & Zorobabel, idq; populo fideli authoritas probat Euangelica, & D. Hieron. in ſua vulgata, & Lxx viri, qui hæc agnoſcunt puncta, quoties horũ nominũ mẽtio fit. Nam conſonantes eædem ſunt, puncta diuerſa faciunt vt Euangeliſta dicat Salathiel, & Zorobabel. Iudæus vero & Iudaizans Sahaltiel & Zerubabel. Iudæos autem & aſſeclæ Iudæorum teſtimonio reuincemus. Ieſus filius Sirach Eccleſiaſtici cap. 49. Quomodo magnificabimus Zorobabel? Ioſephus Iudæus li. 11. antiquitatum, cap. 4. vbi inquit, dux numeratæ multitudinis erat, Salathielis filius Zorobabelus ex poſteris Dauid? Sic Iudæi antiqui cum Euangeliſtis pronuntiant græce & latine, & ſuos damnant erroris, & indicant ſuos nexuiſſe has fraudes punctorum mutatione, vt noſtri erraſſe viderentur. Noſtri ſemper veriora veris dicunt, Iudæi mendaces & impij nihil aliud quam fraudes nectũt, quo poſſunt cunque modo.

Aggæus cap. 2.

Vulg. 179. *Salathiel genuit Zorobabel.*

Lxx. εἰπὲ δὴ πρὸς ζοροβάβελ τὸν τοῦ σαλαθιήλ.

Matthæus.

σαλαθιὴλ δὲ ἐγέννησε τὸν ζοροβάβελ.

DIximus ſuperiore adnotatione Zorobàbel eſſe dicendum, non Zerubabel, vt Iudæi & noſtri aduerſarij ſcribunt. Hic ex libro 1. Paralip. cap. 3. aiunt quidam ex Salathiele natum eſſe Phadiam, ex Phadia Zorobabelem, vt Zorobabel non prognatus Salathiele, ſed Phadia eſſe videatur quod veriſsimũ eſt, tamen vt ſupra dictũ eſt, nepotes ab auis in filios adoptabantur, quod docet Auguſtinus aduerſus Fauſtum Manichæum lib. 3. cap. 3. & ſupra Ioſias genuiſſe Iechoniam, & fratres eius dictus eſt ab Euangeliſta: vbi patrui, fratres Iechoniæ ſunt appellati, & Iechonias filius Ioſiæ, quod Iechonias à Ioſia auo ſit adoptatus filius, quod veriſsimum eſſe ex litteris Euangelicis commonſtrauimus. Oſtenditurque hoc loco vbi Zorobabel qui nepos erat Salathiel, filius eius dicitur ab Euangeliſta quod alia ratione dici non potuit, niſi quod ab auo ſit adoptatus in filium, neque fidelibus alio teſtimonio opus erat. Iudæis teſtis erit Aggæus propheta cap. 1. vbi Zorobabel filius Salathiel appellatur: neq; capit. 1. ſolũ, ſed etiam cap. 2. & Eſdræ lib. 1. cap. 3. bis dicitur Zorobabel filius Salathiel, & lib. 2. cap. 5. & 11. & ſic nominatur à Ioſepho lib. 11. antiquitatum, ca. 4. Cùm ſit ergo nepos Salathielis, niſi adoptatus ab eo fuiſſet, non potuit appellari filius

filius eius, tam in veteri teſtamento quã in nouo, & in ipſis hiſtorijs, cum præſertim Phadię filius nunquàm nominetur, niſi loco citato, niſi Salathiel filius alius fuerit Zorobabel, vt dicitur apud Aggæum, & apud Eſdram vt dictum eſt.

Vulgat. *Zorababel autem genuit Abiud.*

180.

SVnt qui ſcribant ſuperiora omnia ex lectione ſcripturarum poſſe cognoſci, hæc vero vſque ad illa verba Ioſeph Mariæ virum negent in hiſtoria vlla poſſe reperiri, qui hęc litteris prodũt, viri docti ſunt, & pij, ſed aut ego ſum valde ſuſpicioſus, aut ipſi non intelligunt, quo ſpectent ſcriptores, vnde hæc hauriunt dogmata, cum 1. Paralip. cap. 3. deſcribatur generatio Zorobabelis, & ibi mentio nulla fiat Abiud, cuius hoc loco meminit Euangeliſta Matthæus, cũ rurſus reliquorum progenitorum Chriſti, qui poſt hoc ſequuntur, neque apud Ioſephum Iudæum, neque apud AEgeſippum, aliumve hiſtoricum, qui rerum Iudaicarum texuerit hiſtoriam, duces, & principes Iudæos recenſuerit, progenitorum Chriſti horum qui ſequũtur poſt Zorobabel mentio nulla ſit facta, & in libris Machabæorũ, & in omnibus alijs veterum ſcriptis de illis altiſsimum ſit ſilentium. Videtur nobis obijci, ſeriem hanc familiæ Dauidicæ, quæ poſt Zorobabelem eſt nuſquam poſſe probari. Atqui Dauidica familia excellebat inter Iudæos vt illuſtris & regia: hoc nobis obijci videtur, oportet enim latentia vitia reſecari, vt melius ſanentur, inquit Fabius. Quid enim aliud ſignificant verba ſuperiora? præſertim cum ſubiungãt qui illa ſcribunt: de Booz autem quod non potuerit generare Obed ex Ruth, niſi fuerint plures Booz eodem nomine præditi, colligitur, &c. Atqui planum eſt non fuiſſe plures Booz, vt videatur vtraque parte Euangelica fides attentari. De Booz ſuo loco dictum eſt nunc præpoſitæ quæſtioni faciamus ſatis. Primum de Obed dicamus, poſtea reliqua adtexemus.

¶ Quidam verba illa Euangelij Zorobabel autem genuit Abiud, vt defendunt, Zorobabel aiunt ex primo libro Paralip. genuit Moſolam, ſed nos dicimus, quod hic Moſola alio nomine dicebatur Abiud, & ita congruit Euangelium cum libro primo Paralip. Hæc illi. Non tam infirmis fundamentis noſtra nituntur, vt ſic ea defenſa audiam libenter: cui enim non liceat ridere quę ſic defenduntur? Euangeliſta ait Zorobabel genuit Abiud, in Paralipomenis. Zorobabel genuit Moſalam, componamus hæc ſic, largientur enim nobis hæc libenter Iudæi noſtri hoſtes accerrimi, vt dicamus Zorobabelis Abiud & Moſolam appellatum. Adde quod Zorobabel primo Paralip. cap. tertio, octo filios procreaſſe dicitur, Moſolam, Ananiam, Solomith ſororem eorum, & Aſabau quoque & Ohol, & Barachiam, & Aſadiam, Ioſabe, Seth, quinque, eſt enim forma dicendi Hebræa, vt poſt tres illos priores numeret alios quinque, & ſignificet fuiſſe octo, quem ergo horum dicemus appellatũ fuiſſe Abiud? Mihi veriſsimilius eſſe videtur ſi diceremus intercidiſſe hanc vocem Abiud ex lectione hebræa, reponendamque ex litteris Euangelicis in libris Paralip. vt legerentur filij Zorobabel Moſolam, & Ananias, & Abiud, & Solomith ſoror eorum, & ſubijcerentur poſtea quinque. Oſtendimus enim frequentiſsime fieri ſolere in his quæ duobus locis verbis eiſdem ſcripta ſunt hebraice, verbum quod alibi deeſt, eſſe alibi, quod temporis iniuria & ruinis Iudæorum, quæ illos poſt crucem Domini excepere multæ, ſit effectum, vt lectio hebræa, quibuſdam locis verbis quibuſdam ſit defecta, & quoties hoc fit, vt verbum quod alibi deſt, eſt alibi, in rebus inquam ſcripturæ duobus 181.

duobus locis conſcriptis hebraice verbis eiſdem, nemini videri ſolet falſum quod in altera parte ſcripturæ eſt hebraice conſcripta verbis eiſdem, etiam ſi in altera parte deſit. Qui minus ergo certum erit filium Zorobabelis nomine Abiud, cùm teſtatum ſit litteris euangelicis, etiam ſi nomen illud interciderit, ex cap. 3. libri primi Paralip. Si duobus locis hebraice hæc hiſtoria conſcripta eſſet verbis eiſdem, & in altera parte Abiud eſſet mentio nulla, in altera eſſet, nulla dubitatio relinqueretur, quin Abiud Zorobabelis filius eſſet, vt verbi cauſa, Eſaiæ cap. 36. eadem hiſtoria Hebraice, & verbis eiſdem hebræis conſcripta eſt, quæ eſt conſcripta 4. Regum cap. 18 in illo ergo Eſaiæ: vbi eſt Deus Sepharbaim? deeſſe videntur dictiones duæ, quæ ſunt 4. Regum cap. 18. vbi legitur: vbi eſt Deus Sepharbaim Ana & Aba? Dices ne quæſo illas duas voces Ana & Aba ſuperuacuas eſſe, & falſas, quod apud Eſaiam deſunt, vbi eadem hiſtoria verbis eiſdē hebraice eſt conſcripta? minime inquies. Et huius generis multa eſſe. 2. lib. fuſius oſtenſum eſt. Atqui maior fides eſt euangelij, in quo ad genus humanum per filium Deus eſt loquutus, & ne te morer pluribus ex Paralip. cap. 3. hæc veriſſime dici planū fiet, vbi quatuor numerantur filij Ioſiæ, primogenitus Iohanan, qui alijs locis omnibus ſcripturæ Ioachab dicitur, ſecundus Ioachim, tertius Sedechias, quartus Selum. At lib. 2. Paralip. cap. 36. & 4. Regum cap. 23. vbi filij Ioſiæ numerantur, quarti filij mentio nulla. Apud Hieremiam cap. 52. aut primi filij mentio non fit, aut appellatur Selum, & quarti quoque nulla mentio. Tamen quod Paralip. primo, mentio huius quarti eſt nemo in dubium vocat, ſit ne primi libri Paralip. hiſtoria vera, nec eam alijs locis ſcripturæ oppugnandam cenſet. Atqui maior fides eſt Euangelij, quam libri Paralip. quamuis vtriuſque teſtamenti fides ſit ſacroſancta. Poteram dicere exemplo Diui Hieronymi in illud cap. quinto Michææ: & tu Beth-lehem Ephrata, hoc nomen Abiud, malitia Iudæorum ex Paralipomenis eraſum, vt genealogiæ Chriſti ex Dauid aliquo modo poſſet perturbari. Et multo æquius quam Diuus Hieronymus hoc dicere poſſem. Erant enim alij loci, vt ipſe Diuus ait loco citato, quibus probari poſſet Dominum eſſe ex tribu Iuda, etiam ſi ille eſſet à Iudæis eraſus. At hoc eraſo, nullus veteris teſtamenti locus erat quo oſtendi poſſet Dominum à Zorobabele deſcendere, ſed Diuus Hieronymus, inquies, adiuuabatur lectione Lxx virorum, quæ proferebat illos verſus quos è lectione hebræa eraſos malitia Iudæorum dicebat Hieronymus. Si nos Lxx virorum lectio non adiuuat hoc loco, quod caſtigata centies, & fortaſſe quibuſdam locis vitiata, vt concordaret cum hebræa lectione, tamen adiuuat lectio Euangelica, quæ multo multoque maius pondus habet & oſtenſum eſt ſupra teſtimonio veterum omnium patrum qui de hac re aliquid litteris prodidere, Iudæos ex lectione hebræa multa expunxiſſe, quæ ad Chriſtum ſpectarent, vt perturbarent noſtra, & de Abiud etiam proxima adnotatione dicendum eſt.

Abiud autem genuit Eliachim vſque ad illud: Iacob autem, &c.

HIC eſt alia quæſtio, quam ſupra propoſuimus in illud: Zorobabel autem genuit Abiud, cur horum Chriſti progenitorum, vſque ad ipſum Dominum, mentio nulla ſit, nec in Machabæorum libris, neque in Eccleſiaſtico quando poſt captiuitatem Babylonicam nulla alia hiſtoria ſacra eſt, qua illorum temporum res geſtæ commemorentur, cur in hiſtorijs Ioſephi Vulga. 182.

ſephi Iudæi, AEgeſippi & aliorum, quibus res geſtæ Iudæorum narrantur vſq; ad tempora Chriſti principes Iudæorũ recenſentur, Duces, Pontifices, quorum Chriſti progenitorum nullum legatur nomen. Mihi ſane non videtur difficilis reſponſio, dictum eſt in illa prima verba, cap. 11. Eſaiæ: Egredietur virga de radice Ieſſe. Procopium docuiſſe, pro radice reliquos interpretes reddidiſſe, trũco, & vocem hebræam truncum ſignificare, quod veriſsime dictum eſt ſolos Lxx viros in plæriſque, metaphraſtæ potius ſunt, quam interpretes, pro, trunco, quod vox hebræa ſignificat reddidiſſe radicem: facta metaphraſi, ex illo quod ſequitur eodem cap. 11. Eſaiæ: In illa die erit radix Ieſſe, quaſi interpretarentur ex hoc loco, è trunco, ex radice trunci, quod ſequens declarat locus Eſaiæ. Hãc paraphraſim Lxx feciſſe videntur, quod familia Dauid poſt captiuitatem Babylonicam tanquàm truncus præciſus, nõ amplius ramos eſſet habitura, deficientibus ex ea regibus & principibus, ita ducta metaphora à trunco arboris ſicco, qui nihil iam procreare poſsit, cuius è radice aliquando ſeſe tollit plantula, ſic Chriſtus dictus eſt oriturus è trunco familiæ Dauidis, & explicatũ verbis ſequentibus apud Eſaiam, è radice Ieſſe, quaſi diceretur, è radice trunci iam exſiccati prorſus, nec ramos iam vllos, nec frondes procreantis, id eſt, qui iam neq; reges vllos, neque principes ferre poterat. E radice ergo talis trunci, id eſt, ex familia illa redacta in priuatam conditionem hominum tenuiorum, qualis fuerat prima radix illa Ieſſe, vnde ſe ſuſtulerat regia familia, naſceretur Chriſtus, & ſicut Dauid per contemptum dici ſolebat filius Iſai, ſic Dominus, faber, & filius fabri ab impijs Iudæis appellabatur, qui dum hoc ei obijcerent, non videbant, ſe ei hoc obijcere, quod iuxta prophetiam Eſaiæ natus eſſet non è trunco regiæ familiæ Dauidicæ, qui iam olim erat exſiccatus, & nullos ferebat duces, nullos reges, primarios, ac principes viros nullos, & ita eorũ in hiſtorijs mẽtio nulla, ſed ex radice illius familiæ, hoc eſt ex priuata conditione, & humili inquam redacta erat familia Dauidica, qualis fuerat à principio familia Obed & Ieſſe, vnde ſe ſuſtulerat regia familia Dauidis. Hoc prædixerat etiam Hieremias capit. 22. cum vaticinatur de Iechonia Rege, vnde propagatum eſt Dauidicum genus ducto in captiuitatem Babylonicam: Nunc inquiens vas fictile, atque contritum vir iſte Iechonias. Et infra: ſcribe virum iſtum ſterilem, qui in diebus ſuis, non proſperabitur, non erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid, & poteſtatem habeat vltra in Iuda. Hoc idem prædixerat Ezechiel capit. 21. qua de re multa diximus in cap. nono commentariorum in Eſaiam in illa verba: Super ſolium Dauid. Quæſtio tamen hinc naſci videtur, cur Zorobabel præfuit ædificationi templi cum Ieſu filio Ioſedech, nam cæterorum mentio nulla iuxta vaticinia prophetarum, quæ diximus. Huius Zorobabelis magna mentio facta eſt vt diximus in illa verba: Salathiel genuit Zorobabel, & mihi videtur voluiſſe Dominum quod promiſerat complere ædificandum ſibi templum à ſemine Dauid, & vt primum erat erectum templum Domini à Solomone, ita voluit à Zorobabele, qui erat ex familia Dauidis, reædificari, & ita ſub alijs ducibus Iuda præfuit quibuſdam in reditu ex captiuitate Babylonica, & ſub alijs Ducibus ædificationi templi præfuit, vt intelliges ex locis ſupracitatis, in verba illa: Salathiel autem genuit Zorobabel. Reliquorum poſterorum eius, vnde Chriſtus eſt natus nulla prorſus mentio in hiſtorijs, quod iuxta prophetias Domini redacti ſunt ad conditionem radicis familiæ regis illius, inquam, cuius per contemptũ dicebatur, Dauid filius Iſai, plebei erant omnes, & redacti in condi-

in conditionem plebeiam. Et fortaſſe Abiud procreatus à Zorobabele eſt poſtquam ex captiuitate Babylonica rediјt: & ideo non adnumeratur illis octo filiјs, quos in captiuitate Babylonica ſuſtulerat, quod hunc Abiud poſt captiuitatem Babylonicam procrearat, & hoc mirandum magis eſt, quod cum in ædificatione templi Zorobabel, & Ieſus filius Ioſedech principem tenuerint locum, & in inſtaurandis Hieroſolymis, ſub ducibus tamen aliјs Eſdra & Neemia, & eius tamen poſterorũ nulla fuit dignitas, mentio nulla, ita redacti ſunt in humillimam conditionem, diſcretæ tamen erant familiæ vſque ad aduentum Domini.

Vulgat. 184. *Iacob autem genuit Ioſeph.*

QVæritur ab aduerſariјs cur genealogia Chriſti ex ſemine Dauid ſit ad Ioſeph vſque deducta, vnde Chriſtus natus non eſt. Variјs modis à ſanctis patribus huic quæſtioni reſponſum eſt. Illud placet magis, quod Chriſtus expectabatur ex ſemine Dauid, iuxta interrogationem illam Dñi Matthæi 22. c. quaſi ſciſcitatus à Phariſæis erat: quid vobis videtur de Chriſto? & Phariſæi reſponderant: Dauid. Quod etiam Ioannis 7. Iudæi dicebant. Nonne ſcriptura dicit: Quia ex ſemine Dauid & de Bethlehem caſtello, vbi erat Dauid, venit Chriſtus? Si ergo à Bethlehem caſtello, & à familia Dauid Chriſtus venturus erat, quærendus erat Chriſtus in Bethlehem caſtello, & in familia Dauid. Familiæ porro non cenſebantur, niſi ſecundum ſtirpem virilem: & ideo ſignanda erat familia Dauid, in qua Chriſtus quæreretur, & in qua naſceretur, iuxta ſtirpem virilem. Si quærat igitur Fauſtus Manichæus, vt dictum eſt, quod olim à Diuo Auguſtino quæſierat, quorſum Ioſeph recenſetur genealogia, vnde Chriſtus natus non eſt, facilis eſt reſponſio, quod inter Mariam & Ioſeph verum fuit matrimonium, etiam ſi Maria virgo ante partum, in partu, & poſt partum ſemper fuit. Recenſetur natus in familia & Domo Dauidis, vt completum appareat quod oriturus dicebatur in Bethlehem, & in domo Dauid, & quod inde expectabatur ex Bethlehem, & ex domo Dauid, naſcitur in Betthlehem, & in domo Dauid, vt complerentur ſupradictæ prophetiæ, & apparerent completę, quę à prophetis erant prænuntiata, quod Chriſto erat danda clauis domus Dauid, & quod complendæ eſſent promiſsiones fideles Dauid, quodque ſuſcitandus eſſet Dauid, & millæ aliæ huius notæ. Et cum Chriſtus in domo & familia Dauid natus appareret, iam hęc omnia oracula in oculos atque in animos omnium incurrerent, & expectaretur ſuſcitaturus ſolium Dauid, & reſtauraturus regnum Iſrael, quod petebatur à pueris adclamantibus. Oſanna filio Dauid, & ab Apoſtolis quærebatur quando reſtituturus eſſet regnũ Iſrael. En cur Dominus naſcatur in domo & familia Dauid, & ſeries ipſa ſit ad Ioſeph vſque deducta.

VIRVM MARIÆ.

Vulg. 185.

HIC ex Diuo Hieronymo, & aliјs veteribus patribus, adnotant quidam vt multa intelligamus dicta iuxta opinionem illius temporis, quo geſta referuntur, non iuxta id quod rei veritas continebat, vt Ioſeph in euangelio pater Domini vocatur, & Ioſeph vocatur vir Mariæ, idque citatur ex Origene homilia prima diuerſorum locorum. Ego dictum ab Origene puto iuxta formam loquendi receptiſsimam in ſcriptura, qua dicitur in Euangelio. Qui vocatur Chriſtus, & qua ſignificatur, qui vocatur

Quod ergo vulgus falſos Deos, quos Idololatræ colebant, appellabat Deos, & falſos Prophetas, Prophetas nominabat, vtitur ſcriptura eiſdem nominibus vulgi quod faciendum docet Ariſtoteles. Mater, quæ nubit alteri viro, marito defuncto, ſuum virum, qui vitricus ſuorum filiorum eſt, patrem ſuorum filiorũ nominat, & nutritius pater vulgo dicitur, & nutrix mater, eiſdẽ verbis, & eiſdem dicendi formis, ſcriptura vti ſolet. Hoc eo loci præcepit Ariſto. & 2. Top. præceperat, cùm dixit non eſſe mutandam rerum nominationem, loquendũque eſſe, vt multi loquuntur. Quædam tamen ait Ariſtoteles non ſunt dicenda iuxta vulgi opinionem, nempè quod vulgi nomenclaturis ſit vtendum, & dicendi formis, ſententijs non item, quod Plato cum alijs locis plurimis, tum in Critone monet, ne ſententiam vulgi ſequamur, ſed eius qui ſapiat: neque iuxta vulgi ſententiam quidquam loquamur. Locos ſcripturæ, quos iuxta hunc canonem quidam interpretantur, alij ad appellationes vulgo receptas pertinent, quibus ſcripturam vti diximus, alij diuerſum ſenſum habent, & diuerſo quodammodo explanandi videntur, quos refellere huius loci non eſt, ne longè euagemur.

186 ¶ Quæ Eraſmus de viro & marito nugatur, ſunt ridicula. Hebraicè & græce maritus ſemper vir appellatur, niſi vt vult Iulius Pollux aliquando dicatur γαμέτης quod non memini me legere vnquam apud claros ſcriptores. Nã νυμφίος ſponſus eſt, certe hebraice maritus vir dicitur quanquam, בעל, aliquando dicatur, idque rariſsimè, & participium videtur à verbo, bahal. Non licebit hebræis & græcis formis hebræis dicendi, & græcis vti, cum præſertim latinè maritus quoque vir dicatur frequentiſsimè, Mitto dicere quod Euangeliſta græce virum dixit; an non licebit Euangeliſtis quæ dictat verba Spiritus ſanctus, ea excipere & ſcribere, & interpres reformidabit dicere verbum quod dixerit Euangeliſta? Quod vero ait verecundius, & coitũ memorat. Apage iſthæc, in ſacris his nuptijs, & ſacra virgine, omnia ſunt prædicanda & glorianda, quid malum hic hæc memorat vbi gloria omnia occupat, nec his locum vllum relinquit, cacophata rhetores docent vitanda magis quam ſolæciſmos & barbariſmos apud Principes viros & ſummos Magiſtratus. Tu dijudica quanto magis id faciendum cum loquimur de ortu filij Dei & ſacra virgine. Mitto dicere apud Prophetas maritum fere virum appellari, vt apud Oſeam; & ego non vir eius & reuertar ad virum priorem & apud Eſaiam, quam eius quæ habet virum.

Omnes itaque generationes ab Abrahã vſque ad Dauid &c.

Obiectationes quæ fiunt Euangeliſtis.

HAEc ſunt quæ interpres Origenis opinor, & alij, negant ſecundum hiſtoriam ſtare poſſe, quæque repetunt iterum, atque iterum, mollius tamẽ cùm dicunt Matthæum Euãgeliſtam Chriſti omnes generationes, negligenter eſſe complexum, quod alibi reges tres ſilentio præteritos ex ſacris litteris appareat, & paulò infra tres alios Ioſiæ filios aut quatuor eſſe tacitos, nepotes duos ab Euangeliſta pro filijs eſſe annumeratos, quibus omnibus ſuo loco fecimus ſatis. De tribus his generationibus, & quomodo ſingulæ teſſaradecadas quatuor complectantur, veteres patres multa diuinitus ſcripta reliquere, quæ ſatius eſt ex eorum ſcriptis hauriri, quam ex riuulis lutulentis, & cœnoſis. Illud mihi placuit adnotare, nunquam Euangeliſtæ conſilium fuiſſe tres in Chriſti generatione diſtinguere teſſaradecadas, quæ non plenæ, eſſent & perfectæ teſſaradecades, & Spiritum ſanctum ore Euangeliſtæ

Veras fuiſſe in Euãgeliſtis tres Teſſaradecadas & perfectas nec in Euãgeliſtis vllã fuiſſe negligẽtiam concedendam.

liſtæ

liſtæ eſſe loquutum, tres feciſſe teſſaradecades; verè ergo ſunt tres teſſaradecades, Neq; neceſſe eſt, vt nos quidquam addamus, aut detrahamus vt compleantur tres teſſaradecades. Quid enim hoc aliud eſſet quam Euangeliſtam parùm verè hæc dixiſſe, confiteri? Neque ſi ipſi intellectu conſequi non poſſumus, quonam modo ſint tres teſſaradecades continuo dicendum eſt, Euangeliſtam hæc tractaſſe negligentius, quod in prima teſſaradecade tredecim tantum generationes appareant, non quatuordecim; cùm ad Dauid vſque protendatur, vt ait Euangeliſta. Secunda teſſaradecas à Dauide initium ſumat, & ad captiuitatem Babylonicam vſque pertineat, & decem & ſeptem generationes ſit complexa, ſi cónumeres tres Reges ab Euangeliſta ea cauſa, qua dictum eſt prætermiſſos. Nã filios Ioſiæ quatuor adnumerare non fuit neceſſe, quod ad Chriſti generationem non pertinerét, & Ioachin patrem Iechoniæ præteritum ſilentio diximus, quod ipſe & Iechonias filius per exiguũ tempus regnarunt, & vix compleuerint vnam generationem, & ad Chriſti generationem non pertinuerint & ſolus numeratur Iechonias, præterito ſilentio patre ea ratione qua dictum eſt, quod Iechonias Dei conſilio ab auo fuit adoptatus, vnde inſtaurata ſtirps Dauidica eſt, ex qua oriturus erat Dominus. Reliqui ſunt taciti, quod cum tota prole & domo ſunt deleti, neque reliqua illorũ vlla ſtirps eſt. In vltima teſſaradecade quæ protenditur vſque ad Chriſtum, ita vt non includatur ipſe Chriſtus quemadmodum neque ſuperiorum generationum ſuperioribus teſſaradecadibus ipſe illarum terminus eſt incluſus. Duodecim generationes includuntur tantum, non quatuordecim, neque fieri poteſt vt in Euangelica narratione falſum eſſe poſſit. Et quando ſic non videntur inueniri tres teſſaradecades, & eſt canon ſcripturæ, vt quando aliquid repugnare videtur in ſcriptura, ei interpretationi, quã

Cur hi Reges tot præteriti ſunt ſilentio intelliges poſtea.

eſſe putabamus, ab illo ſenſu reſiliamus, & alium quæramus ſenſum; quod ſcriptura vera eſt & ſolui nullo modo poteſt. Eſt igitur conſenſu omnium Patrũ, hic trium temporum deſcripta ſeries, Iudicum, Regum, & ſacerdotum, & quodlibet horum temporum vna teſſaradecade finitum eſt. Quælibet teſſaradecadas quatuordecim continet generationes. Nam teſſaradecas vox græca id latine ſonat. Et cùm videamus non continere generationes quatuordecim cùm prima tantum contineat tredecim vltima duodecim media ſeptemdecim ſi connumeres tres Reges ea ratione qua dictum eſt ab Euangeliſta prætermiſſos, neceſſe eſt vt dicamus continere ſingulas has teſſaradecades generationes hominum. 14. Nam cum hebdomades Danielis & generationes numerentur vſque ad Chriſtum, ſi hebdomades annorum non numerantur alicuius familiæ ſpecialis, ſed hominum communes mihi numeratæ videntur, vt generationes cum hebdomadibus congruant, & cum temporibus præfinitis aduentus Domini. Quę ſi Regum eſſent cùm alij viuant diutius, alij breuiori tempore finiantur cũ temporibus præfinitis aduentus Domini, quæ certa, & ſtata menſura videmus eſſe dimenſa, congruere non poſſe. Quod id quoque indicat, quod Regum plures generationes ſingula hæc tempora Iudicum, Regum, Sacerdotum, apud Lucã continent; quod argumentum eſt validum mea quidem ſententia has generationes apud Matthæum hominum eſſe intelligendas. Et ſic Plutarchus de deficientibus oraculis cùm diſputat quot annis vna generatio contineatur, non quærit de generatione alicuius familiæ ſpecialis, ſed generatione hominũ quot annis vna hominum generatio ſit præfinita, centum ne, aut paucioribus? Nam plærique immatura morte præuenti nõ durant vnam generationem, quam alij tranſcendunt, vt Neſtor olim tercẽtum vixiſſe dictus eſt annos, & noſtra ætas plæ-

plærosque vidit vigeſimum ſupra centeſimum annum exceſsiſſe. Quæritur ergo à Plutarcho quãtum vna hominum generatio duret, cui ſuccedat altera, quod ſæculum vnum dixere veteres, & vnius ſæculi homines. Has generationes deſcripſiſſe Euãgeliſta videri poteſt, hominum ſcilicet vnius ętatis, vt Iudicũ quatuordecim fuerint generationes, Regum quatuordecim, & quatuordecim ſacerdotum. Si has generationes non exæquant generationes progenitorum Chriſti ſingulæ, quod alij diutius vixerint, quam vna hominum generatio erat, alij vnam hominum generationem non expleuerint, ſingulos collige, & ſingulorum tempora, & reperies facere generationes quatuordecim. Nam primæ teſſaradecadi vna Regũ generatio deerat, duæ deerant vltimæ, medię tres ſuperſunt. Supplentur ergo tres illæ, quæ deerant in prima & poſtrema teſſaradecade ex tribus, quę ſuperſunt in medio. Sunt ergo quatuordecim generationes in ſingulis temporibus Iudicum, Regũ, Sacerdotum, quibus generationes progenitorum Chriſti ſi ſingulæ ſingulis non reſpondent, omnes ſimul reſpõdẽt. Neque neceſſe eſt vt ſingulorum vitæ vnam generationem cõpleant, aut non excedant, omnes ſimul vero ſimile eſt vt communibus generationibus hominum reſpondeant. Et ita nihil eſt quod quiſquam miretur cùm aliam viam inſtiterit D. Lucas, ſi diutius vixerint progenitores Chriſti iuxta Matthæũ, quam iuxta Lucam (vt inquit Auguſtinus) videbat ergo Euangeliſta primam teſſaradecada cõtinere terdecim generationes, non quatuordecim, ſed videbat cõtinere tredecim generationes hominum ſingulorum, qui tranſcenderent generationem hominum communem, quam ipſe deſcribit, & quibus generationibus cõmunibus numerabatur tẽpora Chriſti. Quæ quanquam eo tempore eſſent multo longiores tamen progenitores Chriſti eas excellerant. Videbat ſecunda teſſaradecada decem & ſeptem continere generationes Regum, qui non compleuerant ſinguli vnam hominum generationem. Et quanuis ipſi decem & ſeptẽ fuerint quatuordecim tamẽ hominum generationes tantum vixerint, vltima porrò teſſaradecas duodecim continet progenitorum Chriſti generationes qui vixerint tamen diutius ſinguli vna generatione. Et ita in duodecim generationibus hominum vnius familiæ quatuordecim generationes communes hominum contineantur. Proponit ergo has generationes Euangeliſta, vt quãuis ſingulæ ſingulis generationibus nõ reſpõdeant, videas omnes ſimul ſumptas generationibus hominum communibus reſpondere adamuſsim.

Finis Libri Quinti.

DE LOCIS PROPHETICIS CITATIS AB EVANGELIſta Matthæo.

PRÆFATIO.

HACTENVS quæſtiones quaſdam quæ in Chriſti Domini Genealogia diſceptari ſolent quã potui breuiſsimè præſtrinxi, Nam ſi perſequi fuſè conaremur ſingula quæ aduerſarij & hæretici, atq; adeo noſtri quidam homines in litteris Euangelicis calũniantur, nunquam hæc poſtremà volumina finem erãt inuenturà. Sed iam teſtimonia veteris teſtamenti ab Euangeliſtis citata perſequamur, eaq; ab aduerſariorum & hæreticorum calumnijs defendamus & ſuſcepto muneri facere ſatis conemur, & vtinam ei pares eſſe poſsimus, Erimus ſpero Deum illo promiſſo quod dedit fretus. Aperi os tuum, Ego implebo illud. Sed antequam ad rem ipſam aggrediör de calumnia communi quæ fit D. Matthæo pauca dicam, vnum illud his poſtremis duobus libris eſt argumentum, vt oſtendam ab Apoſtolis & Euangeliſtis teſtimonia ex veteri teſtamento citari iuxta tranſlationem Lxx vt appareat vbi ſita ſit veritas in tranſlatione Lxx an in æditione hebræa Iudaica vitiata manu, nam toto libro ſecundo locos ſcripturæ maximè manifeſtos de Chriſto Domino monſtrauimus dupliciter à Iudæis vitiari manu & interpretatione quod græci appellant [illegible] vt appareat igitur vbi ſit ſita veritas in hebræa lectione an in Eccleſiaſtica ne quotidie etiam cum quorũdam noſtrorum applauſu maximo veritas hebraica noſtras circunſonet aures, Nullum argumentum inſolubile magis mihi viſum eſt quam ſi ob oculos omnium ponerem tranſlationem Lxx citari ab Spiritu ſancto qui Apoſtolorum & Euangeliſtarum ore eſt loquutus, idq; quoties tranſlatio Lxx ab hebræa lectione diſcreparet, ſi Spiritus S. quoties id vſu venit, vt tranſlatio Lxx ab hebræa lectione diſcrepet, relicta lectione hebræa tranſlationem Lxx citat arguit tranſlationem Lxx hebræa æditione eſſe veriorem, eſt enim ſpiritus veritatis, non mendacij ſpiritus. Id ergo vt oſtendam commoſtro Apoſtolos omnes & Euangeliſtas ſemper ferè teſtimonia ſcripturæ iuxta Lxx excitare ſolere. Hic cachinos tollere ſolent quidam, & de Matthæo addunt ac Luca hoc dici fortaſſe poſſe de cæteris non poſſe, quod Lucas Græce ſciebat non Hebraice quaſi linguarum donum fabuloſum eſſet, & quaſi Lucas de ſuo loqueretur, & non ſonaret quæ dictaret Spiritus S. Nam de D. Matthæo rem ſactam ſe putant habere quidam, quod Matthæus ſcripſerit hebraicè, & qui

Euan-

Euangelium Matthæi græcè verterit, teſtimonia ſcripturæ quæ citabat Matthæus ex veteri teſtamento hebraicè, tranſtulerit iuxta Lxx interpretationẽ, nec mirãdũ eſſe magnopere, ſi apud Matthæũ citata ſcripturæ teſtimonia iuxta Lxx viros eſſe videantur, & ſcripſiſſe quidem Matthæum Euangelium hebraicè, confeſſa res eſt quod vt faceret erat neceſſe, vt vſui eſſet hebræis qui Chriſto credidiſſent tamẽ perſuaſiſsimum habeo eundem D. Matthæum Euangelium ſcripſiſſe etiam græcè hoc quod in Eccleſia legitur, idq́; hac coniectura, quod trecentis annis ante Domini aduentum, Dei optimi maximi prouidentia & œconomia vt veterum Patrum verbo vtar curauit ſcripturas hebræas transferendas græcè, quod erant auferendæ Iudæis & tradendæ gentibus, ex quibus potiſsimum Eccleſia erat conſtituenda, & vt ſcripturæ perviæ gentibus omnibus eſſent quod græca lingua legeretur illis temporibus & vſitatiſsima eſſet in omnibus fere gentibus, vt ait Cicero pro Archia poeta, eadem diuina prouidentia quæ illud faciendum curauerat pateretur Euangelium conſcribi hebraice tantum à D. Matthæo, vt gentibus eſſet peregrinum aliena lingua conſcriptum? Credibile non eſt, aut omnes patres errant qui tribus ſæculis ante Domini aduentum aiunt curaſſe Dominum vertendas ſcripturas hebræas græcè vt traderentur gentibus quod factum legimus & videmus, quod Iudæi & aduerſarij factum inficiantur cùm videant Prophetas & cæteros libros veteris teſtamenti iuxta tranſlationem Lxx in litteris Apoſtolicis & Euangelicis citari, nec enim eo tempore alia tranſlatio veteris teſtamenti erat quam Lxx virorum tranſlatio, tamen inficiantur aduerſarij alios libros veteris teſtamenti à Lxx eſſe tranſlatos ſed ſolum Pentateuchum ita illis cor dolet quod ſcriptura Græce tranſlata ſit, vt quod oculis vident inficientur tamen. Quo etiam ſpectat quod teſtimonia ſcripturæ veteris teſtamenti citata iuxta Lxx oſtendimus vt aduerſarios refellamus cùm iuxta Lxx citata oſtendamus omnia prophetarum teſtimonia ne ſolum Pentateuchum à Lxx viris translatum dicere poſsint. Erat igitur eo tempore translatio Lxx nec enim eo tempore alia vlla erat ſcripturæ interpretatio, quod ergo Iudæi factum dolent & ſuos maiores apud Grigentium & alios deteſtantur, & diris deuouent quod paſsi ſunt ſcripturas hebræas græcè transferri quod inde ſibi omnia mala nata eſſe cauſentur. Id Deus in lege noua pateretur fieri vt hebraicè eſſet conſcripta, vt Iudæi inde poſſent nobis quotidie faceſſere negotium ſuis fraudibus, vt in lectione hebræa, aut enim Euangelium Matthæi non eſt hebraicè conſcriptum, aut ab eodem Euang. græcè quoq; conſcriptũ eſt, vt Eccleſiæ quæ potiſsimum ex gentibus erat conſtituenda vſui eſſe poſſet, dicet hic aliquis, D. Matth. hebræus erat, & hebræa lingua erat conſcripturus quæ conſcripturus erat, eadem ratione colliget D. Petrũ, D. Paulũ, & D. Ioannẽ, D. Iacobũ hebræa lingua fuiſſe ſcripturos quod hebræi erant. Cur igitur donum linguarum acceperant? cur Spiritus ſanctus in eos deſcenderat & varijs linguis loquebantur? Cur non ſolum Apoſtoli & Euangeliſtæ eo tempore donum linguarum acceperunt, niſi vt in omnem

 terram

quiſque eſſet ſequutus & non Lxx viros non tot eſſe futura in omnibus, quot adnotaturi ſumus in ſolo Euangeliſta Matthæo vbi non Lxx viros ſed propriam interpretationem ſit ſequutus, vt appareat quam verè obijciatur Euangelio Diui Matthæi quod ſolum illud & Euangelium D. Lucæ præferat teſtimonia citata iuxta Lxx viros, & tamen ferè apparebit & hunc Euangeliſtam Lxx viros excitaſſe.

accerſitis eget ornamentis. Orige. lib.6. contra Celſum, Apoſtolos & Euangeliſtas, ait, conuertiſſe orbẽ humilitate & ſimplicitate ſermonis, non ſublimi quodã dicendi genere, neque dicendi ornamentis & gemmis, ne videretur aliquid effectũ eſſe ſplendore orationis & eloquentia, iuxta illud Pauli. Non in perſuaſibilibus ſapientiæ verbis, ſed in oſtentatione Spiritus. Idẽ Origenes Periarchon lib.4.cap.1. ſcripturas ſanctas incomptis verborum vaſculis & impolitis cõtineri ait, diuinæ ſapientiæ theſaurum humilitate ſermonis abſconditũ, vt eo magis diuinę potentiæ virtus effulgeat, dũ nullus humanæ eloquentiæ ei fucus miſcetur, ſi enim arte Rhetorica aut Philoſophica calliditate libri ſacri eſſent cõſcripti ſine dubio, inquit, fides noſtra putaretur in verborum arte conſiſtere & in ſapientia humana non in virtute Dei. Nunc verò notum eſt quod prædicationis verbum ſuſceptũ eſt nõ in ſuaſſorijs humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtentatione ſpiritus. Huiuſmodi ſententias ex ſcriptis veterũ multas in vnũ locũ poſſem congerere, ſed omnibus rebus modus eſt adhibendus, vitioſum enim eſt vbique quod nimium eſt, his enim quæ diximus potuit fieri ſatis viris doctiſsimis qui voculas aucupantur ex litteris Apoſtolicis & Euangelicis, vt eas aut Interpreti aut Apoſtolis & Euangeliſtis vitio dent, cui enim non fiat ſatis quod Auguſtinus ait, & alij veteres, Spiritui S. qui Apoſtolis & credẽtibus linguarum dona largitus ſit, per facile fuiſſe Demoſthenis aut Demadis eis facundiã largiri, & ſuadæ medullã, vt in eorũ labris ſeſitaret Archilochios numeros, & verſus Homericos, quid nĩ? maluit Spiritus S. largiri tenuẽ ſermonẽ humilem & abiectũ, omnibus peruiũ, quod omnes vocat ad fidẽ, reuerenter ergo excipe tu cœleſtẽ ſcripturã quę tenui teſta cœleſtia vina propinat, immortalitatẽ & vitã ſempiternã. nõ ſolũ tibi (Si potiri tãto bono velis) ſed omni hominum generi, qui ad ſublime genus dicẽdi ſe attollere nullo modo poſſent. Ego, inquit ille alter, inanẽ ſermonẽ duco quẽ auditor ſuo ingenio nõ intelligit, & Poeta ſuos verſus intelligi ab omnibus voluit: addiditq;, ſed ſine grãmatico, an æternus pater ſuam ſcripturã humano generi largiretur cuius ſingulis partibus grãmaticũ oporteret adhiberi? barbarè loquuti ſunt veteres patres, idẽq; doctiſsimi vt ab inerudita multitudine intelligerentur, vt ait Auguſ. Hæc reſpõſa ſint viris doctis qui Apoſtolis aut Euãgeliſtis, aut eorũ interpreti vitia orationis obijciũt, & his qui ſanctorũ Patrũ marginibus multa parũ conſiderate adſcribunt, & irreuerenter græce & latine, nõ quod fatear vitia eſſe quæ ipſi pro vitijs obijciũt quæ ſæpè latina magis ſunt, quã quæ ipſi propriora putant, ſed quod litteræ ſacræ & Doctores ſacri hoc & non illo modo ſe defendi poſtulant vt generatim & vniuerſe hæ nugæ omnes vno impulſu propellãtur, neq; dignas eas deputemus quibus cùm conflictemur ſigillatim.

Chriſti autem generatio ſic erat. Matth ca.1.

DEſcribit Euãgeliſta hoc loco Virginẽ cõcipiẽtẽ de Spiritu S. & parientẽ, & Deũ hominẽ factũ, Eraſmus tñ inquit. Generatio, mea ſententia, rectius diceretur natiuitas, Euãgeliſtã Matthæũ emẽdat Eraſmus, negat dicẽdũ ſua ſentẽtia. Generatio Chriſti ſic erat. Eadẽ opera Eraſmus totũ initiũ euãgelij D. Matthęi poſſet caſtigare & Spiritum S. qui illud dictabat Matthæo emẽdare, qui liber generatiõis, inquit, Ieſu Chriſti Dñi noſtri de generatione Chriſti Dñi dicere exorſus eſt Matthæus, humana dixit parẽtes per quos deſcẽdit Dñs vſq; ad ſacrã virginẽ cũ aggreditur dicere diuina de generatiõe Chriſti emẽdatur euãgeliſta hoc loco generationẽ Chriſti, de qua dictũ eſt: generationẽ eius quis enarrabit? parat deſcribere, aut Spiritus S. potius ore eius deſcribere parat: græce, & latine, & hebraice ſic appellatur, repudiemus ne vocem illã qua Spiritus ſanctus in veteri

 & nouo

APOLOGETICI

LIBER SEXTVS.

Præfatio in Librum Sextum.

PRÆSCIVS futuri Deus & ventura omnia vno intuitu luſtrans vidit Iudaicas fraudes, & dolos omnes quos Iudæi in aduentu magni & omnipotentis Dei erant molituri, quos vſque adhuc per quinq; huius noſtri Apologetici libros in oculis conſpectuque omnium poſuimus, cum per quinque libros planum fecimus omnes Domini Apoſtolos hebręos & de gente hebræa, in quibus Chriſtus loquebatur, nō citaſſe lectionem hebræam ſed græcam: quippe tranſlationem LXX virorum omnes inquam ad vnum nec ex illis quemquā hebręas voces vſurpaſſe ſed græcas & LXX virorum tranſlationē, quippe in eis loquebatur Spiritus ſanctus & Chriſtus Dominus iuxta illud, nō vos eſtis qui loquimini ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis: qua de re plurima diximus ſuperioribus libris omnia enim peruertere Iudęi ipſas inquā hebręas voces vt viſum eſt in ea parte Euangelij D. Matthæi quæ Chriſti Domini dicetur genealogia, quę mōſtra verborum potius quam verba hebręa ſupradiximus ex D. Hierony. & ex alijs patribus antiquis refutauimus Iudęos, ex alijs Iudęis illorum temporū qui ſic loquebantur vt Apoſtoli & Euangeliſtæ qui Iudęi antiquiſsimi niſi extarent, nos videremur aliena lingua loqui nō hebręa & nos verborum monſtra fingere videremur & portenta verborum vt dictum vſque adhuc. Iam hic poſtremus reſtat actus poſtquam extremam manum impoſuimus huic parti Euangelij quę Chriſti Domini genealogia dicitur ad reliqua Euangelia accingamur nam D. Matthæus Euangeliſta hebraicè ſuum Euangeliū conſcripſit vt omnes veteres ſunt autores non tamen inficior quod mihi ſemper perſuaſi eundem

dem Euangeliſtam Matthęum græçè quoque ſcripſiſſe ſuum Euangelium neſciebat inquies gręcè dono linguarum eſt affectus vt alij Apoſtoli & euangeliſtę quod ſupra mõſtratum eſt Apoſtoli nanq; & euangeliſtę hebræi erant & ex hebręis nec quenquam illorum inuenimus qui hebręam lectionẽ fere citaret quod magis apparebit ex D. Matthęo: excubet animo lector, Lxx viros & Apoſtolos & euangeliſtas citare reperiet non ſolum Lucam & Marcum ſed etiam Diuum Petrum Diuum Iacobum, Diuum Ioannem, & Diuum Matthęum, Diuum Paulum, idem enim Spiritus ſanctus loquebatur per omnes euangeliſtas nam quod aiunt D. Lucam à D. Paulo hiſtoriam euangelicam edoctum fuiſſe & D. Marcum à D. Petro veriſsime aiunt: hiſtoriam tamen euangelicam ſuggerẽte eodem Spiritu ſancto ſcripſere, vt hiſtorię omnis Euangelicæ idem Spiritus ſanctus ſit auctor ſuggeſsit enim ſingulis quod acceperant à D. Petro & à D. Paulo aut quod ipſi viderant aut audierãt ſed iam ad ipſam rem Deo bene iuuante aggrediamur nec plures trahamus mæandros.

Matthæi

Matthæi cap. 1.

Vulg. 190. *Antequam conuenirent.*

VErecunde inquit Eraſmus his verbis ſignificat Euangeliſta coniũctionem vxoris & mariti,& rectè videtur reprehendi Euangeliſta quod hoc verbo conuenire in ea ſignificatione ſit vſus,ſic enim Euangeliſta ſcripſit græcè, Addit Eraſmus congredi & congreſſum legimus pro cõſuetudine mariti & vxoris, Certè hoc nuſquam legit Eraſmus, Nam qua ſignificatione dici ſoleat congredi ignorat nemo,coire,inquit,& coitus. Apage vir obſcœniſsimè tuos coitus,ſi de caſto quodam matrimonio humano ſermo eſſet,præceptum ab oratoribus illud eſt obſcena eſſe vitanda ſordida & humilia pluſquam barbariſmos aut ſoleciſmos, additque Quintilianus contra eos qui nudis nominibus obſcœna enuncianda putant, quod neque ſit vox vlla natura turpis, & ſi qua ſit rei deformitas,alia appellatione quacunq; ad intellectum eũdem nihilominus perueniar. Ego Romani pudoris more contentus,inquit Quintilianus,verecũdiam ſilentio vindicabo, hic nihil pudendum eſt,omnia laus occupat, quæ Cherubinorum & Thronorum puritatem & ſanctimoniam tranſcendunt, tu tamen obſcœne intelligere gaudes, Romanus pudor vbi verecundiæ locus eſt,verecũdiam ſilentio vindicat,tu vbi verecũdiæ locus non eſt obſcœna inculcas nomina,non venit in mentem capitale fuiſſe olim multis ſi forte circunferre digito anulum cum Imperatoris imagine & nõ illum deſpoſuiſſet digiro priuſquam introiſſet in latrinam,aut manu ſumpſiſſet marellam aut laſanum?tu in tantum ſacrarium rantam nominum fœtiditatẽ inferre audeas? ſuccurreret tibi illud Platonis vt tuæ famæ caueres. Ex animo obſcœno qui ſcatet libidinibus fœuam ſemper obſcœnitatis exhalari mephytim,& hinc honeſtiſsimorum animorum pudicos & honeſtos ſermones eſſe indices, parum honeſtos animos arguere ſermones obſcœnos. Neque Auſonius Gallus mihi potuit vnquam perſuadere verſus ſuos eſſe ſalaces & ſpurcos vitam tamen fuiſſe puram, Nam neque obſcœni hominis aut vitioſi ſomnia carere culpa putat Ariſtoteles, nedum ſi vigilans libidinoſa tractes animo ſemimalos appellat hos Ariſtoteles qui obſcœna meditantur animo & ſe continent tamen ſi id fieri poſsibile ſit quod quanquàm puret eſſe Ariſtoteles mihi non videtur veriſimile fieri poſſe quin in tetra vitia erumpat. Sed age eſto vt fieri poſſet quod Ariſtoteles fieri poſſe putat, huius non erit proba vita,quod ait Auſonius,ſed ſemiproba,quod ſi cogitationibus & verbis fœdis ſit inquinatus etiam ſi actu abſtineat omni maleficio. At hoc,dices,intellectu accepiſſe patres veteres verba illa: Antequam conuenirent. Scio & ita interpretandum cẽſeo vt veteres patres ſunt inrerpretati nec diſcedendum vnquam à ſanctorum interpretatione. Scias tamen honeſtius eſſe nomen quam coitum concubitum & alia verba obſcœna, apud Philoſophos nanque & cõuenire accipitur pro congregari in vnam domum, vt ſic loquar, ſic Ariſtoteles libro.1.de R.P.cõiunctionem viri & vxoris & ſocietatem principium omnium communionum & ſocietatum humanarum putat, idque teſte Heſiodo poeta confirmat. Et Plato libro.6.de legibus, vbi de nuptijs & matrimonio diſputat, ducere vxores & iungi matrimonio nihil aliud eſſe ait quam conuenire in communionem vitæ, & matrimonia ipſa appellat conuenienres domos in vnum, & infra de filijsfamilias ducenribus vxores, Oportet, inquit, relinquere parentum domos & veluti in coloniam ire ipſos; Et libro quinro de Republica cùm de ijſdem nuptijs diſputat Plato: Concedes, inquit, communionem maris & fœminæ quarentus naturale

naturale eſt inter ſe, & cùm ſubieciſſet concedo hanc communionem maris & fœminæ naturalem ad omnia munia vitę refert non ſolum ad ſobolis procreationem, Neque videas quenquàm ex Philoſophis hanc orationem de matrimonio mariti & vxoris de concubitu interpretari, ſed de cohabitatione & vitæ ſocietate., nunquam de concubitu quod ex D. Thoma cùm matrimonium diffinit & ex D. Auguſtino diſcere quiuis poterat. Itaque ſi interpretemur hũc locum iuxta ſanctorum ſententiam vt canon eccleſiaſticus eam iubet interpretari honeſtius & verbo honeſtiore dicta hæc ſunt ab Euangeliſta quam ſi in re tam glorioſa obſcœnis verbis eſſet vſus. Sed redeo ad id vnde eram digreſſus, verba illa: Antequam conuenirent interpretanda eſſe iuxta ſententiam ſanctorum dubium non eſt, & de cohabitatione & congregatione in ſocietatem vitę eſſe intelligenda; declarare videtur Angelus cùm inquit: Noli timere accipere Mariam coniugem, non acceperat ergo nec in domum traduxerat, quod ſignificatur etiam paulo infra cùm ait Euangeliſta. Surgens autem Ioſeph à ſomno fecit ſicut præcipit ei Angelus & accepit coniugem ſuam. Subijcit Eraſmus. Cæterum vt res eſt geſta ita narrat Euangeliſta non vt ipſe nouerat, omnia in quibuſdam ſuſpitionum mihi videntur eſſe pleniſsima, ſi D. Matthæus ſcribit ea tantum quorum ipſe teſtis erat, in his ſimilibuſque, quorum ipſe teſtis eſſe non potuit perexigua ei habenda eſt fides, in cæteris vero, quorum ipſe teſtis fuit ſi habetur ei fides, humana quoque hæc erit fides quæ fallere quoque potuit & falli qualis Saluſtij fuit & Liuij. Nam diximus eſſe qui hiſtorijs rerum veterum Apoſtolos & Euangeliſtas pene dixerim æquiperarent, omnis Eccleſia ſancta Prophetas Apoſtolos & Euangeliſtas, ſic audit vt Spiritum ſanctum qui eorum ore eſt loquutus ſe audire intelligat, & intelligat illos quæ litteris mandarunt nouiſsimè infinitis partibus melius quam quę oculis viderent & auribus audirent. Subijcit idem Eraſmus, quis hominum ſuſpicaretur mulierem è Spiritù cœleſti concepiſſe fœtum humanum, quid narras Eraſme? concepiſſe fœtum humanum? quid aliud dicebat Neſtorius quam: virginem ſacram concepiſſe hominem & hominem peperiſſe? & ideo Chriſtipetam virginem ſacram eſſe nominandam non Deiperam? roga Eſaiam quid conceperit, reſpondebit tibi cap. 7. peperiſſe Emmanuelem, ideſt, Deum factum hominem, & cap. 9. pepeeriſſe hanc virginem Deum fortẽ, patrẽ futuri ſæculi, vel vt hebræa lectio verti quoque poteſt, patrem æternitatis, cap. 53. peperiſſe dicet hanc virginem brachium Dei, quem Ioannes interpretatur Dei filium qui aſcenderit è terra ſitienti, hoc eſt è ſacra virgine, integra ſine humano ſemine facie & aſpectu pueri lactentis, ſic enim Lxx reddidere & plærique tranſlatorum Iudæorum veterum, ſed negas, inquient, fuiſſe fœtum humanum? Apage non nego, ſed hunc fœtum Deum eſſe dico hominem factum, Deũ verum, hominem verum, nemo cenſuit ſic exiliter eſſe dicendum cum Neſtorio Mariam virginem concepiſſe è cœleſti ſpiritu fœtum humanum, nec audio libenter concepiſſe è ſpiritu cœleſti, ſed planè & apertè de Spiritu ſancto ne videatur ſacra virgo dici concepiſſe è ſpiritu cœleſti, vt olim dicebãtur Equæ apud Luſitanos ſpirante vento Fauonio concipere.

Vulgata ibidem. 191.

Inuenta eſt in vtero habens.

ERaſmus, cur non potius deprehenſa eſt? iſtud verbum Eraſme fere in crimine vſurpari ſolet, in hac ſacra virgine oĩa laus occupat & gloria tanta quãta nõ ſolũ captũ humanæ mentis tranſcẽdat ſed Seraphinorũ etiã dignitatẽ lõgè exuperet, tantũ abeſt vt in hac ſacra

virgine

virgine huic verbo ſit locus, quanquam ſunt qui ex libris veterum quædam quæ exciderint parum conſiderate ſcriptoribus ſacris decerpant, & venena ab hæreticis veterum libris interſperſa contra ſacram hanc virginem & fideli populo propinent, relinquant flores odoratiſsimos ſanctorum patrum. Nam quæ proponuntur ex Chryſoſtomo vel quouis periculo contenderem non Chryſoſtomo ſed malo aut indocto interpreti eſſe imputanda, & quod marginibus D. Auguſtini quidam non bene animatus in ſacram virginem crebro adnotat, quoties D. Auguſtinus ait præter vnum Chriſtum neminem ſine peccato fuiſſe, quid de Maria virgine quod plerique in ſua ſcripta à multis verſibus repetita tranſcribunt, oportebat illud addere quod D. Auguſtinus ſcripſerat de natura & gratia libro. 1. cap. 36. excepta ſancta Maria virgine de qua propter honorē Domini nullā prorſus cùm de peccatis agitur haberi volo mentionem, excipit ergo D. Auguſtinus ſacram virginem, & cùm de peccatis agit profitetur ſe illam ſemper excipere, & D. Thomas illam expertem fuiſſe omnis peccati mortalis & venialis docet, idque nos multis verbis oſtendimus in Commentarijs in caput. 7. Eſaiæ. Sed illud quæſo aduerte, quæ tāta dici poſsit temeritas vt Spiritus ſancti verba audeat mutare? Spiritus ſanctus D. Matthæi ore: Inuenta eſt, inquit, in vtero habens, & audet quiſquam dicere Spiritui ſancto cur non potius deprehenſa eſt. Ego quorundam noſtrorum hominum audaciam, ne quid dicā grauius, admirari non poſſum ſatis.

Vulgata ibidem.

Inuenta eſt in vtero habens.

ERaſmus, Mirum eſt, inquit, quam ob cauſam interpretem latinum delectauerit hæc periphraſis, in vtero habens, pro grauida, cùm verecundius dici poſſet grauida aut prægnans, & latinius ferens vterum; Hæc Eraſmus. Alij Euangeliſtas, aiunt, ſuis verbis vti cùm teſtimonia veteris teſtamenti citant. Mirari ſatis non poſſum vnde ſit factum, vt noſtris quibuſdam hominibus tantum in Apoſtolos liceat & Euāgeliſtas; res confeſſa eſt, vt libro. 1. oſtendimus Spiritum ſanctum Euangeliſtarum ore fuiſſe loquutum, & miratur Eraſmius cur dixerit in vtero habens, pro grauida; ſic enim eſt græcè; cùm verecundius dici poſſet grauida & pregnans. Dixi verecundiæ nullum hic eſſe locum, & quòd Spiritui ſancto libuit dicere in vtero habēs, nec erat caſtigandus. Sed mitto hos homines. Hæc verba ab Euangeliſta repetita ſunt iuxta tranſlationem LXX, alluſit enim Euangeliſta ad verba illa Eſaiæ cap. 7. Ecce virgo in vtero accipiet & pariet filium, vt quod ille prædixerat futurum, hic oſtendat completum; Propheta dixerat. Ecce virgo in vtero accipiet, Euangeliſta: Inuenta eſt Maria in vtero habens, & quod Propheta dixerat Eſaiæ 8. de Spiritu ſancto. Acceſsi ad Propheteſſam & in vtero accepit, Euangeliſta completum doceat. Inuenta eſt, inquit, Maria in vtero habens de Spiritu ſancto, ita ſemper Euangeliſta loquitur iuxta tranſlationem LXX virorum & verborū ſcripturæ Spiritus ſanctus ſemper eſt obſeruantiſsimus, vt quod dixerat per Prophetas repetitis penè eiſdem verbis in memoriam redigat per Euangeliſtas, vt quod illic prædictum eſt hic monſtretur completum. Tamen hoc per quoſdam ex noſtris vix Spiritui ſancto facere licet.

Vulgata ibidem.

Inuenta eſt in vtero habens. 192

DIXI ex literis Euangeliſtis videri Ioſeph non traduxiſſe in domum ſuam ſacram Virginem cùm Inuenta eſt in vtero habens, ſed videri viſitauiſſe

ſitauiſſe illam vidiſſe intumuiſſe vterũ, hoc quilibet videre poterat ſi oculis vteretur, nec erat opus licentia maritali, licet hoc viri ſanctiſsimi dicant, vterum ſacræ virginis temporis momento ex ſacro cóceptu intumuiſſe apparet, quod totum corpuſculum ſimul eſt factum, & ſacratæ animæ vnitum eodem inſtãti, quo vnitũ eſt verbo hypoſtatice, eodem illo inquam quo reſpondit Angelo: Ecce ancilla Domini fiat mihi ſecundum verbum tuum, illo inquam inſtãti vno & eodem factum corpuſculum illud eſt & ſacratæ animæ vnitum, & vnitũ eſt verbo hypoſtatice. Intumuit igitur ſtatim vterus, nó enim more aliorum fœtuum paulatim formatũ eſt corpus, & poſt multos dies informatũ anima eſt, puer hic qui natus eſt nobis formatus ſimul eſt totus ſecundum naturam humanam, neque ante formatus quam vnitus verbo, neque vnitus per partes ſed totus ſimul, Intumuerit igitur vterus neceſſe erat quod videre poterat quilibet oculis potius quam manu deprehendere, neque quantum ipſe aſſequor in virgine ſancta quæ ſacrarium fuit Spiritus ſancti locus fuit vlli licentiæ, etiam ſponſo, nec tam bene tactũ vteri fœmina pregnans deprehendi poteſt quam oculis cerni; ſi in aula regali vnguentum pretioſiſsimum ſeruaretur quam ſuaues aula illa exhalaret odores, conditus eſt verbum Deus in vtero virginis ſimul cum illo adeſt pater & Spiritus ſanctus in eadem aula, & ita continent diuinitatis radios, vt ad tale auſum ſi tale quid veniſſet in mentem Ioſeph ſponſo non terribilem eius animo horrorem incuterent, adde quod delectus ſponſus ſacratiſsimæ virginis & Emmanueli orituro pedagogus & nutricius admirabili quadam ſanctimonia prædictus credendus eſt, & gratia Spiritus ſancti ſingulari commendatus, vt ſancta omnia verſaret & cogitaret, ſiue igitur licentia maritali tacto vtero intellexit pregnantem virginem ſiue oculis vidit vterum intumuiſſe ſenſit ſacram virginem fuiſſe prægnantem.

Vulgata ibidem.

Nolens eam traducere. 195.

ERaſmus in verba ſuperiora. Cùm eſſet vir iuſtus, multa de forma hac dicendi ſuo more diſputat; cùm nihil apud lectiſsimos quoſq; ſcriptores hac forma dicendi qua Euangeliſta eſt vſus ſit frequentius, ſed mitto hæc, longum enim eſſet perſequi ſingulos Eraſmi lapſus dum ardens & præceps fertur in caſtigandas ſcripturæ ſacræ dicẽdi formas, mitto etiam friuola quæ addit de occulte dimittere & abijcere, de coniuge & vxore, videtur enim excerpere ex ſanctis patribus quæ illis exciderunt aliquando parum meditata, ait autem poſtea. Mire verò iuſtum vocat Euangeliſta Ioſeph ob id quod in ius trahere noluerit atque punire quod lex punire iubet. Ego non intelligo quid viderit Eraſmus Ioſeph repeſiſſe in hac ſacrata virgine quod lex punire iuſſerit vt iniuſtus alicui videri poſsit, quod legem violarit, nec video cur miretur Eraſmus Euangeliſtam iuſtum appellaſſe Ioſeph quod ſacram virginem in ius non traxerit, reperit ſanè Ioſeph in Maria quod admirari & venerari & Angelicis Choris anteferre poſſet, quod damnaret non reperit, notiſsimæ enim erant familiæ Dauid illæ prophetiæ Eſaiæ. Egredietur virga de radice Ieſſe, & ecce virgo concipiet, & promiſſa data Dauidi de Chriſto orituro è familia eius expectabatur Chriſtus, & de hac re propheticis nouerant tanquam vngues & digitos ſuos Iudæi maximéque hi qui orti erant ex familia Dauid cui tantum illud bonum erat promiſſum, & ita potuit eſſe prægnans puella deſponſata alicui, vt nullum crimen incurriſſet ſi vi in agro eſſet oppreſſa vbi nemo opem

terre

ferre potuiſſet: Sciebat hæc Ioſeph vir iuſtus,& temerè illam nolebat infamare quia ipſe iuſtus erat & culpa vacare poterat præſertim ſi eſſet illa virgo vt re ipſa erat quæ propheticis litteris erat promiſſa,verſabat hæc animo, volebat occultè illam dimittere ne infamaretur, & ſi eſſet illa virgo quæ Chriſtum eſſet paritura ſe indignum eius conuictu putabat,illum hęc animo agitantem alloquitur in ſomnijs Angelꝰ admonet pro miſsi dati familiæ Dauidicæ,iubetur accipere Mariam coniugem,docetur concepiſſe eam de Spiritu ſancto eſſeque eã virginem,quam prædixerat Eſaias pariturã Emmanuelem, quod verò Eraſmus citat D.Chryſoſtomum notius eſt quam vt à me dicendum ſit Chryſoſtomum de hac re non eſſe audiẽdum, ſiue ipſum,ſiue quod veriſimilius puto interpretem qui illum Latinè reddidit. Hæc autem dicta veriſsimè ſic collige. Euangeliſta Matthæus virum iuſtum teſtatur fuiſſe Ioſeph,& ideo voluiſſe traducere ſacram hanc virginem.Sed ſi iuſtus erat hoc facere non poſſet, iuſtus enim non violat legem, & morietur potius, quam vt mortali peccato ſe implicet.Et vt largiar viros iuſtos aliquando mortale peccatum in ſe admittere, admiſsi tamen criminis nunquam redditur cauſa quod vir iuſtus eſſet, ſed quod homo eſſet natura fragili & imbecilla. Ioſeph, vt cap.24.Deuteronomij miſſum faciã; Leuiti.cap.5.cogebatur indicare peccatum cuius ipſe teſtis eſſet, aut conſcius niſi vellet peccare. Non vult indicare peccatum virginis,& huius facti redditur cauſa,quod iuſtus eſſet. Senſit igitur in virgine hac ſacra poſſe non eſſe peccatum, quanuis illam vterum ferre videret,alioqui ſi certò ſciſſet adulterã quod ferret vterum, peccatum ſubterfugere non poſſet, occultè dimittens, & etiam libellum repudij præſcriptum à lege non tradens, non appellaretur ab Euangeliſta vir iuſtus, aut ſaltem huius facti non adderetur cauſa,quod vir iuſtus eſſet. Leuiti.5. & Deutero. 24. crimen eſt quod indicari iubeatur, aut propter qđ detur libellus repudij. Id crimen vir iuſtus non intelligebat in ſacra virgine: alioqui non violaturus excelſi legem neque in ea re illum cuiuſquam ſubiret miſeratio. Quid ergo illum mouet, vt puellam prægnantem putet ſine crimine potuiſſe eſſe prægnantem? videbat eius ſanctitatem admirabilem, neq; fieri poterat, vt cùm templum Dei hæc virgo eſſet, & Deum hominem factum ferret in vtero, non in eius vultu admirabilis quædam immineret maieſtas & religio, alieniſsima ab omni criminis ſuſpitione,quippe plena Deo erat, Spiritus ſancti ſacrarium: Fœminam ſanctam cùm vides, religione inſignem pietate in Deum præcellentem,non potes non venerari; quid putas feciſſe Ioſeph virum iuſtum cùm intuebatur ſacram illam virginem plenam Deo, Spiritus ſancti templum?

Matth.1. & Lucæ.1. & Eſaiæ.7.

Ecce virgo in vtero habebit. Vulga.

הִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיֹלֶדֶת בֵּן 194

Lectio Hebræa.

HOc fidei noſtræ fundamentũ primum,& hic primus introitus ad fidem quod Deus verbum incarnatus ſit ex ſacra virgine & homo factus validiſsimè à Iudæis oppugnatur, negant hebraice eſſe:Ecce virgo concipiet, ſed ecce puella aut adoleſcentula, Iudæos refellit D.Hiero.in Cõmentarijs in hũc locũ;acrius & vehemẽtius multo Irenęꝰ lib.3.c.24. & 25. vbi Theodotionem & Aquilã & trãſlatores Iudæos tranſtuliſſe a.t pro,Ecce virgo, Ecce adoleſcẽtula, & ita eos refellit,Iudæos fuiſſe proſelytos qui ex Ioſeph generatũ Dñm dicũt, vt œconomiã redemptionis generis humani diſſoluerent, & incallum face-

rent recidere Prophetarum teſtimonia quæ operatus eſt Deus, additque illud Iudæos nunquam fuiſſe dubitaturos cõburere ſcripturas ſi cognouiſſent nos illarum teſtimonijs fuiſſe vſuros, & de hac re multa diuinitus diſputat hoc ca. 24.25.26.& 27.refellens Iudæos tranſlatores. Origenes quoque contra Celſum lib.1.eoſdem refellit, & omnes veteres patres græci & latini, ſed cur homini Chriſtiano non ſatis ſit Euangelij authoritas quæ citat ad verbum tranſlationem Lxx hoc lóco, vt in cæteris, vt paulo infra monſtrandum eſt, cui non ſatis ſit Spiritus ſancti authoritas qui ore Euangeliſtæ loquitur, Angeli teſtimonium à Deo miſsi qui hæc ita citat. Ecce virgo in vtero habebit? Si hæc tot ac tanta nobis ſatis nõ ſunt neſcio quid nobis futurum ſit ſatis. Dixerat Ariſtoteles: Oportet addiſcentem credere, nos Spiritui ſancto Eccleſię magiſtro non credemus? nec.72.Iudæis, qui trecentis annis ante aduentum Domini, & ante ortam hanc litem inter nos & Iudæos vertere, ecce virgo, & dignos putabimus Iudæos tranſlatores qui audiantur? cum poſt ortã litẽ inter nos & Iudæos ſuas fecerint tranſlationes eo tempore quo maximè in Chriſtum & Chriſtianos odio arderẽt acerrimo, vbi cur quiſquam miretur omnia viros Iudæos & blaſphemos peruertiſſe; miror ego multo magis, cur illis à noſtris aliquid tribuatur authoritatis, cur digni putentur quos quidam è noſtris ſequantur, cùm planè dicat Irenæus dicant & alij Patres Iudæos illos blaſphemos velle facere Chriſtum Dominum natum ex Ioſeph, velle ſacræ virgini virginitatis coronã capiti detrahere. Patres veteres Iudæos refellunt, & vulgò dici ſolet, obe, actum aiunt ne agas, cum quibuſdam ex noſtris manum conſeramus, halmah, noſtrorum quidam in ſuis lexicis adoleſcẽtula eſt, inquit, & puella ſed virgo: rectè quidem, ſed tantum nunquam illis largita eſt vetuſtas, vtetur accepto Iudęus & clamabit rectè maiores ſuos contra Chriſtianos locũ Eſaię vertiſſe, Ecce adoleſcẽtula cõcipiet, Nã quod addit adoleſcentula ſed virgo ridebunt & fortaſſe dicent ita eſt, tamẽ vox hebræa cõceſſu Chriſtianorũ aduleſcẽtulã ſignificat, & aduleſcẽtulæ virgines nubũt viris, cætera quæ adijciemus multo proſequẽtur cachinno. Hieronymus, inquiunt, hoc idem ait, ſi D. Hieronymus id diceret Diuum Hieronymum non putarem audiendum contra Euangeliſtas, contra Angelum ad ſacram virginem Dei deferentem mandáta. Docet D. Hieronymus, halmah, virginem eſſe, ſed puellam & aduleſcentulam, quod virgo vetula & ſenio confecta eſſe poteſt, quæ non, halmah, dicetur, quòd, halmah, virginẽ ſignificet puellam & aduleſcentulam non virginem quæ ſit anus, quæ ſane ſunt optimè dicta quis enim anum quę nunquam concubuiſſet cum viro virginem nominaret? nemo ſanè, alia res eſt, ſi dicas, halmah, eſſe virginem ſed virginem aduleſcentulam, quam ſi id commutes & dicas, halmah, aduleſcentulam eſſe & puellam ſed virginem vt propria ſignificatione aduleſcentulam ſignificet. Betulah, aiunt Iudæi, virginem ſignificat, halmah, aduleſcentula, falſum hoc eſt, Nam in hũc locum Eſaiæ oſtendi, betulah, non raro pro corrupta aduleſcentula accipi, & negaui, halmah, vſquã pro corrupta reperiri, quod negauerat prius Diuus Hieronymus in eundem locum, & addiderat Iudæum Aquilam in Geneſi vbi Rebecha dicitur, halmah, non reddidiſſe aduleſcentulã nec puellam, ſed abſconditam tranſtuliſſe virginem, ſcilicet, concluſam domi quæ in publicum non prodit, cui rei adijce tu Philonis teſtimonium qui cum de vita Moſis ageret qui expoſitus eſt in iuncea fiſcella, & eius ſoror puella obſeruaret rei euentum puella illa in ſcriptura, halmah, nominatur & Philon interpretatus eſt virginem, etiam eo loco

vbi

vbi Hieronymus & Lxx puellam verterint quod perexigua ætate eſſet, nec in eam ætatem adoleuiſſet quà virgines ſolent appellari. Nam puer & puera dicebantur olim infantes lactentes & quinquennes & ſeptuennes & deinceps hoc nomẽ puera obſelouit vetuſtate, & pro ea voce puella dicitur cùm lactet, & iam ſeptuennis & octo aut nouem annos nata, qua ætate puellæ dicuntur: Idẽ Philon aduerſum Flacum ſic interpretatur, halmah, mulierculæ, inquit, concluſæ domi, quæ non progrediuntur ex aula patris virgines quæ thalamo continentur, quæ præ pudore vitant hominũ cóſpectus etiam proximorum, quibus verbis refutantur noſtri homines qui, halmah, dictam putant quod eſſet incognita viro, quod à viro eſſet abſcondita, nó ideo eſt appellata, halmah, virgo, ſed quod ſummota à virorum cóſpectibus eſſet quod concluſa thalamo quod nó prodiret in hominum conſpectũ. Adde etiam illud Geneſeos. 24. de Rebecha cùm præceſsiſſet, Betulah, ideſt, virgo additum eſt in ſacro contextu núquam à viro fuiſſe cognitam, quod mea quidé ſententia inſolubile argumentum eſt, betulah, non ſemper ſignificare virginem incorruptá, alioqui quorſum Spiritus ſanctus addidiſſet nunquam à viro fuiſſe cognitam, in ſcriptura nihil eſt ſuperuacuum vt docent patres veteres, niſi ſi qua ſit forma dicẽdi hebræa, Additum eſt ergo: nunquam à viro fuiſſe cognitam, quod, betulah, virginem ſignificet, ſed aliquando virginem corruptam, & vt ſcias quo animo quidam rebus noſtris aduerſentur, hæc peruertút quidam ex noſtris qui ſcribunt, hoc. 24. cap. Geneſeos de Rebecha præceſsiſſe, halmah, ideſt, adoleſcentula, & poſtea ſubiunctum fuiſſe nunquam à viro fuiſſe cognitam, quod, halmah, tantum ſignificaret adoleſcentulam, Apage ſi tale aliquid Iudęi aduerſum nos haberét vt hebraicè Rebecha illo capite eſſet appellata, halmah, à primo & poſtea additum eſſet nunquam à viro eſſe cognitá, quas Iudæi excitarent tragædias; quos cierent clamores, en appellata eſt Rebecha, halmah, ideſt, adoleſcẽtula, & quod hæc vox non ſignificat virginẽ, ſed ętatem additum eſt illud quoque virginẽ incognitam viro fuiſſe, mentiuntur Iudaizantes qui hæc aduerſum nos citát, vel cum mendacio res Iudaicas volunt tueri, & Chriſtum & noſtra oppugnare; appellarat quidem ſcriptura Rebechã nahar, ideſt, adoleſcentulam, appellauit poſtea, betulah, quam vocem virginem ſignificare Iudæi affirmant nos oſtendimus in hunc locum Eſaiæ teſtimonijs ſcripturæ ſignificare etiam virginẽ corruptam, vnde cùm appellaſſet ſcriptura Rebecham, betulah, virginem ſubijcit ſcriptura fuiſſe incognitam viro, nempè quod, betulah, corruptam quoq; virginem ſonet aliquando, poſtremo ſcriptura eandem Rebecham appellat, halmah, & tunc nihil addidit, nempe quod, halmah, virginem ſonat intactam ſummotam ab hominum conſpectu, vt diximus ex Philone.

Matthæi primo, Eſaiæ. 7.

Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium. Vulga. 195

Lectio hebræa ſupra poſita eſt loco 194.

NEquid controuerſiarum nobis deſit poſt deuictos Iudæos noſtrorum quidam grauiores mouent tumultus, præſcribunt canones quibus in vniuerſum pronunciant Apoſtolos & Euangeliſtas cũ ſcripturæ teſtimonia citant ſenſum tantummodo Prophetarũ decerpere nihil curantes de verbis & ſyllabis, vtur enim ipſis illorum verbis, ſi hoc ita eſſet Iudæi glorioſiſsimos de nobis agerent triũphos negarent ſenſus Prophetarũ illos eſſe quos putãt eſſe nři Apoſtoli & Euãgeliſtæ, ſed illorũ ſomnia, nec nobis fieret ſatis ſi nó citarẽtur

ipſa Prophetarum verba quibus intellegeremus ita completum eſſe quod à Prophetis erat prædictú, vt ab illis prædictum erat riſu & cachinno excepti eſſent Apoſtoli & Euangeliſtę tàm à Iudęis quàm à gentibus, niſi quæ citarent Apoſtoli & Euangeliſtæ Prophetarum teſtimonia ita legerentur in Prophetis, nec enim fruſtra. Lactantius Prophetarum teſtimonijs, inquit, effectum eſt, vt Chriſto crederemus, quæ nanque legebant in Prophetis oculis cernebant eſſe completa, & Apoſtoli & Euangeliſtæ, & cæteri verbi prædicatores non fruſtra iubebant ſuos auditores intrarę Iudæorum ſynagogas, ad quas liber patebat aditus, & in quibus ſcripturę iuxta trāſlationem Lxx legebantur, omnes enim ferè ea tempęſtate græce ſciebant attentę vt audirent monebant, & audituros ea quæ ſibi prędicarentur & credituros, & ea cauſa nos his poſtremis libris oſtendimus Apoſtolos & Euangeliſtas citaſſe omnia iuxta tranſlationem Lxx neque his contenti ſunt, ſed addunt citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis teſtimonia ſenſu longè diuerſo à mente Prophetarum, & verè hæc dicunt: ſi quis ſibi proponat Iudaicas interpretationes pro regula & menſura ſenſus Prophetici, habent Iudæi & heretici, inquit Athanaſius, aduerſus Arianos pro regula interpretationis ſcripturæ ſuam infidelitatem & impietatem, ſi hanc homo Chriſtianus ſibi proponat pro regula fateatur neceſſe eſt Euangeliſtas & Apoſtolos teſtimonia ſcripturę citare ſenſu longè diuerſo, atque etiam interim contrario à mente Prophetę, quam putant eſſe ſcilicet, Iudęi & heretici, his breui reſpōdemus vt conferant citata teſtimonia ab Apoſtolis & Euangeliſtis cum tranſlatione Lxx ad verbum adhibeant, tamē canones veterum patrum de interpretāda ſcriptura vt intelligant non diuerſo ſenſu neq, contrario, ſed vero & legitimo citari teſtimonia ſcripturæ ab Apoſtolis & Euangeliſtis, vt reijciant Iudaicas interpretationes & hæreticas, proponant ſibi interpretationes Eccleſiaſticas reperient omnia legitimo ſenſu citari & veriſsimo. Nam de D. Hieronymo reſpondimus in Prolegomenis & alijs locis centies. Sed nos his omiſsis, ad noſtrum inſtitutum redeamus ſi illud dixerimus quod repetitum à nobis eſt centies, ita Apoſtolos & Euāgeliſtas aliquādo teſtimonia ſcripturæ citare vt non verba citent, quemadmodum nos cùm citamus Platonem aut Ariſtotelem nō ſemper verba numeramus, ſed de hac re diſputatum eſt alibi fuſè.

Matthæi. 1. Eſaiæ. 7.

Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium. Vulgat. 196

Lectio hebræa ſupra loco 194.

HVnc locum citat Euangeliſta iuxta tranſlationem Lxx aut potius iuxta paraphraſin quam fecere Lxx huius loci Eſaiæ quæ tanta laus eſt tranſlationis Lxx virorum, vt ea maior nulla eſſe poſsit; quid enim maius quā quod Spiritus ſanctus citet paraphraſin & Commentarium ſcripturæ factū à Lxx viris? Hebraice hic locus eſt vt diximus in Commentarijs in Eſaiam: Ecce virgo prægnans & pariens filium vocabis nomen eius Emmanuel, vt prægnantem & parientem virginem appellet Propheta virginem ante partum, in partu, poſt partum, cùm ait: Ecce virgo prægnans & pariens. Solent Lxx viri & Apoſtoli atq; Euangeliſtæ vnius loci ſcripturæ paraphraſin ex alio facere, vt vtroq; loco doceant eandē rē eſſe præſignificatā, & ita huius loci Eſaiæ paraphraſin fecere Lxx vt diximus in Commentarijs in hūc locū Eſaiæ ex cap. 13. Iudicū ex verbis Angeli quibus vxorem Manoe ſterilē alloquitur Angelus, inquiens, Ecce tu ſterilis es, & in vtero habebis & paries filiū, vt doceret ſterilē typum eſſe virginis,

quod

quod etiam nos docent omnes veteres patres,& Sampſonem filiũ huius ſterilis qui denunciatur matri ſterili ex ea orituꝛus Chriſti typũ eſſe,Sampſon enim latinè ſonat cœleſtem à, ſamahim, ideſt, à cœlo,vt eo loci docet ſcriptura; vt ſit typus ſecundi hominis de cœlo cœleſtis quæ fusè & late in Commentarijs in Eſaiam ſumus exequuti, vt hoc docerẽt Lxx loci illius cap.7. Eſaię ex hoc loco fecere paraphraſin,vt idem in vtroque docerent pręſignificatum litteraliter in Eſaia,in figura.13.Iudicum,& ideo.13.Iudicum dixere:Ecce tu ſterilis, vt ſterilis eſſet typus virginis, in Eſaia pro typo poſuere veritatem,Ecce virgo. 13. Iudicum dixere: In vtero habebis & paries filium,in paraphraſi quã fecere in Eſaiã dixere:In vtero accipiet & pariet filiũ, & ita pro tranſlatione Lxx viri fecere paraphraſin, & veluti commentarium huius loci ſcripturæ ex altero ſcripturæ loco,vt ex altero alterum interpretarẽtur;hanc talem paraphraſin,& hoc tale commẽtarium Lxx ſeniorum citat Spiritus ſanctus ore Euangeliſtarum quin non citat hoc loco iuxta paraphraſin factam à Lxx ſenioribus, ſed iuxta tranſlationem Lxx ſeniorum cap.13. Iudicum, vt oſtendi, vt doceant quod hoc loco præſignificatum erat litteraliter prædictum fuiſſe.13. Iudicum in typo, & ſic diluuntur obiectiones Eraſmi & aliorũ recentiorum. Nam de D. Hieronymo reſponſum non ſemel ſatis abundeque eſt,qui negabant hæc citata ab Euangeliſta hebręæ lectioni conuenienter neq; congruenter tranſlationi Lxx virorum illud tamen admonere volo legentẽ D. Matthæum citaſſe hunc locum Eſaiæ paraphraſi quadam facta iuxta tranſlationem Lxx capite. 13. Iudicum. Ecce virgo in vtero habebis, fortaſſe ne videretur ſignificari acceptura ſemen viri, quod Diuus Lucas non reformidauit, neque Angelus qui apud Lucam virginem alloquitur: Ecce concipies, inquiens, in vtero, erat enim conceptura filiũ Dei & paritura, vt alter Euangeliſta tranſlationẽ Lxx cap. 7. citarit, omiſſa tantũ vna dictione. Nã pro. Ecce virgo in vtero accipies,dixit:Ecce cõcipies in vtero,quod ei ad virginẽ prædictã à Propheta, ſermo erat, Matthæus vero translationẽ citat Lxx cap.13, Iudicũ,ex quo loco vterque Euangeliſta paraphraſin facit huius loci cap.7.Eſaię,vt vtroque loco oſtendant idem eſſe ſignificatum,vt dictum eſt.

Vulgata ibidem.

Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium. Vulgata 197

Lectio hebræa ſupra loco 194.

ERaſmus de hoc loco diſceptat cũ D.Hiero.adnotat D.Hiero.in ſuis Cõmẽtarijs præ ſe tuliſſe hũc locũ citatũ ab Angelo nõ lectũ eſſe ſua tẽpeſtate:Ecce virgo in vtero habebit, in futuro,ſed Ecce virgo in vtero habet,in præſenti,& adnotaſſe D.Hiero.Angelũ mutatione futuri tẽporis in tempus præſens mõſtraſſe cõpleri iã Prophetiam Eſaiæ, quod enim prædictũ erat ab Eſaia: Ecce virgo in vtero habebit, ſignificaſſe fieri iã,innuit enim factã virginẽ habere iam in vtero quod Eſaias pręđixerat virginẽ de familia Dauid in vtero habiturã,filiũ Dei,ſcilicet,& argutatur Eraſmus,ſi Euãgeliſta vt hoc ſignificare vellet alterum verbum futuri in verbũ præſens mutauit,cur nõ mutauit & alterũ futuri verbũ.Et pariet? quod mihi legenti mouit riſum,quia prægnãs erat ſacra virgo, & ideo iã in præſenti habebat in vtero, & nõdũ pepererat,& erat paritura,ideo alterũ verbũ futuri mutauit in pręſens,alterũ non mutauit:Si citauit,inquit Eraſmus, Angel' verba Prophetæ eo modo erat citaturus:quo Propheta ſcripſerat, falſum eſt,prædixerat Propheta futurũ, nũciat Angelus factũ iã quod Propheta prædixerat,non licuit Angelo dicere compleri in ſacra virgine Maria iam

quod Propheta in virgine de familia Dauidica dixerat complendum? Mitto dicere quæ recentes ſcriptores in hunc locum Eſaiæ cauillantur quod illorum ineptę cauſę ſuperioribus duabus annotationibus diluuntur.

Vulgata ibidem.

198 *Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod eſt interpretatum inter nos Deus.*

Lectio Hebręa. וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּאֵל׃

DIxi ſupra ex Irenæo Iudæos hæc peruertere, quid ni peruertant? qui ſi confiteantur verbum Dei incarnatum Deum & hominem fuiſſe & vocatum Emmanuel, quo nomine, vt noſtri omnes docent, ſignificatur idē quod ſignificatur illo Ioannis. Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. Non poſſent non manus victas dare, & confiteri ſuam impietatem, quod illis eſſet ſaluti & commodo maximo, malunt tamen in ſua impietate perſiſtere, referūt hæc modo ad vxorem Eſaiæ, interim ad Ezechiæ vxorem quarum partu ſibi Deum affuturum pollicebantur, quod falſiſsimum fuit, faciunt enim ſcripturas, vt aiunt veteres patres, ſua Iudaica interpretatione ſtultas & mēdaces: Itaque Emmanuel negant nomen eſſe ſed orationem integram & diuiſim legūt, Immanu, nobiſcum, el, Deus quod tempore partus alterius illarum mulierum Deus cum Iudęis erat futurus, nō legūt Iudæi coniunctim, vt Emmanuel ſit nomen huius pueri, ſignificans idem quod verbum caro factum eſt habitans in nobis; Iudæos ſequuntur noſtri quidā qua mente atque animo neſcio. Emmanuel ſcribunt & pronunciant Euangeliſtæ iuxta Lxx viros, neque quiſquam miretur quod hebraice ſit, Immanuel, varietas puncti in principio facit, vt Lxx viri & Euangeliſtæ Emmanuel dixerint, Iudæi Immanuel. Dictum etiam eſt in Cōmentarijs in hunc locum Eſaiæ de lite quæ nobis erat aduerſum Iudæos quod dicerent Chriſtum non vocandū fuiſſe Ieſum ſed Emmanuelem, illic ergo refutauimus Iudęos, illinc ſi voles petę.

Et vocabunt nomen eius Emmanuel. Vulg. 199

Lectio hebræa ſupra loco 198.

DE hoc loco nobis lis eſt aduerſum noſtros à quibus nobis obijci ſolet quod hebraice non eſt. Vocabunt nomen eius, ſed, vocabis nomen eius, & maior aduerſum me hæc lis erit qui contendo Euangeliſtas fere ſemper ſequi trāſlationem Lxx. Nam Lxx vertere: Et vocabis nomē eius Emmanuel. Hoc dubium ſic dilues, hebraice planè factam eſſe ꝓpoſtrophen ad ſacrā virginem à Propheta: Ecce tu ô virgo prægnans & pariens filium & vocabis nomen eius Emmanuel, qua de re in Commentarijs in hunc locum diximus fuſè. Horum verborum factam paraphraſin à Lxx viris diximus & mutatam perſonam ſecundam in tertiam mutata perſona prudentiſsime Euangeliſta doctor Eccleſię pro, vocabis, vertit, vocabunt, iam enim Lxx tranſitum fecerant à ſecūda perſona in tertiam, cùm pro: Ecce tu virgo concipiens & pariens dixere: Ecce virgo in vtero cōcipiet, parū cōſequens videbatur redire ad ſecūdam perſonā, & ideo ſecūdam illam perſonam, vocabis, interpretatur Euāgeliſta, id eſt, vocabunt, ſolet enim ſecunda perſona pro plurali tertia poni, vt videas & flumina ſicca, id eſt, quiuis poteſt videre, facilius excites dormiētē, id eſt, quiuis poteſt facilius excitare, & ſic vocabis, id eſt quilibet fidelis vocabit, Euangeliſta breuius vocabis.i. vocabūt omnes.i. cōfitebūtur fideles oēs, vt interpretatur Chryſoſtomus, Emmanuelē, id eſt, Deū inter homines eſſe, Deum factum hominem, quod verbū caro factum eſt, & ſic erat nomi-

nominandus à virgine, vt à parentibus nomen accipimus, Euangeliſta vt magiſter Eccleſię vocabis interpretatur, ideſt, confitéberis tu & vniuerſa Eccleſia quod verbum caro factum eſt, ſic Chryſoſtomus, Matthæus, inquiẽs, multitudinis numero verbum expreſsit, reſpexit enim populi perſonam cuius illa vox eſt nobiſcum Deus, nimirum ſibi gratulantis de tali partu quod Deus natus eſſet inter homines, quod verbum caro factũ eſſet, ſunt qui teſtentur quoties in litteris ſacris ſcribitur ab Apoſtolo aut Euangeliſta nominis hebræi interpretatio, vt factum eſt hoc loco ab Euangeliſta expungẽdam eſſe nominis interpretationem illam quod negent ab Apoſtolo ſcriptam, ſed ab aliquo in margine additam, & poſtea in contextum ſacrum irrepſiſſe, An quod Apoſtoli & Euangeliſtæ Eccleſiæ ſanctæ doctores quorum munus eſt ſcripturæ ſacræ aperire ſenſa quæ interpretantur expungat quiſquã, quod receptũ eſt ab initijs naſcentis Eccleſiæ, quodque per manus Pontificum & ſanctorum Patrum ab Apoſtolis vſque ad noſtra tẽpora trãſmiſſum eſt, ſi Deo placet, nos caſtigemus? Aduerſemurq́ue Hieronymo etiã qui in cap. 4. ad Galatas, in illa verba, Quoniam autem eſtis filij Dei, nos docet id Apoſtolos facere ſolitos, & Auguſtinus ſecũdo libro de doctrina Chriſtiana. Niſi Ioannes Euangeliſta, inquit, nos docuiſſet quid ſignificaret Siloe ignoraremus tantum myſterium, quod verius diceret, ſi conſuluiſſet hebræa lexica & Iudæos aut Iudaizantes nunquã reperiſſet quid eſſet ſiloe, tantum audiſſet nomen eſſe fontis.

Matthæi. 2. cap. & Michææ. 5.

Vulgat. 200. *In Bethlehem Iuda.*

Lectio Hebręa. בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה

ERaſmus in annotationibus in hũc locum. In Bethlehem Iudææ legẽdum putat, & diſputat cũ D. Hieronymo neque quidquam decidit, poterat breuius dicere poſt captiuitatem Babylonicam omnes tribus Iſrael communi nomine Iudææ appellatas fuiſſe, vt intelliges ex Ioſepho lib. 11. Antiquitatum cap. 5. ſub finem, ſic Ptolomeus Geographiæ libro. 5. cap. de Paleſtina Syria quæ eadem Iudæa appellatur Iudææ partes numerat Galilæam, Idumæam, Samariam, & reliquas, & Stephanus de vrbibus in ditione Galilæi, Galilæi, inquit, Iudæorum natio eſt, & in ditione, Samaria, Samaria, inquit, vrbs Iudæa eſt, Nihilominus tamen, vt olim Aphrica dicebatur tertia pars orbis, & peculiari nomine ea pars Aphricæ quæ eſt poſt Numidiam vſque ad regnum Cyrenaicum propriè nomen Aphricæ vſurpat, vt Pomponius Mella lib. 1. c. 4. & 5. te docet, & Ptolomæus lib. 4. ca. de Aphrica, & alij omnes Geographi, & vt Aſia tertia quoque pars eſt orbis, magnitudine quidem tanta atque adeo maior quam Europa & Aphrica, ſimul peculiari nomine Aſia minor dicitur, vt Ptolomæus Geographiæ libro. 5. docet ca. de ea quę proprie dicitur Aſia. Sic Auguſtinus quæſtionum ſuper Ioſue lib. 6. cap. 15. ſicut eſt pars quædam, inquit, quæ propriè dicitur Lybia quanuis hoc nomen vniuerſę Aphricę competat & pars quædam quę proprie dicitur Aſia, quanuis Aſiam vel dimidiam partem orbis terrarum, vel tertiam partem orbis poſuerunt. Sic Iudęa vniuerſa prouincia quam olim tenebant omnes duodecim tribus, dicitur Iudæa communi nomine & peculiari nomine dicitur Iudęa qua olim continebatur regnum Iuda, duæ tribus, tantum Iuda & Beniamin, quod aperte leges apud Ioſephũ de bello Iudaico lib. 3. capite. 3. vbi Samaritidẽ regionẽ mediã inter Iudæã & Galilæã collocat, ibi enim neceſſe eſt accipias Iudæã pro regione qua olim cõtinebatur regnũ Iuda pro duabus tribubus, f. tãtũ Iuda & Beniamin, alioqui re-

gio Samaritis & Galilæa partes ſunt Iudææ,vt diximus,& idem Ioſephus libro primo de bello Iudaico cap. 10. Antonium ait conſtituiſſe fratres Herodis tetrarchas Iudęæ & permiſiſſe vt vniuerſam Iudæam adminiſtrarent, quo loco vniuerſam Iudæam intelligit, non hãc partem qua continebatur regnum Iuda,ſed quam continebantur omnes tribus Iſrael,vt legere poſsis:in Bethlehem Iuda vel Iudę: declinantur enim aliquã do hebręa nomina vel Iudææ quod Iudæa vniuerſam Iudæam ſignificet, & partem illam Iudæę qua olim continebatur regnum Iuda, vt lectio græci Euãgelij quæ Iudææ præfert,defendatur, & latina quæ præfert Iudæ defendi quoq; poſsit. ¶ Hinc colliges tu veriſsime à me(exemplo doctiſsimorum virorum qui id aiunt)dictum eſſe multas gloſſulas inertis alicuius inter textas ſcriptis D.Hieronymi, Nam doctiſsimus erat D. Hieronymus, & non erat quæ nos ſcripſimus,& hebraicè ſciebat optimè, nouerat hebraicè non eſſe Bethlehem terra Iudà,quomodo ergo ait hebraice eſſe,Et tu Bethlehem terra Iudà,nó mentitur Hieronymus pręſertim in re conſeſſa,non ignorat hebraicè non eſſe, & tu Bethlehem terra Iudà, igitur gloſſema alicuius hæc verba ſunt quæ Hiero. ſcriptis intertexuit, Nunquã enim Eraſmus diceret Hebraicè eſſe quod hebraicè non eſt nedum Hiero. Nec illud eſt prætereundum ſilentio Eraſmum temerè & nimium temerè,nequid dicam grauius parum in quibuſdam habere fidei Euangelicis & Apoſtolicis litteris, & optare hebræum Euãgelium Matthæi, quod vt ipſe putat non pauca citentur ex libris veteris teſtamenti quæ videantur ab ipſis fontibus diſsidere, & cogerent ipſum D.Hieronymum ad ipſum archetypum confugere,ſi hebraicè eſſet conſcriptum & eius vſquam eſſet copia,primum omnium dixi quibus rationibus habeo perſuaſiſsimum Diuum Matthæum hebraice ſcripliſſe ſuum Euangelium vt eſſet Euãgelium hebraice cõſcriptum Iudæis qui credidiſſent; & certum habeo ſcripſiſſe idem Euangelium Græcè ipſum D. Matthæum, ſciebat enim quippe plenus Spiritu ſancto auferendas ſcripturas à Iudæis,trãſferendas ad nationes quæ Chriſtũ erant recepturæ, & ea cauſa vetus teſtamentum œconomia Dei Opt. Maxim. verſum eſſe græce, quod lingua græca omnibus ferè nationibus communis erat, vt omnes nationes poſſent ſcripturas legere & intelligere. Prouidit hoc Deus, vt aiunt veteres Patres,& non prouidit vt doctrina Euangelica D.Matthęi eſſet græce? ſed fac D. Matthæum ſcripſiſſe tantum hebraicè ſuum Euangelium, quod mihi nunquam fiet veriſimile, ſed fac ita eſſe, certè aliquis ex Apoſtolis aut ex Euangeliſtis illud vertit græce, in quos ideo viſibiliter decidit Spiritus ſanctus vt ait Dionyſius Areopagita, vt quæ ab illis accepimus nos ab Spiritu ſancto accepiſſe intelligeremus, ſi certum eſſet archetypa hebræa Euangelij Matthæi eſſe. Ego quod Euangelio Matthæi græco & Latino continetur longe & multo illis omnibus anteferrem,græcum enim & Latinum Euangelium D.Matthæi per manus Pontificum ſibi mutuo ſuccedentium,ab Apoſtolis ad noſtra vſque tempora deſcendit.hebræum Euangelium ſi eius vſquã fuiſſet copia Iudaica crederem exaratũ manu,qua nihil magis perfidũ eſſe poſſe oſtendimus lib. huius operis ſecundo. quod autem Diuum Hieronymum facit Eraſmus Apoſtolorum & Euangeliſtarum cenſorem quam mihi temere & praue factum videatur,non poſſum plane proloqui.D. Hieronymus cenſor ne ſit Apoſtolorum aut Euangeliſtarum, aut potius Spiritus S. qui in Apoſtolis & Euangeliſtis eſt loqutus? dirumperet tunicas D. Hieronymus præ animi ægritudine ſi iſtuc audiret.vt auerſati ſunt Apoſtoli eos qui ſibi diuinos deferebant honores, homines ſumus ſi-

cut

cut vos inquibant, multo magis id diceret D. Hieronymus, Doctor ego ſum Eccleſiæ non Apoſtolus nec Euangeliſta, aut quod grauius eſt Apoſtolorum cenſor & Euāgeliſtarū, vel potius Chriſti & Spiritus S. in Apoſtolis & Euangeliſtis loquentium cenſor & caſtigator, quid ſibi vult Eraſmus? omnia noſtra facit ſuſpectā? Apoſtolos & Euangeliſtas humana ſcripſiſſe memoria; labi potuiſſe, & cætera quæ in illa verba: Et tu Bethlehem, ſcribit, referre horret animus: Ego Apoſtolis & Euangeliſtis credo quod Spiritui S. in Apoſtolis & Euangeliſtis loquenti credo, non credo Apoſtolis & Euangeliſtis tanquam Saluſtio & Titoliuio, ſed tanquam veritati primæ quæ legem nouam per Apoſtolos & Euangeliſtas, tanquam per viua quædam inſtrumenta nobis tulit, Spiritus ſanctus, ait Dominus, ſuggeret vobis omnia quęcunque dixero vobis, poſt hæc verba ſi quis doctior D. Hieronymo infinitis partibus (Nam D. Hieronymus ab hoc crimine abfuit longiſsimè, vt dixi in Prolegomenis) ſi quis inquam doctior infinitis partibus D. Hieronymo diceret Euangelia ab hebræa lectione diſcordare non pluris facerem doctiſsimum illum virum quam puerum ſeptuenem, quod in proberbio eſt, Adde ſi oculis cernerem & animo diſcrepare Euangelia à lectione hebręa Spiritui ſancto crederem lectionem hebræam dicerem eſſe mutatam ab impijs Iudæis, ſi lex noua à Deo lata eſt, impium, inquit, eſt, Chryſoſtomus in dicta à Deo inquirere an vera ſint, At qui lex noua à Deo lata eſt per vnigenitum filium, & in eius dicta inquirimus? & D. Hieronymum teſtem adhibemus? qua in re inſigniter huic Diuo fit iniuria, Nam pro eo in Prolegomenis reſpondimus, Scrutamini ſcripturas ait Dominus, illæ teſtimonium perhibent de me, diſce hebraicè & gręcè & confer græce & hebraicè ſcripturas adhibitis patrum veterum & veterum Iudæorum ſententijs. & recentium quas colligimus in librum ſecundum, & quæ diſcordare à veritate hebraica dicuntur intelliges fraudes eſſe Iudaicas.

Matthæi ſecundo, Michææ quinto.

Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam: Et tu Bethlehem terra Iudā. Vulga. 201.

וְאַתָּה בֵּית לֶחֶם אֶפְרָתָה Lectio Hebręa.

καὶ σὺ οἶκος τοῦ βηθλεὲμ τοῦ ἐφραθά. Lxx.

Matthæus.

καὶ σὺ βηθλεὲμ γῆ ἰούδα.

HOc loco & ſimilibus audent quidam noſtri homines, de quibus ſupradixi, negare teſtimonia prophetarum hæc citari ab Apoſtolis & Euangeliſtis tanquam prophetias, ſed tanquam prouerbia & alluſiones, vt cum verſus Homericos aut Maronis ad rem de qua agimus accomodamus, atque inde id cognoſci quod alieno ſenſu à mente prophetæ citentur, & re & verbis diſſentiāt à lectione hebræa, nempè quod Iudaicum ſenſum verum prophetæ ſenſum eſſe arbitrarentur, cum longe ſecus ſe res habeat, ſi attente audieris partes omnes huius prophetiæ, Explicabo enim eas per partes, intelliges Euangeliſtam neque ſequutum eſſe in hac prophetia hebræam lectionem, neque tranſlationem Lxx ſed pro prophetia explanationem prophetiæ poſuiſſe, tantum abeſt, vt à vero ſenſu prophetæ abfuerit. Euangeliſta dum eam citat, illud exciderat tranſlatorem quendam huius capitis diſtinctionem mutaſſe & principium eius quod eſt de alapa incuſſa Domino à ſeruo Pontificis, cum dixit: Sic reſpondes Pontifici? feciſſe finem ſuperioris capitis vt eo referri poſſet, quo Iudæi finem capitis ſuperioris referunt, Nam diſtinctiones ſcripturæ Iudaicas diuerſas eſſe ab

eccleſiaſticis diſtinctionibus, dictum eſt lib. 2: ſed iam ad rem aggrediamur.

Vulgata ibidem.

202 *Sic enim ſcriptum eſt per Prophetam: Et tu Bethlehem terra Iuda.*

Lectio Hebræa ſupra.

SAtis ſuperque annotationibus ſuperioribus dictũ eſt in eos qui hæc labefactare conantur, nec enim ſolus Eraſmus eſt, nunc de re ipſa. Hic locus nec citatur iuxta Lxx viros, nec iuxta lectionem hebræam, explanatur enim ab Euangeliſta, aut potiùs ab Spiritu Sancto per Euangeliſtam tanquam ab Eccleſiæ magiſtro. Deus enim nobis magiſter eſt: Nolite vobis magiſtrum vocare ſuper terram, qua de re multa diximus libro Primo hebraicè, græce, & Latinè eſt. Et tu Bethlehem Ephrata, id eſt, & tu domus panis germinans & floreſcens; quod patria Domini dicta eſt Bethlehem, ideſt, domus panis illius qui dixit: Ego ſum panis viuus qui de cælo deſcendi quem qui manducat homo viuet in æternum, dicta quoque patria Domini eſt Ephrata cognomento, ideſt germinans & floreſcens, quod inde oriturus erat Chriſtus, qui in ſcriptura dicitur, ſemach, quæ vox Latinè ſonat germen & florem, quod flos ille agri & lilium campi futurum erat; vt toto orbe germinaret multitudine fidelium & Eccleſiarum. Hilarius in illud Pſalmi. 131. Ecce audiuimus eum in Ephrata, mirabiliter Iudæos refellit, & ſuis Iudaicis interpretationibus prophetias facere mendaces arguit. Quod ergo duo oppida erant eodem nomine appellata Bethlehem, alterum in Galilæa in regione Zabulonitide, alterũ in Iudà cognomento Ephrata, & hoc nomen Ephrata obſcurũ erat populo Chriſtiano qui naſcebatur ex omnibus gentibus, Euangeliſta illud mutauit in verbum dilucidius & perſpicuũ magis, vt Eccleſiæ Doctor & magiſter, quaſi diceret: Et tu Bethlehem Ephrata, id eſt, & tu Bethlehem terræ Iuda, quod hoc nomine Bethlehem Iuda diſtinguererur à Bethlehem quæ erat in terra Zabulonitide; Pro lectione ergo hebræa, Græca, & Latina interpretationem eius hoc loco poſuit Euangeliſta, quaſi diceret: Et tu Bethlehem Ephrata, ideſt, & tu Bethlehem terra Iuda.

Vulgata ibidem.

Et tu Bethlehem. 203

Lectio Hebræa ſupra.

QVod D. Hieronymus in cap. 5. Michææ paruum vicum appellat Bethlehem, Eraſmus in annotationibus ex cap. 2. in principio Bethlehem obſcuri viculi nomen eſſe ait, & oppidum & alia quæ addit infra in fine annotationis in illa verba: Et tu Bethlehem, cum dixerit idem Eraſmus vrbem Dauid appellatam eſſe à Luca cap. 2. id quod D. Hieronymus noſquoque docet, nequis vrbem Bethlehem à D. Luca ſuſpicetur parum propriè appellatam & credat Iudæis qui per exiguum viculum fuiſſe aiunt ſciat Bethlehem à Ioſepho de antiquitatibus lib. 8. cap. 3. recenſeri inter vrbes munitas quas Roboam ſibi munierit cum creatus eſt Rex Iuda, quod ſi obijcias à D. Ioanne cap. 7. appellari vicum Græcè come ſcias vicum & comen appellari ab hebræis vrbes etiam magnas, vt diſces ex libro primo. de bello Iudaico cap. 4. vbi exercitus ab hoſte fuſus fugit in Cana Galilææ vicum, non fugit in vicum quales noſtri ſunt, ſed in oppidum paruum, munitum tamen.

Vulgata

Vulgata ibidem.

Vulga. *Nequaquam minima es in principibus*
204 *Iuda.*

Lectio Hebręa. צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה

Lxx. ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσι.

Matthæus.

οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν ἡγεμόσιν ἰούδα.

HIc locus fecit vt quidam dicerent ab Apoſtolis & Euangeliſtis citari ſcripturas diuerſo ſenſu atque etiam interim contrario, quod hebraicè & gręcè legi videntur, Et tu Bethlehem minima es, & Euangeliſta citat nequaquã minima es. Ideo in principio huius annotationis lõgius euectus ſum conquerens de his qui noſtra conuellerent, vt ſequentia tranſcurrerem, locus hic quõque interpretatio ſcripturæ eſt potiuſquam tranſlatio. Diximus in Commentarijs in Eſaiam prophetam ſæpe docuimus Lxx viros id facere ſolitos vt pro interrogatione reſponſionem redderent, non interrogationem, quale ſi interroganter dicam: Tu vir malus es? huius interrogationis reſponſio eſt. Certè tu nõ es vir malus, ſi interroganter dicam: Egone id feci? huius interrogationis reſponſio eſt. Ego id non feci Lxx plerunque vt plane interpretentur ſcripturas non reddunt interrogationem ſed pro interrogatione reddunt reſponſionem, quale ſi pro ſuperioribus interrogationibus verteres: tu vir malus non es, Ego id nõ feci. Auguſtinus lib. 2. quæſtionum ad Simplicianum quęſtione quinta; & in Epiſtola ad Paulinum. 59. in qua reſpondet ad nouem quæſtiones propoſitas in reſponſione ad ſeptimam quæſtionem, & in Concilio Aquiſgranenſi cap. 3. monemur multa eſſe in ſcripturis quæ niſi proprio modo pronuncientur ſiue interroganter ſiue affirmanter, in contrariam ſententiam recedunt, quales ſunt ſuperiores interrogationes, vt ſi dicas affirmanter; tu vir malus es, affirmas illum virum eſſe malũ; ſi interroganter dicas: tu vir malus es? negas malum eſſe, ita hunc locũ Lxx; Et tu domus Bethlehem Ephrata minimá es? ſi legas interroganter negas eſſe minimam, Nam ſi dico. Et tu Bethlehem minima es interroganter, reſponſionem habet, nequaquã, qualis illa ſuperior interrogatio; Et tu malus es? reſponſionem habet, nequaquam. Euangeliſta ergo more Lxx virorũ pro interrogatione hac: Et tu Bethlehem minimá es, reddidit reſponſionem, nequaquàm minima es. Vt doceret interroganter hæc eſſe legenda non affirmanter, & ita legendum illud vulgatæ: Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es? interroganter, id eſt, nequaquam es paruulus. Nam Bethlehem apud hebræos genere maſculino eſt, vt Narbo apud noſtros, & illud: Et Pyrgi veteres; &c. Ita Euangeliſta Eccleſiæ magiſter pro tranſlatione ſcripturæ huius loci ſententiam expreſſit; quidam neſcio qua conſidentia audent negare hunc locum in vulgata rectè tranſlatum & aiunt ab Euangeliſta contrario ſenſu citatum, etſi intelligatur Iudaico ſenſu, ita eſt; ſi eccleſiaſtico, non ita eſt.

Vulgata ibidem.

In principibus Iuda. Vulga. 205

ἐν τῷ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραήλ. Lxx.

Matthæus.

ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραήλ.

HVnc locum vertit Euãgeliſta ſuo modo, ita vt diſcrepare videatur à vulgata D. Hieronymi & à tranſlatione Lxx: huius ratio eſt, quod; Alphe millá

lia ſignificet, & bealphe in millibus vt vertere Lxx, & D. Hieronymus, & alphe ſignificat etiam famılias & principes,& patres, & ita D. Matthæus reddidit in patribus in principibus, vt ſit ſenſus, nequaquam minima es in magnis & in principibus Iuda, quod familia Dauidica quanquam iam redacta ad tenuitatem, nequaquam erat minima in familijs Iuda & in principibus viris, quod ex ea oriturus eſſet Chriſtus.

Vulgata ibidem.

206 *Ex te enim exiet dux qui regat populum meum Iſrael.*

Lxx. ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραήλ.

Matthæus.

ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραήλ.

NEc hæc pars verba lectionis hebrææ repręſentat, nã quod Lxx reddidere: ex te mihi egredietur, vt ſit in principem in Iſrael, & quod reddidit D. Hieronymus: ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael, dixit Matthæus, ex te enim exiet dux qui regat populũ meũ Iſrael, verba tranſlationis Lxx virorum ſententiam tantum exprimunt. De hoc loco Chryſoſtomus in cap. Matthæi. 2. Homelia. 7. diuinitus vbi Iudæos refellit & Iudaicam interpretationem, ſed ne Iudæi putent ſe referre poſſe hunc locum ad ſuum Chriſtum quẽ expectant, ad Antichriſtum, ſcilicet quẽ regem potentiſsimum futurum teſtantur, ſequitur in propheta & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis;. Palæologus Si egreſſus eius à diebus æternitatis, Deus erat ergo hic natus in Bethlehem, nec enim progreſſus hominis tantum dictus eſt vnquã à diebus æternitatis fuiſſe, ſed progreſſus Dei qui homo factus propter nos & propter noſtram ſalutem, ita Euangeliſta Matthęus pro tranſlatione totius huius loci prophetici quẽ per partes citauimus explanationem citat & ſententiam veram & legitimam, non citat verba prophetæ nec iuxta hebræam lectionem, nec iuxta Lxx virorum interpretationem, non tamen citat quod noſtri quidam homines noſtræ tempeſtatis aiunt, prophetiam vt prouerbia citare ſolemus, & tã quam alluſiones, ſed explicat veram & legitimam mentem prophetæ, vt Eccleſiæ magiſter.

Ex cap. 2. Matthæi, & Oſeæ. 11.

Vt adimpleretur quod dictũ eſt per prophetam, ex Ægypto vocaui filium meum. Vulg. 207

וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי Lectio Hebręa.

VEre D. Hieronymus in diſceptatione illa celeberrima vtrum Apoſtoli & Euangeliſtæ citarint teſtimonia ſcripturæ iuxta tranſlationem Lxx an iuxta lectionem hebræam, tandem docuit Apoſtolos & Euangeliſtas teſtimonia ſcripturæ citaſſe iuxta Lxx viros, vbi tranſlatio Lxx virorum vitiata non erat, & credo ego tẽpeſtate Apoſtolorum tranſlationem Lxx virorum viciatam non fuiſſe, poſtea in eam inoleuere vitia non pauca, quod ait D. Hieronymus. Citatur ergo hic locus iuxta lectionem hebræam non iuxta tranſlationem Lxx quod tranſlatio Lxx vitiata hoc loco erat. Eraſmus in annotationibus in hunc Matthæi locum ait ex hoc teſtimonio quod Matthæus citat ex Oſeæ cap. 11. Iulianum impium Apoſtatam arripuiſſe anſam calumniandi Chriſtianos quod Euangeliſtæ detorquerẽt violenter ad Chriſtũ quod dictũ eſſet de Iſraele quę calũnia cõmunis fuit Iuliano cum Iudæis qui noſtris Euãgeliſtis obijcere ſolent quod teſtimonia citẽt ex ꝓphetis aliorſum quã a prophetis

dicta

dicta, & ad Chriſtum detorquent violenter, vnde noſtri quidam homines vt in principio ſuperioris prophetiæ diximus non abhorrent, quin potius illorũ cauſam ſuſcipiunt & tuentur, nec mihi videntur, qui referunt calumnias Iudaicas, aut impij Porphyrij aut Iuliani Apoſtotatæ ſimiliumve, nec eas refellunt, nõ multum ab his diſsidere: D. Hieronymus impium Iulianum refellit quod etiam ſi locus hic ad populum Iſrael referatur, nihilominus quod Iſrael typus Chriſti erat, typum citaſſe Euangeliſtã Matthæum vt quædam etiam typice ab Apoſtolicis & Euangeliſtis citantur, quæ leges apud Hieronymum, mihi placet magis Chryſoſtomi ſententia homilia ſecunda. in feſto innocentium, & Euſebij Cæſarienſis lib. 9. demonſtrationis Euangelicæ demonſtratione quarta. Cur mihi ita videatur ex principio huius capitis oſtendere conabor, oſtenſurus, Deo beneiuuante, ſi vita ſuppetet, in Commentarijs in prophetam Oſeã, interim conquerar neceſſe eſt de tranſlatoribus quibuſdam qui mutata capitum diſtinctione ne ad exemplum diſtinctionis Iudaicę vt finis capitis ſuperioris & principium. 11. capitis Oſeæ magis cum Iudaica diſtinctione congruerent eccleſiaſticam ſcripturam perturbant, ne ſanctorum interpretatio huic loco poſsit congruere, tamen nos à principio huius capitis iuxta eccleſiaſticam diſtinctionem pauculos verſus interpretemur, reliqua in commentarijs in Oſeã dicturi ſi Deus dederit.

Vulgata cap. 11. Oſeæ.

107 *Sicut mane tranſit, pertranſijt Rex Iſrael, quia puer Iſrael, & dilexi eũ, & ex Ægypto vocaui filium meum, vocauerunt eos.*

Lectio Hebręa. בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל ׃ כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם &c.

Septuaginta.

Mane expulſi ſunt, expulſus eſt Rex Iſrael, quoniam infans Iſrael & ego dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum ſicut vocaueram ipſos.

Diuus Hieronymus ſic interpretatur iuxta Hebræos, vt ſæpe profeſſus eſt. Sicut mane celeriter tranſit, ſic celeriter delebitur res Iſrael. Hebraice eſt in mane, deinde comparatio rerum malarum non petitur à rebus gratis & iucũdis, qualis eſt aurora, vt regnum Iſrael tranſiſſe ſicut aurora dicatur. Si diceretur ſicut nos ferri poterat, ſicut aurora grata, & rubicunda, nõ præterent res malæ neque celeritas temporis poteſt ſignificari comparatione rei alicuius gratæ & bonæ, quæ tranſijt cito. Neque celere tempus fuit ruinæ regni Iſraelitici, expectauit enim Dominus decem tribus diutiſsimè dum conuerterentur, & ſæpiſsimè eas premonuit per prophetas vt reſipiſcerẽt, etſi ad regem vltimum referas, cum expectauit nouẽ annos, non perijt ergo ſicut mane, id eſt, tẽporis momẽto. At vide quęſo, quã cauſam ſubijciat quia puer erat, & dilexi eũ. Egregia rerum conſequutio, vt periret Rex Iſrael quia puer erat, & dilectus à Domino, nec erat puer, nec dilectus à Domino. Sed hoc, inquiunt, refertur ad populum Iſrael cum erat in AEgypto quia tũc cępit pullulaſcere, dicitur puer, & quia tunc puer erat, diligebatur à Domino. Vide quam res inter ſe diſtantes coniungant hebræi. Agitur iuxta illorum ſententiam de ruina Regni decem tribuum & illarum regis, & ſubijcitur cauſa huius ruinæ, quod in AEgypto Iſrael puer erat & diligebatur à Domino imo ea cauſa potius ſeruandus erat Iſrael, quod magnanimus tuetur ſua beneficia & ſemper tuetur quem ſemel cæpit tueri, ſi neges hanc ſubiectam eſſe cauſam ruinæ regni Iſraelis; ſed dictum eſſe à propheta, quod Iſrael periret, qui cum

cum puer erat, dilectus ſit à Dño, cur tá diuerſa coniunxit, quæ inter ſe milleſimo diſtabãt anno? & mille alia reperies quæ repugnent. Vide quam magis hæc Chriſti fugæ in Aegyptum conueniant, puer erat Chriſtus & infans & Dei dilectus, & non paſſurus tã cito, videre hęc Iudæi, & ideo aliter diſtingunt hoc caput, quos ſequũtur Vatablus, Pagninus, & alij quidam interpretes in aurora, inquit, Vatabl⁹, exciſus eſt rex Iſrael, id eſt in principio regni Oſeę, falſum hoc eſt, Nã non eſt deletus in principio regni, ſed nono eius regni anno vt liquet ex 4. Regũ cap. 17. neq; bene cohærebat vt diceretur in aurora, id eſt, in principio regni, & ſexcenta ſunt alia quę perſequi longũ eſſet, refer nunc ad Chriſtũ, & experiere quã congruãt omnia cũ ſententia Chryſoſtomi & Euſebij Cæſarienſis, Palæologi, aliorumq; patrũ. Vulgata ſic: Sicut mane tranſijt, pertranſit rex totã Iudæã vſq; ad AEgyptũ fugiens rex Iſrael rex Chriſtus, juxta illud: Accipe puerũ & matrẽ eius & fuge in AEgyptũ, & dilexi eum, juxta illud: Hic eſt filius me⁹ dilectus, & ex AEgypto vocaui filium meũ, reuocaui eũ ex AEgypto mortuo Herode, vocauerunt eos. i. ſicut olim reuocauerũt eos Iudæos Moyſes & Aarõ, vt ſignificet propheta illã hiſtoriã typũ fuiſſe huius prophetiæ, tranſlatio Lxx Mane expulſi ſunt, expulſus eſt rex Iſrael quando perſequente illum Herode dictũ eſt Ioſeph ab Angelo Matthæi. 2. Surge & accipe puerũ & matrẽ ei⁹, quia infans Iſrael, infans erat Chriſtus, & ego dilexi eum, eſt filius meus dilectus, & ex AEgypto vocaui filiũ meũ, ſic enim hũc locũ legere veteres. i. reuocaui illũ mortuo Herode, ſicut olim vocauerã ipſos ex AEgyptiaca ſeruitute, ſolẽt enim Prophetæ cum citant teſtimonia ſcripturæ oſtendere illa typũ fuiſſe rei de qua agitur, & ita iuxta tranſlationẽ Lxx reuocatio Iſrael ex Aegypto typus fuit reuocationis Chriſti ex Aegypto quod Iſrael filius primogenitus Dei eſt appellatus, & cum reuocatus eſt ex captiuitate, dictus eſt reuocatus ex Aegypto primogenitus Dei filius, typus. ſ. primogeniti filij Dei naturalis quod ſignificauere Lxx cũ dixere. Et ex Aegypto vocaui filium meũ, ſicut vocauerã ipſos, negabis ſic eſſe hebraicè, muta litterã vnã & intelliges eã agnouiſſe lectionẽ Lxx viros Nã frequẽtiſsime hebraice duplex eſt lectio lege ergo pro, nidmo, nidma, nidcho nidcha, & facies expelledo expelletur, & rabini teſtantur vt dictũ eſt hoc loco duplicẽ eſſe lectionẽ hebręam, caſacar, ſicut mane, vt vertit D. Hiero. & baſacar, in mane, vt vetere Lxx lectio hebræa quę nunc circunfertur duplex quoq; baſacar, in mane, vel in aurora, aut, caſacar, ſicut aurora, nidmo, nidma, aſsimilando aſsimilabitur, Nam, dama, frequentius aſsimilare ſignificat, Melech, Iſrael, rex Iſrael, vt ſit in mane, vel ſicut mane, aſsimilabitur rex Iſrael. i. ſicut lãpas exorietur rex Iſrael, quia his qui erant in tenebris lux orta eſt eis. Chinaar Iſrael, quia infans Iſrael, vel quia puer Iſrael, quia Chriſtus erat infans. Nam Iſrael Chriſti nomen eſt, vt latius alibi diximus, & dilexi eum, & eſt filius meus dilectus, & ex Aegypto vocaui filium meum reuocaui illum ex Aegypto. Exortus eſt igitur vt lampas Chriſtus. &c.

Matthæi. 2. Hieremiæ. 31.

Vox in Rama audita eſt. &c. Vulg.

208

קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ׃ Lectio Hebrea.

φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη θρήνου καὶ κλαυθμοῦ καὶ ὀδυρμοῦ ῥαχὴλ ἀποκλαιομένη τοὺς υἱοὺς αὐτῆς καὶ οὐκ ἤθελεν παρακληθῆναι ὅτι οὐκ εἰσίν. Lxx.

Matthæus.

φωνὴ ἐν ῥαμᾶ ἠκούσθη θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμὸς πολὺς ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι ὅτι οὐκ εἰσί.

CHRY-

CHryſoſtomus in cap. 1. Ioãnis Homelia. 12. Euangeliſtarum hûc morem fuiſſe prædicat per ſingula facta Chriſti, aut de Chriſto prophetarum prędictiones quibus illa fuerunt præſignificata citare diligenter, quale ſuper natiuitate hoc factum eſt, inquit Matthæus, vt adimpleretur quod dictum eſt: Ecce virgo concipiet, & vt Herodes occidit innocentes Hieremiæ teſtimonium adducit: vox in Rama audita eſt, ita diligẽter Euangeliſta Chriſti Domini myſteria omnia prædictionibus propheticis confirmat, hoc & alij patres adnotant, ſed Iudæi non parum diligenter eaſdem refellunt prophetias, & vitiant, aut manu, aut interpretatione, vt non prophetiæ eſſe videantur, ſed prouerbia, alluſiones, & præferre ſenſum longe diuerſum, quam eum quo ab Euangeliſta citantur. Quæro ego an manifeſtiores noſtræ ſacræ religionis refutationes eſſe poſsint, tales ſunt interpretationes Iudaicæ ſuperiorum locorum quos citauit Euangeliſta tales, & loci huius de quo dicendum eſt, Nequeo verbis exprimere quanta ex noſtris quibuſdam aduerſum res noſtras pugna conſurgat, primum omnium Eraſmus in hunc locum negat Euangeliſtam hæc citaſſe ex Hieremia, nec iuxta hebræam lectionem, nec iuxta Lxx cum & iuxta hebræam lectionem citetur hic locus Hieremiæ, & potiſsimum iuxta Lxx tranſlationem, hoc ſolo differt quod ſæpe diximus ex Origene & alijs patribus Euangeliſtas ſolitos citare neceſſaria, & omittere media, & verba mutare in alia ſimilia quod hoc loco facit Euangeliſta ἀποκλαιομένης, id eſt plorans, mutans in ἀνακλαίουσα, id eſt plorans & mutans τὰ τέκνα, id eſt filios in τοὺς υἱούς, id eſt filios, & addens vnam dictionem πολὺς, id eſt multus, quę ex trãſlatione Lxx, & ex lectione hebræa exciderat. Nec enim euangeliſtæ neceſſe eſt numerare omnia verba, ita vt filios in liberos mutare non poſsit, hebraice pro non voluit conſolari, quia non ſunt eſt, non voluit conſolari ſuper filios eius, quæ verba duo nec in Euangeliſta ſunt nec in tranſlatione Lxx virorum, quam tranſlationem Euangeliſtæ citant. At D. Hieronymus inquit Eraſmus caſu patrio illa vertit lamentationis, luctus, fletus, plorantis, Quid tum poſtea? indeclinabilia hæc ſunt hebraicè, potuit vertere D. Hieronymus caſu patrio, potuere quoque reddere Lxx quos citat Euangeliſta nominandi caſu. Negat, inquit, Hieronymus hunc locum citatum eſſe iuxta tranſlationem Lxx ab Euangeliſta ipſe Eraſmus centies admonet nos multa Commentarijs D. Hieronymi ab inepto lectore addita eſſe, conferret Eraſmus Græca Græcis, quãdo doctiſsimus græce erat, & reperiret ſinguli ſingulis reſpondere fideliter, nec enim quod alter lamentans dixerit, alter lamentata exempli cauſa, & liberos alter, alter filios quidquam intereſſe putaret vir doctiſsimus: Iudæi hunc locum negant de Innocentium cæde intelligendum in aduentu Magorum quo intellectu citatur ab Euangeliſta, ſed de decem tribubus in captiuitatem ductis ab Aſſyrijs, Quid Iudæos aut Iudaizantes credis ad myſteria Chriſti ſcripturam fuiſſe relaturos, quæ omnia quanta maxima vi poſſunt confutant, vnde Iudaicas interpretationes noſtræ ſanctæ fidei diximus eſſe refutationes. Eodem ſpectare videtur Iſidorus Clarus, Vatablus vtranque ſententiam refert veriorem tamen Iudaicã ſententiam arbitratur de captiuitate decem tribuũ & placere illam doctoribus ait rabinos appellat doctiores, Euãgeliſtas in doctis annumerat, certè eius ſententia poſthabita eſt rabinorũ interpretationi, ſpecta ſodes noſtrorũ quorũdã audaciam & tamen in oculis quorũdam feruntur, alius interpres pro, quia non ſunt, vertit, quia non ipſi, vt referatur ad interpretationem Iudaicam de decem tribubus, quia non ipſe, ſupple, Iſrael, quia non eſt Iſrael. Nam Iſraelis nomine appellantur decem tribus, ſed contendunt

tendunt hebraice eſſe,enenu,non eſt ipſe Iſrael,ſcilicet,quia non ſunt iam decē tribus quę captiuæ ductæ ſunt, neque poſſe verti pluraliter,pluraliter vertere Lxx & D.Hieronymus, & Euangeliſta Matthæus quorum ad comparationem rabinos omnes pili non facio, quod ſi quis contendat nunquam,enenu,in tertia perſona pluraliter accipi poſſe, quid ſi vna littera mutata ſit?oſtēdimus enim libro.2.cap.64.numerum ſingularem in hebræa lectione mutatum reperiri in pluralem numerum, frequenter in hebræa lectione aut fraude aut negligentia Iudaica,& contra pluralem in ſingularem, & cum conſtet teſtimonio Lxx virorum,& D.Hieronymi, & Euangeliſtæ Matthęi hæc tranſlata pluraliter,aut enenu,pluraliter verti poteſt,aut hebraicè pro enenu, enam, legendum erat. Accedit ille alter & hunc locum de decem tribubus interpretandum putat, Et ita neſcio qua ſorte Euangelica & Apoſtolica à noſtris quibuſdam tectè quidē ſed validè oppugnantur, & poſtea frigida & friuola allegoria prq Euangeliſta reſpondet, mallem me ab omnibus deſertum,quam ſic defenſum,peius tamen illud eſt,quod D.Hieronymum authorem huius Iudaicæ ſententiæ citat, & D. Hieronymo falſiſſimum crimen impingit,quod D. Hieronymus quæſtionem proponat quomodo cùm hic locus prophetiæ ſit de decem tribubus Euangeliſta de cæde Innocentium eum citauerit, & Iudæorum ſententiam refert,reſpondet tamen poſtea. Dicant illi quod volunt, non rectè teſtimonium ſumpſiſſe dicemus Euangeliſtam Matthæum pro loco in quo Rachel condita eſt, & viciniarum in circuitu villarum filios quaſi ſuos fleuerit, & ſequentia ſic interpretatur. Ego hos homines ſatis admirari nō queo, aucupari ſe putant eruditorum nomen ſi Euangelicis litteris aduerſentur, & Hieronymi nomen Iudaizantibus annumerent cùm nihil magis aduerſetur Iudaizantibus, quam D.Hieronymi ſcripta. Sed iam aduerſariorum noſtrorum & Iudæorum ſententiam refellamus eccleſiaſticam & Euangelicam oſtēdamus neceſſario huic loco congruere, neque aliam ſententiam huius loci vllo modo eſſe poſſe. Primum omnium totum illud cap. Hieremiæ.31. de Chriſto eſt & magna Chriſti continet myſteria, vt interpretatur Diuus Hieronymus, & refellit Iudæos qui hoc caput alio referunt,quod ſi ad Chryſti myſteria hoc caput referendum eſt, eo referendum eſt hoc oraculum ad cædem Innocentium, ſcilicet, quo refert Euangeliſta ſed hoc argumentum apud noſtros pondus habet omnium maximum, apud Iudæos qui ſacra huius capitis ſenſa peruertunt nullius erit momenti. Sed age Iudæis obturemus ora. Rachel luget decem tribus cur non potius Lia & ancillæ vtriuſq;? Rachel duos edidit filios Beniamin, & Ioſeph, Beniamin ſaluus relinquebatur ex captiuitate decem tribuum, Regnum nanque Iudas duas continebat tribus Iudā & Beniamim, luget ergo Rachel nepotes duos Ephraim & Manaſſe, cur ergo Lia quæ multo plures peperat Patriarchas, vnde erant ortæ ferè omnes tribus decem quæ captiuæ ducebantur, non lamētatur, non eiulat? ad eam enim potiſſimum hæc pertinebat calamitas, deinde ſi hæc lamenta de decē tribubus ſunt, in medio Iſraelis erant futura hæc lamēta, aut in finibus Iſraelis, ea via qua ducerentur captiuæ, adde quod ait D. Hieronymus quoſdam Iudæorū quod hoc viderint interpretari hunc locum de vaſtitate inuecta poſt crucem Domini Iudæis à Romanis ſub Veſpaſiano, & ſub Adriano, vbi multa captiuorum milia Romam ducebantur, ad occaſum, ſcilicet. Nam Aſſyrij ad orientem ſunt ſiti, Age ſi Deus faceret vt Romam aſportaretur rei ex Gallia, num per Hiſpaniam aportarentur? an potius tranſcenderent Alpes? & Mediolanum, & recta via per mediam Italiam iret? non perſonat Iſrael lamentis, nec via quæ tendit

dit ad Aſſyrios ad Orientem verſus, ſed Ramà quæ vrbs Iudææ erat; vt leges cap. 18. Ieſus Naue ſub finem vbi Rama recenſetur inter vrbes tribus Beniamin, quæ tribus cum tribu Iuda in vnum regnum coaluit, & ita nomine Iuda hæ duæ tribus intelliguntur, ducuntur ergo captiuæ decem tribus, quæ vno Iſraelis nomine intelliguntur, & non luget Iſrael, & luget regnum Iuda? non luget via quæ ſpectat ad Orientem qua eundum erat ad Aſſyrios quo captiuæ ducebantur decem tribus, & luget via quæ ſpectat ad Occaſum? quod vidit etiam Diuus Hieronymus qui ait, Bethlehem Ephrata nequaquam fuit in tribu Ephraim, quæ florentiſsima erat inter decem tribus, ſed in tribu Iuda, quomodo igitur regnum Iuda luget, & non luget regnum Iſrael? quod ducitur in captiuitatem, ſed aiunt Diuum Hieronymum non vertiſſe, vox in Rama, ſed vox in excelſo, ſolet hæc fieri vt quidam Gregorium appellant Vigilãtium & Chryſoſtomum os aureum, quod id ſonent Græcæ voces, non tamen negat Diuus Hieronymus hunc locum rectè verſum à Lxx viris, & rectè ab Euangeliſta Matthæo iuxta tranſlationem Lxx virorum fuiſſe citatum, & Rama nomen proprium eſſe vrbis in finibus Iudææ, diſces vt dictum eſt ex Ieſu naue cap. 18. ſub finem, & ex lib. 3. Regum cap. 15. vbi munitur à Rege Iſrael qui bellum gerebat aduerſum Regem Iuda vt non poſſet quiſquã egredi vel ingredi partium Aſa Regis Iuda. Et quibus verbis ſcripturæ patet Rama oppidum eſſe Iuda quod captum à Rege Iſraelis muniebatur, nequiſquam à Rege Iuda eo ingredi poſſet, aut ne id poſſet recuperari à Rege Iuda, neue quis ex eo oppido ad Regem Iuda poſſet commeare. Idem intelliges ex lib. 2. Paralip. cap. 16. Eſt ergo nomen oppidi Iudææ, & habemus. 72. teſtes pro nomine proprio Rama acceptum fuiſſe ante aduentum Domini, habemus authorem Euangeliſtam qui hanc tranſlationem probat, nemo eſt ergo qui eam poſsit vituperare modo fidelis ſit, cur ergo Iudęi tãto conatu hanc interpretationẽ aduerſantur? quod vel hoc ſolo verbo Iudæi & noſtri aduerſarij in vinculis conſtricti tenẽtur: ducũtur captiuæ decẽ tribus Oriẽtẽ verſus, & ſola luget Rama vrbs regni Iuda ad occidentẽ verſus? non cohæret, hoc ergo noſtros aduerſarios male vrit quod Iudaicã ſententiã, vel hoc verbum ſolum refutat, quam vero ſenſus euangelicus cum litteris propheticis cohęreat nunc iam accipe. Matthæus cap. 2. tunc Herodes, inquit, videns quoniam illuſus eſſet à Magis, iratus eſt valde & mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem; & in omnibus finibus eius. Dixerat Euangeliſta Bethlehem Iuda patriam eſſe Domini iuxta Michæam Prophetam; & nunc occidũtur pueri iuſſu Herodis in Bethlehem, & in omnibus finibus eius, congruit ergo bene quod lamentatio matrum puerorum Innocentium audita fuerit in Rama quæ in finibus Iudææ erat, & Rachel plorat filios ſuos quia mater erat Benianim, & tribus Beniamim coniuncta erat cum Iuda tribu, & condita erat Rachel in Bethlehem, vt ſcriptum eſt Geneſæos. 35. & docet etiam ità eſſe Hieronymus in Commentarijs in hunc locum Hieremiæ, Rachel vero condita in Bethlehem pro tota illa regione Bethlehemitide accipitur quæ plorat filios Innocentes ferro peremptos Herodis iuſſu.

Sed quoniam de Rachel facta mentio eſt ſunt qui ſcriptis ſuis prodãt Rachel ſine dolore peperiſſe, & huius rei authorẽ D. Hieronymum citent, Neq; huius ſententiæ D. Hiero. eſt author, nec ſcio qua ratione hæc ſentẽtia poſsit defendi, ſola ſacra virgo ſine dolore peperit, quod Chriſtus Dñs ſic vtero virginis prodijt, vt ad Apoſtolos poſt reſurrectionẽ clauſis ianuis eſt ingreſs⁹, vbi dolor ſẽtiri nõ potuit q̃ definitur à Platone

Rr in

in Philebo; ſolutio, ſiue ruptio cõtinui, In ſacra virgine ſola nulla fuit ſolutio aut ruptio continui, ſola ergo hæc virgo ſine dolore peperit, præterea nulla. Cur ergo quiſquam ſcribat Rachel ſine dolore peperiſſe? & eius rei authorem citet Hieronymum Michæç.4? D. Hierony. Michææ.4. ſcribit cõtrarium. Ait enim ſolam Rachelem in ſacris ſcripturis legi cum dolore peperiſſe ex ſanctis mulieribus, & quærit qua ratione iſtuc ſcriptũ ſit: Non quod ſanctæ fœminæ peperint ſine dolore, ſed quia, vt eſt apud Ioannem.c. 16. Mulier cũ parit triſtitiã habet, cùm autem peperit puerũ iam nõ meminit preſſuræ propter gaudiũ, quia natus eſt homo in mũdo. Ideo enim ſanctę fœminæ non dicebantur peperiſſe cum dolore, non quod non oborirẽtur dolores acerrimi cùm parturirent; ſed quia poſt partum ſanctorum gaudebãt ſanctorum partu matres, ſolam Rachelẽ ſcriptura prodit, inquit Hieronymus, peperiſſe cum dolore, vt non videatur oblita preſſurę poſt partum ſanctorũ. Huius rei cauſam quærit D. Hiero. tantum abeſt vt dicat D. Hiero. Rachelem aut vllam aliam ſanctam fœminam, excepta ſacra virgine, ſine dolore peperiſſe. Iam ad id reuertar quod mihi dicere excidit de hoc loco Pſal. 18. non ſunt loquelæ nec voces quorum non audiãtur voces eorum, quę fuit Prophetia miſsionis Spiritus ſancti, vt prędicatores Euangelij omniũ linguis loquerentur, quod niſi datum eſſet verbi prædicatoribus fruſtra mitterentur, vt prædicarent Euãgelium omni creaturæ, vnde ſequitur in omnem terram exiuit ſonus eorũ, & in fines orbis terrę verba eorum, ergo hæc dicta ſunt quæ eo cap. lib. j. quod dictũ eſt demonſtratio ad oculum vbi monſtratum eſt hanc varietatem pluralis numeri & ſingularis eſſe frequentiſsimam & hoc loco Pſal. 18. אין nomini numeri pluralis & nomini numeri ſingularis rectè copulari, quod Iudæi vertunt non ne eſt ſermo, neque ſunt loquelæ quorum non audiantur voces eorum, vbi ain, ſignificat non eſt ſermo, & poſtea ein, nõ ſunt loquelæ quorum non audiantur voces eorũ, in quibus non loquantur Apoſtoli & Euangeliſtæ, hęc Iudęi deprauãt.

Vt adimpleretur quod dictum eſt per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur. Vulg. 209

HAbitaſſe Dñm in vrbe Nazareth ſcribit Euangeliſta in Galilæa vt occaſione patriæ Nazareth, nominaretur Dñs Nazaręus, & Nazarenus, qđ natura erat, & complerentur prophetię quibus prædictum erat vocandum fuiſſe Dominum Nazaræum, Nam, Nazar. ſeparare ſignificat, & conſecrare & ſanctificare: quanuis Hebræi contendant tantum ſignificare id quod latinè dicimus ſeparare, vt nobis aduerſentur., & Chriſto Domino ne dicatur ſanctus ſanctorum quod natura erat. Cæteri Chriſti erant typi, eſt interpres qui hos ſequitur nec noſtrorum meminit. Hinc Nazareth, ſeparatio, conſecratio, ſanctificatio, & Nazaręus, ſeparatus, conſecratus, ſanctificatus; quod ſeparatus eſſet vitã à cęteris hominibus, iuxta illud, Quoniã diſsimilis eſt alijs vita illius, & immutatæ ſunt viæ eius, abſtinet ſe à vijs noſtris tanquam ab immundities & gloriatur patrem ſe habere Deum. Nazaræus erat ab infantia, neque alius potuit eſſe Nazaræus ab infantia abſque ſolo Chriſto Domino, vt intelliges ex cap. 6. Num. & ex cæremonijs quibus fiebat aliquis Nazaræus, quæ fieri non poterant ab infantia, ab infantia autem erat Chriſtus ſeparatus à cæteris, cùm mulier circundabat virum, hoc eſt cum in vtero virginis ſanctus ſanctorum erat, plenus ſapientia & intellectu, iuxta humanam naturam, viator & comprehenſor, Deus verus, homo verus; Delegit ergo patriã Nazareth, quæ latinè ſonat ſeparationẽ, ſanctificationem, conſecrationem, vt occa-

occaſione patriæ Nazaræus diceretur id eſt conſecratus, ſanctificatus, ſanctificans, & ſeparatus à cæteris hominibus. Nā Nazaræus ab infantia in lege veteri nemo poterat eſſe, ſolus Chriſtus Deus verus natura erat Nazaræus quippe ſanctus ſanctorum & quod non per legem erat Nazaręus ſed natura occaſione patriæ voluit appellari Nazaræus quod ipſe natura erat. Sed Pagninus negat Nazareth & Nazaræum ſcribendum eſſe per, z, ſed per, ſ, & longe aliud eſſe Naſarænum, quàm Nazaræum, vnde quid aliud colliget quiſquam, quam errorem Euangeliſtæ qui Chriſtum Dominum ſcribit ortum in Bethlehem, habitaſſe in Naſareth per, ſ, vrbe Galilęæ, vt occaſione patriæ Naſareth per, ſ, Naſaræus appellaretur compleren turque prophetiæ quę illum Nazaræum nominandū prædixerant. Si Naſarænus à Naſareth vrbe per, ſ, nominatus eſt vnde appellatus eſt Dominus Naſarænus per, ſ, aliud eſt à Nazaræo, & diuerſa orthographia ſcribuntur fruſtra fuit Euangeliſta qui occaſione patrię delectæ à Domino Nazaręum appellatum ſcribit Dominum, ſiquidem Dominus iuxta Paghinum Naſarænus eſt appellatus per, ſ, non Nazaræus, quæ nomina iuxta ipſum ſunt longe diuerſa, colligitur que illud, Chriſtum Dominum nō fuiſſe verum Chriſtum ſiquidem Chriſtus iuxta vaticinia Prophetarum, vt ait D. Matthæus, appellandus erat Nazaræus; Chriſtus appellatus eſt Naſarænus per, ſ, non Nazaræus, Chriſtus ergo non erat Chriſtus. Colliget etiam qui volet erraſſe Euangeliſtas omnes, & Apoſtolos qui Nazarenum ſemper per, z, ſcribunt, nūquàm per, ſ, & græce citra diſcrimen in litteris Apoſtolicis & Euāgelicis Chriſtus Dominus Nazarænus & Nazaræus appellatur per, z, & nunquam per, ſ, ſed vidiſſe ſe ait Pagninus titulo ſanctæ crucis Romæ ſcriptum per, ſadich, hoc nomē, vnde apparet Naſaræum dicendū Dominum non Nazarænum. Fac ita eſſe vt ſcribit Pagninus: [illegible] mi-liti impio, qui crucifixit Dominum, & titulum ſcripſit crucis, quam Apoſtolis & Euāgeliſtis, Scriptus eſt titulus crucis litteris græcis, hebraicis & latinis. Sed facilius credere Pagni. falli, & fallere nos voluiſſe. Nam titulus crucis Romæ repertus paſſim circumfertur typis excuſſus; nec vt Pagninus aſſerit, [illegible] Pagninus non facit teſtes homines doctos ſcriptum eſſe græcè & latinè in titulo crucis Naſaręnum & non Nazaræum, vt mendacij argueret Euangeliſtam Ioannem qui titulum crucis græcè ſcriptum prodit [illegible] Naza hoc reliquum erat. Plus fidei habēdum erit Pagnini oculis, quam Euangeliſtarum & Apoſtolorum oculis, qui interfuere paſsioni Dñi & legere oculis fidelibus titulū crucis Dñi Ieſus Nazaręus, vt ſcripſit Ioannes græcè, vel Nazarænus, quod citra diſcrimen Chriſtus Dñs ab Euangeliſtis dicitur græcè Nazaræus, & Nazarenus interpres latinus, quod nihil refert dicas ne Nazaræus, an Nazarenus, ſemper Nazarenū nominat latinus, ſcias tamē cōpletas eſſe has Prophetias, quibus prędictum erat Dominū appellandum Nazaræum, hebraice enim eſt Nozri, quod latinè & græcè Nazaræus, & Nazarenus dicitur. Sic Spiritus S. appellat, qui ore Euāgeliſtarū eſt loquutus, ſic græcè nominatur, vbi religioſiſsimè orthographiæ ratio ſeruatur literis Apoſtolicis & Euangelicis: ſic appellatur ſemper. Sed Hiero. inquit, Naſarenū dictū putat, à Neſer, quod eſt apud Eſaiā, in illo: Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, vbi pro illa voce, flos. Hebraice eſt, neſer, vnde Hieronymus putat dictū fuiſſe Naſarenum, non putat quidē Hieronymus, ſed cùm quæreret quis Prophetarum prædixiſſet Dñm appellandum Nazaræum, neque ei in mentem veniſſet, fortaſſe, inquit, Eſaias, in illo: Flos de radice eius aſcendet quod verti poſſet, & Nazaræus de radice eius aſcendet. Sed illud

 obſtat,

obſtat, inquit D. Hieronymus quod Nazaræus per, z, ſcribitur, non per, ſ, vides quo modo Diuus Hieronymus hoc non probet ſed damnet potius? ſi poſtea quam Diuus Hieronymus non inuenerit hanc prophetiam, hunc locum vertendum dixit: Et Nazaræus de radice eius aſcendet; neque hoc recepit Eccleſia, nec quiſquam veterum patrum hoc probauit, Neque Diuus Hieronymus dixit vnquam Chriſtum Dominum appellandum Naſarenum, neque putauit alium eſſe Naſarenum à Nazaræo. Nunquam enim Diuus his litteris Apoſtolicis & Euangelicis aduerſaretur, ſed eas potius tuetur vt Eccleſiæ columen firmiſsimum.

Sed attentatur illud Eſaiæ, quod mihi in Commentarijs in Eſaiam non venit in mentem adnotare. Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, negant hebraicè eſſe, Flos de radice eius aſcendet: ſed ramus de radice eius aſcendet. Eraſmum mitto qui linguæ hebrææ rudis in alieno foro litigat. Pagninus addit etiam Lxx viros pro, flore, vertiſſe plantam aut germen, & dixiſſe planta de radice eius aſcendet, falſiſsimum hoc eſt, Lxx viri namque vertere flos de radice eius aſcēdet, quod ergo in ore eſt toti Eccleſiæ catholicæ, iam ab ipſis Chriſtianæ R.P. initijs mouebitur ſuo loco? dediſcet Eccleſia catholica quod ab Apoſtolis & Pontificibus acceperat & didicerat? fruſtra fuere ſanctí patres omnes ad vnum græci & latini qui tot res tam admirandas de flore illo odoratiſsimo Chriſto Domino mandauere chartis? fruſtra fuere Lxx viri, & Diuus Hieronymus qui vertere florem, non ramum aut plantam? Damnanda interpretatio Lxx virorum, & reijcienda vulgata D. Hieronymi quod Iudæus impius vnam litterulam mutauerit, & alia adſcripſerit puncta? Nam nihil eſt facilius quam hebræam lectionem quo velit Iudæus deflectere, cùm vocales non ſint apud hebræos, & pro arbitratu ſuo Iudæus puncta appingat, & conſonantes; aut producta paululum, aut virgula addita facile in alias mutentur, verbi cauſa ר apud nos. r. ſoniat addito in fine tenuem virgulam efficies ה .h. detrahe rurſum ex ה virgulam illam efficies ר .i. r. quod factum hoc loco eſt, cùm, enim, legeretur נצה. Flos, vt eſſet: & flos de radice eius aſcendet, detracta illa tenui virgula factum eſt נצר, id eſt, plantula vel truncus, vel truncus putridus, Nam puncta mutari ab hebræis pro varietate ſententiæ, & regionum varietate Diui Hieronymi teſtimonio ſupra oſtenſum eſt. Si me roges quo argumento dicam; detracta virgula illa, & ex flore factum plantulam aut truncum, aut truncum putridum, reſpondebo eodem argumento, quo Diuus Hieronymus Symmachum, Aquilam, & Theodotionē defendit frequentiſsime, quod aliam agnouerint lectionem mutatione vnius litterulæ, vt monſtratum eſt libro ſecundo.

Hoc loco negant quidam ſanctos ſcriptores quidquam attuliſſe ad interpretationem Euangelij, quod viro prudenti ſatisfacere poſſet, quove ſi per ſe cogitetur futilius quidquam poſsit cogitari. Neſcio quid plus audere poſsit hæc hominum factio, niſi vt plane dicant nos Chriſtianos in magno errore verſari. Iam ille alter nec citat ſanctorum quenquam; nec eorum dignatur meminiſſe, rabinos quos citat adſcribit margini. Si rabinis credimus nos Chriſtiani fruſtra ſumus. Nos quoniam húc locum interpretati ſumus in Prolegomenis in cap. 11. Eſaiæ fuſè ſatis, hic paucis rem tranſigemus. Diximus Chryſoſtomum tomo. 2. Homelia. 3. ex cap. Matthæi in vigilia Epiphaniæ, docuiſſe hoc eſſe vaticinium. 13. iudicum, vbi Sampſon Nazaræus dictus eſt in typo, quo pręſignificabatur Chriſtum dicendum eſſe Nazaræum, vbi hiſtoriam Sampſonis Chryſoſtomus interpretatur, & Chriſti typum eſſe docet,

&ſub

& ſub figura Sampſonis Chriſtum Nazaræum eſſe appellatum. Addidimus nos caput illud.13. Iudicum ea prædicere de Sampſone typo Chriſti quæ iuxta canonem ſcripturæ ſunt neceſſario de Chriſto intelligenda, multa enim de typo dicuntur quæ in typo non complentur, complentur in veritate. Sed quod Euangeliſta citat, prophetias multas quibus prædictum erat Chriſtum Nazaræum eſſe appellandum, ſicut ſcriptum eſt in Prophetis inquiens. Eucherius lib.3. in Geneſin interpretans prophetiam Iacob de duodecim patribus, docet cum appellatur Sampſon Nazaræus, non poſſe intelligi Sampſonem, ſed filium Dei, & interpretans benedictionem Ioſeph. Super caput Nazaræi; ait, intelligendum ſuper caput Chriſti, & eſſe illud Euangelij. Quoniam Nazaræus vocabitur, id eſt, ſanctus inter fratres ſuos, quia ipſe eſt caput omnium ſanctorum, & Ioſeph typum Chriſti fuiſſe docet, in eadem ſententia ſunt Cyprianus libro primo. aduerſus Iudæos cap.20. Auguſtinus lib. 12. contra Fauſtum cap.28. & tomo.10. ſermone. 81.82.84.92. & Ambroſius de benedictionibus Patriarcharum. Procopius in Geneſin, & Deuteronomium. Hic igitur Ioſeph typus Chriſti ſic benedicitur cap.49. Genes. & Deuteronomij.32. vt vtroque loco non ipſe benedicatur, ſed Chriſtus præſertim Deuteronomij.33. quo tempore iam mortuus erat Ioſeph, nec benedicitur ipſe, vt docet Ambroſius de benedictionibus Patriarcharum cap. 11. & de inſtitutione virginis cap.16. & cum ipſe non benedicatur, neceſſario ait Ambroſius confitendum eſſe benedici Chriſtum. Tres ergo ſunt prophetiæ Chriſtum appellandum fuiſſe Nazaræum. 13. Iudicum Geneſis cap.49. Deuteronomij. 33. qui latius hæc legere volet Eſaiæ adeat Commentarios. Ergo ſancti hæc interpretati ſunt, & ſanctorum ſententia ſacroſancta eſt.

Ex cap. 3. Matth. Eſai. 40.

Vulgata.

Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini rectas facite ſemitas eius. 210

קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ Lectio Hebrea.

φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Lxx.

Matthæus.

φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ.

De hoc Eſaiæ loco multa diximus in cap.40. Eſaiæ, vbi oſtendimus Lxx viros paraphraſim magis quam interpretationem huius loci feciſſe Diuũ tamen Lucam, Matthæum, Marcum hunc locum citaſſe iuxta Lxx interpretationem, vt appareat non temere omnes fere ſcriptores ſacros Spiritus S. afflatu illam tranſlationem textam fuiſſe, tradidiſſe, tum ob edita miracula, cum fieret illa tranſlatio, tum quod Spiritus S. qui Euangeliſtarum & Apoſtolorum ore eſt loquutus eam fere citat etiam cũ eſt paraphraſis potius quàm tranſlatio quo nomine Iudæis eſt odioſiſsima & eis qui noſtris rebus aduerſantur, vel Andream Maſium roga quæ euomat in eam conuitia, citatque aduerſum eam Origenem falſo, vt in principio libri. 4. planum fecimus. Oſtendimus etiam ex Iuſtino aduerſus Thryphonem multa ſigna data fuiſſe veteribus, vt Chriſtum venientem agnoſcerent, vt illud de Magis qui venturi eſſent Hieroſolyma, vt puerum Ieſum adorarent, & quod ſedés aſello Dominus Hieroſolyma eſſet ingreſſurus mãſuetus, & quod puerorũ vocibus erat ei acclamãdũ: Oſanna filio Dauid, & alia innumera ſigna ſunt data Iudæis quib⁹ Chriſtus agnoſceretur, qđ

 primo

primo aduétu veniret,quaſi nouiſsimus virorum,& quaſi abſcondito vultu, Tale eſt hoc ſignũ quod hoc loco deſcribitur, quod Ioannes præiturus eſſet ei, vocans omnes ad pœnitentiã,& ob admirabilem ſanctitatem trahens penè omnem Iudæam in deſerta Iordanis, & in illo vniuerſæ Iudææ theatro hæc verba diceret.Ego vox clamantis in deſerto,& præpararet ad Baptiſmum pœnitentiæ,vt cùm Chriſtus accederet ad baptiſmum humilis faber cùm in Iordanem deſcendiſſet in illa turba hominũ, & multitudine quæ ex vniuerſa Iudæa eò confluxerat ob ſingularem Ioannis ſanctitatem totus Iordanis igne Spiritus ſancti conflagrare ſit viſus & ardere,vt ait Iuſtinus aduerſus Tryphonem, & cùm egrederetur ex aqua Dominus Spiritus ſanctus ſpecie columbæ ſuper eum deſcenderit & manſerit, voxque è cœlo delapſa fuerit dicens: Filius meus dilectus es tu quæ omnia ſigna aduentus Chriſti hic prænunciantur completa ſimul cum alijs multis de Chriſti præcurſore Prophetarum vaticinijs. Et quoniam in Commentarijs in Eſaiam ſcripſimus multa,hæc de hoc loco dixiſſe ſit ſatis.

Matth.12. & Eſaiæ.42.

Vulg. *Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui.*

211

Lectio Hebrea. הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי

Dixi in commentarijs in principiũ cap.42.Eſaiæ completam eſſe prophetiam illam: Ecce ſeruus meus ſuſcipiam eum;electus meus,complacuit ſibi in eo anima mea,hoc loco. Prædicitur enim hac Prophetia futurũ, vt omnipotens pater. voce cœlo delapſa demonſtraret filium ſuum vnigenitum. Ecce, inquiens, filius meus dilectus in quo mihi benè complacui, quod hoc Euangelij loco factum eſt. Mitto dicere Athanaſium contra Arianos in hoc dictum:Ex Deo Deus eſt verbum,nos monere Ethnicos litterarum peritos hanc vocem dilectus,accipere pro vnigenito, vt ſit idem.Hic eſt filius meus dilectus, quod. Hic eſt filius meus vnigenitus, quod ex Homero probat,qui Telemachum vnigenitum Vlyſsis,dilectum nominat, & potuiſſet etiam Athanaſius Ariſtotelem ad Theodecten.1.de Rhetorica libro citare,qui hãc vocẽ ἀγαπητὸς quæ in litteris Euangelicis eſt idest dilectum,eo Homeri loco pro vnico interpretatur.Sed ea res neceſſaria fuit eo loci Athanaſij ad Arianos refellẽdos; Nã optimè nouerat cur filius in ſcriptura dilectus appelletur. Cantabo dilecto meo canticum dilecti mei, vt vertere Lxx vel. Cantabo dilecto meo canticũ patruelis mei,iuxta vulgatam noſtram, & Solomon typus Chriſti,iedidia,ideſt, dilectus eſt appellatus. Eraſmus hanc vocem ἀγαπητὸς quam vertimus dilectus,docet reddi aliquando latinè cariſsimus,& præ ſe fert ſic ab interprete reddi oportuiſſe ſemper,quod chariſsimus plus quiddam indicet quam dilectus,& ſi vſquam vertendum erat cariſsimus, hoc potiſsimum loco, ita vertendum fuiſſe,cũ de filio Chriſto loquitur,quaſi alius ſit filius naturalis,patris æterni quã Chriſtus,aut quaſi alius dilectus dicatur patris æterni quam filius. Ne Eraſmus doceat Eccleſiam tanto poſt tempore nominare Chriſtum eius caput,ſciat Ariſtotelẽ lib.Μετὰ τὰ φυσικά.12.cùm de Deo diſputat Deum dicere eſſe primum intelligibile,& primum diligibile, cum enim περὶ τοῦ ὀρεκτοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ diſputaret,ideſt, de appetibili, & intelligibili ſubijcit τοῦ ταὐτὰ πρῶτα eadem eſſe, ideſt, horum appetibilium primum appetibile,& intelligibile idem ſunt, ideſt, idem Deus,eſt primum appetibile & primum intelligibile. Et rurſum hoc appetibile appellat diligibile,aut volibile primum (permitto enim mihi ſic loqui,vt verba Ariſtotelis exprimã) Ergo Deũ primũ

appe-

appetibile nominat Ariſtoteles,ait primum diligibile,& ſubijcit rationem infra, quod ſit per ſe primum expetendum,& quod in Deo omnia ſunt in actu non in potentia non dicitur diligibilis ſed dilectus & hoc poſitiuum maiorem vim habet quam omne ſuperlatiuum ſi ſit primum diligibile, & primum amabile, quod de Deo dicatur neceſſe eſt qui omnis dilectionis eſt initium & origo.

¶Quod vero ait, ἐν ᾧ εὐδόκησα id eſt, in quo mihi bene complacui, ſignificare,in quo bonam de me ipſo habeo opinionem, & vt ita loquar, ipſe mihi placeo, & reliqua quæ ſubijcit Eraſmus; quæ mihi non placent, quod opinio in Deum non cadit, neque mihi probatur illud ſignificari hac forma dicendi propenſum animum ac præcipuum quendam affectum, hoc enim obuenit creaturis, & Chriſtus creatura non eſt. Mihi videtur ea forma dicendi ſignificare illa quæ diximus omnia: Nam quod in illo loco Eſaiæ noſtra vulgata præfert, in quo complacuit animæ meę hebraicè eſt רָצְתָה נַפְשִׁי, id eſt complacuit animæ meæ, vel voluit anima mea quaſi dicas quod eſt primum diligibile animæ meæ, vt ſignificetur eſſentia diuina eſſe primum diligibile, & verbum ipſum, & per ſe ipſum, Quod autem græce dicitur in litteris Euangelicis εὐδόκησα videtur ſignificare iudicatio optimi quod Deus ſe ipſum & verbum ſuum intelligens intelligit & iudicat eſſe ipſum bonum & ipſum optimum, quod Magi. 13. Metà phyſica Ariſtotelis principium rerum omnium eſſe dicebant, & id ita eſſe docet Ariſtoteles eodem loco ſupra citato. 12. libri Metà phyſica,quo quærit an illud primum diligibile quod eſt Deus dicatur primū diligibile quod ita eſſe videatur,an videatur eſſe primum diligibile quod re vera ſit,in qua quæſtione vtitur hoc eodem verbo δοκεῖ quo in literis Euangelicis Spiritus S. ſit vſus,ergo δοκεῖ pro iudicare ſumitur, & δοκεῖν pro iudicare eſſe ipſum bonum ἐν ᾧ εὐδόκησα in quo ipſum bonum eſſe iudicaui,& ipſum ſummum in quo complacui tanquam in ſummo bono, & non in quo bonam habeo de me ipſo opinionem, nec quem præcipuo quodam affectu proſequor, Nam quod D. Auguſtinus reddidit in quo bene ſenſi, notum eſt apud Philoſophos & oratores ſummos ſenſi pro intellexi vſurpari frequentiſsimè, in quo intellexi ſummum eſſe bonum. Paulo ſupra modeſtius quoque vellem Eraſmum eſſe loquutum, quum ait. Quis hic eſt luſus in litteris diuinis? Non eſt luſus,non ſed grauitas ſumma,quanquam Eraſmo illa diſpliceant; quæ miſſa facio quod in rebus leuiſsimis immorari moleſtè fero. Niſi Eraſmus in litteris ſacris eſſet verſatiſsimus dicerem illud Platonis eſſe veriſsimum; qui aſſueuit rebus fætidis ei opobalſama fætent.

Matthæi.4.Deuteronomij.8.

Non in ſolo pane viuit homo,ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Vulg. 212

כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי יְהוָה יִחְיֶה הָאָדָם׃ Lectio Hebręa

Hic locus Deuteronomij citatur ab Euangeliſta Matthæo iuxta tranſlationem Lxx ad verbum. Negant hebraice eſſe: in omni verbo, ſed tantū in omni,quod egreditur de ore Domini. Tu diſpice vtra verior tibi lectio eſſe videatur Lxx virorum,& D. Hieronymi, & Matthęi Euangeliſtæ,cuius ore Spiritus S. loquitur, an lectio hebræa, quam in plæriſque locis vno verbo & pluribus defectam oſtendimus libro. 2. & toto libro.2. id in lectione hebręa factū frequenter monſtrauimus,nequis prædicet lectionem hebræam caſtigatiſsimam, ita vt ne apex aut littera deſit aut ſuperſit, & noſtra ad illius exemplum eſſe caſtiganda:

Matthæi.4.Pſal.90.

Vulg. *Scriptum eſt enim, Quia Angelis ſuis*
213 *mandauit de te, & in manibus tollent te ne fortè offendas ad lapidem pedē tuum.*

Lectio Hebrça. כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ׃ עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃

Lxx. ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου. ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.

Matthæus.

τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.

Citatur hic verſus Pſalmi. 90. à D. Matthæo iuxta trãſlationem Lxx ad verbum. Hoc loco Diabolus hæreticorum & Iudaizantium magiſter duplici fraude vtitur, Particulas enim ſcripturæ adhibet & prçterit illa quibus refelli poterat, id quod faciunt hæretici frequentiſsimè, vt docent veteres patres, cum enim locus Pſalmi eſſet. Angelis ſuis mandauit de te, vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis, præterit hæc omnia verba, vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis, quibus Diabolus poterat confutari, cum hæc verba de Chriſto dicta diceret, apertè enim his verbis oſtẽditur de viro iuſto, hunc Pſalmum eſſe conſcriptum, quem cuſtodiunt Angeli in omnibus vijs eius. Chriſtum neque ſecundum diuinam naturam cuſtodiũt, neque ſecũdum humanam neceſſe fuit cuſtodire Angeli, ipſe enim ſecundum naturam humanam, caput Angelorum eſt. Altera fraude vtitur Diabolus quod peruertit ſacros ſcripturæ ſenſus, id quod vſitatiſsimum eſt hæreticis & Iudçis in hac enim fraude omnis hæreticorum & Iudçorum malitia verſatur. Hinc quorundam noſtrorum hominum oritur impudentia, qui dicere audent. Si dæmon damnatur quod perperam ſcripturas interpretatur, eodem iure ſanctos eſſe damnandos qui multa de Chriſto in ſcripturis interpretantur quę nõ ſunt dicta de Chriſto, quę verba quibus verbis refellam neſcio, in R. P. Chriſtiana homo Chriſtianus id dicere audeat, ſanctos multa de Chriſto interpretari quæ non ſunt dicta de Chriſto? Age eſto vt quædam interpretentur de Chriſto Domino quæ de eo non erant prædicta, aut cõtra quæ de Chriſto Domino erant prædicta alijs rebus accommodant, eodem ne crimine ſunt damnandi ſancti, quo damnatur ipſe dæmõ? Blaſphemum eſt, inquit Hieronymus, ſi ſcripturas ſanctas peruertas, & ad tuos impios ſenſus trahas, quod dæmon fecit, Cęterum Chryſippus apud Plutarchum docet canonem Philoſophiæ moralis eſſe vt ſententiæ rebus ſimilibus accommodentur, quod Tertullianus quoque non ſemel monſtrat in locis ſcripturæ frequentiſsimè eſſe faciendũ, etiam ſi de re vna quapiam propriè dicantur: Aliud eſt peruertere ſcripturas in alium ſenſum quam quo ſcriptę ſunt quod facit dæmon, aliud ſcripturas ad ſimilia accommodare, ſancti aiunt prophetias quæ non ſunt de Chriſto Chriſto accommodant. Hoc in vniuerſum dicere nõ deberet cuiquam Chriſtiano eſſe impunè, & cum vniuerſè hoc dicitur, & generaliter refelli non poteſt niſi vniuerſè & generaliter, neceſſe eſſe hoc ſic dicere ei qui ſenſus ſequatur Iudaicos: Siquidem Iudæi Chriſtum in ſcriptura non vident, vt docent veteres patres. Altera fraus eſt quod Eraſmus D. Hieronymum calumniatorem appellat quod Hieronymus diabolum dicat perperam interpretatum ſcripturam hanc de Chriſto Domino, quod vt intelligas quædam præ oculis te habere oportet,

non

non ſolum enim hæretici, vt docent patres veteres,ſed quicunque maledicit alteri inſidioſum hominum genus eſt & tectè loquitur & non apertè: Diabolus latine multa ſonat,primum omnium calumniatorem quod is noſter calumniator & accuſator eſt, vnde hæc lex dicta eſt nobis vt prius nos accuſemus quam calumniator nobis obijciat criminaquę admiſimus ſi saluë eſſe velimus, iuxta illud: Dic tu iniquitates tuas prior & non ero memor,& iuſtus in principio ſermonis,ſui accuſator eſt. Ergo Diabolus calumniator eſt,quod male interpretetur quęcunque ágimus; & quod peruertat ſcripturam vt nos decipiat; id enim eſt calumniari Latinè perperam omnia interpretari & leges peruertere vt aliquẽ accuſemus Hieronymum ne dicet quiſquam ſcripturam peruertere? vt dæmonem calumnietur: & quod ſcripturam peruertat vt decipiat?& Eraſmus, qui D. Hieronymum tanti ſemper facere videtur,vt ad illius ſententiam dicta Apoſtolica& Euangelica,& eccleſiaſtica omnia putet examinanda hoc loco quo D. Hieronymus Chriſtum filium Dei eſſe dicit,neque hunc Pſalmi verſiculum ei congruere,qui de omni iuſto eſt dictus, & non de filio Dei calumniator ab Eraſmo dicitur & Diaboli appellatur nomine D. Hieronymum appellet quiſquam calumniatorem eodem nomine quo Diabolum, & Diabolum defendat adverſum D. Hieronymum. Sed Eraſmus; inquient, Auguſtini adhibet ſententiã qui in Pſalmum. 90. interpretans hæc verba quæ citat Diabolus tentans Chriſtum præ ſe ferre videtur verè citata eſſe à Dæmone, & prophetiam de Chriſto his verbis contineri, vnde non abhorrere videntur Hilarius neque Ambroſius lib. 4. in Lucam,in cap. 4. Lucæ de ſecunda tentatione quanquam Ambroſius& Hilarius videri poſſunt ſi bene eorum verba expendas,cæterorum patrum qui contra ſenſere ſententiam eſſe ſequuti; Origenes nanque in Matthæum contrariæ ſententiæ author & aſſertor eſt interpretãs hæc verba,ait enim hęc verba quæ citat diabol⁹ poſſe intelligi de Chriſto ſecũdũ humanam naturam,nõ probat tamen hanc ſententiam, refellens enim eam hæc ſequentibus ſubiungit, deniq; quod ſequitur,liberabit te à ruina & Dæmonio meridiano, nequaquã conueniunt filio Dei. Idem Origenes in Numerorum Cap. 4. Homelia. 5. de hoc loco diſputans. Hoc dictum, inquit, putauit Diabolus de ſaluatore accipiendũ; ſed cęcatus malitia non intellexit eloquia myſtica. Nec enim ſaluator meus Angelis indigebat,vt non offenderet ad lapidem pedem ſuum, de ſanctis hominibus hoc dicitur quod liberat Domin⁹ à ruina & Dæmonio meridiano,non de ſaluatore,quod abſit à nobis ita intelligere,& miror Origenis diligẽtia & aliorum patrum qui non aduertere verba illa prętermiſſa à Dæmone vt deciperet. Vt cuſtodiant te in omnibus vijs tuis, quæ de Chriſto dici non poſſunt, neq; ſecundum diuinam naturam, neque ſecundum humanam; venerabilis quoq; Beda,qui cumprimis Auguſtini ſectator & admirator eſt hunc locum interpretans, inquit, hæc non de Chriſto ſed de viro ſancto prophetiã eſſe. Theophylactus in hunc locum. Nõ eſt ſcriptum, inquit,hoc de Chriſto,ſed de ſanctis qui indigent auxilio angelico, Chriſtus non indiget Angelico auxilio qui Deus eſt. Chryſoſtomus hunc etiam locum interpretans. Quæ à Diabolo, inquit, ſunt vſurpata teſtimonia ſcripturę temere & fortuito,neque ad rem de qua agebatur aperte accommodari poſſunt, nec enim quod ſcriptum eſt Angelis ſuis &c. ſuadet vt ſe iaciat atque præcipitet, præterea nec de Domino iſtud dictum eſt quã quam Dominus non refellit, Et ſi Sathanas vim faciat & detorqueat illud dictũ nimis in contrarium ſenſum. Idẽ Chryſoſtomus tomo ſecundo de varijs in Matthęum locis Homelia. 6. ſcriptum quidem erat, inquit, quoniam Angelis

ſuis mandauit de te,ſed quod de ſuo addidit diabolus,mitte te deorſum, ſcriptũ non erat,in quo cognoſcimus antiquã dæmonis & vſitatam verſutiã qua ſemper vt fallere poſsit,ſolet malis ſuis bona miſcere & venena ſua mellis dulcedine temperare,ſic enim vt deciperet Adã de ſuo quaſi Dei verba præmiſit, Cur,inquiens,dictum eſt vobis à Deo ab omni ligno paradiſi non edetis, vt propoſito Dei mandato hominem incautum falſa interpretatione & verborum adiectione deciperet.Nam dictũ erat à Domino de omni ligno Paradiſi edetis, mutauit ergo quædam dicta diuina & verbis ſuis quædam dicta Domini addidit, immiſcuit verbis diuinis quædam verba nequitiæ ſuæ,vt per dulcedinẽ mellis mortis venena infunderet. Hæc Chryſoſtomus,quæ à tam multis verbis volui repetere, vt qui volet aduertat oẽs Iudaicas fraudes, omnes Iudęorũ fallacias,quas ſecundo libro ſumus complexi; ortas eſſe ab his fraudibus ſathanæ, qui præceptor & magiſter Iudæorum eſt,colligat qui volet Iudaicas fraudes ex illo libro toto , & conferat cum his dolis ſathanæ,quos hoc loco deſcripſit Chryſoſtomus ſi quidquam prætermiſſum viderit me dicito mendacem, eiuſdem ſententiæ Athanaſius author eſt qui oratione prima aduerſum Arianos, Omnis hæreſeos parentem & authorẽ diabolum eſſe ait,qui ab initio peruerſus & homicida & mendax fuit;ſcripturarumque verbis vtitur & verba quidẽ profert ſcripturarum , veruntamen ſententiam ſuffuratur, ac intellectu quem ipſe confixit dolis inumbrato erroneorum homicida efficitur, dixeratque paulo ſupra idem Athanaſius: Neque cùm veritatem loquitur Sathanas fide dignus eſt veterator ille cum id quoque ſcriptura declaret, enarrans eius in paradiſo aduerſus Euam calliditatem, & aduerſus Dominum in litteris Euangelicis, cum clamat tu es filius Dei, neque falſi quidquam aliquando in litteris Euangelicis proferunt, tamen illis obturauit os Dominus, ne per hanc occaſionem admiſcerent Dæmones zizania ſuæ malæ voluntatis. Hoc idem repetit aduerſus Arianos de Sathana & hæreticis, quos ait inuitari Sathanam contorquendis ſcripturæ ſacræ ſenſibus in cõtrariũ & falſa ſcripturarum interpretatione,& Sathanam habere parentem, & authorem D. Hieronymus in Pſalmum. 90. in eadem ſententia fuit interpretãs hæc verba eadem , ait enim Diabolum ea de Domino fuiſſe interpretatum,cum non de Domino ſit ſcriptus hic Pſalmus , ſed de iuſtis , & ſubijcit idem Hieronymus verè diabolus quaſi diabolus interpretatur de ſaluatore quod non eſt de ſaluatore , & infra. Vides ergo diabole quod male interpretatus es? idem repetit Hieronymus in hæc verba cap. 4. Matthæi,& addit falſas de ſcripturis diaboli ſagittas frangit Dominus veris ſcripturarum clypeis . Dicet fortaſſe hic aliquis, quid neceſſe fuit tantas excitare tragœdias quod Eraſmo libuerit ſequi ſententiam Auguſtini , etiam minus,veram potius quàm Hieronymi ſententiam , an hoc non licet cuilibet? ſuum cuiquam eſt iudicium. Ita eſt ſed non id improbo,ſed quod tam acriter Sathanã defendat,vt D.Hieronymum calumniatorem appellet conflictantem cum dæmone calumniatore, & eodem nomine Sathanam , & D. Hieronymum nominet vt ſupra dixi , & ea cauſa potiſsimũ quod neget hunc Pſalmum conuenire Chriſto, quod Chriſtus Deus ſit & filius Dei. Nam quam alius quiſquam reperiat cauſam, cur Eraſmus calumniatorem appellet D. Hieronymum aduerſum Sathanam calumniatorẽ? Hic quidam viri docti exemplo Eraſmi aiunt contra diuos illos quos ſupra citaui, dæmonem bene interpretatum ſcripturã, videntur enim dæmonis cauſam tuendam ſuſcepiſſe,quod dæmon non putarit Chriſtum filium Dei eſſe , ſed virum iuſtum vnum aliquem , Et cum Pſalmus

tmus hic totus ſcriptus ſit de viris iuſtis omnibus, rectè à diabolo accommodatum eſſe Chriſto, quem non filium Dei ſed virum iuſtum eſſe putauit. Sic enim videntur intellexiſſe illa verba Eraſmi: Non opinor diabolum ob hoc vocandum in ius, quod ineruditè citarit ſcripturam, ſed quod malitioſe & impiè, Quaſi voluerit dicere rectè dæmonem Pſalmum de Chriſto fuiſſe interpretatum, quem iuſtum ... aliquem eſſe putarit, malitioſe tamen, quod retulerit ad inſidias & fraudem. Hoc quam facile refelli poſsit, quis non videat? Nam vt docent ſancti, quos hi refellunt, audierat dęmon à Ioanne: Et teſtimoniũ perhibui, quia hic eſt filius Dei. Viderat dæmon hoc idem voce cælitus delapſa æternum patrem eſſe teſtatum cũ dixit, Hic eſt filius meus dilectus: voluit tentatione præſcrutari diabolus, an eſſet filius Dei naturalis, an per virtutes adoptatus in filium Dei, & an eſſet Domini Chriſtus. Quod ergo de iuſtis omnibus ſcriptum erat, dixit de Chriſto ſcriptum eſſe: vt docent Hiero. Chryſoſtomus, Theophylact⁹, Beda, Origenes.

Matthæi. 4. Deuteronomij. 6.

Vulgata.

214 *Scriptum eſt: Non tentabis Dominum Deum tuum.*

Lectio. Hebręa. לֹא תְנַסּוּ אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם

Citatur hic locus à D. Matthæo iuxta tranſlationem Lxx ad verbum, ſed quid refert? negant Iudæi ſic eſſe hebraicè, & iure negant quod Iudæi ex littera, he, detractis duabus virgulis, fecere, vau, vt ſit non tentabitis, & poſtea vt ſequentia reſponderent verbo pluraris numeri pro: Dominum Deum tuũ, fecere. Dominum Deum veſtrum, vt eſſet: Non tentabitis Dominum Deum veſtrum, tident Iudaizantes dum Euangelica tot mutationibus defendimus, ſi Iudæi & eorum aſſeclæ tot fecere mutationes quid mirere quod tot factas mutationes à Iudæis & eorum aſſeclis arguamus? quo argumẽto iſthuc? inquies; illo euidenti & Chriſtiano homini inſolubili, quod Lxx viri ſic vertere, & tranſlationem Lxx citat Spiritus S. qui dictauit ſcripturam non potuit non veram ſcripturæ lectionem citaſſe; ſed vt Iudæis & eorum aſſeclis ora obturemus, vt ſi verbis renitantur animo tamen intelligant ſe vinculis conſtrictos teneri; Hieronymi tranſlatione, & Lxx virorum interpretatione, & Diuorum Matthęi & Lucæ teſtimonijs id quod diximus veriſsimè dictũm oſtendimus libro. 2. cap. 18. & 19. & alijs locis pluribus iuxta canonem præſcriptum à D. Hieronymo, quem canonem exemplo codicis hiſpani qui mille ante annis Latinè verſus eſſet, & ex tranſlatione planum fieri oſtendimus quam lectionem hiſpanam agnouiſſet eo tẽpore interpres, ea enim cauſa librum ſecundum huius operis ſcripſimus, vt eò reijceremus probationes omnes rerum quas diceremus. Sciendum tamen pro, Dominũ Deum tuum, hebraice eſſe, hieoua eloeché, aut, eloau, quaſi dicas: Deum Deos tuum, quod, vt docet D. Thomas, vt græci hypoſtaſes, latini perſonas, hebræi, eloe, dicere ſolẽt, quaſi diceremus nos Deus perſonæ diuinæ, vt alterum nomen ſingulari numero eſſet quod ſignificet eſſentiam, alterum plurali quod perſonas ſignificet. Ideò dictum eſt quod quidam homines qui perſuaſum habent fortaſſe ſe digito cælum attingere poſſe, refellunt ſanctos patres & ſacra concilia, quod terna repetitione trinitatem perſonarum ſignificari doceant, vt in illo: Sanctus, ſanctus, ſanctus, ſimilibuſque, ſubiunctoque ſingulari numero vnitatem eſſentiæ, citantque locos ſcripturæ vt refellant ſanctos & ſacra concilia, in quibus Deus non repetitur ter, vt ſignificetur trinitas,

tas, ſed bis tantum vulgatum eſt in ſacris Concilijs ignorantia & inſcitia fieri vt huius notæ homines errent. Sciant ergo vbi dualitas perſonarum non trinitas ipſis ſignificari & eſſentię vnitatē, eſt enī ſcripturæ forma dicēdi frequētiſſime hebraice, hieoua eloe, quaſi dicas Deus perſonæ diuinæ, quod cùm Latinè reddere non poſſes, niſi Deus dij, idque non liceret, tranſlatum reperies Dominus Deus, aut Deus Deus, vt quanuis bis repetitum tibi nomē Dei eſſe videatur, perſonarum trinitas & eſſentiæ vnitas ſignificetur cum dicitur, hieoua elohe. Deus perſonæ diuinæ.

Matthæi.4. Deuteronomij.6.&.10.

Vulga. 215. *Scriptum eſt enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies.*

Lectio hebræa. אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹד׃

Diximus ſupra lib. ſecūdo. Iudæos malitia in plæriſque verba mutaſſe, vt apud Auguſtinum prodidere veteres illi patres vt extenuetur authoritas noſtræ ſcripturæ cùm ab hebræa lectione videretur diſcordare, vt oſtendimus libro. 2. Neq́ue id fecere ſolum Iudæi, ſed etiam per noſtros quoſdam mōſtratum ſupra eſt, libro primo. & libro ſecūdo tranſlationem Lxx mutauere in plæriſque locis, vt lectio Apoſtolica & Euangelica ab hebręa lectione & à trāſlatione Lxx diſcordare diceretur, En hoc loco vulgata D. Hieronymi præfert. Dominum Deum tuū timebis quæ lectio ſancta eſt, & idē ſignificat quod Dominum Deum tuum adorabis, fuit enim hebraice duplex lectio. Dominum Deum tuum timebis, & Dominū Deū tuum adorabis, & magis vera lectio hebręa eſt. Dominum Deum tuum adorabis, quam veritas ipſa citat, quam citat Spiritus ſanctus hoc loco eſt illud quod ſuperiore adnotatione dixi, pro. Dominum Deum tuū timebis. Hebraice eſſe, hieoua eloeca. Deum Deos tuos, vel potius. Deum perſonas diuinas tuas timebis vel adorabis, quod non licet dicere Deum Deos tuos, dixere Lxx & D. Hieronymus. Dominum Deum tuum, tamen veriſsimam eſſe lectionem hebręā quam Chriſtus qui eſt ipſa veritas citauit, tamen in dubiū reuocare mihi videtur eſſe impium. Eſt enim vt monſtratum eſt hebraice magna lectionis varietas, & in plæriſque duplex lectio.

Vulgata ibidem.

Et illi ſoli ſeruies. 216.

Lectio hebræa ſupra loco proximo poſita eſt.

Hoc iuxta Lxx Matthæus, ſic Diuus Hieronymus hebraice aiunt, vox illa, ſoli, deeſt, vbi, illi ſeruies tātum eſt, Spiritus autem ſanctus qui ore Euangeliſtarum citat, illi ſoli ſeruies, arguit excidiſſe ex lectione hebræa, tàm ca.6. Deuteronomij, quàm cap.10. vocem illam, ſoli, arguunt etiam Lxx viri, & vulgata D. Hieronymi apud quos vtroq́ue loco eſt & illi ſoli ſeruies, vt in plæriſq; dubitandum non ſit tranſlationem Lxx & vulgatam D Hieronymi ęditione hebræa eſſe longè veriores, quod hoc loco arguit Spiritus ſanctus qui Euangeliſtarum ore eſt loquutus.

Relicta ciuitate Nazareth venit & habitauit in ciuitate Capharnaum, vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam Prophetam. 217.

Quæſtio illa propoſita à Chryſoſtomo.4. oratione aduerſus Iudæos diſceptata à nobis eſt in Commētarijs in Eſaiam, cur Apoſtoli & Euangeliſtæ pauca citent ſcripturæ teſtimonia, eaque plærunq; obſcuriora,

cùm

cum plurima eſſent eaque longè dilucidiora, & reſponſum eſt, Euangeliſtas & Apoſtolos eſſe Eccleſiæ magiſtros, docere neceſſariora, & obſcuriora; eaque paucisſima, principia fidei, ſcilicet, & hanc principiorum eſſe naturam vt paucisſima ſint, & Euangelium quoque, vt dictum eſt; legis veteris eſſe compendium, principijs porrò lector imbutus & doctrina Euangelica reliqua per ſe intelliget, inde factum eſſe, vt Euangeliſtæ quam paucisſima citent de Chriſto Domino teſtimonia ſcripturæ, doctores ſacri prædictiones prophetarum citent innumerabiles. Quod eo dictum eſt, quod Euangeliſta Matthæus poſt paucas prophetias citatas totus intentus erat texendæ hiſtoriæ Euangelicæ, prophetias cæteri Euangeliſtæ citant multo pauciores. Contenti iecisſe veluti quædam fidei fundamenta; & oſtendiſſe Chriſtum iuxta Domini promiſſa natum ex familia Dauidis, & contenti monſtraſſe de Spiritu S. Chriſtum generatū ex virgine ante partū, in partu poſt partum, & quod verus Deus & verus homo eſſet, & commonſtraſſe patriam vbi erat oriturus, Magorum aduentum, fugam Domini in Aegyptum, Innocentium occiſionem, Nazareth patriam, & tertiam adhuc patriam Capharnaū, quę hoc loco deſcribitur vt natus in Bethlehem fuerit, delegerit patrias duas vbi habitaret, alteram Nazareth, Capharnaum alterā. Hæc omnia ſic prædicta fuiſſe à prophetis oſtendit Euangeliſta, reliqua nobis quęrenda reliquit doctrina Euangelica optime imbutis, ſed cum omniū diſciplinarum primum ſit principium, oportet addiſcentem credere, idque pręcipue in doctrina ſupernaturali de qua dictum ſit: Niſi credideritis non intelligetis: neſcio quomodo à plæriſque à noſtris hæc principia hæc fidei noſtrę fundamenta validè concuti videntur, nec Spiritui S. qui ore Apoſtolorum & Euāgeliſtarū loquitur fidei ſatis apud quoſdam videtur habere, Tu diiudica, quid vſque adhuc ex propheticis teſtimonijs quæ de Chriſto Domino citauit Euangeliſta, non oppugnetur validiſſimè nō ſolum à Iudæis ſed etiā multo validius à Iudæorum aſſeclis, & de hac re nihil eſt quod multa loquamur, ſi Iudaiſmus placet quibuſdam, vt ait Chryſoſtomus, quid oſtrepunt Eccleſiæ? defenſor Synagogæ ait Hieronymus: quid in Eccleſia Chriſti eloquio tonas? ſcimus Iudæos negare omnia primi aduētus Chriſti qui occultus fuit myſteria, & omnes de eo prophetarum prædictiones. Scimus Iudæos omnes de Chriſto prophetias duplici fraude alio deflectere, & ſi hoc nos non docerent veteres patres omnes res ipſa tam nota eſt & perſpicua vt prudentibus non ſecus ac ſolis lumen in oculos incurrat. Iudæi negant Chriſtum Dominum, & prophetias de Chriſti myſterijs omnes, & ideo milleſimo quingenteſimo ante anno pulſi patrijs ſedibus exulant miſeri ſine rege, ſine ſacerdote, ſine ſacrificijs, ſine templo, orbati ſpiritalibus chariſmatis, Ergo prophetias de Chriſto alio deflectent omnes, non recipiunt primum Chriſti aduentum occultum, vt monſtratum eſt, non recipient interpretationem prophetarum de primo aduentu occulto, alioqui Chriſto crederent, quid igitur Iudaicam interpretationem prophetarum nobis in aciem ingerunt, putant placiturum fidelibus Iudaiſmum, veram cauſam tuentur Iudæi, ſcilicet, & optanda Iudæorum ſors eſt & fortuna, ſcilicet vt in illorum migremus coloniam qui per mille quingentos & eo amplius annos miſeri exultant & errant, & alijs ſer uiunt nationibus. En hoc loco Euangeliſta ait Dominū relicta Nazareth habitaſſe Capharnaū vt adimpleretur quod dictum eſt per prophetam Eſaiam. Iudęi alio referunt Eſaiæ prophetiam, vt non dicta videatur de hoc de quo eam interpretatur Euangeliſta ſequuti Iudæos, Prudenti homini perſpicuum erat Iudæos qui primum & occultum Chriſti

aduentum

aduentum negant, & de eo omnes prophetias alio detorquent, & hanc quoq; alio fuiſſe deflexuros. Sed de prophetia Eſaiæ, & eius Euangelica, & Iudaica interpretatione iam dicamus, & eas inter ſe comparemus, vt appareat quam Iudaica fœtidiſsima bene oleant Iudæis, vt mirifice Plato dixerit his qui tetrę fœtidis aſſueuerint, fœtidiſsimas olere bene, & res odoratiſsimas eiſdem eſſe grauiſsimas.

Matthæi. 5. Eſaiæ. 9.

Vulga. 228. *Primo tempore alleuiata eſt terra zabulon, & terra Neptali via maris trans Iordanem, Galilæa gentium, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam & ſedentibus in tenebris, & vmbrą mortis lux orta eſt eis.*

Lectio hebræa. כָּעֵת הָרִאשׁוֹן הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן

Lxx. Τοῦτο πρῶτον ταχὺ ποίει, χώρα ζαβουλὼν ἡ γῆ νεφθαλεὶμ καὶ οἱ λοιποὶ τὴν παραλίαν καὶ πέραν τοῦ ἰορδάνου, γαλιλαία τῶν ἐθνῶν ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει ἴδε φῶς μέγα οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ᾽ ὑμᾶς.

Matthæus.

γῆ ζαβουλὼν καὶ γῆ νεφθαλεὶμ ὁδὸν θαλάσσης πέραν τοῦ ἰορδάνου, γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς.

Veritas hebraica hæc eſt noſtris temporibus quæ eſt ſententia Iudaica, quę toto cœlo diſcordet à veritate Euangelica, longe diuerſa ab hebraica veritate quam D. Hiero. appellat.

Sententia Iudaica huius loci referente Iſidoro Clario in ſcholijs in húc locũ eſt, agi hic de terra decem tribuum quæ capta bis fuit, primũ à Teglath phalaſſare. 4. Regum, cap. 15. Deinde à Salmanaſſare. 4. Regum, cap. 17. & ideo prophetã dicere aiunt, primam tranſmigrationem leuem, ſecundam grauem fuiſſe, primo enim pars populi tranſlata eſt in Aſſyrios. Capta eſt enim terra zabulon & Neptali, cum duabus tribus & dimidia vltra Iordanem, poſteriori tempore cum Rex Oſeas rebellaſſet, grauius afflixit totam terram decẽ tribuũ Salmanaſar, &c. Quæ adijciũt de Senacherib qui Iudæam quoque oppreſsit, & hiſtorias miſcent longo temporum interuallo inter ſe diſtantes vt omnia turbent, idem leges in theſauro Pagnino in dictione עוף Ex. R. Himmanuel opinor, &. R. Abrahã, &. R. Dauid, & in dictione קלל eadem repetuntur. Hanc ergo Iudæorũ ſententiã contra Euangeliſtã Matthæũ qui hunc locũ refert ad patriã Dñi Capharnaum & Nazareth in Galilæa in terra zabulon & Neptali ſua tranſlatione exprimunt Vatablus, Pagninus, & interpres alius neſcio quis quibus placuit magis rabinos ſequi quam Euangeliſtã; & vt veriſimiliter ſcripturam hęc ſignificare cogant inuitam & reluctantem diſtinctiones mutant, verba aliter interpretantur quod verba hebræa multa ſignificent, omnia diſcerpunt & lacerant; vt ait Origenes, vocum pronunciationes varia appoſitione punctorum mutãt. Non ſcribunt zabulon, vt Euangeliſtæ, & omnes veteres Iudæi, ſed zebũlũ, non Iordanem ſed Iarden, non Galilæã ſed Gelil. Cum Philon Iudæus, & Ioſephus, & Ieſus filius Sirach & Lxx, nec enim aliorum Iudæorum ſcripta extãt; ſic pronuncient & ſcribant vt noſtri Euangeliſtæ ne arguere velint noui hic ſcriptores Euangeliſtas imperitiæ, tanquam neſcierint propria nomina enunciare, de hac re millies dictum eſt, ad magis ſeria tranſeamus. Nam cum à ſuis Iudæis damnẽtur refutati ſatis ſunt. Quod principium ergo capitis & ſententiæ fecit Euangeliſta, Pagninus, & Vatablus, & interpres alius neſcio quis accuſandi caſu tranſtulere, quod principium orationis, & ſententiæ fecit Euangeliſta finem orationis & ſententiæ hi faciunt ſcriptores, ſequuti rabinos quos ſupra dixi. Tu te ipſum conſule quid non ſic liceat peruertere & trahere ad eos ſenſus ad quos tu velis. hoc erat ergo cur Iudęi & nři aduerſarij trãſlationẽ Lxx tã malę oderint quod illa Iudaicos dolos plane

arguit

arguit & citatur ab Apoſtolis & Euangeliſtis. Ergo illud principium cap.9. iuxta Diui Hieronymi vulgatam primo tempore alleuiata eſt terra zabulon & terra Naptali: ſic coniungitur à Pagnino capiti ſuperiori. Quia non erit ei obſcuratio ſecundum anguſtiam quæ fuit ei tempore primo abeo qui alleuiare fecit terram zabulum,& terram Naphtali,& vltimo abeo qui aggrauari fecis via maris trans iarden Gelil gentium. ſic Pagninus,quære hic verba Euangelica, certe non reperies, tranſlator quidam ſic : Quia non obtenebratus ei qui coarctatus in ea ſecundum tempus primum alleuiauit terram zebulum,& terram Naphtali, & poſtremum aggrauari fecit viam maris trans iardem Gelil gentium. Sic vertit alius tranſlator vt in his non appareret veſtigium prophetię Matthæi, ſed rabinica interpretatio Euangelicæ anteferretur. Vatablus ſic, etenim nō expediet ſe is qui ſe in anguſtiam huiuſmodi coniecit, vel quia non obtenebratus erit propter eum qui anguſtijs afficietur illi. Deinde quemadmodum ſuperiori tempote, dum leuiter affligebat terram ſebulon & terram Nephtali, poſtea vero grauius afflixit via maris vltra Iordanem in finibus gentiū, vel qui iuxta tempus primum alleuiauit terram zabulon, & terram Neptali, & tempore nouiſsimo aggrauabit in viam maris ad Galilæam gentium. His modis Vatablus. In quibus quære ſodes Euangelicæ prophetiæ veſtigium, certè non comparebit, varia diſtinctione & peruerſa interpretatione ex oculis euanuit, vt vel ex hoc ſolo fallaciæ Iudaicæ noteſcere poſsint ei qui diligenter Vatablum legerit & animum attenderit, tranſlatione Vatabli duplici Iudaica interpretatio de qua ſupradiximus exprimitur,& ob oculos ponitur è medio tollitur vulgata D. Hieronymi,& Euangelica tranſlatio, & tamen tam ſtultos nos putat vt putet ſe nobis perſuadere hic agi de paſsione Domini,& de Euangelica prædicatione: Vbi Vatable quæſo iuxta tuam tranſlationem? Vbi hic paſsio Chriſti? vbi iuxta te & tuos prædicatio Euangelica? omnia vitias & Iudaicè interpretaris & poſtea tā fatuos nos putas & ſtupidos vt credas te perſuadere nobis poſſe de paſsione Chriſti his agi, & de Euangelij prædicatione. Et hæc fallacia Vatabli adhiberi ſolet ab eo in plæriſque locis de Chriſto Domino manifeſtis, quos Iudaica interpretatione vitiat, & poſtea Chriſtum & eius Apoſtolos, & Chriſti myſteria ſonat malus. Sed iā Iudaicam interpretationem refellamus. Vatablus etenim non expediet ſe qui ſe in anguſtias coniecit, id eſt, non liberabitur, qui incidet in poſtremā afflictionem cum à Salmanaſſare ductæ ſunt captiuæ decem tribus quemadmodum ſuperiore tempore expediuere ſe, ſcilicet, dum leuiter affligebat terram zebulum & terram Neptali. Poſtea verò grauius afflixit Salmanaſſar. Sic Vatablus, vbi igitur hic paſsio Chriſti? vbi Euangelij prędicatio? Certè pateſcunt in tuis ſcriptis Vatable doli Iudaici. Primū omnium in hac Iudaica interpretatione efficitur falſa prophetia cum dicitur non expediet ſe is qui ſe is qui ſe in anguſtias coniecerit poſtrema captiuitate, cū grauius affliget Salmanaſſar, plurimi enim ſe expediuere ex illa captiuitate, vt alibi diximus ex libris Regum, ex reſiduis enim captiuitatis Iſrael ſuccreuere decem tribus quæ tēporibus Chriſti erant Florentiſsimæ, & ex captiuitate Babylonica cum populo Iuda ſe multi vna cū populo Iudaico expediuere & rediere ex illa Captiuitate, deinde falſa erit prophetia, cum dicat non tantum futuram anguſtiā primæ captiuitatis quæ leuior fuit quanta ſecundæ, in vtraq; ducta eſt captiuitas decem tribuum, & vtraque immedicabilis, nullæ enim tribus ex illis decem ſunt ab exilio reuocatæ, falſa eſt ergo interpretatio, qua dicitur altera grauior fuiſſe leuior altera, leuior dicitur, inquiunt, quod in prima non ducun

tur

tur captiuæ tot tribus, quot in ſecunda,
de hoc poſtea videndū erit. Sed dic quæ-
ſo te ſi tam grauis calamitas; & tam irre
mediabilis quatuor tribus ſit inuecta in
priore captiuitate, quã. 6. reliquis po-
ſtea quomodo illis quatuor calamitas
leuior erit quã fuit poſtremis ſex tribu-
bus poſterior afflictio, oppreſſerit qui-
dē afflictio prior pauciores tribus leuior
nō oppreſſerit, nec tam ſtultus quiſquã
eſt, vt in hac re Iudaicam probet ſenten
tiã. Quomodo ergo poteſt vera eſſe ſen
tentia illa, quia non erit ei obſcuratio ſe
cundum anguſtiam quæ fuit ei primo,
ideſt, non tam leuis erit poſterior affli-
ctio quam fuit prior, in priore captiuita
te vaſtata eſt enim Galilæa, ideſt, tribus
zabulon & Nephtali & captiua ducta
& Galilæa in poſteriore ductæ reliquiæ
tribus captiuæ, quæ maior grauitas ha-
rum poſteriorū quam priorū? quū vtra
que tribus vaſtatæ & actæ captiuæ hæ
prius illæ paſtorius vbi ergo habent lo-
cum hæc verba, quia non erit ei obſcu-
ratio ſecundū anguſtiã quę fuit ei prius,
nec iuuat ei dicere maior pars decē tri-
buū poſteriore captiuitate acta captiua
eſt quã priore, non tamen ideo grauiore
afflictione poſteriores tribus ſunt affe-
ctæ quã priores quã vtraq; eandē ſubie-
rint fortunã, nec alterę alteris grauiorē,
ſaltem plures in poſteriore captiuitate
actæ captiuę quã in priore, quid hoc iu-
uat ſi in vtraq; captiuitate par & eadem
calamitas excepit vtraſq;, & ſi bene nu-
meres non plures tribus captiuæ ſunt
actę in poſteriore captiuitate quam in
priore. Nam vt leges. 4. Regum cap. 15.
Thetglapha laſar Rex Aſſyriorū cæpit
Ion, & Abel, & domū Maaca, & Ianoe,
& Cedet, & Aſor, & Galaad, & Galilæã,
& vniuerſam terram Neptali, & tranſtu
lit eos in Aſſyrios, & hoc Iudæi etiã fatē
tur, vt leges in dictione, qualal, in theſau
ro Pagnini thiglaphalaſar in priore affli
ctione captiuos duxit Reubenitas, & di-
midiam tribuū Manaſſe & Neptali au-
thore R.D. & ſcriptura addit Galilçam,
vt dictū eſt, quæ alias continebat tribus.
Nec qui Iudaicã ſententiã vellet tueri
poſſet pro ſe citare Ioſephū Iudæum li-
bro. 9. de antiquitate cap. 13. quanquam
alibi à nobis eſt adnotatum Ioſephū in
gratiam ſuorū multa mentitū, vt ſe etiã
nationum auribus qui ea tempeſtate re-
rum potiebantur attemperaret, quod ap
paret etiã hoc cap. 13. lib. 9. quod citam⁹
vbi non refert decem tribus actas capti-
uas à Rege Aſſyriorū Salmanaſſare, ſed
factas vectigales, & priorem captiuitatē
acerbiorē fuiſſe narrat poſteriore quod
in priore Damaſcænos & plæroſq; Iſ-
raelitas captiuos duxit, vt Theglaph ala-
ſar qui prius afflixit Iſraelitas ſe geſſerit
acerbius Salmanaſſare qui poſterior Iſ-
raelitis bellum intulit, qui tantum ſcribi-
tur ſubegiſſe Iſraelitas & eos feciſſe ve-
ctigales, ſed hiſtoria eſt mendax, Nã. 4.
Regum Theglaphalaſar ſcribitur Gali-
læam & vniuerſam terram Neptali trã-
ſtuliſſe in Aſſyrios & alias partes tribū
Iſrael. Atqui Galilæa continebat tribū
zabulon & tribum Neptali, & tribum
Aſſer, & partes aliarum tribuū quæ igi-
tur maior calamitas potuit eſſe quam
quod captiuæ ductæ ſunt hæ tribus, vt
prodidit hiſtoria ſacra, & ita ductæ ſunt
captiuæ, vt nunquam ab exilio eſſent re-
uocandæ, cap. vero. 17. eiuſdem lib. 4. Re
gum Salmanaſſar expugnaſſe Samariã
dicitur, & tranſtuliſſe Iſrael in Aſſyrios
quid plus mali illatum hic quam illic,
quod peruagatus, inquies, eſt Salmanaſ-
ſar omnem terram Iſrael & expugnaſſe
dicitur caput regni, duxiſſe Iſrael capti-
uum, quaſi non idem factū ſit in captiui
tate facta à Thiglaphalaſſare. Sed in prio
re vaſtitate reſidui fortaſſe erant aliqui,
quos poſterior deleuit vaſtitas cum Sal-
manaſſar obijt omnem terram Iſrael,
quaſi vero ex priore vaſtitate & poſte-
riore non fuerint reſidui plurimi ex de-
cem tribubus vnde decem tribus ſuccre
uere quæ Chriſti temporibus erant flo-
rentiſsimę, quod hinc dices quod anno.
6. regni Ezechiæ actæ ſunt captiuæ de-

cem tribus, vt ſcriptum eſt. 4. Regum, cap.18.& poſt mortem Ezechiæ & poſt Regnū Manaſſe, temporibus Ioſiæ Regis nepotis & filij Manaſſe reſiduos decem tribuum expurgauit idolorum immundicijs, vt leges. 4. Regum cap. 23. & Paralip. ſecundo. capite. 30. præcipuè cap. 34. & cap. 35. vt poſt tot factas fraudes à Iudęis ſententia Iudaica non poſſet cohærere tantum abeſt, vt ſententiæ Euangelicæ poſsit anteferri. Mitte omnia hæc verba Eſaiæ poſteriori afflictioni conuenire non poſſunt, etiam ſi tormento ferreo huc pertrahere cōtendas; ſiquidem terra Zabulon & terra Neptali via maris Galilæa gentium ad priorē afflictionem referri poſſunt, ad poſteriorem non poſſunt, neque enim Samaria & reliquæ tribus in Galilęa fuerè, nec in via maris, aut vltra ripas Iordanis, Nam tribus quæ in his locis habitabāt in priore afflictione quam ipſi Iudæi vocant captiuæ ſunt ductæ, poſterior afflictio ad Samaria caput decem tribuum, & ad reliquas tribus pertinet quæ in his locis quæ diſcribuntur à Propheta Eſaia non habitabant, videre hoc qui nobis aduerſantur, Nam Vatablus qui apertior eſt, Geliľ, vocem hebręam quæ Galilæa vſq; adhuc à Iudæis omnibus trāſlatoribus non ſolum à noſtris redditur Galilæa, ipſe tranſtulit non Galilæam ſed terminum, vt eſſet, terminum gentium vt ſignificarentur reliquæ tribus quæ habitationibus gentium & aliarū nationum ſunt definitæ, alij inſidioſe vocem hebræam relinquunt nec trāſferunt Latinè ne confiteri videantur Gelil ſignificare Galilęam, ſed reliqua omnia Iudaicæ ſententiæ repugnant, quōmodo enim in poſteriore afflictione grauius afflicta dicitur terra zabulon & Neptali & via maris & trans Iordanem, quæ in prima afflictione captiua ſunt ducta, & alleuiare Iudæi pro liberare accipiūnt; quomodo in hac parte pro leuius affligere dicetur? quando, qualal, id ſignificauit vnquā? alleuiaſſe dici poteſt qui tot tribus duxit captiuas? & leuiter afflixiſſe dicatur qui vaſtauerit tot tribus & captiuas egerit? cur ergo poſterior captiuitas nō dicetur alleuiaſſe quando reliquas quoque duxerit captiuas? Itaq; ſi omnibus partibus prophetiæ vim afferre contendas Iudaica ſententia non poterit cohærere. Sed de Iudaica ſententia plus ſatis dictum eſt, iam de Euangelica dicamus.

וְאַרְצָה נַפְתָּלִי וְהָאַחֲרוֹן הִכְבִּיד ׀ דֶּרֶךְ הַיָּם

עֵבֶר הַיַּרְדֵּן גְּלִיל הַגּוֹיִם׃

[illegible] οἱ λοιποὶ [illegible] παραλίαν [illegible] πέραν τοῦ Ἰορδάνου γαλιλαία τῶν ἐθνῶν

¶ In hoc loco duplex hebraica lectio fuit, altera quam expreſsit D. Hieronymus quæ eſt ſacroſancto Concilij decreto, altera quam expreſſere Lxx viri quā citat Spiritus S. ore Euāgeliſtę Matthęi, quę ſacratiſsima eſt, quam Euangeliſta citat, & quam citat Spiritus S. Sed dices in tranſlatione Lxx. Vbi eſt verbum illud alleuiata eſt? diuerſa diſtinctione vſi ſunt Lxx, & verbum hebręum, hequal, quod Hieronymus tranſtulit alleuiata eſt Lxx priori ſententię reddidere, & velox eſto, tranſtulere aut velociter. Vertere enim hoc primum velociter bibe, velociter fac, qua tranſlatione nobis ſignificant æditionem hebræam ſuæ tempeſtatis duo triauè verba prætuliſſe quæ Diui Hieronymi temporibus, & noſtra tempeſtate non pręfert, hequal ſote velociter bibe, &, hequal haſa, velociter fac, aut velox eſto bibe, velox eſto fac. At hoc, inquies, non citat Euangeliſta, vt authoritate Spiritus ſancti illud, ſat eſt quod tranſlationem Lxx ſemper citat Spiritus ſanctus vt illam nunquam putem reijciendam. Sat eſt quod veteres patres hoc interpretātur de Nuptijs Cana Galilææ, & de aqua in vinum conuerſa, quàm tā cito Chriſtus in vinū

Sſ con-

conuertit,& velociter credidere, & prima illa Regio Chriſto credidit,ſed durum eſt ſi dicere tu velis deeſſe verba in lectione hebræa quæ olim erant. Hoc monſtratum eſt libro. 3. cap. 64. de demonſtratione ad oculum, hebraice factum frequentiſsime,& his duobus huius operis poſtremis libris nõ raro oſtéditur, vbi Spiritus ſanctus cùm ore Apoſtolorum & Euangeliſtarum citat ſcripturæ teſtimonia, citat enim ſępè tranſlationem Lxx quæ plura verba præferunt quam ea ſunt, quæ ſunt hebraicè, nec quiſquam tam erit impius qui Spiritum ſanctum falſa citare dicat. Lxx fecere initium ſententiæ, Regio Zabulon & terra Nephtali, & hanc diſtinctioné ſequutus eſt Euangeliſta Matthæus, pro regio dixit Euangeliſta terra. Deinde quod D. Hieronymus tranſtulit & nouiſsimo aduerbialiter, Lxx fecere nomé, quod vtroque modo hebræa lectio accipi poteſt; vertere enim & nouiſsimi, pro quo poſuere & reliquũ, derecha iam, ideſt, viã maris, reddidere κατὰ τὴν παράλιαν iuxta viam maritimam, per mare, ſcilicet, Tyberiadis & Geneſareth, quæ loca perambulabat Dominus, pro, & reliqui iuxta viam maris, dixit Euangeliſta tantum ὁδὸν θαλάσσης via maris, quod Apoſtoli & Euangeliſtæ breuiant ſcripturam, vt dictum eſt, dices: vbi eſt verbum illud quod Hieronymus vertit, aggrauata eſt, in tranſlatione Lxx? non agnouere Lxx tale verbum, nec videtur hebręa lectio tale verbum tempeſtate Lxx prætuliſſe, quod indę ducor, vt puteni, nec Lxx viri illud interpretantur, & tranſlationem Lxx citat Euãgeliſta; & eius ore Spiritus ſanctus & hoc verbum non citat, reliqua citat Euangeliſta iuxta trãſlationem Lxx quanquam quędam mutat, pro οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου dixit Euãgeliſta τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου mutato vno verbo tamé in aliud eiuſdem ſignificationis, & pro φῶς λάμψει reddidit Euangeliſta ſignificantius φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς vno verbo mutato; reliqua eodem modo. Oſtendimus in Cõmentarijs in Eſaiam vulgatam D. Hieronymi idem ſignificare. Et ideo Dominum, vt dictum eſt delegiſſe patriã Nazareth & Capharnaum iuxta prophetiam Eſaiæ, vt compleretur quod dictũ erat per Prophetam. Dominum in illis locis potiſsimum verſaturum vbi eius patria erat in tribu Zabulon & in tribu Nephtali & in Galilæa, vnde Dominus Galilæus eſt appellatus, & in ripis Iordanis & circa mare Tiberiadis & Geneſareth, & inde delecturus eſſe diſcipulos, & Chriſto credituros fideles, quibus omnibus Euangelicæ litteræ plenę ſunt. Aduerte verbum illud hebræum hicbid quod Hieronymus vertit aggrauata eſt, aut Lxx non agnouiſſe, vt diximus, aut vertiſſe, glorificata eſt.

Vulgata ibidem.

Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam, ſedentibus in tenebris & vmbra mortis lux orta eſt eis. 229.

הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם׃ Lectio Hebręa.

ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει ἴδε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. Lxx.

Matthæus.

ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς.

HOc loco etiã ſignificatur cur Dominus ſibi patriam delegerit Nazareth & Capharnaum, vt compleretur vaticinium Eſaiæ quod: Dominus qui erat mundo exoriturus ſol fulgentiſsimus futurum erat vt luceſceret & ſplendeſceret in terra Zabulon & Nephtali, & in Galilæa, Aquam in vinum conuerteret in Cana Galilææ, Apoſtolos elegerit

rit ex tribu Zabulon & Nephtali,commoraretur in illis locis in ripis Iordanis prope mare Tyberiadis, & prope mare Geneſareth in Galilæa gentiū,quæ ideo Galilæa eſt dicta q̄ varias gentiū nationes intermiſtas cū tribubus Iſrael haberet,quem populū gentium habitantē in tenebris appellat,& in vmbra mortis,vidiſſe ait lucem magnam Chriſtū Deum verum,ſcilicet & hominē verū fulgentē miraculis & doctrina cæleſti, aduerſarij noſtri tamen hoc faciunt capitis initiū, & à cæteris diſrumpunt, & praua interpretatione à Chriſto auertunt,&ad Sennacherib conuertunt his artibus & dolis falſa ſcriptione,diſtinctione falſa, & peruerſa interpretatione,quęſo quid nō poterit eo pertrahi quo Iudæus velit. Noſtra lectio tribus ſæculis ante Domini aduentū in carne tranſlata græce eſt & diſtincta, ſuam Iudæi per mille quingentos ſupra ſeptuaginta annos mille verſant fraudibus, & quoſdam ex noſtris habent adiutores & aſtipulatores. Qui adnotāt quædam ipſos peruertiſſe euangeliſtas , authoremque eius rei Euthymium citant,Euthymium, inquam, Zigabonum in quatuor euangelia falſo in hunc locum. Interpretatur enim optime,ait tamen non integre citatum ab euangeliſta, deceptus ab aliquo Iudæo, citatur enim tranſlatio Lxx ab euangeliſta integrá,ſed vt dixi Lxx aliam lectionem hebræam agnouere.

Matthæi capit. 5.

Vulgat. 230. *Audiſtis quia dictum eſt, diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.*

HIC locus nec hebraice eſt, nec in translatione Lxx repentur,quid veteres patres dé hac re dicant omnibus in promptu eſt ſcire. Ego dicam quod mihi in mentem venit; veritas ipſa citat hunc ſcripturæ locum : vere igitur hic locus in ſcriptura fuit quodammodo, ergo hebraice non eſt? Multa ex hebræa lectione etiam negligentia Iudaica excidiſſe monſtratum eſt lib.ſecundo cap. 63. & 64. de demonſtratione ad oculum,malitia Iudaica multa ex ſcriptura ſacra fuiſſe expuncta eodem libro ſecundo eſt probatum, præcipue tamen cap.64. libri tertij. Eiuſdem notæ hunc locum eſſe puto,qui vel malitia Iudaica vel Iudaica negligentia fuerit expūctus. Quæret aliquis fortaſſe quo argumento iſtuc ita putem,quod locis citatis monſtratum eſt in lectione hebræa frequentiſsimè id fieri ſolere, & quòd Chriſtus qui eſt veritas ipſa in ſcriptura ſacra id ſcriptum fuiſſe teſtatur. Igitur neceſſe eſt vt ſcriptum fuerit,nec aliter quiſquā arbitrari poteſt. Cur,inquies,in tranſlatione Lxx virorum hic locus non eſt? De hac re ſæpè ſum conqueſtus Iudæis in tranſlatione Lxx per noſtros quoſdam multum licuiſſe, vt ſub prætextu caſtigationis multa mutarent,vitiarent multa,inſtant quidam, & iure inſtāt,credibile non eſſe Dominum præcepturū fuiſſe,vt odio inimicum haberemus, cui argumento etiam illud addere potes Platonem cum alijs locis plurimis,tum in Critone probaſſe, non malefaciendum eſſe inimicis,& inimicos eſſe diligendos & veritas,vt ait Auguſtinus in prologo doctrinæ Chriſtianæ, vbicunque eſt à Deo eſt. Deus igitur ſibi non repugnat, & hoc præceptum Dei fuiſſe vt omnibus benefaceremus,& diligeremus omnes confeſſum eſt,cum iubemur Deum diligere & proximū,& tam amicus quā inimicus proximus dicitur : quomodo igitur credibile eſt,inquies, in veteri teſtamento præcepiſſe Dominum vt inimicus odio haberetur? ſi prophetas luſtres animo & cogitatione, & vetus teſtamentum , intelliges Deum maxima prouidentia , vetuiſſe Iudæos inire fœdus & amicitiam contrahere cum AEgyptijs,cum Aſſyrijs,cū Babylonijs,

& puniiſſe ſæpè Iudæos quod periculis bellorum preſsi ab AEgyptijs opem peterét, & ab alijs Idololatris, quod Dominus iuſſerat odio habere quatenus Idololatrę, neque ab his opem petere, nempe quod inde Idololatræ fierent, quod tam frequens in Prophetis eſt, vt nihil magis frequens dici poſsit. Iubebantur Iudæi ergo diligere amicos, & inimicos odio habere, & plenæ ſunt Prophetarũ voces pœnarum quas Dominus irrogaret Iudæis, quod amatores eſſent Idololatrarum, quos iuſſerat Dominus fugere & odio habere quatenus Idololatræ. Origenes Homelia. 7. in diuerſos. Quando liberatus eſt, inquit, à ſeruitute AEgypti populus Iſrael præcepit Dominus in lege Iudæis ne communicarent Cananæis, quoniam ſine lege erant, Idola immunda colentes, ne mercarentur cũ eis, ne connubia miſcerent, ne per hoc à ſuis legitimis priuarentur & prophanis Idolorum cultibus iungerentur. Temporibus Euangelicis iubemur proximos diligere, ideſt, amicos & inimicos qui proximi dicuntur, & illo quoque ſenſu quo diximus vetitum fuiſſe coire amicitiam cum Idololatris, iubemur diligere inimicos prædicare illis Euangelium, inferre nos in omne diſcrimé, iuxta illud: Ite & prædicate Euangelium omni creaturæ; & iuxta illud: Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum. Hunc locum interpretatur Auguſtinus contra Fauſtum Manichæum lib. 19. ca. 24. vbi oſtenditur contra Fauſtum, contrarium non eſſe, quod in lege veteri dictum eſt, Diliges proximum tuum, & oderis inimicum tuum, Et illud: Diligite inimicos veſtros. Idemque repetit cap. 28. eiuſdem libri.

Ex capite Quinto.

Vulg. 31. *Beati mites, quoniam ipſi poſsidebunt terram.*

IN Pſalmo. 36. hęc eadem verba per os Dauidis veritas ipſa dixiſſe videtur. Nam vbi legimus: Manſueti hæreditabunt terram, vertere potes, Mites autem hæreditabunt terram. Et ſi græce legas, eadem verba græca agnoſces in tranſlatione Lxx & in litteris Euangelicis, quo fit, vt eò referenda putem verba Pſalmi, quo retulit Dominus in litteris Euangelicis, terram viuentium, ſcilicet. Eſt enim duplex terra, vt docet Origenes in cap. 31. Num. Homelia. 26. altera in qua omnes ſumus, altera in regno Dei, quę manſuetis repromittitur, quæ terra viuentium nominatur, & terra in excelſis poſita, de qua Propheta: Et exaltabit te, vt hęredites terram. Iudæi ad hanc terram omnia referunt, proni magis in terram, quàm Philoſophi. Siquidé Plato altius multo ſe attollit in Phędone, aliam quandam terram eſſe ait, quæ vniuerſa multo magis ſplendet, quam Smaragdi, Sapphiri, Iaſpides, ſplédidius micat quam pretioſi lapilli, & gemmæ. Multiſq; verbis hanc terram depinxit omnibus ornamentis micantem, & ſplendentem, neſcio quid diuinãs, nam poſtea rogatus Socrates an putet, quæ deſcripſit, ita eſſe reſpondet, nõ auſim affirmare vera eſſe, quæ oculis nõ vſurpaui meis, talia quædam eſſe, aut maiora quædam non dubito. Eraſmus in illud: Beati pauperes, putat pauperes appellari à Domino mites etiam ſi opibus abundent, & quoſdam ex noſtris reprehendit, quod verba hæc ad paupertaté, & mendicitatem referant, & vulgus appellat Theologorum eos, qui hoc aiũt, & vulgo adnumerat Bedam, qui in hac ſententia eſt, qui mihi videtur dum aliorum inſcitiam inſectatur, ſuam prodere, alia beatitudine dicitur: Beati mites & manſueti, hac: Beati dicuntur pauperes & mendici ſpiritu, ſua voluntate & electione (quantum ego interpretor) non enim quicũque pauper & mendicus, cõtinuò bonus eſt & beatus, ſed qui cótémnit opes, & ſe totũ Deo aſſerit. Hoc docet Plato in Phædone, vbi Philoſophiã ait mortis meditationé eſſe, quod Philo

ſophus

ſoph' verus quãtú poteſt à corpore abſcedat, ſegreget voluptates corporis, & res exteras, ſe totum ad animũ traducat, & ad eius cultũ eũdẽ appellat φιλοσώματον τὸν φιλοχρήματον, id eſt, amatorem corporis, pecuniarum & honoris: quod quicunque corpus amet, idem amet pecunias & honores, neque quiſquam pecunias amet aut honores, quin amet corpus, amatores porro corporis opponit animi, & rerum cæleſtium amatoribus. Negabis, inquies, diuites, qui pauperes ſpiritu ſunt, eſſe beatos? minime. Fuere enim locupletes, & ſunt viri optimi qui ſe Deo aſſerunt, & omnia ſua dicant Deo, hoc omnes ſancti docent. Nemo hoc in dubium reuocat. Et beatiſsimus fuit Abraham & alij ſancti patres, qui abundauere opibus nemo inficiabitur. Sed beatiſsimos eſſe qui abijciunt opes, & ſe totos aſſerunt Deo, non ſolũ litteris ſacris definitum eſt, dum dicitur: Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & ſequere me. Et: Ecce nos reliquimus omnia & ſequuti ſumus te, quid ergo erit nobis? ſed ſenſere etiam hoc philoſophi, mitto epictetum, & Arianum eius interpretem. Plato, loco citato bonam partem illius dialogi in eo conſumit, vt id oſtendat eſſe veriſsimum, & in fine. 3. libri de R. P. & præſides ſuæ reipublicę cæleſtis cuiuſdam, quam ipſe fingit, perfectiſsimam, ſplendentem, omnium virtutum ornamentis, quos R. P. cuſtodes appellat, tantum vult habere thoros, quibus cubent, & tenuem victum, & veſtitum, conuenienter cum illo Diui Pauli: Habentes victum & amictum, his contenti ſimus. Vetatq́; eos aurum & argentum accipere, conuenienter etiam illi D. Petri reſponſioni, aurũ & argentum nõ habeo, quod autem habeo, &c. & principio lib. 4. de R. P. multis verbis rationẽ reddit cur primarios & principes ciuitatis Dei quam Plato in libris de R. P. conſtituit quam pauperrimos eſſe oporteat mutuatus hæc omnia eſt Plato, è Iudęorum diſciplina qui lumine Spiritus S. illuſtrati videre Chriſtum & Chriſti myſteria, & vitam Euangelicam, & ad huius Euangelicæ vitæ normam ſuæ vitæ curſus direxere, vnde ex Diuo Thoma, & Auguſtino, dictũ eſt ſupra multos ex veteribus patribus ad nouum teſtamentum pertinere, nempe quod iuxta vitam Euangelicã, quam animo & mente proſpiciebant illuſtrati Spiritus S. lumine rationem vitæ ſuæ inſtituebant, vt pluribus ſupradictũ eſt, luſtrauit Plato AEgyptum, & Iudæam, vt docet Iuſtinus & Euſebius ex authoritate ſcriptorũ veterum multa ab his didicit, quæ cũ litteris Euãgelicis cõcordant. Nã res ſupernaturales humano ingenio erui nullo modo poſſunt, nec inueniri. reuelatæ verò naturali rationi tm̃ abeſt vt repugnẽt, vt plæraque cũ ea mirifice quadrent. A prophetis ergo, & à ſanctis patribus qui Euangelicã vitã degebant hæc quæ diximus Plato didicit, quæ ſunt veriſsima, ne quis vulgus Theologorum nominet eos qui hæc ſentiunt, aut ſub Theologorũ nomine Euãgelica dogmata taxet. Videor mihi enim adoleſcẽs olim dũ in his ſtudijs humanioribus verſabar, legiſſe quoſdã quos ſuſpicabar parũ probare religioſorũ illud inſtitutũ quo decreuere opes amplas relinquere, vt poſtea ſacco induti, emendicarẽt ſtipẽ hoſtiatim aut panis quadrã. Sed qua licẽtia (ne quid dicã grauius) Eraſmus Bedã reprehẽdere audeat, & pronunciare de Græcis vocibus Euangelicis, non quod verũ ſit, ſed quod ei libeat, mirari ſatis nequeo. Quod enim Beda dixerat in litteris Euãgelicis, non pauperes ſolũ beatos appellari quos πένητας Græci vocant ἀπὸ τοῦ πονεῖν hoc eſt à laborando, qui labore victum quæritant, quibus ex opere victus eſt, ſed etiã πτωχοὺς mendicos, quos Suidas à pauperibus putat differre, quod pauperes, qui πένητες dicuntur, mediocris cuiuſdam paupertatis ſunt qui labore victum quæritant, πτωχοὶ omnium rerũ inopia, qualis eorũ erat, qui relictis reb' omnibus crucẽ tollebãt ſuã, & ſequebantur Chriſtũ

expoſiti omnium iniurijs & contumelijs. Negat hoc eſſe verum Eraſmus, quo authore ſi roges, nullo ſanè. Hoc enim ei, qui mediocriter græcas litteras nouerit, notiſsimum eſt. Potius, inquit Eraſmus, referendum eſt ad animi celſitudinem, & ferociam, nempe quod πτώσσειν ſignificat cadere, humilé eſſe, Ideo Eraſmus inquit πτωχοὺς appellari, non mendicos, ſed manſuetos, qui non præferant animi ferociam, & celſitudinem. Imperitis grecæ linguæ verba dare vult Eraſmus. Quis vnquam poſt homines natos hoc intellectu græcam vocem πτωχοὺς vſurpauit? Quis vnquam ſic eſt loquutus, vt πτωχοὺς appellaret diuites manſuetos? πτωχοὶ mendici ſunt, rerum omniũ indigi, hos beatos appellat Dominus, ſi electione reliquerint omnia, & ſequuti ſint Chriſtum, an fictis nouis vocum græcarum ſignificationibus Euangelica dogmata mutare paratus erat Eraſmus? Huic ſimile eſt quod πένητας quos Suidas pauperes appellat ἀπὸ τοῦ πόνου à labore, quod victum labore quærant, ipſe negat inde dictos, ſed quod græce μέγα πνεῖν ideſt magnum ſpirare & inflati incedere dicantur principes, inde πένητες qui humiles incedant eſſe appellatos, hoc fortaſſe dicere voluit Eraſmus, ſic enim hęc ſcripſit, vt non intelligas, quæ dicat. Quod ſi verum eſſet, quod abeſt longiſsimè, nunquam enim πένητας hoc intellectu reperias, neque quiſquam poſt hominum memoriam πένητας dixit eſſe appellatos ἀπὸ τοῦ πνεῖν ab ſpirando, & flando, ſi vera eſſet hæc originatio, quam putat Eraſmus πένητες ſuperbos ſignificaret potius, quam humiles, ſiquidem πνεῖν ſignificat flare, & ſi inde deflectitur πένης inflatum hominem ſignificet neceſſe eſt, aut flantem, aut ſufflantem buccas, quod eſt hominis arrogãtis, Et idem Eraſmus in illa verba cap. 10. Nolite poſsidere, græci ait κτήσησθε quod magis ſignificat parare, quam poſsidere, falſiſsimum eſt. Putabat opinor Eraſmus cum imperitis ſibi ſermonem eſſe quibus facile poſſet dare verba, & fingit mille dolos vt paupertatem oppugnet, & conſilium Chriſti de paupertate. An Chriſto Domino per quoſdam non licebit ſuis ſacra præſcribere dogmata? & beatos dicere pauperes ſpiritu, & eos, qui ſua voluntate relinquunt omnia, & tollunt crucem & Chriſtum ſequuntur, vere πτωχοὶ mendici, qui de Euangelio victitant, & poſtea accuſat quoſdam in illud quod ſequitur omne malum, quos ait parũ æquis auribus accipere ſi quis ſimpliciter accipiat has beatitudines. Neque inficior locupletes, qui pauperes ſint ſpiritu, beatôs eſſe, ſed illud indignor, pauperes Euangelicos & mendicos, parum probatos videri à quibuſdam, quod autem non ſolum litteris Euangelicis ſed Philoſophicis quoque ij beatiſſimi ſint, & multo beatiores locupletibus etiam ſi ſint pauperes ſpiritu oſtendi à principio probari à Platone in dialogo, qui inſcribitur Phædon, ne cui placeat parum ordo beatitudinum acceptus ſimpliciter, qui præſcribitur in litteris Euangelicis. Oſtenditur etiam ab eodem Platone in fine tertij libri de R. P. & in principio. 4. & vt intelligat Eraſmus aliud eſſe mitem ſiue manſuetum, aliud pauperem & mendicum, nec aliud pro alio interpretetur, ſciat tres animi potentias eſſe (ſic enim permittamus nobis loqui) rationem, iram, cupiditatem, quarum ira, & cupiditas, ſemper cum ratione bellant, qui has domuerit tranquillo, & beato animo ſit neceſſe eſt. Iram quam iraſcibilem noſtri nominant, domat lenitas, ſeu manſuetudo; Ideo à Domino in Euangeliſta dictum eſt: Beati mites: cupiditaté, quã concupiſcibilem appellant, domat paupertas. Vnde Plato nonũ & decimum libros de R. P. de his duabus potétijs facit, quæ tyrannidé aduerſus rationé exercent. Nã prioribus libris oſtéderat omnes virtutes ortũ habere ab his duabus potentijs debilitatis & eneruatis, & domitis à ratione. Cótra vero vitia omnia, à victoria harũ duarũ poten-

potentiarum,quã rationem conculcãt, originem trahere, quemadmodũ morbi omnes,ferè ortum habent ex bile, & phlegmate,ait Plato in Timæo,ita omnis vitioſitas ex ira & cupiditate, quas iraſcibilem,& concupiſcibilem nominant.Ergo ſi iraſcibilem domat lenitas, concupiſcibilem voluntaria paupertas & faciunt, in anima tranquillitatem illam,quam Plato in Philebo ἀπονίαν appellat,vbi ſitam fœlicitatem plærosque putare ait; cur alio deflectat Eraſmus verba Euangelica Beati pauperes ſpiritu,beati mendici? Cur quoſdam corrugare nares dicat cùm audiunt has beatitudines ſimpliciter accipiendas? Nam quanuis alijs tribuat Eraſmus hoc poſterius tamen,quod ipſe alio deflectit ſuperiora,ſuſpicor ſub aliorum ſententia; quid ipſe ſentiat aperire,quanuis ipſe reprehendere videatur. Solent enim oratores ſummi,dum aliud agere videntur, aliud efficere. Dominus ergo cœleſtis medicus(idem enim ſonat hebræa vox Ieſus quod latina medicus, ſanator, ſanans,ſeruans) Si paupertatem quã ipſe delegeris, inquit, concupiſcibilem domueris,& manſuetudine iraſcibilẽ, omnem virtutum tibi pepereris concentum. Nam ratio victis his partibus quibus ſolet perturbari facile omnibus aliarũ virtutum ornamentis ſplendebit. De illa beatitudine,Beati qui lugent dictum eſt in Commentarijs in Eſaiam. Lege Irenæum in fine,& Origenes tomo. 2. folio. 734.

Vulgata.

Amen quippè dico vobis, donec tran-
232. *ſeat cœlum,& terra, iota vnum aut*
apex vnus non præteribit à lege, do-
nec omnia fiant.

ERaſmus ſibi videri ait hic ſermo per hyperbolen dictus, negatque laborari de litterarum apiculis, cùm conſtet non paucula volumina veteris inſtrumenti intercidiſſe, quæ enumerat.Non igitur laboratur,inquit, de apicibus,& cætera intercidere quidã multa Prophetarum volumina verum diuina prouidentia propheticæ prædictiones de Chriſti myſterijs millies repetitæ ſunt & adhuc etiam in Prophetis ſacris qui extant millies quoque de Chriſti myſterijs repetuntur prophetiæ, alioqui impij Iudæi noſtræ religionis fundamenta prorſus deleſſent, ad id enim toto pectore incumbunt à temporibus Chriſti vſque ad hæc tempora vt dupli ci illa arte quam diximus vitient prophetias,ſed cùm vitiarint plurimas reſtant plures vt ex tot prophetijs vitiatis, vel captus vtroque lumine niſi mente prorſus ſit captus noſtræ fidei veritatẽ agnoſcat,cui oppugnandæ tot fabricæ ſint admotæ,tot fallaciæ adhibitæ. Et dixerat ſupra; ſed quid apicem dixit cùm ne græcorum quidẽ vetuſtiſsimis mos fuerit apicibus vti,& ſero apud hebræos recepti ſint.Hæc,& ſimilia Eraſmus, dũ interpretamur ſcripturam in verba Euãgelica inquirere videmur. Primum de apicibus dicamus hic de lege ſermo eſt, & de libris Propheticis, qui nomine legis etiam continentur, qui omnes hebraice ſunt conſcripti, & notũ eſt olim litteras ſacras hebraice conſcriptas ſine punctis & apicibus fuiſſe. Nam κεραῖαι, quanquam latine vertitur apex, tam pũcta ſignificat,quæ apud hebræos pro vocalibus valent,quam orationum diſtinctiones, & ſubdiſtinctiones, quibus oratio interpuncta eſt,& diſtincta, quas ſi permutes,omnis orationis ſenſus mutatur. Significat etiam notulas quaſdam hebraicis litteris additas,quales addi ſolent ſermoni hiſpano,& mutant vocum ſignificationes,vt,cano,caño,ſana,ſaña, quæ olim omnia fuiſſe credo in vſu cõmuni Iudæorum in inſtrumentis publicis, litteris familiaribus; nec enim ſine punctis,quæ pro vocalibus valent,certi quidquam poterat teneri, quale ſi

ſcribas pater ſine vocalibus, p.t.r, qui ſcias an pater legendum ſit, an potero, an p etra, an patra, an putreſex ſequentibus, inquies, & præcedentibus, eadem erit in ſingulis dubitatio. Scribe tu quãcunque vocem ſine vocalibus, mille po teris efficere vocum figuras, vt certi nihil ſit, eadem ratio eſt in nominibus hebræis, vt liqueat hebræis ab initio, poſt inuentas litteras ſua puncta fuiſſe & api ces ſuos, quibus in ſacris litteris non vte bantur, vt partim memoria teneretur, partim lex eſſet ſcripta, vt pluribus dictum eſt in diſputatione de tranſlationibus, & ſimul diſcerent pueri memoriter legem, & legere ſacras litteras, & doctores ſimul docerent legere litteras ſacras, & ſacrarum litterarum ſenſum quẽ à Prophetis per manus acceperãt, quod factum puto, vt loco citato oſtendi vſq; ad tempora LXX virorum, qui ſub aduentum Chriſti interpretati ſunt ſacras litteras afflatu Spiritus ſancti poſtquã interpretationem facile factu fuit addere puncta, quæ pro vocalibus valent. Siue ergo poſt LXX interpretes inuenti ſunt apices, ſiue alio quouis tempore, certè tempore Chriſti erant apices & puncta, & diſtinctiones orationum, & interpunctiones, quibus myſteria Chri ſti ſignificabantur: Et vſque ad eius aduentum horum apicum nulla facta mutatio eſt, poſt crucem Domini omnis concertatio nobis eſt cum Iudæis de iota, quod hebræi, iod, vocant, addito & detracto, de apice litteræ, hoc eſt de pũcto poſito in ſiniſtro cornu, aut cornu dextro litteræ, de punctis quę valẽt pro vocalibus, quod hebræi addito, aut detracto puncto, mutato litteræ apice diſtinctione orationis mutata omnes prædictiones de Chriſto deflectunt aliò, vt nihil minus, quam de Chriſto ſermo ha beri videatur. Et poſteà mentiuntur fide liter parum vertiſſe LXX viros, quod vera agnouere puncta, veros apices, oratio num diſtinctiones veras, & Chriſtum, & Chriſti myſteria tribus ſæculis ante eius aduentum planè ſõnant. Ait ergo Dominus iota vnum, aut vnum apicem non præteriturum, quin compleatur, id eſt, myſteria, quæ ſignificabantur addito illo apice, addito iod, vt vera lectio præfert, & vt interpretantur Apoſtoli, & Euangeliſtę & prius erant interpretati LXX viri complenda omnia, & ita ferè omnis pugna, quæ nobis eſt cum Iudæis eſt de apice addito litterę, vt alia fiat littera, quod, vt Baſilius inquit, vna interpoſita, aut mutata littera, totũ permutat ſenſum orationis, quod maximè valet in lectione hebræa, tota nobis cõtrouerſia eſt cum Iudæis de apice litteræ addito, aut detracto, vt alia fiat littera de interpunctione. Adeò, vt quanuis Eraſmus dicat non laborari de litterarum apiculis, de nulla alia re ferè inter nos & Iudæos contentio ſit, & apiculis additis, aut detractis, magna Chriſti ſignificentur, aut obſcurentur myſteria. Quod facile deprehendet ſi hebraicè ſciat, qui noſtros in Eſaiam commentarios diligenter euoluerit. Non laboratur, inquit de apicibus, ſed quod eſt promiſſum in lege Moſaica aſſeueratur eſſe completum. Fateor ego oſtendi à noſtris completa eſſe omnia, quæ prædicta ſunt in Prophetis de Chriſto Domino, neque à noſtris ſolum ſed etiam à Ioſepho Iudæo, & de hac re omnem contentionẽ nobis eſſe cum Iudæis, nõ de fundis, aut villis aut alia de re vlla, ſed quis non videat, non poſſe intelligi an cõpletæ ſint prædictiones Prophetarum de Chriſto niſi ſcripturę intelligantur, & quis non videat eam contentionem nobis eſſe cùm Iudæis, & cùm contentionẽ ſitam eſſe in ſcrutandis litteris ſacris, & expẽdẽdis ſingulis litteris, pũctis ſingulis, & apicibus ſingulis. An poteſt quiſquã de intellectu ſcripturæ alicuius cũ aduerſario contendere quin apices, puncta ipſa, orationumque diſtinctiones, aliaque huius notæ rimetur? præſertim ſi ſcriptura aduerſariorum digitis ſit exarata, iam ab antiquiſsimis ducta tempori-

poribus? translataque græcè aut latinè iam olim, vt inde colligi poſsit, quidquid fraudum in exarandis ſcripturis ab aduerſarijs eſt factum ſi apex litterę ſit additus,aut detractus,vt in aliam litteram mutetur, & totã mutet ſententiam,qualia facta eſſe in litteris ſacris innumerabilia, liquet ex Diuo Hieronymo etiam dum Theodotionem , Symmachum,Aquilam, quos appellat blaſphemos Iudæos tuetur cùm rectè ſcripturam vertiſſe videntur,diſsident tamẽ à lectione hebræa , quæ in codicibus hebræis vulgo circumfertur. Aliter legiſſe eos , inquit , mutatis , aut additis litteræ apicibus , alias litteras hebræas eſſe factas, ita mutatione quarundam litterarum quæ facilime fit in lingua hebræa, aliam eos agnouiſſe lectionem. Et Symmachus quidã, Aquila,& Theodotion, non ita longo tempore Diuum Hieronymum præceſſerant à Lxx viris vſq; ad Diui Hieronymi tempora ſeptingenti interceſſerant anni, quo tanto interuallo veriſimilis eſt multos apices,puncta,litteras eſſe mutata:præſertim vbi in translatione Lxx manifeſtiſsima vaticinia de Chriſto ſint, quæ in lectione hebræa non ſunt, niſi litteræ alicui addas apicem,aut punctum mutes,aut orationem diſtinguas aliter, tunc Chriſtus nitet ſplendidius aſtris. Denique doctiſsimos quoſque viros ſic videmus caſtigare,& interpretari græcos latinoſque libros addito litteræ apice, vt ex iota, fiat r,aut l,ex c, fiat e,aut ſimili quadam mutatione , qua facta,ſi eluceſcit admirabilis quidam ſenſus,admirabiliter oblectamur,idque in nugis , ſi cum ſacris litteris conferantur. Sic enim Plato appellat nugas omnes diſciplinas , ſi eas cum ſacra Theologia conferas , cum ſcientia de Deo. Hos viros doctiſsimos conſule, qui libros græcos & latinos ita caſtigãt roga an ita ſit? reſpondebunt,ita eſſe. Et D. Baſilius in procemio lib. 1. de Spiritu ſancto viro Theologo expendendos ipſos litterarum apices docet, ipſas litteras & ſyllabas, non ſolum ipſas voces & orationes,quod fieri non poſsit vllo modo, vt eruas ipſos ſacrarum litterarũ ſenſus, quin puncta, apices & minutiſsima quæque ſcruteris. Atqui Dominus: Scrutamini ſcripturas, inquit , aitque Diuus Chryſoſtomus,non dixit Dominus, legite ſcripturas,ſed ſcrutamini. Et in cap. Geneſeos. 5. Homil. 21. Ego autẽ,inquit, omnes vos obſecro, ne ſimpliciter ea quæ in ſcripturis ſacris contenta ſunt, tranſeatis. Nihil enim hic ſcriptum eſt, quod non multas ſenſuum habeat diuitias,quandoquidem diuino ſpiritu adflati prophetæ loquuti ſunt. Ideo vt à Spiritu ſancto ſcripta ingentem in ſe continent theſaurum : nec enim vel ſyllaba, vel apiculus eſt in ſacris litteris,in cuius profundo non ſit grandis quiſpiam theſaurus. Ergo Diuus Chryſoſtomus,& D. Baſilius non negant laborandum eſſe de apiculis,ſed docent in ſyllabis, & apiculis litterarum ingentem ineſſe theſaurũ, omnia inquirenda eſſe & ſcrutanda idq; dixiſſent multo magis , ſi hebraicè ſciſſent,ne quis dicat non laborandum eſſe de iod vno aut de apiculis [illegible] autem vox græca quæ in litteris Euangelicis eſt,tam apices, quam puncta ſignificat, virgulas & diſtinctiones , quæ olim ſi non ſcribebantur, nihilominus iuxta illas legebatur lectio hebræa. Non ſcribebantur puncta , quæ pro vocalibus valent,legebatur tamen ſcriptura cum ſuis vocalibus,& ita diſtincta , vt ſi haberet ſuos apices,& ſuas diſtinctiones,& ſubdiſtinctiones. Et lectio, & interpretatio ſcripturæ quaſi per manus tradebatur poſteris. Igitur etiam ſi non ſcriberentur hæc chartis,ſcripta erant, & exarata animis ſapientium , vbi multo magis erant ſcripta & fidelius, vt docet Plato in Phædro, quàm ea, quæ chartis erant exarata,& ſacras diſciplinas ſemper putat Plato animis exarandas potius fuiſſe, quàm animalium pellibus, ne dicat Eraſmus neſcire ſe quomodo hoc dicat Euãgeliſta, cum primis temporibus, neque

ſcriberentur apices,neque puncta nega bit Eraſmus vocales pronuntiatas olim fuiſſe aut ſiue vocalibus affirmabit dictiones poſſe proferri,aut ſine diſtinctio ne,& interpretatione?Ergo etiam ſi tantum conſonantes ſcriptæ eſſent litterarum ſacrarum,vt ſemper excubaret Iudæorum cura in euoluendis litteris ſacris,& vocales apices & puncta inſcribe rentur animo, erant tamen hæc omnia animo ſcripta, quæ poſt Lxx viros ſub aduentum Domini etiam chartis plenè ſunt credita,vt nihil deeſſet,& miracula ſunt ędita vt appareret diuinitus ſcriptu ram tranſlatam, vt data erat diuinitus, & temporibus Chriſti erant iam apices, erant puncta,quæ omnia probat Dominus hoc toto Euangelio.Nam quod ait libros veteris teſtamẽti non paucos intercidiſſe.Ita eſt,ſed neceſſarios inſpiratos eſſe Eſdræ, & recuperatos per Eſdrã plurimos notius eſt,quam vt dicendum ſit,& de his omnibus in diſputatione fuſiſsimè dictum eſt.

Vulgat. 233. *Audiſtis quia dictum eſt antiquis:Non mœchaberis,&c.*

ARiſtoteles magnorũ moraliũ li.1. cum in vitijs docet mediocritatem non reperiri, vtitur exemplo mœchi,quod vitioſi nomen eſt, vbi nõ eſt, quod quiſquam dicat, parce aliquem eſſe mœchum , & cum temperamentó, cum in vitio temperamentum non ſit, nec mediocritas , ait Ariſtoteles, ὁ μοιχὸς οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ μᾶλλον τὰς ἐλευθέρας διαφθείρων, ἀλλὰ καὶ τοῦτο καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ἔστι ὃ περιέχεται ἡδονῇ τῇ κατὰ ἀκολασίαν, id eſt mœchus non eſt hic , qui magis per exciſſum liberas corrumpit , ſed & hoc & ſi quid aliud tale eſt quod contineatur voluptate,quæ verſatur circa intemperantiam.Vbi Ariſtoteles quod di xerat alibi mœchum eſſe corruptorem nuptarum,hoc loco dicere poſſet, niſi la tius patere voluiſſet, & ideo mœchum ait appellari,non eum, qui excedit modum in corrumpendis liberis nuptis,ſed qui hoc facit,& quidquid aliud tale eſt, quod contineatur voluptate quæ verſatur in intemperantia,id eſt,voluptate ve nerea,vt mœchus tam dicatur de corru ptore nuptarum,quam de homine mulierum amatore, & Plato lib. 8. de legibus, cum legem naturalem eſſe docuiſſet non coire cum fœmina,niſi procreãdæ ſobolis cauſa,& oportere quemlibet ſuam habere vxorem, quod auiculas facere videmus.Hoc enim poſtea ſubijcit, Hoc ſi fiat inquit cum maſcula venus re legetur ex vrbe ne quiſquam concumbat cum puero, neue quiſquam concũbat cum fœmina , vnde liberos tollere non vult,& hæc lex inualeſcat ,& radices agat altiſsimas, faciet vt rabię,& furore amoris & inſaniæ, & mœchatione omni liberetur vrbs: & quilibet vxori ſit proprius,& peculiaris,& amicus, vbi Plato omnem concubitum cum fœmina qui non ſit çum vxore propria, mœchiam aut mœchationem nominat.Nã cum damnent Ariſtoteles & Plato omnem concubitum cum fœmina, qui nõ ſit procreandæ ſobolis cauſa, & vitium eſſe dicant,ſi non contineretur mœchia profecto aliud nomen dediſſent , quo hoc vitium appellaretur.Sed neſcio quo modo Eraſmus ſemper in verba Euangelica inquirit à Spiritu ſancto dictata . Sic in illud:Beati mundo corde, Græcè, inquit καθαροὶ τῇ καρδίᾳ fortaſsis , inquit, hic non parum quadraſſet puri corde, quod munditia ſordibus magis opponitur,purum autem propriè dicitur quod nullius admiſtione ſit vitiatum:imò hac ratione Eraſmi,mũdi corde, & puri corde, ex ęquo dici poſſent, nam & Dominus non ſolum ſordibus peccata comparat,ſed fimo fœtidiſsimo, quo tota oblita mens hominis eſt, cum peccatis eſt inquinata.Et Plato peccatis ſaucium animum ita eſſe prædicat,vt corpus cum ſanie vlcerum eſt fœtidum totum , vnde Plautus: Mali mores cœno peius colliniunt , & καθαίρειν quid eſt aliud quam

mundare

mundare,& in libris de R.P.Plato purgare vitia animi purgationi corporum cóparat. Sed maioris authoritatis teſtimoniú habemus, D.Pet.2.c.epiſt.2. Canis reuerſus ad vomitum, & ſus lota in volutabro luti, & Plato in Phædone: virtutes nihil aliud eſſe ait quàm purgationes ſordium animi, & fabulam veterú interpretatur de hac re, & mutuatus ex ſacris litteris penè hoc dicit, múdos ſordibus peccatorum, & puros ſcelerú Deum viſuros, quem locum interpretans Plotinus turpitudinem animæ, & pulchritudinem virgini formoſiſsimæ comparat inquinatæ fimo fæculentiſsimo, cum turpis eſt & expurgatæ & lotę, & redditæ formæ ſuæ cùm pulchra eſt, & ſic pulchritudinem ſubſtantiarú incorporearum definit abſterſionem ſordium, quod ipſe ad Dei imaginem ſint factæ. Deum porro ipſum eſſe pulchrú. Ergo mundi corde dicútur & puri corde, vnde impurati & impuratiſsimi impuri, latine dicuntur ſcelerum ſordibus inquinati. Iam quod ait, medimnum, vocem græcam, rectè ille quidem ſi addidiſſet, receptam apud latinos, & mutaſſe genus apud nos cum apud Græcos maſculino tantum genere dicatur, apud nos maſculino & neutro: illud vero ridiculum, quod medimnum, & modium, idẽ eſſe putat, cum medumnum vel pueri ſciant ex Budæo, ſex continere modios, & Suidas doceat: eſt enim medimnus, quod apud noſtros fanega dicitur, modius, duos noſtros continet, celemines, de hoc mandato lege Auguſtinum contra Fauſtum Manichæum lib.19.cap.28. ſed repete altius.

Ex capit. 8.

Vulg. 234. *Ipſe infirmitates noſtras accepit, & ægrotationes noſtras portauit.*

DIuus Hieronymus commodius multo vertit hunc Eſaiæ locum, quam Lxx, ita vt ad morbos corporis & animi referri poſſet ne Eraſmus accuſaret Euangeliſtam quod non nihil ad ſuum negotium deflexiſſet. D. Baſilius in regulis breuioribus in reſponſione ad interrogationem 177. ad morbos corporis & animi retuliſſe videtur, & D. Chryſoſtomus in capit. 8. Matthæi vtroque referendum putat. Neque eſt quod quiſquam dicat Euangeliſtã à D. Chryſoſtomo excuſari, niſi quis velit Spiritum ſanctum qui ore Euangeliſtæ loquitur, emendari ab homúcione. Origenes in cap.8.& 15. Epiſtolæ ad Romanos hunc locum vtroque refert ad corpus, & ad animam. Et lib.1. contra Celſum hunc locum interpretatur ita, & ſequentia plæraque, & refellit Iudæos, qui cap.53. Eſaiæ ad populum Iudaicum referebant. Illud potius dicendum videbatur Diuum Petrum Epiſtola prima húc locum ad peccata retuliſſe, & iuxta tráſlationem Lxx citaſſe, ſi Græca Græcis compares. Vnde colliges cum D. Petrus hunc locum de peccatis ſit interpretatus, de morbis corporis Matthæus Euãgeliſta hunc locum ad morbos, corporis & animi eſſe referendum, quod explanat etiam Matthæus Euangeliſta, qui hunc locum reddidit, non iuxta interpretationem Lxx, ſed ita, vt vtroque referri commode poſsit ad corpus & ad animam. Euangeliſtam Matthæum ſequutus eſt Hieronymus. Cæterú quod de morbis animi hic quoque agitur nõ prætereundum ſilentio eſt, quod Eraſmus in cap.5. Matthæi in illa verba: Et ſanans omnem languorem, accuſat interpretem, aut potius nomine interpretis, Euãgeliſtas ipſos, quod dixerint Euãgeliſtæ, pro, ſanãs, θεραπεύων græcè, quod hoc verbú θεραπεύειν ſit mederi pharmacis, vnde Galenus opus ſuum de morború remedijs θεραπευτικῶν nominauit: & inde miratur Euangeliſtæ interpretẽ abuſum hoc verbo, quaſi verò non omnes Euangeliſtæ ad vnum θεραπεύειν dicãt de curatione Domini. Quin nullo alio verbo

bo vtuntur. Abutuntur hoc verbo Eraſme Euangeliſtæ omnes, & Apoſtoli? aut potius Spiritus ſanctus, qui illorum ore eſt loquutus, vt planum ſit autem ſacros Apoſtolos & Euangeliſtas non abuſos hoc verbo. Plato in Politico cum docet regem paſtoré populi appellari, non poſſe, Deum ſolum poſſe: etiam Paſtoris, inquit, officium eſt curare oues medicinam facere, id facit Deus, non facit rex, & curationem illam, qua Deus ſanat oues θεραπείας nominat & θεραπεύειν adhibere medicinam. Atqui Deus illic non adhibet medicinã Pharmacis: ſed mitto illa. Plato in fine Timæi θεραπεῖαν ad cultum Dei refert, vt multa hoc verbum ſignificet, & θεραπείας ſic definit, θεραπεία δ' ἡ ταύτη παντὸς μία τὰς οἰκείας ἑκάστῳ τροφὰς καὶ κινήσεις ἀποδιδόναι, id eſt therapia vnius rei vna eſt, propria ſinglis pabula, & proprios reddere motus: en Plato, qui Galeno nominis ſplendore, & authoritate ſuperior eſt non negat, quidem θεραπεύειν eſſe pharmacis mederi, refert tamen ad animi medicinam, de ea enim in hoc loco Timæi loquitur, & ait Therapian eſſe, quoties cuilibet rei propria redduntur pabula, & proprij motus, & propria pabula appellat, & motus proprios cæleſtium rerum cognitionem & contemplationem.

Ex Matthæo cap. 7. & Pſalmo. 6.

Vulg. 235. *Diſcedite à me qui operamini iniquitatem.*

Lxx. ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

Matthæus.

ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ πάντες οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν.

IVxta tranſlationem Lxx ſcriptus eſt hic verſus pſalmi à Matthæo verbo mutato in aliud eiuſdem ſignificationis.

Matthæi cap. 8. Eſaiæ 53.

Ipſe infirmitates noſtras accepit & ægrotationes. Vulgat. 236.

HIc locus ex eorum numero eſt, quorum ſententiam citat Matthæus non numerat verba.

Ex Matt. 9. & Oſeæ. 6.

Miſericordiam volo & ſacrificium. Vulg. 237. Lxx

ἔλεος θέλω ἢ οὐ θυσίαν.

Matthæus.

ἔλεος θέλω ἢ οὐ θυσίαν.

HIc iuxta Lxx.

Matt. 11. Marci. 1. Lucæ. 7. Malach. 3.

Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam qui præparabit viam tuam ante te. Vulg. 238.

HIC locus nec congruit hebraicæ æditioni neque græcè, neque noſtræ vulgatæ, citatur tamen eiſdem verbis à tribus Euangeliſtis, quorum ore Spiritus Sãta ſcriptum eſſe teſtatur, mentietur ergo veritas prima? Minime, certe ita ſcriptum fuit in propheta, quando ipſa veritas ita ſcriptum fuiſſe teſtatur. Vulgata etiam vera eſt & ſacro ſancta, expreſsit enim Diuus Hieronymus lectionem hebræam quæ eius tempeſtate circumferebatur & eiuſdem ſententiæ erat, quod erat duplex lectio, apertior tamen & planior eſt lectio hebræa, quam Spiritus ſanctus ore Euangeliſtarum trium expreſsit. Hebraice, inquies, & in noſtra vulgata tantũ eſt: Ecce ego mittam angelum meum, & non ſunt illa quæ ſequuntur. Ante faciẽ tuã. Oſtẽdimus iã li. 2. c. 63. multas orationes negligentia, aut malitia Iudaica ex hebræa lectione intercidiſſe vt neceſſe ſit ita ſcriptum fuiſſe, vt citant Euangeliſtæ, aut Spiri-

Spiritus ſanctus potius Euangeliſtarum ore, intercidiſſe tamen illa tria verba: ante faciem tuam. Idem ſignificatur noſtra vulgata. Ecce ego mitto angelum meum. & lectione Euangelica. Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam; planius tamen lectione Euangelica: quę duas perſonas plane ſignificat; patrem mittentem & filium miſſum, ante cuius faciem præcurſor Ioannes, qui à propheta vocatur Angelus, dicitur miſſus. Sed vulgata, inquies, & hebræa lectio præfert. Præparabit viam ante faciem meã, tres Euangeliſtæ qui præparabit viam ante te, vtrunque lacrum eſt; ſed quod præfert euãgelica lectio ſacratius quod Spiritum ſanctum authorem habet, & quod duas perſonas diuinas plane ſonat, patrem mittentem, & filium miſſum; & Ioannem præcurſorem, & monſtratum non raro in hebræa lectione mutuo inter ſe mutari perſonas libro ſecundo. Et ea cauſa in hebræa æditione duplicem eſſe lectionem, quarum altera in hoc loco expreſſa à Diuo Hieronymo eſt, altera à ſacris euangeliſtis quæ planior eſt, & magis ob oculos ponit duas perſonas diuinas.

Vulgat. 239. *Quod prædictum erat per prophetam dicentem: Aperiã in parabolis os meũ, eructabo abſcondita à conſtitutione mundi.*

Lxx. ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς.

Matthæus.

ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου.

QVod olim per errorem in quibuſdam exemplaribus ſcriptũ fuit, vt impleretur, quod prædictum erat per prophetam Eſaiam, magnas excitabat tragœdias impius ille Porphyrius aduerſum Euangeliſtam Matthæum, vt refert Diuus Hieronymus in commentarijs in Pſal. 77. quod tam imperitus fuerit D. Matthæus, vt diceret quod ſcriptum eſt per prophetam Eſaiam: Aperiã in parabolis os meum: cum hoc non dixerit Eſaias propheta, ſed Dauid Pſal. 77. defendet hunc locum, D. Hieronymus quod errore librariorum factũ ſit, vt adderetur ſcripturæ vox illa, Eſaiam cum Euangeliſta ſcripſerit tantum, vt impleretur quod ſcriptum erat per prophetã: cuius notæ putat eſſe illud, quod in Marco ſcriptum eſt hora tertia crucifixum Dominum cum reliqui Euangeliſtæ hora. 6. ſcribant crucifixum, & illud Hieremiæ: Retulit triginta argenteos, vbi errore librariorum factum putat, vt Hieremiæ ſit ſcriptum pro Zachariæ. Primum receptum eſt omnium conſenſu, & iure receptum, vocem illam Eſaiã in hunc locum irrepſiſſe, ex gloſſemate alicuius margini Euangeliorum adſcripto, qui putauerit hanc prophetiam eſſe Eſaiæ, cum fuerit Dauidis: reliqua nõ recipiuntur, de quibus poſtea dicendum erit, & plurima ex ſanctis patribus ſcripta ſunt. Illud vero gloſſema puto alicuius, quod irrepſerit in ſcripta D. Hieronymi, qualia multa ſupra oſtendimus in D. Hieronymi ſcripta irrepſiſſe, quo dicitur: Scimus enim quod prima eccleſia de imperitis congregata ſit gentibus. Sciebat enim Diuus Hieronymus congregatam quidem primam eccleſiã ex imperitis gentibus, ſed in quas per impoſitionem manuum Apoſtolorum, veniebat Spiritus ſanctus impertiens dona intellectus, ſapientiæ, ſcientiæ, vt proxima adnotatione dicendum eſt. Nec id ego huius rei primus ſum author, Eraſmus in caput. 13. Matthæi in illa verba: Ediſſere nobis, ſic ait, hoc loco ſuccurrit illud admonere impoſtorem neſcio quẽ non ſolum edidiſſe per multa ſua nomine Hieron. verum etiam medijs illius commentarijs ſuas nænias intermiſcuiſſe, id quod haud dubio fecit in hoc pſalmo quem modo citaui, hæc Eraſmus, & citauerat hunc eundem pſalmum 77.

Ergo

Ergo in his commentarijs non vnum ſolum,ſed multa à nugatore aliquo addita putat Eraſmus, & poſtea quidam nugas impoſteris huius proponunt populo fideli tanquam flores odoratiſſimos.De cætero verba hæc Dauidis ſunt Pſalmo.77. quibus præſignificauit Dominum loquuturum in parabolis iuxta illud:& ſine parabolis non loquebatur eis. Hoc idem prædixerat Eſaias iuxta translationem Lxx cap.32.: Erit homo occultans ſermones,vel occultans ſpiritum,quæ verba Procopius, & Cyrillus, & Theodoretus interpretantur ;id eſt, loquebatur in parabolis,iuxta illud Dauidis:Aperiã in parabolis os meũ. Addit Procopius hoc ſignũ fuiſſe agnoſcendi Chriſti quod loquuturus eſſet in parabolis.Et fortaſſe Diuus Matthæus citauit hæc verba cum verbis pſalmi, vt ſolent Apoſtoli & Euangeliſtæ coagmentata ex duobus locis ciuare ſcripturæ teſtimonia, vt vtroque loco vnum & idem vaticinium ſignificari mõſtraretur,ſi fortè impius Porphyrius, quod in quibuſdam codicibus ſcriptum reperiretur, per Prophetam Eſaiam,ita ſcripſiſſe Euangeliſtam Matthæum contendat, ſi interciderint fortaſſe verba illa: ſed hoc diuinare eſt,cum nulla extẽt veſtigia huius rei, ſed mando hoc chartis ſi quis fortaſſe aliquod repererit veſtigium,& ſi Euangeliſta citauit Eſaiam certum habeo intercediſſe hæc eadem ex Eſaia,aut Euangeliſta cum hoc Dauidis teſtimonio citaſſe hoc Eſaiæ vaticinium quod impoſsibile eſt erraſſe Euangeliſtam,nã de teſtimonijs ſcripturæ coagmentatis ex duobus locis,quæ tamẽ vni prophetæ tribuuntur ab Euangeliſtis, poſtea dicendum eſt latius. Maior hic oritur concertatio,quod verba hęc pſalmi,nec citantur iuxta translationẽ Lxx neque iuxta hebræam lectionem,iuxta Origenis canonem,quæ nos docet Apoſtolos & Euangeliſtas citare teſtimonia ſcripturæ iuxta translationẽ Lxx,ita tamen, vt quæ obſcure dicta ſunt dilucidiore oratione explicent. Cætera enim iuxta trãslationem Lxx ſunt citata,pro illa tamen oratione:loquar propoſitiones ab initio, vertit D.Matthæus, quaſi ea interpretans: Eructabo abſcondita à conſtitutione mundi,qua ratione id fecerit Euãgeliſta dicamus.Hunc locum interpretatur Diuus Auguſtinus, & alij veteres patres de lege Moſis & de miraculis veteris teſtamenti, quod ea hoc pſal.recenſentur:Ego magis probo Diui Hieronymi interpretationem, qui ex perſona Chriſti interpretatur inquiens: Ex perſona Chriſti interpretemur hoc dictum,ſi Chriſtiani ſumus, debemus ergo credere euangeliſtis, & euangeliſta Matthæus ex perſona Chriſti intellexit de Chriſti parabolis,inquiens: vt impleretur,quod ſcriptum eſt,&c. Neque D. Hieronymus alia putat nos egere probatione,idque merito : ſat enim eſt ita fuiſſe interpretatum euangeliſtam, ſed quæro ego ab ijs,qui contra ſentiũt, vt Euangeliſtę authoritatem miſſam faciã, quæ ſunt hæc ænigmata, quæ loquuturum ſe ait is qui hic loquitur? hiſtorias ne veteris teſtamenti,notas, & peruulgatas,appellat ænigmata? Sic enim eſt hebraice,& ſic vertit D.Hiero.aut problemata propoſitiones obſcuras ; vt reddidere Lxx? Certe tu ſi totũ pſalmũ attẽtè legas,neq; problema vllũ reperias, neq; ænigma, ſed beneficia collata à Dño in populũ Iſrael. Et verba hæc loquentis ſunt,ſequẽtia reſpondẽtis. Ait enim dñs, Attendite popule meus, reſpondet populus,gratias agens ob vetera beneficia accepta,& noua quæ promittũtur.Quãta audiuimus,& cognouimus ea vſq; ad finem Pſal. Et vetera narrantur conſentanea nouis,vbi populus Iſrael innumerabilia beneficia accepit, & ſe præſtitit ingratũ,&rebellem ſemper. Nec mirũ ſi id faciat in nouo teſtamẽto rebellis aduerſus Dñm. Ergo D. Matthæus verba hæc de Chriſto Dño interpretatur, vt ſit is perſona loquẽs,vnde titulus ipſe intellectus dicitur,& aſaph,vt ſit intellectus,

aſaph. Aſaph porro congregare eſt, vnde aſaph, congregatio eccleſiæ intelligi poteſt. Eccleſiæ igitur imperatur intellectus, vt adhibeat animum, & mentem, & quæ dicuntur intelligat. Attendite popule meus legem meam, ideſt, nouam: interpretatur Diuus Hieronymus, Inclinate aures veſtras, eadem ſententia eſt. Aperiam in parabolis os meum, quia Dominus ſemper loquebatur in parabolis: loquar propoſitiones, aut problemata, aut ænigmata; vt hebraice eſt ab initio. Hoc quod obſcuriſsime dictum eſt, Diuus Matthæus eccleſiæ doctor interpretatur quaſi dicat, id eſt, eructabo occulta à conſtitutione mundi; iiſdem verbis vſus, quibus Paulus 1. ad Corinthios cap. 2. de euangelio loquens; ſed loquimur ſapientiam Dei in myſterio abſconditam. & ad Epheſios capit. 3. Myſterij abſconditi à ſæculo. & ad Coloſſ. 1. Myſterium abſconditum à ſæculis. Loquar ergo myſterium, quod abſconditum fuit à conſtitutione mundi, & his temporibus euangelicis reuelatũ per me. Ita Diuus Matthæus interpretatur quæ ſint illa ænigmata, illa inquam, quæ abſcondita ſunt prioribus temporibus à conſtitutione mundi de lege noua, quæ nunc reuelabo, regnum cælorũ, ſcilicet & myſteria Chriſti.

Matthæi 15. Eſaiæ. 29.

Vulg. *Bene prophetauit de vobis Eſaias: Po-*
240 *pulus hic labijs me honorat; cor autẽ eorum longe eſt à me. Sine cauſa autem colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum.*

Lectio heb. יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה׃

Lxx. Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χείλεσι τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας.

Matthæus.

Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων.

Aiunt quidam multa citata ab Apoſtolis & Euangeliſtis, quæ ſcripta quidem in veteri teſtamento, ſed non ita ab Apoſtolis edita, & ſenſum magis eſſe vſurpatum ab apoſtolis quã verba. Idque repetunt centies, & his, alijſque ſcripturæ teſtimonijs ab Apoſtolis citatis & Euangeliſtis, id ita eſſe probare cõtendunt, repetuntque identidem verba D. Hieronymi, quæ ſuppoſititia & adulterina diximus quæ ſcripta ſunt ad hũc modũ. Hoc in veteri teſtamento obſeruauimus abſque paucis teſtimonijs, quibus locis ſolus abutitur Lucas, (qui magis græcè linguæ habuit ſcientiam) vbicunque de veteri teſtamento quid dicitur, non Apoſtolos iuxta Lxx, ſed iuxta hebraicum ponere, nullius ſequentes interpretationem, ſed ſenſum. Hæc Hieronymus, quæ Hieronymi non eſſe videre licet, quod nunquam D. Hieronymus de Diuo Luca Euangeliſta (quem dictante verba Spiritu ſancto ſcripſiſſe nõ uerat, tam contemptim ſcripſiſſet, nec vir doctiſsimus & ſanctiſsimus negaſſet Apoſtolos citaſſe ſcripturam Lxx virorum quam ferè citant, vt toto hoc opere apparebit. Hæc quæ aduerſus Diuum Lucam dicta ſunt, & aduerſus Lxx quos Apoſtoli citant, noſtri quidam ita auide citant, vt nihil auidius facere videantur, & de ſuo tale exemplum eſſe aiunt hũc locum Eſaiæ, de quo ſermo eſt, quem qui græcè ſciat facile intelliget iuxta Lxx eſſe citatum. Eraſmus plus audet inquies, ipſa igitur res indicat hoc teſtimonium non ita legi à Græcis, vt eſt adductum ab Euangeliſta, ſed vt eſt reſtitutũ à ſtudioſo quopiam, qui cum deprehendiſſet locum apud prophetam, quod mutilatum eſſe putabat, expleuit, idque nó ex Hebræorum libris quos ignorabat, ſed ex

ex æditione Lxx quam Græci ſequũtur &c. Sic tam parua fides litteris Apoſtolicis eſt vt liceat dicere mutari potuiſſe à ſtudioſis, & verti huc & illuc, licebit dicere Mohameticis noſtra euangelia à nobis eſſe mutata, ſic enim ſe excuſare ſolent, cùm queruntur noſtri cur ſi Mohamæ obtemperant, cum Mohama præcipiat vt credant litteris euangelicis, ipſi litteris euangelicis non credant? reſpondent à nobis eſſe vitiatas, alioqui ſe euangelicis litteris credituros. Eraſmus præmunit illis viam, vt id audacter dicere poſſint, & noſtros citare hujus rei teſtes. Primo nec intelligere queas plene quid dicat Eraſmus: neque teſtem vllum citat, aut rationem eorum, quæ dicat vllam adfert. Ipſa res, inquit, indicat. Ego non intelligo, quid ipſa res indicet: exẽplaria omnia græca tam Lxx virórum, quam euangelica oſtendunt, euangeliſtam Matthæum hunc citaſſe locum, iuxta tranſlationem Lxx virorũ ad verbum. Sic enim Lxx ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· alij codices præferunt τῷ στόματι αὐτῶν· Euangeliſta eiſdẽ verbis, ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν Lxx dixère. Appropinquat mihi populus iſte ore ſuo ipſius. Euangeliſta vero. Appropinquat mihi populus iſte ore ſuo ipſorum. Deinde καὶ ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με alij codices proferunt τοῖς χείλεσι τιμῶσί με Euangeliſta τοῖς χείλεσί με τιμᾷ vt nihil interſit, niſi quod Lxx pluraliter dicũt, labijs honorant me: Euangeliſta ſingulariter, labijs me honorat, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ eodem modo Euangeliſta. At cor eorum longe abeſt à me. Sequitur μάτην δὲ σέβονταί eodem modo Euangeliſta, fruſtra autem colunt me. Deinde διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας Euangeliſta hæc citauit ad verbum tantum mutauit, quod dictionem illam διδασκαλίας quæ prima eſt in trãſlatione Lxx fecit vltimam. Exigebas ab euangeliſta vt eodem ordine omnia citet, neque liceat quod prius ordine verbũ eſt facere poſterius. Et vt velut puer cum reddit dictata magiſtro ſæuo, litteras & ſyllabas numeret? neque liceat ei dicere pro, honorant me labijs, honorat me labijs? Ergo Diuus Matthæus citat hæc iuxta tranſlationem Lxx ad verbũ, & ex litteris euangelicis nihil eſt mutatum, fideliter ſcriptura ſacra propoſita eſt nobis per eccleſiam. Proponi porrò per eccleſiã nihil aliud eſt, vt docet Auguſtinus, quam per manus Apoſtolorũ, Pontificum, Sanctorum omnium ad noſtra vſque tempora tranſmitti, vt corrũpi non potuerit, quæ in ore eſt omni populo Chriſtiano toto orbe terrarũ, omnibus locis, omnibus temporibus à Chriſto Domino & eius Apoſtolis vſque ad noſtram hanc ætatem, & vt docet Hieronymus in præfatione ſuper quatuor euangelia ad Damaſum Papam, in multas eſt tranſlata linguas, & fuſa per totũ orbem, vt vitiari non poſſit, aut mutari, quin deprehendatur flagitium. Et ita ſi vitio librariorum dictio vna corrumpitur ſtatim ex græca, hebræaq; lectione, & ex latina caſtigatur. Non tam ſupina cura pontificum totius eccleſiæ eſt, vt ſtudioſo, aut impoſtori relinquatur locus vitiandi ſcripturam ſacram, ita vt vitium illud per totum terrarum orbem ſeſe fundere poſſit. Deliteſcet ille error in angulo quodam qui caſtigari poſteà poſſit. Sic hic locus legitur ab omnibus ſanctis patribus iam inde vſque à Chriſti tẽporibus, tam apud Græcos, quàm apud Latinos, his ego fidem habeo, habebitque quicunque ſapiat, Eraſmo fidẽ nõ habebit, quod ſomnia ſua nobis narret. Somnia nãque ea nomino, quę neq; authoritate veterum, neque ratione vlla nituntur, ſed ſola ſuſpicione. Si Eraſmus de fide noſtrarum rerum dubitat ſibi dubitet nobis ne affricet ſuam ſcabiem magno luiturus ſuam in fide euangeliorum hæſitationem in ſcriptis euangelicis, præſertim cum videat omnia ſcripta veterum patrum tam Græcorum quàm Latinorum iam inde vſque à temporibus Chriſti vſque ad noſtra tẽpora hanc

lectionem

lectionem præferre, & cum ea congrue re omnia exemplaria tranſlationis Lxx. Quid exigat amplius? poteſt ne vlla maior, proinde adhiberi quàm ſi omnia veterum patrum, à principio noſtræ religionis congruant munimenta. Sed contendes, dices, Non hæc congruunt cũ lectione hebræa, nam quod Hieronymus vertit Hebrææ lectioni conuenienter, Timuerunt mandato hominum & doctrinis, Lxx reddidere: fruſtra autem colunt me docentes præcepta hominum, & doctrinas: & iuxta hanc tranſlationem hunc locum citat Euangeliſta. Ita eſt. Nam ſæpè dictum à nobis eſt Lxx pro tranſlatione facere commentariola, quibus interpretantur ſcripturas, & ita verba illa: Timuerunt me mandato hominum, & doctrinis, explanant ſuo commentario, quaſi dicant illis verbis ſignificari: fruſtra colunt me, docentes mandata hominum, & doctrinas, vt ſenſus ſit huius loci, Dominum dixiſſe populum Iudæorum ſolo ore appropinquare Deo, cor autem procul eſſe à Domino, ob incredulitatem erga Ieſum. Nõ enim iam amplius in interpretanda ſcriptura docent ſancti ſpiritus præcepta, ſed ſua commenta, & ſuas falſas interpretationes, ſic veteres Patres hunc locum interpretari videntur, & Lxx viri faciunt commentaria etiam loci ſequẽtis. Ecce addam, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi & & ſtupendo, pro tranſlatione huius loci Lxx edunt commentarium, & declarant quid ſit illud miraculum grande & ſtupendum: Vt commutem, inquiunt, populum iſtum cum populo, ſcilicet, gentium, & commutabo eos, hoc eſſe miraculum grande declarant; vt ſcribæ & phariſæi, qui legis arcana videbant, reddantur ſtupidi: Nationes verò ſtupidæ facta mutatione impleantur diuina ſapientia, compleantur Spiritu S. doctores in ruſticos, ruſtici in doctores mutentur. Sic hæc Cyrillus. Nequis dicat Eccleſiã ex imperitis congregatã: cõgregata quidẽ fuit ex imperitis ſed miraculo facto grandi, & ſtupẽda, quod Lxx declarãt fuiſſe vt hi imperiti ſapiẽtia anteuerterint omnes Iudæos, pleni Spiritu S. Hæc ergo commentariola Lxx virorum citant Apoſtoli, & Euangeliſtæ quo doceant afflatu Spiritus ſancti eſſe facta. Nec vlla Lxx virorum laus maior dici poteſt quam Spiritum ſanctum qui Euangeliſtarum ore loquitur commentatorem & ſcholiaſtam eorum tranſlationis fuiſſe, nec fuiſſe contentum illam citare vbi tranſlatio erat, ſed vbi paraphraſis, & Commentarium potius quã tranſlatio eſſet, vt hoc quoque loco eſt, citet eam ad verbum, vt oſtendat ſuo ipſius inſtatu eſſe factam, nam ni ita eſſet vt tranſlatio Lxx afflatu Spiritus S. texta eſſet, vbi commentarium eſt ſcripturæ & paraphraſis, ſcriptura ſacra non eſt, nec eam citaret ore Euangeliſtarum Spiritus S. citat eam, arguit ergo ſuo ipſius Spiritus S. inſtatu eſſe factam, & ſacram ſcripturam eſſe.

Matthæi. 13. Eſaiæ. 6.

Auditu audietis & non intelligetis, videntes videbitis & non videbitis. Vulg. 255.

שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו Lectio hebræa.

ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Lxx.

Matthæus.

ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε.

HIc locus ad verbum iuxta tranſlationem Lxx citatur à Diuo Matthæo. Eraſmum & alios quoſdam in cõ-

mentarijs in hunc locum Eſaiæ refutauimus, nec ea repetere neceſſe eſt.

Vulgata ibidem.

242 *Incraſſatum eſt cor populi huius & auribus grauiter audierunt &c.*

Lectio Hebrea.

הַשְׁמֵן לֵב הָעָם הַזֶּה הָאזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו
הָשַׁע פֶּן יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע
וּלְבָבוֹ יָבִין.

Lxx.

ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι.

Matthæus.

ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι.

Libro huius operis. 2. diximus à D. Hieronymo præſcriptum eſſe canonem de punctis hebrææ linguæ dignũ qui aureis litteris conſcriberetur, quo docebat olim hebraice puncta adſcripta non fuiſſe, & à lectore ſcribi ſolita, pro conſequentia ſententiæ, & pro lectoris intelligentia, qua de re ſatis tuſe ſupra dictum eſt, inde petet qui volet. Hoc loco eundem canonem Spiritus ſanctus repetit Euangeliſtarum ore. Nam Diuus Matthæus, & Diuus Lucas paſsiua puncta addidere, hucbad, aggrauatum eſt, huſa, clauſum eſt. D. Ioannes addidit puncta actiua, hacbed, aggraua, haſa, claude, habemus ergo doctorem eius canonis quem dixi Spiritum ſanctum qui ore Euangeliſtarum nos docet adſcribi poſſe puncta hebraicè pro ratione ſentẽtiæ, & pro conſequentia ſermonis vt Euangeliſtæ. ſeruata eadem ſententia alij hæc, alij illa, appingant puncta. Eraſmus rudis hebrææ linguæ in alieno foro litigat, neque ſcit quid dicat, & notatum ſæpe eſt mutari nomina ſæpe ſolere ab Apoſtolis & Euangeliſtis obſcuriora in magis perſpicua, & ſic pro impinguam D. Hieronymum ex cæca reddidiſſe.

Matthæi.12.

In Belzebub principe Demoniorum. Vulgata. 243

Dixi in hebræa lectione frequenter duplicem eſſe lectionem, vt duplex ſignificetur myſterium, cuius rei exemplum hæc vox. Beelzebub, eſt nã Beelzebub, ſcribitur & græcè, Beelzebul, vt ſit Beelzebub princeps muſcarum. Nam, bahal. Dominum ſignificat, Zabub, muſca, quæ pro Dæmonibus accipitur quod naſcuntur è rebus fœtidis, & in rebus fœtidis commorantur, & princeps muſcarum dicitur: id eſt, princeps dæmonum & peccatorum, nam peccatores muſcæ dicuntur fœtidę qui rebus fœtidis gaudeant, iuxta illud: Muſcæ morituræ aut mortuæ extermìnant oleum baptiſmi, & ſacramentorum ſcilicet, peccatores ſiquidem niſi pœnitentia peccata abluant, ſacramentorum ſanctimoniam perdunt, & huiuſmodi peccatorum dæmon princeps eſt & caput, & ideo Beelzebub dicitur princeps harum muſcarum, & caput peccatorum, qui oleum ſacramentorum perdere voluerunt, & ſpe cæleſtium rerum promiſſarum miſeri decidere, vt fœtidiſsimis in rebus dum viuerent verſarētur, hic idem in litteris Euangelicis Beelzebub ſemper vocatur, quod, bahal, dominari ſignificet, & principem eſſe, Zebul, habitaculum & habitatio, quaſi dicas princeps huius habitationis, mũdi huius qui totus peccato originali eſt obnoxius, & propter peccatum originis, cuius cauſa dæmon fuit, cum primos parentes decepit ſeruituti quoque

dæmonis

dæmonis fact⁹ eſt obnoxi⁹, hac ſeruitute Chriſtus nos liberauit in typo in veteri lege, re ipſa in lege noua, qui dæmon ea dem cauſa mortis poteſtatem habere di citur, quod mors hæc corporis authore Diabolo accidit ex peccato quod ille perſuaſit, vnde Dominus: Ecce veniet princeps mundi huius, & in me non habet quicquam, vt Beelzebul principem mundi huius ſignificet qui in Domino nihil inuenit quod in eo non erat pecca tũ, nec dolus inuētus eſt ni ore eius. Cur mortuus eſt ergo? dicebat infidelis, ſi ex peccato mors orta eſt, mortuus eſt Dominus ex obedientia & iuſtitia factus ſa crificium pro peccato, vt morte & ſerui tute diaboli nos liberaret, & filios Dei efficeret. Hæc eſt ergo cauſa cur Beelze bul dicatur: vt definat Eraſmus nugari idem eſſe ſcito in Belial, quæ vox Græcè, Beliar quoque dicitur, eundemque dæmonē ſignificat quod Apoſtata fuerit & Imperium Dei detrectauerit, nam, beli, hebrea vox, negat, ſignificat enim non, & hol, iugum eſt, belial, quod noluerit eſſe ſub iugo Dei, id quod apoſtata, excepto quod altera vox Græca, altera hebræa eſt, dicitur & beliar, nam beli, negat, &, hor, lux eſt, belior, ſine luce, tenebrarum princeps, vnde eſt illud, Hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebra rum, nam beliar tenebras Latinè ſonat beli, non, or, lux, non lux, ideſt, tenebræ.

Matthæi. 13. Eſaiæ. 6.

Vulg. 244 *Et conuertantur, & ſanem eos.*

Lectio Hebrea. וְשָׁב וְרָפָא לוֹ

Lxx. καὶ ἐπιστρέψωσι καὶ ἰάσομαι αὐτούς

Matthæus.

καὶ ἐπιστρέψωσι καὶ ἰάσομαι αὐτούς.

SOlent Iudæi quoties aliqua varietas eſt hebrææ lectionis, authore vel te nuiſsimo rabino id adnotare, nam lib. 2. monſtratum eſt in lectione hebræa, mutatas in ſe mutuo perſonas idque rabinorum teſtimonijs quod hoc Spiritus S. euidenti teſtimonio monſtratur qui Euangeliſtarum ore loquitur, & eorum ore dixit: Et ſanem eos, in prima perſona, cùm hebraicè ſit: Et ſanet eos, in tertia perſona, mutata eſt ergo hebraicè prima perſona in tertiam; nam fuiſſe olim in hebrea lectione; Et ſanem eos, teſtes ſunt Euangeliſtæ, teſtis Spiritus S. ne quis miretur, in illo Malachiæ: Ecce ego mitto angelum meum, perſonarum mutationem, in quo loco teſtes etiam Euangeliſtæ ſunt perſonas eſſe mutatas, quæ omnia à me dicta ſunt, vt querar de quibuſdam qui teſtimonium vnius rabini ſequuntur, aut in margine adnotant, authoritatem Euangeliſtarum om nium nec ſequuntur, nec ſaltem dignam deputant quam in margine adnotent.

Matthæi. 12. Eſaiæ. 42.

Ecce puer meus quem elegi dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ, ponam ſpiritũ meum ſuper eum & indicium gentibus nunciabit, non contendet neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius, arũ dinem quaſſatam non confringet, & linum fumigans non extinguet donec eyciat ad victoriam iudicium. Vulg. 245.

Lectio hebræa.

הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי
נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא: לֹא
יִצְעַק וְלֹא יִשָּׂא וְלֹא יַשְׁמִיעַ בַּחוּץ קוֹלוֹ:
קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא
יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט: לֹא יִכְהֶה
וְלֹא יָרוּץ עַד יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט

HAEc non ſunt citata iuxta tranſlationem Lxx virorum, ſed ſuis

verbis tranſtulit Euangeliſta ex lectione Hebræa, vt fuſe in commentarijs in hunc locum Eſaiæ ſumus executi, quæ hoc loco repetere non eſt neceſſe, dictú eſt tamen illic Euangeliſtam metaphraſis feciſſe quarundam orationum pro tranſlatione, & docuiſſe in quibuſdam lectionem Hebræá dupliciter potuiſſe transferri. Eraſmus in annotationibus in cap. 12. Matthæi ait, aliquanto diuerſius hunc locum citatum à D. Matthæo quam vel à Lxx vel hebraicè legatur, quod D. Matthæus quarumdam orationum, vt dixi, faciat metraphraſis; & non reddat verbum verbo, quaſi neſciret Eraſmus illud Oratij, Nec verbū verbo curauit reddere fidus interpres, quod D. Hieronymus docet factum non raro eſſe ab Ecuangeliſtis, & alibi indocti interpretis ſcripturá eſſe in omnibus verbū verbo reddere; & alijs locis monet ſe non ſemper verbum verbo reddere, ſed ſenſa ſacra exprimere, & alibi ait Theodotionem, & Aquilam, & Symmachum Iudæos blaſphemos ſententiam reddere ſolitos & non verba, & quod idem facit Euangeliſta dicetur diſcrepare à Lxx viris & à lectione Hebræa. Nec tñ ideo negādū eſt hos de quibus dicim' ad verbum ſcripturā transferre alioqui lexica non citarent vulgatam nec etiam defenderent nec citarent Lxx Apoſtoli Euāgeliſtæ.

Vulgata ibidem.

246 *Et in nomine eius gentes ſperabunt.*

Lectio Hebręa. וּלְתוֹרָתוֹ אִיִּים יְיַחֵלוּ

Lxx. καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι.

Matthęus.

καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσι.

ERaſmus in annotationibus in cap. 12. Matthæi credens fortaſſe in acceſſos vulgo libros D. Hieronymi, nec eſſe omnibus expoſitos nos admonet errore librarij omiſsū ab Euāgeliſta verſum illum, ſplendebit & non cōteretur donec ponat ſuper terram iudiciū, quod diſtrictus occupationibus hæc dixerat D. Hiero. parum attente penè hoc loco dixerim illud ſolecïſmum liceat feciſſe marito, liceat alicui Diuo parum attentè aliquid ſcripſiſſe, ne pro lege ſanciatur aduerſum vniuerſam Eccleſiam, quadere ſcripſeram ipſe in meis commētarijs in Eſaiam, confuſe tamen & parum attètè, eòque hic ea repetere fuit neceſſe. Canon ſcripturæ eſt præſcriptus ab Origene ſolere Apoſtolos & Euangeliſtas in citandis teſtimonijs ſcripturæ citare neceſſaria, omittere media, quæ non erant neceſſaria ad eam rem de qua agebatur quod fecit in hac parte Euangeliſta, alioqui ſi quoties hoc fit ab Apoſtolis & Euangeliſtis librarius arguendus eſſet erroris, & Eccleſia ſancta negligentiæ nota maxima inureretur, ſi Diuus Hieronymus hoc dixiſſet tantum prætereundum hoc eſſet ſilentio, ſed quod non ſolum ab Eraſmo, verum ab alijs quoque hoc repetitur & chartis mandatur viſum fuit mihi dignum eſſe quod refutaretur, ne crederetur negligentia Eccleſiæ factum eſſe, ſed artificio ſummo Euangeliſtæ, aut potius Spiritus ſancti vt iuxta canonem ſcripturæ citentur neceſſaria ex veteri teſtamento ad eam rem de qua igitur, media minus neceſſaria ad id de quo agitur omittantur quod Euangelium compendium ſit ſcripturæ vt dictum eſt, quæ ſint neceſſaria; quæue minus neceſſaria conſilio Spiritus ſancti qui in Apoſtolis loquitur & Euangeliſtis relictum eſt. Notandum hoc loco maxime eſt Diuum Matthæum non citaſſe hanč prohetiā iuxta tranſlationē Lxx virorū, cū Lxx viri eam ad verbū reddidiſſent, hoc vero loco eam citaſſe iuxta tranſlationem Lxx virorum cum Lxx viri nō verterint eam ad verbum, ſed ex alijs ſcripturę locis fecerint paraphraſin,

quod

quod enim eſt hebraice. Et legem eius inſulæ expectabunt, vt vertit D. Hieronymus hebręæ lectioni conuenienter reddidere Lxx. Et in nomine eius gentes ſperabunt, quod in Iudæa inſulæ non erant, inſulas pro nationibus poni declararunt, quaſi dicerent, Nationes omnes non ſolum quæ in continenti ſunt, ſed etiam quæ inſulas colunt ſperaturas in Chriſtum, iuxta illud Dauidis, vt inquit Origenes Homelia. 7. in diuerſos. Poſtula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſsionem tuam terminos terrę, Inſulæ nanque ſunt terrarum termini, & iuxta illud Eſaiæ: Exurget virga de radice Ieſſe, imperare gentibus, & iuxta illud eiuſdem: In eum fines terræ ſperabũt, & iuxta illud Geneſeos. Ipſe eſt expectatio gentium, & reliqua quæ ibidem citat Origenes, quæ omnia aliò deflexa à Iudæis reperies, & ea quæ citat Theodoretus de curandis Græcorũ affectionibus lib. 10. de oraculis quæ ſunt plurima ſcripturæ teſtimonia, aut vitiata inquam, aut aliò deflexa ab impijs Iudæis reperies per fraudem & per vim, Nullum enim teſtimonium noſtrę veritatis euidentius & inſolubilius hoc eſt de conuerſione gentium ad Chriſtum, nec enim quidquam reſpondere poſſent Iudæi his teſtimonijs de conuerſione gentium, plurimis ad Chriſtum Dominum cùm cõuerſas ad Chriſtum gentes viderent niſi adhibuiſſent fraudes & fallacias nõ haberent quo ſe verterent, quæ noſtri nimium patienter ferunt, Nam quis rerum exitus expectaretur niſi promiſiſſet Deus portas inferi non præualituras aduerſus Eccleſiã ſanctam cùm legeret fidelis decem prophetias hic alibi decem alias de re vna citari, alibi alias decem & falſificatas omnes, vt hoc verbo vtar, ab impijs Iudæis & Iudaicis fallacijs? crederet ſacros ſcriptores aut imperitos fuiſſe, aut ipſos & Euangeliſtas ſacros falſis ſcripturæ teſtimonijs, quod aiebat Iulianus Apoſtata, & impius Porphyrius nos decepiſſe, nec enim omnes, aut Theologi ſunt aut linguarum periti, & in ſacrarum litterarum ſtudijs verſatiſsimi, & tamen noſtri hæc nimis patienter ferunt. Quod igitur Lxx viri paraphraſi facta tranſtulerunt ex lectione hebræa, hoc citat Euangeliſta Matthęus niſi malis duplicem, & hoc loco fuiſſe lectionem in lectione hebræa quæ in plæriſque alijs locis eſt quarum alteram tranſtulerint Lxx viri, & citarit Euangeliſta Matthæus, alteram verterit D. Hieronymus. Nec ego perſuadere mihi potero quenquam tam ſtipitem & caudicem futurũ vt credat teſtimonia ſcripturæ quæ citant Apoſtoli & Euangeliſtæ, & ſacra concilia, & veteres patręs omnes temporibus Chriſti proximi nõ ita fuiſſe hebraice, cũ leges apud Athanaſium de humanitate verbi locos Prophetarum de conuerſione gentium citatos plurimos, & apud alios patres, & quod Iudæis obturabant ora vitiatos ab impijs Iudæis hebraice, neget quiſquam ita fuiſſe hebraice? cùm à temporibus Apoſtolicis per manus omnium veterum patrum græcè & latine vni & eidem ad noſtra vſque tempora deſcenderint? tantum impia Iudaica manus habeat ponderis, vt omnes ſanctos patres, qui coelo lucent vt ſplendidiſsima ſydera, omnes Apoſtolos, Euangeliſtas omnes refellat? credat qui volet. Ego Apoſtolos & Euangeliſtas & ſanctos patres ſequar, & cæteri vt idem faciãt ſuadebo.

Matthęi. 15. Exodi. 21.

Qui maledixerit patri vel matri morte moriatur. Vulga. 247.

וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ Lectio Hebręa.

HAEc iuxta tranſlationem Lxx ad verbum, & congruit vulgata & tranſlatio Lxx & lectio hebręa.

Matthæi. 15.

Munus quodcũq; eſt ex me tibi proderit. Vulg. 248.

IVdæi & eorum aſſeclæ negant verbum hebræũ, corbã, quod hoc loco

Diuus Matthæus vertit munus, ſignificare munus,ſed oblationem, neque dicendum,corban,vt profert Marcus capite.7.& tranſtulit donum,ſed, qarban, lib.vero. 2. monſtratum eſt proferendum,corban,& ſignificare munus & donum,ex Ioſepho Iudæo, & de hoc loco lege libro.2.folio.160.

Matthæi.19. Geneſeos.1.

Vulga. 249. *Maſculum & fœminam fecit eos.*

Lectio hebræa. זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃

HOc iuxta tranſlationem Lxx.

Matthæi. 19. Geneſeos.2.

Vulga. 250. *Propter hoc dimittet homo patrem & matrem,& adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna.*

Lectio hebræa. עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד׃

HIc locus citatur à D. Matthæo & à D.Marco cap. 10.iuxta tranſlationem Lxx vt dictum eſt ſupra cùm de locis Apoſtolicis agebamus,vbi dictũ eſt vocem illam,duo,hebraice non eſſe,ſed tantum:Erunt in carne vna & tamẽ noſtri aduerſarij contra fidem Apoſtolorum & Euãgeliſtarum & Lxx virorum & noſtræ vulgatæ apud quos legitur. Erunt duo in carne vna, hebræam æditionem caſtigatiſsimam prædicant, vt ne punctum quidem aut littera deſit, & noſtra omnia ad fidem hebrææ æditionis caſtiganda prædicant, aut vitianda potius in plæriſque. Addit præterea quidam pro, relinquet homo, verti poſſe relinquet vnuſquiſque,quod ſententiam falſam facit quantum ego iudico, nec enim matrimonij præceptum vnumquenque obligat, nec virginitas damnatur quæ fructum habet cẽteſimum.

Matthæi.21.Zachariæ.9.

Vulga. 251. *Dicite filiæ Sion. Ecce rex tuus venit tibi manſuetus ſedens ſuper aſinam & pullum filium ſubiugalis.*

Lxx. ἰδοὺ ὁ βασιλεύς ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων αὐτὸς πραῢς καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον.

Matthæus.

εἴπατε τῇ θυγατρὶ Σιών, ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πραῢς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.

HIc locus citatur à D.Matthæo coagmentatus ex duobus ſcripturæ locis,& Eſaia cap.62.& Zacharia cap.9. quod facere ſolent Apoſtoli & Euangeliſtæ,vt vtroque loco eandem prophetiam ſignificare oſtendant, citatur hic locus,& breuiatur à D. Matthæo ſuis ipſius verbis quanquam ſi bene attendas,& expendas græcas voces,intelliges tranſlationem Lxx à D. Matthæo eſſe breuiatam,ea ratione qua ſupra dictum eſt,omittit etiam media Euãgeliſta quæ non tantopere neceſſaria viderentur ad rem de qua agitur iuxta canonem prædictum Origenis,Apoſtolos & Euangeliſtas citare neceſſaria ad id de quo agitur, media omittere, intermedia quæ omittit Euangeliſta ſunt illa duo iuſtus, & ſaluator,vel,iuſtus & ſaluãs,pro quo noui quidam interpretes omnes vertũt iuſtus & ſaluatus, vt referri poſsit hæc prophetia ad aliquem regem qui è bello euaſerit ſimulato ruſtico quodam ſedens in aſino,quãquam interpres trãſlationis Lxx ſedẽs ſuper ſubiugalem & pullum equinum nouum tranſtulerit, cũ lectio hebræa & græca & noſtra vulgata præferat, aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ,& dixi ſub iugalem aſinam eſſe aſinam dorſuariã, quam noſtri appellant,quæ dorſo tantum oneris portat quantum mulus, & tanti pretij eſſe ſolet quanti mulus.

Dicent,

Dicent,quid ſi hebraicè ſic eſt, vbi non legitur iuſtus & ſaluans,vel ſaluator, ſed iuſtus & ſaluatus? addit Vatablus ſignificari reſurrectionem Chriſti ridiculum quaſi Dominus poſt reſurrectionem in greſſus ſit Hieroſolyma omnibus, viſibilis ſedens in aſina & pullo ſubiugalis, nec inficior veriſimè dictum quod ait Athanaſius, & alij patres his verbis ſignificatum crucis triumphum quo Dominus erit poſt reſurrectionem ſeſſurus ſuper aſinam,id eſt, ſuper plebem Iudaicã domitã quæ legi diuinę parebat & ſu per pullũ Aſinæ indomitũ, ide ſt, ſuper populũ gentiũ qui ante illa legi diuæ nõ parebat. Pro interpretatione Vatabli Euangeliſtæ interpretatio relinquetur? Euangeliſta hanc prophetiam de ingreſſu Domini in Hieruſalem in Dominica in ramis ante paſsionem interpretatur, cui congruere non poteſt Vatabli tranſlatio ecce rex tuus venit iuſtus & ſaluatus alioqui Chriſtus Dominus tam in veteri teſtamento quam in nouo ſaluator dicitur ſemper non ſaluatus. Nam poſt paſsionem non eſt ingreſſus Dominus ſedens in aſina, nec in Iudæorum venit conſpectum ſed in conſpectum ſuorum tantum, nec aſina ei opus erat quippe corpore glorificato, huiuſmodi homines omnia turbant, quid ergo, inquies, ſi ita hebraicè eſt? fraude Iudaica ita eſt hebraicè, legitur enim, noſah, ſaluatus,puncto poſito in ſummo litteræ, vt ſonet O, noſah, detrahe tu punctum illud ex ſummo litteræ in litteræ medium, & dices, nuſah, ſaluabimur,& redimemur,vt ſit totum. Ecce rex tuus venit tibi iuſtus & ſaluabimur, vt non poſsit eſſe manifeſtior prophetia, veniebat enim Dominus ad paſsionẽ & ad redimendos nos.Pro hoc Lxx,& D.Hieronymus reddidere: Ecce rex tuus venit tibi iuſtus & ſaluator, fraude igitur Iudaica hebræa lectio non videtur reſpondere noſtræ vulgatæ; quæ lectio hebræa ſignificatior eſt multo, remota Iudaica fraude,aduentus Domini ad paſsionem, & ad generis humani redemptionem.

Matthæi.21. Eſaiæ.56.

Domus mea, domus orationis vocabitur. Vulgat. 252

ὁ γὰρ οἶκος μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Lxx.

Matthæus.

ὁ οἶκος μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται.

Locus hic iuxta tranſlationem Lxx citatur à Matthæo, Marco,& Luca, præſertim ſi addas ſequentia, cunctis gẽtibus, vel cunctis nationibus, vt ſignificetur vocatio gentium & nationum ad Eccleſiam, hebraicè eſt, inquies, vt vertit D. Hieronymus cunctis populis, bene eſt vtraque tranſlatio tamen idem ſignificat,ſed planius & expreſsius tranſlatio Lxx quam citat D.Paulus,vt ſupra dictum eſt,vt appareat Hebraicè duplicem fuiſſe lectionem vtranque veram, veriorem quam citat Apoſtolus vt dicatur domum Dei futuram domum orationis cunctis nationibus quæ ad fidem erant vocandæ,iuxta illud. Ite prędicate Euangelium omni creaturæ, cui domus Dei futura erat domus orationis, neille alter neget eſſe prophetias quæ ſunt huius notæ,ſed quæ ſunt generaliter dicta applicari ad rem ſpecialem, & præſcribat canonem non ex vllo ſcriptore ſacro, ſed ex noſtrorum aduerſariorum libris Chriſtum Dominum ad ſuas res accommodaſſe quæ generaliter à prophetis dicta erans: Doctores egregios ad ſubuertendas de Domino prophetias, cui ſimile eſt quod ſequitur. Nam qui magis quæſo noſtram religionem ſacram refutare hoc hominum genus poſſunt quam ſi de Chriſto omnes ſubuertant prophetias,

negent de Chriſto eſſe dictas ſed dictas generaliter applicari autem ad Chriſtũ quæ dicta ſunt vniuerſæ & generaliter non ſpecialiter de Chriſto.

Matthæi.21. Pſalmo.8.

Vulg. 253. *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem.*

Lectio hebræa. מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז

Lxx. ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον.

Matthæus.

ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον.

HOc quoque hi docti viri, vt ſibi perſuadent, generaliter à Propheta dictum aiunt, & à Chriſto accommodatum ad ſuos vſus. Ego quid dicam neſcio, video oppugnari Chriſtum, & eligi duces Iudæos & Rabinos eorum dicta firmari Euangelica labefactari, quo animo iſtuc fiat neſcio, nos noſtram rẽ agamus, Eccleſiæ magiſtratus hæc curabũt; Hoc miraculum à Domino æditũ penè dixerim par ſuſcitato Lazaro fuit, cùm enim ſcribæ & Phariſæi qui vice inquiſitorum eo tempore fungebãtur Dominum obiurgarent quod ſe Deum appellari pateretur, eos refutat hac Pſalmi prophetia. Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem, digito monſtrans infantes & lactantes pueros in matrum vlnis illud Pſalmi perfecta voce clamãtes, id enim ſignificat verbum illud perfeciſti, ideſt, perfecta voce clamare feciſti laudem, ideſt, illud Pſalmi. Oſanna in excelſis quo Chriſtus Deus dicebatur; Scribæ & Phariſæi cùm vidiſſent lactẽtes pueros in matrum vlnis, & infantes etiam qui manu ducebãtur clara & perfecta voce ſonare Dauidicos verſus, quibus Chriſtus Deus diceretur, obſtupuere, & ſe repreſſere ideo enim Dominus verſum hunc Dauidicum citauit, vt deſtrueret, ideſt, reprimeret & confutaret inimicos Phariſæos & ſcribas, & vltorẽ, ideſt, eoſdem phariſæos & ſcribas qui ſe vlciſci & punire volebant, quod ſe pateretur appellari Deũ, hoc innuit D. Hieronymus qui in hunc locum inquit. Dominus ſcripturarum teſtimonio puerorum dicta firmaret, apertius Chryſoſtomus in hunc Pſalmum. Potẽtiam tuam Domine ex hoc maxime oſtendiſti, quod vires imbecillas moueris, & linguam balbutientem ad illam glorificationem claram & expeditam feceris, Et addit Chryſoſtomus maius hoc miraculum videri potuiſſe mortuorum reſurrectione, leproſorum mundatione, Dæmonum expulſione, Et infra: Ne quis infantium nomine innocentes & ſimplices eum dicere putaret, adiecit lactentes, vt intelligeremus infantes pueros, & vbera ſugentes perfecta voce ſonuiſſe. Oſanna filio Dauid. Ita etiam idẽ Chryſoſtomus in cap. 21. Matthæi hæc verba interpretatur. Theophilactus quoque in hunc locum. Non loquebantur, inquit, infantes & lactentes, ſed imperfecti ipſi ætate præbebant ora inſtrumenta Spiritui ſancto, vt eorũ ore ſonaret Spiritus ſanctus. Oſanna filio Dauid. Eodẽ modo Euthymius cap. 46. de cæcis & claudis, & mirabiliter hunc locum interpretatur de pueris lactentibus & infantibus qui perfecta voce ſonabãt: Oſanna filio Dauid. Sic Hilarius in Matthæum cap. 21. & Palæologus diſputans cum Iudæis de duodecim Apoſtolis & tribubus vnde ſunt delecti. Admirabile miraculum, inquit, videre infantulos lactentes in matrum vlnis portatos altera manu mammam matris trahentes, altera palmarum ramos Chriſto porrigentes ea ætate qua loqui non poterant clara & perfecta voce Chriſto Domino acclamãtes & dicẽtes. Oſanna in excelſis, & voces propheticas ſonantes &c. Pueri infantes lactentes voces Propheticas ſonant Chriſto, & viri docti Chriſtiani prophetias de Chriſto eſſe negãt.

Irenæus quoque libro. 4. cap. 24. eodem modo interpretatur, & Iuſtinus Philoſophus martyr interrogatione & reſpõſione. 13. Hymnum hunc infantium & lactentium annumerat exultationi Ioãnis Baptiſtæ in vtero matris in ſalutatione ſacræ Virginis cum Elizabeth dixit: Beata quę credidiſti, &c. Sed illud ridiculum magis quod reprehendunt Theodoretum, quod infántes interpretatur Apoſtolos, & negant eſſe ſenſum litteralem; Homines imperitos, qui ignorent in litteris Apoſtolicis & Euangelicis litteralem eſſe ſenſum, qualis fuit is quem diximus & ſpiritalem, vt Chryſoſtomus in hunc locum poſt explanatum ſenſum litteralem de pueris lactentibus, qui clara & profecta voce ſonabant. O ſanna filio Dauid, figurate ſignificaſſe gentes ait, quæ balbutientes tũc accedebant ad fidem, & Chriſti perſonabant laudes. Sed quid neceſſe eſt citare ſcriptores ſacros? quaſi verò ſcriptores ſacri in interpretando nouo teſtamẽto aliud faciant quàm modo ſenſum litteralem, modo ſpiritalem explanare, hæc Iudæi ſic interpretantur. Ex ore, id eſt, à tempore quo infans incipit loqui ſcit potentiam creatoris, quod falſum eſt & impudens mendacium. Vatablus, & hi de quibus loquor accommodari Chriſto aiunt, quæ generaliter in ſcriptura dicta ſunt, & alias ineptias addunt quas perſequi longum eſſet, ſed negant hebraicè ſcriptũ eſſe, Ex ore infantiũ & lactentiũ perfeciſti laudẽ: Sed, ex ore infantiũ & lactentiũ fundáſti robur. Putabat Picus Mirãdulanus Comes Carpẽſis fælicisſimi ingenij vir. Pſalmos ſe poſſe defendere punctorum mutatione, quaſi vero Iudæi tantum mutatione punctorum in peruertenda ſcriptura adhibuerint fallacias, multa ex ſcriptura reſecuere praua interpretatione à Chriſto Domino multa abduxere teſtimonia ſcripturæ & alio traduxere, mutatione litterarum, ſyllabarum vitiauere quam plurima: dictiones mutauere, vt in illo, Prouidebam Dominum in conſpectu meo: & in illo: Exultauit lingua mea, & in illo Corpus autẽ aptaſti mihi, & in illo. In capite libri ſcriptũ eſt de me, & in illo. Nec dabis ſanctum tuum videre corruptione. Denique vbicunque ſanctum in ſcriptura de Chriſto dicitur, mutauere in miſericordem, quod ſanctum in veteri teſtamento abſolutè dictũ de Deo ſemper dicitur, & ne reſponderet illo loco Euãgelico. Quod naſcetur ex te ſanctũ. Quod igitur Iudæus vnum verbum mutet impia manu, aut litteras, aut ſyllabas peruertat, ſimilesvè verſet dolos, continuo ne illa veritas erit hebraica? & non potius Iudaica perfidia? & noſtri quidã homines hæc tuebuntur? Et Iudæorum cauſam defendent, vt Iudæus inſultare, aut obijcere nobis poſsit, quod aiebat Picus Mirandulanus, & refert Angelus Politianus Miſcelaneorum cap. 14. ea nos in tẽplo ſingulis canere horis quæ ne ipſi quidem ſatis verſa fideliter exiſtimemus? En quæ habeamus à nouarum rerum amatoribus commoda nos fateri aiunt Iudæi, Pſalmos quos in Eccleſia ſancta concinimus parum fideliter verſos, cum fidelisſimè ſint verſi & caſtigatisſimi ſeruati, quod in ore vniuerſæ Eccleſiæ ſemper fuere, vel argumentis putemus ſemper iuxta tranſlationem Lxx ab Apoſtolis & Euangeliſtis atque adeo à Domino ipſo citatos videmus, nec aliter vnquam, ſemper à Doctoribus ſacris tam Græcis quam Latinis ab ipſis temporibus Chriſti vſque ad noſtra tẽpora iuxta eoſdem Lxx viros citatos & explanatos, quæ hæc noſtrorum temporum quorundam hominum eſt intemperies, vt alios quærant Pſalmos, alias interpretationes Pſalmorum quam quæ à Chriſto Domino eſt, & quæ ab eius Apoſtolis, & Euangeliſtis quæ à ſanctis Patribus omnibus tàm Græcis quã latinis? Iudæorum impietati conſentaneum, hoc eſt qui in impietate ſua perſtare volunt, nec reſipiſcere vt ſcripturam peruertere velint, prophetiam aliter

interpretari, tueri ſuas fraudes magno luituri impietatem tantam, nobis Chriſtianis ſi perſtare volumus, vt re ipſa volumus, in noſtra veriſsima religione, quid neceſſe eſt ſcripturam receptam per tot annos à Chriſto Domino & ab eius Apoſtolis, & à ſanctis patribus per manus vniuerſæ Eccleſiæ ad nos vſque trāſmiſſam velle mutare? Iudæi, inquiūt, aliter legunt, & aliter interpretantur: Iudæos ſiue Iudæorum fraudes, & Iudaica dogmata placet ſequi? Chriſtiani Chrm̄ Dn̄m & Eccleſię magiſtros ſequamur quos ſequuta eſt in ſeruanda lectionę Pſalmorum omnis vetuſtas, & poſtea Eccleſia vniuerſa. Nunccine demum milleſimo quingēteſimo & eò amplius anno aliam tranſlationem Pſalmorum quæramus, & quod ait Athanaſius, Iudæis & in fidelibus riſum & cachinnos excitemus, qui dicent, En tandem Chriſtiani reſipiſcunt, en tanto poſt tempore ſe deceptos ſentiunt, alias ſcripturas quærunt, ſine modo, breui ad Iudaiſmū redibunt.

Matthæi. 24. Danielis. 9.

Vulga. 254 *Cum ergo videritis abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele Propheta.*

Lectio Hebrea. וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם

Lxx. καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων ἔσται.

Matthæus.

ὅταν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως.

HVnc Danielis locum ſic tranſtulere Lxx ſic vertit D. Hieronymus, & iuxta tranſlationem Lxx, ſic citat Dominus, ſi quæras in quibuſdam nouis tranſlatoribus hunc locum non reperias, Ita citatæ à Domino prophetiæ refelluntur, dum eas aliter noui tranſlatores interpretantur, & alio detorquent, quaſi dicere velint à Lxx viris non ſatis fideliter verſam hanc prophetiam & à D. Hieronymo non intellectam, & ab ipſo Domino falſo citatam, ego neſcio quo progredi vlterius quorundam hominum impudentia poſsit. Dominus apud Eſaiam ait: qui loquebar ipſe adſum, docens ſe qui prophetis dictauerat ſcripturas adeſſe factum hominem, & tamen cum homo factus ſcripturas quas dictauerat interpretatur non auditur, à quibuſdam auditur impius Iudæus interpres. Si credis me fallere quære apud nouos quoſdam interpretes hanc prophetiam, & eius veſtigium non comparebit. Signum vaſtitatis Iudææ poſt crucem ſuam dederat Dominus cum viderent abominationem deſolationis in tēplo Domini, quod præſignificarat Daniel propheta, id eſt, cum viderent imagines Imperatorias quas Imperatores poſtulabant à nationibus adorari, in tēplo poni, iuxta hoc ſignum Domini pręſignificatum à Daniele docet Ioſephus Iudæus lib. 2. cap. 2. principium belli Iudaici penè natum fuiſſe, quod Dominus dixerat & erat interpretatus, Matthæi. 24. quære hunc locum inquam in tranſlationibus nouis iuxta veritatem hebraicam factis & intelliges iuxta perfidiam Iudaicam factas eſſe, quaſi fuerit Dominus falſarius aut blaſphemus, qui falſa citet teſtimonia diuina, & Lxx viri, & D. Hieronymus fuerint impoſtores, qui falſa ſcriptura nos deceperint. Sed certè, inquies, hebraicè non ſic eſt ſed pro in templo hebraicè eſt עַל כְּנַף ſuper alam, quid tum Ioſephus loco citato in ipſa fronte templi poſitas illas imagines Aquilæ Romanæ prodidit, & apud Matthæum Dominus tantum in loco ſancto ait vbi abominatio erat vllas ponere imagines, & apud Marcum abominationem ſtantem vbi non debet, inquit D. Hieronymus & Lxx in templo, quod ſi in frontis vtroque latere, quas templi alas dicimus poſitæ erant illæ imagines profectò in templo poſitæ erant, vbi erat nefas

faſ ſimulachra ponere aut imagines, quod eo loci ait Ioſephus. Sed non eſt, aiunt, abominatio deſolationis, certe eſt ſiquſim, quam vocem hebræam ipſi & omnes rabini interpretantur abominationes, tantum intereſt vtrum, ſi quæ, legendum ſit, ideſt, abominatio, an, ſiquſim, abominationes, quod parui refert, de vltima voce quæſtio eſt, quod hebraicè legitur, ſomem, ideſt, deſolans vel admirans, Dominus legit abominatio deſolantis, Imperatoris Romani, ſcilicet, qui vaſtator Iudææ erat futurus. Iudæus admirans vertit, qui interpretationes de Chriſto fugit, Iudæos ſequi maluit interpres qui nõ infimis annumeratur, & ita prorſus hanc prophetiam ipſe & alij deleuere, vnam litteram ſi addas efficies hanc tranſlationem Lxx quam citat Dominus congruere cum hebræa lectione ad verbum, ſi pro, ſomem, addita vna littera ה, legas, ſomema, deſolationis. Vnũ illud reſtat, quod hoc ſignũ abominationis cũ hoc dixit Dñs iã præceſſerat, ita eſt, ſed admonet ſignum vaſtationis Iudææ iam præceſsiſſe, quæ poſt crucẽ Chriſti futura erat, & ſignũ erat ſe Chriſtum Dominum eſſe, Nam illa vaſtatio poſt crucem Domini erat futura, & verè hoc ſignum poſt crucem Domini etiam accidit Caij temporibus qui ſuas imagines in templo poni iuſſerat, & in omni Iudæa, quod facere ſunt conati eius duces & milites, & incenſus ita erat adverſus Iudæos quod id detrectarunt. Hæc omnia inquam manu & interpretatione vitiant Iudæi. Origenes lib. 6. contra Celſum, hunc locum ad Antichriſtum refert, ſed nunc non de his agitur.

Matthæi cap. 26. Zachariæ. 13.

Vulg. 255. *Percutiam paſtorem & diſpergentur oues gregis.*

Lectio hebræa. הַךְ אֶת הָרֹעֶה וּתְפוּצֶיןָ הַצֹּאן

Lxx. πάταξον τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα.

Matthæus.

πατάξω τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήσονται τὰ πρόβατα τῆς ποίμνης.

HVnc locum citat Euangeliſta iuxta tranſlationem Lxx excepto quod græcè & hebraicè. Percute, eſt in ſecunda perſona, non percutiam in prima, vt eſt apud Euangeliſtas Matthæum cap. 26. & Marcum cap. 4. Arguuntur Euangeliſtæ à quibuſdam referente D. Hieronymo in hunc locum quod perſonã mutauerint, & admiſerint in eo grande piaculum quod perſonam patris fecerint percutientem filium & Iudæos culpa immanis illius flagitij liberantem cũ ſe filij percuſſorem eſſe declaret, quos Hieronymus eo loci refellit quod percutiam permittẽ percuti ſignificet iuxta morem ſcripturæ, ſed idem Diuus in fine Epiſtolæ ad Pammachium de optimo interpretandi genere inter alios ſcripturę nodos, quos ſuis aduerſarijs diſſoluendos proponit, hunc quoque propõnit nodum quorum ſolutionem ſe diſferre dixit quo ad ipſe fateretur ſe non poſſe diſſoluere, & morte interceptus inſolutos reliquit, quomodo Euangeliſtæ ex perſona Dei dixerint: Percutiam paſtorem, cum hebraicè & iuxta Lxx ſit: percute paſtorem, vt verba ſint prophetæ Deum rogantis, & non ſint verba Dei. Qui nodus ſic ſolui poteſt, canonẽ interpretandæ ſcripturę eſſe præſcriptus in ſacris Concilijs, & ab omnibus ſanctis, cum ſcriptura imperantis verbis vtitur non intelligendum ſcripturam imperare, ſed futura prædicere & quid quid prædicit propheta, non prædicere prophetam futurum ſed Deũ prophetę ore futurum prædicere. Idem eſt ergo percute paſtorem, & percutiam paſtorem, Nam prophetæ vt Eccleſiæ magiſtri ſcripturam interpretantur in plæriſq;, & huius perſpicuitatis cauſa quædam mutant obſcura, ſcilicet, in magis plana, vt appareret ergo quis Dominus eſſet percuſſurus, & nemini percutiendi

Dominum

Dominum poteſtatem fuiſſe niſi Domini permiſſu, iuxta illud: Dominus voluit contetere eum, & hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum, & non haberes poteſtatem in me, &c. vt interpretarētur ergo Euangeliſtæ qui eſſet percuſſurus Dominum dixere: Percutiam eum, ideſt, percuti permittam, mutata ſecunda perſona in primam, vt mittam dicere quod verbum hebræū primæ perſonæ eſſe poteſt, Percutiam, præſertim ſi primam litteram ה mutes in א quod non raro hebraice fieri rabini docent, vt ſupra diximus, vt percute verti potuerit, & percutiam, & varietas vnius litteræ ה & א facit vt verbum hebræum primæ & ſecundæ perſonæ eſſe potuerit.

Vulgata.

256 *Aceldema, ager ſanguinis.*

DE hoc loco dicere volui quid mihi in mentem venerit, quod Pagnínus lectionem Euangelicam caſtigat, alij hanc dictionem ex Euangelica lectione expungere videntur, quod originatio huius vocis, Aceldema, ſi intra Hebraicam & Chaldaicam linguam ſubſiſtas non videntur Euangelicis literis reſpondere, in Latina lingua & græca voces ſunt multæ peregrinę quę gloſſę dicuntur, vt leges apud Quintilianum & apud Ciceronem & Ariſtotelem in Rhetoricis quales apud Hiſpanos ſunt, alhombra, almohada, quæ ex Mauris inoleuere apud nos, & niño, ama, quæ reſedere ex Iudæorum lingua Hiſpanæ voces ſunt innumerabiles, petunt ergo originationem huius vocis Aceldema, ſimiliumque quibus facilis eſt reſponſio, nō omnes voces quæ vulgo in Iudæa iam Chriſti temporibus erant receptæ hebræas eſſe, nec hebraicas habere originationes, quære tu latina vnde dicta ſit lancea, & quam habeat originationem, & ſi reuixerit Cicero, aut Marcus Varro ex illis quære & Phalanx quod habet Etymon & eſſedum? & huius notæ nomina, negabunt ſe ſcire, ſi quidem Platonem in Cratylo non pudet fateri ſe neſcire vnde dicatur ..., & alia quod Barbara nomina ſunt, quæ inter Græcas voces reſedere, nec illarum originationes noueris niſi ſcias, vnde irrepſerint in noſtram linguam, & illam linguam vnde irrepſerint probè noris, nec enim neceſſe eſt quæcunque voces latinę ſint ex græca latinaque eſſe lingua, quędam enim ex Hiſpana lingua, alia ex Gallica, aut ex Britanica, & Germanica traxere originem, & ideo gloſſæ appellantur, id eſt, linguæ, quaſi dicas diuerſæ linguæ voces, & ideo additur eius interpretatio, & ea eſt cauſa, cur quælibet vox obſcura gloſſa dicatur. Quę interpretatione egeat, vulgus hominū præ inſcitia gloſſas appellat, non voces obſcuras, aut res obſcuras, ſed vocum obſcurarum interpretationes. Loquendum tamen vt plures, ſentiendum, vt pauci, vt vulgo dici ſolet. Si Platonem non puduit dicere ſe quarundam gręcarum vocum originationes ignorare quod è Barbarorū lingua fluxerint, cur nos pigeat idem dicere de Aceldema, quę vox compoſita eſt ex vocibus alienæ linguæ, quæ iam inter Iudæos erant receptæ, nec neceſſe eſt Chaldæas eſſe voces aut hebræas, multa genera nationū Syrarū erāt quæ Iudæā non ſolum circunſtabant, ſed quę miſta Iudæis inter eos habitabant, vt te docet Geographia & ſacri doctores, & Ioſephus quoque Iudęus, vt ſit ineptum omnium hebræarum vocum originationes ad hebraicam & Chaldaicam linguam reuocare, leges omnes tribus Iſrael varijs nationibus intermiſtas, & circunſtare varias nationes Iudęā. Diuina ſodes, ex qua lingua hęc vox fluxerit, & muta ſi placet cum Pagnino vocem Euāgelicam. Sat eſſe debet ſcire. Aceldema, agrum ſanguinis eſſe, ſi quis quærat vnde ſit appellatus, cum Platone reſpondebimus ex Barbaris vocibus eſſe compoſitam vocem, & eius neſcire originationem

nem non debeat pudere, ſi quidem Platonem non puduit dicere ſe neſcire vnde [illegible] originem traxerit quid à Barbaris ſit nomen deflexum quamuis ab Homero perſuaderi potuerit à verbo [illegible] terga vero eſſe deriuatum.

Matthæi. 27.

Vulgat. *Non licet eos mittere in Corbonam.*

257 NEgant Iudæi hanc vocem eſſe hebræam, legendumque, Carban & eſſe oblationem, hos ex Ioſepho Iudæo refutauimus libro ſecundo, illinc ſi voles pete.

Vulgata.

258 *Tunc implectum eſt quod dictum per Prophetam Hieremiam.*

DIuus Hieronymus in Epiſtola ad Pāmachiū proponit ſuis aduerſarijs hanc quæſtionem, quomodo Euāgeliſta erret in nomine, pro Zacharia ſcribens Hieremiam, & ſolutionem quęſtionis differt quo ad aduerſarij eius deſperent ſe poſſe reſpondere, præuentus morte, quæſtionem reliquit non ſolutam. Euſebius Cæſarienſis demonſtrationis Euangelicæ huic quæſtioni reſpōdet expunctum eſſe hunc locum Hieremiæ ex ipſo Propheta [illegible] per crimen quoddam falſariorum Iudæorum aut lapſu librarij qui pro Zacharia ſcripſerit Hieremiam. Sed Apoſtoli & Euangeliſtæ tam fuere negligentes vt errorem librarij vnius ſequerentur præſertim cū ab Spiritu S. regerētur, poſtea cum creuiſſet Eccleſia nationes ad fidem receptæ vnius librarij manum ſequebantur, non fit veriſimile, quid ergo dicemus? quod prius dixerat Euſebius, falſarios Iudæos illam expunxiſſe prophetiam. Nam quid eſſet, rhadiurgia, & rhadiurgus, dictum fuſè eſt libro ſecundo. Adducor etiam vt hanc ſententiam ſequar quam Iuſtinus Philoſophus martyr hanc prophetiam & alias quæ planè Chriſtum loquerentur à Iudæis fuiſſe expunctas, teſtatur & Tertullianus qui ait omnia, quæ Chriſtum planè & apertè ſonaret Iudæos reſecuiſſe, adde tu ex Iuſtino cum illis reſecandi copia fuit ante quam ſcriptura in fidelium poteſtatem veniret, & eiuſdem ſententiæ fuiſſe Origenes videtur, lib. primo. aduerſum Celſum, quanquā in alijs ad Apocrypha quædam recurrit quod ipſe facere vetuerat, ſed plurima ſunt in Origene quæ nō ſunt Origenis, ſed ipſius Origenis interpretis vt ſupra dictum à me fuſe eſt, & quod apud me maximum pondus habet, quod D. Hieronymus huius ſententiæ eſt, qui quæſtionem hanc propoſuit vt propoſita à D. Hieronymo, quæſtio D. Hieronymi ſententia ſoluatur oſtendimus libro huius operis ſecundo D. Hierony. docuiſſe nos Iudaica malitia quædam ex ſcriptura ſacra eſſe reſecta, idque potiſsimum authoritate D. Pauli, præſcripſit ergo illic & alijs locis Diuus Hieronymus hūc canonem vt ex authoritate Apoſtolorum & Euangeliſtarum agnoſceremus quæ malitia, & perfidia Iudaica ex veteri teſtamento reſecuiſſet. Niſi tu minus virium habere putas Euangelicam authoritatem ad agnoſcenda quæ ex veteri teſtamento expunxerit Iudaica perfidia quam habeat, vel euidens demonſtratio, & certè diuinum teſtimonium apud omnes nationes omnium maximum robur habuit, & cui nulla vnquā demonſtratio eſt adæquata, & lib. 2. cap. 63. in rem præſentem lectorem adduximus vt oculis ipſe cerneret quod verſus ex ſacra ſcriptura Iudaica exciderint negligentia, vt nos docuerat Diuus Chryſoſtomus, vt oſtenderam eodem libro ſecundo. Nec hic ſolus locus ex his quos Apoſtoli & Euangeliſtę citant ex lectione Hebræa excidere aut Iudaica

ca

ca malitia, aut negligentia Iudaica quod nos docet Chryſoſtomus.

Matthæi.27.

Vulgata 259. *Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati quod appretiauerunt à filijs Iſrael, & dederunt eos in agrũ figuli, ſicut cõſtituit mihi Dominus.*

PRoponens ſupra dictam quæſtionẽ Diuus Hieronymus, inquit, hoc in Hieremia penitus non inuenitur, ſed in Zacharia, alijs verbis, ac toto ordine diſcrepante. Hæc Hieronymus. Quæ omnia fateamur neceſſe quod ita ſe res habet hęc enim prophetia reſecta ex Hieremia eſt, vt dixi Iudaica perfidia, vt alia plæraque vt veteres prodidere, & vt apparet ex rebus ſcriptis hebraico verbis eiſdem pluribus locis malitia Iudaica, aut Iudaica negligentia orationes multas ex lectione hebręa videmus excidiſſe quod monſtratum eſt cap.64. libri ſecundi.

Vulga. 260. *Zachariæ locus, & dicam ad eos, ſi bonum eſt coram vobis date mercedem mihi, aut renuite, & appenderũt mercedem meam triginta argenteos dixitque Dominus ad me, pone illos in conflatorium & conſidera ſi probatũ ſit, ſicut probatus ſum ab eis, & tuli triginta argenteos, & proieci eos in domum Domini in conflatorium.*

DIxi hoc loco ab euangeliſta verba Hieremiæ eſſe citata, nec neceſſe eſſe, ſi à Zacharia idem myſteriũ ſit præſignificatum eiſdem verbis, & eorũ verborum ordine eſſe pręſignificatum, nec ſi euangeliſta citet vnum prophetã aliquem qui aliquid de Chriſto Domino prædixerit quod ab aliquo alio propheta ſit prædictum, fieri poteſt, vt cum vtroque & verbis & ordine congruat, ſi duo prophetæ illi eandem rem prædixerint, non tamen verbis eiſdem, aut eorum verborum ordine: vulgatam appellat, hoc loco D. Hierony. tranſlationem Lxx, vt intelliget qui primoribus labris litteras deguſtarit, qua de re diximus in prolegomenis. Cæterum tranſlatio Lxx congr[illegible] hoc loco cum vulgata D. Hieronymi, & cum hebręa lectione: nam quod Hieron. tranſtulit, decorum pretium quo appretiatus ſum ab eis, lectioni hebrææ cõuenienter, quod à Domino ironicè dictum eſt, quaſi diceret quã magnifico pretio à Iudæis ſum appretiatus triginta argenteis, ſcilicet, qui illos creaui in populum meum delegi, ſeruitute Aegyptiaca liberaui, quibus de cęlo legem dedi, Prophetas, &c. Lxx pro his vertere græce, [illegible] conſidera aut ſpecta, fortaſſe, quod hoc verbum eorũ tempeſtate hebraice erat, aut ſubauditũ ab eis eſt, ſpecta ergo [illegible] ſi ꝓbatum eſt, ſed hoc verbum græcum vno latino verbo reddi non poteſt [illegible] nanque græcè dicitur probare aliquem & eius vitam genus & mores præſcrutari & merita, ſi diligendus ſit in aliquod munus, ſi cooptandus ſit in aliquod collegium creandus ſit ſenator, Epiſcopus, Cardinalis, eſt etiam [illegible] examinare ſi res vendita pretio quo venditur, ſit æqualis maior aut minor quod in iuſtitia cõmutatiua fieri oportet, vt res quæ venditur ſit æqualis pretio quo vẽditur, idẽ intellige de opera quæ alicui datur, & de beneficijs in aliquem collocatis vt par referatur gratia aut cumulatior, vt ſit ſpecta ſi probatum eſt pretium, ſi par eſt pretium, Triginta argentei, ſcilicet, pro Deo rerum omnium effectore qui ſe fecerit hominem vt redimeret genus hominum, an infinitum bonũ quod eſt Deus tam vili pretio æquum erat æſtimari? & ſi æquũ erat tot beneficia in hominum genus collata tam exiguo pretio vendi, ſpecta an æquale ſit pretiũ triginta argenteorum quod pro me datur qui eos creaui, in meum populum delegi, ſeruitute Aegyptiaca liberaui, pane de cælo per quadraginta annos alui.

Hoc

Hoc idem hebraicè dicitur ſi ſupplere idem verbũ velis cum Lxx ſpecta, eder ha iaquar, ſi magnificũ pretiũ quod ſcilicet, pro me datur qui eos tot beneficijs cumulaui, rurſum Lxx ὃν τρόπον ἐδοκιμάσθην quomodo probatus ſum ab æterno patre. ſ. pretiũ eſſe legitimũ & ſummũ & infinitũ pro vniuerſo mũdo, & pro infinitis mũdis pretiũ excedẽs magnitudine rẽ, quę illo emitur aut redimit ex captiuitate Dæmonis, dixi enim δοκιμάζειν hoc ſignificare hebraice, aſer, ia quarti, quomodo appretiat⁹ ſum, ab ęterno patre. ſ. pretium legitimũ eſſe ſummũ & infinitum ὑπὲρ αὐτῶν pro ipſis cum obtuli me patri pro ipſis vel ὑπὲρ αὐτοῖς ſupra ipſos, quaſi appretiatus ſum ab æterno patre pretium eſſe ſummum & infinitum ſupra ipſos & ſupra mundos infinitos hebraice multo planius, aſer ia quarti, quomodo appretiatus ſum, me halehem, pluſquã ſupra ipſos, vt appretiatus ſum eſſe pretium ſupra ipſos & ſupra mundos infinitos, & ſic diſſoluiſſe me arbitror nodũ propoſitũ à D. Hieronymo.

Iuxta Lxx. Ex Zachariæ. 11.

Vulgat. *Si bonum eſt in conſpectu veſtro date mercedem meã, aut quieſcite, &c.*

261

Lectio hebræa. אם טוב בעיניכם הבו שכרי ואם לא חדלו וישקלו את שכרי שלשים כסף׃ ויאמר יהוה אלי השליכהו אל היוצר

QVoniã plæriq; contendunt hãc prophetiã Zachariæ citatam ab Euangeliſta Matthæo quãquã id nobis non probatur, de ea quoq; pauca dicam⁹ illud certũ habeo, ſi ſcholiaſtes eſſet Euãgeliſta, aut S.S. potius qui ore Euangeliſtæ loquebatur non potuiſſe magis Zachariæ prophetiã interpretari, dũ hiſtoriã Euangelicã narrat, quod enim propheta dixit: & conſtituerunt mercedẽ meã triginta argentos, vel vt vulgata præfert, & appenderunt mercedẽ meã triginta argẽteos, Euãgeliſta cap. 26. dixit: acceſsit Iudas ad ſacerdotes & dixit: quid vultis mihi dare & ego eum vobis tradã, at illi conſtituerũt ei triginta argenteos, vbi eadẽ verba reperies in tranſlatione Lxx, & in Euangelio, Propheta nanq; iuxta tranſlationẽ Lxx dixit καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργυροῦς id eſt, & ſtatuerunt mercedẽ meã triginta argenteos, Euangeliſta Matthæus in principio ca. 26. de princibus ſacerdotũ & Iuda ꝓditore οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια, ideſt, illi autẽ ſtatuerũt ei triginta argẽteos, vt eadẽ pene verba in vtraq; parte reperias in prophetia & in Euangelio cũ oſtẽditur cõpleta prophetia, dein de propheta, proijce illud ad ſtatuariũ, Lxx proijce illos ad conflatoriũ, vbi quidã interpres D. Hiero. reprehendere videtur, quod ſtatuariũ tranſtulerit, pro, Ioſer, voce hebræa quod in tẽplo non fuerit ſtatuarius quaſi ager figuli in templo fuerit, & quaſi D. Hiero. in cõmentarijs non ſit interpretatus ſe accepiſſe ſtatuariũ pro figulo aut fictore, opinor quod præcellentes figuli vaſa quæ luto effingũt varijs figuris auicularũ & iuuenũ & puellarũ, aliorumq; animantiũ effingũt & ornãt & decorant, illud eſt reprehendendũ magis quod D. Hiero. hęc verba ad Chriſtũ Dominũ refert, & ipſe propheta hic Chriſtũ oſtendat loquentẽ, quidã interpres ad ipſum prophetam refert, vt propheta hęc de ſe dicat, ipſa hebręa lectione repugnante, poſtea typicè aiunt hæc ad Chriſtũ de hac fraude dictũ eſt ſupra cẽties. Rabini inquies hęc ſic interpretãtur, quid ni interpretẽtur? negãt omnia de Chriſto myſteria, prophetias ergo de Chriſto alio referãt neceſſe eſt, alioqui Chriſto crederẽt. Ergo vt eò vnde digreſſus ſum redeã, quod propheta dixit proijce illud ad ſtatuariũ cõpletũ Euãgeliſta indicat in illo: tũc vidẽs Iudas quod dãnatus eſſet pęnitẽtia duct⁹, retulit triginta argẽteos principipibus ſacerdotũ, dicẽs: peccaui tradẽs ſanguinem iuſtum, at illi dixerunt, qui id ad nos. tu videris, & proiectis argenteis in templo receſsit. Vides ergo completum illud: Proieci eos in domo Domini. Iam verba illa ad ſtatuarium quę ille alter interpretatur ad figulum, qui in

templo

templo vaſa templo neceſſaria effingit Hieronymus ad fictorem ad figulũ interpretatur, quod vox hebræa ioſer ſignificat. Hæc verba ad figulũ interpretatur euangeliſta in agrum figuli, ſicut R. Abraham explanat ad figulum, id eſt ad domum figuli. Qui minus quæſo licuit euangeliſtæ interpretari proijce illos ad figulum, id eſt, ad agrum figuli, quam R. Abraham ad figulum, id eſt ad domum figuli, vt ſit: proijce ad figulũ, ad emendum agrum figuli. Nec prætereunda ſilentio R. Dauid audacia & impudentia, qui vt leges in dictione יוצר in hoc loco Zachariæ: proijce illos ad figulũ, vbi pro figulo hebraice eſt יוצר ioſer mutat י in א & pro יוצר figulo, facit אוצר theſaurum quanquam ipſe R. Dauid interpretatur theſaurarium, quod vox illa hebræa nunquam reperietur ſignificare, vt nummi illi non videantur proiecti eſſe ad figulum, id eſt, ad agrum figuli emendum, ſcilicet, ſed ad theſaurum, id eſt, ad corbonam, vt ſcilicet mittantur in corbonam, contra euangeliſtã Matthæum, mutat ergo verbum in ſcriptura, & vt ſanctos ſcripturæ ſenſus peruertat. Hoc Vatablus multo impudentius R. D. nanque ait putare ſe י poſitũ pro א quale ſi apud latinos aliquis hanc vocem, his, poſitam diceret pro, dis, & diuitem ſignificare, ſic ille, ioſer, figulum poſitum pro, oſer, theſauro, vt aduerſaretur Matthæo & negaret prædixiſſe prophetam triginta illos argenteos proiectos ad figulum, id eſt, ad agrum figuli emendum videlicet, ſed diceret propheta proiectos illos argenteos ad theſaurarium, vel ad theſaurum, id eſt, ad corbonam, vt ſupra ſumus interpretati, Vatablus inquam multo impudentius, ait enim propheta reliquiſſe duplicem illam lectionẽ, vt duplex ſignificaret myſteriũ proiectos illos argenteos in agrũ figuli, quod, ioſer, vox hebræa figulum ſignificat, & proiectos illos argẽteos ad ſacerdotes, vt emerent agrum figuli, quod, oſar, cũ א theſaurarium ſonat latine. Vide ſis hominis impudentiã, qui ſe Chriſtianis hominibus verba dare putet. Primum rogo, vnde Vatablus ſciat duplicem à propheta relictam lectionẽ, ioſer, figulum, & oſar, theſaurũ, id enim vox hebræa latine ſonat non theſaurarium. Nam id R. D. Iudæus dubitans dixit, vnde Vatablus id affirmat Iudæo multo peior. Deinde rogo putarit ne Iudæorum venenum illud, quod deliteſcit ſub illo duplicis lectionis myſterio quod ipſe nobis conatur perſuadere prę teruolaturum omnes fideles, ita vt eorum nullus fraudem intelligeret. Specta quas duas contradictiones faciat Vatablus in euangelio Matthæi, primum omnium diximus ex Ioſepho lib. 2. de bello Iudaico capit. 14. corbonam fuerũ eſſe theſaurum & res nota eſt, oſar, cum א eſſe theſaurum, quamuis R. D, & Vatablus tantum theſaurarium eſſe teſtẽtur, & mentiuntur impudẽtiſſimè, Chriſtianos enim Iudæi, vt admonet D. Hieronymus idiotas appellãt & animalia bruta. Nunc attende an hæc duo contradicant, non licet eos mittere in corbonam id eſt in theſaurum, et mittendi ſunt in theſaurũ, vel vt facilius intelligas ſunt hi triginta argẽtei in theſaurũ mittendi nõ ſunt hi triginta argẽtei in theſaurũ mittẽdi, ſiquidẽ propheta ait iuxta Vatablũ eos in theſaurum mittendos, & euangeliſta negat eos licere mittere in corbonam hoc eſt in theſaurum. Nec defuit interpres qui vtrãque lectionẽ probat, vt eandem in litteris euangelicis & in propheta faciat cõtradictionem quam fecerat Vatablus.

Matthæi. 26. Numer. 9.

Scitis quia poſt biduum Paſcha fiet. Vulga. 262.

PAſcha Euangeliſtæ & Apoſtoli iuxta Lxx nominant, & lib. 2. monſtratum eſt veteres Iudæos ita appellaſſe, & Paſcha D. Hieronymus quod parui putabat intereſſe largitus eſt Iu-

dæis

dæis ſui temporis, phaſe, quoque poſſe appellari, ipſe tamen Diuus fere paſcha nominat, punctis autem fieri, vt paſcha ſonet vox hebræa, & phaſe ſupra oſtendimus, fuit interpres qui Paſcha latino nomine appellat fere tranſitum, & ſemel aut bis, peſach, ſi Iudæorũ regulis ſtemus nihil nobis fixũ erit & ſtabile, rogo cur contra rationem euangelica mutamus, & noſtratia, Iudaica iuuat crepare.

Matthæi 27. Pſalmi 21.

Vulg. 263. *Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.*

Lectio hebræa. יַחַלְּקוּ בְגָדַי לָהֶם וְעַל לְבוּשִׁי יַפִּילוּ גוֹרָל

Lxx. διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.

Matthæus.

διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.

HAEC citata ſunt iuxta Lxx ad verbum de ſortitione veſtium Chriſti Vatablũ diximus Pſalmũ hunc 21. de Dauide dictum putaſſe, hic verſus à Iudæis non eſt vitiatus, antecedentia ſupra lib. 3. vitiata à Iudæis eſſe oſtendimus, quanquam eſt qui pro Iudæis ſe opponat omnibus, & lectionem hebræam prædicet caſtigatiſſimam, noſtra culpa librariorum paſſim eſſe vitiata.

Matthæi 27. Pſal. 21.

Vulg. 264. *Confidit in Deo liberet eũ nunc ſi vult.*

Lectio hebræa. גֹּל אֶל יְהוָה יְפַלְּטֵהוּ יַצִּילֵהוּ כִּי חָפֵץ בּוֹ

Lxx. ἤλπισεν ἐπὶ κύριον, ῥυσάσθω αὐτόν, σωσάτω αὐτόν, ὅτι θέλει αὐτόν.

πέποιθεν ἐπὶ τὸν θεόν, ῥυσάσθω νῦν αὐτόν, εἰ θέλει αὐτόν.

HIc verſus græce citatus videtur iuxta tranſlationem Lxx, vnum enim verbum tantum, mutatum eſt in aliud eiuſdem ſignificationis, ἤλπισεν ſperauit in κύριον id eſt, confidit, & oratio vna quæ geminatur in pſalmo omiſſa in litteris Euangelicis eſt, vt ſupra monſtratũ eſt ab Euãgeliſtis fieri ſolere breuitatis cauſa. Sed dices tranſlatio Lxx & euangelica à lectione hebraica diſcordat iuxta canones ſupradictos libro 2. monſtratur in lectione hebræa vnam litteram eſſe mutatam. Nam vbi legitur gol, confuge aut volue, ex lectione euangelica, & Lxx apparet legendum eſſe chal, id eſt, ſperauit, confidit, puncta nãque non erant adſcripta lectioni hebrææ adſcribuntur à lectione pro conſequentia ſententiæ. Oſtẽdimus in lectione hebræa puncta mutari litteras & ſyllabas ne quis miretur hunc locum ab hebræa lectione vna littera diſcrepare, & teſtimonio Spiritus ſancti liquet hebraice litteram illam eſſe mutatam exemplo codicis Hiſpani; qui latine verſus eſſet, & ex tranſlatione deprehenditur quam lectionem agnouerit interpres.

Matthæi 27. Pſal. 21.

Deus Deus meus, reſpice in me.

Vulg. 265. HOC loco Diuo Hieronymo eſt reſpondendum qui iubet vt aduerſarij reddant rationem, cur Lxx tranſlatores interpoſuerint, reſpice in me, vetere enim Deus Deus meus, reſpice in me, quare me dereliquiſti, cũ hebraice tantum, Deus Deus meus quare me dereliquiſti ſolutionẽ quã diſtulerat hic Diu' quoad aduerſarij deſperarent ſe poſſe inuenire morte præuẽtus nõ reddidit, nec erat magnopere difficilis. Diximus enim in principio li. 4. ſolere Apoſtolos & Euãgeliſtas ex veteri teſtamento citare neceſſaria omittere media, quod Euangelium eſt breuiatio legis veteris vt dictum eſt ab Eſaia cap. decimo, nec mirandum eſt ſi multa in tranſlatione Lxx ſint quæ ex lectione Hebræa exciderint, vt mõſtratum eſt libro ſecundo, cap. 64. & multo

Vu magis

magis id mõſtrat Origenes ex locis ſcripturæ, quos citat Paulus iuxta Lxx viros, & citat Paulus quæ hebraice non ſunt, apud Lxx viros ſunt, & ſic dubium à Diuo Hieronymo propoſitum & dilatum, nec ſolutũ diluiſſe me arbitror.

Vulgat. ibidem. *Heli, heli, Deus meus, Deus meus.*

Lectio hebræa. אֵלִי אֵלִי

266 HOc loco dubium propoſitũ à Iudæis eſt, cur heli heli, verſum ab euangeliſtis eſt, Deus meus, Deus meus, cum potius vertendũ eſſet iuxta Aquilã & trãslatores Iudæos alios, fortis meus, fortis meus. Et hoc propoſitũ à Iudæis dubiũ eo ſpectat vt oppugnent Iudæi locum illũ Eſaiæ: vbi puer qui natus nobis appellatur, el guibor, Deus fortis, quod male vrit miſeros Iudæos, & negant vertendũ fuiſſe, el guibor, Deus fortis, ſed heros fortis, cũ el, hebraice nunquã ſumatur, niſi pro, Deo, quamuis Iudęi multa comminiſcantur, mentiantur multa, vt dictũ eſt, huius cõtrouerſiæ meminit Euſebius demonſtrationis euangelicæ, lib. 10. demõſtratione. 8. Nec defuit interpres, qui ſequi maluit Aquilã in pſalmis, verſu factis, vbi cũ Aquila vertit, fortis meus fortis meus, aduerſus vniuerſam eccleſiam, vt Iudæi glorientur habere ſe iam ex noſtris qui largiantur, el, fortem ſignificare, ne puer natus nobis dicatur, el guibor, id eſt, Deus fortis, ſed heros fortis, vel vt vertit Vatablus, fortis, fortis. Sed dixi Iudæos omnes ſi vnũ in locũ congruant nõ daturos ſcripturę locũ, vbi de alio quã de Deo dicatur. Nam ꝙ de leel, fabulãtur nugæ meræ, ſed de hoc loco dictũ ſupra eſt, vbi locos ſcripturæ citaui tã in pſalmis quã in pentateucho, quã in libro Iob, & in alijs prophetis, vbi el, reperitur plus millies pro Deo, nec in ſcriptura ad hominẽ tantũ, relatum reperiet vnquam, ſed ſemper ad Deum, niſi ſit el, cum iod, medio quod fortem ſignificat, & per quã rarum eſt.

Vulg. *Ex ore infantium, &c.*

NEgãt hebraice ſcriptũ eſſe ex ore infantiũ & lactentium perfeciſti laudẽ, ſed ex ore infantiũ & lactentium fundaſti robur ſi hoc largiremur Iudęis ita hebraice eſſe, quod nõ eſt noſtra cauſa, bene erat defẽſa, ſed cõmune vitiũ Iudæorũ, vt id dicant hebraice, nõ ꝙ eſt hebraice, ſed ꝙ ipſi interpretẽtur, hebraice affirmãt eſſe: & Vatablus Iudæorũ interpretationẽ ſequitur nõ ſuã verba, ergo hebræa referamus & interpretemur mipi ex ore olellim infantiũ ve & ionqim lactentiũ vt ſit totũ ex ore infantiũ & lactentium, iſadta fundaſti oz imperiũ & regnũ ex ore infantium & lactentiũ fundaſti regnũ accuſabatur Dñs quod ſineret ſe appellari regẽ & Deum à pueris oſtendit Dñs pueros lactentes in vlnis matrum altera manu tenentes mãmas matris, altera Chriſto Dño acclamãtes verſum Dauidis anni ego aſir canã huez ca imperiũ tuũ poteſtatẽ tuam, canebãt quidẽ pueri Dño, Oſanna filio Dauid, ſed dum infantes & lactẽtes perfecta voce illud canerent potentiã Dei, aut omnipotentiam potius Deo canebant. Itaq; oz, poteſtas aut omnipotentia eſt pſal. 59. in fine, & Pſalmo 62. in fine, qui oz, quia poteſtas vel omnipotẽtia le elloim, Dei, quia imperiũ & poteſtas Dei eſt, ergo illa omnipotẽtia vel poteſtas, qua infãtes & lactẽtes fecit loqui voce perfecta pſalmi verſus imperiũ & omnipotentia Dei erat qua ſe oſtendit Deũ eſſe, quod ei obijciebãt Phariſæi, & repreſſit Deus eos tãto miraculo, obſtupuere ergo Phariſæi re tam admiranda. Oz ergo fortitudinẽ ſignificat & poteſtatẽ ſiue omnipotentiã quę Dei eſt vt declaratur his duobus verſiculis Pſal. 70. ꝙ verba hebræa interpretari nõ potuere ſat habuere exprimere ſententiã. Ergo Iudęi qui aiunt hoc commune eſſe omnium & Chriſti, quod omnium erat commune ſibi accommodaſſe mentiũtur mali peculiare hoc erat Chriſti cũ nullo alio cõmune, exceptis duabus perſonis diuinis, quas dictiones excluſiuæ non excludunt, qui

oz

oz,le heloim,quia poteſtas Dei,velquia imperium Dei eſt quomodo hoc loco oz quod verbum hebræum eſt in hoc pſalmo alij tribui poteſt niſi alijs duabus perſonis diuinis quas omnes perſonas diuinas eloim ſignificat, nec inficior ego oz ſignificare fortitudiné ſed interprete Dño in euangelio imperiũ ſummũ & ſummam poteſtaté quæ maior eſt ſuſcitatione mortuorũ, vt dixit Chryſoſt. ſignificare contẽdo,nã pro re,pro loco, pro ratione,ſententiæ dictiones polyſemæ ſunt interpretandæ accuſabatur dominus quod ſe pateretur appellari Deũ hoc pſalmo quem illi concinebant pueri infantes & lactentes, & Dñs reſpondet hoc præſignificaſſe prophetam illo pſalmo,ego Dñm præceptoré agnoſco & veneror qué Deũ agnoſco & veneror.

Vulg. 267 *Lama ſabachthani,quare me dereliquiſti.*

לָמָּה עֲזַבְתָּנִי

Lectio hebræa. ILlud penè iam receptum à noſtris,vt cum legatur græce & latine,lama ſabachthani,caſtigetur,lama azabtani. Ita ſcriptum hebraice eſt aiunt nec mirandum eſt ſi dictio hebræa vitiata in litteris euangelicis ſit,oportuerat ſummo pótifici, & cardinaliũ collegio ſplendidiſs. aut alijs proceribus eccleſiæ, de ſummi pontificis mãdato licere,ſi quid in litteris ſacris vitij eſt id caſtigare, & nulli prætcrea oportebat in litteras ſacras aliquod eſſe ius.Iam plurima exẽplaria euãgelij D. Matthæi præferunt non, lama ſabachthani, ſed,lama azabtani caſtigata aut vitiata potius à temerarijs & inſolentibus quibuſdã.Scias ergo oportet citari ab apoſtolis & euangeliſtis locos veteris teſtamenti coagmẽtatos ex duabus prophetijs, vt intelligamus duabus illis prophetijs idé eſſe ſignificatũ, vt hoc loco verbis illis, Heli Heli,lama ſabactani, Deus meus Deus,&c.&toto pſalmo dñi eſt præſignificata diuinitas,&in illo arietis hærẽtis cornibus in vepribus cũ pro Iſaac offertur immolandus vel vt Lxx vertere, præſignificatur imago Domini pendentis in arbore. Sabec, de quo multa diximus in principio ca. 29. Eſaiæ vbi idme ſignificatur,& eadem Domini paſsio prædicta eſt,vt igitur Euangeliſtę his duobus locis idem eſſe præſignificatum mõſtrarent citarunt hunc locum coagmentatũ ex vtraque prophetia & ſcripſere pro azabtani, dereliquiſti me ſabachtani, dereliquiſti me, pendere in arbore,ſabec,vt præmõſtratũ olim erat in illa figura arietis qui monſtratus eſt Abraham immolandus hærens cornibus & manibus pendens ex arbore ſabech,quæ erat arbor comæ implicatæ. Nam ſabach, implicare eſt & vincire, quod in arbore crucis peccatorum vincula ſunt ſoluta,ideo Chriſtus Dominus qui propter peccatorũ noſtrorũ vincula in cruce pependit ſignificatus eſt illa figura arietis pendentis ex coma implicata arboris,ſabech, pendebat aries ille ex coma illigata & reuincta arboris, ſabech, quod pependit Chriſtus in cruce propter diſſoluenda peccatorũ noſtrorum vincula. Ex vtraque ergo prophetia ex illa,Deus Deus meus.& ex illa arietis pendentis in arbore ſabec,coagmentatum eſt hoc,lama ſabachtani,de arbore ſabech,dictum abunde eſt in principium cap.29. Eſaiæ.

Erunt duo in carnem vnam, Eraſmus in Matthæum capite 19. Vulg.

DVo adnotat alterũ euangeliſtã de ſuo addidiſſe vnã dictioné duo. ſ. nomen numerale,alterũ in re ſacratiſsima penè dixerim maſturbat malus, & qui totũ vitæ tẽpus impẽderat euoluendis litteris græcis & latinis nec vltra fuerat progreſſus velatũ pedẽ nó intellexit obſcœna eſſe vitãda & ſordida & humilia pluſquã omnes ſolęciſmos & barbariſmos vt docẽt græci rhetores & latini, & qui ſolęciſmos& barbariſmos inſectatur in ſcriptis ſanctorũ quos illi vt plane loquãtur & aperte nó vitãt,ſed affectãt euomi impudentiſsima cacophata, idq; in rebus ſacratiſsimis quo ſit impuden-

tior & inuerecundior nec ſolú hoc loco ſed in alijs rebus ſacratiſsimis inquam quis vnquá poſt homines natos abſque te vno Eraſme prouerbiū illud peculiare tuū ſpurciſsimū & obſcœniſsimum vſurpauit ſiue græcus ſiue latinus autor tā arthra in arthris obſcœniſsime quod prouerbiū tibi in ore ſemper eſt ſacaro & melle tibi dulcius puderet te hominē ſenem rebus obſcœniſsimis delectari idque in rebus ſacratiſsimis apage ſenē obſcœnum; nam quod ſpectat ad emendationē euangeliſtæ vt dicas eum addidiſſe dictionem vnā quanto melius diceres dictionem vnā deſyderari in hebræa lectione, cum præſertim omnes euangeliſtæ illam lectionem agnoſcant, & hebraice deſint frequentiſsime dictiones multæ cui ſimile eſt quod in illo loco hic populus labijs me honorat, & ſequentibus ſuſpecta facit, omnia verba ſequentia tanquā addita ab ſciolo quodam, tam parua fides apud te eſt rebus euangelicis: non eſt ait ille locus hebraice, ſed apud Lxx dic quæſo te nunquam inaudiſti dicier ore euangeliſtarum Spiritum ſanctum eſſe locutum, locutum eſſe in Euangeliſtis Chriſtum dominū, & illud non vos eſtis qui loquimini ſed Spiritus ſanctus qui loquitur in vobis. Sunt hæc inquit ex translatione Lxx quid tum? an non aduertis euangeliſtas fere & apoſtolos translatione Lxx ſemper fuiſſe vſos & per quam raro ab ea receſsiſſe, ſi id non aduerteras non dicā amplius multas dictiones hebraice deeſſe nos ſupra docuimus lib. 2. eo c. quod eſt de demonſtratione ad oculum

EX MARCO Euangeliſta.

Marci 6.

Vulgat. 268. *Talita cumi; hoc eſt; puella tibi dico ſurge.*

HIeronymus de optimo genere interpretandi hunc nodū ſuis aduerſarijs opponit, explicaturus ipſe quādo aduerſarij deſperaſſent ſe poſſe explicare & morte interceptus id explicuit, reliquerat tamē ipſe Diuus Canones, quibus hic nodus poſſet explicari, & alijs omnes quos eo loci ipſe Diuus innexuerat. Dominus, inquit, hic Diuus, tantum dixit. Talitha cumi, puella ſurge, arguitur ergo Euangeliſta mendacij quod addiderit, tibi dico, cum hebraice tantū ſit, puella ſurge. Docuerat hic Diuus cēties interpretē non ſemper verbū verbo redditurū, & Aquilā, Iudæum, Symmachū, & Theodotionē perſpicuitatis cauſa verba addere ſolitos, & ſe ipſum id ſæpe feciſſe confeſſus eſt, & ruſticum eſſe interpretem qui ſemper verbū verbo reddat in epiſtola ad Suniam & Fretellā, & alijs locis, & in præfatione in Iob & euangeliſtarum authoritas cui non ſit pro canone admirando aut quod ego magis habeo perſuaſum dixiſſe illa ſic Dominum omnia noluiſſe tamen euangeliſtas longo ſermone hebræo incognito graues eſſe auditoribus hebraice duo verba dixiſſe, Thalita cumi, cætera quæ non dixere hebraice dixiſſe græce ea lingua quam omnes intelligebant, ſi dixiſſent Euangeliſtæ dixit tantum. Thalita cumi, vim habere videretur argumentū non dixit tantum. Dixit ergo illa & quę Euangeliſtæ poſtea addiderunt, ego tantum abeſt vt dicam arguendos mendacij Euangeliſtas, vt quod dixerint Euangeliſtæ Chriſtum dixiſſe magis credam Chriſtum dixiſſe, quam ſi ipſe Chriſtum dicentem, audijſſem hebraizare tamen multis noluiſſe.

Scriptū eſt in Eſaia propheta: ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qua præparabit viam tuam ante te, vox clamantis in deſerto, &c. Vulg.

CHryſoſtomus in prima Homilia ex quatuordecim quas in euangelium Marci edidit, impium Porphyrium ait occaſionē ex hac prophetia nactum teſtatū fuiſſe tam imperitos fuiſſe

euange

Euangeliſtas, vt neſcirent prophetias, quas citarent cuius eſſent prophetæ, & citaſſe pro Malachia Eſaiã, & ipſeChryſoſtomus hunc diſſoluit nodum, quanquàm ex noſtris plærique euangelicam lectionem mutarint, & legerint ſcriptũ eſt in prophetis, vt interpretarentur in Malachia, ſcilicet, & in Eſaia. Tamẽ con ſtans ſententia omnium fere eſt, legendum eſſe ſcriptum eſt in Eſaia, ſed dictũ eſt citari ab Apoſtolis & Euangeliſtis prophetias ex duobus prophetarum lociscoagmentatas, nec pro duabus tunc citari, ſed pro vna prophetia citatur. Itaque Marcus prophetiam illam de Ioanne baptiſta, de quo agere incipiebat ex Malachia præmittit quis ſit hic Ioannes Baptiſta: Ego vox clamantis in deſerto, vt doceret prophetia Eſaiæ & Malachiæ vnum, & idem oraculũ eſſe prædictum, & quod Malachiæ prædictione ſignificatum erat de angelo qui mittendus erat ante faciem Domini de eo eſſe prædictum de quo Eſaias: Ego vox clamantis in deſerto, coagmentauit ex duabus propheticis prædictionibus vnam illam quam diximus. Eſaias ergo citatur & prophetia Malachiæ præmittitur, vt explanaretur ſenſus prophetiæ Eſaiæ, vt citetur Eſaias, & in explanatione Eſaiæ adiungatur Malachias, nec vnquam factum reperies, vt cum citatur prophetia ex duobus locis citata duorum prophetarum nomine citetur, ſed vnius tãtum illius, ſcilicet, cuius prædictio planior erat, de hoc loco dictum eſt annotatione in Matthæi 11. cap. videri quibuſdã adeo Euangeliſtam à lectione Hebræa diſcrepare vt dubium attingere non audeant, ſed quæro ego quando diſſoluiſſe me arbitror dubium propoſitum à Diuo Hieronymo in Epiſtola ad Pammachium de optimo interpretãdi genere, quæro inquam ab his qui Iudæorũ cauſam ita tuentur vt in lectione Hebræa quam ita caſtigatam prædicant, vt ne punctum aut littera aut apex potuerit mutari, vtrum putent tres Euangeliſtas fuiſſe mentitos, qui hunc locum Malachiæ ita citant vt ab hebræa lectione lõge & multum diſcrepent. Rogo ergo, an credant Euangeliſtas eſſe mentitos? certe qua religione ſunt negabunt ſe vnquam tale quicquam credidiſſe, nec credidiſſe vnquam Spiritũ ſ. qui Eccleſiæ præeſt tam negligentem ſuæ eccleſiæ fuiſſe, vt pareretur hunc locum euangelij in omnibus euangelijs deprauari, largiantur ergo neceſſe eſt, ita fuiſſe in lectione hebræa ſcriptum aliquando, ſed duplicem fuiſſe lectionem, & ea cauſa dũplicem lectionẽ fuiſſe qua Chryſoſtomus dixit. Hic enim valet illud argumẽtandi genus, aut hoc aut illud, ſi hoc igitur non illud, ſi non hoc igitur illud. Vides igitur quam pernicioſa ſententia illa erat hebraica eſſe caſtigatiſsima, ita vt nec apex, punctum, aut littera ex illa potuerit mutari, noſtra paſsim vitiata ad illorum exemplum eſſe caſtigãda hebraice in plæriſque duplex eſt lectio, Euãgeliſtæ omnes citant tranſlationem Lxx quamuis ad verbum reddita non ſit; quod eam Iudæi per noſtros quoſdam vt dixi, vitiant.

Marci 9.

In gehennam ignis inextinguibilis. Vulgat. 270.

Hieronymus in Matthæi caput. 10. in illud: ſed potius timete eum non men geenæ, inquit, in veteribus libris non inuenitur, ſed primũ à ſaluatore ponitur. Orig. contra Celſum lib. 6. f. 700. ait geenam in euangelio reperiri pro loco tormentorũ, pro inferis. ſ. qui in ſcriptura dicitur pharãx, ennõ geenom. Ioſue cap. 18. Pro geena in vulgata D. Hieronymi gehenam ſcriptũ eſt, in tranſlatione Lxx geenõ errore librarij legendũ eſt ex Origene geena vel geenam, dices D. Hierony. tranſtuliſſe geenom, quid refert? idem eſt in geenom & geenam; quod intelliges, ſi parum in Hebræa lingua promoueris, eſt enim pronomẽ

affixum, quod hebræi nominant tertiæ perſonæ pluralis, om, & am, vt idem ſit geenom, & Geenam, vallis filiorũ Ennó, & vallis ecce ipſi, vnde geenam vallis ecce ipſi, vel geenom, id eſt, vallis ecce ipſi, quod qui bonis huius ſæculi fruuntur, & rerum potiuntur in hoc ſæculo ſi admoneantur ſempiterni ignis qui eos expectat, rident, & reſpondent iſtuc longe abeſt, interea epulemur & luxu diffluamus, nomen ipſum illos admonet, erroris geenam baratrum ecce ipſi, ideſt barathrum eorum qui momento temporis huc aderunt, de quibus dicere poſſes, ecce ipſi iam adſunt, quantulũ enim durat vita hominis iuxta prouerbium illud: homo bulla, & iuxta illud Pindari homo ſomni vmbra, vt non ſomnus dicatur, inquit Plutarchus, ſed ſomni vmbra quod multo tenuius eſt, iam riſu ſolutus eſt aduerſarius, ſed nihil illius riſum moror. Peracta igitur prima quæſtio eſt, vtrum in ſacris litteri: geenæ facta ſit mentio, ante Domini aduentum. Geenã dicta eſt pharanx ennon, id eſt, filiorum Enon, ab hiſtoria enim illa vallis filiorum Enon hæc res traxit ortum. Dicta eſt ergo pharanx ennon ſeu enã, id eſt, vallis, ecce ipſi quaſi dicas vallis inferorum quo impij intra breuiſsimum tempus ſunt commeaturi in flammas ſempiternas, id eſt, ideo dicta eſt ge. vallis ennam, ecce ipſi & vallis eſt, qualis vallis eſſe ſolet inter duos montes editiſſimos profundiſsima, & cauernæ & cauitates immanes, quo nomine inferi ſignificari poſſunt, & ita Suidas pharangas interpretatur barathrum quod pro inferis vſurpatur frequentiſsimè, dicitur ergo hic locus geenom, ſiue iuxta Lxx geenam, alio nomine pharanx ſeu barathrum enom, id eſt, eorum, qui ſe nunquàm morituros putabant, & ecce ipſi hoc eſt temporis momento apud inferos ſunt, quaſi dicatur: ecce ipſi qui ſe putabant immortales. Dicitur igitur hic locus barathrum ſiue pharanx ennon ſiue enam, id eſt, eorum de quibus dicere poſſis ecce ipſi, vidi impium ſuperexaltatũ & tranſiui, & non eſt inuẽtus locus eius. Hinc Dominus geenam videtur declinaſſe, ſed pro Diuo Hieronymo dicere poſsis geenam in veteri teſtamento eſſe pro valle amœniſsima prope Hieroſolyma, omni arborum genere vernante quæ ab amœnitate loci Topheth dicitur, id eſt, pulchra & amœna à verbo hebræo, iapa, pulchrum eſſe, vt à loco inferorum horribili diſcrepet multum, ſed hoc non abhorret ab his quæ diximus & dicemus ſi tibi in mentem veniat illud quod dis, dicitur, latine ſatan, & Pluto græce, quod omnes diuitias & opulẽtias abſorbet ſatan iniuſtas intellige, vnde ille alter, O male ſit vobis malæ tenebræ, quæ omnia bella deuoratis, deuorant nanque tenebræ inferorum omnia bella, omnia ſpecioſa, pulchra omnia ſi illis adhæreamus virtute deſerta, ne quis Chriſtum Dominum cum impijs Iudæis dicat, & cum impio Iuliano apoſtata, & cum Porphyrio impio aliena vſurpaſſe, & nihil ad rem pertinentia & ea ſuis rebus accommodaſſe, negabis adhuc me oſtendiſſe in veteri teſtamento geenam pro barathro inferorum poſitum, ſed pro loco amœniſsimo filiorũ Ennom prope Hieroſolyma qualia erãt Theſſala tempe, lege Ezechielis cap. 39. vbi agitur de gog & magog. Et D. Hieronymus de vltimo iudicio interpretatur, & Auguſtinus de ciuitate Dei lib. 20. cap. 11. Et locum quo ſepeliendi ſunt apud inferos, ibi appellatum leges, ge ammon, vallis multitudinis & apud Lxx πολυάνδριον τοῦ γώγ infinita multitudo gog, quod eorum quos barathrum vſurpat infinita ſit multitudo, & maluit Dominus appellare geenam admonens, quod præterit figura huius mundi veluti vmbræ ſomnium, conuenientius illi viſum eſt, quam ſi ge hammon, nominaſſet barathrum infinitæ multitudinis. Id enim poſterius terrorem incutit inferorum, illud prius admonet præter volantis occaſionis, quaſi dicat: ambulate dũ

lucem

lucem habetis, quæ momento temporis præteruolat, iuxta illud Iacobi cap. 5. agitur nunc diuites plorate vlulantes in miſerijs veſtris quæ aduenient vobis du ritiæ veſtrę putrefactæ ſunt, & veſtiméta veſtra à tineis comeſta ſunt. Igitur ge hebraice barathrum ſignificat, & quod apud Ezechielem, ge, amon, barathrum multitudinis gog, id eſt ſatanæ dicitur ſignificatum veluti typo quodam nomine illo geenam. Nam ge barathrum eſt, vt diximus, enam, ecce ipſi quod temporis momento vſurpat eos qui ſe immortales futuros putabant, & dum minime putabant dicitur illis: ſtulte hac nocte au fertur à te anima cùm verſabantur maximè in delitijs & amœnitatibus; certe geena in veteri teſtaméto eſt, iuxta Lxx quos Dominus ſemper & Apoſtoli, & Euangeliſtæ citant, cur Dominus pro inferis ſit interpretatus dixi quæ potui, alij dicent meliora à Domino ait Chryſoſtomus ratio dictorum non eſt exigéda, quod ait etiam Plato, quis enim, inquit, tam immanis & impudens eſt qui à Deo rationem eorum quæ dicit exigat, ſed reuerenter excipiat, quærat ipſe cum conſeruis rationé à Dño nó exigat. Hic locus ergo geena videtur apud Ezechielé ſepulchrum multitudinis gog, ſiue Antichriſti ſiue ſatanæ, vt nó male illud Pſal. 48. Sepulchra eorum domus illorum in æternum, de inferis poſsis interpretari, quod inferi ſepulchra dici videntur à propheta Ezechiele. Nec illa lectio Euágeliſta & diſtinctio Lucæ. 16. mortuus diues eſt & ſepultus in inferno, eleuans autem oculos ſuos, omnino mihi damnanda videtur, iuxta enim hæc quæ diximus congruet hic locus bene, vt in inferno ſepultus dicatur.

Vulgat. 271. *Nunquam legiſtis quid fecerit Dauid, quando neceſsitatem habuit ipſe & qui cũ eo erãt, quomodo introiuit in domum Dei ſub Abiathar principe ſacerdotum.*

Diuus Hieronymus de optimo genere interpretandi ad Pammachium quærit ab aduerſarijs quomodo Dauid ingreſſus domum Dei dicatur à Diuo Marco ſub Abiathar pontifice, & panes propoſitionis comediſſe Mar. 2. & 2. Regum, non ſub Abiathar, ſed ſub Abimelech. Hoc dubiũ diſſoluit Theophylactus in Marci locum hunc, reſpondens: Abiathar, à Diuo Marco pontificem dici Achimelec. 2. Regum, capit. 2. non pontificem ſed ſacerdotem appellari centies, & alioqui reſponderi potuiſſe ait, Abiathar binominem fuiſſe, qui Achimelech appellaretur & Abiathar. Eraſmum non refello in plæriſq; quod neceſſe nó eſt. Cur Theophylactus hoc loco ei non eximat omnem ſcrupulum non video, admirari tamen ſatis non poſſum quid ei venerit in mentem vt dicat Achimelech in græcis euangelijs ſemper dictum Abimelech, nec ſcio vbi euágelia Abimelech meminerint. Leges etiam Bedam in commentarijs in hunc locum.

Marci. 7.

Qui maledixerit patri vel matri morte moriatur. Vulg.

De hoc loco dictum eſt in annotationibus in caput 15. Matt.

Marci 7.

Corban: Vulg.

De hac voce dictum eſt in annotationibus in cap. 15. Matt.

Hic populus labijs me honorat, &c. Vulg.

De hoc Eſaiæ loco dictum eſt in annotationibus in caput 15. Matthæi.

Marci 11. Eſaię 56.

Vulg. 272. *Nonne dictum eſt, quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus.*

Lxx. ὁ οἶκος μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσι.

Marcus.

ὁ οἶκος μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσι.

IVxta translationem Lxx citatur hic locus à Diuo Marco, & à Diuo Paulo vt dictum eſt, ſed illa duô verba, omnibus gentibus hebraicè nô ſunt, ſed pro illis eſt cunctis populis, vt ad populos cunctos Iudææ poſsit referri. Diuus Paulus ad conuerſionem gentium retulit, & eo refert Diuus Marcus, vt ſit prophetia de congregandis cunctis nationibus ad fidem Chriſti, & audebit quiſquam caſtigandos dicere Apoſtolos & Euangeliſtas ad normam lectionis hebrææ, vtraque lectio ſancta eſt & vera vulgata & Euangelica, Euangelica verò ſanctior, & ex Euangelica lectione illuſtratur noſtra vulgata, & ad Euangelica tempora relata hæc prophetia eſt à Lxx viris, & ab Euangeliſtis, quorum tempo ribus mittebantur Rabini vt circũirent omnia loca mundi, vt docerent omnes nationes Chriſti nomen blaſphemare, qua de re dictum ſæpe fuſe eſt ſi in omnibus populis leges interpretantur, de temporibus ſynagogæ; ego Apoſtolis & Euangeliſtæ magis credo.

Marci 12. Pſalm. 117.

Vulg. 273. *Lapidem quem reprobauerũt ædificantes hic factus eſt in caput anguli à Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris.*

Lxx. λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.

Marcus.

λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.

DIxi in annotationibus in cap. 21. Matthæi hunc pſalmum citari à tribus euangeliſtis iuxta translationem Lxx, & apud hos tres Euangeliſtas Dominum hæc verba pſalmi de ſe interpretari, quid veteres patres citem qui de Chriſto hunc pſalmum interpretantur, vbi adeſt Domini & Euangeliſtarũ authoritas, & apud quoſdam ex noſtris plus ponderis habenr Rabini qui hos verſus pſalmi, & totum pſalmum à Chriſto auertunt, & cum Dominus ipſe, & Euangeliſtæ & Apoſtoli translationem Lxx ſemper citent, nec vnquam ab ea diſcedant, vel latum vnguem, nec quiſquam ex veteribus tam græcis quam latinis, nec concilia ſacra, neſcio quæ mala quoſdã ex noſtris tenearin temperies, vt nunquam conuitijs in Lxx viros exſatiare animum poſsint, nos patres omnes veteres, & apoſtolos, & euangeliſtas citare pſalmos in eccleſia ſancta receptiſsimos ſciamus Iudæos contra & noſtrarum rerum obtrectatores eos odio proſequi acerbiſsimo, vt tibi dicam illud Athanaſij, Tu vide vtris malis accedere. Sat eſt inquiunt, quod de Chriſto typice dici pſalmos fatentur de hoc obtrectatorum noſtrarum rerum colore, ſupra dictum abunde eſt.

Marci 12, Exodi 3.

Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob. Vulgat. 274.

IVxta translationem Lxx hæc citantur, nunc Iudaica quibuſdam placent magis Deus Abrahã, Deus Iſchaach, De' Iacob, ita eſt, aiunr, hebraice, ita Iudæi varietate punctorum & lirterarum prolationis enuntiant; verum eſt, ſequereris in ptolatione vocum hebræarum prolationem

tionem euãgelicam, non Iudaicam, nec Iudaica puncta, latina, & græca, & euangelica non commutares. Hic valet canõ ille præſcriptus à Diuo Thoma, & à veteribus vt pater non dicatur, cuius filius interierit, & quoties alterum deſit extremorum, vt ſacra virgo non fuerit mater in illo triduo quo Chriſtus Dominus in ſepulchro iacuit, ſi non eſſent Abraham, Iſaac, & Iacob, Deus non diceretur Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob.

Marci 12. Eſaiæ 5.

Vulgat. 274. *Vineam paſtinauit homo & circundedit ſæpem, & fodit lacum, & ædificauit turrim.*

Marcus & Matthæus hunc locũ Eſaiæ paraphraſi quadam vſurpauere iuxta LXX ad deſcribendam vineam euangelicam quam Dominus deſcripſit Scribis & Phariſæis, vt illis ſignificaret vineam illic à Domino Scribis & Phariſæis propoſitam illam eſſe, quã deſcripſerat Eſaias cap. 5. nec enim potuit magis ante oculos ponere, quã cum eadem verba vſurpant Euangeliſtæ, quę apud prophetam Eſaiam ſunt, vt vnam & eandem hanc & illam eſſe ſignificet, quod enim Eſaias dixerat. Vinea facta eſt dilecto meo, græcè dixit Euangeliſta Marcus, vineam plantauit homo, vt ſit dilectus filius Dei plantauit vineã. Deinde Eſaias φραγμὸν περιέθηκα. ſæpem circundedi, Marcus περιέθηκε. φραγμὸν circundedit ſæpem eiſdem verbis mutata perſona προλήνιον ὤρυξα torcular fodi, Euangeliſta ὤρυξεν ὑπολήνιον fodi torcular, quod Latinus interpres fodi lacum dixit ᾠκοδόμησα. πύργον ædificauit turrim, Euãgeliſta ᾠκοδόμησε πύργον ædificauit turri, non eodem ordine, inquies, ſunt apud Prophetam, & in litteris Euangelicis, quid iſtuc refert, eadem ſunt verba, & eiuſdem vineæ deſcriptio, vt Euangeliſtæ hocc. 5. Eſaiæ interpretentur, id monet D. Hieronymus & veteres patres, nihilominus Vatablus mauult ſequi Iudæos, nec moratur Euangeliſtas, nec patres veteres. Sed quando in commẽtarijs in Eſaiã de his plura diximus, hæc in præſentia admonuiſſe ſat ſit.

Marci 14.

Alabaſtrum vnguenti Nardi ſpicati. Vulgat. 275.

Aiunt legendum Nardi piſticæ ex Græca lectione, & Græca lectió νάρδου πιστικῆς præfert, multa multi loquũtur, nec neceſſe eſt aliorum referre ſcripta, ea enim omnibus patent, nec neceſſe eſt vt aliorum ſcriptis legentium aures oneremus, ſat eſt dixiſſe quod mihi in mentem venerit. Euſtathius in 20. Iliados librum ſcribit piſtacia vocem eſſe ſyram, pro arbore fraxino accipi, & p Terebintho: occurret hic aliquis nõ de piſtacijs hic agi, inquiẽs, nec de piſticijs aut peſticis bene eſt, audi quid dicã, vocẽ ſcribit Euſtathius eſſe Syram, nõ Græcam, non Latinam, vt qui à Plinio, aut à Græcis Latiniſque authoribus quæſierit fruſtra ſit quæſiturus. Syra vox eſt, cuius generis voces plæræque Hebrææ linguæ ſunt intermiſtæ, quod Syrij intermiſti Iudæis habitabant, & Iudææ vrbes plærẹq; nationes Syriorum circunſtabant, dicet aliquis quid Terebinthus aut Fraxinus ad nardum piſticam faciũt, nihil ſane: tamen ſubdit Euſtathius, alij negant, inquiens, piſtacia Fraxinum eſſe aut Terebinthum, ſed fructus appellari, aiunt, piſtacia, hæc Euſtathius, vnde mihi viſum eſt fruſtra ſolutionem huius dubij à Plinio quæri, aut à græcis, aut latinis. Syra hæc vox eſt, à ſyris huius rei petenda ratio ab Apoſtolis, ſcilicet & Euangeliſtis, quibus hebræa lingua eo tempore erat, per quam familiaris & vernacula nardum piſticam pretioſam appellar, Euangeliſtæ Marcus, Lucas, & Ioannes ita credendum eſt lingua Syra

pretioſum nardi vnguentum appellatū, verbum ſyrum,inquies,piſtacia erat, nō piſticia,aut piſtica,ita eſt,ſed verbum ſyrum à ſyris & hebræis melius prolatum credibile eſt,quam à Græcis, vt miſſum faciam, quod in græca lingua & latina, parui ſæpe refert dicere piſtacia,aut piſtica, ſiue piſticia, & fructus arboris Fraxini & Terebinthi eſſe docet Euſtathius,at Euangeliſtæ Marcus,Lucas, & Ioannes docent eſſe fructus nardi, folia, ſcilicet & ſpicas. Hæc enim in nardo pretioſiſsima Plinius eſſe ait, ſyram vocem eſſe docet Euſtathius, ſignificare quoſdam fructus quarundam arborum,idem Euſtathius docet,quod Euſtathius piſtacia vocat,Marcus, Lucas, & Ioannes vicinus vrbibus ſyrus aut verſatiſsimus in Iudææ vrbibus, quæ frequentes erant habitatoribus ſyris, piſtica vocat,& pro fructu accipit nardi, pro folijs & ſpicis, quid quiſquam poſtulet amplius? at piſtica, inquies, à piſtacis diſcrepant,ipſe Euſtathius hæc ipſa piſtacia, quæ ipſe appellat, varijs ab alijs nominibus appellari ait.pro vocum ſyrarum diuerſa appellatione ab alijs ait dici biſtacia, ab alijs phitacia & pſitacia, vt D. Marcus,Lucas & Ioannes non ſint à quibuſdam ex noſtris imperitiæ damnandi, ſed cæteris peritius appellaſſe nardum piſticam ſunt exiſtimandi, & hæc dicta volo ſi humanam doctrinam Diui Marci, Lucæ, & Ioannis cæterorum doctrinæ compares, cui ſi adiungas Spiritus ſancti lumen, quo illuſtrabantur & ad hiſtoriæ veritatem, & ad ſpiritualem ſenſum, nihil eſt cur cuiuſquam litteras cum Euangeliſtis comparandas putes.Ex his igitur quæ diximus nardi piſticæ dictum videtur vnguentū nardi fructus ſpicarum, ſcilicet & foliorum, qui pretioſiſsimi ſunt nardi fructus,& vnde pretioſiſsimum vnguentum fiat.

(:)

Marcus capit. 14.

Percutiam paſtorem & diſpergentur oues. Vulg.

DIximus de hoc loco in cap. Matthæi.26.

Marcus capit.15.Eſaiæ.53. Vulg.

Et cum iniquis reputatus eſt.

וְאֶת פֹּשְׁעִים נִמְנָה Lectio heb.

καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη. Lxx

Marcus.

καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων ἐλογίσθη.

HIC locus citatus à Diuo Marco eſt iuxta translationem Lxx.

PROPHETIÆ citatæ à Diuo Luca Euangeliſta.

Lucas cap.1.Malachias cap.4.

Vt conuertat corda patrum in filios. Vulg.

וְהֵשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים Lectio hebræa.

HIC locus dictus à D.Luca eſt non iuxta Lxx viros, ſed iuxta lectionem hebræam, nec citatur ad verbū,ſed ſicut citamus Platonē & Ariſtotelē cū eorum ſententiam referimus,tamē quędam verba quæ Euangeliſta ex lectione hebræa præſtringit, cum lectione hebræa concordant non cum trāslatione Lxx, qua de re lege Auguſt.de ciuitate Dei,lib.20.cap.29.de hoc loco multa diximus in Prophetam Malachiam.

Lucæ 1. Eſaiæ 7.

Ecce concipies in vtero & paries filiū, vocabis nomen Ieſum. Vulg. 276.

DE hoc loco dictum eſt in annotationibus in Matthæum citatū eſſe

eſſe ab Euangeliſta Matthæo non iuxta lectionem hebræá, ſed facta paraphraſi ex.13.cap.Iudicũ, & qua ratione Lxx & euangeliſtæ id facere ſoleant, hic aduertendum Angelum apud Lucã nuncium quem cælo apportat verbis tranſlationis Lxx explicaſſe ſacræ Virgini, vbi Lxx paraphraſin potius fecerũt ex cap.13.Iudicũ quam trãſlationẽ, quod argumentum eſt, mea quidem ſententia, inſolubile Lxx virorum interpretationem inſtatu Spiritus ſancti eſſe factam, alioqui quomodo ab Spiritu ſancto citaretur cum tranſlatio non eſſet ſed metaphraſis & commentarium? quis vnquam commentarium ſcripturæ pro ſcriptura ſacra citat, niſi inſtatu Spiritus ſancti eſſet ſcriptum, & ita ſacra ſcriptura eſſet, & his verbis reſpõſum ſit his qui Euangelica verba attentant qui multi ſunt. Hic locus ergo iuxta Lxx viros dictus eſt excepto quod vnum verbum mutatur quod enim Lxx dixere λήψῃ capies, Lucas συλλήψῃ concipies.

Lucæ.1. Zachariæ.3.& 6.

In quibus viſitauit nos oriens ex alto.

Vulga. 276. ERaſmus in hunc locum adnotat per docte vocem illam oriens hoc loco non eſſe participium, ſed nomen ſubſtantiuum ἀνατολὴ quæ vox ſignificat ortum ſolis, aut regionẽ vnde oritur, vocat igitur Chriſtum ſolem orientem, citat horum authorem Theophylactum. Hic magna cum quibuſdá ex noſtris ſurgit controuerſia: leges in dictione, ſamach, cum ſadich, rabinos locum illum, Ecce vir oriens nomen eius Zachariæ cap.6.de Zorobabele interpretari quos ſequitur quidam interpres in commentarijs in hunc locum etiá admonitus à Diuo Hieronymo circuncifſorum hanc eſſe interpretationem, qui poſtea hunc locũ interpretatur de Chriſto iuxta ſententiam veterum patrum. Sed & Vatablus & Iſidorus Clarius & Chaldæus paraphraſtes hunc locum de Chriſto interpretantur, vt oriens hic à Iudæis pro Zorobabelẽ accipiatur ab alijs Iudæis pro Chriſto, noſtrorum qui dam eos judæos ſequi malunt qui nobis aduerſantur quam eos Iudæos qui nobiſcum faciũt. Ex his locis & alijs huius notæ Prophetarum natæ ſunt illæ Antiphonæ quæ tempore aduentus in ore ſunt vniuerſę Eccleſiæ: O oriens ſplẽdor lucis æternæ, & alię huius notę, hęc ferè omnes tibi largientur, inquies, nec de hac re quiſquam tecum controuerſabitur, expecta paulíſper vbicunque eſt oriẽs apud Lxx quos Lucas ſequitur hebraice eſt ſemach, id eſt, germen, nec hebraice vnquam reperies oriens, fateor ego, ſemach, nomen eſſe Chriſti, quæror hoc nomen oriens quod ad Chriſti diuinitatem ſpectat nobis fraude Iudaica ereptum è manibus. Nam quod Diuus Hieronymus putat Lxx viros ſemach vertiſſe orientem, non placet, quod ſemach germen eſt quod ſponte è terra naſcitur, oriens latine & græce, & multo multoque magis hebraice ſol oriens eſt, & locus vnde ſol naſcitur necesſitas ipſa cogit, vt dicamus Lxx viros, zarach, legiſſe hebraicè, & ita vertiſſe orientem in plerifque ſcripturæ locis. Et quod hac voce hebræa Chriſtus Dominus ſol intelligibilis diceretur, & lumen de lumine, & lux vera quæ illuminat omnem hominem veniẽtem in hunc mundum pro, zarach, id eſt, oriẽs, ſcripſere, ſamach, qualia multa etiam negligentia Iudaica facta oſtendimus in lectione hebræa. Si me roges quo argumento iſthæc facta dicam 72. cito teſtes Iudæos qui ſua tranſlatione id ita eſſe arguant, vin tibi citari teſtem cui aduerſari non queas? cito tibi teſtem Spiritum ſanctum qui ore Lucæ dixit in fine capitis primi: in quibus viſitauit nos oriens ex alto, vbi oriens, id eſt, Chriſtus dicatur viſitaſſe nos, & ne putes germen dictum eſſe orientem, addidit euangeliſta ex alto tanquam ſol intelligibilis viſitauit

uit nos oriens ex alto,& Theophylactus interpretans hunc locum, viſitauit nos, inquit,qui dicitur oriens ſol enim iuſtitiæ eſt, illuxit nobis qui in vmbra,hoc eſt in ignorantia ſedebamus, & infra:ex alto nobis oriens ſplendor lucis,inquit, mutet quantum volet Iudaica impietas verbum hebraicũ, zarach, oriẽs,in Zamach germẽ, Chriſtus meus oriens ſplendor lucis æternæ ab euangeliſta dicitur & à Prophetis & fraudes iudaicas arguunt. Athanaſius ita interpretatur in ſermone in illa verba:omnia tradita ſunt mihi à patre meo,interpretans illum verſiculum:Hęc eſt dies quam fecit Dominus dicit Chriſtum natum fuiſſe ad inſtar ſolis fulgẽtiſsimi ad illuſtrãdas hominum animas hoc ſignificaſſe Zachariam cum ſcripſit vir cui nomen eſt oriens,& Malachias cap.4.Vobis timentibus Deum orietur ſol iuſtitiæ, eadem refert Cyrillus in fine libri noui in Leuiticum in illud ab oriente tibi propitiatio venit inde eſt enim vir cui oriens nomen eſt,qui mediator Dei & hominum factus eſt. Inuitaris ergo per hoc, vt ad orientem ſemper reſpicias, vnde ſemper tibi lumen naſcitur, vt nũquam in tenebris ambules,nec dies ille nouiſsimus te in tenebris comprehendat. Origenes in cap.23.Leuitici Homilia.13. ante aduẽtum Domini ſol non oriebatur populo Iſrael,ſed lucernę lumine vtebatur,lucerna enim erat apud eos ſermo legis,& ſermo propheticus vbi vero exortus eſt ſol iuſtitiæ Dominus & natus eſt vir de quo ſcriptũ eſt:Ecce vir oriẽs nomen eſt ei per vniuerſum mundum ſcientiæ lumen effuſum eſt.Origenes de hoc nomine multa philoſophatur diuinitus,& Philon quoque Iudęos in libro de confuſione linguarum hanc lectionem agnoſcit:Ecce vir cuius nomen eſt oriens,& ita interpretatur,vt noſtri pro ſole ſplendidiſsimo pro filio Dei interpretatur tamẽ vt Iudęus ſatis eſt, vt hãc lectionem agnoſcat vt pro ſole ſplendidiſsimo interpretetur. Euſebius demonſtrationis euangelicæ libro.7.demõſtratione.10.hunc locum ita etiam explanat vt cæteri veteres patres quin oſtendit deeſſe dictionem quam ex æditione hebræa expunxiſſe Iudæos intelliges,& curaſſe per noſtros quoſdam ex lectione Lxx expurgendam.Sic enim hunc locũ legit.Ecce vir oriens nomen eius & ſubter eum orietur iuſtitia ſenſu manifeſto de Chriſto,cuius ſanguine iuſtificati ſumus.Idem videtur ſignificaſſe Chryſoſtomus tomo primo Homilia ſuper hęc verba:Ecce vir oriens nomen eius,legit enim:Ecce vir oriens nomen eius ſub vmbra eius orietur ſol,fortaſſe duplex erat lectio ſubter eum, vel ſub vmbra ei⁹ orietur ſol,aut orietur iuſtitia. Hęc tot verbis ſum proſequutus vt appareret hoc nomen oriens in ſcriptis veterum receptiſsimum, & in eccleſia ſancta & in litteris Euangelicis, fraude tamen Iudaica ex hebræa lectione fuiſſe expunctum. Apparet igitur ex his quæ dixim⁹ Iudæos ex ſcriptura hebræa hoc vaticinium tantum expunxiſſe duarum litterarũ mutatione,ſcripſere enim pro zarach,oriens,ſamach,germen.Nam ſamach,germen nunquã pro ſole exoriẽte accipitur quo ſenſu accipiendum eſſe nos docet euãgeliſta Lucas aut eius ore Spiritus ſanctus & vniuerſa eccleſia quę ſic interpretatur: & tales varietates hebręæ lectionis libro.2.oſtendimus eſſe innumerabiles.

Lucæ.2.

A præſide Syriæ Cyrino. Vulgat. 278.

GRæce eſt à præſide Syriæ Cyrenio, nunquam huius loci feciſſem ego mentionem niſi euangeliſta ab Eraſmo imperitia argueretur,& multorum errorum peragerετur reus immeritiſsimo quod Cyrenius dixit nõ Cyrinius,quod pro, i, poſuiſſent, quod pro, os, poſſuiſſet,ios,quod corrupte protuliſſet hoc verbum quod authore Ioſepho damnaretur

retur quæ ſunt omnia peſsime dicta, intelliges Ioſephū de antiquitate lib. 18. c. 1. in principio Cyreniū protuliſſe ſcripſiſſe, & c. 3. etiā in principio, vt Eraſmus ſequutus ſit interpretem Ioſeph in accuſando euangeliſta nec conſuluerit græcam lectionem tam erat auidus dānandi euangeliſtam, errat ergo Eraſmus in illis omnibus in quibus euangeliſtā dixerat erraſſe. Scias tamen interpretē Ioſephi fortaſſe culpandum nō fuiſſe. Sed Eraſmum in duplici nomine quod ex Ioſepho euangeliſtam damnaſſet, cùm Ioſephus in omnibus pro euangeliſta faceret, & quod neſcierit multa aliter à græcis, aliter à latinis proferri, vt latini domitium dicunt græci dometium, latini domitiam, græci dometiam, latini capitolium ſcribunt græci capetoliū, brunduſium latini proferunt græci bruntesium, latini Scipionem dicūt, græci Scepionem, & ita latini Cyrinum pronunciant, vt noſtra præfert Vulgata, græci Cyrenium. Hæc ignoraſſe Eraſmū in ludo qui fuit tandiu.

Lucæ. 2.

Vulg. 279. *Eo quod eſſet de domo & familia Dauid.*

EX hoc loco Eraſmus in illud cap. n de domo Dauid. Domum putat eſſe aliud à familia quod quia vſurpari ſolet ab his qui noſtra calumniantur aliquando, dicam oſtendiſſe me libr. 3. ex Auguſtino & ex tanſlatione Lxx domū & familiam pro eodem accipi, quod ſi hoc loco, & alijs in literis euāgelicis geminatur ideo ſit quod oratores docent affirmationis cauſa verba geminari, non quod diuerſa ſignificēt, quin ex hoc loco nota ex græca lectione pro familia accipi iuxta Lxx interpretationem.

Lucæ. 2.

Vulg. 280. *Et reclinauit eum in præſepi.*

DIxi in commentarijs in hunc locum Eſaiæ Auguſtinum & Chryſoſtomum & B. Proſperum & alios veteres eſſe authores hoc Eſaiæ loco completam eſſe illam Eſaiæ prophetiā? Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, fuere tamē noſtra tempeſtate quidam tam alieni ab interpretatione eccleſiaſtica prophetarū vt ferre non poſſent huius notę interpretationes, amplecterentur Iudaica, hæc eccleſiaſtica quæ vulgo circumferrentur, quæque recepiſſet eccleſiaſtica conſuetudo, auerſarentur & dicerent à pictoribus dimanaſſe hanc picturam qui eam eſſent commenti & ſignificare vellent hac pictura Chriſti poſiti in præſepi allegoriā non Chriſtum recens natū poſitum in præſepi, ſed illam allegoriam, Chriſtum venire ad redimendū vtrumque populum, Iudaicum qui boue mundo animali ſignificaretur, & populū gētium qui ſignificaretur aſino animali immundo quod coleret dæmonas & idola, quæ mihi quidem profectà videntur ab animo in Iudaica propenſo, & à noſtris rebus ab alienato aliquātulū. Quod vetus hæreſis ſuſcitatur, & attrectatur, qui idem hoc aiebat volui commonere noſtros homines Auguſtinum contra Iulianum Pelagianum libro. 5. cap. 2. refellere hanc hæreſin quorundā qui dicerent à pictoribus eccleſiam accepiſſe illud quod prædicat Chriſtū inter duo animalia natum bouem & aſinum, cuius hæreſeos etiam in concilijs ſacris mentio eſt vbi dicitur eccleſiā nihil à pictoribus accepiſſe pictores quod eccleſia ſancta prædicat, id depinxiſſe, tomo namque. 2. conciliorum ſynodo. 2. Nicena actione. 6. dicitur quod non eſt inuentio pictorum imaginum ſtructura, ſed eccleſiæ catholicæ probata legiſlatio, & ſcriptum eſt; eadem actione. 6. eos qui nec euangelice nec Apoſtolice, ſed proprio ore loquuntur in aciem contra catholicam eccleſiam ſeſe conſtituiſſe. Ego nō intelligo cur quidam viri bo

ni

ni hoc nomine ſuſpecti eſſe velint, quod hæreſes quaſdam velint attrectare, aut cur hic inde, ille hinc, partes aliquas R.P. Chriſtianæ inuadere, nec ceſſent vnquàm oppugnare noſtra.

Lucæ ſecundo.

Vulg. 281. *Quia non erat eis locus in diuerſorio.*

HIC locus noſtris temporibus impugnatus à quibuſdam eſt, qui ſibi doctorum nomina vendicabant, & negabant hæreſin cadere poſſe, niſi in homines ingenioſiſsimos, eoſdemque doctiſsimos, quorum argumenta diluere eſſet difficilimum. Neſcio cur viri doctiſsimi ab aſpide, quod dici ſolet mutuentur venena, hoc eſt ab hæreticis tela mutuentur, quæ in nos contorqueant, hæretici nanque ſe gnoſticos appellabant, id eſt, ſapientes altiſsimo præditos intellectu & hypognoſticos, id eſt, caſtigatores & emendatores aliorũ imperitiæ, quales nunc ſunt non pauci imperiti homines qui noſtra caſtigant, hæreſis namque omnis quauis ſe iactet ingenioſiſsimam eſſe, ex ignorantia & imperitia habet ortum, vt apud ſanctos patres, & in ſacris concilijs eſt teſtatiſsimũ. Negabant ergo hi viri boni virginẽ ſacram diuertiſſe in hoſpitium, & quod in hoſpitio locus non eſſet, puerum Ieſum recens natum in præſepi poſuiſſe, quod pro diuerſorio græce ſit in euangelio, catalyma, quæ vox græca præcipuam partem domus ſignificat, quæ vulgo dicitur, ſala, & id veriſsime dictum eſt. Nam locus in quo paſſurus Dominus poſtremo cum ſuis diſcipulis cœnauit. Catalyma etiam appellatur in litteris euangelicis; & ea pars domus eſt quæ conclaue dici ſolet & triclinium, ſala, vulgo, ita eſt inquam. Quod vero ſubijciunt, non ſignificare tabernã diuerſoriam, quæ vulgo dicitur meſon: id falſiſsimum eſt ne ſe doctrinæ nomine iactent. Eſt nanque vox græca catalyma polyſema habet multos intellectus inter cæteros ſignificat diuerſoriam tabernam, meſon. Heſychius huius rei author eſt, inquiẽs, catalyma eſſe catagogium, & catagogium pandochium, meſon, & Euſtathius in fine commentarij in 4. Odiſſeæ librũ catalyma eſſe ait xenodochium, meſon, addebant Ioſeph & Sacram Virginem, cũ ad recenſionem Bethlehem veniſſent ex edicto Cæſaris vt ſe recenſerent in familia Dauid, oportuiſſe illic habuiſſe hæreditatem, domum, & ſupellectilem quare contradici quoque videbatur litteris euangelicis, quæ prodidere Sacram Virginem, vtpote pauperem obtuliſſe par turturum, aut duos pullos columbarum quod non ſuppeteret pecunia ad emendum agnum. Nam quod aiebant oportuiſſe ſacram Virginem habuiſſe hæreditatem in ſua familia errabant toto cælo. Succreuerat temporibus Chriſti tanta Iudæorum multitudo, vt familiarum hæreditas non ſuppeteret omnibus, qui toto diſperſi erant orbe, nec enim eos Iudæa capiebat, quin in Iudæa plurimi, quod tot numero erant, qui erant in familijs, nec illis tot numero ſuppetebat hæreditas victum ex opere aut ex artificio quærebant, ita Ioſeph faber erat. Vnde mirandum non erat cùm tanta multitudo Bethlehemitarum, Bethlehẽ confluxiſſet, vt ſe recẽſerent in familias, qui nec haberẽt domos in quas ſe reciperẽt, tabernam diuerſoriam tantam multitudinem capere non potuiſſe, & Sacrã Virginem prope præſepe Dominum edidiſſe, & in præſepi reclinaſſe, vt prodidere litteræ euangelicæ; & quiſquam fidelium litteris euangelicis aduerſabitur? Apage hominum inſcitiam, & ſi nihil aliud eſſet quam quod omni antiquitati aduerſabantur erat ſingularis cuiuſdã imprudentiæ. Conſtans namque ſententia veterum eſt Dominum natũ in ſpelunca, quod ſtabula quædã ſunt ad quæ deſcendi ſolet velut ad ſpeluncam. Origenes ergo contra Celſum, qui à Chriſti

in

tem-

temporibus non abſuit plurimum lib.1. contra Celſum. In Bethlehem oſtendi, ait, ſpeluncam vbi natus eſt Dominus, de qua ſpelũca plurima ibi addit Origenes, Theodoretus de curandis græcorũ affectionibus lib.8. Tophaceum ſpecũ ait viſitari in quo ſit præſepe, in quo pauperculam virginem, in quo tenui faſcia obuolutum infantem reclinatũ docẽt, Hieronymus quoque qui ea peragrauit loca in epiſtola ad Marcellã de hac ſpelũca, & de hoc præſepi in quo Chriſtus Dominus infantulus vagit multa dicit, & rurſus in epiſtola ad eandem Marcellam, eam ad hanc euocat ſpeluncam, & ad Euſtochium virginem in epitaphio Paulæ matris bis huius ſpeluncæ facit mentionem.

Vulgat. 282. *Gloria in Altiſsimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

DE hoc Angelorum cantico Eraſmus in annotationibus in hũc locum multa, eccleſiam Romanam penè dixerim parat emendare, cùm videat doctores ſacros omnes latinos veteres ſic hoc canticum legere. Igitur primũ omnium miratur cũ græce qua lingua ſcripſere euangeliſtæ legatur, Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominib⁹ bonæ voluntatis, ſi miraretur & cauſam quæreret ſapientis hominis functus officio eſſet; velle caſtigare Hieronymum, Auguſtinum, Ambroſium, & vniuerſam eccleſiam Romanam, non videtur mihi abeſſe à crimine arrogantiæ, conſtat latinos omnes ſic legere, græcos aliã ſequi lectionem huius diſcriminis cauſam reddamus, ita vt intra pauca verba hanc quæſtionem concludamus vna littera facit totum hoc diſcrimẽ, græci ſic legũt, Gloria in excelſis Deo; & in terra pax in hominibus bona voluntas addito litteram vnam efficies lectionem Romanæ eccleſiæ, ſi legeris vt vltimum nomen ſit in caſu patrio bonæ voluntatis, & ſic legatur totum, Gloria in excelſis Deo & in terra pax hominibus, & vt latinis auribus ſuauius ſonaret dictum eſt, Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ volũtatis, vna itaque littera totum fecit diſcrimen græci vltimum verbum cantici legunt bona voluntas, latini bonæ voluntatis, cur Romanæ eccleſiæ poſterior lectio placuerit magis, nunc paucis accipe. Mitto illam priorem orationem: Gloria in excelſis Deo. In ſecũda oratione: Et in terrã pax. Si ibi diſtinctionẽ appingas quẽ ſenſum habere poſsit non reperias, ſiue de Chriſto intelligas, qui pax eſt Angelorum, & hominũ, ſiue de pace illa quã Dñs ſuis reliquit: Pacẽ meã, inquiẽs, do vobis, pacẽ relinquo vobis, quæſo te, quomodo hæc pax quæ hominum animos trãquillat, vt nullum ſit diſsidiũ animæ partibus inter ſe, vt inter ſe concordent in Dei cultum, & in proximorum dilectionem, quomodo in terra futura eſt? in rebus inanimis? an in brutis animãtibus? an in paganis? Certè non comminiſci queas quomodo hæc pax ab Angelis terræ nuncietur ſi illic apponas diſtinctionem, ſubdiſtinctionem addas neceſſe eſt vt coniugatur hæc oratio verbis ſequentibus, & in terra pax in hominibus bonæ voluntatis, vel hominibus bonæ voluntatis, quibus Chriſtus qui eſt vera pax annunciatur, & pax illa quam Chriſtus ſuis reliquit. Iã Deum immortalem, quam vehementer incumbit Eraſmus incumbunt & alij in caſtigandam lectionem vulgatam, & eudocia nõ vertenda fuerit bona voluntàs, ſed iam hãc quoq; rem deſceptemus. Eudociã vocẽ græcã nullè modis verſant, vertũt latinè mille modis, peculiarẽ vocem eccleſiæ cenſent eſſe, ſi referenda eſſet illorũ ſententia omnium, multis chartis eſſet opus. Age paucis quid ſentiam cũ aperuero reliqua legent in ſuis authoribus ſtudioſi. Plato in fine Menonis quã Angeli hoc loco vocant Eudociam, nominat eudoxiam ab eodem verbo bene opinari, vnde eudoxia, ſeu eudocia

bona

clauſa, per quam ſolus Rex Iſrael ingreditur & regreditur, & tamen poſtea ſem per clauſa eſt, eadem leges apud Epiphanium lib. 3 contra hæreſes, cap. contra Antidicomarianitas, ſed hæc ego iam pluribus refutaui in commentarijs in illud cap. 7. Eſaiæ. Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum. Illius admonere legentes volo, Renanum, Eraſmum & alios quicquid veteribus patribus excidit parum conſiderate, ſiquidem vulgatum eſt illud: Homines non omnibus horis ſapere, & veteres patres in quibuſdam vt homines offendebant, illud diligenter adnotare, & è tenebris in lucem proferre, & in oculis conſpectuque omnium ponere, cham, mea quidem ſententia peiores, qui patris verenda nudauit, hi non nudant ſolum, ſed faciem præferunt verendis, & veluti voce præconis omnes ad videndum conuocant. Scimus fuiſſe hæreſin peſtiferam Antidicomarianitarum, id eſt, aduerſariorum Sacræ Virginis, qui quanta maxima vi potuerint ſacræ Virgini ſunt aduerſati, & docuit nos Eraſmus multis locis veterũ patrum ſcriptis, præſertim ſcriptis Diui Hieronymi multa ab inepto lectore eſſe intertexta, quæ ex orationis ſplendore internoſcere facile eſt, orationis ſplẽdor ſeparat ſanctorum ſcripta à lectoris imperitia, & non ſeparat dicta inepta à clariſſimorum ſanctorum ſcriptis diuinis, à doctrina exactiſſima ſanctorũ pietas & religio non ſeparant? an quicquid in ſanctis eſt continuò ab illis ſcriptum eſt, nihil eſt adulteratum in ſanctorum ſcriptis, lege concilia ſancta quæ te docebunt ſanctorum ſcripta ab hæreticis multis in locis eſſe adulterata, ne illud dicam peſsime ab huiuſmodi genere hominum omnia intelligi, & in peiorem partem rapi. Nihil eſt enim vt ait Comicus, quin male intelligendo poſsit deprauari, ſed hæc relinquo, quia nugæ ſunt tricæ, atque trichas extrichare operoſa eſt res, & parum habet commoditatis. Qui ſapiet Sacram Virginem ſupplex venerabitur, ne dignos quidem putabit, quos legat aut audiat huius notæ homines, quos ſi attente obſerues quam loquantur ſpurce, mirabere hominum grauitatem, & nos contemnunt, putant nos non intellecturos.

Lucæ 3. Eſaiæ 40.

Vox clamantis in deſerto, &c. Vulg. Lxx.

קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה Lectio hebræa.
יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ׃ כָּל גֶּיא
יִנָּשֵׂא וְכָל הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה
הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר וְהָרְכָסִים לְבִקְעָה׃ וְנִגְלָה
כְּבוֹד יְהוָה

φωνὴ βοῶντος ἐν ἐρήμῳ ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ, πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν καὶ ἡ τραχεῖα εἰς πεδία, καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα τοῦ κυρίου. Lxx.

Lucas.

φωνὴ βοῶντος ἐν ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ, πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας.

HIC Locus citatur à Diuo Luca iuxta tranſlationem Lxx vno tantum verbo mutato in nomen idem ſignificans, mutantur & numeri, cætera omnia congruunt cum tranſlatione Lxx, & notandum citari tranſlationem Lxx cum lectionem Hebræam non reddant ad verbum, vt appareat Spiritus ſancti inflatu eſſe factam, alioqui non citaretur ab Spiritu ſancto, quæ non reddit ad verbum Hebræam lectionem, nec temere eſt quod Spiritus ſanctus tranſlationem Lxx citet & Euangeliſtarum fere ſemper.

Lucæ 3. Eſaiæ 40.

Vulgata *Et videbit omnis caro ſalutare Dei.*
284.
Lectio hebræa. וְרָאוּ כָל בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃ קוֹל אֹמֵר׃

Lxx. καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ.

ET hic locus iuxta translationē Lxx citatur cū cōmentarius lect. hebrææ ſit, non translatio vt dixi in cōmentarijs in hunc locum, niſi velis ex hoc euangelico loco, & ex tranſlatione Lxx argui deeſſe vocem vnam in lectione hebræa, Ieſum, quoties enim latine redditur à Lxx viris ſalutare, hebraice eſt Ieſua, vt docēt veteres, & vt res ipſa indicat, ſi id experiri velis, cum ergo vox illa ſalutare, hebraice nō ſit argumentū eſt, deeſſe hebraice & reponendam ex translatione Lxx, & ex lectione Euangelica eam vocem Ieſuah, quam Lxx reddere ſolent ſalutare Dei, qui durum aliquantulum videri poteſt expungere ex tranſlatione Lxx illa verba, quia Dominus loquutus eſt, quæ ſunt etiam hebraice, aut eſt igitur illud dicendum quod diximus in commentarijs in hunc locum, aut lectioni hebrææ addendum verbū vnum eſt ex lectione Euangelica, aut potius ex lectione quam citat Spiritus ſanctus. Notandum etiam hunc locū cum ſuperiore citari ab Euangeliſtis neceſſaria omiſſa media, omittuntur enim quędam media ab Euangeliſtis illa, ſcilicet, & apparebit gloria Domini.

Lucæ 3. Geneſeos 10.

Vulgata *Qui fuit Sale, qui fuit Cainam, qui fuit Arphaxad.*
285.

HAEC nomina Euangeliſta iuxta Lxx profert, vt alia omnia, quorum bonam partem præſtrinximus in annotationibus in Matthæum in Chriſti Domini Genealogiam, quidam interpretes hæc aliter nos proferre docent Iudaice, ſcilicet vt non dicamus Arphaxad ſed Arpachſadad, non Iala, ſed ſalach, relicto Euangelio, & relicta Diui Hieronymi vulgata, ſed quantulum hoc eſt? maiora dicamus, additam vnam generationem aiunt ab Euangeliſta generationi Chriſti, quæ hebraice non eſt, quod Euangeliſta Lxx viros ſit ſequutus, quaſi vero quiſquam Apoſtolorū aut Euangeliſtarum aliam ſcripturā ſequatur, quam Lxx virorum excepto ſi ſit vitiata, vt nos docet Diuus Hieronymus, & ſi quando iuuat Apoſtolos & Euangeliſtas quod per raro faciunt hebræam exprimere lectionem. Noſtrorum quidam id præſeferunt, recte quidem, ſed præſeferunt tamen Euangeliſtas erraſſe, ſi à veritate hebraica, vt ipſi aiunt, diſcrepant. Ego longe ſecus puto lectionem hebræam ex veritate euangelica caſtigandam, & lectioni hebrææ ex hoc loco addendam generationem vnā, vt eſt in tranſlatione Lxx quam expreſſit Lucas Euangeliſta, legendumque in lectione hebræa Arphaxad genuit Cainam, Cainam genuit Sale, dum hoc cum amiciſsimo viro, eoque perdocto cōmunicarem aliquando, non vides, inquit, te aduerſari vulgatæ, & eam facere falſam, quæ expreſsit lectionem hebræam, quæ tantum præfert Arphaxad genuit Sale, & ſuppreſsit vnam generationem, quæ eſt apud Lxx, non enim dicit vulgata Arphaxad genuit Cainam, Cainam autem genuit Sale, ſed Arphaxad genuit Sale, prætermiſſa generatione Cainam, vnde apparet, inquiebat falſam eſſe translationem Lxx quid de Euangeliſta dices, inquam? ſequitum eſſe Lxx, qui in hac parte, vt ſæpe ſolent, à veritate Hebræa diſcrepauere. Ne iſtuc dixeris reſpondi, Spiritus S. ore Euangeliſtæ Lucæ eſt loquutus, nec ego aut quiſquam fidelis, qui ſapiat quum Lucam Euangeliſtam audit, Lucam Euangeliſtam tantum ſe putat audire, ſed Spiritum S.

potius

potius ore Diui lucæ loquentem, alioqui humanis teſtimonijs noſtra fides niti diceretur non veritate prima, illam generationem adijcit Spiritus ſanctus, Arphaxad genuit Cainam. Illa igitur generatio lectioni hebrææ eſt addenda, falſa igitur erit, inquit ille, vulgata D. Hieronymi, apud quam deeſt illa generatio Arphaxad genuit Cainam? minime, veriſsima quoque eſt vulgata Diui Hieronymi, nam phraſis ſcripturæ eſt non rara, vt aui dicantur genuiſſe nepotes medijs, ſcilicet, parentibus, quod apparet ex illo quod diximus in illa verba, Ioram autem genuit Oziam. Saltem, inquit, defecta erit vulgata duobus tribulve verbis: Iſtuc inquam concedamus neceſſe eſt, aut fateamur Apoſtolos & Euangeliſtas multa falſa citare quæ hebraice non ſunt contra canonem Diui Hieronymi, qui docet ex lectione Apoſtolica & Euangelica caſtigandā lectionem hebræam. Cur igitur, inquit, lectionem hebrçam expreſsit, nec addidit hanc generationem quæ apud Lxx erat? quod ſcopus Diui Hieronymi erat exprimere latine hebræam lectionem, & addebat: nos noua cudimus non vt vetera deſtruamus, & docet idem Diuus ex vtraque translatione ſua, & Lxx virorū veros eruendos ſcripturæ ſenſus. Nos ideò ſecundum librum hunc toti diſputationi præpoſuimus, vt ibi de hac re omnium veterum ſententiæ præſcriberentur, & alia omnia quæ ad hanc diſputationem ſpectarēt, & vt oſtenderemus negligentia Iudaica ex hebræa lectione intercidiſſe multa quod fecimus ca. 64. & horum poſtremorum librorum, hic ſcopus eſt, vt oſtendamus Spiritum ſanctum in litteris Apoſtolicis & Euangelicis ſemper fere translationem Lxx citaſſe, & veluti ſcholijs quibuſdam ſæpe explanaſſe, vt videant fideles vtrum ea translatio ſit reijcienda, quam Spiritus ſanctus ſemper fere citat, quam citāt doctores omnes veteres, Græci & Latini, quos Spiritus ſanctus eccleſiæ ſuæ dedit, vt videant inquam fideles vtrum expediat hac reiecta & vulgata in Iudaicas interpretationes migrare, quas cum legeres, ſi in ſcriptura ſancta ſis verſatus, nouam quandam ſcripturam te legere intelligeres, nouam quandam legem & non eam quę à Deo lata ſit, vt dixi quod nouæ quædam translationes quæ vulgatam eneruant aut lectionem Apoſtolicam aut Euangelicam, de his enim loquor non de omnibus, nec de quibuſdā abſolutè & in vniuerſū, ſed in quibuſdā earum locis, in cæteris non item, non tā ſint trāslationes quam legis diuinæ mutationes. Hæc toties à me dicta ſunt, & repetita toties vt refellantur hi qui lectionem hebræam caſtigatiſsimam eſſe prædicant, adeo vt nec littera aut ſyllaba potuerit mutari, & noſtra ad illius normam eſſe caſtiganda, quā perſuaſione mihi videtur, nihil pernicioſius eſſe poſſe.

Lucæ 4. Eſaiæ 61.

Spiritus Domini ſuper me, propter quod vnxit me, &c. Vulg. 286.

רוח אֲדֹנָי יְהוָה עָלַי . יַעַן מָשַׁח יְהוָה אוֹתִי. Lectio hebræa.

Locus hic citatur iuxta translationē Lxx de qua in commentarijs in Eſaiam abunde dictū eſt, & Eraſmus eſt refutatus.

Lucæ 4.

Non in ſolo pane viuit homo. Vulg.

IVxta Lxx citatur hic locus, de quo dictum eſt in annotationibus in Matthæum.

Lucæ 4.

Dominum Deum tuum adorabis. Vulg.

Dictum eſt de hoc loco in annotationibus in Matthæum.

Lucæ 4.

Vulgata *Angelis ſuis mandauit de te,&c.*

DIximus in annotationibus in Matthæum hunc locum citatum, citatum eſſe iuxta tranſlationem Lxx, & adiecta ſunt alia.

Vulgat. *Non tentabis Dominum Deum tuum.*

IVxta Lxx citatus à Domino hic quoque locus eſt, vt dictum à nobis eſt in Diuum Matthæum.

Lucæ 7. Malachiæ 3.

Vulgata *Ecce ego mitto angelum meum,&c.*

DIctum de hoc loco in Matthæū & in Marcum.

Lucæ 8.

Vulgat. *Puella ſurge.*

287. DIuus Hieronymus, vt dictum eſt, proponit aduerſarijs hunc nodū quomodo cum hebraice dixerit Dominus, talatha cumi, id eſt, puella ſurge, vt hoc loco dicit Lucas, alij Euangeliſtę dixerunt: puella tibi dico ſurge, & non explicuit Hieronymus nodum morte pręuentus, quem de optimo genere interpretandi nexuerat, nos ſupra hunc nodum diſſoluimus, quód nó neceſſe erat vt Euangeliſtæ hebraice referrent omnia verba quæ hebraice dixerit Dominus, & quando Euangeliſtæ ſcripſere Dominum dixiſſe, puella tibi dico ſurge, certú eſt Dñm ita dixiſſe, ſi Lucas nó retulit omnia verba, quid tum?

Lucæ 10. Deuteronomij 6.

Vulgata *Diliges Dominum Deum tuum,&c.*

Lectio hebræa. וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ

IVxta Lxx hæc citantur, vno verbo mutato in aliud, pars vero illa proximum ſicut te ipſum. Hebraice deeſt, ne putet quiſquam quidquid hebraice nó eſt ex lectione eccleſiaſtica eſſe expungendum, ex euangelica lectione, hebręa lectio inquam eſt caſtiganda, & tyrannide Iudaica nos liberari æquum eſt, an quicquid Iudaica manu impia mutare volet militibus Chriſti pro lege habendum eſt?

Lucæ 10. Eſaiæ 33.

Qui vos ſpernit, me ſpernit. Vulga.

HIC Dominus verbis Eſaiæ loquitur iuxta tranſlationem Lxx vt ſit. ſ. quia præceſſerat illa vox, quæ exponens Dominus de ſe Deum ſe eſſe oſtendit, apud Eſaiam enim loquitur Deus, & illa quæ Deus loquitur de ſe, Chriſtus de ſe loquitur in Euangelio, & qui vos ſpernit, me ſpernit, & interpretatur locū Eſaiæ.

Lucæ cap. 11.

In Beelzebub, principe dæmoniorum. Vulgat. 288.

HOC nomen dupliciter dicitur Beelzebub, præfert noſtra vulgata princeps muſcarum, Græce ſemper nominatur Beelzebul, princeps huius habitaculi, quem Dominus appellaſſe videtur principem huius mundi, huius habitaculi, huius habitationis, quidam interpres, nec hoc nec illud, ſed Baal zabub diuiſim expreſſiſſe videtur trāſlationem Lxx vitiatam, nos contenti ſimus Spiritus S. nomenclatura & interpretatione.

Lucæ 19.

Domus mea, domus orationis,&c. Vulg.

DE hoc loco dictum ſupra eſt.

Lucæ 20.

Vulgat. *Lapidem quem reprobauerunt, &c.*

DIctumque de hoc loco ſupra eſt.

Lucæ 20.

Vulg. *Dixit Dominus.*

DIctum abunde ſupra eſt.

Lucæ 22.

Vulg. *Et cum iniquis reputatus eſt.*

DIctum de hoc loco eſt.

EX DIVO IOANNE Euangeliſta.

Ioannis 1. Eſaiæ 40.

Vulg. 289. *Ego vox clamantis in deſerta.*

HIC locus non citatur ab Euangeliſta iuxta Lxx, quamuis ab omnibus alijs Euangeliſtis iuxta Lxx citetur, hoc maxime diſtat, quod Lxx edidere parate, Ioannes, dirigite. Diuus Hieronymus, parate, nihil horum nouis quibuſdam placuit, ſed complanate, atqui nihil magis proprius verbi hebræi, panu, quam quod Ioannes dixit, dirigite.

Ioannes I. Eſaiæ 53.

Vulg. 290. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.*

DIxi Euangelium breuiationē eſſe legis & prophetarū, & ꝙ Eſaias cap. 53. plurimis verbis dicit, Ioannes in compendium redegit, inquiens, Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi, vt latina lectio præfert, vt præfert lectio græca: qui tollit peccata mundi, cum Eſaia magis cōgruit peccata mundi. Sed qui apud Eſaiā dicitur, quaſi agnus māſuetus. ab Ioanne Baptiſta, agnus dicitur: ſed huiuſmodi orationes docet Quintilianus, idē ſignificare, vt ſi de viro forti dixero, vt leo eſt, inquit, comparatio eſt, ſi vero dixero, leo eſt, metaphora.

Ioannis 2.

In Cana Galilææ. Vulg. 291.

QVod video locū translationis Lxx conuitijs quorundā ſcriptorum noſtri temporis proſcindi præterire illū ſilentio nolui. D. Ioannes hoc habet vt innuat prophetias, & eas raro citet, hoc miraculū aquæ in vinū mutatæ, præſignificatū aiūt veteres patres illo Eſaiæ c. 9. iuxta translationē Lxx hoc primū velociter bibe velociter fac: quod hoc primū fecit Chriſtus Dn̄s miraculum, vt ait Euangeliſta, inquiens, hoc fecit initiū ſignorum Ieſus, dictum, aiunt hoc primū velociter bibe, &c. quod temporis momenti factum eſt, & temporis momenti allatum ad conuiuas ſtatim in hydrijs infuſa aqua eſt. Sed hebraice non eſt vox illa bibe. Oſtendi lib. 2. c. 64. in hebræa lectione Iudaica negligentia deeſſe voces ex lectione hebræa, vt non temere veteres patres hunc locū de nuptijs factis in Cana Galilææ ſint interpretati, de quo plura diximus in commentarijs in Eſaiā & hoc probare videntur Euangeliſtæ, qui ſequentis prophetiæ faciunt, terra Zabulon & terra Nephtalim, vt præcedentia verba aliam prophetiam prædixiſſe ſit conſentaneum, quidā interpretes omnia hæc prophetæ Eſaiæ verba dilacerant Iudaica diſtinctione, & interpretatione, ita vt nec hęc quæ diximus ſignificent, nec ea quæ ipſi Euangeliſtæ nos ſignificare docent, ita nulla apud ipſos Euangeliſtarum habetur ratio. Si Iudæi apud nos agerent & in noſtra R.P. Chriſtiana liberè noſtra ſubuertere poſſent, non tam agerent licenter, nec tam audacter.

Ioannis 2. Pſalmo 68.

Vulgat. *Zelus domus tuæ comedit me.*

292.

Lectio hebræa. כִּי קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי

Lxx. ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγε.

Ioannes.

ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με.

Hæc quæ aiunt typice de Christo ad illa alludunt, quod Iudæi aiunt cõtra ſuos Iudæos qui ad Christum tranſeunt, ob inanes allegorias ad Christũ trãſijſſe.

HIC locus citatur à Diuo Ioanne iuxta Lxx viros, & hoc aduerte pſalmos iuxta Lxx, quos hoc genus hominum inſectatur potiſſimum nunquã ab Apoſtolis & Euangeliſtis non citari, & adde aliud interpretationem Apoſtolicam & Euangelicam pſalmorum de Christo ſemper ab huius notæ hominibus repudiari, probari nunquam, typice aiunt de Christo. Quid ſibi velit hæc reſponſio dictum ſupra eſt. & typice quędam de Christo eſſe dicta res nota eſt; quæ vero litteraliter de Christo ſunt dicta in pſalmis hæc omnia tollunt, hic quædam alius alia quaſi de compacto, ne ſi vnus omnia ſubuerteret res fieret palam & deprehenderentur inſidiæ, & poſtea ille alter mihi obijcit quod quæ peccet alter alteri crimini dem. Si incendiarij domos ſacras inflammaſſent, non liberarem culpa reliquorum hunc qui decem inflammaſſet tantũ ſacras ædes perſpicuum erat eodem animo fuiſſe implicatos incendiarios omnes. Nota tamen ab ipſo rerum euentu, Spiritum ſanctum Apoſtolos admonuiſſe verſum illum Dauidis de Christo eſſe prædictũ admonerique nos hoc loco ſicut & alijs multis ſcripturæ, ipſum rerum euentum eſſe optimum ſcripturæ interpretẽ. Ait enim Euangeliſta, poſtquam Dñs tẽplo exegit ementes & vendentes, recordati ſunt diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt. Zelus domus tuę comedit me, & hoc eodẽ canone admoneri deberẽt noſtri quidam nouarum rerũ amatores pſalmos noſtros, & translationẽ Lxx & ſanctorũ interpretationẽ, & Apoſtolorũ & Euangeliſtarum eſſe veriſſimã, quod rerum euentus euidens ea probat omnia, vt intelliges ex Auguſtino, Athanaſio, Euſebio, & alijs veteribus, Iudaica eſſe quod rerum euentus ipſa oſtendit falſa & commentitia.

Ioannis 6. Pſal. 77.

Panem de cælo dedit eis manducare. Vulg.

293.

וּדְגַן שָׁמַיִם נָתַן לָמוֹ Lectio hebræa.

ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. Lxx.

Ioannes.

ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν.

HIC verſus pſalmi: Panem de cælo dedit eis manducare, citatur à D. Ioanne iuxta translationem Lxx, nam illud verbum manducare quod à D. Ioanne videtur additũ, non eſt additum, ſed ſubauditum per Zeugma à ſuperiori, ſed hæc res minutula eſt, illud maioris ponderis quod hebraice non eſt. Panem de cælo dedit eis, ſed frumentũ de cælo dedit eis. Vnde quidam interpres triticum cæleſte dedit eis, & pro eo quod ſequitur, panem Angelorum manducauit homo, panem fortiũ comedit vir. Quę tãdem huius interpretis hic culpa eſt? fortaſſe in hac parte habet excuſationẽ. Sed quid pro litteris Euangelicis reſpondemus. Defenſere certe non eget ſpiritus ſ. tamen lib. huius operis. 2. cap. 64. Oſtendimus Iudæos tenuiſſe memoria ſcripturam, & eas plærunq; deſcripſiſſe memoriter, & ita plærunque verbum pro verbo mutaſſe & orationes pro orationibus oblitos plærunq; orationis illud ca. 64. tot tibi exẽpla ſuppeditabit vt te capiat ſatietas, & nõ miraberis in hoc verſu pſalmi pro pane poſitũ eſſe frumentũ pro angelorum poſitum eſſe fortium: teſtimonijs quoq; Rabinorũ commonſtrauimus hoc non raro fieri ſolere à Rabinis, vt verba pro verbis mutent, quæ ne repeterentur millies eo in libro fuſe & late ſunt poſita. Sed Domini teſtimonio & eius ſpiritus hæc

ita

ita defenduntur, vt non egeant alio patrono, en à Iudæis tempore Chriſti ita citantur panem angelorum manducauit homo, & panem de cælo dedit eis, nec id ſolum, ſed Chriſtus Dominus Iudæorum ſermonem excipit & probat, ſenſum reprehendens, ait enim: Moyſes dedit vobis panem de cælo, ſed pater meus dat vobis panem de cælo verũ, panis enim Dei eſt qui de cælo deſcendit, & dat vitam mundo, & infra: Ego ſum panis vitæ, & infra: Hic eſt panis qui de cælo deſcendit, & panis, & alimentum ſpirituum cæleſtium Deus eſt, vt docet etiam Plato de legibus libro 7. vt etiam philoſophorum ſententia, panis hic panis Angelorum dicatur. Scio etiã Chriſtum frumentum dici, tamen hoc loco & alijs valeat canon ille præſcriptus à Diuo Hieronymo, & ab Euſebio ex locis Apoſtolicis & Euangelicis caſtigandam eſſe lectionem hebræam. Veritas enim eſt Chriſtus & eius ſpiritus, Chriſtus porrò & eius ſpiritus dictat ſcripturam, veritas igitur eſt, quod à Chriſto & ei' ſpiritu dictatur, & regula qua omnia ſunt dirigenda.

Ioannis 6. Pſal. 77.

Et pluit illis manna ad manducandum, Vulg. 294
& panem de cælo dedit eis.

Lectio hebræa.
וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן שָׁמַיִם
נָתַן לָמוֹ׃

ET pluit illis manna ad manducandum, principium verſiculi ſupra citatu eſt, & quoniam in hoc cap. 6. Ioannis de manna multa fit mentio de ea voce aliquid dicendum eſt. Nulla enim pars R. P. Chriſtianæ eſt quam non attentent noſtrarum rerum obtrectatores, & non oppugnent. Nam quid ego dicam LXX viros manna vertiſſe, & nos monſtraſſe ſecundo huius operis libro Iudæos antiquiſsimos Ioſephum & Philonem ita legiſſe & pronuntiaſſe, ſuos enim Rabinos illis longe & multũ anteponunt, non quod doctiores ſint, ſunt enim ſcrutarij & veteramentarij ſutores pelliones Ioſephus & Philon Iudæorum antiquorum longe doctiſsimi, ſed quod recẽtes Rabini Chriſtiano nomini ſunt longe infeſtiores, en quod noſtris magnum pudorem incutere deberet, ſuos Rabinos anteponunt Domino, & Euangeliſtis, & Spiritui ſancto, qui in Euangeliſtis loquutus eſt, man, proferunt, non manna, cum Apoſtolicis litteris & Euãgelicis, ita Diuus Hieronymus in ſua vulgata pronuntiat, nec id inquiunt reprehendere eſt tutũ non reprehendo, quod fecit Hieronymus, quod vos facitis reprehendo. Hieronymus nanque in ſua vulgata, man, protulit, & manna, quod parui referre putabat, hoc Iudæis largiri vt diceretur quoque man, noſtri quidã reiecta dictione Apoſtolica, & Euangelica, Eccleſiaſtica, quæ eadem LXX ſeniorum eſt, Iudaice ſemper pronuntiant, man, Dominus ergo emendatur, & emendantur eius Apoſtoli & Euangeliſtæ, en cur noſtri pſalmi repudientur, nec repudientur ſolum, ſed falſitatis accuſentur, quod ab Euangeliſtis & Apoſtolis citentur, quod Chriſti ſemper ſonant myſteria, quod arguunt furta Iudaica, nulla enim ſcripturæ pars à Iudæis & à quibuſdam nouitatis amatoribus tantopere vitiata eſt, quam à Iudæis ſunt pſalmi vitiati, & tamẽ verſi pſalmi iuxta Iudaicas fallacias, iuxta hebraicam veritatem tranſlati dicuntur, atqui hebraice man, eſt, inquiunt, iuxta Iudæos impios, ita eſt, nam monſtratum eſt vt dixi li. 2. Ioſephum Iudæum, & Iudæum quoque Philonem, quoties huius vocis meminere, manna, pronuntiaſſe, & Ieſum filium Sirach. Monſtratum quoque eſt puncta Iudæos addidiſſe ſcripturæ Iudaice LXX viros tribus ſæculis ante aduentum Domini addidiſſe ſcripturæ puncta Chriſtianè, ſi no-

Attẽde cur veritas hebraica appelletur id quod perfidia Iudaica eſt viciatis litteris, & ſyllabis, & peruerſa interpretatione & noſtrarum rerum refutatione.

noſtros quoſdam iuuat Iudaica puncta Iudaicas interpretationes ſequi,eaſque legentibus quanta maxima vi poſſunt perſuadere, mea quidem ſententia vnus reſtat gradus vt perſuadeant Iudaiſmũ, Chriſtiana religione relicta. Ergo Lxx hoc Pſalmo 77. manna pronuntiant, Euangeliſta quoque manna hoc loco centies repetit, & Diuus Paulus ad Hebræos ca.9. vrna aurea habens manna, & Apocalypſeos cap.2. Vincenti dabo, manna abſconditum, ſed negant Iudæi & eorum aſſeclæ hebraice eſſe manna ſed man, hebræa lectio, vt docuimus ex Diuo Hieronymo, etiam temporibus Diui Hieronymi puncta non habebat, lector pro arbitrio addebat, & olim in fine huius dictionis, veteres addebant punctum, a, & ita proferebant manna, Iudæi vt nos ab hebræa lectione diſcrepare videremur detraxere punctum poſtremum, a, & ita dixere, man, & nos Iudaicis prolationibus & nomenclaturis aſſueſcere iubemur. Sed nos quando ita opus eſt Iudæis iudicibus hoc hominũ genus reuincamus, Ioſephus lib.3. de antiquitate c.1. Appellãt hebræi eſcã hanc manna, & quod Iudaizantes tectè negant noſtram vulgatam verſam fideliter Exodi cap.16. quod cum vidiſſent filij Iſrael, dixerunt ad inuicem, man hu, quod ſignificat, quid eſt hoc? & vertendum contendunt, man hu, donum hoc, refellit hoc quoque eodem loco Ioſephus Iudæus, inquiens, man enim interrogatio eſt noſtra lingua quid hoc eſt interrogans, in eadem ſententia eſt Philon Iudæus, in fine libri de exulibus. Noſtra igitur probant hi Iudæi antiquiſſimi fraudes damnant Iudaicas. Manna porro donum latine ſonat, à verbo mãna, illud, ſcilicet, promiſſum ab æterno patre futurum, vt daret nobis verbum incarnatum, cuius typus erat manna, quod hoc loco declarat Dominus: Non dedit vobis Moyſes panem de cælo, ſed figuram illius panis, ſcilicet, quod ſignificant verba ſequentia, ſed pater meus dat vobis panem de cęlo verum: Ego ſum panis viuus qui de cælo deſcendi.

Ioannis 6. Eſaiæ 54.

Et erunt omnes docibiles Dei. Vulgat. 295.

וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהוָה Lectio hebræa.

καὶ πάντας τοὺς υἱούς σου, τοὺς διδακτοὺς τοῦ θεοῦ. Lxx.

Ioannes.

ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ θεοῦ.

Diximus in commentarijs in hunc locum Eſaiæ doceri nos à Domino idem hanc prophetiam ſignificari quod ſignificatur illo dicto Domini, nemo venit ad me niſi pater meus traxerit eum, & hanc orationẽ feciſſe Lxx & Diuus Hieron. pendere à ſuperioribus Ioannem Euangeliſtam feciſſe initium orationis & finem, ſed hoc & illo modo ſignificatur idem.

Ioannis ſeptimo.

Si quis ſitit veniat ad me, qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Vulg. 296.

הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם וַאֲשֶׁר אֵין לוֹ כָּסֶף לְכוּ שִׁבְרוּ וֶאֱכֹלוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב׃ Lectio hebræa.

Multum in hoc loco laborat Diuus Hieronymus, & multis locis quærens, vbi iuxta Lxx in prophetis reperiatur: flumina de ventre eius fluãt aquæ viuæ, quaſi monſtraturus ipſe locum in hebræa lectione vbi in prophetis ſit hic locus, nec monſtrauit vnquã, nec eſt quiſquàm commonſtraturus. Et multa oſtendimus huius generis eſſe, quæ aut malitia Iudaica, aut Iudaica negligentia

gligentia ex lectione hebræa intercide-
re, vt mirandum non ſit ſi interciderit
hic locus ex Prophetarum libris, vt quæ
dam alia nos docet idem Diuus malitia
Iudaica ex ſcriptura eſſe craſa. Cur
ergo de hoc loco, inquies, non idem di-
xit hic Diuus, putauit ſe in lectione he-
bræa hunc locum eſſe inuenturum, &
quantum habeo perſuaſum fruſtra ope
ram ſumpſit: Docuit nos quoque Chry
ſoſtomus, vt diximus lib. 2. negligentia
Iudaica multa quoque ex græca lectio-
ne excidiſſe, idque re ita eſſe oſtendimus
eodem lib. 2. ca. 64. vt refutentur hi qui
hebræam lectionem caſtigatiſsimã eſſe
prædicant, vt nec deſit punctum, nec
apex, nec littera, & noſtra paſsim vitio
librariorum eſſe corrupta. Quid ergo
Dominus falſa teſtimonia ſcripturæ ci-
tat? & Dominus falſarius eſt? qui de ſe
dixerat: Ego ſum via veritas & vita? nec
de hoc loco dico tantum, ſed de alijs om
nibus quæ citantur à Domino, nec in
ſcriptura ſacra reperiuntur, quod vel à
Iudæis ex ſcriptura ſint expuncta, qui-
bus cauſis dictum eſt, vel Iudaica excide
rint negligentia ex ſcriptura ſancta, &
ideo libro ſecundo multa huius generis
oſtendi ex D. Hieronymo & alijs patri-
bus, & ex rebus ſcriptis hebraicè verbis
eiſdem duobus locis, vbi quędã in vna
parte ſunt quæ deſunt alibi, vt cùm Chri
ſtus qui eſt ipſa veritas teſtimonia Pro-
phetarum citet, & in ſcriptura non repe
riantur, nec iuxta tranſlationem Lxx
quam caſtigatam diximus non raro aut
vitiatam potius ad exemplum lectionis
hebrææ, liqueat ex eo numero ea eſſe
quæ fraudes Iudaicæ vitiauerint. Quan-
quam hic locus fortaſſe intelligi poſſet,
ſic de cap. 55. Eſaię, vt Dominus dicat:
Omnes ſitientes venite ad aquas, & Do-
minus hanc prophetiam breuiarit & in
terpretatus ſit, ſi quis ſitit veniat ad me,
& bibat credens in me, interpretatur
enim quomodo ad aquas Spiritus ſan-
cti accedamus credendo in Chriſtum,
ſcilicet. Et ita Dominus dixit, Si quis ſi-
tit veniat ad me & bibat credens in me,
ſcilicet, ſic enim græce eſt, idem eſt, qui
credit in me, ſed planius credens in me.
Deinde ſicut dicit ſcriptura, vt illic appo
natur diſtinctio, Eſaiæ, ſcilicet, capite. 55.
Deinde nouo principio: flumina de ven
tre eius fluent, ſint verba Domini dixi
in cõmentarijs, ſic Chryſoſtomus, hunc
locum videri interpretatum.

Silohe. 297.

FRuſtra in lexicis quibuſdã hebræis
hanc vocem quæres: ita noſtrã
omnia ſilentio prætereunt, nomen pro-
prium eſt, inquiunt, nec propria nomi-
na interpretatione indigent. Diſces ex
Grigentio Iudæos auerſari, & execrari
noſtrorum interpretationes nominum
quas Etymologias & allegorias vocant,
quaſi vetus teſtamentum non interpre-
tetur plurimas nominum Etymologias,
& Deus ipſe non eas explicet noſq; eas
doceat interpretari. Sed quod noſtri Iu-
dæorum nominum Etymologijs ſolent
premere, ideo Iudęi & eorum amatores
eas auerſantur. Silohe ergo Euangeliſta
ſignificare ait miſſum, vt Chriſtum ſig-
nificet qui miſſus à Patre eſt, ſed & hoc
oppugnant quoque, fuere enim qui ne-
gent has nominum interpretationes
quas in litteris Apoſtolicis & Euangeli-
cis videmus ab Apoſtolis & Euangeli-
ſtis ſcriptas, ſed additas à neſcio quibus.
Hoc Manichæi & alij hæretici dicere
ſolebant vitiatas litteras Apoſtolicas, &
Euangelicas, litteræ Apoſtolicæ & Euã-
gelicæ per manus Pontificum ſibi inui-
cem ſuccedentium vt ait Auguſtinus ad
noſtra vſque tempora deſcenderunt le-
gitimæ & incorruptæ abſque vlla falſi-
tate, quod ait Irenæus. Sed nulla pars
ſcripturæ eſt quam non quidam lacera-
re conentur. Alij Silohe vocem acti-
uam eſſe aiunt, & non poſſe ſignificare
miſſum, verba huius coniugationis etiã
actiuè paſsionem ſignificant, vt Silohe
miſſum ſignificet, & mittẽtẽ, iuxta illud:
Sic miſit me pater ita ego mitto vos.

Ioannes.10. Pſal.81.

Vulg. 298. *Nonne ſcriptum eſt in lege veſtra, quia ego dixi dij eſtis.*

Lectio hebræa. אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם

Lxx. ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε.

Ioannes.

ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε.

HIc pauxillum immutatũ videtur ab his quibus placent Iudaica tũ in littera tum in interpretatione Lxx. Ego dixi dij eſtis, Et Diuus Ioannes. Ego dixi dij eſtis, noui quidam tranſlatores, nec enim omnes damno ſed qui vulgatam eneruant aut lectionẽ Apoſtolicã & Euangelicam. Ego dixeram, quaſi Dei ſit mutata ſententia. Dixit Dominus, aiunt, de fidelibus dij eſtis, ſed hæc ſententia tàm de fidelibus quàm de alijs mutatis ſententia eſt. Videntur etiam Iudæi hæc tantum Iudicibus accommodare quod, Elohim, aiunt ſignificat Iudices, noſtri hoc de omnibus fidelibus videntur interpretari, ſi qui ſiue Iudices ſiue alij ſe hinc ſubduxerint ſua culpa peribunt, nec minuitur aut mutatur Dei ſententia. Solebant quidam obijcere: Quid iuuat tantus hic labor redemptionis generis humani infinita hominum multitudo Iudæorum, Maurorum, infidelium Barbarorum perit, quid iuuat ergo Deũ naturam humanam aſſumpſiſſe, & genus humanum redemiſſe hanc hæretici interrogationem Diuus excepit riſu, legiſti, inquiens, in Apocalypſi ex tribu Zabulon duodecim millia ſignati, Ex tribu Aſſer duodecim millia ſignati &c. Poſt hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus, tribubus, & populis, en ille fructus paſsionis Chriſti eſt ſplendens & micans in cœleſti Hieruſalem ſplendidius ſole, quid quæſo illis nocet quod damnentur infideles, En cœlum beatis micat vndique ſanctorũ fulgore æquè atque Angelorum ſplendore ille paſsionis Chriſti, & redemptionis generis humani fructus eſt, ſi reprobi damnantur, ad gloriam Dei pertinet, vt mali vindicentur, Itaque Dei diſpoſitio non mutatur, Dixit Deus dij eſtis vos, quia dedit illis poteſtatem filios Dei fieri, & fecit eos Dei filios adoptiuos, quia eos traxit ad Chriſtum tàm Iudices quàm alios, nec hoc loco, Elohim, Iudices ſignificat, qui autem Iudices malefaciendo ſiue alio quocunque modo ſe hinc ſubduxerint ſicut homines morientur morte æterna victuri vita ſempiterna ſi perſtitiſſent filij Dei eſſe, vt cœperãt ad fidem à Deo tracti ſi ad vitia deflexere, ſua culpa decidere ex illa tanta dignitate filiorum Dei.

Ioannes. 12.

Accepit libram vnguenti Nardi piſticæ. Vulgat. 299.

DE hoc loco dictũ ſupra eſt, Adde ſi vis & illud fidem eſſe & libram ad iuſtitiam pertinere, Nam in litteris Euangelicis ſenſum eſſe ſpiritalem nemo eſt ex fidelium numero qui inficietur, ſed hæc apud Doctores ſacros legeq qui volet addat & illud quod ſcribit Origenes Homilia.2. in Canticum Canticorum: Sponſa, inquit, ad ſponſum ingreſſa cum vnxit, & Nardus quæ odorẽ non dederit, tunc odorem ſuum dedit quum corpus contigit ſponſi, vt non tàm ſponſus odorem traxerit ex Nardo, quam Nardus ex corpore ſponſi, & quod lectio hebrea verti poteſt. Nardus mea dedit odorem ſuum & odorẽ eius ſiue ipſius, vt reddidere Lxx magis planè ſignificatur Nardum reddidiſſe odorem ſponſi, vt vnguentum Nardi reddiderit odorem ipſius Nardi, ſed etiam ſponſi cœleſtis odorem Chriſti, ſcilicet, qui vnguentum Angelorum eſt, qui

cœlum proprio replet odore ſuauiſſimo. Nardus ergo veluti ſuperato naturali odore præ fragantia odoris ſponſi, ipſius ſponſi ſuauitatem & fragrantiam ad me detulit.

Ioannis.12.

Vulgata 300. *Noli timere filia Sion &c.*

DIctũ de hoc loco ſupra eſt coagmẽtatum eſſe ex duabus prophetijs, ex Eſaia.62. & ex Zacharia.9.

Ioannis.12. Eſaiæ.53.

Vulgat. 301. *Domine quis credidit auditui noſtro, &c.*

Lxx. κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη.

Ioannes.

κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη.

IVxta trãſlationem Lxx vbi verbum eſt quod non eſt in lectione hebræa, de quo in Commentarijs in hũc locum multa diximus.

Ioannis.12. Eſaiæ.6.

Vulgata 302. *Excæcauit oculos eorum.*

Lxx. ἵνα μή ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι καὶ καρδίᾳ συνῶσι καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσομαι αὐτούς.

Ioannes.

ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ καὶ ἐπιστραφῶσι καὶ ἰάσωμαι αὐτούς.

DE hoc loco dictum eſt abunde in Commentarijs in hũc locum, & illud imprimis notandum in omnibus Euangeliſtis in prima perſona dici, & ſanem eos, hebraicè in tertia, & primam partem prophetiæ breuiant. D. Ioannes iuxta morem Euangeliſtarum cætera iuxta Lxx citat: omittit tamen quædam media vt Euangeliſtis quoque facere moris eſt.

Ioannis.15. Pſal.34.

Odio habuerunt me gratis. Vulgata 303.

שׂנְאַי חִנָּם Lectio hebræa.

οἱ μισοῦντές με δωρεάν. Lxx.

Ioannes.

ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν.

CItatur hic locus iuxta tranſlationem Lxx. Sed de Dauide explanatur ab omnibus aduerſarijs, ita vt nullus Pſalmus qui de Chriſto citetur ab Euangeliſtis explanetur de Chriſto litteraliter, ſed de Dauide: typice aiunt de Chriſto, vt legentibus dentur verba, & vt ſenſus litteralis penes ſynagogam impiam ſit, ſpiritalis & allegorius tantum ſit in Eccleſia, litteralis ſenſus in Eccleſia non ſit.

Ioannis.13. Pſal.40.

Qui manducat mecum panem leuauit, &c. Vulga. 304.

אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב Lectio hebræa.

ὁ ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν. Lxx.

Ioannes.

ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ ἄρτον ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ.

ADuerſarij hoc de Dauide interpretantur, & omnes locos quos ipſe Dñs de ſe explanat quoſque Apoſtoli & Euangeliſtæ ad Chriſtum referunt, Iudæi & Iudaizantes de Dauide interpretantur.

Eſaiæ

Eſaiæ 8.& Eſaiæ 34. Ioannis 17.& 18.

Vulgat. *Quos dediſti mihi cuſtodiui.*

305. Lectio hebræa. הִנֵּה אָנֹכִי וְהַיְלָדִים אֲשֶׁר נָתַן לִי יְהוָה

CItat ſcripturam, verba non citat, quæ ſunt cap.8. Eſaiæ, Ego & pueri mei quos dediſti mihi, & ca.34. in fine vt dictum eſt, & in commentarijs in 4. prophetas minores, & in fine libri primi Apologetici, vbi quidam hunc locum de filijs Eſaiæ interpretatur, ſed ex occaſione huius loci in mentem venit reſpõdere aduerſariorum obiectationi, quæ mihi fit & eam diluerem.

Vulg. 306. *Quod ſint qui putent me non præſtare quod in huius operis exorſu ſum pollicitus cùm dixi Iudæos corrumpere ferè omnes locos quos Chriſtus Dominus, & Apoſtoli, & Euangeliſtæ ex veteri teſtamento citant.*

QVod non oſtendo omnes locos ex pſalmis & pleroſque ex prophetis aliqua Iudaica fraude vitiatos putãt quidam me non præſtitiſſe id quod à principio promiſeram me commonſtraturum vitiatos à Iudæis, locos fere omnes ex veteri teſtamento à Chriſto Domino, & ab eius Apoſtolis & Euangeliſtis citatos, nec repetunt memoria me admonuiſſe ex veteribus patribus dupli, ci arte vſos Iudæos, vt noſtra ſubuertãt παραγραφῇ, id eſt, falſa ſcriptione cum vitiant litteras aut ſyllabas, cum mutãt puncta, cum mutãt diſtinctioné, & cum ſimiles adhibent fallacias, de quibus totus liber ſecundus eſt conflatus. Nec intra hos dolos ſe continent Iudæi, nam quæ falſa interpretatione auertere à Chriſto poſſunt, & alio conuertere non vitiant manu, id eſt, falſa ſcriptione, ſed παραδιηγήσει id eſt, falſa interpretatione corrumpunt, & hoc genus corrumpendi ſacras litteras multo multoque peius mihi eſſe videtur, quam quod fit manu viciata ſcriptura, non tamen inficior pleraque ſenſu allegorico dicta eſſe de Chriſto & ſpiritali, ſed Chriſtum & apoſtolos & euangeliſtas firmiſsima citaſſe ſcripturæ teſtimonia res eſt confeſſa, nihilo ſecius tamen quædam citata allegorice non ibo inficias: citatos tamen allegorice omnes pſalmos & plurimos prophetarum locos hæreſis fuit olim damnata apud veteres, & vera ſit illa obiectio quæ nobis fit à Iudęis, apud Origenem contra Celſum, quod Chriſto crediderimus propter inanes allegorias, ſic enim eas appellant Iudæi. Illud tamen poſtremum mihi perſuadet hoc corrumpendæ ſcripturæ genus multo multoq; peius eſſe quam illud quo manu, id eſt falſa ſcriptione corrumpitur ſcriptura, nam cum Iudæi aliter interpretantur locos pſalmorum omnes & locos fere prophetarum citatos à Domino & ab Apoſtolis & Euangeliſtis, & à ſacris doctoribus quid aliud quam ignorantes Apoſtolos faciunt & Euang. & innuunt citare quæ non intelligunt, & ſacros doctores ignorare quæ dicãt, atqui Iudæos Iudaizantes ſequuntur vno illo differũt, quod addunt typice de Chriſto, id eſt ſpiritaliter, vt fallant alioqui ardentiſsimũ incurrerent rogum. Nihil ne intellexit Chriſtus eorum quæ citauit ex veteri teſtamento? nihil eius Apoſtoli? nihil Euãgeliſtæ? alioqui excute tu omnes, locos citatos ab Apoſtolis & Euangeliſtis, nullum fere repereris quem ita interpretentur noſtri Iudaizantes, vnde innuũt ſenſum litteralem in eccleſia non eſſe, ſed ex ſynagoga repetendum.

Qui typice locos ſcripturæ interpretantur quos dñs & ſui interpretantur litteraliter de ſe cum Iudæis colludũt qui ob inanes allegorias Chriſto domino credidiſſe querebantur.

Ioann. 13. Pſal. 40.

Qui manducat mecum panem, leuauit contra me calcaneum ſuum. Vulg.

אוֹכֵל לַחְמִי הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב Lectio hebræa.

ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν. LXX.

Ioannes

Ioannes.

ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ.

Hoc eſt quod apud Orig. lib. 3. contra Celſum Iudæi clamát ſuos Iudæos ob inanes allegorias ad Chriſtũ veniſſe: & Deũ verũ, & ſuos prophetas deſeruiſſe, & ita nihil de Chriſto litteraliter interpretatur. Dicere contenti, typice de Chriſto.

ORigenes in Ioannem græce hũc locum ait non citatum ad verbũ ex lectione hebræa, nec ex tranſlatione LXX factam tamen eius paraphraſin à Diuo Ioanne. Nota tamen quorundam impudentiam, nec hunc locum, nec vllum alium pſalmorum quem Apoſtoli aut Euangeliſtæ de Chriſto & Apoſtolis interpretantur, ad Chriſtum referunt ipſi, ſed ad Dauidem illa reſponſione nobis facere ſatis poſtulant quod aiunt typice ad Chriſtum, de qua reſponſione dictum à nobis abunde eſt, ergo nihil litteraliter de Chriſto dictum eſt in pſalmis, quod aiebant Manichæi. Sed negát me eſſe ferendum, qui omnia de Chriſto interpreter nunquam factum reperiet quiſquam vt omnia de Chriſto interpreter litteraliter quæ ego de Chriſto interpreter iuxta ſanctorum ſententiam interpretor; & móſtro lectionem Hebræam hoc preſeferre, & græcam & vulgatam ſanctos arguant palam, non me licet illos ſequi quos libet, mihi ſanctorum me profiteri aſsiduum comitem liceat, & illorum ſententiam oſtendere litteralem, non allegoricam, aliquos ex ſanctorum numero interpretari hæc allegorice & typice.

Vulgat. *De tribus negationibus Petri.*

AVguſtinus conuitijs meo iudicio non vulgaribus inceſsitur ab Eraſmo immerito, atque adeo immeritiſsimo quod non dixerit nugas quas ipſe Eraſmus de ſuo comminiſcitur vt tres illæ negationes Petri in vno loco factæ fuerint, & fieri potuiſſe dicat, ſi ſciſſet Auguſt. grammaticæ regulã, quã Grammatiſtæ inſtituere ſolent pueros ſeptuennes, quæ huiuſmodi eſt, à me venio, id eſt, venio à domo mea & venio à te, hoc eſt, venio ex domo tua, & cætera id genus hoc ſi ſciſſet Auguſt. inquid Eraſmus poſſet facere vt tres hæ negationes Diui Petri vno in loco eſſent factæ, vide quomodo Auguſtinũ tractet homo pius ad pueriles Grammaticæ canones Auguſtinum Chriſtianæ Reip. lumen ſi Deo placet vocat vt ſi Auguſtinum Eraſmi tempora tuliſſent & Eraſmo voluiſſet eſſe morigerus in hæreſin incideret, ſed de Auguſtino dicere finem faciamus de re ipſa dicamus, quando Auguſtinum ad Grammaticorum regulas reuocare, & hoc prætextu illum vocare ad hæreſin maxime iniurium eſt.

Tres negationes Petri ponuntur quidem à D. Matthæo vt reuera fuerũt, nec cætera Euangeliſtis ſunt curæ dum vera Euangelijs prodant & narrent. Ioannis Euangeliſtæ hic mos fuit, vt quæ omiſſa ab alijs Euangeliſtis fuerint, addat ipſe, & ita cum Euangeliſta alter ſcripſerit ter negatum eſſe à Petro Dominum adiecit negaſſe quidem ter Petrum Dominum ipſum, vt prædixerat ipſe Dominus, Amen amen dico tibi, quod hac nocte priuſquam gallus cantet ter me negabis, tamen primum apud Anam negatum à Petro Dominum fuiſſe, deinde ad Caypham miſſum Dominum, ibidẽ negatum Dominum à Petro bis fuiſſe, quę hæreſis eſt manifeſta cum Euangelium Ioannis mutare contendit & vitiare, vt omnes tres negationes ab vno euangeliſta ſcriptæ eſſe dicantur, ita Euangeliũ Matthæi & Ioannis Euangelium vitiare contendit idque vna Grammaticorum regula tam facile putat Euangeliſtas caſtigare & mutare eorum ſententias; vt non ſat ſit crimen lapſus memoriæ & erroris Euangeliſtis impingere niſi cætera omnia crimina impingat eiſdẽ idque per Grammatiſtarum regulas, certe ſi animum aduertas, Grammaticus apud Eraſmum maioris dignitatis erit, quam vel doctiſsimus Theologus: age ſi ſtaretur iuxta illum canonem Grammatiſtarum fieret illud quod putat Eraſmus vt tres negationes ab vno Euangeliſta eſſent conſcriptæ, minime quidem, ſed

tidi-

ridicula eſſent quæ dicerentur; adde tu, quod ſcribit Origenes in veteri teſtamento corrigi multa poſſent eis rationibus quas in noſtro Apologetico ſcripſimus: euangelium vero attentare nefas maximum eſſe, nec cuiquam attentandum.

Ioannis 15. Pſal. 34.

Vulg. *Quia odio habuerunt me gratis.*

308. Lectio hebræa. שֹׂנְאַי חִנָּם

Lxx. οἱ μισοῦντές με δωρεάν

Ioannes.

ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν.

HAEC citat Dominus apud Ioannem de ſe, & tamen Iudæi ad Dauidem & Saulem referunt contempto Domino.

Ioannis 17. Pſal. 108.

Vulgat. 309. *Et nemo ex eis periit niſi filius perditionis, vt ſcriptura adimpleretur.*

Pſalm. 18.

ORigenes contra Celſum de Iuda proditore plane & perſpicue ſcriptum ait & interpretatur, & Diuus Hieronymus & alij patres. Sed Ioannes tam perſpicuam eſſe oſtẽdit, vt cũ de Iuda proditore hiſtoriam narraret ſubiecerit, vt adimpleretur ſcriptura, nec locum ſcripturæ ſignauerit, quod planum eſſet totum illum pſalmum ea de re eſſe conſcriptum. Quidam ex noſtris Iudaice de Doeg Idumæo, alijſq; nugis interpretantur, ſi hoc non ſit noſtram fidem refutare & refellere quid id ſit neſcio.

Ioannis 18. Eſaiæ 8.

Vulg. 310. *Vt impleretur ſermo, quia quos dediſti mihi non perdidi ex eis quenquam.*

DIuus Ioannes ſignat locos ſcripturæ, nec eos citat innuiſſe contentum, tanquam iam cum peritioribus agat, & quod Eſaias dixerat: Ecce ego & pueri quos dedit mihi Deus citat planius, quia quos dediſti mihi non perdidi ex eis quenquã, nam Iudas ille ſe perdiderat & de illo totus pſalmus erat conſcriptus centeſimus octauus, & quadrageſimus. Fortaſſe verbis ſuis explicauit Euangeliſta, quod obſcure dictũ erat in fine cap. 34. vt in commentarijs in Eſaiam diximus.

Trans torrentem Cedron. Vulg. 311.

ACcuſatur recte Euangeliſta quod ſcripſerat cap. 18. egreſſus eſt Ieſus trans torrentem Cedron, græce quidem qua lingua ſcripſit Euangeliſta, κέδρων caſu patrio cedrorum, & hunc torrentem aiunt cedron appellari, non quod ſit cedrorum, ſed quod cedron obtenebratum obſcurum ſignificet, & hoc nomen eſſe torrentis illius in ſacris litteris, id ita eſſe fateor & controuerſia nobis erit cum Iudæis de accentu vtrum dicendum ſit cedron accentu in poſteriori ſyllaba & caſtigandi ſint Græci, qui ſcribunt & proferunt cedron in patrio caſu accentu in priori cedrorũ. Sed Ioannes Euangeliſta torrentem nomine declarat cedron, id eſt, obtenebratum, vel opacum, vt eccleſiæ magiſter declarat & cauſam reddit cur hoc nomine appellaretur obtenebratus vel opacus, quod cedrorum quæ plurimi illã viam circunſtabant, comis erat opacus, & ob eam cauſam græce κέδρων, id eſt, cedrorum ſcripſit in torrente cedrorum vmbra opace, quanquam Ioſephus de bello Iudaico libro. 1. in fine. 8. capitis κέδρων nominat indeclinabile & vallem profundam eſſe ait, quæ diſterminat Hieruſalem à monte Oliueti, vt de accentu inter græcos & latinos fortaſſe ſit diſcrimen, & Ioſephus Iudæus facit,

vt mihi prolatio latina placeat magis, nã orthographia eadẽ eſt in litteris Euangelicis, & in Ioſepho, ſed in Ioſepho accentus indicat eſſe nomen indeclinabile, & idem Ioſephus addit cauſam, cur opacus ſit ille torrens, quod ab ortu ſolis eſt mons Oliueti altus, & ipſe torrens eſt in valle profũda, ſed in meridie quoque opacus torrens ille erat coma cedrorum fortaſſe quæ illis locis plurimæ erant.

Ioannis 19.

Vulg. 312. *Ieſus Nazaræus Rex Iudæorum.*

DIctum ſupra eſt eſſe qui audeant contra Euangelica ſcripta, negare Chriſtum Dominum appellatum eſſe Nazarenum, aut Nazoreum, vtroque enim modo græce dicitur, ſed Ieſum Naſarenum, quod ſi vere diceretur à quibuſdam, Ieſus Dominus verus Chriſtus non eſſet, prædictum enim erat Chriſtũ Dominum appellandum Nazarenum, aut Nazoreum. Quod ſi Chriſtus Dominus appellatus non eſſet Nazaræus, aut Nazoreus, Chriſtus Dominus verus Chriſtus non fuiſſet. Quid enim Naſareno cum Nazaræo, aut Nazareno quo nomine Chriſtus erat nominandus, ſed horum hominum inſania pluribus verbis eſt confutata, nec ea repetere eſt neceſſe.

Ioannis 19.

Vulgat. 313. *Quod ſcripſi ſcripſi.*

DIctum ſupra eſt hoc præſignificatum fuiſſe titulis illis pſalmorũ ne corrumpas, idque ex Auguſtino eſt commonſtratum Iudaizantes hos titulos alio referunt, vt nihil in ſcriptura maneat quod à Iudæis non vitietur, aut manu aut falſa interpretatione.

Ioannis 19.

Partiti ſunt veſtimenta mea, & in veſtem meam miſerunt ſortem. Vulg. 314.

CItat hæc Diuus Ioannes iuxta trãſlationem Lxx de militibus qui in cruce Domini ſortiti ſunt de veſtibus Domini. Nihilominus Vatablus de Dauide totum hunc pſalmum interpretatur, typice aiũt de Chriſto explanat. De hac Iudaica fraude dictum abunde ſupra eſt.

Ioannis 19. & Exod. 12.

Os non comminuetis ex eo. Vulgat. 315.

וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בוֹ׃ Lectio hebræa.

HIC locus eſt quo ſe tuentur noſtri aduerſarij cum omnes fere de Chriſto locos typice interpretantur, litteraliter vero ſequuntur Iudaicos ſenſus, quod hic locus ſenſu typico, & allegorico à Diuo Ioanne ſit citatus. Nec quiſquam ibit inficias plurima de Chriſto ſenſu typico & allegorico eſſe prędicta, & quædam ex his ab Apoſtolis eſſe citata, non tamen multa, qui tamen omnia teſtimonia veteris teſtamenti ſenſu typico & allegorico ab Apoſtolis & Euangeliſtis citata eſſe contenderet & nõ litterali ſenſu, Manichæorum hæreſin incurreret, qui in huiuſmodi erant ſententia, & docet Auguſtinus quaſdã prędictiones allegoricas de Chriſto eſſe tã manifeſtas quam litterales prophetias maxime manifeſtas, qualis hæc eſt. Quę cauſa fuit vt plurimi in hac fuerint ſententia, vt certiſsimũ habuerint huius prophetię duplicem eſſe litteralem ſenſum de agno typico cæremoniali, & de Chriſto Domino.

Ioannis 19.

Vulgat. 316. *Vt conſummaretur ſcriptura, dicit, Sitio.*

Dictum ſupra eſt illud Pſalmi. 68. Et dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto, de paſsione Domini fuiſſe præſignificatũ, his verbis citat hoc Diuus Ioannes, vt conſummaretur ſcriptura, dicit Dominus, ſitio, &c. illam, ſcilicet, dederunt in eſcam meam fel, &c. Vatablus tamẽ hęc ad Dauidem refert, adeo hominem depudet. Typice aiũt refert ad Chriſtum, de hac Iudaica fraude dictũ abunde eſt. Ad id alludit hoc genus hominũ, quod Iudęi dicebant nos deſeruiſſe vetus teſtamentum, vt ſequeremur inanes allegorias, & huc ſpectare videntur, cum aiunt typice. i. allegorice quaſi dicant non litteraliter.

Ioannis 19. & Zacha. 12.

Vulgat. 317. *Videbunt in quem transfixerunt.*

והביטו אֵלַי אֵת אֲשֶׁר דָּקָרוּ

Fvere ex noſtris qui ſententiam ſecuti Iſaac Leuitæ, Neophyti auderent profiteri vbicumque in ſcriptura duplex eſſet lectio neutram lectionem habere virium quicquam ad probãdum quod dicere velis. Qua ſententia quid peſtilentiùs dici poſsit non video. Frequenter enim in ſcriptura ſancta eſt lectio duplex, quarum alteram exprimit vulgata Diui Hieronymi, alteram Spiritus ſanctus ore Apoſtolorum & Euangeliſtarum citat. Vtrum quæſo dices parum habere virium vulgatam, ne Diui Hieronymi? nec Tridentini concilij anathematis fulmen te exterruerit? aut quã ſpiritus S. Apoſtolorũ & Euangeliſtarũ ore citat? & Deo audebis Gigãteo more inferre bellum? Nec veniet in mẽtem Auguſtini de ciuitate Dei libro opinor 19. cap. poſtremo, vbi docet ſæpe in ſcriptura duplicem eſſe lectionem, vt duplex myſterium ſignificetur, vt de hoc loco Diuus Ioannes hebraice legit, da aquarum, transfixerunt, vt Chriſti latus lancea Lõgini adapertum ſignificetur, vnde ſacramenta eccleſiæ fluxere. Lxx legere raquadu inſultauere vt ſignificarentur Chriſto Domino in cruce Iudæi reſultantes; Aue Rex Iudæorum, alios ſaluos fecit, &c.

Ioannis 19.

Ferens mixturam myrrhæ quaſi libras centum. Vulg. 318.

Videor mihi interfuiſſe cuiuſdam colloquijs, qui Deum immortalem quam licenter in hunc Euangeliſtę locum debacharetur corruptum prædicans, quod ne Rex quidem Philippus tantos ſumptus facere poſſet, nec myrrhæ & aloes in vnum locum tantã congerere vim, vt centum libras myrrhæ & aloes vngendo corpori Domini poſſet impendere, quod quælibet myrrhæ & aloes libra pluris multo quam auri libra vęniret, & quis tam potens cui centum myrrhæ & aloes libræ eſſent ad manum? Et facilis quidem huic obiectationi erat reſponſio, Fucaros & Publicanos, & hoc hominum genus, qui mercimonijs exercendis vitam degunt ſæpe plus habere medimnorum frumenti millis quam Rex Philippus in vnum locũ poſſet congerere vt inde quæſtum faciant, & planum eſt vt apud nos Archiepiſcopus Toletanus tantam frumẽti vim habet ſępe vt iuuare magnos Hiſpaniarũ Regis exercitus poſsit: ita Iudæos olim locupletiſſimos, tantam habuiſſe ſæpe vim Balſami, myrrhæ, aloes Nardi, quarum rerum illa terra erat feraciſsima ad ſua exercenda mercimonia, vt vel potentiſsimis regibus earum rerum ſuppeditare magnam copiam poſſent. Crediderat ergo Nicodemus Chriſto, & in cruce Chriſti viderat tot ſigna ædita, vt impij Iudæi qui illum cruce affecerant percutientes pectora dicerent, vere filius Dei erat hic, poſt hęc mirabere tu ſi ſe

pelien

peliendo Domino mille auri libras Nicodemus impendiſſet, cum præſertim Eſaiæ 11. præſignificatum fuerit futurũ Domini ſepulchrum glorioſum, aut iuxta Lxx finem paſsionis Domini futurũ eſſe honorem. Quis Regum aut Principum vnquam tam magnifico eſt, & tam ſplendido humatus ſepulchro, ni hiſtoria Alexandri Magni & eius pędagogi Leonidæ notiſsima eſſet repeterẽ plurimis verbis, quot Alexander Magnus ſuo pædagogo Leonidæ naues mĩſerit onerarias thure myrrha & rebus alijs odoriferis onuſtas, ne in ſacrificijs diuinis poſt illa impenſæ parceret illinc gloria ſepulchri Dñi etiam inter medios Chriſtiani nominis hoſtes durat, durabitque vſque ad ſæculi conſummationem.

Actorum 7. & Geneſeos 12.

Vulg. 319. *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monſtrauero tibi.*

Lxx. exi ex terra tua & ex cognatione tua
ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου
& ex domo patris tui & veni
καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου καὶ δεῦρο
in terram quam tibi oſtendero.
εἰς τὴν γῆν ἣν ἄν σοι δείξω.

Lucas in Actis.

exi ex terra tua & ex cognatione
ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας
tua & veni in terrã quam tibi oſtendero.
σου καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω.

HAEC iuxta tranſlationem Lxx hoc tantum intereſt quod omittitur vna oratio ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου id eſt, ex domo patris tui, quod libro 3. monſtratum eſt domum & cognationem pro eodem accepi.

Actorum 7. Gen. 15.

Quia erit ſemen tuum accola in terra aliena, & ſeruituti eos ſubijcient, & male tractabunt eos annis quadringentis, & gentem cui ſeruient, iudicabo ego dicit Dominus, & poſt hæc exibunt, & ſeruient mihi in loco iſto. Vulg. 320.

Lxx. quia accola erit ſemen tuum in
ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν
terra non propria & ſeruituti ſubijcient
τῇ γῇ οὐκ ἰδίᾳ καὶ δουλώσουσιν
eos & affligent & humiliabunt annos
αὐτοὺς καὶ κακώσουσιν καὶ ταπεινώσουσιν ἔτη
quadringentos gentem cui ſeruient
τετρακόσια τὸ δὲ ἔθνος ᾧ δουλεύσουσι
iudicabo ego poſt hæc exibunt huc
κρινῶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται ὧδε
cum apparatu multo.
μετ' ἀποσκευῆς πολλῆς.

Lucas in Actis.

quia erit ſemen ipſius accola in
ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν
terra aliena & ſeruituti ſubijcient ipſum &
γῇ ἀλλοτρίᾳ καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ καὶ
affligent annos quadringentos & gentem
κακώσουσιν ἔτη τετρακόσια καὶ τὸ ἔθνος
cui ſeruient iudicabo ego dixit Deus
ᾧ ἂν δουλεύσωσι κρινῶ ἐγὼ εἶπεν ὁ θεός
& poſt hæc exibunt & ſeruient
καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται καὶ λατρεύσουσί
mihi in loco hoc.
μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ.

IVxta Lxx citantur hæc duobus tantum verbis mutatis in idem ſignificantia, poſtrema oratio δουλεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ id eſt, ſeruient mihi in loco hoc, nec hebraice, nec græce eſt, ex punꝗa videlicet à Iudæis ex vtraque æditione hebræa & græca vt noſtra perturbentur, vt monſtratum eſt, Euangeliſtã Lucam falſa citare nemo affirmare audebit.

Actorum 7. Exodi 3.

Ego ſum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Iſach, Deus Iacob, tremefactus Moyſes non audebat cõſiderare: dixit autem illi Dominus, Vulg. 321.

Solue calceamẽtum pedum tuorum, locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt, videns vidi afflictionem populi mei qui eſt in ÆEgypto & gemitum eorum audiui & deſcendi liberare eos.

Lxx. Ego ſum Deus patris tui Deus Abra-
ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς τοῦ πατρός σου, ὁ θεὸς ἀβρα-
ham & Deus Iſaac & Deus Iacob auertit
ὰμ, καὶ ὁ θεὸς ἰσαὰκ καὶ ὁ θεὸς ἰακὼβ ἀπέστρεψε
Moſes faciem eius timuit enim
μωσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· εὐλαβεῖτο γὰρ
aſpicere coram Deo
κατεμβλέψαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ;

& prius dixerat.

ille dixit ne appropinques huc ſolue
ὁ δὲ εἶπε, μὴ ἐγγίσῃς ὧδε λῦσαι
calceamentum pedum tuorũ locus.
τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου, ὁ γὰρ τόπος
in quo ſtas terra ſancta eſt videns vidi
ἐν ᾧ ἕστηκας γῆ ἁγία ἐστί ἰδὼν εἶδον
afflictionem populi mei in ÆEgypto
τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν αἰγύπτῳ
& clamorem ipſorum audiui & deſcendi
καὶ τῆς κραυγῆς αὐτῶν ἀκήκοα καὶ κατέβην
liberare ipſos ex manibus Aegyptiorum.
ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐκ χειρῶν αἰγυπτίων.

Lucas in Actis.

Ego Deus patrum tuorum Deus Abraham
ἐγὼ ὁ θεὸς τῶν πατέρων σου ὁ θεὸς ἀβραὰμ
Deus Iſaac & Deus Iacob trepidus autẽ
ὁ θεὸς ἰσαὰκ καὶ ὁ θεὸς ἰακὼβ ἔντρομος δὲ
factus Moſes non audebat conſiderare
γενόμενος μωυσῆς οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι
dixerat ei dominus ſolue calceamentũ
εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ κύριος λῦσον τὸ ὑπόδημα
pedum tuorum locus in quo ſtas
τῶν ποδῶν σου, ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκας
terra ſancta eſt videns vidi afflictionem
γῆ ἁγία ἐστί ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν
populi mei in Aegypto & gemitum
τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν αἰγύπτῳ καὶ τοῦ στεναγμοῦ
ipſorum audiui & deſcendi liberare ipſos.
αὐτῶν ἤκουσα καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς.

OMnia hæc Diuus Lucas iuxta translationem Lxx, ſed vt ſolent Apoſtoli & Euangeliſtæ omittit media quæ non magnopere ad rem, de qua agebatur erant neceſſaria alia breuiat, quæ aliquantulum fuſe in ſcriptura erant, quædam in orationesidem ſignificantes mutat, citat tamen translationem ſeptuaginta ad verbum exceptis locis quibuſdam, in quibus ea quæ diximus facit. Quod autem Lucas dixit: Ego ſum Deus patrum tuorum, hebraice. & græce eſt patris tui mutatione vnius puncti id faciunt Iudæi vt noſtra perturbent, & per noſtros quoſdam lectionem Lxx mutant. Sunt enim inter nos non pauci domeſtici hoſtes Iudæorũ aſſertores Chriſti Domini eos Athanaſius perduelles nominat.

. Actor. 7. Geneſ. 4

Vulg. *Mittens autem Ioſeph accerſiuit Iacob patrem ſuum & omnem cognationem ſuam in animabus 75.*

Lxx. omnes animæ domus Iacob ingreſſæ
πᾶσαι αἱ ψυχαὶ οἴκου ἰακὼβ αἱ εἰσελθοῦσαι
in Aegyptum Lxx quinque.
εἰς αἴγυπτον ἑβδομήκοντα πέντε.

Lucas in Actis capit. 7.

mittens autẽ Ioſeph accerſiuit patrem
ἀποστείλας δὲ ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα
ipſius Iacob & omnem cognationem eius
αὐτοῦ ἰακὼβ καὶ πᾶσαν συγγένειαν αὐτοῦ
in animabus Lxx quinque.
ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε.

SEmper Diuus Lucas ſequitur translationem Lxx & durum eſt ſi velit quiſquam Euangeliſtam Lucam peiora ſecutum, non eſt enim Lucas qui loquitur, ſed per Lucã Spiritus ſanctus, Lucas inſtrumentum viuum eſt, per quod Spiritus ſanctus loquitur. Loquitur ergo Lucas vt inſtrumentum Spiritus ſancti, Spiritus ſanctus, vt principale agens, ex duobus inquies dandum eſt alterum, vt vera ſit vulgata & minus vera ſit lectio Lxx, quam Lucas Euangeliſta ſit ſecutus aut ſi Euangeliſta ſit veriora ſecutus vulgata Diui Hieronymi minus ſit vera, neutrum ego dabo, quod vtraque lectio ſit ſacroſancta, qui poteſt inquies? vulgata præfert Iacob ingreſſum AEgyptum eſſe cum Lxx animabus. Lucas ſcribit cũ 75. ingreſſum AEgyptũ, vtrũ

ergo

ergo verum vtrumque, quaſi non vulgatum ſit vt numerus finitus pro infinito ponatur, dicimus Lxx interpretes fuiſſe cum fuerint 72. & apparebit fortaſſe infra Lxx fuiſſe qui AEgyptum fuerint ingreſsi, & 75. & Hieronymus ait in quæſtionibus hebraicis nos inſolubili vrget argumento ſi ſententiam inquiens Diui Lucæ tueri velis ſcripturam ſibi repugnaturam, quæ 10. aut 11. Deuteronomij Iacob cũ Lxx animabus AEgyptum ingreſſum fuiſſe commemorat, vt graue ſit alibi Iacob dici cum 75. animabus AEgyptum fuiſſe ingreſſum, alibi cum Lxx. Quaſi non eſſent alia æque grauia in ſcriptura, in hac numerorum vt Hieronymi verbis vtar confuſione, & quaſi non ſit multo omnium grauiſſimum dicere Diuum Lucam aut Spiritum ſanctum potius fuiſſe mentitum; quæ res vel ſola faceret, vt negarem & pernegarem hæc à Diuo Hieronymo fuiſſe conſcripta, præſertim cum addat Deuteronomij 10. tranſlationem ſeptuaginta virorum non præferre Iacob ingreſſum fuiſſe AEgyptum cum 75. animabus, ſed cum animabus Lxx, indigna enim mihi videntur hoc Diuo Hieronymo, multa adulterata reperiuntur in huius Diui ſcriptis, vt ſupra oſtendimus, cuius notæ hoc eſſe arbitror. Caſtigatiora enim exemplaria Lxx virorum etiam in initio capitis 11. Deuteronomij præferũt Iacob ingreſſum in AEgyptum fuiſſe cum animabus 75. Sed fac ita eſſe vt 11. Numerorum capite, ita legeretur quid non frequentiſsimum eſt etiam apud Oratores numerum finitum pro infinito poni, & non ſolum in ſcriptura ſacra. Sed quid neceſſe erat dicent aduerſarij vulgatæ Diui Hieronymi: apage, non aduerſor, ſed pro ea cauſam dico, certe aduerſari te nobis profiteris, & hoc loco non aduerſaris nobis, ſed Diuo Hieronymo, ego profecto hoc loco homines factionis aduerſæ refello, quorum maxime referre videtur tranſlationem Lxx infirmari, & hunc Lucæ locum ci-

tant refutatum à Diuo Hieronymo, vt ipſi aiunt & alios, & pro ſua cauſa facere arbitrantur, & hic Apologeticus pro lectione Apoſtolica & Euangelica eſt; & pro vulgata Diui Hieronymi, & pro tranſlatione Lxx, nihil ergo facio à meo inſtituto alienum cum lectionem Diui Lucæ Euangeliſtæ defendo, & vulgatam Diui Hieronymi ſimul, & tranſlationẽ Lxx. Sed vnde defendis inquient lectionem quam citat Diuus Lucas, nempe ex eo quod Spiritus ſanctus qui Diui Lucę ore loquitur; eam citat Spiritu S. teſte eſt in hoc quid nõ ſacroſanctum? Quid ergo de vulgata Diui Hieronymi dicendum erit? Diximus ex Chryſoſtomo duplicem in pleriſque eſſe lectionem, & vtranque ſacroſanctam, & aliquando de induſtria à prophetis eſſe relictam vt duplex ſignificetur myſterium, qua de re non ſemel hoc opere loquimur. Cum ergo huius loci duplex ſit lectio, alteram Diuus Hieronymus expreſsit, Spiritus ſanctus citat alteram & tranſlationem Lxx; citat etiam Philon Iudæus de tranſmigratione ſub finem vbi prodit 75. animas cum Iacob in AEgyptum intraſſe vbi ſubiungitur ſtatim Iacob cum Lxx animabus intraſſe AEgyptum vt appareat finitum numerum poſitum pro infinito, & Ioſeph Iudæus libro ſecundo cap. 4. ſcribit Iacob cum Lxx animabus AEgyptum fuiſſe ingreſſum; vnde liquet duplicem fuiſſe lectionem Hebræam, & vtranque veram eo ſenſu, quo diximus; veriorem tamen quam Spiritus ſanctus citat ore Diui Lucæ. Sed numerus non conuenit inquies, imò maxime, ſi addas tres verſus quos præfert lectio Lxx, & quos citat Philon Iudæus loco eo quem ſupra diximus de tranſmigratione ſub finem, qui Hebraice non ſunt; exciderũt enim ex lectione hebræa, vt plæraque alia ex hebræa æditione excidiſſe monſtrauimus. Non impedimento tamen quo minus vtraque lectio ſit vera; ea ratione qua diximus. Nota tamen videri deeſſe in tranſ-

latione Lxx vocem vnam Nachor; quam reſtitues ex Philone Iudæo, apud quem legitur, Machir autem genuit Galaad, & Nachor, ſed quomodo diſſolues inquient, quod ait Hieronymus pro nouem hebraice legi duos; de iſta numerorum confuſione & varietate in hebræa lectione dictum eſt ſupra ex Diuo Hieronymo, & ex rebus ſcriptis hebraice duobus locis verbis eiſdem. Sed Auguſtinus quæſtionum ſuper Geneſim, libro vno capit. 152. multas de filijs Iacob proponit quæſtiones, quas putat inſolubiles, prima eſt illa, quomodo 75. animæ intrarint cum Iacob in AEgyptum, cum vtique Iacob non intrauerit cum his quos ibi inuenerit, nam Ephrem & Manaſſe nati fuiſſe videntur in AEgypto, cum in AEgyptum ingreſſus fuit Iacob. Hæ & ſimiles quæſtiones ſoluuntur per Sylleplim, id eſt, per comprehenſionem, comprehenditur numerus minor, vt cum commemorantur duodecim Filij Iacob nati in Meſopotamia, tamen Beniamin, qui è duodecim vnus erat non eſt natus in Meſopotamia. Sed in numero maiori comprehenditur minor numerus. Vndecim enim in Meſopotamia nati ſunt, vnus Beniamin, longe poſt eſt natus, cum Iacob pertranſijſſet Bethel iuxta Bethlehem, qua ratione ſoluuntur aliæ quæſtiones ſimiles, & ſi Rex aut princeps prouinciam aliquam ingrediatur, qui præcedunt cum principe ingredi dicuntur, ingreditur Iacob AEgyptum cum tota prole, & cum domo tota, nec refert præcedant alij, alijve ſequantur, illud tantum intereſt omnem prolem Iacob & filiorum eius qui nati ſunt patribus viuis non exceſſiſſe numerum 75. animarum, vnde ſe ſuſtulit magna illa multitudo duodecim tribuum Iſrael. Aliæ quæſtiones ſunt multæ, quomodo pueri & adoleſcentes filios, & nepotes, & pronepotes habere dicantur, qui nondum per ætatem procreare filios poterant. Synecdoche figura hæc eſt, vt vnus pro pluribus, aut pro omnibus ponatur. Verbi cauſa, Symeon pro tota prole quam viuus vidit. Ioſeph, Beniamin, Phares, Zara pro totis filiorum familijs, quas viui ſuſcepere ſiue ex ſe, ſiue ex filijs, non refert ergo eſſent ne pueri an grandes natu, quando non agitur de ſobole ſuſcepta, ſed de ſuſcepta ſobole, aut ſuſcipienda toto vitæ tempore. Quæritur enim quotus numerus Iſraëlis fuerit cū AEgyptum eſt ingreſſus cum tota ſobole filiorum ſuſcepta, quamdiu viuerent, aut ſuſcipienda, ergo quod ſcriptura voluit nobis ſignificare, id eſt, duodecim filios Iacob cum filijs & nepotibus, quos dum viuerent videre natos, illum impleſſe, numerum 75. animarum, vnde ſuccreuit illa infinita Iudęorū multitudo, quæ ex AEgypto redijt. Si quęras nomina illorum quinque qui ſunt ſupra Lxx, en accipe verba Lxx ſeniorū ſunt ἐγένοντο δὲ υἱοὶ Μανασσῆ οὓς ἔτεκεν αὐτῷ ἡ παλλακὴ ἡ σύρα μαχὶρ, μαχὶρ ἐγέννησε τὸν γαλαὰδ, υἱοὶ ἐφραὶμ ἀδελφοῦ Μανασσῆ σουταλαὰμ, καὶ τάαμ. υἱοὶ δὲ σουταλαὰμ ἐδώμ. id eſt, nati ſunt filij Manaſſe; quos peperit ei concubina Syra Machir. Machir genuit Galaad: filij Ephrem fratris Manaſſe Sutalam & Taam filij Sutalam Edem. Itaque hæc omnia hebraice deſunt, & his continentur quinque filij aut nepotes Ioſeph, Machir, Galaad, Sutalam, Taam, Edem, quos quinque nepotes Ioſeph, ſi addideris Lxx efficies 75. animas qui exierunt ex fœmore Iacob, & quod hi quinque non ingreſſi videbantur AEgyptum, ſed in AEgypto eſſe nati, videbatur verum eſſe Lxx animas cum Iacob AEgyptum ingreſſas fuiſſe, & rationibus ſupradictis, videbatur verius 75. animas ingreſſas fuiſſe AEgyptum. Sed adhuc videtur vnus deeſſe, ne Iacob annumeretur animabus qui exierant de fœmore Iacob, ipſe enim Iacob ex fœmore ſuo non exierat. Diximus ſupra ex Philone Iudæo deeſſe vnum, vbi enim in translatione Lxx legitur, Machir genuit

genuit Galaad, Philon legit, Machir genuit Galaad & Nachor. Erat igitur ſex nepotes Ioſeph, Machir, Galaad, Nachor, Sutalam, Taam, Edē, ſex numero. Nā quos ſcriptura ſacra numerat, non implent ſeptuagenarium numerum ſi attente numeres, vt neceſſe habeas adnumerare Iacob parte filijs, & nepotibus, ſi implere ſeptuagenarium numerum poſtules. Sed huic ſupputationi repugnat quod animæ 70. dicuntur exiſſe de fœmore Iacob, & ipſa anima Iacob nō exijt de fœmore ſuo, ergo ſi 69. addideris ſex, efficies 75. Hebræa lectio 70. præfert non 75. translatio Lxx præfert 75. quam Apoſtoli & Euangeliſtæ ſemper citant, vt vera dicenda ſit vulgata, quæ lectionem hebræam expreſsit, verior translatio Lxx quam Spiritus ſanctus citat, & vere oſtendimus ex Philone Iudæo & Iudæo Ioſepho hebraice duplicem lectionem fuiſſe.

Actuum 7. Exod. 32.

Vulgata 325. *Fac nobis Deos qui præcedant nos, Moyſi enim huic qui eduxit nos de terra Ægypti neſcimus quid factum ſit ei.*

Lxx. fac nobis Deos qui præcedant nos
ποίησον ἡμῖν θεοὺς οἳ προπορεύσονται ἡμῶν
enim Moyſis hic homo qui eduxit nos
ὁ γὰρ Μωυσῆς οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς
è terra Aegypti non ſcimus quid factū eſt
ἐκ γῆς Αἰγύπτου οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν
ipſi.
αὐτῷ.

Lucas in Actis.

326. fac nobis Deos qui præcedant nos
ποίησον ἡμῖν θεοὺς οἳ προπορεύσονται ἡμῶν
enim Moſes hic qui eduxit nos è terra
ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς
Aegypti non ſcimus quid factū eſt ipſi.
Αἰγύπτου οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ.

AD verbum hæc citantur iuxta translationem Lxx.

Actuum 7. Amos 5.

Nunquid victimas aut hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto domus Iſrael? Vulg. 327.

nunquid victimas & hoſtias quadraginta annis LXX.
μὴ σφάγια καὶ θυσίας τεσσαράκοντα ἔτη
obtuliſtis mihi domus Iſrael.
προσηνέγκατέ μοι οἶκος Ἰσραήλ;

Lucas in Actis.

nunquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi
μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι
annis quadraginta in Eremo domus Iſrael.
ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ οἶκος Ἰσραήλ

AD verbum citantur hæc iuxta translationem Lxx.

Amos 5.

Et portaſtis tabernaculum Moloch. Vulgata 328.

καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ μολόχ. Lxx.

Lucas 7. Actorum.

καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ μολόχ.

IVxta Lxx. hæc alij vertunt, & portaſtis ſicut Melchechem, id eſt, auſcultationem regis veſtri. Aiunt enim ſic eſſe hebraice, & hoc prætextu lectionem Lucæ Euangeliſtæ relinquunt, & lectionem vulgatam, & Lxx interpretum. Hoc ego vehementer admiror quenquam tantū audere, vt id affirmet eſſe hebraice, non quod vere ſit hebraice, ſed quod iuxta Iudaicā interpretationem ipſe hebraice eſſe putet. Age ergo noſtram vulgatam, & lectionē Lucæ Euāgeliſtæ, & Lxx virorū Iudæorum

teſtimonijs defendamus dictionem Hebræam, ſicut aut zzicut vt Diuus Hieronymus in hunc locum refert, Rabini varie explanant. Aquila vertit vmbraculum. Symmachus & Lxx tabernaculum, quod vtrunque in idem recidit. Rectè ergo iuxta ſententiam Rabinorum ſcriptura Euangelica & vulgata, & Lxx præferunt, & portaſtis tabernaculum. Sed malunt quidam Rabinos iuniores ſequi, quod magis impij ſunt, quam veteres, nam Apoſtolos & Euangeliſtas non tanti faciunt quanti par erat, alioqui contra eos Rabinos non putarent audiendos.

329. Vulgata ibidem.

Moloch.

Amos 5.

Lxx. μολὸχ.

Lucas.

μολὸχ.

QVod Lucas & noſtra vulgata, & Lxx præferunt, Moloch, aiunt Hebraice ſcriptum eſſe, Malchechem. Idem Diuus Hieronymus in commentarijs in hunc locum docet variam Hebræam lectionē in hoc loco fuiſſe, cum Lxx legerent, Moloch, Aquila Iudæus, Melchom, Symmachus & Theodotio, Malchechem. Si quæras quæ harum lectio hebræa ſit verior adhibe canonem Diui Hieronymi in præfatione in quæſtiones hebraicas, quo nos monet, illa magis eſſe vera exemplaria, quæ cum teſtamenti noui authoritate concordant, adnotaſſes hebræos interpretari: & portaſtis auſcultationem Regis veſtri, quod facit frequentiſſime vocabularium Complutenſe, non repudiares vulgatam neque Euangelicam lectionem, & quando hebræam lectionem te proprijſsime tranſlaturum pollicitus eras, earum ſaltem vel tenuem mentionem feciſſes. Nihil ne vulgata, aut Euangelica lectio, aut Lxx virorum transferunt proprie ex hebræa lectione vt id ſequaris aliquando? ſemper ne impij Rabini veriora dicunt, vt eos tibi ſemper putes ſequendos? Atqui veterum commune elogium, ſi Iudæi vera dicunt noſtrę res vtique ſe male habent.

Sydus Dei veſtri remphan. Vulg. 310.

καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν ῥεμφάν. Lxx.

Lucas.

καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν ῥεμφάμ.

DIuus Hieron. vocem Hebræam, chium, admonet Lxx vertiſſe rephan, Theodotionē obſcuritatē, Aquilam & Symmachum ipſum verbum hebræum vel ſymm chium ſeruaſſe, eſt interpres qui ſequutus ſit Dauid vt leges in dictione, cun, qui R. Dauid cum Symmacho & Aquila ſeruauit ipſum verbū hebræum vel ſyrum in tranſlatione. Num æquum erat, relicto Euangeliſta Luca, & relicta vulgata, & translatione Lxx, ſequi R. Dauid, atque locum hic non habet quod dicere ſolent ſenſum expreſsiſſe, non feciſſe translationem ad verbum. Lxx ergo & Diuus Hieronymus, & Lucas Euangeliſta vertere rephan, aut ronphan, corrupta voce pro varietate regionum, vt dictiones multæ Hiſpanæ pro varietate Regionum Hiſpaniæ, varie ſolent enuntiari. Vertere igitur vocem illam chium, rephan, quod idolum illud, quæ apud barbaras nationes colebatur binomine fortaſſe erat, & barbare dicebatur, chium, hebraice rephan à rapha, ſanare, quod ſanare morbos crederetur, vſus Euangeliſta eſt noto magis nomine. Sed certe quando hæc parerga non ſunt, totum hunc locum explicemus, & audaciam quorundam in ſacras litteras coerceamus. Illud liquet

liquet Euangeliſtam ſemper ſequi Lxx viros, qui etiam huius operis eſt præcipuus ſcopus contra Iudæos.

Diuus Hieronymus.

Vulgat. 331. *Figuras quas feciſtis vobis adorare eas.*

Lxx viri.

Figuras eorum quas feciſtis in eis.

Lxx. τοὺς τύπους αὐτῶν οὓς ἐποιήσατε ἑαυτοῖς.

Lucas.

τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς.

HIC locus audacter reprehenditur à quodam viro docto: miratur enim vnde in noſtram verſionem hæc verba fuerint inducta, & hæc verborum repetitio: Figuras quas feciſtis vobis adorare eas, quæ feciſtis vobis. Addit enim verba de ſuo noſtrę ſcripturę quo repetitio diſpliceat magis: ego contra, miror vnde cuiquã tãta licentia inceſſerit reprehendẽdi lectionẽ D. Lucæ quã ore D. Lucę Spiritus S. dictauerit. Igitur ne quiſquã contemnat vulgatã D. Hier. verba illa. Figuras quas feciſtis vobis, vel figuras veſtras quas feciſtis in eis, hebraice ſunt, quod vt intelligas, repetendum eſt animo quod à me ex D. Hieron. eſt adnotatum, hebraice verborum ordinẽ, ſeruata eadem ſententia, perturbatũ eſſe aliquando: & planum eſt hoc loco D. Lucam legiſſe poſt renphan, dictionem illam hebræam, ſalmechem, figuras veſtras. Si ergo hebraice eſt, ſalmechem, quæ vox proprie ſonat figuras veſtras, pro quo D. Lucas, & Lxx, & D. Hieron. vertere. Figuras quas feciſtis vobis, quæ improprietas quæſo hic eſt? cum Diuus Hieron. in Epiſtola ad Suniam & Fretellam doceat, boni interpretis officium eſſe in plæriſque non verbũ verbo reddere, ſed ſenſa ipſa exprimere, quod fecere hoc loco Lxx, & Diuus Lucas, nam ſalmechem, id eſt, figuras veſtras, reddidere. Figuras quas feciſtis vobis. Non enim erat crimen habere idola aurea, & argentea, vt comminuerent, & conflarent & vterentur auro & argento: feciſſe idola, & ſibi feciſſe omnium grauiſſimum crimẽ erat. Hoc expreſſere Lxx expreſsit & Diuus Lucas, neque eſt repetitio vlla quæ cuiuſquam reprehenſionem poſsit incurrere. At dices: adorare eas, certe hebraice non eſt, neque in trãſlatione Lxx oſtendimus iam in lectione hebræa ſæpe integras deeſſe orationes ex rebus quæ duobus locis ſunt ſcriptæ hebraicè verbis eiſdem ſiue Iudaica malitia, ſeu negligentia Iudaica, & quod oratio quæ alibi deeſt, eſt alibi: nam de translatine Lxx ſæpe conqueſtus ſum per quoſdam ex noſtris mutari à Iudæis vbicunque eis collibitum eſt, vt Euangelica lectio (quod adnotant illi veteres patres apud Auguſtinum) ab hebræa lectione, & à translatione Lxx diſcrepare videatur, vt ſic Euangelicæ lectionis minuatur authoritas. Sat eſt quod Euangelica lectio pręfert orationem illam, adorare eas, & quod Diuus Hieronymus ita vertit in ſua vulgata, nunquã ita verſurus niſi ſua tempeſtate illa oratio, adorare eas, eſſet hebraice.

Diuus Hieronymus.

Et migrare vos faciam trans Damaſcum. Vulg. 332.

Lxx viri.

Et migrare vos faciam vltra Damaſcum.

καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Δαμασκοῦ. Lxx.

Lucas.

καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος:

DIuum Lucam diſcrepare aiunt à lectione Hebræa, & ab interpre-

 tatione

tatione Lxx virorum. Conqueſtus ſæpe ſum quod per noſtros quoſdam Iudæis nimium liceat, & licuerit in translationem Lxx, vt Euangeliſtæ ab hebræa lectione, & à translatione Lxx diſcrepare dicantur, quo Euangeliſtarum extenuetur authoritas. Sed de hac re alibi fuſius dictum eſt: quantum autem ad hūc locum ſpectat, res nota eſt, vt libro ſecundo oſtenſum eſt in rebus duobus locis ſcriptis hebraice verbis eiſdem alibi dictionem vnam eſſe, alibi alteram, quędam deeſſe alibi, quæ ſunt alibi, ne quis miretur Diuum Hieronymum vertiſſe vltra Damaſcum, vt erat hebraice Lucam antiquam lectionem Lxx retinuiſſe, & vtraque vera lectio eſt, nam ſi decem tribus translatæ ſunt vltra Babylonem, vt ait Euangeliſta vltra Damaſcum quoque qua iter eſt Babylonem verſus fuere trāslatæ, vt ſi quem Hiſpania profectum tranſcendiſſe Alpes dixeris eadē opera dicere poteris ſi pedibus fecerit iter Pyrenæū quoque tranſcēdiſſe: vtraq; igitur vera lectio eſt Euangelica, tamen verior quod ab Spiritu ſancto profecta & quod rerum euentu comprobata, quod Iudæi inficiari non poterunt, qui Spiritui ſancto non credunt. Confeſſa nanque res eſt decem tribus captiuas ductas vltra Babylonem fuiſſe tranſmiſſas, vnde nunquam ſunt in patriam reuocatæ.

Act. 7. Eſai. 66.

Vulg. 333. *Cælū mihi ſedes eſt, terra aūt ſcabellū pedum meorum, quam domum ædificabitis mihi dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ? nonne manus mea fecit hæc omnia?*

Lxx. ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι ἢ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου, πάντα γὰρ ταῦτα ἐποίησεν ἡ χείρ μου.

Lucas.

ὁ οὐρανός μοι θρόνος ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει κύριος, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου, οὐχὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα.

Diuus Lucas hęc omnia iuxta trāſlationem Lxx poſtrema oratio, quæ à Lxx verſa eſt affirmanter Lucas dixit interroganter.

Actorum 8. Eſaiæ 53.

Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt & ſicut agnus coram tondente ſe ſine voce ſic non aperuit os ſuum. Vulg. 334.

ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἔμπροσθεν τοῦ κείροντος ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ. Lxx.

Lucas.

ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

HAEC citat D. Lucas iuxta tranſlationem Lxx tātum pro ἔμπροσθεν id eſt, coram poſuit ἐναντίον coram, & pro ἤνοιξε aperuit in præterito poſuit ἀνοίγει aperit in præſenti, & addidit vocem illam αὐτὸν, vt eſſet coram tondente ipſum.

Vulgata ibidem.

In humilitate iudicium eius ſublatū eſt. Vulgat. 335.

ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Lxx.

Lucas.

ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη.

TOtus hic locus non citatur à Diuo Luca iuxta hebræam æditionem, ſed iuxta translationem Lxx quā diximus

diximus videri commentarium ſcripturæ potius quam tranſlationem niſi pro me oſer è congregatione legeretur olim me enut, præ humilitate, nam ſecundo libro monſtratú eſt in lectione hebræa non raro vnum verbum mutari in alterum non raro aut Iudaica malitia, aut negligentia Iudaica. Nam quod hebraicè eſt mimiſpat è iudicio indicat tranſlatio Lxx lectum fuiſſe olim miſpat, iudicium caſu nominandi, vt ex tranſlatione Lxx. quam citat ſpiritus ſanctus ore Diui Lucę appareat duplicem hebraicè hoc loco fuiſſe lectionem, alteram quam expreſsit D. Hieronymus, alteram quam Lxx reddidere quam Spiritus ſanctus ore Diui Lucæ probarit.

Vulg. Vulgata ibidem.

336. *Generationem eius quis enarrabit?*

Lxx. τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται.

Lucas.

τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται.

CItat hoc quoq; D. Luc. iuxta Lxx. Nec erat quod de hac parte diceremus vltra, niſi interueniſſem olim domi apud doctorem eximium Franciſcũ Sanctium, qui poſtea Epiſc. Segob. eſt creatus Theologorum congregationi, & propoſita mihi ſtatim fuiſſet loci huius interpretatio quædam quam admirabilem eſſe dicerent locum hunc, nec de generatione æterna filij Dei eſſe dictum, vt noſtri voluere, nec de humana generatione, quod nec γενεὰ vox græca illam ſignificaret, aut ſi huius vocis græce hæc eſſet ſignificatio certe דור dor vox hebræa ſemper ſignificat generationem hominum, quam ætatem dicimus ſpatium, inquam temporis, quod durat vna ætas hominum naſcẽtium vſq; ad inetritum omnium illorum, & ita putabant ſenſum huius loci hominem ætatis illius, in qua Chriſtus venit peſſima fuiſſe peiorem multis & nefandis flagitijs contaminatam, quod dor illud temporis ſpatium ſonet, quo durat vna hominum ætas nunquàm ſignificet hominis generationem tum ego inquam, ergo patres veteres omnes, qui locum hunc de diuina Chriſti generatione explanant, & de humana etiam dicemus fuiſſe hallucinatos? quid iſtuc tam mirum eſt aiunt quidam, rudes hebraicæ linguæ non ſoleo quidem eſſe extemporalis, tamen ſtatim mihi venit in mentem interpretationem illam eſſe Iudaicam, eamq́ue legiſſe me apud Philonem Iudæum, nec Iudæos aliter locum illum poſſe interpretari, qui Chriſtum Deum negent, negentq; ex virgine natum, virgine inquàm ante partum, in partu, poſt partum, quæ igitur ſi hæc neget Iudæus difficultas erat reliqua enarrandi generationem Chriſti, reliquum eſt vt ad homines illius ætatis referunt, & dor, hebraice & genea græce dixi meminiſſe me legiſſe apud Solomonem prouerbiorum 30. Vbi enim legitur filius malus patri male dicit pro filio hebraice legitur dor, & Lxx vertere ἔκγονον & infra generatio, quæ ſibi munda videtur hebraice eſt dor, quam vocem Lxx vertere filius malus, & infra ſæpe hanc vocem dor hoc intellectu Solomon vſurpat; ſed quid hæc valerent apud quoſdam viros doctos qui negant Hieronymũ, aut Lxx viros, aut Apoſtolos & Euangeliſtas ad verbum vertiſſe ſcripturã, ſed ſenſa expreſsiſſe, facile obtinerent nolle ſe ſenſa ſcripturæ ſed verba.

Vulgata ibidem.

Qui tolletur de terra vita eius. Vulg.

337.

ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Lxx.

Lucas.

ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ.

IVxta Lxx citantur omnia à Diuo Luca, etiam ſi à lectione hebræa diſcrepat vt dictum eſt à me in commentarijs in hunc locum.

CAEteros locos citatos à Luca in Apoſtolorum actus arbitror, me percurriſſe omnes. Vnde patet Apoſtolos & Euangeliſtas teſtimonia ſcripturę omnia iuxta translationem Lxx citaſſe, & ſuis Apoſtolis & Euangeliſtis Spiritum ſanctum eam dictaſſe ſcripturam; quod præſcius erat Spiritus ſanctus Iudaicarum fraudum, quibus ſcripturam hebræam in varias formas erant verſaturi, vt nihil poſsit eſſe nobis ſtabile & fixum, ſi illorum ſcriptis penderemus: Quis enim Proteus tam eſt Proteus, quam Iudaica manus quæ quotidie nouis formis ſcripturam indueret. Voluit ergo tribus ſæculis ante Domini aduentum inſtatu Spiritus ſancti, verti ſcripturas græce, has citauit idem Spiritus ſanctus per ſuos Apoſtolos & Euangeliſtas & per ſuos doctores ſacros eſt interpretatus, & quod truncatæ & laceræ erant, & multis partibus defectæ Iudæorũ opera vt diximus reſarſit D. Hiero translatione, qua nihil eſt diuinius. Sed dices, cur non hanc citat Spiritus ſanctus edita eſt quadringenteſimo poſt aduẽtum Domini anno, nec apud infideles tãtam haberet fidem quod ædita à Doctore Chriſtiano eſſet, & tanto tempore poſt crucem Domini & hoc nomine fortaſſe in ſuſpicionem veniret, citat eam quę tribus ſæculis ante aduentum Domini facta eſt tanto tempore ante rem geſtã & facta à 72. Iudæis & miraculis ęditis commendata, aſſeruata præterea in Iudæorum ſynagogis per octingentos & amplius annos à crucifixoribus Chriſti, vt Chryſoſtomi verbis vtar, quid ſuſpicionum in ſcripturas noſtras vlla ex parte irrepere poteſt. Expende contra Iudaica manu exaratas ſcripturas, quęſo quid non ſuſpicionum eſt pleniſsimum, vbi per mille quingentos annos à Iudæis nũquàm eſt ceſſatum aduerſus nos commiſcere dolos, quæ noſtræ veritatis maxima eſt confirmatio, aduerſus quam tot fraudes texere coegit neceſsitas, nam de illa probatione Iudaica, ego ne id facere, contra maledicta legis contra anathema notum eſt quid ſatyricus dicat de genere hominum malefico per ſolis radios tarpeiaque fulmina iurat per pharetram venatricis arcumq; Dianę. Aliud enim nihil habent quo ſe tueantur contra omnes veteres eccleſiæ patres, contra veteres Iudæos, contra Rabinos iuniores, qui eos omnes damnant ſolam adhibent ipſi & eorum patroni rerum nouatores ex aſſeueratione, quam Oratores nominant probationem & refutationem, hac enim excepta perfidis nulla reliqua defenſio eſt.

Poſt hæc reuertar & readificabo tabernaculum Dauid quod decidit & cætera. Vulgata

ERaſmus hunc locum negat congruere cum æditione hebræa, nec cum translatione Lxx virorum nihil eſt quod Eccleſia catholica ſibi multũ gratuletur Eraſmo alumno ſuo in auxilium ſibi dato, ita omnia labefactat infirmat, & quantum in ipſo eſt omnia ſubruere conatur. Philoſophus inquies veritati ſtudet, hanc rebus omnibus anteponit; ita dico præſertim in Euangelica philoſophia, vbi verba ſunt Spiritus ſancti, vbi Diuus Hieronym. negat cuiquã aliter ſentiendi locum eſſe relictum, ſi id non intelligit Eraſmus reuocet ſibi in mentem illud Perſij, Publica lex hominum naturaque continet hoc fas, vt teneat vetitos inſcitia debilis actus, reuocet in memoriam canonem illum præſcriptum in Epiſtolam ad Romanos ca. 11. in illud & rurſus Eſaias ait, vbi ſciendum eſt inquiés, quod in omnibus fere Apoſtolus æditionem Lxx ſequitur niſi forte minus neceſſaria omittat, aut verbum pro verbo ponat tanquam paraphraſtes faciens: ſi hoc aduertiſſet Eraſmus intellexiſſet citatam translationẽ Lxx à Diuo Paulo exceptis duobus tri-

buſve verbis, quorum velut paraphraſim facit huius canonis alibi planius meminit Origenes.

Vbi eſt litteratus vbi legis verba ponderans, vbi eſt doctor paruulorum.

HVnc locũ authores Lexici Complutenſis defendere conantur cõtra eos qui negant vulgatam D. Hieronymi congruere cum lectione hebræa, & ita hoc loco Diuum Hieronymum defendunt, vt ſe ab omnibus deſertum Diuus Hieronymus præoptaret, quam ita defenſum: obijcientibus nanque pro paruo populo, aut pro paruulis hebraice eſſe migdalim, id eſt, magnos aut magnum populum reſpondent migdalim ſignificare quoque paruulos, & ſe id adnotaſſe in dictione gadal, quod falſum eſt, nunquã enim id adnotarunt, nec id adnotare poterant, gadal enim ſemper magnum ſignificat paruulum nũquam ergo Diuus Hieronymus lapſus eſſe videtur in ſua vulgata: minime, ſed duplex erat lectio hebræa dalimve migdalim paruulorum & magnorũ, quæ interpretatur Clemens Alexand. & Chryſoſtomus paruum & magnum populum iudaicum & gentilem, vt ſit: quis fuit doctor Iudæorum & Gentilium, niſi Chriſtus & ita reddidere Lxx viri. Diuus Hieronymus conſulebat hebræos libros antiquos, vt leges in Epiſtola ad Damaſum Papam cum reſpondet quæſtionibus propoſitis à papa Damaſo: tantũ ibi reperit alteram lectionem dalim, id eſt, paruulorum, Lxx vtramque lectionem expreſſere paruulorum & magnorum, ideſt populi Iudaici, & populi Gẽtilis, & vtriuſque populi doctor nullus fuit niſi Chriſtus.

Finis ſexti Libri.

SALMANTICÆ,

Excudebant hæredes Mathiæ Gaſtij.

Anno, M. D. LXXXV.